ATEENA AURAN RANNOILLA

Humanistikreikkaa
Kuninkaallisesta Turun akatemiasta

Tua Korhonen

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi yliopiston päärakennuksen auditoriossa XII lauantaina 24.4.2004 kello 10.

ISBN 952-91-7095-5 (nid.)
ISBN 952-10-1812-7 (PDF)

Yliopistopaino, Helsinki 2004

TRISSOTIN
Kaikki vanhat mestarit tuntee hän perin juurin,
koko Ranskan maassa on kreikan taitaja suurin.

PHILAMINTE
(*Béliselle*)
Voi taivas, kreikan! Kreikkaa ah, sisko hyvä!

BÉLISE
Ah, kreikkaa, Armande!

ARMANDE
Kreikkaa! Mi oppi syvä!

PHILAMINDE
Rakas herra, kreikkaa! En ihastustani peitä,
tuon kreikan tähden mun täytyy syleillä teitä.
(*Vadius syleilee myöskin Béliseä ja Armandea.*)

HENRIETTE
(*Väistäen, kun Vadius tahtoo syleillä häntäkin.*)
Ei, anteeks suokaa, minä en ymmärrä kreikkaa.

Molière (1672) *Oppineita naisia*. Suomentanut Otto Manninen.

Νυκτερινοὺς ἀκτίνας ἐς ἡμᾶς πέμπε, σελήνη.

Angelo Poliziano (1498) *Opera omnia*.

B.L.

Joskus viime vuosituhannen lopulla *Suomen kansallisbibliografia 1488–1700* -projektissa tarvittiin apua kreikankielisten tekstien tulkinnassa. Ensimmäinen kirjoitelma, jota projektin tutkijat, dos. Tuija Laine ja FM Rita Nyqvist minulle esittelivät, oli Paulinus-veljesten kokonaan kreikankielinen ᾽Επίνικιος παιάν eli *Voiton paiaani* vuodelta 1676. Helsingin yliopiston kirjastossa on tästä foliolehdestä vain mustapohjainen kopio. Tuija ja Rita näyttivät lehtistä ja kysyivät, mitä pitkässä otsikossa lukee. En pystynyt suoralta kädeltä vastaamaan – kreikka näytti jo typografialtaan typerryttävän oudolta. Tämä haaste, kummallinen kreikka, on varjostanut minua siitä lähtien.

Professori Maarit Kaimio oli alusta asti kiinnostunut työstäni ja luki sitä eri vaiheissa, myös silloin, kun juutuin renessanssihumanismin ja intertekstuaalisuuden käsitteiden koukeroihin. Haluan kiittää Maaritia myös kaikesta henkisestä tuesta, jolla työnohjaaja tyynnyttää ohjattavaansa; se, joka tutkii laillani tunteidensa mukaan, kokee työn varrella aina ihanan huimia nousuja ja kamalan huimia laskuja. Professori emeritus Matti Klinge osoitti myös vankkumatonta kiinnostusta tutkimusta kohtaan ja luki siitä muutamia otteita. Helsingin Yliopiston Matti Klinge -stipendiaattina minulla on ollut myös ilo joka kevät Floran päivän seutuvilla tavata muita stipendiaatteja ja vaihtaa kuulumisia opinnäytteidemme osalta ('eikö väitöskirjasi *vieläkään* ole valmis?').

Työn esitarkastivat dos. Reijo Pitkäranta ja prof. emer. Toivo Viljamaa, joille suuret kiitokset yksityiskohtaisista huomioista. Dos. Erkki Sironen luki työtäni varsinkin sen alkuvaiheessa ja innostui itsekin kreikankirjoittajana tästä tutkimusalueesta. Prof. Tapani Harviainen, FT Raija Sarasti-Wilenius ja dos. Tuija Laine lukivat kaikki jonkun otteen käsikirjoituksestani. Vuosien varrella minulla on ollut mahdollisuus kysellä heiltä monen monia asioita, luottaa asiantuntemukseen. Myös dos. Martti Leiwo luki palasen työstäni ja auttoi mm. layoutin suhteen. Prof. Teivas Oksalan kanssa kävin mielenkiintoisia keskusteluja Suomen vanhasta kirjallisuudesta ja sen monikielisyydestä. FT Kalle Korhonen ja TT Esko Laine lainasivat käyttööni julkaisemattomat luettelot eräiltä tutkimusaloiltaan. Ulkomaisista kollegoista mainitsen erityisesti Dr. Stefan Rheinin (Bretten), joka lähetti lainaksi mikrokortit väitöskirjastaan, kopioita tutkimuksistaan ja jonka kanssa keskustelin sähköpostitse, sekä Dr. Pernille Harstingin (Kööpenhamina) ja Dr. Ingela Nilssonin (Göteborg), joiden kanssa vaihdoin ajatuksia imitaatiosta ja epideiktisestä kirjallisuudesta. Pohjoismainen retoriikan tutkimus on vireää. Göteborgissa keväällä 1999 pidetty kongressi tutustutti moniin alan eturivin nimiin, kuten prof. Minna Skafte Jenseniin (Odense), dos. Hans Helanderiin (Upsala) ja Dr. Annika Strömiin (Tukholma). Työn loppumetreillä sain vielä apua FM Janika Pälliltä, joka on kirjoittanut artikkeleita Tarton yliopiston vastaavista teksteistä.

Tutkijayhteisön muista jäsenistä on ensimmäiseksi mainittava fil.lis. Mika Hakkarainen, Bysantin asiantuntija ja polyhistori, jonka työhuonetoverina olen saanut olla jo

usean vuoden ajan. Samalla muistan prof. Jaakko Frösénin johtamaa Suomen Ateenan -instituutin työryhmää, jonka jäseniä molemmat aikoinaan olimme. Uuden ajan alun tutkijoiden tapaamisissa olen kuullut monia hauskoja esitelmiä ja tutustunut suomalaisiin retoriikan ja vanhan kirjallisuuden tutkijoihin, kuten dos. Päivi Mehtoseen ja FT Sari Kivistöön. VM Anna Perälä on neuvonut vanhojen kirjojen painamiseen ja typografiaan liittyvissä asioissa, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tutkija FM Liisa Nuutinen puolestaan vanhan suomen ja ruotsin kirjakielten ongelmissa. Prof. emer. Esko Koskenvesan kautta perehdyin teologian vieraaseen maailmaan. Kirjastonhoitaja Sirkka Havu ja kirjastoamanuenssi Jaakko Salemaa olivat ja ovat korvaamattomia erikoiskokoelmien asiantuntijoita. FM Vesa Vahtikari ja Kalle Korhonen auttoivat aina ilkeissä ATK-ongelmissa. FM Tuula Pitkänen luki läpi tekstin tarkaten mielivaltaani suomen kielen suhteen. Väitöskirjan englanninkieliset tiivistelmät tarkasti FM Julie Uusinarkaus, fil. lis. Tiina Purola puolestaan englanninkielisen sisällysluettelon. Kaikille mainituille, ja monille mainitsemattomille, lausun kiitokset sydänjuuristani saakka!

Kiitän seuraavia tahoja työn eri vaiheissa saamastani taloudellisesta tuesta: Alfred Kordelinin säätiö, Emil Aaltosen säätiö, Suomen Kulttuurirahasto ja Helsingin yliopisto. Helsingin yliopiston kanslerin matka-apuraha mahdollisti kongressi- ja esitelmämatkat Odensehen ja Göteborgiin, Suomalais-ruotsalaisen kulttuurirahaston matka-apuraha käynteihin Upsalassa, Linköpingissä ja Tukholmassa.

Suomenkielinen väitöskirja antiikintutkimuksen alalta on harvinaisuus. Turun akatemian ajoista lähtien antiikkia on Suomessa selvitelty lähinnä vierailla kielillä. Kielikysymys pohditutti minua monelta kannalta – ja kirjoittamisen kiehtova rakentuminen. Kuten aina eri asioita tutkiessani tavallaan tärkeimmät vastaukset ja kysymykset ovatkin niitä, joita ei akateemisessa tutkimuksessa voikaan esittää (kirjoittipa sitten neljäsataa sivua tai vähemmän). Omistan tämän väitöskirjan näille kodittomille ajatuksille.

Lopuksi lämpimät ja rakkaat kiitokset koko Kumpuniemen väelle kaikki kotihaltijat mukaan lukien! Petterille (3-v.) vielä erityiset, kun auliisti lainasi rakasta 'mamaansa', jotta tädin väitöstyölle vihdoin pantaisiin piste. Τετέλεσται.

Helsingissä 14.2.2004
Tua Korhonen

SISÄLLYS

Abstract iv
Luettelo kuvista ja taulukoista tekstissä v

TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT 1

Fenni Graece docti 3
Humanistikreikan tutkimus 7
Tämän tutkimuksen tavoitteet, rakenne ja esitystapa 10

α. FILHELLENISMI, KIRJOITTAMINEN JA KREIKAN OPETUS 18

I. Euroopan "hellenisaatio" 1400–1700 18

1. Bysantti ja renessanssihumanismi 19
2. *Graecia transvolavit Alpes* 24
3. Φιλέλληνες (καὶ μισέλληνες) 32

II. Kirjallisuus, retoriikka ja kirjoittaminen 44

1. Retoriikka ja poetiikka 45
2. Retorinen imitaatio 54
3. Kirjoittamisen opetus 61
4. Oppaita kreikankielisen tekstin rakentamiseksi 66
5. Runoja ja proosaa humanistikreikaksi 71

III. Kreikan kieli ja kirjallisuus Turun akatemiassa 78

1. Varhaiset suomalaiset kreikantaitajat 78
2. Kreikan kouluopetus 82
3. Johannes Gezelius vanhempi gresistinä 89
4. Kreikka yliopistossa 99
5. Kirjastot 116
6. Kreikankielisten tekstien julkaiseminen 123
7. Josephus Tuhn: *Poëmatia Graeca* (1682) 129

β. TURUN AKATEMIAN HUMANISTIKREIKKA 133

I. Anomuskirjeet 133

1. *Ars epistolica* 133
2. Turun akatemian kreikankieliset stipendianomukset 135

II. Epideiktiset pientekstit: yleistä 149

1. Retorinen rakenne 150
2. Manierismi 165
3. Eläin- ja kasvisymbolit 169
4. *Exempla* ja viitteet antiikkiin 174
5. Sitaatit ja parafraasit 178
6. Imitaatio ja cento 184
7. Viittaukset ajankohtaisiin tapahtumiin 188

Epideiktiset pientekstit henkilökirjasissa 191

A. HAUTAJAISTEKSTIT 193
1. Retorinen laji 194
2. Ulkofennica eli suomalaisten ulkomailla kirjoittamat tekstit 196
3. Turun akatemian kreikankieliset hautajaistekstit 201

B. HÄÄONNITTELUT 217
1. Retorinen laji 217
2. Ulkofennica 221
3. Turun akatemian kreikankieliset hääonnittelut 224

C. INSTALLAATIO-ONNITTELUT 237
1. Retorinen laji 238
2. Ulkofennica 239
3. Turun akatemian kreikankieliset installaatio-onnittelut 243

D. PROMOOTIO-ONNITTELUT 256
1. Turun akatemian promootiot 256
2. Ulkofennica 258
3. Turun akatemian kreikankieliset promootio-onnittelut 263

E. MUITA ONNITTELUJA HENKILÖKIRJASISSA 268
1. Turun akatemian vihkimisruno ja kanslerionnittelu 269
2. *Propemptica* ja *epibateria* 272
3. Uudenvuodentoivotus 280

Epideiktiset pientekstit opinnäytteissä 283

F. VÄITÖSKIRJOJEN ONNITTELUT 284
1. Dissertaatiot ja disputaatiot 285
2. Retorinen laji 289
3. Vertailumateriaali 294
4. Turun akatemian kreikankieliset väitösonnittelut 298
   1640–1669 298
   1670–1679 302
   1680–1689 314
   1690–1699 322
   1700–1713 334
   1722–1754 339

G. PUHEIDEN ONNITTELUT 346
1. Ulkofennica 347
2. Turun akatemian kreikankieliset puheonnittelut 349

H. VÄITÖSKIRJOJEN OMISTEET 355
1. Retorinen laji 356
2. Ulkofennica 358
3. Turun akatemian kreikankieliset väitöskirjaomisteet 360

III. Opinnäytteet 373

A. VÄITÖSKIRJAT 374
1. Gezelius vanhemman johtamia kreikankielisiä väitöskirjoja 376
2. Turun akatemian kreikankielinen väitöskirja 383

B. OPINNÄYTEPUHEET 392
1. Runopuhe (*oratio metrica*) 394
2. Ulkofennica 396
3. Turun akatemiassa pidetyt kreikankieliset puheet 404
4. Johan Paulinus: *Magnus Principatus Finlandia* (Upsala 1678) 414

LOPUKSI 421

Liitteet 436
Liite 1. Humanistikreikka Turun akatemiassa 436
Liite 2. Vertailumateriaali (ulkofennica) 452
Liite 3. Turun akatemian kreikankirjoittajat 463
Liite 4. Sitaatit, parafraasit ja imitaatio 468

Bibliografia 472
Lyhenteet 472
Painamattomat lähteet 473
Painetut lähteet 474
Ennen vuotta 1809 474
Editiot ja uudempi tutkimuskirjallisuus 479

Henkilöhakemisto 499
Summary 513
Contents 519
Kuvaliite 524

NB Hieman yksityiskohtaisempi sisällysluettelo, ks. Contents s. 519.

ABSTRACT

᾿Αθῆναι Αὐραϊκαί. **Humanist Greek at the Royal University of Turku (Finland) during the 17th and 18th centuries**

Tua Korhonen
University of Helsinki, FIN

This dissertation overviews the Greek texts written by Finnish scholars during the 17th and 18th centuries. The central research problem was how these texts reflect the rhetorical training of their era. The purpose is to enlarge the concept of Finnish Classical Humanism.

The Royal University of Turku (Åbo) (1640-1627) had no independent Greek chair until 1812, only having a chair united with the "oriental" or other "holy" languages. The main focus in Greek instruction was New Testament Greek. However, scholars in Turku composed nearly 400 short epideictic texts, including congratulations for academic festivities, wedding and funeral poetry, orations and one dissertation in Greek between the years 1648–1786. These short epideictic texts, in prose as well as in verse, were modeled on epideictic rhetoric.

Texts have been collected for this study mainly from two bibliographies (Vallinkoski 1962–66 and Melander 1951–59). Studies form the 18th century (Lizelius, Fant, Floderus and Tengström) have been used as well. The material compared consists of similar texts written at the universities of Uppsala and Tartu. The unusual feature of Humanist Greek – as I call it – in Turku was that approximately 40 % were short prose texts, not poems. This particulary pertains to the main text group of the research, congratulations on dissertations. The rhetorical genre of this text-group is quite undefined, although it was very popular as an academic literary genre. I argue, however, that we could get some insight on these texts from the models for writing letters, from the epistolography. Furthermore, short epideictic texts are often "syllogistic" in structure: the premise is some common notion and the conclusion is that the person in question should be praised.

As for rhetorical imitation, scholars in Turku used (by imitating, making allusions to, citing, paraphrasing, and composing the cento type of poetry) the same texts as they had in their textbooks and in their curriculum: Ps.-Isocrates' *Ad Demonicum*, Ps.-Plutarch's *Education of Children*, Theognis, Ps.-Phocylides and some Pythagorean *Golden verses*. They also made use of Johannes Posselius' conversation manual for Greek (Wittenberg 1586) long before it was published in Turku (1690).

LUETTELO KUVISTA JA TAULUKOISTA TEKSTISSÄ

KUVAT
Kuvat pääosin KUVALIITTEESSÄ

Kuva 1. Henricus Bartholinuksen stipendihakemus v. 1691 (HYK:n arkisto Ed.1–2) 148
Kuva 2. Magnus Wibeliuksen laatima hautajaisteksti v. 1694 (Mel. 1442) Kuvaliite
Kuva 3. Anonyymi hääruno v. 1653, Sveno Gelzeniuksen kirjaimisto (Mel. 312) Kuvaliite
Kuva 4. Christiernus Hammarin installaatio-onnittelu v. 1678 (Mel. 731) Kuvaliite
Kuva 5. Salomon Alanuksen promootio-onnittelu v. 1679 (Mel. 738) Kuvaliite
Kuva 6. Georgius Ståhlbergin *epibaterion*, nimiö v. 1689 (Mel. 855) Kuvaliite
Kuva 7. Johannes Bilbergin väitösonnittelu, Upsala 1685 (Lidén 1778, 295, nro 9) Kuvaliite
Kuva 8. Sveno Dimbergin väitösonnittelu v. 1679 (Vall. 883) Kuvaliite
Kuva 9. Jacobus Rungiuksen väitösonnittelu v. 1686 (Vall. 28) Kuvaliite
Kuva 10. Christiernus Alanderin väitösonnittelu v. 1703 (Vall. 131) 338
Kuva 11. Gabriel Holmuddin väitösonnittelu v. 1748 (Vall. 2400) Kuvaliite
Kuva 12. Nicolaus Wijkmanin puheonnittelu v. 1679 (SKB 2043) Kuvaliite
Kuva 13. Jakob Bonsdorffin väitöskirjaomiste v. 1786 (Vall. 544) 372
Kuva 14. Johannes Gezelius vanh. johtama väitös, nimiö, Tartto 1644 (Jaanson 423) 381
Kuva 15. Johannes Burgmanin kreikankielisen puheen nimiö v. 1660 (SKB 3117) Kuvaliite

TAULUKOT

Taulukko 1. Humanistikreikka Turun akatemiassa 15
Taulukko 2. Kreikankielisten epideiktisten pientekstien runomitat 149
Taulukko 3. Kreikankieliset epideiktiset pientekstit henkilökirjasissa 191
Taulukko 4. Kreikankieliset epideiktiset pientekstit opinnäytteissä 283

TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Πολλοὶ μὲν ποιοῦσι δὲ μηδὲν χρήσιμον ἆθλον,
Καὶ γ᾽ ἀσκοῦνται πρὸς τά τε γ᾽ οὐ μὴ ἄξια γ᾽ ὄντα,
Οὐδὲν λογιζόμενοι κεῖνον θ᾽ ἱδρῶτα μάταιον·
Αὐτὰρ προσφιλὲς ᾽Ανδρέα μου γ᾽ ὁμοχώριε χρηστέ,
Πάμπαν χρήσιμον ἆθλον καὶ ποῦνόν τε λάβεσκε.
Καί γε καλῆς ἀρετῆς ἕνεκέν τέ γε ξύμφερον ἄχθος.
Εὖγ᾽ ὦ Τρίζιέ [!] μου τ᾽ ἀσκήσει γ᾽ ἔμμενε ταύτῃ
Τῆς ἀρετῆς σταθερῶς, τἆθλον ναὶ γ᾽ ἄξιον ἕξεις.

> Monet käyvät hyödytöntä kilpailua, / tavoittelevat arvottomia asioita; / he eivät pidä sellaista ponnistelua typeränä. / Mutta sinä, rakas Andreas, mainio maanmieheni, / otat osaa hyödylliseen kilpaan ja ponnisteluun. / Ihanan hyveen takia tuskakin on palkitsevaa. / Jatka, ystäväni Thretzius, vakaasti hyveen tavoittelua; / tulet totisesti saamaan arvokkaan palkinnon. (Vall. 4293)

Tämän kreikankielisen heksametrirunon sepitti ruotsinmaalainen ylioppilas Johannes Tobetius, joka oli Kuninkaallisen Turun akatemian ensimmäisiä, vuonna 1640 yliopistoon kirjoittautuneita opiskelijoita. Se on väitösonnittelu osakuntatoveri Andreas Thretziukselle, joka puolusti helmikuussa 1648 väitöstä nimeltä *De virtutis natura in genere.* Kreikankielinen onnittelu painettiin latinan- ja saksankielisen onnittelun ohella Thretziuksen väitösjulkaisuun.[1]

Tobetiuksen gratulaatio saattaa olla ensimmäinen Suomessa painettu kreikankielinen kirjoitelma. Yliopiston kirjapaino aloitti toimintansa vuonna 1642, mutta kreikkalaisen kirjaimiston se sai virallisesti vasta kesäkuussa 1649.[2] Suomalaiset ylioppilaat kirjoittivat kreikankielisiä onnitteluja kuitenkin 1630-luvulla opiskellessaan Upsalassa.[3] Jo sitä aiemmin eurooppalaisten yliopistojen suomalaisopiskelijat ovat voineet laatia kreikankielisiä tekstejä, vaikka niistä ei olekaan tietoja. Sen sijaan tallella on muutamia kreikankielisiä promootiorunoja, joiden kohdehenkilönä on suomalainen ylioppilas, kuten viipurilainen Christianus Ruuth Rostockissa vuonna 1584.[4]

Runojen sepittely muinaiskreikan kielellä oli renessanssihumanismiin ankkuroituva traditio. Benvenuto Cellini (1500–1571) totesi elämänkerrassaan, että Perseus-patsaansa valmistuttua hänen ateljeensa porttiin kiinnitettiin sitä ylistäviä sonetteja ja latinan- ja *kreikan*kielisiä runoja, "sillä Pisan yliopistolla oli loma-aika, ja kaikki sen etevät

---

[1] Vall. 4293. Paitsi kreikankielistä runoa, Tobetiuksen (tai Tobeliuksen) onnittelu sisältää suorasanaiset latinankieliset otsikko- ja allekirjoitustekstit.

[2] Tobetiuksen runo on siis painettu mahdollisesti jo vuotta ennen kirjaimiston virallista käyttöönottoa, ks. tuonnempana, s. 125.

[3] Varhaisin on Andreas Keckoniuksen puheonnittelu v. 1638 (SKB 3396), ks. tuonnempana, s. 348.

[4] Mel. 23. Ks. tuonnempana, s. 259–260.

tiedemiehet sekä ylioppilaat kiittelivät kilvan työtäni".[5] Kreikankirjoittelun taustalla oli Kreikan kielen ja kulttuurin ihailu, jota 1600-luvulla ilmentää vaikkapa Molièren *Oppineitten naisten* ihastuksen huudahtelut ("Ah, kreikkaa!"). Pelkkä passiivinen kreikan kielen taito ei riittänyt, vaan humanismin kasvatusihanteeseen kuului molempia klassisia kieliä aktiivisesti taitava oppinut (*utriusque linguae peritus*). Kreikankielisiä tekstejä – sekä runoja että proosaa – kirjoitettiin myös Pohjolan yliopistoissa, kuten Turun akatemiassa ja sen piirissä 1700-luvun toiselle puoliskolle saakka; opiskelijat, mutta myös opettajat, professorit ja kirkonmiehet osoittivat kreikan kielen aktiivista taitoaan. Viimeisen tähän akateemiseen traditioon kuuluvan tekstin kirjoitti itämaisten kielten dosentti Jakob Bonsdorff vuonna 1786. Hän omisti väitöskirjansa kirkkoherra-isälleen kreikankielisellä dedikaatiolla.

Näiden noin 150 vuoden aikana, Tobetiuksesta Bondorffiin, Auran akatemiassa kirjoitettiin lähes 400 kreikankielistä tekstiä. Hahmottelen tässä tutkimuksessa tätä tekstikorpusta, Turussa 1600- ja 1700-luvulla kirjoitettuja, tiettyyn vahvasti akateemis-humanistiseen traditioon kuuluvia kreikankielisiä tekstejä. Korpus koostuu pääosin lyhyistä runoista ja proosateksteistä, *epideiktisistä pientekstesistä*, jotka ovat antiikin, etenkin myöhäisantiikin klassis-retorisen tekstikulttuurin perillisiä. Valtaosa on julkaistu latinankielisen painotuotteen liitteteksteinä. Tutkimusmateriaaliin kuuluu myös muutamia *opinnäytteitä*, väitöskirjoja ja puheita, jotka kirjoitettiin kreikaksi. Painetun aineiston ohella Turun materiaaliin kuuluu myös puolisen tusinaa käsinkirjoitettua kreikankielistä *stipendianomusta*. Vertailumateriaalina ovat etenkin Upsalan yliopiston vastaavat tekstit, mutta laajempana kehyksenä toimii Euroopan humanistien sepittämä kreikankielinen kirjallisuus, jonka kielimuodosta käytän nimitystä *humanistikreikka*.

Pääosa Turun humanistikreikasta on runoa tai proosaa, joka juhlistaa jotakin henkilöä, tilaisuutta tai molempia, siis "tilannekirjallisuutta" (aik. tilapäis- tai tilapääkirjallisuutta) ja "henkilökirjallisuutta", tai kuten sitä mieluummin kutsun: epideiktistä kirjallisuutta.[6] Nykylukijasta kotimaisilla kielilläkin sepitetty epideiktinen runo saattaa tuntua sisällöllisesti tyhjältä: se on 'pelkkää retoriikkaa', sanahelinää.[7] Viime vuosikymmeninä tätä kirjallisuutta on kuitenkin tutkittu sosiaalihistorialliselta kannalta, todettu tekstien laatijoiden arvo "sosiaalisen tilanteen kirjurina"[8] ja korostettu modernista poikkeavaa

---

[5]Cellini, Benvenuto (1996) *Omaelämänkerta*. Suom. Maija Halonen. 2. p. Helsinki, 440.

[6]Henkilökirjallisuus-termi erottaa ikään kuin omaksi lajikseen tekstit julkaisutyypin mukaan: tekstit, jotka ovat ilmestyneet ns. henkilökirjasissa (personskrifter).

[7]Veijo Meren (1993) sanoin: "Onniteltiin hääpareja, virkanimityksen ja lapsen saaneita [---] ja vaikka mitä, mikä kaikki mahtipontisesti ja mahdollisimman pitkäksi runoiltuna on ikävystyttävintä ja masentavinta maailmassa." Teoksessa *Maassa taivaan saranat: suomalaisten historia vuoteen 1814*, Helsinki, 195.

[8]Varpio & Huhtala 1999, 101 (Varpio). Vanhempaa tutkimuspolvea, kuten Gunnar Castrén (1907), Arvid Hultin (1904) ja Toini Melander (1928 ja 1941), kiinnostivat etupäässä kotimaisilla kielillä kirjoitetut pientekstit. Jo Melander 1928, 25 totesi "tilapäärunouden" olevan "oratooristen sääntöjen mukaan sepitettyä", "oratorista runoutta". Kuitenkin vasta viime aikoina on Suomessa tutkittu näitä tekstejä myös epideiktisen retoriikan kannalta – lähinnä kuitenkin vain Raija Sarasti-Wilenius (1996 ja 1997). Pirkko Lilius (1994) on tutkinut 1700-luvun alkupuoliskon henkilökirjasissa julkaistujen runojen kielten kirjoa. Matti Klinge (Klinge *et al.* 1987) esittelee akateemisen runonkirjoittamisen osana aateliskasvatustraditiota. Pohjoismaissa latinankielisiä pientekstejä ovat epideiktisen retoriikan näkökulmasta tutkineet Pernille Harsting (1995) *(propemptica*) ja Annika Ström (1994) (hautajaisrunot). Stina Hansson on soveltanut epideiktistä retoriikkaa myös ruotsinkielisiin

kirjallisuuskäsitystä. Tekstien lukeminen oman aikansa kirjallisuutena on vaikeaa, koska meiltä puuttuvat lukuohjeet: se retorinen koulutus, mikä kirjoittajilla (ja lukijoilla) oli. Yllä siteeraamani Tobetiuksen runo vaikuttaa ensi alkuun sisällöllisesti mitäänsanomattomalta tai itsestäänselvältä: tuttua antiikista periytyvää, kristillissävytteisen velvollisuusmoraalin propagoimista. Kuitenkaan 1600-luvun lukija ei ehkä etsinyt Tobetiuksen tekstistä sisällöllisesti uutta, vaan häntä kiinnosti se, miten Tobetius on tutun aiheen esittänyt tai miten hän on varioinut vakioaihetta käyttäen vuorottelevia antiteeseja (hyödytön/hyödyllinen), jotka vaihtelevat niin säkeen sisällä kuin säkeiden välillä. Gresistiä kreikankielinen teksti kiinnostaa myös kielen kannalta – millaista kreikkaa Tobetius käyttää, ja miksi hän kirjoitti kreikaksi.

Turun kreikankieliset tekstit ovat hajallaan eri julkaisuissa, joiden pääkieli on latina, ruotsi tai saksa. Suomen kirjallisuuden- ja kulttuurihistorioissa ei juuri ole huomioitu, että Suomen oppineisto kirjoitti uuden ajan alussa paitsi Rooman, myös Kreikan runottarien johdolla. Onko se sitten merkittävä ilmiö?

Fenni Graece docti

Yksi kreikankielinen runo kuuluu epäilemättä Suomen kirjallisuushistorian kaanoniin: jo neljään kertaan suomennettu Johan Paulinuksen Upsalassa pitämä runopuhe *Magnus principatus Finlandia* (1678).[9] Sen aseman tunnustaminen Suomen vanhassa kirjallisuudessa alkoi Gabriel Reinin *Suomi*-aikakauskirjassa ilmestyneestä esittelystä (1841). Uusimmassa Suomen kirjallisuushistoriassa (1999) Paulinuksen *Finlandia* mainitaan ohimennen, kuten myös Johannes Cajanuksen kreikankielinen onnitteluruno – molemmat on painettu Upsalassa.[10] Turun akatemian oppineitten kreikankirjoittelu on huomioitu oikeastaan vain vuoden 1963 kirjallisuushistoriassa, jossa on Päivö Oksalan artikkeli "Latinan- ja kreikankielinen runous uudella ajalla".[11] Oksalakin keskittyy pääosin *Finlandiaan*, ja hänen niukat luonnehdintansa Suomen muista kreikankielisistä runoista vastaavat pitkälti Ivar A. Heikelin esittämiä ajatuksia.

Heikelin teos *Filologins studium vid Åbo universitet* (1894) on edelleenkin perusteos klassisten (ja muidenkin) kielten opetuksesta Auran akatemiassa. Klassillisen filologian professuureja Turun akatemiassa ei luonnollisestikaan ollut, vaan Heikel esittelee retoriikan, runouden ja pyhien kielten professuureja sekä akateemista puhetraditiota ja

---

häärunoihin ja kirjeisiin (1975 ja 1988). Minna Skafte Jensenin toimittamassa teoksessa (1995) esittäytyy pohjoismainen uuslatiniteetti; Suomen osuuden on kirjoittanut Iiro Kajanto.

[9] Suomennoksista, ks. Korhonen & Oksala & Sironen 2000, 20.

[10] Varpio & Huhtala 1999, 115, 106. Cajanuksen runo ja sen ruotsinnos, ks. Korhonen 2002a, 183.

[11] Oksala 1963, 453, 470–471.

runouden kirjoittamisen perinnettä. Pääpaino hänellä on latinan kielen opetuksessa. Turun akatemian kreikan kielellä kirjoitettuja runoja Heikel luonnehtii lyhyesti ja murskaavasti:

> De grekiska verser, – de äro ej synnerligen talrika – som vid akademin producerades, äro barbariska. Meter och språk äro lika misshandlade och det episka språket i detta afseende i hög grad missuppfattadt. Det är till och med mindretalet poesier på detta språk man kan ge det berömmet, att de äro begripliga. (Heikel 1894, 162)

Positiivisessa sävyssä Heikel mainitsee kuitenkin seuraavat kreikankielisten tekstien kirjoittajat: Ericus Falander (aateloituna Tigerstedt), Simon Paulinus, Daniel Juslenius, Gabriel Tidgren ja Jakob Bonsdorff.[12] Latinankielisistä runoista Heikel antaa muutamia tekstiesimerkkejä, kreikankielisistä ei yhdestäkään. Lähteenään Heikel selvästikin käytti Johan Jakob Tengströmin teoksia, etenkin tämän Turun akatemian kirjallisuuden historian dosenttina kirjoittamaa sarjaväitöskirjaa *Dissertatio academica de viris in Fennia peritia literarum Graecarum claris* (1814–1821).[13] Esipuheessaan Tengström kertoo ryhtyneensä työhön erään Upsalassa laaditun sarjaväitöksen (1775–1786) innoittamana, jonka pääasiallisena preeseksenä toimi Ericus Fant. Fantin teos on 1700-luvun biobibliografista kirjallisuudentutkimusta, jossa mainitaan suuri määrä kirjoittajia, selostetaan pääpiirtein heidän elämänkertansa ja luetellaan heidän kirjoituksiaan, juurikaan analysoimatta. Myös Tengström tarkastelee kreikantaidossa kunnostautuneita suomalaisia (*Fenni Graece docti*) varsin yleisellä tasolla. Hän mainitsee ne ensimmäiset suomalaiset, jotka tiettävästi osasivat kreikkaa ja kertoo merkittävien henkilöiden muustakin toiminnasta ja elämästä. Kirjoittajaesittelyn hänkin päättää usein teosluetteloon, jossa saattaa mainita myös kreikankielisiä tekstejä. Tengströmin tarkoituksena oli täydentää Fantin teoksesta puuttuvia tietoja suomalaisista kreikantaitajista.[14] Hän antaa esipuheessaan väitökselle myös kulttuuripolittisen tavoitteen:

> [---] *amor non minus Historiae nostrae Litterariae quam Litterarum quarumvis Graecarum nobis in animum induxit, ut viros eruditione Graeca in Fennia celebres speciatim recenseamus, atque, si vel nihil ultra praestare valeamus, fontes saltem praecipuos illustrandae* Historiae Litterariae Fennicae, *unde de iis notitia accuratior haurienda sit, indicemus* [---]. (Tengström 1814–1821, 1–2)

Tengström tunnustaa siis kiitollisuutensa loistaville menneisyyden miehille, jotka ottivat mallia parhaimmasta lähteestä, antiikin Kreikasta. Lausunto ilmentää Turun uushumanismia, kreikkalaisen kulttuurin ihannointia. *Historia litteraria* tarkoittaa ajan kirjallisuuskäsityksen mukaisesti sekä kaunokirjallisuutta että tieteellistä kirjallisuutta, ja kirjallisuudenhistoria on

---

[12]Heikel 1894, 87, 90, 133, 241 ja 244. Heikel oli Keisarillisen Aleksanterin yliopiston kreikan kielen professori (1888–1926) ja kansainvälistä mainetta nauttineiden Eusebios-editioiden julkaisija. Aalto 1980, 96–104.
[13]Tengströmistä (1787–1858), ks. Aalto 1980, 18–19.
[14]Ks. esim. Tengström 1814–1821, 34–37.

siten myös oppihistoriaa.[15] Tengströmin sarjaväitöskirja jäi kuitenkin kirjaimellisesti kesken: sivu 116 päättyy kesken lauseen; aiheena oli Johannes Gezelius vanhemman toiminta 1640-luvulla.[16]

Teoksessaan Turun akatemian virkamiehistöstä (1836) Tengström luonnehtii myös kreikan opetusta Turun akatemiassa ja mainitsee joidenkuiden oppineiden laatineen kreikankielisiä tekstejä – kuten Petrus Laurbecchiuksen ("han skref smått grekiska, såsom äfven hans colleger Falander och Simon Paulinus", s. 162) ja David Lundin (s. 184). Falanderin kohdalla hän mainitsee myös kirjoitusharjoitukset:

> Efter en från äldre tider fortplantad plägsed voro väl grekiska skriföfningar, äfven metriska, bibehållna; men deras barbariska smaklöshet bevittna mångfaldiga deraf bibehållna prof. (Tengström 1836, 150)

Tengström ja Heikel luonnehtivat siis varmoin äänenpainoin tekstien laatua, mutta eivät arvioi määriä. Heidän aikanaan tekstien kokoaminen olisikin ollut hyvin työlästä. Vasta 1900-luvun puolenvälin jälkeen ilmestyivät Jorma Vallinkosken laatima Turun akatemian väitöskirjojen (1642–1828) ja Toini Melanderin Suomea koskevien ns. henkilökirjasten (1562–1713) bibliografiat kielikohtaisine hakemistoineen.[17] Vaikka varsinkin 1600-luvun lopulla Turussa ilmestyi henkilökirjasia, joiden pääkieli oli kreikka, eivät ne pistä silmään esimerkiksi *Suomen kansallisbibliografiassa 1488–1700* (1997), vaan ovat kätkössä latinankielisen otsikon alla. Bibliografian käyttäjä ei saa siten oikeaa kuvaa Suomen vanhan kirjallisuuden kielten kirjosta. Jos Turun kreikankieliset tekstit mainitaan Suomen yliopiston ja klassillisen filologian historioissa, lähteenä on pitkälti Heikel.[18] Näin on myös Iiro Kajannon postuumisti julkaistussa teoksessa *Latina, kreikka ja klassinen humanismi Suomessa keskiajalta vuoteen 1828* (2000). Kajanto mainitsee esipuheessa Heikelin ohella Ernst Laguksen, joka käsitteli väitöskirjassaan (1890) latinan ja kreikan opetuksen

---

[15]Samantyylistä filhellenististä kirjallisuusihannetta Tengström esitti myös kuuluisassa kirjoituksessaan *Om några hinder för Finlands litteratur och cultur* (1817–1818).

[16]Teoksessa on kuitenkin lueteltu kaikki pyhien kielten professorit (*Graecae & Orientalium linguarum professores*) Martinus Stodiuksesta (1640–54) Johan Bonsdorffiin (1807–12) saakka, ja Tengström esittelee pyhien kielten professoreista kolmea ensimmäistä, myös Ericus Falanderin (1671–81) toimikautta, jonka yhteydessä hän korostaa Falanderin merkitystä Turun akatemian kreikanopetuksen kohentajana. Tengström 1814–21, 58–59, 81–88.

[17]Melander 1951–59 ja Vallinkoski 1962–66 sekä Vallinkoski 1967–69 (hakemistot). Teosten bibliografisissa viitteissä on merkintä julkaisun kaikkien tekstien kielestä. Tällainen bibliografinen tarkkuus on harvinaista, eikä esimerkiksi Ruotsissa eikä Saksassa ole vastaavanlaisia bibliografioita. Tarton yliopiston painotuotteista sen sijaan on, ks. Jaanson 2000.

[18]Pentti Aallon teos (1980) jatkaa siitä, mihin Heikelin teos kronologisesti päättyy, kerraten kuitenkin myös Turun akatemian alkuvaiheita. Aalto kertoo noudattavansa Heikelin teosta. *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirjassa* (1997) kreikan osuus supistuu Gezelius vanhemman *Grammatica Graecan* esittelyyn (Esko Laine, 199–207) sekä mainintaan opinnäytteiden kielestä. Tapani Harviainen sen sijaan kokosi Simon Paulinusta hebraistina koskevan artikkelinsa alaviitteeseen Vallinkosken ja Melanderin bibliografioista viitteet Paulinuksen kreikankielisistä teksteistä ja huomautti samalla, että kreikankielisiä tekstejä pitäisi tutkia. Harviainen 1993, 81 n45.

alkuvaiheita Suomessa.[19] Suomalaisen varhaisen gresiteetin vähäinen tutkimus on nojannut siis vahvasti Heikeliin ja Heikelin kautta Tengströmiin.[20]

Turun nelisensataa kreikankielistä tekstiä ovat latinankielisiin tekstimassoihin verraten tietysti vain "kakun koristetta".[21] Toisaalta koristelukin voi olla aikansa heijastelijana kiinnostavaa; kreikkaa on sitaatteina ja teknisinä termeinä itse "kakussakin". Kreikka latinan- tai muunkielisen tekstin mausteena on kuitenkin täytynyt rajata tästä tutkimuksesta pois.

Entä luonnehdinnat tekstien laadusta – jopa ymmärrettävyydestä (Heikel)? Niitä voi tarkastella myös 1800-luvun oppihistoriallista taustaa vasten: Tengströmin aikana tämä traditio, akateeminen kirjoittelu kreikan kielellä, oli Turussa vastikään sammunut. 1700-luvun lopulla ja etenkin 1800-luvun alussa kreikan opetuksen ja tutkimuksen taso nousi, mihin H.G. Porthan oli merkittävästi vaikuttanut.[22] Tällöin kynnys itse tuottaa kreikankielistä tekstiä kohosi ylittämättömäksi (loistavia poikkeuksia lukuunottamatta).[23] Juuri ajallisen likeisyyden vuoksi ei 1800-luvun alun uushumanisteilla ollut mahdollisuutta arvioida Turun kreikankielisiä tekstejä neutraalisti; lisäksi romantiikan kirjallisuuskäsitys tuomitsi jyrkästi aiempien vuosisatojen retorisoivan kirjallisuuden. Heikelin aikana, 1800-luvun lopulla, klassillinen filologia koki puolestaan radikaalin paradigman muutoksen. Alan tutkijat alkoivat suhtautua edeltävien vuosisatojen filologiaan jyrkän vähättelevästi – ja kreikkaan normatiivisen puristisesti. Tiedettiin, millaista "oikean" kreikan pitäisi olla. Tämä vaikutti myös kreikan alkeiskirjojen kaanoniin. Johan C. Thom puhuu 1800-luvun toisella puoliskolla alkaneesta hyperkriittisestä reaktiosta.[24] Hylättiin monia perinteisiä – jo antiikin aikana tai keskiajalla – luettuja alkeisoppikirjoja, kuten Pythagoraan nimiin pannut *Kultaiset lauseet*. Tärkeänä 1600- ja 1700-luvun kreikanopetuksen perustana olivat olleet sentenssit. *Neuhumanismus* taas keskittyi aitoihin auktoreihin ja pidempiin teksteihin. Käsitys kreikan kielestä ja sen opetuksesta sekä opetuksen tekstikaanon muuttuivat ratkaisevasti.

Turun humanistikreikka eroaa klassisesta kreikasta tietysti paljon suuremmassa määrin kuin Turun uuslatina klassisesta latinasta. Kreikan opetuksen tuntimäärä oli latinan opetukseen verrattuna vähäistä. Toisaalta osa humanistikreikassa esiintyvistä suoranaisista

---

[19]Kajanto 2000, 8–9. Sen sijaan Kreikan mytologiaa käsittelevien dissertaatioiden ja Turun uushumanismin tulkinta perustuu Kajannon teoksessa hänen omiin uraauurtaviin tutkimuksiinsa. Klassillisen filologian tutkimuksesta Suomessa, ks. Westman, Rolf (1996) History of Classical Scholarship in Finland: A Bibliography. – *Arctos* 30, 7–20.

[20]Gresiteetti tarkoittaa Turussa kirjoitettujen kreikankielisten tekstien lisäksi luonnollisesti myös kreikanopetusta, kreikan kielen ja kirjallisuuden tutkimusta ja tuntemusta sekä kreikankielisten tekstieditioiden julkaisemista.

[21]Näin Sten Ebbesen luonnehti kreikankielisten tekstien määrää suhteessa uuslatinankielisiin NORFA:n seminaarissa Odensessa lokakuussa 1998.

[22]F.M. Franzén totesi muistopuheessaan, että Porthan oli elvyttänyt "profaanin" kreikan opetuksen Turun akatemiassa. Kajanto 1984, 108.

[23]J.L. Runeberg laati Homerokseen perehdyttyään vuoden 1826 tienoilla "pilaeepoksen" (97 heks.), jossa hän mm. *Iliasta* parodioiden kertoo epäonnisesta akateemisesta kuulustelusta. Runoa ei aikoinaan painettu. Ks. Zilliacus 1969, Zilliacus 1972 ja Teivas Oksalan suomennos *Kanava*-lehdessä 1987, 8, 508–509.

[24]Thom 1995, IX.

virheistä johtui käytetyistä oppikirjoista.[25] Vaikka 1600- ja 1700-lukujen kreikanopetuksessa oli etualalla Uuden testamentin kreikka, Turun oppineiden kirjoittama kreikka on kuitenkin muutakin kuin ns. raamattukreikkaa.[26] Turun humanistikreikka ilmentää sekin Turun klassista humanismia ja kreikkalaisen kulttuurin ihannointia jo ennen uushumanismia.

Humanistikreikan tutkimus

Vaikka uushumanismi merkitsi akateemisen kreikankirjoitteluperinteen päättymistä, se toisaalta innosti tutkimaan kotimaisia kreikantaitajia. Tengströmin sarjaväitöksen (1814–1821) esikuvana oli, kuten sanottu, Fantin (1775–1786) Upsalassa julkaisema sarjaväitös. Fantin teoksella oli puolestaan Saksassa painetut mallinsa.

Georgius Lizelius (Lizel) (1694–1761) julkaisi vuonna 1730 Leipzigissa teoksen kreikan kielellä kirjoittaneista saksalaisista runoilijoista. Lizeliuksen mielestä aktiivinen taito kuului olennaisesti kreikan osaamiseen (*ubi autem lingua Graeca, ibi quoque est poesis Graeca*). Hän kuitenkin kysyi, voiko ja pitääkö "runoilijaksi syntyneen" kirjoittaa muilla kielillä kuin äidinkielellään.[27] Lizelius käytti lähteenään mm. Johann Fabriciuksen 14-osaista teosta *Bibliotheca Graeca* (1705–1728).[28] Fabricius esittelee olemassa- ja tekeillä olevia tekstieditioita, Kreikan kirjallisuuden tutkimusta sekä kreikan kielen apuvälineitä (sanakirjoja, kielioppeja, oppikirjoja). Hän mainitsee myös joitakin humanistien kirjoittamia kreikankielisiä runoja.

Ruotsalainen Olaus Plantin julkaisi Wittenbergissä 1736 suppean katsauksen ruotsalaisista kreikantaitajista nimellä *Hellas sub Arcto*.[29] Omisteessaan Plantin viittaa teokseensa kirjallisuudenhistoriana (*historia literaria*). Suoraa esikuvaa Plantin ei tekselleen mainitse, mutta viittaa esipuheessaan Saksan kirjallisuudenhistorioihin.[30] Plantin siteeraa esipuheessa Johannes Graeviusta, joka oli omistanut teoksensa Kaarle XI:lle onnitellen Ruotsin valtakuntaa (*Scandia*), kun sivistys (*humanitas*) oli muuttanut Kreikasta pohjoisiin maihin. Ruotsalaiset eivät Plantinin mukaan ole ainoastaan vastaanottaneet maanpaossa

[25]Monista deponenttiverbeistä on kehitelty aktiivimuotoja, konjunktiivin käyttö ei noudata lauseopillisia sääntöjä, runomitan vuoksi on luotu sellaisia muotoja, joita ei esiinny antiikin kirjallisuudessa, pronominien ja kieltosanojen käyttö on toisinaan erikoista, augmentti on usein jätetty pois aoristi- ja imperfektimuodoista. Vrt. Robin 1984, 202 n9 ja Sironen 2000.

[26]1800-luvun ruotsinkielisen tutkimuskirjallisuuden termi *bibelgrekiska* on epätäsmällinen: eroavathan *Septuagintan* ja Uuden testamentin kreikka suuresti toisistaan.

[27]Lizelius 1730, B2. Ludwig 1998a, 53 esittelee teoksen ja käyttää sitä laajalti hyväkseen tarkastelussaan kreikaksi kirjoittaneista saksalaisista oppineista.

[28]Sandys 1958 III, 2–3, esittelee teoksen lyhyesti.

[29]Teoksen (90 s.) yksi liiteteksi on kreikankielinen. Plantin esittelee gresistejä luettelomaisesti eri ammattialojen mukaan, kuten kreikantaitoiset valtiomiehet, kirkonmiehet ja yliopistoväki.

[30]Plantin ei käsittele Greifswaldin yliopiston kreikanopetusta, vaikka se 1600-luvulla kuului Ruotsin valtakuntaan. Syyksi hän mainitsee sen, että Saksan kreikantaitajia on esitelty Saksan kirjallisuushistorioissa. Esipuheessa ei ole sivu- eikä arkintunnuksia. Teoksessa ei ole myöskään sisällysluetteloa eikä tekijähakemistoa.

olevia Kreikan muusia vieraikseen, vaan myös ottaneet runottaret omikseen, minkä hän yrittää osoittaa tällä teoksellaan.[31] Viimeisessä luvussa Plantin mainitsee ruotsalaisten kirjoittamia kreikankielisiä puheita ja väitöskirjoja sekä Kreikan kieltä ja kulttuuria käsitteleviä latinankielisiä väitöksiä sivuten myös kreikan ääntämistä. Hän mainitsee "epigrammit ja muut eri lajien kreikankieliset runot", joita ylioppilaat ja oppineet kirjoittelevat. Monia näistä runoista "Apollon halveksii", mutta kokonaisuudessaan ne osoittavat, että Ruotsin valtakunnassa harrastetaan Kreikan kirjallisuutta.[32]

Plantinin teos oli Fantin sarjaväitöksen *Historiola litteraturae Graecae in Svecia* (1775–1786) esikuva.[33] Esipuheessa Fant lupaa esitellä kreikan taidostaan kuuluisia ruotsalaisia, kuten maineikkaita Uuden testamentin ja antiikin auktoreiden tutkijoita. Hän mainitsee muutamia jo esipuheessa nimeltä.[34] Hän siteeraa latinankielisiä, kreikkaa ylistäviä runoja, mutta antaa vain pari esimerkkiä humanistikreikasta.[35] Teoksessa mainitaan parisenkymmentä suomalaista; lähteenä on pääosin Anton Stiernmanin *Aboa literata* (1719).

Matthias Floderuksen *De poetis in Svio-Gothia Graecis* (1785–1789) on myös sarjaväitös.[36] Floderuksen mielestä aiemmin vallitsi kreikankielisten runojen "sepittämishulluus" (*versificandi mania*), niin ettei juuri ilmestynyt akateemista julkaisua, jota opiskelijat eivät olisi kaunistaneet kreikankielisillä säkeillä.[37] Floderus on valikoinut 24 ruotsalaista oppinutta, jotka kirjoittivat hänen mielestään parhaimpia kreikankielisiä runoja. Näiden joukossa oli seitsemän kreikan kielen professoria ja viisi kreikan kielen lehtoria, eli puolet oli opettanut jossakin elämänsä vaiheessa kreikkaa. Loput olivat runouden tai teologian professoreita tai kirkonmiehiä. Virkamies Johan Paulinus (Lillienstedt) on ammattiuraltaan joukossa poikkeus. Floderus ylistää esipuheessaan etenkin Paulinuksen, Josephus Tuhnin ja Laurentius Norrmannuksen kreikankielisiä runoja.[38] Muita teokseen kelpuutettuja "suomalaisia" Paulinuksen lisäksi ovat Johannes Gezelius vanhempi (s. 31–33) ja Turun akatemian runouden professori Petrus Laurbecchius (s. 74). Myös Tuhn opiskeli pari vuotta Turun akatemiassa.

Floderus antaa teoksessaan runsaasti runonäytteitä. Hän käyttää kreikankielisistä runoista nimityksiä *carmen* ja *epigramma* sekä kertoo runomitan ja julkaisun, missä ne ovat

---

[31]Plantin 1736, esipuhe. Graevius toimitti Johannes Meursiuksen teoksen, joka käsittelee Kreikan saaria (Amsterdam 1675).
[32]Plantin 1736, 74–84.
[33]Ks. Fantin esipuhe. Teos käsittää 12 dissertaatiota ja suplementtiosan, yhteensä 288 sivua.
[34]Fant 1775–86 I, esipuhe: *Si enim haec non multos, neque magnos protulerit Graecae litteraturae primates*; *Columbos, Gezelios, Schefferos, Brunneros, Celsios, Benzelios atque unum instar omnium Laurentium Norrmannum illis celebrandos restare consideres*.
[35]Esimerkkirunot: Fant 1775–86 I, 22–24, 93; II, 18, 79.
[36]Teos sisältää 102 sivua, esipuheen (2 s.) ja liiteteksteinä kolme gratulaatiota. Esipuheessaan Floderus toteaa teoksen syntyneen Fantin aloitteesta. Floderuksen (1766–1822) isä oli Upsalan yliopiston kreikan professori Johannes Floderus, joka toimi preeseksenä Fantin sarjaväitöksen ensimmäiselle dissertaatiolle.
[37]Floderus 1785–89, A1: *Neque tamen nobis propositum est, de illis omnibus meminisse, qui Graece cecinerunt: ea enim ferbuit olim versificandi mania, ut nullum ferme prodierit academicum specimen, cui non Graecos versus adleverint studiosi*.
[38]Floderus 1785–89, A1v: *Praeter Parnassi proceres Liljenstedtios loquor, Normannos, Thunios &c. eos tantum in scenam producemus qui vel longiori poemata nomina sua erudito orbi nota fecere vel quo brevia*.

ilmestyneet. Toisinaan Floderus kritisoi runojen ei-kristillistä näkökulmaa, kuten Jonas Kylanderin ja ihailemansa Paulinuksen kohdalla. Kielen suhteen hän kiinnittää huomiota prosodian puutteellisuuksiin ja esimerkiksi konsonantin kahdentamiseen (ἔλλαβε *pro* ἔλαβε) tai partikkelien (τε, οὖν) käyttöön täytesanoina.[39] Muutaman kerran hän panee merkille antiikin auktorin imitoinnin tai runon aiheen (*argumentum*), kuten sitaatin Uudesta testamentista runon lähtökohtana.[40]

Jos seuraa suhtautumista kotimaiseen kreikkaan teoksissa Fabricius (1705–1728) – Lizelius – Plantin – Fant – Floderus – Tengström – Heikel (1894), huomaa selkeän muutoksen: alussa tunnettu ylpeys Kreikan kulttuurin siirtymisestä (*translatio*) omaan maahan vaihtuu lopulta paheksunnaksi kotimaisen kreikan kotikutoisuudesta.

Floderuksen mainitsema *versificandi mania* oli kuitenkin liioittelua: kreikankielinen liiteteksti akateemisessa julkaisussa oli aina erikoisuus. Kreikankielinen runoilu kuului silti kiinteästi akateemiseen kulttuuriin. Paulsen (1898) mainitsee kreikankielisten runojen sepittelyn teoksessaan Euroopan yliopisto-opetuksesta uuden ajan alussa ja nimeää kaksi kuuluisinta saksalaista oppinutta, jotka runoilivat kreikaksi: Laurentius Rhodomannus ja Martin Crusius. Viimeksimainitun kreikkakirjoittelusta hän toteaa: "das Griechichschreiben als gelehrten Sport war".[41] Walter Ludwig (1998a) on osoittanut, että se oli Crusiukselle muutakin: melkeinpä osa saksalaisen kansallisidentiteetin rakentamista. Dieter Harlfinger (1989) on todennut, että kattava esitys kreikan kielestä oppiaineena Euroopan yliopistoissa ja kouluissa puuttuu – 1800-luvun lopun Paulsen on käytössä vieläkin. Toinen tutkimuksellinen aukko hänen mielestään on humanistikreikka: "Man liebte es, sich auf Griechisch auszudrücken, in Vers und Prosa: 'Humanistengriechisch' (Neualtgriechisch), ein Stiefkind der Forschung".[42] Syitä tähän lapsipuolen asemaan Harlfinger ei erittele, mutta mainitsin niitä jo edellä: kreikan näkymättömyys (julkaisujen nimiöt yleensä latinankielisiä), kielen huomioivien bibliografioiden puute, normatiivinen suhtautuminen kreikan kieleen sekä retoriseen kirjoittamiseen ja kirjallisuuteen.

Euroopan humanistien 1400–1800 -luvulla käyttämän kreikan voi Harlfingerin tapaan erottaa omaksi kielimuodokseen nimeämällä sen (esimerkiksi) humanistikreikaksi tai uusmuinaiskreikaksi. Mitään vakiintunutta termiä ei (jo tutkimuksen vähäisyyden vuoksi) ole käytössä. Roberto Weissin postuumi artikkelikokoelma on otsikoitu nimellä *Medieval and Humanist Greek* (1977), jossa humanistikreikka viittaa Italian varhaisrenessanssin (1300-luku) aikana käytettyyn kreikkaan.[43] Èmile Legrand (1962) nimittää puolestaan Bysantin oppineiden lännessä Konstantinopolin valtauksen jälkeen luomaa tai innoittamaa kirjallisuutta

---

[39]Ks. esim. Floderus 1785–89, 24–27. Myös Tobetiuksen onnittelussa (ks. edellä, s. 1) partikkelien käyttö on erikoista; viidennen säkeen joonialaista muotoa ποῦνος pro πόνος ei LSJ tunne.
[40]Ks. esim. Floderus 1785–89, 33.
[41]Paulsen 1896, 367–369.
[42]Harlfinger *et al.* 1989, XVII (Harlfinger). Ks. myös Ludwig 1998a, 52.
[43]Teoksen otsikko on ilmeisesti toimittajien (C. Dionisotti, C. Fahy ja John D. Moores) laatima. Weiss ei käytä termiä missään teoksen englannin- tai italiankielisistä artikkeleista.

nimellä *la Nouvelle Grèce*.[44] Diana Robin (1984) käyttää termiä *Neo-Greek* esitellessään Francesco Filelfon 1400-luvun puolimaissa luomia runoja. 'Uuskreikka' sotkeuu ajatuksellisesti kuitenkin nykykreikkaan. Uuslatinan yhteydessä vaaraa ei ole, koska latinasta irtaantuneilla kansankielillä, romaanisilla kielillä, on omat nimensä. Uuslatina tarkoittaa myös nykypäivän latinaa; samanlaista jatkumoa ei lännen uuden ajan kreikalla ole ollut, vähäisiä poikkeuksia lukuunottamatta.[45]

Toisaalta Walther Ludwig, joka on kirjoittanut toistaiseksi laajimman (15 s.) modernin esityksen saksalaisten humanistien kirjoittamista kreikankielistä runoista (1998a) – pohjaten esityksensä pitkälti Lizeliukseen, ei luo mitään uudissanaa. Eivät myöskään seuraavat tutkijat: Beriah Botfield (1861), joka kokosi ensimmäisten kreikan- ja latinankielisten editioiden esipuheet tai ns. kynnystekstit;[46] Anthos Ardizzoni, joka julkaisi vuonna 1951 edition Angelo Polizianon kreikankielisistä epigrammeista; Ilona Opelt (1968) jesuiitta Pierre Boullen (Petrus Bovillius) kahta 'pindaarista oodia' esittelevässä artikkelissaan, Stefan Rhein (1987) Melanchthonin kreikankielisiä runoja käsittelevässä väitöskirjassaan eikä Jannika Päll Tarton yliopiston kreikankielisiä runoja esittelevissä artikkeleissaan (2002 ja 2003). Sama koskee myös yksittäisten runojen esittelyjä tai niiden painamista latinankielisten runojen ohessa.[47] Myös uushumanisteille Lizeliuksesta Tengströmiin kreikka oli kreikkaa, olipa se kirjoitettu antiikin Kreikassa tai suurvalta-ajan Ruotsissa.

Tämän tutkimuksen tavoitteet, rakenne ja esitystapa

Humanistikreikka tarkoittaa tässä tutkimuksessa sitä kreikkaa, mitä Euroopassa ja länsimaisen kulttuurin piirissä (kuten mahdollisesti uuden maailman yliopistoissa) kirjoitettiin renessanssista uushumanismiin, 1400-luvulta 1800-luvun alkuun asti. Taitava gresisti saattaa myös nykypäivänä sepittää esimerkiksi akateemisen juhlarunon pyrkien kirjoittamaan niin antiikin mallin mukaista kreikkaa kuin mahdollista.[48] Kuitenkin 1600- ja 2000-lukujen kreikankäyttäjien käsitys antiikin Kreikan kirjallisuudesta on erilainen, samoin kirjalliset maailmat sekä koulutus: 1600- ja 1700-lukujen *mundus significans* oli toisenlainen kuin omamme – myös antiikin suhteen. Antiikin teksteistä etsittiin (ja löydettiin) eri asioita kuin

---

[44]Legrandin neliosainen teos on nimensä mukaisesti bibliografia, mutta se sisältää huomattavan määrän Bysantin pakolaisoppineiden kirjoittamia kreikankielisä runoja ja proosatekstejä (kynnystekstejä).

[45]Humanisti- ja uuslatina -termeistä, Ijsewijn 1990, 27–28. Kajanto 2000, 43.

[46]Teokseen on koottu (ei täysin kattavasti) Bysantin ja lännen oppineiden kreikankielisiin ensieditioihin (1469–1621) liittämiä kreikankielisiä kirjeitä ja runoja. Pääosa editioiden kynnysteksteistä on latinaksi.

[47]Ks. esim. Ronchey 1994, 235 ja Ström 1994, 286–288.

[48]Dos. Erkki Sironen on kirjoittanut parikymmentä kreikankielistä runoa häihin, syntymäpäiville, muotokuvanpaljastuksiin, karonkkoihin jne. Niistä on painettu tähän mennessä kaksi, joista toinen on *propempticon* (*Folium Classicum* -lehti 1992), toinen kiitosruno promoottorille Helsingin yliopiston filosofisen tiedekunnan vuoden 2000 promootiossa (*Promotio ordinis philosophorum Universitatis Helsingiensis MM*, Helsinki 2001). Runoileminen jatkuu paraikaa laajemman runon parissa.

mitä me etsimme (ja löydämme). Oman termin, esimerkiksi 'humanistikreikka', käyttö silloin tällöin pitää mielessä uuden ajan alun merkitysmaailman erilaisuuden *niin* antiikin *kuin* oman aikamme suhteen.

Kulttuurihistoriallisena tavoitteena on hahmotella tätä merkitysmaailmaa, löytää se relevantti tekstuaalinen kehys tai konteksti, mihin Turun akatemian kreikankieliset tekstit omana aikanaan sijoittuivat – aikana, jolloin ei ollut klassista filologiaa eikä kirjallisuutta aivan meidän tuntemassamme mielessä. Tavoitteena on tarkastella humanistikreikkaa Turun klassisen humanismin ja sen retoriikan opetuksen tuotteena. Keskeisinä kysymyksinä ovat, millä tavalla kreikankieliset kirjoitelmat olivat osa aikansa kirjallista kenttää ja miksi kirjoitettiin kreikaksi.

Metodisena tavoitteena on tuoda epideiktisen retoriikan näkökulmaa näiden pientekstien tutkimiseen. Yleensä epideiktisiä tekstejä (minkä kielisiä tahansa) on tarkasteltu vain temaattisesti tai sosiaalihistoriallisesta näkökulmasta – mitä ilmentää niiden nimittäminen henkilö-, tilapää-, tilapäis- ja tilannekirjallisuudeksi. Yksi lähestymistapa on tutkia tuon ajan poetiikan ja retoriikan oppikirjoja, kuten J.C. Scaligerin vaikutusvaltaista poetiikkaa (1561) ja turkulaisen Martinus Miltopaeuksen retoriikan oppikirjaa (1669). Haasteena on ollut se, että 40 prosenttia tutkimusmateriaalista on lyhyehköjä proosatekstejä, jotka jäävät välimaastoon: poetiikat antavat ohjeistoa runomuotoisille teksteille, retoriikat pitkille suorasanaisille.

Aikarajoina toimivat ensimmäisen ja viimeisen tekstin painovuodet 1648–1786. Taustaosassa päätän Turun gresiteetin esittelyn kuitenkin jo 1750-luvulle, Carl Clewbergin pyhien kielten professuuriin (1746–1757) eli aikaan, jolloin yliopiston statuutteja tarkastettiin myös pyhien kielten osalta. Kreikankielisiä tekstejä ei 1760- ja 1770-luvulla enää juuri kirjoitettu; Bonsdorffin runoa (1786) edelsi vuosikymmenten hiljaiselo kreikankirjoittelun osalta.[49] Porthanin aikana retoriikka nousi jälleen kukoistukseen – kreikankirjoittelu enää ei. Vuonna 1812 kreikka sai oman professuurin. Turun akatemian ajanjaksot 1750–1812 ja 1812–1827 ovat kreikan osalta siten oman tarkastelun arvoisia.

Teksteistä valtaosa on vanhan akatemian ajalta eli ennen vuotta 1713. Koska aineisto on laaja, ei ole mahdollista pyrkiä yksityiskohtaisiin tulkintoihin. Vaatii tarkempaa lajikohtaista analyysiä ja myös vankempaa tutkimustraditiota eurooppalaisten humanistien kirjoittamasta kreikasta, ennen kuin Turun tekstit sijoittuvat täsmällisemmin paikoilleen. Toisaalta Turun akatemian kreikankielisiä tekstejä on niin vähän verrattuna latinankieliseen (tai 1700-luvulla ruotsinkieliseen) epideiktiseen kirjallisuuteen, että tässä tutkimuksessa on mahdollista tarkastella kaikkia epideiktisen kirjallisuuden lajeja omina kokonaisuuksinaan. Tällöin tämä yhden kielen kautta luotu näkökulma voisi palvella muuta Suomen vanhan kirjallisuuden tutkimusta.

---

[49]Retoriikan professori Henrik Hasselin (1728–76) mielestä antiikin retoriikan säännöt eivät päteneet enää hänen aikanaan ja oli opetettava vain käytäntöön soveltuvaa retoriikkaa. Kajanto 2000, 208. Heikel 1894, 167.

Tutkimukseni jakautuu kahteen osaan: **(α)** taustaan ja **(β)** Turun kreikankielisten tekstien ja vertailumateriaalin tekstien esittelyyn. Ensimmäinen jakso **(α)** on kehyksen rakentamista, ei johdanto tavanomaisessa mielessä, vaan jossain määrin itsenäinen kokonaisuus. Se jakautuu näkökulmiltaan kolmeen hyvin erilaiseen osaan: ensin (I) tarkastelen kreikan ja kreikankielisen kirjallisuuden nousua Rooman ja latinankielisen kirjallisuuden rinnalle eurooppalaisuuden ihannoituna alkuperänä. Kiinnostus, jota tunnettiin Kreikan kulttuuria ja kieltä kohtaan renessanssihumanismista uushumanismiin on pitkälti kokonaisuutena tutkimaton alue verrattuna uushumanismin *graecomanian* tutkimukseen. Päättely perustuu tässä osassa paikoitellen sekundäärilähteisiin, toisaalta esimerkiksi kreikan oppikirjojen suhteen primäärilähteisiin. Taustaosan toinen näkökulma on kirjallisuus- ja tekstihistoriallinen. Luvussa *Kirjallisuus, retoriikka ja kirjoittaminen* (II) pohdiskelen uuden ajan alun Euroopan kirjallista maailmaa, jonka erästä osa-aluetta luonnehdin käsitteillä 'epideiktinen', 'retorinen' ja 'oppinut' kirjallisuus pikemminkin kuin termeillä 'tilannekirjallisuus', 'henkilökirjallisuus' tai 'barokin ajan kirjallisuus'. Keskeisessä osassa ovat retoriikka ja kirjoittamisen opetus. Turun akatemiassa laadittu kreikankielinen teksti korreloi välttämättä annettuun kreikan opetukseen. Kolmannessa osassa (III) käsittelen kreikan koulu- ja yliopisto-opetusta Suomessa ja hieman myös Upsalassa ennen uushumanismia. Esittelen myös Turun akatemian kirjaston kokoelmaa kreikan kielen sanakirjojen, kielioppien, oppikirjojen sekä antiikin auktorien osalta. Taustan päättää Josephus Tuhnin runosikermän *Poëmatia Graeca* (Tukholma 1682) esittely. Tuhn kirjoitti sen opiskellessaan Turun akatemiassa.

Toisessa osassa **(β)** analysoin Turun humanistikreikkaa jakamalla sen kolmeen tekstiryhmään: Keskeisessä osassa ovat epideiktiset pientekstit, joita täydentävät käsin kirjoitettujen stipendihakemusten (6 kappaletta) ja muutamien opinnäytteiden analyysi. Epideiktiset pientekstit jakaantuvat kahteen julkaisutyypin mukaan: henkilökirjasissa tai henkilökirjasina julkaistuihin teksteihin sekä opinnäytteiden liiteteksteihin.

Stipendianomukset ovat retoriselta muodoltaan anomuskirjeitä (I). Esittelemällä ne ensimmäiseksi voin samalla valottaa opiskelun ruohonjuuritasoa, opiskelijan sosiaalista miljöötä. Kirjemuodon esittely tukee epideiktisten pientekstien retorisen rakenteen pohdintaa (II). Retorisella rakenteella tarkoitan seuraavanlaisia seikkoja: otsikko- ja allekirjoitustyyppejä sekä itse tekstin aloitus-, asiainkäsittely- ja lopetustyyppejä. Esittelen myös tekstin elävöittämiskeinoja: symbolien käyttöä, viittauksia antiikin kulttuuriin, historiaan ja mytologiaan sekä vertausesimerkkejä (*exempla*). Lopuksi käsittelen kokoavasti intertekstuaalisia viittaussuhteita: mitä ja miten antiikin tekstejä siteerataan ja imitoidaan.

Epideiktisten pientekstien tekstilajien esittelyn aloitan hyvin määritellyistä retorisista lajeista: ensin hautajais- ja häätekstit, joita on tutkittu paljon myös uuden ajan alun kirjallisuuden osalta, sitten installaatio- ja promootionnittelut sekä ryhmä 'muut onnittelut'. Opinnäytteiden liiteteksteinä julkaistuista onnitteluista, väitös- ja puheonnitteluista, ei ole retorista lajia analysoivia tutkimuksia. Viimeiseksi esittelen väitöskirjojen omisteet.

Kirjallisen dedikaation juuret ulottuvat tosin antiikkiin, mutta opinnäyteomiste on retorisesti yhtä määrittelemätön kuin väitösonnittelu.

Yksittäisen tekstilajin (esim. hääonnittelujen) analyysi alkaa aina sen retorisen lajin määrittelyllä. Metodisena periaatteena on nähdä tekstit tekstilajinsa edustajina. Tämän rakenteellisesti ehkä raskaan etenemistavan tarkoituksena on korostaa Suomen vanhan kirjallisuuden kentän heterogeenisuutta. Pitääkseni materiaalin kokonaiskuvan hallinnassa mainitsen melko paljon kvantitatiivisia ja deskriptiivisiä yksityiskohtia. Monet kirjoittajat kirjoittivat useisiin tekstilajeihin kuuluvia tekstejä, ja joissakin tapauksissa esittelen koko heidän kreikankielistä tuotantoaan. Väitösonnittelut, jotka ovat tekstilajeista suurin ryhmä (266 tekstiä) esittelen myös diakronisesti, jotta kreikankirjoittamisen "muodit" tulisivat näkyviin – onhan kyse kuitenkin yli sata vuotta pitkästä ajanjaksosta.

Epideiktiset pientekstit ovat nimensä mukaisesti lyhyitä. Neljännessä luvussa esittelen myös pidempiä kirjoitelmia: kreikankielisiä väitöskirjoja ja opinnäytepuheita. Tämä ryhmä käsittää Turun akatemian osalta vain viisi tekstiä: yhden väitöskirjan ja neljä oraatioita, joista kaksi on kuitenkin kadonnut. Lisäksi on tietoja muista, kadonneista puheista. Vaikka myös opinnäytteitä olisi syytä tarkastella retorisen rakenteen kannalta (opinnäytepuheet ovat tietysti retoriikkaa *par execellence*), keskityn pääosin sisältöön.[50]

Runotekstien osalta jätän prosodian (runomitan mainintaa lukuunottamatta) kommentoimatta. Koska juuri prosodia on etualalla ajan poetiikoissa ja siihen kiinnitettiin ilmeisen suurta huomiota, se vaatisi perusteellisen käsittelyn.[51] Yleisesti ottaen Floderus ja Heikel olivat humanistikreikan prosodiakritiikissään oikeassa.

Tämä tutkimus pyrkii kuvaamaan tekstejä ryhmiensä ja kirjallisuudenlajiensa edustajina. Tekstien esittely on siten historiallis-kvalitatiivista ja retorista eikä niinkään filologista interpretaatiota. Sanastolliset ja kieliopilliset huomautukset olen pääosin sijoittanut alaviitteisiin. Annan runsaasti tekstinäytteitä ja niiden käännöksen, niin tuon esille ikään kuin tähän saakka piilossa olleita tekstejä.[52] Tutkimukseni pyrkii esittelemään Turun akatemian koko kreikankielisen kirjoittelun kirjon. Siksi ei ole tarkoituksenmukaista jättää mitään tekstiryhmiä pois.

Mikä tehtävä on **vertailumateriaalilla**? Jotta Turun humanistikreikka ei jäisi irralliseksi ilmiöksi, on syytä lukea myös muiden yliopistojen vastaavia kirjoitelmia. Melanderin bibliografiasta ja tutkimuksen aikana on vastaan tullut kreikankielisiä epideiktisiä pientekstejä ja opinnäytteitä etenkin Upsalan yliopistosta, mutta myös Tartosta ja promootio-onnitteluja myös muutamista Saksan yliopistoista. Luettelon vertailumateriaalista, johon olen

---

[50]Daniel Achreliuksen puheiden suhdetta aikansa retoriikan oppikirjoihin on tutkinut Sarasti-Wilenius 2000.

[51]Ks. Rhein 1987, 38–50: Kapitel II. Melanchthons griechische Dichtersprache: Prosodie und Metrik sekä Sironen 2000, 132–136 Johan Paulinuksen *Finlandian* prosodiasta.

[52]Suomessa painettua humanistikreikkaa ja sen käännöksiä: Ericus Cajanuksen promootio-onnittelu 1694, ks. Huldén 1992, 262 (teksti ja Reijo Pitkärannan käännös); Stiernmanin (1719) *Aboa literatan* kreikankieliset liitetekstit, ks. näköispainos v. 1990 (Reijo Pitkärannan käännös); Gabriel Maxeniuksen väitösomiste 1733, ks. Hublin 1985, 11–13 (Holger Thesleffin tulkinta); Daniel Jusleniuksen väitösonnittelu v. 1724, ks. Pietilä 1907, 80 (vain teksti).

tutustunut, olen lisännyt tutkimuksen liitteeksi.[53] Vertailu supistuu kuitenkin lähinnä ulkoisiin seikkoihin (tekstilajit, runomitta, tekstien pituus). Tekstinäyttein esittelen pääosin vain ns. **ulkofennica**-materiaalia eli suomalaisten (tai Suomeen muuttavien) Suomen ulkopuolella julkaisemia kreikankielisiä tekstejä, kuten esimerkiksi Johannes Gezelius vanhemman Tartossa kirjoittamia kreikankielisiä runoja.[54] Olen poiminut esittelyyn myös tekstejä, joiden kohdehenkilö on suomalainen.[55] Vertailumateriaalin tarkoituksena on siis toisaalta tuoda mukaan "suomalaisten" muualla kirjoittamat kreikankieliset tekstit ja Suomen kannalta kiinnostavia tekstejä sekä toisaalta antaa kaikupohjaa Turun materiaalille.

Materiaalin etsinnässä olen käyttänyt mainittuja Vallinkosken ja Melanderin bibliografioita. Sekä Melanderilta että Vallinkoskelta on hakemistosta jäänyt muutamia tekstejä pois. Lisäksi Vallinkoski on laskenut mukaan itsenäisiksi teksteiksi kolme latinankielisen runon kreikankielistä allekirjoitusta. Melanderin materiaali päättyy vuoteen 1713. Olen käynyt läpi niin mikrokortteja kuin FENNICA-tietokantaa, mutta vastaan on tullut vain kaksi kreikankielisen tekstin sisältävää henkilökirjasta vuoden 1713 jälkeen. Niihin viittaan mikrokortin numerolla. Puheonnittelut etsin käymällä läpi kaikki Turun akatemian oraatiot. Stipendihakemukset löytyivät Vallinkosken (1975b) luettelon perusteella. Epideiktisten pientekstien vertailumateriaalin etsinnässä Melanderin bibliografia on henkilökirjasissa julkaistujen tekstien osalta lähes yksinomaisena lähteenä. Opinnäytteiden ja niissä olevien liitetekstien osalta vertailumateriaalin etsintää helpottivat Fantin ja Floderuksen teokset.[56] Olen käynyt läpi myös Turun latinan ja kreikan kielen oppikirjoja kreikankielisiä kynnystekstejä silmälläpitäen; niitä on kaksi: Gezelius vanhemman kirjapainossa julkaistussa kahdessa kreikan oppikirjassa.[57]

Turun akatemian kreikankielisiä tekstejä on 319 julkaisussa yhteensä 399 kappaletta. Näistä proosaa on 43 %. Kolme tekstiä on kadonnut. Tekstien jakautuminen kolmeen ryhmään kuvaa seuraava taulukko, jossa epideiktisten pientekstien alaryhmä I tarkoittaa henkilökirjasissa tai henkilökirjasina julkaistuja, alaryhmä II opinnäytteiden liiteteksteinä julkaistuja:

---

[53]Ks. Liite 2. Poikkeuksena on liitteen luettelo oraatioista: en ole nähnyt saati lukenut kaikkia luettelon oraatioita. Oraatioluettelon tarkoituksena on havainnollistaa, miten yleistä kreikankielisen puheen pitäminen 1600-luvun Ruotsin valtakunnassa oli. Kiitän dos. Erkki Sirosta huomautuksista tämän luettelon osalta.

[54]Ks. Liite 2, jossa "suomalaiset" kirjoittajat ja kohdehenkilöt alleviivattu.

[55]Fennica-käsitteestä, ks. Esko Häklin artikkeli, SKB, 10–11. Suomalaiseksi lasketaan myös "ulkomailla syntynyt, jonka viimeinen virkapaikka oli Suomessa".

[56]Lisäksi olen käynyt läpi synodaaliväitöskirjoja sekä Viipurin ja Porvoon kymnaasien materiaalia varmistuakseni siitä, ettei niissä ole kreikankielisiä tekstejä. Fant on koonnut teoksensa kahteen alaviitteeseen bibliografiset tiedot sadasta kreikankielisestä epideiktisestä pientekstistä, ks. Fant 1775–86 I, 22–24 ja 118–119.

[57]Ks. Liite 2. d. Kynnystekstit, nrot 1 ja 2.

Taulukko 1. *Humanistikreikka Turun akatemiassa.*

	anomuskirjeet	epideiktiset pientekstit		opinnäyt-	yhteensä
		I	II	teet	
1640–49	0	0	4	1	5
1650–59	1	13	27	0	41
1660–69	0	0	7	1	8
1670–79	0	18	58	1	77
1680–89	3	23	77	2	103
1690–99	2	24	63	0	89
1700–13	0	6	19	0	26
1714–21	0	0	0	0	0
1722–29	0	1	11	0	12
1730–39	0	1	18	0	19
1740–49	0	0	6	0	6
1750–59	0	0	10	0	9
1760–69	0	0	1	0	1
1770–79	0	0	0	0	0
1780–1786	0	0	1	0	1
	6	86	302	5	399

Taulukossa on vain Suomessa (eli Turussa) julkaistut – myös kadonneet – tekstit.[58] Esimerkiksi Johannes Paulinuksen *Magnus Principatus Finlandia* (Upsala 1678) ei ole luvussa mukana. Suomalaisten tai tulevien suomalaisten ulkomailla julkaisemia kreikankielisiä tekstejä on vertailumateriaalissa lähes 40 kappaletta.[59] Määrä vaihtelee sen mukaan, mitä lasketaan mukaan – kuka on suomalainen.

Kreikka, joka tulee vastaan uuden ajan alun painotuotteissa, poikkeaa jo typografisesti modernien editioiden standardeista. Käsikirjoituksista periytyvien lyhenne- ja ligatuuramerkkien lisäksi vallitsi ortografiassa ja välimerkistön käytössä modernista toimitusperiaatteista poikkeavia käytäntöjä tai säännöttömyyttä. Olen tekstinäytteissäni käyttänyt seuraavia **toimitusperiaatteita** luettavuuden helpottamiseksi:

1) Olen avannut lyhenteet ja ligatuurat hiljaisesti, niistä ilmoittamatta.
2) Olen korjannut aksentuaatiota nykykäytäntöä vastaavaksi eli diftongeissa olen siirtänyt korkomerkin ensimmäiseltä vokaalilta toiselle ja muuttanut ennen välimerkkiä olevan tavun graviksen akuutiksi. Olen korjannut aksenttivirheitä ja lisännyt aksentin tai diakriittisen merkin.[60] Isojen kirjaimien yhteydessä en merkitse aksentuaatiota. Yleisesti ottaen Turun humanistikreikassa on runsaasti aksenttivirheitä, mutta aksentuaation perussäännöt ovat kuitenkin tiedossa. Virheet diakriittisten merkkien käytössä eivät aina ole kirjoittajan.

[58]Opinnäytteiden osalta en ole laskenut mukaan kaikkia mahdollisia tapauksia, vain ne, joista on varmempaa tietoa. Epävarmatkin tapaukset ovat kuitenkin mukana Liitteessä 1 hakasuluin ja asteriksein varustettuina.
[59]Ks. Liite 2: alleviivatut tekijät ja kohdehenkilöt. Ks. myös Liite 3: Turun kreikankirjoittajat, joka Gezelius vanhemman ja Nicolaus Nycopensiksen tekstien osalta on täydellisempi kuin Liite 2. Jos kaikki Gezelius vanhemman kreikankieliset tekstit otetaan mukaan, kokonaismäärä lähenee 500 kappaletta.
[60]*Iota subscriptum* puuttuu usein datiivimuodoista.

3) Olen jättänyt tekstissä olevat kielelliset virheet näkyviin, mutta kiinnittänyt niihin huomiota seuraavilla merkeillä:
[!] Lapsus tai tuon ajan yleinen virhe tai käytäntö (etenkin velaari- ja dentaaliklusiilien – kappan ja khi:n, taun ja thetan – sekoittaminen toisiinsa).
[po. X] tai [po. X?] X on korrekti tai lukemista helpottava muoto tai sanavariantti. Huomautus ei siis aina ole normatiivinen; päätarkoituksena on helpottaa tekstin ymmärtämistä. Runoteksteissä en ole pyrkinyt etsimään prosodian kannalta oikeaa muotoa – vain merkitykseltään tai morfologisesti ymmärrettävämpää sanaa.
[] Hakasulkujen avulla olen toisinaan lisännyt tekstissä sanaan puuttuvat kirjaimet ymmärtämisen helpottamiseksi, runomitasta välittämättä.
[---] Olen jättänyt tekstinäytteestä jotakin pois, esimerkiksi merkityksen kannalta epäolennaiset superlatiivit.
4) Olen jättänyt isot kirjaimet tekstiin eli noudattanut ajan isojen kirjaimien käyttöä, esimerkiksi säkeen aloittavan sanan alkukirjain on majuskeli. En ole korjannut ilmiselviä virheitä, kuten pienen alkukirjaimen käyttöä erisnimissä – ne eivät olennaisesti hankaloita ymmärtämistä, mutta antavat ajallista lisäväriä tekstille.
5) Myös punktuaation olen jäljentänyt niin kuin se alkutekstissä on.[61] Poikkeuksena on latinalainen huutomerkki, jonka olen muuttanut kreikkalaisen aakkoston huutomerkkiä vastaavaksi merkiksi.

Nämä toimitusperiaatteet pyrkivät pääosin helpottamaan nykylukijaa, eivät antamaan täydellisen tarkkaa kuvausta alkutekstistä. Olen siis korjannut lähinnä sellaiset nykykäytännöstä poikkeavat seikat, jotka eivät vaikuta tekstin tulkintaan. Katson näiden periaatteiden palvelevan tutkimukseni kokonaistavoitteita.[62]

Tekstejä esitellessä **lihavoin** tekijänimen. Ulkofennica-materiaalia esitellessäni myös alleviivaan kohdehenkilön nimen, jos tämä on "suomalainen". Olen lisännyt teksteihin rivi- tai säenumeroinnin, johon viittaan. Aloitan numeroinnin aina varsinaisen tekstin alusta – en siis laske mukaan otsikon tai allekirjoituksen rivejä, vaikka ne olisivat kreikaksi. Rivien tai säkeiden pituudet eivät ole verrannollisia, koska julkaisujen koko vaihtelee oktavosta kvarttoon väitösonnitteluissa ja oktavosta folioon henkilökirjasissa. Opinnäyteoraatiot julkaistiin yleensä kvarttokokoisina, juhlapuheita myös folioina. Annan kreikankielisestä tekstistä aina myös raakakäännöksen; runojen suorasanaisen käännöksen säejako on pakostakin joskus vain viitteellinen. Osan teksteistä olen suomentanut kokonaan. Niiden alkuteksteistä on myös kuvat käännöksen yhteydessä tai kuvaliitteessä.

Suomalaisten henkilönimien suhteen noudatan *Suomen kansallisbibliografia 1488–1700* (1997) eli SKB:n Hakemiston ja Vallinkosken 1967–1969 ohjeellistamia nimenmuotoja. Tämä tarkoittaa sitä, että kirjoitan esimerkiksi Aeschillus Petraeus *pro* Eskil

---

[61]Uuslatinan punktuaatiosta, ks. IJsewijn 1977, 225, joka varoittaa stilisoimasta ajan punktuaatiota liikaa.
[62]Erkki Sirosen luomat Paulinuksen *Finlandian* editioperiaatteet noudattavat alkutekstiä hieman uskollisemmin, ks. Korhonen & Oksala & Sironen 2000, 205–207. Rhein 1987, 38–39 päätyi väitöskirjassaan väljempiin toimitusperiaatteisiin.

Petraeus.[63] Latinankielisen tekstin olen kirjoittanut pääosin kuten se julkaisuissa esiintyy, paitsi että olen normalisoinut isojen kirjaimien käyttöä nykykäytäntöä enemmän vastaavaksi, olen jättänyt diakriittiset merkit kirjoittamatta (esim. *sanè = sane*) sekä kirjoittanut auki nasaalin lyhenteissä tyyppiä *côspicuum = conspicuum*, *Graecorû = Graecorum*).[64] Antiikin termistön suhteen olen pyrkinyt käyttämään Paavo Castrénin ja Leena Pietilä-Castrénin *Antiikin käsikirjan* (Helsinki 2000) termistöä (distikon, ei distikhon; reetori, ei reettori).[65] Turun akatemian väitöskirjojen ja muiden teosten otsikoiden suomennoksissa olen käyttänyt joko suoraan tai ottanut lähtökohdaksi Reijo Pitkärannan (1990) käännöksen *Aboa literatan* näköispainoksesta, milloin se on ollut mahdollista.

Tutkimuksen lähteenä olen perinteisten painettujen teosten ja käsinkirjoitusten lisäksi käyttänyt kahta Internetissä olevaa elektronista tietokantaa. Toinen on Frank Hieronymuksen huolellisesti toimittama *Griechischer Geist aus Basler Pressen* (GG), joka pohjautuu Baselin yliopiston kirjaston näyttelyluetteloon (1992) 1400–1600-luvuilla Baselissa painetuista noin 560 kirjasta. Tietokannassa on digitaalisina kuvina muutama sivu kustakin teoksesta. Toinen eurooppalaisen humanistikreikan kannalta tärkeä tietokanta on MATEO = MAnnheimer Texte Online, Mannheimin yliopiston vanhan kirjallisuuden kokotekstitietokanta. Sieltä ovat luettavissa esimerkiksi Olympia Fulvia Moratan kreikankieliset runot ja proosa skannattuina kuvina.

---

[63]Ks. SKB, 32–33 ja SKB, Hakemisto (Ohjeellinen nimihakemisto), joka ei sisällä esimerkiksi kaikkia väitösonnitteluiden kirjoittajia. Poikkeuksena SKB:n käytännöstä en käytä aatelisnimeä, jonka henkilö on ottanut käyttöön vasta myöhemmällä iällään. Käytän siis nimiä Ericus Falander ja Michael Wexionius, en SKB:n ohjeellistamia aatelisnimiä Ericus Tigerstedt ja Michael Gyldenstolpe. Molemmat kirjoittivat kreikkaa ennen aatelointiaan. Muutamia muitakin poikkeuksia on (esim. Johan Welin, ei Johannes Welinus; hänet tunnetaan ruotsinkielisistä runoistaan). Henkilöhakemistossa on ohjeellisesta nimimuodosta näihin käyttämiini nimimuotoihin viitteet.

[64]Esimerkit ovat Raija Sarasti-Wileniuksen 2000, 5–9 yksityiskohtaisista toimitusperiaatteista.

[65]Antiikin kirjailijoiden nimien ja teosten lyhenteet, ks. OCD ja LSJ. Mainittakoon, että Turun akatemian gresistien kannalta keskeinen kirjoitelma, pseudo-Plutarkhoksen eli Plutarkhoksen nimiin pantu teos Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς (*De liberis educandis*) lyhentyy muotoon *De lib. educ*.

α. FILHELLENISMI, KIRJOITTAMINEN JA KREIKAN OPETUS

I. Euroopan "hellenisaatio" 1400–1700

Kreikan kielen ja kirjallisuuden nousu Rooman kirjallisuuden ja latinan rinnalle eurooppalaisessa sivistyselämässä alkaa renessanssista. Tätä prosessia voisi nimittää juhlallisesti vaikkapa Euroopan "hellenisaatioksi".[1] Vaikka keskiajan tieteen perustana olivat monien kreikkalaisten auktorien teokset latinaksi käännettyinä, vasta humanistit kiinnostuivat kattavasti myös Kreikan lyriikasta, historiasta ja retoriikasta – eivätkä käännökset enää riittäneet, vaan oli osattava lukea alkutekstiä, kreikkaa.

Renessanssihumanisti korosti eroaan skolastiseen oppineeseen muun ohella kreikan kielen taidollaan: hän osasi "molempia kieliä". Kreikka nähtiin renessanssin vitaalin uudistushengen ilmentäjänä aivan samoin kuin humanisti- ja uuslatina.[2] Uuden ajan alun oppikirjoissa pilkattiin keskiajan munkkien tietämättämyyttä helleenisestä sivistyksestä laittamalla munkkien suuhun lause: *haec Graeca sunt, non leguntur* munkkien havaitessa latinankielisen tekstin seassa kreikkaa.[3] Lännen keskiajalla kreikan taito ei kuitenkaan ollut kokonaan unohtunut: kreikkaa opiskeltiin lyhyen aikaa siellä täällä, ja tärkeimmissä renessansseissa – Ravennan ja karolingisessa – kreikka oli keskeinen kiinnostuksen kohde. *Magna Graecian* kreikkalaisväestön vuoksi pysyi kreikan kieli elossa Italian mantereella.[4]

Vaikka nykytutkimus painottaa jatkuvuuttaa keskiajan ja renessanssin välillä, kaksi merkittävää tosiseikkaa erottaa ajanjaksot toisistaan kreikan taidon suhteen: Konstantinopolin valtaus (1453), jonka seurauksena Bysantin oppineita jäi pysyvästi länteen, sekä kirjapainotaito. Idän oppineet toivat mukanaan paitsi käskirjoituksia myös kreikan opetuksen ja Kreikan kirjallisuuden tulkitsemisen tradition. Tämä ei jäänyt ohimeneväksi ilmiöksi, koska painettu kirja mahdollisti tiedon nopean leviämisen.

---

[1] "The Hellenization of the West", Monfasani 1983, 187. Antiikin perinnöstä kertovia yleisesityksiä, ks. Ludwig 1998a, 7–8.

[2] Reeve 1996, 21–22. Grafton & Jardine 1986, 99. Paulsen 1896, 85. *Hämäräin miesten kirjeissä* (*Epistolae obscurorum virorum*, 1516–1517) 'hämärät miehet', skolastikot, ihmettelevät kreikan opiskelun tarpeellisuutta, ks. Kivistö 1999, 28–29, 81, 110, 163, 175.

[3] Ks. esim. Plantin 1736, 12–13. Sanonnan (joka esiintyy myös yksikössä) alkuperä on epäselvä. Sandys 1958 I, 605. Weiss 1977, 3. Sanonta "It's Greek to me" on vasta 1500–luvulta. Burke 1992, 131.

[4] Bischoff 1967, 268–269. Weiss 1977, 32 ja 34, jossa muutamia eteläitalialaisten kirjoittamia kreikankielisiä runoja 1200-luvulta. Gresiteetti keskiajan lännessä, ks. esim. Weiss 1977, 3–12, Bischoff 1967, 246–274 sekä Dionisottin artikkelit teoksissa Dionisotti & Grafton & Kraye 1988 ja Dover 1992.

I.1. Bysantti ja renessanssihumanismi

Bysantin kirjallisuutta on sanottu ensimmäisellä vuosisadalla syntyneen kirjallis-filosofisen liikkeen, toisen sofistiikan, perilliseksi. Se tarkoittaa retoriikan keskeistä osuutta kirjallisuudessa ja sen opetuksessa kuin myös attikismia, attikalaisen proosan asemaa tyyli-ihanteena. Koulun kirjoitusharjoituksissa pyrittiin proosassa mahdollisimman puhtaaseen attikan murteeseen tyylillisesti, mutta käsitykset siitä, mitä ἀττικόν sitten oli, luonnollisesti vaihtelivat Bysantin tuhatvuotisen olemassaolon aikana. Lopullisen kuilun keskiajan kreikan kirja- ja puhekielen välille loi 1100-luvun attikistinen liike. Viimeistään siitä lähtien kirjakieli, arkaisoiva, "attikisoiva" kreikka, oli vieras kieli, jota oli opeteltava kouluissa aivan kuten lännessä latina.[5]

Antiikin kirjallisuuden jäljittely, *imitatio* tai μίμησις, oli tärkeä pedagoginen metodi, joka piti myös kirjakieltä puhtaana. Bysantin retorisesti painottuneessa kouluopetuksessa grammaatikko opetti lukemaan tekstiä, retoriikan opettaja puolestaan ilmaisutaitoa: miten ilmaista hyvin ja vakuuttavasti omia ja toisten esittämiä ajatuksia. Kirjakieltä opeteltiin kirjoittamaan harjoitusten avulla. Niiden pohjana olivat antiikin kirjallisuusteoreetikkojen muotoilemat harjoitukset, *progymnasmata*, joiden opastuksella laadittiin muun muassa parafraaseja antiikin kirjallisuudesta ja ylistystekstejä. Sanataiteen opiskelu oli lajikohtaisten mallien jäljittelyä sisällön, rakenteen ja tyylin suhteen. Bysantin oppinut oli hyvin tietoinen kirjoittaja: tekstiä luotiin retorisesti.[6]

Bysantin viimeinen, nk. paleologinen renessanssi syntyi vastareaktioksi frankkilaismiehitykselle. Ryhdyttiin tutkimaan aiempia renessansseja hartaammin antiikin Kreikan klassikkoja, mikä merkitsi laajempaa antiikin kirjailijoiden kaanonia myös kouluopetuksessa. Ymmärrettiin uudella tavalla antiikin metriikan merkitys Kreikan runoudelle ja omaksuttiin myös uusi analyyttinen tekstikriittinen metodi.[7] Tekstejä tutkittiin *skhedografisesti* eli kiinnitettiin huomiota yksittäisen sanan eri merkitysvivahteisiin, sen suhteeseen toisiin sanoihin. Skhedografisten oppikirjojen tarkoituksena oli myös luoda oppilaalle laaja sanavarasto. Tämä metodi vaikutti myös bysanttilaiseen kirjallisuuteen, ja Bysantin oppineet toivat sen mukanaan Italiaan.[8]

---

[5]Hunger 1969–1970, 31. Attikan murre oli jo klassisella kaudella toiminut eräänlaisena yleismurteena eri kaupunkivaltioiden välillä. Sen pohjalta syntyi yleiskreikka, koinee-kreikka (κοινὴ διάλεκτος) hellenistisen suurvaltakunnan tarpeisiin. Attikismi oli puolestaan retoris-lingvististä tietoista paluuta (kuten Polybios, Plutarkhos) klassisen kauden attikan murteeseen, joka oli proosan kirjakielen perusta. Frösén, 1974, 27–28, 129–133. Horrocks 1997, 86.

[6]Bysantin retorisesta imitaatiosta, ks. Hunger 1969–1970 ja Beaton 1989, 19–25.

[7]Alettiin lukea kattavammin Platonia ja Aristotelesta, historioitsijoita, tragediankirjoittajia sekä lyriikkaa. Tekstikriittisen metodin kehittelijöitä olivat Demetrios Triklinos, Thomas Magistros ja Manuel Moskhopulos. Geanakoplos 1989, 3–8. Reynolds & Wilson 1991, 75–78.

[8]Webb 1994, 91. Geanakoplos 1989, 8. Hunger 1978 II, 24–29. Skhedografisen metodin mukaan teksti jaettiin kappaleisiin ja oppilas kirjoitti kustakin kappaleesta kommentaarin tai parafraasin, johon sisältyi kielellisten seikkojen, homonyymien ja antonyymien huomioimista sekä syntaksin kommentointia.

Quattrocento ja paleologinen renessanssi

1300-luvun lopulta lähtien Bysantti haki apua lännestä turkkilaisuhkaa vastaan. Yksi keisari Manuel II Palaiologoksen lähettämä latinantaitoinen diplomaatti oli Manuel Khrysoloras (n. 1350–1415), joka muiden toimiensa ohella antoi Venetsiassa kreikan yksityisopetusta. Firenzen kansleri Coluccio Salutati sai tästä kuulla ja kutsui vuonna 1397 Khrysoloraan opettamaan kreikkaa Firenzen akatemiaan. Akatemian rehtori Leonardo Bruni totesi tuolloin: *Septingentis iam annis nemo per Italiam Graecas litteras tenuit*.[9] Brunin väite on nähtävä gresiteetin 'uutuuden' dramatisoimisena, mikä oli osa renessanssihumanistien keskiajasta erottautumisen strategiaa.[10]

Khrysoloraan kreikanopetus vastasi jo olemassaolevaan tarpeeseen. Ihaillessaan muinaisia roomalaisia Italian varhaishumanistit olivat omaksuneet myös heidän (etenkin Ciceron) kreikkaenthusiasmin. Roomalaisia auktoreita lukiessaan he samalla huomasivat, miten puutteellinen tietämys Kreikan kirjallisuudesta heillä oli. Jo Petrarca ja Boccaccio opiskelivat tai yrittivät opiskella kreikkaa, mutta vasta seuraavassa humanistipolvessa oli todellisia kreikantaitajia, kuten Francesco Filelfo (1398–1481) ja Angelo Poliziano (1454–94).

Khrysoloras toi länteen Bysantin klassisten tekstien opetusmetodin. Ensin hän luki tekstin ääneen yksin, sitten yhdessä oppilaitten kanssa. Seuraavaksi hän analysoi tekstin tarkasti bysanttilaisten skholioiden ja skhedografisen metodin avulla. Khrysoloras oli tuomassa länteen myös paleologista käännösmetodia, joka perustui sekin skhedografiseen tekstinlukuun: kääntämiseen tarkaten lauseen merkitystä. Sanasta sanaan -kääntämisestä (*ad verbum*) siirryttiin ajatuksen kääntämiseen (*ad sententiam transferre*).[11] Monet Khrysoloraan oppilaat opettivat itsekin kreikkaa ja käänsivät kreikkalaisia auktoreita latinaksi. Paavi Nicolaus V systematisoi käännöstyötä pyytämällä Theodoros Gazan (n. 1400–75) kokoamaan oppineita Roomaan kreikan kielen kääntäjiksi. Uutta käänettävää tuli koko ajan lisää, koska etsittiin aktiivisesti käsikirjoituksia. Giorgio Aurispa toi vuonna 1423 Konstantinopolista kokoelman, jossa oli yli 200 käsikirjoitusta, pääosin klassikkoja.[12]

Ensimmäiset kreikan kieliopit olivat Bysantin oppineiden laatimia. Khrysoloras ryhtyi kirjoittamaan kreikan kielioppia aloittaessaan kreikanopetuksen Firenzessä. Kielioppi perustui paleologiseen *erotemata*-traditioon, jossa nimensä mukaisesti käytettiin kysymys ja

---

[9]Harris 1995, 120–121. Bruni (1370–1444) luopui itse lakiopinnoistaan ja alkoi opiskella Khrysoloraan johdolla kreikkaa.

[10]Eteläitalialainen Leontios Pilatos oli opettanut kreikkaa Firenzessä jo 1360-luvun alussa. Weiss 1977, 5–6. Khrysoloras opetti Firenzessä vain neljä vuotta (1396–1400). Harlfinger *et al.* 1989, 3–4 (Manoussos Manoussakas).

[11]Geanakoplos 1989, 9–12. Sandys 1958 II, 19–20. Plutarkhos oli Khrysoloraan mielestä hyvä ensimmäinen teksti, koska hän toimi siltana kreikkalaisten ja roomalaisten välillä.

[12]Sandys 1958 II, 36–37. Reynolds & Wilson 1991, 148. Aurispa toimi tulkkina Firenzen-Ferraran konsiilissa (1438–39), joka oli merkittävä ponnahduslauta monille Bysantin oppineille, kuten Georgios Gemistokselle eli Plethonille ja Bessarionille, tulevalle kardinaalille. Reynolds & Wilson 1991, 149–150.

vastaus -menetelmää. Esimerkkkilauseita oli Khrysoloraan teoksessa niukasti, mutta kielioppi oli huomattavasti yksinkertaisempi kuin ajan bysanttilaiset kieliopit yleensä; se oli kirjoitettu nimenomaan "latinalaiselle" yleisölle. Khrysoloraan *Erotemata* painettiin vuoden 1471 tienoilla.[13] Siihen tukeutuivat Konstantinos Laskariksen (1476) ja Demetrios Khalkondyleen (n. 1493) kieliopit. Viimeksi mainittuun painettiin myös Manuel Moskhopuloksen *Erotemata* 1300-luvulta. Gazan kieliopin nimeltä Γραμματικὴ εἰσαγωγή ('Kieliopillinen johdatus') (1495) käänsi Erasmus Rotterdamilainen latinaksi.[14]

Merkillepantavaa on, että Konstantinos Laskariksen kieliopin kolmannessa painoksessa (1495) oli kieliopin lisäksi myös lukemisto: rukouksia, kuten Isä meidän, apostolinen uskontunnustus, evankeliumiteksti (Joh. 1:1–14) sekä Pythagoraan epäperäiset *Kultaiset lauseet* ja Fokylideen nimiin pannut sentenssit. Näistä kahdesta pseudoepigrafisesta mietelmäkokoelmasta ja kristinuskon katekeettisista perusteksteistä tuli uuden ajan alun kreikanopetuksen peruslukemistoa.[15]

Bysantin oppineet opettivat koulussa oppimaansa kreikan kirjakieltä, mutta opetuskielenä oli pääosin latina.[16] He sepittivät kreikaksi epideiktisiä tekstejä, kuten onnittelu- ja hautajaisrunoja. Spartalainen Demetrios Moskhos laati 461-säkeisen heksametrirunon Helenan ja Pariksen tarinasta (Τὸ κατ᾽ Ἡλένην καὶ Ἀλέξανδρον), joka painettiin vuonna 1499 Venetsiassa.[17] Bysantin pakolaisoppineiden luoman kreikankielisen kirjallisuuden levinnein osa olivat kuitenkin heidän kirjoittamansa ns. kynnystekstit ensimmäisissä kreikkalaisissa painotuotteissa.[18]

Editiones principes ja kynnystekstit

Keskeisimpien Rooman ja Kreikan auktorien ensipainokset ilmestyivät vain muutaman vuoden välein: latinan vuosina 1465–75 ja kreikan 1476–1518. Kreikkalaisen kirjaimiston kehittely vei siis vain hieman enemmän aikaa kuin latinalaisen.[19] Tärkein kaupunki

---

[13]Geanakoplos 1989, 9. Wilson 1992, 9–8. Ks. myös Harlfinger *et al.* 1989, 5–10 (Konstantinos Staikos). Sen pohjana oli Dionysios Traakialaisen kielioppi. Pfeiffer 1976, 53. *Erotemata* painettiin uudelleen Firenzessä ja Venetsiassa (1494). Sitä käyttivät Thomas Linacre Oxfordissa ja Erasmus Cambridgessa. Sandys 1958 II, 21.

[14]Harlfinger *et al.* 1989, 18, nro 7 (Konstantinos Staikos). Geanakoplos 1989, 75. Rummel 1985, 71, 127–128.

[15]Legrand 1962 I, 26, nro 12. Grafton & Jardine 1986, 104. Näiden kahden sentenssikokoelman ajoitus on ongelmallinen. Pythagoras ja miete-elegikko Fokylides elivät molemmat 500-luvulla ennen ajanlaskumme alkua. Johan C. Thomin 1995, 92 mukaan *Kultaiset lauseet* on aidosti pythagoralainen kokoelma ja syntynyt 300-luvulla eaa. Myöhäisantiikin aikana *Kultaiset lauseet* toimivat eräänlaisena propedeuttisena tekstinä. P.W. van der Horst 1978, 82 ajoittaa ps.-Fokylideen sentenssit ajanlaskumme taitteeseen. Ne on mahdollisesti laadittu Aleksandrian hellenistijuutalaisten piirissä.

[16]Webb 1994, 89–90, Geanakoplos 1976, 246. Ks. myös IJsewijn 1990, 84–87 Bysantin oppineiden latinankielisestä kirjallisuudesta ("Greek Neo-Latin literature").

[17]Legrand 1962 I, XCI (tekstinäyte), 67–71. Se painettiin uudelleen 1519, 1823 ja 1833.

[18]Bysantin retoriikan merkityksestä Italian renessanssihumanismin retoriselle painotukselle, Geanakoplos 1976, 253, Monfasani 1983, 176, Vickers 1988, 728–29 ja McManamon 1989, 7, 22–23.

[19]Luetteloita ensipainoksista: Botfield 1861, lxxiii–lxxvi (sisällysluettelo), Sandys 1958 II, 104–105 ja Legrand 1962 II, 409–410. Ei ole yksimielisyyttä siitä, mikä oli ensimmäinen kreikaksi painettu kirja. Vasta Laskariksen

varhaisten kreikankielisten painotuotteiden kannalta oli Venetsia, jossa oli kukoistava kreikkalainen siirtokunta takaamassa kirjapainoille asiantuntemusta. Lisäksi kardinaali Bessarion oli lahjoittanut San Marcon kirjastolle huomattavan käsikirjoituskokoelmansa. Aldus Pius Manutius (Romanus) (1452–1516) aloitti kirjojen painamisen 1494. Pariisiin oli perustettu ensimmäinen kirjapaino jo 1470, mutta kreikankielisten editioiden kannalta tärkein oli Estienne-suvun kirjapaino, joka aloitti toimintansa 1500-luvun puolessavälissä.[20]

Varhaisten tekstieditioiden toimitusperiaatteet olivat pitkäikäisiä. Vaikka tekstikritiikki tarjosikin yhä uusia korjailuehdotuksia, joita huomioitiin uusissa painoksissa, radikaali muutos antiikin auktorien editoimisessa tapahtui vasta 1800-luvun alkupuolella.[21] Paitsi lukutavoiltaan ja tekstikriittiseltä metodiltaan varhaiset painotuotteet poikkeavat myös typografialtaan 1800-luvun puolenvälin jälkeisistä.

Uuden ajan alun kirjallisuuden painetussa kreikassa käytettiin käsikirjoituksista periytyviä lyhenteitä ja ligatuuria, kuten οϛ-lopukkeen korvaaminen koristeellisella pyörylällä. Niiden tarkoitus oli pitää merkkien määrä rivillä vakiona oikean reunan tasaamiseksi.[22] Alduksen kirjapainossa luotu kreikkalainen kirjaimisto toimi aluksi esikuvana kreikkalaisille kirjaimistoille juuri ligatuuriensa ja lyhenteidensä vuoksi. Estienne-paino julkaisi vuonna 1541 ns. Kunikaallisen kreikkalaisen kirjaimiston (Les types grecs de François I, *Regii typii*), jonka kehittämiseen saatiin avustusta kuninkaallisesta rahastosta. Filhelleenikuningas Frans I tuki sen kehittelyä ja käyttöönottoa.Vuonna 1573 Robert Estienne julkaisi Genevessa teoksen, jossa *Regii typii* esiteltiin kokonaisuudessaan: isoja kirjaimia oli 25, yksittäisiä pieniä kirjaimia 38, ligatuuria ja lyhenteitä peräti 367 kappaletta. Kuninkaallinen kreikkalainen kirjaimisto syrjäytti vähitellen Aldus-tyypin ja toimi myöhempien kirjasintyyppien esikuvana.[23]

Aldus julkaisi 134 editiota vuosina 1494–1515, joista yli puolet oli ensipainoksia, kuten Sofokles, Euripides, Thukydides, Herodotos, Demosthenes ja Aristoteles. Bysanttilaisten pakolaisoppineiden vaikutus Alduksen painon tuotantoon oli merkittävä. Kirjapainon ympärille muodostui *Neakademia*-niminen kerho, jossa pohdittiin tekstien filologisia ongelmia ja painettavien teosten valintaa. Kerhon käyttökielen sanottiin olleen kreikka. Alduksen avustajista on mainittava etenkin Markos Musuros, joka oli Konstantinopolin pakolaisia. Aivan ensimmäisiä painotuotteita olivat mainitut Laskariksen ja Gazan kieliopit. Bysanttilainen vaikutus näkyy myös Alduksen retoriikka-teoksessa (*Rhetores Graeci*, 1508–09): Bysantin kouluretoriikan kulmakivet, Hermogenes ja Afthonios, ovat mukana, samoin kuin Menandros Reetori – mutta myös Aristoteleen *Runousoppi* ja *Retoriikka*.[24]

---

kieliopissa on painovuosi (1476). Kreikkalaisten kirjaimistojen kehittämisestä, Barker 1992, joka sisältää myös alan perusteoksen, Proctorin 1966 (1. p. 1900), kritiikin.

[20]Botfield 1861, lv–lix. Proctor 1966, 48.

[21]Stemma-periaatteen oli kuitenkin tavallaan esitellyt jo Joseph Scaliger. Reynolds & Wilson 1991, 208–211.

[22]Ligatuuran ja lyhenteen erosta, Barbour 1981, xxvi–xxix.

[23]Barker 1992, 9. Barbour 1981, xxiii–xxiv. Proctor 1966, 145. Sandys 1958 II, 175.

[24]Botfield 1861, lv., 275–278. Wilson 1992, 129–130, 145–147.

Aldus ja hänen piirinsä vaikuttivat merkittävällä tavalla erään uuden ajan alun suosituimpiin kuuluvan teoksen kokoonpanoon. Erasmus oleskeli noin vuoden verran Venetsiassa, ja *Adagia*-teoksen laajennettu painos julkaistiin Alduksen painosta vuonna 1508. Etenkin kreikankielisten sitaattien määrä oli siinä huomattavasti ensipainosta suurempi. Erasmuksella oli Alduksen piirin kautta käytössään paljon enemmän kreikankielisiä tekstejä ja asiantuntevaa opastusta.[25] *Adagia* vaikutti epäilemättä merkittävästi siihen, että tietyistä kreikankielisistä mietelmistä ja säkeistä tuli osa eurooppalaisen oppineen yleissivistystä.

Alduksen kirjapainon *Neakademian* piiri saattoi vaikuttaa myös siihen, että ns. kynnysteksti kreikkalaisissa painotuotteissa kirjoitettiin usein kreikaksi. Kynnystekstejä ovat julkaisijan esipuhe, saatekirjeet, omisteet ja runot, joita kirjoitettiin lukijalle tai julkaisijalle.[26] Samoin myös nimiösivu oli pääosin kreikaksi. Eri kirjapainojen ensipainoksissa 1400- ja 1500-luvulla yli puolessa on kreikankielinen kynnysteksti: saatekirje tai runoja tai molempia.[27] Tunnetuin kynnysteksti on Musuroksen *Elogium Platonis* (200 eleg.) Platonin koottujen teosten ensipainoksessa (1513). Musuros pyytää runossaan Platonia tulemaan takaisin maan päälle, Roomaan, ja vetoamaan paavi Leo X:een, jotta tämä ryhtyisi taisteluun ottomaaneja vastaan. Musuros toivoo paavin myös tukevan kreikan opetusta Italiassa, niin että "Roomaan nousisi uusi Ateena" (säe 173).[28]

Kreikankieliset kynnystekstit olivat suorasanaisia tai runomuotoisia. Ne oli kirjoitettu joko edition julkaisijoille (ediittorit ja kirjapainaja), tai ne olivat julkaisijoiden itsensä kirjoittamia erityyppisiä tekstejä. Alduksen julkaisemassa Plutarkhoksen *Moralian* ensipainoksessa (1509) Demetrios Doukas ylistää saatekirjeessään Aldusta "kreikan kielen pelastajaksi", joka "ei ole säästellyt vaivojaan eikä kustannuksiaan suodessaan meille tämän henkisen rikkauden, nimittäin Plutarkhoksen".[29] Kreikankielisten kynnystekstien vakioaihe kustantajaa tai kirjapainajaa ylistäessä oli hänen uutteruutensa ja anteliaisuutensa korostaminen. Edition julkaisijat laativat puolestaan ylistysepigrammeja julkaistavalle auktorille, mutta myös muita, teosta esitteleviä (kehuvia) runoja, sekä dedikaatioita mesenaateille. Omisteet olivat usein suorasanaisia saatekirjeitä, jolloin ne alkoivat ja päättyivät kirjeformulaan (εὖ πράττειν ja ἔρρωσθε). Loppuklausulan yhteydessä oli yleensä päiväys. Saatekirjeitä laadittiin mesenaattien lisäksi myös ystäville tai lukijoille, joita kutsuttiin runottarien ystäviksi, opiskelijoiksi tai lähipiiriksi. Luonteva puhuttelu kirjeissä oli vokatiivi φιλέλληνες. Saatekirjeet saattoivat olla useitakin painosivuja pitkiä. Kynnystekstien

---

[25]Wilson 1992, 145. Rummel 1985, 52–55.
[26]Binns 1990, 165. Kynnystekstit, engl. *liminary, prefatory* tai *threshold verses*, ransk. *verses liminaires*.
[27]Arviointi perustuu teoksiin Botfield 1861 ja Legrand 1962 I–IV.
[28]Musuroksen runo painettuna: Botfield 1861, 290–296 ja Legrand 1962 I, 106–112. Ks. myös Geanakoplos 1976, 179 ja Geanakoplos 1962, 150–154. Runon keskeinen osa on Platonin puhe paaville (säkeet 74–186).
[29]"Αλδος, ὁ σωτὴρ τῆς ἑλληνίδος φωνῆς, μήτε πόνου μήτε δαπάνης φεισάμενος, τὸν ψυχικὸν τοῦτον πλοῦτον ἡμῖν ἐδωρήσατο, τὸν Πλούταρχον δηλαδή. Legrand 1962 I, 89–93.

kirjoittajien oli luotava neologismeja, esimerkiksi kirjapainosanastoa. Samalla he kurottivat menneeseen käyttämällä saatekirjeissä ajanmääreenä usein attikalaista kalenteria.[30]

Kreikankielisten kynnystekstien kirjoittamista jatkettiin Alppien pohjoispuolella. Henricus Stephanus (Estienne) liitti usein teoksiinsa kreikankielisen kynnystekstin, joka painettiin aina myös uusiin painoksiin. Ilfeldin luostarikoulun rehtori, Melanchthonin oppilas ja tunnettu gresisti Michael Neander kirjoitti kreikan kielioppiinsa (1553) kreikankielisen saatekirjeen ja runon.[31] 1600-luvulla Leidenin yliopiston professori Daniel Heinsius sepitti Hesiodos-editioonsa auktorille useita ylistysrunoja, joita julkaistiin uudelleen myöhemmissä painoksissa. Pohjolassa kreikankielisten kynnystekstien perinnettä kreikkaeditioissa jatkoi Johannes Gezelius vanhempi toimiessaan Tartossa pyhien kielten professorina.

Kreikankielisten kynnystekstien kirjoittaminen ei rajoittunut vain Kreikan kielen tekstieditioihin ja oppikirjoihin. Pierre Boulle (1575–1641), joka opetti klassisia kieliä Louvain'n jesuiittakorkeakoulussa, laati kaksi pindaarista oodia (82 ja 72 säettä) kahteen eri teokseen. Toisen oodin Boulle kirjoitti jesuiitta Martinus Del Riolle teoksen *Disquisitiones magicae* (1599) johdosta. Boulle vertaa Del Rion tutkimusta Herakleen urotyöhön tuoda Kerberos manalasta: kuten Kerberoksella oli kolme päätä, on Del Rion teoksessa kolme osaa. Magia vertautuu Manalan väkeen, joka on torjuttava. Boulle mainitsee antiikin noitia kuten Kirken ja Medeian.[32] Omien runojen lisäksi oli tavallista painaa teokseen myös kreikankielinen motto. Se sijoitettiin usein nimiösivulle.[33]

I.2. *Graecia transvolavit Alpes*

Alppien pohjoispuolella keikantaito oli aluksi vaikeasti hankittavissa. Maineikas heprean kielen tutkija Johannes Reuchlin (1455–1522) opiskeli kreikkaa useiden Bysantin pakolaisten johdolla, ensin Pariisissa, sitten Roomassa, jossa hänen opettajanaan oli Johannes Argyropulos. Lentäväksi lauseeksi saksalaishumanismin piirissä tuli Argyropuloksen toteamus: *Graecia nostro exilio transvolavit Alpes*.[34] Italian ulkopuolella kreikan opetus alkoi melko säännöllisenä ensin Ranskan yliopistoissa (Pariisi, Alcalà) ja 1510- ja 1520-luvuilla Leipzigin, Oxfordin, Cambridgen, Wittenbergin ja Heidelbergin yliopistoissa. Louvain'n yliopistoon perustettiin vuonna 1517 *Collegium Trilingue* (latina, kreikka, heprea)

---

[30]Khrysoloras käytti eräässä omisteessaan sekä ajanlaskua maailman luomisesta lähtien että ajanlaskua Kristuksen syntymästä alkaen, mutta ei attikalaista kalenteria, ks. Legrand 1962 I, XXV.
[31]*Graecae linguae erotemata, quae hoc ordine explicata complectuntur.* CR 20, 14. Teoksen esipuhe on samalla myös suppea katsaus Kreikan kirjallisuuden historiaan. AGL II, s.v. Neander, nro 7.
[32]Opelt 1968, 374–378.
[33]Turun henkilökirjasissa kreikankielisiä sitaatteja mm. Mel. 788, Mel. 765 ja Mel. 1795. Ks. tuonnempana, s. 210 n106 ja 280 n451.
[34]Harlfinger *et al.* 1989, XVII (Dieter Harlfinger).

Erasmuksen aloitteesta.[35] Klassisten kielten pedagogiikka oli 1500-luvulla vilkkaan keskusteltun kohteena. Pohdittiin miten ja missä vaiheessa kreikkaa oli opetettava sekä oliko opetusohjelmassa painotettava "profaaneja" vai "pyhiä" auktoreita.

Kouluissa kreikkaa alettiin varsinaisesti opettaa vasta 1530-luvulla: ensimmäisinä André de Gouveia Collège de Guyennessä, Bordeaux'ssa ja Johann Sturm Strassburgissa. Sturmin (1507–89) uudelleen organisoimassa Strassburgin koulussa kreikan opetus alkoi viidennellä luokalla, jolloin oppilaat olivat 11-vuotiaita. Puolen vuoden alkeiden jälkeen pojat saivat tavatakseen Aisopoksen faabeleita. Seuraavana olivat vuorossa Demostheneen olyntholaispuheet, joita luettiin koko kouluajan. Lisäksi opetusohjelmassa oli Homerosta ja Paavalin kirjeitä. Kolmella ylimmällä luokalla luettiin Aristofanesta, Euripidestä ja Thukydidestä. Jo varhain oppilaitten piti myös kirjoittaa kreikankielisiä runoja.[36] Strassburgin koulussa järjestettiin jopa kaksi teatteriesitystä, joissa koulupojat esittivät alkukielellä Euripideen *Medeian* (1576) ja Aiskhyloksen *Kahlehditun Prometheuksen* (1609).[37]

Rooman yliopiston kreikan ja latinan professorin Marc-Antoine Muret'n (Muretus) opetusohjelmassa kouluja varten oli kirjoitusharjoituksilla myös keskeinen sija. Muretus korosti klassisten kielten alkeitten opiskelussa myös leikin merkitystä: *per ludum iocumque* oli jo viisi-kuusivuotiaille pojille opetettava molempien kielten aakkoset. Seitsemänvuotiaana poika opiskeli molempien kielten kielioppia, jonka jälkeen ensimmäisiä tekstejä olivat Aisopos, Fokylides (ts. pseudo-Fokylides) ja Ksenofonin *Kyyroksen kasvatus*. Yksitoistavuotiaana poika luki jo Aristofaneen komedioita – hieman sensuroituina versioina – ja 12-ja 13-vuotiaana runoilijoita Theokritos, Moskhos, Bion sekä Hesiodos ja lopulta Homerostakin. Varsinaiset kirjoitusharjoitukset alkoivat tässä vaiheessa, ja oppaana oli Theon Aleksandrialaisen *Progymnasmata* 100-luvulta. Lopulta 18-vuotiaana nuorukainen ohjattiin Aristoteleen ja päättelytaidon pariin.[38]

Yliopistoissa opetusta uudistettiin usein hallitsijoiden tuella. Ranskassa Frans I ja Englannissa Henrik VIII edistivät merkittävästi kreikan vakiinnuttamista oppiaineena.[39] Klassinen kreikka oli myös osa 1500-luvun aateliskasvatusta, joka korosti hyvää ilmaisukykyä. Kreikan taidolla saattoi erottua tavallisesta oppineesta.[40] Ranskassa ensimmäinen merkittävä gresisti oli *secrétaire du roi*, Guillaume Budé (1468–1540), jonka mukaan on nimetty moderni ranskalainen kreikankielisten editioiden sarja.[41] *Collegium Trilinguen* mallin mukaisesti Budé sai Frans I:n avulla perustetuksi Pariisin yliopistoon

---

[35]Burke 1992, 131. Reynolds & Wilson 1991, 178. Pedersen 1996, 461–463.
[36]Paulsen 1896, 366–367. Burke 1992, 130–31. Ludwig 1998a, 34–35 kertoo opetuksesta Martin Crusiuksen aikana (1545–46). Crusius piti lukuvuoden päättäjäisissä kreikankielisen puheen.
[37]Harlfinger *et al.* 1989, 164 (Angel Escobar). Sandys 1958 II, 267.
[38]Sharrat 1991, 671. Muretuksesta (1526–1585), ks. Sandys 1958 II, 148–152.
[39]Frans I osasi kreikkaa, Henrik VIII yritti opetella sitä 27-vuotiaana. Burke 1992. 131. Pedersen 1996, 462. Edvard VI, Henrik VIII:n poika, kirjoitti kreikankielisiä harjoituspuheita. Grafton & Jardine 1986, 156.
[40]Martin Crusius opetti ruhtinas Nikolaus Radziwillia yksityisesti Tübingenissa 1564. Ludwig 1998a, 41. Ks. myös Rhein 1996, 51.
[41]Reynolds & Wilson 1991, 171–72. Budén vaikeuksista saada kunnollista kreikan opetusta, McNeil 1975, 10.

itsenäisen laitoksen, Collège Royalin (1530). Siellä toimi aluksi kaksi kreikan lehtoria.[42] Pariisin yliopisto oli 1500-luvun puolivälissä klassisen kreikan opiskelun keskus loistavine professoreineen: Jean Dorat (1520–72) ja Adrien Turnèbe (Turnebus) (1512–65). Leidenin yliopisto oli puolestaan 1600-luvun alussa klassisten kielten keskus mm. Joseph Justus Scaligerin (1540–1609) ansiosta.[43]

Aatteellisena taustana kreikan opetuksen vakiintumiseen oli sen merkitys niin maallisen kuin hengellisenkin tiedon "perustana": Kun Italian renessanssihumanismissa klassiset kielet ja kirjallisuus nähtiin etenkin moraalin ja mielen jalostajina, niihin alettiin 1500-luvun eurooppalaisissa yliopistoissa suhtautua myös tieteellisen tiedon lähteenä. Protestanttinen pedagoginen reformi täydensi renessanssihumanismin aloittamaa kreikan vakiinnuttamista niin kouluissa kuin yliopistoissa. Protestanttisille papeille *ad fontes* tarkoitti kuitenkin usein vain Uuden testamentin kreikkaa. Kreikka pysyi yliopistoissa silti filosofisessa tiedekunnassa.[44]

1500-luvun lopulla ramistinen metodi pyrki murtamaan nk. uusaristotelismin ylivaltaa. Ramismi nosti esiin logiikan, matematiikan ja reaalitieteet sekä havainnollisen pedagogiikan. Jan Comenius sai vaikutteita ramismista pedagogiaansa, jonka lähtökohtina olivat lapsen käsityskyky ja pyrkimys tehokkaaseen opetukseen. Oppikiistoissa aristotelismia kannattivat yleensä teologit, humanistis-maallisempaa sivistystä ramistit. Aristoteelikot korostivat kreikkaa Uuden testamentin kielenä, ramistit painottivat myös "profaania" kreikkaa.[45] Myös Ruotsin kouluissa ja yliopistoissa ramismi vaikutti lyhyen aikaa. Pysyvämpi vaikutus oli saksalaishumanismin, etenkin Melanchthonin, kasvatusihanteilla. Vaikka juuri Melanchthonin vaikutuksesta uusaristotelismista tuli protestanttisten yliopistojen johtava filosofia, hän itse silti Wittenbergin kreikan professorina opetti kattavasti myös vaativia klassisia auktoreita.[46] Juuri Saksassa monet humanistit ajoivat myös aktiivista kreikan osaamista ja antoivat siitä monipuolisia näytteitä.

Tanska oli Pohjolassa kreikan opetuksen edelläkävijämaa. Kööpenhaminan yliopisto perustettiin vuonna 1479, mutta vasta restauraation (1537) yhteydessä yliopiston filosofisessa tiedekunnassa alkoivat toimia latinan, kreikan ja heprean professuurit. Statuuttien mukaan *lector Graecus* opetti kreikan kielioppia ja selitti auktoreita Homeros, Theokritos, Demosthenes, Isokrates, Sofokles ja Euripides. Joka kolmas vuosi hänen kuului pitää Hesiodos-kurssi. Jokin Paavalin kirje kuului myös opetusohjelmaan. Kreikan professuuri syntyi Kööpenhaminassa siis uskonpuhdistuksen vaikutuksesta, mutta opetukseen kuului silti

---

[42]Pfeiffer 1976, 102. McNeil 1975, 91.

[43]Reynolds & Wilson 1991, 173. Jensen 1992, 120. Brockliss 1996, 574–575. 1700-luvulla puolestaan tärkeitä uushumanismin keskuksia olivat Göttingenin ja Hallen yliopistot. Paulsen 1897, 24–29 ja 40–41.

[44]Sharrat 1991, 673. Kluge 1934, 22–24.

[45]Petrus Ramus eli Pierre de la Ramée (1515–1572) oli Pariisin yliopiston *regius professor*, joka julkaisi suppean ja käytännöllisen kreikan oppikirjan (1560) ja latinansi Platonin korpuksen kirjeitä sekä Aristoteleen *Politiikan*. Ong 1958, 25–26, 34, 53, 163. Sandys 1958 II, 184. Salminen 1970, 28–29. Comeniuksen *Suuressa opetusopissa* (*Didactica magna*, 1633) kreikan rooli kouluopetuksessa oli kuitenkin vähäinen. Comenius 1928.

[46]Jensen 1992, 89. Kajanto 1990, 24 ja 29–35 Rhein 1999, 64–69 luettelee Melanchthonin pitämiä tekstinselitysluentoja vuosina 1518–1569 (mm. Homeros, Demosthenes ja Pindaros).

runsaasti klassisia auktoreita. Kreikan professorin piti lisäksi "omalla esimerkillään" ohjata opiskelijoita kirjoittamaan runoja ja proosaa. Seuraavalla vuosisadalla Kööpenhaminan yliopiston kreikan professori keskittyi kuitenkin pitkälti Uuden testamentin kreikan opetukseen.[47] Tämä oli yleinen ilmiö: 1500-luvun monipuolisesta auktorien kirjosta siirryttiin 1600-luvulla suppeampaan valikoimaan, suppeimmillaan vain Uuteen testamenttiin.

Kreikan oppikirjat

Ensimmäinen merkittävä kreikka–latina-sanakirja oli Piacenzan karmeliittaluostarin munkin Johannes Crastonuksen laatima (1476).[48] "Crastonus" oli eri versioina käytössä Henricus Stephanuksen *Thesaurus Linguae Graecae* -suurteokseen saakka (1572), joka toimi puolestaan seuraavien sanakirjojen esikuvana.[49] Stephanus luettelee esipuheessaan lähteenä käyttämiään antiikin auktoreita, joiden joukossa on runsaasti nykyisin vähän luettuja myöhäisantiikin eepikoita.[50] Stephanuksen työtoveri Johann Scapula julkaisi teoksesta yhteen foliokokoiseen voluumiin mahdutetun lyhennelmän (1579) vähentämällä esimerkkien määrää. Helppokäyttöisempänä siitä tuli suositumpi.[51] Suurissa leksikoneissa oli mukana esimerkiksi Ammonioksen traktaatti homonyymeistä ja samannäköisistä sanoista, jotka poikkeavat vain aksentuaatioltaan, Johannes Meursiuksen *Glossarium* ja Johannes Harmaruksen etymologinen sanakirja. Niissä oli runsaasti myös esimerkkilauseita, joista kreikkaa kirjoittava saattoi saada hyödyllisiä fraaseja. Koosteena pienemmistä sanakirjoista ilmestyi Baselissa vuonna 1562 ja 1565 Λεξικὸν ἑλληνορωμαικόν, johon oli sisällytetty mm. Budén ja Conrad Gesnerin sanakirjat.[52]

Kreikankirjoittelun kannalta hyödyllisempiä olivat latina–kreikka-sanakirjat, joista ensimmäinen oli myös Crastonuksen julkaisema vuonna 1483. Muita olivat Hopperuksen (1563), Luciuksen suppea (1683), Schönslederin jesuiittakymnaaseja varten laatima (1624) sekä Schreveliuksen ja Bayerin sanakirjat.[53] Hopperuksen sanakirja sisältää

---

[47]Jensen 1992, 89, 91–92. Hans Jensen Alanus (1608–10) selitti kuitenkin Thukydidestä, Hans Christophersen (1632–48) puolestaan Homerosta, Isokratesta, Aristotelesta, Ksenofonia ja Aristofanesta. Jensen 1992, 127–128.
[48]GG 1. Siitä ilmestyi kolme painosta jo 1400-luvulla. Wilson 1992, 136–137. Luettelo kreikka–latina-sanakirjoista 1478–1568, Cohn 1913, 706–708. Ks. myös Autenrieth 1885, 419 n3.
[49]Aina Franz Passowin 1831 sanakirjaan saakka. Passow oli puolestaan LSJ:n esikuva, ks. LSJ:n esipuhe ja Autenrieth 1885, 421. Passow ruotsinnettiin jo v. 1841. Ks. myös Proctor 1966, 9, 60 ja Cohn 1913, 709.
[50]Ks. myös Korhonen 2002a, 185. Nonnoksen arvostuksesta, ks. Golega 1960, 2.
[51]Cohn 1913, 710, jossa myös Scapulan painoksia.
[52]Cohn 1913, 708. Budén sanakirjasta, McNeil 1975, 89–90.
[53]Crastonuksen sanakirjasta, GG 4 ja GG 5 sekä Proctor 1966, 9. Hopperus, Marcus (1563) *Latino-Graecum dictionarium*, Basel; Lucius, Ludwig (1683) *Lexicon Latino-Graecum contractus*, Basel, ks. GG 79. Schlönsleder, Wolfgang (1624) *Onomasticon Latino-Graecum et Graeco-Latinum in usum gymnasiorum societatis Iesu concinnatum*, Dillinger; Schrevelius, Cornelius (1624) *Lexicon manuale Graeco-Latinum et Latino-Graecum*, Leipzig; Bayer, Jacob (1742) *Paedagogus Graecus Latinae juventutis sive lexicon Latino-Graecum*, Mainz. Charles Estienne julkaisi Budén sanakirjan pohjalta teoksen *Dictionarium Latino-Graecum ex Budaei* (Pariisi 1554). Ks. myös Fabricius 1705–1728 X, 98–99.

aakkosjärjestyksessä fraaseja, joiden yhteydessä viitataan usein myös antiikin auktoriin. Ensimmäisellä sivulla on esimerkiksi *A summis labris*, ἀπ᾽ ἄκρον χείλους, *Lucian*.[54]

Hollantilaisen Cornelius Schreveliuksen (Schrevel tai Screvel) (1608–67) kreikka–latina ja latina–kreikka-sanakirja tunnettiin Turussakin.[55] Sen myöhempiin painoksiin (kuten Leyden 1670) liitettiin kreikankielisiä mietelmiä tai sanontoja aiheotsikoiden alle – myös Kreikan seitsemän viisaan sentenssit. Vuoden 1690 Leipzigin painoksessa teoksen pääosan muodostaa kreikka–latina-sanakirja, minkä jälkeen seuraa kaksikielinen ja -palstainen sentenssi-osa (kreikka–latina), joka käsittää parikymmentä sivua (s. 919–943). Latina–kreikka-osuudessa on yksittäisiä sanoja ja joitakin fraaseja, kuten ensimmäisellä sivulla *a puero* ἐκ παιδίου, ἐκ παιδός, *abditum* κρύφιος τόπος, κρύπτον.[56]

Kreikankirjoittelun kannalta hyödyllisiä olivat myös monikieliset sanakirjat, joissa kreikka oli yksi kielistä. Comeniuksen *Janua linguarum reserata aurea* (1631) oli paitsi latinan oppikirja myös tietokirja. Kansankielinen teksti ja sen latinannos olivat vierekkäin samalla aukeamalla. *Januasta* luotiin kolmi-, neli- ja viisikielisiäkin versioita, ja kaikkiaan se käännettiin 16 kielelle. Theodorus Simoniuksen (Amsterdam 1642) ja Caspar Baumiuksen (k. 1702) kreikannoksista otettiin yhä uusia painoksia. Johannes Gezelius vanhemman kreikannos tästä teoksesta jäi yhteen painokseen (Tartto 1648).[57]

Firenzessä painettiin vuonna 1514 teos, joka sisälsi useita varhaisia kielioppeja, kuten Khrysoloraan, Gazan, mutta myös Herodianoksen kieliopin.[58] 1500-luvulla humanistit pyrkivät jo ohittamaan bysanttilaisen kielioppitradition ja johtamaan kreikan kieliopin suoraan klassisten auktoreiden lähteille tai antiikin kielioppeihin. Kieliopin piti olla humanistien ihanteiden mukaisesti yksinkertainen ja selkeä. Omaksumista helpottamaan laaditiin deklinaatio- ja konjugaatiotaulukoita sekä valikoitiin valaisevia esimerkkejä. Aina 1600-luvulle saakka käytettiin väliin myös paleologista *erotemata*-muotoa, ainakin koulukieliopeissa.[59] Vakiintuneiksi muodostuivat osat *ortographia* (äänneoppi), *etymologia* (muoto-oppi), *syntaxis* ja *prosodia*, joka saattoi sisältää prosodian lisäksi myös tyylioppia. Lauseoppi oli jo antiikin kieliopeissa vähäisellä sijalla, ja humanistitkin käsittelivät sitä lyhyesti. Uskottiin, ettei lauseoppia opita sääntöjen avulla, vaan imitaation ja harjoituksen myötä eli lukemalla, kirjoittamalla ja puhumalla. Aktiivisen taidon korostaminen – myös kreikassa – koettiin siis etenkin lauseopin kannalta välttämättömäksi. Kielioppikirjan ei uskottu koskaan voivan korvata elävää opetusta ja opettajaa, vaan ainoastaan vain tukea niitä.[60] Kreikan lauseoppi on tunnetusti vivahteikas. Lauseopin puuttuminen tai sen

---

[54]GG 76, jossa teoksen alkusivut.
[55]Ks. tuonnempana, s. 122. Schreveliuksesta, AGL I, s.v. Schrevelius, 351.
[56]HYK:ssa on Leipzigin painos (1690). Sen latina–kreikka-osalla on oma nimiönsä, jonka painovuosi on 1689. *Sententiae*-osan jäkeen seuraa mm. murteiden, artikkeleiden käytön ja retoristen figuurien esittelyä.
[57]Baumiuksen v. 1693 editio, joka on Helsingin yliopiston kirjastossa, on jo 15. painos.
[58]Legrand 1962 III, 205, nro 168. Varhaisista kieliopeista, ks. Latacz 1994, 664–665, josa luettelo tärkeimmistä kreikan koulukieliopeista antiikista nykypäivään.
[59]Kysymys- ja vastausmuodosta pedagogisena välineenä, ks. Hanho 1947, 298.
[60]Padley 1976, 51–52. Latacz 1994, 660–661. Joseph Scaligerin kreikanopiskelu oli poikkeuksellista, mutta varsin kuvaavaa: Opiskeltuaan pari kuukautta Turnebuksen johdolla 19-vuotias Scaliger sulkeutui

puutteellisuus merkitsi käytännössä sitä, ettei edes opettajalla ollut viime kädessä normistoa, johon tukeutua. Näin syntyi käsitys kreikan kielen suuresta runollisesta vapaudesta (*licentia poetica*), joka salli kreikankirjoittajien kehitellä uusia muotoja tarpeen mukaan.

Edellä mainitussa vuoden 1514 kielioppikokoelmassa oli mukana myös yksisäkeisiä mietelmiä eri runoilijoilta (Γνῶμαι μονόστιχοι ἐκ διαφόρων ποιητῶν) sekä *Disticha Catonis.* Nämä keskiajan latinakouluissa käytetyt Cato vanhemman nimiin viedyt mietelmät oli kreikantanut Maksimos Planudes (n. 1260–1305).[61] Mietelmäkokoelmien sisällyttäminen kielioppiin täydensi puutteellisesti käsiteltyä lauseoppia tarjoamalla esimerkkejä. Toisaalta kieliopin mietelmäosio palveli myös kirjoitusharjoituksia: sentenssejä saattoi käyttää oman kirjoituksen lähtökohtana.

Reuchlinin sukulaispoika Philipp Melanchthon (1497–1560) opiskeli Tübingenissa Georg Simlerin johdolla, joka oli laatinut kreikan koulukieliopin Theodoros Gazan kieliopin pohjalta. Vasta 21-vuotias Melanchthon julkaisi oman, Simleriin tukeutuvan kreikan kielioppinsa (*Institutiones linguae Graecae*) samana vuonna, kuin hänestä tuli Wittenbergin yliopiston kreikan professori (1518).[62] Melanchthonin kreikan kieliopissa on esimerkkilauseita mm. Homerokselta ja Hesiodokselta, mutta myös Aratokselta, Nikandrokselta ja Georgios Nazianzoslaiselta. Melanchthon selittää kieliopissaan kolmea tekstikatkelmaa: Hesiodoksen *Jumalten synnyn* alun kuvausta runottarista, *Iliaan* toisen laulun Thersites-kuvausta (212–220) ja katkelmaa homeerisesta hymnistä Hermeelle (29–55). Myöhemmissä kieliopin painoksissa oli selitettävät tekstikatkelmat myös Lukianokselta ja Platonilta.[63] Melanchthonin kreikan kieliopilla ei kuitenkaan ollut sellaista asemaa Pohjolassa kuin hänen latinan kieliopillaan, jota suositeltiin koulujärjestyksissäkin.

Melanchthon laati myös Kreikan kirjallisuuden lukemiston, krestomatian (1525), jonka tarkoituksena oli myös toimia tyylillisenä esikuvana kreikanopiskelijoille.[64] *Institutio puerilis literarum Graecarum* alkaa lyhyellä äänneopillisella esityksellä. Lukemisto, *exercitia lectionis*, sisältää yhteensä 14 tekstinäytettä Uudesta testamentista, Homerokselta, Hesiodokselta, Sofokleelta, Euripideelta, Demostheneelta, Platonilta, Herodotokselta ja Theokritokselta.[65] Pisimmät tekstit ovat Akhilleuksen kilven kuvaus ja Theokritoksen 16. idylli. Kaikki tekstikatkelmat ovat sävyltään moraalisia ja sopivat hyvin kristilliseen maailmankuvaan.

---

opiskelijakammioonsa ja opiskeli omin päin Kreikan runoutta. Hän kertoi oppineensa lauseoppia vain tutkimalla Homeroksen lauseenmuodostusta. Grafton 1983, 101–103.

[61]Planudeen kreikannos oli ilmestynyt jo Alduksen kirjapainosta v. 1495. Ortoleva 1992, XXV. Gezelius painatti Caton mietelmät Turussa ensimmäisen kerran v. 1669, mutta vain latinaksi (SKB 841).

[62]CR 20, 16–179. Pfeiffer 1976, 88. Paulsen 1896, 69.

[63]CR 20, 5, 72, 144, 147. Myöhempiä painoksia, ks. CR 20, 6–11,

[64]Ensipainos julkaistiin erään heprean kieliopin yhteydessä. CR 20, 180–191. Rhein 1987, 146–47.

[65]Matth. 5.–7:14; Room. 12–13:14, Hom. *Il.* 18.468–608, *Od.* 10.230–213, Hes. *Op.* 287–297, *Th*. 820–885, Soph. *Aj*. 125–133, Eur. *Med.* 1224–1230, Dem. *De cor*. 21–25, Pl. *Tht.* 174a, *Symp*. 204a, Hdt. 7.10.5, Theoc. *Id*. 16.

Melanchthonin krestomatia sisältää myös humanistikreikkaa. Viimeisenä tekstinäytteenä on hänen oma, kasvatusta ylistävä runonsa Τῇ Παιδείᾳ (16 eleg.).[66] Kolmantena tekstinäytteenä, heti Uuden testamentin tekstien jälkeen, on runo *Capita sacrosanctae fidei* (130 heks.), jonka tekijää Melanchthon ei mainitse. Heksametriruno oli Leipzigin kreikan professori Joachim Camerariuksen (1500–74) laatima. Se ilmestyi myös omana julkaisunaan (Leipzig 1545).[67] Runo esittelee nimensä mukaisesti kristinuskon pääkappaleita: maailman luomista, jumalallista kaitselmusta ja armoa, Pyhää Henkeä, kirkkoa ja ikuista elämää. Camerarius on pukenut kristillisen aiheen osin homeerisiin formuloihin.[68] Näin yhdistyvät kristinopin ja eeppisen kielen opetus.

Nicolaus Clenarduksen (1492–1542) kieliopista, jonka ensimmäinen painos ilmestyi 1530 Leydenissa, tuli uuden ajan alun klassikko, "Clenardus". Sen helppokäyttöisyyttä kiiteltiin verrattuna paleologiseen kielioppitraditioon perustuviin kielioppeihin.[69] 1600-luvulla Clenardusta vuorostaan pidettiin jo vaikeana, ja se oli enää harvoin käytössä sellaisenaan, vaan joko lyhennettynä, muokattuna tai perustana jollekin uudella kieliopille. Clenarduksen kieliopin vaikutus näkyy aina 1700-luvun puoliväliin saakka. Se oli perustana myös Gezelius vanhemman kieliopille (*Grammatica Graeca*), joka oli puolestaan käytössä Ruotsin valtakunnassa 1600-luvun puolivälistä 1800-luvun alkuun saakka.[70]

Martin Crusius eli Kraus (1526–1607) opiskeli jonkin aikaa Sturmin koulussa.[71] Crusius ei ollut opiskellut kreikkaa yliopistossa, mutta hyvän kreikantaitonsa vuoksi hänet valitiin Tübingenin kreikan professoriksi vuonna 1558. Hän julkaisi kieliopin (1562) ja työsti siitä uusia painoksia lähes viisikymmentä vuotta kestäneenä virkakautenaan.[72] *Puerilis in lingua Graeca institutionis* ei ollut pelkästään oppikirja, vaan tutkielma kreikan kielestä.[73] Crusius käyttää *erotemata*-perinteen kysymys ja vastaus -muotoa sekä kreikankielisiä kielioppitermejä. Aksentuaation suhteen hän kertoo eksplisiittisesti, että diftongissa spiritus tulee ensimmäisen vokaalin päälle ja antaa esimerkiksi verbin ἄιρω (s. 15). Tämä nykyisestä poikkeava käytäntö oli hyvin yleinen uuden ajan alun kreikassa.[74] Crusius siteeraa esimerkkeinä useita antiikin auktoreita, kuten Demosthenesta, Lukianosta ja Platonia.[75] Kielioppinsa lopuksi hän antaa kuitenkin analysointiesimerkiksi lauseen Uudesta testamentista (s. 81). Myös kirjan lukemistossa on vain kristillisiä tekstejä: kastesanat,

---

[66]Rhein 1987, 144–145 teksti, käännös ja konteksti.
[67]Harlfinger *et al.* 1989, 347, nro 169 (Christian Brockmann), jossa ei mainita sen ilmestyneen Melanchthonin krestomatiassa. Rhein puolestaan joko ei mainitse sitä krestomatian yhteydessä tai puhuu siitä anonyyminä tekstinä, "ein Perikope". Rhein 1987, 146–147 ja Rhein 1999, 61.
[68]Esimerkiksi αἴσυλα ῥέζειν (säe 3), μήδεα εἰδώς (29).
[69]*Institutiones absolutissimae in Graecam linguam*. Kluge 1934, 52–53. Brockliss 1996, 572–573. Ludwig 1998a, 77.
[70]Ks. Esko Laineen esitys Clenarduksen vaikutuksesta Gezeliuksen kielioppiin, Laine, 1997, 201–203.
[71]Ludvig 1998a, 34–36 ja Ludvig 1998b, 133–34.
[72]Ludvig 1998a, 37.
[73]Selostan kielioppia Wittenbergissä ilmestyneen toisen painoksen (1610) pohjalta. Se sisältää myös etymologisen tarkastelun.
[74]Ei kuitenkaan esimerkiksi Stephanuksen ja Scapulan leksikoneissa, ainakaan systemaattisesti.
[75]Crusius 1610, 84, 90.

apostolinen uskontunnustus, Isä meidän -rukous ja dekalogi (s. 90–96). Lopussa on Crusiuksen kaksi kreikankielistä rukousta latinankielisine käännöksineen.[76]

Melanchthonin, Clenarduksen ja Crusiuksen kielioppien lisäksi saksalaishumanismin vaikutusalueella oli käytössä vielä yksi tärkeä kielioppi: "Golius". Strassburgin yliopiston käytännöllisen filosofian professorin Theophilus (Gottlieb) Goliuksen (1528–1600) kaksiosainen teos Strassburgin kymnaasia varten (1548) sisältää sekä kieliopin että humanistissävytteisen lukemiston: ensipainoksessa vain Aisoposta, myöhemmin myös muita klassisia auktoreita.[77] Strassburgissa 1680-luvulla painetun Goliuksen ensimmäinen osa (1684) alkaa johdannolla kreikan kieleen, sen jälkeen seuraa lukemisto, jossa Aisopoksen viidenkymmenen faabelin lisäksi on sata suorasanaista anekdoottia (*Apothegmata selectiora*), joiden lähteet on mainittu: Plutarkhos, Stobaios, Diogenes Laertios, Aelianus ja Athenaios (s. 78–99). Seuraavaksi on sata jambimittaista mietelmää (*Gnomae* MONOSTIXOI *jambicae*) latinankielisine käännöksineen *ex diversis auctoribus selectae* (s. 100–108). Joukossa on esimerkiksi sananparsi "Ei yksi pääsky kesää tee" (nro 51). Esipuheen mukaan tähdellä merkityt mietelmät ovat 100-luvulla ennen ajanlaskumme alkua eläneen Publilius Syruksen *Mimus*-kokoelmasta. Joseph Scaliger oli kääntänyt ne kreikaksi.[78] Kreikan oppikirja sisälsi siis tässäkin tapauksessa antiikin kreikan lisäksi myös humanistikreikkaa. Lukemiston lopuksi on otteita Plutarkhoksen Cato-elämäkerrasta pelkästään kreikaksi (s. 109–112). Toinen osa, jolla on oma painovuosi (1687), on varsinainen kreikan kielioppi.[79] Lauseopin yhteydessä on *Examen etymologiae*, jossa Aisopoksen faabelia analysoidaan sanasta sanaan bysanttilaisen skhedografisen kommentaarin tapaan.[80]

Goliuksen kieliopin toiseen osaan lisättiin Josephus Langiuksen *Epitome prosodiae Graecae* vuodelta 1596.[81] Langius esittelee eri runomittoja ja ja käsittelee sitten kysymys ja vastaus -muodossa yhdeksää runomittaa. Langius antaa runsaasti esimerkkisäkeitä Kreikan parhaimmasta lyriikasta (Homeros, Hesiodos, Sapfo, Pindaros, draamarunoilijat).

Kreikan lukemistot olivat 1500- ja 1600-luvulla lähinnä sentenssikokoelmia (*gnomologia*) ja valikoimateoksia (*florilegia*), joissa tekstikatkelmat oli ryhmitelty tietyn otsikon alle.[82] Joachim Camerarius julkaisi opiskelukäyttöön kokoelmateoksen (1551) Theogniksen aitoja ja epäaitoja säkeitä (ns. Theognidea), pseudo-Pythagoraan, pseudo-Fokylideen sekä muiden runoilijoiden säkeitä. Teos sisälsi myös hänen omia kreikankielisiä

---

[76]Crusius 1610, 97–98. Tämän jälkeen on ligatuura-luettelo.
[77]VD 16 Band, nro G 2606. Vuosina 1548–1596 otettiin 27 painosta. VD 16 Band 8, nrot G 2606–2627. Ensimmäinen lisäyksellä varustettu painos on v. 1580, ks. VD 16 Band 8, nro G 2622. Turun akatemian kirjastossa oli Goliuksen v. 1646 painos. Kempe 1655, F.
[78]Golius 1684, 48: *nisi quod Latinas quasdam e Publii Syri Mimis, & ipsas tamen a Scaligero Graece conversas, illas nimirum asteriscis* (*) *insignitas, intermiscuimus.*
[79]*Educationis puerilis linguae Graecae pars altera* sisältää 268 sivua.
[80]Golius 1687, 240–248. Aisopos nro 216 Hausrath. Faabeli alkaa sanalla παῖς, jonka selityksenä on *Nomen, quintae declinationis simplicium, nominativi casus, cuius genitivus est* παιδός, *gen. com.* ὁ καὶ ἡ παῖς, *puer vel puella.*
[81]Golius 1687, 269–345. VD 16 Band 8, nro G 2627.
[82]Kreikankielisen miete- ja andekdoottikirjallisuuden traditiosta antiikista uudelle ajalle, ks. Searby 1998, 28–42.

runojaan sekä esipuheessa kannanoton kreikanopiskelun puolesta.[83] Michael Neander julkaisi useita sentenssikokoelmia: *Opus aureum et scholasticum* (1556) ja *Gnomologia Graeco-Latinum* (1557) sekä fraasisanakirjoja: *Phraseologia Isocratis* (1558) ja *Elegantiae Graecae linguae sive locutionum Graecarum formulae* (1582).[84] Melanchthonin krestomatian tapaiset lukemistot, joissa oli pitkähköjä tekstikatkelmia, olivat harvinaisempia. Vasta 1700-luvulla lukukirjat ilmeisesti vakiintuivat kreikan opetuksen osaksi. Eräs suosituimmista oli Johannes Gesnerin krestomatia (1734), joka monipuolisuudessaan ja kirjailijavalinoissaan edustaa jo uushumanismia.[85]

Yhteenvetona voi todeta, että 1500- ja 1600- lukujen kreikan sanakirjat perustuivat hieman toisella tavalla painottuneeseen auktorien kaanoniin kuin nykyiset. Kreikan kirjoittamisen apuna oli useita latina–kreikka-sanakirjoja. Kieliopeissa lauseopin käsittely oli puutteellista, mutta sitä oli tarkoitus oppia kirjoitusharjoitusten avulla. Kreikan kieliopit ja oppikirjat sisälsivät usein myös humanistikreikkaa, aivan kuten nykyisin kreikan alkeiskirja voi sisältää adaptoitua, helpotettua kreikkaa – oppikirjan tekijöiden laatimaa kreikkaa. Humanistikreikalla oli kirjoittajalleen ja lukijalleen kuitenkin muukin kuin pedagoginen merkitys.

I.3. Φιλέλληνες (καὶ μισέλληνες)

Erika Rummel on havainnut Erasmuksen (1465–1536) suhteessa kreikan kieleen ja kirjallisuuteen kolme vaihetta. Ensin oli opiskeluvaiheen innostus, jolloin Erasmus korosti Kreikan kirjallisuuden "lumovoimaa" ja sen lukemisen suomaa iloa ja nautintoa. Lukianoksen teosten käännöksessä Erasmus puhuu Kreikan runottarien puutarhasta, jonka kukat kukkivat keskellä talveakin (ts. kylmemmän ilmanalan maissa). Pariisissa opiskellessaan Erasmus alkoi kuitenkin korostaa kreikan opintojen tiedollista ja moraalista hyötyä. Kreikan kirjallisuuden korpus oli Erasmuksen mielestä aihealoiltaan inhimillisesti kaikenkattava ja tarjoaa lukijalleen eri tiedonalojen rikkaat sanastot. Ksenofonin ja Isokrateen ohjeet monarkkien kasvattamiseksi sopivat myös kristityille hallitsijoille. Viimeisenä vaiheena Erasmuksen kreikkaenthusiasmi kääntyi kohti protestanttien kaventunutta käsitystä: kreikka oli tärkeä oppiaine nimenomaan tukiessaan teologian opintoja. Uuden testamentin käännöksensä (1516) puolustuspuheessa Erasmus toteaa, että koska pyhien kirjoitusten käännökset ovat aina puutteellisia, oli oppineen osattava lukea Raamattua alkukielillä.[86]

---

[83]GG 186: *Libellus scolasticus utilis, et valde bonus*. Tietokannassa (GG) on kuva teoksen esipuheesta sekä sivut alusta ja lopusta.
[84]Sandys 1958 II, 269. *Opus aureum* sisältää sentenssejä mm. Hesiodokselta, Theognikselta, ps.-Pythagoraalta, ps.-Fokylideeltä, Aratokselta ja Theokritokselta. Teos on Tukholman Kungliga Bibliotekissa.
[85]Esipuhe on päivätty v. 1731. Lopussa on kreikka–latina-indeksi. Ks. myös Paulsen 1897, 15, 27–28.
[86]Rummel 1985, 15–17.

Nämä kolme näkemystä kreikan kielen ja kirjallisuuden funktiosta voidaan pelkistää kahdeksi. Ensinnäkin kreikan opiskelun uskottiin vaikuttavan jalostavasti, koska kreikkalaisen sivistyksen nähtiin olevan niin taiteiden kuin tieteiden perusta sekä myös latinan kielen täydellisen osaamisen ehto. Toiseksi kreikan ajateltiin toimivan lähinnä uskon palvelijana, *ancilla fidei* tai *ancilla theologiae*. Yleisesti ottaen 1500-luvulla ja reformaatioajalla Kreikan kielen ja kirjallisuuden merkitystä painotettiin ensimmäisen, 1600-luvulla taas toisen tehtävän perusteella. Näiden lisäksi olisi mielekästä puhua vielä eräänlaisesta varhaisesta filhellenismistä tai *graecomaniasta*, identifioitumisesta kreikkalaiseen kulttuuriin, jota esiintyi Italian renessanssista uushumanismiin saakka. Sen ilmentymiä olivat esimerkiksi äidinkielen sukujuurten etsiminen kreikan kielestä sekä kreikan aktiivisen käytön tukeminen, kreikan nostaminen sivistyneen ihmisen yhdeksi kirjakieleksi ja jopa puhekieleksi latinan tapaan.

Vastapainoksi esiintyi luonnollisesti myös kreikkalaisen sivistyksen vastustusta ja vähättelyä. Laurentius Rhodomannus jakoi kreikankielisen eepoksensa *Palaestinan* (1589) esipuheessa ihmiset Kreikan kulttuurin rakastajiin (φιλέλληνες) ja vihaajiin (μισέλληνες). Jälkimmäisten mielestä latina riittää, sillä Kreikan kirjallisuus saadaan kaikkien ulottuville kääntämällä se latinaksi.[87]

Lorenzo Valla totesi teoksessaan *De elegantiis linguae Latinae* (1430) latinan kielen vahvuutena olevan sen yhteneväisyyden; kreikka sen sijaan jakaantui useisiin murteisiin. Kuten Rooman laki on yksi laki useille kansoille, samoin oli latina ollut yksi kieli useille kansoille; kreikka sen sijaan ei edes oman maansa sisällä ollut pystynyt Vallan mukaan luomaan yhtä kieltä.[88] J.C. Scaliger todisteli poetiikkansa (1561) viidennessä kirjassa Vergiliuksen paremmuuden Homerokseen nähden samalla siteeraten runsaasti molempia – Homerosta ilman käännöstä.[89] Parhaimmaksi kreikankieliseksi eepikoksi Scaliger nosti kuitenkin Oppianoksen.[90] Scaligerin asenne kertoo myöhäisantiikin pseudo-homeeristen eepikoiden asemasta kirjallisuuden kaanonissa.

Negatiivinen suhtautuminen kreikan kieleen voidaan jakaa seuraavanlaisiin osioihin. Ensiksikin Kreikka nähtiin tarpeettomana oppiaineena: latina oli kielenä ensisijainen ja Rooman kirjallisuus Kreikan kirjallisuutta 'parempaa'. Kreikasta ei ollut sanottavaa hyötyä, latina riitti. Jos kreikkaa opiskeltiin, se oli lähinnä latinan tarpeista käsin: kreikka oli siis latinan palvelija, *ancilla latinae*. Toisaalta koska antiikin Kreikan kulttuuri oli pääosin pakanallista, oli se perimmältään tyhjänpäiväistä. Näinhän jo Augustinus ajatteli

---

[87]Rhodomannus 1589, 11–14.

[88]Trapp 1990, 10–11. Vallan mukaan kreikan murteet olivat attikalainen, aiolilainen, joonialainen, doorilainen ja koinee.

[89]Scaliger 1561, 5.3. (IV, 64–320 Vogt-Spira). Tarkastelu jatkuu koko kolmannen luvun ajan.

[90]Scaliger 1561 5.9. (IV, 428–448 Vogt-Spira). Oppianoksia on itse asiassa kaksi, jotka molemmat välttelivät tyypillisimpien homeeristen formuloiden käyttöä ja loivat runsaasti uusia yhdistelmäsanoja. Hopkinson 1994, 140–141.

Homeroksesta.[91] Kreikka "pyhänä kielenä" oli kuitenkin tarpeellinen oikean uskon ja sielun pelastuksen kannalta. Kolmanneksi kreikkalaisiin suhtauduttiin ihmisinä tai kansana epäilevästi. Malli saatiin jo keisariajan roomalaisilta, joiden mielestä aikalaiskreikkalaiset eivät olleet esi-isiensä veroisia. Kreikka ja Bysantti olivat kirkkojen erosta lähtien tarkoittaneet skismaatikkojen eli vääräuskoisten maita – outoja itämaita.[92] Epäilevä suhtautuminen Bysantin kreikkalaisiin johti myös kilpailuun siitä, kuka saa "pelastaa" Kreikan kulttuurin perinnön, kenen tulkinta voittaa. Oli tärkeää, etteivät hereetikot barbarisoineet kreikkaa.

Sivistys vastaan barbaria

Muhammed II valtasi joukkoineen Konstantinopolin toukokuussa 1453. Ateena vallattiin seitsemän vuotta myöhemmin. Ottomaanien valta konkretisoitui näkyvästi Akropoliilla, kun Parthenoniin, joka myöhäisantiikin aikana oli restauroitu kirkoksi, sijoitettiin moskeija. Turkkilaisvalta kirvoitti lännessä voimakkaita reaktioita. Paavi Pius II valitti kirjeessään, että Konsantinopolin valloitus merkitsee toista kuolemaa Homerokselle ja Platonille; runottarien lähde on iäksi kuivunut.[93] Bysantin oppineista tuli lopullisesti pakolaisia. Polizianon eräs kreikanopettaja, Andronikos Kallistos, kirjoitti valituslaulun, monodian, jossa kyselee minne hän voi nyt mennä, ja toteaa vihaavansa valoa, ilmaa ja elämää.[94] Kreikan "orjuudesta" ja Kreikan "menetyksestä" tuli vakioaihe lännen humanisteille.

Kun Bysantin oppineitten tulolähteenä lännessä oli kreikan taito, oli luonnollista, että he pyrkivät myös vakuuttamaan sen tärkeyttä. Astuessaan Padovan yliopiston kreikan professorin virkaan (1463) piti Demetrios Khalkondyles puheen, jossa korosti kreikan hyödyllisyyttä. Myös seuraavana vuonna hän piti samanaiheisen puheen. Khalkondyleen mukaan kreikkaa tarvitaan latinan kielen täydelliseksi hallitsemiseksi: kehottavathan jo Quintilianus, Cicero ja Horatius lukemaan kreikkalaisia. Tieteiden alalla kreikkalaiset ovat kaiken alkajia, keksijöitä (*ductores*) ja kirjallisuuden (*studia litterarum*) roomalaiset omaksuivat kreikkalaisilta.[95] Melanchthon esitti virkaanastujaispuheessaan (1518), että vapaat taiteet ovat sivistyksen perusta; kreikkaa tarvitaan niin teologian kuin filosofian (ts. yleissivistyksen) tarpeisiin. Kreikan kieli on yhtä tärkeää elämälle, kuin ilma on tulelle: se ei ole ainoastaan kristinuskon lähde vaan kaikkien tieteiden.[96] Rooman yliopiston kreikan professuurin virkaanastujaispuheessaan vuonna 1563 Muretus (Marc-Antoine Muret) totesi

---

[91]"Minulle hän [*sc.* Homeros] kuitenkin poikana ollessani oli vastenmielinen", totesi Augustinus. Ks. *Tunnustukset*, Jyväskylä, 1981, 44. Suom. Otto Lakka.
[92]Geanakoplos 1976, 16–17 ja 243–244.
[93]Sandys 1958 II, 73. Kirje oli kirjoitettu 12.6.1453.
[94]Ks. Legrand 1962 I, LVI, jossa osa tekstistä.
[95]Geanakoplos 1976, 254–264, 296–304. Ks. myös McManamon 1989, 124–125, joka selostaa Khrysoloraan muistoksi pidettyä hautajaispuhetta.
[96]Burke 1992, 131. Rhein 1987, 149–150.

kreikan kielen olevan kaiken hienostuneisuuden lähde, vapaiden tieteiden synnyttäjä ja säilyttäjä. Kreikan kielen ylistyksestä tuli myös opinnäytepuheiden vakioaihe ja kuuluisia ylistyspuheita tai niiden osia painettiin kreikan oppikirjoihin.[97]

Kreikan valloitus nähtiin myös maan lopullisen rappeutumisen alkuna. Martin Crusius totesi teoksensa *Germanograecia* (1585) esipuheessa, että Kreikka oli turkkilaisten vallan alla "barbarisoitunut" (ἐκβαρβαρεῖν). Tämän vastapainoksi oli Crusiuksen mielestä Saksan pitänyt puolestaan "hellenisoitua" (ἐξελληνίζειν). Oli syntynyt "saksalainen Kreikka". Crusiuksen mielestä kreikan merkitys ei rajoittunut oppilaitoksiin, vaan myös jokapäiväiseen elämään ja juhliin – millä hän ilmeisesti tarkoitti eri tilaisuuksiin kirjoitettuja epideiktisiä kreikankielistä runoja ja puheita. Kreikan kirjallisuus muodosti Crusiuksen mielestä 3000-vuotisen jatkumon, jonka viimeisimpänä vihantana oli Saksassa luotu kreikankielinen kirjallisuus.[98]

Latinankielisen humanistirunouden eräs vakioaihe oli runottarien kutsuminen kotimaahan.[99] Hyvä latinan (uuslatinan) käyttö oli sivistyksen merkki. Myös kreikan osalta ihanteena oli kielen "puhtaus" ja attikismi oli käyttökelpoinen termi ylistysteksteissä. Poliziano ihmetteli kirjeessään Raffaele da Volterralle tältä saamansa kreikankielisen kirjeen tasoa, sitä kuinka da Volterra oli lyhyessä ajassa päässyt niin pitkälle "attikismissaan": εἰς ἄκρον ἐληλακέναι τὸν ἀττικισμόν.[100] Toisaalta kielen puhtaus saattoi asettaa humanistit vastakkain kreikanopettajiensa, Bysantin pakolaisten kanssa.

Fransisco Filelfo kirjoitteli pitkiä epideiktisiä runoja, jotka eivät saaneet varauksetonta hyväksyntää Theodoros Gazalta.[101] Poliziano, joka opiskeluaikanaan sepitti kreikan opettajalleen Johannes Argyropulokselle kreikankielisiä ylistysrunoja, väitti myöhemmin osaavansa paremmin kreikkaa kuin opettajansa.[102] Poliziano käänsi kreikaksi erään latinankielisen runon, jonka aiheena oli hermafrodiitti. Janos Laskaris käänsi sen uudelleen mielestään paremmaksi kreikaksi.[103] Kiisteltiin myös kreikan ääntämisestä: Reuchlin oli bysanttilaisen ääntämyksen (Khrysoloras, Gaza) puolella, Erasmus tukeutui lännen humanistien teorioihin. Itasismin kannalla olivat myös Joseph Scaliger, Melanchthon ja Crusius, etasismin puolestaan Stephanus ja Budé.[104]

---

[97] *Graeca lingua omnis elegantiae magistra, omnium ingenuarum ac liberalium artium parens, altrix, consevatrix*. Sandys 1958 II, 151–152. Scipio Forteguerri, joka kreikansi nimensä muotoon Carteromachus, kirjoitti kreikan kielen tarpeellisuudesta latinankielisen puheen, jonka Henricus Stephanus painatti *Thesaurus Linguae Graecae* -leksikoniinsa (1572). Suomalainen Benjamin Krook piti v. 1652 Tarton yliopistossa puheen keikan kielen ylistykseksi, mutta se ei ole säilynyt. SKB 2216. Jaanson 745.

[98] Ludvig 1998a, 29–31, jossa painettuna ote teoksen esipuheesta ja sen saksannos.

[99] Skafte Jensen 1991, 59–61.

[100] Ardizzoni 1951, 40–41 (Appendix, nro 5). Poliziano osoittaa oman attikan murteen taitonsa käyttämällä attikalaista reduplikoitua perfektin infinitiiviä.

[101] Legrand 1962 I, XLVII, jossa Gazan ja erään toisen kirjoittama pilaepigrammi Filelfosta.

[102] Godman 1998, 85–88, 122–123. Godmanin mukaan taustalla oli kiista oppiaineista.

[103] Godman 1998, 122. Legrand 1962 I, CXXXVII–CXXXIX.

[104] Kluge 1934, 5131. Pfeiffer 1976, 88. Erasmuksen *De recta Latini et Graeci sermonis pronuntiatione* (1528) sisältää myös faabelin, jossa leijona ja karhu keskustelevat kreikan ääntämisestä. Kreikan intonaatiota pohdittiin myös. Melanchthonin kieliopissa oli eräänlaiset nuotit intonaation havainnollistamiseksi. CR 22, 19–20.

Humanistit olivat tyytymättömiä myös Bysantin oppineiden käännöksiin. Maksimos Planudeen 1200-luvulla kreikantamat Cato vanhemman nimiin pannut mietelmät oli painettu ensimmäisen kerran vuonna 1495. Johannes Mylius kreikansi ne uudelleen vuonna 1568. Planudeen kreikannoksesta otettiin silti vielä uusi painos 1598. Joseph Scaliger julkaisi oman käännöksensä vuonna 1605, ja totesi esipuheessa, ettei Planudeen käännös ole onnistunut. Saman vuoden toisen painoksen esipuheessa hän julisti, ettei Planudeen kreikannos ole puhdasta kreikkaa, "hellenististä kreikkaa" (*a puritate Hellenismi aliena visa est*).[105] Scaligerin kommentit Bysantin humanistin käännöksestä liitettiin mukaan uusiin Planudeen käännöksen painoksiin.[106] Matthias Zuberus kreikansi sentenssit vielä kertaalleen 1600-luvulla. Vuonna 1697 ilmestyi lopulta teos, joka sisälsi kaikki neljä kreikannosta (Planudes, Mylius, Scaliger ja Zuberus) sekä saksannoksen.[107]

Kreikkaa pidettiin ikään kuin lännen monopolina: vain lännessä osattiin kirjoittaa hyvää muinaiskreikkaa. Tätä kuvastaa Karlstadtin kreikan lehtorin Petrus Hedelinuksen (k. 1721) asenne. Thessalian Pyhän Athanasioksen luostarin arkkimandriitta Dionysios vieraili Ruotsissa ja kirjoitti runot Kaarle XII:n ja kuningatar Hedvig Eleonoran ylistykseksi. Runot eivät olleet nykykreikaksi, vaan arkkimandriitta oli pyrkinyt kirjoittamaan parhaansa mukaan muinaiskreikaksi. Hedelinus teki runoista kuitenkin omat versiot.[108] Kaarle XII:lle osoitettua runoa Hedelinus muutti vain tyylillisesti, mutta Hedvig Eleonoraa ylistävää runoa myös sisällöllisesti. Kreikkalainen arkkimandriitta vertasi Ruotsin kuningattaren viisautta Sapfon ja Sibyllan viisauteen ja totesi, että kuningatar on yhtä kuuluisa kuin Semiramis. Ruotsalainen kreikanopettaja ylisti kuningatartaan säkeillä "Menkää pois tietämättömät thespesialaiset, menkää pois sapfot / menkää pois babylonialaiset valtiattaret".[109] Humanistien vakioaiheen, runottarien kutsumisen kotimaahan, Hedelinus käänsi siis päinvastaiseksi: pakanallisia runottaria ei pitänyt kutsua paikalle, vaan karkottaa kotimaasta pois.[110]

Ancilla fidei

Kreikka uskon palvelijana, "pyhänä kielenä", sisältää useita puolia. Kristinuskon kirjallisuus oli aluksi kreikankielistä (Uusi testamentti, *Septuaginta*, kreikkalaiset kirkkoisät), mutta

---

[105]Boas 1952, 243 n4. Ortoleva 1992, XXVI.
[106]Ortoleva 1992, XXVI, XXIX.
[107]Boas 1952, 253. Ortoleva 1992, XXVI.
[108]Floderus 1785–89, 99–101. Dionysioksen ja Hedelinuksen versiot ilmestyivät v. 1731 Upsalassa, kreikkalaiskatolista kirkkoa koskevassa väitöksessä, Lidén 1778, 41 (Asp – Ranie). Floderus antaa runoista näytteet. Floderus kutsuu arkkimandriitan kreikkaa nykykreikaksi (*lingua Graecorum nova*) ja Hedelinuksen versiota puhtaammaksi versioksi (*in puriorem Graecitatem translati*). Arkkimandriitan kreikka ei kuitenkaan ole nykykreikkaa.
[109]Hedelinus, säkeet 13–14: Ἔρρετε θεσπιαδοὶ ἀΐδρεες, ἔρρετε Σαπφοί, / Ἔρρετε δ᾽ ὦνασσαι αἱ Βαβυλωνιάδες. Arkkimandriitta Dionysos, säkeet 13–14: Σαπφοῦς καὶ Σιβύλης σοφίην γὰρ ὑπεργανόεις τε / Σεμίραμιν μεγάλην ἀκιάκουστον ἔην. Floderus 1785–89, 99–101. Ks. myös Lagerlöf – Palmroot 1685, 30–32, jossa samantyyppinen alkuperäinen ja "puhtaampi" versio kreikkalaisen munkin kirjeestä.
[110]Binns 1990, 18, jossa ote englantilaisen Johan Sheperyn (k. 1542) runosta.

latinalaistui ratkaisevasti viimeistään Hieronymoksen *Versio Vulgatan* ilmestyttyä. Isidorus Sevillalaiselle pyhiä kieliä oli kolme: latina, kreikka ja heprea. Vaikka keskiajalla vain harvat osasivat kreikkaa, sitä kunnioitettiin sen "pyhyyden" vuoksi.[111]

Tertullianuksen ihanne Jerusalemin ja Ateenan yhdistämisestä ei ollut helppo. Jo Paavali käytti antiikin retoriikan ohjeistoa julistaessaan sanomaansa. Suurempi osuus klassisesta sivistyksestä oli muutamilla kreikkalaisilla kirkkoisillä. Clemens Aleksandrialainen, Basileios Suuri, Gregorios Nazianzoslainen ja Khrysostomos kirjoittivat aikansa attikisoivaa kirjakieltä. Jo kirjapainotuotannon alkuvaiheissa pidettiin tärkeänä painaa kreikkalaisten kirkkoisien kirjoituksia. Toisaalta 1500-luvulla protestantit, vaikka kunnioittivat ja lukivatkin kirkkoisien tuotantoa, suhtautuivat näiden tulkintoihinsa myös kriittisesti. Protestanteille pyhät kirjoitukset olivat sittenkin perustavin oikean opin lähde (*sola scriptura*).[112]

Rhodomannus mainitsee *Palaestina*-eepoksensa (1589) esipuheessa Gregorios Nazianzoslaisen ja Apolinarioksen esimerkkeinä kristillisen ja pakanallisen sivistyksen yhdistäjistä. 300-luvulla elänyt Apolinarios kirjoitti teoksia, joissa kristinusko esitettiin pakanallisessa asussa. Teosten tarkoituksena oli toimia nimenomaan oppikirjoina: ne soluttivat klassisen kirjallisen muodon mukana kristinuskon dogmeja.[113] Adrian Turnebus julkaisi Pariisissa vuonna 1552 Apolinarioksen heksametrimittaisen psalmiparafraasin, joka on mahdollisesti kuitenkin epäperäinen.[114] Psalmiparafraasit olivat 1500-luvulla suosittu kirjallinen laji, tunnetuimpana esimerkkinä skotlantilaisen reformaattori George Buchananin latinankieliset psalmiparafraasit. Niitä laadittiin kuitenkin myös kreikaksi. Psalmeja kreikansivat antiikin runomittoihin ainakin Henricus Stephanus, Paulus Dolschius, Olympia Fulvia Morata, James Dupont ja Joachim Camerarius. Raamattuparafraasit, Raamatun tarinoiden kertominen runomitassa, olivat muutoinkin eräs 1500-luvun kirjallinen muoti, myös kansankielisessä kirjallisuudessa. Jo koulujen kirjoitusharjoituksiin kuului Raamatun tekstin muuttamista mittaan.[115] *Septuagintan* sanastoa ei kreikankielisissä raamattuprafraaseissa juuri käytetty hyväksi: runomitta vaati klassisempaa sanastoa.

Paulus Dolscius mainitsee Apolinarioksen teoksen oman psalmiparafraasinsa (1555) omisteessa. Hän käsittelee siinä myös Angelo Polizianon aloittamaa kiistaa siitä, kumpi on parempaa runoutta, psalmit vaiko Pindaros. Poliziano oli kannattanut Pindarosta, kun taas Dolscius asettui psalmien puolelle. Vaikka Pindaroksen runot hänen mukaansa ovat kauniita ja ilmentävät jumalallista kaitselmusta, niistä puuttuu kuitenkin kristinuskon lunastussanoma. Dolscius toivoo, että hänen kreikannoksestaan olisi nuorukaisten kreikanopinnoille hyötyä.[116]

---

[111] Kaczynski 1988, 1–4. Bischoff 1967, 246–247.
[112] Bolgar 1976, 201–202 (E. F. Rice Jr.). Browning 1969, 49–50.
[113] NDP s.v. Apolinarios (Frank Pressler). Keisari Julianus Apostatan koulutuspoliittinen edikti kielsi kristittyjä opettamassa klassikoita. Reynolds & Wilson 1991, 50. Usher 1997, 318. Clark & Hatch 1981, 99–100.
[114] Apolinarioksen psalmiparafraasien aitoudesta, ks. Golega 1960, 5–24. RE I, 2842–2844 (A. Jülicher).
[115] Binns 1990, 90–108 ja etenkin 83–84.
[116] *Psalterium prophetae et regis Davidis, versibus elegiacis redditum a Paulo Dolscio*. GG 59. Teoksen otsikko on myös kreikaksi. Teoksessa on kolme kreikankielistä kynnystekstiä.

Kiistaa Polizianoa vastaan psalmien ja Pindaroksen paremmuudesta oli käynyt jo Melanchthon, joka itse kuitenkin luennoi neljänä lukuvuonna Pindarosta Wittenbergissä.[117]

Melanchthonin krestomatiassa julkaistu Camerariuksen runo kristinuskon opinkappaleista ilmestyi myös Camerariuksen omassa kreikankielisessä katekismuksessa (Κατηχήσις τοῦ χριστιανισμοῦ, 1551–52). Se oli pääosin Lutherin *Ison katekismuksen* kreikannos.[118] Katekismusten kreikannoksia luotiin 1500-luvulla useita. *Ison katekismuksen* kreikansivat ainakin Hiob Magdeburg (1560) ja Johannes Mylius (1568).[119] *Vähän katekismuksen* kreikansivat puolestaan Michael Neander (1558),[120] Johannes Clajus (1570), jonka teos oli nelikielinen (saksa, latina, kreikka ja heprea)[121] sekä Rostockin yliopiston kreikan professori Johannes Posselius vanhempi (1589).[122] Myös Tukholman kymnaasin lehtori Jacobus Erici julkaisi katekeesin kreikannoksen (1584).[123] Kuten Comeniuksen *Janua* yhdisti kielen opiskelun reaaliaineiden opiskeluun, yhdistivät katekismusten kreikannokset luterilaisuuden perusopinkappaleiden opiskelun kreikan alkeiden opiskeluun. Siitä edettiin kreikankieliseen Uuteen testamenttiin ja edelleen klassisiin kreikkalaisiin auktoreihin.

Toinen tärkeä "pyhän kielen" aspekti protestanttisten uskonkappaleiden kreikantamisen ja psalmiparafraasien rinnalla olivat traktaatit ja tutkielmat Uuden testamentin koinee-kreikan puolesta. Tärkeä 1500-luvun teologis-filologinen kiistakysymys koski Uuden testamentin ja osin *Septuagintan* kielimuotoa: ne erosivat attikan murteesta – mutta millä tavalla? Usein kreikan murteiden luetteloon lisättiin *hebraistica* tarkoittamaan Uuden testamentin koinee-kreikkaa hebraismeineen. Kun Scaliger kritisoi Planudeen Cato-kreikannosta vaatien "puhtaampaa, hellenististä kreikkaa", hän käytti mahdollisesti itse luomaansa termiä *lingua Hellenistica* tai *dicta Hellenistica* kuvaamaan Uuden testamentin kielimuotoa. *Hellenistica* oli Scaligerin ja Daniel Heinsiuksen mukaan hellenistijuutalaisten puhumaa kreikkaa, jossa oli runsaasti hebraismeja. Claudius Salmasius, kuningatar Kristiinan Ruotsiin kutsuma Leidenin yliopiston professori, todisteli teoksessaan *Funus linguae Hellenisticae* (1643), että *Hellenistica* ei ollut oma murteensa, vaan tuon ajan yleiskreikkaa.[124] Jos Italian renessanssihumanistit pyrkivät proosassa (Bysantin tapaan) attikismiin, 1600-luvulla proosan esikuvana saattoi jo olla arvoonsa nostettu Uuden testamentin koinee – joka sekin tietysti perustui attikan murteeseen.

---

[117]Rhein 1999, 63 n63 ja 64–69. Ks. myös Binns 1990, 323, jossa sama teema (psalmit *vs.* Pindaros) erään englantilaisen teologin runoutta käsittelevässä kirjoituksessa vuodelta 1642.

[118]Harlfinger *et al.* 1989, 345–348, nro 168 ja nro 169 (Christian Brockmann).

[119]AGL II, s.v. Magdeburg, 358, nro 1; AGL II, s.v. Mylius, 308, nro 3.

[120]Harlfinger *et al.* 1989, 350 (Irina Wandrey). Neander julkaisi v. 1582 nelikielisen katekismuksen, jonka kreikan- ja hepreankieliset osat olivat hänen oppilaidensa tekemiä, Harlfinger *et al.* 1989, 348–349, nro 170 (Irina Wandrey). Ks. tuonnempana, s. 66.

[121]*Catechesis D. M. Lutheri minor, Germanice, Latine, Graece et Hebr.* AGL II, s.v. Clajus, 344. Clajus (1533–1592) oli Goldbergin ja Norhausenin koulujen rehtori.

[122]AGL II, s.v. Posselius, 707, nro 13. Posselius kreikansi myös pari Lutherin saarnaa, AGL II, 707, nro 7.

[123]Collijn 1921, 119–121. Collijn mainitsee Neanderin, Johannes Myliuksen, Hiob Magdeburgin ja Nicolaus Selneccerin katekeesit Jacobus Ericin teoksen mahdollisina esikuvina. Ruotsissa ilmestyi (*s.a.*) kahdeksankielinen katekismus, kielten joukossa myös kreikka. Collijn 1942–44, 549.

[124]Pitkäranta 1992, 38. Jensen 1992, 119. Ajatuksen esitti jo Daniel Heinsius. Sandys 1958 II, 286.

Kreikkaa "pyhänä kielenä" on tarkasteltava myös keskiajan kirkkokreikan näkökulmasta. Samoin kuin katolisissa maissa latina oli (tai on) "pyhä kieli", koska se oli (on) liturgian kieli, niin Bysantissa nimenomaan kirkon käyttämä kielimuoto, "kirkkokreikka" oli "pyhä kieli". Kirkkokreikka ei rajoittunut pelkästään liturgiaan, vaan kirkon hallinnon ja kirkonmiesten pitämiin puheisiin. Martin Crusius oli kiinnostunut kreikan kielestä hyvin monipuolisesti, myös kirkkokreikasta, josta hän käytti nimitystä *ecclesiastica dialectus Graeca*. Hän kiinnostui nykykreikasta (*barbarograeca* tai *vernacula Graeca*) kirkkokreikan jälkeen ja julkaisi teokset *Barbarograeca lingua* (1560) ja *Turcograecia* (1584).[125] Crusius oli lisäksi kirjeenvaihdossa kreikaksi Konstantinopolin patriarkan kanssa ja oli taustavaikuttajana Augsburgin tunnustuksen kreikannoksen lahjoittamisessa patriarkalle. *Augustana Graecan* (Basel 1559 ja Wittenberg 1587) kreikka oli nimenomaan kirkkokreikkaa.[126]

Konstantinopolin patriarkka Jeremias II (1536–95) lähetti vuonna 1558 erään diakonin Wittenbergiin keräämään tietoja reformaatiosta. Tämä oleskeli Melanchthonin vieraana ja ilmeisesti auttoi Augsburgin tunnustuksen kreikantamisessa.[127] *Augustana Graeca* ei ollut Augsburgin tunnustuksen suora käännös, vaan idän kirkkoa varten muokattu versio. Paulus Dolschius tosin vakuutti keikannoksen omisteessa (1559), että hän oli kääntänyt lisäämättä alkutekstiin sanaakaan. Dolschius ei kuitenkaan ollut teoksen ainoa tai edes pääasiallinen kääntäjä. Martin Crusiuksen mukaan juuri Melanchthon oli käännöksestä päävastuussa.[128]

Varhainen filhellenismi

Uuden ajan alun filhellenismiä, identifioitumista kreikkalaiseen kulttuuriin, oli esimerkiksi nimien kreikantaminen. Jo Firenzen 1400-luvun uusplatonistisessa Accademiassa kreikannettiin nimiä latinalaistamisen sijaan. Myöhemmistä nimien kreikantamista tunnetuin lienee Reuchlinin kreikannos sukulaispoikansa Philipp Schwarzerdin sukunimestä: Μελάνχθων.[129] Myös Luther allekirjoitti joskus kirjeitään humanistiystävilleen nimellä Ἐλευθέριος ('vapaa ihminen').[130] Turun akatemiassakin on kaksi tunnettua tapausta 1600-luvulta: retoriikan professori Martinus Miltopaeus kreikansi nimensä Ruskeapää käyttäen avuksi kreikan punamultaa merkitsevää μίλτος-sanaa. Gabriel Lepus muutti puolestaan nimensä muotoon Lagus (λαγῶς 'jänis') – tosin ei sukunsa ensimmäisenä.

---

[125]Ludwig 1998a, 38.
[126]Benz 1971, 94–104, erityisesti 107–108. Jorgenson 1979, 40–44. Ks. myös Lizelius 1730, 81–92, Ludwig 1998a, 39, Harlfinger *et al.* 1989, 102 ja 405–406, nro 197 (Reinhard Barm).
[127]Rhein 1987, 305–309.
[128]Bentz 1971, 99–100. Jorgenson 1979, 33–39 ja 253–258.
[129]Reuchlin käytti itse ja hänestä käytettiin kreikannosta Capnion (καπνός 'savu').
[130]Konstantinou 1998, 11. Konstantinou ei viittaa mihinkään yksittäiseen kirjeeseen.

Kreikkalaisten suurmiesten avulla saattoi ylistää oman maan ansioituneita. Jean Dorat oli Homère gaulois ja Pindare français. Tanskalaista Jacob Jasparusta kutsuttiin nimellä *Homericulus noster Danicus*. Jos moni kaupunki olikin uusi Rooma, oli moni kaupunki myös toinen Ateena: Firenze, Milano, Coimbra, Wittenberg – ja turkulaisten mielestä joskus myös Turku.[131]

Filhellenismi ilmeni kreikan aktiivisena käyttönä, paitsi akateemisissa, myös yksityisemmissä yhteyksissä. Monet humanistit kirjoittivat kreikankielisiä kirjeitä osoittaakseen oppineisuuttaan, mutta myös heille ja vastaanottajalle suhteellisen luontevana kommunikaatiokielenä. Melanchthonin huomattavan laajaan kirjetuotantoon kuuluu myös kokonaan kreikankielisiä kirjeitä.[132] Nuorena koulupoikana opettajille kirjoitetut olivat kreikkaharjoitusta ja kreikan taidon osoittamista. Pedagogina omille oppilaille kirjoitettujen tarkoituksena oli puolestaan rohkaista oppilaita aktiiviseen kreikan käyttöön. Melanchthonin kuuluisin ja pisin kreikankielinen kirje on kirjoitettu Wittenbergissä 16.6.1525 Joachim Camerariukselle.[133] Siinä Melanchthon kertoo, mitä tietää Lutherin avioitumisesta samalla kun haluaa sitä puolustaa. Luther ja Katharina von Bora (ἡ Βορεία) vihittiin 13.6.1525 salaa, ystäviä tilaisuuteen kutsumatta, todistajina vain kolme henkilöä (mm. Lucas Cranach). Tämä tapahtui Melanchthonin mukaan aikana, jolloin parhaimpien miesten Saksassa olisi koottava kaikki voimansa ja varottava pilaamasta mainettaan.[134] Vieras kieli, kreikka, antoi Melanchthonille ehkä etäisyyttä kuohuttavaan asiaan. Melanchthon käytti kreikkaa myös kirjoittaessaan omasta avioitumisestaan 14.11.1520.[135]

Melanchthon saattoi myös latinankielisessä kirjeessä siirtyä äkkiä ja merkitsevästi kreikkaan, kuten silloin, kun hän moitti jotakuta. Näin esimerkiksi latinankielisessä kirjeessään Camerariukselle 28.9.1528, jossa hän myös toivoo Camerariuksen vastaavan hänen erääseen toiseen politiikkaa koskevaan kirjeeseensä kreikaksi.[136] Eräässä vuonna 1545 kirjoitetussa kirjeessä hän siirtyi kreikkaan kertoessaan sotauutisia käyttäen toisesta sotivasta osapuolesta nimitystä ihmissusi.[137] Hän vaihtoi kielen kreikkaan myös välittäessään erään Englannista tulleen vieraansa kertoman uutisen Henrik VIII:n uudesta avioliitosta.[138]

Melanchthon turvautui kreikkaan siis käsitellessään (kirkko)poliittisesti tai yksityisluontoisesti diskreettejä aiheita. Kreikkaa eräänlaisena salakielenä käytti ilmeisesti

---

[131]Burke 1992, 128–129. Harsting 1994. Turku tai oikeammin Turun akatemia Ateenana, ks. tuonnempana, s. 175 n187.

[132]Melanchthonin yli 9000 kirjeen joukossa on ainakin seitsemän kokonaan kreikankielistä (CR 1, nro 33 ja 71; CR 2, nro 176, 344 ja 806; CR 4, nro 2421 ja 92b.) Lisäksi hän käytti latinankielisten kirjeittensä mausteena kreikankielisiä termejä ja sitaatteja sekä kirjoitti otsikon tai allekirjoituksen kreikaksi. Melanchthon myös sisällytti kirjeisiinsä lyhyitä kreikankielisiä epigrammeja.

[133]Scheible 1995, nro 408, jossa on 45 riviä. CR:n teksti (CR 1, nro 344) perustuu Camerariuksen väärennökseen. Camerarius julkaisi Melanchtonin kuoleman jälkeen heidän välisensä kirjeenvaihdon muokaten useita kirjeitä mieleisekseen. Scheible 1977, 18.

[134]Scheible 1995, nro 408, rivit 1–11.

[135]CR 4, nro 92b ja Scheible 1995, nro 111.

[136]CR 1, nro 549 ja Scheible 1995, nro 712. Ks. myös CR 1, nro 12.

[137]CR 5, nro 3283 (5.10.1545). Melanchthon ei käytä termiä λυκάνθρωπος, vaan harvinaista muotoa λυκάων.

[138]CR 1, nro 1263 (11.3.1535). Ks. myös CR 2, nro 1040 (6.4.1532) ja nro 1222 (*Oct.* 1534).

myös Guillaume Budé käsitellessään Ranskan hovin asioita latinankielisissä kirjeissään.[139] Tanskalainen piispa Peter Hedlund kirjoitti 1600-luvulla kreikaksi monien muiden kielten (latina, saksa, tanska, heprea) ohella päivänkirjantyyppisissä kalentereissaan. Hän teki merkintöjä kalenteriinsa opiskeluajoiltaan lähtien, yli 40 vuoden ajan. Kreikkaa hän käytti luonnollisesti kreikan opiskeluihin liittyvissä merkinnöissään. Lisäksi muutamin kohdin, kuten teloitusta ja sotatapahtumia kuvatessaan, latina vaihtuu äkkiä kreikkaan ikään kuin dramaattista tehoa lisätäkseen, kuten Minna Skafte-Jensen on todennut.[140] Tällaisissa tapauksissa voi pohtia myös kreikan leimaa "pyhänä kielenä": ehkä kirjoittaja koki saavansa kielen pyhyydestä varjelusta kuvatessaan kauheita tai häpeällisiä asioita. Kieli ikään kuin suojasi häntä kauheiden asioiden tartunnalta. Yltiöpietisti Petter Schäferin Turun linnassa kirjoittamassa vankilapäiväkirjassa on jokunen sana kreikaksikin, esimerkiksi silloin kun hän puhuu itsemurhasta.[141] Uudella ajalla alkanut privatisoitumisen yksi ilmentymä olivat juuri kalenterinomaiset päiväkirjat. Jotkut päiväkirjankirjoittajat käyttivät kreikkalaisia kirjaimia kirjoittaessaan yksityisemmistä asioistaan.[142] Kreikan tai kreikkalaisen kirjaimiston sijasta olisi luonnollisesti voinut käyttää vaikka peilikirjoitusta, jos kielellä oli vain salakirjoituksen tehtävä.

Yhtenä varhaisen filhellenismin piirteenä voi myös nähdä **todistelut kreikan ja äidinkielen sukulaisuudesta**. Jo ennen vertailevan kielitieteen syntymistä kieliä johdettiin toisistaan niiden yhteisiltä tuntuvien morfologisten ja etymologisten piirteiden johdosta. Raamatun Baabelin torni -tarina varmisti sen, että kaikilla kielillä uskottiin olevan yhteinen alkuperä, alkukieli, vanhin kieli, josta kaikki muut johtuivat. Palautuminen yhteen toimi myös toisinpäin: monia elähdytti ajatus yhdestä universaalikielestä, tulevaisuudessa keinotekoisesti luotavasta yhteisestä (esimerkiksi matemaattisesta) kielestä (*lingua universalis*). Alkukieliteoriaan liittyi tärkeä hierarkia: alkukielestä syntyivät ensin ns. kardinaalikielet, joista muut kielet polveutuivat. Kielen muinaisuus oli meriitti. Alkukieleksi määriteltiin useimmiten heprea, joskus myös kreikka, mutta yleensä kreikkaa pidettiin kardinaalikielenä.[143]

Sekä 1500- ja 1600-luvulla ja vielä seuraavallakin vuosisadalla Euroopassa ilmestyi lukuisia kirjoitelmia, joissa todisteltiin kirjoittajan äidinkielen ja kreikan kielen sukulaisuus. Sukulaisuus perusteltiin kansojen välisellä kontaktilla, ja todisteina toimivat kielten yhdenmukaisuudet niin sanojen kuin rakenteiden tasolla. Tämä liittyi J.B. Trappin mukaan myös äidinkielen ja latinan väliseen valtataisteluun, jossa kreikka toimi kolmantena osapuolena. Kun äidinkieli todistettiin periytyväksi kreikasta, joka yleisesti tunnustettiin

---

[139] McNeil 1975, 53. Yksi näistä kirjeistä on Erasmukselle.
[140] Skafte Jensen 1991, 55–57.
[141] Schäfer 12.7.1711: "[---] sula paloviina oli hänen αὐτόχειρ eli omamurhaajansa"; ks. myös 9.12.1712, 16.11.1712 ja 8.12.1712. Piispa 2000, 76, 217, 222–223 ja 227. Piispan teoksessa kreikat on translitteroitu.
[142] Foisil 1989, 352 mainitsee ranskalaisen Jean Goubervillen ja englantilaisen alkemisti John Deen päiväkirjat.
[143] Padley 1976, 184–185. Johannes Petrus Ericus teoksessaan *Anthropoglottogonia* (1697) todisteli kreikan olevan vanhin kieli. Borst 1957–63, III.2, 1508. Polyglottismi ajan ihanteena, ks. Forster 1970, 26–50.

latinaa vanhemmaksi kieleksi, pystyttiin osoittamaan äidinkielen paremmuus latinaan nähden. Toisaalta äidinkielen sukulaisuussuhde kreikan kanssa toimi myös eräänlaisena pedagogisena keinona: kreikan opetuksessa ajateltiin voitavan hyödyntää kielten yhteneväisyyttä. Kreikan kielen esiin nostamisessa voi Trappin mukaan nähdä myös anticiceronismin vaikutusta: lyhyen, aforistisen muodon ihailua.[144]

Kansankielen, äidinkielen, vivahderikkaus nähtiin analogisena kreikan kielen murteiden (kirjallisuuslajien kielten) vaihtelevuudelle, minkä vastakohtana oli latinan 'yksioikoisuus'.[145] Ranskassa julkaistiin 1500-luvulla parisensataa kirjoitelmaa, joissa todisteltiin kreikan ja ranskan sukulaisuus. Budé huomioi ranskan ja kreikan sanastollisia ja kieliopillisia samankaltaisuuksia kreikan oppikirjassaan (1529). Henricus Stephanus (Estienne) ihaili teoksessaan *Traité de la conformité du langage français avec le grec* (1565) kreikan kielen napakkuutta, joka ilmeni sen sentensseissä. Stephanuksen mielestä ranska ja kreikka olivat hengeltään samanlaisia kieliä: keveitä ja hilpeitä toisin kuin 'raskas' ja 'vakaa' latina.[146] Ranskan ja kreikan sukulaisuuden kannattamista kutsuttiin joskus nimellä "kelttihellenismi", *celthellénisme*.[147] Kielen vanhuus liittyi myös ajan todisteluihin pohjoisten kansojen vanhuudesta verrattuna Välimeren kansoihin. Tämän ilmentymänä syntyi 1600-luvun Ruotsissa götisismi ja rudbeckiläisyys. Mahtava Ruotsin suurvalta loi itselleen mahtavan menneisyyden historiametodillaan, joka oli voimassa 1700-luvun alkuun asti. Ruotsin ja kreikan sukulaisuutta todisteli mm. Johannes Palmroot väitöskirjassaan.[148]

Georg Stiernhielm (k. 1672) totesi postuumisti ilmestyneessä tutkimuksessa *De hyperboreis dissertatio brevis* (1685) suomen kielen sisältävän joitakin kreikkalaisperäisiä sanoja.[149] Myös Turun akatemiassa julkaistiin muutamia dissertaatioita tai muita tutkimuksia, joissa oli pantu merkille joidenkin suomen ja kreikan sanojen samankaltaisuus. Ruotsalaissyntyinen Enevaldus Svenonius luetteli ensyklopedisen väitöskirjasarjansa viidennessä osassa joitakin kreikan kielen sanoja, jotka hänestä muistuttivat suomen kieltä.[150] Ericus Cajanus, suomalaisen virsikirjan uudistaja, puolusti *pro gradu* -väitöksessään vuonna 1697 Daniel Lundin johdolla heprean ja suomen sukulaisuutta. Hän mainitsi ohimennen myös muutaman suomen kielessä olevan kreikkalaisperäisen sanan – ei siis sukulaisuutta sinänsä.[151] Myös Daniel Juslenius oli väitöskirjassaan *Aboa vetus et nova* (1700) sitä mieltä,

---

[144]Trapp 1990, etenkin 8–10. Ks. myös Trappin artikkeli teoksessa Bolgar 1971, 239–246 sekä Borst 1957–63, III.1, 1196–1205.

[145]Italiassa 1500-luvun alussa Raffaele Maffei puolusti kansankieltä latinaa vastaan vedoten juuri kreikan kielen murteiden vaihtelevuuteen. Maffei viittasi myös Etelä-Italian kreikkalaisasutukseen sukulaisuuden todistukseksi. Trapp 1990, 8–10.

[146]Trapp 1990, 12–13. Burke 1992, 140.

[147]Trapp 1990, 14. Demerson 1983, 206–207.

[148]Lagerlöf – Palmroot 1685, 8, 11–13. Palmroot oli respondentti ja kirjoittaja.

[149]Collijn 1942–44, 885. Palmroot referoi Stiernhielmin teosta, Lagerlöf – Palmroot 1685, 15 (§ X). Stiernhielmin mukaan kukaan ei tunne suomen kielen alkuperää, mutta se muistuttaa hämmästyttävässä määrin kreikan kieltä. Ks. myös Idman 1774, 11.

[150]Svenonius – Pryss 1660, 87–86. Ks. myös Heikel 1894, 57.

[151]Lund – Cajanus 1697, 7: *sicut enim in Lingv. Finnica quaedam voces ex Graecis generatae videntur vocabulis e.g.* ποιμήν *Pastor* Paimen, ἔρημος *desertum* erima [!] *etc.*

että joidenkin suomen ja kreikan sanojen samankaltaisuus johtui kulttuurikontaktista, ei sukulaisuudesta.[152] Juslenius kuitenkin muutti kantaansa sukulaisuuden suuntaan tunnetussa virkaanastujaispuheessaan (1712) pyhien kielten professorin virkaan. Oraation aiheena oli suomen suhde hepreaan ja kreikkaan.[153] Juslenius piti hepreaa ensimmäisenä kielenä, josta olivat Baabelin sekoituksessa syntyneet kreikka ja suomi. Näiden kardinaalikielten äänteellisesti samankaltaiset sanat osoittivat Jusleniuksen mielestä suomalaisten olleen tekemisissä kreikkalaisten kanssa. Osa samankaltaisista sanoista oli alunperin kreikankielisiä (θυγάτηρ > tytär), osa suomenkielisiä (*liica*, genetiivi liian > λίαν) ja joidenkin etymologia oli tuntematon. Sukulaisuuden todisti etenkin vokaalien, diftongien ja murteiden runsaus molemmissa kielissä. Suomi ja kreikka olivat Jusleniuksen mukaan molemmat myös tunnevoimaisia kieliä, joilla pystyttiin ilmaisemaan asioita lyhyesti ja kaunopuheisesti. Niinpä suomalaiset ylsivät kansanrunoillaan Homeroksen ja Kreikan muiden runoilijoiden tasolle. Jusleniuksen mukaan suomalaisten oli sukulaisuuden vuoksi myös helpompi oppia kreikkaa ja hepreaa – helpompaa kuin muiden kansojen.[154]

Huittisten kirkkoherra Nils Idmanin tutkielma *Försök at wisa gemenskap emellan finska och grekiska språken* (1774) (92 s.) todisti suomen ja kreikan sukulaisuudesta, ei pelkästä kulttuurikontaktista. Filosofisen tiedekunnan dekaanin Pehr Gaddin kaksisivuinen esipuhe ilmentää myös myöhäistä rudbeckiläisyyttä.[155] Gadd toteaa suomalaisten olevan Pohjolan vanhin kansa ja skyyteille sukua, mistä on merkkejä niin mytologiassa kuin kielessäkin, joka Suomen syrjäisen sijainnin vuoksi on säilyttänyt vanhoja muotoja.

Idmanin lähtökohtana oli Suomen suvun alkuperän pohdinta, se mistä suomalaiset, "Pohjolan ensimmäiset asukkaat", ovat tulleet. Suomen suku oli alunperin ollut laaja heimo, joka on levittäytynyt Eurooppaan ja Aasiaan.[156] Alkuperää oli mahdollista tutkia vain kielen avulla (s. 7). Idman näki analogian suomen kielen murrekirjon ja kreikan kielen murteisiin perustuvien kirjallisten taidekielten välillä – aivan kuten monet muut äidinkielensä ja kreikan sukulaisuuden todistelijat. Hypoteesin perustelun muodostivat teoksen temaattiset sanavertailut, joissa suomen ja kreikan sanat selityksineen oli sijoitettu kahdelle palstalle aakkosjärjestyksessä, eri aihekokonaisuuksina.[157] Johtopäätöksenä Idman toteaa, että suomalaisten ja kreikkalaisten kielisukulaisuus johtui näiden kansojen pitkäaikaisesta naapuruudesta Mustanmeren rannoilla.

Jusleniuksen puhe julkaistiin Saksassa, Idmanin tutkimus ranskaksi käännettynä Strassburgissa. Göttingenin uushumanistisen yliopiston professori Christian Gottlob Heyne

---

[152]Heikel 1894, 150. Vall. 2619.

[153]Puhe painettiin Nettelbladtin Schwedische Bibliotecaan (s. 157), mutta painettu puhe on suppeampi kuin säilynyt käsikirjoitus. Pietilä 1907, 146.

[154]Pietilä 1907, 150–152. Heikel 1894, 150–151. Juslenius mainitsee Homeroksen lisäksi Demostheneen, Ksenofonin, Aristofaneen ja Lukianoksen.

[155]Idmanin oma esipuhe on teoksen lopussa (s. 89–90). Se toimii myös sisällysluettelona ja yhteenvetona.

[156]Idman toteaa lappalaisten olevan Suomen suvun haara ja suomalaisten asuttaneen Karjalan, Viron, Liettuan ja Inkerinmaan. Myös ugrilaiset kansat (Ugriczi) ovat suomalaisille sukua (s. 4–6).

[157]Idman 1774, luvut 12–14. Idman vertailee esimerkiksi suomalaisten ja kreikkalaisten jumalten nimiä (s. 32–41). Hän antaa suomenkielisestä sanasta ruotsinkielisen vastineen, kreikkalaisesta latinankielisen.

arvosteli Idmanin teoksen murskaavasti.[158] Tämä ei estänyt Christfrid Gananderia käyttämästä Idmanin tutkimusta laajalti hyväkseen niin sanakirjansa *Nytt Finskt Lexiconin* kuin myös *Mythologica Fennican* (1789) lähteenä.[159]

Nils Idman ei suinkaan ollut pitkän tradition jälkijättöinen edustaja. Vain muutamaa vuotta aiemmin (1770) Nicolaus Funck puolusti Upsalan yliopistossa kreikan ja ruotsin sukulaisuutta väitöskirjassaan *De harmonia linguae Graecae* & *Sviogothicae*.[160] Saksassa ja Ranskassa maineikkaatkin oppineet saattoivat kannattaa ajatusta äidinkielensä ja kreikan sukulaisuudesta vielä 1700-luvun lopulla.[161] Mainittakoon, että vielä vuonna 1847 ilmestyi *Iliaan* ensimmäinen laulu muinaisranskaksi todistuksena Homeroksen kielen ja muinaisranskan sukulaisuudesta.[162]

II. Kirjallisuus, retoriikka ja kirjoittaminen

Henricus Florinus julkaisi vuonna 1678 Turussa kolmikielisen sanakirjan (latina–ruotsi–suomi), jossa otsikon *De museo & re literaria* alla on monenlaisia kirjallisuuteen, retoriikkaan ja kirjoittamiseen liittyvä sanoja, kuten *Ars liberalis* – Kirjallinen konsti, *Carmen, versus* – Wärsy, runoi, *Versiculus* – Wärsyine, *Oratio prosa* – Puhe eli kirjoitus ilmain wärsytä ja *Encomium* – Ylistös.[163]

Suomen 1600- ja 1700-lukujen painettu kirjallisuus on pääosin oppinutta, oppineiden luomaa kirjallisuutta. Kaiken kirjallisuuden tehtäväksi nähtiin antiikkiin palautuvat opettaminen (*docere*), viehättäminen (*delectare*) ja vaikuttaminen (*movere*).[164] Oppineiston tuottama kirjallisuus oli yleensä jossain muodossa opettavaista, ainakin moraalisen opetuksen mielessä. Toisaalta didaktinen kirjallisuus sisällytettiin käsitteen *res literariae* piiriin. Tietokirjallisuuden ohella luotiin epideiktistä ylistyskirjallisuutta. Tekstin kirjallisuudeksi määrittyminen tapahtui kirjallisen taidon ja tyylin perusteella. Tekijyyden ja teoksen rajat

---

[158]Riikonen 2000, 43.
[159]Nuutinen 1997, XI.
[160]Fant 1775–86 I, 1 alaviite b mainitsee sekä Funckin että Idmanin tutkimuksen kreikkalaisten ja muinaisten ruotsalaisten kulttuurikontakteista.
[161]Friedrich Gottlieb Klopstock todisteli saksan ja kreikan sukulaisuutta vuonna 1793 julkaistussa teoksessaan. Trapp 1990, 20.
[162]Kääntäjä oli Émile Littré. Trapp 1990, 14.
[163]Florinus 1976, 39–45 [näköispainos]. SKB 1257. Olen jättänyt esimerkeistä ruotsinnokset pois. Muita kirjallisuussanoja ovat esimerkiksi *proverbium, parabola, aenigma*, *fabula, exordium.*
[164]Turun akatemian retoriikan professori esitteli ne tässä järjestyksessä. Alander – Auricola 1699, 18. Ks. myös Lausberg 1990, 182–185 ja Webb 1997, 341–342 viitteineen antiikin kirjallisuuteen.

nähtiin väljempinä kuin romantiikan kirjallisuuskäsityksen mukaisessa kirjallisuudessa. Tämä johtui imitaatiosta, joka oli ajan tärkeimpiä kirjallisuusteoreettisia käsitteitä. Sisällön sijasta kiinnitettiin huomiota myös (tai ensisijaisesti) muotoon. Taidon ilmaista itseään hyvin, *ars bene dicendi*, nähtiin – antiikin retoriikan teorian mukaisesti – olevan joillekuille luontaista. Kuitenkin ilmaisutaito oli myös opetuksen ja harjoittelun tulosta.[165] Proosan ja runojen kirjoittamista harjoiteltiin retoriikan ja poetiikan professoreiden ohjauksessa.

Retoriikka toimi niin kirjoittamisen kuin analyyttisen lukemisen opettelun tukena. Yleissivistykseen kuului oppia lukemaan tekstin lisäksi myös kuvia ja musiikkia. Musiikki oli "puhuvaa" tai kertovaa ja kuvataiteessa, kuten muotokuvamaalauksissa, oli tekstuaalisia elementtejä. Toisaalta tekstissä oli paljon visuaalisia ja typografisia korostuskeinoja, kuten akrostikon, eteostikon ja anagrammi.[166]

II.1. Retoriikka ja poetiikka

Turun akatemiassa oli alusta saakka retoriikan professuuri; se oli yksi vuonna 1640 perustetuista yhdestätoista professuureista. Statuuteissa tämän professuurin haltijaa kutsuttiin nimellä *rhetor* ja hänen toimenkuvakseen määriteltiin retoriikan opetus Aristoteleen *Retoriikan*, Ciceron ja Quintilianuksen teosten pohjalta. Professori opetti retoriikkaa pääosin roomalaisten auktoreiden pohjalta, kuten säilyneet luento-ohjelmat todistavat. Kuitenkin 1700-luvun alussa professori Israel Nesselius ilmoitti luennoivansa retoriikkaa myös Aristoteleen teoksen pohjalta.[167] Professuurin nimenä oli *professor eloquentiae* eli (cicerolaisen) kaunopuheisuuden professori. Monilla ajan kirjallisilla tuotteilla olikin kytkös suulliseen esitykseen. Professorin tehtävä oli siis opettaa ylioppilaita niin puhumaan kuin kirjoittamaankin hyvin kirjakieltään, latinaa. Kirjoittamisen opetus käsitti puheiden jäsentämistä retoriikan sääntöjen mukaisesti, kirjoitus- tai tyyliharjoituksia sekä kirjeiden kirjoittamista. Professorin oli laadittava myös dispositioita ylioppilaiden suorasanaisiin kirjoitusharjoituksiin, kuten kirjeisiin ja puheisiin.[168]

Turun akatemian runouden professorin virka oli olemassa vain vuosina 1655–1747, mikä vastaa osin Turun humanistikreikan tai yleensäkin epideiktisen kirjoittelun kautta.[169]

---

[165]Retorisen taidon muodostavat kolme toisiinsa liityvää tekijää: luontaiset kyvyt (*natura*, *ingenium*), joiden harjoittaminen (*exercitatio*, *imitatio*) tapahtuu retoriikan (*doctrina*, *ars*) sääntöjen mukaisesti. Ks. esim. Sarasti-Wilenius 2000, 51.

[166]Retoriikan, musiikin ja maalaustaiteen suhteesta, Curtius 1948, 85–86.

[167]Turun akatemian kirjaston kokoelmissa oli Aristoteleen *Retoriikka* ja *Poetiikka* yhteisniteenä (Frankfurt 1584). Kempe 1655, F.

[168]Heikel 1894, 36. *Eloquentian* professori oli toki tietysti myös latinan professori. Tässä tutkimuksessa painotan professuurin kirjallisen ilmaisun puolta.

[169]Ennen tätä professuuria logiikan professori hoiti runouden professorin tehtäviä. Lakkauttamisen jälkeen (1747) runouden professorin velvollisuuksia sisällytettiin retoriikan professuuriin.

Paitsi että runouden professori tarkasti ylioppilaiden laatimat runot ja kirjoitti itse runoja, hän myös opetti poetiikkaa Aristoteleen ja Horatiuksen runousoppien "tai jonkun muun tunnetun auktorin" mukaisesti. Klassisen poetiikan rinnalla sai opettaa myös uudempia teoreetikoita.[170] Sekä retoriikan että runouden professorit myös kirjoittivat ja johtivat aikansa kirjallisuustieteellisiä tutkielmia. Molemmat professorit opettivat siten ilmaisutaitoa klassisen retoriikan ja poetiikan pohjalta, toinen suorasanaisen tekstin, toinen runomuotoisen.

Tunnetusti jo antiikin aikana suhtautuminen retoriikaan oli ambivalenttista. Retoriikka oli ilmaisutaitoa, kykyä kommunikoida näkemyksiään, vakuuttaa vastustaja puhumalla, sanan voimalla, ei käyttämällä väkivaltaa – siten kansanvallan edellytys. Erityisesti Isokrateelle ja Cicerolle se oli myös ihmisen eettinen kasvattaja ja jalostaja: kaunis puhe, kaunopuheisuus, *eloquentia*, oli todiste kauniista mielestä. Toisaalta retoriikka nähtiin toisen taivuttamisena tahtoonsa, pahimmillaan keinoja kaihtamattomana kuuntelijoiden manipulointina. Platon vertasi *Gorgiaassa* (468a6) retoriikkaa kosmetiikkaan: retoriikka oli sievistelevää puhetta, jossa sisällyksettömyys peitettiin kaunistelun alle. Platonin jälkeen retoriikan kritiikki keskittyi epideiktisen lajiin. Siihen liittyi näkemys retoriikan "rappiosta": jo antiikin aikana huomattiin poliittisen ja juridisen retoriikan kuihtuminen kreikkalaisen kaupunkivaltion ja Rooman tasavallan myötä. Myös retoriikan moderni tutkimus piti pitkään epideiktistä retoriikkaa vain myöhäisenä ja huonompana tulokkaana. Aristoteleen arveltiin luoneen epideiktisten puheiden käsitteen yleistermiksi kaikille niille puheille, jotka eivät sopineet kahden muun – 'paremman' – puheen luokkaan.[171]

Viime vuosikymmeninä käsitykset epideiktisestä retoriikasta ovat ratkaisevasti muuttuneet. Samalla on arvioitu uudelleen retoriikan ja poetiikan suhdetta. On havaittu, että runoudella ja epideiktisellä retoriikalla oli antiikin kirjallisuudessa vanhastaan samoja tehtäviä – kuten merkittävien miesten ylistäminen.[172] Jo antiikin aikana runoa pidettiin suorasanaista vanhempana esitysmuotona: onhan runomuoto mnemotekninen apuväline. Suullisen ja kirjallisen kulttuurin vuorovaikutus heijastui runouden ja retoriikan suhteessa: Erilaisia juhlia ja merkkitapahtumia juhlistettiin runoesityksillä, joiden rinnalle myöhemmin tulivat suorasanaiset puheet. Retoriikka käsitteellistyi jo 400-luvulla ennen ajanlaskumme alkua, jolloin alkoi ilmestyä retoriikan oppikirjoja. Lisäksi retoriikka kirjallistui. Jo Isokrates kirjoitti puheita, joita ei tarkoittanut esitettäviksi, vaan vain luettaviksi. Lukiessa saattoi nautiskella tekstin hienouksista aivan toisella tavoin kuin vain kuultuna. Puheiden retoriset tekniikat siirtyivät edelleen runouteen, joten myös runoudessa alettiin käyttää tietoisemmin

---

[170] Heikel 1894, 36–37. Kajanto 2000, 94.

[171] Webb 1997, 340. George Kennedyn tutkimuksissa suhtautumistavan muutos on hyvin nähtävissä, vrt. Kennedy 1963, 153, 156–157, 203 ja Kennedy 1983, 23–27.

[172] Walker 2000, 7, 17–18. Webb 1997, 339–340 viittaa romantiikan jälkeiseen retoriikan ja poetiikan vastakkainasetteluun, jossa retoriikka edustaa keinotekoista ja vilpillistä, runous on puolestaan aidon, henkilökohtaisen tunteen välittäjä.

retorisia trooppeja ja figuureja sekä soveltaa siihen samoja kielellisiä keinoja kuin suorasanaisiin puheisiin.[173]

Keisariajan ja myöhäisantiikin reetorit solmivat yhdistäviä linkkejä epideiktisen retorisen runouden ja vanhemman lyyrisen runouden välillä. Quintilianus otti Homeroksen runokielestä esimerkkejä esitykseensä poliittisista ja oikeuspuheista, Menandros Reetori (200- ja 300-luvuilla) mainitsi Homeroksen *monodian* ja Sapfon häärunojen "keksijöinä". Runoutta alettiin siten myös analysoida retoriikan käsitteistön avulla.[174] Kaiken kaikkiaan retoriikan käsitteellistäminen onnistui antiikin kirjallisuusteoreetikoilta – grammaatikoilta, reetoreilta ja sofisteilta – täydellisemmin kuin runousopin käsitteellistäminen.

Myöhäisantiikissa proosan ja runon välillä ei nähty perustavanlaatuista eroa: runo oli ikään kuin vain mittaan sidottua proosaa.[175] Etenkin myöhäisantiikin, keskiajan (niin idässä kuin lännessä) ja uuden ajan alun Euroopan kirjallisuuden yhteydessä puhutaan retorisesta tai retorisoivasta kirjallisuudesta tai runoudesta. Se tarkoitti kirjallisuuden luomista (epideiktisen) retoriikan mallien mukaisesti. Lisäksi kirjallisuutta myös tulkittiin retoriikan käsitteiden avulla.[176] Jan Comenius esittelee *Janua*-tietokirjassaan retoriikan ja poetiikan lyhyesti 72. luvussa. Puhujan tehtävien esittelyn jälkeen on vuorossa *poëta disertus*, joka muuttaa proosaa runomittaan: *e prosa (soluta) ligatam faciens, versus & rhytmos concinnat eleganter carmina (metrum) modulatur*.[177] Erasmus totesi kirjeessään, että häntä viehättää retorinen runo (*poema rhetoricum*) ja runollinen reetori (*rhetor poeticus*): tällöin proosassa on mahdollista havaita runoutta ja toisaalta runoilijan käyttämiä retorisia figuureja runossa.[178] Uuden ajan alun retoriikan ja poetiikan liitto oli myöhäisantiikin perua; yhdistävänä tekijänä oli epideiktinen retoriikka, joka renessanssissa heräsi uuteen kukoistukseensa.[179]

Epideiktinen vai tilannekirjallisuus?

Aristoteles käyttää ylistämisen ja moittimisen kahtiajakoa sekä kuvatessaan runouden syntyä että määritellessään epideiktisen puheen lajia. *Runousopissa* Aristoteles toteaa, että *mimesis* (μίμησις), imitaatio, on ihmiselle luontaista ja että ne, joilla oli lisäksi rytmin tajua, kehittivät

---

[173]Webb 1997, 340–41. Kennedy on käyttänyt Vasile Florescun v. 1971 kehittelemää termiä *letteraturizzazione* kuvaamaan toisaalta retoriikan vaikutusta kirjallisuuteen sekä tyylin (*elocutio*) ylivaltaa muiden retoriikan puolten kustannuksella. Kennedy 1980, 108–119. Enos 1996, 386.
[174]Webb 1997, 343 ja 348.
[175]Curtius 1948, 155–156. Ks. myös Viljamaa 1968, 13 varhaisbysanttilaisesta retorisesta runoudesta. Tässä tutkimuksessa käytän sanaa 'runo' yleiskielen väljässä merkityksessä. Oma runokäsitykseni on elitistisempi.
[176]Vickers 1988, etenkin 715–726. Laulujen laulun tulkittiin olevan *epithalamium*, Jeremiaan valituksen puolestaan *monodia*, psalmien hymnejä. Dover 1992, 102 (A. C. Dionisotti).
[177]Gezelius 1648, nro 754. Teksti Gezeliuksen *Januan* käännöksestä.
[178]Erasmus *Ep*. 283, 98–100: *Me vehementer delectat poema rhetoricum et rhetor poeticus, ut et in oratione soluta carmen agnoscas et in carmine rhetoricam phrasin*. Ks. Vredevel 1995, 33, josta tekstiote.
[179]Vickers 1988, 726–730. Ks. myös esim. Ström 1994, 46 ja Sarasti-Wilenius 2000, 29 kirjallisuusviitteineen.

pelkästä improvisaatiosta runoutta (ποίησις). Siitä runous jakautui edelleen kahteen: paremmat runoilijat loivat runoutta kohteenaan merkittävien ihmisten toiminta, pinnallisemmat kohteenaan keskinkertaisten. Edellisen pohjalta syntyi ylistys (ὕμνος, ἐγκώμιον) ja jälkimmäisestä moite (ψόγος).[180] *Retoriikassa* Aristoteles toteaa epideiktisten puheiden (ἐπιδεικτικόν) tarkoituksena olevan osoittaa se, mitä pitää kunnioittaa tai mitä pitää halveksia, jolloin epideiktinen puhuja joko ylistää tai moittii. Ylistyksen ja moitteen syventämisen kautta edetään edelleen fiktiivisyyden suuntaan.[181] Teoillaan hämmästyttävän sankarin kuvaaminen vaatii hyperbolisempaa eli liioittelevampaa kieltä – "valehtelemista", johon Aristoles tunnetusti *Runousopissa* viittaa.[182]

Paraatiesimerkki arkaaisen Kreikan ylistävästä kirjallisuudesta ovat Pindaroksen *epinikionit*, voitonlaulut urheiluvoittajien kunniaksi.[183] Ne ovat myös "tilannekirjallisuutta", tiettyä urheilijaa tai urheilijan mesenaattia ylistäviä ja tiettyä urheilujuhlaa juhlistavia runoja. Pindaros käyttää usein yksikön toista persoonaa, puhuttelee voittajaa, ja siten hänen ylistyksensä kiinnittyy hetkeen ja paikkaan.[184] Suullisen kulttuurin vallitessa kirjallisuus oli yleensä sidoksissa johonkin tilaisuuteen: oli tietyt tilanteet, missä rhapsodit resitoivat homeerisia eepoksia, missä esitettiin draamoja, kuorolauluja ja *epinikioneita*. Suullisessa kulttuurissa "tilannekirjallisuus" oli vallitseva piirre.[185]

Tilannekirjallisuus-termi (*casualcarmina*, engl. occasional poetry)[186] on retoriikan ja retorisoivan kirjallisuuden yhteydessä pleonastinen ilmaisu, sillä intentionaalisuus ja tilanteiden huomioonottaminen kuuluu olennaisesti retoriikan olemukseen. Retoriikka kiinnittää huomiota kommunikaatioon tietyssä kontekstissa: "retorinen tilanne" (*occasio*) vaihtuu sen mukaan onko kyseessä juhla, oikeusjuttu tai poliittinen kokous.[187] Puhuja tai kirjoittaja ottaa huomioon tilanteen eli missä, milloin ja kenelle kirjoittaa.[188] Erityisen

---

[180] Arist. *Poet.* 4.1448b24–23.

[181] Arist. *Rh.* 1.2.1358b8 ja *Rh.* 1.9.1368a23–25. Ks. myös Buchheit 1960, 132.

[182] Arist. *Poet.* 24.1460a19. Aristoteleen mielestä kirjallisuuden alku on siten löydettävissä ylistämisen ja herjaamisen käytännöistä: sankaria, Akhilleusta, ylistetään, kun taas konnaa, Tantalosta, moititaan ja suurentelemalla molempia saadaan 'kirjallisuutta'. Kennedy 1996, 183. Walker 2000, 9.

[183] Ks. Viljamaa 1968, 7–8 ylistyspuheen (ἐγκώμιον) ja "voitonlaulun" (ἐπινίκιον) erosta sekä ἐγκώμιον-termin merkityksestä yleisesti.

[184] Ylistys tapahtuu tässä ja nyt, kunnia (κλέος) taas jakaantuu pidemmälle ajanjaksolle. Walkerin 2000, 185–207 mukaan Pindaroksen *epinikioneita* ei kutsuta epideiktiseksi kirjallisuudeksi, koska epideiktistä retoriikka (tai sen argumentaatiotapaa) pidetään myöhäisenä tulokkaana.

[185] Suomen vanhassa kirjallisuudessa esimerkiksi karjalaiset häälaulut ja itkuvirret ovat "tilannekirjallisuutta". Yksi tilannekirjallisuuden laji kristillisessä kirjallisuudessa ovat kasuaalisaarnat eli saarnat, joita pidettiin kirkollisten toimituksien yhteydessä.

[186] *Casualcarmina*, ks. Jaanson 2000, 77. 'Tilannekirjallisuus' on nykyisin korvaamassa aiemman tilapäiskirjallisuus-termin; se on jo käytössä uusimmassa kirjallisuushistoriassa (Varpio & Huhtala 1999). Ruotsinkielessä tutkimuskirjallisuudessa sama tapahtui jo 1970-luvulla (tilfälleslitteratur – tilfällighetslitteratur). Segebrecht 1997, 688 ja Ridderstad 1980, 25–26. Saksan Gelegenheitsdichtung syntyi romantiikan aikana; nykyisin käytetään joskus myös termiä Casualdichtung. Leighton 1983, 341. Ridderstad 1983, 26. Englannin occasional poetry -käsitteen muuttumisesta, vrt. Premiger 1974, s.v. Occasional verse ja Premiger & Brogan 1993, s.v. Occasional verse; jälkimmäisessä esittely on laajempi ja viittaa epideiktisen kirjallisuuden eri lajeihin.

[187] Vrt. Quint. *Inst.* 2.13.2

[188] *Occasio* ja καιρός ovat eri asioita kuin πρέπον ja *decorum*, jotka liittyvät hyvään tyyliin. *Decorum* tarkoittaa sitä, että on löydettävä oikeat sanat, ilmaistava ne oikealle tavalla kulloisellekin yleisölle. Ks. esim. Lausberg 1990, 507–511.

pleonastista on puhua tilannekirjallisuudesta epideiktisen kirjallisuuden yhteydessä. Jo Aristoteles määritteli kolmen puheen lajin eroavan nimenomaan suhteessa aikaan siten, että poliittinen puhe (συμβουλευτικόν) suuntautuu tulevaisuuteen eli päätöksentekoon, juridinen (δικανικόν) menneisyyteen, kuten tehdyn rikoksen tulkintaan, ja epideiktinen nykyhetkeen, toisin sanoen "tilanteeseen".[189]

Tilanne, kuten häät, määritteli tietysti kirjoittamista, mutta kirjoittamisen pohjana niin myöhäisantiikissa, Bysantissa kuin Suomessa 1600- ja 1700-luvulla oli ajan retorinen koulutus, joka antoi ohjeet, mitä ja miten kirjoittaa kussakin tilanteessa. Toki antiikin ja uuden ajan alun kirjoittajat myös ilmoittivat tekstiensä syntyneen tietystä tilanteesta.[190]

Epideiktinen puhe on Aristoteleen mukaan osoitettu yleisölle, joka kiinnittää huomiota nimenomaan puhujan taitoon eikä niinkään itse asiaan – siis enemmän muotoon kuin sisältöön. Lisäksi epideiktinen puhe on tarkoitettu yhtä paljon luettavaksi kuin kuultavaksi, koska tyylin hienoudet avautuvat vasta lukiessa. Epideiktiseen puheeseen kuuluu Aristoteleen mukaan myös episodimainen runsaus: asiaan voidaan tuoda jatkuvasti uusia näkökohtia (αὔξησις).[191]

Kirjoituksen nostaminen suullisen esityksen rinnalle ja ohi on myös renessanssin retoriikan piirre, missä yhtenä historiallisena tekijänä oli tietysti kirjapainotaito. Episodien runsaus puolestaan liitetään usein käsitteen "barokki" piiriin, onhan sillä yleensä ajateltu juuri erilaisten koukeroiden ja digressioiden pöhöttämää tekstiä. Barokkia voi kuitenkin tarkastella myös renessanssin retoriikan kehityskulkuna, *elocution* eli koristelun liiallisuutena, maneerien ylilyöntinä, manierismina. Näin tekee Ernst Robert Curtius maineikkaassa keskiajan latinankielistä kirjallisuutta käsittelevässä teoksessaan (1948). Myöhäisantiikin ja Bysantin kirjallisuudessa oli vastaanvanlaisia "barokin" tai manierismin kausia, viehtymystä erilaisiin tekstuaalisiin peleihin.[192]

Manierismi ei tarkoita vain hauskoja kuviorunoja, joissa runo on vaikkapa omenan muotoinen tai pan- ja lipogrammaattisia runoja (runon kaikki sanat alkavat samalla kirjaimella tai runosta puuttuu jokin tietty kirjain kokonaan), vaan myös *versus rapportari* -runoja, joissa toistuva lauserakenne on hämmentävällä tavalla hajotettu. Manierismiin kuuluu eräiden retoristen figuurien tavallista tiheämpi käyttö: *hyperbatonin,* joka tarkoittaa kahden sanan erottamista lauseessa mahdollisimman kauaksi toisistaan (tai lauseopin vastaisesti) ja *paronomasian*, jossa leikitellään äänteellisillä samankaltaisuuksilla ja

---

[189] Arist. *Rh.* 1.3.1358b13–20. Ks. myös esim. Cicero *Inv. rhet.* 1.7. Kennedy 1983, 4.

[190] Toisaalta kaikki 1600- ja 1700-luvun "tilannekirjallisuus", kuten tietystä tilanteesta kummuneet arkkiveisut, eivät ole epideiktistä kirjallisuutta. Samoin nykyiset, vaikkapa häissä pidetyt puheet ovat kylläkin (suullista) tilannekirjallisuutta, mutta eivät noudata epideiktistä retoriikkaa – ainakaan tarkoituksella.

[191] Arist. *Rh.* 1.3.1358b2–16, *Rh.* 3.12.1414a18 ja *Rh.* 3.17.418a33–38.

[192] Barokki-termin kriitikoita: Curtius 1948, 19, 275–276, von Platen 1954, 297–301. Ks. Kurt Johannessonin kannan muutos barokki-termin suhteen: Johannesson (1968) ja Johannesson (2002). Ks. myös Lönnroth & Delblanc 1999, 243–244 (Kurt Johannesson). Manierismi Bysantin kirjallisuudessa, Hunger 1978 I, 98–107. Binns 1990, 46–59 esittelee esimerkein Englannin latinankielisten runojen manierismia 1500-luvulla.

homonymioilla.[193] Kummallinen sanajärjestys tai sanojen toistelu ei siten aina kerro taidon puutteesta, vaan ajan kirjallisista ihanteista.

Epideiktinen retoriikka jakaantuu ylistävään ja moittivaan, kritisoivaan puheeseen.[194] Aristoteles erottaa ylistävissä puheissa kolme lajia tehtävien mukaan: 1) hautajaispuheessa hautajaispuheen eri tehtävät, 2) ylistyspuheessa ylistys (ἐγκώμιον) ja 3) panegyyrisessä puheessa (πανήγυρις 'juhla') erityisesti juhlan ylistys. Kahta viimeksi mainittua voisi siten kutsua enkomiastiseksi ja panegyyriseksi lajiksi.[195]

Dionysios Halikarnassoslaisen nimiin pannussa retoriikan oppikirjassa todetaan, että panegyyriset puheet (πανηγυρικός) voivat ylistää juhlaan liittyviä asioita: juhlan jumalia, kaupunkia, jossa juhla pidetään, sen hallitsijaa, juhlan järjestäjiä, juhlaan liittyviä kilpailuja tai palkintoja.[196] Eräs 1100-luvun bysanttilainen reetori, Georgios Korinttoslainen, jakoikin puheet neljään lajiin: oikeuspuheisiin, poliittisiin, enkomiastisiin ja panegyyrisiin puheisiin.[197] Huomattavaa on, että kritisoiva, invektiivinen puoli, puuttuu Georgioksen jaottelusta kokonaan. Jo Quintilianus totesi, että epideiktinen retoriikka on enimmäkseen ylistävää, enkomiastista (*Inst.* 3.4.13).

Enkomiastisen retoriikan kohteita olivat siis henkilöt ja asiat (esineet, luonnonilmiöt, maat ja kaupungit). Nimenomaan henkilöiden ylistäminen sopi humanismin ihmiskeskeisyyteen ja individualismiin: ihminen luomakunnan kruununa oli ylistämisen arvoinen, ansiokkaat henkilöt eritoten. Invektiivisyyttä kuitenkin myös viljeltiin. Luther kirjoitti kokoelman katolilaisia herjaavia runoja ja käytti varsin värikästä kieltä. Erasmusta hän kutsui kerran luteeksi, joka haisee elävänä enemmän kuin kuolleena. Reuchlin puolestaan haukkui vastustajiaan muuliaaseiksi, sioiksi ja raateleviksi koiriksi. Karkeaa kielenkäyttöä solvaamisen yhteydessä on kutsuttu grobianismiksi. Turun akatemian konsistorin pöytäkirjoissa on lukuisia esimerkkejä yliopiston sisäisistä kunnianloukkausjutuista, joissa pilkka on karkeaa ja peittelemätöntä. Herjauskirjeet lähtivät kynästä herkästi.[198] Ylistäminen vaati siis vastapuolensa, purkautumistien negatiivisille tunteille.

Ylistys ja solvaus erottuivat myös jyrkästi toisistaan. Tämä kiitoksen ja kritiikin, siunaamisen ja kiroamisen polariteetti tai selvärajaisuus mahdollisti myös sen, että ylistävään

---

[193]Curtius 1948, 276–292 jakaa manierismin kielelliseen ja formaaliseen. Paronomasiasta, Lausberg 1990, 322–325, ks. myös Binns 1990, 55–56. Sekä Curtius että Binns antavat *versus rapportati* -esimerkiksi *Kreikkalaisen antologian* runon (AP 9.48).

[194]Tärkeimmät epideiktistä retoriikkaa käsittelevät kirjoitelmat Aristoteleen jälkeen olivat Dionysios Halikarnassoslaisen nimiin pantu *Retoriikka*, Menandros Reetorin 300-luvun alkuun ajoittuvat kaksi kirjoitelmaa sekä anonyymin tekijän *Rhetorica ad Herennium*. Ks. esim. Kennedy 1963, 152 n45 ja Sarasti-Wilenius 2000, 28 n1.

[195]Arist. *Rh.* 1.9.1367b26–35. Ks. myös Buchheit 1960, 158–159. Hermogenes teki eron ylistyksen (ἔπαινος), joka on vain lyhyt ylistävä toteamus ("Sokrates on viisas"), ja varsinaisen ylistyspuheen (ἐγκώμιον) välillä. *Progymn.* 7.36 (Rabe).

[196]Ps.-Dionysios *Rhet.* 1.2. (Usener). Ks. myös Kennedy 1963, 166–167.

[197]Hunger 1978 I, 87.

[198]Esimerkit, ks. Egon Friedell (1989) *Uuden ajan kulttuurihistoria* I, Helsinki, 355. Grobianismista, ks. Einsiedel *et al.* 1964, s.v. Grobianus (Mario Pensa). Turussa Enevaldus Svenonius lainasi teoksessaan *Presbyter rite vocatus* (1688) Lutherin värikästä herjakirjoitusta. Laine 1997, 70. Haukkumasanojen käytöstä Turun akatemiassa, ks. CAAP I. Register. Disciplinsmål: Slagsmål och skällsord [---] oqvädensord.

tai moittivaan puheeseen oli helpompi ottaa etäisyyttä – suorasukainen haukkuminen on psyykkisesti helpompi torjua kuin ironinen, salakavala pilkka. Uuden ajan alun retorisesti kouliutunut ihminen ei varmasti lukenut ylistysretoriikkaa kirjaimellisesti, vaan rivien välistä. Suhtautuminen superlatiiveihin oli ehkä samanlaisen skepsiksen värittämää kuin millä me suhtaudumme vaikkapa mainoksiin: niissäkin vastakkainen kanta, ψόγος, on siivottu kokonaan pois – negatiiviset puolet käännetty positiivisiksi tai jätetty huomiotta.

Mikael Bahtinin mukaan kuitenkin myös *blason* oli 1500-luvun kirjallisuudelle luonteenomaista. Siinä ylistykseen sisältyi ironisuutta ja kaksimielisyyttä, kaksiarvoisuutta, ja panettelu saattoi olla leikkimielistä.[199] *Blasonin* kaltaista leikillistä, kaksimielistä ylistystä, saattoi 1600-luvulla esiintyä ainakin hääonnitteluissa, etenkin silloin kun sekä kohdehenkilö että kirjoittaja olivat statukseltaan tasa-arvoisia ja alempiarvoisia (ylioppilaita). Virallisissa yhteyksissä akateemisessa maailmassa ylistyksen piti ainakin päältäpäin olla yksiselitteistä, 'puhdasta'.[200]

Epideiktisen kirjallisuuden tekstilajit

Ohjeisto tekstien komponointiin ja analysointiin haettiin uuden ajan alussa pitkälti siis retoriikasta. Poetiikan oppikirjoissa pohdittiin runontekemistä retoriikan termein: aiheen keksiminen (*inventio*), aineiston jäsennys (*dispositio*), sopivien sanojen ja tehokeinojen löytäminen (*elocutio*).[201] Klassinen poetiikka jaotteli kirjallisuutta aristotelisen genrejaon mukaan eepokseen, draamaan ja lyyriseen runouteen.[202] Tämä jaottelu ei ollut riittävä edes antiikin kirjallisuuden suhteen. Uuden ajan alun poetiikoissa näihin kirjallisuudenlajeihin lisättiin myöhäisantiikin eksplikoimat epideiktisen retoriikan tekstilajit (kuten hää- ja hautajaistekstit). Joskus runous tarkoitti pelkästään näitä viimeksi mainittuja. Comeniuksen *Januan* oppinut runoilija (*poeta disertus*), joka muunsi proosaa runomittaan, kirjoitti vain seuraavanlaisia runoja: *nuptialia carmina* (*epithalamia*), *epicedia* (*epitaphia*), *propemptica*, *epigrammata* ja *anagrammata*.[203]

---

[199]Rabelais käytti sanaa *blason* kuvaamaan ilmaisua, jossa sekoittuvat ylistys ja solvaus. Bahtin 1995, 380–384. Quintilianus määritteli ironian olevan ylistämällä pilkkaamista ja pilkkaamalla ylistämistä. Quint. *Inst.* 8.6.55. Hermogeneen mukaan jotkut ottavat moitteen (ψόγος) mukaan ylistykseen, jolloin on kyse *eufemismoksesta* (εὐφημισμός). Hermog. *Progymn.* 7.36 (Rabe).

[200]"Mitä virallisempaa puhe on, sitä eriytyneempiä nämä (ylistyksen ja solvauksen) sävyt ovat, sillä puhe heijastaa vakiintunutta yhteiskunnallista hierarkiaa, arvojen virallista hierarkiaa (asioihin ja käsitteisiin nähden) ja niitä staattisia rajoja asioiden ja ilmiöiden välillä, jotka virallinen maailmakatsomus on vakiinnuttanut." Bahtin 1995, 374. Kohdan suom. Paula Nieminen.

[201]Imitaation sijoituksesta antiikin ja uuden ajan alun retoriikan oppikirjoissa, ks. Sarasti-Wilenius 2000, 51–52.

[202]*Runousopin* ensimmäisessä luvussa Aristoteles jakaa mimeettisyyden kolmeen lajiin: epiikkaan, draamaan sekä lyyriseen runouteen kuuluva mimeettisyys (*Poet.* 1.1447a13–16). Jako heijastaa myös sitä, että Kreikan kirjallisuudessa eepoksella, draamalla, kuorolaululla ja lyyrisellä runoudella oli kullakin osin alueellisiin murteisiin pohjautuva taidekielensä.

[203]Teksti Gezeliuksen *Januan* käännöksestä, Gezelius 1648, nro 754.

Julius Caesar Scaliger käytti vaikutusvaltaisessa laajassa poetiikassaan (1561) olennaisesti hyväkseen Menandros Reetorin epideiktistä retoriikkaa käsittelevää kahta kirjoitelmaa, περὶ ἐπιδεικτικῶν I–II.[204] Scaliger aloitti runolajien (*genera poematum*) esittelyn perinteisillä kirjallisuudenlajeilla (eepos ja draama) ja käsitteli sen jälkeen epideiktisiä tekstilajeja, kuten hääpuheita.[205] Tämä järjestys vakiintui ajan runousoppeihin: ensin esiteltiin aristotelisia kirjallisuudenlajeja, ja vasta sitten niitä, jotka olennaisesti kuuluivat ajan kirjalliseen kenttään, kuten hää- ja hautajaistekstejä.[206] Niitä kutsuttiin 300-luvulla eläneen Ausoniuksen runokokoelman mukaisesti usein nimellä *Silvae*.[207] Metsä lajirunsaudessaan oli uuden ajan alun kynäilijälle kirjallisen kentän monipuolisuuden metafora.

Epideiktistä runoutta ja sen lajeja käsiteltiin myös latinan kieliopeissa, olihan latinan opiskelu kirjakielen ja kirjoittamisen opiskelua. Käsittely oli usein käytännönläheisempää kuin teoreettisissa poetiikoissa tai retoriikan oppikirjoissa. Rostockin retoriikan professorin Nathan Chytraeuksen (1543–98) latinan kieliopin lopussa on katsaus runolajeihin (*De carminum generibus*). Ruotsalainen Arvidus Tiderus julkaisi vuonna 1622 Chytraeuksen kieliopin muokaten sitä jonkin verran. Tideruksen versiosta otettiin 1600-luvulla Ruotsissa lukuisia painoksia. Turussa se painettiin ensimmäisen kerran vuonna 1677.[208]

Chytraeus (Tideruksen versiossa) toteaa runojen olevan jaettavissa mitan, aiheen tai moduksen (esim. oodi, melos-lyriikka) mukaan. Hän keskittyy kuitenkin vain jaotteluun aiheen (*objectus vel materia*) mukaan. Aiheen tai sisällön mukaan runot voidaan Chytraeuksen mukaan jakaa neljään ryhmään: 1) Iloisista aiheista syntyviä ovat syntymäpäivä- ja hääonnittelut, jäähyväistervehdykset, tervetulotoivotukset ja "voitonlaulut".[209] 2) Monien runojen aiheena on ylistys. Näitä ovat hymnit (*hymni*), kiitokset pelastumisen vuoksi (*soteria*) ja ylistykset (*encomiastica*). Viimeksimainittu ryhmä jakautuu panegyyriseen (*panegyrica*) ja oppilaan runoihin (*paedeuteria*). Chytraeus erottaa enkomiastisen panegyyrisestä siten, että edellinen on tarkoitettu lähinnä luettavaksi, jälkimmäinen myös julkisesti ja suullisesti esitettäväksi. *Paedeuteria* ovat puolestaan runoja, joita oppilas kirjoittaa opettajalleen kiitokseksi. 3) Surullisista aiheista (*ex rebus tristibus*) syntyy *elegia*, jonka alalajit ovat *threni, epicedia* ja *epitaphia*. 4) Viimeisenä ryhmänä ovat runot, jotka ovat ilon ja surun väliltä (*ex mediis*). Näitä ovat *emblemata, aenigmata*,

---

[204]Harsting 1992, 139-157. Menandros esittelee 23 epideiktisen puheen lajia. Ks. myös Sarasti-Wilenius 2000, 49–50, jossa G.J. Vossiuksen, Miltopaeuksen (1669) ja Achreliuksen (1687) esittämien epideiktisten tekstilajien vertaileva taulukko. Miltopaeus 1669, 411–451 esittelee seitsemän epideiktisen oraation lajia: *orationes panegyricae, nuptiales et epithalamiae, natalitae vel genethliacae, funebres et sepulchrales, eucharisticae seu gratiarum actiones, gratulatoriae, nuncupatoriae.*

[205]Scaliger 1561, 3.95–125 (III, Deitz).

[206]Buchlerus 1637 esittelee perinteisiä kirjallisuuden lajeja, mutta valtaosan vievät epideiktiset tekstilajit.

[207]Hardie 1983, 76. Leighton 1983, 340. Ks. myös Scaliger 1561, 3.99 (III, 62 Deitz).

[208]Turku 1677, Viipuri 1689 ja Turku 1698 (SKB 861–863) sekä vuoden 1708 painos, jonka mukaan teosta selostan. Ks. myös Heikel 1894, 123.

[209]Chytraeus 1708, 217: [---] *ex rebus laetis sunt: genethlion, epithalamium, propempticon, apobaterion, epibaterion, epinicion, scolia*. Viimeksimainitun Chytraeus määrittelee olevan *carmen conciale, quo vel laudes fortium virorum celebrantur, vel aliae sententiae ad recte vivendum introducuntur*.

anagrammatismi, *eteosticha*, *acrosticha*, *palindroma* ja *echones*. Näitä kaikkia Chytraeus myös selostaa tarkemmin.[210]

Chytraeus siis erottelee toisaalta pääosin luettavaksi tarkoitetun ja pääosin esitettäväksi tarkoitetun: edelliset ovat enkomiastisia, jälkimmäiset panegyyrisiä ylistyksiä. Lisäksi hän sijoitti omaan ryhmäänsä ajalle tyypilliset manieristiset runokokeilut, sanoilla leikittelyt, anagrammit ja akrostikonit.[211]

Silvae-lajit – kuten hääonnittelut – olivat niitä, jota esiteltiin jo antiikin retoriikan oppikirjoissa. Kuitenkin jo antiikin aikana oli syntynyt myös uusia tekstilajeja, jotka jätettiin retoriikan käsikirjoissa huomiotta. Francis Cairns analysoi teoksessaan (1972) hellenistisen ja keisariajan runoutta epideiktisen retoriikan genrejaottelun pohjalta. Hän erotti toisistaan ne antiikin kirjallisuusteoreetikkojen määrittelemät tekstilajit, joita myös opetettiin kouluissa ja esiteltiin retoriikan oppikirjoissa, ja muut tekstilajit (rhetorical / non-rhetorical genres).[212] Terminä "ei-retoriset lajit" on sikäli harhaanjohtava, että myös jälkimmäiset tekstilajit olivat retorisia, taustanaan samat komposition tekniikat kuin oppikirjoissa esitellyillä lajeilla. On siten parempi puhua hyvin määritellyistä ja määrittelemättömistä tekstilajeista.

Cairns antaa ohjeen, miten määrittelemätön tekstilaji määritellään tai miten erotellaan samankaltaisia lajeja toisistaan.[213] Ajan kirjallisuudessa on oltava riittävästi esimerkkejä kyseisestä tekstilajista ja myös varhaisia esikuvia, jonka pohjalta se on syntynyt. On varottava, ettei luo näennäislajia. Ensin tutkitaan tekstilajin sosiaalista taustaa (tapa, tilanne), toiseksi sen primäärisiä elementtejä ja kolmanneksi sekundäärisiä elementtejä. Primäärisiin elementteihin kuuluvat puhuja (kuka puhuu), puhetilanne, vastaanottaja (kenelle puhutaan) ja puheakti (puheen tarkoitus). Sekundäärisiä elementtejä ovat vakioaiheet (τόποι, *loci communes*), joista mikään ei ole sinänsä välttämätön. Vakioaiheet eivät näet pitäydy yhteen tekstilajiin, vaan esimerkiksi hautajaistekstissä voidaan käyttää samaa vakioaihetta kuin häätekstissä, mutta luonnollisesti eri tavalla. Primääriset elementit määrittävät sekundääristen elementtien valintaa.[214]

Epideiktisen lajin määrityksessä on pyrittävä siis löytämään kunkin lajin vakioaiheet, *topokset*, vertailemalla suurta määrää tekstejä toisiinsa. Yksittäisen tekstin analyysiksi tämä ei vielä riitä: teksti ei tyhjene vakioaiheisiinsa, jotka voi nähdä eräänlaiseksi syntagmaattiseksi valinnan akseliksi. Tekstin syvemmässä analyysissä paradigmaattinen valinnan akseli on tärkeämpi: on kysyttävä, *kuinka ja miksi* kirjoittaja on valinnut juuri nämä vakioaiheet omaan tekstiinsä.[215] Kirjallinen peli, vakioaiheiden luova soveltaminen, oli ajan kirjallinen ihanne.

---

[210]Chytraeus 1708, 219–20. Ryhmään kuuluvat siis embleemit ja arvoitukset, joiden alaryhmiä ovat kuvarunot, anagrammit, vuosisäkeet (eli kronogrammit), akrostikonit, palindromit ja *echo*-runot. Vrt. Binns 1990, 40–49 ja 56–57.

[211]Chytraeuksen esimerkit kuuluvat kaikki formaalisen manierismin piiriin, vrt. Curtius 1948, 284–292.

[212]Cairns 1972, 75–84, jossa neljä esimerkkiä määrittelemättömistä lajeista. Se minkä aiemmat kirjallisuudentutkijat ovat määritelleet vakioaiheeksi, toistuvaksi *topokseksi*, voi Cairnsin mielestä olla määrittelemätön laji.

[213]Cairns 1972 työstää etenkin "matkarunojen" eroja (*epibaterion*, *prosphoneticon*, *propempticon*).

[214]Cairns 1972, *passim*, etenkin 21 ja 83.

[215]Mullet 1990, 263–265.

Lukijan nautinto syntyi hänen tunnistaessaan tuttuja aineksia, jäänteitä, muistumia toisista teksteistä. Lukija oli ikään kuin tekstin arkeologi.[216]

II.2. Retorinen imitaatio

Kirjoittamisen opettelu tapahtui jäljentämällä mallia. Quintilianuksen mukaan imitaatio koski kirjoittamisen kaikkia tasoja ja vaiheita, ja se tapahtuu niin sanojen kuin asioiden tasolla (*Inst.* 10.2.27). J.C. Scaliger (1561) omisti imitaatiolle seitsenkirjaisen poetiikkansa viidennen kirjan, mutta keskittyi pääosin suurten kirjailijoiden keskinäiseen imitointiin, kuten siihen kuinka esimerkiksi Vergilius on imitoinnut Homerosta – ja tullut juuri tämän jäljittelyn avulla Rooman parhaimmaksi eepikoksi.

Imitaatio oli kuitenkin paitsi taitavan ja oppineen runoniekan väline, myös keskeinen osa koulujen ja yliopistojen opetusta: se oli kasvatusmenetelmä ja osa runotaidon harjoitusta (*exercitatio*). Oppilaan harjoittamassa imitoinnissa mallit toimivat eräänlaisena runon tukirunkona. Mestarin imitaatiotekniikka oli puolestaan hallittua pohjateksteillä pelaamista. Käsitys kahdenlaisesta imitaatiosta esiintyi jo Quintilianuksella. Turussa Martinus Miltopaeus jakoi retoriikan oppikirjassaan (1669) imitaation orjalliseen (*servilis*) ja luovaan (*liberalis*).[217] Orjallinen imitaatio oli siis mekaanista fraasien poimimista edustavilta auktoreilta. Siitä oli vielä pitkä matka mestaruuteen. Kirjoittamisharjoituksissa jäljiteltiin aluksi enemmän tai vähemmän "orjallisesti", myöhemmin modifioiden: vanhan pohjalta luotiin jotakin uutta, lopullisena tavoitteena oma tyyli.

Lucretius totesi seuraavansa Epikuroksen jäljissä ja imitoivansa häntä rakkaudesta suureen filosofiin (*propter amorem*, 3.3–13). Jäljitteleminen tarkoitti Lucretiuksen tapauksessa Epikuroksen ajatuksiin kiihkeästi innostuneen tapaa omaksua, sulattaa ja muokata uuteen muotoon, kreikankielisestä proosasta latinankieliseksi runoelmaksi.[218] Samantyyppinen käsitys imitaatiosta esiintyy Longinoksen nimiin attribuoidussa teoksessa *Korkeasta tyylistä*. Kirjoittaja toteaa, että vain suurten proosakirjailijoiden ja runoilijoiden jäljittely ja ihailu (μίμησίς τε καὶ ζήλωσις) auttaa kirjailijaa saavuttamaan mestaruuden (13.2). Kiihkeä ihailu, ζήλωσις tai ζῆλος (vrt. zelootti) viittaa kilpailuun, pyrkimykseen ylittää taidossa (tyylissä) ihailunsa kohde.[219] Tämä vastaan roomalaisen retoriikan *aemulation*

---

[216]Greene 1982, 1: "Once we have noted a so-called model or source, we are only beginning to understand the model as a constitutive element of the literary structure, an element whose dynamic presence has to be accounted for."
[217]Randall 2001, 50. Sarasti-Wilenius 2000, 53–56 Miltopaeuksen (1669) imitaatio-käsitteestä.
[218]Lucretius ei ole käyttänyt mitään Epikuroksen teosta suoraan – vaikka argumenttien järjestys noudattaa *Kirje Herodotokselle* -kirjoitelman rakennetta, ks. Diskin Clay (1983) *Lucretius and Epicurus*, Ithaca, 26–27.
[219]Ps.-Longin. 13.2. Termit, ks. LSJ. Ks. myös Frösén 1974, 107, 113.

käsitettä. Quintilianuksen mukaan ei pidä ainostaan tulkita (*interpretatio*), vaan on myös kilpailtava malliensa kanssa (*Inst.* 10.5.5).

Saksalainen Johannes Buchlerus, jonka poetiikan oppikirja oli käytössä Upsalassakin, vertasi parhaimpien auktorien imitaatiota lääkkeiden ottamiseen: niiden pitää imeytyä verenkiertoon.[220] Sama kuva esiintyy myös Erasmuksella, jonka mukaan parhaimmilta auktoreilta nautitaan se 'ravinto', mikä parhaiten sopii kirjoittajalle itselleen – se mikä ilmentää kirjoittajan omia ajatuksia. Imitaatio ei siten Erasmuksen mukaan ole kielellisten koristeiden lainaamista suurelta auktorilta, esimerkiksi Cicerolta, vaan imitaatiota tulosta voi verrata lapseen, joka on syntynyt omasta päästä, kuten Pallas Athene syntyi Zeuksen päästä.[221]

Poeettinen ja retorinen imitaatio

Quintilianuksen, Erasmuksen ja Buchleruksen tarkoittamassa mielessä *imitatio* (μίμησις) oli siis parhaiden kirjallisten mallien jäljittelyä, kirjallista imitaatiota. Aristoteleen *Runousopissa* μίμησις tarkoittaa sen sijaan (yksinkertaistetusti sanoen) 'todellisuuden' jäljittelyä. Aristoteles määritteli ihmisen mimeettiseksi olennoksi, jonka tekemä taide jäljittelee (μιμέομαι) luontoa luomalla taiteellisen, omalakisen järjestelmänsä. Runontekijä otti kuvaamansa henkilön roolin.[222] Aristoteleen *Runousoppi* ei antiikin aikana ollut samaan tapaan korkealle arvostettu kuin uuden ajan alussa. Sen vaikutus näkyy kuitenkin myöhäisantiikin ja keskiajan kirjallisuusteoreetikkojen tavassa määritellä runouden lajeja. Jakoperusteena oli kerrontatekniikka.[223] *Mimeettinen runolaji*, mimeettinen kerronta, tarkoitti draamaa, siis sitä, että runoilija toistaa henkilön sanat sellaisenaan. Draamassa ei ole kertojaa, vaan henkilöt puhuvat omissa nimissään. Koska Aristoteleen *mimesistä* ja mimeettistä kerrontaa esiteltiin keskiajan ja uuden ajan alun poetiikassa, sitä voisi kutsua *poeettiseksi imitaatioksi*.

Retoriikan oppikirjoissa ihanteena oli kirjallinen imitaatio, joten kutsun sitä *retoriseksi imitaatioksi*.[224] Retorisella imitaatiolla oli kreikkalaisessa runoudessa vankka perusta jo

---

[220]Buchlerus 1637, 444 [po. 404] (*Caput XI*): *in sanguinem transeunt*. Sivunumero on virheellinen. Buchleruksesta ja hänen teoksensa merkityksestä Upsalan yliopistossa, Ström 1994, 52.

[221]Randall 2001, 39.

[222]Aristoteleen μίμησις ei nykytulkintojen mukaan rajoitu tapahtumien tai henkilöiden "jäljittelyyn", vaan se on runouden tekniikkaa (vrt. esim. T.S. Eliotin objektiivisen korrelaatin käsite). Ks. esim. Woodruff 1992, 89–90.

[223]Roomalainen grammaatikko Diomedes (400-luvulla) jakoi kielioppinsa prosodia-osassa runouden lajit kolmeen: 1) *genus activum et imitativum* 2) *genus ennarrativum* ja 3) *genus commune.* Tämä jako pohjautui Aristoteleen *Runousopin* toisen luvun jaotteluun eri kerrontamuotojen välille. Curtius 1948, 439. Vrt. tämän jaottelun muunnelma 1100-luvulta, joka sisältää epideiktisen kirjallisuuden tekstilajeja (*epicedion*, *epithalamium*). Ne luokitellaan kertovaan lajiin (*narratio*). Mehtonen 1996, 35–36.

[224]Erich Auerbachin (1946, suom. 1992) *mimesis* tarkoittaa lähinnä sitä, että fiktiivinen teksti (realistinen romaani) representoi sitä kulttuuria, minkä piiristä se on syntynyt. Tätä representaatiosuhdetta jälkimoderni kirjallisuudentutkimus on kyseenalaistanut. Vaikka Auerbachin *mimesis* ei ole sama kuin Aristoteleen μίμεσις, se on kuitenkin lähempänä poeettista kuin retorista imitaatiota. Ernst Curtius (1948) käsittelee puolestaan lähinnä retorista imitaatiota.

suullisen kirjallisuuden piirissä. Homeeristen eeposten esittäjillä, rapsodeilla, oli muistissaan suuri määrä valmiita runonlaulajien formuloita ja teemoja. Samoin kaupunkivaltion puhujilla oli kuhunkin aiheeseen sopivia vakioaiheita.[225] Suullisen tradition muistitekniikka ikään kuin siirtyi kirjallisuuteen ja vaikutti siihen, miten tekstejä tehtiin: tietyissä vakioaiheissa pitäytyen, tiettyjä formuloita soveltaen. Runoja ja puheita opeteltiin myös kirjoittamaan jonkun suuren kirjoittajan tyyliin. Tämä selittää antiikin pseudoepigrafisen kirjallisuuden runsauden. Teoksen ja tekijyyden rajat eivät olleet selkeästi määritellyt.

Vaikka retorinen imitaatio oli antiikin kirjallisuuden keskeinen osa toisesta sofistiikasta lähtien, käsittelivät antiikin kirjallisuudentutkijat sitä yllättävän vähän eikä eroa poeettisen ja retorisen imitaation välillä koskaan varsinaisesti eksplikoitu.[226] Dionysios Halikarnassoslainen esittää kirjoitelmassaan Περὶ μιμήσεως imitaation toisaalta poeettisena (eri kirjailijat valitsevat erilaisia kohteita), toisaalta retorisena eli normatiivisena ohjeena, että tiettyjä kirjailijoita on jäljiteltävä. Dionysioksella jopa peräkkäisissä lauseissa μίμησις-sanan johdannaiset tarkoittavat imitaatiota molemmissa eri merkityksissä.[227] Toinen samanniminen kirjoitelma on 400- ja 500-luvulla eläneen reetori Foibammonin Περὶ μιμήσεως. Hän käsittelee puolestaan kuitenkin vain retorista imitaatiota. Foibammonin teksti oli Bysantissa hyvin tunnettu, koska se liitettiin Hermogeneen korpuksen osaksi ja siten kouluopetuksen kaanoniin.[228] Retorisen imitaation keskeisenä tehtävänä oli Foibammonin mielestä oman kirjallisen tyylin löytäminen. Hänen mielestään opiskelijan oli ensin mietittävä, mikä tyyli sopii hänelle parhaiten; kun tyyppinsä on löytänyt, on keskityttävä vain siihen; löydetyn tyylin harjoitteleminen tarkoittaa tämän tyyliilajin klassikkoon paneutumista.[229] Näitä samoja teemoja on myös renessanssihumanistien tyyliä käsittelevissä teoksissa. Petrarcan mukaan oli tutkittava monenlaisia malleja, ja luotava niiden perusteella omaehtoinen tyylinsä. Näiden mallien kanssa oli myös kilpailtava: oli pyrittävä esikuvaansa paremmaksi.[230]

Retorisen imitaation lopullisena tavoitteena oli siis oman tyylin kehittäminen parhaimpien tyylimestarien avulla. Tämän seurauksena meillä on etenkin Bysantin kirjallisuuden osalta myös tekstien ajoitusongelma – ja modernille lukijalle myös eläytymisongelma. Retorinen kirjoittaja loi kirjallisuutta, jonka tarkoituksena ei ollut kuvata oman aikansa maailmaa eikä olla persoonallisten tuntemuksien välittäjä. Tarkoituksena oli varioida antiikin mallin pohjalta. Bysantti ei kuitenkaan ollut 'konservoiva' kultuuri, antiikin

---

[225]Kennedyn 1963, 52–52 mukaan varhaisten puhujien vakioteemat ovat kuin argumentteja, jotka tukevat esitettyä kantaa. Kennedy ei liitä tätä retoriseen imitaatioon. Ks. myös Walker 2000, 39.
[226]Brinkmann 1906, 117 mainitsee muutamia kirjoituksia.
[227]Dion. Hal. *De imit.* 9.2.1 (Aujac). Dionysioksen nimiin viety *Retoriikka* lupaa pidemmän esityksen mimesiksestä, mutta esitys ei ole säilynyt. Brinkmann 1906, 117.
[228]Kirjoitelma attribuoitiin pitkään Syrianoksen nimiin. Brinkmann 1906, 117. Foibammon pohtii retorista imitaatiota nimenomaan poliittisen puheen kannalta. Μίμησις-sanan ja sen johdannaisten lisäksi Foibammon käyttää ζηλόειν-verbiä.
[229]Sananmukaisesti 'antauduttava klassikon tyylille': εἰς ἀρχαῖον πάντως κατενεχθήσεται τύπον (105.18–21 Rabe). Ks. myös Brinkmann 1906, 132.
[230]Hörnqvist 2000, 38–39 .

kulttuurin säilytyspurkki. Yleensä mitä enemmän antiikkia imitoitiin, sitä innovatiivisemmaksi käytiin.[231]

Intertekstuaalisuus

Antiikin, Bysantin ja renessanssin retorinen imitaatio muistuttaa jälkimodernin kirjallisuudentutkimuksen intertekstuaalisuuden eli tekstienvälisyyden käsitettä.[232] Intertekstuaalisuudella tarkoitetaan yleisessä kielenkäytössä tekstin monenlaisia viittaus-, vaikutus- ja riippuvuussuhteita muihin teksteihin. Pää- tai perusteksti muodostuu lukuisista "hypoteksteistä" tai pohjateksteistä. Intertekstuaalisuus on tavallaan uudelleenarviointia sellaisista kirjallisuudentutkimuksen käsitteistä kuin kirjallinen vaikutus tai varkaus, jäljittely, parafraasi, sitaatti, plagiointi ja parodia. Se toimii näille kaikille kätevänä yleisterminä. Toisaalta länsimaisen kirjallisuuden intertekstuaalisuuden *selityksenä* voidaan nähdä juuri antiikin retorisen imitaation perinne. Antiikin kirjallisuus käytti suullisen perinteen tapaan vakioaiheita ja pohjatekstinään toisia tekstejä. Kirjallisuutta opeteltiin tuottamaan intertekstuaalisesti varsinkin toisesta sofistiikasta lähtien. Tämä *kirjoittamisen opettamisen perinne* vahvistui renessanssin aikana ja jatkui romantiikan aikaan saakka. Uuden ajan alun eurooppalainen kirjallisuus muistuttaa tilkkutäkkiä tai mosaiikkia, koska pohjatekstinä on kaanonin asemassa ollut antiikin kirjallisuus, jota opeteltiin käyttämään oman tekstin rakennusaineena.

Intertekstuaalisuus-termin käyttöä vanhan kirjallisuuden tutkimuksessa voidaan myös kyseenalaistaa. Julia Kristevan alkuperäisessä merkityksessä paino on termin etuliitteellä: teos (Kristevalla romaani) on jotakin, jonka merkitys avautuu vasta suhteessa pohjateksteihinsä. Tällöin se on merkitykseltään aina loputtoman monimielinen.[233] Tässä rajatussa merkityksessä intertekstuaalisuus soveltuu parhaiten selittämään jälkimodernia kirjallisuutta, joka pyrkii kyseenalaistamaan kielen ja maailman välistä suhdetta. Toisaalta sekä jälkimoderni kirjallisuudentutkimus että uuden ajan alun retorisoiva kirjallisuuskäsitys ovat samalla puolella romantiikan tekijälähtöistä kirjallisuuskäsitystä vastaan. Viimeksimainittu tarkoittaa sitä, että kirjoittajan odotetaan luovan jotakin "uutta" ja "omaperäistä" tyhjälle valkoiselle paperille. Retorisen ja jälkimodernin kirjoittajan paperi on sen sijaan aina ikään kuin palimpsesti, teksti jossa on kirjoitusta jo valmiiksi. Romantiikan runoilijan samaistuminen sanoihinsa on retoriselle kirjoittajalle vierasta.

---

[231] 1200-luvulla syntyi "realistisempi" ja "individualistisempi" suuntaus, Bysantin romaanit. Beaton 1989, 19–26. Ks. myös A. R. Littlewoodin esipuhe ja Alexander P. Kazhdanin artikkeli (etenkin s. 1–2 ja 11) teoksessa Littlewood 1995. Bysantin kirjallisuuden retorista imitaatiota on kootusti käsitellyt Hunger 1969–1970.

[232] Intertekstuaalisuuden käsitteen kriittistä arviointia, ks. Allen 2000, erityisesti 2–4, 58–60, Sharrock & Morales 2000, 144, 166–168 (Andrew Laird), Limat-Letellier 1998 ja Viikari 1991, *passim.*

[233] Julia Kristeva loi termin artikkelissaan (1969), joka käsitteli Mikael Bahtinin romaaniteoriaa: "[---] tout texte se construit comme une mosaïque de citations, tout texte est absorption et transformation d'un autre texte. À la place de la notion d'intersujectivité s'installe celle d'intertextualité." Ks. Limat-Letellier 1998, 19.

Jälkimoderni intertekstuaalisuuden käsite olisi vanhan kirjallisuuden *tulkinnassa* kuitenkin sikäli hyödyllinen, että se saattaisi rohkaista avoimempaan tulkintastrategiaan – pois intentioharhasta. Uuden ajan alun epideiktisen kirjallisuuden lukijan ei tarvitsisi aina tyytyä tekstin ilmeiseen merkitykseen, tekijälähtöisesti kirjoittajan intentioon eli ylistykseen. Pohjatekstit voivat antaa tekstille yllättäviä merkityksiä kirjoittajan tietoisen intention ohi.[234]

Jälkimoderni keskustelu intertekstuaalisuudesta on nostanut näkyville myös päätekstiä konkreettisesti lähellä olevat tekstit, jotka vaikuttavat päätekstin tulkintaan. Tällaisia ovat otsikko, omiste, mottolause, esipuhe, johdanto, tekijän nimi (esimerkiksi salanimi), arvostelut ja takakansiteksti. Niitä on kutsuttu parateksteiksi tai peritekseiksi, jolloin etuliite viittaa siihen, että tekstit ovat päätekstin 'ympärillä', julkaisussa konkreettisesti päätekstin edessä ja takana. Turun akatemian oppineiden luomat kreikankieliset tekstit ovat pääosin peritekstejä eli lyhyitä kirjoitelmia päätekstin ympärillä ja ohessa, liitetekstejä.[235]

Sitaatti, parafraasi, parodia, cento

Tekstienvälisyyttä eli tekstien viittaus-, vaikutus- ja riippuvuussuhteita voidaan ryhmitellä sen mukaan lainaako kirjoittaja pohjatekstiä pitäytyen sen merkityksessä vai muuttaako sitä. Sitaatti on tekstiuskollista viittaamista, kun taas parodia lainaa pohjatekstiä sen merkitystä muuttaen. Parodian kirjoittaja kuitenkin olettaa, että lukija tuntee ja tunnistaa lähteen: lukijan on itse asiassa välttämättä tunnistettava pohjateksti (tai genre) ymmärtääkseen, mitä parodioidaan. Tekstienvälisyyden ryhmittelyn perustana voi olla myös se, ilmaistaanko ylipäänsä, että on käytetty jotakin pohjatekstiä.[236]

Sitaatissa selkeästi ilmaistaan jollakin keinolla, että lainataan pohjatekstiä. Lukijan ei tarvitse tuntea tekstiä ennestään, sillä sitaatti periaatteessa antaa sen sanatarkasti. Sitaatti toimii tekstin rikastajana ja argumentaation vahvistajana. Yleensä ilmoitetaan myös teoksen tekijä ja nimi. Painetussa tekstissä on helppoa erilaisilla typografisilla keinoilla osoittaa, että kyseessä on ote toisen kirjoittajan tekstistä.[237]

Parafraasi on monitulkintainen termi. Tässä tutkimuksessa tarkoitan sillä lähinnä tulkinnallista siteeramista: kerrotaan omin sanoin siteerattava tekstikohta. Runoparafraasi tarkoittaa suorasanaisen tekstin muuttamista runomuotoiseksi. Parafraasissakin annetaan ymmärtää, että käytetään nimenomaan jonkun toisen tekstiä. Lukijan on tarkoitus tunnistaa

---

[234]Jyrki Nummi esittelee innostavasti intertekstuaalista Raamatun tekstien tulkintaa, Viikari 1991, 180–209.
[235]Viikari 1991, 145–179 (Pirjo Lyytikäinen). Tutkimuksellisesti neutraalin termin 'liiteteksti' kehitti prof. Teivas Oksala teosta Korhonen & Oksala & Sironen (2000) tehtäessä.
[236]Ryhmittely osin Nathalie Limat-Letellierin artikkelin pohjalta. Limat-Letellier 1998, 37–38, 41–42, 47, 63. Ks. myös Viikari 1991, 73–75 (Pekka Tammi), Benner & Tengström 1977, 32–40 ja Hebel 1989, s.v. Allusion, s.v. Quotation. Joskus imitaatiosta puhutaan tekstienvälisyyden tapaan yleisterminä, joka käsittää kaikki tekstuaaliset viittaussuhteet. Tällöin myös sitaatti nähdään yhtenä retorisen imitaation lajina.
[237]NPEPP, s.v. Quotation. Hebel 1989, s.v. Quotation. Benner & Tengström 1977, 32–36.

pohjatekstin käyttö.[238] Kuten sitaatissa, ei parafraasissakaan pohjatekstin merkitys saa muuttua, vaikka sitä sovitetaankin omaan tekstiin.

Parodiassa pohjatekstin merkitystä tarkoituksellisesti muutetaan. Kreikan παρῳδία tarkoitti antiikin aikana usein pilarunoa, joka siirsi pohjatekstin muodon triviaaliin aiheeseen, kuten parodioivat hautaepigrammit. Toisaalta parodialla oli antiikin aikana myös toinen merkitys, joka lähenee retorisen imitaation käsitettä: pohjateksti sovitetaan omaan kirjoitukseen vain lievästi muuttaen.[239] 200-luvulla elänyt reetori Hermogenes totesi teoksensa "Korkean tyylin metodista" luvussa 'Eeppisen runouden käytöstä suorasanaisessa esityksessä' runoilijoiden lainaamisen olevan toisaalta yhteensovittamista (κόλλησις), toisaalta parodiaa (παρῳδία). Edellisellä, yhteensovittamisella ("kollaasilla"), Hermogenes tarkoitti runosäkeiden siteeraamista sellaisenaan. Jälkimmäinen sen sijaan vaatii tulkintaa (ἑρμηνεύειν): on sovitettava kaksi erilaista tekstiä – oma ja eeppisen runoilijan – yhteen niin, että niistä muodostuu ykseys: ὡς μίαν γενέσθαι τὴν ἰδέαν. Pohjatekstiä muokataan siis sopivaksi oman tekstin kannalta, mutta siitä ei tehdä ivamukaelmaa.[240] Myöhäisantiikissa ja uuden ajan alussa oli yleistä myös *parodia sacra* eli *interpretatio christiana*: antiikin pakanallinen teksti muutettiin kristilliseksi vaihtamalla esimerkiksi jumalien monikkomuoto yksiköksi. Kirjoittaja otti pakanallisen auktorin tekstin pohjatekstiksi, mutta muutti sen oman vakaumuksensa mukaiseksi.[241]

Uuden ajan alun kirjoittaja käytti parodia-sanaa molemmissa merkityksissä. Henricus Stephanus julkaisi teoksen *Parodia & Centonum exempla* (1576), jossa esitteli antiikin pilarunojen ohella myös centoja. Toisaalta Stephanus käytti παρῳδεῖν-verbiä *Thesaurus Graecae Linguae* -leksikoninsa (1572) esipuheessa eräänlaisen vastalaulamisen merkityksessä, vastaamisena antiikin auktorin runoon kunnioittavassa sävyssä.[242] Eräs Västeråsin kymnaasin opiskelija kirjoitti vuonna 1663 väitösonnittelun, jonka otsikkona on *Parodia ad Od. I. Carm. lib. I Horatii*.[243] Onnittelu ei ollut Horatiuksen oodin pilaruno, vaan kirjoittaja oli käyttänyt oodia vain pohjatekstinä.

Uuden ajan alun kirjoittaja saattoi siis sitaatin ja parafraasin avulla ilmoittaa käyttäneensä jotakin pohjatekstiä. Tavallista kuitenkin oli käyttää pohjatekstiä hiljaisesti, 'varkain'. *Plagiaattia*, kirjallista varkautta, on sanottu tekijälähtöisen kirjallisuuskäsityksen

---

[238]NPEPP, s.v. Paraphrase. Binns 1990, 83–84, 229. Benner & Tengström 1977, 37–40 esittelevät parafraasia uuslatinankielisessä kirjallisuudessa siten, että se lähenee retorisen imitaation käsitettä. Imitaatiota he eivät käsittele juuri ollenkaan eivätkä kiinnitä centoonkaan juuri huomiota.

[239]Householder Jr. 1944, 9: "παρωδέω, 1. imitate, adapt, borrow, or paraphrase the words, style, or thought of another passage, work or author."

[240]Hermog. *Meth.* 30 (Rabe). 'Parodiasta' Hermogenes antaa esimerkiksi erään Demostheneen puheen kohdan, 'yhteensovittamsesta' puolestaan Aiskhineen puheen kohdan. Ks. myös Ernesti 1795, 185 s.v. κόλλησις ja 251 s.v. παρῳδία sekä Householder Jr. 1944, 8.

[241]Rhein 1987, 310–316 esittelee Melanchthonin kristillisiä parodioita (*parodia sacra)*, joiden pohjana ovat mm. Theokritoksen runot.

[242]Stephanus 1572, A3. Ks. myös Korhonen 2002a, 184–185.

[243]Onnittelu on väitöksessä: Saebenius, Claudius – Gangius, Andreas (1663) *De Categoriis*, Arosiae.

tuotteeksi. Termi 'plagiaatti' tuli käyttöön 1600-luvulla.[244] Turun akatemian dissertaatioissa ulkomaisten oppineitten teosten hyväksikäyttö oli tavallista. Suhtauduttiinko retorisen imitaation aikakaudella siis sallivammin plagioimiseen, toisen kirjallisen tuotteiden suoranaiseen esittämiseen ominaan?[245] Vaikka tekijyys määrittyi toisella tavalla, retoriseen imitaatioon perustuva kirjallisuusteoria suojeli silti myös tekijyyttä. Suoranainen plagioiminen tuomittiin orjallisena, huonona imitaationa, ja plagiaatti-skandaalejakin esiintyi.[246] Toisaalta eräs vuonna 1671 Turussa pidetty puhe oli käytännössä sanasta sanaan sama kuin vuonna 1648 Turussa pidetty, joka oli kuitenkin painettu Tukholmassa. Tätä kirjallista varkautta ei ilmeisesti koskaan huomattu.[247]

Upsalassa julkaistiin vuonna 1678 dissertaatio, joka koostui vain toisten tutkimusten lainauksista. Jo väitöskirjan otsikossa ilmoitettiin, että kyse ei ollut itsenäisestä tutkimuksesta: *Cento de morte et nece voluntaria*.[248]Cento ('tilkuista tehty vaate') on eräs harvoja roomalaisten keksimiä kirjallisuustermejä. Se kääntyi kreikaksi termillä κέντρον. Cento tarkoittaa yleensä runoa, jonka säkeet joko kokonaan tai osittain koostuvat jonkun toisen runoilijan runosta tai runoista. Rooman kirjallisuudessa kirjoitettiin centoja etenkin Vergiliuksen, Kreikan kirjallisuudessa Homeroksen säkeistä – Vergilius-centoja ja *homerokentroneita*. Kirjallinen laji centosta tuli keisariajalla. Kuuluisimpia on Ausoniuksen pilaruno vuodelta 374 nimeltä *Cento nuptialis*, joka sisältää myös lajia selittävän runomuotoisen esipuheen. Ausoniuksen mukaan centossa liitetään yhteen kaksi säkeen puolikasta, tai puolitoista säettä puoleen säkeeseen. Periaatteena on olla ottamatta kahta peräkkäistä säettä, ja tarkoituksena on muuttaa alkuperäisen säkeen merkitystä. Ausoniuksen mielestä cento on kevyttä kirjallisuutta, parodiaa kaksimielisyyksillä maustettuna. Ruokottomuudet puetaan viattomalta näyttävään asuun.[249]

Kristityt kirjoittajat käyttivät centoa palvelemaan kuitenkin kristinuskon päämääriä. On arveltu, että keisari Julianuksen edikti vuonna 362, joka kielsi kristittyjä opettajia selittämästä klassisia tekstejä, olisi ollut kristillisen cento-runouden taustalla. Centon avulla pystyttiin opettamaan sekä kristillisiä uskonkappaleita että klassista kirjallisuutta.[250] Kaksi kuuluisinta kristillistä centoa ovat mahdollisesti naisten kirjoittamia: Roomalainen Proba laati

---

[244]Randal 2001, 43. Antiikin pseudoepigrafinen kirjallisuus sisältää myöskin väljemmän tekijyyden määritelmän. OCD, s.v. Pseudoepigraphic literature.

[245]Ks. Gejrot & Ström 1999, 117–121, luku otsikolla "Imitation or Plagiarism?" (Ström) ja O'Brien 1995, 41–48, joka esittelee Henricus Stephanuksen (Estienne) näkemystä. Stephanus puhui "rehellisestä varastamisesta" (honestè furari) imitaation yhteydessä ja korosti pohjatekstin työstämistä.

[246]Ericus Wijkmanin painettu oraatio (1659) havaittiin plagiaatiksi. Klinge *et al.* 1987, 205 (Klinge).

[247]Ericus Torschenn piti Turussa 7.7.1648 puheen oppineisuuden ylistykseksi (*Exercitium declamatorium in laudem eruditionis*). Puhe painettiin Tukholmassa (ei SKB:ssa). Jonas Walbmanin Turussa v. 1671 pitämä ja samana vuonna painettu puhe on sen kopio (SKB 4269).

[248]Benner & Tengström (1977), 34 n29. Preeses oli Andreas Norcopensis, respondentti Nicolaus Daalheimius, ks. Lidén 1778, 360.

[249]Hunger 1978, 98. Rey 1998, 61–68. Κέντρον tarkoittaa piikkiä. Ks. myös Scapula 1637 s.v. ὁμηρόκεντρον. Termin alkuperästä, ks. ODB ja OCD s.v. Cento. Clark & Hatch 1981, 104.

[250]Clark & Hatch 1981, 99–100.

300-luvun puolivälissä Vergilius-centon maailman luomisesta ja Jeesuksen elämästä ja keisarinna Eudokia (k. 455) kirjoitti Jeesuksen elämästä homerokentroneita.[251]

Aldus julkaisi Eudokian homerokentronit vuonna 1502 ja Stephanus vuonna 1578.[252] Eudokian homerokentronit saatettiin liittää Homeros-edition osaksi, kuten Amsterdamissa vuonna 1650 julkaistuun *Odysseiaan*. Centoista oltiin siis kiinnostuneita uuden ajan alussa, ja uudenlainen kiinnostus niihin on herännyt myös viime vuosikymmeninä antiikin kirjallisuuden tutkijoiden keskuudessa. Nykytutkijoiden mukaan cento on nähtävä omana, pitkälle vietynä kirjoittamisen muotonaan, jossa tekstin luominen ei tapahdu sanojen, vaan säkeiden tasolla. Homerokentronien kirjoittajan voi nähdä myös ikään kuin homeerisen tradition, rhapsodien runonlauluperinteen jatkajana, mutta kirjallisessa, ei suullisessa muodossa.[253] Toisaalta uuden ajan alun kirjoittamisen alkeisopetukseen kuului cento-tyyppinen imitaatio, "orjallinen" imitaatio, jossa otettiin säkeitä tai säkeen puolikkaita ihaillun auktorin teoksesta muokaten hänen lausettaan muoto- ja lauseopillisesti sopivaksi omaan tekstiin. [254]

Kirjoitusharjoituksissa harjoiteltiin epäilemättä siis sitaatin sijoittamista omaan tekstiin, mikä tarkoitti myös auktorin ja joskus teoksen nimen mainitsemista. Harjoiteltiin parafraasia eli kirjailijan ajatuksen esittämistä omin sanoin, myös proosan muuttamista runoksi ja päinvastoin. Harjoiteltiin tyylimukaelmia, pastisseja ja mahdollisesti myös parodiaa ivamukaelman mielessä. Alkeistasolla harjoiteltiin cento-tyyppistä imitaatiota eli luotiin omaa tekstiä tilkkutäkkimäisesti ottamalla säkeitä ja rivejä jonkun hyväksi katsotun auktorin tekstistä; tällöin auktorin nimeä ei mainittu. Toisaalta cento saattoi olla myös kouliintuneen kirjoittajan mestarinäyte. Oppineessa kirjallisuudessa toisen kirjoittajan, alan auktoriteetin, tekstin lainaaminen toimii aina oman tekstin argumentaation vahvistajana. Harjaantuminen kirjoittamaan tieteellistä tekstiä tarkoittaa myös harjaantumista taidossa lainata ja esittää toisen tutkijan ajatuksia oikein.

II.3. Kirjoittamisen opetus

Retorinen pedagogia yhdisti lukemisen ja kirjoittamisen opettamisen: suositeltavien kirjailijoiden lukeminen oli ensimmäinen askel pyrittäessä heitä jäljittelemään. Ääneen lukeminen opetti tuntemaan runon ja proosan rytmiikkaa. Alkeistasolla tekstiä kirjoitettiin

---

[251] Attribuutiosta, ks. Usher 1997, 310–315. Eudokian centoista ilmestyi v. 1998 André-Louis Reyn ja M.D. Usherin editiot, jotka perustuvat erilaiseen attribuutioon.
[252] Usher 1997, 306, 314, 316–17.
[253] Rey 1998, 68–86. Ks. myös Ström 1994, 143.
[254] Hansson 2002, 143-146 puhuu mieluummin "repertoaarirunoudesta" kuin cento-tyyppisestä runoudesta ajan kirjallisuuden yleisluonnehdintana: hänen mielestään jälkimmäiseen kuuluu nimenomaan se, että centon lukija tunnistaa pohjatekstin käytön.

sanelun mukaan, mikä sekin saattoi kehittää rytmitajua. Retoriseen imitaatioon perustuva opetusmetodi painotti myös muistin tärkeyttä. Koulupoika opetteli ulkoa runosäkeitä ja mietelmiä, joita siteerasi usein muistinvaraisesti. Toisaalta opiskelijaa rohkaistiin tekemään muistiinpanoja lukemastaan, kokoamaan omaa kirjallista sentenssi- ja sitaattivarastoaan. Kirjoitusharjoitusten apuna toimivat myös erilaiset fraasisanakirjat, florilegiat ja gnomologiat, *loci communes* -teokset.[255]

Teoreettinen poetiikka sai käytännön harjoitusta imitaation avulla: kiinnitettiin huomiota tekstin rakentamiseen ja varioitiin tyyliä. Imitaation avulla jo alkuvaiheessa oleva opiskelija sai keinoja kirjoittamiseensa, saattoi soveltaa teoriaa käytäntöön, kuten oppimiaan figuureja, ja pääsi kirjoittamisen alkuun. Myös käännösharjoitukset kuuluivat kirjoittamisen opetukseen. Tekstin osia koskevista harjoituksista siirryttiin lopulta oman tekstin tuottamiseen (epideiktiset pientekstit, deklamaatiot, dissertaatiot).

Kirjoitusharjoitukset

Theon Aleksandrialaisen Προγυμνάσματα ('Perusharjoitukset') ensimmäiseltä vuosisadalta on ensimmäinen säilynyt kirjoitusharjoituksia esittelevä teos. Näiden perusharjoitusten perinne ulottuu kuitenkin satoja vuosia aikaisemmaksi. Quintilianus korosti perusharjoitusten tärkeyttä ennen argumentaation ja tyylin harjoituksia.[256] Roomalaisessa retoriikassa *progymnasmata* kuuluivat osin jo grammaatikkojen opetuksen piiriin.[257]

Kreikkalaisista retorikoista laajimmin perusharjoituksia käsitteli Hermogenes (n. 160–225). Hän esittelee 12 harjoituksen lajia ja antaa niistä esimerkkejä. 400-luvulla elänyt Afthonios noudatti Hermogeneen esitystä, ja hänen teoksensa liitettiin Hermogeneen korpukseen ikään kuin esipuheena. Vaikka Afthonioksen teos on suppeampi, perusharjoituksia on kuitenkin 14. Afthonioksen selkeys ja suurempi esimerkkien määrä tekivät hänestä ajan mittaan Hermogenesta suositumman niin Bysantissa kuin myös lännessä uuden ajan alussa. Turun akatemiassa Martinus Miltopaeus (1669) viittasi Afthoniokseen useaan otteeseen retoriikan oppikirjassaan – siteeraten kerran Afthoniosta jopa kreikaksi.[258]

Afthonioksen perusharjoitukset ovat 1) mytologinen tarina tai faabeli, esimerkkinä faabeli heinäsirkasta ja muurahaisesta (μῦθος), 2) kerronta eli erityyppinen tapahtumien kuvailu, esimerkkinä dramaattinen kerronta Afroditesta, Aresta ja Adoniksesta (διήγημα), 3)

---

[255]Commonplace books, le lieu commun, Moss 1991, 510 n2 antaa aiheesta tutkimuskirjallisuutta. Ks. myös Paulsen 1896, 366, 372–373 ja Curtius 1948, 65–67. G. W. Pigmann III (1990) keskustelee mahdollisuudesta, että imitaatio oli usein tiedostamatonta: kirjoittaja ei tiennyt lainaavansa omasta "muistivarastostaan". Hän päätyy kuitenkin siihen, että yleensä se oli tietoista.

[256]Quint. *Inst.* 1.9. Quintilianus esittelee tässä luvussa vain anekdoottia ja mietelmää. Yhdeksännessä luvussa hän käsittelee lähinnä luonteenkuvausta (9.2.58–60).

[257]Hock & O'Neil 1986, 9–16. Viljamaa 1968, 16–18. Beaton 1989, 20–25. Ks. myös Ernesti 1795, 288-289.

[258]Miltopaeus 1669, 201–202. Turun akatemian kirjastossa oli Afthonios-editio (Frankfurt 1604). Kempe 1655, F1. Rudolf Agricolan Afthonios-latinannoksesta (1539), Grafton & Jardine 1986, 129–135.

anekdootti eli jollekulle tapahtunut sattumus, esimerkkinä ns. looginen anekdootti: "Isokrates sanoi viisauden juuren olevan katkeran, mutta hedelmän makean" (χρεία), 4) mietelmä, esimerkkinä *Ilias* 2.24 (γνώμη),[259] 5) puhe esitetyn väitteen *puolesta*, esimerkkinä väite "Dafne-taru ei ole uskottava" (ἀνασκευή), 6) puhe esitettyä väitettä *vastaan*, esimerkkinä väite "Dafne-taru on uskottava" (παρασκευή), 7) vakioaihe, esimerkkinä aihe "tyranneja vastaan" (κοινὸς τόπος), 8) ylistys, esimerkkinä viisauden ylistys (ἐγκώμιον), 9) moite tai herjaus, esimerkkinä Filippoksen kritiikki (ψόγος), 10) vertailu, esimerkkinä Akhilleuksen ja Hektorin vertailu (σύγκρισις), 11) luonteenkuvailu, esimerkkinä "Mitä Niobe sanoi menetettyään lapsensa" (ἠθοποιία), 12) kuvan tai esineen kuvailu, esimerkkinä Aleksandrian temppelin kuvaus (ἔκφρασις), 13) teesi, esimerkkinä teesi "Onko mentävä naimisiin?" (θέσις) ja 14) ehdotetun lain arviointi (εἰσφορὰ τοῦ νόμου).[260]

Osa perusharjoituksen termeistä oli kirjallisia lajitermejä (faabeli, ekfraasi). Eri harjoituksia suositeltiin puheen eri osien harjoitukseksi. Esimerkiksi puheen aloitukseksi ehdotettiin jotakin mietelmää tai opettavaista anekdoottia. Puheen kerronta-osaa (*narratio*) varten harjoiteltiin erilaisia kerrontatekniikoita (διήγημα). Argumentaatiossa väitteen todistamiseksi tai kumoamiseksi harjoiteltiin näkökantoja puolesta ja vastaan (ἀνασκευή, παρασκευή). Puheen lopetukseksi sopi jokin vakioaihe. Bysanttilainen reetori Nikolaos Myralainen erotti toisaalta puheen eri osia koskevat ja itsenäisiä retorisia lajeja koskevat harjoitukset. Ekfraasi, ylistys ja moite olivat itsenäisiä retorisia lajeja. Luonteenkuvailua esiintyi Nikolaoksen mielestä monissa eri puheissa ja tärkeä osa sillä oli myös kirjeiden kirjoituksessa; siksi se oli hyödyllinen harjoitus. Ehdotetun lain kumoaminen oli puolestaan vain oikeuspuheen harjoitus.[261]

Afthonioksen teos oli uudella ajalla hyvin suosittu. Nämä perusharjoitukset siirtyivät muokattuina uuden ajan retoriikan ja poetiikan oppikirjoihin. Niiden esimerkkejä saatettiin käyttää oman saman lajin tekstin pohjana. Afthonioksen esimerkkinä ylistyksestä (ἐγκώμιον) oli hänen itsensä kirjoittama lyhyt traktaatti "Viisauden ylistys". Se oli aihe, joka oli käyttökelpoinen erilaisissa oppineissa yhteyksissä. Afthonioksen esimerkkinä teesistä oli puolestaan naimisiin menemisen ja naimattomuuden puntarointi, mikä puolestaan oli hääonnitteluiden vakioaihe.

Jo Theon esitti lisäharjoitukseksi myös runouden muuttamisen proosaksi. Esimerkkejä hän antoi attikalaisilta puhujilta, jotka olivat sovittaneeet *Iliaan* runosäkeitä suorasanaiseen tekstiinsä, muodostaneet niistä siis proosaparafraaseja.[262] Poetiikoissa saatettiin esitellä nimenomaan runon kirjoittamisen harjoituksia. Esimerkiksi Buchlerus (1637) erottelee kuusi erilaista runoharjoituksen muotoa: 1) sama asia ilmaistaan eri sanoin tai toisen runoudenlajin

---

[259]Tätä säettä siteerataan usein Bysantin kirjallisuudessa. Hunger 1969–1670, 30.
[260]Ks. esim. Hunger 1978 I, 76 ja Viljamaa 1968, 14–15.
[261]Hunger 1978 I, 92–93. Webb 1997, 346. Hermogeneen, Afthonioksen ja Nikolaoksen mukaan epideiktiselle puheelle olennaisia harjoituksia olivat kuvailu, luonteenkuvailu, ylistys ja herja sekä vertailu. Toisaalta Theon näki luonteenkuvailun hyödyllisenä harjoituksena ennen kaikkea runojen kirjoittajalle ja otti esimerkiksi Homeroksen ja Euripideen. Viljamaa 1968, 15.
[262]Webb 1997, 346–347.

mukaan, 2) lyhyen runon suppeaa ilmaisua laajennetaan tai pitkän supistetaan, 3) suorasanainen muutetaan runoksi ja päinvastoin, 4) käännetään kreikankielinen runo latinaksi tai latinankielinen kreikaksi, 5) muutetaan runomitta, kuten heksametri elegiseen mittaan, 6) selostetaan jonkin runon sisältö tai muutetaan runon merkitys toiseksi. Tässä yhteydessä Buchlerus mainitsee centon ja parodian; edellisessä pohjatekstin merkitys ei Buchleruksen mukaan muutu, jälkimmäisessä muuttuu.[263] Buchleruksen harjoitukset koskivat toisaalta sisältöä toisaalta muotoa: johonkin tiettyyn muotoon annettiin uusi sisältö tai esitettiin jokin tietty aihe uudessa muodossa.

Turussa vuonna 1683 julkaistu Barthollus Rajaleniuksen latinan kielioppi sisältää myös kirjoitusharjoituksia, mikä mainitaan jo nimiösivulla (*cum exercitiis*). Harjoitukset jakaantuvat kieliopillisiin (*grammatica*) ja retorisiin (*rhetorica*). Päivittäisiksi kirjoitusharjoituksiksi Rajalenius suosittelee erilaisia **kieliopillisia harjoituksia**. Niitä ovat 1) kääntäminen latinasta ruotsiin, 2) substantiivin vaihto adjektiiviin, verbin pääluokan vaihtaminen aktiivista passiiviin, verbin tapaluokan, aikamuodon tai persoonan vaihto (*variatio*), 3) runon muuttaminen suorasanaiseksi (*carminis solutio*), 4) kääntäminen kreikasta latinaan, 5) jonkin tarinan "epäkypsä" eli orjallinen jäljitteleminen (*imitatio pueril. historiae*), 6) mietelmien kieliopillisen rakenteen selittäminen (*sentent. explicatio per rationes*), 7) yksinkertaisten kirjeiden laatiminen, 8) näkemänsä kuvailu (*descriptio earum quae videmus*) ja 9) jonkin faabelin retorisen rakenteen selittäminen (*fabul. tractatio, cum exord. propos. narrat.*).[264] Erityisesti viimeinen harjoitus opetti myös lukemaan analyyttisemmin. Nämä kieliopilliset harjoitukset olivat valmennusta varsinaisiin retorisiin harjoituksiin.

Rajaleniuksen **retoriset** tai **tyyliharjoitukset** jakaantuvat suppeampiin ja laajempiin (*minora*, *maiora*). Suppeampia on neljä, jotka vastaavat osin viittä ensimmäistä kieliopillista harjoitusta, mutta ovat vaativampia: 1) verbien, fraasien, figuurien, muotojen vaihto (*variatio*), 2) säkeiden muuttaminen hyväksi proosaksi vaihtamatta ratkaisevasti sanastoa, 3) taitava kääntäminen kielestä toiseen (*versio decora*) ja 4) imitaatio (*imitatio*). Viimeksimainitun ei pitänyt siis enää olla orjallista eikä epäkypsää, kuten se vielä kieliopillisissa harjoituksissa saattoi olla.[265]

Imitaatiosta Rajalenius antaa vielä kaikkiaan 17 harjoitusta. Ne vastaavat pääosin antiikin ja etenkin Afthonioksen perusharjoituksia, mutta Rajalenius myös yhdistelee ja luo uusia.[266] Imitaation harjoituksia ovat 1) tapahtumien kerronta *ubi, quomodo, quando, cur* (*narratio*), 2) nähdyn kuvailu (*descriptio*) 3) luonteenkuvailu (*character*), 4) teeman selkeä ja perusteellinen laajentaminen (*amplificatio*), 5) epäselvien sanojen tai asioiden selittäminen (*paraphrasis*), 6) lyhennelmä (*coarctatio*), 7) andekdootti ja mietelmä (*chria & sententia*), 8) kirje (*epistola*), 9) dialogi kuvitellusta aiheesta (*dialogus*), 10) *confirmatio & refutatio,* 11)

---

[263]Buchlerus 1637, 402–403.
[264]Rajalenius 1683, B6. Rajalenius käyttää kieliopissaan lyhennekieltä, ja teoksessa on runsaasti myös kirjoitusvirheitä. Ks. myös Lagus 1890, 63–64.
[265]Rajalenius 1683, B6v: *Imitatio est styli ad exemplum veteris scriptoris recta conformatio.*
[266]Anekdootin kohdalla Rajalenius viittaakin Afthoniokseen: *vid. Aupton.* [!] *Progymnas.*

locus, 12) *dissertatio*, 13) *laus & vituper(atio)*, 14) *comparatio*, 15) *ethopoeia*, 16) *thesis* & *hypothesis*, 17) *legislatio*.[267] Opiskelija harjoitteli siis asian esittämistä laajemmin ja suppeammin, kirjoitti vuoropuheluja, kuvauksia, luonteenkuvauksia ja vertaili asioita toisiinsa.

Laajemmat retoriset harjoitukset (*maiora*) ovat edellisten harjoitusten yhdistelmiä, kuten *declamatio* ja *controversia*. Niitä Rajalenius ei enää käsittele tarkemmin.[268] Deklamaatio oli roomalaisessa retoriikassa suosittu harjoitus. Siinä oli laadittava puhe jostakin kuvitellusta dramaattisesta aiheesta, kuten veljenmurhasta tai raiskauksesta, oli käytettävä runsaasti hyperbolia, puhutteluja ja yleisöön vetoamista. Puheeseen oli siroteltava opettavaisia mietelmiä.[269] Uuden ajan alun yliopistoissa ylioppilaat pitivät opinnäytepuheita, joita voi pitää deklamaatioiden modernina muotona.

Sekä Buchlerus että Rajalenius mainitsevat yhtenä harjoituksena **kääntämisen** klassisesta kielestä toiseen. Buchleruksen mukaan käännösharjoitus auttaa ymmärtämään "molempien kielten" ominaislaatua, loistokkuutta, aistikkuutta, sanarikkautta ja muotojen runsautta.[270] Jo antiikin aikana kääntämistä kielestä toiseen pidettiin kielen oppimisen kannalta hyödyllisenä. Quintilianuksen mielestä käännösharjoituksista kreikasta latinaan oli monenlaista hyötyä: kreikkalaisilta sai omaan tekstiinsä niin asiasisältöä (*rerum copia*) kuin ilmaisun rikkautta (*plurimum artis*). Kääntäminen oli siis kielen vivahteiden tutkimista, jonka avulla saattoi analysoida retorisia keinoja. Kääntäminen kytkettiin jo myöhäisantiikissa opetuksen osaksi ja imitaation käsitteeseen.[271] Kreikan ἑρμηνεία pitää sisällään ajatuksen kääntämisestä tekstin tulkintana, yrityksenä ymmärtää ei ainostaan sisältöä, vaan myös tyyliä. Sen sijaan μεταφράζειν viittaa mekaanisempaan, sanasta sanaan kääntämiseen.[272]

Goliuksen kreikan kieliopin ensimmäisessä osassa on viisikymmentä Aisopoksen faabelia, jotka ovat pelkästään kreikaksi. Golius on jättänyt ne kääntämättä tarkoituksella:

> [---] *omissa tamen interpretatione Latine, scilicet ut pueri, literaturae Graece principiis imbuendi, hinc materias exercii styli petant, quas sua primum ipsi manu describendo, deinde magistro suo, per praecipua eunte vocabula, breviter explicatas examinatasque, Latine convertendo, denique e Latinis iterum Graece reddendo, cum non inscite scribere discent.* (Golius 1684, 48)

Oppilaiden piti siis opettajan johdolla tulkita tarinan sisältö eli kääntää Aisopoksen faabeli latinaksi ja sitten jälleen keikaksi. Tulosta saattoi sitten verrata alkutekstiin. Goliuksen

---

[267]Rajaleniuksen (R) ja Afthonioksen (A) harjoitukset vastaavat toisiaan seuraavasti: R1 = A2, R2 = A12, R3 = A11, R7 = A3 ja A4, R10 = A5 ja A6, R11 = A7, R13 = A8 ja A9, R15 = A11, R16 = A13, R17 = A14.

[268]Rajalenius 1683, B7: *Exercitia maiora ex praecedentibus pluribus juncta & composita; ut declamatio, controversia etc.*

[269]Webb 1997, 350.

[270]Buchlerus 1637, 123: *Quae exercitatio ad utriusque linguae proprietatem, splendorem, eleganter, copiam, figuramque varietatem percipiendam non mediocriter valet.*

[271]Quint. *Inst.* 10.5.2.–3. Rener 1989, 296–267 ja 310. O'Brien 1995, 23, 49–50.

[272]Ks. LSJ. Μεταφράζειν tarkoittaa myös parafraasin tekemistä. Vrt. latinan *interpretatio* ja *vertere*.

kreikan oppikirjan molemmat osat olivat myös Turun akatemian kirjastossa (Frankfurt 1615).[273]

Joskus oppilaiden käännökset onnistuivat ylittämään julkaisukynnyksen. Ilfeldin koulun rehtori Michael Neander käännätti kahdella oppilaallaan Lutherin *Vähän katekismuksen*. Toinen oppilas – nimeltään Johannes Vollandus – käänsi sen kreikaksi, toinen hepreaksi. Tuloksena oli nelikielinen katekismus (1582), jossa sama teksti oli kreikaksi, hepreaksi, saksaksi ja latinaksi. Neander kuvailee esipuheessaan kääntämistä pukemisena; oppilaat *toga Hebraea donarent et veste Graeca induerent*.[274] Kirjoittaminenkin nähtiin usein ajatuksen "pukemisena" sanoiksi, "kieliasuun". Uuden ajan alun oppinut oli monen vuoden työllä opetellut kirjakielensä latinan, johon hän ajatuksensa "puki". Koska kirjakieli ei ollut äidinkieli, kynnys siirtyä toiseen vieraaseen kieleen ei ehkä ollut niin suuri, kuin olettaisi: kaikki kirjoittaminen nähtiin samojen ajatusten pukemisena erilaisiin vaatteisiin.

Kääntäminen latinasta kreikkaan oli uuden ajan humanisteille osaltaan kreikan oppimista, osaltaan oppineisuuden osoitusta. Jo Bysantin oppineet käänsivät Rooman kirjallisuutta kreikaksi.[275] Joseph Scaliger kreikansi Catullusta. Englannissa Daniel Halsworth kreikansi Vergiliuksen eklogit (1591) ja George Etherage *Aeneis*-eepoksen toisen laulun (1553).[276] Upsalan matematiikan professori Johannes Bilberg (1646–1717) kreikansi erään Propertiuksen elegian ja pyysi tunnettua ruotsalaista kreikantaitajaa Josephus Tuhnia arvioimaan käännöstä. Vastaukseksi Tuhn kirjoitti kreikankielisen runon, jossa totesi, ettei hänestä ole Pariksen tavoin arvioimaan kuolemattomia, ts. Propertiusta ja Bilbergiä. Myöhemmin hän itse kreikansi saman elegian, vieläpä kahteen otteeseen.[277]

II.4. Oppaita kreikankielisen tekstin rakentamiseksi

Edellä mainitussa (s. 52) Nathan Chytraeuksen kieliopissa, jonka ruotsalainen Arvid Tiderus muokkasi maanmiestensä käyttöön, oli liite, jossa tarkasteltiin latinan-, kreikan- ja hepreankielisten runojen laatimista.[278] Liitteen toisessa luvussa Chytraeus kertoo kreikankielisten runojen kirjoittamisesta seuraavasti:

> *Carmen Graecae scripturus in bis duobus generibus hexametro scilicet & pentametro, easdem datas tenebit observationes, phrases poeticas habebit in promptu, easque, vel*

[273] Wallenius 1682, F1.
[274] Harlfinger *et al.* 1989, 348–350, nro 170 (Irina Wandrey). Ks. edellä, s. 38.
[275] Reynolds & Wilson 1991, 73–74.
[276] Binns 1990, 216.
[277] Floderus 1785–89, 67–68, jossa kreikannoksista.
[278] Collijn 1942–44, 165. Chytraeus 1708, 210: *Tractatus brevis de carminibus Latine, Graece & Hebraice componendis*. Hepreankielisten runojen kirjoittamista siinä ei kuitenkaan käsitellä. Liite on nimiösivujen perusteella myös Turun painoksissa 1677 ja 1696. SKB 861–863.

> *ex Homero vel ex Hesiodo. Compendium laboris suppeditabit synonima Graeca. Ponamus saltem unum exemplum, ut convenientia appareat.* (Chytraeus 1708, 213)

Esimerkkinä on Theogniksen distikon: "Jumala antaa myös pahalle ihmiselle vaurautta, Kyrnos, / mutta vain muutamia ihmisiä seuraa hyve."[279] Chytraeus ei analysoi runoa muuta kuin prosodian osalta. Hän mainitsee nimet Clajus, Abdias Praetorius ja Helvicius kreikankielisten runojen kirjoittamisen opastajina.[280] Johannes Clajus julkaisi katekismuksen nelikielisen version sekä kuusiosaisen teoksen *Poematum Graecorum* (1570).[281] Abdias Praetorius eli Gottschalk Schulz (1524–73) kirjoitti teokset kreikan lauseopista (1558) ja kreikan runoudesta (1571).[282]

Myös Barthollus Rajalenius antaa edellä mainitun latinan kielioppinsa (1683) lopussa teosviitteitä muitten kielten opiskeluun. Kreikan opiskeluun hän suosittelee Gezeliuksen Uuden testamentin sanakirjaa, Demostheneen ja Isokrateen puheita, Plutarkhoksen "historiallisia teoksia", Kreikan runoilijoista Homerosta, Fokylidestä, Theognista ja Hesiodosta. Kreikan kirjoitusharjoitusten kannalta hyödyllisiä ovat Rajaleniuksen mukaan Schreveliuksen sanakirja, Vollander, Neanderin kreikankielisiä kirjeitä käsittelevä teos ja Christophorus Helviciuksen teos.[283] Vollanderilla hän epäilemättä tarkoittaa edellä mainittua Neanderin oppilasta Johannes Vollanderia (Voland), jonka teos *Elegantiae Graecae lingua* oli ilmestynyt Leipzigissa 1583. Neanderin kirjeiden kirjoitusoppaalla Rajalenius tarkoitti ilmeisesti samaa teosta, jota Neander itse suositteli vuonna 1582 julkaistussa kasvatusopillisessa traktaatissaan. Siinä Neander tarkasteli myös kreikanopiskelua.[284] Teos ei ollut pelkästään kirjeiden kirjoitusopas, mutta Neander arveli siitä olevan hyötyä nimenomaan kirjeiden laatijalle.[285] Hän mainitsi lisäksi myös kuusi muuta kirjoittamaansa Kreikan kirjallisuutta käsittelevää teosta, jotka tarjoaisivat runojen sepittelyyn sopivia sanontoja ja formuloita.[286]

Sekä Chytraeus että Rajalenius mainitsevat Helviciuksen teoksen apuna kreikan kirjoitusharjoituksissa. Christophorus Helvicius (Helwich) (1561–1617) oli Giessenin yliopiston kreikan ja itämaisten kielten professori. Hänen teoksensa kreikan runoudesta ja murteista painettiin ensin Nürnbergissä ja Giessenissä. Upsalassa se ilmestyi vuonna 1694

---

[279]Kieliopissa distikonin pentametri poikkeaa hieman nykyeditiosta. Vrt. Thgn. 149–150 (West).
[280]Chytraeus 1708, 213.
[281]AGL II, s.v. Clajus, 344 antaa vain yhden painoksen. Clajus julkaisi myös kreikan kieliopin (Leipzig 1606).
[282]Praetorius oli Frankfurtin yliopiston heprean kielen professori. AGL II, s.v. Praetorius, 784.
[283]Rajalenius 1683, B8: *Screvelii Manuale aut alius amplior inserviet. Graec. Locution. formul. tradit Vollander, Epistolas Neander* [,] *Carmina facile scribendi artem Christ. Helvic.*
[284]Kirjoitelman on julkaissut Vormbaum 1860, 746–761. Ks. myös Paulsen 1896, 373
[285]Teoksen nimi oli *Locutionum et formularum Graecarum oratoriarum, secundum tria causarum genera distributarum et contextarum fere ad exempla et formulas epistolarum lib. I.* Neander ei anna julkaisutietoja. Ks. Vorbaum 1860, 756. Heidelbergissa ilmestyi v. 1601 oktavokokoinen kirjeiden kirjoitusopas, joka sekin oli tarkoitettu myös kreikankielisten kirjeiden laatimiseen. Ks. GG 54: *Epistolae veterum Graecorum editae Graece & Latine cum methodo conscribendarum epistolarum in his linguis*.
[286]Esimerkiksi: *De re poëtica Graecorum sive epithetorum Graecorum* ja *Phraseon poëticarum Graecarum*. Neander mainitsee neljä teosta (ilman painovuotta tai -paikkaa), ks. Vorbaum 1860, 756.

nimellä *Liber elegans de carminibus atque dialectis Graecorum*.[287] Helvicius käsittelee aluksi kreikan kirjoittamisen helppoutta: on itse asiassa helpompaa kirjoittaa runoja kreikaksi kuin latinaksi.[288] Helppous perustuu kreikan kielen synonyymirikkauteen, murteellisten muotojen suureen määrään, epiteettien runsauteen, mutta myös vapauteen elision ja prosodian suhteen.[289] Toisessa luvussa Helvicius käsittelee synonyymeja, ja antaa heksametrimittaisen esimerkkilauseen, jonka jokaiselle lauseenjäsenelle hän luettelee lukuisia synonyymeja. Kaiken kaikkiaan hän esittää 26 synonyymistä lausetta. Periaate on siis sama kuin Erasmuksen *De copia* -teoksessa.[290] Sama peruslause toimii muissakin luvuissa esimerkkinä.[291] Kahdennessatoista luvussa Helvicius nimeää Kreikan runoilijoita, joita on luettava ja jäljiteltävä tyylin hiomisen kannalta.[292] Hänen suosituslistaansa kuuluvat tragediarunoilijat, Aristofanes, eepikot, Pindaros, Kallimakhos, Aratos, Bion ja Moskhos, mutta myös ajalle tyypilliset Theognis, Fokylides (ts. pseudo-Fokylides) ja Nonnos.

Teoksen laaja loppuosa sisältää taulukoita, joissa on vierekkäin eri murteiden vastaavia muotoja.[293] Näistä taulukoista oli varmasti hyötyä, jos halusi kirjoittaa kreikankielisen runon vaikkapa doorilaisella murteella. Helviciuksen teos ei kuitenkaan konkreettisesti ohjaa kirjoittamisessa, vaan on lähinnä tietoteos, täydennystä opettajan valvonnassa tapahtuville kirjoitusharjoituksille. Helviciuksen näkemys kreikan kielen helppoudesta perustui kreikan runsassanaisuuteen ja murteiden monipuolisuuteen, mutta myös virheelliseen käsitykseen sen prosodiasta ja elisiosta. Kreikan kielen helppouden vakuuttaminen oli toisaalta myös keino rohkaista opiskelijoita kreikan aktiiviseen käyttöön.

Kreikankielisen tekstin kirjoittamisen apuneuvot olivat pääosin aihe- ja fraasisanakirjoja (*florilegia*). Johannes Bentzius julkaisi Baselissa 1581 foliokokoisen teoksen *Thesaurus oratoriae Graecolatinus novus*, joka ilmestyi kymmenisen vuotta myöhemmin Strassburgissa nimellä *Thesaurus pure loquendi et scribendi Graecolatinus novus.* Toisen painoksen (1595) otsikossa mainitaan tärkeimmät lähteenä käytetyt auktorit Isokrates, Demosthenes ja Cicero.[294] Bentziuksen mielestä kreikkaa ja latinaa olisi hyödyllistä opettaa samanaikaisesti. Haittapuolena oli se, ettei kreikankielisten puheiden tai muiden tekstien kirjoittamista varten ollut juurikaan olemassa oppikirjoja.[295] Bentziuksen teos on siis

---

[287]Collijn 1942–44, 371. Vuoden 1694 painoksessa on 125 sivua.
[288]Helvicius 1694, 1:*Caput I. Quod facilius sit, Graecum, quam Latinum carmen scribere.*
[289]Helvicius 1694, 2: [---] *libertas elisionum, libertas in producendis vel corripiendis syllabis, in caesura & pedum dispositione seu concatenatione.*
[290]Helvicius 1694, 3–6.
[291]Kolmannessa luvussa Helvicius käsittelee lyhyesti epiteettejä (s. 6–7), neljännessä ja viidennessä murteita (s. 7–13), kuudennessa lyhyesti apostrofin käyttöä elisiossa (s. 14). Seitsemännessä luvussa ovat vuorossa partikkelit tai konjunktion ja partikkelien yhdistelmät lukuisine esimerkkeineen (s. 14–21). Kahdeksannesta kymmenenteen lukuun hän käsittelee prosodiaa (s. 21–26), sitten kieliopillisia figuureja (*de figuris grammaticis*) (s. 26–27).
[292]Helvicius 1694, 27–29. Otsikko: *De delectu poëtarum.*
[293]Helvicius 1694, 30–129. Murteita on taulukossa viisi: *Attice*, *Ionice*, *Dorice*, *Aiolice*, *Poëtice.*
[294]Teoksessa on sitaatteja myös Uudesta testamentista. Omisteessa Bentzius toteaa parhaimpien puhujien opettavan nuorille puhdasta, hienostunutta, kaunista ja rikasta puhetaitoa.
[295]Bentzius 1595, 3v (esipuhe).

florilegia, jossa esitellään eri aihealueita ja annetaan niihin liittyviä hyödyllisiä fraaseja. Aihekokonaisuudet on jaettu kolmeen: Jumala ja luomakunta, valtio ja tieteet sekä taiteet ja taidot. Esipuheessa Bentzius ilmoittaa antavansa kustakin sanasta esimerkkejä (παραδείγματα, *exempla*), yhdistelmiä (σύνθετα, *coniuncta*), attribuutteja (ἐπίθετα, *adiuncta*) sekä fraaseja sanan käytöstä (πράξεις, *actiones*). Bentziuksen teoksesta oli epäilemättä hyötyä epideiktsen tekstin laatijalle. Siinä on esimerkiksi hääonnittelujen kannalta hyödyllinen osa *De Matrimonio et affinitate.* Sitaattien, jotka kaikki ovat Demostheneelta tai Isokrateelta, lisäksi Bentzius antaa myös häihin liittyvää perussanastoa (νύμφη, μνηστήρ, μνηστεύειν). Teos sisältää myös latinankielisen hakemiston.

Rostockin yliopiston kreikan professori Johannes Posselius vanhempi (1532–91) kirjoitti sekä kreikan kirjoitusoppaan *Calligraphia* (Frankfurt 1585) että keskusteluoppaan (Wittenberg 1586). Molemmista otettiin useita painoksia.[296] *Calligraphia* oli tarkoitettu lähinnä kreikankielisten puheiden kirjoittamiseen. Omistekirjeessään Posselius toteaa kirjoittaneensa teoksen niille, jotka tahtovat opiskella kreikkaa tosissaan ja haluavat yhdistää latinan ja kreikan kirjoitusharjoitukset. Hänen mielestään kreikka on kaiken tieteellisen tutkimuksen perusta ja välttämätön latinan kielen oppimiselle. Kreikkaa osaamaton ei ansaitse oppineen nimeä.[297] Esipuheessa Posselius käyttää esittelemistään kirjoitusharjoituksista nimeä ῾Ελληνικὰ προγυμνάσματα. Hän luettelee aakkosjärjestyksessä lähes sata kirjailijaa, joita on siteerannut teoksessaan.[298] Luettelo sisältää meille tuttujen auktorien lisäksi vähemmän tunnettuja kuten Androkides, Kharikles, Eupolis, Oinopides, Fryniskos ja Theofilaktos. Kristillistä kirjallisuutta edustavat Basileios, Khrysostomos, Filon, myöhäisantiikkia Afthonios, Bysanttia Hesykhios, Theodoros Gaza sekä Suda-tietosanakirja. Posseliuksen aikalaisia edustaa Guillaume Budé. Posselius on jäsentänyt aiheet aakkosjärjestykseen latinankielisten otsikoiden alle. Sitaatit ovat lyhyitä – Posselius keskittyy etenkin idiomaattisten ilmausten antamiseen.[299]

Tukholman kymnaasin kreikan lehtori, maisteri Nicolaus Salanus julkaisi *Gnomologia*-nimisen kokoelman vuonna 1656.[300] Salanus omisti kirjansa Magnus De la Gardielle ja Erik Oxenstiernalle ja kertoo laatineensa sen *in gratiam juventutis in Graecis instituendae*. Esipuheessa Salanus toteaa kreikan kielen olevan välttämätön muille opinnoille (s. 3). *Gnomologia* sisältää säkeitä pariltakymmeneltä kreikkalaiselta auktorilta, joita on lueteltu nimiösivulla. Joukossa on melko tuntemattomiakin kuten Panyakides, Naumakhios ja

---

[296]AGL II, s.v. Posselius, 707, nro 11 ja nro 12. GUL, 1742. Kaksikielinen keskusteluopas painettiin Turussa 1690 (SKB 3093). Perustan esitykseni vuoden 1626 (Frankfurt) painokseen.

[297]Posselius 1626, 7: *ad adolescentibus serio Graecari & Latinè ac Graecè scribendi exercitium coniungere volentibus*.

[298]Posselius 1626, 10 ja 20.

[299]Onnittelurunojen sepittämisen kannalta hyödyllisiä otsikkoja ovat esimerkiksi *Gratias habere, Gratias agere* sekä *Gratulari, simul laetari*. Edellisestä mainitaan fraasit χάριν ἔχειν τινί, χάριν πολλὴν ἔχειν τινί, χάριν ἔχειν τινί ὑπέρ τινος, εὐχαριστεῖν, jälkimmäisessä συνήδεσθαι, συνχαίρειν. Esimerkkejä näistä on Ksenofonilta, Herodiaalta, Plutarkhokselta ja Synesiokselta. Posselius 1626, 419 ja 424.

[300]Teoksesta (184 s., 8:0) puuttuu painovuosi, mutta dedikaatio on päivätty 6.8.1656. Collijn 1942–44, 322; Fant 1775–86 I, 84–88. Floderus 1785–89, 23–29.

Rhianos.[301] Salanus mainitsee ensimmäisenä kuitenkin Hesiodoksen, jonka säkeitä siteeraa eniten, myös epäperäistä *Herakleen kilpeä.* Lisäksi hän lainaa etenkin Theognista ja pseudo-Fokylidestä. Salanus on järjestänyt teoksensa asiakokonaisuuksiksi, jotka ovat aakkosjärjestyksessä: *Abscondere*, *Abstinere*, *Accipere* jne.[302] Hautajaisia käsittelevässä osassa on kaksi sitaattia Hesiodoksen *Jumalten synnystä*. Säkeet ovat kontekstistaan irrotettuja, mutta sisältävät kaksi käyttökelpoista fraasia ὑπὸ κεύθεσι γαίης ja ὑπὸ ζόφῳ ἠερόεντι.[303] Sitaatit ovat yleensäkin melko lyhyitä: pisimpiä on Moskhoksen runon 18 säettä (*Cupidinis descriptio*, s. 60).

Upsalan yliopiston kreikan professori Henricus Ausius onnitteli Salanusta tämän teoksen johdosta kreikaksi. Hän vertaa Salanuksen työtä niityllä lentävään mehiläiseen, joka kerää (λέγεσθαι) itselleen kirjavia kukkia (ἄνθος). Tällä hän viittasi siihen, että Salanuksen teoksen käyttäjät, kreikankielisiä runoja kirjoittavat, saattoivat käyttää sitä *anthologiana*.

Myös normaaleista fraasisanakirjoista saattoi olla kreikankirjoittajalle apua. Johannes Buchleruksen *Thesaurus phrasium poeticarum* (1637) on esimerkki suppeasta florilegiumista.[304] Teos sisältää myös muutamia kreikkalaisia termejä ja fraaseja latinankielisin käännöksin. Esimerkiksi *aether*-sanaa Buchlerus on karakterisoinut useilla kreikankielisillä fraaseilla. *Luna*-sana, jonka luonnehdinta on normaalia pidempi, päättyy kreikankielisiin fraaseihin: ὀφθαλμὸς νυκτός, *oculos nocti*, ἄστρων βασίλεια, *regina astrorum*. Latinaksi kirjoittava sai teoksesta siten kreikankielistä maustetta tekstiinsä. Lisäksi teos sisältää epideiktisiin tekstilajeihin liittyviä termejä kuten *gratias agere*, *gratias referre*, *gratulari*, *congratulari*, *epitaphium*, *epithalamium*, *nuptiae*.

Josephus Langiuksen 23-osainen *Florilegi magni, seu Polyantheae floribus novissimis sparsae* (1659) sisältää kreikankielisiä sitaatteja myös auktoriviittein. Kasvatusta tai tiedettä käsittelevässä osiossa (*eruditio*) on mukana myös runomuotoisia mietelmiä (*poeticae sententiae*).[305] Eilhardus Lubinuksen (k. 1621) *Clavis Graecae linguae cum sententiis Graecis* (1620) sisältää puolestaan suppean latina–kreikka-sanaston sekä 734 kreikankielistä sentenssiä. Auktoreiden nimiä ei ole mainittu lukuunottamatta viimeisellä sivulla olevien sanontojen, jotka ovat Kreikan seitsemältä viisaalta.[306]

---

[301]Nimiösivulla mainitaan: Hesiodos, Theognis, Fokylides, Pythagoras, Tyrtaios, Naumakhios, Rhianos, Theokritos, Bion, Moskhos, Poseidippos, Mimnermos, Simonides, Linos, Kallimakhos, Solon, Metrodoros, Eratosthenes, Eumenos Paroslainen, Musaios, Panyakides, Menekrates – ja luettelon lopuksi "ynnä muita".
[302]Muita otsikoita ovat esimerkiksi *Divitiae*, *Molestia*, *Jucundae*, *Zonae Caelestas*.
[303]Hes. *Th.* 482 ja 729.
[304]Teos sisältää myös Jacobus Pontanuksen pohjalta laaditun runousopin.
[305]Langius 1659, 954–955.
[306]HYK:ssa on vuoden 1622 Leipzig-painos, joka on nidottu yhteen Georg Pasorin Uuden testamentin sanakirjan (1623) kanssa.

II.5. Runoja ja proosaa humanistikreikaksi

Francesco Filelfo piti itseään ensimmäisenä, joka lännessä kirjoitti kreikankielisiä runoja.[307] Filelfo sepitti 1450- ja 1460-luvulla 44 elegiseen ja sapfiseen mittaan sovitettua runoa, joista neljä on hautajaisrunoa, 16 runokirjettä ja loput ylistysrunoja. Kohdehenkilöinä on korkea-arvoisia aikalaisia: ruhtinaita, kirkkoruhtinaita, Bysantin pakolaisoppineita ja italialaisia humanisteja.[308] Filelfon tarkoituksena oli painattaa runot. Hän kokosi ne yhteen käsikirjoitukseksi, jonka otsikkona on *De psychagogia libri III*.[309] Runot ovat enkomistisia, mutta sisältävät myös satiirisia aineksia. Yhdessä kardinaali Bessarionille osoittamassaan runokirjeessä (50 eleg.) Filelfo pyytää niinkin konkreettista asiaa kuin palauttamaan Plutarkhoksen elämänkertojen käsikirjoituksen, toisessa runokirjeessä (40 eleg.) Comon piispalle hän kysyy neuvoa tyttärensä naima-asiassa.[310] Osa korkea-arvoisille osoitetuista ylistysrunoista edustaa bysanttilaista ruhtinaspeili-traditiota (*speculum principis*).[311]

Angelo Polizianon teokset julkaistiin postuumisti vuonna 1498 Alduksen kirjapainosta. Kokoomateoksen lopussa on *Liber epigrammatum Graecorum*.[312] Runoja on 57 kappaletta, joista ensimmäinen on vuodelta 1471. Osa on Polizianon kirjoittamia ylistysrunoja tunnetuille oppineille, kuten kaksi Johannes Argyropulokselle, Theodoros Gazalle, Pico della Mirandolalle ja kolme runoa Demetrios Khalkondyleelle. Eniten runoja, seitsemän kappaletta, Poliziano kirjoitti oppineelle naisystävälleen Alexandra Scalalle. Kokoelmassa on myös eroottisia rakkausrunoja (ἐρωτικόν), kaksi runoa Afroditelle, rukous (18 heks.), jonka otsikkona on Προσευχὴ πρὸς τὸν Θεόν, kaksi urkuja ylistävää runoa sekä kuvitteellinen piirtokirjoitus roomalaisen talon seinässä. Muutamien runojen otsikoissa viitataan *Kreikkalaisen antologian* runoihin. Pääosin Poliziano sepitti elegiseen mittaan, mutta joukossa on jambi- ja heksametrirunoja sekä doorilaisella aineksilla maustettu runo (δωριστί). Kreikkalaisten runojen kokoelma painettiin aina uudelleen Polizianon koottuihin teoksiin.[313]

Polizianon koottuihin teoksiin on painettu myös yksi Aleksandra Scalan kreikankielinen runo (16 eleg.).[314] Se on vastausruno Scalan Polizianolta saamaan runoon. Scala vähättelee tietojaan ja taitojaan: hän ei asettaisi "mehiläistä elefantin viereen" ja "sinä

---

[307]Robin 1984, 173. Angelo Poliziano oli toista mieltä, ks. Korhonen 2002a, 179.

[308]Esimerkiksi paavi Pius II, kardinaali Bessarion (kolme runoa), Konstantinopolin partiarkka Gennadios Skholarios, Johannes Argyropulos, Theodoros Gaza ja Andronikos Kallistos.

[309]Robin 1984, 174. Robin julkaisi artikkelissaan kaksi Filelfon runoa sekä antoi lisäksi synopsiksen kaikista 44 runosta. Robinin mukaan Legrand julkaisi v. 1892 neljätoista Filelfon runoa.

[310]Robin 1984, 195, 198–199.

[311]Robin 1984, 175. Ks. myös Grafton & Jardine 1986, 119 Leonardo Brunin, ja Wilson 1992, 125–126 Pietro Bembon kreikankielisistä puheista.

[312]Poliziano 1498, kk2–kk8v. Ks. myös Wilson 1992, 111–112 Polizianon prosodiasta ja syistä kirjoittaa kreikaksi. Polizianon runoista on ilmestynyt jo neljä modernia editiota, viimeksi 2002.

[313]Polizianon kootut teokset ilmestyivät ainakin v. 1499, 1512, 1519 ja 1553. Ardizzoni 1951, VII.

[314]Poliziano 1498, nro 30. Ardizzoni 1951 painatti Scalan runon vasta Polizianon runojen liitteeseen (Appendix, nro 1).

varmasti halveksit kissaa Pallas Athenen lailla". Viimeksimainittu erikoinen ilmaisu viittaa ehkä kreikkalaiseen sananlaskuun, jonka mukaan jotkut sekoittavat Athenen pöllön kissaan, koska molemmilla on kiiluvat silmät.[315] Scalan runo on ensimmäinen naishumanistin kirjoittama painettu kreikankielinen runo.

Janos Laskariksen (k. 1535) epideiktisten runojen kokoelma *Epigrammata* ilmestyi postuumisti Pariisissa 1542.[316] Laskariksen oppilas, Guillaume Budè, kirjoitti runsaasti kirjeitä kreikaksi. Osa on tavallisia kirjeitä, osa omiste- ja saatekirjeitä hänen julkaisemissaan kreikan kielen oppikirjoissa. Budèn kreikankieliset kirjeet julkaistiin kootusti ensimmäisen kerran vuonna 1524. Viisikymmentä vuotta myöhemmin ilmestyi hieman laajempi painos latinankielisin käännöksin, joka oli tarkoitettu nimenomaan kreikanopiskeluun.[317] Vuoden 1574 painoksessa kirjeitä on 59 kappaletta, joista yksi on kirjoitettu Frans I:lle, seitsemän Janos Laskarikselle ja kolme Erasmukselle. Ensimainittu on omistekirje, jolla Budé omisti vuonna 1529 ilmestyneen kreikan kielen oppikirjansa (*Commentarii linguae Graecae*) kuninkaalleen. Teoksessa on myös kreikankielinen saatekirje kreikkaa opiskelevalle nuorisolle.

Erasmus julkaisi ensimmäisen Uuden testamentin kreikankielisen edition vuonna 1516. Kun ainoasta hänen käyttämästään käsikirjoituksesta puuttui pari säettä Ilmestyskirjan lopusta, hän käänsi kohdan kreikaksi *Vulgatan* pohjalta.[318] Lisäksi Erasmus kirjoitti seitsemän kreikankielistä epideiktistä runoa, joista yhden hän otsikoi nimellä *Homerokentron* (1503).[319] Henricus Stephanus laati teoksiinsa kreikankielisiä kynnystekstejä, mutta julkaisi myös suppean psalmiparafraasin eli psalmisovituksia eri runomittoihin: heksametriin, elegiseen, sapfiseen ja jambimittaan. Teos sisälsi myös kahden muun kirjoittajan parafraaseja, joten samasta psalmista oli teoksessa useita sovituksia.[320]

Englannissa kreikan aktiivista taitoa viljeltiin etenkin Camridgessa. Cambridgen kreikan lehtori Andrew Downes (n. 1549–1628) kirjoitti eräälle ylhäissukuiselle rouvalle kiitoskirjeen kreikaksi. Hän oli kirjeenvaihdossa Isaac Casaubonin kanssa kreikaksi sekä laati kreikankielisen epigrammin Jaakko I:n muistoksi.[321] Cambridgessa harrastettiin myös raamattuparafraaseja. Kreikan professori (1639–54) James Dupont sovitti heksametrimittaan Jobin kirjan (1637), Sananlaskut, Saarnaajan ja Laulujen laulun (1646) sekä kokosi *Iliaasta* ja

---

[315]Ardizzoni 1951, 37–38, Appendix nro 1, säkeet 15–16: τοιγὰρ μήτ᾽ ἐλέφαντος ἐναντία βόμβον ἀείρω·/ αἴλουρον Παλλάς καί σύ γ᾽ ὑπερφρονέεις.
[316]Legrand 1962 III, 409–413.
[317]McNeil 1975, 24, 90. Helsingin yliopiston kirjastossa on vuoden 1574 painos, jossa sivunumerointi on virheellinen sivun 136 jälkeen. Teoksessa on myös kommentaari.
[318]Reynolds & Wilson 1991, 161.
[319]Erasmus *Opera omnia* I.7. *Carmen* 63 (Vredevel). Erasmus kirjoitti kaikkiaan seitsemän kreikankielistä runoa vuosina 1504–23. Vredevel 1995, 23–24 ja 55.
[320]Stephanuksen suppeassa teoksessa (45 s., 12:0), jonka otsikko alkaa sanalla Ψαλμοί, ei ole painovuotta eikä painopaikkaa. Se on Upsalan yliopiston kirjastossa (signum *Biblar grek. G. T.*). Lopussa on Stephanuksen sivun mittainen latinankielinen epilogi, jossa hän toteaa osan teoksen kreikannoksista olevan käännöksiä (*metaphrasis*), osan tulkintoja (*hermeneutica*).
[321]Sandys 1958 II, 336–337. Binns 1990, 722, General index, jossa viitteitä useisiin kreikankielisiin runoihin.

Odysseiasta sentenssikokoelman (*Homeri gnomologia*, 1660).[322] Katolinen John Christopherson (k. 1558) kirjoitti Jeftan tarinasta kreikankielisen ylioppilasnäytelmän.[323] Joshua Barnes, joka toimi Cambridgen yliopiston kreikan professorina 1695–1712, julkaisi kreikankielisen runoelman Αὐλικοκάτοπτρον, *sive Estherae historia poetica praphrasi* (1679). Teos alkaa seuraavasti:

1 Μῆνιν ἄειδε Θεὰ ʽΑμαληχιάδεω ʼΑμανῆος
Οὐλομένην, ἣ μυρι' ʽΕβραίοις ἄλγε' ἔθηκε
Περσέων δ' ἴφθίμους ψυχὰς ἄιδι προίαψεν.

> Laulaos, oi runotar, Haman Hamaninpojan / tuhoavasta vihasta, joka aiheutti Persian juutalaisille tuhansia tuskia, / heitti heidän urheat sielunsa Haadekseen. (Barnes 1679, 1.1–3)[324]

Iliaan alkusäkeitä parodioitiin jo antiikin aikana. Barnes määrittelee teoksensa kuitenkin parafraasiksi. Sen ei siis ollut tarkoitus olla ivamukaelma *Iliaasta*, vaan käyttää *Iliasta* vain pohjatekstinä vakavahenkisessä teoksessa. Alkuosa onkin lähes *Iliaan* cento. Teoksen esipuheessa Barnes kertoo Homeros-innostuksestaan ja siitä, kuinka hänen on itse asiassa helpompi kirjoittaa kreikaksi kuin latinaksi tai englanniksi.[325]

Joseph Justus Scaliger (1540–1609), Julius Caesar Scaligerin poika, kirjoitti kreikankielisiä epigrammeja ja käänsi Catullusta ja Martialista kreikaksi. Elämänkerrassaan hän mainitsee kirjoittaneensa nuorena paljonkin kreikankielisiä runoja, mutta ei pitänyt niitä julkaisemisen arvoisina. Jotkin niistä olivat kuitenkin ilmestyneet – ilman hänen lupaansa.[326] Scaliger toimi Leidenin yliopiston professorina, ja hänen oppilaansa, saman yliopiston historian professori ja etevä filologi Daniel Heinsius (1580–1655) julkaisi kreikankielisen runojensa kokoelman.[327] *Peplus Graecorum epigrammatum* julkaistiin osana Heinsiuksen latinankielisten runojen kokoelmaa vuonna 1613. Se sisältää 57 runon sikermän filosofiepigrammeja, joiden esikuvana ovat toimineet Diogenes Laertioksen epigrammit. Sikermä käännettiin latinaksi vuonna 1618. Heinsiuksen poika Nicolaus toimitti teoksen laajennetun painoksen vuonna 1649.[328] Tämä painos sisältää lähes 160 kreikankielistä runoa, joista kaikki eivät kuitenkaan ole Heinsiuksen. Kokoelma jakaantuu kahteen osaan. *Peplus* alkaa kuuden sivun mittaisella latinankielisellä esipuheella, joka on samalla selostus kreikan

---

[322] Sandys 1958 II, 349–350.

[323] Binns 1990, 216, 218, 612. Binnsin mukaan näytelmästä on ilmestynyt myös moderni editio (1928).

[324] Teksti on Johann Fabriciuksen teoksesta, Fabricius 1705–28 I, 550–551. Ministeri Haman aikoi murhata kaikki Persian juutalaiset. Barnes kirjoitti myös runoelmansa selitykset kreikaksi. DNB III, 250–252. Ks. myös Sandys 1958 II, 357–358.

[325] Barnes julkaisi Anacreon-runoelmansa (1705) yhteydessä listan tulevista runoistaan; joukossa on kreikankielisiä otsikkoja, joista ainakin yksi toteutui. Σπειδηριάδος kertoo hämähäkin ja rupikonnan taistelusta. Se on makaroniruno. DNB III, 252.

[326] Sandys 1958 II, 203. Grafton 1983, 103–104.

[327] Heinsius julkaisi Hesiodoksen teokset ja Aristoteleen *Runousopin.* Kustaa II Aadolf nimitti hänet Ruotsin valtionhistorioitsijaksi. Sandys 1958 II, 314–315. Becker-Cantarino 1978, 20–21.

[328] Becker-Cantarino 1978, 66. Selostan teosta vuoden 1649 painoksen perusteella. Ks. myös Forster 1970, 30–31 ja 41, jossa muita hollantilaisia oppineita, jotka kirjoittivat kreikaksi.

taidon leviämisestä lännessä; mainitaan mm. Khrysoloras, Poliziano, Budé ja J.J. Scaliger. Filosofiepigrammeissa filosofeiksi Heinsius katsoo myös Homeroksen, Hesiodoksen ja Euripideen. Viimeinen epigrammi ylistää sillografi Timonia, hellenistisen ajan satiirikkoa, jonka kohteena olivat juuri filosofit. Ensimmäiseen osaan sisältyy myös epigrammi Hugo Grotiukselle sekä filosofian olemusta pohtiva runo. Toinen osa (*Graeca reliqua*, s. 539–629) sisältää kynnysrunoja Heinsiuksen omiin tai toisten laatimiin teoksiin kuten kreikan sanakirjoihin, runoja eri henkilöille ja käännöksiä. Joseph Scaligerille Heinsius kirjoitti "bukolisen idyllin" ja neljä muuta kreikankielistä runoa; Isaac Casaubonille kreikankielisen kirjeen. Runo Kaanaan häistä on laadittu Nonnoksen pohjalta (*in Nonni Metaphrasin*, s. 565–66). Lopussa on Vergiliuksen 10. eklogin kreikannos sekä Theokritoksen ja *Kreikkalaisen antologian* runojen latinannoksia.

Ferrarassa syntynyt Olympia Fulvia Morata (1526–55) kirjoitti useita kreikankielisiä runoja. Vuonna 1554 Moratan aviomies nimitettiin Heidelbergin yliopiston lääketieteen professoriksi, ja kreikan professori Jacobus Micyllus pyysi oppinutta rouvaa antamaan ylioppilaille kreikantunteja. Opetus jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, koska seuraavan vuoden lokakuussa Morata kuoli tuberkuloosiin vain 29-vuotiaana.[329] Moratan kirjoitukset julkaistiin 1558 Baselissa. Uusintapainos ilmestyi jo neljän vuoden kuluttua ja hieman laajennetut painokset 1570 ja 1580.[330] Ensimmäisessä osassa on yhteensä kuusitoista kreikankielistä kirjoitelmaa: kaksi suorasanaista (patrioottinen ylistyspuhe Q. Mucius Scaevolalle ja kiitoskirje omalle kreikanopettajalle) sekä kolmetoista runoa, joista kahdeksan on psalmiparafraaseja heksametrimittaan.[331] Muut runot ovat elegistä mittaa: nelisäkeinen raamattuparafraasi Jeesuksen ristiinnaulitsemisesta, kaksi hautajaisrunoa, hääruno ja onnitteluruno. Viimeksimainittu runo (10 eleg.) on samalla minämuotoinen julistus naisen oikeudesta valita kotitöiden sijasta "kukkiva Parnassos".[332]

Utrechtissa asunut *virgo docta* Anna Maria van Schurman (1607–78) kirjoitti viisi kreikankielistä kirjettä, jotka ilmestyivät hänen kokoomateoksessaan *Opuscula* (1648). Kaksi niistä on osoitettu englantilaiselle Batshua Makinille (Βαθσύα Μάχιν), joka opetti Böömin prinsessa Elisabethia. Toisessa kirjeessä van Schurman tiedustelee kuninkaallisen oppilaan (μαθητρίς) edistymistä.[333] Makin julkaisi vuonna 1673 pamfletin naisten oikeudesta kielten, myös kreikan, ja muiden humanististen aineiden opiskeluun. Julistus oli samalla hänen

---

[329]Bainton 1971, 253–268, erityisesti 253–254, 257–28. MATEO. Frauen des Humanismus.

[330]Teoksen ensimmäinen osa sisältää kirjeitä, puheita, vuoropuheluja, runoja ja käännösrunoja. Toisessa osassa on Moratalle osoitettuja tai Moratan kunniaksi kirjoitettuja tekstejä, joista jotkin ovat kreikankielisiä. MATEO. Frauen des Humanismus.

[331]Psalmit 1, 2, 23, 34, 46, 70, 75 ja 150. Moratan psalmiparafraaseissa ei ole ainakaan päällisin puolin havaittavissa Apolinarioksen psalmiparafraasien (Ludwich) vaikutusta.

[332]MATEO. Frauen des Humanismus. Onnittelurunon englanninnos, Bainton 1971, 254 ja suomennos, ks. artikkelini *Kotilääkäri*-lehdessä 2001, 5, 88.

[333]MATEO. Frauen des Humanismus ja van Schurman 1652, 155–165.

vastaperustamansa tyttökoulun mainosta.[334] Myös Skandinavian maissa oli 1600-luvlla joitakin oppineita naisia, jotka osasivat lukea kreikkaa.[335]

Johannes Reuchlinia on pidetty ensimmäisenä saksalaisena, joka sepitteli runoja kreikaksi.[336] Hänen sukulaispoikansa Phillipp Melanchthon kirjoitti nelisenkymmentä kreikankielistä runoa. Suurin osa niistä on kirjoitettu kreikan professorina. Monet Melanchthonin painetut kreikankieliset runot olivat kynnystekstejä hänen julkaisemiinsa kirjoihin. Melanchthon painatti myös oppilaittensa kreikankielisiä runoja yhteisjulkaisuina, joiden joukossa oli hänen omia runojaan.[337] Eräs Melanchthonin runo (8 eleg.) vuodelta 1543 on kuvitteellinen piirtokirjoitus luostarin portilla. Siinä todetaan luostarin olleen aiemmin laiskojen (ἀεργός) munkkien hovi (αὐλή). Munkit olivat kuin kuhnureita, jotka söivät kansan keräämän hunajan, mutta Jeesuksen kentaurit (ts. ratsuritarit) ajoivat heidät pois.[338] Melanchthonin oppilas Paulus Dolscius (Döltsch) sepitti kreikankielisiä raamattuparafraaseja Saarnaajasta, Sananlaskuista ja Siirakin kirjasta.[339] Psalmit hän sovitti elegiseen mittaan (1555). Lisäksi hän avusti Augsburgin tunnustuksen kreikantantamisessa.

Melanchthonin ystävä Joachim Camerarius oli hänen muutamien tärkeimpien kreikankielisten kirjeidensä vastaanottaja. Camerarius kirjoitti Melanchthonin elämänkerran, jonka Johannes Melas kreikansi heksametrimittaan vuonna 1571.[340] Camerarius toimi kreikan professorina useissa yliopistossa, pisimpään Leipzigissa. Hän julkaisi Jacobus Micylluksen kanssa vuonna 1538 runokokoelman, joka sisälsi kreikkalaisia runoilijoita Arkhilokhoksesta Angelo Polizianoon. Humanistikreikkaa oli myös ranskalaisen Germanus Brixiuksen runo ja kokoelman viimeinen eli Camerariuksen oma arvoitusruno (Αἴνιγμα) ja sen latinannos. Camerarius kirjoitti myös teoksen omistekirjeen kreikaksi.[341] Vuonna 1551 Camerarius julkaisi psalmiparafraasin Hampurin kymnaasin kreikanopetusta varten.[342] Camerariuksen latinankielisiä eklogeja ja muita runoja sisältävässä kokoelmassa (1568) on kaksi pitkää kreikankielistä runoa. Häärunossa (189 heks.) hän vertaa sulhasta Agamemnoniin, morsianta Penelopeehen. Herätteen runoon Camerarius kertoo saaneensa Theokritokselta. Hautajaisrunossa hän ei mainitse vainajan nimeä. Kehys on fiktiivinen: minä-kertoja kulkee

---

[334]Grendel 1999, s.v. Batshua Makin (Hilda Smith). Makin mainitsee pamfletissaan (London 1673) niin Moratan kuin van Schurmanin.

[335]Norjalainen Cille Gad (n. 1675–1711) käänsi norjalaisen hartauskirjan kreikaksi ja latinaksi. Käännös ei ole säilynyt. Skafte Jensen 1995, 77 (Inger Ekrem). Pohjolan naisia, jotka osasivat kreikkaa, olivat kuningatar Kristiina, Vendela Skytte (1608–29) ja Elisabeth Brenner. Plantin 1736, 39.

[336]Ludwig 1998a, 54, joka viittaa Lizeliukseen 1730.

[337]Rhein 1987 on koonnut runot ja antaa niistä myös käännökset. Ks. myös Ludwig 1998a, 54.

[338]Rhein 1987, 199–207.

[339]Ludwig 1998a, 56. Lizelius (1730) asetti hänet Saksan kreikkarunoilijoiden eturiviin.

[340]Ludwig 1998a, 55 n105. Sandys 1958 II, 266–267.

[341]Teoksen kuvailu, GG 300. Brixius eli German de Brie (k. 1538) julkaisi ja käänsi etenkin Johannes Khrysostomosta. Hän oli opiskellut kreikkaa Janos Laskariksen ja Markos Musuroksen johdolla.

[342]*Hymni sacri, a Joachimo Camerario pabepergensi, Graecis versibus contexti & excerpti ex ipsius libro, quem inscripsit: disputatio de piis, et catholicis atque orthodoxis precibus* [---] *Ad usum gymnasii Hamburgensis* (Hamburg 1551).

niityllä ja kohtaa virran rannalla karitsaa olkapäillään kantavan miehen. Sukeutuu keskustelu, jonka aiheena ovat kuolema ja ikuinen elämä.[343]

Martin Crusius piti Tübingenin yliopiston kreikan professorina vuodesta 1560 lähtien säännöllisesti tyyliharjoituksia. Niissä hiottiin opiskelijoiden kreikankielisiä maisteripuheita, jotka esitettiin promootioiden yhteydessä. Crusiuksen ensimmäinen painettu kreikankielinen runo oli heksametrirunoelma *Historia de Susanna* (1555).[344] Crusius julkaisi kaksi kreikankielisten epideiktisten runojen ja puheiden kokoelmaa nimeltään *Poematum Graecorum* (1567) ja *Germanograecia* (1585). Niissä on osin samoja tekstejä. *Poematum Graecorum* jakaantuu kahteen osaan, joista ensimmäinen sisältää mitallisia parafraaseja kirkkovuoden evankeliumiteksteistä (*Evangelia Dominicalia*) sekä raamattuparafraaseja, erityisesti psalmien. Toinen osa sisältää hengellisiä ja epideiktisiä runoja, kuten hautajaisrunoja ja onnitteluja ystäville, Petrarcan runon kreikannoksen, runomuotoisia kirjeitä sekä kynnystekstejä.[345]

Foliokokoinen *Germanograecia* jakaantuu sisällöltään kuuteen osaan: 1) kahdeksan latinankielistä puhetta aiheena Kreikan kieli ja kirjallisuus, 2) neljä latinankielistä akateemista juhlapuhetta, jotka on käännetty myös kreikaksi, 3) kuusi Crusiuksen oppilaiden laatimaa maisteripuhetta promootioihin, joista viisi kreikankielistä ja yksi hepreankielinen. Loput kolme osaa sisältävät yhteensä 118 kreikankielistä epideiktisiä runoa, niiden latinannoksia sekä huomautuksia runoihin. Lisäksi teoksessa on yksi parentaatio ja kolme kirjettä kreikaksi.[346] Osa runoista oli ilmestynyt jo *Poematum Graecorum* -kokoelmassa. Runot on ryhmitelty epideiktisten lajityyppien mukaisesti kuten syntymäpäivä-, tervetulo-, hää- ja hautajaisrunot.[347] Crusiuksen kerrotaan kirjoittaneen lisäksi noin 6000 katekeettista kreikankielistä saarnaa, joista osan hän julkaisi teoksessaan *Civitas Coelestis*, Πολίτευμα Οὐράνιον, *seu conciones catecheticae* (1578).[348]

Crusius selostaa *Germanograecian* selitysosastossa Laurentius Rhodomannuksen elämänvaiheet. Rhodomannusta (1546–1606) pidettiin Saksan parhaana kreikkarunoilijana. Hän toimi Jenan ja Wittenbergin klassisten kielten professorina ja keskittyi tutkimuksissaan etenkin myöhäisantiikin eepikkoon Quintus Smyrnalaiseen. Rhodomannus oli Michael Neanderin oppilas, ja Neander julkaisi häneltä kaksi laajaa kreikankielistä runoelmaa: yhdeksän kirjaa käsittävän *Palaestina*-eepoksen (Frankfurt 1581) sekä anonyymina ilmestyneen heksametrirunoelman *Argonautica. Thebaica. Troica. Ilias Parva* (Leipzig 1588).[349]

---

[343]MATEO. CAMENA. Camer067.
[344]Ludvig 1998a, 34. Crusiuksen elämästä, ks. myös Ludvig 1998b, 133–34.
[345]Ludwig 1998a, 41–42.
[346]Crusius 1585. Ks. myös Ludwig 1998a, 28, 42–52. Legrand IV, 277, GG 66 ja Paulsen 1898, 369.
[347]*Genethliaca* (3 kpl), *Epicedion* (1), *Philica* (16), *Symbuleuticon* (1), *Suasoria* (1), *Epigrammata* (19, lähinnä kynnystekstejä), *Propemptica* (17), *Syncharistica* (16, lähinnä promootio-onnitteluja), *Epithalamia* (19) ja *Epicedia* (25).
[348]Paulsen 1898, 369 kertoo saarnojen määräksi 6174 kappaletta. Jorgesenin 1979, 63 mukaan Crusius käänsi sunnuntain saarnan kreikaksi sitä mukaan, kun sen kuuli.
[349]Ludwig 1998a, 56. Sandys 1958 II, 271. Ks. myös AGL II, s.v. Neander, 432, nro 18.

Palaestina oli ilmeisen suosittu: siitä otettiin toinen painos vuonna 1587 ja kolmas vuonna 1589.[350] Nimiösivun mukaan tämä "kreikkalais-latinalainen" runo on tarkoitettu opiskelevalle nuorisolle. Neander painottaa esipuheessaan (s. 4–8) kreikan aktiivista taitoa: ilman kirjoitusharjoituksia ei voi kunnolla oppia ymmärtämään kreikkaa. Kreikkalaisia auktoreita jäljitellään ja omaksutaan parhaiten kirjoittamalla kreikaksi. Neanderin mukaan saksalaisten kirjoittamilla kreikankielisillä runoilla on jopa kansallinen tavoite: kreikkalainen sivistys nostaa Saksankin sivistysvaltioiden joukkoon (*nec vulgari tantum et semibarbara, sed erudita*, s. 19).

Palaestinan yhdeksän kirjaa käsittävät keskimäärin 300–400 säettä, poikkeuksena neljäs kirja, jossa on lähes 800 ja kolmas kirja, jossa on 1086 säettä. Aukeaman vasemmalla puolen on kreikka, oikealla latina. Tekstit eivät vastaa sananmukaisesti toisiaan. Kreikankielisen tekstin marginaalissa on latinankielisiä sisältöä kuvailevia väliotsikoita – ensimmäinen (*Palaestinae propositio*) ja viimeinen väliotsikko ovat retorisia. Teoksessa on henkilö- ja asiaindeksi latinaksi. Kreikan kieli on kauttaaltaan sujuvaa, mutta sisältää myös runsaasti harvinaisia sanoja myöhäisantiikin eepikoilta.

Palaestina eli pyhän maan historia alkaa paratiisin kuvauksella (Palestiinan alue käsittää siis myös Eufrat-virran seudun) ja päättyy turkkilaisvaltaan 1500-luvun alkuvuosikymmenille. Esitysjärjestys noudattaa Vanhan testamentin kirjoja tuon ajan kaanonin mukaan, joka sisälsi myös apokryfikirjoja.[351] *Palaestina* on siten raamattuparafraasi, jossa on mukana historiallista aineistoa. Poikkeuksen muodostaa viimeinen eli yhdeksäs kirja, joka kertoo Palestiinan historiasta ajanlaksun alusta 1500-luvulle. Jeesuksen syntymä on kuvattu kuudennessa kirjassa (130–162). Enkelten ylistyksen Rhodomannus kuvaa seuraavasti:

τοῦδ᾽ ἄρα τικτομένοιο, βροτῶν ἐπὶ χάρματα πάντων,
ἀγγελίην θεόπεμπτον ἀπὸ δρηστῆρες ὀλύμποιο
αὐτονυχεὶ κήρυξαν ἐπ᾽ ἀγραύλοισι νομοῦσιν·
ὕμνον δ᾽ ἠπύσαντο γενέθλιον εὔφρονι Μούσῃ
κῦδος ἐν ὑψίστοισι θεῷ, καὶ ἔραζε γαλήνη
ὀλβοτόκος μερόπεσσι δ᾽ἀεὶ κῆρ εὔνοον εἴη.

> Kun hän, kaikkien ihmisten ilo, oli syntynyt / ilmoittivat Olympoksen palvelijat juuri tuona yönä / jumalallisen sanoman kedon paimenille: / he virittivät syntymäpäivähymnin iloiseen melodiaan: kunnia Jumalalle korkeuksissa ja maan päällä tyyntä / ja olisipa onneasynnyttävä sydän aina suopea kuolevaisille. (Rhodomannus, 1587, 6.146–151)[352]

---

[350] HYK:ssa on vuoden 1589 painos, jonka perusteella selostan teosta. Ks. myös Paulsen 1896, 368–369.

[351] Teos sisältää seuraavat kirjat: 1. Patriarkat, 2. Tuomarit, 3. Kuninkaat, 4. Kansanjohtajat ja papit, 5. Makkabealaiset, 6. Herodes Idymealainen, 7. Kristus, 8. Herodes Hasmonialainen ja Rooman preetorit, 9. Roomalaiset, muhamettilaiset, germaanit.

[352] Latinaksi kohta kuuluu: *Humani generi quem summa ad gaudia natum, / Nuncius, Angelico veniens* ex *agmine, vulgat* / *Musica caelestis natalia carmina psallit.* / *Gloria in aetheris Iouae, pax undique terris* / *Floreat, atque hominum generi sit amica voluntas*. Kreikankieliset säkeet alkavat pienellä alkukirjaimella. Sanakirjat LSJ, Lampe, Sophocles, TLG, Schrevelius eivät tunne sanaa ὀλβοτόκος.

Pakanallisen kulttuurin sanat Olympos ja muusa sulautuvat luontevasti kristilliseen sisältöön. Olympoksen eli taivaan palvelijat, ts. enkelit laulavat pienokaiselle epideiktisen syntymäpäiväonnittelun (ὕμνον γενέθλιον) iloiseen melodiaan: εὔφρονι Μούσῃ.

III. Kreikan kieli ja kirjallisuus Turun akatemiassa

Kuten Ranskassa ja Englannissa, myös Ruotsissa monarkit vaikuttivat kreikan opiskelun yleistymiseen. Uskonpuhdistajakuninkaan toinen poika, Erik XIV määräsi vuonna 1566 arkkipiispa Laurentius Petri Gothuksen opettamaan Upsalan yliopistossa kreikan alkeita. Juhana III perusti puolestaan Tukholmaan kuninkaallisen kymnaasin (*Gymnasium regium*), jonka kreikan opetukseen kuului myös klassisia auktoreita.[353] 1600-luvulla Kustaa II Aadolf ja hänen tyttärensä Kristiina kutsuivat valtakuntaan kuuluisia oppineita.[354] Heistä merkittävin, Descartes, valitti kuningattaren keskittyvän kreikan opiskeluun filosofian kustannuksella.[355] Kristiinalle, jonka juhlamitaliin vuonna 1665 kaiverrettiin filologeja askaruttanut sana ΜΑΚΕΛΩΣ, kirjoitettiin useita kreikankielisiä runoja ja omistettiin kreikaksi kaksi kreikankielistä väitöskirjaa.[356] Kristiina keräsi myös käsikirjoituksia, joista suuren osan hän kruunusta luopuessaan vei pois Ruotsista.[357] Turun akatemian – *Academia Christinaea* tai *Auraica* – symbolinen perustajamonarkki oli filhelleeni.

III.1. Varhaiset suomalaiset kreikantaitajat

Ruotsalainen Gustaf Trolle opiskeli vuonna 1512 Kölnin yliopistossa kreikan alkeita. Tuleva Upsalan arkkipiispa osti sieltä Khrysoloraan kieliopin (Pariisi 1507) ja teki siihen

---

[353]Collijn 1921, 117–118. Ks. myös Fant 1775–86 I, 20.
[354]Helander 1994, 39 esittelee näistä oppineista muutamia latiniteetin kannalta.
[355]Ks. filosofin kirje 9.10.1649 Böömin prinsessa Elisabethille teoksessa Descartes, Renè (1994) *Teoksia ja kirjeitä*, Helsinki, 321.
[356]Mitalista, ks. esim. Plantin 1736, 38 alaviite g. Kristiinalle kirjoitetuista henkilökirjasista kolmessa on kreikankielinen runo. Kajanto 1993, nrot 23, 29 ja 85. Kristiinalle omistetut kaksi kreikankielistä väitöskirjaa kreikankielisin omistein, ks. Liite 2. Väitöskirjaomisteet, nrot 1 ja 2 sekä väitöskirjat, nrot 4 ja 6.
[357]Kristiinan omistamista käsikirjoituksista, Plantin 1736, 38 alaviite g ja 81 alaviite n. Fant 1775–86 I, 93–94.

merkintöjään. Renessanssihumanismin peruskielioppi kulkeutui siten Pohjolaankin.[358] Linköpingin tuomiorovastina 1530- ja 1540-luvulla toiminut Magnus Laurentii omisti puolestaan Strassburgissa 1525 painetun Homeros-edition. Ruotsin varhaisinta humanistikreikkaa kirjoitti mainittu Laurentius Petri Gothus, tuleva arkkipiispa hänkin, opiskellessaan vuonna 1559 Wittenbergissä Melanchthonin johdolla.[359] Wittenbergissä opiskelivat kreikkaa myös Suomen reformaation vaikuttajat ja tulevat Turun koulun rehtorit Mikael Agricola ja Erik Härkäpää.[360] Jälkimmäinen oli myös Rostockin yliopiston kasvatteja samoin kuin ahvenanmaalainen Matthias Marci ja Ericus Erici (Sorolainen).[361]

Suomen suomenkielisen kirjallisuuden ensimmäinen merkkiteos on kreikankielisen teoksen käännös. Agricola toteaa Uuden testamentin suomennoksensa (1548) esipuheessa, että hän on kääntänyt "politain Grecain, politain Latinan, Saxain ia Rotzin kirioista". Marja Itkonen-Kailan mukaan kaikki neljä kieltä ovat vaikuttaneet suomennokseen. Agricola käytti editionaan Erasmuksen Uuden testamentin viidettä painosta (1535), johon hän vertasi erikielisiä käännöksiä.[362] Erasmuksen *Novum instrumentum* (1516) pohjautui puolestaan bysanttilaiseen resensioon.[363] Agricola lähti Wittenbergiin täydentääkseen taitojaan pyhissä kielissä ja siellä hän myös aloitti Uuden testamentin kääntämisen. Hän oli opiskellut kreikan alkeita jo Turussa. Lutherin *Postillaan* tekemiensä merkintöjen perusteella hänellä oli käytössään kreikka–latina-sanakirjoja. *Postillan* reunamerkinnöissä on myös kaksi kreikankielistä sanaa.[364] Agricolan opiskeluaikana Wittenbergin kreikanopetus oli hyvin monipuolista. Vuosina 1536–39 Melanchthon luennoi Isokratesta, Demosthenesta, Euripidestä, Ptolemaioksen *Tetrabiblosta* ja osia Aristoteleen *Nikomakhoksen etiikasta*.[365] Melanchthon mainitsi luento-ohjelmassa luennoivansa Demosthenesta vain vähän kerrallaan, niin että ne, joilla ei ole tekstiä, saattoivat kirjoittaa sitä muistiin. Hänen mukaansa tekstin kirjoittaminen oli hyödyllinen harjoitus: hän itse oli kirjoittanut Roomalaiskirjeen kreikaksi kolmeen kertaan.[366]

---

[358]Palm 1976, 35. Collijn 1921, 115. Fant 1775–86 I, 8–10.
[359]Collijn 1927–31, 264. Collijn 1932–33, 26–28. Tanskalaisen Jacobus Jasparuksen *homerokentron* on vielä varhaisempi: vuodelta 1541. Harsting 1994, 470.
[360]Plantin 1736, 21–22. Fant 1785–89 I, 12. Collijn 1921, 115. Wittenbergissä opiskelleista "Suomen reformaation ydinjoukosta", Nuorteva 1997, 158–171.
[361]Rostockin yliopiston kreikanopetuksesta, ks. Rhein 1996.
[362]Itkonen-Kaila 1997, 10, 64–70. Heininen 1976, 22–24.
[363]Ks. esim. Monfasani 1983, 176. Ks. myös De Jongen artikkeli teoksessa Dionisotti & Grafton & Kraye 1988, 97–110.
[364]Heininen 1976, 34–35, 44–45, 54. Tarkiainen & Tarkiainen 1985, 49. Heinisen mukaan kyseessä olivat Gisbertus Longoliuksen (1533) ja Ambrosius Calepinuksen kreikka–latina-sanakirjat. Agricolan *Postillaan* kirjoittamat kreikankieliset sanat ovat Heinisen 1976, 54–55 translitteroinnin mukaan *prosopopeia* [!] ja *eironikos*. Molemmat ovat retorisia termejä (πρσωποποιία, εἰρωνικός tai εἰρωνίκως).
[365]Vuonna 1536 Ptol. *Tetr.*, Isocr. *Antid.* ja epideiktistä *Hevospari*-puhetta; vuonna 1567 Ptol. *Tetr.*, Eur. *Phoen.*, Arist. *EN* ja Dem. *De cor.*; vuonna 1538 Demostheneen puhetta lähettiläätoimesta (Περὶ πρεσβείας); v. 1539 Nic. *Alex.* Näistä teksteistä ehdittiin luonnollisesti käsitellä vain osia. Rhein 1986, 67.
[366]CR 3, 378. Paulsen 1896, 365.

Agricola suoritti Uuden testamentin kuulustelun toisen lukuvuotensa alussa, syksyllä 1537.[367] Maisterintutkinnossa keväällä 1539 tehtävänä oli käännös kreikasta latinaan. Melanchthon kirjoitti Agricolalle suosituskirjeen.[368] Wittenbergistä Agricola osti Aristoteleen, Strabonin ja Diogenes Laertioksen teosten latinannokset.[369] Diogenes Laertioksen käännöksen (1535) lukuisat epigrammit ja monet sitaatit ovat kuitenkin myös alkukielellä, mitä mainostetaan sekä teoksen nimiösivulla että esipuheessa.[370] Erään *Ilias*-sitaatin kohdalle joku teoksen lukija on kirjoittanut musteella καλῶς.[371] Strabonin latinannoksessa on myös runsaasti alkukieltä, kuten sitaatteja, etenkin Homerokselta.[372] Agricolan omistaman Aristoteleen *Opera omnian* (1538) latinantajia olivat kuuluisat humanistit kuten Theodoros Gaza, Johannes Argyropulos ja Guillaume Búde.[373]

Palattuaan Turkuun Agricolasta tuli Turun koulun rehtori (1539–48). Tuolloin kreikka ei vielä kuulunut koulun opetusohjelmaan. Moskovan rauhanvaltuuskunnan matkalta (1557) kerrotaan anekdoottia Turun piispan kreikan taidosta. Upsalan arkkipiispa Laurentius Petri ja Moskovan patriarkka kävivät keskustelua kreikaksi – todennäköisesti kirkkokreikaksi – aiheenaan ortodoksian ja luterilaisuuden erot. Tulkki käänsi väittelyn tsaarille venäjäksi, ja Agricola olisi tarinan mukaan hymähdellyt tulkin lukuisille käännösvirheille.[374]

Myös Erik Härkäpää sai Melanchthonin kirjoittaman todistuksen päättäessään opintonsa Wittenbergissä 1551.[375] Härkäpää toimi Turun koulun rehtorina kahteen otteeseen (1555–59 ja 1562–68). Vuonna 1559 hän sai erokirjeen rehtorinvirasta, mutta valittiin pari vuotta myöhemmin uudelleen rehtoriksi. Toisena kautenaan hän otti opetusohjelmaan myös kreikan (1566–68). Härkäpää kuitenkin erotettiin virasta toistamiseen. Valituskirjeissään Juhana III:lle hän esitti syyksi antamansa kreikanopetuksen.[376] Kreikanopetus toimi tässä toisessa erottamisjupakassa epäilemättä kätevänä tekosyynä tuomiokapitulille päästä eroon

---

[367]Tarkiainen & Tarkiainen 1985, 64–66.

[368]Melanchthon antoi Agricolalle ja eräälle toiselle opiskelijalle yhteisen suosituksen. Tarkiainen & Tarkiainen 1985, 67.

[369]Vallinkoski 1963, 82–83. Ks. myös Simo Heinisen artikkeli teoksessa Laasonen *et al.* 1996, 59–68.

[370]Saatekirjeessä todetaan, että editiosta on poistettu joitakin kohtia. Indeksissä on kreikkalaisia termejä (εὐβουλία, κῶμος) ja ennen varsinaista tekstiä on Epikharmoksen kuvaus jumalten synnystä kreikaksi.

[371]Diogenes Laertios 1535, 350: Diogenes Sinopelaisen elämänkerta, jossa *Iliaan* tunnettu kohta jumalten lahjoista (*Il.* 3.65). DL 6.66. Lisäksi on NB-merkintöjä kreikkalaisten runojen latinannoksien kohdalla (s. 31 ja 37). Vallinkoski 1963, 90 toteaa, että vain puneella tehdyt merkinnät ovat varmasti Agricolan. Hänen mukaansa kiistattomasti Agricolan merkintöjä ovat Epikurosta esittelevässä kymmenennessä luvussa olevat.

[372]Teoksen saatekirjeessä sitaatteihin viitataan esimerkkeinä (*exempla*) ja runoina (*carmen*). Tästä Strabon-painoksesta, ks. Harlfinger *et al.* 1989, 285 (Maria Irene Ghisu). Strabon-nide sisältää myös kolme muuta maantieteellistä teosta. Joachim Vadianuksen maantieteellisessä katsauksessa on Agricolan kappaleessa runsaasti käsinkirjoitettuja merkintöjä.

[373]GG 113. Baselissa painettiin 1530-luvulla Aristoteleen koko tuotanto kahteen otteeseen kreikaksi (1531 ja 1539). GG 112 ja GG 114.

[374]Heikel 1894, 17, joka viittaa Tengströmiin 1814–21, 5. Tengström viittaa puolestaan J. Hallmanin teokseen Olaus ja Laurentius Petristä. Hallman 1726, 119. Heikel 1894, 17 arveli Agricolan oppineen hieman venäjää Viipurissa. Tarkiainen & Tarkiainen 1985, 118 pitävät venäjäntaitoa epätodennäköisenä.

[375]Kreikan opiskelu on erikseen mainittu. Ks. Tengström 1814–21, 6, jossa ote todistuksesta.

[376]Tengström 1814–21, 6–7, jossa ote Härkäpään kirjeestä. Ks. myös Lagus 1890, 9, Heikel 1894, 23–24, Hanho 1947, 27 ja Kajanto 2000, 57.

hankalasta rehtorista. Härkäpää sai siitä puolestaan itse hyvän perustelun vedotessaan kreikkaa suosivaan monarkkiin.

Ericus Erici (Sorolainen) aloitti opintonsa Turun koulussa 1563 eli Härkäpään toisella rehtorikaudella. Rostockin yliopistoon hän kirjoittautui vuonna 1573, jolloin kreikan professorina oli kreikan kirjoitus- ja keskusteluoppaiden kirjoittaja Johannes Posselius vanhempi. Myös teologian professorina oli hyvä gresisti: Melanchthonin oppilas, ramisti David Chytraeus.[377] Näiden johdolla opiskeli myös ahvenanmaalainen Matthias Marci, joka kirjoittautui yliopistoon neljä vuotta Sorolaista myöhemmin. Matthias Marci kuului valmistuttuaan Rostockin yliopiston opettajakuntaan opettaen astronomiaa. Vuonna 1581 hän kuitenkin ilmoitti luento-ohjelmassa opettavansa myös kreikkaa Clenarduksen kieliopin pohjalta.[378] Matthias Marci on siten ensimmäinen suomalainen, jonka tiedetään opettaneen kreikkaa yliopistossa.

Rostockista valmistuttuaan Ericus Erici toimi Gävlen koulun rehtorina (1578–83), kunnes Juhana III nimitti hänet Turun piispaksi. Sorolainen suhtautui suvaitsevasti monarkin katolisväritteiseen messujärjestykseen (ns. *Röda boken*, 1576) suositellen sitä hiippakuntiensa papistolle. Juhana III antoi hänelle mahdollisesti tehtäväksi kääntää sen kreikaksi vuoden 1587 tienoilla. Monarkin kirkkopoliittisena tavoitteena oli solmia suhteet Konstantinopolin patriarkaatin kanssa.[379] Mallina Juhana III:lla oli epäilemättä Tübingenin humanistien kuten Martin Crusiuksen toiminta. Kirkkokreikaksi eli kreikkalaiskatolisen kirkon liturgian käyttämään kielimuotoon käännetty Augsburgin tunnustus (1559) oli luovutettu idän kirkon johtajalle vuonna 1575. *Augustana Graecan* lisäksi Ericus Erici saattoi puolestaan ottaa mahdolliseen omaan käännökseensä mallia myös reformaatioajan Saksan katekeettisen kirjallisuuden kreikannoksista.[380] Toinen kirkkodiplomatian tarpeita palveleva toimenpide Juhana III:lta oli lähettää Turun kirkkoherra Thomas Laurentii Tübingeniin juuri Martin Crusiuksen kreikanoppiin. Thomas Laurentii opiskeli puolisen vuotta (1585–86) Crusiuksen johdolla ja todennäköisesti nimenomaan kirkkokreikkaa eikä nykykreikkaa. Kirkkodiplomatian tarpeisiin edellinen oli hyödyllisempää. Crusius oli tosin perehtynyt molempiin.[381] Delegaatio Konstantinopoliin messujärjestyksen luovuttamiseksi kreikkalaiskatolisen kirkon patriarkalle ei kuitenkaan toteutunut.

---

[377]Hanho 1947, 20. Sorolaisen elämänvaiheista, Parvio 1990, 993–999.

[378]Nuorteva 1997, 266–267. Matthias Marci kirjoitti ruotsalaisen opiskelutoverinsa muistokirjaan kreikankielisen sitaatin (Apt. 14:22); kuva muistokirjan sivusta, Nuorteva 1997, 268.

[379]On kyseenalaista, valmistuiko käännös koskaan. Tengström 1814–21, 9–10 viittaa Baaziukseen (1642), Messeniukseen (1700) ja Westéniin (1799). Baazius 1642, 415 ei kuitenkaan puhu varsinaisesti käännöksestä: *Constantinopolin proficisceretur, haec eadem* [sc. *Ritus Eccl. in Liturgia*] *expediturus.* Messenius sen sijaan puhuu toisaalta kreikannoksesta, toisaalta delegaatiosuunnitelmista vuoden 1587 kohdalla. Messenius 1700, VII, 74 ja X, 34. Westén 1799, 178 mainitsee käännöksen jopa Sorolaisen käsikirjoitusten joukossa. Ks. myös Heikel 1894, 23–24, Parvio 1990, 996 ja Nuorteva 1997, 275.

[380]Ks. edellä, s. 39.

[381]Thomas Laurentiin opiskelu on yleensä tulkittu nykykreikan opiskeluksi, ks. Plantin 1730, 26 alaviite x (*barbara hodiernorum Graecorum lingua*), Fant 1775–86 I, 21, Heikel 1894, 24–25 ja viimeksi Nuorteva 1997, 274–277. Plantin viittaa Conrad Dietericuksen oraatioon *De propagatione Ling. Gr. per Germaniam* (1663). Dietericus puhuu kuitenkin neutraalisti vain Kreikan kielestä (*Graecae lingua*). Dietericuksen puhe sisältyy teokseen Goetzius 1704.

Viimeistään Juhana III:n kuoltua (1592) Sorolainen luopui katolilaismyönteisyydestään. Sorolaisen kreikantaidosta antaa hieman viitteitä *Postillan* (1621) kreikankielisten termien, kuten φιλονείκεα, ἐλεγχεῖν, selitykset.[382] *Postillan* lukijat tutustuivat jonkin verran myös antiikin Kreikan kulttuuriin sellaisten latinalaistettujen nimien kuten *Aleksander Magnus, Herodotus, Hesiodus, Homerus, Hyponactes, epicurerit, Lysias, Menander, Plutarchus, Pythagoras* ja *Thucydides* avulla. Helluntaimaanantain tekstissä Sorolainen toteaa: "Homerus, se cwluisa pacanainen Poeta / ylistä yhden Cuningan / jonga nimi oli Agamemnon / että hän on puhunut wähäin ia lyhykäisten sanain cansa / mutta swret ia corkiat asiat."[383] *Postillassa* Sorolainen korostaa *homo trilinguis* -ihannetta suosittelemalla, että jokaisen seurakunnassa ja *Schoulusa* opettavan pitäisi osata latinaa, kreikkaa ja hepreaa, vaikka "sijhen palio aica ia swuri cwlutos tarwitan ennein cuin ne opetan".[384]

III.2. Kreikan kouluopetus

Ruotsin kouluissa kreikkaa alettiin opettaa varsinaisesti vasta piispa Laurentius Petrin työstämän koulujärjestyksen (1571) jälkeen.[385] Sitä ennen pidettiin kiinni Melanchthonin (ja Comeniuksen) pedagogisesta periaatteesta, että koululaisten ainoana kielenä alkeistasolla oli latina. Turun koulu oli ehkä kreikan opetuksen suhteen edelläkävijä koko Ruotsin valtakunnassa Härkäpään toisen rehtorikauden lopussa (1566–68). Rehtorin erottamisessa ei sinänsä ollut kyse kreikan vastustamisesta oppiaineena, vaan koulujärjestyksen pedagogisesta periaatteesta. Erään Simon Johanniksen tiedetään ostaneen vuonna 1566 (eli kreikan opetuksen aloitusvuonna) kreikan kieliopin, joka oli Johannes Metzlerin laatima. Kielioppikirjaan oli lisäksi sidottu Melanchthonin kreikan kieliopin defekti kappale ja jopa Hesiodos-editio (Basel 1553).[386] Turkulaisella oli siten mahdollisuus opiskella Hesiodosta alkukielellä jo 1560-luvulla.

---

[382] Kouri 1984, 214–216. Ks. myös Kajanto 2000, 71

[383] Kouri 1984, 149, jossa teksti (1.964–965) ja Sorolaisen käyttämä lähde: Jenan superintendentti Martin Mirus. Mirus siteeraa postillassaan (1602) alkutekstiä: " [---] wie Homerus von seinem Könige Agamemnone redet: παῦρα μὲν ἀλλὰ μάλα λιγέως." Näin ei Agenor *Iliaassa* (3.214) sano kuitenkaan Agamemnonista, vaan Menelaoksesta.

[384] *Postilla* 1.960, ks. Kouri 1984, 210.

[385] Reformaatio lakkautti luostarikoulut, mutta käynnisti samalla kansanvalistuksen ja koululaitoksen systematisoinnin. Ruotsin valtakunnassa annettiin seitsemän koulujärjestykstä vuosina 1571–1807. Lisäksi Suomea varten laadittiin omia koulujärjestyksiä ja ohjeistoja. Koulujärjestyksiä nimenomaan klassisten kielten kannalta ovat esitelleet Lagus 1890, *passim*, Heikel 1894, 21–31 ja Hanho 1947, *passim*; latinan osalta Merisalo 1994, 53–59 ja Kajanto 2000, 59–75. Ks. erityisesti Hanho 1947, 293–300 (kirjoitus-ja puheharjoitukset), 271–272, 285–287 (kreikan oppikirjat).

[386] Nuorteva 1997, 203. Niteen osti vuonna 1575 Johannes Jussoila ennen lähtöään Tukholman kuninkaalliseen kymnaasiin.

Vaikka Laurentius Petrin koulujärjestys noudatti sekin Melanchthonin ohjeistoa, se määräsi kreikan opiskelun tapahtuvaksi yksityisten ohjaajien (*praeceptores*) opastuksella.[387] 1580-luvulla ainakin Gävlen, Kalmarin, Linköpingin, Nyköpingin ja Tukholman triviaalikouluissa opetettiin kreikkaa.[388] Martin Crusius totesi *Germanograecian* (1585) omisteessa kreikan kielen saavuttaneen jo kaukaisen Pohjolankin.[389] Tietoja Ruotsin valtakunnan kreikanopetuksesta Crusius oli saanut ruotsalaiselta oppilaaltaan Petrus Jonaelta, jolle hän oli kirjoittanut vuonna 1582 kreikankielisen jäähyväistervehdyksen (*propempticon*). Crusius painatti runon myös *Germanograeciaan* (1585) ja liitti runon kommentaariksi Petrus Jonaen selostuksen Ruotsin kouluoloista. Petrus Jonaen kertoman mukaan rehtori Christianus Agricolan aikana Turun koulussa oli noin 70 tai jopa 700 (po. 100?) oppilasta ja myös kreikka kuului opetusohjelmaan.[390] Tämä Mikael Agricolan poika oli rehtorina vuosina 1578–82.

Moni suomalainen opiskeli ennen ulkomaisia yliopisto-opintojaan Tukholman kuninkaallisessa kymnaasissa, joka oli perustettu 1576.[391] Juhana III:n avustuksella kymnaasin kirjapaino hankki Ruotsin ensimmäisen kreikkalaisen kirjaimiston. Kymnaasin kreikan opettaja, Greifswaldissa ja Wittenbergissä opiskellut Jacobus Erici julkaisi Ruotsin ensimmäiset kreikankieliset kirjat: Isokrateen nimiin pannun pareneettinen kirjoitelman *Demonikokselle* (1584)[392] ja kreikankielisen katekismuksen Cατηχήσις [!] χριστιάνων ἑλληνίκων (1584).[393] Oktavokokoinen katekismus sisälsi dekalogin, uskontunnustuksia, rukouksia sekä valittuja kohtia Uudesta testamentista. Se on siten osin Lutherin *Vähän katekismuksen* kreikankielinen käännös, jonka esikuvina ovat toimineet Saksassa 1500-luvulla tehdyt katekeettisen kirjallisuuden kreikannokset. Jacobus Erici lisäsi katekismukseensa kielioppiosan, joka on lähinnä äänneoppia. Kuninkaallisessa kymnaasissa käytettiin 1500-luvun puolivälissä painettua Donatuksen pohjalta tehtyä kreikan kielioppia (*Donatus Graecus*).[394]

Ensimmäinen ruotsalainen kreikan sanakirja ilmestyi 1587 Tukholmassa. Olaus Petri Helsingiuksen *Synonymorum libellus* on pääosin kolmikielinen (ruotsi–latina–kreikka), vaikka kaikkien sanojen kohdalla ei olekaan kreikkalaista vastinetta.[395] Vain harvoin

---

[387]Hanho 1947, 14–15. Lagus 1890, 11. Koulujärjestyksen periaate pohjautui Melanchthonin v. 1528 muotoilemaan Saksin koulujen koulujärjestykseen

[388]Lagus 1890, 14.

[389]Ludwig 1998b, 134 ja 145–46.

[390]Ludwig 1998b, 139–141, jossa runo painettuna.

[391]Nuorteva 1997, 199–207. *Gymnasium regium* lakkasi toimimasta jo 1590-luvulla.

[392]*Demonikokselle*-kirjoitelmaa ei pidetä enää Isokrateen teoksena. Myöhäisantiikin ja Bysantin auktorit (Foibammon, Stobaios) viittasivat siihen ahkerasti. Ks. esim. Brémond 1928, 109–113 sekä Harlfinger *et al.* 1989, 215 (Peter Rosumek) ja 293–294 (Giuseppe De Gregorio).

[393]Collijn 1921, 118. Collijn 1932–33, 24–25. Teoksesta on säilynyt vain alkulehdet. Jacobus Ericin julkaisema Aisopos (1583) oli vain latinaksi. Collijn 1932–33, 10–11.

[394]Collijn 1921, 119–121. Collijn 1932–33, 22–24. Collijn arvelee Jacobus Ericin ottaneen mallia Melanchthonin teoksesta *Institutio puerilis literarum Graecarum*. *Donatus Graecus* oli painettu Frankfurtissa 1500-luvun puolivälissä.

[395]Collijn 1921, 122. Collijn 1932–33, 51–53. Helsingius mainitsee dedikaatiossaan (A2v) esikuvakseen Johannes Serranuksen sanakirjan (Nürnberg 1567). Sen esikuva oli puolestaan eräs Hollannissa v. 1546 painettu

Helsingius antaa esimerkkilauseita. Kuitenkin *döö*-sanan yhteydessä on mainittu jopa auktori: καταλύειν τὸν βίον *apud Platonem* ('vapautua elämästä Platonin mukaan'). Teoksen lopussa on Pythagoraan nimiin pannut *Kultaiset lauseet*.

Kreikan opetusta triviaalikouluissa vahvistettiin 1595 Upsalan kirkolliskokouksessa. Vaadittiin kreikan ottamista yleisesti oppiaineeksi ja pyrittiin yhdenmukaistamaan opetusta. Kieliopeista suositeltiin Clenardusta ja tekstiksi Galatalaiskirjettä.[396] Turun koulun rehtorina oli vuosina 1595–1609 Wittenbergissä opiskellut Marcus Helsingius, joka laati vuonna 1596 analyysin Paavalin kirjeestä Titukselle todeten, että teologien on sallittua siteerata myös pakanallisia auktoreita.[397] 1590-luvulla Turun koulussa opettanut Johannes Mentz omisti Scapulan Baselissa painetun foliokokoisen sanakirjan (1594). Omaiset lahjoittivat sen Mentzin kuolinpesästä koulun kirjastolle 1606. Samana vuonna koulun apuopettaja Gabriel Melartopaeus lahjoitti koululle Gregorios Nazianzoslaisen teokset (1571).[398]

Vuoden 1611 koulujärjestys sai vaikutteita Johannes Rudbeckiuksen yksityiskollegiosta, jossa klassisilla auktoreilla oli huomattava sija.[399] Vaikka tämänkin koulujärjestyksen tarkoituksena oli vankentaa pappiskoulutuksen perusteita, piti triviaalikoulujen opetusohjelmaan kuulua nyt myös profaaneja auktoreita. Vähintään kaksivuotisissa, mutta neliluokkaisissa maalaiskouluissa (*scholae provinciales*) luettiin koulujärjestyksen mukaan kolmannella luokalla Lutherin katekismuksen kreikannosta, mahdollisesti juuri Jacobus Ericin Κατηχήσις-teosta. Neljännellä luokalla opiskeltiin kielioppia Clenarduksen pohjalta, luettiin Hesiodoksen *Töitten ja päivien* alkuosaa ja vaihtoehtoisesti seuraavia teoksia: Isokrateen *Nikokleelle*, pseudo-Isokrateen *Demonikokselle*, jokin Demostheneen olyntholais- tai filippolaispuhe tai Plutarkhoksen epäperäinen teos *Lastenkasvatuksesta*. Lisäksi luettiin Uutta testamenttia. Myös kuusiluokkaisissa kaupunkikouluissa (*scholae cathedrales*) kreikka tuli opetusohjelmaan alustavasti kolmannella, mutta varsinaisesti vasta neljännellä luokalla, jota kutsuttiin sen mukaan kreikkaluokaksi (*classis Graeca*). Clenarduksen kieliopin lisäksi luettiin *Nikokleelle* ja *Demonikokselle* sekä kahta Demostheneen olynthoslais- tai filippolaispuhetta sekä Uutta testamenttia. Valinnaisiin teoksiin kuuluivat Hesiodoksen *Työt ja päivät*, jokin Euripideen tragedia tai valittuja kohtia Homerokselta. Lisäksi oli käännösharjoituksia kreikasta latinaan ja jopa latinasta kreikkaan, sekä kirjoitusharjoituksina lyhyitä kreikankielisiä kirjeitä. Koulupojat säilyttivät myös viikonlopun yli tuntuman kreikkaan: Neljäs- ja viidesluokkalaiset

---

teos. Collijn 1932–33, 52. Helsingiuksen sanakirjan alussa on lainaukset Erasmukselta ja Quintilianukselta. Ne käsittelevät synonyymien käyttöä. Helsingius oli Skaran kymnaasin teologian lehtori. Fant 1775–86 I, 28–30.

[396]Hanho 1947, 21–23. Vuoden 1604 Upsalan yliopistoa koskevassa mietinnössä opiskelijan oli osattava kreikkaa jo ennen kuin he tulevat yliopistoon. Lagus 1890, 16.

[397]Helsingius tarkoittaa Paavalin kirjeen viittauksia antiikin auktoreihin ("Epimenides", Aratos ja Menandros). Tengström 1814–21, 31; Heikel 1894, 25–26.

[398]Vallinkoski 1948, 92–93.

[399]*Collegium Rudbeckianum* toimi vain kolme vuotta (1610–1613). Ensimmäisenä lukuvuonna luettiin kreikan kielioppia, osia Uudesta testamentista ja Euripideen satyyrinäytelmästä *Kyklooppi*. Toisena vuonna jatkettiin Euripidestä, luettiin Ksenofonin *Kyyroksen kasvatuksen* 1. kirjaa ja Demostheneen 1. olyntholaispuhetta. Rudbeckius ohjasi säännöllisesti kreikan kirjoitusharjoituksia, ja hänen kerrotaan toisinaan myös keskustelleen oppilaittensa kanssa kreikaksi. Palm 1976, 35. Lagus 1890, 18–19.

käänsivät lauantaina sunnuntain evankeliumin kreikasta latinaan. Sunnuntaina jumalanpalveluksen jälkeen teksti kerrattiin latinaksi ja kreikaksi.[400]

Päteviä kreikanopettajia ei kuitenkaan ollut niin paljon, että kaikki koulut olisivat yltäneet näin idealistisiin tavoitteisiin. Kuningas ei myöskään antanut koulujärjestykselle siunaustaan.[401] Vuoden 1611 koulujärjestys ei siten ehkä missään ollut kokonaisuudessaan voimassa, mutta sinänsä se kertoo, mitä auktoreita pidettiin pedagogisesti soveliaina. Merkillepantavaa on kirjoitusharjoitusten osuus. Turun koulun opetusohjelmasta ei ole tietoja tämän koulujärjestyksen voimassaolon ajalta.[402]

Ruotsissa ensimmäiset varsinaiset kymnaasit perustettiin 1620-luvulla.[403] Kymnaasia eli "lukiota" käytiin triviaalikoulun jälkeen ennen yliopisto-opintoja. Se ei kuitenkaan ollut pakollinen yliopistoa edeltävä oppilaitos. Vanhimmat ja maineikkaimmat kymnaasit olivat Västeråsin ja Strängnäsin; edellisen oli perustanut Johannes Rudbeckius ja jälkimmäisen Laurentius Paulinus Gothus.[404] Suomessa oli Ruotsin vallan aikana 8–10 triviaalikoulua, mutta kymnaaseja kerrallaan vain yksi. Turun kymnaasi (1630) ehti toimia kymmenen vuotta ennen sen muuttamista yliopistoksi, jolloin Viipurin koulusta tehtiin kymnaasi (1641). Kun Uudenkaupungin rauhassa Viipuri siirtyi venäläisille, ylennettiin vuorostaan Porvoon koulu kymnaasiksi vuonna 1724. Se oli korkeatasoinen oppilaitos ja käytännössä eräänlainen hiippakuntayliopisto.[405]

Kun Turun katedraalikoulu muuttui kymnaasiksi (1630) se sai oman – luultavasti Isaacus Rothoviuksen muotoileman – koulujärjestyksen nimeltä *Methodus didactica in Collegio Aboënsi*. Kreikan suhteen se poikkesi vuoden 1611 valtakunnallisen koulujärjestyksen hengestä. Turun kymnaasissa opetettiin sen mukaan vain Uuden testamentin kreikkaa. *Theologus superior* selitti vuoden verran Paavalin kirjeitä, joita oppilaiden oli analysoitava kieliopillisesti. *Theologus inferior* opetti aina lauantaisin ja pyhien aattona kreikkaa.[406] Viimeksi mainittu tarkoitti todennäköisesti juuri sunnuntain evankeliumitekstin lukemista kreikaksi ja sen kääntämistä kreikasta latinaan – kuten valtakunnallisessa koulujärjestyksessä annetaan ohjeeksi. Turun kymnaasin käyneiden kreikantaito poikkesi tämän koulujärjestyksen vuoksi siten vaikkapa Strängnäsin kymnaasin käyneistä.

---

[400]Hanho 1947, 24–27, 215–218. Hultin 1920, 6–7. Lagus 1890, 21. Vuoden 1611 koulujärjestyksessä oli ohjeistoa latinan kirjoitusharjoitusten suhteen. Harjoiteltiin kirjeen, historiallisen kertomuksen (*historiale*) tai lyhyen tarinan muotoon (*fabulosum*) laadittuja tekstejä. Hanho 1947, 215. Lagus 1890, 12.

[401]Hanho 1947, 23–26. Västeråsin koulussa noudatettiin tarkimmin vuoden 1611 koulujärjestystä. Siellä oli myös kreikan kirjoitusharjoituksia. Lagus 1890, 27–28.

[402]Hanho 1947, 30 n1. Lundstedt 1875, 24–25.

[403]Hultin 1920, 4. Kymnaasit muistuttivat institutionaaliselta rakenteeltaan ajan yliopistoja. Hultin 1920, 63–64. Nyberg 1991, 21.

[404]Nyberg 1991, 14. Lundstedt 1875, 19–23.

[405]Kymnaasin perustamisesta, Nyberg 1991, 16–17 ja Hultin 1920, 42–48.

[406]Hanho 1947, 218–219. Lagus 1890, 29. Ks. myös Lagus 1890, 42, jossa taulukko vuosien 1611, 1626 (Strängnäs), 1630 (Turku), 1628 (Västerås) ja 1649 koulujärjestysten mukaisesta kreikanopetuksesta.

Valtaneuvos Johan Skytten säätyläislapsille tarkoitettu oppilaitos *Collegium illustre* (tai *Skyttianum*) Tukholmassa oli toiminnassa vain muutaman vuoden (1625–30). Oppilaitoksen oman koulujärjestyksen mukaan pojat aloittivat kreikan opinnot kahdeksanvuotiaina ja lukivat Clenarduksen kielioppia, Posseliuksen keskusteluopasta, Lubinuksen sentenssikokoelmaa, Aisopoksen faabeleita, kristillisiä peruskappaleita, sunnuntaievankeliumeja kreikaksi ja latinaksi, Kreikan seitsemän viisaan mietelmät, pseudo-Plutarkhoksen *Lastenkasvatuksesta* ja *Iliaan* ensimmäistä laulua.[407] Tämä ohjeisto sisältää 1600-luvun yleisimmät kreikanopetuksessa käytetyt tekstit – samoja käytettiin sittemmin Turun akatemiassakin.

Teologian professori Laurentius Stigzeliuksen muotoileman vuoden 1649 koulujärjestyksen eli ns. Kristiinan koululain voimaantuloaikana Turun kymnaasi oli muutettu yliopistoksi ja Suomen ainoana lukiota vastaavana kouluna oli Viipurin kymnaasi (1641–1711). Koululain tavoitteena oli erottaa koulut liiallisesta kirkon ohjauksesta painottamalla yleisissivistäviä ja luonnontieteellisiä oppiaineita. Se sai vaikutteita myös comeniuslaisesta pedagogiikasta. Kreikan suhteen uusi koulujärjestys oli vuoden 1611 koulujärjestystä huonompi: tuntimäärä oli pienentynyt (latinan kasvanut) ja Uuden testamentin kreikan osuus jonkin verran suurentunut. Clenarduksen kielioppia opiskeltiin nyt G.J. Vossiuksen uudistaman painoksen (1642) mukaan. Hesiodos oli jäänyt pois, mutta tilalla olivat Aisopoksen faabelit ja Ksenofonin *Kyyroksen kasvatus*. Opetusohjelmassa olivat edelleen mukana epäperäiset *Demonikokselle* ja *Lastenkasvatuksesta.* Kristiinan koulujärjestyksessä mainittiin erikseen kuitenkin myös kreikan kirjoitusharjoitukset. Niissä piti jäljitellä parhaita kreikkalaisia auktoreita.[408]

Vuoden 1649 koulujärjestykseen ei oltu kirkon piirissä tyytyväisiä, koska sitä pidettiin liian humanistisena. Gezelius vanhempi julkaisi vuonna 1669 pappien koulutusta varten ohjeiston (*Examen ordinandorum*), jossa kreikan osalta vaadittiin vain "keskitasoa". Se tarkoitti perehtymistä Uuteen testamenttiin tai perikooppeihin. Gezelius määräsi perustamalleen Hämeenlinnan koululle vuonna 1670 kreikan osalta vain kieliopin ja Aisopoksen faabeleiden lukemista. Hän oli juuri edellisenä vuonna julkaissut omassa kirjapainossaan Aisopoksen kreikka–latina-edition *in usum scholarum trivialium.* Hämeenlinnassa piti lukea myös kristillisiä opinkappaleita (*Capita sacrosanctae fidei*), joita sisältyi puolestaan Gezeliuksen kreikan kieliopin liitteeseen. Vuonna 1683 ilmestyi Gezeliuksen koulujärjestysehdotus *Methodus informandi*, jossa hän comeniuslaisesti painotti harjoitusten merkitystä kouluopetuksessa. Triviaalikouluissa kreikka oli Gezeliuksen mukaan aloitettava neljännellä luokalla (*classis syntactica et prosodica*), jolloin piti opiskella paradigmoja, kristinuskon opinkappaleita sekä evankeliumeja. Viidennellä luokalla (*classis rhetorica et logica*) piti lukea kielioppia ja osia Uudesta testamentista; lisäksi oli

[407]Kolmetoistavuotiaina pojat tutustuivat myös kreikan murteisiin, johonkin Demostheneen puheeseen ja Aristofaneen komediaan. Lundstedt 1875, 26–30. Lagus 1890, 29.
[408]Hanho 1947, 37–43, 220-225. Merisalo 1994, 54–55. Hultin 1920, 7–8. Laasonen 1977, 345–349. Lagus 1890, 40–43.

kirjoitusharjoituksia (*exercitia Graeca*). Loma-ajan luettavaksi Gezelius suositteli Aisopoksen faabeleita kreikaksi.[409] Gezeliuksen ehdotus oli monissa Suomen kouluissa käytössä seuraavaan koulujärjestykseen saakka. Muu kuin Uuden testamentin kreikka jäi siten vapaahetkien huviksi, mutta toisaalta sille saattoi olla käyttöä kirjoitusharjoituksissa.

Viipurin kymnaasiin oli saatu *Graecae linguae lector* Kristiinan koulujärjestystä edeltävänä vuonna. Ensimmäinen viranhaltija Johannes Rachlitius opetti kreikkaa, matematiikkaa ja musiikkia. Viipurin kymnaasi sai vuonna 1654 oman koulujärjestyksen, joka kuitenkin pääosin noudatti Kristiinan koulujärjestystä.[410] Ilmeisesti Viipurissa tavoitteet kreikan suhteen olivat Turun kymnaasia korkeammalla. Latinan ja kreikan lehtoreilla oli mahdollisuus saada myös apulaiset, jotka korjasivat kirjoitusharjoituksia.[411] Kuten yliopistoissa, myös kymnaaseissa oli väittely- ja puheharjoituksia, disputaatiota ja deklamaatioita. Retoriikan ja runouden lehtorit valmistivat kymnaasin juhliin latinan- ja ruotsinkielisiä puheita ja runoja, ylioppilaat koulunäytelmiä. Strängnäsin ja Västeråsin kymnaaseista on säilynyt kreikankielisiä oraatioita ja dissertaatioita.[412] Sen sijaan yhtäkään kreikankielistä runoa tai puhetta ei ole Ruotsin vallan ajan suomalaisista kymnaaseista tiedossa.[413]

Vuoden 1693 koulujärjestys eli ns. Kaarle XI:n koulujärjestys kiinnitti huomiota nimenomaan tietojen soveltamiseen.[414] Kreikka aloitettiin tuolloin jo viisiluokkaisen triviaalikoulun neljännellä luokalla. Oppikirjoina oli Gezeliuksen kielioppi ja "Nemesioksen ja muiden kreikankielisiä sentenssejä". Jälkimmäinen tarkoitti Skaran piispan Haquin Spegelin vuonna 1685 Skaran kymnaasin tarpeisiin toimittamaa teosta Λέξεις ῥηταί, joka sisälsi viisi sadan mietelmän kokonaisuutta.[415] Ensimmäiset sata ovat 400-luvulla eläneen Emesan piispa Nemesioksen. Seuraavana ryhmänä on valikoima lauseita Thukydideeltä ja Isokrateelta. Kolmantena ryhmänä on muilta, nimeämättömiltä auktoreilta valikoitu kokonaisuus. Siihen kuuluu mietelmiä ainakin pseudo-Fokylideeltä. Neljäntenä ryhmänä on Clemens Aleksandrialaisen ja viidentenä Demofiloksen mietelmiä.[416] Teos sisälsi yhteensä siis 500 sentenssiä. Viidennellä luokalla jatkettiin kielioppiin, etenkin lauseoppiin, syventymistä, luettiin Uutta testamenttia ja mietelmiä. Kymnaaseissa luettiin puolestaan

---

[409]Hanho 1947, 43. Laasonen 1977, 349–362, erityisesti 357–359. Lagus 1890, 54–55.
[410]Hultin 1920, 12. Viipurissa opiskeltiin 132 tuntia klassisia kieliä: 75 tuntia latinaa, 21 tuntia kreikkaa.
[411]Hultin 1920, 17.
[412]Ks. tuonnempana, s. 375 ja 396.
[413]Viipurin kymnaasilla oli oma kirjapaino, sen julkaisemista epideiktisistä runoista, ks. Hultin 1920, 31–33 ja Hanho 1947, 211. Viipurin piispoina ja siten kymnaasin *eforuksina* oli humanistikreikkaa kirjoittaneita oppineita: Nicolaus Nycopensis 1658–1664, Abraham Thauvonius 1672–1679, Petrus Laurbecchius 1696–1705 ja David Lund 1705–1711. Porvoon kymnaasissa ei ollut koko Ruotsin vallan aikana kirjapainoa, vaikka sen perustamiseen pyydettiinkin lupa. Hultin 1920, 27–28 ja 227–228.
[414]Hanho 1947, 45–46, 227, 272. Lagus 1890, 66–67, Hultin 1920, 33–34.
[415]Spegel 1685. Teos sisältää kaksi nimiösivua. Collijn 1942–44, 849 ja 639. Fant 1778–1786 II, 86–87. Teoksesta otettiin uusintapainos 1718. Lagus 1890, 67 mainitsee v. 1642 Upsalassa ilmestyneen Nemesios-painoksen, jota Collijn ei tunne. Laguksen teoksessa on muutamia kreikan oppikirjoja koskevia virheitä, jotka ovat periytyneet esim. Hanhon 1947 teokseen.
[416]Spegel 1685. 100-luvulla eläneen Demofiloksen (Damofilos) nimiin on viety kaksi mietelmäkokoelmaa: toisessa on 58, toisessa 45 mietelmää. RE 4 (1901) (O. Rossbach) ja RE 5 (1905) (E. Wellmann).

vuoden 1649 järjestyksen mukaisesti *Demonikokselle* ja *Lastenkasvatuksesta,* mutta myös Cato vanhemman nimiin pantuja mietelmiä Maksimos Planudeen kreikankielisinä käännöksinä. Viimeksimainitun vaihtoehtona oli "muita sentenssejä". Profaanien auktorien osuus suhteessa raamattukreikkaan näytti siten kaventuvan: tekstien sijasta tyydyttiin sentensseihin. Kymnaasin kreikan lehtorin oli kuitenkin pidettävä edelleen kirjoitusharjoituksia, viikottaisia käännöstehtäviä.[417]

Piispa Johannes Gezelius nuorempi totesi vuonna 1701, että yliopistoon tulevista pelkästään triviaalikoulun käyneiden kreikan taito oli puutteellinen, mikä kävi ilmi ylioppilaskuulustelussa.[418] Hämeenlinnan triviaalikoulun tutkintovaatimusprotokollassa vuodelta 1710 kreikan kuulustelu vaikuttaa kuitenkin aika vaativalta: alemmassa asteessa vaadittiin loppukokeena toisen paastosunnuntain evankeliumitekstin resoluutio, kieliopin sääntöjä, erityisesti aksentuaatiota ja edistyneemmiltä myös Jaakobin kirjeen viimeisen luvun tyylin selostamista. Lisäksi opettaja saneli tekstin, jota oppilaiden piti osata välittömästi kääntää – toisten latinaksi, toisten kreikaksi.[419]

Vuotta ennen kuin Porvoon kymnaasi aloitti varsinaisesti toimintansa, julkaistiin uusi koulujärjestys, joka oli voimassa lähemmäs sata vuotta (1724–1807). Sen mukaan triviaalikouluissa ei luettu lainkaan profaaneja auktoreita, kymnaaseissa sen sijaan melko runsaasti. Kreikka aloitettiin neliluokkaisen triviaalikoulun kolmannella luokalla, jolloin luettiin Gezeliuksen kielioppia, Matteuksen evankeliumia ja lukuvuoden lopussa perikooppeja kreikaksi. Lisäksi oli tyyliharjoituksia ja prosodian opetusta. Näitä jatkettiin neljännellä luokalla, jossa apuna oli myös Pasorin sanakirja. Kymnaaseissa *Graecae linguae lector* opetti ensimmäiselle ja toiselle luokan Uutta testamenttia, kreikan kieliopin analyysia sekä raamattukreikan erikoisuuksia (*idiotismi stili Sacri*). Valinnaisina luettiin verraten helppoja Isokrateen puheita, *Lastenkasvatuksesta* ja jokin homilia, esim. Khrysostomoksen tai Basileioksen. Kymnaasin kolmannella ja neljännellä luokalla vuorossa olivat *Kultaiset lauseet* sekä osia Homeroksen *Iliaasta* ja Hesiodoksen teoksista. Kymnaasin kirjoitusharjoituksista mainitaan jonkin ennaltatuntemattoman kreikankielisen tekstin kääntäminen latinaksi sekä "små imitationer". Porvoon kymnaasissa kreikan lehtori opetti myös hepreaa, mutta toisaalta myös *Primus theologicus* oli vastuussa kreikan opetuksesta selittäen Uutta testamenttia. Porvoon kymnaasin ylemmillä luokilla tiedetään luetun Hesiodoksen *Työt ja päivät* -teosta 1700-luvun lopulla sekä myös Lukianosta, jonka *Vainajien vuoropuheluita* ilmestyi kreikka–latina-editiona Turussa 1779.[420]

---

[417]Hanho 1947, 227–228. *Disticha Catonis* -teoksen kreikannoksista, ks. edellä, s. 29 ja s. 36. Kreikan tuntimäärä, kun lasketaan yhteen sekä triviaalikoulun että kymnaasin kreikan tunnit, aleni noin puoleen vuoden 1649 koulujärjestykseen verrattuna. Lagus 1890, 66–69.

[418]Kirjeessä 25.5. 1701. Lagus 1890, 70.

[419]Hultin 1920, 69. Lagus 1890, 71. Kuulustelussa erotettiin siis kreikassa alkeistasolla olevat (*inferiores, novitiores*) ja edistyneemmät (*superiores*).

[420]Hanho 1947, 69–74, 230–231. Nyberg 1991, 37, 54–55, 75, 354. Lagus 1890, 73–79, 98–99, 123. Hultin 1920, 113–114, 201 ja 359. Retoriikan ja runouden opettajina oli Porvoossa sellaisia henkilöitä, jotka Turun akatemiassa opiskellessaan olivat kirjoittaneet kreikaksi, kuten Jonas Löngreen ja Georgius Helsingius.

1700-luvulla triviaalikouluissa luettiin siis kreikkaa, mutta ilmeisesti vain Gezeliuksen kielioppia ja Uutta testamenttia. Käytössä oli myös Georg Pasorin teos *Manuale Novi Testamenti*. Triviaalikoulusta suoraan yliopistoon aikovat epäilemättä ottivat yksityisesti ylimääräisiä kreikan oppitunteja.[421] Kouluopetuksen käytännöstä on kuitenkin olemassa hyvin erilaisia tietoja. Porin triviaalikoulun tarkastuksessa 1732 tarkastajan mielestä koulupojille opetettiin sellaisia kreikan kieliopin asioita, jotka kuuluisivat vasta yliopisto-opetukseen. Vuoden 1731 Turun kirkolliskokouksen kirjeessä kansliakollegiolle haluttiin puolestaan trviaalikoulun neljännelle luokalle samoja kreikan tekstejä, joita luettiin kymnaaseissa.[422] Niin yliopiston konsistori kuin tuomiokapitulikin arvostelivat vuoden 1724 koululakia. Kritiikki esitettiin vuonna 1745 perustetulle Tukholman kasvatuskomitealle (Uppfostringskommission). Arvostelu ei välttämättä ollut kreikkaa puoltavaa, päinvastoin. Turun piispa Johan Brovallius kritisoi omassa traktaatissaan (1751) kaiken muun ohella myös kreikan kouluopetusta, jota oli hänen mukaansa pidettävä onnistuneena, jos näissä olosuhteissa parin vuoden työn tuloksena oppilas pystyi selvittämään kieliopillisten taulukoiden avulla muutamia sanoja. Hän ehdotti, että kreikka jätettäisiin vasta yliopistossa aloitettavaksi.[423] Porvoon ja Turun tuomiokapitulit vastasivat kirjelmillä (1751 ja 1752), joiden mukaan Porvoon kymnaasissa kreikalle annettiin koulopetuksessa hieman muukin kuin pelkkä raamattukreikan rooli, vaikka se olikin ensisijainen.[424]

Klassisten auktorien opetus triviaalikouluissa siis käytännössä lakkasi 1700-luvulla. Raamattukreikan vastapainona olivat kuitenkin kirjoitusharjoitukset ja aktiivisen taidon korostaminen.[425] Porvoon kymnaasin, "hiippakuntayliopiston", kreikanopetus saattoi pitkälle vastata Turun akatemian tasoa. 1700-luvun puolenvälin jälkeen tyytymättämyys kreikan kouluopetukseen kasvoi. Seuraava koulujärjestys (1807) edustikin sitten jo uushumanismia.[426]

III.3. Johannes Gezelius vanhempi gresistinä

Johannes Gezelius vanhemman vaikutus koko Ruotsin valtakunnan kreikanopetukseen perustui ennen kaikkea hänen suosittuun kielioppiinsa. Suomen koulujen kreikanopetukseen

---

[421]Lagus 1890, 96–99.

[422]Toivottiin näet, että Turun katedraalikoulusta saataisiin maahan toinen kymnaasi. Useimmissa triviaalikouluissa oli vain kaksi opettajaa. Lagus 1890, 81–83.

[423]Hanho 1947, 74–92. Lagus 1890, 83–87. Hultin 1920, 139. Porin triviaalikoulun rehtori totesi vuonna 1748 puheessaan, että useamman kielen osaaminen ei sinänsä ole oppineisuutta: kielet ovat vain oppimisen välineitä. Liian suuri osa opiskelusta meni hänen mukaansa näiden välineiden tehottomaan opiskeluun. Lagus 1890, 88–95.

[424]Hultin 1920, 139–140.

[425]Ks. Hanho 1947, 293–300 kirjoitus- ja väittelyharjoituksista.

[426]Lagus 1890, 126–129, Hultin 1920, 223.

hän vaikutti koulujärjestyksillään ja kasvatusopillisilla traktaateillaan. Turun piispana ja siten Turun akatemian varakanslerina (1664–90) Gezelius puuttui myös yliopiston toimintaan. Raamatun selitysteoksensa (Bibelverket, raamattuteos) toimittamiseen Gezelius kokosi poikansa kanssa Turun akatemian parhaita "pyhien kielten" tuntijoita, myös gresistejä. Gezeliuksen pyrkimys painottaa kreikan opetuksessa nimenomaan pyhää kieltä kärjistyi, kun *linguarum*-professori Ericus Falander selitti vuonna 1673 Isokrateen nimiin pantua kirjoitelmaa *Demonikokselle*. Gezelius huomautti konsistorin kokouksessa, että sen sijaan olisi luennoitava Uutta testamenttia.[427] Retoriikan professori Daniel Achrelius syyttikin eräässä toisessa yhteydessä nimeltä mainitsematta Gezeliuksen filologista ohjelmaa kuivakiskoiseksi.[428] Gezeliuksen gresiteettiä ei pidä kuitenkaan nähdä liian yksipuolisesti. Hän oli opiskellut Västeråsin kymnaasissa, jossa muinaiskreikan osuus opetusohjelmassa oli huomattavan suuri ja jossa korostettiin erityisen paljon kreikan aktiivista taitoa. Gezelius pystyikin ilmaisemaan itseään varsin luontevasti kreikaksi.

Gezelius opiskeli ensin Upsalassa lyhyen aikaa, siirtyi sitten Tarttoon, mistä valmistuttuaan sai välittömästi kreikan ja heprean professuurin 1641. Tarton-professuurinsa aikana (1641–49) Gezelius johti ja kirjoitti useita kreikankielisiä dissertaatiota.[429] Hän piti oppilailleen ilmeisesti myös suullisen taidon harjoituksia, koska väitti saavansa kreikkaa osaamattoman neljässä kuukaudessa disputoimaan ja pitämään puheita kreikaksi.[430] Gezelius kirjoitti 27 kreikankielistä epideiktistä runoa, joista kolme Turussa.[431] Lisäksi hän laati kreikankielisiä kynnystekstejä kreikan oppikirjoihinsa, joiden julkaisemisen hän aloitti Tartossa. Vuosina 1646–1649 häneltä ilmestyi kunakin vuonna kreikan oppikirja. Vuonna 1646 hän julkaisi edition kreikkalaisista mietelmärunoilijoista, seuraavana vuonna kreikan kieliopin, sitten Comeniuksen *Januan* kreikannoksen ja lopulta Uuden testamentin kreikan sanakirjan. Näistä ainoastaan *Januan* kreikannosta hän ei painattanut Turussa uudelleen. Turussa ilmestyivät sen sijaan Aisopoksen faabelit, evankeliumikirja ja kreikankielinen Uusi testamentti. Johannes Posselius vanhemman kreikan keskusteluopas ilmestyi vuonna 1690 Gezeliuksen kirjapainosta. Fant mainitsee Gezeliuksen valmistelleen myös viisikielistä sanakirjaa (latina–kreikka–ruotsi–saksa–suomi).[432]

Vuonna 1646 Tartossa ilmestynyt ***Poemata Pythagorae, Phocylidis et Theognidis*** on Gezeliuksen kreikan oppikirjoista "humanistisin". Oktavokokoinen teos painettiin Turussa kolmekymmentä vuotta myöhemmin. Vain Tarton editiossa on paroni Gustaf Banerille kirjoitettu latinankielinen viisisivuinen proosaomiste, jossa Gezelius puolustaa pakanallista

---

[427]CAAP IV. 18.6.1673 (s. 158). Gezeliusten raamattuteoksesta, ks. esim. Hultin 1906, 27–29 ja Nuorteva 2001, 124–125.
[428]Laasonen 1977, 328–329.
[429]Gezeliuksen kreikankielisten väitöskirjojen määrästä, ks. tuonnempana, s. 376–377.
[430]Fant 1775–86 I, 108: [---] *documento est, quod adolescentes Graecae linguae plane ignari, in collegiis privatis, intra quatuor mensium spatium, eos facerent progressus, Graece & orare & disputare publice non erubuerint*. Lähteeksi Fant antaa vain *Palmskiöldiana*. Ks. *Januan* omiste, Gezelius 1648, 3–4.
[431]Gezeliuksen kirjoittamat kreikankieliset runot, ks. Liite 3.
[432]Fant 1775–86 I, 118–119. Lagus 1890, Bilaga II, VII jopa mainitsee sen luettelossaan ja antaa julkaisutiedoiksi "Åbo 1686".

runoutta: Runoilijat ovat Platonin mukaan jumalten lapsia eikä pidä torjua kansoista viisaimman (ts. kreikkalaisten) ajatuksia; tämän teoksen runot eivät pelkästään sivistä, vaan tarjoavat lukemiselle ja kirjoittamiselle aiheistoa ja sanastoa, *sylvam et copiam*.[433] Teoksen toisena liitetekstinä – joka on myös Turun painoksessa – on sivun mittainen kreikankielinen saatekirje "lukijalle, joka on runottarien ystävä". Sivun toisella puolen on mottona Odysseuksen repliikki runoilijoiden nauttimasta arvostuksesta (*Od*. 8.479–481). Kreikankielisessä saatekirjeessä Gezelius mainitsee pyrkineensä kääntämään Pythagoraan ja Fokylideen tekstit sanasta sanaan latinaksi, kun taas Melanchthonin editio on toiminut Theognis-osuuden mallina.[434] Theognis-osuus (1226 eleg.) on huomattavasti Pythagorasta (71 heks.) ja Fokylidesta (217 heks.) laajempi.[435]

Poemata-teoksen kommentaarin alussa Gezelius kertoo, että selitykset koskevat nimenomaan epätavallisia ja runokielen sanoja (*anomalia, poëtica*). Gezeliuksen mielestä monille "filhelleeneille" sanojen alkuperä (*origo prima*) ei aina ole selvä. Tällä hän tarkoittaa sitä, että oli tunnettava sanan alkuperä, jotta osaisi etsiä sitä ajan etymologiaan perustuvista sanakirjoista oikeasta kohdasta – tosin sanakirjoissa oli yleensä myös aakkoselliset indeksit. Gezeliuksen selitykset ovat suppeita. *Kultaisten lauseiden* ensimmäinen kommentti koskee toisen säkeen sanaa: *Vers. 2* ’Αγανός, *comis, placidus etc. in Th.* Γάνος.[436] Gezelius pyrkii sananselityksissään antamaan sanalle eri latinankielisen vastineen, kuin mitä on käännöksessään käyttänyt. Kieliopillisten selitysten lisäksi hän tulkitsee myös antiikin kulttuuria, varsinkin Theogniksen selityksissä.[437]

Kommentaarin jälkeen seuraa 26-sivuinen liite, jossa Gezelius keskittyy prosodiaan käsitellen hieman myös kreikan murteita. Gezelius toteaa kreikan kielen olevan joillekuille vaikeaa vokaalien keston, useiden murteiden ja runokielen vapauden (*licentia poetica*) vuoksi.[438] *Poemata*-teoksen Tarton-painoksen lopussa on vielä kahden sivun mittainen

---

[433]Gezelius 1646, 2v–3.

[434]Jo teoksen nimiösivulla todetaan, että Theognis-latinannos on Melanchthonin, Pythagoras- ja Fokylides-käännökset uusia. Gezelius on päivännyt sivun mittaisen kreikankielisen saatekirjeensä attikalaisen kalenterin mukaan.

[435]Gezeliuksen otsikkona on "Theognis Megaralaisen elegiset mietelmät" (γνῶμαι). Theognis sekä *Theognidea* käsittää nykyeditioissa 1389 säettä (West). Gezeliuksen antama 1. säe vastaa nykyeditioiden ensimmäistä säettä ja Gezeliuksen edition viimeinen säe eli säe 1226 = 1222 West. Nykyeditiossa (Thom) *Kultaiset lauseet* käsittävät 71 säettä kuten Gezeliuksella. Ps.-Fokylideen nykyeditiossa on 230 säettä (Horst). Gezeliukselta puuttuvat esimerkiksi kaksi ensimmäistä säettä.

[436]Lyhenne *Th.* viittaa Stephanuksen sanakirjaan (TLG). Gezelius käyttää myös lyhenteitä Bud. ja Scap. (Budén ja Scapulan sanakirjat).

[437]Gezelius 1676, ps.-Pyth. säe 26, selitys: Τοί, *dor. pro* σοί; Theognis säe 1083, selitys: Κάστωρ καὶ Πολυδείκης, *fratres gemini, Jovis ex Leda filii, a Graecis* διόσκουροι: *implorantur a nautis, quod mare piratis liberarint. Vide Myth. Com. Nat.* Viimeksimainittu tarkoittaa Natale Contin (latinalaistettuna Natalis Comes) mytologiaa käsittelevää teosta, josta ks. Kajanto 2000, 107. *Kultaisissa lauseissa* viitataan pythagoralaiseen *tetraktys*-käsitteeseen (26) ja teoksiin "Puhdistautumisia" ja "Sielun vapauttaminen" (66–67) – näitä Gezelius ei kuitenkaan kommentaarissaan selitä.

[438]Gezelius 1676, P4: *Appendix. De poesi Graeca et quantitate praecipua vocalium ancipitum* α ι υ. Stiernman 1719, 74 ja Fant 1775–86 I, 115 mainitsevat Gezeliuksen julkaisseen Turussa v. 1675 teoksen *Poetae quidam Graeci & Tractatus de Graeca Poesi*, jolla he tarkoittivat ilmeisesti tätä *Poemata*-teoksen liiteosaa. Fant mainitsee, ettei ole nähnyt teosta.

katsaus Kreikan runouteen.[439] Se on ilmeinen arkintäyte ja käsittelee yksinomaan prosodiaa. Gezelius viittaa siinä kahteen otteeseen Goliukseen, jolta on peräisin katsauksen kaksi Homeros-esimerkkiä (*Od.* 16.387 ja *Il.* 23.2). Niiden tehtävänä on kuvastaa kreikan runokielen "vapautta" tavujen keston suhteen.[440]

Gezeliuksen ***Grammatica Graeca*** oli Ruotsin kouluissa ja yliopistoissakin käytössä yli sadan vuoden ajan. Se ilmestyi ainakin 23 kertaa vuosina 1647–1801 Ruotsin valtakunnan eri kirjapainoista. Kielioppi pysyi Upsalassa julkaistusta kolmannesta painoksesta (1668) lähtien suurinpiirtein samana. Turussa ilmestyi neljä eri painosta, kaikki 1600-luvulla.[441]

Ensimmäisestä painoksesta lähtien (Tartto 1648) teoksen lopussa oli kolmisivuisen lukemisto, jossa oli kristillisiä opinkappaleita (*Capita christianae religionis*) pelkästään kreikaksi. *Capita* sisältää yhdeksän tekstiä: dekalogin, apostolisen uskontunnustuksen sekä Herran rukouksen, kaste- ja ehtoollissanat, aamu- ja iltarukouksen sekä kaksi ruokarukousta. Ne noudattavat pääosin Lutherin *Vähän katekismuksen* sanamuotoja.[442] Viimeinen rukous (kiitos ruoan jälkeen) on kuitenkin loppuosaltaan poikkeava. 'Herra suo ruoan myös korpin poikasille' -teeman jälkeen seuraa psalmin 147 sanojen mukaisesti toteamus, ettei Jumala iloitse hevosen tai ihmisen voimasta, vaan on suopea vain hänen armoonsa turvautuvia kohtaan.[443] Samat lauseet ovat Johannes Clajuksen *Vähän katekismuksen* kreikannoksessa (1572).[444] Gezeliuksen kristilliset pääkappaleet -osa pysyi muuttumattomana – tiettyine painovirheineen päivineen – kieliopin ensimmäisestä viimeiseen painokseen saakka.

Ensimmäisestä painoksesta lähtien teoksen mottona oli 12 rivin katkelma kirjeestä, jonka Basileios Suuri oli vuoden 375 tiedoilla lähettänyt Sebasten piispa Eusthatiokselle. Kirjeessä Basileios tunnustaa tuhlanneensa nuoruutensa turhuuksien opiskeluun, ἐναφανίσας τῇ ματαιπονίᾳ, kunnes heräsi kuin unesta ja näki evankeliumin totuudellisen valon.[445]

Kieliopin seuraavat painokset ilmestyivät Upsalassa (1654 ja 1668), jolloin niiden liitetekstinä oli Upsalan kreikan professorin Henricus Ausiuksen kreikankielinen onnittelu

---

[439]Gezelius 1646, 151–152. Otsikkona *Cum vacet pagella* ja *De poesi Graeca in genere*.

[440]Gezelius 1646, 152: *Gol. à pag. 435* ja *vid. in Gol.* Gezeliuksen *De scansione* -osuus on lähes sanasta sanaan Goliukselta. Golius 1687, 329.

[441]FENNICA-tietokanta: Tartto 1647, Upsala 1654, Upsala ja Turku 1668, Turku 1675, Upsala ja Turku 1685, Upsala 1687, Turku 1695, Upsala 1696, Strängnäs 1698, Tukholma 1699, Tukholma 1707, Skara 1708, Tukholma 1732 (J.K. Horn), Tukholma 1732 (J. Schneidler), Skara 1744, Skara 1756, Skara 1772, Skara 1778, Västerås 1783, Västerås 1790, Västerås 1801. Vuosina 1687–1732 julkaistut versiot ovat nimiösivujensa mukaan kaikki kuudetta painosta. Useimmissa ei ole painosmerkintää. Heikelin 1894, 125 mukaan teos ylti 16 painokseen, viimeinen oli Västerås 1813.

[442]Lukemistoa edeltää otsikko *LECTORI* ΦΙΛΕΛΛΗΝΙ χαίρειν, ja Gezelius toteaa, että koska sivuja on jäänyt tyhjäksi, hän lisää jakson *capita christianae religionis*.

[443]Ps. 147:9–11. Kiitän maist. Tuula Pitkästä viittauksesta psalmikohtaan. Myös siunaus ruoalle ruvetessa on katekismuksen rukousta suppeampi, ja ehtoorukous päättyy kirjaimiin κτλ. ('jne.').

[444]Clajus 1572, 95–97. HYK:n kappale on defekti. Gezeliuksen kreikannos on pääosin Clajuksen kreikannoksen kaltainen. Ruokarukouksen alussa Gezeliuksella on εὐλογεῖσθε, Clajuksella ἐξομολογεῖσθε. Jacobus Ericin kreikankielisessä katekeesissa (Tukholma 1584) ei ole ruokarukouksia. Ruotsissa ilmestyi (s.a.) myös kahdeksankielinen katekismus, kielten joukossa myös kreikka. Collijn 1942–44, 549.

[445]Basileios, kirje nro 223 (Courtonne). Basileios ei selosta kirjeessään tarkemmin, mitä turhuuksien (ματαιπονία) opiskelu oikein oli. Yves Courtonnen mielestä Basileios tarkoittaa niillä retoriikanopintojaan, joita hän vähätteli nimenomaan kirjeen vastaanottajan, ankaran askeetikkopiispan asenteen vuoksi. Ks. Courtonnen Basileios-edito, 234.

teoksen johdosta ja latinankieliset jälkisanat. Kolmanteen painokseen (Turku 1668) Gezelius laajensi kieliopin lukemistoa 400-luvulla eläneen munkki Neiloksen 48:lla pareneettisilla mietelmillä ja niiden latinankielisillä käännöksillä eli yhteensä yhdeksällä sivulla.[446] Sentenssit ovat uskonnollisia ja yleisiä elämänohjeita, kuten "Kaikissa teoissa on ensin tutkittava, mihin se johtaa" (nro 6). Gezeliuksen valikoimasta puuttuvat ainakin ankarinta askeesia korostavat mietelmät.[447] Neiloksen sentenssejä julkaisi mm. Michael Neander Baselissa vuonna 1559.[448] Tukholmassa vuonna 1732 painetun Gezeliuksen kieliopin lukemistossa olivat myös tunnetut lauseet Kreikan seitsemältä viisaalta.[449] Vuoden 1756 Skaran-painoksessa oli mukana myös ligatuurien luettelo.

Tarton yliopiston konstituutioiden mukaan kreikkaa oli opetettava Clendarduksen ja Otto Gualtperiuksen kielioppien mukaan. Gezelius rakensikin kielioppinsa Clenarduksen kieliopin uudistetun painoksen (1642) ja jossain määrin myös Gualtperiuksen kieliopin pohjalta.[450] Gezelius esittelee 10 nominien deklinaatiota ja 13 konjugaatiota. Esimerkkilauseet ovat pääosin Uudesta testamentista. Muutamat saattavat olla Gezeliuksen omia kehitelmiä, kuten akkusatiivia kuvaava Σβηκὸς τὴν πατρίδα ('ruotsalainen kotiseutunsa perusteella'). Gezelius siteeraa esimerkkilauseina myös pseudo-Pythagoraan *Kultaisia lauseita* ja Theognista.[451] Gezelius liitti kielioppiin lähes sanasta sanaan *Poemata*-teoksensa lopun liitteen *De poesi Graeca in genere* Golius-viitteineen ja Homeros-esimerkkeineen. Goliuksen tavoin Gezelius esittelee myös kaksitoista retorista figuuria (*De figuris poeticis*), joiden yhteydessä on teoksen kolmas Homeros-esimerkki (*Il*. 2.61) – Goliukselta siis sekin.[452] Murteiden esittelyssä Gezelius tunnustaa attikan murteen kauneimmaksi (*elegantissima*) ja mainitsee Demostheneen, mutta toteaa myös, että Uudessa testamentissakin käytetään usein attikan murteen ilmaisuja.[453] Kaikki murteita esittelevät esimerkit ovat Uudesta testamentista.

---

[446]Sentenssiosa on kieliopin lopussa, omin sivunumeroin. Gezelius 1675, 4: *Ex aureis Nili, martyris et episcopi, praeneticis*. Neilosta pidettiin Khrysostomoksen oppilaana. Häneltä on säilynyt etenkin kirjeitä sekä kertomus Siinain munkkikunnan tuhosta. PG 79, 11–25 (P.E. Migne). RE 16, 2186–2187 (Karl Heussi) ja Heussi 1917, etenkin 6–7 ja 28–30. Marttyyri-nimitys johtuu hänen sekoittamisestaan erääseen kristittyjen vainoissa kuolleeseen Neilokseen. Heussi 1917, 1–2.

[447]Gezeliuksen valikoima sisältää mietelmiä Neiloksen kahdesta mietelmäkokoelmasta, PG 79, 1239–1250 ja PG 79, 1250–1264. Edellinen on koottu Neiloksen teoksista "Vapaaehtoisesta köyhyydestä" ja "Munkkielämän paremmuudesta". Pääosa Gezeliuksen sentensseistä on jälkimmäisestä kokoelmasta, jonka otsikkona on Νείλου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος κεφάλαια ἢ παραίνεσις. Esimerkiksi Gezeliuksen valikoiman nro I = nro 8 jälkimmäisessä kokoelmassa (II = 26, III = 23, IV = 41, V = 55, VI = 39), kun taas Gezeliuksen sentenssi nro XLVI = nro 82 edellisessä kokoelmassa.

[448]PG 79, 15 alaviite c. Ks. myös Heussi 1917, 4.

[449]*Dicta Graeciae sapientium.* Vuonna 1732 *Grammatica Graeca* ilmestyi kahdesta eri tukholmalaispainosta.

[450]Laine, 1997, 199–207 (Esko Laine). Heikel 1894, 125–126.

[451]Gezelius 1675, 43, 59 ja 60.

[452]Gezelius 1675, 58, vrt. Golius 1687, 319. Molemmat antavat vain laulun, eivät säkeen numeroa. Mainitessaan kreikkalaisen ajanlaskun Gezelius viittaa *Januan* kreikannokseensa. Gezelius 1675, 13.

[453]Gezelius 1675, 60: *Attica dialectus prout omnium est elegantissima, (ob quam Demosthenes dictus Apis Attica) ita & in N.T. frequentissima, utuntur autem Attici*. Hän antaa tästä esimerkkejä, kuten ilmaisun καλῶς ποεῖν τινα ('tehdä hyvää jollekulle'), joka datiivin sijasta järjestyy akkusatiivilla, esimerkkinä Matt. 5:44 (s. 61).

Vuonna 1648 ilmestynyt ***Janua linguae Graecae*** oli Comeniuksen *Janua linguarum reserata aurea* -teoksen (1631) oktavokokoinen kreikannos (258 s.). Siinä tiedon alat luomisesta enkeleihin esitellään lyhyin lausein ja jaotellaan osioihin 1–100. Seitsemän vuotta aikaisemmin oli Tukholmassa ilmestynyt Ericus Schroderuksen laatima *Januan* ruotsinnos (latina–ruotsi). Gezelius ilmoittaa nimiösivulla, että "Kreikan kielen ovi" on tarkoitettu niille, jotka haluavat kirjoittaa, puhua ja väitellä kreikaksi.[454] Hän omisti käännöksen kreivi Erik Oxenstiernalle latinankielisellä omistekirjeellä, jossa siteeraa Pindarosta kreikaksi (*Ol.* 6.3–4). Muita kynnystekstejä ovat kolmisivuinen esipuhe ja Aleksander Hegiuksen tunnettu latinankielinen runo kreikan opiskelun hyödyllisyydestä.[455] Esipuheessa Gezelius selittää, miksi hän on jälleen kääntänyt kreikaksi teoksen, joka on jo aiemmin kreikannettu. Muut ovat kääntäneet sen profaanin kreikan kielelle, hän puolestaan on pyrkinyt kääntämään sen mahdollisuuksiensa mukaan Uuden testamentin kreikkaan.[456]

Januassa on kuitenkin paljon sellaista asiaa, jonka vuoksi Gezeliuksen on pitänyt käyttää muutakin kuin Uuden testamentin sanastoa.[457] Gezeliuksen käännös noudattaa pitkälle latinankielistä tekstiä. Comeniuslaisen pedagogiikan menettäessä viehätystään Gezeliuksella ei ollut syytä painaa teosta enää toistamiseen Turussa.[458] Teos kuitenkin tunnettiin Turussa: Turun akatemian toinen pyhien kielten professori Petrus Bergius mainitsee sen yksityiskirjastonsa luettelossa, ja ainakin yksi Turun ylioppilas käytti teoksen erästä kohtaa oman kreikankielisen kirjoitelmansa pohjatekstinä.[459]

Gezeliuksen kreikan sanakirja ***Lexicon Graeco-Latinum*** (Tartto 1649 ja Turku 1686) oli nimiönsä mukaan sekä Uuden testamentin että *Januan* kreikannoksen sanasto. Teosviitteitä on kuitenkin vain Uuteen testamenttiin tai sanat ovat ilman viitettä. Gezelius antaa sanasta usein myös sen etymologian (esim. Ὠκεάνος, οὖ *ab* ὠκύς). Sanakirja ei sisällä läheskään kaikki *Januan* sanoja. Teoksessa on sanahakemisto, jossa Gezelius antaa sanasta perussanan eli sen kohdan, mistä sana leksikonista löytyy. Gezelius myös selvittää sanakirjansa periaatetta eli sanojen perusmuodon antamista niin nimiösivulla, kaksisivuisessa esipuheessa kuin kolmivuisessa katsauksessa teoksen lopussa. Hän mainitsee antavansa ohjeita mielessään nimenomaan omin päin kreikkaa opiskelevat.[460]

Gezelius omisti sanakirjansa Tarton painoksen (1649) kuningatar Kristiinalle kreikankielisellä seitsensivuisella omistuskirjeellä, joka käsittelee kreikan kielen historiaa ja

---

[454]Gezelius 1648, nimiö: *Primum privatis exercitiis destinata, jam vero in gratiam* φιλελλήνων, *quos Graece scribendi, loquendi ac disputandi desiderium tenet*. Teos sisältää latinankielisen indeksin, sisällysluettelon ja neljä latinankielistä onnittelua Gezeliukselle.

[455]Hegiuksesta (1433–1498), Sandys 1958 II, 255, Paulsen 1896, 67.

[456]Gezelius 1648, 4. Muut kreikannokset, ks. edellä, s. 28. Baumius (1693) on käyttänyt selvästi toista Comenius-editiota kuin Gezelius.

[457]Ks. esim. Gezelius 1648, nro 754: μελωδεῖν, λογοποεῖν. Heikel 1894, 126 kiittelee Gezeliuksen käännöksen sanavalintaa, mutta toteaa lauserakenteen olevan "föga betraktadt".

[458]Laasonen 1977, 346 epäilee, että *Januan* julkaiseminen olisi jo Tartossa kohdannut vastarintaa. Gezelius julkaisi Turussa kuitenkin Comeniuksen tietosanakirjan lapsille. SKB 894–898.

[459]Bergius 1664, 31r (käsikirjoitus). Ks. tuonnempana, s. 391, Johannes Julinuksen dissertaation esipuhe.

[460]Hän ei kuitenkaan noudata tätä periaatetta täysin johdonmukaisesti: esimerkiksi sana ἀπογράφη (Luuk. 2:1) ei ole γράφειν-verbin kohdalta.

ominaisuuksia. Hän päiväsi dedikaation attikalaisen kalenterin mukaan.[461] Saatekirje valottaa Gezeliuksen gresiteettiä ja ansaitsee siksi huomiota. Gezelius määrittelee kreikan kieltä seitsemän ominaisuuden kautta: kreikan muinaisuus (ἀρχαιότης), pyhyys (ἁγιότης), sulous (ἥδυσμα),[462] painokkuus (ἔμφασις), notkeus (εὐπορία), käyttökelpoisuus (χρηστότης) sekä välttämättömyys (ἀναγκαιότης) ja keskittyy etenkin ensimmäiseen. Gezelius jakaa kreikan kielen historian neljään vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe on Nooan pojan Jafetin pojan Javanin ajoista myyttisten runonlaulajien Linoksen, Orfeuksen ja Musaioksen aikaan eli vuodet 1758–2700 jälkeen maailman luomisen. Javan sai kielten hajaannuksen jälkeen haltuunsa Kreikan ja Joonian. Javanin poika Ῥόδιος muutti Ateenaan, jonne Kadmos puolestaan toi foinikialaisen aakkoston kreikkalaisen kirjaimiston perustaksi.[463] Toisena vaiheena oli Linoksen ja muiden varhaisten runoilijoiden ajasta apostolien aikaan, jolloin kreikan kieli alkoi levitä laajemmalle. Gezelius mainitsee Ciceron, jonka mukaan kreikkaa toisin kuin latinaa luetaan lähes kaikkien kansojen keskuudessa.[464] Kolmas vaihe alkoi apostoleista ja päättyi Konstantinopolin valloitukseen. Ptolemaios Filadelfos oli Gezeliuksen mukaan *Septuagintan* alkuunpanija. Viimeinen kreikan kielen historian vaihe oli Konstantinopolin valtauksesta Gezeliuksen omaan aikaan. Oppineet toivat länteen kirjoitusten mukana myös kreikkalaisen tieteen (τὰ γράμματα ἅμα ταῖς ἐπιστήμαις). Kreikan mantereelle kreikan kieli sen sijaan turmeltiin turkkilaisilla, slaavilaisilla, roomalaisilla ja italialaisilla sanoilla, niin että Gezelius on itse kuullut Kreikasta muuttaneiden olevan yhtä mieltä siitä, että Kreikassa vallitsee nyt syvä barbaria.[465]

Gezelius on eurooppalaisten humanistien lailla siis huolissaan kreikan kielen puhtaudesta. Hänen perusteenaan on kuitenkin se, että kreikka "pyhänä kielenä" (ἁγία γλῶττα), selittää "ikuisen elämän mysteeriä".[466] Seuraavaksi Gezelius ryhtyykin käsittelemään kreikan pyhyyttä.[467] Kreikka on heprean lailla pyhä kieli, mutta heprea on Gezeliuksen mukaan tarkoitettu lähinnä juutalaisille, kreikka taas koko maailmalle. Kreikan suloutta Gezelius vertaa "suloisesti virtaavaan jokeen, joka tunkeutuu mielen sopukoihin".[468] Esimerkkinä kreikan suloisuudesta hän mainitsee Demostheneen ja Khrysostomoksen, joiden nimet tarkoittavat 'kansan voimaa' ja 'kultaista suuta'. Uudessa testamentissa on hänen

---

[461]Gezelius 1649, 2r–5r. Teksti käsittää yhteensä 149 riviä, joihin viittaan; dedikaatiossa ei ole rivinumerointia. Tarton painoksessa on useita gratulaatioita, kuten superintendentti Johannes Stalenuksen kreikankielinen, jossa hän on käyttänyt pohjatekstinään Homerosta *(Il.* 2.61). Gratulaatiot puuttuvat sanakirjan Turun painoksesta.

[462]Sana ἥδυσμα tarkoittaa oikeastaan mausteita, aromeja, LSJ.

[463]Gezelius 1649, omiste, rivit 24–28. Vrt. 1. Moos. 10: 1–4, jossa puhutaan vain rodanilaisista.

[464]Gezelius 1649, omiste, rivit 39–41.

[465]Gezelius 1649, omiste, rivit 69–74: ἡ διάλεκτος Ἑλλ. λέξεσι τουρκικαῖς, Σλαυονικαῖς, ῥωμαικαῖς καὶ Ἰταλικαῖς οὕτω διεφθάρτη, ὥστε ἐκδημοῦντας παρ᾽ ἡμῖν τοὺς Ἕλληνας ὁμολογουμένους ἰδίοις ὠτίοις [po. ὠσί] με ἠκουκέναι· Ἔν τῇ Ἑλλάδι νῦν μεγίστη ἐστι βαρβαρότης. Gezelius käyttää perfektin infinitiivimuotoa (ἠκουκέναι), joka esiintyy vasta myöhäisantiikissa, LSJ. Ks. myös Korhonen 2002a, 187, jossa rivien 73–78 ruotsinnos.

[466]Gezelius 1649, omiste, rivit 74–78.

[467]Tässä yhteydessä hän kerran käyttää γλῶσσα-muotoa (rivi 80) muualla tekstissä käyttämänsä attikan murteen muodon (γλῶττα) sijasta.

[468]Gezelius 1649, omiste, rivit 93–95: καθῶς ποταμὸς μελίρρυτος ῥέει καὶ τοὺς τῶν νοῶν ἐνδομύχους διαπερᾷ.

mukaansa monia suloisia sanontoja, jotka ovat kreikaksi suloisempia kuin parhaimpinakaan käännöksinä. Kreikan painokkuudesta Gezelius antaa esimerkit Uudesta testamentista.[469] Notkeudessaan kreikka voittaa Gezeliuksen mukaan muut kielet. Kreikan sanasto on niin rikas, ettei vielä ole ilmestynyt kattavaa sanakirjaa.[470] Hyödyllisyyttä ja välttämättömyyttä Gezelius käsittelee samalla kertaa. Kreikkalaiset ovat kaikkien tieteiden keksijöitä, mikä ilmenee jo tieteiden nimistäkin. Niinpä tieteitä kannattaa opetella kielen lähteillä (ts. kreikankielisistä alkuteoksista).[471] Omisteen lopussa Gezelius puhuttelee kuningatarta ilmaisten tyytyväisyytensä siitä, että Kristiina on innostunut kreikasta suoden sen opiskelulle päivittäin paljon aikaa.[472]

Sanakirjan Turun-painoksessa (1686) ei tätä saatekirjettä entiselle kuningattarelle enää ollut, ja kahden sivun esipuhekin on supistunut käytetyn merkistön selittämiseen. Lopun metodia esittelevä kolmisivuinen katsaus on säilytetty. Sanakirjan käyttöä helpottavan indeksin jälkeen seuraa aakkosellinen luettelo erisnimistä eli *Nomina propria Novi Testamenti*, joka nimiön mukaan on Georg Pasorilta. Luettelossa selvitellään nimien merkitystä ja joidenkin yhteydessä annetaan myös etymologia (kuten esimerkiksi *s.v.* Διόσκουροι); epikurolaisten yhteydessä viitataan antiikin auktoriin, Senecaan.[473] Erisnimet ovat siis Uudesta testamentista, mutta joukossa on dioskuurien ja epikurolaisten lisäksi myös Aeneas.[474]

Vuonna 1669 Gezelius julkaisi Turussa valikoiman **Aisopoksen faabeleita** kreikka–latina-editiona. Μῦθοι τοῦ Αἰσώπου ἐκλεκτοί ἑλληνιστὶ καὶ ῥωμαϊστί on Suomen ensimmäinen painettu kreikankielinen kirja (40 s.), ja kuten edellä on käynyt ilmi, perusteos koulujen kreikanopetuksessa. Toinen, sisällöltään täysin identtinen painos ilmestyi vuonna 1688. Teoksessa ei ole esipuhetta tai selityksiä, mutta sen alussa on Filostratoksen *Kuvia*-teoksen kohta "Faabelit" (Μῦθοι), joka on ekfrasis-perinteen mukainen kuvaus mahdollisesti fiktiivisestä Aisopos-kuvasta. Filostratos selostaa, kuinka iäkäs kirjoittaja on kuvassa luomiensa eläinhahmojen ympäröimä; eläinten kuoroa johtaa kettu.[475]

Gezeliuksen Aisopos sisältää 39 tarinaa eläimistä ja ihmisistä. Ensimmäinen kertoo ketusta, joka hakee siilin luota turvaa.[476] Myös Goliuksen kreikan oppikirjassa oli 50 Aisopoksen faabelia. Gezeliuksella on osin samoja faabeleita kuin Goliuksella, mutta myös

---

[469]Gezelius 1649, omiste, rivit 103–113. Gal. 6:1 ja 2. Piet. 2:14.
[470]Gezelius 1649, omiste, rivit 114–121.
[471]Gezelius 1649, omiste, rivit 122–129.
[472]Gezelius 1649, omiste, rivit 129–134: Ταύτης τῆς Γλῶττης ᾽Αρχαίας, ῾Αγίας, ῾Ηδείας, ᾽Εμφατικῆς, Εὐπόρου, χρηστῆς καὶ ᾽Αναγκαίας ἵμερος ὅτε καὶ ΤΗΝ ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΗΤΑ ΣΟΥ, ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΠΑΝΙΛΑΕ, αἱρεῖ καὶ σπουδὴ οὐκ ὀλίγη καθ᾽ ἡμέραν ταύτῃ τῇ γλώττῃ δίδοται [po. δίδοσαι]. Kristiina oli tuolloin 23-vuotias.
[473]Gezelius 1686, *Nomina propria Novi Testamenti*, s.v. ᾽Επικούρειος [---] *secta, quem Seneca laudat*. Epikurolaiset todellakin mainitaan Uudessa testamentissa (Apt. 17:18).
[474]Gezelius 1686, *Nomina propria Novi Testamenti*, s.v. Αἰνέας, ου ὁ *Aeneas, nomen viri Gr. laudabilis.*
[475]Philostr. *Imag*. 1.3.2 (Fairbanks). 200-luvulla eläneen Filostratos Lemnoslaisen Εἰκόνες-teos sisältää kuvauksia kuvista. Gezeliuksen Filostratos-teksti käsittää kaksi kaksipalstaista sivua, toisella palstalla latinannos. Sama typografia jatkuu Aisopos-tekstissä.
[476]Gezelius 1669, nro 1 = nro 19 (III) Hausrath.

joitakin, mitä Goliuksella ei ole.[477] Molempien Aisopos-teksti perustuu Bysantin oppineen Maksimos Planudeen käsikirjoitusversioon, joka oli käytössä ensipainoksesta 1700-luvun lopulle saakka. Se poikkeaa nykyeditioiden tekstistä.[478] Gezeliuksen valikoimassa on muutama tarina, joissa esiintyy antiikin jumalia: "Zeus ja kilpikonna" kertoo siitä, kuinka kilpikonna sai kuorensa myöhästyessään Zeun häistä (nro 20), "Hermes ja kuvanveistäjä" puolestaan Hermeen patsaiden eli hermien vähäisestä arvostuksesta muitten jumalten patsaisiin nähden (nro 28). Delfoin jumalaa käsittelevän faabelin opetus (ἐπιμύθιον) kuuluu: "Tarina osoittaa, että jumaluutta (τὸ θεῖον) ei voi johtaa harhaan eikä häneltä jää mitään huomaamatta" (nro 36). Faabeli todisti siis pakanajumalan kaikkitietävyydestä, mutta se ei ollut ongelma, koska Apollon identifioitiin kristinuskon Jumalaan.

Vuonna 1679 Gezelius julkaisi Turussa sunnuntain ja juhlapäivien **evankeliumikirjan** nimenomaan opiskelijoiden käyttöön. Sen toinen painos ilmestyi vuonna 1687.[479] Kirjassa on kaksikielisen perikooppitekstin jälkeen kieliopillinen kommentaari, joka koskee vain muoto-opillisia ja etymologisia seikkoja, ei lauserakenteita. Teos alkaa kirkkovuoden mukaisesti ensimmäisestä adventista (Matt. 21:1–9) ja päättyy vainajien päivään (Matt. 5:1–12). Useimpien latinan sanojen selitykset on annettu myös ruotsiksi, joten teos on oikeastaan kolmikielinen. Kreikankielisistä sanoista on annettu latinannos. Selityksiä kreikankielisiin sanoihin on huomattavasti enemmän kuin latinankielisiin. Kaikkia sanoja ei kuitenkaan selitetä.[480]

Gezelius oli jo 73-vuotias julkaistessaan Turussa **kreikankielisen Uuden testamentin** (1688). Latinankielisessä esipuheessa Gezelius siteeraa evankeliumitekstiä, jossa Jeesus kehottaa tutkimaan pyhiä kirjoituksia (Joh. 5:39). Gezelius vertaa tutkimista (ἐρευνᾶν) metallien etsimiseen maan sisuksista; vastaavasti myös Uuden testamentin tutkijan on tutkittava alkukieltä. Hän selittää teoksen merkistöä: Tähdellä on merkitty muutamia Uuden testamentin jakeita, joissa puolestaan muutamia sanoja on merkitty pisteellä. Näiden sanojen kohdalla pitäisi Gezeliuksen omassa sanakirjassa vastaavasti olla viite kyseiseen Uuden testamentin kohtaan. Teoksen lopussa on luettelo joidenkin vaikeiksi katsottujen sanojen teemasanoista, joille annetaan kantasana eli se sana, mistä kohtaa se löytyy sanakirjasta.[481]

Piispa Gezelius vanhempi kuoli tammikuussa 1690. Samana vuonna ilmestyi Gezeliuksen kirjapainosta Johannes Posseliuksen **kreikan ja latinan keskusteluopas**

---

[477] Vertailuni koskee Goliuksen vuoden 1684 painosta.

[478] Aisopos-käsikirjoitukset jaetaan kolmeen luokkaan (I, II, III), ja niissä on huomattavaa vaihtelua. Ensimmäinen (*Augustana*) on toisen ja kolmannen (*Accursiana*) perusta. *Accursiana* oli Maksimos Planudeen kokoama. Nykyeditiossa (kuten Budé ja Hausrath) saatetaan julkaista kaikki kolme faabelin versiota peräkkäin. Ks. Perry 1938, 71–77.

[479] Teoksella on vain latinankielinen otsikko (SKB 940 ja SKB 941). Suomenkielisistä evankeliumikirjoista, ks. Laine 1997, 117–122 (Jyrki Knuutila).

[480] Toisen adventtisunnuntain teksti (Luuk. 21: 25–36) alkaa: Καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ, καὶ σελήνῃ, καὶ ἄστροις, jossa substantiivit ἥλιος ja σελήνη oletetaan tunnetuiksi. Heikel 1894, 126 antaa esimerkin 1. adventtisunnuntain selityksistä. Teoksessa on myös luettelo kirkkovuoden epistola- ja evankeliumiteksteistä sekä sisällysluettelo.

[481] Gezelius 1688, 735–748. Esimerkiksi: *Matth. I. v. 11* οἶκος – evankeliumitekstissä on yhdyssana muotoa μετοικεσίας, josta tässä on siis annettu kantasana οἶκος.

Οἰκείων διαλόγων βιβλίον ῾Ελληνιστὶ καὶ ῾Ρωμαϊστί. Posselius oli julkaissut teoksen ensimmäisen painoksen Wittenbergissä vuonna 1586.[482] Turun-painoksessa ei ole ediittorimerkintää. Nimiösivulla mainitaan vain, että se on julkaistu triviaalikouluja varten. Gezelius nuorempi tai mahdollisesti joku Gezeliusten raammattuteoksen toimituskunnasta on ilmeisesti saattanut teoksen painokuntoon.[483]

Kreikan keskusteluoppaat perustuivat osin ns. *hermeneumata*-traditioon, joka syntyi kaksikielisen myöhäisantiikin aikana.[484] Uuden ajan alussa kreikan keskusteluoppaita olivat ennen Posseliusta laatineet Johannes Reuchlin, jonka opasta (1489) ei kuitenkaan painettu ja Henricus Stephanus (1564). Lisäksi Baselissa ilmestyi 1516 Beatus Renatuksen esipuheella varustettu anonyymi keskusteluopas, joka painettiin seuraavana vuonna Louvain'ssa liitteenään Theodoros Gazan kreikan kielioppi. Toinen kreikan keskusteluopas, jonka tekijää ei tiedetä, ilmestyi Baselissa vuonna 1542 varustettuna myös suositulla Kebeen *Taulu*-teoksella.[485]

Posseliuksen Turun-painokseen on liitetty tekijän esipuhe, joka on päivätty Rostockissa vuonna 1588. Tämän kaksikielisen esipuheensa Posselius osoitti Rooman ja Kreikan kirjallisuutta opiskeleville nuorille. Hän lainaa ensin distikonin verran "jotakuta viisasta", jonka mukaan se, joka ei sekoita latinaan kreikkaa, ei ansaitse oppineen nimeä.[486] Posseliuksen mukaan kaikki roomalaiset kirjoittajat ja runoilijat ovat saaneet oppinsa ja viisautensa kreikkalaisilta. Sen vuoksi latinan kieltä ei voi oppia kunnolla eikä kirjoittaa tai tulkita oikein, jollei osaa kreikan kieltä. Toisaalta kumman tahansa kirjallisuuden tuntemuksessa toisesta klassisesta kielestä on hyötyä. Hän on laatinut nämä dialogit, jotta nuorukaisten olisi helppo oppia molempia kieliä. Lopuksi hän kehottaa muistamaan Danielin kirjan kohtaa, jossa puhutaan viisaista ja oikeamielisistä, jotka loistavat tähtien lailla (ts. Dan. 12:3).

Posseliuksen keskusteluopas noudattaa alkupuolellaan Erasmuksen tunnetun keskusteluoppaan järjestystä. Teoksen alussa on erilaisia sanontoja ja sanamuotoja, jotka liittyvät koulun arkipäivään: tervehdyksiä, kutsuja aterialle, anteeksipyyntöjä, jos on saapunut myöhään tunnille, miten opettajalta kysytään eri asioita ja onnitteluformuloita. Vähitellen formuloiden joukossa on myös lyhyitä keskusteluja. Oppilas kysyy opettajalta, miten

---

[482]'Käytännön keskustelukirjanen kreikaksi ja latinaksi'. Posselius 1690. Posseliuksen teoksen ensimmäiset painokset, ks. AGL II, s.v. Posselius, 707.

[483]Collijnin 1942–44, 721 mielestä ediittori oli Gezelius vanhempi.

[484]*Hermeneumata*-traditiosta, ks. Korhonen, Kalle (1996) On the composition of the *Hermeneumata* Language Manuals. – *Arctos* 30, 101–119.

[485]Kiitän FT Kalle Korhosta kreikan kielen keskusteluoppaita koskevista tiedoista, jotka perustuvat hänen Odensessa 1998 pitämänsä esitelmän oheispaperiin. Edellä mainittujen lisäksi Bonaventura Vulcanus julkaisi Leidenissa v. 1600 teoksen *Thesaurus utriusque linguae, hoc est Philoxeni, aliorumque veterum authorum glossaria Latino-Graeca & Graeco-Latina*, jossa oli mukana Stephanuksen *Colloquia* ja toinen, mahdollisesti vuoden 1516 Baselin editioon perustuva opas (*Colloquia scholastica*).

[486]Nämä säkeet hieman muunneltuina ja osana neljän distikonin runoa ovat Michael Neanderin kreikan kieliopin (Basel 1563) kynnystekstinä. Martin Crusiuksen kreikan kielen oppikirjan Wittenbergin painokseen (1610), joka on Helsingin yliopiston kirjastossa, joku teoksen lukija on kirjoittanut käsin nämä säkeet hieman muunneltuina. Ne ovat kirjan sisäkannessa.

sanotaan kreikaksi, että Johannes (toinen oppilas) löi häntä; kysymyksestä ja vastauksesta annetaan eri vaihtoehtoja.[487] Lopussa ovat yhtenäiset, pidemmät dialogit, jotka ovat melko eloisia. Ensimmäisessä opiskelija on menettänyt rahansa laivan haaksirikossa Itämerellä; opiskelutoveri lohduttaa, että hyve on kuitenkin kaikkein varmin omaisuus.[488] Toisessa dialogissa opiskelijat pohtivat kotimaan tai -seudun kuulumisia: onko πατρίς jo vapaa, sillä siellä käydään sotaa. Toinen heistä viittaa Ksenofonin pasifistiseen lausumaan. Kolmannessa dialogissa opiskelijat potevat koti-ikävää ja juttelevat siitä, kuinka kotimaa tuntuu nyt kymmenen vuoden opintojen jälkeen vieraalta. Toinen vertaa heidän tilannettaan myytin Epimenideeseen, joka nukkui luolassa 47 vuotta ja palattuaan kotiinsa ihmetteli kaikkea muutosta.[489] Viimeinen dialogi käydään opettajan ja oppilaan välillä. Otsikkona on "Oikeasta filosofian opiskelusta" ja opettaja antaa ohjeita opiskelutekniikasta (ἡ τοῦ μανθάνειν πρᾶξις). Dialogissa viitataan antiikin auktoreihin Thukydides, Lukianos, Platon (yleisesti ja *Faidros*) ja Simonides. Oppilaan viimeisessä repliikissä, jossa hän summaa keskustelun annin, esitetään kootusti ajan opetusmetodi: on koottava oma *loci communes* -muistikirja eri teoksista ja opeteltava sentenssejä ulkoa, harjoiteltava kirjoittamista päivittäin ja perehdyttävä päättelytaitoon.[490]

Kaiken kaikkiaan Gezeliuksen kreikan oppikirjat ovat ajalleen tyypillisiä. Hänen kielioppiinsa sisältyvä lukemisto – kristinopin peruskappaleet ja mietelmät – muistuttaa Konstantinos Laskariksen kieliopin (1495) (ks. edellä s. 21) ja monien saksalaishumanistien kielioppien lukemistoja. *Poemata*-teoksen pseudoepigrafisia auktoreita, pseudo-Fokylidestä ja pseudo-Pythagorasta sekä Theognista julkaisivat Saksassa mm. Camerarius ja Neander. Ei myöskään *Januan* kreikantaminen ollut ainutlaatuista. Nämä oppikirjat liittivät Tarton ja Turun kreikkahumanismin saksalaishumanismin perinteeseen.

III.4. Kreikka yliopistossa

Vuonna 1593 uudelleen perustetussa Upsalan yliopistossa oli kreikan oppituoli teologisessa tiedekunnassa, joten kreikan opetus oli lähinnä Uuden testamentin kreikkaa. Vuoden 1626 konstituutioissa kreikka sai oman oppituolin. Konstituutiot antoivat kreikan professuurin suhteen anteliaasti tilaa profaaneille kirjailijoille. Niiden mukaan kreikan kielen professorin tehtävänä oli ohjata oppilaita myös pakanallisten kirjailijoiden pariin, joiden ilmaisutaito ohjaisi oppilaan kielitaitoa. Opiskelijan oli tutustuttavan tyylintaitajiin niin

[487] Posselius 1690, 18–20.
[488] Posselius 1690, 72–88.
[489] Posselius 1690, 92–94.
[490] Posselius 1690, 114.

historiankirjoittajien, puhujien, filosofien kuin runoilijoidenkin osalta. Nimeltä mainittiin viisi auktoria: Homeros, Euripides, Sofokles, Pindaros ja Theokritos, toisin sanoen kielellisesti vaativia kirjailijoita.[491]

Upsalan kreikan professori luennoi yleensä ainakin yhtä profaania auktoria lukuvuodessa. 1600-luvulta 1700-luvun alkuun tiedetään ainakin seuraavia luennoidun: Homeros, Hesiodos, ps.-Pythagoras, Theognis, Aristofanes, Isokrates, Demosthenes, Theofrastos, Aelianus, Arrianos (*Tactica*), Epiktetos, Plutarkhos, pseudo-Plutarkhos ja Herodianos.[492] Henricus Ausiuksen ollessa kreikan professorina (1640–59) kreikan kielestä tuli eräänlainen muotiaine. Ausius oli itse ahkera epideiktisten kreikankielisten runojen kirjoittaja sekä johti ja kirjoitti myös useita kreikankielisiä väitöskirjoja.[493] Muita merkittäviä kreikan professoreita olivat Martinus Brunnerus (1659–66), Petrus Aurivillius (1674–78), Laurentius Norrmannus (1685–94) ja Israel Nesselius (1716–37). Klassillisen filologian tutkimuksen aloittajana Upsalassa pidetään kuitenkin retoriikan (*skytteanus*), myöhemmin oikeustieteen professori Johannes Schefferusta (1621–79). Myös kirjastonhoitaja, myöhemmin piispa Erik Benzelius nuorempi (1675–1743) oli merkittävä filologi.[494]

Upsalan yliopiston kreikan kielen ja kirjallisuuden tutkimus

Upsalan gresistit toimittivat tieteellisiä tekstieditioita käsikirjoituksista, mutta pääosa editioista oli tarkoitettu koulu- ja yliopisto-opetusta varten. Epiktetoksen *Ojennusnuora* ilmestyi alkukielellä Upsalassa 1655 Johannes Paulinuksen toimittamana.[495] Koulukäyttöön tarkoitettuja editioita olivat myös Euripideen *Hekabe* (1651), jota pidettiin Euripideen helpoimpana draamana, ja Theofrastoksen *Luonteita* (1662), jonka toinen painos ilmestyi 1669. Viimeksimainitussa oli myös Joseph Scaligerin kreikannos Cato vanhemman nimiin pannuista sentensseistä.[496] Kreikannos ilmestyi myös 1681 väitöskirjana Jesperus Swedbergin kommentein.[497] Vuonna 1701 julkaistiin Västeråsissa jopa Maksimos Planudeen kreikannos näistä mietelmistä 1200-luvulta.[498] Kuuluisa mystikko Emmanuel Svedenborg väitteli 1709 Fabian Törnen johdolla Senecan ja Publilius Syruksen *Mimus*-kokoelman mietelmistä, joista

---

[491] Palm 1993, 34. Lindroth 1975, 182. Annerstedt 1909, Bihang, 174 ja 278.
[492] Annestedt 1909, 284.
[493] Lindroth 1975, 213. Annerstedt 1909, 282–283. Ausiuksen johtamat kreikankieliset väitöskirjat, ks. Liite 2. Väitöskirjat. Ks. myös tuonnempana, s. 376 sekä Fant 1775–86 I, 81. Kreikankielisiä oraatioita ja väitöskirjoja on luetellut jonkin verran myös Plantin 1736, 76-77.
[494] Palm 1993, 36–37. Lindroth 1975, 213–216.
[495] Collijn 1942–44, 236. Teoksen latinannos ilmestyi Tukholmassa 1676. Rostockin oikeustieteen professori Joachim Gerdes, joka toimi Kristiinan kreikanopettajana, julkaisi v. 1649 Tukholmassa saksannokset Epiktetoksesta ja Kebeen *Taulusta*. Collijn 1942–44, 236 ja 155. Fant 1775–86 I, 89 ja II, 9, 47.
[496] Collijn 1942–44, 244, 920.
[497] Preeses oli Andreas Norcopensis. Lidén 1778, 363, nro 54.
[498] Fant 1778–86 II, 1: Κατὼν καὶ μεταβολὴ πλανουδεία. Vuonna 1693 ilmestyi Tukholmassa myös ruotsinnos. Collijn 1942–44, 153–154. Ks. edellä, s. 29, s. 36 ja s. 88. Turussa Cato-sentenssit painettiin vain latinankielisinä v. 1669, 1685 ja 1698.

jälkimmäisiä myös Joseph Scaligerin kreikkannosten pohjalta (*cum Graeca versione Jos. Scaligeri*).[499] Theofrastoksen *Luonteita* ilmestyi myös Erik Benzelius nuoremman toimittamana (Upsala 1708).[500]

Johannes Schefferus painatti 200-luvulla eläneen Claudius Aelianuksen eli Ailianoksen teoksen "Värikkäitä kertomuksia" (Ποικιλὴ ἱστορία) Strassburgissa vuonna 1647, 1662 ja 1685. Tämä antiikin historiaan liittyvistä anekdooteista koottu teos kuului myös Turun akatemian opetusohjelmaan. Lisäksi Schefferus julkaisi Theonin ja Afthonioksen *progymnasmata*-teokset yhteiseditiona (Upsala 1670). Teos painettiin toistamiseen vuonna 1680.[501] Koulujärjestyksessäkin mainittu Haquin Spegelin toimittama Λέξεις ῥηταί ('Sanontoja') sisälsi myös 100-luvulla eläneen Demofiloksen pythagoralaissävytteisiä mietelmiä (Skara 1685). Demofiloksesta julkaistiin Upsalassa myös väitöskirja vuonna 1675. Pythagoraan *Kultaiset lauseet* kommentaareineen julkaisi Lars Ferner vuonna 1702–05.[502] Olavus Flodman kokosi puolestaan 1700-luvun alussa teosta *Svedia Graecissans, vel* Δράγμα ποητικὸν ποικίλων ποιήτων, jossa olisi ollut ruotsalaista humanistikreikkaa, lähinnä väitösonnitteluja latinankielisine käännöksineen, mutta hanke jäi kesken.[503]

Arkkiatri Petrus Kirstenius julkaisi vuonna 1636 käsikirjoituksen pohjalta Galenoksen puheen, joka käsitteli lääketieteen eri aloja.[504] Martinus Brunnerus toimitti vuonna 1663 tekstikriittisen edition kommentaareineen Palaifatoksen paradoksografisesta teoksesta Περὶ ἀπίστων ('Uskomattomia asioita'). Teos, joka käsittelee antiikin mytologian erikoisimpia hahmoja sfinkseistä kentaureihin ja niiden rationalistisia tulkintoja, oli ollut suosittu Bysantissa. Brunnerus editoi tekstin käsikirjoituksesta, jonka hänen orientalistikollegansa Christian Ravius oli tuonut Konstantinopolista.[505] Schefferus julkaisi kaksi kreikkalaista sotateknistä teosta italialaisten käsikirjoitusten pohjalta, jotka hänen eurooppalaiset kollegansa olivat lähettäneet hänelle. Editio kommentaarin kera Flavius Arrianuksen ja Maurikioksen teoksista ilmestyi vuonna 1664.[506] 1680- ja 1690-luvulla julkaisi puolestaan Laurentius Norrmannus Bysantissa suosittuja Aristeideen puheita. Aristeideen tekstien käsikirjoituksen Norrmannus oli saanut valtioneuvos Claes Rålambin kautta Konstantinopolista. Samasta käsikirjoituksesta Norrmannus editoi myös 100-luvun reetoreita Minukianosta ja Aleksandros Reetoria sekä Bysantin auktoreita: reetori Foibammonia ja Thomas Magistrosta eli munkki Theodulosta 1300-luvulta.[507] Norrmannuksen tekstieditiot

---

[499]Lidén 1778, 467, nro 41. Fant 1775–86 Suppl. 10.
[500]Annerstedt 1909, 289.
[501]Collijn 1942–44, 920. Annerstedt 1909, 288. Lindroth 1975, 211.
[502]Lidén 1778, 351 nro 11. Annerstedt 1909, 287.
[503]Fant 1775–86 Suppl., 6–7.
[504]*Oratio ad artes* (Προτρεπικὸς λόγος ἐπὶ τὰς τέχνας), Plantin 1736, 76 alaviite k.
[505]Lindroth 1975, 213–214. Annerstedt 1909, 288. Palaifatoksen teos, joka on mahdollisesti 300-luvulta ennen ajanlaskumme alkua, ei ole säilynyt kokonaan. OCD 1996 s.v. Palaiphatos.
[506]Lindroth 1975, 212. Annerstedt 1909, 288. Plantin 1736, 76 alaviite k. Palm 1993, 36.
[507]Lindroth 1975, 214–215. Annerstedt 1909 II, 285, 288. Aleksandros, Minukianos ja Foibammon (*De schematibus oratorii et de figuris sententiarum*) ilmestyivät samassa väitöksessä. Näistä reetoreista, Kennedy 1983, 76–77, 123–124.

olivat väitöskirjoja: hän oli preeses ja kirjoittaja, respodentti toimi hänen avustajanaan.[508] Muita Upsalassa 1650–1750 tuotettuja kriittisiä editioita käsikirjoituksista olivat Benzeliuksen valikoima Khrysostomoksen homilioita *ex codicibus mss. bibliothecae Bodleianae* (1708). Benzelius oli opiskellut paleografiaa Oxfordissa.[509]

Väitöskirjoissa ja muissa tutkimuksissa tarkasteltiin myös kreikan kieltä ja kirjallisuutta. Johannes Palmroot väitteli kreikan professori Petrus Lagerlöfin johdolla kreikan kielen historiasta vuonna 1685. Toisessa luvussa Palmroot esittelee kreikan hyviä puolia: *suavitas*, *faecunditas*, *perspicuita*s, *utilitas* ja *copia*, kolmannessa puolestaan kreikan kielen rappiota (*corruptio*) tekstiesimerkkinä erään kreikkalaisen munkin kirje.[510] Logiikan professori Laurentius Elingius kannatti tutkimuksessaan *Historia Graecae linguae* (Leipzig 1691) rudbeckiläistä ajatusta Ruotsin kulttuurin muinaisuudesta: kirjoittajan mukaan kreikkalaiset olivat saaneet aakkostonsa ruotsalaisilta.[511] Vuonna 1694 Upsalassa ilmestyi (jo edellä mainittu) saksalaisprofessori Christophorus Helviciuksen teos kreikkalaisesta runoudesta ja murteista.[512] Olaus Celsiuksen johdolla puolustettiin 1708 väitöskirjaa, jonka aiheena oli kreikan ääntäminen. Väitös oli kirjoitettu heksametrimittaan.[513] Kreikan lauseopista väiteltiin puolestaan Lars Fernerin johdolla 1709.[514]

Upsalan yliopistossa julkaistiin lisäksi runsaasti Kreikan kirjallisuutta ja mytologiaa käsitteleviä dissertaatioita. Aiheina olivat mm. Pythagoras ja pythagoralaisuus, Homeros, Diktys Kreetalainen, Danae, Prometheus, kentaurit, Kadmos, Theseus, sofistit, sibyllat, Delfoin oraakkeli ja amfiktyoniliitto.[515] Kaiken kaikkiaan niin tekstieditiot kuin tutkimuskin keskittyivät kuitenkin pääosin roomalaisajan ja Bysantin (tai Bysantissa suosittuihin) auktoreihin, joista monet siis kirjoittivat opittua "kirjakielikreikkaa" (kuten esimerkiksi Aelianus).

Turun akatemian pyhien kielten professuuri

Turun akatemian perustamiskirja pohjautui Upsalan yliopiston statuutteihin (1626). Turussa esitettiin kuitenkin pyyntö, että Upsalan statuuttien tilalle muokattaisiin Turkuun paremmin soveltuvat. Kreikan osalta oli poikettu statuuttien määräyksistä jo siinä, että kreikan professuuri yhdistettiin itämaisten kielten oppituoliin. Vuonna 1655 voimaan tulleiden Turun

---

[508] Lidén 1778, 366–370 nrot 18–20, nro 39, nrot 70–73.
[509] Annerstedt 1909, 289. Palm 1993, 37. Lidén 1778, 371, nro 75. Myös tämä oli Norrmannuksen presidiolla tehty väitös, mutta kirjoittaja oli tässä tapauksessa Benzelius.
[510] Lagerlöf – Palmroot 1685, Cap. II. § III–V ja Cap. III, 29–32.
[511] Annerstedt 1909, 290. Fant 1775–86 II, 33.
[512] Ks. edellä, s. 67–68. Ks. myös Plantin 1736, 76 alaviite k.
[513] Lidén 1778, 97, nro 14. Fant 1775–86, Suppl., 9.
[514] Annerstedt 1909, 287.
[515] Annerstedt 1909, 286–287. Ks. myös Plantin 1736, 80 alaviite m, jossa Upsalan Kreikan kielen ja kirjallisuuden tutkimuksia, Fant 1775–86 I, 58–61 alaviite m: Uuden testamentin eksegetiikkaa, s. 61–63 alaviite o: Kreikan kirjallisuuden ruotsinnoksia.

akatemian statuuttien muotoiluun vaikutti merkittävästi silloinen piispa ja akatemian varakansleri Johannes Elai Terserus.[516] Vuoden 1655 statuuteissa esitellään kunkin professorin tehtävät. *Linguarum orientalium professor* -kohdassa selostetaan velvoitteita ensin heprean, kaldean, syyrian ja arabian osalta. Kreikan osalta statuutit toteavat, että professorin pitää opettaa kreikan kielen teoriaa ja käytäntöä parhaimpien kirkollisten ja profaanien kirjailijoiden avulla, etenkin historioitsijoiden, joilla on hyvä tyyli, samaten kuin puhujien, filosofien ja runoilijoiden. Hänen täytyy erityisesti harjoittaa nuoria sekä kirjoittamaan että puhumaan kreikkaa deklamaatioiden ja disputaatioiden avulla.[517] Nämä vuoden 1655 statuutit korostivat vuoden 1626 statuutteja enemmän kreikan aktiivisen taidon merkitystä. Merkillepantavaa kuitenkin on, ettei professuurin kohdalla viitata nimellä yhteenkään antiikin auktoriin.[518]

Itämaisten kielten tai pyhien kielten professuuri oli hyvin vaativa oppituoli ja painottui aina kulloisenkin professorin mieltymysten mukaisesti. Jotkut tuolin haltijat valittivat työmäärän valtavuutta.[519] Pyhien kielten professori filosofisessa tiedekunnassa ei kuitenkaan ollut ainut, joka antoi kreikan opetusta: *theologus secundus* opetti nimenomaan Uuden testamentin eksegetiikkaa. Klassisen kreikan osuus jäi Turun akatemian opetusohjelmassa kuitenkin usein yksityisopetuksesta (*privatim*) riippuvaksi.[520] Turun tilanne muistutti vuonna 1688 perustettua Lundin yliopistoa, jossa kreikalla tosin väliin oli oma oppituoli.[521]

Ensimmäinen pyhien kielten professori oli Turun kymnaasin vastaava opettaja, Wittenbergin maisteri ja mustan magian syytteistään kuuluisa Martinus Stodius (1640–54).[522] Kun Stodius toimi raamatunkäännöstoimikunnassa, hänen sijaisenaan oli Johannes Elais Terserus. Stodiuksen seuraajan, Petrus Bergiuksen (1654–71) professuurikausi oli vanhan akatemian pisin. Vaikka myös kolmas professori, Ericus Falander, toimi virassaan yli kymmenen vuotta (1671–82), oli pyhien kielten professori yleensä odotusvirka, josta

---

[516]Klinge *et al.* 1987, 116–117 (Klinge). Schybergson 1940, 65–66. Ruotsalaissyntyinen Terserus osasi hyvin klassisia kieliä, sillä hän oli opiskellut Helmstädtissa Georgius Calixtuksen johdolla. Turun statuutteja ryhdyttiin noudattamaan myös Tartossa ja Lundissa.

[517]Schybergson 1918, 58 (§ 19. IV). Heikel 1894, 37. Ns. Brahen konstituutioissa v. 1661 ei pyhien kielten kohtaan tullut mitään muutoksia, ks. Schybergson 1919, 170. Professuurin eri nimistä, Halén 1993, 135.

[518]Lääketieteen professuurin kohdalla mainitaan Hippokrates ja Galenos, matematiikan professuurin yhteydessä Eukleides, valtio-opin Aristoteles, kuten myös retoriikan ja runouden. Statuuteissa annetaan myös moraalisia ohjeita: ylioppilaita kehotetaan varomaan epikurolaista suruttomuutta ja epäuskoa. Schybergson 1918, § 23.

[519]Heikel 1894, 40, 108. Matematiikan professori Johannes Flachsenius totesi konsistorin kokouksessa 1684, että pyhien kielten professuuri on alusta asti huonosti järjestetty. CAAP V. 19.3.1684 (s. 415).

[520]Pyhien kielten professorien toimenkuvaa voisi tutkia myös virkaanastujaispuheitten avulla. Ensimmäinen säilynyt puhe on kuitenkin vasta Jusleniuksen pitämä 1712; sen aiheena oli suomen ja heprean sukulaisuus (ks. edellä, s. 43). Israel Nesseliuksen virkaanastujaispuheen käsikirjoitus on säilynyt, UB R25. Kutsut virkaanastujaistilaisuuksiin, Holmberg 1932, 23 (Nesselius), 24 (Alanus), 27 (Juslenius), II 26 (Björklund), 31 (Filenius), 32 (Steenman), 37 (Clewberg).

[521]Lundin yliopistossa kreikan professuuri oli itsenäinen vuosina 1663–1670, 1673–1683 ja 1713–1727, muutoin yhdistettynä itämaisiin kieliin. Lagus 1890, 39–40, 103. Rosén 1968, 178–179. Lundissa pyhien kielten professori piti vuonna 1688 tekstinselitysluentoja tiistaisin ja torstaisin Isokrateen puheista, lukuvuonna 1696–97 oli vuorossa Hesiodoksen *Työt ja päivät* ja lukuvuonna 1703-04 Kebeen *Taulu*. Rosén 1968, 179 ja 167, jossa kuva luento-ohjelmasta v. 1695–96.

[522]Stodiukseen kohdistuneista syytteistä, ks. esim. Klinge *et al.* 1987, 408–409 (Klinge) ja artikkelini *Helikon*-lehdessä 1997, 1, 3–6.

siirryttiin halukkaasti varsinkin teologisen tiedekunnan professuureihin ja ylempiin kirkollisiin virkoihin. Vasta 1700-luvun loppupuolella oli taas pidempiä toimikausia: Isak Ross (1758–71) ja Lars Lefrén (1772–84). Pyhien kielten professoreista ulkomailla opiskelleita Stodiuksen lisäksi olivat David Lund (1691–97) Wittenbergissä ja Jenassa, Israel Nesselius (1705–07) Leidenin yliopistossa, Petrus Filenius (1735–41) Englannissa ja Carl Clewberg (1746–57) Leidenissa, Göttingenissä ja Englannissa.[523] Dosenttisysteemi perustettiin virallisesti vuonna 1738 paikkaamaan yliopistoon tulevien heikoksi katsottua tietopohjaa. Dosentit antoivat pääosin alkeisopetusta yksityisesti kotonaan. Dosenttiopetus oli konsistorin varmistamaa ja säännöllistä, toisin kuin aiempi yksityisluontoinen opetus. Ensimmäinen heprean ja kreikan dosentti oli talollisen poika Matthias Hallenius (1737–38).[524]

Paitsi ohjattua tekstinlukua, tutkielmien kirjoittamista ja niiden teossa avustamista pyhien kielten professorin toimeen kuului myös tyyli- tai kirjoitusharjoitukset ja niiden tarkastus. Latinankieliset puheet tarkasti retoriikan professori, runot runouden professori.[525] Huhtikuussa 13.4.1709 konsistorissa käytiin keskustelu siitä, kenen toimenkuvaan kreikankielisten runojen tarkastus oikeastaan kuului. Varsinaisena aiheena oli pohjalaisen osakunnan inspehtorin valinta, jossa ehdolla olivat retoriikan (entinen pyhien kielten) professori Israel Nesselius ja pyhien kielten professori Abraham Alanus. Rehtori Andreas Pryss totesi, että Alanus ei ollut korjannut ylioppilaiden kreikankielisiä runoja, vaikka se olisi kuulunut hänen työhönsä. Alanus vetosi silloin yliopiston konstituutioiden 19. lukuun, jossa *ars conscribendi versus* kuuluu runouden professorin alaan – Alanuksen mielestä kielestä riippumatta. Pryss ja muutamat muut mainitsivat puolestaan konstituutioiden kohdan, jossa pyhien kielten professuuri kattaa kreikan kielen myös runouden osalta. Superintendentti Torsten Rudeen ja professori Simon Tolpo korostivat vielä sitä, että professorin on opetettava sekä suorasanaisen että runomuotoisen kreikankielisen tekstin kirjoittamista (*compositio*). Rudeen kertoi myös aiemmasta pyhien kielten professorista Isaacus Pijlmanista, joka ei ollut ollut kovin taitava runoudessa (siis runojen sepittämisessä yleensä) ja joka oli antanut kreikankielisten runojen korjaamisen hänen tehtäväkseen; sen sijaan David Lund oli pyhien kielten professorina aina itse korjannut ylioppilaiden kreikankieliset runot.[526] Professori Petrus Hahn esitti lopulta sen mahdollisuuden, ettei Alanus ollut korjannut kreikankielisiä

---

[523]Halén 1993, 142–146 esittelee lyhyesti kaikki pyhien kielten professorit. Carl Clewbergin peregrinaatiosta, Merisalo 1995, 144. Restauraation jälkeisen akatemian kieltenopetuksesta, ks. myös Hultin 1906, 95–102.

[524]Klinge *et al.* 1987, 513–14 (Klinge). Halén 1993, 149–151 esittelee lyhyesti myös kaikki pyhien kielten dosentit. Dosentit saivat ilmoittaa opetuksestaan luento-ohjelmissa vasta 1760-luvulla. Pyhien kielten dosentti Wilhelm Ross (k. 1766) seikkaili Aleksandriassa ja Konstantinopolissa asti oppien nykykreikkaa. Heikel 1894, 195–196.

[525]Klinge *et al.* 1987, 436 (Klinge).

[526]Lund oli pyhien kielten professorina 1691–97, Pijlman 1697–1704. Rudeen oli runouden professorina 1692–1706, teologian professorina 1706–08. Sitten hänet valittiin Värmlannin superintendentiksi. Hän lähti Turusta kuitenkin vasta seuraavana vuonna (1709). Hultin 1904, CCXXXI.

runoja, koska ei yksinkertaisesti ollut osannut. Tämän Alanus kielsi.[527] Keskusteltiinko konsistorissa kreikan opettajan toimeen normaalisti kuuluvien kirjoitusharjoituksien korjaamisesta, joista osa saattoi tulla julkaistuksikin, vai nimenomaan julkaistuiksi tarkoitetuista teksteistä, jotka jonkun professorin oli allekirjoitettava eli tarkastettava ennen kirjapainoon menoa? Jossain määrin nämä kaksi olivat päällekkäisiä: kirjoitusharjoitukset tuottivat sivutuotteena kreikankielistä runoa ja proosaa, joista osa päätyi julkaistaviksi.

Upsalan tuomiokapitulissa oli vuonna 1617 laadittu kirjapainoille ohje, jossa akateemiset julkaisut alistettiin arkkipiispan, rehtorin ja dekaanin tarkastettaviksi. Vuoden 1626 konstituutioissa tarkennettiin, että kirjastonhoitaja ja yksi professori valvoivat, että kaikki painettavat julkaisut kävivät läpi ennakkosensuurin. Vuonna 1686 perustettiin kirjasensorin, *censur librorum*, virka.[528] Sensurointi koski etenkin uskonnollista ja tieteellistä kirjallisuutta. Kun sensorin päähuomio kiinnittyi väitöskirjan varsinaiseen tekstiin, saattoi liiteteksteissä esittää arkaluontoisempia ajatuksia.[529] Akateemisen oppineiston tekstien tarkastus koski niin kieltä kuin sisältöä.

Turussa oli 1680-luvulla mahdollisuus oppia myös nykykreikkaa. Yliopiston konsistorin kokouksessa 20.4.1688 keskusteltiin pakolainen (*exulant*) Merkurios Laskarikselle myönnetystä avustuksesta. Laskariksen nimi on myös vuoden 1687 matrikkelissa.[530] Hänen toiminnastaan ei ole kuitenkaan mitään tietoa. Kreikkalaisia pakolaisia virtasi länteen, etenkin Ranskaan ja Englantiin, vielä 1700-luvullakin; monet toimivat käsityöläisammateissa, kuten räätäleinä.[531]

Luento-ohjelmat ja opetus

Painetuissa luento-ohjelmissa ensialkuun vain professorit, sittemmin myös ylimääräiset professorit, tiedekunnan apulaiset ja lopulta dosentitkin kertoivat tulevista luennoistaan

---

[527]CAAP IX. 13.4.1709 (s. 578–580). Alanus oli Falanderin kauden jälkeen ensimmäinen pyhien kielten professori, joka ei kirjoittanut (tai häneltä ei ole säilynyt) kreikankielisiä tekstejä. Pijlman, joka ei edellisen mukaan korjannut ylioppilaiden kreikankielisiä runoja, kirjoitti itse yhden varsin kelvollisen Theognis-sävytteisen onnittelun opiskeluaikanaan. Vall. 986. Ks. tuonnempana, s. 182. Alanus oli Gezelius nuoremman virkaan nostama eikä sen vuoksi suosittu. Vuonna 1729 pyhien kielten professori Isaacus Björklund totesi konsistorin kokouksessa, että opiskelijat toivat hänelle ruotsinkielisiä runoja korjattavaksi, koska runouden professorilla (Pryss) ei ollut aikaa niitä katsoa (öfwerse). Keskustelun aiheena oli juuri runojen tarkastus, "sensurointi" ("hurusom verser blifwa af andre censurerade"). CAAP XII. 4.7.1729 (s. 370–380).

[528]Laine 1996, 196–197.

[529]Klinge *et al.* 1987, 422 ja 435 (Klinge).

[530]CAAP VI. 20.4.1688 (s. 314). Lagus 1891, 228–229.

[531]Harris 1995, 202–203. Petrus Gyllenius mainitsee päiväkirjassaan 17.3.1648 erään kreikkalaisen tulleen Karlstadiin ja kuvailee häntä seuraavasti: "Italiansk och grekisk måål talade han, war en längh män, medh suart håår och skägg, och hade sijda och långa kläder effter österlänningerss sätt och wijss". Kreikkalaisen elämänvaiheet olivat olleet varsin vaiherikkaat. Hän kertoi olleensa Patmoksen piispa, mutta oli joutunut turkkilaisten vangiksi. Kristitty munkki oli ostanut hänet vapaaksi 12 000 riikintalarilla, ja kreikkalainen matkusteli nyt ympäri kristikuntaa keräten rahaa, jotta voisi maksaa velkansa munkille. Gardberg & Toijer 1962, 95.

vuosittain. Avoarkkeina painettuja luento-ohjelmia ei ole säilynyt kattavasti.[532] Opetusta ilmoitettiin annettavan *publice* ja *privatim*, ja tuossa jaossa saattoi heijastua ajan pedagogisia virtauksia. Esimerkiksi comeniuslaisen pedagogiikan mukaan kielioppi kuului yksityiseen opetukseen, koska esimerkkiä tai tekstiä oli käsiteltävä ennen sääntöä ja kielioppia. Professorit ilmoittivat joskus luennoivansa kreikan alkeita nimenomaan opiskelijoiden pyynnöstä.[533] Tämä kertoo, ettei koulussa annettu alkeisopetus ollut useinkaan vahvalla pohjalla.

Ensimmäisenä lukuvuonna ilmoitti pyhien kielten professori Stodius opettavansa kreikan kielioppia *cum praxi*, mikä tarkoitti ilmeisesti kieliopillisia kirjoitusharjoituksia. Toinen teologian professori Sveno Vigelius kertoi selittävänsä Roomalaiskirjettä.[534] Vuonna 1649 Stodius ilmoitti jatkavansa opetusta toisen Korinttilaiskirjeen 10. luvusta ja pitävänsä kreikan tyyliharjoituksia (*styli exercitium*), ts. retorisia eikä kieliopillisia kirjoitusharjoituksia.[535] Petrus Bergius mainitsee elämänkerrassaan, milloin hän alkoi luennoida pyhiä kieliä: 27.9.1653 hän opetti kello yhdeksältä hepreaa ja kello kahdelta kreikkaa.[536] Vuonna 1659 Bergius ilmoitti luento-ohjelmassa luennoivansa kreikan osalta Heprealaiskirjettä; Stodius, tuolloin teologian toinen professori, lupasi selittää Matteuksen evankeliumia.

Vuonna 1662 keskusteltiin konsistorissa siitä, että opiskelijat eivät juuri osallistu Vanhan ja Uuden testamentin tekstinselitysluennoille. Seuraavana vuonna konsistorin kokouksessa todettiin, että Bergius selitti joka päivä tunnin kreikkaa ja tunnin hepreaa. Akatemian rehtori, logiikan professori Andreas Thuronius huomautti kuitenkin, ettei tämä vielä riittänyt, sillä pyhien kielten professorin olisi pitänyt antaa opetusta myös kreikan kirjoittamisessa ja opettaa myös jotakin klassista auktoria.[537] Säilyneiden luentoilmoitusten perusteella Bergius kuitenkin jatkoi *auctores sacri* -linjaansa: vuonna 1665 Bergius lupasi selostaa Jaakobin kirjettä ja vuonna 1667 Johanneksen ilmestystä. Thuroniuksen lausunto on hengeltään vuoden 1655 konstituutioiden mukainen, joissa kirjoitusharjoituksia pidettiin tärkeinä.

1670-luvulta on säilynyt vain yksi luento-ohjelma, edellä Gezeliuksen yhteydessä mainittu vuodelta 1673, jossa Ericus Falander kertoi jatkavansa Isokrateen luennoimista julkisesti ja Uutta testamenttia (vain) yksityisesti. Falander ilmoitti pitävänsä myös tyyliharjoituksia (*styli exercitium*). Seuraava säilynyt luento-ohjelma on vuodelta 1688,

---

[532]Laine, 1997, 46–48. Kattavimmin luento-ohjelmia (*Elenchus, Index lectionum, Catalogus praelectionum*) on vasta restauraation jälkeiseltä ajalta. Halén 1993, 152–59 antaa kronologisen luettelon pyhien kielten professorien opetuksesta heprean, arabian ja persian kielten osalta. Ks. myös Lagus 1890, 100–102.

[533]Bergius ilmoitti v. 1667 opettavansa aluksi kielioppia ja Paulinus v. 1690 kreikan alkeita opiskelijoiden pyynnöstä. Laine, 1997, 205–207 (Esko Laine).

[534]CAAP I. 8.9.1640. Tengström 1814–21, 51. Ks. myös Lagus 1890, 35 ja Heikel 1894, 39. Politiikan ja historian professori Wexionius ilmoitti selittävänsä Aristoteleen etiikkaa Hugo Grotiuksen pohjalta

[535]Vrt. Rajaleniuksen 1683 esittelemät kirjoitusharjoitukset, ks. edellä, s. 64–65.

[536]Maliniemi 1931, 359. Tämän enempää Bergius ei elämänkerrassaan kreikan opetustoimestaan kerro. Bergius 1664, käsikirjoitus.

[537]CAAP II. 7.10.1663 (s. 485). Heikel 1894, 44–45.

jolloin Simon Paulinus ilmoitti luennoivansa julkisesti kirjettä Timoteukselle ja yksityisesti Plutarkhoksen nimiin pantua *Lastenkasvatuksesta*-teosta.[538] Seuraavana vuonna Paulinus ilmoitti selittävänsä Heprealaiskirjettä sekä Jaakobin, Pietarin ja Johanneksen kirjeitä.[539] Kolmea viimeksi mainittua hän jatkoi vielä vuonna 1690, mutta kertoi myös selittävänsä joko *Lastenkasvatuksesta*-teosta tai valittuja Isokrateen puheita.

Lainopin professori Matthias Svederus totesi vuonna 1691 konsistorin kokouksessa puoltaessaan David Lundin nimittämistä seuraavaksi pyhien kielten professoriksi, että yliopistossa olisi opetettava myös profaaneja auktoreita, etenkin Homerosta.[540] Paitsi että Lund ilmeisesti julkaisi *Iliaan* ensimmäisen laulun (1695), hän myös luennoi sen pohjalta lukuvuonna 1695–96.[541] Vuonna 1704 Isaacus Pijlman ilmoitti selittävänsä *Iliaan* ensimmäistä laulua ja *Lastenkasvatuksesta*-teosta – siis peräti kahta pakanallista auktoria samana lukuvuonna. Seuraavan kerran Homerosta ilmoitettiin luennoitavan vasta yli kahdeksankymmentä vuotta myöhemmin (1786).[542] Sekä Lund että Pijlman kertoivat luennoivansa myös Apostolien tekoja (1692 ja 1700). Vuonna 1708 Abraham Alanus mainitsee luennoivansa Johanneksen kirjeen pohjalta, kun taas runouden professori Andreas Pryss Aristoteleen *Runousoppia* ja retoriikan professori Israel Nesselius Aristoteleen *Retoriikkaa*. Alanus oli professuurikautensa (1707–12) alussa saanut dekaanilta muistutuksen, ettei ollut pitänyt kreikan kuulusteluja. Alanus syytti professuurin laaja-alaisuutta: oli mahdotonta ehtiä kaikkea. Edellä kuvatussa konsistorin kokouksessa (1709) runouden professori Pryss moitti Alanusta myös siitä, ettei tämä ollut analysoinut kreikankielistä tekstiä kieliopillisesti, vaan vain *theologice*.[543] Saman vuoden luento-ohjelmassa Alanus selosti opetusohjelmaansa tavallista laajemmin ja ilmoitti opettavansa Aelianuksen "Värikkäitä kertomuksia". Tätä Turussa (mahdollisesti) uutta auktoria hän selitti seuraavat kolme vuotta (1709–11)[544] Upsalan professori Johannes Schefferus oli painattanut tästä teoksesta useita editioita ruotsalaisten käyttöön jo 1600-luvulla. Vuonna 1710 ilmoittaessaan jatkavansa Aelianuksen teoksen selittämistä Alanus kertoo samalla luennoivansa Kreikan kielen

---

[538]Paulinus pitää kirjoitelmaa tietysti Plutarkhoksen aitona teoksena. Teoksen nimi on painettu luento-ohjelmaan kreikaksi. Luento-ohjelmissa kreikkaa käytettiin myös lyhyinä fraaseina. Lukuvuoden 1725–26 luento-ohjelmassa ensimmäinen telogian professori Herman Ross käyttää erikoisen paljon kreikankielistä termistöä.

[539]Uuden testamentin teksteistä pyhien kielten professorit luennoivat säilyneiden luentoilmoitusten perusteella eniten Heprealaiskirjettä, jota esimerkiksi jo Luther oli pitänyt epäperäisenä. Heprealaiskirjeestä, ks. esim. Räisänen, H. & Saarinen, K., Raamattutieto 1978 Helsinki, 89 ja 167.

[540]Heikel 1894, 94. CAAP VII. 29.10.1691 (s. 136): "[---] och profanorum scripta, såso[m i] synnerheet Homerus skulle af lingvarum professore proponeras med meera."

[541]Heikel 1894, 95, joka perustaa tietonsa Tengströmiin. Luento-ohjelma on kadonnut.

[542]Pyhien kielten dosentti Jakob Bonsdorff ilmoitti tuolloin varsin suuren luentourakan: Roomalais- ja Korinttilaiskirjeitä, Homeroksen *Iliasta* ja mahdollisesti myös Jesajan kirjaa.

[543]CAAP IX. 13.4.1709 (s. 580). Heikel 1894, 116.

[544]Luento-ohjelma 1710: *In Graecis, Altissimo Favente Numine,* ἱστορίαν ποικίλην *h.e. Variam Historiam Aeliani explicabit, congerentis talia, quae non admittant modo juvenes, sed ultro etiam invitent; ita, quae superiori anno docuit, sacra profanis permutaturus, ut ad certa virtutum vitiorumque capita singulas Historias redigat.*

alkuperästä, kehityksestä, vaiheista ja sen opiskelusta.[545] Hän pyrki epäilemättä osoittamaan pätevyyttään pyhien kielten professorin virkaan etenkin kreikan osalta.

Daniel Juslenius selitti vuonna 1713 Heprealaiskirjettä, kun taas teologian toinen professori Herman Ross Roomalaiskirjettä. Juslenius jatkoi Heprealaiskirjeen tekstinselitystä vuonna 1722 eli yliopiston ensimmäisenä lukuvuonna miehitysajan jälkeen. Luento-ohjelmassa hän totesi, että ainoastaan "pyhiä" auktoreita oli opiskelijoiden saatavilla, toisin sanoen mahdollista ostaa.[546] Vuonna 1724 hän ilmoitti luennoivansa edelleen Heprealaiskirjettä *publice*, kun taas yksityisesti sitä, mitä toivotaan. Seuraavan kevätlukukauden ohjelmassa tekstinä oli *Lastenkasvatuksesta*, "koska teosta on [nyt] saatavilla", kuten Juslenius ilmoitti.[547] Vuoden 1726 syksyksi Juslenius kertoi selittävänsä *Kultaisia lauseita*, samalla kun hän aikoi perehdyttää opiskelijoita kreikan eri taidekielten murteisiin.[548] Säilyneiden luento-ohjelmien perusteella Juslenius olisi siis ollut ensimmäinen, joka luennoi tämän Pythagoraan nimiin viedyn tekstin pohjalta, joka oli ilmestynyt Gezeliuksen *Poemata*-teoksessa Turussa jo vuonna 1676. Vuonna 1728 runouden professori Andreas Pryss ilmoitti esittelevänsä "Aristoteleen ja muiden muinaisten runoutta koskevia ohjeita". Seuraavat pyhien kielten professorit Jusleniuksen jälkeen selittivät pääosin vain Uuden testamentin tekstejä: Isaacus Björklund Luukkaan evankeliumia 1729 ja Heprealaiskirjettä vuosina 1732–34, Petrus Filenius Apostolien tekoja 1735–29. Vuonna 1756 pyhien kielten professori Carl Clewberg ilmoitti selittävänsä Hesiodoksen teosta *Työt ja päivät*.[549]

Merkittävä dokumentti vanhan akatemian antiikin Kreikan kielen ja kirjallisuuden opetuksesta on pyhien kielten professori Israel Nesseliuksen (1705–07) pitämä yksityinen *Collegium linguae Graecae*. Siitä on säilynyt Gabriel H. Peldanin allekirjoittamat luentomuistiinpanot (48 s.).[550] Käsikirjoituksen sisällysluettelossa mainitaan luennon pitovuodeksi 1707.[551] Sivun mittaisen yleisesityksen (Σκιαγραφία) jälkeen seuraa kreikan

---

[545]Luento-ohjelma 1711: *In Gaecis Historiam Aeliani variam, cui quaedam non instructuosa praemiserat de Graeciae ejusque linguae origine, progressu & variis fatis, methodo sibi recepta explicabit.*

[546]Luento-ohjelma 1713: *Epistola Pauli ad Hebraeos, cum praeter sacros, Auctores Graeci juventuti non suppetant, Philologice enuclebit.* Ensimmäiseksi teologian professoriksi kohonnut Ross ilmoittaa selittävänsä kreikankielisiä (teologisia) termejä, kuten 'totuudellinen dogmi'.

[547]Luento-ohjelmat 1725. Heikel 1894, 132–133.

[548]Luento-ohjelma 1726: *In Graeca vero Aud. Honoratissimis ad Poëtarum lectionem & varietatem Dialectorum intervallo verno, manuducere, Aurea Pythagorae carmina publice interpretando.* Hän lupaa antaa opetusta myös yksityisesti, jos sitä pyydetään.

[549]Luento-ohjelmat 1728–56. Clewbergin luennoista, ks. Merisalo 1995, 145–146. Seuraava uusi auktori oli Theofrastos, jonka teosta *Luonteita* luennoitiin vuonna 1779.

[550]UB R25. Tämän käsikirjoituksen sisällöstä, ks. tuonnempana, s. 396 n111.

[551]Kreikan yksityiskollegion otsikkolehdelle on kuitenkin merkitty *Aboae 1704*. Vuonna 1704 Nesselius oli palannut Ruotsiin mm. Leideniin suuntautuneelta opintomatkaltaan. Nesselius valittiin Turun akatemian pyhien kielten professoriksi 8.8.1705, ks. Tengström 1836, 22. Edellinen viranhaltija Isaacus Pijlman oli kuitenkin nimitetty retoriikan professoriksi jo 1704 – Christiernus Alanderin kuoltua saman vuoden maaliskuussa. Ylioppilas Gabriel Peldan kirjoittautui Turun akatemiaan puolestaan vasta 1705. Hän on tietysti saattanut vain kopioida muistiinpanot joltakulta, joka osallistui kollegioon. Peldan kirjoittautui Upsalan yliopistoon 1708. Lagus 1891, 331. Lagus 1906, 51.

kieliopin yleisesitys (s. 1–10), joka sisältää vain vähän esimerkkejä.[552] Sitten Nesselius pohtii kreikan kielen alkuperää ja toteaa kreikan todennäköisesti olevan peräisin hepreasta, minkä todistaa hänen mukaansa niin antiikin kirjallisuus (mm. Pausanias) kuin nykytutkimus (*De linguae Graecae natalibus*, s. 11–14). Kreikan murteita hän erottelee seitsemän: *aolica, jonica, dorica, attica, boeotica, poetica* ja *hebraica* (*De dialectis*, s. 15–23).

Katsauksessaan Kreikan kirjailijoihin Nesselius luokittelee auktorit toisaalta murteiden mukaan, toisaalta kronologisesti arkaaiselta kaudelta Bysantin pakolaisiin saakka (*Scriptores Graeci*, s. 23–41). Hän viittaa tekstieditioihin, myös ruotsalaisiin, kuten Theoduloksen kohdalla Normannuksen editioon vuodelta 1691 (s. 40).[553] Bysantin kirjailijat ovat katsauksessa hyvin edustettuina. Nesselius selvittää vielä erikseen, missä järjestyksessä Kreikan runouteen olisi tutustuttava. Homeros on hänen mukaansa Kreikan paras runoilija, mutta hän suosittelee seuraavanalaista lukemisjärjestystä: pythagoralaiset *Kultaiset lauseet*, Theognis, Fokylideen nimissä kulkevat mietelmät, Hesiodos ja vasta sitten Homeros.[554] Draamakirjailijoita (Aiskhylos, Sofokles ja Euripides sekä Aristofanes) kannattaa hänen mukaansa lukea vasta Homeroksen jälkeen. Nesseliuksen järjestys kuvastaa hyvin tuon ajan kreikanopetuksen auktoreiden kaanonia. Tässä yhteydessä hän suosittelee myös Joseph Langiuksen esitystä prosodiasta.[555] Nesselius käsittelee myös lukutapoja ja esittelee kriittistä metodia (*observatio critica*) ottaen esimerkkejä Uudesta testamentista, Plutarkhoksen nimiin viedystä *Lastenkasvatuksesta*-teoksesta, Ksenofonilta ja Aelianukselta (*De methodo legendi scriptores Graeci*, s. 42–44). Lopuksi on suppea katsaus kreikan sanakirjoihin (*De lexicis Graecis*, s. 44–48). Nesselius mainitsee tässä yhteydessä myös Moskhopuloksen kreikan kieliopin (Basel 1540) sekä Moskhopuloksen teoksen nimeltä *De ratione examinandae orationis* (Basel 1545). Tämä otsikkoaan myöten kreikankielinen teos (Περὶ σχεδῶν) oli Turun akatemian kirjastossa.

Upsalan yliopiston kreikan professorina Nesselius piti Turun kollokvion pohjalta kaksi samantyyppistä luentoa Upsalassa 1710- tai 1720-luvulla tai molemmilla.[556] Nesseliuksen yksityiskollegio on saattanut antaa virikkeitä myös Turun akatemiassa annettuun kreikanopetukseen. Ainakin Alanus olisi saanut siitä materiaalia vuoden 1710 luentoaan varten kreikan kielen historiasta, Juslenius puolestaan kreikan murteita esittelevälle luennolleen vuonna 1726.[557] Carl Clewbergin kirjaston huutokauppaluettelossa (1767) olikin

---

[552]Kielioppiosa alkaa aksenttisäännöillä, sitten käsitellään yleisesti resoluutiota, deklinaatioita, kontraktiota, konjugaatioita, partikkeleita ja prepositioita.

[553]Esimerkiksi aiolian murteesta Nesselius mainitsee Alkmanin ja edition: *fragmenta a Neandro, Henr. Stephano et Fulvio Ursino collecta* (s. 24).

[554]Hesiodoksen yhteydessä Nesselius mainitsee Schreveliuksen edition (Leyden 1653), Homeroksen yhteydessä Rotterdamissa painetun edition (1673) ja Culoniuksen leksikonin.

[555]Langiuksen teoksesta, ks. edellä, s. 31

[556]Toinen niistä on suurinpiirtein samanlaajuinen kuin Turun luento (n. 40 sivua, UB R26), toinen huomattavasti laajempi (n. 130 s., UB Ihre 58) nimellä *Prolegomena de lingva Graeca feliciter addiscenda*.

[557]Toinen lähde Alanukselle on voinut olla Nesseliuksen virkaanastujaisuento v. 1706, jonka aiheena oli *Linguarum origine et fatis*. Holmberg 1932, 23, nro 80.

käsikirjoitusten joukossa Nesseliuksen kreikan kollokvion luentomuistiinpanot.[558] Ehkä ne Turussa periytyivät pyhien kielten professorilta toiselle.

Antiikin Kreikan kielen ja kirjallisuuden tutkimus Turussa

Jorma Vallinkoski (1967– 69) mainitsee hakemistonsa otsikon *Philologica Classica* alla vain 37 alan dissertaatiota. Lisäksi Turun akatemian väitöskirjoissa esiintyvä *dissertatio philologica* tarkoitti useimmiten Raamatun eksegetiikkaa. Koska väitöskirjoissa tavallisesti aloitettiin skolastisesti käsiteltävän aiheen termien etymologialla, oli kreikkalaisella filologialla kuitenkin aiheesta riippumatta ainakin tämä pieni osuus useimmissa väitöskirjoissa. Antiikin kreikan kielen tutkimusta harjoitettiin vanhassa akatemiassa kuitenkin niukasti toiseen pyhään kieleen, hepreaan verrattuna.[559] Upsalan yliopiston kreikkalainen filologia, jonka tuloksena oli tieteellisiä editioita, oli aivan toista luokkaa. Olihan Upsalassa kreikalla oma oppituolikin – Turkuun se saatiin vasta vuonna 1812. Tutkimukset lisääntyivät Turussakin 1700-luvulla, mutta aihepiiri liikkui edelleen pääasiassa Uuden testamentin eksegetiikassa. Vasta 1700-luvun puolenvälin jälkeen uushumanismi vaikutti innostuksena antiikin Kreikan kieleen ja kulttuuriin. Tuolloin aloitettiin klassikkojen kääntäminen ja varsinainen filologinen tutkimus.

Turun akatemiassa kreikan kielen jakautumisen kahteen ilmaisi selkeimmin teologian professori Enevaldus Svenonius ensyklopedisen sarjaväitöskirjansa "Ihmisjärjen vangitsemiskurssi" 12. osassa vuonna 1661.[560] Osan aiheena oli kreikan kieli, erityisesti Uuden testamentin koinee (*De lingua Graeca & hellenismo*).[561] Svenoniuksen mukaan

> *Est enim Lingva Graeca duplex:* profana *&* sacra*, illa est, qua Philosophi, Oratores, Poëtae & Historiographi, in artibus, orationibus, carminibus & historijs suis conscribendis usi sunt, ut Plato, Aristoteles, Demosthenes, Isocrates, Homerus, Pindarus, Theognides, Phocylides, Herodotus, Thucydides, Diodorus Siculus &c.* Haec *est quam Sacri Scriptores, Evangelistae & Apostoli in exarando N. Testamento:* οἱ *LXX alijque interpretes in vertendo veteri T. Nec non S. patres Graeci in defendenda fide catholica, & consignanda historia Ecclesiastica usurparunt, de qua h.l. agitur.* (Svenonius – Fagelus 1661, 193)

Svenoniuksen profaanien kirjailijoiden kaanon on varsin tuttu ja noudattaa esitettyä järjestystä: filosofit (Platon ja Aristoteles), puhujat (Demosthenes ja Isokrates), runoilijat (Homeros, Pindaros, Theognis ja Fokylides) ja historioitsijat (Herodotos ja Thukydides). Teologina Svenonius on kiinnostuneempi raamattukreikasta, johon hän yli

---

[558] Vallinkoski 1975a, 170: *Isr. Nesselii Colleg. Graecum Mscr.* (4:0).

[559] Heprealaisen filologian tutkimuksesta, ks. Harry Halénin ja Klaus Karttusen artikkelit teoksessa Antola & Halén 1993.

[560] Vall. 3695, yhteisniteen osa, s. 193–216. Sarjaväitöksenä (Vall. 3684–3703) se on ollut pääosin Svenoniuksen kirjoittama. Väitös pohjautuu pitkälti uusaristoteelikko Jacobus Martinin teokseen. Salminen 1978, 123–24. Heikel 1894, 60.

[561] Svenonius – Fagelinus 1661. Vall. 3695.

kaksikymmensivuisessa esittelyssään keskittyy. "Pyhään kieleen" Svenonius laskee mukaan Uuden testamentin ja *Septuagintan* (οἱ LXX) sekä kreikkalaiset kirkkoisät. Hän mainitsee "profaanin" kreikan vielä 12. luvussa, jossa kumoaa väitteen, jonka mukaan profaanin kreikan kirjailijat kirjoittivat puhtaasti, kun taas apostolit jäljittelivät heprean kieltä kreikan kielessään. Hän viittaa Abraham Caloviuksen käsitykseen, että Uusi testamentti ei ole puhdasta kreikkaa, vaan "hellenististä" (*Hellenistica*).[562] Svenoniuksen mukaan samoin kuin apostolit pystyivät ymmärtämään aikansa ateenalaisten kreikkaa, olisivat Homeros, Pindaros, Platon, Demosthenes, Isokrates ja muut auktorit ymmärtäneet Uutta testamenttia, "jos olisivat heränneet henkiin" (s. 204).

Turun akatemiassa julkaistiin useita Uuden testamentin kielimuotoa puolustavia väitöskirjoja. Simon Paulinus käsitteli Uuden testamentin kreikkaa 1680-luvulla muutamissa johtamissaan dissertaatioissa.[563] David Lundin johdolla pohdittiin vuonna 1694 Uuden testamentin latinalaisperäistä sanastoa ja kolme vuotta myöhemmin tuhlaajapojan syömän sianruoan koostumusta Uuden testamentin kreikankielisen tekstikohdan perusteella (*De vocis* κερατίων *significatu*).[564] Uuden testamentin lisäksi tutkittiin myös *Septuagintaa*. Matthias Elg esitteli vuonna 1701 Isaacus Pijlmanin johdolla *Septuagintan* syntyä siteeraten Josefusta, Filonia ja kirkkoisiä Clemens Aleksandrialainen ja Irenaeus kreikaksi. Väitöksessa verrataan *Septuagintaa* myös profaaneihin kirjoittajiin: sanasto on yhteinen, mutta edellisessä joillakin sanoilla (kuten σάρξ ja πνεῦμα) on "pyhä merkitys".[565]

Vaikka tutkimus oli alkuaikoina vähäistä, saattoi väitöskirjoissa olla kuitenkin tiettyjä humanistisia sävyjä. Vuonna 1654 Michael Wexioniuksen johtaman teesiväitöskirjan lopussa on kreikan lukusanat aina 7000:een saakka – laskettiinhan ajanlaskua edelleen myös maailman luomisesta lähtien. Väitöskirjan respondentti oli smoolantilainen Daniel Rosander, ja väitöksessä on runsaasti kreikankielisiä termejä. Sitaatit olivat kuitenkin kaikki Uudesta testamentista. Ensimmäisen, "filosofisen" teesin aiheena oli Jumalan armo, χάρισμα τοῦ θεοῦ, jota käsitellään sekä "teoreettisesti" että "käytännöllisesti", θεορητικὴν καὶ πρακτικήν.[566]

David Lundin johdolla syntyi *dissertatio philologica* stoalaisten maailmanpalo-käsitteestä (1692), jossa kielellinen analyysi on varsin olematonta itse käsitteen ja sen historian pohtimiseen verrattuna (*De* ἐκπυρώσει *Stoicorum*).[567] Laurentius Qwist puolusti sen sijaan vuonna 1698 retoriikan professori Christiernus Alanderin johdolla väitöskirjaa (aidon) Fokylideen lyhyestä heksametrirunosta, joka käsittelee naisten neljää lajia. Fokylideen

---

[562]Svenonius oli opiskellut Caloviuksen (1612–1686) johdolla Wittenbergissä pari vuotta. Pitkäranta 1992, 15 ja 31.
[563]Vall. 2337, Vall. 2738, Vall. 3695 ja Vall. 2738. Pitkäranta 1993, 37–38. Heikel 1894, 60.
[564]Vall. 2337 ja Vall. 2348.
[565]Pijlman – Elg 1701, 60. Vall. 2938. Ks. tuonnempana, s. 176–177.
[566]Wexionius – Rosander 1654, D1. Vall. 4332.
[567]Lund – Ekelund 1692. Vall. 2329. Johannes Rogbergius laati respondentti Jacobus Ekelundille kreikankielisen gratulaation.

runon kahdeksan säettä on painettu väitöskirjan alkuun.[568] Fokylideen naislajit (φῦλα γυναικείων) ovat koira, mehiläinen, sika ja hevonen. Hevonen on vilkas, pitkäharjainen ja pinnallinen, sika ei hyvä eikä huono, koira julma ja villi. Mehiläisen kaltaista naista Fokylides sen sijaan ylistää hyväksi kodinhoitajaksi ja kehottaa lukijaa rukoilemaan, että saisi vaimokseen sellaisen naisen. Fokylides on väitöskirjan mukaan miletoslainen "filosofi", Theogniksen aikalainen, jonka *carmen paraeneticum* on otettu Sibyllan ennuskirjoista (s. 23). Väitöksessä kartoitetaan runon sanojen merkityksiä.[569] Tutkimusta voi pitää ensimmäisenä, joka Turun akatemiassa käsitteli antiikin Kreikan runoilijaa.

Kreikan kulttuuri oli pohdiskelun lähtökohtana David Lundin johdolla tehdyssä, mutta Jodok Festingin kirjoittamassa itsemurhaa käsittelevässä väitöksessä vuonna 1698. Se käsitteli Troijan sodan sankarin, Aias Telamoninpojan itsemurhaa.[570] Toisessa Lundin johdolla tehdyssä väitöksessä aiheena oli ateenalaisen alttarin piirtokirjoitus tuntemattomalle jumalalle (Apt. 17:23). Väitöksessä pohditaan Ateena-sanan etymologiaa ja ylistetään kaupunkia siteeraamalla lukuisia antiikin auktoreita (Cicero, Euripides, Diodoros, Strabon, Aristeides, Demosthenes, Lukianos, Sofokles ja Euripides) ilman viitteitä teoksiin ja kreikkaa kääntämättä. Samalla valitetaan Ateenan nykyistä kohtaloa: entiset kuuluisat filosofikoulut ovat nyt turkkilaisten hevostalleina.[571]

Etenkin Torsten Rudeenin johdolla laadituissa väitöksissä vuosisatojen taitteessa käsitellään Kreikan kulttuuria: Troijan sotaa (1694), Troijan puuhevosta (1701), oraakkelien vaikenemista (1695), jumalten taistelua jättiläisiä vastaan (Γιγαντομαχία, 1700), hesperidien omenia (1702), hyperborealaisten muinaisia kulttimenoja (1703) ja satyyreja (1705).[572] Varsinkin 1690-luvulla ja 1700-luvun alussa oli suosittua kirjoittaa dissertaation otsikko kaksikielisenä, sekä kreikaksi että latinaksi, kuten Israel Nesseliuksen johtamissa väitöksissä vuonna 1708. Toisen aiheena oli Efesoksen Artemis-kultti, toisen "petteliäs" Kronos. Viimeksimainitun yhdeksännessä luvussa myös käsitellään Kronoksen epiteettiä ἀγκυλομήτης.[573] Pythagorasta tai Pythagoraan oppia tutkittiin vanhan akatemian neljässä dissertaatiossa vuosina 1700–05.[574] Christiernus Alanderin johdolla Johannes Thorwöste

---

[568]*In verba Phocyllidae de quatuor generibus mulierum*. Vall. 109. Vallinkoski 1967–69, 93–94 ei ota kantaa siihen, kumpi oli väitöksen kirjoittaja. Väitös oli Qvistin ensimmäinen, ei *pro gradu*. Lagus 1891, 266. Miletoslaisen Fokylideen runokatkelma on säilynyt Stobaioksen kautta. Fokylides 3 (West).

[569]Hevosta kuvaavaa adjektiivia selitetään seuraavasti: εὔφορος *est nomen Graecum, componiturque ab* εὖ & φέρω & *significat portatu & toleratu facilem, agilem, expeditam.* Hevosen yhteydessä mainitaan suomalainen sanonta "Waimolla on pitkät hiuxet, wan lyhyt mieli". Aihetta elävöitetään myös mainioin puupiirroksin.

[570]Vall. 3359. *Aiax sive de nece accersita* ('Aias eli hankittu kuolema'). Festing omisti väitöksen Johan (Paulinus) Lillienstedtille. Festing on väitöksen kirjoittaja, ks. Vallinkoski 1967–69, 93.

[571]Lund – Hoffren 1693, 37–39. Vall. 2333. Väitös oli ilmeisesti Lundin kirjoittama. Respondentti Aaron Hoffren väitteli *pro exercitio*, ks. Lagus 1891, 264.

[572]Rudeenin antiikin mytologiaa käsittelevistä väitöskirjoista, ks. Kajanto 1989, 49–51, *passim* ja Kajanto 2000, 111–128.

[573]Vall. 2663: *Diss. historico-philologica,* περὶ τῆς Ἀρτέμιδος Ἐφεσίας, *sive de Diana Ephesia,* respondenttina Salomon Alanus. Vall. 2662: Περὶ τοῦ Κρόνου ἀγκυλομητέω, respondenttina Ericus Herkepaeus. Ks. Kajanto 1989, 70–71, 77–79. Kronoksesta Italian varhaisväestön kuninkaana väiteltiin runouden professori Pryssin johdolla vuonna 1712. Vall. 3242. Kajanto 1989, 78–79.

[574]Vall. 130, Vall. 3378, Vall. 3384 ja Vall. 3838.

pohti pythagoralaisuutta jumaluuden ykseyden kannalta (1700); Carl Laurbecchius esitteli puolestaan Pythagoraan opetuksia Torsten Rudeenin johdolla (1703).[575]

Johannes Munsterin esimiehisyydellä Jacobus Flachsenius tutki vuonna 1703 Sibyllan oraakkeleita ja ennustuskirjoja.[576] Turun akatemiassa pohdittiin myös kreikan ja latinan välistä sukulaisuutta. Olaus Turdin laati pyhien kielten professorin Isaacus Pijlmanin johdolla vuonna 1707 väitöskirjan nimeltä *Romanus bilinguis*, jossa hän tarkasteli etenkin latinan kielen kreikkalaisia lainasanoja, esimerkkeinä mm. κραιπάλη *crapula*, βασκαίνω *fascino* ja φαιός *fuscus*.[577]

Vuonna 1740 väitteli Jacobus Alanus pyhien kielten professorin Petrus Fileniuksen johdolla aiheesta itämaisten kielten puolustus. Alanus keskittyy kuitenkin hepreaan ja muihin seemiläisiin kieliin. Kreikan osalta hän viittaa kreikan kirjaimiston syntyyn ja alkuvaiheisiin, kuten bustrofedon-kirjoitustapaan, josta hän antaa myös näytteen. Se on patsaan jalustan piirtokirjoituksesta, jonka Alanus kertoo sijaitsevan Salisburyn lähellä.[578] Epiktetoksen filosofiaa esiteltiin puolestaan vuoden 1757 väitöksessä logiikan professori Carl Mestertonin johdolla.[579] Monissa Turun akatemian väitöskirjoissa 1700-luvun puolivälistä lähtien pohdittiin klassisten kielten opetusta ja asemaa koulussa – yleensä hyödyn aikakauden näkökulmasta. Kreikka nähtiin niissä usein vain "pyhänä kielenä" ja hyödyllisenä tuleville teologeille.[580]

Laurbecchius ja Aristoteleen *Runousoppi*

Turun akatemian merkittävin kreikkalaisen filologian hanke ennen uushumanismin aikakautta oli Aristoteleen *Runousopin* ensimmäisen luvun alkuteksti-, käännös- ja kommentaarijulkaisu. Se ilmestyi sarjaväitöskirjana 1673–76 runouden professori Petrus Laurbecchiuksen johdolla. Se ei ole säilynyt kokonaan. Ensimmäinen osa (1673) sisältää esipuheen, kreikankielisen alkutekstin, sen käännöksen sekä selitysosan alun (s. 1–16). Kommentaari jatkuu sarjaväitöksen muissa osissa, joista toinen ja kolmas osa ovat kadonneet. Tiedetään kuitenkin, että kolmas osa ilmestyi vuonna 1674. Neljännen osan (1676)

---

[575]Vall. 130: *Examen argumenti Pythagorici pro unitate numinis*. Vall. 3378: *Magister philosophicus secundum instituta Pythagorae*. Rudeenin johdolla Ericus Asplund käsitteli v. 1705 Pythagoraan käsitystä sfäärien harmoniasta. Vall. 3384. Kajanto 1989, 88–89. Pythagoraan väittämää käsiteltiin v. 1700 Laurentius Tammelinuksen johdolla. Vall. 3838.

[576]Vall. 2626: *Oracula sibyllina*. Flachsenius omisti väitöksen Johan (Paulinus) Lillienstetille. Sibyllan ennustuskirjojen merkityksestä uuden ajan alussa, ks. Dionisotti & Grafton & Kraye 1988, 3–18 (Arnaldo Momigliano) ja 155–170 (Anthony Grafton).

[577]Pijlman – Turdin 1707, 8. Vall. 2949. Sanasta λεῖος *levis* Turdin antaa myös aiolilaisen muodon, λεῖϝος. Digamma on merkitty tekstissä f-kirjaimella. Turdin oli Vallinkosken 1967–69, 94 mukaan väitöksen kirjoittaja.

[578]Filenius – Alanus 1740, 34. Vall. 910. Alanus oli Vallinkosken 1967–69, 93 mukaan väitöksen kirjoittaja.

[579]Vall. 2506. Respondenttina oli Carl Schaeffer.

[580]Lagus 1890, 106–118. Ks. myös Hultin 1906, 97–99. 1780-luvulla uushumanismin myötä Turun akatemiassa ilmestyivät ensimmäiset laajahkot antiikin Kreikan kirjailijoita käsittelevät väitökset, kuten vuonna 1789 Pindaroksesta ja Favorinuksesta. Vall. 2370 ja Vall. 3146.

sivunumerot ovat 53–68 ja sen teksti katkeaa kesken lauseen. Tästä varmastikin Laurbecchiuksen kirjoittamasta sarjaväitöksestä siis vain sivut 1–16 ja 53–68 ovat säilyneet.[581]

Esipuheessa (Προλεγόμενα) Laurbecchius pohtii mm. *Runousopin* kirjojen määrää sekä esittää neljä kysymystä.[582] Hän pohtii, mikä runousopeista on soveliain (*idoneus*), miksi Aristoteles kirjoitti *Runousopin*, mikä on teoksen tyyli (*scribendi modo*) ja neljänneksi mikä on teoksen argumentti eli pääteema. Laurbecchiuksen mukaan Aristoteleen *Runousoppi* on soveliain, parempi jopa kuin Horatiuksen *Ars Poetica*, koska se sisältää teorian *mimesiksestä* (*imitatio*). *Runousopin* kirjoittamisen yhtenä herätteenä oli Laurbecchiuksen mukaan Makedonian kasvava mahti, joka uhkasi komedia- ja jambikirjailijoiden vapautta.[583] Teos on kirjoitustavaltaan dogmaattinen, eksoteerinen, akroamaattinen ja pareneettinen; teoksen pääteema on mimeettisyys (*imitatio*). Johdannon lopussa Laurbecchius kertoo selitysosan sisällöstä. Kommentaarissa on ensiksi analyysi, jonka on tarkoitus antaa tekstille konteksti, toiseksi epävarmojen ja kiistanalaisten kohtien käsittelyä, sitten teoria runoudesta sekä neljänneksi huomautukset ja johtopäätökset.[584]

Laurbecchius ei ilmoita, miksi hän keskittyy vain *Runousopin* ensimmäiseen lukuun. Hän ilmeisesti piti ensimmäistä lukua perustavanlaatuisena koko teokselle, eräänlaisena johdantona. Laurbecchius kuitenkin siteeraa kommentaarissa myös muita *Runousopin* lukuja.[585]

Esipuheen jälkeen seuraa tekstiosa, jossa on *Runousopin* ensimmäisen luvun teksti, sekä oikealla sivulla sen latinannos, joka on "uusi käännös", kuten jo teoksen nimiössä kerrotaan.[586] Teksti poikkeaa nykyisistä tekstieditioista jonkin verran (vrt. 1.1.1447a–1447b29 Kassel). Turun akatemian kirjastossa oli Frankfurtissa vuonna 1584 painettu *Runousopin* editio.[587] Laurbecchius on saattanut käyttää tätä vanhaa editiota. Hän ei ole esimerkiksi ottanut huomioon Daniel Heinsiuksen tekemää korjausta syyrialaisen käsikirjoituksen mukaan (1.1447b16).[588] Poikkeamat ovat melko vähäisiä, mutta

---

[581]SKB 2281–2284 ja Vall. 2149–2152. Heikel 1894, 84 toteaa virheellisesti vain sivujen 53–68 säilyneen. Laurbecchius viittaa useaan otteeseen jesuiitta Jacobus Maseniuksen teokseen *Palaestra eloquentia ligata* (1661). Ks. myös Kajanto 2000, 96.

[582]Laurbecchius – Aschlinus 1673, 1–8. Laurbecchius mainitsee, että Diogenes Laertioksen mukaan kirjoja olisi kolme. Hän sekoittaa *Runousopin* Diogenes Laertioksen mainitsemaan Aristoteleen kolmikirjaiseen teokseen "Runoilijoista" (vrt. DL 5.22 ja DL 5.24).

[583]Laurbecchius mainitsee tämän (tietysti virheellisen) väitteen lähteeksi [Daniel] Heinsiuksen.

[584]Laurbecchius – Aschlinus 1673, 8: *His vero omnibus illustrandis ita nostram dicavimus, Deo admoderante, operam*; *ut* contextui *per* ἀνάλυσιν, dubiis & controversiis *per disquisitiones*, arti *denique ipsi per* notas & consectaria, *lumen inferatur*.

[585]Parempi johdantokokonaisuus olisi kolme tai neljä ensimmäistä lukua.

[586]Laurbecchius – Aschlinus 1673, 9–11. Tekstiosalla on kreikankielinen otsikko (ja sen latinannos), joka ei kuulu alkuperäiseen Aristoteleen tekstiin: "Runousoppi on niiden monien taitojen ykseys, joilla *mimesistä* (lat. *representatio*) tehdään. Mimeettiset taidot eroavat toisistaan ensiksikin siten, minkä välineen avulla (lat. *simulacrum*) jäljitellään."

[587]Kempe 1655, F ja Wallenius 1682, F2v. Teoksessa oli myös Aristoteleen *Retoriikka*.

[588]Laurbecchius pitäytyy siis A-käsikirjoituksen muodossa ἰατρικὸν ἢ μουσικόν. Heinsius korjasi kohdan syyrialaisen käsikirjoituksen mukaan muotoon ἰατρικὸν ἢ φυσικόν. Ks. esim. Kasselin *Runousopin* Oxford-editio, kriittinen apparaatti. Laurbecchiuksen mukaan Aristoteles siis toteaa, että jotkin lääketieteelliset tai

sisällöllisesti Laurbecchiuksen käyttämä editio tai lukutapa vaikuttaa etenkin kahteen kohtaan, joissa nykyeditioissa ei ole kieltosanaa (1447b20 ja 1447b22). Nykyeditioiden mukaan Aristoteles toteaa, että runoilija voi sekoittaa eri runomittoja keskenään, koska runomitta ei ole runoa olennaisesti määrittelevä seikka. Runon kannalta olennaisinta on *mimesiksen* onnistuminen. Laurbecchiuksen alkuteksti (ja sen latinannos) kieltävät tämän: runomittoja ei saa sekoitella keskenään. Aristoteles antaa esimerkiksi Khairemonin *Kentauri*-nimisen draaman, joka on Laurbecchiuksen tekstissä nimellä *Hippokentauri.* Sitä Laurbecchiuksen käyttämän tekstin mukaan ei voida siis kutsua runoudeksi, koska se sekoittaa eri runomittoja.[589]

Ensimmäinen osa päättyy "analyysiin", jossa Laurbecchius keskittyy nimenomaan *mimesiksen* käsitteeseen. Laurbecchius ymmärtää *mimesiksen* 'jäjittelynä' tai 'esittämisenä', latinaksi *imitatio* ja *representatio*. Hän pysyy siten poeettisen imitaation piirissä eikä sekoita siihen retorisen imitaation käsitettä.[590]

Ensimmäisen osan lopussa on otsikko "Onko runousoppi hyödyllistä ja välttämätöntä kirkon ja valtion kannalta?"[591] Kadonnut toinen osa käsittelee siten ainakin tätä kysymystä. Kolmas osa on myös kadonnut, mutta sen otsikko on tiedossa: "Runouden ja runomitan hyöty ja välttämättömyys sekä Platonin ensimmäinen vastaväite".[592] Nämä ovat ilmeisesti esipuheen lopussa mainittuja 'epävarmojen ja kiistanalaisten' kohtien käsittelyä. Säilynyt neljäs osa jatkaa niiden käsittelyä, koska sen otsikkona on "Runouden ja runomitan hyöty ja Platonin toinen ja kolmas vastaväite". Neljännessä osassa Laurbecchius pohtii myös runoilijan hulluutta, jota Aristoteles käsittelee vain ohimennen: runous on joko lahjakkaan tai hullun (εὔπλαστοι ἢ ἐκστατικοί) työtä.[593] Hän pohtii myös ajan runousopeille tyypillisiä teemoja. Voiko pakanallisten jumalien nimiä käyttää runoudessa ja voiko runottarille esittää invokaatioita, siis kutsua heitä avukseen antiikin runoilijoiden tapaan? Hän vastaa molempiin kysymyksiin myöntävästi: antiikin jumalten nimiä voi käyttää metonymisesti, kuvaannollisesti ja lisämääreinä kristilliselle Jumalalle.[594]

Laurbecchiuksen kommentaari jäi kesken, mutta toinen, kolmas ja neljäs osa olivat ilmeisesti esipuheessa mainittuja epävarmojen ja kiistanalaisten kohtien käsittelyä. Niiden

---

musiikkitieteelliset teokset ovat runomittaisia, mutta ne eivät silti ole runoutta. Moderneissa editioissa musiikkitieteellisten teosten sijalla ovat luonnontieteelliset teokset.

[589]Laurbecchius kiinnittää huomiota tähän asiaan myös analyysi-osassa, jossa siteeraa kyseistä kohtaa. Hän toteaa, ettei runoilija ole hyvä runoilija vain (poeettisen) imitaationsa, vaan myös runomittansa ansioiden vuoksi. Laurbecchius – Aschlinus 1673, 15.

[590]Laurbecchius – Aschlinus 1673, 12–16. Ks. edellä, s. 55.

[591]Laurbecchius – Aschlinus 1673, 16: *Sitne Ars Poetica ecclesiae reipublicaeque utilis & necessaria*?

[592]Otsikko, ks. Vall. 2151 ja SKB 2283. Platon tunnetusti kritisoi *Valtion* kymmenennessä kirjassa runoilijoita ja muita mimeetikkoja, koska he jäljittelevät aistimaailman ilmiöitä, jotka ovat vain ideamaailman jäljitelmiä (runoilijat jäljittelyn jäljittelijöinä). Platonin mielestä runoilijat johtavat ihmisiä harhaan. Siksi heidät on joko karkotettava ihannevaltiosta tai he saavat kirjoittaa vain jumalhymnejä ja jalojen ihmisten ylistyksiä. Plat. *Rep.* 10. 607a–b.

[593]Otsikko, ks. Vall. 2152 ja SKB 2284. Ks. Arist. *Poet.* 17.1455a32–35.

[594]Laurbecchius – Flodinus (1676), 58–59. Ks. myös Kajanto 2000, 96–97. Neljännen osan respondentti Clemens Flodinus oli Turun kreikankirjoittajia: hän laati yhden kreikankielisen väitösonnittelun samana vuonna kuin tämä väitös ilmestyi. Liite 3.

jälkeen olivat vuorossa vielä runouden teoria sekä johtopäätökset. Toisessa sarjaväitöksessään nimeltä *De arte poëtica* (1680–81) Laurbecchius käsitteli runouden teoriaa tai runousoppia yleisesti, mutta paljolti myös Aristoteleeseen tukeutuen. Temaattisesti tämä myöhempi sarjaväitös voisi siten olla edellisen jatko, mutta sen sivunumerointi alkaa alusta. Tämän runousoppia yleisesti käsittelevän sarjaväitöksen ensimmäinen, toinen ja kolmas osa ilmestyivät 1680, seuraavat osat ovat kadonneet ja viimeinen (kuudes?) ilmestyi 1681.[595] Ensimmäisessä osassa Laurbecchius käsittelee runousoppia yleisesti, sen termistöä ja sisältöä. Hän siteeraa Aristoteleen *Runousoppia*, kuten runoilijan hulluutta käsittelevän kohdan, ihmisen mimeettisyyttä korostavan kohdan, sekä sen, että runous on *psykhagogiaa*, sielun johdattamista.[596] Hän pohtii alustavasi myös Aristoteleen *mimesistä* viitaten Jacobus Pontanuksen runousoppiin.[597] Toisessa osassa Laurbecchius varsinaisesti keskittyy (poeettiseen) imitaatioon, kolmannessa puolestaan runouden eroihin historiaan ja retoriikkaan nähden sekä runousopin vaikuttaviin ja teleologisiin syihin; lisäksi hän käsittelee runousopin hyödyllisyyttä ja välttämättämyyttä.[598]

De arte poëtica -sarjaväitöksen kolme ensimmäistä osaa käsittävät vain sivut 1–48. Seuraavan säilyneen osan ensimmäisen sivun numero on 321 ja aiheena on antiikin epigrammirunous.[599] Kolmannen ja viimeisen osan välillä on siten täytynyt ilmestyä useampikin dissertaatio. Turun palo kesällä 1681 keskeytti tämän projektin, koska juuri siinä ilmeisesti tuhoutui tämän sarjaväitöksen osia.[600]

Aristoteles kiinnosti Laurbecchiusta jo hänen toimiessaan ylimääräisenä matematiikan professorina (1661–68). Vuonna 1662 hän johti väitöstä, jonka aiheena oli peripateettisessa koulukunnassa käyty keskustelu kirjallisuudesta ja sen jaottelusta.[601]

III.5. Kirjastot

Turun akatemian kirjasto sijaitsi 1600-luvulla tuomiokirkon länsimuurissa, katedraalikoulun vieressä. 1700-luvulla kirjasto käsitti kaksi huonetta. Kirjasto jouduttiin Ruotsin vallan aikana siirtämään kaksi kertaa Tukholmaan venäläismiehitysten vuoksi. Kirjaston nidemäärä oli

---

[595]SKB 2291–2296. Vall. 2159–2164. Viimeisessä osassa ei ole osan numeroa.
[596]Laurbecchius – Fiorinus 1680, 1, 4 ja 9. Arist. *Poet.* 4.1448b5–7 ja *Poet.* 6. 1450b16.
[597]Laurbecchius – Fiorinus 1680, 15.
[598]Laurbecchius – Hwal (1680) ja Laurbecchius – Hofflander (1680). Respondentti Petrus Hofflander oli kirjoittanut yhden kreikankielisen väitösonnittelun v. 1678. Liite 3.
[599]Laurbecchius – Steen (1681). Vall. 2164 ja SKB 2296.
[600]Stiernmanin mukaan *Runousopin* käännös- ja kommentaariprojekti keskeytyi tulipalon vuoksi 1681. Näin toteavat myös Vallinkoski 1962–66, 292 ja Kajanto 2000, 95. SKB:n mukaan Stiernman sekoitti Aristoteleen *Runousopin* käännös- ja kommentaarijulkaisun tähän Laurbecchiuksen toiseen, runousoppia yleisesti käsittelevään sarjaväitökseen, jonka viimeinen osa ilmestyi 1681. SKB 2296.
[601]Vall. 2146. *De arte ejusque distinctionibus ex sententia praecipue Aristotelis, adversus neotericorum ex Peripato, de habitu isto opiniones.* Respondenttina toimi Matthias Wichmann.

vuonna 1655 noin 1350, vuonna 1682 noin 1600 ja vuonna 1755 noin 6000 kappaletta.[602] Kokoelma on hyvin dokumentoitu.[603]

Turun koulun 48 niteen kokoelma siirtyi Turun akatemian omistukseen. Kokoelmaan kuului Scapulan foliokokoinen *Lexicon Graeco-Latinum* (1594), Isokrateen puheita sekä foliokokoisena (Hieronymus Wolfin editio 1570) että oktavokokoisena (Basel 1587) niteinä, sekä Johannes Sturmin editiot Hermogeneen korpuksen retoriikkaa käsittelevistä teoksista ynnä niiden latinannokset (Strassburg 1570–71).[604] Lisäksi Turun koulun kokoelmaan kuuluivat Plutarkhoksen ja Gregorios Nazianzoslaisen teokset kreikka–latina-editioina (Basel 1671 ja Basel 1573) sekä Marcilio Ficinon Platonin teosten latinannos (Basel 1546).[605]

Yliopiston kirjasto sai alkuvaiheessaan kaksi huomattavaa lahjoitusta, jotka karttuttivat myös antiikin kirjallisuuden ja sen tutkimusten valikoimaa. Kuningatar Kristiinan lahjoitus vuodelta 1648 sisälsi pääosaltaan politiikkaa ja valtio-oppia käsitteleviä teoksia, mutta siihen sisältyi myös Pindaroksen, Euripideen, Pausaniaan, Ptolemaioksen, Eukleideen Diodoros Sisilialaisen, Marcus Aureliuksen, Cassius Dion, Diogenes Laertioksen, Jamblikhoksen, Eusebioksen ja Athanasioksen teoksia. Kristiinan lahjoitus sisälsi myös joitakin bysanttilaisia auktoreita, kuten Georgios Logotheteen Konstantinopolin kronikan (Leyden 1615), Nikeforos Gregoraan Itä-Rooman vaiheita (1204–1359) käsittelevän historiateoksen (Basel 1562) ja Theon Smyrnalaisen Platonin teosten kommentaarin.[606]

Torsten Ståhlhansken lesken Christina Hornin lahjoitus vuodelta 1646 oli sotasaalis. Aarhusin piispavainajan Martinus Matthiaen (Morten Madsen) kirjasto käsitti kaikkiaan yli 800 kirjaa.[607] Joukossa oli tärkeimpiä antiikin klassikoita: Homeros, Pindaros, Aiskhylos, Sofokles, Euripides (*Hekabe*), Aristofanes, Platon, Aristoteles, Lukianos ja Athenaios. Filologisesti orientoituneen piispan kirjastoon kuuluivat myös oktavokokoinen Nonnoksen *Dionysika*, jossa oli Daniel Heinsiuksen ja Joseph Scaligerin selityksiä (1610), sekä Nonnoksen Johanneksen evankeliumin parafraasi (1599). Lisäksi oli teoksia keisariajan historioitsijoilta Appianokselta (k. n. 160) ja Arrianokselta (n. 95–180). Heliodoroksen romaani *Aithiopika* 300-luvulta kuului myös kokoelmaan, samoin kuin bysanttilaisen filologin Eustathioksen teoksia 1110-luvulta. Kirjekokoelmia olivat Gregorios

---

[602]Vallinkoski 1948, 13.
[603]Kempen (1655) ja Walleniuksen (1682) painettujen kirjastoluetteloiden lisäksi on säilynyt Jacobus Haartmanin käsinkirjoitettu, huolellinen luettelo vuodelta 1755, josta Vallinkoski teki kirjoituskoneella jäljennöksen. Vallinkosken luettelossa on käsin merkitty tietoja aiemmista luetteloista kirjojen provinienssin suhteen. Lisäksi on vielä Porthanin kirjastohistoria 1771–95.
[604]Hermog. *Inv.*, *Id.* ja Περὶ μεθόδου τοῦ δεινότητος. Selostukset Hermogeneen teosten sisällöstä ja merkityksestä retoriikan historialle, Kennedy 1983, 86–103.
[605]Kempe 1655, A2r. Wallenius 1682 ja Haartman 1775, *passim.* Ks. myös Vallinkoski 1948, 91–92. Schybergson 1940, 55.
[606]Kempe 1655, F2v–H1r. Wallenius 1682 ja Haartman 1775, *passim.* Kristiinan lahjoitus oli tosiasiassa Tukholman Kuninkaallisen kirjaston dublettikappaleita. Turkuun ne toimitti kreivi Per Brahe.
[607]Vallinkoski 1948, 112.

Nazianzoslaisen ja Libanioksen kokoomateoksiin sisältyvien lisäksi Aristainetoksen nimiin pantu eroottisten kirjeiden kokoelma 400-luvulta (1610) ja Parrhasioksen kirjeet (1567).[608]

Helsingin yliopiston kirjaston kokoelmissa on yksitoista teosta, joiden tiedetään olevan peräisin Martinus Matthiaen kirjastosta.[609] Niistä viisi kuuluu kreikkalaisen kirjallisuuden piiriin: Athenaios, Lukianos, Diogenes Laertios, Stobaioksen *Anthologion* ja Moskhopuloksen oppikirja. Nämä teokset siis säästyivät Turun palolta, koska ne olivat lainassa vuonna 1827. Viimeksi mainittu teos ansaitsee erityistä huomiota.

1300-luvulla eläneen bysanttilaisen skhedografin Manuel Moskhopuloksen Περὶ σχεδῶν on kvarttokokoinen *editio princeps* (Basel 1545). Tämä pelkästään kreikkaa sisältävä skhedografinen oppikirja koostuu kahdestakymmenestäkahdesta lyhyestä tekstistä, joista ensimmäiset yhdeksän tarinaa ovat Raamatusta, loput enemmän tai vähemmän antiikin kulttuuriin liittyviä.[610] Tekstit 12–21 kuvailevat *Iliaan* alkuasetelmaa, Akhilleuksen vihan syytä.[611] Skhedografinen analyysi suppenee kirjan edetessä: kun Moskhopulos tarvitsee ensimmäisen tekstin kommentoimiseen 45 sivua, tyytyy hän viimeisen suhteen enää kolmeen sivuun. Ensimmäisen tekstin selitys sisältääkin kieliopillisia perusasioita, kuten katsauksen pronomineihin (s. 11–15) ja prepositioihin (s. 23–35). Toisen esimerkkitekstin alussa on lyijykynällä kirjoitettu Γυμνασία γραμματικὴ β ('Toinen kieliopillinen harjoitus').

Kirjassa on muutenkin runsaasti lyijy- ja mustekynällä tehtyjä merkinöjä eli se on selvästi ollut ahkerassa käytössä. Viimeisellä sivulla on lyijykynällä kirjoitettu: 20.1.1709, *iterato post viginti circiter annos*.[612] Lyijykynämerkintöjen tekijä on lukenut teoksen perusteellisesti, sillä hän viittaa tämän teoksen eri kohtiin. Hän viittaa myös muihin teoksiin, joista osa oli Turun akatemian kirjastossa, kuten Wolfin Isokrates.[613] Joku siis todellakin on

---

[608]Kempe 1655, A2v–F2r. Wallenius 1682 ja Haartman 1775, *passim*. Ks. myös Vallinkoski 1948, 115 ja Porthan 1771–95, 258–261.

[609]Vallinkoski 1948, 111–112 on laatinut näistä kirjoista luettelon ja selostaa hieman myös niiden ulkonäköä ja provinenssia. Näiden yhdentoista teoksen alkuperän selvitti Holger Norström. Kempe mainitsee nämä teokset kirjastoluettelonsa (1655) osiossa *Oratores & Philologi*, s. E2v–F2v.

[610]Webb 1994, 85–86 mainitsee esimerkkinä skhedografisesta oppikirjasta juuri tämän teoksen. Webb ei kuvaile teoksen sisältöä. Verbi σχεδογραφεῖν esiintyy Moskhopuloksen teoksen ensimmäisessä ja seitsemännessä esimerkkitekstissä.

[611]Ensimmäinen on rukous, jossa pyydetään siunausta oppilaille ja heidän työlleen, toinen kertoo Jeesuksen hautaamisesta, viides siitä, kuinka Jeesus parantaa ramman. Kymmenes on gnoominen, yhdestoista taas Aisopoksen faabelin mukaelma, mitä selityksissä ei kuitenkaan kerrota. Kyseessä on faabeli nro 7 (Hausrath) eli tarina sairaasta linnusta, jolle kissa tarjoutuu tulemaan lääkäriksi. Kahdestoista teksti kuvaa, kuinka Paris lähtee Troijasta Spartaan ja ryöstää Helenan. Viimeinen teksti kertoo Nioben kohtalokkaasta kerskailusta lapsirunsaudellaan. Teos sisältää selitettyjen sanojen hakemiston.

[612]Moskhopulos 1545, 216, lyijykynämerkintä. Vallinkoski 1948, 111 n13 lukee päivämäärän 20.7.1709. Lyijykynä otettiin käyttöön jo 1500-luvulla.

[613]Moskhopulos 1545, 131, lyijykynämerkintä. Lyijykynällä tehdyistä merkinnöistä monet ovat lukemista helpottavia. Prepositioita esittelevässä kohdassa prepositiot on kirjoitettu isoin kirjaimin marginaaliin, samoin kuin auktorin nimi, joka on poimittu tekstistä. Esimerkkitekstit on numeroitu kreikkalaisin kirjaimin, sanahakemistoon on lisätty sanoja. Lisäksi on sisäisiä viittauksia teoksen eri kohtiin. Lyijykynämerkintöjen tekijä viittaa sivulla 134 Hesykhioksen editioon (Basel 1542). Turun akatemian kirjastossa oli kuitenkin vain vuonna 1514 Venetsiassa painettu editio. Mustekynällä tehdyt merkinnät saattavat olla piispa Martinus Matthiaen. Ne viittaavat antiikin kirjailijoiden teosten kohtiin (esim. s. 121 ja s. 177 viitteet Hesiodoksen ja Homeroksen teoksiin). Moskhopulos ei ole merkinnyt *locuksia*. Sivulla yhdeksän oleva mustekynämerkintä ei ehkä ole samaa käsialaa. Kirjassa on siten ilmeisesti kolmea käsialaa.

lukenut tämän pelkästään kreikkaa sisältävän teoksen Turussa vuonna 1709 – ja jo parikymmentä vuotta aiemminkin. Lukija voisi olla retoriikan, entinen pyhien kielten professori Israel Nesselius. Pitämässään antiikin Kreikan kielen ja kirjallisuuden yksityiskollokviossa 1707 hän mainitsee myös tämän teoksen.[614] Ehkä hän käytti Moskhopulosta myös kreikan opetuksen apuna.

Kirjastoluettelojen perusteella Turun akatemian kirjastossa oli tarjolla useita sanakirjoja. Stephanuksen *Thesaurus Linguae Graecae* -teoksen ensipainos (1572), Scapulan leksikon (1594), Hutteruksen nelikielinen (heprea–kreikka–latina–saksa) sanakirja (1598) sekä bysanttilaiset Hesykhios (1514) ja Suda (1619). Kaikki muut paitsi Hutteruksen sanakirja olivat foliokokoisia. Lisäksi kirjastolla oli Pasorin Uuden testamentin oktavokokoinen kreikka–latina-sanakirja (1633). Kirjastossa oli myös kaksi nykykreikan sanakirjaa: Meursiuksen *Glossarium Graeco-Barbarum* (1614) ja Simon Portiuksen *Dictionarum Latino-Graeco-Barbarum* (1635). Erikoissanakirjoja olivat kaksi antiikin ajan sanakirjan editiota: Harpokrationin (1614) ja Polluxin *Onomasticum Graeco-Latinum* (1608). Kielioppeja ja kieltä käsitteleviä teoksia olivat mm. Budén (1530) kreikan oppikirja, Ruclanduksen (1556), Goliuksen (1646) ja Welleruksen (1630) kieliopit sekä Erasmus Schmidtin (1604) teos kreikan murteista. Kreikan kielen opetusta ja Kreikan kirjallisuutta käsittelivät Antonius Schoruksen *De ratione discendae docendaeque linguae Latinae & Graecae* (1575), Henricus Stephanuksen *De Graecae linguae studio* (1587), Isaac Casaubonin oktavokokoinen teos kreikkalaisista satiirikoista (1605) sekä Christophorus Helviciuksen teos (1619). Antiikin retoriikan klassikoita olivat edellä mainitun Hermogeneen lisäksi Afthonioksen *Progymnasmata* (1604), foliokokoinen Libanios (1606) sekä Aristoteleen *Retoriikka* ja *Poetiikka*. Luonnollisesti myös Quintilianus ja Cicero kuuluivat valikoimaan.[615] Nuoreksi yliopistoksi Turun akatemialla oli lahjoituksien ansiosta siten hyvä kokoelma antiikin Kreikan klassikoita sekä filologisia tutkimuksia. Sen sijaan kirjasto oli monin paikoin puutteellinen aikalaiskirjallisuuden osalta.[616] 1700-luvun loppua lähestyttäessä tutkimuskirjallisuus antiikin kielten ja kirjallisuuden osalta ei pysynyt voimistuvan uushumanismin tahdissa.

Akatemian kirjaston kokoelmaan kuului myös humanistikreikkaa sisältäviä teoksia, joista olisi saattanut ollut apua Turun gresisteille näiden laatiessa kreikankielisiä epideiktisiä tekstejä. Näitä olivat Martin Crusiuksen Baselissa panetut foliokokoiset *Turcograecia* ja *Germanograecia* (1584 ja 1585), Laurentius Rhodomannuksen *Palaestina*-eepos (Frankfurt 1589) sekä Olympia Moratan teosten kokoelma, joka sisälsi myös hänen kreikankieliset kirjoitelmansa (Basel 1570).[617] Lisäksi oli Johannes Posselius vanhemman

[614]Ks. edellä, s. 109. Västeråsin kymnaasin käynyt Nesselius kirjoittautui Upsalan yliopistoon v. 1687. Nesselius olisi siis lukenut teoksen ensimmäistä kertaa Upsalassa.
[615]Wallenius 1682, F2–H2v. Kempe 1655, *passim.* Haartman 1775, *passim.*
[616]Vallinkoski 1948, 269. Heikel 1894, 111. Juuri professori Israel Nesselius moitti kirjastoa ajankohtaisen kirjallisuuden puutteesta.
[617]Rhodomannuksen, Olympia Moratan ja Crusiuksen teokset olivat piipsa Martinus Matthiaen kirjastosta. Kempe 1655, D2r–v ja F1v. Wallenius 1682 on luokitellut Crusiuksen ja Rhodomannuksen teokset

raamattuparafraasi, jossa evankeliumit ja epistolat oli sovitettu heksametrimittaan (Rostock 1600).[618] Lisäksi oli useita muita psalmiparafraaseja, kuten Baselissa vuonna 1548 painettu psalmien kolmikielinen laitos (heprea–kreikka–latina).[619]

Kirjaston hyvät antiikin, Bysantin ja uuden ajan kreikankielisen kirjallisuuden niteet olivat kuitenkin vain rajoitetusti opiskelijoiden käytössä. Kirjasto oli auki kaksi kertaa viikossa iltapäivisin, ja kotilainaksi kirjoja saivat vain kandidaatintutkinnon suorittaneet ja professorit. Tästä määräyksestä joustettiin, mistä kertoo erään ylioppilaan yritys antaa kirjaston suomenkielinen Raamattu suutarille pantiksi. Yksi luettelo kirjojen lainaamisesta on säilynyt vuodelta 1673. Siinä mainitaan kaksi kreikankielistä teosta. Sen mukaan kirjastonhoitaja Axelius Kempe oli lainannut kreikankielisen psalttarin ja professori Georgius Alanus puolestaan Gregorios Nazianzoslaisen kirjeiden kreikka–latina-edition (Ingolstad 1602). Viimeksi mainitun teoksen kadottua ja Alanuksen kuoltua omaiset velvoitettiin korvaamaan kirja.[620]

Restauraation jälkeen pitkän päivätyön kirjastonhoitajana teki runouden professori Andreas Pryss (1720–46). Vuosilta 1722–39 on säilynyt kirjaston tilikirjoja. Niiden perusteella kirjastoon hankittiin vuonna 1723 foliokokoinen Homeroksen *Opera* ja kaksi voluumia sisältävä Plutarkhoksen *Opera Graece et Latine*.[621] Piispa Gezelius nuoremman kuolinpesästä hankittiin foliokokoinen *Graeci oratores*, oktavokokoinen Herodotoksen *Historia* Angelo Polizianon kommentaarein, Zosimoksen historiateos sekä Theokritoksen *Idyllejä* ja *Pindari Argonautica*. Zosimosta lukuunottamatta näiden kirjoittajien teoksia oli jo ennestään kokoelmassa. Piispa Iserin kirjaston jäämistöstä hankittiin puolestaan foliokokoiset *Poetae Graeci veteres* ja Ksenofon-editio. Lisäksi saatiin Johann Fabriciuksen merkittävä Kreikan kirjallisuuden tutkimus *Bibliotheca Graeca* (1705-1728).[622]

Turun akatemian kirjasto oli paitsi tieteellinen kirjasto, myös eräänlainen kirjamuseo, mikä kuului tuon ajan kirjaston tehtäviin. Vanhoista editioista yritettiin kuitenkin myös päästä eroon. Vuonna 1748 tehtiin inventaario, jossa saman auktorin vanhemmat editiot pantiin myyntiin, koska uudempiakin oli kokoelmissa. Kirjoilla ei näyttänyt olleen menekkiä, koska vuoden 1773 inventaariossa yritettiin myydä osin samoja teoksia.[623]

Toisin kuin Upsalan yliopistossa, Turun akatemiassa ei harrastettu käsikirjoitusten julkaisua. Upsalassakin kreikankieliset käsikirjoitukset olivat pääosin yksityisten lahjoittamia.

---

historiateoksiksi (E1v ja E2v); Crusiuksen teokset hän mainitsee yhdessä ja painovuodeksi 1584. Olympia Moratan teos on Walleniuksen luettelossa nimellä *Fulviae Moratae & Coelii Curionis operae, Basilae 1570*. Curio oli Moratan teosten toimittaja. Porthan 1771–1795, 307 mainitsee Crusiukselta vain *Turcograecian* Turkin historiasta kertovien teosten joukossa.

[618]Ensipainos 1563, Wittenberg. AGL II, 707 s.v. Posselius, nro 4, jossa muut painokset.

[619]Anna Maria van Schurmanin tutkielma oppineista naisista oli Turun akatemian kirjaston kokoelmassa (Leyden 1641). Kempe 1655, D2. Se ei kuitenkaan sisällä van Schurmanin kreikankielisiä kirjeitä.

[620]Vallinkoski 1948, 242. Ks. myös Laine 1996, 79–92.

[621]Maliniemi 1929, VIII, 11–12. Walleniuksen 1682 luettelon mukaan kirjastossa oli jo Homeroksen foliokokoinen laitos (Basel 1561).

[622]Maliniemi 1929, 47, 51, 73 ja 83. Vuonna 1769 kirjastoon saatiin Herculaneumin kaivauslöydöistä kertovan sarjan *Le antichità di Ercolano* neljä osaa vuosilta 1757–65. Vallinkoski 1975a, 100.

[623]Vallinkoski 1948, 96. Esimerkiksi Plutarkhoksen Baselissa vuonna 1573 painettu editio oli turhaan kaupan.

Turun akatemian kirjasto omisti toimikautenaan vain yhden **kreikankielisen käsikirjoituksen**, joka tuhoutui Turun palossa. Paperikäsikirjoitus sisälsi kahden bysanttilaisen lääkärikirjailijan kirjoitukset, ja se oli hankittu lääketieteen professori Elias Til-Landzin (k. 1693) jäämistöstä vuonna 1701 tai 1702.

Käsikirjoituksessa oli nimi Arvid Reuther, ja Til-Landzin kirjoittama tieto, että Ernest Grabbe oli lahjoittanut koodeksin hänelle vuonna 1692.[624] Maisteri Reuther oli Turun akatemian filosofisen tiedekunnan apulainen, joka opiskeluaikanaan oli kirjoittanut kaksi kreikankielistä väitösonnittelua.[625] Käsikirjoitus saattoi olla 30-vuotisen sodan sotasaalis: Reuther-nimi viittaa sotilassukuun (Rytter). Reuther kuoli vuonna 1682, ja hänen leskensä, Halikon kirkkoherran tytär, meni naimisiin Halikon voudin Ernst Grabben kanssa. Grabbe siis antoi (ehkä lääkärinpalkkiona) käsikirjoituksen puolestaan professori Til-Landzille vuonna 1692. Til-Landz ei ehtinyt tehdä käsikirjoituksella mitään, sillä hän kuoli jo seuraavana vuonna.[626] Akatemian konsistori valtuutti luonnontieteen professorin ja silloisen kirjastonhoitajan Petrus Hahnin ostamaan kuolinpesän huutokaupasta lähinnä opetukseen sopivia teoksia. Hahn osti tämän käsikirjoituksen.[627]

Käsikirjoituksella oli myöhemmin ainakin kaksi lukijaa: Porthan esittelee sitä kirjastohistoriassaan (1771–95) ja vuonna 1817 julkaistiin Turussa sen erään osan pohjalta väitöskirja.[628] Porthanin mukaan foliokokoinen *codex* käsitti 313 lehteä (626 sivua) ja sen pääosan muodosti kuusi osaa (osat 8.–13.) 500-luvulla eläneen Aetioksen kaikkiaan kuusitoista osaa käsittävästä teoksesta "Sairaiden diagnoosista ja hoidosta". Lisäksi koodeksissa oli 600-luvulla eläneen lääkäri Paulos Aiginalaisen kirjoitus "Painoista ja mitoista". Käsikirjoituksen kreikankielisessä otsikkotekstissä mainittiin, ettei kyseisiä Aetioksen teoksen osia ollut vielä painettu.[629] Käsikirjoituksen toisella lehdellä oli Porthanin mukaan zwickaulaisen Janus Cornariuksen syyskuussa 1532 päivätty latinankielinen kirje Espanjan Kaarle V:lle, jossa Cornarius pyysi avustusta painattaakseen Aetioksen käsikirjoituksen. Hän oli kirjeen mukaan jo kääntänyt sitä latinaksi.[630] Porthan huomautti, että Cornarius oli onnistunut hankkeessaan vain osittain: vuonna 1534 Cornarius julkaisi Aetioksen teoksen kahdeksan ensimmäistä kirjaa käännöksineen Venetsiassa, mutta ei

---

[624]Porthan 1771–95, 143–144.
[625]Liite 3. Professori Ericus Falander kirjoitti Reutherille kreikankielisen väitösonnittelun. Vall. 924.
[626]Lagus 1891, 113. Ks. myös Tengström 1836, 134.
[627]CAAP VIII. 23.10.1701 (s. 181) ja 23.6.1705 (s. 544). Vallinkoski 1948, 209–210 ja 216.
[628]Vall. 542. Porthanin *Historia Bibliothecae* ilmestyi sarjaväitöskirjana 1771–1795. Vall. 3027–3051.
[629]Porthan 1771–95, 141: ᾽ΑΕΤΙΟΥ ᾽Αντιοχέως ἰατροῦ περὶ διαγνώσεως καὶ θεραπείας τῶν νοσημάτων, λόγοι ἑξ, εἴσοτε νῦν μή ποτε ἐκτετυπωμένοι. Τὰ περιεχόμενα ἐν ἀρχῇ ἑκάστου λόγου ἐκτίθεται. Περὶ σταθμῶν καὶ μέτρων ὡς Παῦλος ὁ Αἰγινήτης. Porthan mainitsee, että Paulos Aiginalaisen editio oli Turun akatemian kirjastossa (Basel 1528) ja että koodeksin teksti oli Pauloksen teoksen 8. kirjasta. Porthan 1771–95, 144.
[630]Porthan 1771–95, 142–143. Cornarius julkaisi 1533 osien 8.–11. latinannoksen. Teoksen koko latinannos ilmestyi 1535. Cornarius oli kreikankielisten lääketieteellisten käsikirjoitusten keräilijä, myöhemmin myös Jenan yliopiston lääketieteen professori. Vallinkoski 1948, 217.

loppuosia – niitä, jotka olivat tässä käsikirjoituksessa.[631] Porthan kiitteli paperikäsikirjoituksen selkeää käsialaa.[632]

Aetios eli ᾽Αέτιος (n. 530–590) oli kotoisin Mesopotamian Amidasta. Hänen 16-osainen teoksensa tunnetaan nykyisin nimellä *Tetrabiblon*. Vuonna 1534 todellakin ilmestyi teoksen *editio Aldina* (osat 1.–8.) toimittajanaan juuri Janus Cornarius. Kaikista teoksen osista ei vieläkään ole ilmestynyt kriittistä editiota. Teoksen kolmastoista osa, joka siis kuului Turun koodeksiin, on lääketieteen historian kannalta merkittävä toksikologinen tutkielma.[633]

Lääketieteen professori Gabriel Bonsdorffin johdolla julkaistiin vuonna 1817 väitöskirja, jonka aiheena oli Aetioksen teoksen yhdeksännen kirjan 41. luku tämän käsikirjoituksen pohjalta. Lyhyt luku käsittelee espanjankärpäsiä, joita käytettiin monien rohtojen ainesosana. Respondenttina toimi luonnonhistorian dosentti Johannes Tengström, joka oli ilmeisesti myös väitöksen kirjoittaja. Väitöskirjassa julkaistiin Aetioksen kreikankielinen teksti, sen latinankielinen käännös ja asiakommentaari, jossa kerrotaan lyhyesti kreikkalaisesta lääketieteestä, Aetioksesta ja hänen teoksistaan.[634] Kreikankielinen teksti ei sisällä kriittistä apparaattia. Tengström käsittelee kommentaarissa lyhyesti myös akatemian omistamaa koodeksia ja sen vaiheita.[635] Hän toteaa, ettei yhdeksättä osaa ole aiemmin painettu alkukielellä. Yhdeksännen osan kriittinen *editio princeps* ilmestyikin vasta 1911.[636]

Turun akatemian kirjaston lisäksi oli myös muita kirjastoja, joissa oli gresistiä kiinnostavaa kirjallisuutta. Pyhien kielten järjestyksessä toisen professorin Petrus Bergiuksen lähes 900 niteen kirjasto sisälsi valtaosaltaan teologista kirjallisuutta, mutta erittäin edustavan joukon myös Kreikan kirjallisuuden klassikoita ja oppikirjoja.[637] Bergiuksen kirjastossa oli kaksi Homeroksen *Iliaan* ja *Odysseian* sisältävää kokonaisnidettä (8:0 ja 4:0), kaksi Hesiodoksen teokset sisältävää nidettä, Pindarosta, Euripideen tragedioita, Strabonin *Geografika*, Isokratesta ja Epiktetosta. Pyhien kielten professorilla oli kaksi Scapulan sanakirjaa sekä Schreveliuksen, Pasorin ja Rheniuksen kreikan sanakirjat. Gezeliuksen kreikan oppikirjoista Bergiuksella oli kirjastossaan Uuden testamentin sanakirja ja *Januan* kreikannos. Kielioppeja hänellä oli useita: Clenardus (kaksi kappaletta), Gualtperius ja

---

631 Porthan 1771–95, 141 alaviite h. Porthan perustaa tietonsa Aetioksen painoksista mm. Fabriciuksen *Bibliotheca Graecaan*.

632 Porthan 1771–95, 141, 143. Porthan arveli, että kyseessä saattoi jopa olla Cornariuksen oma puhtaaksikirjoitettu versio painamista varten.

633 RE I (1894), 703–704 (M. Wellmann), DNP, 209–210 (V. Nutton) ja OCD, s.v. Aetius. Ks. myös LSJ.

634 Bonsdorff – Tengström 1817, 9–20.

635 Bonsdorff – Tengström 1817, 21–22. Ks. myös Vallinkoski 1948, 217.

636 Fagerlund & Tigerstedt 1890, 157 ilmoittavat että 9. osa olisi ilmestynyt Venetsiassa 1816. Vrt. kuitenkin LSJ ja DNP, 210.

637 Bergius 1664, käsikirjoitus. Bergius (k. 1691) kirjoitti elämänkertansa, jonka loppuun laati kotikirjastonsa luettelon v. 1664 – päiväkirja päättyi puolestaan vuoteen 1679. Kirjojen painopaikkaa hän ei ilmoita, ja vain muutamissa tapauksissa hän antaa painovuoden. Hän on jaotellut teokset aiheen mukaan, ja kreikkalaisia auktoreita ja kreikan oppikirjoja on muidenkin kuin otsikkojen *Poetici Graeci*, *Grammatici Graeci*, *Lexica Graeca* alla, kuten Strabon osastossa *Mathematici*.

Wellerus sekä Budén kreikan oppikirja.[638] Kielioppeja oli niin paljon, että olettaisi niistä riittäneen lainattavaksi opiskelijoiden käyttöönkin.

Muita gresiteetin kannalta kiinostavia yksityiskirjastoja olivat Gezeliusten kirjastot sekä professori Carl Clewbergin (k. 1765) kirjasto. Clewbergin kuolinpesän huutokauppaluettelo (1767) sisälsi noin 140 Kreikan kirjallisuuden tekstieditiota sekä kirjallisuudentutkimusta, kuten Homeros-tutkimusta.[639] Yksityishenkilöiden kuten piispojen ja muun oppineiston lisäksi esimerkiksi kirkkojen kirjastot saattoivat sisältää myös klassisia auktoreita, mutta lähinnä Rooman kirjallisuutta kuten Turun tuomiokirkon kirjasto.[640] Koska kouluissa luettiin kreikkaa, oli koulujen kirjastoissa oletettavasti joitain kreikan oppikirjoja. Turun koulussa ei vuoden 1677 inventaarion mukaan ollut kuin evankeliumikirja kreikaksi; roomalaisista kirjailijoista sen sijaan Ciceroa, Vergiliusta ja Terentiusta. Helsingin triviaalikoulun (1641–1713) kirjastossa oli vuonna 1688 säilyneen inventaarion perusteella Erasmuksen editoima Uusi testamentti kreikaksi, jossa oli myös Erasmuksen selityksiä, Calepinuksen seisemän kielen sanakirja sekä foliokoiset *Ethica et Politica Aristotelis* ja *Lexicon Graeco-Latinum*.[641]

Tärkein klassisten teosten kirjasto Turun akatemian kirjaston ohella oli Viipurin, sittemmin Porvoon kymnaasin kirjasto. Viipurin piispana ja Porvoon kymnaasin eforina oli ensin Johannes Gezelius nepos, sitten Turun akatemian pyhien kielten professorina toiminut Daniel Juslenius. Viime mainitun piispuuskaudella vuonna 1739 konsistori päätti hankkia kirjastoon muiden teosten ohella Scapulan kolmikielisen leksikonin. Se maksoi yhdeksän talaria. Vasta 1700-luvun loppupuolella alkoi Porvoon kirjaston kokoelma useiden lahjoituksien myötä kasvaa.[642] Kirjaston ensimmäinen luettelo on vuodelta 1751.[643]

III.6. Kreikankielisten tekstien julkaiseminen

Erikoisella kirjaimistolla kirjoitetun tekstin painaminen oli kalliimpaa kuin latinalaisella kirjaimistolla painetun tekstin.[644] Käsin painetun kirjan aikakaudella teksti ladottiin peilikuvana, jolloin erikoiskirjaimistoa käytettäessä ortografian kontrollointi on vaatinut erityistä tarkkuutta. Suurissa kirjapainoissa kirjanpainajan apuna oli oppineita oikolukijoita,

---

[638]Bergius 1664, käsikirjoitus.
[639]Merisalo 1995, 145, 147–148.
[640]Nohrström 1927, 28. Turun tuomiokirkon kirjastosta on säilynyt kaksi inventaarioluetteloa, 1633 ja 1651.
[641]Nohrström 1927, 37–38, 41–42 ja 54. Calepinuksen sanakirjasta, ks. Autenrieth 1885, 419 n3 ja GG 11.
[642]Nyberg 1991, 133–141. Hultin 1920, 85 n1, 231–233 ja 355–360, jossa luettelo kymnaasissa käytetyistä kirjoista 1725–1840.
[643]Nohrström 1927, 89–91: luettelo, joka sisältää 66 numeroa, joissa oli 95 nidettä.
[644]Klinge *et al.* 1987, 166 (Klinge), jossa kuva v. 1805 väitöskirjojen painatustaksasta: arabian- ja syyriankielisestä kirjoituksesta peritään suurempi maksu. Kreikka ei ole listassa mukana.

kuten Erasmus Rotterdamilainen Frobenin painossa Baselissa. Turun akatemian pienessä kirjapainossa kirjanpainaja toimi sekä latojana että painajana, mutta kirjoittajat itse saattoivat avustaa ja tarkistaa työn tuloksen. Kirjanpainajan pääpyrkimyksenä oli visuaalisesti viimeistelty tulos, kuten tasaiset rivinloput. Sen vuoksi käytettiin myös lyhenteitä ja ligatuuria, ja joskus latoja saattoi muuttaa jopa oikeinkirjoitusta: lisätä tai poistaa kirjaimia ja sanavälejä.[645]

Voi olettaa, että työlästä oli myös kirjaimiston vaihtaminen, kun kreikankielinen fraasi sijoitettiin latinankielisen antiikvan sekaan. Ylioppilas pääsi huomattavasti helpommalla ja ehkä halvemmin kustannuksin, jos kirjoitti epideiktiset tekstinsä ja opinnäytteensä pelkästään latinaksi. Ylioppilaat maksoivat tekstin painamisen myös silloin, kun opinnäyte oli professorin kirjoittama, mutta painatuskuluihin sai tukea suosijoilta, joille teos omistettiin. Porvareille tai muille ei-akateemisille henkilöille kirjoitetuista epideiktisistä runoista, kuten hää- ja hautajaisrunoista, sai korvauksen, ts. painattamisen maksoi viime kädessä kohdehenkilö itse. Kesäkuussa 1662 konsistorin kokouksessa keskusteltiin siitä, että ylioppilaat kirjoittelivat liian paljon hautajais- ja häärunoja viljellen pakanallisten jumalien nimiä. Kirjanpainajaa velvoitettiin olemaan painamatta mitään ylioppilaiden tuotoksia ilman professorin allekirjoitusta. Seuraavan vuoden alussa alettiin valvoa myös titulatuuria ja omisteita sekä vaatia rehtorin ja dekaanin allekirjoitus ylioppilaiden kirjoitelmiin, ennen kuin ne saattoi painaa.[646]

Suomessa julkaistiin vain muutama kreikankielinen tekstieditio Ruotsin vallan aikana. Vuosina 1649–1809 painettiin kaikissa Suomen kirjapainossa yhteensä 20 julkaisua, joiden pääkieli oli kreikka. Näistä 12 (kaksi kadonnut) oli akateemisen yhteisön omia tuotteita (epideiktisiä runoja, puheita, väitöskirja), loput seitsemän koulueditioita, joissa oli myös latinankielinen käännös.[647]

Turun akatemian kirjapaino aloitti toimintansa kaksi vuotta yliopiston perustamisen jälkeen. Kreikkalaisen kirjaimiston paino sai virallisesti vasta seitsemän vuotta myöhemmin (1649). Jo sitä ennen painetussa tekstissä oli kreikankielisiä termejä translitteroituina, yleensä isoin kirjaimin kirjoitettuna, jotta ne erottuisivat latinankielisestä tekstistä. Latinan aakkostossa ei ole kirjaimia kaikille kreikan äänteille, joten joudutiin käyttämään lähinnä vastaavia. Termien ja lyhyiden fraasien lisäksi translitteroitiin myös sitaatteja. Ericus Ketarenius siteeraa vuonna 1643 puheessaan Hesiodosta: OYK AEI THEROS ESSEITAI

---

[645] Laine 1996, 38–42 (Sirkka Havu).

[646] CAAP II. 23.6.1662 (s. 362), 18.2.1663 (s. 431). Ks. myös Heikel 1894, 157. Sarasti-Wilenius 1996, 191.

[647] Pääosin kreikkaa tarkoittaa, että nimiösivu ja esipuhe voivat olla muuta kieltä. Turun akatemian aikana (1642–1827) Suomessa toimi viisi kirjapainoa: Turun akatemian kirjapaino (1642–1827), joka siirtyi sittemmin Frenckellin suvun omistukseen, Gezeliusten kirjapaino (1668–1713), Viipurin kirjapaino (1689–1710), Vaasaan Londicerin paino (1776–1838) ja Viipuriin Iversenin paino (1798–1800). Kahdessa viimeksi mainitussa ei painettu kreikankielisiä tekstejä. Perälä 2000 I, 27–29, jossa painot kirjapainajien mukaan.

POIEISTHE KALIAS.[648] Translitterointia käytettiin joskus vielä kreikkalaisen kirjaimiston käyttöönoton jälkeenkin.[649]

Vuonna 1649 ensimmäinen pyhien kielten professori Martinus Stodius oli toiminut virassaan jo yhdeksän vuotta johtamatta yhtäkään väitöskirjaa. Kun konsistori toukokuussa 1649 vaati häneltä edes kreikankielistä puhetta, vetosi Stodius professuurin työmäärään ja siihen, ettei akatemian kirjapainolla ollut kreikkalaista kirjaimistoa.[650] Kirjaimisto oli kuitenkin juuri valmistumassa: se otettiin virallisesti käyttöön kesäkuussa. Valmistus oli kestänyt kolme vuotta. Itägötanmaalainen ylioppilas Sveno Gelzenius oli ehdottanut jo keväällä 1646 konsistorille kreikkalaisen kirjaimiston hankkimista ja tarjoutunut itse valamaan kirjakkeet.[651] Kirjaimiston ensimmäinen näyte-erä valmistui saman vuoden lopulla.[652] Asia eteni kuitenkin hitaasti, kunnes toukokuussa 1648 entinen Turun ja silloinen Upsalan teologian professori Johannes Elai Terserus ilmoitti kirjeessään, että ruotsalainen kreivi oli lahjoittanut Turun akatemialle 100 riikintalaria kirjojen koristelua ja painamista varten.[653] Seuraavan vuoden toukokuussa Gelzenius esitteli kirjaimistoaan, jolla saattoi painaa tässä vaiheessa vasta puoli arkkia. Kreikkalainen kirjaimisto oli kuitenkin ollut jo osittain koekäytössä 1648 ja vuoden 1649 alussa yksittäisten fraasien osalta.[654]

Kirjakkeiden valmistuessa professori Stodius käytti tilaisuutta hyväkseen ja laati kreikankielisen onnittelun väitökseen, jonka väittelypäivä oli 13.6.1649. Ylioppilas Ericus Justander sepitti puolestaan kreikankielisen onnittelun 27.6.1649 esitetyn puheen pitäjälle.[655] Kreikankielinen puhekin saatiin, kun kirjaimiston valaja Gelzenius piti kesäkuun puolivälissä opinnäytepuheensa kreikaksi. Stodius kirjoitti latinankielisen kutsun puhetilaisuuteen ja professori Abraham Thauvonius kreikankielisen onnittelun.[656] Gelzenius omisti puheensa kuningatar Kristiinalle.

Harrastelijan tekemäksi Gelzeniuksen kirjaimisto oli suhteellisen hyvä, mutta ei tietenkään ammattimaisten kirjakkeiden veroinen. 1640- ja 1650-luvulla Turun akatemian kirjapaino julkaisi yhteensä 43 kreikankielistä epideiktistä pientekstiä latinankielisten julkaisujen liiteteksteinä. Jälki oli usein suttuinen, kirjaimet leveät ja isot kirjaimet eri

---

[648]SKB 2124. Hes. *Op.* 503: Οὐκ αἰεὶ θέρος ἐσσεῖται, ποιεῖσθε καλιάς ('Aina ei ole kesä, rakentakaa majat').
[649]Achrelius – Tolpo 1680, 176: EXHYDRIAS *vocatur Graece, latine vero, ruptura nubium* (Vall. 10).
[650]CAAP I. 21.5.1649 (s. 411) ja 6.6.1649 (s. 415). Heikel 1894, 40.
[651]CAAP I. 15.4. 1646 (s.218). Tengström 1814–21, 60–62.
[652]Perälä 2000 I, 46 ja 664.
[653]CAAP I. 17.11.1647 (s. 297), 12.1.1648 (s. 321), 9.2.1648 (s. 324) ja 21.6.1648 (s. 366–368). Terserus oli ollut Turun akatemian teologian *primarius*-professori, joka promovoitiin toukokuussa 1648 Turun akatemian ensimmäiseksi teologian tohtoriksi.
[654]CAAP I. 21.6.1648 (s. 367), 28.6.1648 8s. 368), 18.4.1649 8 (s. 407), 29.5.1649 (s. 412) ja 20.6.1649 (s. 418). Viimeksi mainitussa konsistorin kokouksessa Gelzenius pyysi vielä lisärahoitusta, eli kirjaimisto ei ollut vielä silloinkaan täysin valmis. Johdannon alussa siteeraamani Johannes Tobetiuksen kreikankielinen onnittelu on kirjoitettu respondentille, jonka väitöstilaisuus oli helmikuussa 1648 (Vall. 4293). Väitöskirja kuului kuitenkin väitöskirjasarjaan *Collegium ethicae*, ja on hyvin mahdollista, että koko sarja painettiin vasta sitten, kun sarjan viimeinen osa ilmestyi eli vuoden 1649 lopussa.
[655]Väitöskirja kuului Wexioniuksen *Collegium ethicae* -sarjaan (Vall. 4301). Oraation aiheena oli Johannes Kastaja (SKB 3175).
[656]SKB 1378. Stodiuksen esipuhe on päivätty *Dominica IV à Trinitate*.

kokoa.[657] Johannes Burgman painattikin vuonna 1660 Turussa pitämänsä kreikankielisen puheen Tukholmassa. Kirjanpainaja Peter Hansson pyysi lokakuussa 1662 konsistorilta lupaa ostaa uudet kreikkalaiset kirjakkeet Lyypekistä. Konsistori antoi auliisti luvan, kunhan kirjapainaja maksaisi kulut itse.[658] Uusi kirjaimisto jäi siten hankkimatta, ja 1660-luvulla julkaistiin vain seitsemän kreikankielistä liitetekstiä.[659] Paitsi kirjaimiston heikko laatu, tekstien vähyyteen saattoi olla syynä myös silloinen pyhien kielten professori, Petrus Bergius, joka keskittyi toimikautenaan (1654–71) lähinnä hepreaan eikä itse kirjoittanut yhtään kreikankielistä pientekstiä. Lisäksi konsistorin päätöksellä oli, kuten sanottu, alettu rajoittaa vuodesta 1662 lähtien ylioppilaiden hää- ja hautajaisrunojen tulvaa.

Vuonna 1667 piispa Gezelius vanhempi hankki kreikkalaisen kirjaimiston ja tarjosi sitä akatemian kirjapainolle ostettavaksi. Se oli konsistorin mielestä kuitenkin liian kallis. Seuraavana vuonna Gezelius kutsui Tartosta kirjanpainaja Johan Winterin, perusti oman kirjapainon ja painatti samana vuonna sekä Aisopoksen faabeleiden kreikka–latina-edition että kreikan kielioppinsa kolmannen painoksen.[660]

Gezelius moitti vielä joulukuussa 1669 konsistorin kokouksessa akatemian kirjapainon kreikkalaista kirjaimistoa, vaikka oma kirjapaino olikin turvaamassa kreikan oppikirjojen tuotantoa.[661] 1670-luvun alussa akatemian kirjapainossa painettiin vielä neljä epideiktistä pientekstiä vanhalla kirjaimistolla. Kaiken kaikkiaan Sveno Gelzeniuksen kirjaimistolla painetiin lähes 50 kreikankielistä tekstiä, jotka ilmestyivät siis pääosin latinankielisen julkaisun liiteteksteinä. Kesällä tai syksyllä 1671 kirjapainoon saatiin vihdoin ammattimaisesti valmistettu kirjaimisto.[662] Se mahdollisti myös pidempien tekstien painamisen: kirjapaino julkaisi lähes 350-sivuisen Isokrates–Plutarkhos-yhteisedition ja Henrik Schäferin (aateloituna Heerdhielm) marraskuussa 1671 Turun hovioikeuden ylistykseksi pitämän kreikankielinen puheen.[663]

---

[657] Ruotsin vallan aikana kreikkalaisia kirjaimia valmistettiin myös puusta tarpeen mukaan. Otsikkoteksti vaati usein isompaa kirjasinlajia. Perälä 2000 I, 662 ja II, 394.

[658] CAAP II. 23.10.1662 (s. 362).

[659] Kaikki ovat opinnäytteiden liitetekstejä: kolme väitös- ja kolme puheonnittelua. Ks. Liite 1. Kirjaimisto kului, mutta esimerkiksi väitösonnittelu (24 r.) vuodelta 1667 on painojäljeltään vielä tyydyttävä (Vall. 2024).

[660] CAAP III. 15.11.1667 (s. 254). Tengström 1825, 118 alaviite *. SKB 174 ja SKB 1413. Gezeliuksen kirjapainosta ja kustannustoiminnasta, Laasonen 1977, 338–339, 412–417. SKB. Hakemisto, painajahakemisto s.v. Johan Winter, jossa painotuotteet kronologisessa järjestyksessä. Plantinin 1736, 57 mukaan Gezeliuksen toimittama kreikankielinen Uusi testamentti painettiin vuonna 1649. Tämän perusteella Hammarskiöld 1817, 113 ja edelleen Lagus 1890, Bilaga II, IV ja vielä Hanho 1947, 271 puhuvat Uuden testamentin 1. painoksesta (1649) ja toisesta painoksesta (1688). Kuitenkin jo Tengström 1825, 263 piti tietoa virheellisenä, koska Gezelius työskenteli Uuden testamentin kreikka-edition parissa vasta viimeisinä elinvuosinaan. Toinen peruste on se, ettei akatemian kirjapainon harrastelijavoimin tehdyllä kreikkalaisella kirjaimistolla olisi saatu painetuksi hyvää kreikankielistä Uutta testamenttia, vaikka ediittori olisi ollut joku muukin kuin Gezelius.

[661] CAAP III. 1.12. 1669 (s. 353). Tengström 1825, 129 alaviite *.

[662] Perälän 2000 I, 664 varhaisin havainto uudesta kirjaimistosta on Svenoniuksen johtamassa väitöksessä, jonka väitöstilaisuus oli 23.9.1671 (SKB 3588). Petrus Hagmanin saama kreikankielinen onnittelu 12.6.1671 pitämästään puheesta on kuitenkin myös painettu uudella kirjaimistolla. Oraatio on tosin voitu painaa syksylläkin (SKB 1750).

[663] Plantinin 1730, 40 mukaan painovuosi on 1671.

Ericus Falanderin julkaisema Isokrates–Plutarkhos-editio *in gratiam tyronum linguae Graecae* sisältää epäperäisen *Demonikokselle*-kirjoitelman ja kolmen Isokrateen aidon puheen (*Nikokleelle*, *Nikokles* ja *Panegyrikos*) lisäksi Plutarkhoksen nimiin viedyn esseen *Lastenkasvatuksesta*.[664] Nimiösivun mukaan Isokrates-teksti oli painettu Wolfin edition mukaan.[665] Teoksen alussa on lainaus Johannes Posseliukselta, jonka mukaan 14–16-vuotiaille kreikanopiskelijoille sopivaa luettavaa ovat kolme Isokrateen puhetta, *Plutarchi Paedagogia*, Lukianoksen helpommat dialogit sekä Aisopos.[666] Falanderin editiossa latina on sivun vasemmalla, kreikka oikealla puolella. Isokrateen puheiden marginaaleissa on sisältöä kuvailevia otsikoita.[667] Jotkin otsikot osoittavat myös puheiden retorista jäsentelyä.[668] *Lastenkasvatuksesta*-kirjoitelman marginaaleissa ei sen sijaan ole väliotsikoita.

1670-luvulla painettiin akatemian kirjapainossa Henrik Schäferin puheen lisäksi noin seitsemänkymmentä epideiktisiä pientekstiä – pääosin siis latinankielisen julkaisun liiteteksteinä. Paulinuksen veljekset painattivat installaatio-onnittelunsa vuonna 1676 kuitenkin itsenäisenä tekstinä foliokokoiselle arkille, joka oli kirjapainomerkintää myöten kokonaan kreikkaa. Runouden professori Laurbecchius julkaisi vuonna 1673 Aristoteleen *Runousopin* ensimmäisen luvun kreikaksi osana tekstin laajaa tutkimusta.[669] Gezeliuksen kirjapaino painatti 1670-luvulla puolestaan kreikan kieliopin neljännen painoksen (1675), *Poemata*-teoksen (1676) ja evankeliumikirjan (1679).

Jo vuonna 1682 Gezelius hankki kirjapainolleen uudet kreikkalaiset versaalikirjaimet.[670] 1680-luvulla Gezelius painatti kielioppinsa viidennen painoksen (1685), Uuden testamentin kreikka–latina-sanakirjan (1686), Aisopoksen toisen painoksen (1688) ja lopulta kreikankielisen Uuden testamentin (1688), joka oli ensimmäinen laatuaan Ruotsin valtakunnassa. Samalla vuosikymmenellä akatemian kirjapaino julkaisi puolestaan lähes sata kreikankielistä epideiktistä pientekstiä pääosin latinankielisen julkaisun liiteteksteinä. Ståhlbergin kolmisivuinen tervetulotoivotus (*epibaterion*) ilmestyi kuitenkin omana julkaisunaan 1689. Edellisenä vuonna kirjapaino oli painattanut myös kreikankielisen väitöskirjan ja kreikankielisen puheen.[671]

---

[664]SKB 1999. Tekstisivuja on yhteensä 244: s. 1–172 (Isokrateen puheet) ja 1–72 (Plutarkhos).

[665]Nimiösivulla on kirjaimet E.F. *Demonikokselle*-tekstillä on oma nimiösivunsa. Wolfin Isokrates-editio oli kuulunut jo Turun koulun kirjaston kokoelmaan (Basel 1570).

[666]Otsikkona *Johannes Posselii de ratione discendae ac docendae lingua Lat. & Graec.* Isokrateen puheista Posselius suosittelee siis kahta aitoa (*Nic.*, *Ad Nic.*) ja yhtä epäaitoa puhetta (*Ad Dem.*). Posselius kiittelee niiden rikasta sanastoa ja moraalista otetta. Johannes Posselius vanhempi (k. 1591) ja nuorempi (k. 1623) olivat molemmat Rostockin yliopiston kreikan professoreita. Kumpi on kyseessä, ei käy sitaatista ilmi.

[667]Falander 1671, 7: α. Εὐσεβεία/*Religio* (Ad Dem. 13), 10: β. φιλοστοργία/*Pietas.* Pitkässä *Panegyrikos*-puheessa otsikointi selkeyttää huomattavasti puheen lukemista.

[668]Falander 1671, 35: *Ad Nic.* 1: *Benevolentiae & attentionis captatio*, 138: *Paneg.*: μερισμὸς τοῦ λόγου.

[669]SKB 2281–2284, 1673–1676. Ks. edellä, s. 114.

[670]Perälä 2000 II, 394. Gezeliuksen kirjapaino julkaisi vuonna 1683 ja 1688 myös kustannusluettelot (SKB 1420 ja SKB 1421). Gezelius vanhemman kuoltua hänen poikansa jatkoi työtä. Suuri Pohjan sota miehityksineen kuitenkin katkaisi toiminnan ja kirjapaino kuljetettiin Ruotsin puolelle. Siellä paino myytiin ruotsalaiselle kirjanpainajalle. Gezeliusten paino julkaisi myös epideiktistä kirjallisuutta, kuten hääjulkaisun (SKB 1363).

[671]Puhe: SKB 2824. Tästä kadonneesta opinnäytteestä – oliko se puhe vai väitöskirja – enemmän tuonnempana, s. 383–384.

Kaksikymmentä vuotta siitä, kun Turun piispa ja Turun akatemian varakansleri oli perustanut oman kirjapainonsa, vaikutti Viipurin piispa ja Viipurin kymnaasin efori Petrus Bång Viipurin kymnaasin kirjapainon syntyyn (1688–1710). Se sai luvan toimia nimenomaan kymnaasin tarpeita varten.[672] Kirjapainolla oli käytössään myös kreikkalainen kirjaimisto, ja kreikkaa käytettiin latinan seassa fraaseina ja lyhyinä lauseina. Kirjapainon ainut tunnettu *editio Graeca* on Isokrates-editio 1690-luvulta, josta on säilynyt yksi defekti kappale.[673] Säilyneessä osassa on vain epäperäinen *Demonikokselle*-kirjoitelma, mutta viimeisen sivun siirtymäsana viittaa siihen, että teokseen olisi sisältynyt Isokrateen aitojakin puheita.[674] Teksti poikkeaa hieman Falanderin editiosta (1671).[675] Viipurin editiossa aukeaman toinen sivu sisältää toisella palstalla latinannoksen, toinen sivu on tyhjä muistiinpanoja varten.[676]

Akatemian kirjapainon 1690-luvun saavutus oli ensimmäinen Homeros-editio vuonna 1695. Se oli mahdollisesti silloisen pyhien kielten professori David Lundin toimittama. Oktavokokoinen teos (50 s.) käsittää vain *Iliaan* ensimmäisen laulun.[677] Tekstissä on säenumerot, kuten myös sanasta sanaan alkutekstiä seurailevassa latinankielisessä käännöksessä. Tekstin otsikossa kerrotaan perinteiseen tapaan laulun sisällöstä: "Homeroksen *Ilias* eli 1. laulu: rutto ja viha. Khryseen rukoukset, rutto sotajoukossa, valtiaiden viha."[678] Tämä Homeroksen koulueditio oli ilmeisesti ensimmäinen laatuaan Ruotsin valtakunnassa.[679]

1690-luvulla ylioppilaat Salinius ja Wanochius painattivat akatemian kirjapainossa kilvan kokonaan kreikankielisiä onnittelujulkaisujaan.[680] Tämä oli 1600-luvun lopulla tyypillistä myös muilla kielillä; julkaistiin onnitteluja itsenäisinä vihkosina, henkilökirjasina, eikä vain yhteisjulkaisuina.[681] Kaikkiaan kreikankielisiä epideiktisiä pientekstejä painettiin 1690-luvulla lähes 90 kappaletta pääosin kuitenkin latinankielisten julkaisujen liiteteksteinä. Gezeliuksen kirjapainosta ilmestyivät Gezelius vanhemman kuolinvuonna Johannes Posselius vanhemman kreikan keskusteluopas (1690) ja kreikan kieliopin kuudes painos (1695).

1700-luvun alussa akatemian kirjapaino julkaisi 26 kreikankielistä epideiktistä pientekstiä pääosin latinankielisten julkaisujen liiteteksteinä. Ainostaan akatemian kirjapaino

---

[672] Bång julkaisi *Chronologia sacra* -teoksensa Viipurissa (SKB 719). Venäläisten vallattua kaupungin v. 1710 kirjapaino tuhoutui. Tietoja on 85 painatteesta. Hultin 1920, 27–28.

[673] SKB 1998. Perälä 2000 II, 464–465.

[674] Säilynyt kappale on vailla nimiötä. Se alkaa suoraan tekstisivulta: ᾽Ισοκράτους πρὸς Δημόνικον παραίνεσις. Λόγος. *Isocratis ad Demonicum de officiis. Oratio*. Viimeisen sivun siirtymäsanoina (kaksipalstaisessa teoksessa siirtymäsanoja on kaksi) on ΠΡΟΣ [ΝΙΚΟΚΛΕΑ?] ja ISO-[CRATIS].

[675] Falander 1671, *Ad Dem.* 1: ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους συνηθείας; Isokrates (Viipuri): ἐν ταῖς συνηθείας πρὸς ἀλλήλους (Viipurin editio). Jälkimmäinen sanajärjestys on nykyedition (Budé) mukainen.

[676] Vain tekstisivut on numeroitu (44 s.). Säilyneessä kappaleessa tyhjillä sivuilla on runsaasti käsinkirjoitettuja merkintöjä (esim. s. 2, 16–17, 23, 27), pääosin sananselityksiä. Latinannoksesta huolimatta kreikkalaisen tekstin ylle on paikoin kirjoitettu kirjaimellisempaa käännöstä (esim. s. 14–16).

[677] SKB 1922. Nimiösivu on pelkästään latinaksi ja ilman ediittorimerkintää: *Iliadis Homeri, liber primus in usum studiosae juventutis cum versione latina editus*. Fant 1775–96 II, 91 ei mainitse ediittoria, Heikel 1894 ei mainitse koko teosta, Kajanto 2000, 110 toteaa vain sen ilmestyneen Lundin professuurikautena.

[678] ᾽Ιλίαδος ῾Ομήρου ἤ Α ῥαψῳδία λοιμὸς καὶ μῆνις. ᾽Αλφα· λιτὰς Χρύσου, λοιμὸν στρατοῦ, ἔχθρος ἀνάκτων.

[679] Vrt. Collijn 1942–44, s.v. Homeros, jossa ei ole muita editioita kuin tämä Turussa painettu.

[680] Mel. 8^{2}, Mel. 1467, Mel. 1678, Mel. 1681, Mel. 1685, Mel. 1686.

[681] Ridderstad 1980, 30.

jatkoi toimintaansa isonvihan jälkeen ja käytti pitkään samaa, 1670-luvun alussa hankittua kirjaimistoa.[682] Painojälki on monissa 1700-luvun dissertaatioissa paperin laadun vuoksi huono, niin että kreikan diakriittiset merkit näkyvät heikosti. Johan Welinin ja Martinus Peitziuksen kreikankieliset hautajaisrunot ilmestyivät omina julkaisuinaan 1728 ja 1734.[683] Gezeliuksen *Grammatica Graecaa* ei enää painettu Turussa, vaan vain emämaan puolella. Sen sijaan Turussa mahdollisesti julkaistiin kreikankielisen Uuden testamentin toinen painos.[684] Tukholmalainen kirjapainaja osti akatemian painon vuonna 1750, ja vuonna 1761 se siirtyi J.C. Frenckellin omistukseen.[685]

Kirjojen huutokauppaluetteloiden perusteella on mahdollista tarkastella myös kreikankielisten teosten **myyntiä**, mutta tietoja on vasta 1700-luvulta. Huutokauppaluetteloiden perusteella 1700-luvun puolenvälin jälkeen levinnein kreikankielinen kirja oli (odotetusti) Gezeliuksen kielioppi, sen jälkeen kreikankielinen Uusi testamentti ja Pasorin Uuden testamentin sanakirja. Gezeliuksen kielioppia tapaa niin Tornion tullimiehen (1758), uusikaupunkilaisen pyövelin (1765), oululaisen kirjansitojamestarin (1792) kuin myös kirkkoherrojen, kappalaisten, raatimiesten ja asessorien jäämistöjen huutokaupoista. Varhaisin huutokauppatieto kreikankielisten kirjojen osalta koskee erään ylioppilaan kirjaston huutokauppaa, joka pidettiin Turussa huhtikuussa 1737. Siinä oli myynnissä seuraavat teokset, kaikki kreikan kieltä koskevia: *Grammatica Graeca och Contracta*, *Pyt. Poëmata* sekä Uusi testamentti niin kreikaksi kuin kaksikielisenä editiona (kreikka–latina). "Pythagoraan runot" viittaa Gezeliuksen *Poëmata*-teokseen. Kaikki teokset menivät kaupaksi. Kirjamyynti kertoo myös kiinnostuksen lopahtamisesta: olihan kyse poismyytävistä kirjoista.[686]

III.7. Josephus Tuhn: *Poëmatia Graeca* (1682)

Turun akatemia oli mahdollisesti ainakin kirjastollaan osallisena yhden kreikankielisen runosikermän luomiseen. Södermanlantilaisen talonpojan poika Josephus Tuhn (1661–1721) opiskeli Turun akatemiassa vuosina 1679–82, jolloin pyhien kielten professorina oli Ericus Falander.[687] Erik Benzelius nuorempi mainitsee Tuhnin muistokirjoituksessa hänen

[682] Perälä 2000 I, 664.
[683] Rv Mf 3818 ja Rv Mf 4928. Welinin runo käsittää kolme sivua, Peitziuksen vain foliokokoisen arkin.
[684] Fant 1775–86 I, 116 antaa painovuodeksi 1720.
[685] Perälä 2000 I, 46–47. Vuonna 1764 Frenckell painatti Aisoposta latinaksi kouluja varten. Lagus 1890, *Bilaga* II.
[686] Grönroos & Nyman 1996, 1–10b. Mapp 32: Bokauktioner. *Åbo Tidningar* -lehdessä oli myös kirjojen myynti-ilmoituksia. Kiitän TT Esko Lainetta, joka lainasi laatimaansa luetteloa perunkirjojen ja huutokauppaluetteloiden mainitsemista kreikankielisistä kirjoista.
[687] Turusta Tuhn siirtyi Upsalaan ja lopulta Lundiin. Hän toimi Strängnäsin kymnaasin kreikan ja retoriikan lehtorina, kunnes hänestä tuli Nyköpingin kirkkoherra. Lagus 1891, 185–186. Fant 1775–86 I, 76. Floderus

opiskelleen Turussa "kumpaakin kieltä" ja tutkineen perusteellisesti parhaimpien kirjailijoiden teoksia ja jopa "raportoineen" kirjalöytöjään Tukholmaan.[688]

Tuhn julkaisi Tukholmassa vuonna 1682 raamattuparafraasin eli *Amores sacri* -nimisen *Laulujen laulun* latinannoksen elegiseen mittaan sovitettuna. Nimiösivulla on lisäksi erikseen otsikko *Poëmatia Graeca.*[689] Tuhn päiväsi teoksen viiden ja puolen sivun mittaisen esipuheen Turussa 20. syntymäpäivänään.[690] Esipuheessa Tuhn käsittelee *Laulujen laulun* latinannosta vain parin sivun verran. Hän keskittyy tarkastelemaan Kreikan runoutta ja kreikan taidon leviämistä lännessä. *Poëmatia Graecan* pisin kreikankielinen runo on "hymni", joten Tuhn pohtii hymnirunouden ja sanojen λύρα ja ῥαψωδία alkuperää sekä luettelee "hymnirunoilijoita": Orfeus, Homeros, Pindaros, Kallimakhos ja Proklos. Lopuksi hän mainitsee yhden oman aikansa kreikankielisen hymnirunon: Daniel Heinsiuksen runon Hesiodoksen Pandoralle. Se ilmestyi Heinsiuksen *Pepluksessa*.[691] Tuhnin esipuhekin muistuttaa hieman Heinsiuksen *Pepluksen* esipuhetta. Myös Tuhn mainitsee Bysantin pakolaisoppineita (Khrysoloras, Laskaris, Khalkondyles, Argyropulos, Gaza ja Musuros) sekä Ranskan ja Saksan kreikantaitoisia oppineita (kuten Budè ja Stephanus), jotka Tuhnin mukaan pitivät kreikan "puhtaana barbaarisuuksista".[692] Sitten hän luettelee lännen kreikan kielen ja kieliopin taitajia: Casaubon, Camerarius, Ksylander, Sylburgius ja Meursius – keskittyen siis etenkin saksalaisiin oppineisiin.[693] Lopuksi hän mainitsee niitä, jotka itse kirjoittivat "runoja, puheita ja epigrammeja": Poliziano, Heinsius, Scaliger, Turnebus, Crusius ja Rhodomannus. Tuhnin mukaan nämä kirjoittivat ikään kuin olisivat Kreikassa syntyneitä tai siellä kielitaitonsa hankkineita. Rhodomannuksen *Palaestinaa* Tuhn ylistää Kolythoksen ja Nonnoksen eeposten veroiseksi.[694] *Palaestinaan* Tuhnilla olikin mahdollisuus tutustua juuri Turun akatemian kirjastossa.

Tuhn painottaa siis Bysantin oppineiden merkitystä kreikan taidon leviämiselle sekä mainitsee eurooppalaisen humanistikreikan perinteen. Kirjoittaessaan näitä kreikankielisiä

1785–89, 80–90. Floderus mainitsee Tuhnin myös teoksensa esipuheessa ja pitää häntä yhtenä parhaimpana ruotsalaisena, joka runoili kreikaksi.

688 Muistokirjoitus ilmestyi *Acta litteraria et scientiarum Sveciae* -aikakauskirjan ensimmäisessä osassa. Tuhnin opiskeluvuosia Benzelius kuvailee sivulla 236.

689 SKB 3967. *Amores sacri* käsittää teoksesta 21, kreikankieliset runot 14 sivua. Tuhn omisti *Poëmatia Graeca* -osan kuudelle ruotsalaiselle kirkonmiehelle. Teoksen lopussa on liiteteksteinä viisi gratulaatioita: kaksi niistä on ruotsalaisilta ja kolme turkulaisilta.

690 Stiernmanin mukaan Tuhn "sepitti ja antoi julki" (*scripta & data*) runot Turussa, mutta ne painettiin Tukholmassa. Stiernman 1719, 111.

691 Heinsius 1649, 540–544.

692 Tuhn 1682, A6: *Unde factum est ut non pauci tam in Germania quam in Gallia existerint qui hanc lingvam a barbarie & corrupta sequiorum aetate vindicarunt, & pristine nitori restituerunt.*

693 Alankomaalainen Johannes Meursius (1579–1639) oli Leydenin yliopiston kreikan professori, joka tutki mm. kreikkalaisia juhlia ja tapoja. Wilhelm Ksylander (1547–1590) ja Friedrich Sylburgius (1536–96) olivat molemmat merkittäviä ediittoreita. Sandys 1958 II, 311, 270. Turun akatemian kirjastossa oli etenkin Johannes Meursiuksen teoksia.

694 Tuhn 1682, A6v: *Sed etiam qui ipsimet vires suas in poëmatibus, orationibus & epigrammatibus conficiendum, experiebantur, ut merito quis existismet illos in florentissima olim Graecia natos & educatos fuisse; tales sunt Politianus, Heinsius, Scaliger, Turnebus, Crusius & Rhodomanus qui Palestinam suam tam terso & polito carmine conscripsit, ut nullo modo Colutho suo vel Nonno videatur inferior*.

runoja Tuhn ehkä näki itsensä samassa roolissa kuin vaikkapa *Germanograecian* tekijä Martin Crusius: Kreikan runouden perinteen jatkajana. Tuhn pyytää kuitenkin lopuksi lukijaa olemaan suopea tätä "ensi-uhria" kohtaan: *has adolescentiae nostra* ἀπαρχάς.

Poematia Graeca sisältää runoelman *Hymnus in Filium Dei* (123 heks.) ja kuusitoista elegiseen mittaan puettua runoa, joista kaksitoista käsittelee apostoleja ja on otsikoitu nimellä *Epigrammata*. Neljä viimeistä runoa Tuhn on kirjoittanut suosijoilleen: Strängnäsin piispalle, Johannes Gezelius vanhemmalle ja nuoremmalle sekä Matthias Lideniukselle, kreikan kielen opettajalleen.[695] *Hymnus in filium Dei* kuvaa Marian ilmestystä, Jeesuksen syntymää, tietäjien lahjoja ja Jeesusta 12-vuotiaana temppelissä. Se alkaa pontevalla Helikonin muusien pois ajamisella (1–6), jossa Tuhn vakuuttaa inspiraationsa tulleen Jumalalta, ei runottarilta.[696] Tuhnin Jeesus-hymni on Rhodomannuksen *Palaestinan* tavoin raamattuparafraasi. Tuhn ei kuitenkaan ole imitoinut *Palaestinaa*, vaikka kertoo Rhodomannuksen tavoin Jeesuksen syntymästä:

᾽Ως δ᾽ ἄρα σ᾽ ἐς φάος ἦγε θεητόκος αὐτόθι μήτηρ,
Λοῦσέ τε καὶ σπείρωσε, καὶ ὤπασε πίονα μαζόν,
75 Ἐν λίκνῳ καταθεῖσα σ᾽ ἐδίνεεν ἔνθα καὶ ἔνθα
ˆΩνα γέ τοι κοιτὶς κτηνοτρόφος ἔπλετο φάτνη
Στρῶμα τε καὶ χόρτος· παρὰ δ᾽ ἄγχιος ἔσται ταῦρος,
Καὶ ταλαεργὸς ὄνος, τοὶ ἐφύπνοιον ὕμνον ἄειδον.

> Kun äiti, jumalansynnyttäjä, oli saattanut sinut päivänvalooon, / hän pesi sinut, kapaloi ja tarjosi ravitsevaa rintaa / sekä asetti sinut seimeen sitä keinutellen. / Oi valtias, sinun maalaiskehtosi ja seimesi pehmustettiin / ruoholla. Sen vierellä seisoi härkä / ja vankka aasi, jotka lauloivat sinulle tuutulaulun. (*Hymnus in Filium Dei*, 73–79)

Tuhnin apostoliepigrammien pituus vaihtelee neljästä kahteenkymmeneen säkeeseen. Pietarille omistettu ensimmäinen epigrammi on osin *prosopopoeia*, jossa Pietari valittaa sitä, että kielsi Jeesuksen.[697] Paavalille omistetussa runossa kuvataan apostolien työn raskautta vaarallisine matkoineen maalla ja merellä. Tuhn vertaa sitä takaa-ajetun riistan elämään. Gezeliuksille ja muille suosijoille kirjoitetut ylistysrunot eivät ole mihinkään tilanteeseen sidottuja. Vaikka Gezelius nuoremmalle kirjoittamassaan runossa Tuhn mainitsee otsikossa Gezeliuksen saaneen Narvan superintendentin viran (D4r–v), runo ei kuitenkaan ole varsinainen installaatio-onnittelu. Tuhn ylistää Gezelius nuoremman syntyperää: kotkat eivät synnytä kyyhkysiä eikä leijona jänistä, toisin sanoen Gezelius vanhemman poika voi olla vain maineikkaan isänsä kaltainen. Gezelius vanhemmalle kirjoittamassaan runossa Tuhn ylistää etenkin Gezeliuksen teoksia, jotka toimivat sen "todistajina", että piispa on viisas ja hyvä.

---

695 Tuhn oli opiskellut Strängnäsin kymnaasissa.

696 Tuhn on saattanut saada vaikutteita Johan Paulinuksen runopuheen (Upsala 1678) alussa olevasta vastaavasta kohdasta (39–52). Ks. Korhonen 2000, 73–74. Antiikin pakanallisen ja kristillisen kulttuurin vastakkainasettelua on ehkä myös Paavalille omistetussa epigrammissa, jossa Tuhn toteaa Paavalin kuolleen nimenomaan ausonialaisten (roomalaisten) hallitsijan käskystä (säe 17).

697 *Prosopopoeiasta*, Lausberg 1990, 411–413.

Matthias Lideniukselle, joka oli Strängnäsin kymnaasin lehtori, kirjoittamassaan runossa Tuhn viittaa tiheimmin antiikin kulttuuriin. Hän käyttää oppilaan ja opettajan suhteen vertausesimerkkinä Akhilleuksen suhdetta opettajiinsa kentauri Kheironiin ja Foiniksiin.

Tuhnin side Turun akatemiaan säilyi opiskeluajan jälkeenkin. Häntä pyydettiin 1700-luvun alussa Turun akatemian teologian *primarius*-professoriksi, mikä ei kuitenkaan toteutunut. Hän laati kreikankielisen onnittelun (8 eleg.) Stiernmanille *Aboa literatan* (1719) johdosta.[698] Tuhnin kreikankielinen tuotanto on laaja.[699] Vanhoilla päivillään hän suunnitteli parhaimpien kreikankielisten runojensa kokoomateosta. Eräässä kirjeessä hän arvelee, että ulkomailla on monia, jotka voisivat ilahtua tällaisista vapaahetkien tuloksista ("sådana recreationis studier"), kotimaassa niitä ei sen sijaan osata arvostaa. Tuhnin runot lähetettiin Saksaan, mutta julkaisuhankkeesta ei kuitenkaan tullut mitään.[700] Tuhnin viimeisiä kreikankielisiä runoja oli hänen itselleen laatima distikonin mittainen epitafi, joka kaiverrettiin hänen hautamuistomerkkiinsä Strängnäsissä. Tässä hän noudatti eurooppalaisten gresistien esimerkkiä. Kreikankielisen epitafin olivat itselleen laatineet ainakin Janos Laskaris, eräs Freiburgin yliopiston kreikan professori ja Michael Neander.[701]

---

[698]Ks. *Aboa literatan* näköispainosjulkaisu (1990), jossa runo ja sen käännös (Reijo Pitkäranta). Runossa heijastuu miehitysajankohta.

[699]Floderus 1785–89, 80–90 luettelee 25 painettua ja 19 painamatonta runoa. Painamattomia olivat esimerkiksi kiitosruno Laurentius Norrmannukselle, joka oli lahjoittanut hänelle *Kreikkalaisen antologian* Aldus-edition. Tuhnin kreikankielisiä runoja on etenkin Linköpingin maakuntakirjaston Samuel Älf -kokoelmassa.

[700]Plantin 1736, 70 ja Floderus 1785–89, 81 alaviite e.

[701]Floderus 1785–89, 88, nro 24. Paulsen 1896, 268.

β. TURUN HUMANISTIKREIKKA

I. ANOMUSKIRJEET

Suomalaiset humanistit eivät kirjoittaneet kirjeitä kreikaksi. Turun akatemian arkistosta on kuitenkin säilynyt kuusi käsinkirjoitettua kreikankielistä stipendianomusta.[1] Stipendihakemus oli muodoltaan anomuskirje, joka noudatti kirjeiden kirjoittamisen retorisia sääntöjä. Humanistinen *ars epistolica* oli kouluissa ja yliopistoissa opetettu oppiaine.

I.1. *Ars epistolica*

Kirjemuoto oli jo antiikin aikana teoreettisen pohdiskelun kohteena. Hellenistisen kauden alussa vaikuttaneen Demetrios Faleronilaisen nimiin pantu teos *Tyylistä* on ensimmäinen kirjeen kirjallisesta muodosta keskusteleva teos. Sen ajoitus on kuitenkin epävarma. Roomalainen epistolografia perustui kreikkalaiseen, mutta vasta 300-luvulla Gaius Iulius Victorin retoriikan oppikirjassa on luku kirjeiden kirjoittamisesta. Victor keskittyy niihin osiin, jotka hänen mukaansa erottavat kirjeet puheista: tervehdys- ja lopetusformuloihin. Kirjeen "ruumis" (*materia*) eli runko tai "leipäteksti" noudattaa Victorin mukaan normaaleja retoriikan sääntöjä. Epistolografia saatettiin siten nähdä eräänä retoriikan erikoisalueena.[2]

Keskiajan epistolografia keskittyi asiakirjeiden muodon opettamiseen (*ars dictaminis*). Lukuisia kirjeenkirjoitusoppaita ilmestyi etenkin 1100-luvulta lähtien. Nimenomaan anomuskirjeen osa-alueita olivat tervehdys, suosion tavoittelu, kertova osa, pyyntö ja lopetus (*salutatio*, *captatio benevolentiae*, *narratio*, *petitio* ja *conclusio*). Anonyymissä oppaassa *Rationes Dictandi* (noin v. 1135) esitellään soveliaita tervehtimistapoja eri asemissa oleville henkilöille. Kirjeet jaoteltiin retoriikan kolmen

---

[1] Vallinkoski 1975b, 4, 5, 8 ja 17. Turussa opiskellut Ericus Castelius anoi Tarton yliopiston konsistorilta stipendiä kreikaksi vuonna 1695. Cederberg 1939, 90 viittaa Tarton yliopiston konsistorin pöytäkirjaan 19.8.1695. Casteliuksen hakemus ei ole säilynyt. Ei ole myöskään tietoja, missä määrin Upsalan yliopistossa kirjoitettiin stipendihakemuksia kreikaksi.

[2] Hansson 1988, 15–16. Koskenniemi 1956, 21–24, 31. Bulgar 1971, 103–104 (A. Gerlo).

pääryhmän mukaan juridisiin, poliittisiin (deliberatiivisiin eli neuvoviin) ja epideiktisiin kirjeisiin.[3]

Renessanssihumanistit löysivät antiikin kirjekokoelmat, etenkin Ciceron ja Plinius nuoremman kirjeet, lukivat Ciceron retoriikkaa käsitteleviä teoksia ja Quintilianusta sekä kehittelivät näiden pohjalta kirjeenkirjoittamisen taitoa. Erasmus tunnetusti kritisoi keskiajan liian muodollista kirjekaavaa teoksessaan *Opus de conscribendis epistolis* (1522).[4] *Ars epistolica* kuului yliopistoissa retoriikan professorin tehtäviin. Kirjettä opeteltiin kirjoittamaan retoriikan ohjeistamassa järjestyksessä: ensin aiheiden keksiminen (*inventio*), sitten aineiston ja sanojen järjestäminen (*dispositio*) ja lopuksi erilaisten retoristen keinojen ja koristeiden käyttäminen (*elocutio*). Kirjoittaja siis etsi ensin kirjeenkirjoitusoppaasta tarvitsemansa kirjelajin, tutki, mitä vakioaiheita (*loci communes*) kuhunkin osaan kuului, ja järjesteli ne sopivaksi katsomallaan tavalla. Vasta tämän jälkeen hän alkoi hakea osuvia sanoja ja ilmaisuja sekä pohti erilaisten retoristen figuurien käyttöä. Humanisteille tärkeä tyyliperiaate oli myös *decorum*, mikä tarkoitti aiheen, kielen, tyylin ja tarkoituksen tasapainoa.[5]

Monissa kirjeiden kirjoittamisen oppaissa lueteltiin useita eri kirjeiden lajeja. G.J. Vossius käsittelee kuuluisassa retoriikan oppikirjassaan anomusta (*petitio*) omana lajinaan.[6] Ruotsalainen Andreas Jonae Gothus mainitsee teoksessaan *Theusaurus epistolicus* (1619) parikymmentä kirjeen lajia, myös anomuskirjeen, *epistolae petitoriae*.[7] Turussa retoriikan professori Daniel Achrelius julkaisi vuonna 1689 teoksen *Epistolarum conscribendarum forma et ratio* tarkoituksenaan vakiinnuttaa epistolografia säännölliseksi oppiaineeksi.[8] Teoksessaan Achrelius jakaa kirjeet neljään tyyppiin: teologiset, valtiolliset, retoriset sekä yksityiset kirjeet (s. 9). Kolmannen lajin nimi, *epistola pomposa sive oratoria*, johtuu sen sisältämistä koristeellisista ja kielellistä taitoa vaativista aineksista.[9] Tähän lajiin Achrelius laskee kuuluvaksi muun muassa omistuskirjeet (*dedicatoriae)*, onnittelukirjeet (*suaves gratulatoriae)*, kutsukirjeet häihin ja hautajaisiin (*invitatoriae ad nuptias, ad exequias)* sekä viralliset anomuskirjeet (*petitoriae officiosae).*[10] Monet Achreliuksen retoristen kirjeiden alalajeista näyttävät heijastelevan epideiktisen kirjallisuuden lajeja, kuten esimerkiksi omistuskirjeet omisteita (*epistola dedicatoria* ja *dedicatio*).

---

[3]Hansson 1988, 16–17. Bulgar 1971, 107 n2 (A. Gerlo), Walker 2000, 324. *Genus deliberativum* ei tarkoittanut pelkästään poliittisia, vaan yleisesti ohjeita ja neuvoja antavia kirjeitä.
[4]Bolgar 1971, 106–113 (A. Gerlo).
[5]Hansson 1988, 17, 20.
[6]Vossius 1682, 210. Myös epideiktisen kirjallisuuden laji nimeltään *proseucticon* on jonkin pyynnön esittämistä. Binns 1990, 67.
[7]Hansson 1988, 25.
[8]SKB 91. Hansson 1988, 29–33, Sarasti-Wilenius 2000, 20. Kajanto 2000, 102. Teos ilmestyi ensin kahdeksanosaisena sarjaväitöskirjana, Vall. 57–64. Helsingin yliopiston kirjaston kappaleen viimeisellä lehdellä on omistuskirjoitus: κτῆμα *Emmanuelis filii Danielis* ('Emmanuel Danielinpojan omaisuutta').
[9]*Epistolae pomposae appellantur, qua pulcro rerum contextu, & florido ornatu verborum, scriptorum ingenia manifestant ac celebrant*. Achrelius 1689, 12–13, otsikko.
[10]Achrelius 1689, 12–13. Ks. myös Hansson 1988, 29–33.

Neljännessä luvussa Achrelius käsittelee kirjeen "ulkopuolisia lisäosia" (*de externis adiunctis epistolarum*). Niitä ovat *proloquium*, joka tarkoittaa kunnioittavaa tervehdystä, jossa huomioidaan vastaanottajan arvo ja arvonimet. Achrelius antaa tervehdyksistä myös kaksi kreikankielistä esimerkkiä: χαίρειν ja ὑγιαίνειν. Hän huomauttaa, ettei pidä kehitellä uusia arvonimiä, vaan käyttää vain vakiintunutta titulatuuria (s. 43–47). Muita *adiuncta* ovat lopputervehdys (*valedictio*), josta kreikankielisinä esimerkkeinä ovat imperatiivit εὐτύκει [po. εὐτύχει] ja ἔρρωσο, allekirjoitus (*subscriptio*), yhteenkokoaminen (*complicatio*) ja päiväys, jonka yhteydessä Achrelius selostaa roomalaista ja kreikkalaista ajanlaskua.[11]

Teoksen seitsemännessä luvussa Achrelius antaa kahdeksan jäsennysmallia, joukossa myös *dispositio petitoriae*. Anomuskirjeen dispositio jakaantuu johdantoon (*exordium*), perusväitteeseen (*propositio*), väitteen vahvistamiseen (*confirmatio*) ja lopetukseen (*confirmatio*).[12] Johdannon perinteisenä tehtävänä on muokata kirjeen vastaanottaja myötämieliseksi kirjoittajaa kohtaan (*captatio benevolentiae*). Achreliuksen mukaan anomuskirjeessä suopeus varmistetaan viittaamalla kohdehenkilön aiempaan ystävällisyyteen – joko anojaa itseään tai muita kohtaan – sekä toteamalla, ettei tässäkään tilanteessa epäillä hänen apuaan.[13] *Propositio* on varsinainen pyyntö, mutta samalla myös vakuutus, että pysytään aina kirjeen vastaanottajalle uskollisena. Vahvistuksessa (*confirmatio*) luetellaan ne seikat, jotka tukevat anomusta ja oikeuttavat sen. Tässä yhteydessä liika itsekehu on pahasta, varoittaa Achrelius. Lopuksi pitää vakuuttaa luottavansa vastaanottajan apuun ja tuntevansa aina kiitollisuutta häntä kohtaan.

I.2. Turun akatemian kreikankieliset stipendianomukset

Turun akatemian stipendijärjestelmä koski noin kolmatta tai neljättä osaa opiskelijoista.[14] Stipendi nopeutti huomattavasti opiskelua ja nosti myös sosiaalista arvostusta, kuten merkintä *reg. stip.* tai τρόφιμος βασιλικός onnittelurunon allekirjoituksessa antaa ymmärtää.[15] Stipendiaattien lukumäärä oli yleensä vakio, 48 opiskelijaa, mutta stipendin rahallinen arvo vaihteli vuosittain. Avustukset jaettiin viljatynnyrien muodossa tai vastaavana rahasummana. Koska yliopisto sai välillisesti tuloja pääosin maanviljelystä, huono sato vaikutti myös stipendien arvoon. Stipendejä oli kolmenlaisia, joista ylin kolmannen luokan stipendi kattoi

[11]Achrelius 1689, 48–53. Ks. myös Hansson 1988, 31.
[12]Achrelius 1689, 114–115. Achreliuksella anomuskirje ei tarkoita ainoastaan avustuksen hakemista, vaan minkä tahansa pyynnön esittämistä, esimerkiksi viran hakemista.
[13]*Exordium: captanda benevolentia a beneficiorum frequentia, inde fretus favori pristino, nunc petitum redire, nec de auxilio dubitare.*
[14]Stipendijärjestelmästä, Klinge *et al.* 1987, 349–353 (Strömberg).
[15]Vall. 2157.

kaikki kohtuulliset elin- ja opiskelukustannukset. Yleensä opiskelija sai ensin pienimmän eli ensimmäisen tai alimman luokan stipendin ja pyrki siitä etenemään ylimpään luokkaan saakka. Stipendien saamisen ehtona olivat ahkeruus, lahjakkuus ja varattomuus. Stipendien jaosta päätti yliopiston konsistori, johon kuuluivat professorit sekä Turun piispa, joka oli yliopiston varakansleri. Stipendi jaettiin puolivuosittain: vuoden alussa ja tilikauden lopussa, juhannuksena. Tällöin konsistori teki päätökset stipendien saajista tai pikemminkin siitä, keitä uusia nimiä stipendilistaan otettiin, keitä poistettiin ja ketkä korotettiin ylemmälle stipendiasteelle. Stipendiaatin asema ei taannut pelkästään taloudellista perusturvaa, vaan oikeutti myös erityisohjaukseen. Stipendi-inspehtorit pitivät stipendiaateille väittelyharjoituksia ja valvoivat, että nämä kävivät väitöstilaisuuksissa ja luennoilla. Vastaavasti stipendiaateilta odotettiin todisteita ahkeruudesta. Opinnäytteiden ohella avustuksesta nauttiva saattoi osoittaa oppineisuuttaan myös epideiktisen kirjoittelun alalla.

Opiskelijan pätevyyttä kuninkaalliseksi stipendiaatiksi punnittiin myös hänen latinankielisen hakemuksensa perusteella.[16] Anoja pyrki todistelemaan, miksi juuri hän oli avun tarpeessa, sekä osoittamaan taitonsa latinan kielen ja anomuskirjeen retorisen muodon hallinnassa. Puhuttelumuoto hakemuksissa vaihteli. Carolus Paulinus, Johan Paulinuksen nuorempi veli, osoitti vuonna 1688 latinankielisen hakemuksensa piispalle, akatemian varakanslerille, rehtorille sekä professoreille, mesenaateille, *patronuksille* ja opettajille.[17]

Stipendihakemuksia on säilynyt vanhan akatemian ajalta noin 420 kappaletta. Osa tuhoutui Turun palossa.[18] Kreikankielisiä on viisi, ja vain kahdessa niistä on päiväys. Stipendien myöntäminen merkittiin kuitenkin konsistorin pöytäkirjoihin. Kreikankieliset anomukset ovat seuraavilta kirjoittajilta:

I. Esaias Naezenius, 1658
IIa. Georgius Fabricius (Ståhlberg), [1686]
IIb. Georgius Fabricius (Ståhlberg), [1687–1889]
III. Olaus Flachsenius, [1688]
IV. Henricus Bartholinus, [1690]
V. Carl Pontanus, 24.3.1693.[19]

---

[16]Klinge *et al.* 1987, 374 (Klinge), jossa kuva Petrus Gylleniuksen latinankielisestä stipendihakemuksesta.

[17]Näistä kaksi ensinmainittua olivat sama henkilö: Turun hiippakunnan piispa oli aina samalla akatemian varakansleri. Professoreista yksi oli vuorollaan vuoden verran rehtori. Neljä viimeistä epiteettiä viittaavat konsistorin professoreihin, jotka stipendin myöntäjinä olivat opiskelijan mesenaatteja. Paulinus mainitsee hakemuksensa lopussa vielä uudelleen, kenelle on hakemuksensa osoittanut: varakanslerille, rehtorille ja "akatemian koko kollegiolle". Paulinuksen veljeksistä vanhin, Simon, nautti stipendiä vuosina 1674–1682. Lagus 1891, 141. Johan Paulinus sai sen sijaan kaksi kertaa avustusta lahjakkaille tarkoitetusta erityisrahastosta, ks. CAAP IV. 18.10.1676 (s. 347) ja 5.12.1677 (s. 430).

[18]Määrä laskettu Vallinkosken (1975b) luettelon perusteella. Akatemian konsistorin pöytäkirjoissa ei ole mainittu stipendihakemuksen kieltä.

[19]Vallinkosken (1975b) vanhan akatemian osalta osakunnittain järjestetyssä luettelossa kreikankieliset on mainittu sivuilla 17, 5, 4, 8. Vallinkoski ei ajoita päiväämättömiä hakemuksia.

Varhaisin kreikankielinen stipendihakemus on länsigötanmaalaisen Esaias Naezeniuksen laatima vuonna 1658.[20] Muut ovat suomalaisten kirjoittamia ja sijoittuvat vuosisadan loppupuolelle (1686–1693) eli aikaan, joka oli Turun akatemian aktiivisinta kreikan harrastuksen kautta. Käsialat ovat suhteellisen selkeitä. Käsinkirjoitetussa kreikassa on käytössä tuon ajan painetulle kreikalle tyypillisiä (käsikirjoituksista periytyviä!) piirteitä, kuten ου- ja stigmaligatuurat.[21]

Hakemuksissa on selkeä jako otsikkoon, "leipätekstiin" ja allekirjoitukseen. Otsikko on ylhäällä sivun oikeassa laidassa ja sisältää kohdehenkilön tai kohdehenkilöiden arvot epiteetteineen ja kahdessa myös tervehdyksen.[22] Hakemuksia ei osoiteta henkilöille nimeltä mainiten. Vain kahdessa varhaisimmassa hakemuksessa käännytään pelkästään rehtorin puoleen (I ja IIa).[23] Muissa anomus osoitetaan rehtorille ja professorikunnalle (IIb ja III) ja lopulta näiden lisäksi ensisijaisesti myös piispa-varakanslerille (IV ja V). Allekirjoitus on joko pelkkä translitteroitu nimi (IV) tai nimi ja ilmaisu, joka osoittaa kuuliaisuussuhteen, kuten "palvellen / teidän erinomaisuuttanne / läpi elämän / Carl Pontanus".[24] Kahdessa hakemuksessa on myös osakunta – toisessa kreikaksi (II), toisessa latinaksi (I).

Turun akatemia on ἡ ἀκαδημεία ἡ τῆς Ἀβόας (I) tai ἡ ἀκαδημία ἡ πρὸς αὔραν ('Akatemia Auran rannalla', IV). Suomen ensimmäistä yliopistoa kutsutaan myös Athenen temppeliksi ja ja opin taimitarhaksi: Ἀθήναιον (II, III), τὸ φυτευτήριον τοῖς λόγοις (V).[25] Hakemusten vakioaiheita ovat varattomuuden ja ahkeruuden vakuuttaminen eli juuri ne ominaisuudet, joiden perusteella stipendit myönnettiin. Anojat eivät selosta opintomenestystään, mutta antavat epämääräisiä lupauksia uutteruudestaan. Pienessä yliopistossa konsistorin professorikunta tunsi oppilaansa, tiesi, kuka oli opintomenestyksensä vuoksi stipendin arvoinen. Kuten jäljempänä käy ilmi, nämä anojat eivät saaneet tai hakeneet avustusta heti opintojensa alettua. Stipendijärjestelmä suosikin vanhempia opiskelijoita sikäli, että kahdesta samanarvoisesta hakemuksesta etusija annettiin vanhemmalle opiskelijalle.[26]

---

[20]1600-luvulla yli puolet Turun akatemian stipendiaateista oli kotoisin Ruotsin hiippakunnista, mikä on selitetty sillä, että konsistorin professorit olivat samoista hiippakunnista kotoisin. Toisena syynä ruotsalaisten stipendiaattien määrään oli se, että kauempaa tulleet opiskelijat tarvitsivat enemmän taloudellista tukea. Myöhemmin yliopiston suomalaistuttua myös suomalaisten osuus stipendien saajista kasvoi.

[21]Painetun kreikan tapaan diakriittiset merkit ovat diftongissa ensimmäisen vokaalin päällä. Sirkumfleksi ja spiritus ovat usein vierekkäin eivätkä päällekkäin. *Iota subscriptum* puuttuu usein datiivimuodoista. Näissä käsialoissa tau-kirjain kirjoitetaan usein pitkänä ja sigma pitkän yläsakaran kanssa. Myös khii-kirjainta kirjoitetaan lyhytsakaraisena, joten se helposti näyttää kappalta. Tämä voi olla yksi syy siihen, miksi velaariklusiilit χ ja κ painetussa tekstissä usein sekoitettiin keskenään. Naezenius kirjoittaa ιν-lopukkeen (iota + nyy) w-kirjaimen näköisellä merkillä.

[22]Hakemus I: σωτηρίαν, εὐτυχίαν καὶ εὐθυμίαν ('pelastusta, onnea ja hyvää mieltä [toivottaen]') ja nro V: χαίρειν. Vastaaottajan tai vastaanottajien arvot ovat joko datiivissa (I, V), vokatiivissa (II, III) tai nominatiivissa (II).

[23]Naezenius käyttää rehtorista termiä ἐπιστάτης (I). Latinan *rector magnificus* kääntyy muissa hakemuksissa muotoon κυβερνήτης μεγαλοπρεπής.

[24]Hakemus nro V: Λατρεύων / Ταῖς Ἐξοχαῖς ὑμῶν / διὰ βίου / Κάρολος Πόντανος. Allekirjoitus on kreikaksi hakemuksissa II, III ja V ja latinaksi ensimmäisessä hakemuksessa.

[25]Jo Turun akatemian perustamiskirjassa puhutaan akatemioista taimitarhoina, ks. Klinge 1987 *et al*., 82 (Klinge).

[26]Klinge *et al.* 1987, 350 (Strömberg).

Kreikaksi kirjoitettu hakemus pisti kuitenkin silmään monien anomusten joukosta. Kreikan kielen käyttö oli kannattavaa etenkin silloin, kun konsistorissa oli tunnettu kreikantaitaja. Kolme hakemusta (II, III ja IV) oli kirjoitettu Simon Paulinuksen professuurikaudella (1684–1691). Olisiko hän myös rohkaissut ylioppilaita anomaan kreikaksi? Ainakin hakija saattoi luottaa, ettei hänen ponnistelunsa mennyt hukkaan, koska konsistorissa oli henkilö, joka pystyi sitä arvioimaan. Toisaalta edellisen pyhien kielten professorin, Ericus Falanderin, professuuriajalta (1671–1682) ei ole yhtään kreikankielistä stipendihakemusta, vaikka Falander oli kreikankirjoittajana vielä tuotteliaampi kuin Paulinus ja kirjoitti nimenomaan proosaa.

Paavalin kirjeet, jotka olivat Turussa jatkuvasti kreikan opetuksen keskeinen osa, eivät ole toimineet hakemusten kielellisinä esikuvina. Uuden testamentin kirjeet laskettiin kuuluvan toiseen lajiin, yksityiskirjeisiin – tai Achreliuksen järjestelmässä teologisiin.[27] Anomuskirjeille oli omat mallinsa. Kirjoittamisen mallin valinnassa olennaista ei siis ollut kieli, vaan retoriikka.

Esaias Naezeniuksen hakemus

Esaias Naezenius mainitsee päiväyksessään vain vuoden (1658), mutta kolmisivuisen hakemuksen taakse eli tyhjälle neljännelle sivulle on merkitty hakemuksen konsistoriin saapumispäivä: *26. Januarii 1659*. Naezenius oli tällöin opiskellut Turun akatemiassa vasta puolisen vuotta – hänet oli merkitty rekisteriin 28.8.1658.[28] Hakemus on kahdellakin tavalla poikkeuksellinen: Ensiksikin se on kaksikielinen niin, että ensimmäisen sivun latinankielinen anomus on kolmannella sivulla käännetty kreikaksi. Lisäksi hakemuksen toisella sivulla on neljä latinankielistä runoa. Normaali hakemushan sisälsi vain latinankielisen suorasanaisen anomuskirjelmän. Runot muodostavat sikermän, jonka pääteema on Kaarle X Kustaan ylistys. Näitä runoja ei ilmeisesti koskaan painettu – ainakaan Turussa.[29] Tämä pitkä hakemus ei myöskään tuottanut toivottua tulosta.

Stipendihakemus saapui konsistoriin siis tammikuussa 1659. Konsistorin pöytäkirjojen mukaan Naezeniukselle myönnettiin alimman luokan stipendi (*classis infima*) kuitenkin vasta 27.2.1661. Stipendihakemuksen ja ensimmäisen myönnetyn stipendin välillä oli siten yli kaksi vuotta. Luultavasti Naezenius haki stipendiä liian varhain. Poikkeuksellisen monet ruotsalaiset, etenkin smoolantilaiset ylioppilaat olivat talonpoikaiskodeista, ja papinpoikana Naezeniuksen katsottiin epäilemättä olevan talonpoikaisylioppilaita

[27]Teologisten kirjeiden laji oli mahdollisesti Achreliuksen luoma. Hansson 1988, 29.
[28]Lagus 1891, 79.
[29]Runoista ensimmäinen on otsikoitu osin kreikaksi: ᾨδη [!] σαφφ. [!] *pro pace* eli sapfolainen oodi rauhan puolesta. Siinä Naezenius ylistää Kaarle X Kustaan voittoa tanskalaisista ja puolalaisista. Toinen runo (20 eleg.) on kuninkaan, isänmaan ja professoreiden ylistysruno. Kolmas runo, jonka otsikko on kreikankielinen, on pääosin pangrammaattinen m-runo. Naezenius toteaa muusan kehottaneen häntä kirjoittamaan Marsin töistä. Neljäs runo on sapfinen *votum*. Melander tai SKB eivät näitä runoja tunne.

paremmassa asemassa. Toisaalta hylkäämisen syynä on voinut olla itse hakemus, joka oli totutusta kaavasta poikkeava. Naezeniuksen hakemuksen varsinainen anomuskirje ei kuitenkaan poikkea normaalista muutoin kuin kaksikielisyydessään.[30]

Kreikankielinen teksti on rivin verran latinankielistä (31 r.) lyhyempi. Naezenius on kirjoittanut edellisen tiiviimmin ja lisännyt riviltä 21 unohtuneen sivulauseen sivun laitaan. Kreikankielisestä tekstistä puuttuu joitakin lauseen lopettavia pisteitä. Naezenius aloittaa tekstin lainauksella "muinaisilta viisailta" (*a priscis Sapientibus* / ἀπὸ τῶν πρεσβουτέρων [!]):

> *paupertas omnium magistra existit, durisque in rebus urgit egestas, ipsaque onorantem per ardua volvit saxa.* (Naezenius 1658, rivit 3–4)
>
> ἡ πτῶσις πασῶν τῶν τεχνῶν παιδευτὴς ὑπερχεῖ [po. ὑπάρχει], καὶ σκληροῖς ἐν πράγμασιν ἐπαναγκάζει ἀχρημοσύνη, μετ᾽ αὐτῆς γε πονέοντα δι᾽ ὀ[ρ]θίων κυλίζει λίθων. (3–4)[31]

Köyhyys on neuvonut Naezeniusta kääntymään nöyrästi rehtorin puoleen.[32] Naezenius vetoaa siihen, että tämä on auttanut aiemmin muitakin ulkomaalaisia (*alii huc accedentes exotici,* (8) / ἄλλοι ἐνθάδε πορευομένοι ἐξοτικοί [po. ἐξωτικοί] (8).[33] Rehtorina toimi vuonna 1658 Turun akatemian ensimmäinen pyhien kielten professori, tuolloin jo teologian professoriksi kohonnut Martinus Stodius. Saattoi olla, että juuri Stodiuksen takia Naezenius käänsi anomuskirjeensä myös kreikaksi. Uusia stipendiaatteja otettiin vain vapautuville paikoille, koska stipendiaattien määrä oli vakio. Niinpä Naezenius tiedusteleekin, olisiko mahdollista saada joltakulta vapautuva paikka.[34] Hän vakuuttaa taistelevansa äärimmäistä ahdinkoa (*indigentia* / ἀπορία) vastaan ja tehostaa anomustaan vannomalla Jumalan nimeen, kreikaksi "Zeuksen" nimeen: /: μὰ δία :/ (12).[35] Naezenius arvelee joutuvansa luopumaan opinnoistaan, jollei saa apua, ja mainitsee olevansa opintojensa puolivälissä.[36] Hän lupaa olla jatkossa herra rehtorin uskollinen palvelija ja opiskelevansa uutterasti, jos saa avustuksen. Naezeniuksen hakemus muistuttaa dispositioltaan Achreliuksen vuosikymmeniä myöhemmin muotoilemaa anomuskirjeen mallikaavaa: Naezenius vetoaa aluksi siihen, että muitakin on autettu, esittää sitten varsinaisen anomuksen perusteluineen ja lopuksi vakuuttaa uskollisuuttaan.

---

[30]Hakemuksen latinankielisen tekstin lopussa on kreikkaa: vilpittömyyttä ilmaiseva kreikankielinen adverbi ὁλοψύχως sekä päiväys (ἔτεος χριστογονίας ᾳ χ ν η). Kreikankielinen teksti päättyy puolestaan latinankieliseen allekirjoitukseen, joka toimii samalla koko hakemuksen allekirjoituksena.

[31]Verbin κυλίζει tilalle po. κυλίνδω tai κυλίω.

[32]Vrt. samantyyppinen sanonta: "Köyhyys (πενία) tekee viisaaksi." CPG I, 149, nro 72. Köyhyydestä ja sen hyödyllisyydestä pidettiin Turussa puhe vuonna 1651. SKB 3491.

[33]Puhuttelumuotona hakemuksessa on yksikön toinen persoona. Pyhien kielten professorina oli Petrus Bergius.

[34]Naezenius 1658, rivit 10–11: *si nimirum quando, quis stipendiariorum regiorum vacaverit locus*; kreikankielisessä, rivit 10–11: εἰ δήπου τις ὑποτελέων βασιλικῶν τόπος κενός ἐστιν.

[35]Naezenius käyttää välimerkkiä /: :/ sulkumerkkien asemesta. Samaa välimerkkiä käyttää myös Carl Pontanus stipendihakemuksessaan (nro V). Ks. esim. *Vanhat käsialat ja asiakirjat*, julk. Valtionarkiston julkaisutoimikunta, pj. Veikko Litzen, Helsinki 1977, 79–81.

[36]Naezenius 1658, rivi 14: *in medio iam quasi studiorum cursu constituto*; kreikankielisessä, rivi 13: ἐν μέσῳ ὥσπερ ἀσκήσεων τεταγμένῳ. Ilmeisesti hän oli opiskellut muualla ennen Turkuun tuloaan.

Vasta kolmantena opiskeluvuonnaan Naezenius onnistui siis saamaan alimman luokan stipendin.[37] Se ei kattanut elinkustannuksia, ja sen jatkeeksi hänen piti kehitellä muita tuloja, esimerkiksi opetustyöstä. Yliopiston konsistorin pöytäkirjoissa (marraskuu 1662 – helmikuu 1663) mainitaan riitajuttu, jossa eräs räätäli väittää Naezeniuksen lyöneen ja haukkuneen häntä sekä räätälin kotona että kadulla tavatessa. Lisäksi Naezenius oli rikkonut räätälin tuvan ikkunoita. Naezenius puolustautui sanomalla, että mestari vietti huonoa elämää ja oli houkutellut hänen oppilaitaan kotiinsa juomaan ja pelaamaan. Naezenius tuomittiin sakkoihin, joihin hän anoi lievennystä ja saikin köyhyytensä vuoksi.[38] Opetustyön lisäksi myös näytelmät olivat opiskelijoille eräs keino hankkia lisärahoitusta. Loppiaisaattona vuonna 1662 Naezenius näytteli talonpojan koomisen roolin Ericus Kolmodinuksen ylioppilasnäytelmän *Genesis Aetherean* toisessa esityksessä.[39] Naezenius sai viimeisen stipendinsä huhtikuussa 1664 ja vihittiin maisteriksi toukokuussa samana vuonna.[40] Hän oli valmistunut kuudessa vuodessa ja valmistumistaan seuraavana vuonna sai Melbyn kirkkoherran viran.

Georgius Fabriciuksen (Ståhlberg) hakemukset

Eteläsuomalaisen Georgius Fabriciuksen kaksi kreikankielistä stipendihakemusta ovat sanamuodoltaan lähes identtiset. Molemmista puuttuu päiväys, mutta ilmeisesti IIa (20 riviä) on varhaisempi ja IIb (17 riviä) kielellisesti hieman paranneltu versio. Tekstit poikkeavat ennen kaikkea otsikoltaan ja puhuttelumuodoltaan: varhaisemmassa puhuttelumuoto on yksikön toinen persoona (IIa), myöhemmässä monikon toinen (IIb).

Varhaisemman hakemuksen (IIa) otsikossa Fabricius puhuttelee yhtä henkilöä, jolla on kolme virka-arvoa: akatemian rehtori, tuomiokapitulin varapuheenjohtaja (ὁ τοῦ δικαστηρίου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὑποπροστάτης) ja pyhien kirjoitusten opettaja ja tulkitsija, joka on "akatemian opettajakunnan ensimmäinen". Lisäksi puhuteltava on myös Fabriciuksen mesenaatti ja puolestapuhuja (συνήγωρος, po. συνήγορος) runottarien edessä. Myöhemmän hakemuksen (IIb) Fabricius on osoittanut Turun akatemian rehtorille sekä herroille opettajille, johtajille ja mesenaateille – siis konsistorille.

Konsistorin pöytäkirjojen mukaan Fabricius nautti stipendiä vuosina 1686–1689. Hänen nimensä esiintyy stipendiluetteloissa seitsemän kertaa. Tämän ajanjakson rehtoreista ainakin teologian professori ja tohtori Enevaldus Svenonius oli rehtorikautenaan

---

[37]CAAP II. 27.2.1661 (s. 272).

[38]CAAP II. 26.11.–3.12.1662 (s. 412–416), 10.12.1662 (s. 420), 11.2.1663 (s. 430). Vanhemmat opiskelijat olivat velvollisia ohjaamaan nuorempiaan myös palkatta. Naezeniuksella oli varaa tukea tovereitaan: v. 1664 hän joutui maksamaan takaamansa toverin lainan. CAAP II. 10.2.1664 (s. 494).

[39]SKB 2207. Lagus 1891, 79. CAAP II. 24. 6.1662 (s. 339).

[40]Stipendit myönnettiin puoleksi vuodeksi kerrallaan. Naezeniuksen nimi esiintyy kuudessa stipendiluettelossa. Hän sai keskimmäisen luokan stipendin lokakuussa 1663 (CAAP II. 7.10.1663, s. 484) ja lopulta viimeiseksi stipendikseen korkeimman huhtikuussa 1664. CAAP III. 20.4.1664 (s. 522).

myös tuomiokapitulin varapuheenjohtaja (*vicepraeses*) (1685–1686).[41] Koska Svenonius oli tunnettu itämaisten kielten taitaja, hakemuksen laatiminen kreikaksi oli epäilemättä kannattavaa. Ensimmäinen stipendi myönnettiin Fabriciukselle huhtikuussa 1686. Svenonius kuoli vuoden 1687 keväällä, mikä on siten varhaisemman hakemuksen *terminus ante quem* ja myöhemmän *terminus post quem*.

Fabricius kirjoittautui Turun akatemiaan vuonna 1683, joten hän opiskeli ensin kolme vuotta ilman tukea.[42] Fabricius on mahdollisesti sama henkilö kuin Georgius Ståhlberg, joka laati kolmisivuisen kreikankielisen onnittelun Gezelius nuoremmalle vuonna 1689.[43] Ståhlbergin nimi mainitaan opiskelijamatrikkelissa 1686. Hän sai toisen luokan stipendin 1689, korkeimman 1690 ja valmistui maisteriksi seuraavana vuonna. Ståhlberg eteni lopulta Rauman kirkkoherran virkaan ja kuoli vuonna 1730.[44] Jos identifiointi pitää paikkansa, Fabricius-Ståhlbergin opiskeluvuosiksi saadaan vuodet 1683–1691, joista stipendivuosia ovat 1686–1691. Fabricius alkoi käyttää Ståhlberg-nimeä 1686, mutta vielä vuonna 1688 hän sepitti kreikankielisen väitösonnittelun, jonka allekirjoitti alkukirjaimilla G.F. Humanistikreikkaa Fabricius-Ståhlberg kirjoitti siis neljän tekstin verran: kaksi epideiktistä tekstiä sekä tämän stipendihakemuksen kaksi lähes identtistä versiota.[45]

Fabricius korostaa hakemuksessaan varattomuuttaan. Köyhyys on pakottanut hänet antamaan rehtorille tämän kirjelmän (χάρτη), joka koskee julkisen ja kuninkaallisen avustuksen (τροφὴ δημοσία καὶ βασιλική) saamista.[46] Fabriciuksen mielestä ei ketään tämän tai minkään muunkaan akatemian jäsenistä ole kohdannut sellainen kurjuus, kuin mitä hän on joutunut kokemaan.[47] Hän ei kuitenkaan hae avustusta vain itselleen saadakseen oikeita välineitä, joita tarvitsee "runottarien taistelussa", vaan myös elättääkseen iäkkäät ja köyhät vanhempansa.[48] Sitten hän parilla lauseella kuvaa opintietään:

> Πρῶτον ἔτρεφέ με, οἱ Κύριοι μαικῆναι, ἑπτὰ τὰ ἔτη, ἡ ἄτιμός τε καὶ ὀλίγα [po. ὀλίγη] ὑπουργία ἡ βυκολική· εἰς τὴν δὲ σχολὴν ἀβοικὴν εἰσγεγραμμένον ἔτρεφέ με ἡ τῶν πολιτῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ πύλη καὶ φιλανθρωπία· αὗται δὲ μηκέτι [po. οὐκέτι] μοι πάρεισιν αἱ βοήθειαι.

Ensin, herrat mesenaatit, sain elantoni seitsemän vuoden ajan halvasta ja mitättömästä paimenen toimesta, mutta kun olin kirjoittautunut Turun kouluun, tämän kaupungin

---

[41]Salminen 1985, 127–128.

[42]Lagus 1891, 204 toteaa stipendivuosien lisäksi vain "okänd".

[43]Mel. 885. Identifiointi: Vallinkoski 1967–69, 133, 230 ja SKB, Hakemisto, 88, 312.

[44]Lagus 1891, 237. CAAP VI. 5.11.1689 (s. 515), CAAP VI. 19.3.1690 (s. 572), CAAP VII. 19.11.1690 (s. 27).

[45]Väitösonnittelu nimimerkillä G.F. vuonna 1688 (Vall. 2197) ja tervetulotoivotus Ståhlberg-nimisenä vuonna 1689 (Mel. 885).

[46]Ståhlberg IIa, 1–2. Ståhlberg IIb, rivi 1, jossa puhutaan vain kuninkaallisesta avustuksesta, δημοσία-sana puuttuu.

[47]Ståhlberg IIa, rivit 4–5: οὐδενὶ γὰρ ἢ τῷ τῆς ταύτης τῆς ἀκαδημίας ἥ τε τῆς ἄλλης πολίτῃ τοιαύτην δυστυχίαν συμβεβηκέναι νομίζω; IIb, r. 3–4: οὐδενὶ γὰρ τῶν ταύτης τῆς ἀκαδημίας πολιτῶν τοιαύτην δυστυχίαν συμβεβηκέναι νομίζω. Myöhemmässä versiossa (IIb) hän on jättänyt hyperbolisen maininnan muista akatemioista pois.

[48]Ståhlberg IIb, r. 6: πτωχοῖς καὶ γεροῦσί μου γονεῦσι.

> asukkaitten 'portti' ja hyväntekeväisyys elättivät minua. Nyt minulla ei kuitenkaan ole enää näitä avustuksia. (Fabricius IIb, 7–10)[49]

Fabricius käyttää asiasubjekteja ikään kuin personifioituina entiteetteinä: köyhyys pakottaa tekemään jotakin, ihmisten hyväntekeväisyys, φιλανθρωπία, antaa köyhille elannon. Kirjoittajan omat mahdollisuudet vaikuttaa asioihin näyttävät tällöin heikoilta, mikä stipendihakemuksessa ei välttämättä ollut huono korostus. Fabricius tarkoittaa "bukolisella palveluksella" (ὑπουργία βυκολική) ilmeisesti paimenpojan työtä. Köyhän kodin poika oli voinut opiskella Turun koulussa kaupunkilaisten avustusten turvin. Valtionpäivien 1624 antamalla päätöksellä oli pyritty rajoittamaan koululaisten pitäjänkiertoa velvoittamalla lähiseudun asukkaat maksamaan vuosittain tietty summa, "teinivero", seurakuntien kirkkoherroille ja kuudennusmiehille. Varattomat siis saivat apua lastensa koulutukseen kaupungilta.[50] Fabricius rinnastaa sanat πύλη ja φιλανθρωπία. Edellinen tarkoittaa kirjaimellisesti porttia. Raamatullisessa merkityksessä portti saattoi tarkoittaa jotakin virallista tahoa, valtaa tai mahtia.[51] Hakemuksen otsikossa Fabricius käyttää Turun akatemiasta termiä ἀκαδημία ἀβοική, Turun koulu on sitten puolestaan σχολὴ ἀβοική.

Fabricius lopettaa hakemuksensa antiteettisiin superlatiivehin: vaikka hän on kaikista köyhin, on hän opinnoissaan (περὶ τῶν γραμμάτων) mitä ahkerin. Toisaalta hän vetoaa myös hyväntekijän tai hyväntekijöiden saamaan "hyötyyn": stipendin myöntäjä saa osakseen kiitosta ja kunniaa (εὐχαριστία, τίμη).[52]

Olaus Flachseniuksen hakemus

Olaus Flachseniuksen isä oli vehmaalainen Johannes Flachsenius, Turun akatemian matematiikan ja myöhemmin teologian professori (1692–1708). Johannes Flachsenius oli kaksi kertaa naimisissa: ensimmäisen avioliiton hän solmi vuonna 1674 ja toisen vuonna 1688.[53] Olaus kirjattiin akatemian rekisteriin 1681, minkä perusteella hän oli ensimmäisestä avioliitosta ja syntynyt aikaisintaan 1670-luvun puolivälissä. Tällöin hän olisi akatemiaan tullessaan ollut vasta noin kuusi vuotta vanha, mikä säätyläislasten kohdalla ei ollut

---

[49]Varhaisemman hakemuksen (IIa) sanajärjestys on tässä kouluajoista kertovassa kohdassa hieman myöhemmästä poikkeava.

[50]Pitäjänkiertoa koskevaa kieltoa lievennettiin parikymmentä vuotta myöhemmin. Hanho 1947, 186–187 ja 197–199. Suolahti 1946, 107.

[51]IRK 2, s.v. Portti, jossa viitataan Vanhan testamentin eri kohtiin. Kiitän FM Tuula Pitkästä tästä huomiosta. LSJ, Lampe, TLG ja Schrevelius antavat sanan πύλη merkitykseksi vain portin.

[52]Ståhlberg IIa, 17–18. IIb:ssa on lisäksi vielä δόξα (14). Loppu muistuttaakin ns. *doksa*-tyyppisiä lopetuksia, ks. tuonnempana, s. 163.

[53]Stiernman 1719, 67. Tengström 1836, 167. Johannes Flachseniuksen ensimmäinen vaimo oli *Olof* Wallenstiernan tytär ja *Olof* Wexioniuksen leski. Ehkä Olaus oli äitinsä ensimmäisestä avioliitosta. Akatemian konsistorin pöytäkirjassa puhutaan kuitenkin isästä ja pojasta, ei isä- ja poikapuolesta. CAAP VII. 19.12.1693 (s. 421–422). Ks. myös Stiernman 1719, 67.

harvinaista. Siten hän oli 1680-luvun alussa vain kirjoilla akatemiassa ja aloitti varsinaisen opiskelunsa vasta vuosikymmenen lopulla.

Päiväämätön anomus on poikkeuksellisen lyhyt (7 r.), ja käsiala kohoaa taitamattomasti ylöspäin. Otsikkotekstiä on korjailtu toisella käsialalla. Olaus Flachsenius mainitaan konsistorin stipendiaattien luetteloissa yhdeksän kertaa. Hän oli varasijalla 21.11.1688 (*expectantes*) ja sai alimman luokan stipendin ensimmäisen kerran 13.3.1689.[54] *Terminus ante quem* tälle hakemukselle on siten marraskuu 1688, jolloin Olaus Flachsenius saattoi olla vasta 14-vuotias. Otsikkoteksti muistuttaa Fabricius-Ståhlbergin toisen hakemuksen (IIb) otsikkoa, paitsi että nominatiivien sijalla ovat vokatiivit. Flachsenius puhuttelee "tämän Athenen temppelin rehtoria" (κυβερνήτης) sekä kaikkien tiedekuntien johtajia (πάντων τῶν συγκλήτων ἐπιστάται), mesenaatteja ja opettajia superlatiivisine epiteetteineen.[55]

Hyväntahtoisuus ja lempeys (εὔνοια καὶ ἀγαθοσύνη) – ei siis köyhyys – kehottavat ja käskevät Flachseniusta pyytämään, että hän tulisi lasketuksi kuninkaallisten stipendiaattien joukkoon: τοῖς τροφίμοις τοῖς βασιλικοῖς συναριθμηθῆναι. Flachsenius käyttää hyvin vahvaa pyyntöä: hän liittää alunperin turvananomista tarkoittavan ἱκετεύειν-verbin polvistumista ilmaisevaa προσκυνεῖν-verbiin: προσκυνῶν ἱκετεύω ('polvistuen anon turvaa' tai 'kumartaen rukoilen'). Tämä *proskynema*-formula esiintyy kreikankielisissä kirjeissä jo 100-luvulla, ja sitä käytettiin etenkin Bysantissa.[56] Vastineeksi Flachsenius lupaa olla jatkossa ahkera. Erikoisinta on hänen pyyntönsä perustelu: hän ei ole anomassa varsinaisen avun tarpeen vuoksi, vaan hakemassa pikemminkin "piikkiä ja tutkainta" opintoihinsa.[57] Stipendi siis innostaisi nuorukaista opiskelemaan ahkerammin.

Professorin poikana Flachsenius oli monella tapaa tovereitaan edullisemmassa asemassa – paitsi taloudellisesti, myös vaikkapa kirjojen osalta. Tosin kirjoista saattoi aiheutua ongelmiakin. Konsistorissa käsiteltiin riitajuttua, jossa Flachsenius oli lainannut isänsä kirjoja eräälle toverilleen ja joita isä yritti saada takaisin.[58] Turun akatemiassa suhtauduttiin professorien poikien stipendihakemuksiin myönteisesti siihen nähden, että tärkeä perustelu stipendin myöntämiselle oli varattomuus: 10–15 prosenttia 1600-luvun

---

[54]CAAP VI. 21.11.1688 (s. 396), CAAP VI. 13.3.1689 (s. 430). Vuosina 1690–92 Flachseniuksella oli toisen luokan stipendi ja v. 1693 hän nautti puoli vuotta kolmannen luokan stipendiä. Flachsenius poistettiin stipendiaattien luettelosta maaliskuussa 1694. CAAP VII. 27.3.1694 (s. 444). Ks. myös Lagus 1891, 194.

[55]Rivin yläpuolelle on korjattu ἐπιστάται-sanan päälle διδάσκαλοι ja otsikon lopussa olevan διδάσκαλοι-sanan päälle puolestaan ἐπιστάται.

[56]*Proskynema*-formula (προσκύνημα ποιεῖν) 100-luvun papyruskirjeissä, ks. Koskenniemi 1956, 139–145.

[57]Flachsenius III, rivit 4–5: μὴ βοήθειαν ἀλλὰ μᾶλλον κέντρον καὶ κινητήριον τῶν σπουδῶν τούτῳ ζητησόμενος. Sana κινητήριον oli antiikin aikana harvinainen; tavallisempi muoto oli κίνητρον, LSJ. Schreveliuksen sanakirjan latina–kreikka-osassa, s.v. *incitamentum*, κινητήριον on kuitenkin toisena vaihtoehtona.

[58]CAAP VII. 19.12.1693 (s. 421–422).

stipendinsaajista oli professoreiden poikia. Tällä tavoin pyrittiin muodostamaan Turkuun oma, kotimainen opettajisto.[59]

Flachseniuksen suvussa oli muitakin, jotka kokeilivat kreikaksi kirjoittamista.[60] Myös Olaus Flachsenius jatkoi myöhemmin tällä saralla. Hän laati stipendiaattina vuonna 1690 surunvalittelun Johannes Gezelius vanhemman kuoleman johdosta ja onnittelun Gezelius nuoremmalle piispaksi nimityksen johdosta. Hänen muuta kirjallista tuotantoaan tai myöhempiä vaiheitaan ei tunneta.[61]

Henricus Bartholinuksen hakemus

Päiväys puuttuu myös turkulaisen Henricus Bartholinuksen hakemuksesta (21 r.), joka on osoitettu ensin piispalle, Auran akatemian johtajalle (ἔφορος), sitten akatemian rehtorille (κυβερνήτης) sekä herroille johtajille, hyväntekijöille ja opettajille. Otsikon arvonimet ovat vokatiivimuodoissa.[62] Anomuksen lopussa Batholinus puhuttelee uudelleen konsistorin jäseniä, mutta käyttää virheellisesti monikon ensimmäisen persoonan pronomia monikon toisen sijasta.[63]

Henricus Bartholinus kirjoittautui Turun akatemiaan vuonna 1684.[64] Hän onnitteli latinaksi retoriikan professori Daniel Achreliusta rehtoraatin johdosta vuonna 1687. Hän myös puolusti Achreliuksen kirjeiden kirjoittamista käsittelevän sarjaväitöskirjan (1689) neljättä osaa.[65] Bartholinuksen anomus onkin hakemuksista kuvastoltaan rikkain. Seuraavassa käännös, jossa kappalejaoton alkuteksti (ks. *Kuva 1*.) on jaettu kappaleisiin periodin aloittavan konjunktion avulla:

[*Exordium*]

> Niin kauan kuin me purjehdimme maailman merta, joka on onnettomuuksien aaltojen ja myrskyjen myllertämä, meidän on pakko kulkea kohtalon (τύχη) kaitaa väylää.

---

[59]Klinge *et al.* 1987, 350–351 (Strömberg). Konsistorissa oli jo v. 1644 keskusteltu kysymyksestä voivatko professorien lähimmät sukulaiset saada kuninkaallisia stipendejä ja päädytty muiden yliopistojen tapaan vastaamaan myöntävästi.

[60]Ks. Liite 3. Olauksen isä sai vastaanottaa useita kreikankielisiä tekstejä: hääonnittelun (Mel. 624), surunvalittelun puolison kuoltua (Mel. 1004) ja kaksi rehtoraattionnittelua (Mel. 271 ja Mel. 1703).

[61]Mel. 1195 ja Mel. 1202. Flachseniuksen hautajais- ja installaatiorunosta, ks. tuonnempana, s. 208 ja s. 255.

[62]Osa professoreiden arvonimistä on virheellisesti yksikön vokatiiveja. *Eforus*-nimeä käytettiin Viipurin hiippakunnan piispasta hänen ominaisuudessaan Viipurin ja sitten Porvoon kymnaasin esimiehenä.

[63]Bartholinuksella ei kuitenkaan ole kertaakaan verbi ja persoonapronomini eri luvussa, koska kohdassa kaikki persoonapronominiin (mon. 1.) liittyvät verbit ovat infinitiivejä. Jos kyseessä ei ole esimerkiksi itasismista johtuva virhe, voisi me-muoto viitata akatemian kollegiaalisuuteen: yhteisön jäsen pyytää "perheeltään", "meiltä", avustusta.

[64]Lagus 1891, 209.

[65]Latinankielinen onnittelu: Mel. 1035; Achreliuksen sarjaväitöskirjan neljäs osa: Vall. 60.

Onnen kääntäessä pyöräänsä, menestymme.[66] Onnen kääntyessä huudamme apua mielen ahdistuksessamme. Mutta onni on vielä vaihtelevampaa, kuten sanotaan: toinen rikastuu ylenmäärin, toiselta se riistää hyvinvoinnin ja omaisuuden.
Siispä: Kärsiminen on kaikille yhteistä; elämä on kiertoliikettä; menestys epävarmaa.

Kuten menestys (εὐδαιμονία) on suuri hyvä ja toivottu asia, siten köyhyys on kova, paha ja hallitsematon asia. Ja köyhyys on raskas taakka, huono onni langetti sen päälleni jo nuoruusvuosinani.

Ja monista vahingoista, joita puute minulle ja muille, jotka ahkeroivat opinnoissaan, tarjoaa, ei vähäisin ole se, että se tekee hyveen tiestä ja viisauteen johtavasta polusta – joka ohjaa pois helpoista asioista ohdakkeillaan[67] – sekä kuluttavan ja vaikean että myös lähes saavuttamattoman.

[*Propositio*]

Siispä pakenen turviinne (πρὸς ἡμᾶς [!] φεύγω), korkeat johtajat, kuninkaallisen stipendin jakajat, anoakseni apua, ja turvananojana nyt toisen kerran pyydän teiltä tulevani lasketuksi kuninkaallisten stipendiaattien joukkoon.

[*Confirmatio*]

Ja vaikka olisinkin sellaiseen suureen hyväntekeväisyyteen arvoton, käännyn kuitenkin teidän suopeutenne puoleen, toiveikkaana, että te katsotte minut, orvon, joka ei tiedä muusta avusta, sen arvoiseksi.
Mitä enemmän teette orvon puolesta, sitä rakkaampia olette Jumalalle ja sitä ihailtavampia hyville ihmisille.

[*Conclusio*]

Minä, kuten kuuluukin, tulen olemaan mitä alttein teitä suurimmalla kunnioituksella kunnioittamaan sekä kiittämään ja ylistämään teidän hyväntekeväisyyttänne.
Henricus Bartholinus.

Varsinainen pyyntö (*propositio*) tulee melko myöhään, vasta kirjeen puolivälissä. Sitä edeltävät lauseet ovat johdantoa, mutta myös anomuksen perustelua. Todisteluosassa on kristillinen vetoomus orvolle tehtävän hyvän työn otollisuudesta. Ihmiselämä koettelemuksineen vertautuu tuttuihin symboleihin onnenpyörästä ja myrskyävästä merestä. Hakemuksensa johdannossa Bartholinus siteeraa köyhyyttä ja elämän epävakaisuutta ilmentäviä sentenssejä. Lause "Kärsiminen on kaikille yhteistä; elämä on kiertoliikettä (ὁ βίος τρόχος), menestys epävarmaa" on sanasta sanaan pseudo-Fokylideeltä.[68] Bartholinuksen mukaan viisauden polku on aina ohdakkeinen, mutta etenkin köyhän on sitä lähes mahdoton käydä. Ihminen kuvataan tässäkin anomuksessa avuttomaksi kohtalonsa vangiksi. Bartholinus korostaa Naezeniuksen tavoin myös hyväntekijöille koituvaa siunausta: avunanto on Jumalalle otollista, ja siitä seuraa myös hyvä maine ihmisten keskuudessa. Orpous on Bartholinuksen perustelu sille, miksi hänet olisi valittava monien apua tarvitsevien joukosta.

---

[66]Bartholinus IV, rivi 3: τύχης κινούσης θαιρόν εὖ πράττομεν. Θαιρός-sanan perusmerkitykset ovat 'sarana', 'pyörän akseli' ja 'vastatuuli'. Sanonta on Lubinuksen sanakirjan mietelmäosastossa, ks. Lubinus 1622, N7v, jossa on myös käännös: *Fortuna cardinem movente bene nobiscum agitur*.

[67]Tulkitsen partiisipin ἀπάγοντα liittyvän myös "helppoihin asioihin" (εὔκοπα); tällöin odottaisi sen yhteydessä vielä ἀπό-prepositiota.

[68]Ps.-Phoc., 27 (Horst). Vrt. Gezelius 1676, ps.-Phoc., 25. Gezeliuksen ja Bartholinuksen tekstien τρόχος-sana tarkoittaa kiertoliikettä. Pseudo-Fokylideen nykyeditiossa (Horst) aksentti on toisella tavulla (τροχός), jolloin sana tarkoittaa pyörää. Ks. myös Horst 1978, 132–133.

Samoin kuin Naezenius ja Fabricius sai Bartholinuskin ensimmäisen stipendinsä vasta useita vuosia opiskeltuaan. Vuoden 1691 maaliskuussa eli kuutisen vuotta opintojensa aloittamisesta hän pääsi varasijalle ja sai saman vuoden marraskuussa alimman luokan stipendin. Bartholinus mainitsee hakevansa stipendiä toisen kerran (δεύτερον).[69] Hakemuksen *terminus ante quem* olisi siten syksy 1690, jolloin hän ensimmäisen kerran on hakenut stipendiä. Bartholinus mainitsee otsikossa ensimmäisenä piispan. Vuodesta 1690 lähtien Turun piispana oli toiminut itämaisten kielten taitaja Johannes Gezelius nuorempi. Bartholinus nautti vain alimman luokan stipendejä marraskuusta 1691 maaliskuuhun 1693 saakka, jolloin hänet poistettiin stipendinsaajien listasta.[70] Turkulaisen porvarin poikana hän oli paremmassa asemassa kuin muualta tulleet ylioppilaat. Isän kuoltua hän kuitenkin tarvitsi avustusta.[71]

Bartholinus siirtyi myöhemmin Tarton yliopistoon. Tartossa vuonna 1697 painetussa väitöskirjassa on kreikankielinen σύγχαρμα ('onnittelu') allekirjoituksella *H. Bartholin.* Onnittelun (32 eleg.) aiheena on ohdakkeinen hyveen polku, joka on vaikea tie "muusien stadionille". Bartholinus vertaa opiskelua myös labyrinttiin ja siteeraa sanontaa "Hyvä on vaikeaa".[72]

Carl Pontanuksen hakemus

Uusmaalaisen Carl Pontanuksen anomuksessa (18 r.) on ensimmäisen sivun ylälaitaan merkitty sen konsistoriin saapumispäivä: 24.3.1693. Otsikko on laadittu tervehdyksen muotoon (χαίρειν). Hakemus on osoitettu Suomen (Φιννία) piispalle, akatemian johtajalle (ἐπιστάτης), rehtorille (κυβερνήτης) sekä teologian ja filosofian opettajille. Pontanus mainitsee tiedekunnista siis vain kaksi. Pontanus osoittaa Bartholinuksen tavoin hakemuksensa ensin piispa-varakanslerille.

Pontanuksen käsiala on lennokasta ja selkeää. Ulkoasu on hyvin huoliteltu, ja teksti jatkuu siirtymäsanan avulla seuraavalle sivulle. Pontanus aloittaa anomuksensa juuri niin, kuin Achrelius mallidispositiossaan opastaa eli osoittamalla luottamusta vastaanottajien myötämielisyyteen. Hän toteaa, että hakemuksen vastaanottajat ovat olleet tähän saakka suopeita (adverbi εὐνοικῶς). Pontanus "iloitsee" ja on toiveikas sen suhteen, että tämä armo (χάρις) suodaan nyt myös vapaitten taiteiden harjoittajille.[73] Johdannon *captatio*

---

[69]Bartholinus IV, rivit 14–15: καὶ ἱκέτης νυνὶ δεύτερον ἡμῶν δέομαι ἐμὲ εἰς τῶν βασιλικῶν τροφίμων ἀριθμὸν δέχεσται [po. δέχεσθαι]. Sana ἀριθμόν viittaa siihen, että hän toivoo tulevansa 'lukuun mukaan' eli niiden 48 joukkoon, jotka stipendin vuosittain saivat.

[70]CAAP VII. 21.3.1691 (s. 26, *expectantes*), 11.11.1691 (s. 143), 10.5.1692 (s. 205), 16.11.1692 (s. 265), 31.3.1693 (s. 322), 9.11.1693 (s. 408) ja 27.3.1694 (s. 444).

[71]Suolahti 1946, 179, nro 22.

[72]Ruotsalainen Andreas Borg puolusti väitöskirjaa "kansalaisvapaudesta" (*libertas civilis*). SKB 3412. Jaanson 1126. Ks. Liite 2. Väitösonnittelut, nro 37.

[73]Pontanus V, rivi 5: περὶ τὰς ἐλευθέρας παιδείας σπουδάζοντες. Stipendejä eroteltiin Turun akatemiassa Upsalan tapaan alussa poliittiseen ja teologiseen luokkaan, mistä sittemmin luovuttiin. Edelliset oli tarkoitettu

benevolentiae on kohdehenkilöiden ylistystä (*laudatio*), heidän tarpeellisuutensa vakuutus: kaikki tässä opin taimitarhassa tarvitsevat opettajien apua (ἐπικουρία).

Johdannon jälkeen seuraa *propositio* eli varsinainen pyyntö: "Pyydän tällä anomuskirjeellä tulevani kuninkaallisten stipendiaattien lukuun mukaan."[74] Pontanus sanoo pyytävänsä jälleen ja monta kertaa: πάλιν καὶ πολλάκις αἰτέομαι (11). Ilmaisu voi tässä tapauksessa viitata pyynnön intensiivisyyteen. Hän perustelee anomustaan seuraavasti (*confirmatio*):

> Κἂν μὲν τὸ ἔργον /: ὡς ἐκ προαιρέσεως ὁμολογοῦμαι :/ εὖ ἐπιτελεῖν μήπου δύναμαι, αὖθις δὲ μέν κατὰ τὸ δυνατὸν περὶ τούτου πᾶσαν σπουδὴν διὰ χάριτος τοῦ Θεοῦ σχήσω.

> Vaikken ehkä saisikaan vielä työtäni valmiiksi, kuten olen suunnitellut, tulen kuitenkin Jumalan armosta mahdollisuuksini mukaan ahkeroimaan sen parissa. (Pontanus 1693, rivit 11–14)

Pontanus vetoaa myös siihen, ettei voi opiskella tehokkaasti ilman avustusta.[75] Vaikka muissakin hakemuksissa ollaan nöyriä palvelijoita, Pontanus esittää alamaisuutensa komplisoidusti: "Tämä on pyyntöni, jonka takia nyt vaivaan teidän ylhäisyyksiänne mitä nöyrimmin."[76] Lopetuksena (*conclusio*) on vakuutus nöyryydestä ja Jumalan siunauksen toivotus (14–18).

Hakemus oli menestyksekäs ja anomuksen käsittely nopeaa. Konsistorin pöytäkirjassa 24.3.1693 Pontanuksen nimi on kymmenen muun anojan joukossa. Hakemuksen kreikankielisyyttä ei pöytäkirjassa ole nähty maininnan arvoiseksi. Jo 31.3.1693 konsistorin kokouksessa päätettiin stipendinsaajista ja Pontanukselle myönnettiin alimman luokan stipendi.[77] Hän nautti alimman luokan stipendejä kahden vuoden ajan, kunnes hänet poistettiin luettelosta.[78] Pontanus oli kirjoittautunut yliopistoon 1691, joten hän sai stipendin siis kolmantena opiskeluvuonnaan. Opiskeluaikanaan Pontanus opetti välillä viipurilaisen raatimiehen lapsia ja asui Viipurissa – hänen oli toisin sanoen välillä keskeytettävä opintonsa. Hän kuoli 28-vuotiaana vuonna 1697.[79]

Pontanuksen elegantti hakemus, jossa hän noudattaa Achreliuksen esittämää anomuskirjeen mallikaavaa, vaikutti epäilemättä myönteisesti lopputulokseen. Toisaalta

---

virkauralle aikoville. Toisaalta 1600-luvun lopulla myönnettiin stipendejä nimenomaan juridisessa ja lääketieteellisessä tiedekunnissa opiskeleville. Klinge *et al.* 1987, 350 (Strömberg).

[74]Pontanus V, rivit 8–10: μετὰ τῆς ἐπιστολῆς τῆς ἱκετηρίας ταύτης [---] ἐπιποθίαν ἔχων τοῦ ἐλθεῖν εἰς λόγον τῶν τροφίμων βασιλικῶν ὥσπερ καὶ πάλιν καὶ πολλάκις αἰτέομαι.

[75]Eventuaalisessa ehtolauseessa odottaisi konjunktiivin preesensiä (δύνωμαι), kun kyseessä on tulevaisuudessa tapahtuva asia (σχήσω). Koinee-kreikassa konjunktiivin tilalla kuitenkin käytettiin usein indikatiivin preesensiä. Browning 1969, 31. Toisaalta Bartholinus käyttää ehtolauseessa konjunktiivia: Bartholinus IV, r. 15–16: κἄν δὲ μεγίστης τῆς εὐεργεσίας ταύτης ὦ ἀνάξιος.

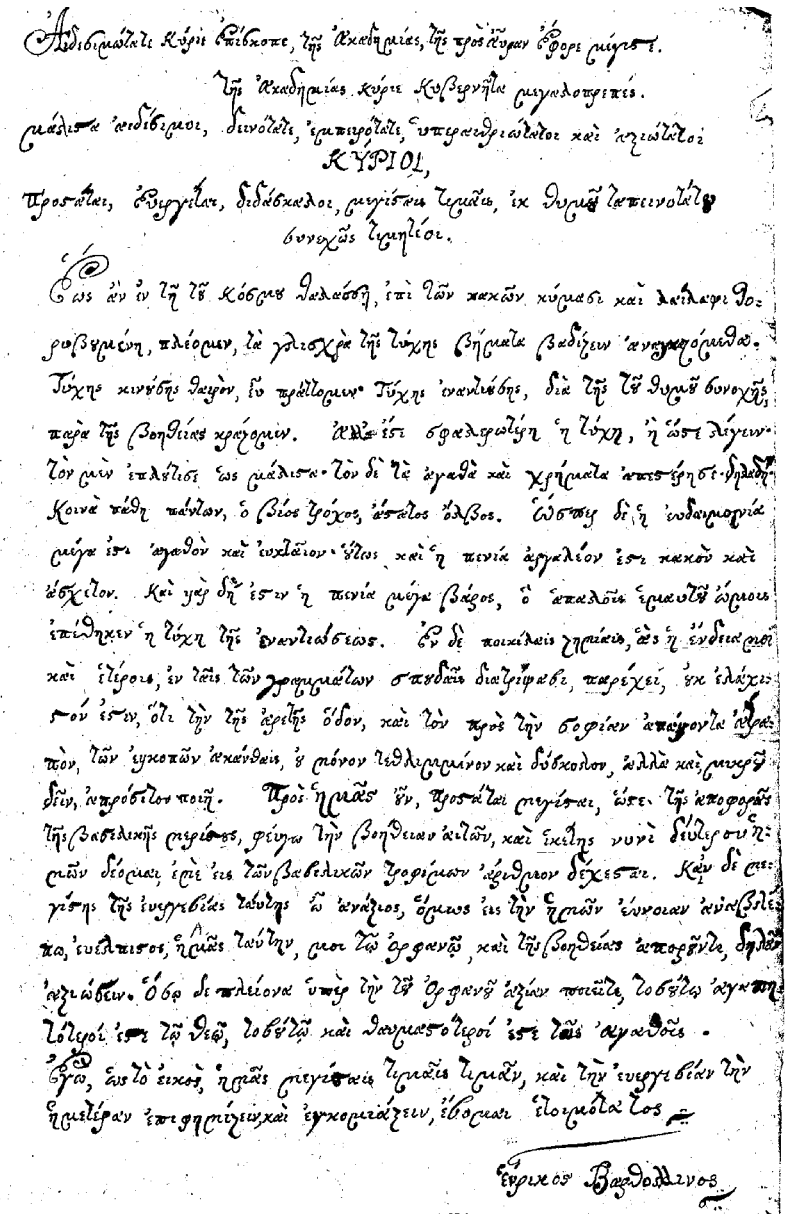
[76]Pontanus V, rivit 15–16: Τοῦτο τὸ αἰτημά ἐστιν ἐμοῦ δι᾽ οὗ ἐν τῷ νῦν μετὰ τῆς μεγάλης ταπεινοφροσύνης παρέχω ταῖς ἐξοχαῖς ὑμῶν ἀσχολίαν.

[77]CAAP VII. 24.3.1693 (s. 316), 31.3.1693 (s. 321–322)

[78]CAAP VII. 9.11.1693 (s. 408), 27.3.1694 (s. 446), 12.12.1694 (s. 524).

[79]Lagus 1891, 253. Ks. myös SKB 2375.

Olaus Flachseniuksen huolettomasti vetäisty hakemus ei ehkä ollut esteenä stipendin myöntämiselle. Enemmän vaivaa vaatineet hakemukset – Naezeniuksen runoilla koristeltu kaksikielinen hakemus ja Bartholinuksen filosofointi – jäivät tuloksettomiksi. Ilmeisesti hakemuksen sanamuoto ja retoriikan pätevyys vain vahvistivat tai heikensivät konsistorin jo tiedossa olevia perusteita hakijan sopivuudesta stipendiaatiksi. Kuitenkin kaikki nämä viisi hakijaa jossain vaiheessa pääsivät stipendiaateiksi. Anomuskirjeen mallikaavan kannalta Bartholinuksen johdanto ja *captatio benevolentiae* olivat suhteessa liian pitkiä. Hän kuitenkin käyttää myös retoriikan muita keinoja. Ainoastaan Bartholinus lainaa pseudo-Fokylidestä ja kreikkalaista sentenssiä sekä hyödyntää myös symboleja verratessaan elämää myrskyiseen mereen ja opiskelua ohdakkeita kasvavaan polkuun.

Kuva 1. Henricus Bartholinuksen stipendihakemus vuodelta 1691 (HY Arkisto Ed.1–2).

II. EPIDEIKTISET PIENTEKSTIT: YLEISTÄ

Tässä tutkimuksessa käyttämäni termi *epideiktiset pientekstit* tarkoittaa sekä henkilökirjasissa että opinnäytteiden liiteteksteinä julkaistuja lyhyitä kirjoitelmia. Turussa julkaistuja kreikankielisiä pienimuotoisia tekstejä henkilökirjasissa on yhteensä 86 kappaletta – hautajaistekstejä, hää-, installaatio- ja promootio-onnitteluja sekä muita tekstejä. Opinnäytteiden yhteydessä, liiteteksteinä, julkaistiin puolestaan kreikankielisiä väitösonnitteluja, opinnäytepuheiden onnitteluja ja väitöskirjojen omisteita. Opinnäytteiden liitetekstejä on kreikaksi yhteensä 302 kappaletta, joista valtaosa on väitösonnitteluja: 266 kappaletta. Nämä erityyppiset onnittelut ja tervehdykset, hautajaistekstit (surunvalittelut ja muistokirjoitukset) ja väitöskirjojen omisteet noudattavat kaikki epideiktistä retoriikkaa. Kaikkien näiden pienimuotoisten tekstien – riippumatta siitä missä ja miten ne julkaistiin – perustehtävänä oli ylistää kohdehenkilöä. (Ks. Taulukot 1 ja 2).

Kreikankielisistä pienteksteistä suorasanaisia on yhteensä 151 eli noin 40 % kokonaismäärästä. Runomuotoisia on 233 kappaletta, joista heksametriä on enemmän kuin elegistä mittaa (122/98). Kahdessatoista tekstissä käytettiin jotakin muuta runomittaa: jambia neljä, sapfista kolme sekä kahdesti adoneusta, kerran anapestiä, kerran "pindaarista" sekä kerran kivityyliä. Neljä pientekstiä on kadonnut, yhden niistä mitta kuitenkin tiedetään. Suorasanaisten ja kahden tärkeimmän runomitan määriä kreikankielisissä pienteksteissä selventää seuraava taulukko:

Taulukko 2. *Kreikankielisten epideiktisten pientekstien runomitat.*

	proosa	heksametri	eleginen	jambi	sapf.	muut
1640–69	2	22	20	2	1	1
1670–79	**54**	4	15	1	1	0
1680–89	48	26	23	0	0	1
1690–99	16	**47**	19	1	1	2
1700–13	4	10	12	0	0	0
1722–86	27	13	8	0	0	1
	151	122	98	4	3	5

1670-luvulla suosittiin siis proosaa, 1690-luvulla heksametriä. Nämä mitan muutokset johtuivat pääosin kahden pyhien kielten professorin, Ericus Falanderin (1671–1682) ja David Lundin (1692–1698) kirjoittamista teksteistä ja antamasta esimerkistä. He olivat kreikankirjoittajista tuotteliaimpia. Falander kirjoitti 38 kreikankielistä epideiktistä tekstiä, jotka kaikki ovat proosamuotoisia. David Lund sepitti puolestaan 31 väitösonnittelua, jotka kahta lukuunottamatta olivat mitaltaan heksametriä.

II.1. Retorinen rakenne

Turun akatemian kreikankielisistä pienteksteistä lähemmäs puolet eli 40 prosenttia on siis suorasanaisia. Lyhyitä proosamuotoisia onnitteluja – tai surunvalitteluja tai omisteita – ei ajan oppikirjoissa kuitenkaan huomioida. Retoriikan oppikirjoissa opetetaan puheiden eli suorasanaisten pitkien tekstien kirjoittamista. Poetiikan oppikirjoissa kirjoittamisen käytännön harjoitus ei ole ensi sijalla: runousopit harjaannuttivat lähinnä tunnistamaan runomittoja ja perinteisiä runouden lajeja. Epideiktisen retoriikan eri lajien ohjeita voi kuitenkin soveltaa myös lyhyempiin teksteihin, kuten esimerkiksi hääpuheen ohjeistoa lyhyisiin proosa- ja runomuotoisiin hääonnitteluihin.

Joissakin suorasanaisissa onnitteluissa on otsikko *Epistula gratulatoria*, mikä viittaa siihen, että lyhyt suorasanainen onnittelu oli kirjeen muodossa, onnittelukirje (tai surunvalittelu- tai omistekirje). Aivan kuten kirjeissä oli epideiktisissä pienteksteissä – myös runomuotoisissa – yleensä otsikko ja allekirjoitus. Niihin voi siten soveltaa kirjeenkirjoitukseen laadittua retorista ohjeistusta. Achreliuksen anomuskirjeen mallikaavan avulla epideiktisen pientekstin peruskaavan voi tiivistää seuraavanlaiseksi:

Otsikko (*proloquium*)
Teksti (*materia*)
- Johdanto (*exordium*), *captatio benevolentiae*
- Perusväittämä (*propositio*)
- Väitteen vahvistus (*confirmatio*)
- Lopetus (*conclusio*)

Allekirjoitus (*subscriptio*)

Vahvistamisen lisäksi perusväittämä voitiin kumota (*refutatio*). Antiikin kirjoitusharjoituksiin (*progymnasmata*) kuului yhtenä harjoituksena nimenomaan *thesis* eli väitteen muotoilu, sitä vastaan esitettyjen väitteiden kumoaminen ja johtopäätöksien tekeminen.

Otsikko ja allekirjoitus

Otsikko ja allekirjoitus erotettiin visuaalisesti muusta tekstistä: otsikko asetettiin ylös keskelle, allekirjoitus tekstin alle oikeaan laitaan. Molemmat saattoivat olla useiden rivien pituisia, ja sanoja sommiteltiin eri riveille kuvarunojen tapaan. Eri riveille asettelu muistuttaa myös ns. kivityylin säejaottelua. Kaikilla pienteksteillä ei kuitenkaan ollut otsikkoa eikä täydellistä allekirjoitusta. Kreikankielisessä kirjoitelmassa otsikko tai allekirjoitus tai molemmat saattoivat olla myös latinaksi.

Otsikon tehtävänä on avata tekstiä lukijalle. Se ohjaa, mutta myös rajaa tulkintaa. J.C. Scaliger (1561) omisti runon tai runoteoksen otsikolle (*inscriptio*) poetiikassaan oman lukunsa. Hän jakoi otsikoita neljään ryhmään: Otsikko voi ensiksikin kuvata teoksen sisältöä tai perusteemaa (*hypothesis, argumentum*), kuten Hesiodoksen opetusrunoelman otsikko *Työt ja päivät*. Toiseksi otsikko voi ilmaista kirjallisen lajin (*genus poematum*), kuten *Epigrammata*, *Lyrica* ja *Dithyrambica.* Kolmanneksi otsikko voi kertoa runon muodon (*modus*): *Cantus, Ode* ja *Melos*. Neljänneksi runon voi otsikoida runoudenlajin luojan mukaan: *Anacreontica*, *Hipponactica* tai *Pindarica*.[80] Turun akatemian kreikankielisissä pienteksteissä ensin mainittu otsikkotyyppi on vallitseva. Otsikko kertoo tekstin sisällöstä – ainakin sen, onko kyseessä esimerkiksi onnittelu, surunvalittelu, muistoteksti, omiste tai tervehdys. Vaikka terminologia oli hyvin vaihtelevaa, se perustui antiikin retoriikkaan. Achreliuksen kirjeenkirjoitusoppaan (1689) mukaan kirjeen otsikon (*proloquium*) tehtävänä oli toimia kunnioittavana tervehdyksenä, jossa lueteltiin myös kohdehenkilön tittelit.

Turun akatemian alkuvuosikymmenillä (1640-, 1650- ja 1660-luvulla) vain noin puolella kaikista kreikankielisistä pienteksteistä oli oma otsikko, yleensä kreikankielinen. Kreikaksi kirjoittelun päävuosikymmenillä, 1680- ja 1690-luvulla, opinnäytteiden liiteteksteinä julkaistuissa kreikankielisissä kirjoitelmissa oli yleensä otsikko, henkilökirjasissa julkaistuissa sen sijaan harvemmin. Tähän saattoi olla syynä se, että edellisissä pääosa oli suorasanaisia tekstejä, jolloin ne noudattivat vahvemmin nimenomaan kirjemuotoa.

Henkilökirjasten nimiösivu toimi julkaisun kaikkien pientekstien yleisotsikkona. Jo nimiösivulla käytettiin yleensä kunkin retorisen lajin kreikkalaisperäisiä tai kreikankielisiä termejä: *Gamelion*, Θρηνῳδία, Μνημόσυνον. Kreikankielisen kirjoitelman sisältävien henkilökirjasten pääkielet olivat latina tai ruotsi. Julkaisun nimiö ja valtaosa teksteistä olivat siis latinaksi tai ruotsiksi.[81] Yksitoista henkilökirjasta on kuitenkin pääkieleltään kreikankielisiä, sillä ne sisältävät vain kreikankielisen tekstin tai tekstejä. Silti niidenkin

[80]Scaliger 1561, 3.126 (III, 216–230 Deitz).
[81]Eräs kreikankielinen hautajaisteksti vuodelta 1703 oli suomenkielisen ruumissaarnan liitetekstinä (Mel. 1791).

nimiösivu on latinankielinen, muutamaa poikkeusta lukuunottamatta.[82] Julkaisun kreikankielisen tekstin oma otsikkokin oli usein latinaksi. Joskus kreikankielinen teksti otsikoitiin antiikin epigrammiantologioiden tapaan sanalla "toinen" (ΑΛΛΟ), etenkin kun kyseessä oli saman kirjoittajan toinen teksti.[83] Henkilökirjanenhan oli tavallaan antologia: se koostui eri kirjoittajien runoista ja proosateksteistä. Antologian eri kirjoitelmilla ei tarvinnut olla omaa otsikkoa, tai niille riitti otsikoksi pelkkä yksittäinen termi, joka ilmaisi tekstin kirjallisen lajin tai muodon (*modus*).

Turun henkilökirjasissa julkaistuissa kreikankielisissä teksteissä on seuraavanlaisia otsikkoja. Kirjoitelman sisältöä kuvaa hautajaisrunon otsikko "Hyvästijättö maailmalle" ja jäähyväistervehdyksessä (*propempticon*) otsikko "Pois akatemiasta".[84] Kirjallista lajia edustaa hautajaisteksteissä otsikkotyyppi ΕΠΙΤΑΦΙΟΝ.[85] Lyhyt kreikankielinen teksti saattoi olla toisen runon loppu- tai alkurukous, jolloin se saatettiin siten otsikoida (*votum*, ΕΥΧΗ).[86] Tekstin muotoa (*modus*) ilmaiseva otsikko on ΕΠΙΝΙΚΙΟΝ ΠΑΙΑΝ. Yksi runo on otsikoitu runolajin luojan mukaan: *Ode Pindarica.*[87]

Professori Simon Paulinus suosi tekstilajista riippumatta pitkiä otsikoita. Sivunmittaisessa suorasanaisessa kirjoitelmassaan professorinrouvan muistoksi vuonna 1685 hän sommitteli näyttävän otsikon:

> Κατάμεμψις καὶ παραμυθία
> ὑπὲρ ἐν Χριστῷ Εὐθανασίας, τῆς τὴν Εὐγένειαν, τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ
> ἤθη, τὰ τοῦ γένεος αὐτῆς εὐπρεπήστατα [!], μάλιστα ἐπικοσμημέ-
> νης [!] καὶ εὐφήμου Οἰκοδεσποίνης, τῆς
> ΜΑΓΔΑΛΗΝΗΣ ΟΥΑΛΛΕΝΣΤΙΕΗΡΝΗΣ,
> τῆς, ἐν τῷ διάγειν ἑαυτὴν ἐν ἡμῖν, ᾽Αγαθουργής μου ἐντιμωτάτης [!]
>
> Valitus ja lohdutus MAGDALENA WALLENSTIERNAN hyvän kuoleman Kristuksessa johdosta, hänen, jota oli siunattu jalosukuisuudella, hyveillä ja mitä parhaimmalla syntyperällä, hän oli hyvämaineinen perheenemäntä ja eläessään keskuudessamme hän oli minun mitä kunnioitettavin hyväntekijäni. (Otsikko. Mel. 1004)[88]

Jo otsikossa saattoi siis luonnehtia ja ylistää kohdehenkilöä ja ilmaista suhteensa häneen. Kuitenkin tämäntyyppisiä kirjeen tervehdystä (*proloquium*) muistuttavia otsikoita käytettiin useammin opinnäytteiden liiteteksteinä julkaistuissa kreikankielisissä kirjoitelmissa kuin

---

[82]Mel. 667, Mel. 855, Mel. 8[2], Mel. 1390, Mel. 1467, Mel. 1678, Mel. 1681, Mel. 1685, Mel. 1686, Rv Mf 3919, Rv Mf 4929.

[83]Mel. 1431, Mel. 628, Mel. 1202, Mel. 1479. Vertailumateriaalissa Mel. 126. Ks. Liite 2. Installaatio-onnittelut, nro 1). Vertailumateriaalissa on esimerkkejä myös numeroiduista runoista, ks. Liite 2. Hautajaistekstit, nro 7 ja promootio-onnittelut, nrot 16–18. Mel. 141 ja Mel. 170[2].

[84]Απόταξις πρὸς τὸν κόσμον (Mel. 1442), ΩΣ ΑΠΟ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ (Mel. 857). Vertailumateriaalissa sisältöä kuvaavat otsikot, ks. Liite 2. Hautajaistekstit, nro 1. Mel. 21; Hääonnittelut, nro 8. Mel. 282[2].

[85]Mel. 894, Mel. 1022, Mel. 1195, Mel. 1750. Vertailumateriaalissa, ks. Liite 2. Hautajaistekstit, nro 3. Mel. 21.

[86]Mel. 833. Vertailumateriaalissa, ks. Liite 2. Hääonnittelut, nro 1 ja nro 2. Mel. 129 ja Mel. 192.

[87]Mel. 382. Vertailumateriaalissa yksi hääonnittelu on jaettu stroofeihin ja antistroofeihin. Liite 2. Hääonnittelut, nro 6. Mel. 203.

[88]Ρο. εὐπρεπέστατα, ἐπικοσμουμένης ja ἐντιμοτάτης. LSJ tuntee hyväntekijä-sanasta vain muodon ἀγαθουργός.

henkilökirjasissa julkaistuissa. Väitöskirjojen ja opinnäytepuheiden nimiösivu ei voinut palvella samaan tapaan yhteisotsikkona kuin henkilökirjasissa. Selvää on, että opinnäytteen *omisteella* piti aina olla otsikko, jossa ilmaistiin, kenelle opinnäyte omistetaan. Kaikissa kreikankielisissä väitöskirjaomisteissa on yhtä poikkeusta lukuunottamatta kuitenkin latinankielinen otsikko ja allekirjoitus.[89]

Opinnäytteiden onnitteluissa kirjoitelman sisältöä luonnehtivat samat onnittelua ilmaisevat sanat kuin henkilökirjasissa julkaistuissa teksteissä: σύγχαρμα ja ἐπίχαρμα. Koska opinnäyteonnitteluiden retorinen laji ei ollut hyvin määritelty, käytettiin otsikoissa vaihtelevia lajia kuvaavia termejä, kuten προσθήκη ('esillepano'), ἔκφρασις ('kuvailu'), προσφώνησις ja ἐπιφώνησις ('puhuttelu, tervehdys').[90] Onnittelua tai tervehdystä ilmaiseva termin jälkeen mainittiin yleensä respondentin tai puheenpitäjän nimi. Prepositioiden πρός tai εἰς avulla ilmaistiin, kenelle gratulaatio oli kirjoitettu.

Kolmen tuotteliaan pyhien kielten professorin väitösonnittelujen otsikot poikkeavat toisistaan. Ericus Falanderin väitöskirja- ja puheonnitteluissa 1670-luvulla oli yli puolessa kreikankielinen otsikko. Falander laati otsikon etenkin silloin, kun hän oli väitöskirjan preeses, jolloin hänen gratulaationsa oli julkaisussa ensimmäisenä. 1680-luvulla Simon Paulinus sepitti väitösonnitteluihinsa yleensä kreikankielisen otsikon huolimatta siitä, oliko hän preeses vai ei. David Lundin 31 kreikankielisessä väitösonnittelussa vain yhden otsikko on kreikaksi, muut ovat latinaksi. Professorien kirjoittamiskäytännöt heijastuivat myös opiskelijoiden kirjoitelmiin. Etenkin 1670- ja 1680-luvulla ylioppilaat sepittivät kreikankielisiin väitösonnitteluihinsa myös otsikon kreikaksi, 1690-luvulta lähtien suosittiin puolestaan latinankielisiä otsikoita Lundin malliin. Voisi olettaa, että 1670- ja 1680-luvulla kreikankielisten otsikoiden kirjoittamista "opetettiin", sen jälkeen riitti latinankielinen "otsikko-opetus".

Esimerkki erikoisen pitkästä ja koristeellisesta kreikankielisestä otsikosta väitösonnittelussa on kuitenkin 1690-luvulta. Turkulainen Henricus Seidelius laati vuonna 1693 onnittelun Jacobus Forsterukselle, joka puolusti logiikan alaan kuuluvaa väitöstä "Ominaisuuksien soveliaasta erottamisesta" (*De aptitudinali propriorum separatione*). Forsteruksen otsikko sisältää paljon tietoa:

Πρὸς
Τὸν περὶ τοῦς λόγους τοὺς ἐλευθερίους ἀκαμάτως
ἀσχολούμενον καὶ τὰ τῶν τρόπων ἤθη σπου-
δαιότατον
Κύρ. ΙΑΚΩΒΟΝ ΦΟΡΣΤΗΡΟΝ,
περὶ τοῦ ζητήματος τοῦδε (οὐχὶ τὰ ἴδια χωριστά
πεφύκασιν εἶναι, τῆς μηδὲν ἧττον τῶν ὑποκει-
μένων οὐσίας ἀκινδύνως ἔχοντος) εὐγλώττως
τὲ καὶ νουνεχῶς διαλεγόμενον, ὁμοχώριον
μοῦ τίμιον, σύγχαρμα εἰλι-
κρινές.

[89] Poikkeuksena Vall. 2751 v. 1688.
[90] SKB 1077, SKB 3116. Vall. 1439. Ks. myös. SKB 279 ja SKB 1039.

> Vilpitön onnittelu vapaitten taiteitten parissa väsymättä uurastavalle ja luonteeltaan mitä nuhteettomimmalle herra Jacobus Forsterukselle, kunnialliselle maanmiehelleni, joka on puolustanut tätä tutkimusta (ominaisuudet eivät ole syntyneet erillään siitä oliosta, joka ei ole vähemmän olemassoleva kuin perussubstanssi) rohkeasti, sujuvasanaisesti ja viisaasti. (Otsikko, Vall. 4016)[91]

Seideliuksen otsikko on kuvioteksti (*technopaegnia*), jossa viimeinen sana on jaettu kahdelle riville, jotta saadaan suippeneva muoto.[92] Seidelius luonnehtii respondenttia ilmaisulla "moraaliltaan mitä nuhteettomin", mikä on peräisin pseudo-Isokrateelta.[93] Professori Ericus Falander käytti tätä tai tämän tyylistä fraasia kahdeksassa väitösonnittelussaan 1670-luvulla ja vaikutti luultavasti sen suosioon.

Joskus otsikossa mainitaan opinnäytteen nimi, useimmiten puhutaan vain tutkimuksesta tai opiskelusta. Tutkimuksen sisältöä harvemmin selostetaan jo otsikossa, kuten Seidelius tekee. Tämä väitös oli respondentin kirjoittama *pro gradu*, ja Seidelius kiittelee väitöksen kieliasua (εὐγλώττως). Adverbia νουνεχῶς ('järkevästi') tai vastaavanlaisia käytettiin usein väitöskirjan nimiösivun maininnassa väitöskirjan esitarkastuksesta.[94] Otsikosta käy ilmi, että Seidelius ja Forsterius ovat maanmiehiä: samalta seudulta tai samasta maakunnasta kotoisin, siis osakuntatovereita.

Allekirjoituksessa voi erottaa kaksi osaa: tekijämerkinnän titteleineen ja sitä edeltävän lyhyen lauseen (*subscriptio*).[95] Allekirjoituksessa oma nimi ja esimerkiksi osakunta tai maakunta kirjoitettiin tavallisesti latinaksi, vaikka nimiä myös translitteroitiin. Sekä tekijämerkintä että *subscriptio* saattoivat olla latinaksi tai kreikaksi tai vain toinen kreikaksi. Henricus Seideliuksen tekijämerkintä edellä mainitussa väitösonnittelussa vuodelta 1693 on latinaksi, *subscriptio* kreikaksi:

> ταῦτά τοι εὐφημῶν παῦρα
> ἔγραψε τάχα
> HENRICUS SEIDELIUS
> *Aboënses*.

> Onnitellen kirjoitti sinulle / nopeasti nämä vähäiset [säkeet] / turkulainen / Henricus Seidelius. (Allekirjoitus, Vall. 4016)

Seidelius kertoo kirjoittaneensa onnittelunsa nopeasti, τάχα. Epideiktisen tekstin kirjoittaja puhuu usein kiireestään: tekstit ovat "kijruhulda kirjoitettuja".[96] Kreikaksi sama asia

---

[91]Jotta otsikosta tulisi ymmärettävämpi, jälkimmäisen sulkumerkin pitäisi olla jo οὐσίας-sanan jälkeen ja sananjärjestys hieman toisin: οὐσίας) ἔχοντος, ἀκινδύνως , εὐγλώττως τε καὶ νουνεχῶς διαλεγόμενον [---].

[92]Turun akatemian kuviorunoja, Melander 1960, 19–23.

[93]*Ad Dem*. 4, jossa adjektiivi on kuitenkin positiivimuodossa: τὰ τῶν τρόπων ἤθη σπουδαῖοι.

[94]Väitöskirjojen nimiösivuilla oli tiettyjä fraaseja, jotka 1600-luvulla ilmaistiin usein kreikaksi. Ks. esim. Vall. 2572, Vall. 4016, Vall. 138.

[95]Tällaista selvää jakoa tekijämerkintään ja muuhun allekirjoitukseen ei esiinny ajan oppikirjoissa. Achreliuksella *subscriptio* tarkoittaa koko allekirjoitusta.

[96]Ks. Gabriel Calamniuksen *Suru-runot suomalaiset* -kokoelman (1734) otsikko.

ilmaistiin käyttämällä myös αὐτοσχεδιάζειν-verbin johdannaisia.[97] Sana viittasi toisaalta improvisointikykyyn, toisaalta taiten ja vaivaa nähden tehdyn vastakohtaan. Nykylukijat tulkitsevat tämän vakioaiheen – "kiireesti kirjoitettu" tai "kyhäsi NN" – yleensä yksinomaan kielteisesti.[98] Taustalla on kuitenkin jo antiikin kirjallisuuteen ja epideiktiseen retoriikkaan palautuva vakioaihe.

Aristoteleen mukaan runous syntyi ja kehittyi alunperin improvisaatiosta: ἐκ τῶν αὐτοσχεδιασμάτων.[99] Kun toisen sofistiikan aikana syntyi kaupungista toiseen kiertelevien runoilijoiden ammattikunta, oli ammattirunoilijan osattava nimenomaan improvisoida. Hänen oli pystyttävä ottamaan tilanteesta vaarin, olemaan tilanteen (καιρός) mittainen. Arvostettiin siis kykyä tuottaa runoja ja puheita hetken tarpeisiin, nopeasti, virtuoosimaisesti. Bysantissa improvisaatio liittyi myös skhedografiseen metodiin.[100] Tekstin ajateltiin tulevan ikään kuin automaattisesti, mikä oli osoitus tekijän taidosta tai taidon ihanteesta; teksti syntyy synnyttämättä, itsestään. Turussa käytettiin allekirjoituksessa myös adverbiä αὐτομάτως.[101] Improvisaatiota pohdittiin myös Turun akatemian väitöskirjoissa. Christiernus Alander siteeraa johtamassaan väitöksessä *De dictione extemporanea* (1700) Thukydidestä sellaisesta kohdasta, jossa esiintyy juuri tämä verbi: κράτιστον αὐτοσχεδιάζειν τὰ δέοντα.[102] Tämä vakioaihe ei siis pelkästään ollut anteeksipyyntö sen johdosta, että teksti oli kyhätty nopeasti, vaan osoitus tekijän taidosta tuottaa tekstiä suoralta kädeltä.[103]

Seideliuksen allekirjoituksessa improvisaation teemaan liittyy kuitenkin selkeästi vakioaihe nimeltä *modestia*, omien taitojen vähättely. *Modestia* on myös tekstin johdannon vakioaihe. Vähättelemällä omia kykyjä ylennettiin samalla ylistyksen kohdetta. Kirjoittaja saattaa todeta olevansa liian nuori, oppimaton tai molempia ylistääkseen oikealla tavalla kohdehenkilöä. Seideliuksella *modestia*-vakioaihetta edustaa adjektiivi παῦρος.

Subscriptio saattoi ilmaista tekijän suhteen kohdehenkilöön, kuten "nöyrä palvelija", "kunnioitetun opettajan oppilas" tai "ystävyyden tähden kirjoitti NN". Se saattoi ilmaista tekijän mielentilaa, kuten "hyväntahtoisesti" tai "iloisesti", mutta myös "sairaana ollessa" tai hautajaistekstissä "surren yhdessä kanssasi".[104] Allekirjoituksessa voitiin siis vielä

---

[97]Kuten αὐτοσχεδιαστὶ ἔθηκε (Mel. 1022) ja ταχὺς προσέθηκε (Mel. 685). Ks. myös Sorolaisen *Postillan* (1621) eräs gratulaatio.

[98]Ks. esim. Kajanto 2000, 163.

[99]Arist. *Poet.* 4. 1448b23 ja *Poet.* 4. 1449a9.

[100]Hardie 1983, 78–85 esittelee vakioaihetta Statiuksen *Silvaen* yhteydessä. Puhua valmistelematta, *ex tempore*, oli Bysantissa oma puheenlajinsa, λόγος αὐτοσχεδίως ῥηθείς. Hunger 1978 II, 25–28 ja 146. Ks. myös Ernesti 1795, 49–50, s.v. αὐτοσχεδιάζειν. Adverbi esiintyy eräässä Janos Laskariksen runossa, ks. Legrand 1962 I, CXXXIX.

[101]Fraasi αὐτομάτως γραφεῖν, ks. esimerkiksi Mel. 601.

[102]Alander 1700, 24 (Vall. 116). Alander siteeraa Thukydidestä (1.138) Vossiuksen kautta. Themistokles pystyi nopeasti asioita harkittuaan (αὐτοσχεδιάζειν) tekemään sen, mikä oli tehtävä.

[103]Paulsen 1896, 372 mainitsee Augsburgin koulujärjestyksen, jossa ihanteena on kreikan ja latinan taito, jolla pystytään tuottamaan *ex tempore* tekstiä ja puhetta. Tämä improvisaation ihanne ei rajoittunut vain epideiktiseen kirjallisuuteen, ks. esim. Rabelais'n *Gargantuan* esipuhe.

[104]Mel. 322: ἐνδοξοτάτου τοῦ διδασκάλου πελάτης οὕτως ἐκ καρδίας εὔχεται. Ericus Justander allekirjoitti puheonnittelunsa (4 eleg.) v. 1649: Νοσηματικὸς αὐτοσχεδιάζει. SKB 3175.

sävyttää tekstiä: onnitella, toivottaa jotakin ja hautajaistekstin allekirjoituksessa ilmaista osanottoa ja surua.

Jos otsikko on henkilökirjasessa julkaistussa kreikankielisessä tekstissä usein tarpeeton, ei tekijämerkintää sen sijaan yleensä jätetty pois. Jos kirjoittaja laati useita tekstejä, hän sijoitti nimensä kaikkien tekstien loppuun. Vuonna 1678 Christiernus Hammarin installaatio-onnittelun allekirjoitus on kokonaan kreikaksi, tekijämerkintää myöten:

> Τοῦ ὀνόματός σου ταπεινὸς λατρευτής
> ΧΡΙΣΤΙΕΡΝΟΣ ΗΑΜΜΑΡ
>
> Nimesi nöyrä palvelija // Christiernus Hammar. (Allekirjoitus, Mel. 731)

Vain parissakymmenessä Turun akatemian henkilökirjasissa ilmestyneessä kreikankielisessä tekstissä on allekirjoitus edes osittain kreikaksi. Tavallisesti koko allekirjoitus kirjoitettiin latinaksi.[105]

Opinnäytteiden liiteteksteinä ilmestyneiden kreikankielisten tekstien allekirjoituksessa voitiin mainita opinnäytteen aihe, varsinkin jos tekstillä ei ollut otsikkoa. Näin on laita Carolus Ericiuksen (Agrelius) väitösonnittelussa vuodelta 1655; sen allekirjoitus muistuttaa otsikkoa:

> Σπουδαιοτάτῳ τῶν Μουσῶν ἐμοῦ [!] ἑταίρῳ ΙΩΑΝΝΗ ΝΗΖΗΛΙΩ τῷ περὶ φύσεως τῆς φιλοσοφίας περικαλλέως [!] φιλοσοφοῦντι τοῦτο τὸ ἑξάστιχον συνχαίρων [!] ἀπέλιπε
> *Carolus Ericius, Suderman.*
>
> Ahkeralle runottarien ystävälle, Johannes Nezeliukselle, joka erinomaisesti on tutkinut filosofian olemusta, luovutti onnitellen tämän kuusisäkeistön // södermanlantilainen Carolus Ericius [Agrelius]. (Allekirjoitus, Vall. 4335)[106]

Jos kreikankielisessä pientekstissä oli usein latinankielinen allekirjoitus, saattoi latinankielisen onnittelun allekirjoitus puolestaan olla kreikaksi. Turun seurakunnan kappalainen Andreas Hasselqwist sepitti kolmeen latinankieliseen väitösonnitteluunsa 1680-luvun alussa tavallista huolellisemman kreikankielisen allekirjoituksen. Seuraava on vuodelta 1681:

> Τούτῳ τῷ δεκαστίκῳ [!], πόλλοις ἐμπεποδισμένος,
> τῇ τῆς γλυκύτητος σπουδῇ τε καὶ σπου-
> δῆς γλυκύτητι, κυρίου Βουθελίου, ὁμοχωρίου
> καὶ φίλου εἰλικρινεστάτου, συγχαίρειν
> ἔθελεν
> ANDREAS Hasselqwist / *Calmariensis.*

---

[105]Vain yhdessä henkilökirjasessa julkaistussa kreikankielisessä tekstissä allekirjoituksena on vain kreikankielinen tekijämerkintä: Ἥνρικος Λίλιος (Henricus Lilius). Mel. 1794. Yhdestä hääonnittelusta v. 1653 tekijämerkintä puuttuu kokonaan. Mel. 312.

[106]Vall. 4335. Pääverbi on kolmannessa persoonassa, persoonapronomini ensimmäisessä. Väitöskirjan aiheena oli *natura philosophiae*.

> Tällä kymmensäkeellä halusi kalmarilainen Andreas Hasselqwist, monella tapaa esteellinen, onnitella herra Butheliusta, maanmiestään ja mitä uskollisinta ystävää, ahkeruudesta suloudessa ja suloudesta ahkeruudessa. (Allekirjoitus, Vall. 23) [107]

Hasselqwist käyttää retorista figuuria vielä allekirjoituksessaankin. Ilmaisussa "ahkeruus suloudessa ja sulous ahkeruudessa" hän on käyttänyt retorista keinoa nimeltä *contentio*.[108]

Selkeimmin kirjemuotoa edustaa sellainen kirjoitelma, jossa otsikko on tervehdyksen muodossa ja tekstin lopussa tai allekirjoituksessa on hyvästelyä ilmaiseva loppuklausula. Ericus Falanderin hääonnittelun otsikko "Herra vastavihitty, kunnioitettava ystävä" vuodelta 1680 on selkeä tervehdys vokatiivimuodossa. Falander lopettaa onnittelun loppuklausulaan ἔρρωσο.[109] Vastaavanlainen on Petrus Collianderin installaatio-onnittelu seuraavalta vuodelta. Sen otsikkona on isoin kirjaimin kirjoitettu "Mitä kunnioitettavin herra professori!", ja onnittelu päättyy ἔρρωσο-sanaan.[110]

Johdanto

Johdannossa (*exordium*) pyritään vangitsemaan vastaanottajan huomio ja saamaan hänet myötämieliseksi (*captatio benevolentiae*). Turun akatemian kreikankielisten pientekstien johdantoina käytetään seuraavantyyppisiä aloituksia: Aloitetaan siteeraamalla jotakuta kuuluisaa auktoria, joko nimeltä mainiten tai osoittamalla muulla tavoin, että on lainattu toisen kirjoittajan tekstiä. Aloitetaan viittauksella tai vertauksella eläin- tai kasvikuntaan, antiikin kulttuuriin, historiaan tai mytologiaan. Tunnustetaan oma kyvyttömyys (*modestia*), tai kutsutaan avuksi runottaria. Joskus viitataan tilanteeseen tai tekstilajin konventioihin. Toisaalta kirjoittaja saattoi myös mennä suoraan asiaan eli aloittaa heti kohdehenkilön ylistämisen tai onnittelun tai hautajaisrunossa esimerkiksi surunvalittelun.[111]

Magnus Sylvius aloittaa väitösonnittelunsa vuonna 1686 **sitaatilla**: "Sinun on häpeällistä olla kauan aikaa ja palata tyhjin toimin." Sylvius mainitsee lähteeksi vain "muinaisen runoilijan". Hän osoittaa selkeästi, että kyseessä on sitaatti kirjoittamalla lauseen erikseen, tekstinsä alkuun. Säe on *Iliaan* toisesta laulusta.[112] Ylioppilas Matthias Salinius aloittaa väitösonnittelunsa vuodelta 1705 **vertauksella eläinmaailmaan**:

---

[107]Muut ovat Vall. 3806 ja Vall. 3807. Vallinkoski 1967–69, 80 (kielenmukainen hakemisto) on luokitellut nämä allekirjoitukset virheellisesti gratulaatioiden ja dedikaatioiden joukkoon; näissä vain allekirjoitus on kreikaksi, itse teksti latinaksi.

[108]*Contentio* eli ἀντιμεταβολή, ks. Lausberg 1990, 395–396, Ernesti 1795, 28.

[109]Mel. 815. Κύριε Νεόνυμφε, φίλε τίμιε. "Jää hyvästi", ἔρρωσο, on usein itse tekstin lopussa, ei allekirjoituksen yhteydessä.

[110]Mel. 875, otsikko: ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΕ ΚΥΡΙΕ ΚΑΤΑΓΗΤΑ. Sama loppuklausula (ἔρρωσο) on esimerkiksi seuraavissa 1670- ja 1680-luvun suorasanaisissa teksteissä: Mel. 601, Mel. 690, Mel. 628.

[111]Olen ryhmitellyt aloituksia materiaalini pohjalta. Sarasti-Wilenius 2000, 164–165 on esitellyt Achreliuksen puheiden aloituksia.

[112]Vall. 4013: Αἰσχρὸν τοι θερόντε [po. δηρόν τε] μένειν κενεόντε νέεσται [po. νέεσθαι]. Vrt. Hom. *Il.* 2.298. Kiitän prof. Toivo Viljamaata korjausehdotuksesta ja huomiosta, että kyseessä on juuri Homeros-sitaatti.

1 ῾Ος [po. ὡς] ἐνὶ τῷ σμήνει σκιόεντι μέλιττα ἑκάστη
ἐς κοινὴν συνεχῶς ἔργα τίθησι ἑά,
οὕτω δεῖ μέροπας καμάτως σφετέρως καταθέσθαι
Πρὸς χρῆσιν κοινὴν ὠφελίην τε βροτῶν

> Kuten jokainen mehiläinen varjoisassa pesässään / tuo aina oman työnsä tuloksen yhteen, / siten pitää asettaa jokaisen ihmisen uurastus / yhteiseen käyttöön ja ihmisten hyödyksi. (1–4. Vall. 3383)

Lähtökohtana on eläinmaailma, johon ihmisten maailmaa verrataan (ὡς–οὕτως). Tiedeyhteisö kuvataan yhteistyön rikastuttamaksi pesäksi, jossa tutkimus tulee yhteiseksi omaisuudeksi ja julkiseksi hyödyksi. Installaatio-onnittelussaan vuodelta 1694 Salinius aloittaa myös vertauksella eläinmaailmaan: kuten sammakoilla ja mehiläisillä on johtaja, siten Turun akatemialla täytyy olla rehtori.[113]

Georgius Aenelius aloittaa installaatio-onnittelunsa **viittauksella antiikin kulttuuriin**:

> Οἱ περὶ Πλάτωνα τότε δὴ τὰ δημόσια διαφερόντως εὐτυχῆ γινήσεσθαι, νομίζουσιν· ἂν οἱ σοφοὶ κἂν οἱ τῆς παιδείας ἀληθῶς τετυχηκότες ἑαυτοῖς ἄρξωνται διακονεῖν· εἶτ᾽ οὖν οἱ διακονήσαντες πάντοτε περὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς διδαχῆς σπουδάζωσιν.

> Muinoin platonistien mielestä valtiosta tuli erikoisen onnekas, jos viisaat ja ne, jotka olivat saaneet oikean kasvatuksen, hoitaisivat asioita halliten itsensä; silloin asioista huolehtivat ihmiset ponnistelisivat aina viisauden ja opin parissa. (1–5. Mel. 959)

Platon tunnetusti korosti *Valtiossa* (9.580), että filosofihallitsijoiden on ensin hallittava itsensä, osoitettava itsensähallitsemisen ja -hillitsemisen taitoa, ennen kuin he ovat kelvollisia hallitsemaan muita. Aeneliuksen onnittelu (29 r.) on rakenteeltaan päättelevä, syllogistinen. Ensin Aenelius esittelee johtajille kuuluvan ominaisuuden ja toteaa sitten, että juuri onniteltava (Simon Paulinus) on sellaisesta esimerkki (παράδειγμα). Aenelius viittaa myös installaatiojuhlaan toteamalla, että Paulinus tänään (σήμερον) "ottaa haltuunsa kreikan ja heprean opetuksen".[114] Paulinuksen arvoksi Aenelius antaa ῎Αρχων τῆς φιλοσοφίας, mikä tarkoittanee tässä yhteydessä filosofian maisteria.

Matthias Salinius aloitti vuoden 1694 promootio-onnittelunsa ***modestia*-vakioaiheella**:

1 ῾Ως σχοῖ ἐμὶν ᾽Αργηγὸς [po. ᾽Αρχηγός] ᾽Απόλλων

Sitaatti viittaa ilmeisesti opiskelujen kestoon. Onniteltava, Johannes Utter, opiskeli Turun akatemiassa yhdeksättä vuotta. Lagus 1891, 164.

[113]Mel. 1390. Eräässä Aisopoksen faabelissa (nro 44 Hausrath) sammakot kyllästyvät keskuudessaan vallitsevaan "anarkiaan" ja pyytävät, että Zeus antaisi heille johtajan. Kielellisesti Salinius ei ole käyttänyt faabelia hyväkseen.

[114]Mel. 959, rivi 20: ἀντιλαμβάνει τὴν παίδευσιν τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ἑβραικήν.

Συγγνώμην, ὀρέγωμαι ὕμμας,
Περίσημοι κ᾽ ᾽Ανδρες κ᾽ ὑμνᾶσαι [po. ὑμνῆσαι],
Τοῖσι λίθοις στίλβοντας νυνί,
᾽Ηδὲ λαβόντας στέμμ᾽ ἐρίτιμον

Kunpa valtias Apollon soisi minulle / anteeksi, kun yritän laulaa / teille, te huomattavat miehet, / jotka loistatte kuin jalokivet / ja otatte vastaan kunniaseppeleen. (1–4. Mel. 1431)

Modestia-vakioaihetta käyttäessään kirjoittaja korostetun vaatimattomasti pyytelee anteeksi taitamattomuuttaan vedoten esimerkiksi nuoruuteensa. Saliniuksen tässä käyttämä mitta on lyyristä anapestista dimetriä, mikä oli ainutlaatuista Turun humanistikreikassa.

Jacobus Eurenius (angerm.) aloitti väitösonnittelunsa vuonna 1655 **invokaatiolla runottarelle** ja viittaamalla **kirjoittamistilanteeseen**:

1 Μοῦσα δίδασκέ με δαιδαλέως νῦν μέτρον ἀείδειν,
Μὴ κάλαμος κρώζῃ ψιθυριστὴς μέτρον ἄναλτον,
ΠΟΥΡΜΗΡΟΝ ταχύνω παμπόλλου ἄξιον αἴνου
Δοξάζειν· φανεροῖ νομίκως γὰρ γαῖαν ὁρίζειν.

Runotar, opeta minua nyt sepittämään loistava runo, / älköön ruokokynä herjaavana kirskuko julki epätyydyttävää runoa, / minä kiirehdin ylistämään PURMERUSTA, joka on täyden ylistyksen arvoinen, / sillä hän selvittää oikealla tavalla maanmittaamista. (1–4. Vall. 2072)[115]

Invokaatio muusille, sulottarille ja Apollonille oli yleensä panegyyrinen: kehotettiin jumalia tulemaan paikalle laulamaan ja ylistämään kohdehenkilöä. Tätä aloitustyyppiä käytettiin etenkin installaatio- ja hääonnitteluissa, mutta sitä esiintyy paljon myös väitösonnitteluissa. Benedictus Littorin (*smol.*) kutsui vuoden 1680 väitösonnittelussaan (16 heks.) sulottaret paikalle: "Tulkaa nyt tänne, sulottaret, ja laulakaa / sointuvia säveliä teidän ikuiselle rakastajallenne."[116]

Ericus Castelius aloitti puolestaan väitösonnittelunsa (20 heks.) vuonna 1691 mielenkiintoisella tiedonannolla:

1 ῞Οττι γράφειν μὲ σμικρότατον βουληθῇ ἁπάντων
Τῶν θεραπόντων Μουσάων κοῦρος θεόσεπτος
Λευκανθεὶς ὁ ᾽Ιωάννης ὁ κικλήσκεται ἄλλως
῾Ρούγγιος, ἀτρεκέως τούτῳ ἐπιγηθέω ἄρδην.

[115]Adjektiivi ἄναλτος tarkoittaa (A) pohjatonta, kyllästymätöntä; sen homonyymi (B) tarkoittaa suolatonta, LSJ. Eurenius jatkaa neljän kreikankielisen säkeen jälkeen välittömästi ruotsinkielisellä onnittelurunolla. Väliotsikkona on *Ergo sic*. Kreikankielisen nelisäkeen tarkoitus on siten toimia lähinnä johdantona varsinaiselle runolle.

[116]Vall. 21, säkeet 1–2: Νῦν ἐγγίσατε ὦ χάριτες, καὶ εὔτονα μέτρα / ῎Ασατε, τῷ ὑμῶν ἠραστῇ [po. ἐραστῇ] ἀδιαλείπτῳ .

> Ilostuin vilpittömästi siitä, / kun jumalallinen kaikkien runottarien palvelija, / loistava herra Johannes, toiselta nimeltään / Rungius, halusi minun kirjoittavan edes jotakin. (1–4. Vall. 1439)[117]

Onko respondentti Rungius todellakin pyytänyt ystävältään onnittelua väitöskirjaansa? Kyseessä voi olla myös kirjoitajan suosima tyylikeino: Castelius viittaa kirjoittamiseen ja kirjoittamistilanteeseen myös Gezelius vanhemman muistoksi laatimassaan hautajaisrunossa.[118] Vuonna 1733 Gustavus Granroth kertoo syyn, miksi hän ryhtyi kirjoittamaan väitösonnittelua (15 r.):

> Ὅταν ἐπὶ νοῦν ἦλθε φιλία ἡμῶν εἰλικρινής, ἡ ἀπ᾽ ἐνιαυτῶν ἀπαλῶν, καὶ εὐθύς ἐκ παίδων πρὸς ἀλλήλους τετηρημένη, ὁρμηθεὶς ἤδη εἰς τό προσῆκον, καίπερ ἐν τάχει διὰ βραχέων τοὺς λόγους ποιῶ, καὶ χάρματι περιασῶ ἐμφανίξω [po. περιᾳσόμενος ἐμφανίω ?] τὴν διάνοιάν μου·

> Kun mieleeni johtui tosi ystävyytemme, jota on vaalittu kasvuvuosista ja lapsuudesta saakka, se yllyttää minua ryhtymään tähän – vaikka kirjoitankin kiireessä ja muutamin sanoin – ilolaulua laulaen tulen ilmaisemaan ajatukseni. (1–6. Vall. 1557)

Lyhyen onnittelun voi aloittaa myös ***ad rem***, menemällä suoraan asiaan. Itägötanmaalainen Gudmundus Amneliuksen väitösonnittelun (10 heks.) kuusi ensimmäistä säettä alkavat kaikki anaforisesti verbillä συγχαίρω ('onnittelen').[119] Amnelius ei onnittele pelkästään respondenttia, vaan myös hänen perhettään, sukulaisiaan ja ystäviään. Matthias Bill aloitti väitösonnittelunsa vuonna 1681 puolestaan toteamuksella, että hänen *ei* tarvinnut onnitella ystäväänsä:

> Πολλοῖς μὲν ῥήμασι τῆς γνησίας φύσεως ἰσχύος τε καὶ εὐτυχίας συγχαίρειν σοι τοσούτῳ μᾶλλον μάτην εἶναι ἐνόμισα, ὅσῳπερ τὴν διάνοιάν μου καὶ ἦθος διαγνῶναί σε εἶδον.

> Mielestäni oli sitä turhempaa ylistää monisanaisesti sinun vilpitöntä luonnettasi, kyvykkyyttäsi ja onneasi, mitä paremmin huomasin sinun tuntevan ajatukseni ja tunteeni. (1–4. Vall. 877)

Tämä retorinen keino on nimeltään *praeteritio*, eli selostetaan sitä, mistä ei tarvitse puhua. Bill ylistää lyhyessä onnittelussaan (8 r.) respondenttia siten vain epäsuorasti.[120]

---

[117] Passiivin aoristin partisiippi λευκανθείς tarkoittaa oikeastaan valkaistua. Käännän sen sanalla 'loistava'. Se esiintyi muissakin Turun teksteissä. Ks. tuonnempana, s. 209 n95.

[118] Mel. 1198. Rungiusta onnitteli kreikaksi tämän väitöksen johdosta myös Christianus Procopaeus (17 r.). Rungius laati puolestaan kreikankielisen väitösonnittelun vuonna 1691 (Vall. 69).

[119] Amneliuksen onnittelu on vuodelta 1683 (Vall. 39). Anaforasta, Lausberg 1990, 318–320. Ks. myös Vall. 27 (v. 1686) ja Vall. 2321 (v. 1689).

[120] *Praeteritiosta* (παράλειψις), Lausberg 1990, 436–437. Selkein *praeteritio*-esimerkki Turun humanistikreikassa on Johannes Riveliuksen installaatio-onnittelussa v. 1686. Mel. 1012.

Tekstin perusväittämä (*propositio*) ja väitteen vahvistus (*confirmatio*)

Akateemiset epideiktiset teksit pyrkivät usein ikään kuin todistelemaan jotain.[121] Epideiktisen tekstin voi siten nähdä eräänlaisena päättelynä, syllogismina, jolla pyritään osoittamaan kohdehenkilön ansaitsevan ylistyksen. Näin vaikkapa installaatio-onnittelussa:

> P Viisaus on hyvän johtajan ominaisuus.
> Q NN on viisas.
> _____
> *Ergo* NN sopii hyvin johtajaksi (kuten Turun akatemian professoriksi).

Erityisesti väitösonnittelussa syllogistinen rakenne oli hyvin yleinen. Vakioaiheena oli ahkeruuden korostaminen:

> P Vain ahkera työ tuottaa hyvän tuloksen.
> Q NN on tehnyt ahkerasti työtä.
> _____
> *Ergo* NN:n työ (väitöskirja) on hyvä, ja sitä on kiitettävä.

Epideiktisen tekstin *propositio* on siis yleinen väite (P), jonka todisteena (*confirmatio*) on kohdehenkilön toiminta tai luonne (Q). Päättelyssä todistetaan kohdehenkilön ansaitsevan ylistyksen. Kreikankielisissä onnitteluissa, myös runomuotoisissa, on usein johtopäätöstä ilmaisevia sanoja (διόπερ, οὖν, τοιγαροῦν).

Onnitteluissa varsinaiset onnitteluformulat ovat usein gratulaation lopussa. Varsinainen onnittelu on siten päättelyn tulos (*conclusio*). Niinpä itse onnitteleminen saattoi olla vain pieni osa onnitteluksi kutsuttua tekstiä. Selkeästi päättelyn sisältävien kirjoitelmien lisäksi teksteissä saatettiin keskittyä itse tilanteeseen, juhlatapahtumaan tai epideiktisen tekstin päätehtävään, kohdehenkilön ylistykseen. Siten epideiktinen kirjoitelma voi olla leimallisesti

a) päättelyn sisältävä eli syllogistinen
b) ylistävä eli enkomiastinen (laudatorinen)
c) juhlaan kutsuva ja iloitsemaan kehottava eli panegyyrinen.

Rakenteeltaan syllogistisen tekstin johtopäätös (*conclusio*) voi olla myös panegyyrinen tyyliin 'niinpä nyt on syytä juhlia!' tai laudatorinen 'siispä NN on ylistyksen arvoinen!' Lyhyt onnitteluruno voi myös olla puhtaasti laudatorinen, pelkkiä onnitteluja sisältävä, tai panegyyrinen, pelkästään juhlaan kehottava ilman syllogistista rakennetta. Kreikan tervehdyssana χαῖρε ('terve, iloitse') on epideiktisissä teksteissä yleensä panegyyrinen: kehotetaan iloitsemaan tässä ja nyt. Myös hautajaistekstit olivat ylistäviä, mutta niillä oli

[121] Stina Hansson esittelee samaa ilmiötä kirjeenkirjoituksessa, jopa eräässä kirjeenkirjoitusoppaassa vuodelta 1690, jossa käytetään dialektiikasta lainattuja termejä. Hansson 1988, 37–38. Vredevel 1995, 33 mainitsee saman seikan Erasmuksen runojen yhteydessä: ensimmäiset säkeet toimivat propositiona.

kaksi muuta, jo antiikin retoriikasta periytyvää tehtävää: surun ilmaiseminen ja omaisten lohduttaminen. Vaikka nimenomaan opinnäytteiden onnittelut ja omisteet ovat usein syllogistisia ja laudatorisia, ne voivat olla myös panegyyrisiä. Tällöin ne viittaavat väitösjuhlaan.

Epideiktiset tekstit pyrkivät siis osoittamaan tai todistamaan jotakin: NN on hyvä, NN:n väitös on hyvä, NN on ylistämisen arvoinen. Kreikan ἐπίδειξις, joka on epideiktinen-sanan juurena, tarkoittaa juuri osoittamista ja näyttämistä. Kirjoittaja myös osoitti ja näytti oman oppineisuutensa, kirjalliset kykynsä ja kreikan taitonsa. Nämä pienimuotoiset tekstit olivat hyvää harjoitusta pidempiä tekstejä ja varsinaisia opinnäytteitä varten, sillä myös lyhyemmissä teksteissä käytettiin samoja keinoja ja tarvittiin samoja taitoja kuin dissertaatioissa ja oraatioissa.

Joidenkin epideiktisten pientekstien voi ajatella olevan nimenomaan *enthymemoja,* edustavan sitä retorista päättelyä, jonka Aristoteles kehitti *Retoriikassaan* vastaamaan dialektiikan syllogistista päättelyä. Enthymema (ἐνθύμημα) operoi erityisesti esimerkin, παράδειγμα (*exemplum*) avulla. Esimerkki toimii retorisessa päättelyssä proposition todisteena: NN on ahkera, mistä esimerkkinä (*exemplum*) on se, että hän on opiskellut päivin ja öin. Kuitenkin jo Aristoteleella *exemplum* tarkoitti myös sitä, että ylistettävää henkilöä tai asiaa verrataan toiseen henkilöön tai asiaan. Tällaiset **vertausesimerkit** voivat olla joko todellisesta elämästä, historiasta otettuja tai fiktiivisiä ja mytologisia. Uuden ajan alun teksteissä antiikin historia saattoi toimia niin tavoiteltavana ideaalina kuin varoittavana esimerkkinä.[122] Turun humanistikreikassa vertausesimerkit toimivat pääosin joko samanarvoisessa suhteessa nykyaikaan tai ideaalina, johon oli pyrittävä – eivät siis varoittavana esimerkkinä:

> P *Exemplum*: Platonistien mielestä hyvän johtajan on ensin hallittava itsensä, ennen kuin ryhtyy hallitsemaan muita.
> Q NN osaa hallita itseään.
> _____
> *Ergo* NN sopii hyvin johtajaksi (kuten Turun akatemian rehtoriksi).

Vertausesimerkin käyttöä indikoi vertausta ilmaiseva sana: 'kuten', 'niin kuin' (ὡς, οἷον). Tyypillinen on nimenomaan kuten–siten-rakenne (ὡς – ὡς, ὡς – οὕτως). Vertausesimerkit toimivat siis argumenttien perusteluina, kun ne todistivat proposition, väitteen, todeksi. Toisaalta niiden tehtävänä oli myös elävöittää tekstiä ja esitellä kirjoittajan antiikin kulttuurin tuntemusta. Vertausesimerkki oli myös tehokas tapa aloittaa teksti. Esimerkkejä haettiin antiikin historian ja mytologian lisäksi myös Raamatusta ja muista kristillisistä lähteistä sekä aikalaiskirjailijoilta.

---

[122] Arist. *Rh.* 1.2.1357a7–33, *Rh.* 2.20.1393a25–31. Curtius 1948, 67–68. Hörnqvist 2000, 33–34. Sarasti-Wilenius 2000, 132–149 esittelee eri vertausesimerkkityyppejä: antiikin esimerkki samanarvoisena, vastakkaisena tai esikuvallisena; toisaalta vertausesimerkki voi tarkoittaa antiikin hahmoa, jossa ruumiillistuu tietty ominaisuus (esim. Penelope aviouskollisuuden esimerkkinä).

Epideiktisen tekstin päätehtävä oli kuitenkin kohdehenkilön tai kohdehenkilöiden *laudatio*. Akateemisessa ylistyksessä keskityttiin paitsi älyllisiin, myös moraalisiin ominaisuuksiin: ahkeruuteen, pitkäjänteisyyteen (ἀδιάλειπτος), valppauteen (ἄγρυπνος) ja yleiseen hyveellisyyteen. Ahkeruutta alleviivattiin korostamalla opiskelun ja tiedon etsimisen vaikeutta. Toinen korostuskeino oli jo useaan kertaan mainittu *modestia*, kirjoittajan oman kyvyttömyyden painottaminen. Kirjoittaja mainitsee olevansa liian nuori tai kehittymätön pystyäkseen oikealla tavalla ylistämään onniteltavaansa; sanat eivät riitä kertomaan ylistyksen kohteen erinomaisuutta. Vakioaiheilla saattoi olla tietyt ohjeelliset paikkansa (*modestia* etenkin tekstin alussa ja lopussa), mutta kirjoittamisen vapautta oli juuri se, miten kirjoittaja vakioaiheita käytti ja asetteli tekstiinsä.

Tekstin lopetus (*conclusio*)

Henkilökirjasissa julkaistuissa kreikankielisissä teksteissä lopetuksen vakioaiheet määrittyivät pitkälti retorisen tekstilajin mukaan, esimerkiksi hääteksteissä hääpuheiden ohjeistuksen mukaisesti. Syllogistisessa tekstissä lopetus toimi johtopäätöksenä. Yleensä kreikankielinen epideiktinen teksti lopetettiin toivotukseen tai siunaukseen (*votum*). Hyvin yleinen lopetustyyppi tekstilajista riippumatta oli myös lopetus, jota nimitän *doksa*-tyyppiseksi lopetukseksi. Humanisteille δόξα ('maine, kunnia') oli keskeinen arvo.

***Doksa*-tyyppisessä lopetuksessa** toivotaan, että kohdehenkilö tulee olemaan yhteisölleen jollakin tavalla kunniaksi. Melko vakiintunein sanakääntein toivotetaan yleensä nimenomaan kolmea asiaa: että kohdehenkilö tulee olemaan perheelleen iloksi, seurakunnalleen siunaukseksi ja isänmaalleen kunniaksi. Tämä toivotustyyppi on hyvin yleinen myös Turun akatemian latinankielisissä teksteissä.[123] Kreikankielisenä *doksa*-tyyppinen lopetus esiintyy Rostockin yliopiston kreikan professori Johannes Posselius vanhemman useaan kertaan edellä mainitussa keskusteluoppaassa (1586). Eräässä sen lyhyessä dialogissa oppilas on päättämässä opintonsa ja hyvästelee kiittäen opettajaansa. Opettaja puolestaan kehuu oppilastaan ja toivottaa hänelle onnea:

> [---] ἵνα μικρῷ ὕστερον τῇ μὲν ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ ὠφέλεια, τῇ δὲ πατρίδι καὶ τοῖς φίλοις δόξα, τοῖς δὲ γονεῦσιν ἡδονὴ καὶ παραμυθία ὧν τυγχάνῃς.

> [---] niin että myöhemmin olisit hyödyksi kirkolle ja valtiolle, tuottaisit kunniaa isänmaallesi ja ystävillesi sekä olisit iloksi ja tueksi vanhemmillesi. (Posselius 1690, 58)

[123]Kiitän FT Raija Sarasti-Wileniusta tästä huomiosta.

Posseliuksen teos painettiin Turussa 1690.[124] *Doksa*-tyyppinen lopetus esiintyy ensimmäisen kerran turkulaisessa kreikankielisessä väitösonnittelussa kuitenkin jo vuonna 1667. Kirjoittaja oli viipurilainen Daniel Unger:

> ὅτι αἱ σπουδαί σου [---] τῇ τοῦ Θεοῦ ὀνόματος δόξῃ, ἐκκλησίας καὶ πολιτείας οἰκοδομῇ, καὶ γὲ μὲν ἰδίᾳ ὠφελείᾳ καὶ εὐπρεπείᾳ ἀφθάρτῳ προσήκωσι.
>
> [---] että opintosi olisivat Jumalan nimelle kunniaksi, kirkon ja valtion ylösrakennukseksi ja itsellesi hyödyksi ja katoamattomaksi kunniaksi. (22–25. Vall. 2024)

Unger on todennäköisesti ottanut mallia latinankielisestä tekstistä. Sama koskee myös muutamia muita 1670-luvun väitösonnitteluja, joissa tämä lopetustyyppi esiintyy Posseliuksen tekstistä hieman poiketen.[125] Magnus Nicanderin väitösonnittelun lopetus vuodelta 1678 on sen sijaan vain hieman tiivistetty versio Posseliuksen tekstistä.[126] 1680- ja 1690-luvulla *doksa*-tyyppistä lopetusta käytettiin lähes sanasta sanaan Posseliusta noudattaen ja hieman enemmän mukailtuna vielä 1700-luvullakin.[127]

Johannes Gezelius nepos käytti vuonna 1698 mallinaan Ungerin lopetusta – eikä ainoastaan lopetusta, vaan Gezelius nepoksen väitösonnittelu on kaiken kaikkiaan paljon velkaa Ungerin gratulaatiolle. Vuonna 1726 Gustavus Fabricius näyttää puolestaan käyttäneen Gezelius nepoksen lopetusta.[128] Lainausketju on siten ollut seuraavanlainen: Unger (1667) – Gezelius nepos (1698) – Fabricius (1726). Opiskelijat saattoivat käyttää hyväkseen aiempien opiskelijoiden tekstejä. Toisaalta vastaavanlaisia suoria lainauksia on kuitenkin aika vähän.[129]

Isonvihan jälkeen 1700-luvulla väitösonnittelun lopussa toivottiin lähes säännöllisesti, että opiskelija pian saisi palkinnon (βραβεῖον, μισθός, γέρας, ἆθλον, καρπός) ponnisteluistaan. Näin toivoo Jacobus Krook rakenteeltaan syllogistisessa väitösonnittelussa vuodelta 1733:

> Διὰ τοῦτο ἐνδοτάτῳ ἐκ σπλάγχνων συγχαίρω σοι τῆς σοφίας σου, ἠθῶν τε καὶ τῆς τοῦ βίου ἀδιαφθαρσίας, καὶ ὑπηνεγμένων [po. ὑπενεγμένων] τῶν πόνων ἀκαδημικῶν, εὐχόμαι καὶ αὐτῶν, ὅπως μισθὸν τοῖς λόγοις σου συνήκοντα μετ᾽ ὀλίγον χρόνον λάβῃ.

---

[124]SKB 3093. Myös Olaus Martinin kreikankielisen promootio-onnittelun lopetus Rostockissa suomalaiselle Christianus Ruuthille v. 1584 muistuttaa *doksa*-tyyppistä lopetusta, Liite 2. Promootio-onnittelut, nro 1 (Mel. 23). Se on siis aikaisempi kuin Posseliuksen teos (1586). Toisaalta juuri Posselius toimi tuolloin Rostockin kreikan professorina – niin Olaus Martinin kuin Ruuthinkin.

[125]Vall. 3989 v. 1673 ja Vall. 968 v. 1676.

[126]Vall. 3801. Tiivistetty siinä mielessä, että Nicander puhuu esimerkiksi vanhempien sijasta pelkästään äidistä.

[127]Vall. 1418 (1685), Vall. 1426 (1688). 1690-luvulla Clemens Thelaus sovitti sen kaikkiin gratulaatioihinsa (Vall. 644, Vall. 994, Vall. 4024). Ks. myös Vall. 2619 (1700) ja Vall. 3430 (1725). Se esiintyy myös Upsalaan siirtyneen Gabriel Mathesiuksen gratulaatiossa v. 1728. Liite 2. Väitösonnittelut, nro 40.

[128]Ungerilla on προσεύχεσθαι ὅτι (r. 21), Gezelius nepoksella ja Fabriciuksella Posseliuksen tapaan εὐχόμενος ἵνα (r. 15 ja r. 11). Vall. 2024, Vall. 1465 ja Vall. 3435.

[129]*Doksa*-tyyppinen lopetus installaatio-onnittelussa: Mel. 637, Mel. 667, Mel. 731, Mel. 958, Mel. 959 ja Mel. 1012; promootio-onnittelussa: Mel. 585; puheonnittelussa: SKB 1750 ja Rv Mf 1020; dedikaatiossa Vall. 2488 (v. 1753). Suorasanaisissa väitösonnitteluissa se on yleinen.

> Sen vuoksi onnittelen sinua sydämeni pohjasta viisaudestasi, tavoistasi ja turmeltumattomasta elämäntavastasi ja akateemisista ponnisteluistasi. Toivon ja rukoilen, että tulet pian saamaan sopivan palkan opiskeluistasi. (25–30. Vall. 1558)

Toivotuksissa "palkka" jätetään epämääräiseksi viittaukseksi – ei puhuta konkreettisesti esimerkiksi viran saamisesta. Ajatuksessa heijastuu kuitenkin hyödyn aikakauden henki, joka ei niinkään ollut kiinnostunut humanistien vaalimasta abstraktista kunniasta ja jälkimaineesta kuin konkreettisista hyödykkeistä. "Sydämeni pohjasta" on tekstissä kirjaimellisesti "sisälmyksieni pohjasta" (ἐκ σπλάγχνων).[130] Vastaava, yleisempi ilmaisu toivotuksissa oli ἐκ καρδίας.

Posseliuksen keskusteluoppaan edellä mainitussa dialogissa opettaja toivottaa poislähtevälle oppilaalleen: "Niin kuin hienosti aloitit, samoin tee jatkossakin."[131] Turun latinankielisissä väitösonnitteluissa fraasi esiintyy muodossa *pergas, ut bene coepisti*.[132] Ericus Falander toivottaa ensimmäisen väitösonnittelunsa lopussa vuonna 1672: σπεῦσον ὡς ἤρξω ('Kiirehdi eteenpäin, niin kuin aloitit'). Hän käyttää fraasia kaikkiaan kuudessa väitösonnittelussaan.[133] Falanderin jälkeen sitä käyttää ensimmäisen kerran ylioppilas Petrus Mowallius vuoden 1674 väitösonnittelussaan (Vall. 3779). Kaikkiaan se esiintyy puolessa tusinassa suorasanaisessa väitösonnittelussa, sekä lisäksi sitä sovitettiin runomittaan.[134] Fraasi oli yleensä tekstin lopussa tai loppupuolella. Sveno Melander kuitenkin aloittaa kolmisäkeisen väitösonnittelunsa vuodelta 1693 samantyylisellä fraasilla: "Opiskele siten, kuin aloitit." Myös Upsalan yliopistossa käytettiin tämäntyyppistä fraasia. Samuel Troilus aloitti väitösonittelunsa vuodelta 1729 sanoilla Σπευδέμεν, ὡς ἤρξω.[135]

II.2. Manierismi

Curtius (1948) jakoi manierismin formaaliseen ja kielelliseen.[136] Turun kreikankielisissä pienteksteissä on esimerkkejä **formaalisesta manierismista**, etenkin yliopiston alkuvuosikymmeniltä. **Anagrammissa** kohdehenkilön nimestä ja nimen epiteetistä muodostetaan kaikkia kirjaimia käyttämällä uusi lause. Taustalla oli uskomus, että ihmisen

---

[130]Vall. 1558. Homeroksella 'sisälmykset', σπλάγχνα, olivat todellakin tunteiden tyyssija, mutta lähinnä pelon ja vihan tai "sisun". Uudessa testamentissa termi viittaa myötätuntoon. Turner 1980, 78–80.
[131]Posselius 1690, 58: ὥσπερ καλῶς ἤρξου [!], οὕτω καὶ ποιῶν διατελέσῃς.
[132]Kiitän dos. Reijo Pitkärantaa tästä huomiosta.
[133]Vall. 1327, Vall. 735, Vall. 871, Vall. 979, Vall. 885 ja Vall. 40.
[134]Vall. 4195. Yhteensä yhdeksässä väitöskirjaonnittelussa v. 1674–1747, esimerkiksi Vall. 4195, Vall. 1516, Vall. 1517, Vall. 1443, Vall. 1529. Ks. myös Vall. 1837 ja Vall. 2390 sekä puheonnittelu Rv Mf 1020.
[135]Sveno Melander: Σπούδασον ὡς ἤρξω (Vall. 1443). Troiluksen teksti, ks. Liite 2. Väitösonnittelut, nro 41.
[136]Ks. edellä, s. 49–50.

nimi kätkee jonkin viestin, *nomen est omen*.[137] Kreikankielisssä pienteksteissä on kaikkiaan seitsemän anagrammia, joista neljä on 1650-luvulta.[138] Georgius Ståhlberg muutti tervetulotoivotuksessaan (1689) lauseen Ἰωάννης ὁ Γεζήλιος νεώτερος ἐπίσκοπος ἱεροπρεπέστατος ('Johannes Gezelius nuorempi, mitä huomattavin piispa') lauseeksi "Elävämpi aurinko johti Siinain vuorilta joukkoja: Oi! se kukisti pimeyden". Lause on merkityksellinen tekstin sisällön kannalta.[139]

Turun kreikankielisten puheonnitteluiden pieneen ryhmään kuuluu kaksi Turun humanistikreikalle ainutlaatuista muotokokeilua. Jacobus Eurenius piti vuonna 1653 latinankielisen runopuheen (396 heks.), jonka aiheena oli paratiisi ensimmäisten ihmisten kotimaana. Puhe on pangrammaattinen eli jokainen sana alkaa p-kirjaimella.[140] Vastaavasti tukholmalainen Claudius Agraeus onnitteli Eureniusta **pangrammaattisesti**: sapfiseen mittaan kirjoitetun gratulaation kaikki sanat alkavat π-kirjaimella. Agraeus käyttää hyväksi παράδεισος-sanan kahta merkitystä – 'puutarhaa' ja 'paratiisia':

Προσθήκη
Προσφέρεις Πολλοῖς Πρασιᾶς Πρεπώδους
Ποιήσει Πρώτης Πατριῶτα Πάστη [po. Πλαστῇ ?]
Πλάσμα; Πῶς Πλείστοις Προσήκει Πάροντα
Πληροφορέειν· [!]
Πατριώτῃ Πολυμάθῃ [!] Παραδείσον Πρωτο-
γονέων Πρασίαν Πρώτην Προφητεύοντι
Προσφιλῶς Προσέδωκε.
Claudius Agraeus

> Lisäys // Sinä, maanmies, esittelet kaikille sulavaksi runoksi sommiteltua luomustasi, jonka aiheena on ensimmäinen puutarha; missä määrin se näyttää vakuuttavan useimpia? // Claudius Agraeus antoi ystävyyden osoitukseksi oppineelle maanmiehelleen, joka profetoi ensimmäisten ihmisten ensimmäisestä vihreästä puutarhasta. (SKB 1077)[141]

Toinen erikoisuus on runo, jossa säkeen alku on latinaa ja loppu kreikkaa. Vuonna 1662 länsigötanmaalainen Johannes Åhss piti latinankielisen puheen, jonka aiheena oli ylimielisyys

---

[137]von Platen 1954, 253 puhuu nimimagiasta. Demersonin 1983, 202–204 mukaan anagrammit ovat osa laajempaa ilmiötä, kielen mystifiointia: oltiin kiinnostuneita sanojen juurista, etymologioista, vanhoista kielistä, "salatusta" viisaudesta. Kyse ei siis ollut vain lapsellisesta sananvääntelystä. Uuden ajan alussa luettiin myös Kaldealaisia oraakkeleita, Hermeettisiä kirjoituksia ja Sibyllan ennustuskirjoja aitoina teksteinä. Nimimagiasta myös tuonnempana, väitösonnittelujen yhteydessä, s. 293.

[138]Vuonna 1650 kahdessa väitösonnittelussa (Vall. 4317 ja Vall. 3898), v. 1651 puheonnittelussa (Mel. 256), v. 1658 installaatio-onnittelussa (Mel. 399), v. 1663 väitösonnittelussa (Vall. 3940), v. 1681 tervetulotoivotuksessa (Mel. 855) ja v. 1693 hautajaistekstissä (Mel. 1392).

[139]Mel. 855. Ἥλιος ζωότερος ἐπὶ Σινᾶ ὄρει ἦγε στρατόν· ὢ σκότος ἔππεσεν [!]. Kirjaimet eivät aivan täsmää: Ståhlberg kertoo (kreikaksi) vaihtavansa alkuperäisen lauseen yhden tau-kirjaimen pii-kirjaimeksi – mutta tekee itse asiassa juuri päinvastoin. Ståhlberg sovittaa lauseen runonsa säkeisiin 39–40. Ks. tuonnempana, s. 278.

[140]Eureniuksen puheen latinankielisten p-alkuisten sanojen joukossa on myös yksi kreikankielinen sana: πάντα. Pangrammaattisista runoista, Curtius 1948, 285, 292. Pitkäranta 1998, 485-490, Hunger 1978, 106. Pitkäranta esittelee esimerkkinä juuri tämän Eureniuksen pangrammaattisen p-oraation. Ks. myös Ståhle 1975, 302–303.

[141]Jotta tekstistä tulisi ymmärrettävämpi po. πληροφορεῖσθαι ja πολυμαθεῖ.

(*De superbia*). Johannes Korp (*smol.*) onnitteli häntä runolla (10 heks.), jonka teemana on se, että pöyhkeilevä joutuu turmioon. Lauseet ovat katkelmallisia:

Frontem dum tumidam simul & στήθη ὑπέρονκα [po. ὑπέρογκα]
Affabre pingis, καὶ εὐξέστου ἐπὶ κάρπου·
Egregie hinc retegis νοῦ ἀμδρομέου τε ἄγαλμα·
Atque farinae ejus qui sunt ἐς ἀτερπέα χῶρον,
Tandem proscribentur; at hi οὐρανὸν εὔρυν ἔχουσιν.

> Kuvaat taitavasti ja täsmällisesti pöyhkeän otsan sekä / pullistelevan rintakehän kiillotetussa hedelmässä; / sitten paljastat erinomaisesti ihmismielen kuvan; / lisäksi hänen siemenensä, jotka joutuvat hedelmättömään maahan, / niinpä hänet torjutaan; toista ovat ne, joilla on hallussaan laaja taivas. (1–5. SKB 4441)

Vastakohtana pöyhkeälle on onniteltava, jota Athene on suosinut. Korp käyttää Athenesta perinteistä epiteettiä (γλαυκῶτις [!] ἀθήνη) ja yllä olevassa kohdassa myös muita eeppisen kielen ilmaisuja kuten "laaja taivas" ja "hedelmätön maa".[142]

Kreikka–latina-runot olivat ilmeisesti melko harvinaisia.[143] Kaksi- ja monikielisiä runoja kutsutaan myös **makaronirunoiksi**. Tyypillisessä makaronirunossa sekoitetaan latinaan nimenomaan kansankielen sanoja latinalaisin taivutuspäättein.[144] Makaronirunossa voidaan sekoittaa myös kreikkaa ja latinaa samassa sanassa. Sellainen ei ollut harvinaista Turun akatemian julkaisuissa yksittäisten sanojen osalta (esim. *haeretic*ως, *metamorphe*ων).[145] Epideiktisten pientekstien allekirjoituksissa klassiset kielet on usein sovitettu yhteen. Daniel Rosander allekirjoitti kreikankielisen väitösonnittelunsa (4 heks.) vuonna 1655 seuraavasti:

Haec praestantissimo ac Doctissimo Domino Philosophiae
Candidato meritissimo, τῷ σπουδαστῇ *honorando,*
in arrham τῆς αἰωνίου φιλαδελφίας, αὐτοσχεδίως
relinquebam.
Daniel B. Rosander Smolandus.

> Smoolantilainen Daniel B. Rosander // luovutti suoralta kädeltä nämä [säkeet] ikuisen veljeyden alttarille, mitä etevimmälle ja oppineimmalle, ansiokkaimmalle herra filosofian kandidaatille, kunnioitettavalle opiskelijalle. (Allekirjoitus, Vall. 4333)[146]

---

[142]Fraasit: οὐρανὸν εὔρυν ἔχειν ja ἀτερπέα χῶρον – viimeksi mainittu tarkoittaa Homeroksella usein kuolleitten maata. Ks. esim. *Od.* 11.94.

[143]Cambridgen kreikan professori Joshua Barnes (k. 1712) kirjoitti mahdollisesti tällaisen kreikka–latina-runon. DNB III, 252. Ks. edellä, s. 73.

[144]NPEPP s.v. Macaronic verse. Curtius 1948, 247. Forster 1970, 14–16. Georgius Stiernhielmin kuuluisassa runossa *Discursus Astro-Poeticus* latinan joukossa on myös suomea. Ks. esim. Lönnroth & Delblanc 1999, 191–192 (Stina Hansson).

[145]IJsewin 1990, 63 mainitsee Ciceron kirjeen, jossa tämä on sekoittanut samaan sanaan latinaa ja kreikkaa.

[146]Rosanderin onnittelun toisessa säkeessä on hauskimpia esimerkkejä klusiilien sekoittamisesta: χλείος [!] δ᾽ ἀδάνατον [!]· τὰ κάρματα [!] πολλ᾽ ἀναδάλπε [!] ('kuolematon maine, joka kasvattaa iloa'). Tässä tapauksessa on varmaankin kyse nimenomaan painovirheistä.

Akrostikon tarkoittaa runoa, jonka alkukirjaimista muodostuu sana, yleensä onniteltavan nimi. Turun kreikankielisissä teksteissä ei ole akrostikoneja. Sen sijaan "tulevat suomalaiset", Johannes Gezelius vanhempi ja Nicolaus Nycopensis, kirjoittivat molemmat Tartossa hautajaisrunon, jossa oli akrostikon.[147] Virossa kokeiltiin myös muita erikoisia muotoja. Tallinassa hääpari sai vuonna 1644 luettavakseen kreikankielisen nelisäkeisen palindromin, Παλίνδρομον ἑλλενικὸν πρὸς τοὺς γαμούντας, jonka teemana oli hääjuhlissa virtaava viini. Runossa kehotetaan muistamaan viiniä maistellessa myös kotiinpaluu ja työ.[148] Vuonna 1652 julkaistiin Tartossa hääruno, joka oli puolestaan kronogrammi otsikolla ᾽Ετέοστιχον ('Vuosisäe'). Distikonin mittaisessa runossa pyydetään Jumalalta hyviä asioita (ἐσθλά). Runoon sijoitetuista isoista kirjaimista tulee akrofonisina kirjaimina avioitumisen vuosi: ΗΔΗΔΗΔΙΗΙΗΔΗΕΧΠΠ (= 1652).[149]

Ernst Curtiuksen mukaan **kielellistä manierismia** edustavat etenkin *paronomasia* ja *hyperbaton*. Edellinen on Turun humanistikreikassa suhteellisen yleistä: leikitellään samankuuloisilla sanoilla ja niiden merkityksillä. Ylioppilas Olaus Lauraeus käytti *paronomasiaa* vuonna 1679 lyhyessä onnittelussaan (5 heks.) seuraavasti:

Μήδε λύμην δὴ μήτε λύπην σοι ταῦτα δίδωσι,
Κοσμικὰ ὡς πολλοῖς τὰ δὲ χρήματα πήματά ἐστι.

> Älköön nämä asiat tuottako sinulle häpeää tai murhetta, / kuten monille maailmalliset asiat ovat kirous. (4–5. Vall. 2180)

Paronomasian avulla on mahdollista rinnastaa asioita, luoda assosiaatioita. Väitöskirjan aiheena oli *de chao.*[150] *Hyperbaton* tarkoittaa kahden lauseenjäsenen erottamista epätavallisen kauaksi toisistaan.[151] Ylioppilas David Lundin, tulevan pyhien kielten professorin ensimmäinen kreikankielinen runo oli onnittelu Isaacus Pijlmanille *pro gradu* -väitöksen johdosta vuonna 1682. Väitöksen aiheena oli moniavioisuus. Lund toteaa Pijlmanin olevan Jumalan laille kuuliainen, toisin kuin harhaoppien kannattajat:

Οἷς τε γαμοκλοπέειν, κύπριν τ᾽ ἐπαράσιμον ἀσκεῖν,
Σὺν πολλαῖς σπῶσιν θήλυσίν ἐστι θέμις·
Αὐτὰρ ἐμοῦ Πίλμαινε βαθὺν διὰ πόντον ἀνύσσας,
Τῶν [po. ὧν ?] κρυεροὺς σβέσσαι τειρόμενός κε δόλους,
Οὓς κρυεροῦ βάλλῃς δνοφεροῖς ὑπὸ κεύθμασιν ᾅδου
Χρή, καθάπερ φανερῶς καὶ φύσις αὐτὰ στυγεῖ.

---

[147] Nycopensis v. 1632 (Mel. 141) ja Gezelius v. 1646 (Mel. 213).
[148] Liite 2. Hääonnittelut, nro 5. Mel. 200. Palindromit olivat suhteellisen suosittuja Bysantin kirjallisuudessa; niitä kutsuttiin rapurunoiksi. Hunger 1978 I, 105.
[149] Liite 2. Hääonnittelut, nro 10. Mel. 289. Jaanson 756.
[150] *Paronomasiasta* (παρονομασία), Leinberg 1990, 322–325. Demerson 1983, 210–212. Ks. myös väitösonnittelu v. 1653, promootio-onnittelu v. 1694 (säe 10) ja hautajaisteksti v. 1682: Vall. 4383, Mel. 1419 ja Mel. 894.
[151] Lausberg 1990, 357–358. Ernesti 1795, 360–361.

> Heistä on sopivaa turmella avioliitto, palvella kirottua intohimoa / monien viettelevien naisten kanssa; / mutta ystäväni Pijlman, sinä pääsit päämääräsi läpi syvän meren, / sinun piti tukahduttaa vaivaa nähden niiden pahat vääristymät, / jotka sinä heittäisit kylmän Haadeksen synkkiin syvyyksiin; / niin kuin luonto selvästi niitä vihaa. (9–14. Vall. 879)[152]

Meren ylittäminen on tässä tutkimustyön symboli. Pitää-sana, joka on korostetusti säkeen alussa (14) ja siihen liittyvä aoristin infinitiivi (12) ovat kahden säkeen päässä toisistaan.[153] Kuten Raija Sarasti-Wilenius on todennut latinankielisten tekstien osalta, on kuitenkin vaikeaa tietää, milloin *hyperbaton* on tietoisesti käytetty retorinen keino.[154] Humanistikreikan suhteen asia on vielä ongelmallisempi: useimmissa tapauksissa omituinen sanajärjestys on yksinkertaisesti vain – omituista sanajärjestystä. Tämä ei koske vain runoja, vaan myös proosaa. Toisaalta saatettiin erityisesti suosia erikoista sanajärjestystä, koska se nähtiin myös tyylikeinona.

Näiden kielellistä manierismia edustavien figuurien, hyperbatonin ja paronomasian, lisäksi Turun humanistit käyttivät lukuisia muita retorisia keinoja, kuten allitteraatiota, kysymystä, huudahdusta, anaforaa ja muita toiston muotoja.

II.3. Eläin- ja kasvisymbolit

Kreikankielisten pientekstien symbolit ovat joskus otettu antiikin kulttuurista, tai ne periytyvät sieltä. Symboleista yleisimpiä ovat kasvit ja eläimet, joita verrataan ihmisten maailmaan. Ne toimivat siten vertausesimerkkeinä, ja niitä käytetään esitettyjen väitteiden todistuksina. Akateemisessa tekstissä käytetään opiskelua, oppimista, tiedettä tai kohdehenkilöä ja tämän ominaisuuksia kuvaavia symboleja. Symbolit olivat yleensä hyvin tuttuja: mehiläinen ja muurahainen olivat ahkeruuden symboleja, kuhnuri laiskuuden, eläinten yhteisö ihmisyhteisön, puutarha oppilaitoksen vertauskuva.[155] Hääonnitteluissa morsianta verrattiin mielellään kukkaan, etenkin ruusuun.[156] Kuluneinakin symbolit elävöittivät tekstejä.

---

[152]HYK:n kappaleessa tästä gratulaatiosta puuttuu pala sivun vasemmasta laidasta. Olen täydentänyt sen UUB:n kappaleen avulla. Vall. 879, säe 9, vrt. ps.-Phoc. 3 ja 18 (Horst). Kylmä Haades, vrt. Hes. *Op.* 153. Lund lopettaa onnittelunsa homeerisesti käyttämällä tuttua fraasia jumalasta, joka osoittaa myöntymisen merkin: Κυανέῃσιν ἐπ᾽ ὀφρύσιν νεῦσι Θεός σεο μόχθοις ('Jumala kurtistaa hyväksyvästi tummia kulmiaan ponnisteluillesi'). Vrt. esim. Hom. *Il.* 1.528.

[153]Luontevampi yhdistelmä olisi χρὴ βάλλειν.

[154]Sarasti-Wilenius 2000, 201 antaa *hyperbaton*-esimerkkejä Achreliuksen latinakielisistä puheista.

[155]Mehiläiset: Mel. 731, kuhnuri: Mel. 312, muurahainen: Mel. 875, eläinkunta yleensä: Mel. 637, puutarha: Mel. 731.

[156]Mel. 1390, Mel. 1467, Mel. 1479. Ks. myös Mel. 685.

Melko suosittu oppineisuuden vertauskuva oli **laakeri**puu tai laakeripuun lehdistä solmittu seppele.[157] Professori Simon Paulinus aloitti vuonna 1685 onnittelunsa kuvalla **viisauden kasvista**: "Juuri on katkera, mutta / hyveen ja viisauden / hedelmä on itse makeus, hyödyllisyys ja erinomaisuus."[158] Paulinus on soveltanut Isokrateen nimiin pantua sanontaa, jota Afthonios käytti anekdootin (χρεία) esimerkkinä: "Viisauden juuri on katkera, mutta hedelmä on makea."[159] Oppimisen vaikeutta symboloi myös **moly**-kasvi, joka suojasi Odysseusta Kirken lumovoimalta, esti Odysseusta muuttumasta eläimeksi. Se esiintyy David Lundin (1695) ja filosofisen tiedekunnan apulaisen Johan Welinin (1730) väitösonnittelussa. Lund käyttää onnittelussaan (13 heks.) *Odysseiaa* seuraavasti:

1 Κτῆμα βροτοῖς παιδεία καλὴ ἀναφαίρετόν ἐστι.
Μῶλυ ὑΟμήρου εἴθε τὰ [po. τε] νῦν αὐτὴν καλέσαιμι;
᾽Ανδράσι μὲν θνηταῖς χαλεπὸν τ᾽ ἄλφειν τε κ᾽ ὀρύσσειν·

1 Vrt. ps.-Isocr. *ad Dem.* 19 2–3 Hom. *Od.* 10. 305–306: μῶλυ δέ μιν καλέουσι θεοί· χαλεπὸν δέ τ᾽ ὀρύσσειν / ἀνδράσι γε θνητοῖσι·

> Hyvä kasvatus on kuolevaisten omaisuus, jota ei voi ottaa pois. / Kutsuisin sitä nyt Homeroksen moly-kasviksi, jota ihmisten on vaikea nostaa ja kaivaa maasta. (1–5. Vall. 2339)

Homeroksella Odysseus saa moly-kasvin Hermeeltä; hän ei siis itse kisko sitä maasta. Lundin mukaan molyn avulla voi torjua kaikkea pahaa ja löytää hyviä asioita, jotka kasvattavat lahjoja. Respondentilla on nyt hallussaan tämä "juuri" (ῥίζα, 9). Johann Welin kiinnittää onnittelussaan (19 heks.) huomiota nimenomaan siihen, että moly-kasvin juuri on musta.[160] Se symboloi hänelle vapaiden taiteiden (ἐλευθέριοι παιδεῖαι, 13) vaikeutta, vaikeasti hankittavaa sivistystä, joka tekee ihmisen ihmisen kaltaiseksi, harkitsevaksi, intohimonsa hillitseväksi, vastakohtana eläinten 'eläimellisyydelle'. Alciatus tulkitsee tunnetussa embleemikirjassaan moly-kasvin tarkoittavan puhetaitoa, jossa mestaruus on pitkän ja rasittavan harjoituksen tulos.[161] Tähän merkitykseen Lund ja Welin eivät varsinaisesti viittaa.

Welin on käyttänyt onnittelussaan kahta muutakin symbolia: **muurahaista** ahkeruuden ja **heinäsirkkaa** huolettomuuden symbolina. Welin ei kuitenkaan ole jäljitellyt Aisopoksen tunnetuimman faabelin sanastoa. Heinäsirkka viettää Welinin mukaan koko elämänsä "horroksessa", νάρκῃ (5–8). Koska respondentti on nyt julkaisemassa tutkielmaansa, ei hän ole tällaisen järjettömän pikkueläimen (ζῷδιον ἄλογον, 12)

[157] Esimerkiksi: Vall. 1476, Vall. 1527, Vall. 4022, Vall. 4027.
[158] Vall. 2750, säkeet 1–2: ῾Ρίζα μέν ἐστι πικρόν, καρπὸς δ᾽ ἀρετῆς σοφίας τε / Αὐτὴ ναὶ γλυκύτης, ὄφελός τε καὶ ἐξοχή ἐστιν.
[159] Aphth. *Progymn.* 3. 23.16–17 (Rabe): ᾽Ισοκράτης τῆς παιδείας τὴν μὲν ῥίζαν ἔφη πικράν, γλυκεῖς δὲ τοὺς καρπούς. Goliuksella on samantapainen sanonta Aristoteleen nimissä: ᾽Αριστοτέλης ἔφη, τῆς παιδείας τὰς μὲν ῥίζας εἶναι πικράς, γλυκεῖς δὲ τοὺς καρπούς. Golius 1684, 80, nro 18. Ks. myös Searby 1998, 166–168.
[160] Ks. Korhonen 2002b, 61–62, jossa säkeet 5–8 ja 13–16 ja niiden ruotsinnokset. Jo antiikin aikana Kirken eläimiksi noitumien miesten tulkittiin symboloivan intohimojen orjuutta. Hopkinson 1993, 90–91.
[161] Alciatus 1577, nro 182.

kaltainen.[162] Muurahainen on Welinin runossa siis hyvä esimerkki, heinäsirkka huono. Ne symboloivat valintaa askeettisuuden ja välittömän halujen täyttämisen välillä. Kunnianhimo ja maineen tavoittelu olivat humanismin arvojen mukaisesti hyvälle ihmiselle kuuluvia ominaisuuksia.

David Lund johti vuonna 1696 väitöstä, jonka aiheena olivat juutalaisten paastot. Lund mainitsee väitösonnittelussaan **alruunan** eli mandragora-kasvin:

> Οἶμαι πρὸς μούσας ὀρθῶς, φίλε, νήστιμοι ἴμεν,
> Ἐξάγει αἰεὶ γάρ τοι κῆρ τε θύμον τε κόρευμα,
> Ὅφρ᾽ ἀπράγμων ᾖ ὑπὸ Μανδραγόρου τε καθεύδων
> Μείραξ.

> Luulen, ystäväni, että runottarien kannalta on oikein, että ryhdymme paastoamaan, / sillä sydän, mieli ja nuoruus johtavat mieltä harhaan, / niin että nuorukainen on toimeton ja vaipuu mandragoraan vaikutuksesta uneen. (1–5. Vall. 2346)[163]

Lund varoittaa, ettei vatsan pidä olla tolkuton (μάταιον), eikä pään pidä sietää liian hyvin viiniä (οἰνοβαρεῖν). Alruuna symboloi liiallisesta ruoasta ja juomasta aiheutuvaa raukeutta. Jo antiikin lääketieteessä ajateltiin liiallisen lihansyönnin olevan haitallista henkisille toiminnoille.[164] Lundilla symbolin taustalla on epäilemättä myös ajatus kristityn valppaudesta eli siitä, että on otettava vaarin pelastuksestaan. Alruunalla oli antiikin ja keskiajan noituudessa suuri merkitys. Toisaalta sillä tarkoitettiin vain rohtoa, jolla oli rentouttava, jopa unettava vaikutus.[165]

Muurahaisen lisäksi toinen ahkeruutta kuvaava eläin oli **mehiläinen**, joka oli myös yhteisöllisyyden ja tiedon etsijän symboli.[166] Ylioppilas Magnus Nicander vertaa väitösonnittelussaan (22 r.) vuodelta 1678 mehiläisen hunajankeruuta opiskeluun, kukkaniittyjä kirjoihin ja mehiläispesää omaan tietovarastoon:

> Ὥσπερ ἡ μελίσσα προσλιπαροῦσα τὰς ὕλας εὐθαλεῖς καὶ καλλιχόρους, ὅπου τὰ ἄνθη τὰ κεχαρισμένα εὑρίσκειν δύνηται πρὸς τὸ μέλι τροψεῖον [po. τροφεῖον] παρασκευάζειν κομψὸν ἐξικνιάζει [po. ἐξιχνιάζει], οὕτω καὶ ὁ τοῖς λόγοις προ[σ]καρτερῶν ἐν τῇ σοφίᾳ καὶ ταῖς τῶν συγγραφέων ἐλλογίμων καὶ εὐδοκίμων γραφαῖς ἡδέα καὶ κεχαρισμένα πρὸς τὴν παιδείαν πλοῦτον πάντων ἀσφαλέστατον, δρέπειν ἀναγκαῖον ἔχει.

> Niin kuin mehiläinen, joka pesii ja pysyttelee vihannoivien ja kauniiden metsien lähellä, missä se voi löytää ihania kukkia ja hyvää ravintoa hunajaa varten, siten myös opiskelujen parissa ponnistelevan on kerättävä viisaudesta ja järkevimpien ja kuuluisimpien kirjoittajien teoksista kaikkein pysyvintä, suloista ja ihanaa rikkautta opintojaan varten. (1–9. Vall. 3801)[167]

---

[162] Aisopos nro 114b–c Hausrath. Ks. myös Mel. 875 (muurahainen).
[163] Käännös on tulkinnallinen: sana μείραξ tarkoittaa oikeastaan neitoa ja κόρευμα neitsyyttä.
[164] Ks. esim. Plut. *Mor.* 1.6.995e, Plin. *HN* 14.8.
[165] Mandragora-kasvi unijuomana, ks. LSJ ja esim. Apul. *Met.* 14. Vrt. Shakespeare, *Anthony and Cleopatra* 1.5.3.: "Give me to drink mandragora [---] that I might sleep out this great gap of time."
[166] Ks. Mel. 731 ja Mel. 312 (kuhnurit).
[167] Verbi προσλιπαρεῖν järjestyy tässä merkityksessä yleensä datiivilla, LSJ.

Opiskelussa todellakin käytännössä poimittiin ja kirjoitettiin muistiin kohtia parhaimpina pidetyistä teoksista, luotiin omia *loci communes* -kokoelmia.[168] Nicander kirjoitti tämän onnittelun veljelleen (ἀδελφὸς ὁμογάστριος) ja toteaa lopuksi, että on turha opiskella, jollei osaa soveltaa (ἁρμόζειν) oppia elämäänsä (13).

Vuonna 1676 vertasi Henricus Winterus pitkän väitösonnittelunsa (55 r.) lopussa respondenttia hyvään **hevoseen**:

> σπεῦσον οὖν ὡς ἤρξω εἰς τὸν ἐπίλοιπον χρόνον· ἀλλὰ τί ἐγὼ παρακαλῶ σε σπεύδειν; ὁ διάπορος [po. διάφορος?][169] ἵππος κατὰ φύσιν εὖ μάλα τρέχει. τὸ γὰρ κατὰ φύσιν ἐλαφρὸν ἐπεγείρει τοὺς ὑπερέχοντας ἵππους, ὧν οὐδεὶς ἕως ἄρτι φορτίῳ πεπτώκεν· ἐπὶ εὐγενῇ τὴν ταχύτητα, μάτην προσβάλλεται τὸ ῥάβδιον.[170]

> Jatka siis, niin kuin aloitit. Mutta miksi minä kehotan sinua ahkeroimaan? Erinomainen hevonenhan juoksee hyvin luonnostaan. Luonnollinen keveys innostaa voimakkaita hevosia, joista yksikään ei ole vielä sortunut kuorman painosta; on turhaa käyttää piiskaa, kun nopeus on jalon rodun ansiota. (42–47. Vall. 968)

Winterus käyttää tuttua fraasia "jatka, niin kuin aloitit" tekstinsä lopetuksen alussa. Jalosukuisuus ei viittaa tässä aateliseen syntyperään, vaan hengen aateluuteen, jossa velvoite ahkerointiin ja parhaansa antamiseen on ihmisessä itsessään.[171]

Heinäsirkan huolettomuus oli Welinin onnittelussa esimerkki huonosta elämäntavasta. Eläimet ovat kuitenkin vain harvoin negatiivisia symboleja. Johan Paulinus käyttää veljelleen Simonille laatimassaan väitösonnittelussa (23 heks.) vuonna 1675 harhaoppien symbolina terävähampaisia **kettuja**.[172] Olaus Krogerukselle harhaopit ovat puolestaan kuin **käärmeitä** tai **tuhohyönteisiä**. Talven tultua ne kohmettuvat ja talvi puhdistaa myös ilman. Krogerus on muodostanut myös sanaleikin respondentin nimestä (Winterus): *talven* tavoin respondentti vaivuttaa harhaopit horrokseen. Symbolin avulla Krogerus on siten luonut analogisen metaforan: talvi suhtautuu käärmeisiin kuin väittelijä, viipurilainen Henricus Winterus harhaoppeihin.[173]

Gezelius vanhemman veljenpoika Jacobus Gezelius käyttää väitösonnittelussaan (28 r.) vuonna 1684 rohkeudesta varsin yllättävää symbolia: **valkoista kanaa** (ἀλεκτορίς).

---

[168]Ks. Posselius 1690, 102, jossa keskustellaan oikeasta opiskelumetodista. Martinus Miltopaeus ja Daniel Achrelius painottivat mehiläisen suorittamaa valikointia, ks. Sarasti-Wilenius 2000, 56–57. Ks. myös ps.-Isocr. *Ad Dem.* 52: mehiläinen istahtaa eri kukille, mutta ottaa niistä vain parhaan osan.

[169]Sanakirjat LSJ, Lampe, Sophocles, Schrevelius, Scapula, TLG eivät tunne adjektiivia διάπορος. Kiitän dos. Reijo Pitkärantaa korjausehdotuksesta.

[170]Helsingin yliopiston kirjaston kappaleessa sivun vasen ylälaita on osittain turmeltunut. Olen täydentänyt sen UUB:n kappaleen avulla.

[171]Respondentti Gustavus Bernerus ei ollut aatelissukuinen. Lagus 1891, 139.

[172]Vall. 3995. Ks. Korhonen & Oksala & Sironen, 16, jossa Paulinuksen runon säkeet 1–9 ja niiden suomennos. Nicolaus Wijkman vertasi vuonna 1674 harhaoppeja puolestaan susiin lammasten vaatteissa; kohta on evankeliumitekstin sitaatti (Matt. 7:15). Vall. 3990.

[173]Vall. 3991. Tämä vuonna 1674 ilmestynyt väitöskirja oli sarjaväitöksen *De haeresi in genere* neljäs osa.

Väitöskirjan aiheena olivat rohkean miehen erityispiirteet, ja sitä puolusti Laurentius Wulf. Jacobus Gezelius viittaa onnittelunsa alussa Aristoteleeseen, jonka mukaan rohkeus (ἀνδρεία) raivaa tietä kaikkien muiden hyveiden luo (1–6). Rohkeus on paras hyve, koska se on vaikeimmin saavutettava ja "ne, jotka ovat valkoisen kanan poikia, ovat todella rohkeita".[174] Kyseessä on käännös roomalaisesta sanonnasta *gallinae filius albae*, joka tarkoittaa "onnen poikia".[175] Valkoisen kanan pojat ovat valmiit uhraamaan itsensä tavoitellessaan "kaunista kuolemaa". Rohkea mies ei pelkää omaa kuolemaansa, vaan antautuu vaaraan maansa puolesta. Hän tietää, että elämän mittapuu (τὸ μέτρον) on hyvyys (τὸ καλόν) eikä elämän pituus (19–20).

Myyttinen **feeniks**-lintu, uudestisyntymisen symboli, esiintyy yhdessä hautajaisrunossa.[176] Kristillisessä taiteessa suosittua **pelikaania** käytetään kahdessa väitösonnittelussa vuonna 1682 äidinrakkauden symbolina. Ylioppilas Christiernus Hammar kirjoitti onnittelun Petrus Ulnerukselle, joka puolusti huhtikuussa 1682 Enevaldus Svenoniuksen *Lytrodoxia Jesu* -sarjaväitöksen kolmatta osaa. Hammarin onnittelu (24 eleg.) alkaa pelikaani-vertauksella:

1 Ὄρνεον ὡς πελεκάν, ὅφις ὅττ᾽ ἐφόνευσε νεοσσούς,
Ἤματα ἐκπενθεῖ, ὧν φιλότεκνος ἄγαν.
Εἶτα μὲν οὖν πλευρὰν στῆθος τ᾽ αὐτοῦ ἐκόλαψεν,
Ζωοτοκῶν νοσσοὺς αἵματι τῷ ἰδίῳ.

> Niin kuin pelikaani käärmeen surmattua sen poikaset, / suri monta päivää, koska se on perin lapsirakas; / sitten se nokki omaa rintaansa ja kylkeään / ja herätti poikaset henkiin omalla verellään. (1–4. Vall. 3811)[177]

Hammar käyttää vertausta kuvana Jeesuksesta, joka huolehtii ihmisistä kuin lapsista ja puhdistaa synneistä. Hän sai idean tämän symbolin käyttämisestä professori Ericus Falanderilta. Hammar oli puolustanut saman vuoden helmikuussa *Lytrodoxia Jesu* -sarjan ensimmäistä osaa, jonka aiheena oli Jeesuksen puhdistava veri (1. Joh. 1:7). Falander onnitteli Hammaria kreikankielisellä proosatekstillä (25 r.), jossa pelikaaniemo myös toimii tärkeänä symbolina.[178] Falander ei esitä pelikaani-tarinaa kuitenkaan tosiasiana, vaan ihmeellisenä tapauksena, jota ei ole todistettu: θαυμαστὸν μέν, οὐ μέντοι πείρᾳ δοκιμασθέν (1).

---

[174]Vall. 42, rivi 9–10: λευκῆς δὲ τῆς ἀλεκτορίδος εἰσιν υἱοὶ οἱ τὴν ἀνδρείαν τὴν ἀληθὴν ἔχοντες.

[175]Vrt. Juvenalis 13.141. Kiitän dos. Reijo Pitkärantaa tästä huomiosta ja viitteestä. Antiikin aikana valkoisen kukon (ἀλέκτωρ) uskottiin pelottavan leijonaakin. Rabelais *Gargantuassaan* viittaa tämän uskomuksen yhteydessä sekä Aleksandros Afrodisiaslaiseen että Proklokseen (*De Sacrificio et Magia*), ks. François Rabelais: *Suuren Gargantuan hirmuinen elämä*, suom. Erkki Ahti, Jyväskylä 1947, 60–61. Prokloksen mukaan paholainen ottaa usein leijonan hahmon. Leijonahahmossaan se kuitenkin pelkää valkoista kukkoa.

[176]Mel. 1750. Johan Welin luettelee hautajaisrunossaan vuodelta 1728 yhteensä 42 lintua, jotka auringon laskiessa lentävät pesiinsä. Lintujen merkitys voi runossa olla myös symbolinen. Rv Mf 3818.

[177]Antiikin aikana ζωοτοκεῖν tarkoitti vivipaarista eläintä vastakohtana ovopaariselle, LSJ. Patristisessa kreikassa se tarkoitti synnyttämistä, Lampe. Tässä se tarkoittaa ruokkimista, joka tekee eläväksi. Tällaista merkitystä eivät ajan sanakirjat (TLG, Scapula, Schrevelius) tunne.

[178]Myös Petrus Ulnerus kirjoitti Hammarille kreikankielisen onnittelun tämän väitöksen johdosta. Kreikankielisten gratulaatioiden kirjoittaminen oli tässä tapauksessa vastavuoroista: Ulnerus onnitteli Hammaria kreikaksi helmikuussa 1682, Hammar puolestaan Ulnerusta saman vuoden huhtikuussa. Vall. 3809 ja Vall. 3811.

Falanderin mukaan luonnontieteilijät ja monet vanhimmista kirkkoisistä jakavat saman uskomuksen (γνώμη) (4). Hän selostaa sitä lyhyesti:

> [---] τοῦτο δήπου ὄρνεον κολαφίζον τὸν πλευρὰν καὶ ὀπὰς αὐτῷ ἐμποιοῦν, τὸ εὐτείθεν [po. ἐντεῦθεν] καταρρέον αἷμα ἐπὶ τὰς τῶν ὑπ᾽ αὐτου νεόσσων ῥάμφει ἀπεκταμένων [!] ἐπιστάζειν πληγὰς καὶ οὕτως αὐτοὺς ζωοποιῆσαι.

> [---] tämä lintu ehkä iskee kylkeensä ja tekee itselleen haavoja ja antaa niistä virtaavan veren tippua itse nokalla tappamiensa poikasten haavoille ja tällä tavalla tekee ne jälleen eläviksi. (5–8. Vall. 3809)[179]

Lopuksi Falander toteaa sivuuttavansa kysymyksen, onko uskomus pelkkä tarina (μῦθος) vai ei. Sen sijaan hän toteaa uskovansa pelikaanin äidinrakkauteen (φιλοτεκνία, 12). Falander vertaa pelikaanin verta Jeesuksen eläväksi tekevään vereen ja siteeraa myös "apostolia", mainitsematta raamatunkohtaa (Apt.1:5).[180]

II.4. *Exempla* ja viitteet antiikkiin

Turun kreikankielisissä kirjoitelmissa viitattiin antiikin kulttuuriin, historiaan ja mytologiaan. Osa viitauksista oli vertausesimerkkejä, osa oli pelkkiä alluusioita eli viittauksia. Alluusion tarkoituksena oli osoittaa oppineisuutta, tekstien ja kulttuurin tuntemusta. Toisaalta alluusiolla, joka viittaa vaikeammin tunnistettavissa olevaan objektiin, vedotaan pienempään piiriin. Alluusion tehtävänä oli myös rikastaa tekstiä, antaa sille lisämerkitystä.[181] Turun kreikankielisissä teksteissä mainittuja kansoja ovat ateenalaiset, spartalaiset ja roomalaiset, henkilöitä Pythagoras, Kroisos, Sokrates, Aleksanteri Suuri, Ptolemaios I ja Ptolemaios Filadelfos. Lisäksi antiikin tunnettu nimi saatettiin mainita sitaatin yhteydessä. Ericus Falander mainitsee vuoden 1680 väitösonnittelussaan Perikleen, Arkhytas Tarentumilaisen, Dion Syrakusalaisen ja Epameinondas Thebalaisen, mutta ne kuuluvat kaikki lainaukseen *Lastenkasvatuksesta*-esseestä.[182] Johannes Colliander puolestaan aloittaa onnittelunsa (21 r.) vuonna 1674 toteamalla, että Zeus, kuten myytit kertovat, on sekä Herakleen että Tantaloksen

---

[179]Falander käyttää ζωοποιεῖν-verbiä, joka tarkoittaa (kuten ζωοτοκεῖν) elävien poikasten synnyttämistä, mutta myös eläväksi tekemistä. Jälkimmäinen merkitys esiintyy *Septuagintassa* ja Uudessa testamentissa, LSJ ja Lampe. Falander ei kerro syytä siihen, miksi äidinrakkauden symboli tappaa poikasensa; uskottiin näet, että emo ei halua antaa poikasiaan käärmeen tapettavaksi, vaan surmaa ne itse.

[180]Gyllenius mainitsee päiväkirjassaan 11.11.1650 Turun tuomiokirkon uuden saarnastuolin, jonka kuva-aiheena oli poikasiaan ruokkiva pelikaani. Hausen 1882, 154. Pelikaani kuva-aiheena, ks. Perälä 2000 1, 171.

[181]NPEPP, s.v. Allusion. Saksan kielessä käytetään myös termejä Anspielung ja Zitat – jälkimmäinenkin tarkoittaa siis joskus vain alluusiota, ei sitaattia.

[182]Vall. 884. *De lib. educ.* 8b. Henkilöt toimivat niin ps.-Plutarkhoksella kuin Falanderilla esimerkkeinä hallitsijoista, jotka ovat soveltaneet teoreettisia tietojaan käytännön työhön.

isä. Aloitus on lähes suoraan *Demonikokselle*-kirjoitelmasta.[183] Sitaattien yhteydessä saatettiin joskus mainita auktorin nimi. Pisin lista antiikin klassikoita on Ericus Indreniuksen väitösonnittelussa vuodelta 1688: Homeros, Hesiodos, Sofokles, Thukydides, Demosthenes, Herodotos, Platon, Aristoteles ja Ksenofon.[184]

Mytologisia henkilöitä mainitaan Pallas Athene, Apollon, runottaret ja sulottaret yleensä ryhmänä, mutta myös yksilöidysti (Melpomene, Erato, Kleio ja Terpsikhore), Thaleia, Thespesian nymfit, Zeus, Hefaistos, Ares, Themis, Dionysos, Aiolos, Moira, Klotho, Lakhesis, Kadmos, Amfion, Orfeus, Herakles, Tantalos, Ariadne, Andromakhe, Femios ja Nestor.[185]

Antiikin topografiasta mainitaan useimmin Olympos, johon viitataan kuitenkin nimenomaan kristillisenä taivaana. Parnassos- ja Pindos-vuorien sijasta puhutaan mielummin runottarien vuoresta. Delos ja Ortygia mainitaan yhdessä väitösonnittelussa, Ilissos-joki toisessa.[186] Turun akatemiaa kutsutaan Suomen Ateenaksi ja Ateenaksi Auran rannoilla.[187] Viittauksia kristittyihin tai kristillisiin paikkoihin on suhteellisen vähän: teksteissä mainitaan yksittäisesti Jeesus, Johannes Kastaja, Siion, paratiisi.[188]

Kreikankielisissä pienteksteissä viittaukset antiikkiin toimivat harvoin kielteisinä esimerkkeinä. Petrus Linstorphiuksen väitösonnittelussa (13 r.) vuodelta 1685 Lyydian kuningas **Kroisos** on kuitenkin varoittava esimerkki:

> Τοῦτον τὸν πλοῦτον τῷ νεανίᾳ παρασκευασθέον [!], οὗ ἐπιτυχῶν, ἐν τῷ γῆρᾳ ἀπολαύῃ, οὐχ οὕτως Κροίσου, ὡς βίαντος [po. βίοτος ?]· ἐκείνου γὰρ ἀπολίποντος, οὗτος ἅπαντα χρόνον παραμένει.
>
> Nuorukaisen on hankittava sellaista rikkautta, josta, jos häntä onnistaa, hän voi nauttia vanhana; ei Kroisoksen omaisuutta, joka nautti siitä eläissään. Sillä kun jälkimmäinen omaisuus katoaa, edellinen säilyy ikuisesti. (1–4. Vall. 3829)

Yleensä **runottaret** symboloivat oppineisuutta ja sivistystä. Näin on myös Ericus Cajanuksen väitösonnittelussa veljelleen vuodelta 1699. Siinä Cajanus on kuitenkin antanut runottarien palvelulle uuden merkityksen ja suhtautuu myös hieman epäillen muusien apuun. Väitöskirjan aiheena oli taivaassa puhuttu kieli. Cajanus toteaa onnittelunsa aluksi, että veli

---

[183]Vall. 3777. *Ad Dem.* 50. Colliander käyttää *Demonikokselle*-puhetta oman kirjoituksensa sanastollisena apuna myös muutenkin (*Ad Dem.* 48 ja 34).
[184]Vall. 2751. Ks. tuonnempana, s. 177–178.
[185]Esimerkiksi: ateenalaiset: SKB 4411; Ateena: Vall. 2329; Apollon: SKB 3116; muusat: SKB 4441, Vall. 1439; Terpsikhore: Vall. 131; Melpomene: Vall. 727; Erato ja Kleio: Vall. 986; Thaleia: Vall. 69; olympialaiset: Mel. 585, Mel. 637, Mel. 958; Nestor: Mel. 1431, Vall. 69; Athene: Mel. 738, SKB 2017, Vall. 746, SKB 2342, Vall. 4020; Andromakhe ja Ariadne: Mel. 857; Moira: Mel. 1633, Mel. 1701; Klotho: Mel. 1633; Momos: Mel. 2045; Herakleen urotyöt: Mel. 738; Kadmos: Mel. 1420; Femios: Vall. 131; Ptolemaiokset: Vall. 2938; Sokrates: Vall. 28. Hefaistos: Vall. 1432 ja Vall. 1531; Aiolos: Vall. 1531; Ares: Vall. 2197; Dionysos: Vall. 4005.
[186]Delos ja Ortygia: Vall. 69 ja Ilissos: Vall. 28. Molempia käsittelen tuonnempana, s. 317–319 ja s. 323.
[187]Simon Paulinus kutsuu yliopistoa Suomen Ateenaksi v. 1688 (Vall. 2751) ja ilmaisu 'Ateena auran rannoilla ' on A.A. Stiernmanin v. 1719 *Aboa literatan* omisteessa. Ks. Liite 2.b. Kirjan omisteet, nro. 2.
[188]Jeesus: SKB 142, Johannes Kastaja: SKB 3175.

haluaa kuunnella "pyhiä runottaria". Hän lupaa rukoilla apua Jumalalta, jos veljestä tuntuu, ettei saa runottarilta tarpeeksi apua.[189] Lopuksi Cajanus toteaa:

5 ῎Ολβιος ἀλλὰ ἔσῃ, διάγων μὴ νόσφι μεριμνῶν,
῾Ως ἔρδειν πάντας Μουσάων χρὴ θεράποντας.

> Mutta tulet olemaan onnellinen, kun et ole huolista vapaa; / siten pitää kaikkien runottarien palvelijoiden elää. (5–6. Vall. 2931)

Sapfon tunnetussa runofragmentissa kenenkään ei sovi tuntea huolia runottarien palvelijoiden talossa.[190] Runottarien palvelijoilla Sapfo tarkoitti runoilijoita, Cajanus oppineita. Cajanuksen säkeet olisivat eräänalainen *parodia Sapphica*, jos tietäisimme hänen todella tunteneen Sapfon runon. Tällöin Cajanuksen ajatuksena olisi se, että pakanat ovat kevytmielisen huolettomia, kun taas kristitty valvoo ja ajattelee aina taivasosuuttaan. Cajanus ei kuitenkaan ole jäljitellyt Sapfoa kielellisesti.

Myyttisten tai puolimyyttisten henkilöiden lisäksi viitattiin myös historiallisiin henkilöihin. Lääketieteen professori Elias Til-Landz sepitti kreikankielisen onnittelun johtamansa lääketietellisen väitöskirjan (1673) respondentille. Hän viittaa siinä **Hippokrateeseen** Kos-saaren miehenä, joka "pelkäsi mustaa kuolinkohtaloa, / hän osoitti, kuinka torjua sairauksia ja kylmääviä (ts. kuolettavia) haavoja".[191] Maisteri Michael Sadelius laati vuonna 1701 onnittelun (8 eleg.), jossa hän käyttää vertausesimerkkinä hellenistisen Egyptin **Ptolemaioksia**.[192] Isaacus Pijlmanin johdolla tehdyn väitöskirjan aiheena oli *Septuagintan* kieli. Kreikannoksen taustahahmona vaikutti ajan käsitysten mukaan joko Ptolemaios Filadelfos tai Ptolemaios Soter.[193] Onnittelussa, jonka otsikossa on ilmaisu *Joco-seria inscriptio*, mainitaan molemmat:

1 ῾Ο Πτολομαῖος [!] ῎Αναξ ἰδίας ἠράσσατ᾽ ἀδελφῆς,
Καὶ Φιλαδέλφου ἔχει τούνομα πάντοτε γῆς.
῎Αλλος (τουτέστι τοῦ Λάγου) γράμματ᾽ ἔρασσε·
Τῷ διὰ τοῦτο κλέος τοῦ φιλομούσου ἀεί.
5 *ELG* φιλέει Μούσας, τὰς ἐννέα Φοίβου ἀδελφάς·
Πῶς φιλόμωσος ἀνήρ, καὶ φιλάδελφος ὁμῶς·
Φοῖβος ἄναξ τοίνυν, ὃς Μούσας πρῶτος ἔταξε,
Τῷ φιλαδέλφῳ ἐῷ ὄλβια πάντα δότω·

---

[189] Vall. 2931, säe 1: Μούσαις ῾Ιεραῖσι θέλεις πείθεσθαι. Lauseopillinen rakenne on potentiaalinen ehtolause, jossa ehtolausessa on ἄν ja optatiivi, päätelmälauseessa konjunktiivi (ei optatiivi).

[190] Fragmentti 150 (Lobel & Page).Vrt. myös Hes. *Op.* 113: νόσφιν ἄτερ τε πόνου, jossa on puhe kulta-ajan ihmisistä.

[191] Vall. 3977, säkeet 1–2: Κῷος ἀνὴρ μοῖρας φόβος ὤν μέλανος θανάτοιο / Δεῖξ᾽ εἴργειν νούσους, ἕλκεα καὶ χρυερά [!].

[192] Sadelius oli vihitty maisteriksi 14.12.1700. Lagus 1891, 279. Myös David Lund kirjoitti kreikankielisen onnittelun (4 heks.) väitöksen respondentille.

[193] Väitöskirjassa vertaillaan kreikkalaista ja heprealaista tekstiä ja pohditaan käännöksen ajankohtaa. Tuon ajan yleisen kannan mukaan Aleksandriaan oli kutsuttu kuusi jäsentä Israelin kustakin 12 heimosta kääntämään Toora tai mahdollisesti koko Raamattu kreikaksi. Väitöksessä viitataan Aristeaan epäperäiseen kirjeeseen, jonka mukaan Ptolemaios Filadelfos (265–246 eaa.) olisi pannut alkuun käännöstyön. Väitöksessä päädytään kuitenkin Clemens Aleksandrialaisen kannalle, jonka mukaan kääntäjät oli kutsunut Ptolemaios Soter (s. 16).

> Hallitsija Ptolemaios rakasti omaa sisartaan, / ja aina hänet tunnettiin Filadelfos-nimellä. Toinen (nimittäin Lagoksen poika) rakasti kirjallisuutta; / sen vuoksi hän sai ikuisen maineen runottaria rakastavana. / Elg rakastaa runottaria, Foiboksen yhdeksää sisarta; / kuinka hän onkaan runottaria rakastava, mutta myös veljeään rakastava! / Niinpä suokoon hallitsija Foibos, joka on runottarien johtaja, veljeään rakastavalle paljon onnea! (Vall. 2938)

Ptolemaios Filadelfos oli naimisissa sisarensa Arsinoën kanssa, joten hän oli sisartaan rakastava, φιλάδελφος.[194] Ptolemaios Lagoksen poika Ptolemaios I Soter perusti Aleksandrian kuuluisan *Museionin*, muusille pyhitetyn tutkimuslaitoksen, joten hän oli muusia rakastava, φιλόμουσος. Nämä molemmat ominaisuudet yhdistyvät Sadeliuksen mielestä onniteltavassa, Matthias Elgissä. Runon loppuosassa φιλάδελφος-sana vaihtaa merkitystä sisartaan rakastavasta merkitykseen veljeään rakastava. Ensimmäisen säkeen hallitsija (ἄναξ) Ptolemaios vertautuu puolestaan hallitsija (ἄναξ) Foibokseen (7), jonka toivotaan suovan onnea respondentille. Sadelius ei edes lopputoivotuksessaan viittaa kristilliseen Jumalaan, vaan runouden jumalaan Apolloniin.[195]

Edellä mainitussa Jacobus Gezeliuksen väitösonnittelussa vuodelta 1684, jossa symbolina oli valkoinen kana, toimii **aristoteelikko** esimerkkinä hyvästä filosofista:

> ᾽Ανδρείαν ὥσπερ τὴν τῶν ἀρετῶν κατ᾽ ἀξίαν πρώτην εἰς τὴν πρωτοκαθεδρίαν καὶ πρωτοκλισίαν, ἐν τῇ ἠθικῇ ἕξει, μάλιστα καθίζουσι φιλόσοφοι οἱ φρονιμότεροι [!] ἀκολουτοῦντες [!] τῷ ᾽Αριστοτηλίῳ [po. ᾽Αριστοτελείῳ], ὅτι πάσαις ταῖς ἀρεταῖς λοιπαῖς τὴν ὁδὸν παρασκευάζει, ζητήσας ἀγατὸν [!] κοινὸν καὶ χαλεπόν, ἀλλ᾽ ὅτι βελτίστη ἐστιν ἡ ἀρετὴ αὕτη, ἵνα καὶ χαλεπῶς εὑρίσκεται, δύσκωλα [!] γὰρ τὰ καλά.

> Järkevimmät filosofit, jotka seuraavat aristoteelikon esimerkkiä, asettavat eettisessä järjestelmässä kaikista hyveistä rohkeuden arvoltaan ensimmäiseksi, ensi sijalle ja ensi istuimelle, koska rohkeus valmistaa muille hyveille tien pyrkiessään yhteiseen ja vaikeaan hyvään. Tämä hyve on paras, niin että se on vaikeasti löydettävissä, sillä hyvä on vaikeaa. (1–6. Vall. 42)[196]

Jacobus Gezelius on käyttänyt kohdassa suosittua sanontaa "hyvä on vaikeaa" hieman muokatussa muodossa. Sanonta χαλεπὰ τὰ καλά esiintyy Platonilla, mutta myös pseudo-Plutarkhoksen *Lastenkasvatuksesta*-esseessä. Turun kreikankielisissä pienteksteissä sitä siteerataan viidesti.[197]

Ylioppilas Ericus Indrenius luettelee väitösonnittelussaan (22 r.) muutamalla rivillä kreikkalaisia kirjailijoita **Homeroksesta Ksenofoniin**. Indrenius onnitteli Georgius Aeneliusta kreikankielisen väitöskirjan (1688) johdosta. Hän ylisti etenkin väitöskirjan tyyliä, kuinka Aenelius jäljittelee (μιμεῖσθαι) antiikin auktoreita:

---

[194]Ks. myös ps.-Plut. *De lib. educ.* 11a. LSJ ei tunne yhdistelmää φιλόμωσος.
[195]Tämä on Sadeliuksen ainoa kreikankielinen kirjoitelma. Sadeliuksesta tuli myöhemmin Hattulan kirkkoherra. SKB, Hakemisto.
[196]Vrt. Arist. *EN* 2.7.1107a33.
[197]Plat. *Crat.* 257e, ps.-Plut. *De lib. educ.* 6c. Liite 4.

> νῦν τὴν τοῦ Ἰσοκράτους διαφανῆ λέξιν, νῦν τοῦ πλάτωνος ἐξοχήν, ἄρτι τοῦ Δημοσθένους αὐγήν, ἄρτι τοῦ Ἡροδότου ἐκλογήν, ἐνίοτε τοῦ τὸ ἔκδηλον ξενοφῶντος, ἐνίοτε τοῦ Θουκυδίδου βραχύτητα, νῦν τοῦ Ἀριστοτέλους σεμνότητα, νῦν τοῦ Ὁμήρου πολυμιξίαν, νῦν τῶν Ἡσιόδου, νῦν Σοφοκλοῦς, ἑτέρων τε ἀγχίνοιαν ἀγχινόως μεμίμησαι·
>
> Olet jäljitellyt toisaalta Isokrateen loistavaa tyyliä, Platonin suurenmoista tyyliä, täsmälleen Demostheneen loistavaa tyyliä ja Herodotoksen sananvalintaa, väliin myös Ksenofonin selkeyttä ja väliin Thukydideen niukkuutta, toisinaan Aristoteleen arvokkuutta, toisinaan Homeroksen monipuolisuutta, sekä nokkelasti Hesiodoksen, Sofokleen ja muiden nokkeluutta! (17–22. Vall. 2751)

Vain muutamat näistä auktoreista kuuluivat Turun akatemian opetusohjelmaan: Isokrates, Homeros ja myöhemmin myös Hesiodos. Luettelosta puuttuvat humanistien yleensä arvostamat Plutarkhos ja Lukianos kuin myös kreikkalaiset kirkkoisät ja tuona aikana arvostetut myöhäisantiikin eepikot kuten Nonnos. Lista sisältää Homeroksen ja Sofokleen, vaikka on kyse proosan esikuvista. Luonnehdinnat ovat sinänsä mielenkiintoisia. Pitkiä virkkeitä kirjoittaneen Thukydideen tyyliä Indrenius luonnehtii lyhyen tyylin edustajaksi, Aristoteleen tyyliä yleväksi (σεμνότης), vaikka tämän säilyneet teokset ovat lähinnä luentotekstejä.[198]

II.5. Sitaatit ja parafraasit

Epideiktisissä pienteksteissä joko **siteerataan** antiikin kirjailijaa sanatarkasti tai vain lievästi omaan tekstiin sovittaen taikka selostetaan hänen tekstiään eli annetaan siitä **parafraasi**. Kummassakaan ei välttämättä mainita lainattavan kirjailijan nimeä, mutta ilmaistaan kuitenkin selvästi, että esitetään toisen ajatus, ei omaa. Runossa ei voi suorasanaista tekstiä siteerata, mutta se voidaan sovittaa tekstiin parafraasina. Parafraasikin on siten tavallaan siteeraamista, mutta pohjatekstiä sovitetaan omaan tekstiin enemmän kuin sitaatissa. Sitaatti pyrkii mahdollisimman suureen sanatarkkuuteen. Sitaatti ja parafraasi eroavat imitaatiosta siinä, että imitaatiossa pohjatekstin hyväksikäyttöä ei millään tavalla osoiteta. Kreikankielisissä pienteksteissä parafraasit ovat harvinaisia: yleensä joko siteerataan melko sanatarkasti auktoriin jollakin tavalla viitaten tai imitoidaan pohjatekstiä sen tekijää ilmoittamatta. Toisinaan kirjoittaja ikään kuin siteeraa auktoria ("NN sanoi X"), mutta sitaattia tarkastellessa se paljastuukin mukaelmaksi kirjailijan ajatuksesta, siis parafraasiksi.

---

[198] Vrt. Hermog. *Id.* 219–232 (Rabe). Hermogeneen kuudesta eri tyylilajista ja niiden kolmestatoista alalajista Indrenius mainitsee vain yhden, ylevän tyylin, σεμνότης. Hermogenes antaa ylevästä tyylistä esimerkkejä Homerokselta ja Demostheneelta. Luettelo tyylitaitureista muistuttaa hieman Upsalassa Lagerlöfin johdolla tehdyn väitöksen esipuhetta, ks. Lagerlöf – Palmroot 1985, Προοίμιον. Vrt. myös Cic. *De or.* 3.7.28.

Toisaalta sitaattia joutuu usein sovittamaan tekstiinsä, muuttamaan sen esimerkiksi sivulauseeksi ("NN sanoi, että X").

Kaikkiaan kahdessakymmenessä kreikankielisessä pientekstissä mainitaan antiikin auktorin nimi sitaatin tai parafraasin yhteydessä: Fokylides, Aristoteles, Plutarkhos, Isokrates, Epiktetos, Menandros, Demokritos ja Homeros.[199] Viidessä näistä sitaateista mainitaan myös teos: *Demonikokselle*.[200] Eniten siteerattiin 1670- ja 1680-luvulla ja pääosin niitä kirjailijoita, joista oli ilmestynyt tekstieditiot – Falanderin (1671) ja Gezeliuksen *Poemata* (1676). Epäperäisiä kirjailijoita pidettiin tietysti aitoina. Vaikka Falanderin editio sisältää neljä Isokrateen puhetta, siitä siteerattiin vain sen epäperäistä *Demonikokselle*-puhetta. Plutarkhokselta siteeratiin puolestaan muitakin teoksia, vaikka Falanderin editio sisälsi vain epäperäisen *Lastenkasvatuksesta*-kirjoitelman. Sitaattien upottamista omaan tekstiin saattoi opetella etenkin juuri viimeksi mainitusta, jossa kirjoittaja yleensä arvottaa siteeraamansa auktoria positiivisesti. Raamatusta siteerattiin pääosin Uutta testamenttia, jolloin pohjatekstiin viitattiin Jeesuksen tai apostolien sanoina.

Christophorus Alanus siteeraa installaatio-onnittelussa (20 eleg.) vuonna 1689 pseudo-Fokylidestä seuraavasti:

> Τὴν Σοφίαν Σοφὸς ἰθύνει, τέχνας δ᾽ ὁμότεχνος
> ῞Ως τε γράφων φανερῶς Φωκυλίδης ἐλάλει.[201]
>
> Viisas ohjaa viisautta, käsityöläinen käsitöitä, / kuten selkeästi kirjoittaen Fokylides totesi. (11–12. Mel. 1148)

Alanus kommentoi auktoria: "Fokylides" kirjoittaa hänen mielestään siis selkeästi. Sitaatin kommentti on Turun kreikankielisissä teksteissä aina hyväksyvä. Alanuksen sitaatti noudattaa sanasta sanaan Gezeliuksen *Poemata*-edition sanamuotoja.[202]

Suosituin nimeltä mainittu kirjailija on **Plutarkhos**, jota siteerataan kuusi kertaa. Näistä kuudesta sitaatista kuitenkin neljä on edition laatijan, professori Falanderin, tekemiä.[203] Neljä näistä kuudesta sitaatista on *Lastenkasvatuksesta*-kirjoitelmasta. Falander ja ylioppilas Sveno Dimberg lainaavat myös jotakin muuta Plutarkhoksen teosta.[204] Ericus Falander käyttää siteeratessaan erilaisia tekniikoita. Hän saattaa aloittaa arvottavalla väitteellä "Tosi on Plutarkhoksen ajatus" tai siteerata ensin ja mainita auktorin vasta sen jälkeen toteamalla lopuksi: "Kuten Plutarkhos sanoi."[205] Sitaatti pitää usein muuttaa lauseeseen

---

[199]Esittelen seuraavassa osan näistä sitaateista, mutta kootusti ne on lueteltu Liitteessä 4.
[200]Vall. 1558 (N. Crucelius), Mel. 738 (S. Alanuksen promootio-onnittelu), Rv. Mf. 1020 (Falanderin puheonnittelu), Vall. 997 (Falanderin väitösonnittelu) ja Vall. 1558 (Jacobus Krookin väitösonnittelu v. 1733).
[201]Ps.-Phoc. 88 (Horst): τὴν σοφίην σοφὸς εὐθύνει, τέχνας δ᾽ ὁμότεχνος.
[202]Gezelius 1676, ps.-Phoc., 84. SKB 3118.
[203]Kaksi muuta ovat ylioppilaiden Sveno Dimbergin vuodelta 1686 ja Johannes Gezelius nepoksen vuodelta 1704. Liite 4.
[204]Molemmat vuonna 1679. Liite 4. Ks. myös *Kuva 8* (Dimbergin teksti).
[205]Vall. 983: ὥς φησι ὁ Πλούταρχος, Vall. 40: ἀληθὲς εἶναι τὸ τοῦ Πλουτάρχου, Vall. 979: ὅπερ λέγει Πλούταρχος· Πενία [---].

sopivaksi. Johannes Gezelius nepos muutti väitösonnittelussaan vuonna 1704 sitaatin aikamuotoa:

> ῾Ο Πλούταρχος περὶ τῆς γῆς ἔφησε, αὐτὴν δὴ γεωργηθεῖσαν γενναίους καρποὺς ἐκφέρειν · τοῦτο περί σου ῥηθὲν οἴεται σπουδαιότατε Οὐαλστήνιε [---].
>
> Plutarkhos sanoi maasta, että kun sitä muokataan, saadaan hyviä hedelmiä. Näyttää siltä, että sen voi sanoa sinustakin, sinä mitä ahkerin Walstenius [---]. (1–6. Vall. 2944)

Pseudo-Plutarkhoksen mukaan maa, joka ei ole kovin hedelmällinen, tuottaa kuitenkin viljeltäessä hyvää hedelmää: γεωργηθείσα παραυτίκα γενναίους καρποὺς ἐξήνεγκε (*De lib. educ.* 2e).[206]

Isokratesta siteerataan nimeltä mainiten neljässä väitösonnittelussa, yhdessä puhe- ja yhdessä promootio-onnittelussa. Kaikki sitaatit ovat Isokrateen nimiin pannusta puheesta *Demonikokselle*.[207] Ylioppilaat Nicolaus Crucelius ja Jacobus Krook aloittavat väitösonnittelunsa (33 r. ja 30 r.) siteeraten pseudo-Isokrateen yleisimmin imitoitua lausetta: σοφία γὰρ μόνον τῶν κτημάτων ἀθάνατον (*Ad Dem.* 19). He siteeraavat sitä hieman eri tavoin. Crucelius toteaa vuonna 1679 kirjoittamassaan onnittelussa: "Isokrates, paras puhuja, sanoo kaikista omaisuuksista viisauden olevan kuolematon."[208] Krook aloittaa onnittelunsa vuonna 1733 puolestaan: "Koska ainoastaan viisaus on omaisuuksista kuolematon, Isokrates ei jättänyt seuraajiaan ilman jumalallista turvapaikkaa."[209] Crucelius jäljittelee kolmelle sivulle ulottuvassa onnittelussaan (33 r.) useassa kohtaa *Demonikokselle*-puhetta ja viittaa myös "runoilijoihin":

> ᾽Αλλά γε χαλεπὰ τὰ καλά καὶ δυσεύρετα· οἰκητήριον ἑαυτῆς ἐν κρινῶνι ἔχει τῷ μὲν ἡδίστῳ ταὐτη ἡ βασιλίσσα ἡ σεμνοτάτη, ἐν δ᾽ ἀκρωτηρίοις τῶν ὄρων, καὶ διὰ τὰ τῶν πετρῶν κρημνότατα καὶ ἀκάντων κέντρας δυσεμβόλῳ, ὥσπερ μυθολογεύσι οἱ ποιηταί.
>
> Mutta hyvä on vaikeaa ja vaikeasti löydettävää: tällä ylhäisellä kuningattarella [*sc.* viisaudella] on asuinpaikkansa ihanalla niityllä vuorten korkeimmilla huipuilla, joille on vaikea päästä kallioiden louhikkojen ja ohdakkeiden piikkien vuoksi, kuten runoilijat kertovat. (10–15. Vall. 2183)[210]

---

[206]Gezelius *nepos* muuttaa sitaatissa aoristin (ἐξήνεγκε) preesensin infinitiiviksi (ἐκφέρειν) käyttäen *accusativus cum infinitivo* -rakennetta. Ks. myös ps.-Plut. *De lib. educ.* 2b: hyväkin maa, jota ei hoideta, turmeltuu.

[207]Liite 4. Falander ilmoittaa teoksen nimen seuraavasti: Vall. 997, rivi 3: πείθου μόνον τῇ τοῦ ᾽Ισοκρατούς παραινέσει πρὸς Δημόνικον γεγραμμένῃ (‘tee vain niin, kuin mitä on kirjoitettu Isokrateen kehotuspuheessa Demonikokselle’). Hän siteeraa tässä teoksen loppupuolta, *Ad Dem.* 18.

[208]Vall. 2183, rivit 1–2: Σοφίαν πάντων τῶν κτημάτων ἀθάνατον λέγει ὁ περὶ τους λόγους δεινότατος ᾽Ισοκράτης.

[209]Vall. 1558, rivit 1–2: ῞Οτι μόνη ἡ σοφία κτημάτων ἀθάνατόν ἐστιν, οὐ χωρὶς ὁρμίς [po. ὅρμου] τινος θεσπεσίου τοῖς ἀπογόνοις παρεδώκε ὁ ᾽Ισοκράτης.

[210]LSJ, Lampe, Sophocles, TLG, Scapula ja Schrevelius eivät tunne substantiivia κρινών.

Eteläsuomalainen Arvidus Reuther siteeraa vuonna 1679 pitkän katkelman **Epiktetosta** väitösonnittelunsa (13 r.) keskivaiheilla: "Tämä siis on tie korkeimman Jumalan tuntemiseen ja hänen ylistämiseensä laululla yhdessä Epiktetoksen kanssa: 'Jos olisin satakieli, laulaisin satakielen lailla, jos joutsen, joutsenen. Koska olen järjellinen olento, on minun tehtäväni ylistää Jumalaa'."[211] Epiktetos-sitaatti on Kaitselmuksesta-nimisestä esseestä.[212] Tiellä Jumalan tuntemiseen Reuther tarkoittaa luonnon tutkimista. Hän lainaa lopuksi myös sanontaa "hyvä on vaikeaa".[213] Eteläsuomalainen Elias Woivalenius siteeraa väitösonnittelunsa (17 r.) alussa vuonna 1684 hieman muunnellen **Menandrosta**: "'Hyve on ihmisten aseista parhain', sanoi oikeutetusti ateenalaisten oraakkeli Menandros." Lausuma kuuluu Menadroksen gnoomisiin sanontoihin, kokoelmaan, joka sisältää sekä epäperäisiä, jopa Bysantin ajan sanontoja, mutta myös aitoja mietelmiä Menandroksen komedioista.[214]

Näiden nimeltä mainittujen lisäksi siteerataan "runoilijaa" tai "runoilijoita", "erästä viisasta" ja "muinaisia".[215] Nicolaus Crucelius aloittaa väitösonnittelunsa Isokrates-sitaatilla, mutta viittaa myös "viisaaseen": μελέτη τὸ πᾶν, ἔφη σοφός ('viisas sanoo, että harjoitus on kaikki kaikessa', 17–18). Lausuma oli seitsemän viisaan joukkoon lasketun Periandroksen nimissä.[216] Joskus siteerataan sananlaskuja (ὁ παροιμιώδης λόγος). Simon Paulinus kokosi surunvalitteluunsa professorinrouvan muistoksi useita ihmiselämän uhanalaisuutta kuvaavia "kreikkalaisia gnoomeja ja sananlaskuja".[217]

Siteeraus voidaan ilmaista myös **typografisella keinolla**, kuten sisennyksellä. Christophorus Alanus aloittaa vuonna 1685 väitösonnittelunsa (30 r.) sitaatilla, jota myös luonnehtii:

Τὴν εὔνοιαν ὑποβολιμαίαν καὶ παρέγγραπτον ἐχόντων κατάπτεται ὁ ποιητής·

᾿Εχθρὸς μέν μοι κεῖνος ὁμῶς ἀΐδαο πύληϲιν,
῞Ος χ᾽ ἕτερον μὲν πεύθει ἐνὶ φρεϲὶν ἄλλο δὲ
βάζει.

οὔκ ἀκόμψως μέντοι τοῦτο ἀλλὰ καὶ πάνυ ἀστείως·[218]

---

[211]Vall. 5, rivit 5–10: Αὕτη γάρ ἐστιν ὁδὸς πρὸς τὸ τὸν ὕψιστον θεὸν ἐπιγινώσκειν, καὶ τὸ εἰς αὐτοῦ ὕμνον ὁμοῦ σὺν ᾿Επικτήτῳ κιθαρίζειν· Εἰ ἤμην ἀηδών, ἐποίουν τὰ τῆς ἀηδόνος, εἰ κύκνος τὰ τοῦ κύκνου [---] παρακαλῶ.

[212]Περὶ προνοίας, 1.16.21 (Schenkl): Εἰ γοῦν ἀηδὼν ἤμην [---] παρακαλῶ. Γοῦν-partikkelia ja muutamaa välimerkkiä lukuunottamatta Reutherin teksti vastaa nykyedition tekstiä.

[213]Väitös on Achreliuksen johtama aiheenaan planeetat, mihin Reuther viittaa onnittelun alkupuolella todetessaan, että aurinkoa kutsutaan maailman silmäksi (ὀφθαλμὸς τοῦ κόσμου).

[214]Vall. 4195, rivit 1–3: ᾿Αρετὴν δὲ τοῖς βροτοῖς ὅπλων ὑπέρτατον προσαγορεύει κατ᾽ ἀξίαν ὁ τῶν ᾿Αθηναίων χρησμώδης Μένανδρος. Vrt. Men. nro 434 (Edmonds): ὅπλον μέγιστόν ἐστιν ἀρετὴ βροτοῖς.

[215]Esim. Vall. 998, Vall. 3828 ja Vall. 4013. Ks. Liite 4.

[216]Vall. 2183. Lubinus 1622, P2. Clem. Al. *Strom.* 1.16: μελέτη πάντα καθαιρεῖ. Kontekstina Turun tekstissä on opiskelun vaikeus.

[217]Sananlaskut: Mel. 875, Mel. 586 ja Mel. 1004. Ks. Liite 4.

[218]Substantivoidusta partisiipista (po. οἱ ἔχοντες) puuttuu artikkeli. Alanus käyttää joonialaista muotoa κατάπτεσθαι po. καθάπτεσθαι, LSJ. Vrt. Schrevelius: κατάπτομαι *Ion. pro* καθάπτομαι *perfingere, leviter attingere.*

> Taitavasti ja hauskasti runoilija hyökkää niitä vastaan, joiden hyväntahtoisuus on epäaitoa ja pakotettua: "Haadeen portteja niin en viero ma / kuin sitä miestä, toisia mielessään joka miettii, toisia haastaa." (1–6. Vall. 3828)

Sitaatti on *Iliaan* yhdeksännestä laulusta, pienin muutoksin. Se on myös Lubinuksen ja Schreveliuksen mietelmäkokoelmissa.[219] Toinen sitaatin ilmaiseva typografinen keino on isojen kirjaimien käyttö. Maisteri Isaacus Pijlman käyttää ainoassa kreikankielisessä kirjoitelmassaan, väitösonnittelussa (30 eleg.) vuodelta 1681, Theognista laajalti pohjatekstinään. Sitaatin hän kirjoittaa isoin kirjaimin:

> Κἂν εἰ φαύλων γλῶσσα ἀεὶ φιλοκέρτομος εἴη,
> ΜΑΛΘΑΚΑ ΚΩΤΥΛΛΩΝ ΕΞΑΠΑΤΑΝ Τ’ ΕΘΕΛΩΝ,
> Κεῖνος ὅμως μ’ ἀδαής, γνώμην ἔχει ἔκπεδον [po. ἔμπεδον] αἰεί.

> Ja jos houkkien kieli aina rakastaisikin irvailua, / "haluten pettää puhuen pehmeitä", / kuitenkin sellainen mies on minun mielestäni tietämätön, joka on aina eri mieltä. (7–9. Vall. 986)

Theognis toimii säkeiden pohjatekstinä muissakin kohdissa, mutta ainoastaan tässä säkeessä ja säkeessä 15 Pijlman on selvästi osoittanut isoilla kirjaimilla ei ainoastaan jäljittelevänsä, vaan myös siteeraavansa auktoria.[220] Isot kirjaimet eivät kuitenkaan aina osoittaneet sitaattia, vaan ilmoittivat esimerkiksi tekstiin sirotellun anagrammi-lauseen tai ilmaisivat kunnioitusta.

Yleensä sitaatit tai parafraasit, joissa auktori mainitaan nimeltä, upotettiin suorasanaiseen tekstiin. Vuonna 1690 turkulainen ylioppilas Jacobus Brask sijoitti **Demokritoksen** lausuman runomuotoisen väitösonnittelunsa (20 eleg.) alkuun:

1 Εὐφραδέως γοῦν Δημόκριτος πρόπαλαι μετέειπεν·
᾿Αψεύδεια ᾿φύγε κρουνὸν ἐς ἀντροχαρῆ.

> Kauan sitten Demokritos lausui lennokkaasti: / totuus pakeni luolissa lymyilevään virtaan. (1–2. Vall. 4205)

Demokritoksen säilyneet fragmentit ovat suorasanaisia. Kyseessä ei siten ole aito sitaatti, vaan **parafraasi**.[221] Jos ymmärretään lähde-sana (κρουνός) metaforisesti, lause tarkoittaa totuuden pukemista vuolaaseen ja hämärään sanavirtaan. Lähimmäksi tätä ajatusta Demokritoksen fragmenteissa tulee lausuma totuuden puhumisen tarpeellisuudesta

---

[219]Hom. *Il.* 9.312–313: ᾽Εχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς ᾽Αΐδαο πύλῃσιν, / ὅς χ᾽ ἕτερον μὲν κεύθῃ ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ εἴπῃ. Ks. Lubinus 1622, L6, jossa κεύθει *pro* κεύθῃ. Ks. myös ps.-Phoc. 48 (Horst) sekä Horst 1978, 146.

[220]Vall. 986, säe 15: ΜΗΓΕ ΠΑΡΑ ΚΡΗΤΗΡΣΙ ΛΟΓΟΙΣΙ ΕΜΗΝ ΦΡΕΝΑ ΤΕΡΠΕΙΣ ('äläkä ilahduta mieltäni puheilla viiniruukkujen äärellä'), vrt. Thgn. 981. Muut Theognis-muistumat ovat seuraavat: säkeet 1–2, vrt. Thgn. 241; säe 3, vrt. Thgn. 761; säe 4, vrt. Thgn. 532; säe 13, vrt. Thgn. 89; säe 15, vrt. Thgn. 981; säe 19, vrt. Thgn. 643 ja säe 23, vrt. Thgn. 364 ja 421.

[221]Braskin käyttämä sanasto on epä-demokritoslaista: sana ἀντροχαρής esiintyy orfilaisessa hymnissä ja Oppianoksella nymfien ja Panin epiteettinä, LSJ.

monisanaisuuden sijasta.[222] Turun kreikankielisissä pienteksteissä on kaksi **Pindaros**-parafaasia (*Pyth.* 4.278 ja *Pyth.* 8.95), molemmat pyhien kielten professoreiden – Ericus Falanderin ja Simon Paulinuksen – teksteissä. Kumpikaan ei mainitse Pindaroksen nimeä.[223] Selkeitä parafraasitapauksia onkin runotekstin siteeraminen proosatekstiin – tällöin tekstiä on välttämättä muokattava. Hääteksteissä siteerataan parafraasina 'Salomonia' (Sananlaskut) ja installaatio-onnittelussa Aristotelesta.[224] Petrus Colliander sovitti puolestaan **Homerosta** suorasanaiseen installaatio-onnitteluunsa:

> ὀρθῶς ἀπέκριται [po. ἀποκέκριται] Ὅμηρος· Θεοῦ δῶρον ἐστι εὐτυχεῖν βροτούς, μηδαμῶς δὲ τῆς συγκυρίας καὶ τύχης, αἵτινες οὐδὲν εἰσί.
>
> Oikein on sanonut Homeros: Jumalan lahja on kuolevaisille onneksi, mutta sattuman ja kohtalon lahja eivät koskaan, sellaiset eivät ole mitään. (16–18. Mel. 875)

Homeros ja muut antiikin runoilijat tosin puhuvat jumalten lahjoista, mutta nimenomaan korostaen, että ne voivat osoittautua myös kirroukseksi.[225] Collianderin parafraasi on siten *interpretatio christiana*: kristitylle Jumalan antimet myös kirouksena (kuten työ) ovat aina siunaus. Collianderin onnittelun perusteemana on se, kuinka kärsimällä ensin vähän pahaa voi voittaa paljon hyvää. Ensin pitää ponnistella ankarasti opintojen ja tieteen parissa, kunnes saa lopulta viran; kun hyvä asia on saavutettu, vaivat unohtuvat. Colliander esittää sitten kysymyksen, mitkä hyvistä asioista – "hyvien asioiden muurahaispesästä" (μυρμήκια) – on valittava. Hänen mukaansa Homeros kehottaa valitsemaan päämääräksi Jumalan lahjan. Jumalan lahja on ihmisille aina siunaukseksi, sattuman ja kohtalon antimet eivät koskaan; ne ovat merkityksettömiä.[226] Collianderin installaatio-onnittelu on vuodelta 1681. Homerosta luennoitiin Turussa ensimmäistä kertaa luento-ohjelmien perusteella vasta 1690-luvulla.

Antiikin auktoreiden lisäksi kreikankielisissä pienteksteissä viitataan kerran myös moderniin kirjailijaan. Henricus Winterus aloittaa vuoden 1676 väitösonnittelunsa (55 r.) **Scaligerin** ajatuksen parafraasilla "Scaliger esittää oikean ajatuksen: opiskelu, josta puuttuu dialektiikka, on valitettava erehdys".[227] Winterus tarkoittanee tässä J.C. Scaligeria, joka *Poetiikkansa* ensimmäisessä kirjassa mainitsee dialektiikan.[228]

---

[222]Demokritos frg. 225 (Diels & Krantz): ἀληθομυθέειν χρεών, οὐ πολυλογέειν. Ks. myös varianttifragmentti 44 (Diels & Krantz).

[223]Simon Paulinus vuonna 1675 ja Falander vuonna 1689. Paulinus oli tuolloin vielä opiskelija. Liite 4.

[224]Salomon: Mel. 1054, Aristoteles: Mel. 1012. Ks. Liite 4.

[225]Vrt. *Il.* 3.64–66 ja *Il.* 20.265 sekä myös Thgn. 1033–1036 (West), joissa jumalten lahjoja kohtaan tunnetaan myös vastenmielisyyttä.

[226]Jumalten lahjoista puhuu myös David Lund v. 1695, Vall. 2341. Henricus Paulinus asettaa hääonnittelussa v. 1675 vastakkain kohtalon ja Jumalan tahdon. Mel. 654.

[227]Vall. 968, rivit 1–3: Ὀρθῶς λέγει τὴν γνώμην ὁ Σκαλίγερος· ἡμέτερα ἡ ἀποδημία ἐν σπουδαῖς ἄνευ τῆς Διαλεκτικῆς ἐλεεινὸν σφάλμα ἐστίν. Winterus käyttää tässä erikoisia ilmaisuja: ἀποδημία tarkoittaa vierailla mailla oleskelua ja σφάλμα epäonnistumista, mutta myös horjahtamista ja kompastumista.

[228]Scaliger 1561, 1.2.3b (I, 74 Deitz): *Et sane dialectica scientia est communis omnibus generibus argumentandi*. Samassa gratulaatiossa Winterus vertaa respondenttia juoksijahevoseen.

II.6. Imitaatio ja cento

Kreikankielisten epideiktisten pientekstien yleisintä intertekstuaalisuutta tai tekstienvälisyyttä on imitaatio. Kirjoittaja imitoi, jäljittelee, antiikin auktorin tekstiä, eli hän ottaa auktorin säkeitä tai rivejä tai osia säkeistä tai riveistä, sovittaa ne omaan tekstiinsä, kuitenkaan ilmoittamatta lähdettä tai osoittamatta millään tavalla käyttäneensä toisen kirjoittajan tekstiä. Ero sitaattiin ja parafraasiin on siten se, että imitaatio tehdään kertomatta, että käytetään toisen tekstiä hyväksi, siteerataan hiljaisesti. Sitaatissa ja parafraasissa pohjatekstin käyttö aina jollakin tavalla ilmoitetaan, vaikkapa sisennyksellä tai epämääräisesti tyyliin 'joku muinainen runoilija sanoi'. Imitaatiossa ei kuitenkaan ole kyse kirjallisesta varkaudesta, vaan ajan normaalista käytännöstä. Antiikin kirjailijaa käytetään pohjatekstinä, loimena, jonka avulla kudotaan omaa tekstiä. Intensiivisintä imitaatio on centossa, jossa pohjatekstiä käytetään hyvin laajalti hyväksi.

Hääonnittelussa vuodelta 1653 anonyymi kirjoittaja on käyttänyt pohjatekstinään Hesiodoksen *Jumalten syntyä* säkeissä 10–13 cento-tyyppisesti:

Αὐτίκα γὰρ πολλοὶ γαμέειν φεγύουσι [!]· λέγοντες
10 Τῆμα [po. Πῆμα] μέγ᾽ ἐστὶ γένος δὲ γυναικῶν θηλυτεράων,
Κηφῆνας βόσκουσι, οἳ βόσκουσι γυναῖκας,
᾽Αλλότριον κάματον σφετέρην εἰς γαστέρ᾽ ἀμῶνται,
Φεύξομεν [!] οὖν δὲ γάμον, καὶ χέτλια [!] ἔργα γυναικῶν

10 Hes. *Th.* 592 *Th.* 590 11 *Th.* 595 12 *Th.* 599 13 *Th.* 603

Tässä hääonnittelussa puhutaan siis henkilöistä, jotka kaihtavat avioliittoa.[229] Kymmenes säe koostuu kahdesta lähekkäisestä *Jumalten synnyn* säkeestä (590 ja 592). Seuraavaan säkeeseen (11) kirjoittaja on ottanut Hesiodokselta vain säkeen 595 alkuosan, lopun hän on sepittänyt itse. Tämä käytäntö oli imitaatiossa ilmeisesti yleinen: nimenomaan säkeiden tai säkeistöjen alkuosia rakenneltiin antiikin auktoreiden säkeiden pohjalta, ja kun oli ikään kuin päästy alkuun, jatkettiin itsenäisemmin.[230] Kirjoittaja on ottanut myös säkeen 12 suoraan Hesiodokselta. Kirjoittaja on myös hieman muunnellut Hesiodoksen tekstin merkitystä vaihtamalla naisten toimia kuvaavan adjektiivin: Hesiodos puhuu pahoista töistä, μέρμερα ἔργα (603), hääonnittelun kirjoittaja katalista töistä (σχέτλια ἔργα).[231]

Panegyyrisissä onnitteluissa imitoitiin usein Hesiodoksen *Jumalten synnyn* alkuosan invokaatiota runottarille. Ylioppilas Matthias Saliniuksen installaatio-onnittelu vuodelta 1698 alkaa invokaatiolla:

1 Μῶσ᾽ ῾Ελικωνιάδες καὶ Πιερίδες τε καὶ Νύμφαι,

[229] Mel. 312. Ks. *Kuva 3*. Tämä hääruno on ilman tekijämerkintää; runon käännös, ks. hääonnittelut, s. 227.
[230] Ström 1991, 34 on havainnut saman ilmiön ruotsalaisissa latinankielisissä epideiktisissä runoissa.
[231] Fraasi σχέτλια ἔργα, ks. myös Hes. *Op.* 238 ja Thgn. 733.

Αἵ θ' Ἑλικῶνος ἔχουσιν ὄρος μέγα τε ζάθεόν τε·
Ἐκ θυμοῦ μέλπεσθε ἐπήρατον ὄσσαν ἱεῖσαι·
Ἠδὲ ἀγαλλόμεναι ὀπὶ καλῇ τὴν μελίγηρυν
Καὶ γλυκερήν τε προχεῖτε ἀοιδήν· Ἀμμιγα ἠμέν
Πᾶσα ΑΒΩΗ νῦν γήθησον ἄγαν φρεσί·

2 Hes. *Th.*. 2 3–4 *Th.* 67–68 5 vrt. esim. *Th.* 97

Helikonin runottaret, pieridit ja nymfit, / joilla on hallussaan Helikonin suuri ja loistava vuori! / Laulakaa sydämenne pohjasta rakastettavin äänin! / Ylistäen kauniilla äänellänne / laulakaa ihastuttava ja suloinen laulu! / Yhdessä koko Turku iloitsee nyt sydämessään! (1–6. Mel. 1685)

Jonas Haglinus aloittaa väitösonnittelunsa vuonna 1677 seuraavasti: "On hienoa purjehtia moniin eri kaupunkeihin, mutta asua kannattaa vain parhaimmassa. Tämän sinä runottarien viisas opiskelija, ystäväni, herra Uxelgreen, päätit tehdä [---]".[232] Haglinus esittää ensimmäisen lauseen ajatuksen ikään kuin omanaan, mutta se on lähes suoraan *Lastenkasvatuksesta*-kirjoitelman kohdasta, jossa selostetaan filosofian keskeistä asemaa kasvatuksessa. Haglinus on pääosin vain muuttanut pohjatekstin sanajärjestystä.[233] Haglinuksen onnittelussa kohta tarkoittaa sitä, että respondentti Uxelgreen on opiskellut monia aineita, mutta keskittyy nyt teologiaan. Olaus Lauraeus muuntelee puolestaan väitösonnittelussaan vuonna 1679 pseudo-Pythagoraan säettä. Kun *Kultaisissa lauseissa* puhutaan ihmisen asettamisesta jumalallisen hyveen jäljille, puhuu Lauraeus onniteltavan asettamista jumalallisen luonnon jäljille.[234]

Turun kreikankirjoittajat käyttivät pohjateksteinä seuraavien, pääosin epäperäisten kirjailijoiden teoksia: Hesiodos ja pseudo-Hesiodos (*Herakleen kilpi*), pseudo-Isokrates, pseudo-Plutarkhos, Theognis ja *Theognidea*, pseudo-Fokylides ja pseudo-Pythagoras. Edellisten lisäksi imitoitiin eeppisen kielen formuloita.[235] Aivan kuten sitaattien ja parafraasien kohdalla, pohjatekstit olivat pääosin juuri niiltä kirjailijoilta, joilta Turussa oli ilmestynyt tekstieditiotkin. Kuitenkin esimerkiksi ylioppilas Daniel Unger jäljitteli väitösonnittelussaan *Demonikokselle*-kirjoitelmaa jo vuonna 1667 – siis neljä vuotta ennen Falanderin edition ilmestymistä.[236] Luettiinhan pseudo-Isokratesta jo koulussa. Turun

[232]Vall. 3798, rivit 1–2: Τὰς πολλὰς περιπλεῦσαι πόλεις καλὸν μέν, τὴν δὲ κρατίστην ἐνοικῆσαι χρήσιμον. Ταῦτα σύ, τοῦ μουσῶν σπουδαστὰ κράτιστε, φίλε μου Ὤξελγρεν συνεῖδες [---].
[233]Ps.-Plut. *De lib. educ.* 7c: ὥσπερ γὰρ περιπλεῦσαι μὲν πολλὰς πόλεις καλόν, ἐνοικῆσαι δὲ τῇ κρατίστῃ χρήσιμον.
[234]Vall. 2180, säe 3: Ὅσσα σε τῆς θείης φύσεως εἰς ἴχνια θήσει. Ps.-Pyth. 46 (Thom): ταῦτά σε τῆς θείης Ἀρετῆς εἰς ἴχνια θήσει. Säkeen tulkinnasta, Thom 1995, 169–171. Samaa säettä – sanatarkasti – käytti Johannes Sidbeckius vuoden 1728 väitösonnittelussaan. Vall. 1366.
[235]Ks. Liite 4. Imitaatiosta mainittakoon vielä seuraavat: Thgn.: Mel. 280, Mel. 1791, Mel. 1420, Mel. 1722; ps.-Phoc.: Mel. 1791, Mel. 2046, Mel. 1148; ps.-Isoc.: Mel. 601, Mel. 738 (sekä sitaatti että imitaatio), Mel. 628; ps.-Plut.: Mel. 815; Hes.: Mel. 312, Mf 4928; ps.-Pyth.: Vall. 2180, v. 1679, Vall. 1366, v. 1728, Vall. 2738, v. 1686. Vertailumateriaalissa samassa hääonnittelussa imitoidaan Mimnermosta, Solonia ja Tyrtaiosta. Liite 2. Hääonnittelut, nro 6. Mel. 203.
[236]Vall. 2024, säkeet 8–10, vrt. *Ad Dem.* 6. Viipurilaisen Ungerin onnittelu (25 r.) oli Turun akatemian ensimmäisiä proosaonnitteluja.

akatemian kreikankielisissä teksteissä jäljiteltiin vain tätä Isokrateen epäperäistä esseetä – jota pidettiin tietysti aitona. Hesiodoksesta ei Turussa ilmestynyt tekstieditiota, ja opetusohjelmaan Hesiodos tuli säilyneiden luento-ohjelmien perusteella vasta 1750-luvulla. Toisaalta *Iliaan* ensimmäistä laulua, jonka editio ilmestyi 1695, ei käytetty varsinaisesti pohjatekstinä, vaikka homeeristen fraasien jäljittely lisääntyikin 1690-luvulla heksametrin suosion myötä. Alkuteoksia ei kuitenkaan tarvinnut välttämättä lukea: Homeroksen ja Hesiodoksen säkeitä oli sentenssikokoelmissa ilman viitettä auktoriin ja myös esimerkiksi Nicolaus Salanuksen *Gnomologiassa* (Upsala 1656).[237]

Edellä mainittujen suosituimpien antiikin auktorien lisäksi jäljiteltiin yksittäisesti esimerkiksi Aristotelesta, Plutarkhosta, Moskhosta, Kallimakhosta ja jopa Ciceroa kreikaksi käännettynä (Ericus Falander). Aristoteleelta lainattiin huomautusta, että ihminen on "poliittinen eläin", toisin sanoen sosiaalinen olento (*Pol.* 1.1253a2–3). Lause oli varmasti niin tunnettu, että auktorin nimeä ei tarvinnut mainita – kaikki kuitenkin tunnistivat sen olevan peräisin Aristoteleelta.

Turun kreikankielisissä teksteissä ei käytetty pohjatekstinä tai siteerattu Gezeliuksen kielioppiin sisältyviä piispa Neiloksen mietelmiä eikä Turun akatemian kirjaston kokoelmiin kuuluneita eurooppalaisten humanistien kirjoittamia kreikankielisiä runoja. Martin Crusiuksen *Germanograecian* kreikankielisten runojen kokoelma sisälsi runsaasti eri epideiktisten tekstilajien runoja. Ehkä niitä ei huomattu käyttää hyväksi tai haluttiin ottaa pohjatekstiksi nimenomaan antiikin auktoreita. Kuitenkin Johannes Posseliuksen keskusteluoppaasta otettiin fraaseja omiin teksteihin – ja paljon ennen sen Turun-painoksen ilmestymistä.

Kreikankirjoittajien imitaatio on tekniikaltaan usein samanlaista kuin siteeraaminen: kohta sovitetaan omaan tekstiin vain pienin muutoksin, jolloin pohjatekstin merkitys ei ratkaisevasti muutu. Poikkeuksellinen on Nicolaus Svenoniuksen väitösonnittelu vuodelta 1688, jossa hän on käyttänyt juuri Johannes Posseliuksen keskusteluopasta pohjatekstinään. Posseliuksen tekstissä oppilas hyvästelee opettajansa ja opettaja vastaa opiskelijaa ylistäen.[238] Svenonius jäljittelee onnittelussaan (15 r.) niin tarkasti Posseliusta, että hänen omaa kreikkaansa on lähinnä vain onnittelun otsikko ja allekirjoitus. Svenoniuksen muutokset ovat vähäisiä (seuraavassa alleviivatut sanat), mutta yhdessä kohtaa hän käytti merkitykseltään vastakkaista sanaa:

> Κεχαρισμένη μοί, ὦ φίλτατε νεανίσκε, ἡ δήλωσις τῆς σπουδαίας καὶ σωφροσύνης σου, ἣν ταύτῃ τῇ σπουδαίᾳ ἐπιδεικνύεις. οἶδα γὰρ ἐν τούτῳ τῷ ἐφθαρμένῳ αἰῶνι, καὶ τοῖς βλαβεροῖς τῆς νεότητος τρόποις **μικροὺς** τοιούτους εἶναι, τὴν σύνεσιν ἐν τῷ μανθάνειν τὰ γράμματα, καὶ τῶν ἐκείνων τῶν τρόπων σπουδὴν μιμουμένους.

[237] Ks. edellä, s. 69–70.

[238] Posselius 1690, 56–58. Opettajan repliikki oppilaalle ei ole kolmen sivun mittainen; keskusteluopas on kaksikielinen, joten parilliset sivunumerot viittaavat kreikankieliseen tekstiin.

> Minua ilahdutti, nuori mies, ahkeruutesi ja järkevyytesi, jota osoitat tässä työssäsi. Sillä tiedän, että tänä turmeltuneena ja nuorison huonojen tapojen aikakautena **vähän** on sellaisia, jotka keskittävät älynsä opiskeluun ja tapojen opiskeluun. (1–8. Vall. 1426)

Posseliuksella kohta kuuluu: "Minua ilahdutti, nuori mies, järkevyytesi ja lahjakkuutesi, jota osoitat tässä puheessasi. Olisipa tänä perin turmeltuneena aikana paheellisen nuorison tavoissa **enemmän** sellaista, joka muistuttaisi ahkeruuttasi opiskelussa ja tapojen oppimisessa."[239] Tekstien perusmerkitys on kuitenkin sama: ylistetty opiskelija on hyveellinen paheellisena aikakautena.

Tyypillistä oli imitoida aina samoja kohtia samalta auktorilta. *Demonikokselle*-kirjoitelman kohta, jossa verrataan viisautta voimaan, rikkauteen ja kunniaan, toimii pohjatekstinä useissa onnitteluissa (*Ad Dem*. 5–7). Aihe tietysti sopi hyvin akateemiseen kirjoitelmaan.[240] Toisaalta opetusohjelmaan kuuluvana tekstinä *Demonikokselle*-kirjoitelmasta luultavasti opetettiin ja opeteltiin vain tiettyjä kohtia. Epideiktisessä tekstissä saattoi olla myös sekä sitaatti että imitaatiota samalta auktorilta. Nicolaus Crucelius aloittaa väitösonnittelunsa (33 r.) vuonna 1679 sitaatilla ja jatkaa pääosin imitaatioilla:

1–2: sitaatti: λέγει ὁ [---] Ἰσοκράτης. Ps.-Isokrates vertaa hyvettä (ἀρετή) katoaviin kauneuteen, voimaan ja rikkauteen (*Ad Dem.* 19), Crucelius viisauteen.[241]
4: imitaatio: *Ad Dem.* 5.
5–6: imitaatio: ps.-Plut. *De lib. educ.* 5d. Ps.-Plutarkhoksen mukaan maine on epävakaista ja kauneus lyhytaikaista – nämä ominaisuudet Crucelius antaa rikkaudelle.[242]
8–9: imitaatio: *Ad Dem.* 6. Ps.-Isokrateen mukaan hyve on jaloin ominaisuus (κτῆμα σεμνότερον). Crucelius on vaihtanut hyveen tilalle viisauden.
9: imitaatio: *Ad Dem.* 7, jossa todetaan, että ainoastaan viisaus vanhenee kanssamme (μόνη συγγηράσκει).
10: sitaatti, sanonta: χαλεπὰ τὰ καλά.
10–15: sitaatti: antiikin runoilijat (οἱ ποιηταὶ μυθολογεύουσι).
17–18: sitaatti, sanonta: μελέτη τὸ πᾶν ἔφη σοφός ('joku viisas sanoi: harjoitus on kaikki kaikessa').
21–22: imitaatio: *Ad Dem.* 7.
24–25: imitaatio: *Ad Dem.* 7.

Crucelius mainitsee siis vain Isokrateen ja "antiikin runoilijat" sekä siteeraa tunettua sanontaa "hyvä on vaikeaa". Muuten hän on siteerannut hiljaisesti eli imitoinnut. Onnittelu on tekstien mosaiikki, jossa vuorottelevat otteet *Demonikokselle*- ja *Lastenkasvatuksesta*-kirjoitelmista ja

---

[239]Posselius 1690, 56–58: κεχαρισμένη μοί ἐστιν, ὦ φίλτατε νεανίσκε, ἡ δήλωσις τῆς σωφροσύνης καὶ εὐχαρισίας σου, ἐν τοῦτῳ τῷ λόγῳ σου ἐπιδεικνύεις. εἴθε δέ ἐν τούτῳ τῷ διεφθαρμένῳ αἰῶνι τοῖς βλαβεροῖς τῆς νεότητος τρόποις **πλείους** τοιοῦτοι εἶεν, τὴν σὴν ἐν τῷ μανθάνειν τὰ γράμματα καὶ τῷ διοικῆσαι τοὺς τρόπους σπουδὴν μιμούμενοι.

[240]Liite 4. Ks. myös Vall. 2024, v. 1667; Vall. 2183, v. 1679; Vall. 979, v. 1679; Vall. 664, v. 1695; Vall. 4024, v. 1697.

[241]Toisaalta Crucelius lisää katoaviin ominaisuuksiin myös kunnian, jota kateus väheksyy: τὴν δὲ τίμην ὁ φθόνος διασύρει. Vall. 2183, rivit 5–6.

[242]Lisäksi hän toteaa, kuten pseudo-Plutarkhos, että köyhinkin voi saada osansa viisaudesta: τὸ μέγιστον τοῖς πονηροτάτοις μέτεστι. Vrt. *De lib. educ.* 7d.

kreikkalaiset sanonnat. Ajan kirjallisuuskäsityksen mukaan oli täysin hyväksyttävää, että Cruselius kutoi tekstinsä näin kirjavista aineksista.

II.7. Viittaukset ajankohtaisiin tapahtumiin

Epideiktisen kirjallisuuden ei ollut tarkoitus olla ajankohtaista tai kuvastaa kirjoittajan elämysmaailmaa. Sen tavoitteet olivat toisaalla, kuten kohdehenkilön ylistyksessä, ansion kunnioittamisessa ja nimen ikuistamisessa. Silti joihinkin epideiktisiin pienteksteihin, jopa kreikankielisiin, heijastui ajan tapahtumia.

Pyhien kielten professori David Lund nimitettiin teologian professoriksi helmikuussa 1698, katovuosien 1695–1697 jälkeisenä keväänä. Nälkää kärsittiin vielä kevättalvella 1698, ja vasta seuraavana kesänä saatiin hyvä sato. Ylioppilas Enevald Wanochiuksen installaatio-onnittelu Lundille alkaa seuraavasti:

1 ᾿Ητται πέλεν μεγάλη, στενόεις [po. στονόεις] καὶ δεινὸς ὄλειθρος,
᾽Αλγεα πολλὰ Θεὸς γὰρ ᾠρσ᾽ ἂν χωόμενος κῆρ.
Μηδ᾽ ἀλόγως τοιαύτην ἀρχὴν θῶμαι [!], ἐπειδή
᾽Εν ταύταις χώραις πενίη πέλεν οὐ παραβλητός.
5 Χίλια πολλὰ βροτὼν λιμὸς βλαβερὸς θανάτωσεν,
᾽Ανθρώπων παύρους κατέλειψεν, ἔκτεινε δὲ πολλούς
᾽Αργαλέον πείνη δειὸν [po. θεῖον] ῥα δαμάσσατο λαόν,
Πειναλέων μερόπων ὀλέκοντό κε μύρια συχνά,
Τηλόθι ἐν βορέᾳ συνέβη μεγαλεία τὰ δεινά.

> Häviö oli suuri, kauhea tuho nostatti valituksia, / sillä vihastunut Jumala soi paljon tuskaa. / Tällaista aloitusta en pidä mielettömänä, / koska kaikkialla vallitsee ennennäkemätön puute. / Vahingollinen nälkä tappoi useita tuhansia ihmisiä, / muutamat se säästi, monia surmasi, / tuskallisesti nälkä tappoi jumalista kansaa, / ja kymmeniä tuhansia nälkäisiä turmeltui, / kun kaukana Pohjolassa lankesi suuri kato. (1–9 Mel. 1678)

Wanochiuksen on aluksi selitettävä onnitteluun sopimaton – mutta ajankohdan pakottama – valittava sävy.[243] Yllättävä ei ole Wanochiuksen huomautus vihastuneesta Jumalasta. Andreas Aschelinus toteaa arkkiveisussaan *Ylitzen sen ei ikän täydellisesti surcuteltavan ja walitettawan näljän* (1697) kadon syyksi nimenomaan ihmisten syntisyydestä vihastuneen Jumalan.[244] Aschelinuksen arkkiveisu nousee väliin kuvalliseen vaikuttavuuteen ("nahca luisa rippu", "juopu itcun-picarist"), Turun oppineen kuvaus on puolestaan kauheuksia toistelevaa. Wanochius on ottanut seitsemännen säkeensä, jossa hän puhuu "vahingollisesta

---

[243]Nälkävuoden teema esiintyy muissakin epideiktisessä teksteissä, kuten Johannes Neelmanin latinankielisessä ylistyspuheessa Kaarle XII:lle vuonna 1706. Ks. Kajanto 2000, 181–182, jossa suomennettuna juuri nälkävuosia kuvaileva kohta.

[244]Koskimies 1921, 213–216, Setälä & Tarkiainen & Laurila 1930, 427–236.

nälästä", jostakin sentenssikokoelmasta ja mukaillut säettä hieman.[245] Nälkävuosien kauhukuvaston vakioteemana oli myös se, että nälkä ei ainoastaan vahingoita ja tapa ihmisiä, vaan myös turmelee moraalin. Vaikka Wanochius esittelee nälän ja puutteen vaikutusta tavalliseen kansaan, vaikutti 'pikku jääkauden' aiheuttama nälänhätä myös vuoden sadosta riippuvaiseen Turun akatemiaankin.[246]

Wanochiuksen onnittelu ilmestyi omana julkaisunaan sisältäen vain tämän yhden runon (33 heks.). Runo jakaantuu temaattisesti nälkävuosien kuvailuun (1–9), jolle antiteesiksi, ἀντὶ τόσων δὲ κακῶν (10), Wanochius asettaa akateemisen kyvykkyyden (10–22). Onneton ajankohta siten ikään kuin korostaa ja syventää kohdehenkilön ja juhlahetken onnea. Lopuksi Wanochius vielä palaa katovuosi-teemaan rukoillessaan Jumalaa varjelemaan uskon (γνῶσις) puhtautta sekä lievittämään suurta nälkää. Samalla hän toivottaa Lundille pitkää ja onnellista elämää (23–31). Runon viimeiset säkeet kiinnittävät alkusäkeiden tapaan huomiota kirjoittamistapahtumaan: "Säkeet päättyvät, ja runotar vaikenee, / kun ajan lyhyys estää kirjoittamasta enempää."[247]

Andreas Fornander (*smol.*) mainitsee väitösonnittelussaan (18 r.) parhaillaan käytävän sodan: "Olet peloton tällaisella hetkellä, jolloin pelottavat sotahuudot kaikuvat isänmaassamme, ja nouset katederille."[248] Petrus Bångin johtaman väitöskirjan aiheena oli sakramenttien tarkoitus, ja väitöstilaisuus oli 6.10.1677. Ruotsi kävi tuolloin vielä sotaa Tanskaa vastaan, vaikka rauhanneuvottelut oli jo aloitettu.[249] Fornander tarkoittaa isänmaalla (πατρίς) joko kotimaakuntaansa Smoolantia tai Ruotsia. Myös väitöksen esipuheessa viitataan sotaan, joskin lähinnä yleisenä ja aina toistuvana ilmiönä.[250]

Professori Ericus Falander mainitsee väitösonnittelussaan (8 r.) tulipalon: "Sillä etenkin tällä hetkellä meidän, jotka olemme äsken kokeneet hävitystä tulipalon vuoksi (διὰ πυρός), on puhuttava rohkeudesta."[251] Tämän *pro gradu* -väitöksen, jota puolustettiin 6.8.1681, aiheena olikin rohkeus. Turussa oli kesällä riehunut tulipalo, joka tuhosi Turun tuomiokirkon sisustusta ja akatemian rakennusta.[252] Onnitteluissa saatettiin viitata myös ajan moraaliseen turmelukseen kuten Ericus Brunnius väitösonnittelussaan (21 r.) vuonna 1685

---

[245]Se on Lubinuksella 1922, Nv ja Schreveliuksella 1690, 937, nro 562 muodossa: ᾽Αργαλέον πενίαν κακόν, ἀσχετον, ἀμέγαρτον, δάμνησι λαόν.

[246]Klinge *et al.* 1987, 148–150 (Klinge). Professoreille jäi maksamattomia palkkasaatavia.

[247]Mel. 1678, säkeet 32–33: ᾽Εστὶ τέλος μέτρων καὶ αὐτίκα παύεο Μοῦσα / ῞Οττι γράφειν πλείω χρόνος ὢν κομιδῆ βραχὺς εἴργει. Säe 32 esiintyy myös eräässä vertailumateriaalin promootio-onnittelussa. Liite 2, promootio-onnittelut, nro 4. Mel. 40.

[248]Vall. 737, rivit 11–13: ἄφοβος ἐν τοιούτῳ καιρῷ (ἐν ᾧ φοβεραὶ πολέμων ἀκοαὶ ἐν ταῖς χώραις τῆς πατρίδος ἡμῶν στρέφονται) τὴν καθέδραν ἀναβάς.

[249]Vuonna 1672 alkaneessa Hollannin sodassa Ruotsi oli liittoutunut Ranskan kanssa. Hollanti ja Tanska julistivat sodan Ruotsille v. 1675. Ruotsi voitti Lundin taistelun v. 1676. Rauha solmittiin kolme vuotta myöhemmin.

[250]Vall. 737. Ulmgreen korostaa, etteivät kirkkoa uhkaa niinkään ulkoiset kuin sisäiset viholliset (ts. harhaopit).

[251]Vall. 878, rivit 3–5: [---] ταύτης [*sc.* ἀνδρείας] γὰρ μάλιστα ἐν τῷ παρόντι λόγον ποιητέον ἡμῖν κακοπαθήσασι τῷ καινῷ τῷ διὰ πυρὸς ἀφανισμῷ.

[252]Yliopiston kirjasto kärsi vauriota, ja esimerkiksi Petrus Laurbecchiuksen runousoppia käsitellyt sarjaväitös tuhoutui lähes kokonaan. Klinge *et al.* 1987, 253 (Knapas) ja 589 (Klinge). Ks. edellä, s. 116.

puhuessaan retorisen *oksymoronin* avulla *syvän* pinnallisuuden aikakaudesta.[253] Myös Nicolaus Svenonius luonnehti vuonna 1688 omaa aikaansa turmeltuneeksi. Hänen käyttämänsä fraasi oli kuitenkin lähes suoraan Posseliuksen keskusteluoppaasta, mikä ei tietenkään estänyt sitä olemasta myös hänen aito mielipiteensä.[254]

Ajankohtaisuutta on myös vuodenajan huomioiminen. Haraldus Almqwist viittaa hääonnittelussaan (1681) häiden talviseen ajankohtaan. Kylmä talvi toimii runossa myös vastakohtana lemmen lämmölle.[255] Vuodenaika ei aina jäänyt pelkäksi maininnaksi. Gabriel Forsteen puolusti matemaattista väitöskirjaa kesäkuun ensimmäisenä päivänä 1695. Professori David Lund aloittaa onnittelunsa seuraavasti: "Nyt on meillä kevätilon aika, / sillä maa on pukeutunut uuteen pukuun."[256] Lund käyttää runossaan eeppisen kielen fraaseja "hedelmällinen pelto", "elvyttävä maa", "tuuhealatvainen tammi" sekä puhuu merestä, joka "ruokkii kaikkea".[257] Myös ylioppilas Laurentius Forbus ylistää onnittelussaan (13 heks.) kevättä. Väitöspäivä oli toukokuun alussa vuonna 1693:

1 Εἰς ὄλβον πάντων ὥσπερ γῆν εἶαρ ὀτρύνει,
Δὺν θάλπους ἡμῖν ἦδος καὶ τὴν νίφαδ᾽ ὠδοῦν [po. ὠθοῦν],
Ὥστε κατ᾽ εἰωθὸς κρυηρὸν πέδον εὔφορον εἶναι,
Κήλουν ὦτα μέλῳ πτηνῶν, καὶ κάλλει ὦπα,

> Ikään kuin kaikkien siunaukseksi kevät elvyttää maan, / tunkeutuu meihin miellyttävänä lämpönä ja sulattaa lumikinokset, / niin että kylmään tottunut pelto on hedelmällinen; / siivekkäiden laululla kevät lumoaa korvat ja kauneudellaan silmät. (1–4.Vall. 2330)[258]

Forbuksen mukaan kevään lämpö ja valo vaikuttavat paitsi peltojen hedelmällisyyteen myös ylioppilaiden ajattelukykyyn kiihdyttämällä talven aikana kohmettunutta ymmärrystä. Luonto toimii vertausesimerkkinä ihmisten maailmalle (οὕτως, 5).[259] Akateeminen onnittelu saattoi siten olla myös eräänlainen kevätruno keskiaikaisen *Veris dulcis aevum* -laulun tai vuoden 1701 virsikirjaan otetun suvivirren tyyliin. Kirjoitusharjoituksissa harjoiteltiin ehkä myös luonnonkuvausta.[260]

---

[253]Vall. 4197, rivi 8: νῦν χρόνου βαθείας τῆς λεπτομερείας. Oksymoronista, Lausberg 1990, 398.
[254]Vall. 1426, rivit 4–5: ἐν τούτῳ τῷ ἐφθαρμένῳ αἰῶνι. Ks. myös Nicolaus Tammelinuksen väitösonnittelu vuodelta 1730 (Vall. 490).
[255]Mel. 868. Ks. tuonnempana hääonnittelujen yhteydessä, s. 233–234.
[256]Vall. 3641, säkeet 1–2: Εἰαρινὸν δ᾽ ἡμῶν νῦν ἀγχόθι χάρμα πάρεστι / Καινά τε γὰρ ἡ χτὼν [po. χθών] εἵματα ἐσσαμένη. Lundin onnittelu (22 eleg.) on jaettu kahdelle sivulle.
[257]Homeeriset ilmaisut: ζείδωρος ἄρουρα (5), φυσίζοος αἶα (9), ὑψίκομος δρῦς (6). Säe 9: Πᾶν ῥ᾽ ὁ τρέφει πόντος – sopii Turkuun, merikaupunkiin.
[258]Myös David Lund kirjoitti tämän väitöksen repondentille kreikankielisen onnittelun (7 heks.) viittaamatta kuitenkaan ajankohtaan.
[259]Tämä on Laurentius Forbuksen ainut kreikankielinen kirjoitelma. Ericus Cajanus sepitti hänelle kreikankielisen promootiorunon vuoden 1694 promootioon (Mel. 1420).
[260]Ainakin kuvailuun (ἔκφρασις), joka oli eräs retorisista perusharjoituksista (*progymnasmata*), kuului myös luonnon kuvaamisen harjoittelemista. Beaton 1989, 24.

Epideiktiset pientekstit henkilökirjasissa

Henkilökirjanen (ruots. personskrift) tarkoittaa yhdelle tai useammalle henkilölle kirjoitettua vihkosta, joka sisältää runoja, suorasanaisia tekstejä tai molempia. Henkilökirjasessa on erityyppisiä onnitteluja, tervehdyksiä ja muita tekstejä muistona jostakin tilaisuudesta. Yleensä henkilökirjanen on yhteisjulkaisu – eräänlainen antologia, jolla on monta kirjoittajaa (vrt. engl. *commemorative anthology*). Suomessa 1600- ja 1700-luvulla painetuista henkilökirjasista 81:ssa on pienimuotoinen kreikankielinen kirjoitelma tai kirjoitelmia.[1] Kuudessa henkilökirjasessa on enemmän kuin yksi kreikankielinen teksti, joten kirjoitelmien kokonaismäärä on 86 kappaletta. Materiaalin jakautumista eri tekstilajeihin eri vuosikymmenillä valaisee seuraava taulukko:

Taulukko 3. *Kreikankieliset epideiktiset pientekstit henkilökirjasissa.*

Vuosi-kymmen	hautajais-tekstit	hää-onnitte-lut	instal-laatio-onnittelut	promoo-tio-onnit-telut	muut onnitte-lut	kaikki
1640–49	0	0	0	0	0	0
1650–59	1	9	2	1	0	13
1660–69	0	0	0	0	0	0
1670–79	6	4	4	3	1	18
1680–89	8	6	6	0	3	23
1690–99	8	0	12	3	1	24
1700–13	3	1	1	1	0	6
1713–21	0	0	0	0	0	0
1722–86	2	0	0	0	0	2
yhteensä	28	20	25	8	5	86

Eniten Turussa kirjoitettiin kreikaksi hautajaistekstejä ja installaatio-onnitteluja. Ryhmä "muut onnittelut" sisältää kanslerionnittelun, kaksi jäähyväistervehdystä sekä yhden tervetulo- ja yhden uudenvuodentoivotuksen. Suorasanaisia näistä teksteistä on 25 ja runomuotoisia 60 kappaletta.[2]

[1]Painetun henkilökirjasen edeltäjiä olivat käsintehdyt muistokirjat, usein ylioppilaiden tekemät. Niissä oli mm. kreikankielisiä sitaatteja. Ks. Jussi Nuortevan monografia (1983) *Suomalaiset muistokirjat ja muistokirjamerkinnät ennen isoavihaa* (HTutk 123), Helsinki.

[2]Kaksi tekstiä on kadonnut, mutta toisen runomitta on tiedossa. Mel. 263 ja Mel. 287.

Runojen prosentuaalinen osuus on siten noin 70 % eli suurempi kuin Turun epideiktisten pientekstien yleensä. Esimerkiksi hääonnittelu puettiin siis mieluummin runomittaan kuin proosaan, toisin kuin vaikkapa väitösonnittelu. Suorasanaisista viidessä on käytetty kirjeformuloita. Runomitoista eleginen distikon ja heksametri ovat lähes yhtä suosittuja (31 / 25). Lisäksi yksittäisiä runoja on sovitettu sapfiseen ja *adoneus*-mittaan sekä anapestiseen dimetriin.[3]

Pääosin Melanderin bibliografian pohjalta kokoamani vertailumateriaali, yhteensä 69 tekstiä, on painettu Upsalassa, Tartossa tai Saksassa.[4] Osa näiden kreikankielisten tekstien kirjoittajista on suomalaisia ylioppilaita ulkomailla kuten Magnus Fordeell. Osa on henkilöitä, jotka myöhemmin muuttivat pysyvästi Suomeen, kuten Johannes Gezelius vanhempi. Merkittävä ulkonainen eroavaisuus Turun teksteihin on se, että vertailumateriaalin kaikista teksteistä vain kaksi on suorasanaisia.[5] Vertailumateriaalin runoissa elegistä mittaa on käytetty jonkin verran useammin kuin heksametriä (39 / 25). Sapfista tai sapfisen tyyppistä mittaa on neljä tekstiä, jambia ja aiolilaistyyppistä mittaa yksi.[6]

Vertailumateriaalin tekstit painottuvat 1600-luvun alkuun, aikaan ennen Turun akatemian perustamista. Tämän vuoksi ei vertailumateriaalin ja Turun materiaalin eri tekstilajien lukumääriä ja ominaisuuksia voi suoraan verrata toisiinsa. Kuitenkin hautajaistekstejä on niin vertailumateriaalissa kuin Turun materiaalissa hieman enemmän kuin hää- tai installaatio-onnitteluja.

Turun eri tekstilajien määriä voi verrata myös toiseen satunnaiseen otokseen, Fantin teoksen kahteen luetteloon kreikankielisistä epideiktisistä runoista: *Index carminum Graecorum*.[7] Fant on koonnut siihen siis vain runoja, suorasanaisia epideiktisiä pientekstejä ei ole mukana. Fant mainitsee yhteensä 100 runoa, jotka on painettu pääosin Upsalassa, mutta myös Tukholmassa, Turussa (9 runoa), Tartossa, Göteborgissa ja Lundissa. Jos jätetään Fantin mainitsemista pois Turussa painetut runot,[8] jäljelle jäänyt materiaali jakaantuu seuraaviin ryhmiin: väitösonnittelut (46 kappaletta), hautajaisrunot (12), installaatio-onnittelut (12), promootiorunot (9), häärunot (6) sekä puheiden onnittelut (6). Fant ei ilmoita, millä perusteella on koonnut luettelonsa – ovatko kyseessä tavallista edustavammat runot vai vain ne, jotka hän on sattunut löytämään teosta kirjoittaessaan. Suurin tekstiryhmä on väitösonnittelut ja seuraavaksi eniten on hautajaisrunoja ja installaatio-onnitteluja – aivan kuten Turussakin. Ilmeisesti kreikka "pyhänä kielenä" sopi juuri hautajaisiin.

---

[3]Kaikki ylioppilas Matthias Saliniuksen laatimia 1690-luvulla: installaatio-onnittelut (sapf. ja *adoneus*; Mel. 1467 ja Mel. 1479) ja promootio-onnittelu anapestiseen mittaan (Mel. 1431).

[4]Ks. Liite 2a. Henkilökirjasissa julkaistut tekstit.

[5]Liite 2. Installaatio-onnittelut, nro 9, promootio-onnittelut, nro 25. Installaatio-onnittelun laati turkulainen Lundeen Tartossa, promootio-onnittelun kohdehenkilöt olivat suomalaisia.

[6]Muutama teksti on kadonnut, kuten Enevaldus Svenoniuksen Upsalassa kirjoittama hautajaisruno v. 1651.

[7]Fant 1775–86 I, 21–24 alaviite r ja 117–120 alaviite q.

[8]Fant mainitsee Turusta kaksi tekstiä seuraavista ryhmistä: väitös-, installaatio- , puhe- ja hääonnittelut sekä hautajaistekstit. Kaikki ne ovat siis mukana Turun-materiaalissani.

II.A. HAUTAJAISTEKSTIT[9]

Hautausriitin tärkein osa keskiajalla oli sielunmessu, eli painopiste oli vainajan saattamisessa tuonpuoleiseen. Uskonpuhdistuksen jälkeen hautajaisten keskeisimmäksi tehtäväksi tuli surevien omaisten lohduttaminen.[10] 1600-luvulla varsinkin yhteiskunnan ylempien säätyjen hautajaiset olivat vaikuttavia näytöksiä hautajaiskulkueineen (*pompa funebris*).[11] Hautajaisten yhteydessä painettiin hautajaisjulkaisuja, joita koristivat emblemaattiset *memento mori* -kuvat, kuten pääkallo, jonka silmäaukoista nousee matoja, tai ruumisarkun päällä istuva huoleton kerubi, joka puhaltelee saippuakuplia nojaten pääkalloon, vieressään tiimalasi ja savua suitseva astia.[12] Vuoden tai useamman vuoden kuluttua hautajaisista saatettiin pitää vainajan muistotilaisuus.

Hautajaisissa pappi piti yleensä kaksi hautapuhetta: ruumissaarnan siunaustilaisuudessa kirkossa ja vapaamuotoisemman hautapuheen haudan äärellä.[13] Ruumissaarnan yhteyteen painettiin yleensä lyhyt elämäkerta eli *personalia*. Muistotilaisuudessa pitivät puheita myös maallikot. Kun vainaja oli akateeminen henkilö, kollega saattoi pitää puheen Turun akatemian suuressa luentosalissa hautajaisia seuraavana päivänä. *Parentaation* nimellä tunnettu latinankielinen muistopuhe (*oratio funebris, sermo funebris*) esitteli etenkin vainajan ansioita ja elämänvaiheita.[14]

Puheiden lisäksi hautajaisiin ja muistotilaisuuksiin laadittiin myös lyhyempiä tekstejä, sekä runoa että proosaa. Lyhyitä hautajaistekstejä koottiin yhteen henkilökirjasiksi, mutta niitä saatettiin painaa myös ruumissaarnojen ja parentaatioiden liiteteksteinä. Joissakin teksteissä on päiväys, joka osoittaa, että ne on kirjoitettu ennen hautajaisia. Julkaisu on siis painettu ennen hautajaisia ja mahdollisesti jaettu siellä.[15] Epäilemättä hautajaisissa ja muistotilaisuuksissa esitettiin myös tekstejä, joita ei painettu tai päinvastoin: painettu kirjoitelma oli tarkoitettu pelkästään luettaviksi, eikä sitä esitetty.

On tärkeää huomata, että hautajaisten yhteydessä tai myöhemmin painetuissa hautajaisjulkaisuissa saattoi olla retoriselta lajiltaan eri tyyppisiä tekstejä: varsinaisten hautajaistekstien lisäksi dedikaatioita ja puheonnitteluita.[16] Hautapuhe omistettiin usein omaisille

---

[9]Englannin kielessä käytetään termiä *Funerary verses* (poems / orations), saksassa *Trauerlitteratur*. 'Hautajaisrunouden' tai 'surunvalittelukirjallisuuden' sijasta termi 'hautajaistekstit' on riittävän avara, sillä tähän genreen sisältyy runojen ohella runsaasti myös suorasanaisia tekstejä. Tapauskohtaisesti voidaan aina puhua surunvalittelurunosta tai muistorunoista tekstin päätehtävän mukaan. Hautajaisteksti-termi on kuitenkin harhaanjohtava sikäli, että kaikki tekstit eivät liittyneet hautajaisiin. Sellaisia olivat esimerkiksi vuoden päästä kuolemasta vietettyä muistojuhlaa varten julkaistut kirjoitukset.

[10]Lönnroth & Delblanc 1999 (Stina Hansson). Laine 1997, 241 (Esko Laine). Hautauskäytännöstä, ks. Stenberg 1998, 21–34.

[11]Johannesson 1968, 114; Laine 1997, 243 (Esko Laine), Stenberg 1998, 21–22.

[12]Tämä embleemi on esimerkiksi Abraham Wanochiuksen ruumissaarnajulkaisun nimiölehdellä v. 1774.

[13]Laine 1997, 240–241 (Esko Laine). Stenberg 1998, 22.

[14]Sarasti-Wilenius 2000, 32.

[15]Sarasti-Wilenius 1997, 234. Toisaalta hautapuheita pidettiin myös hautajaisten jälkeen.

[16]Stenberg 1998, 181–242 esittelee erityyppisiä hautajaistekstejä ruumissaarnan tekstiosina (övriga textdelar): dedikaatioita, kiitosrunoja (*gratiarum actio*) ja muistorunoja.

erillisellä omisteella. Lisäksi onniteltiin hautapuheen tai ruumissaarnan pitäjää hyvästä puheesta. Puheen onnittelu liitettiin hautapuheeseen.

Turun akatemiassa pidettiin yksi kreikankielinen akateeminen parentaatio vuonna 1660.[17] Muuten Turun kreikankieliset hautajaistekstit ovat epideiktisiä pientekstejä, yhteensä 28 kappaletta. Ne ilmestyivät henkilökirjasissa, joissa oli myös muunkielisiä tekstejä, mutta myös *henkilökirjasina* eli itsenäisinä julkaisuina. Kolme pientekstesteistä painettiin ruumissaarnan yhteyteen – yksi saarnoista oli suomenkielinen.[18] Ruumissaarnan tai parentaation pitäjä ei Turussa kuitenkaan kirjoittanut puheeseensa kreikankielistä omistetta. Sen sijaan Ericus Justander onnitteli vuonna 1651 kreikaksi Jonas Betulanderia hautapuheen johdosta, jonka Betulander oli pitänyt kreivi Per Brahen puolison muistoksi (Mel. 276). Justander todellakin vain onnittelee runossaan Betulanderia, Brahen kotipappia, hyvästä puheesta. Justanderin teksti on Turun akatemian ensimmäinen hautajaisiin liittyvä kreikankielinen kirjoitelma, mutta retoriselta lajiltaan se on kuitenkin oraatiogratulaatio, ei varsinainen hautajaisteksti.

II.A.1. Retorinen laji

Hautapuhe oli antiikin aikana epideiktisen retoriikan keskeinen osa, jonka ensisijainen tehtävä oli ylistää vainajaa. Henkilön ylistyksellä (*encomium*) oli vakiintunut kaava tai runko, johon saattoi tukeutua. 200- ja 300-lukujen taitteessa elänyt Menandros Reetori kehottaa ylistämään henkilöä järjestyksessä: syntyperä, koulutus, teot ja näiden (tai jonkun näistä) vertailu jonkun toisen ihmisen vastaaviin. Hän selostaa kolmea hautajaisiin liittyvää puhetta: haudalla pidetty hautapuhe (ἐπιτάφιος λόγος), valituspuhe (μονῳδία) ja lohdutuspuhe (παραμυθητικόν). Valituspuhe, *monodia*, oli hänen mukaansa sovelias etenkin nuorena kuolleiden muistoksi.[19]

Uuden ajan alun runousopeissa hautajaistekstit oli hyvin määritelty, ja tekstilajia käsitellään usein muita lajeja laajemmin.[20] J.C. Scaliger käytti Menandrosta hyväkseen omassa runousopissaan. Antiikin ajan kolme hautapuhetta sulautuivat yhteen, niin että hautajaisteksteillä (puheet, runot, pienimuotoinen proosa) oli kolme keskeistä tehtävää: vainajan ylistäminen eli ἐγκώμιον (*laudatio*), surun ilmaiseminen eli θρῆνος (*lamentatio* tai *luctus*) ja omaisten lohduttaminen eli παραμυθία (*consolatio*). Hautajaistekseissä on siten yleensä erotettavissa ylistys-, valitus- ja lohdutusosat tai useita näitä osia. Huomattavin ero Menandrokseen oli alalajien lisääntyminen. Scaliger määrittelee kaikkiaan seitsemän hautajaisrunouden lajia:

---

[17]SKB 3117. Ks. tuonnempana, s. 409–414.
[18]Mel. 583, Mel. 685 ja Mel. 1791 (suomenkielinen).
[19]Men. Rhet. 2.9.413.5–414.30 (περὶ παραμυθητικοῦ), 2.11. 418.5–422.4 (περὶ ἐπιταφίου) ja 2.16.434.10–437 (περὶ μονῳδίας). Ks. myös Russell & Wilson 1981, xlv ja 325 sekä Viljamaa 1968, 98–99.
[20]Ström 1994, 34.

Epitaphium, *Epicedium*, *Monodia*, *Inferiae*, *Parentalia*, *Threnus* ja *Neania*.[21] O.B. Hardisonin mukaan uuden ajan alun hautajaistekstien alalajeja on melko mahdotonta tyhjentävästi määritellä: termejä käytettiin hyvin vapaasti eri runoista.[22] Useat poetiikan oppikirjojen kirjoittajat kuitenkin selittivät niitä sen perusteella, missä osassa hautajaisia tekstejä esitettiin.[23] Turun akatemian latinankielisissä hautajaisjulkaisuissa termeistä suosituimpia olivat *epitaphium*, *epicedium*, *threnodia*, *elogium* ja *lessus*.[24] Julkaisuissa käytettiin nimiösivuilla otsikoissa joskus myös kreikankielisiä termejä θρηνῳδία, ἐπικήδειον, ἐναγισμός ja μνημόσυνον.

Annika Ström on väitöskirjassaan *Lachrymae Catharinae* (1994) tarkastellut yhdelle henkilölle, Catharina Tidemannille (k. 1628), kirjoitettuja latinankielisiä hautajaisrunoja.[25] Ström mainitsee runojen valitusosan (*lamentatio*) viisi vakioaihetta: julma ja varhainen kuolema, elämän murheellisuus ja lyhyys, suru tässä ja nyt, kuoleman voima sekä kehotukset ilmaista surua. Ylistyksen (*laudatio*) vakioaiheet noudattavat normaaleja henkilölle osoitetun ylistyspuheen (*encomium*) vakioaiheita. Lohdutuksen (*consolatio*) vakioaiheita ovat lohdutus, joka perustuu ylistykseen, elämän murheellisuus ja lyhyys, taivaan ilot, Jumalan voima, kehotukset lopettaa sureminen, kehotukset valmistautua kuolemaan sekä *vale*, jossa vainaja jättää hyvästit läheisilleen, ja lopuksi *precatio* eli rukous (*votum*).[26]

Ström on havainnut hautajaisrunoissa rakenteen alku, keskikohta ja loppu lisäksi dynaamisemman kaksiosaisen rakenteen, joka koostuu vastakkain asetelluista valitus- ja lohdutusosista. Runojen alkuosassa ilmaistaan voimakkaasti surua, joka katkaistaan adversatiivilla konjunktioilla (*sed*, *attamen*). Runo päättyy rauhallisesti ja rauhoittavasti lohdutukseen.[27]

Turun akatemian retoriikan professori Martinus Miltopaeus käsitteli *Institutiones Oratoriae* -teoksessaan (Turku 1669) myös hautajaispuheita (*Orationes funebres et sepulchrales*). Hän jakoi hautajaispuheen neljään osaan: 1) valitus elämän lyhyydestä (elämä on *somnus*, *bulla*, *vitrum*, *glacies*, *flos*, *fabula*, *umbra*), 2) vainajan oppineisuuden ja kelvollisuuden

---

[21]Scaliger 1561, 3.121.–122 (III, Deitz).
[22]Hardison 1962, 113.
[23]Englantilainen Richard Wills kertoo teoksessaan *Poematum liber* (1573) hautajaisrunojen kuuden lajin – *Epicedium*, *Elegia*, *Monodia*, *Naenia*, *Epitaphium* ja *Threnus* – nimitysten riippuvan lähinnä siitä, missä osassa hautausta kukin esitettiin, mutta myös minkä pituisesta runosta oli kyse. Willsin mukaan *Epicedium* pidettiin ennen hautajaisia arkun vieressä. *Monodia* oli kuten *Epicedium*, paitsi että sen lausui yksi henkilö musiikin säestyksellä. *Elegia*, joka oli pidempi runo kuin epitafi, oli valitus kuolleen poismenon vuoksi. *Naeniaa* laulettiin hautarovion äärellä. *Epitaphium*, kuolleesta kirjoitettu lyhyt runo, voitiin kaivertaa hänen hautakiveensä. *Threnus* oli valituslaulu yhteiseksi koetun onnettomuuden vuoksi. Yksityisissä hautajaisissa sen esittivät omaiset ennen hautajaisia. Binns 1990, 60.
[24]Sarasti-Wilenius 2000, 33. Ks. myös Sarasti-Wilenius 1997, 234–238 ja Kajanto 2000, 150–160, joissa yleiskatsaukset Turun latinankieliseen hautajaisrunouteen.
[25]Upsalalaisen professorinrouvan muistoksi julkaistiin poikkeuksellisen suuri määrä hautajaisrunoja: viisi henkilökirjasta, joissa on yhteensä 53 runoa. Niistä kolme on kreikankielisiä: kaksi ylioppilaiden, yksi kreikan kielen professori Johannes Stalenuksen laatima. Ström analysoi vain latinankielisiä runoja, mutta on painattanut kreikankieliset runot ja niiden sisältötiivistelmät teokseensa, Ström 1994, 286–287, 288.
[26]Ström 1994, 77 ja 85.
[27]Ström 1994, 99. Ström on kehitellyt mallin Lausbergin 1990, 241–244 pohjalta. Turun akatemian kreikankielisissä hautajaisteksteissä tällainen antiteettinen rakenne on selkeimmin nähtävissä Simon Paulinuksen runossa Gezelius vanhemman muistoksi v. 1690. Mel. 1199.

ylistys, 3) lohdutus, jossa osoitetaan kuoleman välttämättömyys ja se, että kuolemassa on toteutunut Jumalan tahto sekä 4) vainajan onnittelu hänen saavuttamastaan ikuisesta elämästä. Miltopaeus kehottaa onnittelemaan vainajaa siitä, että hän on saanut maanpaon sijasta kotimaan, työn ja vaivan sijasta levon, murheiden sijasta taivaan ilon, kyynelten sijasta enkelten hymnit.[28] Miltopaeus käsitteli myös epitafi-tyyppisiä hautajaisrunoja ottaen kuitenkin esimerkkejä vain Rooman kirjallisuudesta.[29]

Hautajaisrunoja kirjoitettiin suhteellisen runsaasti myös humanistikreikaksi Francesco Filelfosta alkaen. Daniel Heinsiuksen *Pepluksessa* (1649) on kaikkiaan yksitoista kreikankielistä hautajaisrunoa pääosin elegiseen mittaan, joka oli perinteinen hautaepigrammin mitta. Heinsiuksen runot on kirjoitettu huomattaville gresisteille, kuten viisi runoa Joseph Scaligerin ja yksi Isaac Casaubonin muistoksi.[30] Erikoisia kreikankielisiä hautajaisrunoja sisällöltään ovat ruotsalaisen Josephus Tuhnin vuonna 1702 julkaisemat runot Olaus Rudbeckius vanhemman ja Laurentius Norrmannuksen muistoksi, joissa kuvataan vainajien saapumista taivaaseen. Kreikan kielen kahtiajakoa "profaaniin" ja "pyhään" kuvaa selkeästi se, että Tuhn kuvaa Rudbeckiuksen taivaan Elysionin kenttänä, jolla vainaja kohtaa Homeroksen ja Solonin, kun taas Normannus tapaa kristillisessä taivaassa Abrahamin ja apostolit.[31] Tuonpuoleinen elämä taivaassa ei suinkaan ole vain kristillinen kuva. Taivaallisesta elämästä puhui jo Platon Sokrateen puolustuspuheessa (41a–c). Reetori Himerioksen (300-luvulla) eräässä puheessa vainaja katselee ylhäältä taivaasta alas maailmaan ja asuu jumalten kanssa: μετὰ θεῶν πολιτεύεσθαι.[32]

II.A.2. Ulkofennica eli suomalaisten ulkomailla kirjoittamat tekstit

Vertailumateriaalin seitsemäntoista kreikankielistä hautajaistekstiä viidessätoista julkaisussa ilmestyivät Upsalassa, Tukholmassa ja Tartossa vuosien 1583 ja 1718 välillä, pääosin ennen Turun akatemian perustamista. Näistä kolmessatoista on käytetty hautaepigrammien mittaa,

---

[28]Miltopaeus 1669, 420–426. Vrt. myös Ps.119:19 ja Hepr. 11:13. Metafora elämästä maanpakolaisuutena esiintyy jo antiikin aikana. Platonin nimiin pannussa *Aksiokhoksessa* (365b) Sokrates sanoo elämän olevan asumista vieraassa maassa (παρεπιδημία), poissa ihmisen todellisesta kotimaasta.
[29]Miltopaeus 1669, 428–430.
[30]Heinsius käyttää kahdessa runossa myös doorilaisen murteen muotoja ja on nimennyt runot otsikolla *Idyllium Bucolicum*. Myös ruotsalainen Olaus Swanberg nimesi pitkän kreikankielisen hautajaisrunonsa (217 heks.) nimellä ΕΙΔΥΛΛΙΟΝ. Swanberg 1678.
[31]Floderus 1785–89, 83–85, jossa tekstinäytteet.
[32]Him. *Or*. 8.23, ks. Russell & Wilson 1981, 326. Lattimore 1942, 33. *Sanctorum Patria coelum* -ajatus esiintyy esimerkiksi Johannes Gerhardin uskonnollisessa teoksessa, joka suomennettiin vuonna 1680 (SKB 1382 ja SKB 1383). Ks. Koskimies 1921, 192.

elegistä distikonia, ja vain neljässä heksametriä. Suorasanaisia ei ole yhtään.[33] Kahdeksalla kirjoitelmalla on jokin kytkös Suomeen: Nicolaus Nycopensis ja Johannes Gezelius vanhempi kirjoittivat yhteensä viisi hautajaisrunoa; suomalaisen ylioppilaan ja piispa Johannes Gezelius nuoremman muistoksi laadittiin kreikankielinen runo. Enevaldus Svenoniuksen Upsalassa sepittämä runo on kadonnut.

Vertailumateriaalin mielenkiintoisin hautajaisruno sisältyy Puolan Braunsbergin katolisen seminaarin opiskelijoiden laatimaan julkaisuun, jonka runot luettiin kuningatar Katariina Jagellonican hautajaisissa vuonna 1584. Tukholmassa painettu julkaisu sisältää 17 latinankielistä ja kolme kreikankielistä runoa. Kreikankieliset muodostavat kokonaisuuden, vaikka kullakin runolla on oma kreikankielinen otsikkonsa. Ensimmäisessä runossa (10 eleg.), jonka otsikkona on "Kuoleman neuvo ihmisille", kuolema muistuttaa, että jokaiselle koittaa kerran viimeinen hetki. Toisen runon (16 heks.) otsikkona on "Ruotsin puhuttelu", ja siinä kuvataan koko Ruotsin valtakuntaan leviävää surua vertaamalla sitä toisaalta Ereboksesta nouseviin "pukinhajuisiin harpyijoihin", toisaalta myrmidonien suruun näiden päällikön Akhilleuksen kuoltua. Kolmas runo (12 eleg.) on "epitafi", jossa ylistetään kuningattaren hautamuistomerkkiä.[34] Kreikankieliset runot ovat ilman tekijämerkintöjä. Kahden kreikankielisen runon kirjoittajana on pidetty karjalohjalaista Valentinus Thomaeta, joka laati samaan julkaisuun lyhyen latinankielisen runon. Tälle attribuutiolle ei kuitenkaan ole perusteita.[35]

Kustaa II Aadolfin muistoa kunnioitettiin vuonna 1632 useilla yhteisjulkaisuilla. Tarttolaisten yliopistomiesten laatima henkilökirjanen sisältää kreikankielisen runon, joka on Nicolaus **Nycopensiksen** kirjoittama.[36] Ruotsalainen Nycopensis valmistui maisteriksi Tartossa, mutta hänestä tuli myöhemmin suomalainen, kun hänet kutsuttiin Turun akatemiaan

---

[33]Liite 2. Hautajaistekstit.

[34]Liite 2. Hautajaistekstit, nrot 1–3. Mel. 21. Otsikot: Θανάτου πρὸς τοὺς ἀνθρώπους παραίνεσις, Ἀποστροφὴ πρὸς τὴν Σουηκίαν ja Ἐπιτάφιον.

[35]Virheellinen attribuutio perustuu Tengströmiin 1814, 8, joka viittaa Fantin teokseen. Fant 1793, 34, nro 44: *Carmina sunt XVIII* [!] *Latina, inter quae Valentini Thomae, Finlandi, II Graeca*. Fant ilmoittaa siis runojen määrät väärin. Leinbergin 1891, 178 mukaan *Ruotsin puhuttelu* olisi Valentinus Thomaen laatima; hän viittaa vain Tengströmiin. Todennäköisesti Leinberg on päätellyt, että juuri *Ruotsin puhuttelu* on "ruotsalaisen" Valentinus Thomaen kirjoittama. Valentinus Thomaen lisäksi kirjoittajakunnassa oli kuitenkin myös toinen ruotsalainen, Laurentius Hinsingius, ks. Collijn 1932-33, 12-15. Julkaisu sisältää toisaalta myös erään puolalaisen opiskelijan kirjoittaman latinankielisen runon, joka on osoitettu Ruotsille (*Ad Sveciam de obitu reginae*). Toisin sanoen, *Ruotsin puhuttelun* kirjoittajan ei välttämättä tarvinnut olla nimenomaan ruotsalainen. *Ruotsin puhuttelussa* ei ole myöskään mitään viitettä siihen, että sen tekijä kirjoitti omasta isänmaastaan. Nuortevan 1997, 219 mukaan Valentinusta luonnehdittiin koulun raportissa lahjoiltaan ja koulutukseltaan heikkotasoiseksi. Hän oli aloittanut opintonsa Braunsbergissa kolme vuotta aiemmin, 17-vuotiaana. Tässä vaiheessa opintojaan – Valentinus opiskeli myöhemmin Vilnan jesuiittakollegiossa – Valentinuksen kreikantaito ei varmastikaan riittänyt tämäntasoisiin runoihin. Todennäköisempänä kirjoittajana voisi pitää Christophorus Prziiemsciusta, joka sepitti julkaisuun poikkeuksellisesti kaksi latinankielistä runoa. Toinen niistä on julkaisun viimeinen latinankielinen runo, jonka jälkeen tulevat kreikankieliset runot. Prziiemsciuksen jälkimmäisessä latinankielisessä runossa on poikkeuksellisen runsaasti – verrattuna julkaisun muihin latinankielisiin runoihin – vertausesimerkkejä nimenomaan antiikin Kreikan kulttuurista (Kyyros, Odysseus). Tekijämerkintä puuttuu myös julkaisun kahdesta ensimmäisestä latinankielisestä runosta. Kaikki julkaisun anonyymit runot voivat olla myös yhteistyön tulosta.

[36]Mel. 141 = Jaanson 19. Tartossa painetussa julkaisussa on runoja yhteensä 15 henkilöltä, joukossa savolaisen Michael Savoniuksen pitkä latinankielinen runo.

ensimmäiseksi logiikan ja runouden professoriksi (1640–1650). Sittemmin hän toimi teologian professorina, kunnes hänet vuonna 1658 valittiin Viipurin piispaksi.[37] Nycopensis kirjoitti Tartossa yhteensä kuusi kreikankielistä runoa vuosina 1633–1636. Suomessa hän laati vain latinankielisiä kirjoitelmia.[38]

Nycopensiksen hautajaisruno (34 eleg.) on ns. yksinkertainen akrostikon: monarkin nimi on muodostettu vain heksametrisäkeiden alkukirjaimista: ΓΟΣΤΑΟΣ [!] ΑΔΟΛΦΟΣ. Nycopensis puhuttelee runon alussa vainajaa ja viittaa hänen kaatumiseensa taistelussa: ἐπὶ γῆν ἀναπίπτεις (1). Kustaa II Aadolf kuoli Lützenin taistelussa. Kuningas oli "aseiden valtias" (ὁπλοκράτωρ, 3).[39] Vainajan puhuttelu rajoittuu kuitenkin vain alkuun, muutoin Nycopensis kertoo kuninkaasta ja tämän saavutuksista kolmannessa persoonassa. Runon alkuosa on pääosin valitusta (*lamentatio*), jossa toistuvat surua ilmaisevat verbit (ἀλγεῖν, κλαίειν). Kaikki surevat "katkerin sydämin", ja tämä suruaika on monille hyvin synkkää aikaa.[40] Nycopensis toteaa kaikkien, niin lasten kuin vanhuksienkin, itkevän (9–10). Kuninkaan kuolema aiheuttaa siis maansurun.

Pääosin Nycopensis keskittyy kuitenkin hallitsijan ylistykseen. Kustaa II Aadolfilla oli hallussaan isänmaan pelastus, sen loisto ja maine (19–20). Hän oli myös harras kristitty ja tuki sivistystä: "Loistavasti hän vaali oppilaitoksia, pyhien runottarien oppilaita, / hyveen ja jumalallisen sanan seuraajia."[41] Lohdutus (*consolatio*) keskittyy runon loppuosaan ja sen vakioaiheena on ikuinen elämä, joka "odottaa" kuningasta. Ikuiseen elämään Nycopensis viittaa tosin jo runon puolivälissä: "Valtikan kantaja kuningas lepää yhdessä autuaiden kanssa, / monia iloja hänellä on korkeassa taivaassa."[42] Nycopensis mainitsee myös taivaan "ambrosiaisen", siis kuolemattoman elämän (ζωὴ ἀμβροσίη, 31). Loppurukouksessa (*votum*) hän tyypilliseen tapaan sekoittaa yhteen kristillisen teeman ja eeppisen kielen formulat: "Hän elää ikuista elämää Olympoksella Olympoksen asukkaan / ja lihaksi tulleen Kristuksen kanssa."[43]

Tarton ylioppilaan Johannes Luthin runo (8 heks.) viipurilaisen opiskelutoverinsa Johannes Bartholdin muistoksi vuonna 1653 on *memento mori* -tyyppinen. Luth toteaa, että kaikki tietävät kuolevansa, vain kuolinhetki on epäselvä.[44] Johannes **Gezelius** vanhempi sepitti

---

[37]Nycopensis oli ainoa sekä logiikan että runouden professuurin haltija. Runous sai oman professuurin vuonna 1655. Nycopensiksesta, Mel. 159 (biografiset tiedot), Tengström 1836, 110.

[38]Tämän hautajaisrunon lisäksi hän laati neljä väitösonnittelua sekä yhden puheonnittelun. Ks. Liite 3. Melander 1951–1959 mainitsee yhteensä kymmenen latinankielistä runoa. FENNICA:ssa ei ole Nycopensiksen Tarton tuotantoa kattavasti.

[39]LSJ, Lampe ja Sophocles eivät tunne sanaa ὁπλοκράτωρ. Nycopensis käyttää kuninkaasta myös homeerisia termejä ὅρχαμος ja βασιλεύς sekä myöhempää tavallista hallitsija-termiä ἄρχων.

[40]Mel. 141, säkeet 5–6: Σύμπαντες σὺν ἐμοὶ πενθήσατε ἤτορι πικρῷ / Νῦν ὥρα πολλοῖς ἦλθε σαφῶς στυγερή.

[41]Mel. 141, säkeet 21–22: Λαμπρῶς θρέψε Σχολὰς ἱερῶν παιδεύματα μουσῶν / ᾽Αμφιπόλους ἀρετῆς θεσπεσίου τε λόγου. Kustaa II Aadolfin aloitteesta todella perustettiin kouluja, kuten Turun kymnaasi (1630).

[42]Mel. 141, säkeet 13–14: Σκηπτοῦχος βασιλεὺς κοιμᾶται σὺν μακάρεσσιν / οὐρανῷ ἐν μακρῷ χάρματα πολλὰ ἔχει.

[43]Mel. 141, säkeet 33–34: Ζῇ ἐν ὀλήμπῳ [!] ἀεὶ σὺν ὀλύμπια δώματ᾽ ἔχοντι, / Χριστῷ σαρκοφόρῳ, τὸν βίον ἀίδιον.

[44]Mel. 309, säe 7: Πᾶσι γάρ ἐστι θανεῖσθαι δῆλον, ὁ καιρὸς ἄδηλος.

Tartossa neljä hautajaisrunoa, joista kolme on ruotsinmaalaisten ylioppilaiden ja yksi professorinrouvan muistoksi. Ylioppilaille kirjoitetuissa hautajaiskirjoitelmissa kiinnitettiin yleensä huomiota vainajan nuoruuteen. Gezeliuksen hautajaisrunoissa ylioppilaille on valitusosan (*lamentatio*) pääteemana tyypillinen vakioaihe: elämän surkuteltavuus. Gezelius näkee kuoleman vapautuksena, jopa pelastuksena elämän murheista. Tässä Gezelius noudattaa antiikin monodian *consolatio*-osan vakioaihetta: on pikemminkin iloittava kuin surtava sen puolesta, joka kuolee – joka saa kuolla – nuorena. Vuonna 1643 kuolleelle ylioppilas Benedictus Amundille kirjoittamassaan runossa (18 eleg.) Gezelius kuvaa, kuinka vaikeaa ja uhanalaista elämä on alusta saakka:

ὡς μὲν ἐπεὶ προσορᾷ πρῶτον φάος ἠελίοιο
Νήπιος, ἐξαπίνης μύρια πήματ᾽ ἔχει.
Πομφολύγων ἁλὶ τύτθος ἐών, ἐν νηπιότητι,
Ἴκελος, εὐθραύστοις ἄνθεσιν εἰαρινοῖς.

Kun lapsi näkee ensimmäisen kerran auringonvalon, / hän kohtaa lukemattomia vaivoja. / Pienokaisena hän on meren kuplien lapsi / kuin kevään herkät kukkaset. (3–6, Mel.190^{2})[45]

Monet koettelemukset ovat nuoren ihmisen osana, ja vanhana häntä vaivaavat erilaiset sairaudet (7–10). Niinpä Gezelius kutsuukin nuorta vainajaa onnelliseksi (ὄλβιος), kun hän on karkottanut (φυγαδεύειν) nuo koettelemukset luotaan; Benedictus on astunut ylös taivaalliseen isänmaahansa (12–13). Maa kätkee hänen ruumiinsa, mutta sielu elää kuolemattomana Jumalan tykönä (13–14).[46] Taivaassa vainaja ylistää Jumalaa enkelien kuorossa ja katselee Jumalaa kasvokkain (αὐτοπροσώπως, 15).[47]

Myös ylioppilas Laurentius Lohmille vuonna 1647 kirjoittamassaan runossa (10 eleg.) Gezelius toteaa lopuksi vainajan nyt ylistävän (σεμνολογεῖν) enkelten kanssa Luojaa, Poikaa ja Pyhää Henkeä. Toisin kuin edellisessä runossa, Gezelius ei kuitenkaan puhuttele vainajaa, vaan vanhempia, veljiä, sukulaisia ja ystäviä. Hän kehottaa heitä lakkaamaan suremasta, sillä nuorukainen on pelastettu maailman synnillisistä valheista.[48] Seuraavan vuoden muistorunossa (14 eleg.) Josephus Ulsbeckiukselle, joka oli kuollut jo seitsemän vuotta aiemmin, Gezelius viittaa Uuteen testamenttiin (1. Piet. 5:8): on oltava valppaana, koska paholainen väijyy saalista kuin leijona; Ulsbeckius on onnellinen, koska hän on paennut kuolemaa (Mel. 250).

Inkerinmaan ja Narvan superintendentin Henricus Stahlin ensimmäinen puoliso Dorothea Eckholtz kuoli 1646. Gezeliuksen surunvalittelu (14 eleg.) on kaksinkertainen

---

[45]Vrt. Solon 14 (West): οὐδὲ μάκαρ οὐδεὶς πέλεται βρότος, ἀλλα πονηροί / πάντες ὅσους θνητοὺς ἠέλιος καθορᾷ.

[46]Tämä tuttu dualistinen kuvio, jossa ruumis jää maahan, mutta sielu elää autuaana taivaissa, oli yleinen jo pakanallisen antiikin hautaepigrammeissa. Lattimore 1942, 304–305.

[47]Lampe antaa adverbille merkityksen 'kasvokkain, henkilökohtaisesti'. Vrt. 1. Kor. 13:12: πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.

[48]Mel. 227, säe 7: Ἐρρύσθη γὰρ ἀπὸ ψευδῶν κόσμοιο ἀλιτρῶν.

akrostikon, jossa heksametrisäkeiden ensimmäisistä kirjaimista muodostuu etunimi (ΔΩΡΟΘΕΑ) ja pentametrien ensimmäisistä kirjaimista sukunimi (ΕΙΚΧΟΛΤ).[49] Runo alkaa antiikin epitafeille tyypillisellä tässä lepää -formulalla (Ἐνθάδε κοιμᾶται, 2). Normaalin valitussanan (φεῦ) lisäksi Gezelius käyttää myös huudahdussanaa ἰαιβοῖ (4), joka muinaiskreikassa oli käytössä lähinnä komedioissa ('hyi!'). Gezelius kehottaa puolisoa luopumaan "synkästä, miehennielevästä surusta" (12). Vaimo on kuolemassaankin, kuten oli eläessään, onnellinen (ὄλβιος, 10).[50]

Gezelius vanhemman seuraaja Turun piispan virassa Johannes Gezelius nuorempi kuoli venäläismiehitystä paossa Ruotsin Täbyn pitäjässä huhtikuussa 1718. Hautajaiset pidettiin Tukholmassa. Ruotsalainen Anders Anton Stiernman painatti runonsa (40 eleg.) itsenäisenä henkilökirjasena Tukholmassa samana vuonna.[51] Julkaisu on ulkoasultaan huoliteltu: kreikankielinen runo on ladottu harvakseltaan kolmelle sivulle alku- ja loppuvinjetteineen. Nimiö on latinankielinen.

Stiernman toteaa valittaen (φεῦ) kuoleman välttämättömyyden. Hän vertaa kuolemaa pilveen, joka peittää aamuruskon ja tähdet, sekä tuuleen, joka ravistaa lehdet puista.[52] Kuolema on kaikkien osa: "Jokainen on kuoleman velkaa, jokaisen pitää kulkea Haadeksen porttien läpi."[53] Myös Gezelius, joka on "helikonilaisten valtias" ja "hyperborealaisten kuuluisin Foibos", on nyt "vihitty pieridien mysteereihin".[54] Stiernmanin keskeinen symboli runossa on aurinko, jonka hän kirjoittaa isoilla kirjaimilla käyttäen myös eeppistä muotoa ἠέλιος. Kun Stiernman kirjoittaa myös Gezelius-nimen eeta-kirjaimella, Γηζήλιος, muodostuu sanaleikki:

῾Ος ζῶν λαμπρότατος Σβεόνων ΓΗΣ ΗΛΙΟΣ ἔσκε,
Καὶ ἐπ᾽ ὅλην ΧΡΙΣΤΟΥ ἐν Σκυθίης ἀγέλην.

> Hän, joka oli eläessään ruotsalaisten MAAN ja skyyttien [maan] koko KRISTIkansan kirkkain AURINKO. (39–40. Rv Mf 3691)

Gezelius-nimi pitää siis sisällään sanat "maan aurinko" (γῆς ἥλιος). Stiernman kehottaa suremaan: "Itkekää, se on soveliasta, koska sydämessänne on suuri tuska. / Koko isänmaa suree, koko isänmaa valittaa."[55] Muutamaa säettä myöhemmin hän puhuu Ruotsin maasta (Σβηκικὰ

---

[49]Mel. 213. Naiset saattoivat käyttää tyttönimiään naimisiin menon jälkeen. Henkilökirjasissa mainitaan usein rouvan isän nimi ja arvo.

[50]Mel. 213, säe 12: Λήγεο λευγαλέου πένθεος ἀνδροβόρου. LSJ ei tunne medium-muotoa λήγω-verbistä. Henricus Stahl avioitui uudelleen, mutta menetti myös toisen puolisonsa, Anna Sommerin, v. 1655. Ruotsalainen Erlandus Hiärne kirjoitti Annan muistoksi kreikankielisen runon. Liite 2. Hautajaistekstit, nro 16. Mel. 359.

[51]Seuraavana vuonna ilmestyi *Aboa literata,* johon Stiernman laati kreikankielisen dedikaation kreivi Johan (Paulinus) Lillienstedtille. *Aboa literatan* kirjoittamisen motiivina saattoivat olla haaveet Turun akatemian historian professuurista, ks. Matti Klingen jälkisanat teoksen näköispainoksessa 1990, 200.

[52]Vrt. Hom. *Il.* 6.146–148. Schrevelius 1690, 642, nro 719.

[53]Rv Mf 3691, säe 9: Πᾶς νυ ὄφελλε θανεῖν, τε πύλας ἀΐδαο περῆσαι.

[54]Rv Mf 3692, säkeet 13–14: Πιερίδων Μύστην, κ᾽ ῾Ελικωνιάδεσσιν ῞Ανακτα· / Τόν γ᾽ ὀνομαστότατον ΦΟΙΒΟΝ ῾Υπερβορέων.

[55]Rv Mf 3691, säkeet 19–20: Κλαίετε, ἐστὶ θέμις, κραδίῃ μέγα πένθος ἔχουσαι· / Λυπεῖ πᾶσα Πατρίς, πᾶσα Πατρὶς γοάει.

γαῖα, 26), joka iloitsi Gezeliuksesta tämän eläessä. Stiernmanin kielenkäyttö muistuttaa kuninkaallisille osoitettuja hautajaisrunoja. Kun oppinut Turun piispa kuoli, vallitsi maansuru aivan kuin kuninkaallisen kuollessa.

Stiernman käyttää luontevasti humanistista kuvastoa: hän puhuu Haadeksesta, kivisestä Helikonista (κλωμακόεις, 27), pierideistä ja Leton pojasta. Hän käyttää homeerisia epiteettejä, usein yllättävästikin. Kuolema on äänenryöstäjä (μοῖρα λαθίφθογγος, 8) – kuten Hesiodoksen epäperäisessä *Herakleen kilvessä* (131). Aurinko on homeerisesti "ihmisille valoa tuova" (φαεσίμβροτος, 1) ja "kellervävaippainen" (κροκόπεπλος, 23). Viimeksimainittu oli eepoksissa yleensä Eoksen epiteetti. Stiernman ei kutsu aamunkoittoa rusosormiseksi, vaan kultaistuimiseksi (χρυσόθρονος, 3) – sana, jota eepoksissa käytettiin Herasta, Artemiksesta, mutta myös Eoksesta.

II.A.3. Turun akatemian kreikankieliset hautajaistekstit

Kreikankielisiä hautajaistekstejä julkaistiin Turun akatemiassa yhteensä 28 kappaletta 26 henkilökirjasessa vuosina 1658–1737. Vuonna 1658 painetun distikonin jälkeen seuraava kreikankielinen hautajaisteksti ilmestyi vasta 1672.[56] 1670-luvulla julkaistiin kuusi kreikankielistä hautajaistekstiä, joista ainoastaan yksi, vuodelta 1679, oli runomuotoinen (2 eleg.). 1600-luvun lopulla laadittiin puolestaan pääosin runoja. Ne olivat säemäärältään aiempia hautajaisrunoja laajempia. Kaikki 1700-luvun kreikankieliset hautajaistekstit olivat runomuotoisia. Viimeiset kaksi ilmestyivät omina julkaisuinaan.[57] Kreikankielisillä hautajaisteksteillä oli harvoin oma otsikkonsa. Yhtenä poikkeuksena oli otsikko ἐπιτάφιον.

Kaikkiaan Turun kreikankielisistä hautajaisteksteistä runomuotoisia on 17 kappaletta ja suorasanaisia yksitoista kappaletta. Runoissa elegistä mittaa on käytetty hieman useammin kuin heksametriä (10 / 7). Säemäärältään heksametri kuitenkin ylittää elegisen mitan, mikä johtuu Welinin pitkästä hautajaisrunosta (127 heks.) vuodelta 1728. Kirjoittajan ja kohdehenkilön suhde on yleensä alempiarvoiselta korkeampiarvoiselle: kirjoittaja oli useimmiten ylioppilas, kohdehenkilö professori, pappi tai piispa. Opiskelijoille kirjoitettiin kaikkiaan vain seitsemän kreikankielistä hautajaistekstiä. Yksi hautajaisteksti on kirjoitettu rykmentin kapteenin muistoksi, muuten kohdehenkilöt olivat akateemisesta maailmasta. Sukulaisille kirjoitettuja hautajaistekstejä edustaa Ericus Cajanuksen hautajaisruno isänsä, kirkkoherra Johannes Cajanuksen muistoksi vuodelta 1703. Vain Simon Paulinus laati kreikankielisen hautajaistekstin

[56] Johannes Burgman painatti v. 1660 kreikankielisen parentaationsa Tukholmassa (SKB 3117).

[57] 1690-luvun kreikankielisistä hautajaisrunoista Ericus Casteliuksen v. 1690 (Mel. 1198) ja Enevald Wanochiuksen v. 1697 (Mel. 1621) sisältävät molemmat 44 säettä. Kolme kreikankielistä hautajaistekstiä painettiin itsenäisinä henkilökirjasina: Mel. 1621 (v. 1697), Rv Mf 3818 (v. 1728) ja Rv Mf 4928 (v. 1737).

naispuoliselle vainajalle. Paulinus keskittyi kolmessa kreikankielisessä hautajaistekstissään arvohenkilöihin (professorinrouvan lisäksi Enevaldus Svenonius ja Johannes Gezelius vanhempi). Toinen pyhien kielten professori Ericus Falander laati myös kolme hautajaistekstiä: kaksi opiskelijoille ja yhden professorille. Kaikki muut Turun kirjoittajat sepittivät vain yhden kreikankielisen hautajaistekstin.

Piispa Johannes Gezelius vanhemman muistoa kunnioitettiin vuonna 1690 neljällä kreikankielisellä hautajaisrunolla – kaikkiaanhan hänelle kirjoitettiin yli 60 erikielistä (latina, ruotsi, kreikka, suomi, heprea) hautajaistekstiä.[58] Muitakin Gezelius-suvun jäseniä muistettiin kreikankielisellä hautajaistekstillä: Gezelius nuorempaa (Tukholma 1718) ja tämän poikaa, Nicolausta, joka kuoli vuonna 1697.

Taivaan ilot

Vainajan tuonpuoleinen, uusi elämä mainitaan Turun kreikankielisissä hautajaisteksteissä yleensä viimeistään tekstin lopussa. Sitä on pohjustettu maininnalla hänen hyvästä elämästään ja hurskaudestaan. Turun ensimmäinen kreikankielinen hautajaisteksti (2 eleg.) ilmestyi lähes kymmenen vuotta kreikkalaisen kirjaimiston hankkimisen jälkeen, vuonna 1658. Raahelainen ylioppilas Magnus Westzynthius toivottaa siinä vainajalle, osakuntatoverilleen Martinus Aroniukselle ikuista elämää lyhyeen päättyneen maallisen elämän korvaukseksi (Mel. 387). Sama ikuisen elämän teema – ilman vainajan puhuttelua – esiintyy parikymmentä vuotta myöhemmin kirjastonhoitaja Gabriel **Walleniuksen** kirjoittamassa distikonissa:

1 Νῦν ΟΥΙΤΣΤΟΚ λείπων τοῦ ἀκόσμου χάρματα κόσμου
Ἐν χορῷ ἀθανάτων χάρμα βέβαιον ἔχει

> Jättäessään nyt taakseen väärän maailman ilot / Witstockilla on varma ilo kuolemattomien kuorossa. (Mel. 788)

Paronomastinen ilmaisu ἄκοσμος κόσμος ('maailma, joka ei ole maailma'), tarkoittaa tässä maallista maailmaa, sitä, joka on kristitylle 'epämaailma'.[59] Χάρμα-sanaa käytetään hautajaisrunoissa usein kuvaamassa taivaan iloja – yleensä monikollisena. Johannes Witstock, joka kuoli vuonna 1679, oli toiminut Tarton Johanneksenkirkon pastorina. Hautajaiset pidettiin Tartossa, mutta julkaisu painettiin Turussa. Wallenius kirjoitti julkaisuun neljä erikielistä runoa (kreikka, latina, ruotsi, saksa) ja proosatekstin.[60]

---

[58]Mel. 1187–1201. Latinankielisiä on yli kolmekymmentä, ruotsinkielisiä 18 kappaletta. Suomen- ja hepreankielisiä tekstejä on molempia vain yksi kappale.

[59]Vrt. AP 7.561 (‘maailma, joka on vailla koristustaan’) ja AP 9.323 ('muodoton koriste').

[60]Mel. 788. Latinankielisessä proosatekstissä Wallenius siteeraa Euripideen *Hekabeta* kreikaksi merkiten viitteeksi *Hec. p.m. 9* [*Hecuba pagina mea 9*]. Säkeet ovat *Hekaben* alusta (83–84).

Kalmarilainen ylioppilas Andreas **Hasselqwist** toteaa hautajaistekstissään professori (καθηγητής) Conradus Ysingille tämän olevan nyt pyhien seurassa: ὁ νῦν ἐν ἁγίοις (14).[61] Ysing oli ollut Tarton yliopiston anatomian ja fysiikan professori.[62] Hautajaiset pidettiin Tarton tuomiokirkossa maaliskuussa 1671, mutta julkaisu painettiin seuraavana vuonna Turussa. Julkaisun päätekstinä oli ruotsinkielinen ruumissaarna.[63] Koska Hasselqwistin kreikankielinen teksti (25 r.) julkaistiin ruumissaarnan liitetekstinä, konteksti ehkä vaikutti sen vahvaan uskonnolliseen sävytykseen. Toisaalta Hasselqwistin kirjoitelmalla on myös puheonnittelun piirteitä: elämän ja kuoleman pohdinnan ja vainajan ylistyksen ohella hän ylistää myös ruumissaarnaa. Hasselqwistin mielestä "tämä painotuote" (αὕτη ἡ ἐκτυπωθεῖσα, 21) osoittaa selvästi, mitä kuolema merkitsee kristitylle (19–22).[64] Hasselqwist siteeraa myös sanatarkasti ruumissaarnan epistolatekstiä – ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστὸς καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος (Fil. 1:21).[65] Elämää Hasselqwist kutsuu murheen laaksoksi, jossa Jeesus on sielun vahvana perustana (23–24). Hän vertaa maanpäällistä elämää myös morsiameen (νύμφη), joka on puhdistunut sulhasen verellä ja muuttunut siten hengelliseksi (10).[66] Lopuksi Hasselqwist puhuttelee "ohikulkijaa" eli tekstinsä lukijaa: "Sinun, ohikulkija, on pyrittävä juoksemaan varovasti käännekohtaan saakka, jotta saavut temppeliin, joka ei ole ihmiskäsin rakennettu. Voi hyvin."[67]

Hasselqwistin tavoin ylioppilas Nicolaus **Wijkman** puhuttelee suorasanaisen hautajaistekstinsä lopussa lukijaa: ὦ ἀναγνῶστα. Tämän perusteella Wijkmanin teksti olisi ollut puhtaasti kirjallinen eikä tarkoitettu esitettäväksi hautajaisten tai muistotilaisuuden yhteydessä. Vuonna 1673 kuolleen viipurilaisen ylioppilaan Michael Brudgumin muistojulkaisu sisältää parikymmentä latinankielistä ja kaksi kreikankielistä tekstiä, Wijkmanin ja professori Ericus Falanderin.[68] Kirjoittajina oli sekä professoreita että opiskelijoita. Wijkmanin kirjoitelma (21 r.) on pääosin omaisten lohdutusta (*consolatio*). Hän aloittaa viittaamalla "pyhään tekstiin", jossa monessa kohtaa kehotetaan hautaamaan Herrassa kuolleet kauniisti (καλῶς θάπτειν) ja suremaan heitä hurskaasti (εὐσεβῶς πενθεῖν). Brudgum kuului niihin, joiden muistoa on erityisesti kunnioitettava. Nuorukainen eli hurskaasti ja vilpittömästi sekä oli hyvin

---

[61]Fraasi ἐν ἁγίοις esiintyy usein myös latinankielisen tekstin mausteena, ks. esim. Mel. 1119.

[62]Hasselqwist on päivännyt tekstinsä *Aboae 22. Julii Anno 1672*. Hasselqwististä, ks. Lagus 1891, 120.

[63]Mel. 583. Julkaisu sisältää myös Johannes Gezelius vanhemman latinankielisen runon, jonka allekirjoitus on osittain kreikaksi.

[64]Hasselqwist laati julkaisuun myös latinankielisen runon, joka on selkeästi oraatiogratulaatio, onnittelu ruumissaarnan pitäjälle hyvästä puheesta. Latinankielisen runon kreikankielisessä allekirjoituksessa Hasselqwist viittaa ruumissaarnan pitäjään hyväntekijänään ja puolestapuhujanaan (εὐεργέτης, συνήγορος).

[65]Toisaalta hän imitoi roomalaiskirjettä (Room. 14:8) eli käyttää kyseistä tekstikohtaa ilmoittamatta lähdettään. Room. 14:8: ἐάν τε οὖν ζῶμεν ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ κυρίου ἐσμέν. Hasselqwist on muuttanut Paavalin ehtolauseet väitelauseiksi ja konjunktiivit indikatiiveiksi (r. 8–9).

[66]Vrt. 1. Joh. 1:7 ja Ilm. 19:7. Hasselqwist puhuu myös karitsan puhdistavasta verestä (rivit 16–17).

[67]Mel. 583, rivit 23–24: Σοί, ὁδοιπόρε, περιεσκεμμένως μέχρι τοῦ Καμπτῆρος δραμεῖν σπευδητέον, πρὸς τὸ εἰς ἀχειρηποιήτους σε τυγχάνειν σκηνάς. Ἔρρωσο. Uudessa testamentissa verrataan elämää usein juoksukilpailuun, jonka palkintona ovat taivaalliset asuinsijat. Ks. 1. Kor. 9:24, Fil. 3:14.

[68]Mel. 601. Brudgum (Breutigam) oli ehtinyt opiskella Turun akatemiassa kuusi vuotta, myös stipendiaattina. Lagus 1891, 119. Hän kirjoitti itse yhden kreikankielisen väitösonnittelun v. 1672 (Vall. 3764).

tiedonhaluinen (φιλοπολυμαθέστατος, 6).[69] Siksi Jumala otti hänet ylös taivaaseen pois elämän vaivoista. Nyt Brudgum saa elää enkelten seurassa. Wijkmanin mukaan vanhempien pitäisi pikemminkin iloita kuin surra poikansa poismenoa: nuorukainen on mennyt tyyneen rauhan satamaan: εἰς τὸν λιμένα εἰρήνης γαληνόν (16).

Pyhien kielten professorin Ericus **Falanderin** kirjemuotoinen teksti (8 r.) Brudgumille käsittelee sekin "kaunista kuolemaa" (καλῶς ἀποθνήσκειν). Falander määrittelee sen käyttäen pohjatekstinään *Demonikokselle*-esseetä: kaikkien on kuoltava, mutta luonto on suonut kauniin kuoleman vain erinomaisille ihmisille (σπουδαῖοι).[70] Hyvä kuolema on kuolema isänmaan, hurskauden, uskonkilvoittelun tai jalouden (καλοκἀγαθία) tavoittelemisen puolesta (2–4). Nuoren Brudgumin kuolema oli hyvä kuolema, koska hän eli hyvin: ponnisteli opinnoissaan ja pyrki hiomaan älyään. Lopuksi Falander jättää hyvästit vainajalle tämän uuden, kuolemanjälkeisen elämän alkaessa:

> Πορεύου νῦν εἰς ᾽Ακαδημίαν ἐπουράνιον, διὰ τὸ μὴ δύνασθαί σε ἱκανῶς παιδεύεσθαι ἐν ταύτῃ τῇ ἡμετέρᾳ. ῎Ερρωσο.

> Matkaa nyt taivaalliseen akatemiaan, koska tässä meidän akatemiassamme et voi saada riittävästi opetusta. Voi hyvin. (7–8. Mel. 601)[71]

Opiskelijalle akateeminen elämä jatkuu siis myös tuonpuoleisessa. Hyvä ihminen kuolee juuri oikealla hetkellä eli silloin, kun tämä maailma ei hänelle voi enää mitään opettaa.

Ajatus kuolemisen oikeasta hetkestä tulee vielä selkeämmin esiin Falanderin toisessa hautajaistekstissä (13 r.) vuodelta 1680 Tarton ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherran Andreas Walleniuksen muistoksi. Se alkaa lainauksella Pindaroksen runosta (*Pyth*. 8.95). Falander ei kuitenkaan mainitse runoilijan nimeä:

> Τίς δὲ ἂν δύναιτο βέλτιον τὴν τοῦ βίου ἡμετέρου ἀστασίαν διασαφηνῖσαι ἢ ποιήσατο ὁ αὐτὸν σκιᾶς ὄναρ εἶναι λέγων;

> Kuka pystynee ilmaisemaan selkeämmin elämämme epävarmuuden kuin se, joka runossaan sanoi olevansa varjon unta? (1–2. Mel. 831)[72]

Kun Falander aloitti edellisen hautajaistekstinsä määrittelemällä hyvän kuoleman, aloittaa hän tämän pohtimalla kuoleman kauheutta (μαλερὰ μοῖρα). Kuolema riistää monet elämästä jo ennen syntymää tai heti syntymisen jälkeen (3–4). Joillakuilla on kuitenkin onni kuolla juuri oikeaan aikaan, καθ᾽ ὥραν ἀποθνήσκειν μεμοίραται, kun heillä ei ole enää tässä nykyisessä

---

[69]Sana ei esiinny sanakirjoissa LSJ, Lampe, Sophocles, TLG, Schrevelius, Scapula.

[70]*Ad Dem.* 43. Falander on ottanut ps.-Isokrateen tekstin lähes sellaisenaan – muuttanut vain subjektiksi sanan φύσις. Kuolemisen taidosta, hyvästä kuolemasta, ks. esim. Rimpiläinen 1973, 125–129.

[71]Johannes Gerhardin teoksen (1680) osassa "Lohdutus Ystäwäin cuollesa" puhutaan myös taivaallisesta akatemiasta, ks. Koskimies 1921, 190 ja edellä, s. 196 n32.

[72]Sitaatti käsittää siis vain kaksi sanaa. Pindaros puhuu ihmisestä yleisesti: σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος. Daniel Achrelius viittaa *umbrae somnium* -fraasin yhteydessä Pindarokseen, ks. Sarasti-Wilenius 2000, 276, nro 47.

elämässä mitään "löydettävää" (εὑρίσκειν). Tällaisista ihmisistä esimerkkinä on Wallenius, vaikka kuolema ottikin hänet pois hänen varhaisimmassa miehuudessaan (πρωιαίτατα τῆς ἡλικίας, 10) hänen vasta aloitettuaan työnsä kirkon palvelijana.[73] Pastorilla ei ole kuolemassa kuitenkaan mitään pelättävää, koska hän käytti elämänsä hyvin ja oli Jumalalle otollinen. Falander päättää tekstinsä lohdutukseen (*consolatio*): Wallenius on nyt kirkas tähti (ἀστήρ), joka loistaa ikuisesti.[74] Falander rinnastaa siten vastakkaisia elementtejä: ensin kuolema, joka tempaa sellaiset, jotka eivät ole ehtineet elääkään, sitten lyhytkestoinen elämä, jonka kuitenkin jo sopii päättyäkin, koska maallisella elämällä ei ole enää mitään annettavaa. Jälkimmäisestä on esimerkkinä Walleniuksen elämä, joka katkeaa jo hyvin nuorena (superlatiivi) ja vasta elämäntehtävän alussa, mutta joka sinänsä jo oli täydellinen elämä Jumalan palvelijana.

Falander käyttää molemmissa hautajaisteksteissään selkeästi syllogistista rakennetta: hän aloittaa määritelmällä tai propositiolla (mitä on hyvä kuolema, mitä on kuoleminen oikeaan aikaan) ja antaa väittämän "todisteena", esimerkkinä, ylistämänsä kohdehenkilön: ylioppilas Brudgumin kuolema oli hyvä kuolema, pastori Wallenius kuoli oikeaan aikaan. Kuolemasta, joka ryöstää tai tempaisee elämästä (ἀναιρεῖν) Falander käyttää termejä θάνατος ja μοῖρα, mutta myös χρέος-sanaa (4), joka sisältää Simonideen ajatuksen kuolemasta velkana, joka on maksettava jumalille.[75]

Apostrofe ja *prosopopoeia*

Antiikin hautaepigrammeissa vainaja tai teksti itse usein "puhuu" tai puhuttelee ohikulkijaa: 'sinä ohikulkija, joka luet tätä'. Tämä retorinen keino on nimeltään *prosopopoeia*.[76] Edellä esitellyissä teksteissä kirjoittajat puhuttelivat kuitenkin tekstinsä lukijaa (Hasselqwist ja Wijkman) tai vainajaa (Westzynthius ja Falander). Tämä puhuttelumuoto on nimeltään puheen kohdistaminen eli *apostrofe*.[77] Vainajan puhuttelu on Turun kreikankielisissä hautajaisteksteissä melko yleistä, varsinkin hyvästien jättäminen. Onhan hautajaisten yksi tehtävä jättää vainajalle jäähyväiset. Tavallisesti vainajan puhuttelu oli tekstin loppupuolella. Menandros Reetorin mukaan *apostrofe* kuuluu monodian piiriin, ja monodia sopii esittää nimenomaan nuorena nukkuneen haudalla.[78]

Eteläpohjalainen ylioppilas Johannes **Forsman** jätti opiskelutoverilleen jäähyväiset kreikankielisen hautajaistekstinsä (9 r.) lopussa. Hän puhuttelee vainajaa nimeltä: σὺ ὦ ΄Ενρικε Φαλάνδηρ (6) ja kehottaa vainajaa kiirehtimään ikuiseen iloon, nauttimaan siitä sekä

[73]Falander esittää Walleniuksen virka-arvon muodossa: ὁ πάλαι Αἰδέσιμος τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας τῆς Σβηκικῆς ἐν *Dorpe* τῆς Λιυωνίας [!] ποιμὴν πιστότατος Κύριος ᾽Ανδρέας Οὐαλλήνιος ('Tarton ruotsalaisen kirkon paimen, kauan kunnioitettu, mitä luotettavin herra Andreas Wallenius').
[74]Vainajan muuttuminen tähdeksi, ks. Lattimore 1942, 28 ja 35 sekä Platonin nimiin pantu AP 7.670. Tämä vakioaihe esiintyy myös Turun kreikankielisissä häärunoissa Mel. 1054 ja Mel. 1193.
[75]Simonides 79 (West). Vrt. Shakespeare *Henry IV*, 5.1.127: "Why, thou owest God a Death."
[76]Lausberg 1990, 411–413. Turun humanistikreikassa *prosopopoeia* on harvinaisuus. Ks. Henricus Liliuksen installaatio-onnittelu vuodelta 1703. Mel. 1794.
[77]Ks. Ström 1994, 127–129 eri tyyppisistä puhuja-tilanteista hautajaisrunoissa.
[78]Men. Rhet. 2.435.28–436.2. ja 2.436.21–24 (Russel & Wilson).

odottamaan malttavaisena ruumiin ylösnousemusta.[79] Forsmanin esittämä näkemys ihmisen kohtalosta tai osasta (κλῆρος) on syvästi pessimistinen. Hänen mielestään ihmisen osa olisi paljon surkuteltavampi kuin muiden luotujen, jollei meillä olisi tietoa ikuisesta ja onnellisemmasta elämästä.[80] Toisin sanoen eläinten elämä jo puhtaana olemassaolona on Forsmanin mielestä paljon onnellisempaa kuin ihmisten.

Ericus **Cajanuksen** hautajaisrunossa (22 eleg.) vainajan puhuttelu (*apostrofe*) jatkuu läpi koko runon. Vainaja, kirkkoherra Johannes Cajanus olikin kirjoittajan isä. Kreikankielinen runo julkaistiin suomenkielisen ruumissaarnan liitetekstinä vuonna 1703.[81] Cajanus ei kuitenkaan puhuttele vainajaa isäkseen eikä ylipäänsä viittaa lainkaan sukulaisuussuhteeseen. Hän käyttää arvonimen kaltaisia epiteettejä, kuten "sinä Jumalan kansan loistava vanhimmainen".[82] Cajanus ylistää vainajan rakkautta hyveeseen ja korostaa hänen taitavuuttaan ja ahkeruuttaan. Jumala soi pastorille palkaksi hänen ponnisteluistaan runsaasti maallista hyvää, josta hän avokätisesti jakoi tarvitseville. Cajanus kuitenkin toteaa, että "rahanahneus on pahuuden äiti" viittaamatta auktoriin (pseudo-Fokylides).[83] Sanonta ei tässä yhteydessä ole kovinkaan osuva: ylistetty hyve vaikuttaa näin esitettynä pikemminkin paheen torjunnalta kuin anteliaisuudelta. Runo loppuu tuttuun vastakkainasetteluun:

Νῦν μὲν σῶμα τεοῖο ἔβη δναφεροῖς [po. δνοφεροῖς] ὑπὸ γαίης
Κεύθμασι, πλὴν ψυχὴ δώματ᾽ ὀλύμπι᾽ ἔχει,
ᾍθάνατος πάντως, καὶ ἀγήρως πάντοτε ζῶσα,
Τύνη δ᾽ ἄφθιτον ὦδ᾽ αἰὲν ἔχων ὄνομα.

> Nyt ruumiisi on mennyt maan synkkiin syvyyksiin, / mutta sielullasi on koti Olympoksella, / se on täysin kuolematon ja elää ikääntymättä, / ja kuolematon on aina sinun nimesi. (19–22. Mel. 1791)

Cajanuksen pohjatekstinä on tässä kohdassa toiminut Theogniksen säe (243).[84] Lopuksi Cajanus jäljittelee vielä toisen kerran ps.-Fokylidestä todetessaan, että kirkkoherran sielu on sekä kuolematon että ikääntymätön (22).[85]

---

[79]Mel. 690, v. 1677. Po. Φαλάνδερ (vokatiivi). Henricus Falander, professori Ericus Falanderin veli, kuoli 22-vuotiaana akuuttiin kuumeeseen. Mel. 690, biografiset tiedot ja Lagus 1891, 127.

[80]Forsman ei puhu varsinaisesti ikuisesta, vaan pidemmästä (κρονιώτερος [!]) elämästä – samoin myös Westzynthius hautajaisrunossaan v. 1658 (Mel. 387).

[81]Ruumissaarnan pitäjä omisti saarnansa suomenkielisellä dedikaatiolla Ericus Cajanukselle, joka peri Paltamon kirkkoherran viran isältään. Julkaisu sisältää myös latinan- ja ruotsinkieliset runot.

[82]Mel. 1791, säe 9: ᾽Αγλαὲ Δημογέρον τοῦ λαοῦ Θέοιο.

[83]Mel. 1791, säkeet 15–16: ῾Η φιλοχρημοσύνη κακότητος ἐπειδ᾽ ἔνι μήτηρ / Τοῖ[ς] κρήζουσιν [po. χρῄζουσιν] ἔδως, ὧν σοι ἔδωκε Θεός ('Koska rahanahneus on pahuuden äiti, / sinä annoit tarvitseville siitä, mitä Jumala oli antanut sinulle'). Ps.- Phoc. 42 (Horst): ῾Η φιλοχρημοσύνη μήτηρ κακότητος ἁπάσης. Samaa mietelmää käytti myös Martinus Peitzius dedikaatiossaan v. 1739 (Vall. 3482) mainiten Fokylideen nimen. Cajanus siis imitoi, Peitzius siteerasi.

[84]Theogniksella 243 (West) synkkä (δνοφερός) on maan eikä syvyyksien attribuutti: δνοφερῆς ὑπὸ κεύθεσι γαίης. Ilmaisu ὑπὸ κεύθεσι γαίης on yleinen eeppisessä kielessä (esim. *Il.* 22.482). Johan Paulinus käyttää häärunossaan v. 1675 tätä fraasia muodossa δνοφερᾶς ὑπὸ κεύθεσι γαίης. Mel. 654. David Lund soveltaa väitösonnittelussaan v. 1682 fraasia muodossa δνοφεροῖς ὑπὸ κεύθμασι ᾅδης. Vall. 879. Sana κεύθμα = κεῦθος. Cajanus käytti Theognista pohjatekstinään myös promootiorunossaan v. 1694. Mel. 1420.

[85]Ps.-Phoc. 115 (Horst). Ks. myös ps.-Phoc. 195 sekä Thgn. 246, *Il*. 2.447 ja *Od.* 5.218.

Mahdollinen *prosopopoeia* – jossa vainaja "puhuu" – on itägötanmaalaisen Magnus **Wibeliuksen** kirjoituksessa (12 r.) vuodelta 1694. Wibelius kirjoitti proosatekstinsä osakuntatoverin, vaikeaan sairauteen kuolleen Andreas Barliinin muistoksi.[86] Seuraavassa säkeisiin jaettu tulkinta suorasanaisesta alkutekstistä kokonaisuudessaan (ks. *Kuva 2*):[87]

HYVÄSTIT MAAILMALLE[88]

Jätän nyt kaikki katkerat asiat,
maailman (κόσμος) kaikkine turhuuksineen (ματαιότης).
Mene pois viettelyksinesi,
tyhjänpäiväisine mukavuuksinesi ja maailmallisine iloinesi,
tuli ja vesi ne pian tuhoavat ja varkaat vievät.
Väisty minusta nautintojesi kera: ne ovat vain tuskaa ja varjoa.
Sinun kevytmielisyytesi ei miellytä minua.
Olen saanut kyllikseni tätä turhuutta.
Väisty pois, sillä sinä olet valhetteleva ystävä ja roisto.

Sieluni kiirehtii kohti taivasta.
Siellä rauhassa pyhien kera tulen asumaan ja perimään ikuiset ilot.

Antiikin hautajaisrunoissa hyvästijättö (*vale*) kuului *consolatio*-osaan, koska siinä vainaja hellästi jättää hyvästit omaisilleen.[89] Tässä vainaja kuitenkin sanoo hyvästit maailmalle, ei omaisille, eikä kaipaavasti, vaan ilmaisten voimakkaan halveksuntansa elämää kohtaan. Maailmaa käsketään väistymään pois käyttäen kahteen otteeseen verbiä, jolla Jeesus torjui kiusaajan: ὕπαγε (Matt. 4:10). Elämä näyttäytyy siten kiusaajan roolissa, pettävänä viettelijänä, joka houkuttelee pois oikealta tieltä. Vakioaihe maailmallisten ilojen hetkellisyydestä ja uhanalaisuudesta terävöityy tekstissä vielä syytökseen niiden tuottamasta tuskasta. Toisena tulkintana tekstin minä olisi Wibelius itse: ystävänsä kuoltua hän haluaa kääntyä pois maailmasta ja keskittyä tuonpuoleisen elämän odotukseen, ystävänsä jälleennäkemiseen.[90]

Toinen *prosopopoeia* ja myös selkeä kuoleman personifikaatio Turun kreikankielisissä hautajaisteksteissä on Johan **Welinin** runossa vuodelta 1728. Se on Turun akatemian pisin kreikankielinen runo (127 heks.). Erikoiseksi runon tekee kuitenkin ennen kaikkea se, että se on alku- ja keskiosaltaan "fiktiivinen" ja vasta loppuosassa (97–127) ovat

---

[86]Mel. 1442. Julkaisu sisältää lisäksi seitsemän ruotsinkielistä runoa ja yhden latinankielisen proosatekstin pääosin osakuntatovereilta.
[87]Tekstissä sanoja on kirjoitettu yhteen – todennäköisesti latojan virhe; rivi 3: σὺν ταῖς, rivi 6: ἀπ᾽ ἐμοῦ, rivi 8: ἡ ῥαδιουργία. Riveillä 2–3: po. σὺν πᾶσι ματαότησι ἐαυτοῦ, rivi 3: po. εὐπορίᾳ.
[88]Otsikko ᾽Απόταξις πρὸς τὸν κόσμον voidaan tulkita usealla tavalla. Sana ἀπόταξις tarkoittaa arvioimista, esimerkiksi kun punnitaan kunnianosoituksen myöntämistä, LSJ. ᾽Αποτάσσειν-verbi tarkoittaa kuitenkin luopumista ja järjestyy datiivilla; ἀποτάσσειν τῷ βίῳ merkitsee itsemurhan tekemistä. Uudessa testamentissa ἀποτάσσειν tarkoittaa jäähyväisten jättämistä, LSJ; patristisessa kreikassa myös luopumista maailmasta ja ryhtymistä munkiksi, Lampe. Scapula antaa verbin merkitykseksi *renuntiatio*.
[89]Ström 1994, 88–89.
[90]Wibeliuksen muista kirjoituksista ei ole tietoa. Lagus 1891, 224 mainitsee vain kirjoittautumisvuoden (1686) ja osakunnan.

tyypilliset *laudatio-*, *lamentatio-* ja *consolatio* -osat. Runo alkaa auringonlaskun kuvauksella, joka on samalla lintuluettelo: Welin mainitsee kaikkiaan 42 eri lintua, jotka "menevät levolle", ennen kuin runon minä-kertoja itse nukahtaa (1–28). Sitten seuraa unen kuvaus, jossa kertoja näkee virran rannalla kauniisti vihannoivan palmupuun (φοῖνιξ). Runon huippukohtana on muurahaisvyötäröiseksi kuvatun luurankomiehen kohtaaminen ja hänen kanssaan keskusteleminen (57–69). Kuoleman majesteetti rientää lopulta vihannoivan palmupuun luo, ja kaataa sen kirveellä, mutta palmu muuttuukin yllättäen piispa Witte -vainajaksi, mikä antaa tilaisuuden viitata runon keskeiseen sitaattiin, psalmikohtaan (Ps. 1:3). Mielenkiintoista ambivalenssia runolle luo se, että kreikan sana φοῖνιξ tarkoittaa sekä palmupuuta että feeniks-lintua, uudestisyntymisen symbolia. Piispa Witte oli Turun akatemian uudelleenavajaisissa (1722) verrannut yliopistoa juuri uudestisyntyvään feeniks-lintuun.[91]

Epitafit

Neljä kreikankielistä hautajaisrunoa on otsikoitu sanalla ἐπιτάφιον (tai sana esiintyy otsikossa). Ericus **Falander** kirjoitti näistä ensimmäisen vuonna 1682. Lyhyt proosateksti (4 r.) edustaa Falanderin myöhäistuotantoa kreikankirjoittamisen alalla, ja hän allekirjoitti sen yliopiston rehtorina. Hän mainitsee otsikossa vainaja Axelius Kempen viran: lakien ja oikeuden opettaja, ts. oikeustieteen professori. Falander kuvaa tekstissään Kempen elämäntyötä. Professori opetti nuorille oikeudenmukaisuutta ja tutki lakeja. Tekstissä on myös *memento mori* ohikulkijalle: "Ota huomioon, että olet kuolevainen, näet elämän rajapyykin olevan lähellä."[92] Falander käyttää paronomastisesti samankuuloisia sanoja leikitellen niiden merkityksillä (ἐνθυμοῦ – ἀθύμου, ὁρῶν – ὅρον).

Haraldus **Almqwistin** epitafi (6 heks.) osakuntatoveri Petrus Platinukselle vuonna 1686 alkaa kehotuksella: Στῆθι ὁδευτὰ σῶφρον ('pysähdy, viisas matkaaja', 1). Epitafissa pyydetään kääntymään "tämän haudan" ja suuren kiven (λίθον μεγαλεῖον) puoleen, sillä "tässä lepäävät runottarien palvelijan, Petrus Platinuksen luut".[93] Myös Olaus **Flachseniuksen** epitafi (8 eleg.) vuodelta 1690 puhuttelee ohikulkijaa:

1 Πᾶς ὁδίτης πατέων ταύτην ὁδὸν ὄμματα στρέψον,
Τὸν τε τάφον τοῦτον βλέψον, ὅρα τε μικρόν.

> Ohikulkija, joka kuljet tätä tietä, käännä katseesi ja / katsahda tämän haudan puoleen ja tutki sitä hetken. (1–2. Mel. 1022)

---

[91]Rv Mf. 3818. Ks. Korhonen 2002b, jossa tekstinäytteet, niiden ruotsinnokset, runon taustaa ja kuva runon ensimmäisestä sivusta.

[92]Mel. 894, rivi 3–4: θνητὸν σε εἶναι ἐνθυμοῦ καὶ ὁρῶν τὸν τοῦ βίου ὅρον πλησίον ὄντα. Ohikulkijan puhuttelusta, ks. Lattimore 1942, 230–236. *Memento mori* -teema, ks. Lattimore 1942, 256.

[93]Mel. 1022, säkeet 3–4: ᾽Ενταυθοῖ αὐτοῦ καταπαύει ὀστέα ἀνδρός, / Πέτρου τοῦ Πλατίνου μουσάων ὑπερήτου [po. ὑπηρέτου].

Epitafi oli kirjoitettu piispa Gezelius vanhemmalle, joka kuoli vuonna 1690.[94] Flachsenius kuvailee, kuinka tässä haudassa lepäävät (ἐνθάδε κοιμῶται) oppineisuus ja hyve, kuinka tässä haudassa nukkuu Gezelius, joka rakasti sydämestään korkealta hallitsevaa (ὑψιμέδων) Jumalaa. Niinpä Gezelius on päässyt nyt taivaaseen: "Sen vuoksi hän, joka on loistava ja moitteeton, / on nyt taivaan loistava kansalainen (πολίτης) ja katselee taivasta."[95] Flachsenius käyttää vainajasta, taivaan asukkaasta, ilmaisua λευκανθείς 'loistava', joka kirjaimellisesti tarkoittaa valkaistua.[96] Taivaassa asuva katselee tai tutkii (θεωρεῖν) taivasta.

Oululainen ylioppilas Zacharias **Lithovius** laati epitafin (8 eleg.) professori Andreas Wanochiuksen muistoksi vuonna 1700. Hänen tekstissään ei puhutella ohikulkijaa, vaan vainajaa. Runo alkaa tutulla erottelulla sielun ja ruumiin eri kohtaloista: maa lämmittää (θάλπει) – tai ehkä jopa mädättää – sylissään vainajan ruumista, mutta sielu on mennyt ikuisten asuinsijoille. Epitafissa on myös eräänlainen *hodie mihi, cras tibi* -aihe:

ΗΜΩΝ ΜΕΝ ΠΡΟΛΙΠΕΣ, ΚΥΔΙΣΤΕ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕ ΧΩΡΟΝ,
ΣΟΙ ΜΕΤΑ Δ’ ΟΥ ΔΗΡΟΝ Χ’ ΗΜΕΕΣ ΕΨΟΜΕΘΑ
ΩΣ ΦΟΙΝΙΞ ΕΠΙ ΓΗΣ ΣΟΥ ΦΗΜΗ ΠΑΝΤΟΤΕ ΘΑΛΛΕΙ
ΕΙΠΕΡ ΧΘΩΝ ΚΕΥΘΕΙ ΝΕΚΡΑ ΜΕΤΑΞΥ ΜΕΛΗ.

> Olet jättänyt meidän maamme, kunnioitettu opettaja, / mutta me seuraamme kohta perässä. / Kuin feeniks sinun maineesi kukoistaa aina maan päällä, / vaikka maa peittää kuolleet jäsenesi. (3–6. Mel. 1750)

Wanochius elää edelleen paitsi maineensa ansiosta, myös pojissaan ja teoksissaan, joita ei kaiken lannistava kuolemakaan (πανδαμάτωρ μόρος, 8) voi kokonaan tuhota.[97]

Lithovius on käyttänyt isoja kirjaimia, joilla hän pyrkii luomaan mielikuvan todellisesta kiveen hakatusta hautapiirtokirjoituksesta. Jotkin Suomen latinankielisistä 1600-luvulla painetuista epitafeista ovat saattaneet olla aitoja hautapiirtokirjoituksia.[98] Kreikankielisten epitafien kohdalla tätä ei voi pitää todennäköisenä. Toisaalta muualla Europassa kreikankielisiä epitafeja kirjoitettiin esimerkiksi huomattaville gresisteille ja ne kaiverettiin heidän hautamuistomerkkeihinsä. Lisäksi kreikkaa käytettiin kiveen hakatuissa hautakirjoituksissa joskus latinankielisen tekstin somisteena.[99]

---

[94]Mel. 1195. Flachseniuksen samassa julkaisussa olevasta latinankielisestä runosta, ks. Sarasti-Wilenius 1997, 235–236.

[95]Mel. 1195, säkeet 7–8: Τοὔνεκα καί τε πόλου λευχανθεὶς [!] αὐτὸς ἄμωμος / Νῦν λαμπρὸς πολίτης, οὐρανὸν θεωρεῖ. Flachseniuksen epitafia edeltää pitkähkö kreikankielinen sitaatti Uudesta testamentista (2. Tim. 4:6–8).

[96]Sama ilmaisu esiintyy väitösonnittelussa vuodelta 1685 ja 1691 (Vall. 990 ja Vall. 1439) sekä suomalaisen Ericus Casteliuksen Upsalassa kirjoittamassa väitösonnittelussa. Liite 2. Väitösonnittelut, nro 36.

[97]Lithoviuksesta, ks. Lagus 1891, 258. Lithoviuksen suomenkielinen sururuno Kaarle XII:n muistoksi v. 1719, ks. Koskimies 1921, 251–253.

[98]Sarasti-Wilenius 1997, 237. Dos. Reijo Pitkärannan johtamassa suomalaisten hautausmaiden piirtokirjoitusten kartoitustyössä (EFIL-projekti) ei ole tullut vastaan yhtään kreikkaa sisältävää suomalaista hautapiirtokirjoitusta.

[99]Ks. edellä Josephus Tuhnin epitafista, s. 132.

Lamentatio, laudatio ja *consolatio*

Turun kreikankielisten hautajaistekstien elämänkielteisyys saattaa nykylukijasta tuntua hätkähdyttävältä: elämä näyttäytyy niissä lähinnä murheen laaksona. Ylioppilas Samuel Julenius käyttikin hautajaisrunossaan (6 heks.) vuonna 1685 elämästä ilmaisua "kyynelten laakso", φάραγξ δακρυμάτων, ja kuvasi, kuinka ihminen syntyy itkien, elää elämänsä surussa ja murheessa ja kyyneleinen on myös elämämme päätös.[100] Antiikin epigrammirunoudessa esimerkiksi Palladaalla on samankaltainen, tosin ironinen runo, jossa ihmisen elämä on itkua kehdosta hautaan.[101] Koska elämä on surullista, kuolema nähdään lopultakin palkintona tai "voittona" (κέρδος) Paavalin sanojen mukaisesti (Fil. 1:21).[102] Vaasan koulun konrehtori ja laulunopettaja Georgius Aenelius totesi hautajaisrunonsa allekirjoituksessa, että hän iloitsee vainajan kanssa ja ylistää häntä "ikimuistoisen palkinnon" (κέρδος) arvoiseksi. [103] Palkinto luonnollisesti tarkoitti kristitylle lankeavaa taivasosuutta, maallisen elämän kieltäymyksissä ansaittua ikuista elämää. Tämä palkitsemisen teema muistuttaa väitösonnittelujen vakioaihetta opiskelussa ponnisteluiden kautta saavutettavasta palkinnosta.

Maailmankielteisyys tai pessimismi tulkitaan usein liittyvän vain kristilliseen ja etenkin pietistiseen ajatteluun.[104] Kuitenkin jo Platonin Sokrates puhuu kuoleman hyödyllisyydestä käyttäen κέρδος-sanaa (*Apol.* 40c–d). Stobaios siteeraa kyseistä *Puolustuspuheen* kohtaa *Anthologion*-teoksensa kohdassa "Kuoleman ylistys".[105] Stobaios lainaa myös Herodotoksen kohtaa, jossa puhutaan kuolemasta pakopaikkana (καταφυγή) kauheasta elämästä (7.46). Myös Menandros Reetori mainitsee lohdutuspuheen yhteydessä saman vakioaiheen: kuolema on poispääsy, pakotie elämästä.[106] Hautajaisrunossa vakioaihetta 'elämä murheenlaaksona' usein syvennetään tarkoituksellisesti, jotta valmistettaisiin vielä suurempi vastakohta taivaan ilojen, kristillisen ikuisen elämän kuvaukselle. Lisäksi elämä murheenlaaksona -teema toimi hautajaisteksteissä vakioaiheena niin valitus- kuin lohdutusosassa (*lamentatio, consolatio*): mitä kauheammaksi elämä kuvailtiin, sitä suuremmalta lohdulta kuolema tuntui.

---

[100]Mel. 980. Kreikankielisen runon otsikkona on *Fragilitas humana*. Juleniuksen kreikankielisen runon jälkeen seuraa hänen latinankielinen runonsa, jonka otsikko on puolestaan osin kreikankielinen: Προσωποποιία *Defuncti*. Andreas Hasselqwist käyttää puolestaan proosatekstissään murheenlaaksossa olemisesta ilmaisua ἐν ταύτῃ τῆς ταλαιπωρίας φάραγγι. Mel. 583. Ks. myös Matthias Meilundin teksti v. 1690, jossa hän valittaa tarvitsevansa sata suuta voidakseen kunnolla herjata elämän kamaluutta. Mel. 1193.

[101]AP 10.84. Tätä teemaa käytti myös Gezelius vanhempi Tartossa kirjoittamassaan hautajaisrunossa (Mel.190[2]). Ks. edellä s. 199.

[102]Vrt. Andreas Hasselqwistin proosateksti v. 1672. Mel. 583.

[103]Mel. 1067. Vaasan koulun rehtori Carolus Ringius kuoli v. 1687. Aeneliuksen runon (28 eleg.) allekirjoituskin on mittaan sidottu.

[104]Vrt. Fil. 1:23 ja Room. 7:24: "Kuka pelastaa minut tästä kuoleman ruumiista?"

[105]Stob. *Flor.* 4.50: Ἔπαινος θανάτου. Ks. myös *Flor.* 4.53–56. Stobaioksen *Anthologion* oli Turun akatemian kirjastossa, ks. edellä s. 118.

[106]Heprealaiskirjeessä (Hepr. 11:13) korostetaan myös ihmisen perimmäistä muukalaisuutta maailmassa. Eräässä hautajaisjulkaisussa tämä heprealaiskirjeen jae on latinan- ja ruotsinkielisten hautajaistekstien joukossa isoilla kirjaimilla kreikaksi painettuna. Mel. 765.

Toisaalta hautajaisteksti saattoi keskittyä lähes pelkästään vainajan ylistykseen (*laudatio*). Näin tekee ylioppilas Johannes **Laibeck** muistokirjoituksessaan (17 r.) rykmentinkapteeni Arwid Biuggille.[107] Kapteeni Biugg kuoli vuonna 1676, ja hautajaiset pidettiin kolmen kuukauden päästä kuolemasta. Laibeckin teksti julkaistiin ruumissaarnan yhteydessä, joka ilmestyi kuitenkin vasta vuonna 1681. Laibeck omisti tekstinsä vainajan leskelle ja pojille, joista kaksi oli opiskellut Turun akatemiassa.[108] Kirjoitelman keskeinen kuva on varsin feminiininen, kun on sentään kyse sotilasvainajasta: hyveen ruusutarha.[109] Ruusutarhan kaksi kukkaa, hurskaus (εὐσέβεια) ja jalous (καλοκἀγαθία), ovat kirjoittajan mukaan puutarhan muita kukkia värikkäämpiä ja tuoksultaan voimakkaampia. Juuri nämä hyveet yhdistävät ihmiset toisiinsa, mikä koituu lopulta valtionkin pelastukseksi, σώζων κοινωνίαν τὴν πολιτικήν (7–8). Laibeck siis yhdistää kristillisen hurskauden ja perinteisen kreikkalaisten hyveiden summan, *kalokagathian*. Lohdutuksena (*consolatio*) Laibeck vakuuttaa, että hyveellinen kapteeni on nyt Jumalan luona (16).

Hautajaistekstin luonteva järjestys oli aloittaa valituksella (*lamentatio*), jatkaa vainajan ylistyksellä (*laudatio*) ja lopettaa omaisten ja ystävien lohdutukseen (*consolatio*). Usein kuitenkin jo surunvalitteluun liittyi menetyksen suuruuden kuvailua, mikä sekin oli vainajan ylistämistä. Tämä *lamentatio*- ja *laudatio*-osien vaihtelu tulee hyvin esille ylioppilas Ericus Casteliuksen hautajaisrunossa (44 eleg.) Gezelius vanhemman muistoksi vuodelta 1690. **Castelius** aloittaa viittaamalla tilanteeseen: hän ilmoittaa kirjoittavansa aina "lämpimiä sanoja" (ἔπη λιαρά) menetyksen kokeneille.[110] Tällä synkällä hetkellä hän kiirehtii kirjoittamaan piispa Gezeliuksesta. Piispa oli aina ollut hänen hyväntekijänsä, tehnyt hyvää (εὐεργεσία), eikä ollut torjunut myöskään muita avuntarvitsijoita luotaan (8–10, *laudatio*). Seurakunnissa papit valittavat nyt menetystä ja sanankuulijat, jotka olivat saaneet kuulla oikeaoppista jumalansanaa, itkevät (11–18, *lamentatio*). Gezelius tuki nimittäin monin tavoin kirkkoa niin hengellisesti kuin aineellisesti (19–20, *laudatio*). Myös opiskelijat ovat syvästi murheellisia tämän menetyksen vuoksi (21–22, *lamentatio*), sillä Gezelius laati monia oppikirjoja ja edisti muutenkin oppineisuutta (23–24, *laudatio*).[111]

Hautajaisrunon alkuosa on siten *laudatio*- ja *lamentatio* -osien vuorottelua: suru laajenee koskemaan yhä uusia ihmisryhmiä sitä mukaa, kuin Gezeliuksen elämäntyön ylistys etenee (1–24). Runon puolivälissä Castelius siirtyy lohdutukseen (*consolatio*), jonka merkkinä on adversatiivinen ἀλλά-konjunktio ('mutta'). Castelius kysyy retorisesti: Mutta mitä auttavat

---

[107]Mel. 685. Julkaisu sisältää Laibeckin tekstin lisäksi latinan- ja ruotsinkielisiä runoja kahdelta professorilta ja kahdelta ylioppilaalta.

[108]Laibeck oli opiskellut pari vuotta Upsalassa ennen Turun opintojaan. Hän oli nuorempi kuin Arwid Biuggin pojat, jotka olivat isänsä kuollessa jo aikamiehiä. Laibeck toimi myöhemmin myös sotilaspappina. Lagus 1891, 96 ja 150. Vainajan sotilasarvoksi Laibeck muotoilee: ἑκατόνταρκος [po. ἑκατόνταρχος] τῶν στρατιώτων τῆς Βοθνικῶν ('pohjalaisen rykmentin sadanpäämies').

[109]Mel. 685, rivi 3: ἐν ἀλώᾳ τῆς τῶν ῥόδων ἀρετῆς. Vrt. 2. Kor. 2:14.

[110]Mel. 1198. Tekstin allekijoituksessa Castelius kertoo halunneensa tällä tavoin (ts. tällä runolla) koristaa Gezeliuksen haudan: κοσμεῖν ἐθέλησε τὸν τύμβον. Ilmaisu on tietysti metaforinen.

[111]Mel. 1198, säkeet 23–24: ΄Ος πλείστας συνύφηνε βίβλους ἥβης ἐς ἀγωγήν / ΄Ως καὶ τῶν λοιπῶν γράμμασιν ἐν θαλερῶν.

ihmistä kyyneleet? Ei Gezelius ole kuollut, vaan elää "onnen maalla", ἐν πέδῳ ὀλβοτόκῳ (25–28).[112] Castelius toteaa Jumalan ottavan Gezeliuksen luokseen ja suovan piispalle pitkän ja huolia vailla olevan elämän taivaassa, ἐν πόλῳ. Lopuksi Castelius puhuttelee vainajaa (*apostrofe*) vakuuttaen, että hänen nimensä säilyy ylistettynä maailman loppuun (πύματος ὄλεθρος κόσμοιο) ja viimeiseen tuomioon saakka (ὑστάτη κρίσις). Runo päättyy ruumiin ylösnousemuksen toivoon:

> Τῆμος ἐπουράνιος πρόεδρον τηλεκλυτὸν ἄξει
> Νυμφίος ἀρνίου εἰς τὸν γάμον ἡδύποτον.
> Σῶμα μεταξὺ τεὸν μαλακῆς ἀπολαυέτω εὐνῆς
> Ἠρίου εἴσω ἄχρις παῖς Θεοῦ ἔρχεται αὖ.

> Silloin taivaallinen sulhanen / vie maineikkaan johtajan karitsan suloisiin häihin, / sinun ruumiisi nauttikoon pehmeästä vuoteesta haudassa, / kunnes Jumalan poika tulee uudelleen. (41–44. Mel. 1198)

Kristitylle maallinen kuoleminen merkitsee samalla taivaallisen elämän alkamista, hautajaisia seuraavat taivaalliset häät, kuolemaa rakkaus (vrt. Ilm. 19:7). Ruumis odottaa haudan "pehmeässä vuoteessa" ylösnousemusta.

Tekstienvälisyys

Turun akatemian hautajaisteksteissä ei ole sellaisia sitaatteja antiikin auktorilta, joissa auktorin nimi olisi mainittu. Sen sijaan nimeämättömiä sitaatteja tai muistumia oli jo edellä esitellyssä materiaalissa: Falander siteeraa Pindarosta, mutta imitoi ps.-Isokratesta; Cajanus puolestaan imitoi pseudo-Fokylidestä ja Theognista. He siis käyttävät antiikin auktoria pohjatekstinään ilmaisematta sitä millään tavoin. Kaksi kirjoittajaa käytti antiikin sentenssejä: Simon Paulinus ilmoittaa sentenssien käytön, Enevaldus Wanochius imitoi hiljaisesti, cento-tyyppisesti. Turun akatemian viimeisessä kreikankielisessä hautajaisrunossa kirjoittaja käytti pohjatekstinään Hesiodosta.

Pyhien kielten professori Simon **Paulinus** laati vuonna 1685 kirjoitelman (24 r.) matematiikan professori Johannes Flachseniuksen vaimon Magdalena Wallenstiernan muistoksi.[113] Otsikossa Paulinus mainitsee Margdalena-rouvan olleen myös hänen hyväntekijänsä. Paulinus aloittaa sarjalla mietelmiä: "Kuten lehdet, siten kuolevaiset hajoavat,

---

[112]Sanaa ὀλβότοκος eivät sanakirjat LSJ, Lampe, Sophocles, TLG, Schrevelius tunne. Se esiintyy Rhodomannuksen *Palaestina*-eepoksessa (1581), ks. edellä s. 77.

[113]Mel. 1004. Johannes Flachsenius ja Magdalena Wallenstierna olivat saaneet myös kreikankielisen hääonnittelun v. 1674. Mel. 624.

sillä kevyt varjo ja henkäys on ihmiselämä, ja kaikki ihmiset ovat savea."[114] Hän kirjaa kaikkiaan seitsemän eri sentenssiä todeten lopuksi, että ne ovat kreikkalaisia (αἱ τῶν ῾Ελλήνων γνῶμαι καὶ παροιμίαι, 8). Niistä viisi on Eilhardus Lubinuksen sentenssikokoelmassa, ja samoja mietelmiä on myös Schreveliuksen sanakirjan sentenssiosassa.[115] Paulinuksen mukaan nämä mietelmät tuntuvat katkerilta, kun niitä tarkastelee vain luonnonlain mukaan, τῷ μὲν τῆς φύσεως νόμῳ (9), mutta jumalallisessa merkityksessään, τῷ δὲ νῷ τῷ θείῳ (10), ne ovat lohdullisia. Kreikkalaisten mietelmien pessimismin vastapainoksi hän asettaa kristillisen hyvän kuoleman (εὐθανασία).[116]

Paulinus käyttää myös "kuolema on voitto" -vakioaihetta eli κέρδος-teemaa Paavalin tekstiä mukaillen (Fil. 1:21). Kuolema on vapautus sille, joka elää Kristuksessa. Paulinus myös puhuttelee puolisoa (15) ja suree hänen kanssaan menetystä. Samalla hän ylistää Magdalena-rouvaa: professorinrouva ei ollut pelkästään koko akateemisen yhteisön hyväntekijä ja nälkäisten tuki (βοήθεια καὶ ἀντίληψις πειναλέων), vaan myös "hyveittemme mitä kirkkain peili".[117] Lopun *consolatio* on niukka: Paulinus uskoo professorin lapsineen kuolemattoman Jumalan suojelukseen. Koko tekstin perustematiikka, kristillinen kuolemakäsitys, toimii siten lohdutuksena: ihminen ei ole vain katoavaa materiaa.

Myös Enevaldus Svenoniuksen muistoksi kirjoittamassaan tekstissä (31 r.) Paulinus siteeraa pohjatekstiä. Turun akatemian teologian professori valittiin Skånen piispaksi vuonna 1688. Hän kuitenkin kuoli samana vuonna ehtimättä astua virkaansa. Paulinus aloittaa siteeraamalla "jonkun rabbin" sanoja hepreaksi ja toteaa sitten, että viisaan kuolema aiheuttaa suuremman menetyksen kuin kuninkaan kuolema (10–13).[118] Paulinus aloittaa ja lopettaa valitukseen (*lamentatio*), mutta vahvistaa valitusta selväpiirteisellä ylistyksellä (*laudatio*) korostamalla Svenoniuksen merkitystä Turun akatemialle. Svenoniuksen kuollessa surevat kaikki Turun akatemian professorit (καθηγηταί), runottaret ja kirjoittaja itsekin.

Myös hautajaisrunossaan (16 heks.) piispa Gezeliukselle vuonna 1690 Paulinus toteaa runottarien itkevän katkerasti "opettajan" kuolemaa ja vertaa kuolevaisia savuun. Hän aloittaa runon tunteisiin vetoavilla kysymyksillä: onko mitään murheellisempaa kuin kuolema (μοῖρα τοῦ θανάτου), mutta toisaalta onko mitään onnellisempaa? Paulinus pyrkii kysymyksissä lauserakenteelliseen vastaavuuteen, jotta vastakohta surullinen–onnellinen (πολύστονος – ὄλβιος) tulisi paremmin esiin.[119] Dynaaminen vastakohtaparin käyttö jatkuu

---

[114]Mel. 1004, rivit 1–5: ῾Ως χόρτος, οὕτω καὶ βροτὸς σκέλλεται, κούφη γὰρ σκιὰ καὶ ἀσμός [po. ἀτμός ?] ἐστιν ἀνθρώπων βίος, ἐκ τε καὶ κεράμου μέρωπός εἰσιν ἅπαντες.

[115]Lubinus 1622, L5v, N2, ja N5v. Schrevelius 1690, 642. Sentensseissä ei ole viitettä auktoriin. Paulinus on muuttanut hieman sentenssiä κούφη σκιὰ καὶ ἀτμός ἐστι ἀνθρώπων βίος. Hänen oli muutettava ἀνήρ-sana ἄνθρωπος-sanaksi, koska vainaja oli nainen.

[116]Sana εὐθανασία on Paulinuksen hautajaistekstin otsikossa. Erään ruotsinkielisen hautajaisjulkaisun nimiölehdellä sanalle on annettu käännöskin: "εὐθανασία thet är ett saligt affskehdh". Mel. 510.

[117]Mel. 1004, rivi 19: ἡμῖν δὲ Εἴσοπτρον καλοκαγατίας [!] παμπόλλης φωτεινότατον.

[118]Mel. 1118. Koska akatemian kirjapainolla ei vielä tuolloin ollut heprealaista kirjaimistoa, on hepreankielinen teksti translitteroitu. Paulinus antaa tekstistä myös kreikankielisen käännöksen. Kohta muistuttaa Aamoksen kirjan *dies irae* -kohtaa (Aam. 8:9).

[119]Mel. 1199. Retorisessa perusharjoituksessa (*progymnasma*) nimeltä *ethopoeia* tarkoituksena oli nimenomaan iskevillä, lyhyillä lauseilla ja kysymyksillä vaikuttaa tunteisiin. Viljamaa 1968, 116–118.

Paulinuksen kuvaillessa surua tässä ja nyt: Gezeliuksen kuolema on toisaalta läheisille liiankin murheellista, toisaalta vainajalle itselleen mitä suloisin vapautus elämästä (ἀνάλυσις).

Johannes Gezelius nuoremman poika Nicolaus kuoli 1697 vain 15-vuotiaana. Hän oli samana vuonna puolustanut väitöskirjaa David Lundin johdolla.[120] Ylioppilas Enevald **Wanochiuksen** muistojulkaisu sisältää vain hänen kirjoittamansa kreikankielisen runon (44 heks.). Runo jakaantuu melko selkeästi *lamentatio*-, *laudatio*- ja *consolatio*-osiin. Wanochius käyttää samanlaisia ihmiselon haurautta ilmentäviä kreikkalaisia mietelmiä, joita Simon Paulinus sovelsi Magdalena-rouvan hautajaistekstissä. Wanochius on käyttänyt pohjateksteinään myös Hesiodosta ja Theognista. Wanochiuksen *captatio benevolentiae* tuntuu kuitenkin sananmukaisesti hieman kaukaa haetulta: hän mainitsee Tigris-virran, joka virtaa Armenian vuorilta. Siellä pieridit laulavat kauniita laulujaan. Lainaten Hesiodoksen *Jumalten synnyn* alusta yhden säkeen kokonaan ja imitoiden myös kahta muuta saman teoksen säettä Wanochius saa ilmaistua, että olymposlaisilla muusilla ja sulottarilla on hallussaan myös loistava Helikon-vuori (siis Makedoniassa sijaitsevan Pierian vuoren lisäksi).[121] Hän pääsee näin paratiisin Tigris-virralta runottarien avulla pakanalliselle Helikonille, joka symboloi hänelle Turun akatemiaa.[122] Wanochius toteaa, ettei edes Helikonin asukas (ts. Turun akatemian opiskelija tai opettaja) ole kuitenkaan peloton, sillä kuolema odottaa kaikkia (7–8).

Johdannon jälkeen *lamentatio* syvenee (9–18) vakioaiheiden 'elämän lyhyys' ja 'kuoleman mahti' avulla:

Πάντα γέλως, καὶ πάντα κόνις, καὶ πάντα τὸ μηδέν,
Σκέλλεται ὡς χόρτος, τώς, βρότεόν τε γένος
Πάντες τῷ θανάτῳ τηρούμεθα ὡς ἀγέλη γε
Σιτευτῶν τε βοῶν σφαζομένων χαλεπῷ
Θνητῶν γὰρ βιοτὴ ἀγνὼς ἀσαφής τε πέλεσκει [po. πέλεσκε].
Πέμφιξ καὶ ἄνθος τ᾽ ἐστι βροτός κε τέφρα
Ζάγκλῃ μοῖρ᾽ ὀξεία γ᾽ ἀνθρώπων γένος ἀμᾷ
᾽Ανθρώποιο βία ἐστι μάχη ἐπὶ γῆς.

> Kaikki on naurettavaa ja tomua, mikään ei ole mitään, / ihmissuku putoaa kuin lehdet puista. / Kaikki me olemme kuin lihotettavien / härkien lauma, jonka kauhea kuolema teurastaa. / Ihmiselämä on haurasta ja epävarmaa, / ihminen on kuin tuhka tai kukka tai pilvi. / Kuolema niittää ihmissukua terävällä sirpillään, / maan päällä ihmisen vahvuutena on taistelu. (9–16. Mel. 1621)

Kohta on *cento*-tyyppinen sentenssien kokoelma: lukuunottamatta säkeitä 13 ja 16 mietelmät löytyvät lähes sellaisinaan Lubinukselta ja Schreveliukselta. Ensimmäinen on Glykonin tunnettu säe *Kreikkalaisesta antologiasta* (AP 10.124).[123] Tämän jälkeen Wanochius kuvaa, kuinka kuolema ei välitä mistään lahjuksista, se ottaa niin vanhukset kuin kukoistavat nuorukaisetkin.

---

[120]Vall. 2348. Jo 13-vuotiaana Nicolaus oli pitänyt latinankielisen puheen Kaarle XII:n syntymäpäivän kunniaksi. Lagus 1891, 245.
[121]Wanochiuksen säe 5 = Hes. *Th.* 2, Wanochiuksen säkeet 4 ja 7, vrt. Hes. *Th.* 10 ja 23.
[122]Tigris oli yksi Edenin joista, ks. 1. Moos. 2:14.
[123]Lubinus 1622, O3, N2, N5v, N6, O3. Ks. myös Schrevelius 1690, 642.

Lopulta Wanochius pääsee suruun tässä ja nyt: myös meidän Pieriassamme, ἐν Πιερίῃ ἡμῶν (ts. Turun akatemiassa, 19), kuolema vierailee. Kyseessä on siis *Et in Arcadia* -aihe.

Laudatio-osan (20–26) Wanochius aloittaa Theogniksen jäljittelyllä. Miete-elegikon mukaan vain harvat ovat hyveellisiä tai kauniita, niinpä se, joka on sekä hyvä että kaunis, on onnellinen. Wanochiuksen mukaan Nicolaus Gezelius oli sekä hyveellinen että maineikas.[124] Nuorukaisen nimi säilyy kuolemattomana myös hänen hyvän sukuperintönsä ja viisautensa vuoksi. Lopuksi Wanochius kuvailee Nicolauksen elämää Olympoksella: siellä nuorukainen tulee laulelemaan iloisesti (27–44). Mielenkiintoista on se, että Wanochius käyttää lähes samoja sanoja kuvaillessaan Nicolauksen elämää taivaan asukkaana kuin Olaus Flachsenius vuoden 1690 epitafissaan Nicolauksen isoisälle, Johannes Gezelius vanhemmalle (Mel. 1195). Wanochius saattoi siten käyttää mallinaan seitsemän vuotta sitten saman suvun jäsenelle tehtyä runoa.

Vuonna 1737 eteläpohjalainen ylioppilas Martinus **Peitzius** käytti hautajaisrunossaan (49 heks.) useaan otteeseen pohjatekstinään Hesiodosta. Runo on laadittu filosofisen tiedekunnan apulaisen, maisteri Johannes Ervastin muistoksi. Se on foliokokoisen muistolehtisen ainoa teksti.[125] Peitzius kirjoitti kreikaksi ehkä sen vuoksi, että Ervast oli edellisenä vuonna toiminut kreikan professorin viransijaisena.[126] Runo alkaa *lamentatio*-osalla (φεῦ φεῦ), jossa Peitzius murehtii kuolevaisten kovaa kohtaloa. Kuolema (μοῖρα κακή, θάνατος τε κακός) ansaitsisi hänen mielestään itse kuolla (φόνου ἄξιος αὐτός, 2). Hän kuvailee sitä homeerisella sanastolla: kuolema on kauheaääninen, pahantekijä ja säälimätön.[127] Peitzius vertaa kuolemaa myös varkaaseen:

> Τὸν μάλα φῶρα βροτοῖς ῥα ἐγείνατο νὺξ ἐρεβεννή.
> Ἠέρα ἐσσάμενος φοιτᾷ γ᾽ ἐπὶ εὐρυοδείῃ

3 Hes. *Op*. 17: ἐγείνατο νὺξ ἐρεβεννή 4 *Op*. 255: Ἠέρα ἐσσάμενοι, πάντη φοιτῶντες ἐπ᾽ αἶαν

> Musta yö synnytti kuolevaisille tuon varkaan. / Se on pukeutunut sumuun ja vaeltaa pitkin laajaa [maata]. (3–4. Rv Mf 4928)[128]

Kuolemalla on suuri viikate, μέγα δρέπανον (10), ja se on ryöstänyt mukaansa runottarien ystävän, kultaisella seppeleellä seppelöidyn Ervastin, oppineen tiedemiehen ja teologin (12–

[124]Thgn. 933–934. Vrt. myös Hes. *Op.* 313. Wanochiuksella on nykyeditioiden (West) kauneuden tilalla maine (κῦδος pro κάλλος) – aivan Gezeliuksen *Poemata*-edition (1676) mukaisesti.

[125]Rv Mf 4928. Julkaisu on vain yksi foliokokoinen arkki, jonka taustapuoli on tyhjä. Otsikko on kirjoitettu latinaksi. Otsikon alla on kuvituksena arkku. Runo on sommiteltu kahdelle palstalle koristepylväiden väliin.

[126]Heikel 1894, 185. Lagus 1891, 375. Martinus Peitzius oli kirjoilla Upsalassa ennen siirtymistään Turun akatemiaan v. 1737. Ervast haudattiin saman vuoden elokuussa.

[127]Rv Mf 4928, säe 5: δυσκέλαδος, säe 9: ὀμβριμοεργός po. ὀβριμοεργός ja säe 11: νηλὲς ἦτορ ἔχων.

[128]Hesiodoksella Yö synnyttää Eriksen, riidan, ja sumuun pukeutuvat vaeltajat ovat hyviä henkiä, Zeun oikeudenmukaisuuden näkymättömiä vartijoita. Hes. *Op.* 17 ja *Op.* 255.

16).[129] Tämän vainajan lyhyen ylistyksen (*laudatio*) jälkeen Peitzius kääntyy poikkeuksellisesti vainajan vaimon puoleen. Ensin Peitzius kuvaa Ervastin naimisiinmenoa:

Γῆμε θεοῦ βουλῇ Τόρνηθεν καλλιπάρηον,
Καὶ θαλερὴν γαμετήν, ἀνά τ᾽ εὐρέα νῶτα θαλάσσης
Ἤγαγ᾽ Ἀβώασε τὴν φίλην κληθῆναι ἄκοιτιν.
20 Ἀλλὰ βαβαί, τερπνὸν τόδ᾽ ἐφισταμένη μελεδώνη,
Νὺξ ὀλοή, νεφέλῃ κεκαλυμμένη ἠεροειδεῖ,

> Jumalan tahdosta hän meni naimisiin kauniin torniolaistytön kanssa / ja toi kukkean morsiamensa aavan meren yli Turkuun rakkaaksi vaimokseen. / Mutta voi! Tuskia tuottava, / tuhoisa yö ilmanohueen pilveen verhoutuneena / tempasi tämän ilon pois. (17–22. Rv Mf 4928)

Edellä kuolema oli yön lapsi, tässä se itse on osa yötä, äitinsä kaltainen. Yön kuvauksen (21) Peitzius on ottanut suoraan Hesiodoksen *Jumalten synnystä* (757). Kuvattuaan vaimon lohdutonta murhetta Peitzius puhuttelee tätä (*apostrofe*, 26–42). Lohdutuksena Peitzius vakuuttaa kuoleman (μοῖρα) kuitenkin tulleen Jumalalta, salaman kantajalta, joka asuu taivaassa.[130] Jumala on kutsunut Ervastinkin luoksensa Olympokselle. Seuraavassa jaksossa (30–40) Peitzius todistaa Jumalan säätämän järjestyksen oikeaksi, ja Hesiodos toimii jälleen pohjatekstinä:

Ὦ πέπον, οὐχ ἑτεροζήλως διεδάσσατο μοίρας
Δὴ ὑψιβρεμέτης ὅσγ᾽ οὐρανῷ ἐμβασιλεύει

31 *Th.* 544: Ὦ πέπον, ὡς ἑτεροζήλως διεδάσσαο μοίρας.

> Hyvä ystävä, korkealla ukkostava, joka hallitsee taivaassa, / ei jakanut kohtaloita epäoikeudenmukaisesti. (31–32. Rv Mf 4928)

Peitziuksen runon säe (31) on lähes suora lainaus *Jumalten synnyn* Prometheus-jaksosta (544). Peitziuksella merkitys on kieltosanan vuoksi kuitenkin päinvastainen.[131] Toisaalta Peitziuksen mukaan ihmisen osa on aina ollut sellainen, että hyvään on sekoittunut pahaa: τοῖσι γὰρ ἀνθρώποισι μεμείξεται ἐσθλὰ κακοῖσιν (34). Tämä kohta on puolestaan eräs *Töitten ja päivien* tunnetuimpia säkeitä (179). Peitzius siis käyttää Hesiodosta runossaan laajalti hyväkseen, mahdollisesti jopa leikkien niillä merkitysvivahteilla, jolta asiayhteydestään irrotettu Hesiodoksen säe tai fraasi antaa hänen tekstilleen. Hesiodosta opetettiin Turun akatemian luento-ohjelmien perusteella kuitenkin vasta 1750-luvulla.

[129] Vrt. myös Peitziuksen säe 7 ja *Op.* 241, Peitziuksen säe 10 ja *Th.* 162. Lisäksi Peitziuksen säe 38 = Hes. *Th.* 55.

[130] Rv Mf 4928, säe 28: Αἰθέρι ναίοντος, τοῦ ὀλυμπίου ἀστεροπητοῦ.

[131] Peitzius puhuttelee tässä siis Ervastin vaimoa. Hesiodoksella Zeus puhuttelee Prometheusta kutsuen tätä hyväksi ystäväkseen, joka on jakanut uhriosuudet epätasaisesti, ei tasapuolisesti, kuten kuuluukin: jumalille tulee siten suurempi osa kuin ihmisille.

Peitziuksen mukaan Ervast siirtyy taivaaseen "filosofoimaan" taivaallisten olentojen kanssa ja opiskelemaan "paratiisillista" teologiaa.[132] Oppinut siis jatkaa tieteen harjoittamista kuoleman jälkeenkin. Lopuksi Peitzius vielä jättää hyvästit vainajalle, joka on ollut pohjalaisen osakunnan valo ja ilo: χαῖρε φάος βοτνῶν τε, καλῶν θ᾽ ἅμα ἦδος ἁπάντων (46). Peitziuksen runo on Turun akatemian viimeinen kreikankielinen hautajaisteksti ja samalla viimeinen henkilökirjasessa julkaistu kreikankielinen kirjoitelma.[133]

II.B. HÄÄONNITTELUT

Jos hautajaisissa julkaistujen kirjoitelmien perusaiheena oli kuolema, pohdittiin hääonnitteluissa runouden toista suurta perusaihetta, rakkautta. Uuden ajan alussa häitä juhlittiin perusteellisesti: Kun hääjuhlat kestivät porvariston ja oppineiston piirissäkin useita päiviä, kuninkaallisten häitä saatettiin juhlia viikkoja. Tanskan Kristian IV:n häät vuonna 1634 saksilaisen prinsessan kanssa kestivät kolmetoista päivää. Juhlien kohokohtana oli ilotulitus, joka esitti hyveiden ja paheiden taistelua. Hääjuhlallisuudet päättyivät kulkueeseen, jossa oli kahdeksantoista vaunua, joilla oli symboliset merkityksensä. Yksi oli viisauden vaunut, joissa istui Minerva.[134] Viisauden jumalatar oli läsnä oppineidenkin hääjuhlissa: kun häihin sepitettiin puheita, runoja ja lyhyempiä suorasanaisia onnitteluja, niissä korostettiin etenkin puolison viisasta valintaa. Hääonnitteluissa pohdiskeltiin myös hyvän puolison ominaisuuksia ja avioliittoa instituutiona. Hääonnittelu sisälsi siten yleensä paljon muutakin kuin pelkän onnittelun.

II.B.1. Retorinen laji

Arkaaisen ajan kreikkalaiset häärunot liittyivät kiinteästi hääriitteihin, ja niissä ylistettiin morsianta, sulhasta ja avioliittoa. Hesiodoksen nimiin pannussa *Herakleen kilvessä* (270–285) kuvataan hääkulkuetta, jossa nuorten neitojen ja poikien kuorot laulavat morsiusparille saattaessaan heitä häähuoneeseen. Sapfo ylistää runoissaan morsianta tai sulhasta sekä kertoo surustaan ystävättären astuessa uuteen elämänpiiriin. Monet Sapfon runot ovat ilmeisesti olleet

---

[132]Rv Mf 4928, säe 44: Τέρπεται οὐρανίδαις, κ᾽ ἀνὰ τοῖς μὴν φιλοσοφεῖται; säe 47: μαθὼν παραδεισιακὸν μάλα θει[ο]λόγημα.

[133]Toimiessaan jo virassa Raahessa ja Kokkolassa Peitzius kirjoitti v. 1738 pitkän kreikankielisen väitöskirjaomisteen ja kolme lyhyttä väitösonnittelua v. 1744–45. Ks. Liite 3.

[134]Sœrensen 1975, 504–505 (kuvateksti). Ruotsin kansan häätapoja kuvastaa ainakin osittain 1600-luvun puolivälissä luotu runo *Bröllopsbeswärs Ihugkommelse*. Ks. esim. Lönrroth & Delblanc 1999, 198–199 (Stina Hansson).

tiettyihin häihin kirjoitettuja runoja.[135] Muita Kreikan kirjallisuuden tunnettuja häärunoja ovat Aristofaneen *Lintujen* Zeun ja Heran häitä kuvailevat säkeet (1731–1742), Theokritoksen *Ptolemaioksen ylistyksen* häälaulukohta (34–42) sekä ennen kaikkea Theokritoksen *Helenan häälaulu* (῾Ελένης ἐπιθαλάμιος), joka edustaa jo retorisoitunutta kirjallista lajia. *Helenan häälaulussa* tervehditään panegyyrisesti sekä morsianta että sulhasta: χαίροις, ὦ νύμφα· χαίροις, εὐπένθερε γαμβρέ.[136]

Hellenistisellä ajalla syntyi häissä pidetty puhe. Kirjallisena lajina sen vakioaiheina olivat sulhasen kiusoittelu, hänen onnensa ylistäminen, morsiamen ylistys ja kehotus ryhtyä hankkimaan lapsia.[137] Menandros Reetori esitteli kaksi hääpuheen lajia: morsiuskamarin edessä (ἐπιθαλάμιον tai γαμήλιον) ja itse kamarissa pidettävän puheen, joka rohkaisee vastavihittyjä astumaan aviovuoteeseen ja ylistää häitten jumalaa, Hymeniä (ὑμέναιος).[138] Ensin mainittu jakaantuu neljään osaan: johdanto, jossa esitellään häiden jumalat, rakkauden voiman kuvaus, morsiusparin ylistys ja lopetus, jossa toivotaan hääparille lapsionnea. Hää*puheen* tematiikka siirtyi edelleen takaisin häärunouteen. Roomalaisen häärunon nimeksi yleistyi *epithalamium*, joka säilyi myös sekä keskiajan että renessanssin kirjallisuudessa yleisimmin käytettynä lajiterminä.[139] Kreikankielisiä häärunoja kirjoittivat myöhemmin mm. kirkkoisä Gregorios Nazianzoslainen ja Bysantin oppinut Theodoros Prodromos.[140]

Uuden ajan alun retoriikan oppikirjoissa hääpuheet ja -runot jaoteltiin yleensä kahteen Menandroksen tapaan. Terminologia ei kuitenkaan ollut toisiaan poissulkeva.[141] Turun henkilökirjasten otsikoissa käytettiin termejä *epithalamium*, *hymenaeus* ja *gamelion* ja niiden alkukielisiä vastineita. Kahdessa julkaisussa γαμήλιον-sanalle on annettu myös käännös: γαμήλιον *eller bröllopsskrift* ja γαμήλιον *eller brudeskrift*.[142] Koko elämän kannalta ratkaisevaan valintaan viittaa hääjulkaisun otsikko, jossa käytetään logiikasta tuttua termiä ῞Υστερον πρότερον *eller Brudgumme-Wahl* ('Joko niin tai näin eli morsiamen valinta').[143]

Buchlerus (1637) määrittelee Jacobus Pontanuksen tunnettuun runousoppiin perustuvassa teoksessaan *epithalamiumin* yksinkertaisesti vain runoksi, joka juhlistaa häitä. Hän kehottaa kuvaamaan aluksi sulhasen urotekoja morsiamen voittamiseksi. Morsian olisi esitettävä kainona – sulhasen hyveellisyys (*virtus*) olisi esitettävä syynä morsiamen myöntymiseen avioliittoon. Häärunon toinen osa on Buchleruksen mukaan *laudes utriusque*, heidän

---

[135]Sapfo frg 104–117 (Lobel & Pagel). Ks. myös Faye Wilson 1948, 35.
[136]Theoc. *Id.* 18.49–50. Tässä kontekstissa tervehtiminen on myös hyvästelemistä, kuten Marianna Tyni kääntää: "Jää hyvästi, morsian! Jää hyvästi, jaloon sukuun tullut sulhanen!". Theokritos: *Idyllejä*, suom. Marianna Tyni, Helsinki, 1974.
[137]Viljamaa 1968, 125.
[138]Men. Rhet. 2.6.399.11.–405.14 (Περὶ ἐπιθαλαμίου) ja 2.7.405.15.–412.2 (Περὶ κατευναστικοῦ).
[139]Sarasti-Wilenius 1996, 188–189, jossa yleiskatsaus antiikin latinankielisiin häärunoihin.
[140]Faye Wilson 1948, 37.Viljamaa 1968, 125–131, jossa esimerkkejä varhaisbysanttilaisista häärunoista papyruksissa.
[141]Sarasti-Wilenius 1996, 188.
[142]Mel. 326 ja Mel. 457. Käytettiin myös fraaseja Ζήτεσις γαμική (Mel. 764) ja Νυμφιδίον καύχημα (Mel. 654). Näistä julkaisuista ainoastaan Mel. 654 sisältää myös kreikankielisen häärunon.
[143]Mel. 1060. Valintaan viittaa myös erään Tukholmassa painetun hääjulkaisun otsikko nimiösivulla: Μήλου κρίσις eller doom öfver ett Äpple emillan stridige Nympher Aphenissa, Sophronia, Calliopea. Mel. 933.

kotimaansa, perheensä, luonteensa ja fyysisen kauneutensa ylistys. Kolmannessa osassa esitellään avioliiton hyviä enteitä. Neljäs osa voisi olla leikkimielinen (*lusus, oscula*). Viimeinen osa sisältää toivotuksen lapsionnesta ja ylistää morsiusvuodetta.[144] Myös J.C. Scaligerin *epthalamium* loppuu kehotukseen hääparille astua aviovuoteeseen sinetöimään liittonsa.[145]

Turussa Martinus Miltopaeus kirjasi retoriikan oppikirjassaan (1669) hääpuheeseen kuuluvaksi viisi osaa: hääjuhlan ja hääilon kuvaus, morsiusparin ylistys, avioliiton hyödyllisyyden pohdiskelu, onnittelut ja rukoukset. Miltopaeukselta siis puuttuvat Scaligerin ja Buchleruksen mainitsemat, antiikin häärunoudesta periytyvät piirteet: morsiusparin keskinäisten tunteiden kuvailu, sulhasen kiusoittelu ja aviovuoteen ylistys.[146]

Niin aviovuoteen ilojen ylistys kuin sulhasen leikkimielinen kiusoittelu vaativat häärunoilijalta tietysti tahdikkuutta. Miltopaeuksen oppikirjan ilmestymisvuonna joutui ruotsalainen Lasse Lucidor (Johansson) Tukholmassa tutkintavankeuteen syytettynä kunnianloukkauksesta nimenomaan häärunon (238 säettä) vuoksi. Lucidor satirisoi ruotsinkielisessä runossaan *Gilliare kwal* kosijoiden kohtaamia vaikeuksia ja runo perustui hänen samana vuonna kirjoittamaansa toiseen häärunoon. Lucidor ei tiennyt, että sulhanen, vapaaherra Conrad Gyllenstierna, oli ollut vähällä joutua kaksintaisteluun kilpakosijansa kanssa. Vapaaherra piti runoa häväistyskirjoituksena, varsinkin kun se luettiin ääneen häissä, joissa oli vieraina valtakunnan arvohenkilöitä leskikuningattaresta ja nuoresta kuninkaasta lähtien. Lucidoria syytettiin myös siitä, ettei hänen runoaan ollut tarkastettu ennen painamista.[147]

Uuden ajan alussa avioliittoa käsittelevissä teksteissä yhtenä teemana oli myös avioliiton puolustus.[148] Erasmus Rotterdamilainen kirjoitti ylistyksen avioliitolle (1518), mikä aiheutti melkoista kohua, koska hän leimasi selibaatin luonnottomaksi, jopa vahingolliseksi. Erasmus selitti jälkeenpäin traktaatin olleen vain tyyliharjoitus.[149] Agricola, joka omisti traktaatin, pohti *Käsikirjassaan* (1549) avioliiton merkitystä samaan sävyyn: "Avioliittoa on pidettävä parempana kuin tuota vaikeaa yksineloa, joka on sittenkin kaikkein lihallisinta, saastaisinta ja maailmallisinta elämää."[150] Turussa Jacob Chronander antoi Jöns Kurckin ja Christina Hornin häihin laatimassaan avioliittokomediassa *Bele-snack* (1649) Lutherin ja Diogeniuksen eli antiikin kyynikon Diogenes Sinopelaisen väitellä avioliitosta: edellinen sitä

---

[144]Buchlerus 1637, 467.
[145]Scaliger 1561, 3.100.151b (III, 62–100 Deitz). Ks. myös Binns 1990, 73 ja Sarasti-Wilenius 1996, 195.
[146]Miltopaeus 1669, 414–416. Sarasti-Wilenius 1996, 195.
[147]Asiaa ei parantanut se, että Lucidor oli käyttänyt pseudonyymiä (Lucidor Then Olycklige) ja hänen ystävänsä, ei hän itse, oli toimittanut juuri painosta tulleen julkaisun hääparille. Hansson 1975, 127–131. Collijn 1942–44, 426.
[148]Taustalla on tietysti keskiajan tilanne, jolloin oppineet olivat pappissäätyä ja naimattomia. Toisaalta jo antiikin filosofien valitsemaan elämäntapaan (*bios theoretikos*) liittyi naimattomuus, eläminen kotitalouden, *oikoksen*, ulkopuolella. Ks. esim. Frösén 1997, 61–62 (Korhonen).
[149]*Encomium matrimonii*, ks. Heininen 1976, 13, 31.
[150]*Käsikirja Castesta ia muista Christikunnan menoista*, selvennys Tapani Harviainen, teoksessa: Harviainen, T. & Heininen, S. & Huhtala, A. (1990) Opi nyt vanha ja nuori, Helsinki, 142.

puolustaen, jälkimmäinen vastustaen. Näytelmän Diogeniuksen mukaan mies ottaa avioliitossa taakan kannettavakseen, renkaan nenäänsä ja liean (*snara*) jalkaansa.[151]

Hollantilaisen oppineen Jacobus de Catsin opetusruno *Häät eli aviosäädyn koko toteutus* (1625) oli aikanaan Raamatun jälkeen suosituin kirja Hollannissa. Siinä tarkastellaan etenkin naisen velvollisuuksia elämänkaaren eri vaiheissa: neitona, vaimona, äitinä ja leskenä. Teoksen nimiösivulle on painettu harmonista avioliittoa symbolisoiva kuva, jonka variantteja esiintyy myös Turun henkilökirjasissa: kaksi yhteenliitettyä kättä, joiden päällä istuvat kuhertelevat kyyhkyset.[152]

Avioliittoa pohdittiin Turun akatemiassa myös väitöskirjoissa. Enevaldus Svenoniuksen johtamassa synodaaliväitöskirjassa *De conjugio* (1664) selviteltiin avioliiton syntyä ja tarkoitusta Aristoteleen neljän syyn lajin mukaisesti.[153] Avioliitto on Jumalan asettama, joten Jumala on avioliiton pääsyy. Vaikuttavana syynä (*causa efficiens*) on se, että avioliitto on yhteiskunnassa yleisenä vallitseva tapa (s. 210). Ainoastaan ihmisillä – ei eläimillä eikä enkeleillä – on avioliittoinstituutio, joka takaa kirkon olemassaolon jatkumisen maan päällä (s. 212). Avioliitto on muodoltaan laillista yhdessä elämistä, sitä ei saa purkaa (s. 212). Lopuksi esitellään viisi tarkoitusta, mitä varten avioliitto on olemasssa (*causa finalis*): Ensiksikin avioliitossa ihminen voi palvella Jumalaa siveellisemmin, toiseksi hän saa elämäntoverin ja uskollisen auttajan, kolmanneksi avioliitto on tärkeä ihmissuvun jatkumisen vuoksi, neljänneksi avioliitto on vastalääke holtittomia intohimoja vastaan (*remedium adversus vagas libidines*)[154] ja viidenneksi avioliitto ilmentää keskinäistä rakkautta, joka on Jeesuksen rakkauden kuva.[155] Väitöskirjan 18. luvussa korostetaan myös puolisojen tehtävää toistensa tukijoina kaikissa elämän koettelemuksissa.

Daniel Heinsiuksella ei kreikankielisten runojen *Peplus*-kokoelmassaan ole yhtään häärunoa.[156] Joachim Camerarius kirjoitti pitkän heksametrimittaisen ja Olivia Morata lyhyen elegiamittaisen häärunon. Englannista on esimerkkejä kreikankielisistä häärunoista; yksi on kirjoitettu kuninkaalle, Kaarle I:lle (1625).[157] Häärunoja ei kuitenkaan ilmeisesti kirjoitettu kreikaksi samassa määrin kuin hautajaisrunoja.[158]

---

[151]Chronander 1649, B4. SKB 858. Näytelmässä Luther luettelee antiikin ajan hyviä vaimoja, Diogenius pahoja (kuten Klytaimnestra). Ks. myös Hultin 1904, XXXIV, XLIV, LVIII.
[152]Sørensen 1975, 497–98.
[153]Väitöskirja kuuluu sarjaan *Synopsis theologiae* 27, sivut 209–216. Vall. 3730 ja SKB 3702.
[154]Svenonius – Norinus 1664, 212. Kohdassa viitataan jakeeseen 1. Kor. 7:2.
[155]Raamattuviitteenä on Ef. 5:28.
[156]Sen sijaan kyllä muutamia rakkausrunoja. Rakkausrunoille oli oma genrensä: *eroticon*, ks. Buchlerus 1637, 472. Angelo Poliziano otsikoi jotkut kreikankieliset runonsa nimellä Ἐρωτικόν, kuten nro 26 (Ardizzoni).
[157]Binns 1990, 455 ja 471–472: nelisäkeinen (*tetrastichon*) hääruno.
[158]Vrt. Binnsin 1990 esimerkit Englannissa painetuista runoista seuraavin otsikoin: *epithalamium* (s. 455), *epicedium* ja *epithaphium* (s. 477–78). Fantin 1775–86 I, 22–24 ja 118–119 luetteloissa sadasta kreikankielisestä runosta häärunoja on kuusi, hautajaisrunoja kaksitoista.

II.B.2. Ulkofennica

Vertailumateriaalina on kaksitoista häärunoa Upsalasta ja Tartosta, joista varhaisin on vasta 1630-luvulta. Näistä kuusi on heksametriä, neljä elegistä mittaa, yksi jambista dimetriä ja yksi sapfisen tyyppistä mittaa.[159] Kiinnostavin näistä häärunoista on ruotsalaisen ylioppilaan Elaus Terseruksen laatima. Vuorikollegion asessori Henrik Teetin ja hänen morsiamensa Anna Troilian häät pidettiin Upsalassa vuonna 1642, mutta julkaisu painettiin Tukholmassa vasta vuonna 1644.[160] Terserus käyttää kolmiosaisessa runossaan (yhteensä 28 eleg.) pohjateksteinään miete-elegikkoja (Mimnermos, Tyrtaios, Solon) sekä Hesiodosta. Ensimmäinen runo on osoitettu morsiusparille (πρὸς ἀμφοτέρους) ja toinen morsiamelle (πρὸς μνηστήν). Kolmas runo on ilman otsikkoa, mutta sekin on tavallaan kohdistettu morsiamelle. Ensimmäisessä runossa Terserus kutsuu hääjuhliin nuoria todistamaan avioliittoon astuvien erinomaista hyveellisyyttä. Hän vertaa morsiusparia aurinkoon muiden tähtien joukossa ja niityn loistavaan kukkaan. Toinen runo alkaa Mimnermoksen säkeen mukaelmalla (118 West). Perusteemana on hyvän vaimon määrittely. Kolmannessa runossa Terserus pohtii vuorostaan huonon vaimon merkitystä avioliiton onnistumiselle, jolloin hän käyttää toistuvia säkeen aloittavia, isoin kirjaimin kirjoitettuja kieltosanoja. Negaatiot antavat mahdollisuuden myös avioliiton kielteisten puolien kuvailuun, samalla ne kieltäen ja torjuen. Erikoista on, että Terserus käyttää sekä toisessa että kolmannessa runossa morsiamen vertausesimerkkeinä mytologian mieshahmoja (Adrastos, Tithonos, Midas ja Kinyras) eikä naisia.

Terseruksen häärunon sulhanen, Henrik Teet, oli suomalaissyntyinen.[161] Seuraavassa olen esittelyyn poiminut yhteensä kahdeksan tekstiä, jotka ovat joko tulevan suomalaisen kirjoittamia (Wexionius ja Gezelius vanhempi) tai joiden kohdehenkilö on suomalainen tai tuleva suomalainen (Gezelius vanhempi ja Thauvonius).

Turun akatemian varhaisvuosien humanismiin voimakkaasti vaikuttanut professori Michael **Wexionius** (Gyldenstolpe) kirjoitti Upsalassa opiskellessaan ainakin kolme kreikankielistä runoa.[162] Wexionius onnitteli vuonna 1631 professori Israel Bringiusta ja tämän morsianta hääjulkaisulla, jonka pääteksteinä olivat ruostinkielinen laulu nuotteineen ja latinankielinen vuoropuhelu. Nimiösivua seuraavalla sivulla on kreikankielinen rukous (2 eleg.),

---

[159]Ks. Liite 2. Hääonnittelut.

[160]Liite 2. Hääonnittelut, nro 6. Mel. 203. Terserus dateerasi esipuheensa Upsalassa 26.12.1643. Terserus on saattanut kirjoittaa runot häihin, mutta valmistaa ne painokuntoon vasta seuraavana vuonna.

[161]Henrik Teet toimi Turun hovioikeuden asessorina 1630-luvulla, mutta asui avioituessaan lopullisesti jo Ruotsissa. Mel. 203, biogafiset tiedot. Hääjulkaisun pääteksti on pitkä saksankielinen runo. Tartossa Carolus Aulin laati vuonna 1708 lyhyen hääonnittelun (4 eleg.) Tarton yliopiston rehtorille, Arvid Mollerukselle ja hänen morsiamelleen Christina Langelle. Molleruksen isä oli suomalainen. Aulin käyttää runossaan kreikkalaista sanontaa "Ennemmin susi laulaa häälaulun lampaalle", mikä tarkoittaa mahdotonta asiaa. Mel. 1917.

[162]Vuonna 1630 *paideuterionin* (18 eleg.), seuraavana vuonna tämän häärunon (2 eleg.) ja installaatio-onnittelun (8 heks.). Ks. Liitteet 2 ja 3.

jossa Wexionius pyytää Jeesusta olemaan läsnä häissä ja muuttamaan "katkeran" veden viiniksi.[163] Hän viittaa siis Kaanaan häiden ihmeeseen.

Johannes **Gezelius** vanhempi kirjoitti kaksi kreikankielistä häärunoa. Ensimmäisen hän laati vuonna 1642 toimiessaan Tartossa pyhien kielten professorina.[164] Kuusi heksametrisäettä pitkässä runossa eri asioita tarvitseville eri asiat myös tuntuvat suloisilta (γλυκερός). Työtätekevälle suloista on lepo, janoavalle lähde, harhaileville tie, τοῖς πλάνοις ὁδός, palelevalle nuotio ja murheelliselle suloinen puhe (ἡδυλόγος). Avioliittoon astuminen (γάμον γαμέειν) on kuitenkin suloisempaa (γλυκερώτερος) kuin mikään näistä. Runon mallina on toiminut Theogniksen säe (1225), jossa todistellaan hyvän vaimon suloisuudesta.[165] Gezeliuksen onnittelussa avioliitto ikään kuin vertautuu kaikkiin kuvattuihin tarpeisiin: avioliitto suo siten levon, lohdun ja antaa elämälle suunnan. Lyhyt hääruno keskittyy vain totemaan avioliiton merkityksen onnittelematta hääparia.

Kymmenen vuotta myöhemmin ollessaan teologian professori Gezelius kirjoitti toisen kreikankielisen hääonnittelunsa (11 heks.). Runo alkaa avioliiton merkityksen pohdiskelulla, mutta päätyy onnitteluun. Gezelius näkee avioliiton korvauksena kaikista ponnisteluista. Hänen mukaansa elämässä on neljä asiaa, joita ihmisen heikko ruumis tarvitsee ja jotka Jumala on suonut vaivojen vastapainoksi (ἀντὶ πόνου): juoma, ruoka, vaatetus ja puoliso (παράκοιτις). Gezelius onnittelee sulhasta siitä, että tällä nyt on nämä kaikki. Samalla hän myös tervehtii sulhasta ja kutsuu häntä onnelliseksi (6).[166] Hän kehottaa sulhasta karistamaan mielestään kaikki huolet ja iloitsemaan omasta "viisaudestaan" eli Sophia-nimisestä morsiamestaan: καὶ νῦν τῆν ΣΟΦΙΗΝ ἰδίην ἀσπάζεο νύμφην (9). Tervehdys (χαῖρε) toimii panegyyrisenä kehotuksena iloitsemaan. Gezelius tervehtii kuitenkin vain sulhasta, ei hääparia.

Gezelius itse avioitui Gertrud Gutheimin kanssa Tartossa vuonna 1643. Heitä onniteltiin kahdella kreikankielisellä häärunolla. Toinen runoista on Haquinus Platinuksen (*smol.*) kirjoittama, otsikolla *Votum* (10 heks.). Platinus puhuttelee heti ensi säkeestä lähtien sekä sulhoa että morsianta. Hän rukoilee Jumalaa, että hääpari onnistuisi sovittamaan liittonsa (γαμὸν συνάπτειν, 3) siten, että he eläisivät onnellisen maallisen elämän ja perisivät ikuisen elämän (κληρονόμοι βίου ἀϊδίου).[167] Saman julkaisun toisessa kreikankielisessä onnittelussa (17 heks.) Ericus Harckman (*westm.*) aloittaa lainauksella Hesiodoksen *Töistä ja päivistä* ja soveltaa myös Theogniksen säettä:

1 Ἔμμορε μὲν τιμῆς ὅς γ᾽ ἔμμορε γείτονος ἐ[σ]θλοῦ

---

[163]Liite 2. Hääonnittelut, nro 1. Mel. 129: Χάρματι νῦν γαμικῇ ταυτῇ καλὲ Χριστὲ παρίσθε [ro. παρίσθι], / Τρέψων εἰς οἶνον πάντοτε πικρὸν ὕδωρ. Vrt Joachim Salemanin Tartossa kirjoittama hääruno vuonna 1648: raikas, ei katkera, vesi muuttuu viiniksi. Mel. 248.

[164]Liite 2. Hääonnittelut, nro 2. Mel. 188. Floderus 1785–89, 32 painatti runon teokseensa todeten: *breve sit, sed argutulum.*

[165]Thgn. 1225–1226: Οὐδὲν Κύρν᾽ ἀγαθῆς γλυκερώτερόν ἐστι γυναικός· / μάρτυς ἐγώ, σὺ δ᾽ ἐμοὶ γίνου ἀληθοσύνης. Theogniksen konteksti on homoeroottinen.

[166]Liite 2. Hääonnittelut, nro 9. Mel. 282[2], säe 6: Νῦν σὺ ἐκεῖνα ἔχων εὔδαιμον νυμφίε χαῖρε.

[167]Liite 2. Hääonnittelut, nro 3. Mel. 192. Platinus käyttää Jumalasta homeerista epiteettiä εὐρυμέδων ('laajalti hallitseva').

Μείζονος ἀλλ᾽ ἔτυχεν τιμῆς ἀγαθῆς ἀλόχοιο
Κυρῶν, ἥς (ἣν χρηστή ᾽στι) γλυκερώτερον οὐδέν.

1 Hes. *Op*. 347 2 Vrt. Hes. *Op*. 702–703: οὐ μὲν γάρ τι γυναικὸς ἀνὴρ λήίζετ᾽ ἄμεινον / τῆς ἀγαθῆς 3 Vrt. Thgn. 1225

> Sille, jolle on suotu hyvä naapuri, on suotu etuoikeus, / mutta suuremman kunnian saa se, joka sattuu saamaan hyvän vaimon, / jota (jos vaimo on kunnollinen) suloisempaa asiaa ei ole olemassa. (1–3. Mel. 192)

Harckman jatkaa vielä aiheesta kuvailemalla hyvän naapurin hyödyllisyyttä. Sama teema esiintyy myös Hesiodoksella: naapuri on suuri apu (ὄνειαρ) koettelemuksissa (*Op*. 346).[168] Harckmanin mukaan hyvä vaimo on kuitenkin hyvää naapuria parempi, koska hän pysyttelee miehen vierellä elämän alussa ja keskellä – aina vanhuuteen saakka. Avioliitto on keskinäistä avunantoa ja elinikäistä kumppanuutta, sen sijaan naapuri voi hylätä vaaran hetkellä (ἐπὶ κυνδύνοις po. κινδύνοις). Hyvä avioliitto on lisäksi Jumalan lahja (δῶρον, 11). Harckman tervehtii lopuksi sulhasta (χαῖρε) ja kehottaa tätä iloitsemaan sydämestään tästä lahjasta.

Liivinmaalainen Joachimus Saleman painatti Tartossa vuonna 1648 häärunon suomalaiselle Abraham Thauvoniukselle ja piispantytär Beata Jheringialle.[169] Runo käsittää 79 säettä jambista dimetriä, jotka on järjestetty kuuden tai seitsemän säkeen säkeistöiksi. Jambimittaiset runot ladottiin usein kahdelle palstalle. Salemanin runo on kuitenkin yksipalstainen ja ulottuu siten kolmelle sivulle. Vaikka runo alkaa invokaatiolla Olympoksen runottarille, joita Saleman pyytää häihin, on kokonaissävy uskonnollinen. Salemanin mukaan avioliitto on ihmiselle luonnollinen asia, koska Jumala loi Aadamille vaimon tämän kylkiluusta (23–28). Saleman viittaa myös Kaanaan häihin: Jeesus iloitsi häistä ja muutti raikkaan (ψυχρός) veden viiniksi (35–36). Sulhasen onnittelun jälkeen seuraa morsiamen ylistys (50–64), jossa on myös vaimon roolin kuvailua:

Αὕτη παρέλξει [po. παρελκύσει] σου βίον,
αὕτη σου εἰν ἀλγήσει
ἀνάπαυλα εὔφρων ἔσσεται.
λυπουμένῳ τε ἤτορι
ἡ ψυχαγωγίη, τὲ καὶ
σέθεν φρενὸς θελκτήριον
κόσμημα καί σου δώματος

> Hän johtaa elämääsi, / hän tulee olemaan / iloinen levähdyspaikka ahdistuksessasi. / Hän on murheelliselle sydämelle / viihdyke, mielesi lumo / ja kotisi kaunistus. (58–64. Mel. 248)

[168] Liite 2. Hääonnittelut, nro 4. Mel. 192. Hes. *Op*. 346 on myös Erasmuksen *Adagiassa* 2.1.1.

[169] Liite 2. Hääonnittelut, nro 7. Mel. 248. Abraham Thauvonius opiskeli ensin Turun akatemiassa, sitten Tartossa. Vuonna 1649 hänet nimitettiin Turun akatemian fysiikan professoriksi. Hän päätyi lopulta Viipurin piispaksi. Lagus 1891, 10–11. Thauvonius kirjoitti v. 1650 Turussa kaksi kreikankielistä väitösonnittelua.

Vaimo on siis työn ja vastuun raskauttaman miehen elämän piristäjä, joka johtaa miehen mielen toisiin aatoksiin (ψυχαγωγία). Runon loppusäkeistössä Saleman toivoo Jumalan siunausta aviovuoteelle (λέκτρον), jotta se olisi alkuna rakastettaville ja kauniille lapsille.[170]

II.B.3. Turun akatemian kreikankieliset hääonnittelut

Turun akatemiassa kirjoitettiin 20 kreikankielistä hääonnittelua (19 julkaisussa) vuosina 1652–1709.[171] Niistä vain kaksi on suorasanaisia. Yhdeksässä hääonnittelussa käytetään elegistä mittaa, kuudessa heksametriä. Lisäksi Ericus Justander kirjoitti häärunon "pindaariseen" runomittaan ja Ericus Indrenius runon ja proosan välimaastoon sijoittuvan nk. kivityylisen hääonnittelun.[172]

1650-luvulla kirjoitettiin Turussa epätavallisen paljon kreikankielisiä häärunoja suhteessa muihin henkilökirjasissa julkaistuihin tekstilajeihin. Kreikankielisten hääonnittelujen kirjoittelu lähti siten käyntiin aikaisemmin kuin muut lajit, mutta se myös hiipui aikaisemmin: jostain syystä kreikankirjoittelun suhteen aktiivisella 1690-luvulla ei kirjoitettu – tai ei ole säilynyt – yhtään kreikankielistä hääonnittelua. 1650-luvun hääonnitteluista monet ovat kuitenkin vain 2–6 säkeen mittaisia. Ne toimivat usein toivotuksina tai rukouksina jonkin muunkielisen runon yhteydessä.[173] Jotkin niistä on otsikoitukin sanoilla εὐχή tai *votum*.[174]

Turun akatemian kreikankielisissä hääonnitteluissa kirjoittajien hajonta on mahdollisimman suuri: kaikki tekstit ovat eri kirjoittajien laatimia. Professoreista häätekstejä kirjoittivat pyhien kielten professorit Martinus Stodius ja Ericus Falander sekä runouden professori Petrus Laurbecchius. Ne on kaikki kirjoitettu professori-kollegalle, virkaveli on kirjoittanut toiselle.[175] Myös ylioppilaat kirjoittivat kreikankielisen hääonnittelun jo virassa olevalle. Syynä tähän oli tietysti se, että avioon astuttiin vasta opiskeluvuosien jälkeen ja leipäpuun varmistuttua. Turun akatemian latinankielisissä häärunoissa kirjoittaja oli usein

---

[170]Mel. 248, säkeet 73–75: Ἐκ τοῖο φοιτήσουσι καὶ / μεγήρατ᾽ ἠδὴ κάλλιμα τέκνων. Hesiodos käyttää adjektiivia μεγήρατος jumalten lapsista. Hes. *Th.* 240. Schrevelius antaa fraasin μεγήρατα τέκνα ja adjektiivin etymologian.

[171]Hääjulkaisuja, jotka sisältävät siis erikielisiä hääonnitteluja, painettiin Turussa 1640–1713 kaikkiaan parisen sataa. Sarasti-Wilenius 1999, 187. Pernille Harstingin tutkimuksen mukaan Tanskan 1500-luvun hääonnitteluista 72 oli latinankielistä, 5 tanskankielistä ja kaksi kreikankielistä, ks. Skafte Jensen 1991, 54 (Pernille Harsting). Suomenkielisiä häärunoja Ruotsin vallan ajalta, ks. Melander 1928 ja Melander 1941. Georgius Kijhlin suomenkielessä häärunossa v. 1693 on kreikankielinen fraasi: ΄Ως πάρεργον ('ikään kuin täydennykseksi'). Melander 1928, 80.

[172]Suorasanaiset: Mel. 654 ja Mel. 815; "pindaarinen": Mel. 382; kivityylinen: Mel. 1156. Yksi on kadonnut (Mel. 287).

[173]Ks. Mel. 338, Mel. 367, Mel. 368, Mel. 369, Mel. 593, Mel. 833.

[174]Mel. 338, Mel. 368, Mel. 833. Tällaisia lyhyitä toivotuksia tai rukouksia on myös vertailumateriaalissa, vaikka niissä *votum* voi olla 10 säettäkin pitkä. Liite 2. Hääonnittelut, nro 3. Mel. 192.

[175]Mel. 367 (v. 1656), Mel. 624 (v. 1674) ja Mel. 815 (v. 1680).

sulhasen tai morsiamen veli.[176] Yksi kreikankielinen hääruno on morsiamen veljen kirjoittama (Mel. 369).

Turun latinankielisissä häärunoissa on mielenkiintoisia fiktiivisiä dialogeja, joissa keskustelevat sulhanen ja morsian, heidän perheenjäsenensä tai vaikkapa Cupido ja Venus.[177] Dialogit puuttuvat kreikankielisistä hääonnitteluista. Dialogi-muoto oli kuitenkin nimenomaan roomalaisen häärunon piirre.

Häärunon rakenne

Ensimmäinen Turussa kirjoitettu kreikankielinen hääonnittelu oli opintojensa loppuvaiheessa olevan Martinus **Miltopaeuksen** laatima. Filosofisen tiedekunnan apulainen Petrus Bergius (*suderm.*) avioitui helmikuussa 1652 pormestarin tyttären Helena Carstenin kanssa. Bergiuksesta tuli myöhemmin pyhien kielten, Miltopaeuksesta retoriikan professori. Miltopaeuksen onnittelu on Turun akatemian varhaisimpia kreikankielisiä runoja ja mielenkiintoinen jo sen vuoksi, että useimmat ensimmäisistä kreikankirjoittajista olivat ruotsalaisia tai peregrinaation tehneitä – kuten Martinus Stodius. Porvari Eskil Ruskeapään pojan kreikantaito oli sen sijaan puhtaasti suomalaista perua.[178] Miltopaeus valmistui maisteriksi seuraavana vuonna (1653). Ennen professuuriaan hän kirjoitti vuonna 1657 toisen kreikankielisen runonsa, väitösonnittelun, joka on osin melkeinpä Theognis-cento.[179] Myös tässä häärunossa (20 eleg.) Theogniksen säkeet toimivat pohjatekstinä ja varsinkin alkuosa on cento-tyyppinen:

1 Μοῦσαι καὶ Χάριτες, κοῦραι Διὸς ὥριον ᾽Ανδρός
᾽Ες γάμον ἐλθοῦσαι ψάλλετε καλὸν ἔπος.
Οὗτος ἀνὴρ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἀντερύσασθαι,
᾽Αξιος, ἐν τιμίοις πράγμασι γιγνόμενος

> Muusat ja sulottaret, Zeun tyttäret, tulkaa [tämän] miehen / soveliaisiin häihin, laulakaa kaunis laulu. / Tämä mies on kullan ja hopean arvoinen, / hän tekee arvokkaita asioita. (1–4. Mel. 280)[180]

"Soveliaat häät" voi viitata myös sulhasen kypsään ikään.[181] Seuraavaksi Miltopaeus ylistää morsiusparia. Hän toteaa ensin, että viisaus on rikkautta parempaa. Bergius ei kuitenkaan ole

---

[176]Sarasti-Wilenius 1996, 191. Ks. myös Ståhle 1975, 293.
[177]Sarasti-Wilenius 1996, 199–200.
[178]Miltopaeuksen elämänvaiheista, ks. Lagus 1891, 37; Suolahti 1946, 191, nro 188; Stiernman 1719, 64.
[179]Vall. 3922. Ks. tuonnempana, s. 300.
[180]Mel. 280, säkeet 1–2, vrt. Thgn. 15–16 ja säkeet 3–4, vrt. Thgn. 77–78.
[181]Hes. *Op.* 697. Hesiodos käyttää sanaa ὥριος ('vuodenaikojen mukainen') häitten attribuuttina tarkoittaen kuitenkin sitä, että miehen on oltava soveliaassa iässä, ei yli kolmenkymmenen avioituessaan. Sulhanen Petrus Bergius oli 40-vuotias. Aloittaessaan yliopisto-opinnot tämä puusepän poika oli ollut jo 28-vuotias. Lagus 1891, 2. Morsiameen Miltopaeus viittaa puolestaan sanalla lapsi (παῖς, 13).

vain viisas (σοφός), vaan myös pulska (παχύς). Neitseellistä morsianta (παρθενικὴ νύμφη) koristavat puolestaan kauneus ja hyvä ymmärrys.[182] Sitten Miltopaeus soveltaa kahta Theogniksen säettä, joista toinen esiintyi myös vertailumateriaalin hääonnitteluissa: vaimoa suloisempaa asiaa ei ole.[183] Toisessa säkeessä Theognis toteaa, että ilo ja riemu yhdessä voittavat kaiken. Miltopaeus sovittaa sen onnitteluunsa seuraavasti:

Φάρμακον οὗσ᾽ ἀνδρὸς δὴ πταίσματα πολλὰ συναιρεῖ·
Τερπωλὴ νικᾷ πάντα σὺν εὐφροσύνῃ
Νῦν δε μὲν τὴν παρὰ παῖδα λάβων ἀγκῶντε [po. ἀγκῶνα τε] φίλησον·
Στέργε τε τὴν ἄλοχον γήραος ἄχρι φίλην.
Εἰρήνη καὶ πλοῦτος ἔχοι Θάλαμον στεφανόντες [po. στεφανοῦντες]
Σφωίτεροι δὲ κακὰς φεύγετε τὰς ἔριδας.

> Hän on miehen lääke, hän auttaa kantamaan vastoinkäymisiä. / Ilo ja riemu yhdessä voittavat kaiken. / Nyt suutele häntä ja ota tyttöä kädestä: / rakasta armasta vaimoa vanhuuteen saakka. / Rauha ja rikkaus seppelöiköötkööt hääkamarin, / välttäkää kumpikin pahoja riitoja. (11–16. Mel. 280)[184]

Kreikan φάρμακον tarkoittaa paitsi lääkettä myös myrkkyä ja lemmenlumoja.[185] Hääkamari, *thalamos*, on tässä avioliiton *synekdoke*, osa edustaa kokonaisuutta. Toivomus avioliiton sopusointuisuudesta oli hääonnittelujen vakioaihe, kuten myös toive Eriksen, riidan tai eripuraisuuden jumalattaren, poissaolosta. Miltopaeus puhuu monikossa pahoista riidoista (ἔριδες).[186] Lopuksi Miltopaeus toivoo hääparille lapsirikasta häähuonetta (παιδοτόκος θάλαμος, 19), koska avioliitto ei ole suloinen (γλυκερός) ilman lapsia.[187]

Miltopaeuksen runo noudattaa osittain hänen oman, myöhemmin retoriikan professorina kirjoittamansa (1669) oppikirjan hääpuheen (*epithalamium*) rakennetta: hääjumalien kutsuminen, morsiusparin ylistys, avioliiton etujen puntaroiminen ja lopussa onnittelut ja *votum*. Avioliiton etujen pohdinnan sijasta tämä kreikankielinen onnittelu sisältää kuitenkin juuri sen, mikä Menandroksen, Scaligerin ja Buchleruksen mukaan myös kuului hääonnitteluun ja minkä Miltopaeus omasta hääpuheen mallistaan jätti pois: kehotuksen morsiusparille astua häävuoteeseen iloitsemaan toisistaan.

---

[182]Säkeessä 8 oleva puolipiste on tulkittava puolipisteeksi, ei kreikan kysymysmerkiksi. Sen huomioiminen tarkentaa säkeiden 7–8 merkitykseksi: neitoa kaunistaa kauneus, morsianta hyvä ymmärrys.

[183]Thgn. 1225. Mel. 280, säe 9: Οὐδὲν ΠΕΤΡ᾽ ἀγατὴς [!] γλυκυρώτερόν [!] ἐστι γυναικός. Miltopaeus on vaihtanut Kyrnoksen sijalle sulhasen etunimen. Miltopaeuksen säkeessä 10 on poeettinen muoto ἀληθοσύνη, vrt. Thegn 1226.

[184]Thgn. 1068. Miltopaeus jäljittelee säkeessä 12 tätä Theogniksen säettä sanatarkasti.

[185]Vrt. edellä mainittu (s. 220) Svenoniuksen johtama synodaaliväitöskirja, jossa avioliitto nähdään lääkkeenä (*remedium*) hallitsemattomille intohimoille.

[186]Peleun ja Thetiin häissä Eris, jota ei oltu kutsuttu häihin, kylvi eripuraisuutta morsiusparin sijasta jumalien keskuuteen tunnetuin seurauksin.

[187]Kaksimuotoinen adjektiivi παιδοτόκος esiintyi paradoksografi Flegonin (200-luvulla) mainitsemassa oraakkelilausumassa, jossa se on Eilethyian epiteetti, LSJ.

Ei-akateeminen hääpari

Urkuri Michael Nachtigallin avioituessa vuonna 1653 pormestarintytär Christina Purmeruksen kanssa hääparia onniteltiin kahdella hääjulkaisulla. Toisen ensimmäinen runo (21 heks.) on kreikankielinen ja ilman tekijämerkintää. Runo on erotettu viivalla seuraavista, ruotsalaisen Jacobus Eureniuksen latinan- ja ruotsinkielisistä runoista. Se saattaa kuitenkin olla Eureniuksen laatima.[188] Runon toinen mahdollinen kirjoittaja voisi olla Christina Purmeruksen serkku, Johannes Purmerus (Burgman), joka piti vuonna 1660 kreikankielisen puheen Kaarle X Kustaan muistoksi.[189]

Tässä **anonyymissä** runossa pohditaan avioliiton merkitystä. Kirjoittaja haluaa osoittaa, että avioliiton vastustajat ovat väärässä. Säkeet 10–13 ovat *prosopopoeia*, jossa avioliittoa karttavilla on puheenvuoro. Nämä säkeet ovat kuitenkin lähes suoraan Hesiodoksen *Jumalten synnyn* misogyynisestä jaksosta, joka liittyy Pandoran luomiseen (590–612). Hesiodos vertaa naista mehiläispesän kuhnuriin, joka itse laiskana nauttii toisten aherruksen tuloksista.[190] Häärunon (ks. *Kuva 3.*) käännös, joka noudattaa säejakoa, kuuluu seuraavasti:

Koska Kristus ja Luoja loivat tämän maailman ihmeelliseksi,
hyväksi ja kauniiksi ja perin loistavaksi,
siinä oli paljon ihmeellistä nähtävää ja monia uljaita asioita,
[kuten] petoja, joita maa tai meri ruokki;
sitten kaikkivaltias Jumala muovasi ihmisen maasta
sanoen: 'Minä yhdistän kyljestä otetun naisen mieheen'[191]
– niin Jumala teki miehelle puolison.

Zeus korkealla ukkostava ei tehnyt kaikista samoin ajattelevia,
sillä monet välttävät avioitumista; he sanovat, että
naissuku on suuri rasitus
ja että ne, jotka elättävät vaimoja, elättävät kuhnureita;
naiset keräävät toisten aherruksen omiin vatsoihinsa;
siispä kartamme avioliittoa ja naisten kavalia töitä.
Mutta näin ajattelevat päättelevät virheellisesti,
he keräävät pahaa pahan päälle, ei tule olemaan voimaa
sellaisella miehellä, vähän ajan kuluttua hänen omaisuutensa pienenee
ja kaikki hylkäävät hänet kokonaan, kun hän on vanha ja sairas,
eikä hänellä ole ystävää, tuttavaa eikä veljeä,
sillä kaikki tavoittelevat vain vanhuksen omaisuutta.

Siispä MICHAEL teet viisaasti, kun valitset avioliiton.
Vaimo on kaikessa tottelevainen ja aviomiestä rakastava.

---

[188]Mel. 312. Julkaisun muut runot ovat kaksi ruotsinkielistä ja yksi latinankielinen runo. Eurenius kirjoitti kaksi kreikankielistä heksametrionnittelua Christinan veljelle Johannekselle: vuonna 1654 puheonnittelun ja seuraavana vuonna väitösonnittelun. Ks. Liitteet 1 ja 3. Ks. myös edellä, s. 184.

[189]SKB 3117. Kahden samannimisen Purmeruksen ongelmasta enemmän Purmeruksen tai Burgmanin oraatiota käsittelevässä luvussa, s. 409–410.

[190]Hesiodos vertaa laiskoja miehiä (ei naisia) kuhnureihin. Ks. myös *Op.* 302–305.

[191]Säkeen 6 aloittavan partisiipin ἐξειπών tilalle sopisi paremmin ἐξειλών ('ottaen'), jolloin καταζεύγνυμι po. καταζεύγνυσι.

Avioliittoa tarkastellaan Hesiodoksen tavoin nimenomaan taloudellisena liittona. Vanhanpojan talous ei vaurastu, vaan peräti heikkenee, ja vanhana häntä ei kukaan ole tukemassa – päinvastoin: kaikki sukulaiset odottavat vain vanhanpojan perintöä. Kirjoittaja käyttää viimeisessä säkeessä erikoista ἀνδρόφιλος-sanaa ('miestä rakastava', vrt. φίλανδρος) (21). Onko kyseessä hiukan humoristiseksi tarkoitettu loppuheitto? Vaimot ovat aina tottelevaisia – toisin kuin yleensä sanotaan! Tekstin sävy on kuitenkin kokonaisuudessaan vakava. Avioliiton vastustus saa suhteessa ehkä liiankin paljon tilaa. Onhan kyseessä kuitenkin hääonnittelu – josta varsinainen onnittelu kokonaan puuttuu.

Nachtigall oli Turun tuomiokirkon urkuri ja siten osa yliopistoyhteisöä. Urkuri huolehti yleensä opiskelijoiden musiikkikasvatuksesta.[192] Turun kreikankielisten hääonnittelujen joukossa on kaksi runoa, joissa sulhasella ei ole kytköstä Turun akatemiaan. Nekin ovat 1650-luvulta, mutta edellistä runoa vaatimattomampia jo pituutensa puolesta. Kemiön papin poika Petrus **Pictorius** kirjoitti kreikankielisen häärunon (2 eleg.) sisarensa Beatan ja kruununvouti Erich Tawastin hääjulkaisuun. Häät pidettiin Uudessakaarlepyyssä helmikuussa 1656.[193] Pictorius puhuttelee parisäkeessä erinomaista lankomiestä, φέρτατε γαμβρευεε [!], toivottaen hänelle onnea avioliiton solmimisen johdosta.[194] Pictoriuksen varsinainen kontribuutio tähän julkaisuun on latinankielinen runo. Kaksi kreikankielistä säettä ovat silti itsenäinen onnittelu, koska latinankielisen runon otsikkona on *Aliud*.

Turun hovioikeuden kirjanpitäjä Berendt Munster ja hovioikeuden asessorin tytär Margareta Thesleff vihittiin Turun tuomiokirkossa kuukauden kuluttua edellisistä häistä, maaliskuussa 1656. Kolmen ylioppilaan laatima hääjulkaisu sisältää mm. pangrammaattisen latinankielisen s-runon sekä viipurilaisen Andreas **Heinriciuksen** (Korhoinen) kaksi ruotsinkielistä runoa ja kreikankielisen loppurukouksen, *votum auctoris*.[195] Kreikankielisessä runossa Heinriciuksen retorisena keinona on *epanadiplosis* eli sanojen toisto lauseen alussa ja lopussa:[196]

1 ὡς ὁ Θεὸς γαμικῶν αὐζήτης ἀρχικέραυνος
οὕτως καὶ τούτου, παντοκράτωρ ὁ Θεός
ὡς ὁ Θεὸς ἠυξήσ᾽ Ἀβραάμ καὶ σπέρματα τούτου
οὕτως καὶ τούτων, παντοκράτωρ ὁ Θεός.

---

[192]Ks. Melanderin 1928, 26 selostus urkuri Johannes Salmeniuksen toiminnasta. Salmenius oli tosin valmistunut Turun akatemiasta maisteriksi. Nachtigallille (k. 1661) omistettiin latinaksi useita väitöskirjoja 1650-luvulla, ks. Vallinkoski 1967–69, 199, s.v. Nächtergal.

[193]Mel. 369. Erich Tawast oli turkulaisen porvarin poika, joka aateloitiin nimellä Tawaststjerna. Hän ei ollut opiskellut Turun akatemiassa. Suolahti 1946, 198–199, nrot 277–278. Melander 1928, 17.

[194]Onni-sanassa Pictorius (tai latoja) on onnistunut tekemään peräti kaksi virhettä: εὐτυκνη pro εὐτυχήν. Julkaisun suomenkielisestä onnittelusta, Melander 1928, 17 ja 51–52. Laurentius Siggonius käytti latinankielisessä proosaonnittelussaan hieman kreikkaa: hän johtaa sulhasen nimen kreikan ἐρύεσθαι-verbistä ('vartioida, suojella'), josta päätyy edelleen saksan ja ruotsin 'kunnianarvoisaa' merkitseviin sanoihin.

[195]Mel. 368. Toinen ruotsinkielisistä runoista on hauska vuoropuhelu.

[196]Lausberg 1990, 317. Ernesti 1795, 116. Heinricius käyttää säkeen aloittavassa sanassa poikkeuksellisesti pientä alkukirjainta.

> Kuten ukkosta hallitseva Jumala on avioliiton suojelija, / [olkoon] siis myös tämänkin, kaikkivaltias Jumala. / Kuten Jumala kohotti kunniaan Abrahamin ja hänen siemenensä, / [kohottakoon] siten myös nämä, kaikkivaltias Jumala. (1–4. Mel. 368)

Tämäkään runo ei vaadi suurta kreikantaitoa.[197] Iloisten ruotsinkielisten runojen jälkeen uskonnollinen kreikankielinen runo antaa hääjulkaisulle vakavuutta. Pari kreikankielistä säettä näyttää myös koristeelliselta antiikvalla ja fraktuuralla kirjoitettujen tekstien joukossa.

Avioliitto ja akateeminen elämä

Turun kreikankielisissä hääonnitteluissa käsiteltiin myös avioliiton vaikutusta oppineen elämään. Runouden professori Petrus **Laurbecchius** laati vuonna 1674 onnittelun (24 eleg.) matematiikan professori Johannes Flachseniukselle ja Magdalena Wallenstiernalle.[198] Laurbecchius kirjoitti samana vuonna kaksi muuta kreikankielistä runoa, jotka olivat väitösonnitteluita.[199] Häärunonsa hän aloittaa vertaamalla professorin työtä avioelämään:

1 ῾Ως πόνος ἐστι μέγας, σπουδὰς νεότητος ὀτρύνειν
Δώματι μουσάων, πάμπονος ἔνθα, μάθες.
Νῦν ἄμ᾽ ἱμειρόμενος μετέπειτα γυναῖκα γαμήσειν,
Οἴκοθι δεσπόζων τοὔνομα ἀνδρὸς ἔχεις

> Olet oppinut, että on kovin rasittavaa innostaa nuoria opinnoissaan, / runottarien talossa ponnistellaan ahkerasti. / Nyt sitten haluat mennä naimisiin, / olla herra omassa talossasi, jolloin sinulla on aviomiehen titteli. (1–4. Mel. 624)[200]

Laurbecchius vakuuttaa, kuinka hyödyllistä on nähdä vaivaa ja opiskella miehuullisesti, koska silloin on seppeleen arvoinen. Runouden professori sorvaa sanaleikkejä homonyymisistä sanoista, kuten ἀνήρ – ἀνδρεία viitaten siihen, että aviomiehen nimen ansaitseminen kysyy miehuutta. Hän käyttää myös hyväkseen νύμφη-sanan kaksimerkityksisyyttä: professori Flachsenius on seppeleen arvoinen, ja jumalalliset nymfit eli luonnottaret (νύμφαι) tuovat hänelle rakastavasti, φιλίᾳ, lahjoja: rakastettavan morsiamen (νύμφη φιλική) (7–8). Laurbecchius puhuttelee sulhasta (2–10) ja kohdistaa myös lopputoivotuksen ensin vain tälle. Hän toivottaa Flachseniukselle pitkää ikää, rikkautta, Jumalan armoa ja muita "hyviä asioita". Viimeisessä säeparissa hän toivottaa kuitenkin taivaskotia molemmille. Hän päätyy siten

---

[197]Berendt Munster ei ollut opiskellut Turun akatemiassa. Hänen veljestään Johanista tuli Turun akatemian historian ja käytännöllisen filosofian professori.

[198]Mel. 624. Floderus 1785–89, 74 painatti tämän runon kokonaisuudessaan teokseensa.

[199]Toinen on sapfista mittaa (Vall. 727), toinen katalektista jambista dimetriä (Vall. 2153). Laurbecchiuksen neljäs kreikankielinen runo oli elegiamittainen väitösonnittelu v. 1677.

[200]Ensimmäinen säe muistuttaa hieman Upsalan yliopiston kreikan professorin Henricus Ausiuksen onnittelua Gezelius vanhemmalle *Grammatica Graecan* 2. painoksen johdosta: ᾽Αργαλέῳ καμάτῳ προκοπὴν νεότητος ὀτρύνων. Ausiuksen runoa ei painettu kieliopin Turun painoksiin. Ks. Liite 2.d. Kynnystekstit, nro 4.

runottarien talosta oman *oikoksen* eli kodin kautta tähtien takaisiin taivaallisiin saleihin: οὐρανίοις ὑπὲρ ἄστρα δόμοις (24).

Professori Ericus **Falanderin** hääonnittelu vuodelta 1680 Skaran koulun opettajalle Benedictus Håfille ja Maria Baazille on puettu onnittelukirjeen muotoon. Vaikka Håf oli valmistunut Turusta jo seitsemän vuotta aiemmin, Turun professorit kirjoittivat hänelle onnitteluja ja julkaisu myös painettiin Turussa.[201] Falander aloittaa viittaamalla muinaisiin (οἱ ἀρχαῖοι), joiden mielestä elämä yhdessä ystävien kanssa on suloista (ἡδύς).[202] Falander näkee ystävyyden kuitenkin vain lähtökohtana. Ystävyyttä paljon suloisempi (ἡδύτερος) elämäntapa on avioelämä (ὁ βίος ὁμόζυγος). Falander ottaa väitteensä perusteluksi Raamatun käyttäen lähes sanasta sanaan *Septuagintan* tekstiä (1. Moos. 2:18). Toisena perusteluna on se, että ainoastaan aviopuolisoiden ystävyys säilyy: sitä ei kohtalo kuluta, eikä panettelu (συκοφαντία) ryöstä, ei sairaus turmele eikä vanhuus huononna. Virkkeen pohjatekstinä on *Lastenkasvatuksesta*-esseen kohta, jossa tosin puhutaan ystävyyden sijasta järjestä (λόγος).[203] Avioliitto on Falanderin mukaan läpi elämän jatkuvaa yhdessäoloa: γάμος γὰρ κοινωνία παντὸς τοῦ βίου ἐστι (8). Lopuksi pyhien kielten professori toivottaa lyhyesti onnea ja rukoilee, että avioliitto koituisi sulhaselle lohdutukseksi (παρηγορία).[204]

Porin koulun opettaja Gabriel Keckonius avioitui Margareta Eosandran kanssa vuonna 1675. Hänen kollegansa **Henricus Paulinus** laati sivunmittaisen kreikankielisen proosaonnittelun (49 r.), jossa pohti leikkimielisesti Keckoniuksen avioitumisen syitä.[205] Paulinus aloittaa ihmettelemällä sitä "yleisesti tunnettua asiaa", kuinka erilaisiin morsiamiin eri kosijat päätyvätkään. Joku ottaa rikkaan miehen tyttären, toinen köyhän, toinen nuoren tytön, toinen lesken, toinen kauniin, toinen "ei niin kovin kaunista", toinen kotiseudultaan, toinen vieraspaikkakuntalaisen ja niin edespäin. Tämä saa Paulinuksen pohtimaan sitä, mikä loppujen lopuksi on vaikuttava syy puolison valinnassa: sattuman muodossa toimiva kohtaloko (εἱμαρμένη) vai Jumalan tahto. Henricus päätyy odotetusti jälkimmäiselle kannalle: Jumala herättää ihmisessä rakkauden (ἀγάπη).

Tekstin keskeisenä perusväitteenä on siten se, että Jumala määrää puolison valinnassa (ts. avioliitot on solmittu taivaassa). Todistaakseen tämän Henricus Paulinus kertoo Tobiaan avioitumisen tarinan. Tobit lähetti poikansa Tobiaan Persiaan aivan muuta tehtävää

---

[201]Mel. 815. Skaralainen Benedictus Håf opiskeli Turun akatemiassa vuosina 1665–1673. Håfista tuli Skaran koulun opettaja v. 1678. Lagus 1891, 111. Nimiön mukaan onnittelujulkaisu on painettu ystävien ja hyväntekijöiden (*benefactores*) toimesta. Falanderin lisäksi muita kirjoittajia olivat juristiikan professori ja fysiikan professori, jotka kirjoittivat latinankieliset runot.

[202]Antiikin filosofeja koskevan elämäkertakirjallisuuden (kuten Diogenes Laertioksen) yksi vakioaihe oli viisaiden välinen ystävyys (φιλία).

[203]Mel. 815, rivit 5–7: μηδὲ τύχη ἀναλίσκει, μηδὲ συκοφαντία ἀφαιρεῖ, μηδὲ νόσος διαφθείρει, μηδὲ γῆρας λυμαίνει. Ps-Plut. 5e: τύχῃ μὲν ἀνάλωτος, συκοφαντίᾳ δ’ ἀναφαίρετος, νόσῳ δ’ ἀδιάφθορος, γήρᾳ δ’ ἀλυμαίνετος. Falander on siis muuttanut pohjatekstin *logoksen* ystävyydeksi (φιλία) ja adjektiiveja verbeiksi.

[204]Sana esiintyy Uudessa testamentissa merkityksessä 'lohdutus' (esim. Kol. 4:11). Klassisessa kreikassa se merkitsi myös kehotusta ja taivuttelua, LSJ.

[205]Mel. 654. Julkaisu oli veljeksien Simon, Johan ja Henricus Paulinus laatima. Johan Paulinus kirjoitti ruotsinkielisen onnittelun, jonka lopussa on lyhyt kreikankielinen hääruno (6 eleg.). Henricus Paulinuksen tekstistä on kuva teoksessa Melander 1960, 98. Henricus Paulinuksesta, Lagus 1891, 117.

suorittamaan, mutta Tobias löysi sieltä itselleen vaimon Jumalan johdatuksen ja enkeli Rafaelin avulla. Toisena todisteena Jumalan kaitselmuksesta avioliittoasioissa on Paulinuksen mielestä juuri Keckoniuksen avioliitto. Keckoniukselle on tapahtunut itse asiassa sama kuin Tobiaalle: Keckonius, joka on ollut Porissa, ἐν τῇ ᾽Αρκτοπόλει, hyvin kunnioitettu, hylkää nyt kotiseutunsa neidot ja menee naimisiin vieraspaikkakuntalaisen, tosin hyväsukuisen ja maineeltaan kunniallisen Margareta Eosandran kanssa. Tätä Paulinus ei voi "ymmärtää", ellei se sitten ole Jumalan tahto. Keckonius on nimittäin tehnyt "sopimuksia" joidenkin porilaisten neitojen kanssa, joista ei enää välitä. Keckonius on nyt omistautunut vain yhdelle pohjalaiselle neidolle aikoen elää hänen kanssaan loppuelämänsä.[206] Hänen on nyt siis luovuttava muista, pelkän kohtalon johdattamista neidoista.

Paulinus kehottaa erikseen sekä sulhasta että morsianta iloitsemaan (χαῖρε) puolisonsa hyveellisyydestä; hän puhuttelee siis myös morsianta. Lopussa Paulinus surkuttelee Keckoniuksen ystäviä, naimattomia miehiä, jotka Keckonius nyt avioituessaan hylkää.[207] Paulinus muistelee yhteisiä poikamiesaikoja:

> ᾽Αλγέω οὖν σφόδρα στερηθέντα με τοιούτου τοῦ γλυκίστου καθημερινοῦ συνήμονος, ὃς συζήτει καὶ συνομιλίαις ταῖς πεπαιδευμέναις, ὃς τῇ μουσικῇ καὶ εὐτραπελίᾳ καὶ νεανικαῖς παιδιαῖς πλειστάκις με ηὔφρανε.

> Siispä tunnen suurta tuskaa, kun minulta riistetään sellainen mitä suloisin jokapäiväinen yhdessäolo, joka ilahdutti minua ilmeten yhteisinä tutkimuksina ja oppineina keskusteluina ja monta kertaa myös lauluina, pilailuina ja poikamaisina kujeina. (42–44. Mel. 654)

Aivan tekstin lopussa Paulinus mainitsee kristillisen rakkauden (*agape*) lisäksi myös eroottisen rakkauden Jumalan ihmiselle antamana lahjana. Jumala on tehnyt avioparista yhden lihan, jotta he keskinäisessä rakkaudessa (ἔρως) ja yhteisymmäryksessä auttaisivat toinen toistaan (44–47).

Puhuttelut (*apostrofe*)

Kreikankielisissä hääonnitteluissa sulhasen puhuttelu (*apostrofe*) on yleistä ja hääparia myös onnitellaan yhteisesti. Morsiamen puhuttelu on sen sijaan harvinaisempaa. Edellä esitellyissä hääonniteluissa niin tekevät vain Petrus Laurbecchius ja Henricus Paulinus. Lisäksi saatettiin puhutella myös häävieraita, kehottaa heitä iloitsemaan morsiusparin onnesta.

Kun pyhien kielten professori Simon Paulinus avioitui kesäkuussa vuonna 1687 Magdalena Schaeferin kanssa, laati ylioppilas Johannes **Swanström** (*angerm.*) heille varsin

---

[206]Mel. 654, rivit 30–32: οἶδα γὰρ ὅτι συνθήκας ἐποίησας καὶ πρός τινας ἐν ἡμῶν παρθένους, περὶ τῆς ὑπερφιλίας τῆς ἀδιαλύτου, ἃς μέντοι νῦν ὀλιγωρεῖς, μόνῃ τῇ ἐν Βοθνίᾳ διαγούσῃ, πὰρ ὅλον τὸν βίον ἀδιαλείπτως προσκεῖσθαι ὀρεγόμενος.
[207]Mel. 654, rivit 40–41: κοινωνία τῶν ἑτέρων, μάλιστα δὲ τῶν ἀγάμων.

"romanttisen" onnittelun (18 heks.).[208] Kuten Miltopaeus, myös Swanström kiinnitti huomiota morsiusparin ulkoisiin ominaisuuksiin. Hän ylistää morsianta kolmeen otteeseen ruusun kaltaiseksi, neito on lisäksi ulkomuodoltaan virheetön, suloinen (γλυκερή) ja hurmaava (φρενοτερπής, 3). Swanström aloittaa onnittelunsa kertomalla saaneensa tiedon häistä. Jo tähän liittyy morsiamen ylistystä: "Olen kuullut, että sinä, hyvä herra, [---] halajat yhtä sulottarista [---] rakastettavaksi vaimoksesi" (1–4). Sitten on vuorossa sulhasen ylistys, jossa kuitenkin samalla ylistetään myös morsianta:

ʽΙμερόεις ΠΑΥΛΙΝΕ πολυφράδμων, πόσις ἄρτι
Νύμφην ἄγκας ἔχεις τε ῥόδωπα σαοφρονέουσαν
Παρθένον αἰδομένην τὴν ΜΑΓΔΑΛΕΝΗΝ χαρίεσσαν,
ʾΗι τὸν ἔρωτ᾽ εἰς ἕδνα γάμων δώσεις τελεεῖα.

> Sinä viisas, rakastettava PAULINUS, kohta aviomiehenä / pidät sylissäsi rusottavakasvoista morsianta, maltillista, / häveliästä neitoa, suloista MAGDALENAA, / jolle tulet antamaan rakkauden täydellisenä häälahjana. (7–10. Mel. 1063)[209]

Fraasi "pitää sylissään" (ἄγκας ἔχειν) esiintyy eroottisessa merkityksessä jo Homeroksella, myöhemmin esimerkiksi Theokritoksella sekä uuden ajan alussa myös Angelo Polizianon kreikankielisessä runossa.[210] Seuraavaksi Swanström kuitenkin kiirehtii määrittelemään sitä, mitä todellinen onni (ὄλβος) sittenkin on.[211] Hän toteaa, ettei lumoava onni viehätä morsianta. Neito ei sure ruusuisen ulkonäkönsä kuihtumista, vaan haluaa rakastettavan hyveen (ἐρατὴ ἀρετή). Swanströmin ylistyksen mukaan Magdalena ei ole siis turhamainen neito. Se onni, joka on Magdalenan tavoitteena, ei ole pelkkä nuoruuden kukkeuden mukana haihtuva viehtymys.

Onnittelun pääosa (1–14) on sulhasen puhuttelua, mutta lopussa Swanström kääntyy lyhyesti myös morsiamen puoleen: "sinä morsian" (τύνη Νύμφη, 15–16). Swanström onnittelee morsianta tämän saamasta aviomiehestä, siitä ettei miestä suotu jollekulle toiselle neidolle. Aivan lopuksi Swanström huomioi molemmat: "Nyt laulan teille molemmille häälauluja / rukoillen Jumalalta, että avioliitto olisi hyvin onnellinen."[212]

Skånelainen ylioppilas Severinus **Riisberg** toivotti hänkin häärunonsa lopussa sekä sulhaselle että morsiamelle onnea (16–22). Sulho, ylioppilas David Lund, tuleva runouden ja myöhemmin pyhien kielten professori, avioitui teologian professori Jacobus Flachseniuksen

---

[208]Mel. 1063. Swanström on kirjoittanut julkaisun molemmat onnittelut. Latinankielisessä kahden sivun mittaisessa proosaonnittelussa hän pohtii ensin avioliiton kaikinpuolista hyödyllisyyttä, sitten seuraa sulhasen ja morsiamen ylistys ja lopuksi onnentoivotus ja *votum*. Turun akatemiaan Swanström oli kirjoittautunut v. 1686. Hän laati julkaisun siten jo ensimmäisenä opiskeluvuonnaan. Lagus 1891, 224.

[209]Säe 7: πολυφράδμων po. πολύφραδμον, säe 8: ῥόδωπα po. ῥοδωπόν, säe 10: τελεεῖα po. τέλεια.

[210]Hom. *Il.* 14.353, Theocr. 8.55, Poliziano nro 26 (Ardizzoni). Ks. myös Ardizzoni 1951, 18.

[211]*Olbos*-sanan johdannaiset ovat runon lopussa vallitsevia: ὑπέρολβος (13), ὀλβιοδαίμων (15) ja πολύολβος (18).

[212]Mel. 1063, säkeet 17–18: ʾΑμφοτέροις ὔμμιν τοίνυν νυμφεύματα μέλπω / Λισσόμενος Θεὸν ὄφρα γάμος νῦν ᾖ πολύολβος. Νύμφευμα ei tarkoita kuitenkaan häälauluja, vaan häitä. Swanström suosii yleensäkin harvinaisia muotoja, vaikka metriikan kannalta tavallisemmatkin sanat kävisivät. Esimerkiksi sulhasen viisaudesta hän käyttää homeerisen πολυφραδής-adjektiivin sijasta myöhempää muotoa πολυφράδμων. Magdalena on σαοφρονέουσα eikä σωφρονέουσα.

tyttären Margaretan kanssa 1687.[213] Riisbergin rakenteeltaan syllogistisen onnittelun (22 eleg.) keskeisenä teemana on hyvän vaimon löytäminen. Naimisiin meno kuuluu Riisbergin mukaan myös järkevälle miehelle (ἀνὴρ φρόνιμος) tai oikeastaan ennen kaikkea järkevälle, sillä vaatii viisautta valita oikea puoliso. Avioituminen on siten eräs viisauden laji (μέρος σοφίας), ja hyvä vaimo on paras todistus miehen viisaudesta. Riisberg vertaa valinnan vaikeutta metsään, jossa kasvaa usein hyvä puu lahonneiden puiden joukossa, ἐν δένδροισι σαπροῖς. On vaikeaa erottaa hyvää hedelmää huonoista, vaikea nähdä pelkin silmin todellista hyvyyttä. Onnellinen (ὄλβιος) on siis se mies, joka avioituu viisaasti ja hyvin, "kuten viisas Salomon kirjoittaa".[214] Sulhanen, David Lund, on esimerkki tällaisesta onnekkaasta miehestä. Sulhasen puhuttelun ja onnittelun (11–13) jälkeen Swanström toteaa myös morsiamen olevan onnellinen, kun hän on saanut tällaisen miehen ja "ystävän" (ἑταῖρος) (14–15).

Margareta Flachsenian kuoltua Viipurin piispaksi kohonnut David Lund avioitui vuonna 1709 Gezelius vanhemman tyttären Christinan kanssa. Margareta Flachsenian serkku, ylioppilas Johannes Petrus **Flachsenius** laati hääparille pitkän häärunon (72 eleg.), jossa puhuttelee suoraan morsianta: "Sen vuoksi tanssi puhtain mielin, jalo rouva, / emäntien piirin lyhty, loistava soihtu, / sillä otat omaksesi sulhasen, joka pitää avioliiton valoja arvossa, / ja joka hehkuu rakkaudesta, koko elämänsä ajan."[215] Tanssimisella Flachsenius viittaa ilmeisesti hääjuhlaan. Toiseen kertaan avioituvana sulhasen kunniallisuus aviomiehenä oli tiedossa – hän oli osoittanut kunnioittavansa avioliiton valoja. Flachsenius käyttää runossaan seppelettä avioliiton vertauskuvana (28). Hän toivoo, että sulhanen ja morsian pysyisivät aina yksimielisenä (ὁμογνώμονες) ja heidän seppeleensä kunniakkaana (35–36).

Ehkä ajatellen juuri morsianta ja tämän kielitaitoa – tai häävieraita – laati ylioppilas Haraldus **Almqwist** (*smol.*) kreikankielisen hääonnittelunsa (8 heks.) jälkeen sen ruotsinkielinen vastineen otsikolla "Thet är".[216] Ruotsinkielinen runo ei ole sanatarkka käännös ja on kreikankielistä runoa leikkisämpi, mihin osin vaikuttavat sen loppusoinnut. Pastori Laurentius Strakeliuksen ja leski Birgitta Heggegreenin häät pidettiin Hjerpåsissa marraskuussa 1681. Hääjulkaisu painettiin Turussa.[217] Almqwist ottaa onnittelussaan myös vuodenajan huomioon:

---

[213]Mel. 1054. Lagus 1891, 223. Julkaisu sisältää myös Riisbergin latinan-, ruotsin- ja saksankieliset onnittelut.

[214]Ks. esim. Sanal. 31: 10 ja Sanal. 18:22. Tallinnassa v. 1648 painetussa latinankielisessä hääonnittelussa kirjoittaja on runon alaviitteeksi (merkitty ristillä) laittanut kaksi kreikankielistä lainausta Siirakin kirjasta: Siirak 36:26 ja 26:2. Mel. 244.

[215]Mel. 1985, säkeet 21–24: Τοὔνεκα ἐξ ἀγνῆς φρενὸς ἄλλεο Κυρία σεμνή, / Δεσποίνων λαμπάς, δάς τε φαεινὰ [po. φαεινή] χοροῦ, / Μνήστορα [po. μνηστῆρα] γὰρ δέξῃ διασώζονθ᾽ ὅρκια λέκτρου / Θάλποντ᾽ ἐν φιλίῃ, τῷ ἐνὶ παντὶ βίῳ.

[216]Mel. 868. Almqwist kirjoitti kreikaksi myös yhden väitösonnittelun v. 1680 ja yhden hautajaisrunon, "epitafin", vuonna 1686. Liite 1 ja 3.

[217]Onnittelujulkaisuun kirjoittivat Almqwistin lisäksi muutamat muut Auran akatemian jäsenet. Länsigötanmaalainen Strackelius oli opiskellut Turun akatemiassa seitsemän vuotta nauttien stipendiäkin. Hän sai Skarassa pappisvihkimyksen v. 1680 ja nimitettiin ensin Hjerpåsin papiksi, sitten kirkkoherraksi. Lagus 1891, 143.

1 Νῦν χείμων ψυχρὸς σπεύδει καὶ ὄρνιθες ἔνθεν,
Χθὼν νίφεται, ποιεῖ πάντῃ στέγανην ὁδὸν οὖσαν.[218]

> Nyt kiirehtivät kylmä talvi ja linnut pois täältä, / maa peittyy lumeen, [mikä] tekee kaikkialla tiet vaikeakulkuisiksi. (1–2. Mel. 868)

Almqwist ylistää sulhasta viisaaksi (σώφρων), kun hän menee naimisiin ja iloitsee (kuin olisi) kesä: ἐν θέρει εὔφρων χαίρει, 3–4). Ruotsinkielisen runon mukaan sulhanen on todellakin järkevä, kun hän etsii itselleen ruusun (*en Roos*), josta kylmässä on lämpöä ja iloa. Almqwist ylistää morsianta kreikankielisessä runossa arvostetuksi ja luotettavaksi (δόκιμος, χρηστή) ja ruotsinnoksessa taitavaksi. Lopussa onnittelija kääntyy juhlaväen puoleen (*apostrofe*) ja kehottaa onnittelemaan sulhasta ja ylistämään morsianta:

> Νῦν λοιπόν, σύνδειπνοί μοι συγχαίρετε πάντες
> Καὶ μετ᾽ ἐμοῦ γαμβρόν, νυμφὴν ἅμα εὐλογεεῖτε [po. εὐλογεῖτε].[219]

> Nyt siis, kaikki juhlijat, onnitelkaa yhdessä / minun kanssani sulhasta sekä ylistäkää morsianta. (7–8. Mel. 868)

Myös latinankieliset häärunot saattoivat sisältää ruotsinnoksen tai ruotsinkielisen version.[220] Turun akatemian humanistikreikassa ei Almqwistin häärunon lisäksi ole muita käännöksiä tai tulkintoja.[221]

"Pindaarinen" ja kivityylinen hääonnittelu

Suomenkyröläinen Andreas Thuronius nimitettiin Turun akatemian logiikan ja metafysiikan professoriksi vain 24-vuotiaana vuonna 1656.[222] Hän mahdollisesti sepitti opiskeluaikanaan kreikankielisen häärunon, joka kuitenkin on kadonnut.[223] Thuronius avioitui tukholmalaisen kauppiaan tyttären Sara Meisnerin kanssa Tukholmassa 17.2.1657. Häitä juhlistava julkaisu myös painettiin siellä. Ericus Justander laati julkaisuun kaksikielisen runon (kreikka–latina)

---

[218]Ruotsiksi vastaavat säkeet kuuluvat: "Nu stundar Wintren Kall och Nätterna fast långa / Och Jorden hölies al / diup Sniö gör Wägar trånga."
[219]Ruotsiksi vastaavat säkeet kuuluvat: "Therför Gäster tillijk / warer glade som bäst / Önskar medh högsta flijt / Lycka på denne Fäst!"
[220]Sarasti-Wilenius 1996, 192.
[221]Giessenin yliopiston promootiojulkaisussa vuodelta 1619 on kreikankielisestä tekstistä annettu latinankielinen käännös, ks. Liite 2. Promootio-onnittelut, nro 6 (Mel. 80).
[222]Klinge 1984, 20–24 ja Lagus 1891, 42.
[223]Mel. 287, v. 1652. Julkaisu juhlistaa kahden hääparin häitä. SKB:n mukaan se on kadonnut (SKB 3959). Andreas Thuroniuksen veljen Johanneksen kreikankielinen hääruno samoille hääpareille – runo, jota Melander ei tunne – on kuitenkin säilynyt (SKB 3387). Runo on lyhyt (4 eleg.) *votum*-tyyppinen onnittelu. On mahdollista, että kyseessä on yksi ja sama Johannes Thuroniuksen kirjoittama runo.

otsikolla *Ode Pindarica* ja päiväsi sen Turussa: *Aboae 9.11.1656*. Runo oli siten valmiina jo neljä kuukautta ennen häitä.[224]

Justanderin "pindaarinen oodi" käsittää kreikankielisen "stroofin" (*Stroph.*) (11 säettä) ja latinankielisen "antistroofin" (*Antistro*φος).[225] Pindaarisen mitan ajateltiin yleensä olevan vapaata mittaa.[226] Justanderin onnittelussa khii-kirjaimen sijalla on kappa miltei tyylikeinon tavoin (allaolevassa tekstissä alleviivatut). Runo sisältää panegyyrisiä tervehdyksiä:

Κaῖρε Τουρόνηδη
νύμφιε ὦ ἀντάξιε πολλῶν
Κaῖρε ἡμεδαπὲ σύ
Ἄλλων ἄνερ φίλτατε
Ἔν τῇ πόλει ὁλμικῇ
Ποιήσας πράους ὑμενεῖους [po. ὑμεναίους]
Πόρρωτεν [!] ἐκ τῶν σου ἐγκωρίων.
Λάβε τὴν καθαρὰν κάριν νῦν

ΣΑΡΑΝ, καρδίαν, κραδίαν
Καὶ κράτιστον τῶν χαριτῶν ἐφηρόι [?]
Τούτους εὐλογίσεν [po. εὐλόγησε] Θεός.

> Terve Thuroniuksenpoika, sinä sulhanen arvoltasi monen muun veroinen, terve rakas maanmies, joka sepität Tukholman kaupungissa lempeitä häälauluja kaukana oman maasi asukkaista. Ota nyt vastaan puhdas ilo, ota suloinen Sara sydämeesi ja mieleesi sekä vie mukanasi [?] sulottarista parhain; näin sääti Jumala. (1–11. Mel. 382)[227]

Latinankielinen runo, "Antistroofi", alkaa myös tervehdyksellä: *Sponse clare, salve*. Sisältö poikkeaa kuitenkin kreikankielisestä stroofista.[228]

Toinen mitallinen erikoisuus kreikankielisissä hääonnitteluissa on ylioppilas Ericus Indreniuksen **kivityylinen** runo. Kivityylinen teksti ei ole sidottu mittaan, vaan rytmi perustuu pitkien ja lyhyiden rivien vuorovaikutukseen. Kivityylin tunnistaa yleensä pisteiden käytöstä sanojen välissä, vaikka tunnusmerkilliset pisteet voivat puuttuakin. Kivityyliä käytettiin etenkin hautajaisteksteissä. Epideiktisten tekstien pitkien otsikoidenkin voi tulkita edustavan

---

[224]Mel. 382. Justander on saattanut saada idean "pindaariseen oodiinsa" Turussa 30.10.1656 pidetyistä häistä, joihin Johannes Plagman oli laatinut ruotsinkielisen runon otsikolla *Oda Pindarica* (Mel. 371). Plagmanin runosta, ks. Ståhle 1975, 297.

[225]Latinan ja kreikan sekoittamisesta samassa sanassa, ks. IJsewijn 1990, 83. Tämä onnittelu on Justanderin viidestä kreikankielisestä runosta viimeinen, muut hän kirjoitti 1640- ja 1650-lukujen taitteessa: kaksi väitösonnittelua sekä kaksi puheonnittelua. Liite 1 ja 3.

[226]Ruotsalainen Andreas Arvidi antaa runousopissaan *Manuductio ad Poesin Suecanam* (1651) runoilijalle täyden vapauden "pindaarisen oodin" stroofin ja epodin suhteen. Arvidin oma ruotsinkielinen pindaarinen oodi oli sekin hääruno ja toimi ilmeisesti mallina muutamille pindaarisille oodeille. Ståhle 1975, 292, 297 ja 436 n651. Ståhle 1975, 297 mainitsee myös hautajaisrunon, joka on *Oda Pindarica*. Fantin kreikankielisten tekstien luetteloissa ei ole yhtään pindaarista oodia, Fant 1775–86 I, 22–24 ja 118–119. Goliuskaan (1687) ei sitä käsittele (Golius 1687 sisältää Langiuksen laajan metriikan). Janika Päll (2002) esittelee kuitenkin tarttolaisen, aidosti pindaarista mittaa noudattava runon vuodelta 1633.

[227]Mel. 382, säe 9: κραδίαν po. κραδίην, säe 10: κράτιστον po. κράτιστην.

[228]Kreikankielinen stroofi ja latinankielinen antistroofi ovat säkeisiin kuusi saakka mitaltaan samankaltaisia, creticusten ja khoriambien vuorottelua.

kivityyliä.[229] Puhdasta, pisteellistä kivityyliä ei humanistikreikassa juuri käytetty.[230] Turussa Carl Creutzin muistojulkaisun (1677) nimiösivun päättävät sanat Συμπαθείας. Καὶ. Θεραπείας. Χάριν.[231]

Ericus Indreniuksen hääonnittelu Andreas Indreniukselle on kivityyliä ilman pisteitä. Häät pidettiin 24.6.1689, ja morsian oli Eurajoen pastorin tytär Elisabeth Teet.[232] Indrenius tarkastelee hieman humoristisessa sävyssä avioliittoa yhteiskunnallisena instituutiona. Hän aloittaa toteamalla, ettei avioliittoa parempaa asiaa ole olemassa. Jeesus kunnioitti sitä ihmetyöllään (Kaanaan häät), ja ihmisten Isä sen loi ja pyhitti. Avioliitto kuuluu ihmisluontoon: ihminen ei ole epäsosiaalinen (ἀφιλάνθρωπος), vaan luonnostaan sosiaalinen, ζῶον φύσει πολιτικὸν τὸν ἄνθρωπον (12).[233] Indreniuksen mielestä koko yhteiskunta olisi vaarassa, jos avioliitto lakkautettaisiin. Avioliitto on myös yleismaailmallinen ilmiö:

οὐδεὶς ὄντως ὁ δῆμος, τόσον βάρβαρος,
τῆς τε φιλανθρωπίας ἀλλότριος,
παρ’ ὅν,
ὁ γάμος οὐ μὴ τίμιος.
τί;
τόν, ὁ θράξ, τόν, [ὁ] σαυρομάτης,
τόν, [ὁ] ἰνδός, τόν, ἀχαιάς [po. ὁ ἀχαιός],
τόν, [ὁ] λατῖνος, τόν, [ὁ] ἰουδαίζων, τόν, [ὁ] πέρσης,
τόν, προσέτι [ὁ] σβηκός, τόν τε αὐτὸς ὁ φίννω,
αἰδημόνως ᾐδεσμένοι αἰδέσιμοι.
Νῦν διόπερ,
ἄνερ ᾽Ανδρέα ἀδελφέ,
ἀνδριστὶ ἀληθῶς ἀνδρίζῃ
γαμήσας,
ὅστις σαυτῷ νύμφῃ τε αὐτοῦ μακάριος·
τοῦτο τῇ φιλαδελφίᾳ φιλάδελφος ἐπῇρεν

> Eikä ole olemassa sellaista kansaa, joka olisi niin raakalaismainen ja niin rakkaudelle vihamielinen, että se ei pitäisi avioliittoa ar
> vossa. Mitkä [kansat pitävät arvossa]? Sitä pitävät suuressa arvossa traakialainen, sarmatialainen, intialainen, kreikkalainen, roomalainen, juutalaista uskoa tunnustava, persialainen, vieläpä ruotsalainen ja suomalainenkin. Nyt siis, Andreas-veli, hyvä mies, sinusta tulee todellakin mies, miehen tavoin astut avioon. // Tämän veljeäänrakastava sanoo veljenrakkaudella. (18–30 ja allekirjoitus. Mel. 1156)

[229]Sarasti-Wilenius 1997, 236–238.

[230]Kivityyliä kreikaksi harrasti ainakin ruotsalainen Magnus Blochius sivunmittaisessa installaatio-onnittelussaan Carl Wredelle v. 1690. Se on Linköpingin maakuntakirjaston Samuel Älf -kokoelmassa, nro 28.42.

[231] "Myötunnon. Ja. Lohdutuksen. Takia [kirjoitettu]." Mel. 688.

[232]Mel. 1156. Seuraavana vuonna Andreas sai Eurajoen kappalaisen viran. Lagus 1891, 182.

[233]Tämä sitaatti Aristoteleen *Politiikasta* (1.1253a2) oli Turun akatemian väitöskirjoissa hyvin suosittu. Indrenius on muuttanut hieman sanajärjestystä ja sovittanut sitaatin *accusativus cum infinitivo* -rakenteeseen.

Indrenius tavoittelee luettelollaan ehkä koomista vaikutusta, viimeinen säe (30) on paronomastinen.[234] Lopuksi Indrenius leikittelee Andreas-nimen etymologialla (ἀνήρ), mikä muistuttaa professori Laurbecchiuksen häärunoa. Tämä avioliiton puolustus päättyy allekirjoituksessa kuitenkin veljenrakkauden teemaan.[235]

II.C. INSTALLAATIO-ONNITTELUT

Virkaanasettaminen, installaatio, on initiaatioriitti siinä missä häät ja hautajaisetkin. Henkilön status muuttuu, mihin yhteisö vastaa järjestämällä aseman tunnustamisjuhlan. Pienessä yliopistossa jokainen installaatiojuhla oli merkittävä tapahtuma, ja ylioppilas Petrus Gyllenius kirjasi monia niitä päiväkirjaansa.[236] Gyllenius kertoo esimerkiksi vuoden 1649 rehtorinvaihdoksesta, jossa rehtori piti ensin puheen tuomiokirkon kuorissa. Sitten rehtori kutsui korokkeelle seuraajansa, tämä vannoi valansa ja sai arvon tunnusmerkit viitan, valtikat, sinetin, avaimet ja konstituutiot. Vastavihitty rehtori vannoi valan ja piti puheen. Ylioppilaat esittivät seuraavana päivänä näytelmän apostolien elämästä rehtorin kunniaksi. Sen toinen esitys oli kanslerin eli kreivi Brahen talossa.[237]

Statuuteissa määriteltiin rehtorin vaalista ja introduktiosta, virkaanasettajaisista.[238] Rehtoriksi valittiin kukin professori puoleksi vuodeksi kerrallaan, tosin Turussa rehtoraatti kesti koko lukuvuoden. Vaali tapahtui toukokuussa ja juhlava rehtorinvaihdos kahdeksan päivää ennen juhannusta. Introduktio ilmoitti paitsi lukuvuoden loppumisen myös tilikauden vaihtumisen. Kursorit kävivät valtikat kädessään kutsumassa kaupungin arvohenkilöt juhlatilaisuuteen.[239] Professuurin vastaanottoa juhlistivat arvonmerkkien ojentaminen ja vastaanottaminen sekä juhlapuheet ja -runot.[240] Professori- ja rehtorin nimitysjuhaan (*festivitas*

---

[234]Tekstistä puuttuu artikkeleita. Partisiipin preesens [ὁ] ἰουδαΐζων = ἰουδαῖος. Allekirjoituksen kehottaa-verbi (ἐπαίρειν) tarvitsisi infinitiivin, esim. kehottaa tekemään.

[235]Porilaiset Indreniukset eivät olleet veljeksiä. Andreas kirjoittautui Turun akatemiaan 1679, Ericus kuusi vuotta myöhemmin. Lagus 1891, 182 ja 217. Ericus sepitti myös kaksi kreikankielistä väitösonnittelua, toisen Aeneliukselle kreikankielisen väitöskirjan johdosta 1688.

[236]Ks. esim. Gylleniuksen päiväkirja 22.2.1649: Georgius Alanus valittiin teologian professoriksi. Hausen 1882, 135. Gardberg & Toijer 1962, 106.

[237]Gylleniuksen päiväkirja 8.–9.5.1649. Gardberg & Toijer 1962, 107–108. Gylleniuksella oli talonpojan rooli, josta hän sai palkaksi yhdeksän talaria ja 20 äyriä. Kun seuraavana vuonna rehtoriksi valittiin suomalainen Miltopaeus, esittivät suomalaiset ylioppilaat suomenkielisen näytelmän, nyttemmin kadonneen *Tuhlaajapojan*. Gylleniuksen päiväkirja 10.6.1650, Gardberg & Toijer 1962, 114. Ks. myös Rosén 1968, 256, jossa kuva Lundin yliopiston runouden professori Andreas Stobaeuksesta kaikkine rehtorin arvon merkkeineen (mm. hattu).

[238]Vuoden 1655 statuuttien mukaan rehtorinvaalit olivat kaksi kertaa vuodessa ja rehtorin *introductio* kahdeksan päivää ennen juhannusta. Statuutit mainitsevat myös professorien *introduction*, jossa professori valan vannottuaan pitää virkaanastujaisluennon. Schybergson 1918, 8–9, 23–24.

[239]Klinge *et al.* 1987, 130 (Klinge).

[240]Akatemian konsistorin protokollissa (CAAP I) mainitaan rehtorinvaihdos esimerkiksi 20.5.1641, 11.6.1642, 26.5.1647 ja 17.5.1652, professori-installaatio 24.10.1640 sekä 12.6.1652.

introductionis, mutatio rectoratus) kuului yhtenä osana jumalanpalvelus Turun tuomiokirkossa. Jos akateemisiin installaatiojuhliin kuului uskonnollinen kulttitoimitus, kutsuttiin piispanvihkimykseen vastaavasti akateemista oppineistoa. Yliopistoväki laati virkaanastujaisonnitteluja paitsi korkeisiin kirkollisiin myös valtiollisiin virkoihin astuville.

Kreikankielisiä installaatio-onnitteluja kirjoitettiin Turussa professoreiksi, rehtoreiksi ja piispoiksi nimitettäville.[241] Installaatio-onnittelujen tärkeänä sosiaalisena tehtävänä oli yhteisöllisyyden tunteen lujittaminen. Niissä oli mahdollista pohtia johtajuuden merkitystä ja akateemisissa nimityksissä akateemista elämää yleensä.

II.C.1. Retorinen laji

Installaatio-onnittelulle ei ole selkeää vastinetta sen enempää antiikin retoriikassa kuin Scaligerin tai muiden uuden ajan alun kirjallisuusteoreetikkojen oppikirjoissa. Länsimaisen kirjallisuuden ensimmäisiin installaatiorunoihin voisi lukea Hesiodoksen *Jumalten synnyn* alun, jossa Hesiodos introdusoidaan tehtäväänsä. Helikonin runottaret määräävät hänet laulamaan jumalten alkuperästä. Muusat antavat runoilijalle hänen rapsodin arvonsa tunnusmerkit, sauvan (σκῆπτρον) ja laakerinpuun vesan, δάφνης ἐριθηλέος ὄζος (30).[242] Samat symbolit, seppele ja sauva tai valtikka, toistuvat uuden ajan alun akateemisissa installaatiorunoissa, eivätkä ne olleet pelkästään vertauskuvallisia, vaan installaatiojuhlissa juhlallisesti ojennettuja esineitä.

Koska virka nähtiin useimmiten palkintona tehdystä työstä, muistuttaa uuden ajan alun installaatio-onnittelujen sävy antiikin urheilukisojen voitonlauluja (*epinikion*). *Epinikioneissa* on sekä henkilön ylistystä (*encomiun*) että panegyyrisiä, juhlaan ja juhlimaan kehottavia piirteitä.[243] Nämä molemmat puolet tulevat hyvin esiin Johan ja Simon Paulinuksen installaatio-onnittelussa vuodelta 1676. Tässä *Voiton paiaanissa* onnittelijoiden roolit jakautuvat siten, että Johan Paulinuksen heksametriruno on panegyyrinen, juhlaan kehottava, Simonin proosateksti puolestaan enkomiastinen, kohdehenkilö Gezelius nuorempaa syllogistisesti ylistävä.[244]

Installaatio-onnittelujen otsikoissa käytetään Turussa termejä, jotka viittaavat onnittelujen enkomiastiseen (*encomium*, *encomiasticon*) tai panegyyriseen puoleen. Henkilön ylistyksellä oli antiikista periytyvä vakiintunut kaava, jonka mukaan ylistettiin syntyperää,

---

[241]Suomenkielinen installaatio-onnittelu (professuurionnittelu) v. 1658, ks. Melander 1928, 22, 57 (nro 5). Melander käyttää termiä installaatio-runous. Vain vuoden pituisen rehtoraatin yhteydessä ei voi puhua virkaanastujaisista.
[242]Tätä fraasia ('kukkivan laakerin vesa') käyttivät Enevald Wanochius v. 1697 ja Nicolaus Fridelinus v. 1694 väitösonnitteluissaan – Fridelinus hieman muunnellen. Vall. 4027 ja Vall. 1527.
[243]Termiä *epinikion* käytettiin myös hääonnittelussa, ks. Binns 1990, 69.
[244]Mel. 668: ᾽Επινίκιον παιάν.

koulutusta ja tekoja sekä verrattiin niitä jonkun toisen vastaaviin.[245] Panegyyrisiä otsikkotermejä ovat lauluun tai onnitteluun viittaavat *Pierium Carmen*, *Carmen gratulatorium*, Εὐκτικὸν μέλος ja Μέλος συγχαριστικόν.[246] Otsikkotermi Θυμηδία viittaa iloitsemiseen, Μνημόσυνον puolestaan muistojulkaisuun.[247] Matthias Salinius otsikoi installaatiojulkaisunsa David Lundille termillä Εὐκτικὴ προσφώνησις, jossa jälkimmäinen sana tarkoittaa puhuttelua, jonkun puoleen kääntymistä tai tervehdystä. Samaa merkitsee tässä kontekstissa myös termi Ἐπιφώνημα.[248]

Installaatio-onnittelut muistuttavat panegyyrisine piirteineen myös promootio-onnitteluja. Lisäksi niin virkaanastuvan kuin promovendin edessä saattoi olla muutto toiselle paikkakunnalle. Tällöin onnittelussa saattoi olla jäähyväistervehdyksen (*propempticon*) tai tervetulotoivotuksen (*epibaterion*, *prosphoneticon*) piirteitä. Tässä luvussa keskityn kuitenkin sellaisiin installaatio-onnitteluihin, joissa ei ole leimallisesti näiden "matkarunojen" piirteitä. Matkarunojen lajit esiintyvät jo Menandros Reetorilla ja ovat retorisesti hyvin määriteltyjä myös uuden ajan alun runousopeissa. Käsittelen niitä omana lajinaan luvussa "Muut onnittelut".

II.C.2. Ulkofennica

Vertailumateriaalin yhdestätoista installaatio-onnittelusta (seitsemässä julkaisussa) Upsalasta ja Tartosta vuosilta 1629–1698 vain suomalaisen Johannes Lundeenin kirjoittama on suorasanainen. Heksametria ja elegistä mittaa on käytetty lähes yhtä paljon. Lisäksi on yksi sapfolaistyyppisellä mitalla kirjoitettu runo.[249] Vertailumateriaali jakaantuu rehtoraatti- ja professuurionnitteluihin, joista edellisiä on kahdeksan kappaletta.[250] Loput kolme ovat professorinimityksiä juhlistavia onnitteluja, jotka kaikki ovat kahden suomalaisen, Ericus Casteliuksen ja Johannes Lundeenin laatimia.[251] Esittelen ne seuraavassa sekä lisäksi kolme rehtoraattionnittelua, joista yhden kohdehenkilönä on Gezelius vanhempi, toisen kirjoittajana tuleva suomalainen (Wexionius) ja kolmannen Upsalaan siirtynyt Turun ylioppilas (Carlander).

---

[245]Viljamaa 1968, 98–99.
[246]Mel. 1685, Mel. 1701. Μέλος προσευχτικόν (Mel. 855), Χάρμα εὐχτικόν (Mel. 1390).
[247]Mel. 1479 ja Mel. 1038.
[248]Mel. 1681 ja Mel. 1686. Ἐπιφώνημα tarkoittaa oikeastaan sattuvaa sanontaa, LSJ.
[249]Ks. Liite 2. Installaatio-onnittelut.
[250]Upsalassa ja Tartossa rehtori vaihtui kahdesti vuodessa.
[251]Upsalassa julkaistu onnittelu piispuuden johdosta (Mel. 116[2]) on kuitenkin selkeästi myös *propempticon*, joten se tulee käsiteltäväksi vasta Muut onnittelut -luvussa. Fantin 1775–86 I, 22–24 ja 118–119 luettelemista 100 kreikankielisestä tekstistä 14 on installaatio-onnitteluja vuosilta 1621–1728: pääosin Upsalasta, mutta myös Lundista, Tukholmasta ja Göteborgista. Näistä viisi onnittelua sisältyy myös Melanderin luetteloon ja kuuluu jo edellä mainitsemaani vertailumateriaaliin. Fantin yhdeksästä muusta (ei Melanderiin sisältyvästä) installaatio-onnittelusta neljä on rehtoraattionnittelua, kaksi pastoraatista onnittelevaa ja loput onnittelevat yliopistoviran, professuurin ja piispaksi nimityksen vuoksi.

Rehtoraattionnittelut

Upsalan kreikan kielen professori Johannes Stalenus valittiin rehtoriksi vuonna 1631. Michael **Wexionius** onnitteli häntä runolla, jonka yhteisotsikkona on ΤΡΙΓΛΩΤΤΟΣ ('kolmikielinen'). Kullakin runolla on oma otsikkonsa: *Ebrea*, ῾Ελλήνιος ja *Romana*.[252] Kreikankielisessä onnittelussa (8 heks.) Wexionius puhuttelee Stalenusta sekä kasvattajaksi että opettajaksi (παιδευτής, διδάσκαλος). Hänen mukaansa akateeminen johtaja sekä antaa edellytyksiä opiskelulle että johtaa yliopistoa: "Sinä avaat runottarien opetuksen ovet ja salvat / etkä ainoastaan tee sitä, vaan sinun pitää toimia myös perämiehenä."[253] Metafora avaamisesta voi rehtoraattionnittelussa viitata konkreettisesti myös yliopiston jokavuotisiin juhlallisiin avajaisiin. Wexionius kehottaa Stalenusta antautumaan jumalallisen (τὸ θεῖον) johdatukseen, mikä tulee tekemään hänen virkakaudestaan onnellisen. Stalenus tulee tällöin olemaan kuolematon sekä maan päällä että Olympoksella (ts. taivaissa).

Tarton yliopiston kreikan ja heprean kielen professori Johannes Gezelius vanhempi valittiin rehtoriksi vuonna 1645. Häntä onniteltiin julkaisulla, joka sisälsi peräti 23 runoa, joista kreikankielisiä oli kaksi: ylioppilaiden Nicolaus Psilanderin ja Nicolaus Peninsoliuksen runot. Psilander mainitsee onnittelussaan (14 heks.) myös edellisen rehtorin, jonka Jumala on "vapauttanut" (ἐκφορτίζειν) tehtävästään (5). Hän aloittaa onnittelunsa viittauksella Apolloniin ja rehtorinvaihdosjuhlaan:

1 ῎Αρτι ἕως πέλεν ἡ δίκη, ὡς ἐνιαύσια κλείειν
Κομψείας, Φοῖβος νέον αἷς εἴωθεν ῎Ανακτα
Δοῦναι οἰκοῦσιν Παρνησσόν, ἐπήρατον ἄλσος.

> Tähän saakka on ollut tapana, että juhlitaan vuosittain / sivistystä, kun Foibos tapansa mukaan / on antanut uuden johtajan niille, / jotka asuvat Parnassoksella, ihanalla niityllä. (1–3. Mel. 207)

Panegyyrisenä piirteenä Psilanderin onnittelussa on jumalien kutsuminen juhlaan: hän kutsuu paikalle runottarien valtiaan eli Apollonin kirkasäänisine lyyrineen (λίγεια φόρμιγξ) ja "kaunishiuksiset" muusat (8–9).[254] Nicolaus Peninsolius toteaa lyhyessä onnittelussaan (4 heks.) korkealta ukkostavan (ὑψιβρεμέτης) antaneen Gezeliukselle yliopiston (Λύκειον) akateemiset, loistavat valtikat, joita tämän on käytettävä hallitsijan kunniaksi: κοιράνου εἰς αἶνον (3).

Turun akatemiassa opiskellut eteläpohjalainen Laurentius **Carlander** sepitti vuonna 1687 rehtoraattionnittelun (12 eleg.) Petrus Lagerlöfille, joka oli Upsalan yliopiston

---

[252]Mel. 135[2]. Monikielisissä epideiktisissä runoissa osat usein vastasivat sisällöllisesti toisiaaan. Tässä ainakin kreikan- ja latinankielinen runo painottavat eri asioita.
[253]Mel. 135[2], säkeet 3–4: ῞Οσγὲ θύρας μουσῶν διδακῆς [!] καὶ κλεῖθρα ἀνοίγεις· / ᾽Αλλ᾽ οὗ [po. οὐ] τοῦτο μόνον; δεῖ καὶ μετὰ ταῦτα κυβερνᾶν.
[254]Mel. 207. Psilanderista tuli sittemmin suomalainen, Ahvenanmaan kihlakunnan tuomari. SKB, Hakemisto.

kreikan professori.[255] Onnittelu on pääosin panegyyrinen. Carlander aloittaa raikkailla tervehdyksillä:

1 Χαίρετε ἐν θυμῷ ψυχραὶ βορεήτιδες ἀκταί.
Μοῦσαί τ᾽ οὐψαλίδες, οὐκέτ᾽ ὀλυμπιάδες·
Χαίρετε δ᾽ ὑμεῖς τῶν μουσῶν ὦ υἱέες ἐσθλοί
Τῶν ᾽Ακαδημαϊκῶν ἐνναέται [po. ἐνναίεται] πεδίων.

> Iloitkaa, kylmät pohjoiset rannat / ja upsalalaiset runottaret, ei enää olympolaiset, / iloitkaa, te runottarien hyvät pojat, jotka asutte yliopiston kampuksella. (1–4. Mel. 1050)

Carlanderin muusat ovat siis muuttaneet Olympokselta Upsalaan. Humanistirunouden vakioaiheena oli kutsua runottaria tulemaan Kreikasta länteen tai Pohjolaan. Aihe esiintyy myös eräässä Turun akatemian installaatio-onnittelussa.[256] Yliopisto on Carlanderille pelikenttä (πεδίον eli *campus*), mutta myös "meidän Pindos-vuoremme", jolla viisaiden – tai kirjaimellisesti sofistien (σοφισταί) – joukko asuu (9–10). Juhlapäivään Carlander viittaa aamunkoitolla, joka valaisee runottarien palvelijat (μουσοπόλοι, 6). Carlander myös leikittelee onniteltavan nimellä: Lagerlöfin pää on laakerilla seppelöity (ΔΑΦΝΟΚΟΜΟΣ) ja Carlander toivoo hänen kukoistavan ikivihannnan laakeriseppeleen tavoin (δάφνης ἀειφύλλου στέμματα, 12).

Professuurionnittelut

Vuonna 1695 Turun akatemiassa opiskelleet, mutta Tarton yliopistoon siirtyneet suomalaiset Ericus Castelius ja Johan Lundeen onnittelivat turkulaista Daniel Sarcoviusta tämän saadessa Tarton logiikan ja metafysiikan professuurin. Kolme vuotta myöhemmin Castelius kirjoitti kreikankielisen onnittelun myös Gabriel Skraggelle, Tarton yliopiston pyhien kielten professorille.

Johan **Lundeenin** rakenteeltaan syllogistinen proosaonnittelu (27 r.) päättyy kirjeklausulaan "Voi hyvin".[257] Onnittelu jakaantuu kolmeen osaan. Ensin Lundeen tarkastelee ihmiskohtaloiden erilaisuutta (1–11), sitten hän puhuttelee Sarcoviusta ja pohtii hänen kohtaloaan (11–18). Lopuksi hän viittaa virkaanastujaisjuhlaan (πανήγυρις, 21) sekä kehottaa kaikkia onnittelemaan uutta professoria (17–27). Hän käyttää tuttua laiva myrskyävällä merellä -symbolia. Lundeen toteaa ihmisten kohtalonarpojen olevan kellä hyviä, kellä kehnoja. Toinen

---

[255]Carlander kirjoittautui Turun akatemiaan v. 1681, mutta väitteli Upsalassa Lagerlöfin johdolla v. 1689. Lagus 1891, 193.
[256]Johan Paulinus kutsui Kreikan runottaria Suomeen onnittelussaan vuonna 1676 (Mel. 668).
[257]Lundeen kirjoittautui v. 1695 ensin Turun akatemiaan, sitten Tarttoon. Hän anoi stipendiä Tarton yliopiston konsistorilta 17.8.1695. Lagus 1891, 278, Cederberg 1939, 114. Turun akatemian opiskelijarekisterissä on vuonna 1703 samanniminen henkilö. Lagus 1891, 322.

on aina onnekas eikä koskaan mieli maassa – φρενὶ μηδαμῶς χθαμαλῇ – ja kulkee kohti maineen "akropolista", ts. maineen kukkuloita (4–7). Toisella on toisenlainen osa:

> οὗτος δέ, καθάπερ, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἀνταγωνιζομένου, εὐθρύπτῳ καὶ ῥακώδει τῷ πλοιαρίῳ αὐτοῦ, τοῖς κολοβοῖς ἅλις τοῖς ἱστίοις κατεσκευασμένος ταραχώθη [po. ταραχώδη] τὴν ἅλα, ἀπειράντοις [po. ἀπειράστοις] τοῖς σκοπέλοις καὶ σύρτισι [po. σύρτεσι] ἐπισφαλῆ, διαπερᾶν φροντίζει.

> Tämä puolestaan, taistellen ikään kuin itse Jumalaa vastaan, aikoo ylittää hyvin heiveröisellä ja rikkinäisellä purrellaan, joka on varustettu rääsyisin purjein, myrskyävän meren, joka on vaarallinen tuntemattomine kareineen ja virtauksineen. (7–11. Mel. 1527)[258]

Lundeen vertaa Sarcoviuksen elämää tähän vaarojentäytteiseen kohtaloon: myös Sarcovius on joutunut vaaraan merellä ja kokenut yhtä paljon vastoinkäymisiä kuin meressä on aaltoja (11–14).[259] Sarcovius on kuitenkin selviytynyt, koska hänen kunniansa (δόξα) ei ole perustunut kultaan tai jalosukuisuuteen, vaan hyveeseen (14–17). Sarcovius saa kunniastaan "tänä päivänä" palkan Apollonilta ja Melpomeneeltä (17–21). Onko Lundeen tarkoituksella valinnut palkitsijaksi nimenomaan tragedian muusan – viitaten sillä Sarcoviuksen kohtaloon? Lopuksi Lundeen tervehtii (χαῖρε) myös Turun akatemiaa, sitä yliopistoa, joka on Sarcoviuksen kasvattanut: "Iloitse myös sinä, Turun yliopisto, koska nyt kasvattisi loistaa kunniakkaiden arvonimien johdosta."[260]

Samassa julkaisussa Ericus **Castelius** puhuu onnittelussaan (30 eleg.) nektariaisesta opista (νεκταρέα διδαχή, 2) ja suloisesta viisaudesta (σοφίη τερπνή, 25).[261] Castelius viittaa Sarcoviuksen tulevan professuurin alaan:

> Κἄν λογικὴ Μετὰ καὶ φυσικὴ μεγάλοιο Θεοῖο
> ὧσι δόσεις ξάθεαι [po. ζάθεαι] δῶρα τε καρπότοκα,
> Παῦροι μὴν ἐπιγνώσονται ταῦτ᾽ ἀντὶ ἐκείνων,
> Μᾶλλον μέμφονται κερτομίοισι λόγοις.[262]

> Jos logiikka ja metafysiikka ovatkin suuren Jumalan / pyhiä antimia ja hedelmällisiä lahjoja, / niin harvat valitsevat ne toisten asioiden sijasta, / pikemminkin moittivat niitä pilkallisin sanoin. (11–14. Mel. 1527)

---

[258]Sanan σκόπελος perusmerkitys on 'näköalapaikka, niemi, huippu'. Tulkitsen sen tarkoittavan tässä vedenalaisia kareja.

[259]Turun akatemiassa vuosina 1677–1682 opiskellut Sarcovius oli tehnyt v. 1684 peregrinaation Hollantiin, Englantiin ja Saksaan. Lagus 1891, 163. Lundeen voi viitata myös Sarcoviuksen merimatkaan Turusta Viroon, tai kuva on puhtaasti symbolinen. Johdanto muistuttaa temaattisesti Henricus Bartholinuksen stipendihakemusta (Stip. IV).

[260]Mel. 1527, säkeet 23–25: Χαῖρε γοῦν καὶ σὺ ᾽Αβωδικὸν τὸ λύκειον, ὅτι θρεπτήριός σου ἐν τῷ νῦν, τοῖς τιμητικοῖς τίτλοις ἀπαυγάζει.

[261]Castelius kirjoitti kaikkiaan kuusi kreikankielistä runoa, joista tämä on neljäs. Hän anoi Tarton yliopiston konsistorilta stipendiä kreikaksi. Cederberg 1939, 95.

[262]Säkeen 11 Μετὰ καὶ φυσική on retorinen *tmesis*. Lausberg 1990, 358. Ilmaisun ἀντὶ ἐκείνων pronomini ei viittaa suoraan mihinkään edeltävässä tekstissä. Verbin ἐπιγιγνώσκειν perusmerkitys on 'havaita, tunnistaa, hyväksyä'. Kyseessä on prospektiivinen ehtolause: jos-lauseessa konjunktiivi, runkolauseessa futuuri.

Hallitsija (ἄναξ) on kuitenkin määrännyt, että logiikkaa ja metafysiikkaa on opetettava yliopistoissa, toteaa Castelius. Kuninkaan lisäksi myös Jumala on ollut osallisena Sarcoviuksen nimityksessä (19–22). Casteliuksen toisen tarttolaisen installaatio-onnittelun (12 eleg.) kohdehenkilö oli Gabriel Skragge, joka nimitettiin vuonna 1698 Tarton yliopiston teologian professoriksi. Castelius puhuttelee (*apostrofe*) kuviteltua riviopiskelijaa:

Σήμερον ὦ νεότης μελετᾶς [po. μελέτας] τι πρᾶγμα ποθητόν
Γίγνεται, ὅκκα βλέπεις ὄμμασιν ὠκυθόοις,
ΣΚΡΑΓΓΕ γένεσθαι Θειολόγον, μέχρι τούτου ἀνοικτεῖ [po. ἀνοιγεῖ]
Γλώσσας ᾽Αν[α]τολίης σοι ἀναφαινόμενον.

> Tänään, oi nuorukainen, tapahtuu eräs kaivattu asia, joka koskee tiedettä; / sinä näet terävine silminesi, kuinka / SKRAGGE nimitetään teologiksi, hän, joka tähän saakka on avannut / sinulle oven itämaisiin kieliin. (3–6. Mel. 1691)

Castelius pyytää nuorukaista rukoilemaan Skraggen puolesta – myös silloin, kun Skragge lähtee tästä maailmasta pois. Installaatio-onnittelun lopussa saattoi tosiaankin olla *votum*, jossa viranhaltijalle toivotettiin jo siunausta matkalle tuonpuoleiseen.

Sekä Lundeenin että Casteliuksen kreikantaito oli pääosin Turun akatemian perua. Heidän Tartossa 1690-luvulla kirjoittamansa kreikankieliset installaatio-onnittelut muistuttavatkin panegyyrisellä tyylillään saman ajan turkulaisia vastaavan lajin onnitteluja.

II.C.3. Turun akatemian kreikankieliset installaatio-onnittelut

Turussa sepitettiin 25 kreikankielistä installaatio-onnittelua vuosina 1652–1703. Niistä runomuotoisia on kahdeksantoista kappaletta. Heksametri on hieman suositumpi mitta kuin eleginen distikon (10 / 6). Ylioppilas Matthias Salinius kokeili onnitteluissaan myös sapfolaista ja *adoneus*-mittaa. 1650-luvulta on tiedossa kaksi installaatio-onnittelua ja 1670-luvulta neljä, 1660-luvulta ei yhtään. Eniten installaatio-onnitteluja kirjoitettiin vuosisadan viimeisellä vuosikymmenellä (12 kappaletta). 1680-luvulla suosittiin syllogistisia proosaonnitteluja ja 1690-luvulla pitkähköjä panegyyrisiä runoja. (Ks. Taulukko 3, s. 191).

Onnittelut jakaantuvat kohdehenkilöiden mukaan kolmeen ryhmään: onnitellaan professoriksi (13 onnittelua 10 julkaisussa), rehtoriksi (9 onnittelua 9 julkaisussa) ja piispaksi (kolme onnittelua kolmessa julkaisussa) nimittämisen johdosta. Professuurionnitteluja on siis hieman enemmän kuin rehtoraattionnitteluja.[263] Rehtoraattionnitteluista valtaosa oli kirjoitettu

[263]Kohdehenkilöiden määrä on kuitenkin päinvastainen: seitsemää henkilöä onniteltiin professuurista ja yhdeksää rehtoraatista, ts. professuurionnitteluissa on useampia onnitteluja samoille henkilöille. Onniteltavia piispoja oli vain kaksi: Nicolaus Nycopensis (Mel. 399) ja Gezelius nuorempi, joka sai kaksi

nimenomaan teologian professoreille. Samaten professuurinimityksissä juuri teologian, mutta luonnollisesti myös pyhien kielten professuuri kirvoitti kreikankielisen onnittelun. Simon Paulinus ja Isaacus Pijlman saivat molemmat kaksi kreikankielistä onnittelua, kun heidät nimitettiin pyhien kielten professoriksi vuonna 1684 ja vuonna 1698.

Vaikuttaisi siltä, että Turun akatemiassa monet kirjoittivat useita installaatio-onnitteluja: kirjoittajia oli 15, onnitteluja 25 kappaletta. Tämä johtuu kuitenkin lähinnä kahden ylioppilaan aktiivisuudesta 1690-luvulla: Matthias Salinius laati peräti seitsemän, Enevald Wanochius puolestaan kolme kreikankielistä installaatio-onnittelua.[264] Merkillepantavaa on se, että kreikankielisiä installaatio-onnitteluja laativat lähes yksinomaan ylioppilaat. Vain Christophorus Alanus oli Turun koulun opettaja onnitellessaan Johannes Gezelius nuorempaa piispanviran johdosta (Mel. 1148). Turun professorit eivät siten kirjoittaneet kreikankielisiä onnitteluja tuleville rehtoreille, tuleville professorikollegoilleen sen enempää kuin piispan virkaan astuvillekaan. Professorit kirjoittivat toisilleen kuitenkin latinankielisiä installaatio-onnitteluja, niin Turussa kuin muuallakin.

Turun viimeinen kreikankielinen installaatio-onnittelu (rehtoraattionnittelu) sepitettiin vuonna 1703. Tukholmassa julkaistiin ainakin vielä vuonna 1728 kreikankielinen onnittelu papiksi nimittämisen johdosta.[265]

Rehtoraattionnittelut

Turun akatemiassa yhdeksän professoria sai kreikankielisen onnittelun rehtoraatin johdosta. Heistä viisi oli tuolloin teologian vakinaisena tai ylimääräisenä professorina, kaksi retoriikan ja yksi pyhien kielten professorina.[266] Johannes Flachseniusta onniteltiin kreikaksi rehtoraatin johdosta kahteen otteeseen: vuonna 1686 matematiikan ja vuonna 1703 teologian professorina.[267] Jälkimmäistä rehtoraattia juhlistava onnittelu (16 heks.) on suomenkielisistä *Kehto-runoistaan* kuulun Henricus (Henrik) Liliuksen laatima ja erikoinen sen vuoksi, että se

---

piispuusonnittelua (Mel. 1148 ja Mel. 1202). Gezelius nuorempaa onniteltiin myös superintendentin (piispaa vastaavan viran) johdosta (Mel. 857), ja on olemassa toinenkin hänen Turun piispuuttaan juhlistava onnittelu (Mel. 855). Sävyltään kaksi viimeksi mainittua onnittelua ovat enemmän *propempticoneja*, joten esittelen ne vasta seuraavassa luvussa.

[264]Suomalaisten ja ruotsalaisten ylioppilaiden, jotka kirjoittivat kreikankielisiä installaatio-onnitteluja, suhdeluku on 10/5. Suomalaisenemmistö johtuu onnittelujen pääosan ajoittumisesta 1680- ja 1690-luvuille. Toisaalta se saattaa viitata myös siihen, etteivät ruotsalaisylioppilaat, joista useat palasivat Ruotsiin, katsoneet tarpeelliseksi luoda ja vahvistaa turkulaiskontakteja installaatio-onnittelujen avulla.

[265]Ks. Fant 1775–86 I, 22, nro 25.

[266]Georgius Alanus (Mel. 271), Andreas Petraeus (Mel. 637), Enevaldus Svenonius (Mel. 731), Daniel Achrelius (Mel. 1038), Johannes Flachsenius (Mel. 1794 & Mel. 1012), Jacobus Flachsenius (Mel. 1254), David Lund (Mel. 1390), Petrus Laurbecchius (Mel. 1467) ja Christiernus Alander (Mel. 1701).

[267]Mel. 1012 ja Mel. 1794. Hänen veljensä, teologian professori Jacobus Flachsenius, vastaanotti kreikankielisen onnittelun v. 1691, kun hänet nimitettiin kolmannen kerran rehtoriksi (Mel. 1254).

on selkeä *prosopopoeia*: Pallas Athene puhuttelee homeerisin sävyin onniteltavaa, professori Flachseniusta.[268]

Turun akatemian ensimmäisen kreikankielisen installaatio-onnittelun (9 heks.) kirjoitti kyröläinen ylioppilas Johannes **Thuronius** Georgius Alanukselle, joka valittiin rehtoriksi vuonna 1652.[269] Se on ensimmäinen Turussa julkaistu kreikankielinen heksametriruno, mutta korostetun uskonnollinen luonteeltaan. Onniteltavahan oli teologian professori.[270] Runo alkaa onniteltavan puhuttelulla:

1 Λάμβανε αὖθις νῦν ὦ Αἰδοιέστατ᾽ Ἄλανε
Κῦδος θειολόγων τὰ ἄγλαα σκῆπτρα λυκείε [po. λυκείου]
Καιρῷ ἐν τυχεῖ [po. τύχης], ᾗ ἀκληρήματα μακράν.

> Ota sinä, mitä kunnioitettavin Alanus, / teologien ylpeys, nyt jälleen vastaan yliopiston loistavat valtikat, / onnenhetkellä, jolloin onnettomuudet ovat kaukana. (1–3. Mel. 278)

Alanus todellakin vastaanotti rehtoraatin jo toistamiseen (αὖθις). Runon *votum* poikkeaa tavanomaisesta, sillä Jumalan siunauksen lisäksi Thuronius rukoilee Jeesusta torjumaan Saatanan juonet: πτερνισμοὺς σατᾶν (9).[271]

Simon **Paulinus** kirjoitti toisena opiskeluvuotenaan (1674) pitkän, osin vaikealukuisen, proosaonnittelun (58 r.) luonnontieteiden professori Andreas Petraeukselle rehtoraatin johdosta.[272] Teksti jakaantuu viiteen osaan. Aluksi Paulinus pohdiskelee johtajan merkitystä yleisesti (1–22), sitten johtajuutta yliopistossa ja rehtorin valintaa (22–32). Vasta onnittelunsa puolessavälin hän puhuttelee ja ylistää Petraeusta (32–43), sitten hän puhuttelee Suomea ja sen nuorisoa (43–50). Viimeisenä on *votum* (50–58).

Paulinus aloittaa toteamalla, että kaikki eläimet vihaavat (ἐχθραίνειν) toisiaan, mutta etenkin ihmiset. Näin ei pitäisi olla, koska ihmisillä on vapaa tahto ja he voivat olla vapaita pelosta: ἐξουσίαν καὶ ἄδειαν ἔχοντες (5–6). Ihmiset tekevät kuitenkin rikoksia, rikkovat lakia ja sotivat Jumalan tahtoa vastaan. Siksi jokaisen kansan on välttämättä pitänyt valita itselleen johtaja, joka rankaisee pahantekijöitä, mutta myös palkitsee hyvät ihmiset. Esikuviksi kelpaavat roomalaiset, heitä sopii jäljitellä (μιμεῖσθαι). Roomalaiset kansantribuunit, konsulit ja senaattorit hallitsivat parhaimmalla ja oikeudenmukaisimmalla tavalla ja roomalaiset olivat ylipäänsä taitavia niin uskonnollisissa kuin valtiollisissa asioissa (14–18). Hyvässä valtiossa sen kansalaisia opettavat pyhät johtajat (ts. kirkonmiehet), mutta sen opissa etevimpiä jäseniä (οἱ ἐπὶ

---

[268]Mel. 1794. Ks. Korhonen 2003, 52, jossa runon esittely, osa runosta ja sen suomennos. Liliuksen suomenkielisiä runoja, ks. esim. Koskimies 1921, 265–269.

[269]Thuronius, joka käytti myös nimeä Waenerus, oli nuorena kuolleen lahjakkaan logiikan ja metafysiikan professorin Andreas Thuroniuksen veli. Hän oli kirjoittautunut Turun akatemiaan yhdessä veljensä kanssa vuonna 1648. Hän päätyi lopulta Kangasalan kirkkoherraksi. Lagus 1891, 42.

[270]Alanus oli toiminut rehtorina ensimmäisen kerran lukuvuonna 1647–1648, jolloin hän oli fysiikan professori.

[271]Teksti on huonon painojäljen vuoksi paikoin vaikeasti luettavaa.

[272]Mel. 637. Julkaisu sisältää myös neljä latinankielistä runoa, joista yksi on Johan Paulinuksen laatima. Kaikki kirjoittajat ovat satakuntalaisia. Fysiikan professori Andreas Petraeus oli pohjalaisen osakunnan inspehtori ja piispa Aeschillus Petraeuksen poika.

λόγοις εὐδοκιμώτατοι) koulutetaan myös tieteellisin opinnoin, διατριβαῖς (21). Kuten valtiossa, tarvitaan yliopistossakin säännöt (νόμαια), mutta se ei vielä riitä, vaan tarvitaan myös johtaja, πρόστατης (25–26). Kuningas on lahjoittanut akatemialla valtikan ja johtajuuden muut tunnusmerkit (29–30), ja akatemian konsistori (Γερουσία ᾽Ακαδημική) on valinnut johtajaksi Petraeuksen (37–38).

Tämän jälkeen Paulinus mainitsee epämääräisesti kahteen osaan jakaantuneen kansan (δῆμος διπλοῦς, 44), jota on yllytetty toivottamaan samanheimoiselleen (συμπατριώτης) onnea, eriheimoiselle (ἀλλογενής) tervemenoa.[273] Epäselvä kohta voi viitata selkkauksiin Suomesta ja Ruotsista tai eri hiippakunnista kotoisin olevien ylioppilaiden välillä.[274] Paulinus toivoo kuitenkin yhteishenkeä:

> Συρρευσάτω οὖν, ὦ πάτρα Φινλανδία, καίγε μάλιστα ὦ νεότης φιλομαθεστάτη, ὥσπερ Θεόν σε ὑπὲρ πᾶσαν εὐχὴν σήμερον εὐεργετήσαντα, τὸν συγγενῆ καὶ ᾽Επιστάτην σου ὑπερένδοξον τιμαῖς μεγίσταις ἐξαιρετῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς στεφανώσαντα.

> Sulaudu yhteen, koko sinä isänmaamme Suomi ja etenkin sinä [Suomen] opinhaluisin nuoriso, koska Jumala on tänään tehnyt sinulle toiveittesi mukaisen hyvän työn seppelöimällä erinomaisesti ja suurenmoisesti kotimaisen ja hyvin maineikkaan johtajasi suurilla kunnianosoituksilla. (47–50. Mel. 637)

Paulinus käyttää *doksa*-tyyppistä lopetusta toivoen Petraeuksen olevan hyödyksi isänmaalleen ja kirkolle sekä iloksi ystävilleen ja vanhemmilleen. Hän käyttää rehtorista termiä 'edustaja' (προστάτης, 26) ja puhuu sen yhteydessä erinomaisuudesta, μεγαλοπρέπεια (51, 56 ja 58).

Ylioppilas Christiernus **Hammarin** (*smol.*) onnittelu (33 r.) on myöskin rakenteeltaan syllogistinen. Se juhlisti Enevaldus Svenoniuksena rehtoraattia vuonna 1678.[275] Hammarin onnittelu jakaantuu temaattisesti kolmeen osaan: filosofian eli tieteen merkityksen pohdiskelu (1–13), johtajuuden merkitys (13–20), Svenoniuksen nimittäminen rehtoriksi sekä onnittelu (20–33).[276] Kaksi kolmasosaa onnittelusta (1–20) on siten pohjustusta Svenoniuksen onnittelulle, joka toimii johtopäätöksenä (*conclusio*). Pohdiskelussa on kaksi väittämää, propositiota, jolle esitetään todisteluja. Seuraavassa pohdiskelu-osan käännös (ks. *Kuva 4*):

---

[273]Mel. 637, rivit 44–47: [---] πεπεισμένοι γὰρ τῷ τοῦ Συμπατριώτου τυχόντι ἅπαντα καλῶς προχωρήσειν, τῷ δὲ τοῦ ἀλλογένους κύρ[η]σαντι τάχιστα οἰχηθήσεσθαι. Verbimuodot ovat futuurin infinitiivejä.

[274]Klinge *et al.* 1987, 173–176, 201–206 (Klinge).

[275]Mel. 731. Hammar oli kirjoittautunut Turun akatemiaan tätä onnittelua edeltävänä vuonna (1677). Hän nautti stipendiä vuosina 1681–1684, jolloin kirjoitti toisen kreikankielisen tekstinsä, väitösonnittelun v. 1682. Elämänvaiheista, ks. Lagus 1891, 167.

[276]Tekstin koristeena on suuri initiaalivinjetti, jonka vuoksi ensimmäiset yhdeksän riviä ovat noin kolmaosan lyhyempiä kuin loppuosan. Rivin 8 alku pilkun jälkeen: καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Toinen ligatuura on hieman turmeltunut.

> Kuinka onnellinen ja onnekas onkaan kuningaskunta, kuinka siunattu valtio, maakunta (ἐπαρχία) ja kaupunki siellä, missä Jumalan todellisen palvelemisen lisäksi kasvaa ja kukoistaa filosofia, inhimillisen elämän valtias, hyveen valvoja ja paheen torjuja;
>
> emmehän voi ilman filosofiaa olla mitään, eikä myöskään ihmiselämä missään voi olla kelvollista ilman filosofiaa? [Propositio 1]
>
> Filosofia synnytti kaupungit, kutsui siis hajallaan asuvat ihmiset elämään yhteisönä, filosofia yhdisti ihmiset ensin toisiinsa perheiksi, sitten ystäviksi, joiden työt ja ajatukset ovat sopusoinnussa; filosofia on luonut lait, se on tapojen opettaja ja kasvattaja; filosofia on taidon harjoittamista, se kasvatti hyveen kenttiä ja puutarhoja, joissa versovat viisauden siemenet;
>
> ja jotta puutarha kasvaisi suuremmaksi ja hedelmällisemmäksi, on etsittävä luotettavia puutarhanhoitajia, sellaisia, jotka huolehtivat hyvästä siemenesta, jotteivät rikkaruohot ja ohdakkeet tukahduttaisi sitä. [Propositio 2]
>
> Puutarhanhoitaja on [puutarhalle] yhtä välttämätön kuin aurinko maailmalle, sillä kansa ilman kuningasta ja armeija ilman päällikköä ovat kuin ruumis ilman henkeä. Esimerkin tästä tarjoavat meille järjettömät eläimet. Mehiläisillä on aina kuningas, jota ne yksimielisesti tottelevat. Samalla lailla runottarien kuoro haluaa saada päällikön ja johtajan, joka vahvistaa, puolustaa ja ajaa heidän asioitaan sekä hallitsee heitä. (1–20. Mel. 731)[277]

Hammar näkee siis tieteen tai sivistyksen (φιλοσοφία) moraalia tukevana ja yhteisöllisyyden edellytyksenä eikä päinvastoin, yhteisöllisyyden tuloksena. Johtajuutta Hammar vertaa toisaalta aurinkoon, toisaalta ruumiissa asuvaan henkeen tai sieluun (πνεῦμα). Runottarien kuorolla hän viittaa akateemiseen yhteisöön. Rehtorin tehtävänä on puolustaa yliopistoa, toimia sen 'asianajajana'. Rehtoriksi valitun Svenoniuksen epiteetteinä ovat teologian opettaja (τῆς θεολογίας διδάσκαλος, 22), mutta myös mesenaatti (μαικένας, 31). Hammarin onnittelu päättyy panegyyrisesti toistuviin βίωσον-kehotuksiin ('eläköön').

Jos Hammarin mielestä johtaja on yhteisönsä aurinko tai sielu, niin Georgius **Aenelius** vertasi johtajan ja yhteisön suhdetta pään ja muun ruumiin suhteeseen: "Niin kuin pää, jos se on terve, hallitsemalla kaikkia alempia ruumiinosia, pitää / ikään kuin johtajana ne ojennuksessa."[278] Uuden ajan alun kirjallisuudessa valtiota verrattiin usein ruumiiseen, jossa pää oli kuninkaan asemassa, kädet käsityöläisten ja kieli oppineiston.[279] Aeneliuksen mukaan pään eli johtajan pitää olla siis terve – silloin yhteisökin pysyy "terveenä". Näin hän onnitteli Daniel Achreliusta rehtoraatin johdosta vuonna 1687. Aeneliuksen pitkä runo (40 eleg.) noudattaa Paulinuksen ja Hammarin proosaonnittelujen syllogistista rakennetta. Aenelius

---

[277]Mel. 731, rivi 17: mehiläisten kuningas – kuten Vergiliuksella *Georgicassa*. Antiikin aikana ei tiedetty, että pesän johtaja on kuningatar, ks. esim. Teivas Oksala, *Vergilius: Georgica*, Helsinki 1976, 213–214. Mel. 731, rivi 19–20: po. ὑπ᾽ αὐτοῦ (agentti). Verbin καλύπτω päämerkitys on 'peittää, salata'. Tässä se tarkoittaa suojelemista. Siihen liittyy kolme puolustamista merkitsevää sanaa (instrumentaaliset datiivit).

[278]Mel. 1038, säkeet 15–16: ῾Ωσαύτως κεφαλὴ ὑγιαίνων νέρτερα κῶλα / Πανταχόθεν σπουδῇ, οἷον ἐπάρχ᾽, ἰθύνων. Relatiivilause οἷον ἐπάρχ᾽ ilmeisesti = ὥσπερ ἔπαρχα. Aenelius ymmärtää adjektiivin ἔπαρχος, ον kolmimuotoisena.

[279]Vrt. Kol. 2:19 ja Laguksen kreikankielinen puhe (1665), josta tuonnempana, s. 402. Aenelius kirjoitti kaksi installaatio-onnittelua; toinen oli Simon Paulinukselle pyhien kielten professuurin johdosta v. 1684.

käsittelee ensin johtajuutta yleisesti, sitten yliopiston kannalta (1–24) päätyen onniteltavan ylistykseen (25–30). Loppuosassa hän kehottaa panegyyrisesti kaikkia iloitsemaan ja toivottaa onnea ja pitkää ikää (31–40). Aenelius käyttää Turun akatemiasta ilmaisuja "Pallaan akropolis" ja "akateeminen kaupunki" (24 ja 18).[280] Lopuksi Aenelius kehottaa jokaista tämän yliopistokaupungin asukasta iloitsemaan "laillisesta pikku kuninkaastamme": θεμιστεῖον τὸν βασιλίσκον ἀμῶν (34).[281]

Professuurionnittelut

Turun akatemiassa kirjoitettiin yksitoista kreikankielistä professuurionnittelua yhteensä kymmeneen julkaisuun. Neljä niistä koskee pyhien kielten professuuria. Muita kreikankielisen gratulaation ansainneita professuureja olivat teologia (kolme onnittelua kahdessa julkaisussa), poliittinen historia, retoriikka ja käytännöllinen filosofia. Kaksi onniteltavista professuureista oli ylimääräisiä.[282] Ylimääräiseen professuuriin kuului lähinnä opetusvelvollisuus, eikä siitä välttämättä maksettu edes palkkaa.

Johan ja Simon **Paulinuksen** Ἐπινίκιος παιάν edustaa installaatio-onnittelujen parhaimmistoa. Se käsittää vain yhden foliokokoisen lehden, jonka taustapuoli on tyhjä. Pitkähkön otsikkotekstin alla on rinnakkain Simonin suorasanainen (40 r.) ja Johanin panegyyrinen (42 heks.) onnittelu.[283] Julkaisun painovuoden (1676) perusteella on arveltu onnittelun juhlistavan Gezelius nuoremman nimittämistä ylimääräiseksi professoriksi 1.9.1675. Veljekset viittaavat teksteissään opettamiseen ja nuorten ohjaamiseen.[284] Simon toteaa, kuinka isänmaa, πατρίς, on onnekas saadessaan professorikseen (κατηγητής) nuoren ja oppineen Gezeliuksen (27). Gezelius nuorempi sai kuitenkin teologian tohtorin arvon jo seuraavana vuoden kesäkuussa (1676). Sekä Simonin että Johanin tekstissä viitataan panegyyrisesti nykyhetkeen, tähän päivään, juhlapäivään. Ehkä tekstit on esitetty installaatio- tai tohtoripromootiojuhlassa tai molemmissa. Juhlan aikana patenttifolio on saatettu kiinnittää seinälle.[285] Näkökulma on kansallinen molempien veljesten viitatessa teksteissään Suomeen. Simon käyttää termiä Φινλανδία, Johan puolestaan heksametriin helpommin soveltuvaa termiä

[280]Mel. 1038, säe 18: ἡ πόλις ἐνταυθοῖ ἡ ἀκαδημαϊκή.
[281]Βασιλίσκος tarkoittaa tietysti myös taruhirviö basiliskia.
[282]Johannes Gezelius nuoremman ylimääräinen teologian professuuri v. 1676 (Mel. 667) ja Gabriel Thauvoniuksen käytännöllisen filosofian ylimääräinen professuuri v. 1694 (Mel. 1479).
[283]Mel. 667. Johan Paulinuksen runon vapaamittainen käännös ja tausta, ks. artikkelini *Bibliophilos*-lehdessä 1998, 2, 29–34; runon teksti, ks. Korhonen & Oksala & Sironen 2000, 196–199 (Oksala & Sironen).
[284]Gezeliuksen nimitys herätti jonkin verran vastustusta. Tengström 1825, 154. Veljekset viittaavat onnitteluissaan Gezeliuksen nuoruuteen. Gezelius oli 28-vuotias vuonna 1675.
[285]Julkaisun lakiokuva, kaksi seppeltä kannattelevaa enkeliä, oli suosittu nimenomaan promootiojulkaisuissa, Melander 1960, 100 ja 130, jossa myös kuva julkaisusta. Latinankielisissä promootiojulkaisuissa esiintyvää melko yleistä fraasia *summi in theologia honores* vastaa otsikossa ja Simonin tekstissä oleva fraasi ἐν ἄκρῳ τῆς ἱερᾶς θεολογίας ('pyhän teologian huipulla', 21). Samaa fraasia voi tietysti käyttää professuuristakin.

Φιννόνια.[286] Turun akatemiaa Simon kutsuu Athenen pyhäköksi (14) ja isänmaamme akatemiaksi (ἡ τῆς Πάτρας ἡμῶν ᾽Ακαδημία, 24), Johan pohjoiseksi Helikoniksi (ὁ ἀρκτῶος ῾Ελικῶν, 27).

Johan Paulinus on käyttänyt pohjatekstinään kahta hellenistisen kauden runoa: Moskhoksen nimiin pantua runoa *Bionin valitu*s sekä Kallimakhoksen hymniä Apollonille. *Bionin valituksessa* toistuu sama valitussäe säkeistöjen alussa. Paulinus on muuttanut surua ilmaisevan refrengin kuitenkin iloa ilmaisevaksi: hän kutsuu suomalaisia runottaria aloittamaan ilolaulun. Kallimakhoksen Apollon-hymnin epifania-kohtaa Johan hyödyntää kuvatessaan Gezeliuksen astumista katederille.[287] Johan kutsuu runonsa alussa myös lintuja, Strymonin joutsenia ja satakieliä, tulemaan Suomeen laulamaan kanssaan nuoren Gezeliuksen ylistykseksi. Lisäksi hän houkuttelee laulajien suojelijoita Orfeusta ja Amfionia Suomeen.[288] Lintujen kutsuminen luo runoon kevättunnelmaa. Paulinus puhuu myös "ihanimmasta valosta" (18) sekä valosta, jolle on osoitettava kunniaa musiikin avulla (10). Hän tarkoittaa valolla ensi sijassa kuitenkin Gezeliusta.

Simon Paulinuksen onnittelua hallitsevat *patris*-sanan johdannaiset. Ensin hän lainaa Pindarosta (*Pyth*. 4.278) ilman viittausta tekijään puhuen vain kreikkalaisista. Pindaros itse viittaa säkeessään Homerokseen, jonka mukaan hyvä sanansaattaja (ἄγγελος) saa suuren kunnian.[289] Simon Paulinuksen mukaan aurinko on "nyt" hyvä sanansaattaja, koska se tänään noustessaan tuo isänmaalle suuren kunnian, jonka merkitystä kukaan ei voi kiistää. Paulinus viittaa siis juhlapäivään. Onniteltava on loistavasta Gezeliusten suvusta, jonka *isä* on valtion ja kirkon hyväntekijä; hän on mies, joka kaikessa ajattelee *isän*maan etua ja jolla on *isien* usko (19).[290] Jumalan hyvä tahto kuninkaan välityksellä (διὰ βασιλέως, 23) valitsi tämän miehen opettamaan jumalallista lakia nuorukaisille *isän*maamme akatemiassa. Hyvä sanansaattaja ilmoittaa: iloitse, kolminkerroin onnellinen *isän*maa (26). Ennen lopputoivotusta Simon Paulinus esittää retorisen kysymyksen: τὶ δεῖ μακρολογεῖν; ('Miksi pitäisi puhua pidemmälti?', 30), mutta jatkaa kuitenkin vielä toteamalla, että Turun oppineisto on nelinkertaisesti onnellinen. Lopetus on *doksa*-tyyppinen: Simon Paulinus puhuttelee onniteltavaa ja rukoilee hänelle, akatemialle ja isänmaalle menestystä.

---

[286]Samoja termejä veljekset käyttävät myös muissa kreikankielisissä teksteissään: Simon installaatio-onnittelussaan Petraeukselle v. 1674 (Mel. 637) ja Johan *Finlandia*-runopuheessaan (1678).

[287]Callim. *Hymn*. 2.1–8, vrt. Paulinuksen runo, säkeet 25–31; erityisesti säe 29, vrt. Callim. *Hymn*. 2.4. *Bionin valituksessa* aloitusrefrengi toistuu 14 kertaa, Paulinuksella muokattuna versiona seitsemästi. Samaa säettä hyödynsi uskollisemmin ruotsalainen Olaus Swanström hautajaisrunossaan, Swanström 1678. Ks. myös Korhonen 2000, 68–70.

[288]Strymon-virran rannalla Orfeus itki menetettyään Eurydikeen. Joutsen oli Apollonille pyhitetty lintu. Orfeus ja laulullaan Theban muurit itsestään rakentumaan saanut Amfion esiintyvät myös Johan Paulinuksen ruotsinkielisessä häärunossa Gabriel Keckoniukselle ja Margareta Eosandralle. Mel. 654.

[289]*Pyth*. 4.277–278: τῶν δ᾽ ῾Ομήρου καὶ τόδε συνθέμενος / ῥῆμα πόρσυν᾽· ἄγγελον ἐσθλὸν ἔφα τιμὰν μεγίσταν πράγματι παντὶ φέρειν. Täsmälleen vastaavaa sanontaa ei Homeroksella ole, lähimmäksi tulee *Il*. 15.207, ks. esim. B.L. Gildersleeven Pindaros-kommentaari (London 1892). Simon Paulinus siteeraa Pindaroksen 'siteerausta': ἄγγελον ἐσθλὸν ἔφα τιμὰν μεγίσταν πράγματι παντὶ φέρειν. Melanchthon lainaa samaa kohtaa eräässä kirjeessään Pindaroksen nimeltä mainiten. CR 3, nro 1750.

[290]Mel. 667, rivi 19: ῞Ανδρα πάντῃ πατριάζοντα, ῞Ανδρα πατρῶαν δόξαν.

Simon Paulinus kirjoitti kaksi kreikankielistä installaatio-onnittelua ja myös vastaanotti niitä kaksi, kun hänet nimitettiin pyhien kielten professorin virkaan vuonna 1684. Ångermanlantilaisen ylioppilaan Ericus Brunniuksen onnittelu (26 r.) tarkastelee oppineen elämää yleisesti, sen vaatimaa pitkäjänteisyyttä ja kestävyyttä. Hän kuvaa, kuinka Paulinus on valvonut öitä, ponnistellut ja nähnyt vaivaa. Kuitenkin aivan samoin kuin spartalaiset saivat sodissa menestyttyään lahjoja, kuten sormuksia, ja Aleksanteri Suuri puolestaan suuren maineen, siten myös Paulinusta odottaa suuri kunnia. Brunnius lopettaa *doksa*-tyyppisesti toivoessaan, että Paulinus olisi kuninkaalta tulleelle viralleen (λειτουργία) ylistykseksi, Jumalalle kunniaksi ja että hänen työnsä kasvattaisi runottarien merkitystä, ts. edistäisi akateemista sivistystä (ἐπαύξησις τῶν μουσῶν, 25). Georgius Aenelius pohtii onnittelussaan (29 r.) puolestaan akateemista johtajuutta ja kasvatusta yleensä. Hän aloittaa viittauksella Platonin koulukuntaan, josta oli jo edellä puhetta: platonistien mielestä valtio menestyy, jos hallitsijana on itsensähallitseva filosofi.[291] Molempien ylioppilaiden proosa-onnitteluissa Paulinukselle on siis alluusio antiikin kulttuuriin. Molemmat tekstit ovat kuitenkin kielellisesti kömpelöitä ja raskaslukuisia.

Enevald **Wanochius** laati kaikkiaan kolme kreikankielistä installaatio-onnittelua: kaksi vuonna 1698 ja yhden vuonna 1699. Niistä ensimmäinen (33 heks.) oli onnittelu David Lundille teologian professuurin johdosta, jossa hän viittasi parhaillaan elettäviin katovuosiin.[292] Lundilta vapautuvaan pyhien kielten professorin virkaan valittiin Isaacus Pijlman, jolle Wanochius myös laati kreikankielisen onnittelun (18 eleg.) samana vuonna.[293] Tämä onnittelu alkaa panegyyrisesti invokaatiolla runottarille:

1 Δεῦτ᾽ ῾Ελικωνιάδες καὶ χαίρετε κηρόθι Μοῦσαι,
Τηλόθι ναιετάουσ᾽ ἐν κρυερῷ Βορέᾳ.
Δεῦρ᾽ Πιερίδες γλυκεραί κ᾽ οὖσαι παρ᾽ ᾽Αβῶαν
Μοῦσαι ᾽Ολυμπιάδες, δεῖρ᾽ ἴτε Καλλίκομαι.

> Tulkaa tänne Helikonin runottaret ja iloitkaa sydämestänne, / te jotka asutte kaukana kylmässä Pohjolassa. / Tulkaa tänne Turun suloiset pieridit, tulkaa tänne Olympoksen kaunishiuksiset runottaret. (1–4. Mel. 1686)

Sitten Wanochius pyytää muusia ja sulottaria laulamaan, koska juhlapäivä tuo suuren ilon: Pijlmanista on tullut loistavien pyhien kielten opettaja.[294]

Wanochius viittaa Pohjolan kylmyyteen myös kolmannen installaatio-onnittelunsa alussa. Hän onnitteli omalla julkaisulla Christiernus Alanderia, joka sai kesäkuussa 1699 retoriikan professuurin. Onnittelu (26 eleg.) alkaa sanalla εὖγε (lat. *euge*, engl. well) ja retorisilla

---

[291]Mel. 958 ja Mel. 958. Ks. edellä, s. 158.
[292]Mel. 1678, Mel. 1686 ja Mel. 1701. Ks. edellä, s. 188–189.
[293]Wanochius kirjoittautui Turun akatemiaan vuonna 1695. Hänen isänsä oli teologian professori Andreas Wanochius. Professorin poika nautti stipendiä vuoden verran, puolusti kahta väitöskirjaa, toista isänsä johdolla. Lagus 1891, 274.
[294]Mel. 1686, säe 14: Παιδευτὴς Γλωττῶν προσλιπαρῶν ῾Αγίων.

kysymyksillä, miksi isänmaamme näyttää kauhealta ja selittääkö sen kylmä ilmasto?[295] Hesiodosta pohjatekstinään käyttäen hän edelleen kysyy, eikö kohtalo, *moira*, ole sälyttänyt ihmisille tuhansia onnettomuuksia ja eikö useampien kohtalo ole kauhea.[296] Sitten antiteettisen mutta-sanan (ἀλλά) jälkeen Wanochius alkaa kuvailla senhetkisen kevään ihanuutta. Kevät on kuitenkin myös Pohjolassa mahdollinen, ja sen ihanuus vieläpä korostuu talven kylmyyttä vasten (7–16). Suomen keväässä kukkivat Wanochiuksen mukaan "ravitsevat" asfodelos-liljat ja kirjavat narsissit (10–11).[297] Sitten Wanochius siirtyy virkaanastujaisjuhlaan: runottarien palvelijat valitsevat pian Alanderin professoriksi käsiäänestyksellä (χειροτονεῖν, 18). Lopuksi hän kuvailee juhlaa, joka yltyy lähes bakkanaaliseen hurmioon kastanjetteineen:

> Εὐοῖ· πᾶσα ᾽Αβῶα γανύσσεται ᾽Ανέρι τόσσῳ,
> ῾Η πολύγνωτος ὁμῶς ᾽Ακαδημεία κροταλίζει,
> Αὖ μετὰ Πιερίδων κροτέει Κύρραιος [po. Κιρραῖος?] ᾽Απολλώ[ν],
> Ναὶ σφαραγοῦσι Θεαί, κοναβεῖ κ᾽ ἀνὰ κοιλάδας ᾽Ηχώ.[298]

Evoe! Koko Turku iloitsee tällaisesta miehestä, / maineikas yliopisto soittaa kastanjetteja, / pieridien joukossa osoittaa suosiotaan krisalainen [?] Apollon, / ja jumalattaret pitävät ääntä, kaiku kiertää pitkin laaksoa. (21–24. Mel. 1701)[299]

Runon humanistinen painotus johtui ilmeisesti siitä, että kyseessä oli retoriikan professuuri ja kohdehenkilönä nimenomaan Christiernus Alander.[300]

Ylioppilas Matthias Saliniuksen installaatio-onnittelut

Halikosta kotoisin ollut ylioppilas Matthias Salinius laati seitsemän kreikankielistä installaatio-onnittelua, joista kaksi on rehtoraattia ja kolme professuuria juhlistavia.[301] Näissä viidessä julkaisussa on yhteensä seitsemän runoa, joista viisi on heksametriä, yksi sapfista ja yksi *adoneus*-mittaa. Yhtä julkaisua lukuunottamatta, joka sisältää myös toisen ylioppilaan kirjoittaman latinankielisen runon (Mel. 1479), Saliniuksen installaatio-onnittelut olivat omia

---

[295]Mel. 1701, säkeet 1–2: Εὖγε· Τὶη λεύσσει πατρώα αἶα πελώρη; Τοῖα σαφηνίζει κρυερὸν τόδε κλίμα βόρειον; Verbi λεύσσειν tarkoittaa katselemista, näkemistä ('miksi isänmaa katselee ympärilleen kauhean näköisenä'). Verbi πιλόω tarkoittaa kylmästä kutistumista – ehkä Wanochius ymmärsi πέλωρος-adjektiivin merkityksen väärin – tarkoittaen siis 'miksi isänmaamme näyttää viluiselta?'

[296]Mel. 1701, säkeet 4–6: Οὐκ ἄρα μύρια λυγρὰ κατ᾽ ἀνθρώπους ἀλάληται, / Μηδέτι λευγάλεον συχνοῖσιν ἐφήψατο πότμον / Μοῖρα διαμπερὲς ἄδρηστος, ἀγέρωχος, ἀδειής. Säe 4, vrt. Hes. *Op.* 100.

[297]Wanochius käyttää ilmaisuja ἀσφοδελοὶ πολύβοσκοι ja πολυδαίδαλα λείρια. Jälkimmäisen adjektiivi viittaa oikeastaan ihmiskätten työhön, johonkin kirjailtuun, LSJ.

[298]LSJ, Lampe, Hesykhios, Schrevelius, Scapula eivät tunne sanaa Κύρραιος. Kyseessä on todennäköisesti itasismi. Sana Κιρραῖος = Κρισαῖος. Krisa oli paikkakunta Delfoin lähellä.

[299]Deponenttiverbi σφαραγεῖσθαι tarkoittaa rätisemistä ja pihisemistä, myös sellaista ääntä, joka syntyi, kun Odysseus puhkaisi kykloopin silmän (*Od.* 9.390), LSJ. Wanochius käyttää siitä aktiivimuotoa.

[300]Alander kirjoitteli itse viisi väitösonnittelua kreikaksi vuosisadan taitteessa. Liite 1 ja 3.

[301]Mel. 1390, Mel. 1467, Mel. 1479, Mel. 1681 ja Mel. 1685.

julkaisujaan, henkilökirjasia, jotka sisälsivät vain hänen runonsa. Kohdehenkilöinä olivat David Lund, Petrus Laurbecchius, Gabriel Thauvonius ja Isaacus Pijlman.

Salinius oli Auran akatemian ylioppilaista tuotteliain kreikankielisten runojen kirjoittaja: yhteensä 14 runoa yhdessätoista julkaisussa vuosina 1693–1704. Installaatio-onnittelujen lisäksi hän kirjoitti viisi väitösonnittelua, yhden promootio-onnittelun ja yhden hautajaisrunon.[302] Installaatiorunot ovat Saliniuksen parhaimmistoa. Ehkä hän laati näitä – tuleville ja jo virassa oleville – professoreille osoitettuja tekstejä huolellisemmin kuin väitösonnitteluja opiskelutovereilleen. Vuoden 1694 rehtoraattionnittelu Petrus Laurbecchiukselle alkaa panegyyrisesti invokaationa runottarille:

Μοῦσ᾽ Ἑλικωνιάδες λιγυρὰν ἀναμέλψαι ἀοιδάν
῞Ηδη ἐνίστανται τῷ ῞Ανακτι νέῳ ὀπὶ καλῇ.
᾽Ημὲν ἐμὶν φίλον ἦτορ ἀγέλλεται [po. ἀγάλλεται], ὁππότ᾽ ἀκούσω
᾽Ιμερόεσσαν ὄπ᾽, ἠδ᾽ ἐρατεινὴν ὄσσαν ἰείσας
Θυμῷ γηθήσας προχέω μελίγηρυν ἀοιδήν
Τὸν βασιλῆα νέον κλῄζων τοίοισιν ἔπεσσιν.

> Aloittakaa jo, Helikonin muusat, viehkeä laulu / uudelle johtajalle kauniilla äänellänne. / Minun sydämeni iloitsee, kun tulen kuulemaan / suloisen äänenne, ja kun päästätte viehättävän huudon, / iloiten minä laulan hunajaisen laulun / ja ylistän uutta kuningasta tällaisin sanoin. (1–6. Mel. 1467)

Onnittelujulkaisu sisältää tämän onnittelun (14 heks.) lisäksi myös sapfiseen mittaan sommitellun 44-säkeisen onnittelun. Siinä Salinius mainitsee myös edellisen rehtorin, Lundin, joka on mukana "pieridien piirissä" juhlimassa uutta rehtoria (7). Rehtorinviran juhlallisuuksista Salinius mainitsee seuraavaa:

Προσλάβῃ σκῆπτρον Πρυτανείου ὄφρα
Φῶς μέγ᾽ αἰδοῖος περίφημος ἠδέ
ΠΕΤΡΟΣ ΛΑΟΥΡΒΗΚΧΙΟΣ εὐαγοῦς τῆς
Γνώσεως Δόκτωρ

> Niin että suuri valo sekä kunnioitettava ja kuulu Petrus Laurbecchius, pyhän tiedon tohtori, ottaa vastaa *prytaneionin* valtikan. (13–16. Mel. 1467) [303]

Samana vuonna (1694) Salinius onnitteli kahdella kreikankielisellä runolla filosofisen tiedekunnan apulaista, kirjastoamanuenssi Gabriel Thauvoniusta, kun tämä sai filosofian ylimääräisen professuurin. Tämäkin julkaisu sisältää kaksi kreikankielistä runoa: 12-säkeisen heksametrirunon ja kaikkiaan 56 säettä sisältävän runon aiolilaiseen *adoneus*-mittaan kahdelle

---

[302]Matthias Salinius (tai Sallinius) kirjoittautui Turun akatemian eteläsuomalaiseen osakuntaan 1691. Hän ei ollut stipendiaatti. Valmistuttuaan hän toimi vuodesta 1701 lähtien Turun koulun opettajana, sitten Pöytyän kirkkoherrana. Lagus 1891, 254. Saliniuksen koko kreikankielinen tuotanto, ks. tuonnempana, s. 325.

[303]Laurbecchius oli vihitty teologian tohtoriksi v. 1689. *Prytaneion* oli antiikin 'kaupungintalo', jossa otettiin vastaan ja kestittiin vieraan valtakunnan lähettiläät. Tässä se tarkoittaa tietysti yliopistoa – ehkäpä korostaen sen hallinnollista, ei tieteellistä puolta.

palstalle sommiteltuna.[304] Miksi Salinius kirjoitti Thauvoniukselle, joka sai 'vain' ylimääräisen professuurin, peräti kaksi kreikankielistä runoa? Syynä kielen valintaan ja kahteen runoon lienee pikemminkin ollut Saliniuksen aktiivinen kausi kreikankirjoittajana kuin kohdehenkilön erityinen filhelleenisyys.[305] Julkaisun heksametriruno on panegyyrinen juhlaruno, jonka näkökulma on sekä "kansallinen" – Salinius puhuu Suomen maan onnesta (ἡ Φινλανδικὰ γαῖα, 6) – että uskonnollinen:

35 ᾿Ω πάτερ ὠυτέ
᾽Αστεροπητά,
῾Υψίμεδον τε,
᾽Ηδέ κε δώρων
᾽Ωφελίμοιϊν
40 Δῶτερ ἁπάντων.

> Oi itse isä, salaman sytyttäjä ja korkealta hallitseva, kaikkien hyödyllisten lahjojen antaja. (35–40. Mel. 1479)[306]

Samalla kohtaa toisella palstalla on runon loppu (51–56), jossa Salinius toivoo, että Thauvonius eläisi Olympoksella yhdessä Kaikkivaltiaan ja Jeesuksen kanssa. Palstojen teemat siis käyvät yhteen.

Kuten Enevald Wanochius, myös Salinius kirjoitti kreikankieliset runot vuonna 1698 pyhien kielten professorin virasta eroavalle David Lundille, joka sai teologian professuurin, ja Isaacus Pijlmanille, joka sai Lundilta vapautuvan viran.[307] Jälkimmäinen on kokonaisuutena parempi runo (24 heks.) ja muistuttaa Saliniuksen muita heksametrimittaisia installaatiorunoja. Hän aloittaa invokaatiolla runottarille ja onnittelee lopussa Pijlmania toivottaen hänelle pitkää ikää hänen saapuessaan tähtiselle Olympokselle (ἀστερόεις, 22). Alkuosassa Salinius on käyttänyt pohjatekstinä Hesiodoksen *Jumalten syntyä*.[308] Salinius ylistää Pijlmania kielitaitoiseksi (πολύγλωσσος, 7) ja nimittää pyhiä kieliä yksikössä jumalaisiksi (θεσπεσία γλῶττα, 11). David Lundille osoitetussa onnittelussa (18 heks.) Saliniuksella on jälleen "kansallinen" näkökulma hänen onnittellessaan Suomea hyvästä professorista. Professorin virka oli siis koko isänmaata koskettava asia.

---

[304]West 1999, 33. Johannes Helsingiuksen väitösonnittelu v. 1732 on samaa mittaa. Vall. 502.
[305]Gabriel Thauvoniuksen isä oli Perniön kirkkoherra, mutta Halikosta kotoisin. Sieltä oli Saliniuskin. Gabriel oli kirjoittautunut Turun akatemiaan Saliniusta kymmenen vuotta aiemmin. Lagus 1891, 185.
[306]Mel. 1479. ᾽Ωφελίμοιϊν on homeerisen duaalin monikon genetiivi (= ὠφελίμοιν). Asiayhteydestä ei käy ilmi, mitä kahta asiaa Salinius voisi tarkoittaa. Salinius on muodostanut vokatiivimuodon pronominista ὁ αὐτός = ωὐτός.
[307]Mel. 1681 ja Mel. 1685.
[308]Mel. 1685. Ks. edellä imitaatiota käsittelevässä luvussa, s. 185.

Piispuusonnittelut

Turussa julkaistiin kolme kreikankielistä piispuusonnittelua. Ensimmäisen kohdehenkilönä oli Nicolaus Nycopensis ja muiden Johannes Gezelius nuorempi. Logiikan ja metafysiikan professori Nicolaus Nycopensis sai Viipurin piispan viran vuonna 1658. Onnittelujulkaisun otsikossa on sana *propempticon*. Nycopensis muutti Turusta Viipuriin, mikä huomioitiin onnittelujulkaisun latinankielisissä runoissa.[309] Ylioppilas Carolus **Agreliuksen** (*suderm.*) onnittelussa (8 heks.) ei kuitenkaan ole jäähyväistervehdyksen (*propempticon*) piirteitä.[310] Onnittelun otsikkona on pitkä anagrammi onniteltavan nimestä ja sen epiteetistä. Temaattisena perustana on sanaleikki kreikkalaisperäisestä etunimestä Nicolaus ('kansanvoittaja'). Agreliuksen mukaan kansan vaskisen ja rautaisen sydämen (ἦτορ) voittaa vain Nycopensiksen suloinen ääni – hän kiinnittää siis huomiota piispanvirkaan kuuluvaan sananjulistukseen (3–4). Runo on tasoltaan heikompi kuin Agreliuksen kaksi muuta kreikankielistä onnittelua, väitösonnittelut vuodelta 1655 ja 1658.[311]

Johannes Gezelius nuorempi sai uransa jokaisessa tärkeässä käännekohdassa kreikankielisen onnittelun, yhteensä kuusi tekstiä. Simon ja Johan Paulinus kirjoittivat onnittelunsa, kun Gezelius nimitettiin teologian ylimääräiseksi professoriksi. Södermanlantilaisen Josephus Tuhnin onnitteluruno juhlisti Gezeliuksen saamaa Narvan superintendentin virkaa, mikä vastasi piispan virkaa. Kun Gezelius palasi takaisin Turkuun vuonna 1689, laativat Georgius Ståhlberg, Christophorus Alanus ja Olaus Flachsenius kukin kreikankielisen piispuusonnittelun. Tuhnin runo on kuitenkin myös *propempticon* ja Ståhlbergin *epibaterion*, joten käsittelen ne "Muut onnittelut" -luvussa. Sen sijaan Alanuksen ja Flachseniuksen runot ovat pelkästään piispuutta onnittelevia.[312]

Turun koulun lehtorin Christophorus **Alanuksen** onnittelu Gezelius nuoremmalle piispuusnimityksen johdosta on omituisen ennenaikainen: se painettiin 1689, jolloin Gezelius vanhempi oli vielä elossa ja siis ainakin nimellisesti vielä piispa – hän kuoli tammikuussa 1690. Tosin oli ilmeistä, että Gezelius nuorempi jatkaisi kaikin tavoin isänsä työtä. Hän erosi Narvan superintendentin tehtävästä 1689 auttaakseen isäänsä raamattuteoksen toimittamisessa. Onnittelujulkaisun ensimmäisenä tekstinä on Alanuksen pitkä hepreankielinen runo.[313] Kreikankielinen onnittelu (20 eleg.) alkaa pohdinnalla hyvästä maailmanjärjestyksestä:

1 Ἐσθλὰ ὁ Σεὺς [!] πάμπολλα πονεῖ πάμπολλα καὶ ἔρδει

[309]Nycopensiksen hautajaisrunoa Kaarle X Kustaalle esittelin edellä, s. 197–198.
[310]Tämä runo on Fantin luettelossa, Fant 1775–86 I, 23 alaviite r, nro 17. Thuroniuksen kirjoittama rehtoraattionnittelu (9 heks.) ja tämä Agreliuksen runo ovat 1650-luvun ainoat kreikankieliset installaatio-onnittelut.
[311]Vall. 4335 ja Vall. 3676.
[312]Mel. 667 (Paulinukset), Mel. 857 (Tuhn), Mel. 855 (Ståhlberg), Mel. 1148 (Alanus) ja Mel. 1202 (Flachsenius).
[313]Alanus kirjoitti tämän installaatio-onnittelun lisäksi kaksi kreikankielistä väitösonnitelua, joista toinen on Georgius Aeneliukselle kreikankielisen väitöskirjan johdosta.

᾽Εν κόσμῳ συνόλῳ οὐδὲν ἄπραγμον ἔτι
Οὐδὲ μάχην μὲν πάντα, ἀεὶ δ᾽ ὁμόνοιαν ἔχουσι,
Πῦρ, ὕδωρ, ἀήρ, χθών, ταῦτα πάρεστιν ὁμοῦ;
᾽Αστερες οἱ λοιποί, καὶ ἥλιος, ἄφθονοι ἔντα [po. ἔντι ?]
Μήτ᾽ ἠ νέρθεν χθὼν οὐρανίοις φθονέει,
Χρωτὸς πάντα μέλη καὶ ἐν ἀλλήλοις τελέθουσι,
᾽Εν μυρμηδόνι δὴ καὶ πολιτεία καλή.

> Zeus työstää ja luo kaikki asiat hyviksi, / maailmankaikkeudessa mikään ei ole turhaa, / kukaan ei sodi toinen toistaan vastaan, vaan / tuli, vesi, ilma, maa ovat aina sovussa keskenään, / tähdet ja aurinko eivät kadehdi toisiaan, / eikä alinen maa kadehdi taivaisia, / ihmisruumiin jäsenet sopivat yhteen, / hyvä yhteiskunta on myös muurahaispesässä. (1–8. Mel. 1148)[314]

Sopusointu vallitsee siis niin makrokosmoksessa, mikrokosmoksessa (ihmisruumis) kuin myös muurahaispesässä. Yhteiskunta vertautuu ruumiiseen, jossa kullakin jäsenellä on määrätyt tehtävät, sekä kosmokseen, jossa 'alempi' osa ei kadehdi 'ylempää'. Alanus toivoo samanlaista sopusointua ihmisten keskuuteen. Sen takaa hyvä johtajuus. Vakuudeksi hän siteeraa auktoria nimeltä mainiten, säettä siitä, kuinka viisas ohjaa viisaita, käsityöläinen käsitöitä. Kuitenkin jo ennen tätä varsinaista sitaattia Alanus on käyttänyt pseudo-Fokylidestä pohjatekstinään.[315] Tekstin taustalla on ajatus, että jokainen pysytelköön säädynmukaisessa asemassaan ja alempi kunnioittakoon ylempiään. Piispuuden Alanus näkee vaikutukseltaan laajalle säteilevänä virkana: "Siispä onnitelkaa kaikki johtajaa, akatemia, koulut ja synodit."[316] Alanus toivoo, että piispa on paratiisiin päästessään saavuttanut pitkän iän (μακρόβιος, 19–20).

Olaus **Flachsenius** kirjoitti vuonna 1690 kreikankielisen tekstin sekä isälle että pojalle: hautajaisrunon, "epitafin", Gezelius vanhemmalle ja installaatio-onnittelun (17 heks.) Gezelius nuoremmalle, joka astui isänsä virkaan.[317] Näkökulma molemmissa Gezeliuksille osoitetuissa teksteissä on "koko Suomi" (Φιννία πᾶσα). Gezelius nuoremmalle kirjoitettu runo on pääosin enkomiastinen, onniteltavaa ylistävä. Flachsenius vertaa Gezeliusta aurinkoon ja lyhtyyn:

῾Ως γὰρ ἐν ἀνθρώπων λαμπρὸν φάος ὄμμασιν ἔσκει [po. ἔσκε]
᾽Ηελίοιο πέριξ κύκλον φέρετ᾽ ὅτταν [po. ὅταν] ᾽Ολύμπου.
Τὸν σκότον ἐκβάλλει, καὶ τὸν δρόμον εὖ τε τελείει,
῾Η νὺξ ὀρφναίη τὴν γαίην ἀμφικαλύπτει,
Οὕτω λαμπροτάτοις λύχνοιος [po. λύχνοις] ἐναλίγκιος ἦες [!] ,
ΓΕΖΕΛΙΟΣ τῇ γῇ Φιννῶν καλὸν ὥπα [po. ὦπα ?] βροτοῖσιν
᾽Εκφανέων, σοφίης αὐτόσσιτον ὄμβρον ἴαλλων / Θεσπεσίης

[314]Onnittelussa on monta ongelmallista kohtaa. Säe 2: ἔτι 'vielä', säe 3: πάντα. Säe 6: Μήτ᾽ po. οὐδ᾽. Säe 7: τελέθειν 'syntyä, olla'. Sanan χρώς, ωτός perusmerkitys on ‘iho’, mutta se tarkoittaa myös kehoa.
[315]Mel. 1148, säe 3: ἀεὶ δ᾽ ὁμόνοιαν ἔχουσι, vrt. ps.-Phoc. 74 (Horst). Tästä runosta myös edellä, s. 179.
[316]Mel. 1148, säkeet 17–18: Δὴ Συγχαίρετε γοῦν ΕΦΟΡΩ συγχαίρετε πάντες / Η ΑΚΑΔΗμεία, καὶ αἱ σχόλαι ἢ Σύνοδοι.
[317]Epitafista, ks. edellä, s. 208 ja stipendihakemuksesta (Stip. III), s. 142–144.

> Sillä sellainen on ihmisten silmille auringon kirkas valo, / kun se kulkee Olympoksen ympäri, / karkottaa pimeyden ja päättää hyvin matkansa, / [ja] tumma yö peittää maan; / samoin sinä, joka kuin kirkkaimmat lamput, / GEZELIUS, loistat suomalaisten maalle, kuolevaisten hyvänä silmänä [?] / ja lähetät jumalallisen viisauden ravitsevan sateen. (9–15, Mel. 1202)[318]

Olympos on tässä, niin kuin monessa muussakin Turun tekstissä, täysin synonyyminen οὐρανός-sanan kanssa ('taivas'). Piispuutta onnittelussa symboloi "Jumalan valtikka" (16). Lopuksi Flachsenius toivoo, että Jumala suo Gezeliukselle kaiken, mitä tämä toivoo.

II.D. PROMOOTIO-ONNITTELUT

Promootio on installaatioiden tapainen akateeminen initiaatiojuhla: kandidaatintutkinnon suorittaneista ylioppilaista tulee maistereita ja tohtoripromootiossa maistereista tohtoreita. Niinpä promootio-onnitteluissa on usein samaa tematiikkaa kuin akateemisissa installaatio-onnitteluissa: pohditaan akateemisten opintojen, tiedon ja tieteen merkitystä. Installaatio-onnittelujen yleistä "patrioottista", kansallista näkökulmaa vastaa promootio-onnittelussa osakunnan ja kotiseudun merkityksen korostaminen.

II.D.1. Turun akatemian promootiot

Turun akatemiassa järjestettiin maisteripromootioita filosofisessa tiedekunnassa ja tohtoripromootioita muissa tiedekunnissa. Statuuttien mukaan maisteripromootioita ei saanut järjestää liian usein ja promovendien määrä oli rajattu kahdeksitoista, jolloin maisterin arvon saivat vain etevimmät opiskelijat. Tavaksi vakiintui kuitenkin vihkiä maistereita joka kolmas vuosi, ja promovendien määrä myös usein ylitti sallitun määrän. Turun ensimmäinen maisteripromootio pidettiin jo vuonna 1643. Ensimmäinen teologian tohtoripromootio järjestettiin 1648, juridiikan 1650 ja lääketieteen vasta vuonna 1781. Kun maisterin arvon ehdottomana edellytyksenä oli kandidaatin tutkinnon suorittaminen, palkittiin tohtorin arvolla usein jo virassa pitkään ollutta professoria. Tohtorin arvoa voi siten verrata nykyiseen kunniatohtorin arvoon; se annettiin usein myös jonkin muun juhlatilaisuuden yhteydessä.

Promootiojuhlaan kuului kulkue promoottorin talolta yliopistolle, jossa maisterit vannoivat valan ja saivat maisterin arvon merkit: kirjan, barettityyppisen maisterinlakin, johon oli kiinnitetty seppele, sormuksen sekä todistuksen. Promootiojuhla päättyi Turun tuomiokirkossa

[318]Mel. 1202, säe 13: ἦες po. ἧς. Säe 14: po. καλὴν ὦπα. Gezelius on aurinko, joka on taivaan silmä.

rukoushetkeen, josta oli kuulutettu seurakunnalle edellisenä sunnuntaina. Promoottorin kotona pidettiin maisterinkekkerit. Petrus Gylleniuksen mukaan hänen maisterijuhlansa kestivät kaksi päivää ja kaksi yötä.[319]

Kreikankielisiä promootio-onnitteluja kirjoitettiin Turun akatemiassa vain filosofisen tiedekunnan maisteripromootioihin. Vuosina 1640–1712 järjestettiin 18 filosofisen tiedekunnan promootiota, mutta kreikankielisiä promootio-onnitteluja on vain viidestä promootiosta (1650, 1672, 1679, 1694 ja 1700), yhteensä kahdeksan onnittelua. Ajankohdissa kiinnittää huomiota 1680-luvun puuttuminen, joka muuten oli Turussa aktiivista humanistikreikan kautta. 1680-luvulla järjestettiin neljä filosofisen tiedekunnan promootiota. Vuoden 1700 promootion jälkeen ei ole tiedossa yhtään kreikankielistä onnittelua.[320] Toini Melanderin mukaan huomattava osa promootiojulkaisuista on kadonnut. Koska onnittelun kohteena oli usean promovendin ryhmä eikä yksittäinen henkilö, onnittelu katosi helpommin kuin henkilökohtainen julkaisu.[321]

Turun akatemian varhaisiin kreikankielisiin runoihin kuuluu yksi promootioruno, joka on kadonnut. Pyhien kielten professori Martinus Stodius sepitti elegiamittaisen kreikankielisen promootio-onnittelun Samuel Frisiukselle (*aust.*) vuoden 1650 promootioon.[322] Stodiuksen onnittelun lisäksi vain ajallisesti seuraavan onnittelun (1672) kohteena on yksi henkilö. Muut kuusi onnittelua on osoitettu useamman promovendin ryhmälle. Tämä noudattaa Turun maisteripromootio-onnittelujen yleistä linjaa: varhaisimmat oli omistettu vain yhdelle tai kahdelle promovendille, ja vasta myöhemmin yleistyi onnittelu samanaikaisesti kaikille.

Promovendien ansioituneisuus osoitettiin *primarius*, *secundus* jne. arvoilla. Koska tahdottiin kuitenkin korostaa maistereiden tasavertaisuutta, kirjoitettiin promovendien nimet kehäksi, jonka sisällä oli lainaus vaikkapa Vergiliukselta: *omnibus hic erit unus honos*.[323] Tasavertaisuuden periaate ilmaistiin kerran myös kreikaksi. Vuoden 1694 maisteripromootiossa eteläsuomalaisen osakunnan neljä jäsentä onnitteli neljää toveriaan. Promovendien nimet ovat nimiösivulla kahdella palstalla, joiden välissä lukee: "Hyve seppelöi sitä arvostavat: ensimmäisillä ja viimeisillä on sama kunnia."[324] Julkaisu sisältää Matthias Saliniuksen kreikankielisen onnittelun. Nimiösivun kreikkakin voi olla Saliniuksen kynästä, jollei se sitten ole kopioitu jostakin ulkomaisesta promootiojulkaisusta.

Retoriselta lajiltaan promootio-onnitteluilla on yhteisiä piirteitä installaatio-onnittelujen kanssa. Nämä ylioppilaiden ylioppilaille laatimat onnittelut muistuttavat myös

---

[319]Promootioista, Melander 1927, etenkin 212–258 ja 228–229 sekä Klinge *et al.* 1987, 463–480 (Klinge). Vuoden 1655 statuuteissa mainitaan promootion seremonioista, promoottorin pitämästä puheesta, promovendien valoista ja maksuista, Schybergson 1918, 42–49. Turun latinankielisistä promootio-onnitteluista, Sarasti-Wilenius 1987, 225–230 ja Kajanto 2000, 138–145.

[320]Ruotsinkielisessä promootiorunossa vuodelta 1725 puolustetaan kuitenkin muiden kielten ohella myös kreikkaa latinan ylivaltaa vastaan, ks. Klinge *et al.* 1987, 480 (Klinge).

[321]Melander 1927, 238.

[322]Mel. 263. Tengström 1814–1821, 50 alaviite q ja 54.

[323]Sarasti-Wilenius 1997, 227.

[324]Mel. 1431. Στέφει τιμῶντας αὐτὴν ἀρετή· πρῶτοι ἢ πύματοι ἶσον ἔχουσι κλέος. Myös julkaisun otsikko alkaa kreikaksi: Σύγχαρμα εὐκτικόν ('Onnentoivotus').

väitöskirja- ja oraatiogratulaatioita. Lisäksi promootio-onnitteluihin sisältyy myös jäähyväistervehdyksen (*propempticon*) piirteitä. Vierailla mailla opiskeleville promootio merkitsi yleensä myös kotiinpaluuta, mikä ilmenee temaattisesti onnitteluissakin. Onnittelun sisältöä määritteli myös itse juhla, promootio, joka antaa onnitteluille panegyyrisiä sävyjä. Promootio-onnitteluilla ei ole erikseen identifioituvaa nimeä: latinankielisissä otsikko alkaa usein *gratulationes*-sanalla. Nimiösivuilla käytetyt kreikankieliset termit ilmaisevat myös onnittelua: σύγχαρμα ja εὐφήμιαι.[325]

II.D.2. Ulkofennica

Turussa kirjoitettiin (tai on säilynyt) siis yllättävän vähän kreikankielisiä promootio-onnitteluja – varsinkin kun määrää vertaa Melanderin bibliografiassa mainittuihin. Melander antaa tiedot 16 ulkomailla painetusta promootiojulkaisusta, joissa on yhteensä 24 kreikankielistä promootio-onnittelua vuosilta 1584–1693. Näiden lisäksi olen ottanut luettelooni mukaan Upsalassa vuonna 1732 painetun promootiojulkaisun, jonka promovendit olivat suomalaisia. Näistä ulkomailla painetuista promootiojulkaisuista yhdeksän on Saksasta (Helmstedt; Wittenberg, Rostcok, Giessen), kolme Upsalasta ja neljä Tartosta. Kaikki ovat viimeistä lukuunottamatta runomuotoisia: valtaosa on elegiseen mittaa sepitettyjä, neljä on puettu heksametrimittaan, yksi sapfolaiseen ja yksi aiolilaistyyppiseen mittaan.[326] Kirjoittajista ainakin neljä on professoreita tai opettajia.[327] Kolme julkaisua on kirjoitettu tohtoripromootioon: Tarton vuoden 1640 ja Upsalan vuosien 1693 ja 1732 tohtoripromootioihin.[328] Vertailumateriaalin sisällöltään kiinnostavin runo (68 eleg.) on ruotsalaisen Laurentius Praetoriuksen laatima vuodelta 1592. Praetorius sepitti sen ruotsalaiselle opiskelutoverilleen Helmstedtin yliopistossa mainiten oppialoja kuten astronomian ja logiikan, oppineita kuten Ramuksen ja Aristoteleen sekä Helmstedtin yliopiston omia miehiä nimeltä. Lisäksi hän puhuu "roomalaisesta portosta", joka uhkaa "isänmaatamme", tarkoittaen ilmeisesti Juhana III:n (k. 1592) katolilaismyönteisyyttä ja sen seurauksia.[329]

Esittelen seuraavassa kahdeksan promootio-onnittelua, joilla kaikilla on jokin kosketuspinta Suomeen: kohdehenkilö on suomalainen (Ruuth, Raumannus, Carelius) tai kirjoittaja on suomalainen (Rogbergius) tai Suomeen myöhemmin muuttava (Petraeus, Gezelius vanhempi).

---

[325]Jälkimmäinen termi esiintyy v. 1601 Wittenbergissä painetussa promootio-julkaisussa (Mel. 40).
[326]Liite 2. Promootio-onnittelut, nro 21 (Mel. 220) ei ole säilynyt.
[327]Liite 2. Promootio-onnittelut, nrot 6, 7, 9, 19. Mel. 80, Mel. 98, Mel. 103, Mel. 219.
[328]Liite 2. Promootio-onnittelut, nrot 16–18 (Mel. 170^2), nro 24 (Mel. 1347), joka on painettu Turussa, sekä nro 25.
[329]Liite 2. Promootio-onnittelut, nro 2, säe 45. Mel. 31^2.

Suomalainen promovendi

Vuonna 1584 Rostockin yliopistossa promoottorina toimi yliopiston maineikas kreikan professori Johannes Posselius vanhempi.[330] Rostockin ylioppilas ja tuleva Upsalan arkkipiispa Olaus Martini onnitteli viipurilaista Christianus Ruuthia kreikankielisellä onnittelulla. Runo (24 heks.) on **varhaisin** suomalaiselle kirjoitettu kreikankielinen teksti. Se on rakenteeltaan selkeästi syllogistinen. Olaus Martini pohtii aluksi kunnian käsitettä ja päätyy siihen, että se kuuluu niille, joilla on järkeä (φρονέοντες), niin kuin "kirkas valo loistaa sumentavassa pimeydessä".[331] Näitä terävänäköisiä eivät kirjoittajan mukaan ohjaa sokeat tunteet (τυφλὰ παθήματα), vaan arviointikyky (νοῦς) ja järki (λόγος). Esimerkkinä terävä-älyisestä ja luonteeltaan erinomaisesta miehestä on juuri Ruuth. Siksi häntä on syytä onnitella:

15 Ταῦτ᾽ ἐγὼ ἐννοέων τοι συγχαίρω φίλ᾽ ἄριστε
ΧΡΙΣΤΙΑΝ᾽, ὅττ᾽ ἐπιτήδευσιν καὶ ἦθος ἀγαυοῖς
᾽Ανδράσιν ἀξιοτέκμαρτον παρέχῃ, τε καὶ αὐτῶν
Συμφωνούντων, νῦν σοι τιμὴ καλὴ ὀπηδῇ·

> Tätä mieltä olen ja onnittelen sinua, parahin Christianus, / koska olet omistautumisellasi osoittanut / luonteesi esimerkillisyyden loistaville miehille; / heidän yksimielisen päätöksensä perusteella sinua seuraa nyt kaunis kunnia. (15–18. Mel. 23)

Doksa-tyyppisessä lopetuksessa Olaus Martini toivoo onniteltavan olevan hyödyksi isänmaalle ja hoitavan nuorisoa oikealla tavalla: ὀρθῶς τὴν νεότητα κομίσσῃς (22).[332]

Vuonna 1597 vihittiin Wittenbergissä maisteriksi Raumalta kotoisin ollut Johannes Raumannus. Osakuntatovereiden laatima promootiojulkaisu sisälsi ruotsalaisen Jonas Kylanderin kirjoittaman kreikankielisen onnittelun.[333] Raumannus oli opiskellut Saksassa kolme vuotta, pääosin Jenassa ja Greifswaldissa. Wittenberg toimi lähinnä vain promootiopaikkana.[334] Raumannus oli ennen yliopisto-opintoja opiskellut Tukholmassa kuninkaallisessa kollegiossa, jonka ohjelmaan kuului myös klassinen kreikka.[335] Tukholman

---

[330]Liite 2. Promootio-onnittelut, nro 1. Mel. 23. Collijn 1932–33, 26–28. Fant 1775–86 I, 21–24 painatti runon kokonaisuudessaan. Se on varhaisimpia ruotsalaisen kirjoittamia kreikankielisiä runoja. Promootiojulkaisu sisältää kaikkiaan kolmen ruotsalaisen kirjoittamat runot Ruuthille, kaksi muuta ovat latinankielisiä. Toisessa todetaan hänen kreikan kielen taitonsa olevan "vakaa". Ruuthia onniteltiin myös hepreankielisellä runolla, ks. Harviainen 2003, 72–73, transkriptio ja käännös.

[331]Mel. 23, säe 6–7: ᾽Ως τε φάος δύναται λαμπρὸν ζόφου ἠερόεντος / Χωρίζειν.

[332]Ruuth toimi heti Rostockista palattuaan Viipurin koulun rehtorina (1584–1604) ja valittiin v. 1602 suomalaiseen raamatunkäännöstyöryhmään heprean ja kreikan kielten asiantuntijana. Olaus Martini oli mukana Ruotsin raamatunkäännöstyöryhmässä nimenomaan kreikan asiantuntijana. Nuorteva 1997, 271–273.

[333]Liite 2. Promootio-onnittelut, nro 3. Mel. 32. Kreikankielinen on julkaisun ensimmäinen runo. Molemmissa latinankielisissä runoissa mainitaan latinan ja kreikan opiskelu.

[334]Salminen 1970, 49–77. Wittenbergiin Raumannus kirjoittautui 13.9.1597, promootio pidettiin jo 27.9.1597. Salminen 1970, 71.

[335]Salminen 1970, 27, 37–38. Kreikkaa opetti Jacobus Erici, joka painatti *Demonikokselle*-kirjoitelman vuonna 1584. Ks. edellä, s. 83. Raumannus oli koulun oppilas vuosina 1588–92.

kollegiossa oli opiskellut myös promootio-onnittelun kirjoittaja Jonas Kylander.[336] Kylanderin runo (20 eleg.) on rakenteeltaan syllogistinen: hän aloittaa yleisellä toteamuksella työstä saatavasta palkasta (μισθός). Maamies saa palkkansa pellostaan, sodanjumala Areelle rakas sotilas saa palkkion kunnian muodossa, ja palkkansa ansaitsee myös käsityöläinen.[337] Niinpä myös Raumannus, joka on viisaudestaan kuulu ja ylistyksen arvoinen, saa palkan ahkeroinnistaan. Kylander ylistää promovendin puhetaitoa homeerisella formulalla: Raumannuksen suusta virtaa suloinen puhe.[338] Onnittelun lopuksi Kylander mainitsee paluun kotimaahan ja kehottaa tekemään työtä kotimaan hyväksi: ἐσθλὰ / Πατρίδι ἐργάζου (17–18). *Patria* tarkoittaa tässä kirjoittajan ja onniteltavan yhteistä isänmaata, Ruotsia. [339]

Wittenbergin yliopiston ruotsalaiset ylioppilaat onnittelivat viipurilaista Nicolaus Careliusta vuoden 1601 promootiossa onnittelujulkaisulla, joka sisälsi peräti kaksi kreikankielistä runoa, numerot VII ja IX.[340] Onnittelujen sanasto on samankaltaista, ja molemmat onnittelijat ovat käyttäneet retorista keinoa nimeltä *praeteritio*. He kertovat, mistä ei pidä olla puhumatta, nimittäin Careliuksen erinomaisuudesta. Nicolaus Bringius (16 eleg.) käyttää myös toistoa:

Σιγᾶν οὐ πρέπον ἐσθ᾽ ἡμᾶς ἑτέρων δὲ γραφόντων,
᾽Αλλὰ θάμ᾽ αὐλήσειν, ἀνδάνει ἐσθλὸν ἔπος.
Σιγᾶν οὐδὲ πρέπον περὶ τούτου γυμνασίοιο,
ὄντος καὶ ἄλλοις καὶ ἰδίοισι φίλου.

> Meidän [*sc.* ruotsalaisten] ei sovi vaieta muiden kirjoittajien joukossa, / vaan meidänkin on aina esiinnyttävä ja ilahdutettava hyvällä runolla. / Ei sovi vaieta tästä harjoitustyöstä, / joka on mieluinen niin maanmiehille kuin muillekin. (3–6. Mel. 40)

Bringiuksen mukaan Ruotsi (Σβηκία) on Careliuksen kasvattanut ja hän on "ikäluokkansa kukka" (ἄνθος ὁμηλικίης, 10).[341] Lopuksi hän toivottaa promovendille hyvää kotimatkaa (13).[342] Nicolaus Krochius puolestaan viittaa onnittelurunossaan (22 eleg.) Careliuksen

---

[336]Floderus 1785–89, 6, Salminen 1970, 74. Floderus 1785–89, 8–9 esittelee Kylanderin teoksessaan ja antaa hänen taidoistaan näytteeksi juuri tämän runon kokonaisuudessaan – kritisoiden hieman sen sisältöä uskonnolliselta kannalta. Jumalan lahjat on runossa jaoteltu ikään kuin kahteen: kaikille kuuluvat ja vain parhaimmille suodut. Edelliset ovat δίκαια, jälkimmäiset καλά. Sanatarkka käännös kuuluu: "Jumala jakaa oikeudenmukaisia lahjoja kaikille ja muita lahjoja, hyviä, antaa kaikkivaltias Isä hyville." Floderuksen mielestä tällaista jakoa ei voi tehdä: kaikki Jumalan lahjat ovat oikeudenmukaisia ja hyviä lahjoja.

[337]Salminen 1970, 75 on kääntänyt Kylanderin runon. Toisen säkeen μηχανικός ei ole tulkittavissa oppineeksi, vaan käsityöläiseksi.

[338]Mel. 32, säe 13: ὡς ἀπὸ τοῦ στόματος γλυκερὴ ῥέει αὐδή. Vrt. Hes. *Th.* 97 ja esim. Hom. *Il.* 1.249. Salminen 1970, 75 kääntää kohdan tulkinnallisesti.

[339]Raumannus toimi Wittenbergin jälkeen pääosin Upsalassa professorina. Salminen 1970, *passim*.

[340]Liite 2. Promootio-onnittelut, nrot 4 ja 5. Mel. 40. Julkaisu sisältää yhden hepreankielisen ja kuusi latinankielistä runoa. Nicolaus Careliuksesta tuli sittemmin Viipurin koulun rehtori, kirkkoherra ja v. 1632 Viipurin piispa. Ks. Mel. 215 (biografiset tiedot) ja Nuorteva 1997, 292.

[341]Mel. 40, runo IX. Tartossa julkaistussa promootio-onnittelussa v. 1654 nuorukaista verrataan ihanasti tuoksuvaan kukkaan (ἄνθος εὔοσμος). Liite 2. Promootio-onnittelut, nro 22. Mel. 320.

[342]Mel. 40, runo IX, säe 13: εὐδαίμων τέ περ οἵκαδ᾽ ὁδεύου.

teologian opintoihin (12). Hän lopettaa onnittelunsa pyytämällä runotarta vaikenemaan, koska hänellä ei ole aikaa kirjoittaa paljon.[343]

Upsalassa pidettiin helmikuussa vuonna 1732 teologisen tiedekunnan tohtoripromootio, jossa tohtoreiksi vihittiin Turun piispa ja Turun akatemian varakansleri Laurentius Tammelinus, Porvoon piispa Johannes Gezelius nepos sekä Turun akatemian teologian professorit Jonas Fahlenius ja Daniel Juslenius. Upsalan eteläpohjalainen osakunta laati julkaisun, joka käsittää kahdelle sivulle ulottuvan kreikankielisen onnittelun (36 r.).[344] Sävyltään hyvin uskonnollinen onnittelu korostaa teologian tohtorin tehtäviä uskon puolustajana ja oikean opin opettajana. Onnittelussa viitataan myös kuninkaaseen (Fredrik I) ja hänen tehtäväänsä tohtoriksi nimittämisessä.[345]

"Suomalaisten" ulkomailla kirjoittamat promootio-onnittelut

Turun piispa ja ensimmäisen suomenkielisen Raamatun käännöstoimikunnan johtaja, ruotsalaissyntyinen Aeschillus (eli Eskil) **Petraeus** kirjoitti Turussa yhden kreikankielisen runon vuonna 1649. Se oli oraatiogratulaatio Sveno Gelzeniukselle kreikankielisen puheen johdosta. Upsalassa ja Saksassa opiskellut Petraeus sepitti opiskeluaikanaan kuitenkin ainakin kolme kreikankielistä onnittelua, joista kaksi on promootio-onnittelua: toinen painettiin Wittenbergissä 1623, toinen Rostockissa 1627.[346] Wittenbergissä Petraeus onnitteli ruotsalaista Bergerus Kylanderia useammalla runolla. Kreikankielisessä runossa (8 heks.) on pitkähkö hepreankielinen otsikko.[347] Rostockin promootio-onnittelu on puolestaan kuusikielinen, jossa sama runo on hepreaksi, arameaksi, syyriaksi, arabiaksi ja rabbiinisella kielellä. Kreikankielinen runo (7 säettä) ei vastaa sisällöltään muita runoja.[348] Petraeus viittaa promovendin kunnian aikaan: χ[ρ]όνος παρούσην [po. παρούσης] τιμῆς σου (2). Kunnia koituu vain ahkerille:

---

[343]Mel. 40, runo VII, säkeet 21–22: Ἔστι τέλος μέτρων, καὶ αὐτίκα παύεο ΜΟΥΣΑ, / Πολλὰ γράφειν γὰρ νῦν οὐ χρόνος ἐντὶ [po. ἐστι] φίλε. Vrt. edellä, s. 189 n247.

[344]Liite 2. Promootio-onnittelut, nro 25. Julkaisussa ei ole muuta tekijämerkintää kuin nimiösivun *submisse gratulatur Natio Ostrobotniensis, Upsaliae degens*. Promoottorina toimi Ruotsin arkkipiispa ja Upsalan yliopiston varakansleri Johannes Steuchius.

[345]Liite 2. Promootio-onnittelut, nro 25, rivit 20–26: ΦΡΙΔΗΡΙΚΟΣ ὁ Πρῶτος [---] τῆς Θεολογίας, ὡς λέγομεν, ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ κατέστησε.

[346]Petraeus sepitti Wittenbergissä v. 1623 väitöskirjagratulaation myös Nicolaus Kylanderille, ks. Fant 1775–86 II, 106.

[347]Mel. 103. Onnittelujulkaisu sisältää kaksi muuta kreikankielistä runoa: kreikan (ja matematiikan) professori Erasmus Schmidtin ja Johannes Olain. Schmidt hyödyntää tekstissään vuotta aiemmin kirjoittamaansa promootio-onnittelua (Mel. 98). Myös Johannes Olai kirjoitti toisen promootio-onnittelun, jossa toteaa, etteivät Afroditen lahjat ole akateemisia kunnianosoituksia parempia. Liite 2. Promootio-onnittelut, nro 11. Mel. 103.

[348]Liite 2. Promootio-onnittelut, nrot 12–13. Mel. 113. Harviainen 2003, 75 on suomentanut hepreankielisen runon; artikkelissa on myös kuva kaikista kuudesta runosta (s. 76).

"Laiskan miehen / osaksi ei tule kunniaa, vaan päättäväisen."[349] Runomitaltaan onnittelu on aiolilaistyyppinen.[350]

Johannes **Gezelius** vanhempi sepitti kreikankielisen promootio-onnittelun (18 eleg.) Tarton yliopiston maisteripromootioon vuonna 1647. Gezelius onnitteli vain yhtä promovendiä, ruotsalaista Ericus Holsteniusta.[351] Gezelius korosti ahkeruutta ja ahkeruudesta saatavia palkintoja. Viisauden huippua (σοφίης ἄκρος) ei saavuta se, joka nukahtaa "raskaaseen uneen" (νήγρετος ὕπνος, 1).[352] Se, joka ei nouse Parnassoksen huipulle (Παρνάσσου κορυφή), ei saavuta rikkautta, vaan häntä kohtaa köyhyys. Toisin on kuitenkin promovendin laita:

5 Τύνη, κραιπνὰ ποσὶν προβιβάς, Σύσσιτε Κράτιστε,
ἘΕνδόμυχον Φοίβου· εὖχαρις ἔσκε τείν.
Ὄρσεο καρπαλίμως ΟΛΣΤΗΝΙΕ, ὄρσεο ἆθλον
Εὐπρέπεος Καμάτου, τὸ ΣΤΕΦΟΣ, αἶψα λαβεῖν.

> Sinä, mitä väkevin ystäväni, riennät reippain askelin / Foiboksen syvyyksiin: suosio on sinun. / Kiirehdi nopeasti, HOLSTENIUS, kiirehdi pian ottamaan vastaan palkinto / näyttävästä ponnistelusta: SEPPELE. (5–8. Mel. 219)

Gezelius käyttää homeerista formulaa 'rientää reippain askelin'.[353] Foibos Apollonin syvyydet tarkoittavat sivistyksen jumalan tukemaa etenemistä opinnoissa. Runon loppuosa on *doksa*-tyyppinen, mutta sisältää myös jäähyväistervehdyksen (*propempticon*) sävyjä. Gezelius ylistää Holsteniuksen kunniaa, joka tuottaa iloa (χάρματα) isänmaalle. Kotona menestynyttä nuorukaista odottaa myös valmistujaisjuhla: "Hänen vanhempansa, kunnianarvoiset setänsä / ja veljensä sekä rakkaat sukulaisensa valmistavat hänelle pidot."[354] Kreikan ja heprean professori puhuttelee ylioppilasta toisaalta maanmiehekseen (συμπατριώτης), toisaalta termillä σύσσιτος, joka tarkoittaa kirjaimellisesti sellaista, joka kuuluu samaan ruokakuntaan. Tavallista oli, että professorit antoivat opiskelijoille asunnon luonaan tarjoten samalla esimerkiksi kotiopettajan tai sihteerin töitä.

Teologian lisensiaatti ja piispa Samuel Wiraenius promovoitiin teologian tohtoriksi Upsalan yliopiston tohtoripromootiossa vuonna 1693. Turun ylioppilas Johannes **Rogbergius** (*wex.*) onnitteli Wiraeniusta julkaisulla, joka sisälsi sekä latinan- että kreikankieliset runot (8 eleg.). Molemmissa runoissa hän on muodostanut anagrammin

---

[349]Mel. 113, säkeet 4–5: [---] οὐδενὶ γὰρ ἀνδρί / ἀργῷ δόξ' ἔσεταί ποτ', ἀλλ' ἀόκνῳ.
[350]Loppuosan (5–7) kolon on *ithyphallicus* (– – – υυ, – υ – υ – –), ks. West 1999, 31-33. Kiitän prof. Maarit Kaimiota tästä huomautuksesta. Golius 1987, 321–329 ei mainitse tämäntyyppistä runomittaa. Dos. Erkki Sironen ehdotti korjausta χόνος pro χρόνος.
[351]Liite 2. Promootio-onnittelut, nro 19. Mel. 219. Floderus 1785–89, 32 on painattanut runosta kuusi säettä ja antaa sisällöstä lyhyen selostuksen.
[352]Vrt. Hom. *Od.* 13.79–80.
[353]Fraasi κραιπνὰ ποσὶ προβιβάς, esim. *Od.* 17.27. Schrevelius: ἐνδόμυχος *intestinus*.
[354]Mel. 219, säkeet 13–14: Τεύξονται κείνων Τοκέες, γεραροὶ Πατράδελφοι, / Ἠδὲ Κασίγνητοι, Συγγενέες τε φίλοι. Promootiojulkaisu sisältää kaikkiaan 15 runoa, joista yksi on latinankielinen dialogi *Morphuksen* ja *Philomusuksen* välillä. Siinäkin on jäähyväistervehdyksen piirteitä.

onniteltavan nimestä ja sen epiteetistä. Rogbergius painatti onnittelujulkaisunsa Turussa.[355] Kreikankielinen onnittelu on sävyltään uskonollinen. Rogbergius korostaa piispapromovendin toimintaa opettajana: "Eikö se, joka kantaa pyhän opetuksen kestävää seppelettä, / ole taivaallisten lahjojen arvoinen?"[356] Rogbergius näkee ylioppilaat promovendin lapsina. Upsalan yliopistossa julkaistussa tohtoripromootio-onnittelussa vuodelta 1640 kirjoittaja kutsuu puolestaan tohtoripromovendiä isäkseen.[357]

II.D.3. Turun akatemian kreikankieliset promootio-onnittelut

Turun akatemian seitsemän kreikankielistä promootio-onnittelua vuosilta 1672, 1679, 1694 ja 1700 ovat kaikki ylioppilaiden kirjoittamia. Kolme on suorasanaista, ja runomuotoisista yksi on heksametriä, kaksi elegistä mittaa ja yksi lyyristä anapestiä. Viimeksimainittu on Matthias Saliniuksen kirjoittama.

Kahdessa **vuoden 1672** promootiojulkaisussa on suorasanainen kreikankielinen onnittelu. Itägötanmaalainen Nicolaus Wijkman onnitteli maanmiestään Benedictus Laurbecchiusta ja turkulainen Gabriel Palicander puolestaan kolmea uusmaalaista promovendiä. Promootio pidettiin kesäkuussa retoriikan professori Martinus Miltopaeuksen toimiessa promoottorina. Ehkäpä hän itse kreikankirjoittajana innosti ylioppilaita laatimaan onnitteluja kreikaksi.[358]

Nicolaus **Wijkmanin** onnittelu on rakenteeltaan syllogistinen ja poikkeuksellisen uskonnollinen verrattuna Turun tai vertailumateriaalin promootio-onnitteluihin. Promovendi Benedictus Laurbecchius sai promootiossa kunnian vastata ns. maisterikysymykseen. Toisaalta Laurbecchius oli kuusi vuotta aiemmin sekaantunut ns. Miltopaeuksen intimaatiokiistaan.[359] Ehkä tämän kiistan vuoksi Wijkman pyrki kirjoittamaan täysortodoksian hengen mukaisen onnittelun. Tosin hänen muissakin kreikankielisissä kirjoitelmissaan on uskonnollista

---

[355]Mel. 1347. Rogbergius laati Turussa 1690-luvun alussa kolme kreikankielistä väitösonnittelua sekä hautajaisrunon, joissa kaikissa oli anagrammi. Liitteet 1 ja 3.

[356]Mel. 1347, säkeet 3–4: ὃς στέφανον διδακῆς [!] ἁγίης, τὸ μέν ἔμπεδον ἀεί, / Δωρέᾳ οὐρανίδῃ κ᾽ ἄξιον οὐχὶ φέρης.

[357]Liite 2. Promootio-onnittelut, nro 17. Mel. 170[2]. Tämä Nicolaus Salanuksen pitkä runo on sapfisen tyyppistä mittaa.

[358]Mel. 585 ja Mel. 586.

[359]Benedictus Laurbecchius oli professori Petrus Laurbecchiuksen veli. Gabriel Laguksen ohella hän oli vuoden 1666 intimaatiokiistan johtohenkilöitä. Kiistassa oli kyse vapaitten taiteiden itsenäisyydestä, ja se suuntautui Petrus Bångin väitöskirjaa vastaan. Salminen 1985, 56–69. Benedictus Laurbecchius kuitenkin väitteli neljä vuotta myöhemmin Bångin johdolla.

sävytystä.[360] Wijkman viittaa onnittelussaan kuitenkin myös antiikin kreikkalaisiin ja olympialaisiin.

Wijkman aloittaa onnittelunsa valittamalla ihmisen kurjaa syntisyyttä. Hän mainitsee pyhät kirjoitukset, joiden perusteella on tunnettua, että kaikki ihmiset Aadamin hairahduksen (ὀλίσθημα τοῦ ᾽Αδάμ) ja *protoplastien* synnin vuoksi ovat määrätty koettelemuksiin ja murheisiin (1–2). Vaivat on kuitenkin kestettävä ja se, joka jaksaa pysyä hurskaana ja hyveellisenä loppuun saakka, tulee saamaan lopulta oikeudenmukaisuuden seppeleen (στέφανος τῆς δικαιοσύνης, 10). Kristityn elämää Wijkman vertaa opiskelijoiden (σπουδαῖοι) elämään, joka on köyhyyttä, nälkää ja jokapäiväistä ponnistelua (πενία, λιμός ja κόπος καθημερινός, 13). Sitten hän viittaa kreikkalaisten keskuudessa vallinneeseen "vanhaan tapaan", jonka mukaan kunnian temppeliin ei voi viedä mitään viemättä sitä ensin hyveen temppeliin. Hän vertaa opiskelua myös olympialaisiin, jossa parhain ja vahvin seppelöidään (18–20). Kuitenkin vain kisaan osallistuneet voivat saada kunnianosoituksen (παλάμη τῆς τιμῆς, 20). Wijkman puhuttelee promovendiä todeten, että niinpä (διόπερ) myös Laurbecchius pian seppelöidään, mikä on todiste hänen ponnisteluistaan (μαρτύριον τῶν κόπων, 23). Wijkman päättää *doksa*-tyyppiseen lopetukseen: hän toivoo promovendin menestyvän kunniaksi Jumalalle, olevan iloksi vanhemmilleen ja saavuttavan kuolemattoman ja ylistetyn nimen (23–26). Proosaonnittelu päättyy kirjeklausulaan ἔρρωσο.

Turkulaisen ensimmäisen vuoden ylioppilaan Gregorius **Palicanderin** onnittelu (17 r.) kolmelle suomalaiselle promovendille on myös syllogistinen.[361] Siinäkin puhutaan seppeleestä. Palicander aloittaa sananparrella (παροιμιώδης λόγος): "Tie runottarien luo ei ole sileä."[362] Sananlasku toimii onnittelun keskeisenä väitteenä, jolle Palicander esittää perusteluja. Palicander näkee opiskelun eräänlaisena vuorikiipeilynä, ja vain huipulle päässeet seppelöidään voiton seppeleellä. Runottarien luo vievä tie kuvataan yleensä kapeaksi ja jyrkäksi. Palicander kuvaa sitä myös vaikeasti löydettäväksi (δυσεύρετος).[363] Matka huipulle on vaikea senkin vuoksi, että runotar auttaa vain hyvämaineista ja kunnioituksen ansaitsevaa. Siksi tie on monille mahdoton (ἀπρόσιτος). Muusien luo pääsevät ne, jotka opiskelevat ahkerasti ja toimivat kaikissa asioissa esimerkillisesti. Toisaalta mitä kapeampi tie on, sitä runsaampia ovat aarteet; mitä vaikeampi tie on löytää, sitä kirkkaampi on kunnia ja sitä suurempia palkinnot (βραβεῖον).[364]

---

[360]Wijkmanin (aiemmin nimeltään Toberus) kreikankieliset tekstit: oraatiogratulaatio v. 1671, tämä promootio-onnittelu v. 1672, hautajaisteksti v. 1673, väitösonnittelu v. 1674 ja puheonnittelu v. 1679. Liitteet 1 ja 3. Kaikki tekstit ovat suorasanaisia.

[361]Mel. 586. Onniteltavat promovendit olivat akatemian sihteeri Magnus Brochius, Turun katedraalikoulun lehtori Henricus Blanck ja akatemian deposiittori Daniel Achrelius. Julkaisussa on lisäksi latinankielinen kivityylinen teksti ja kolme latinankielistä proosaonnittelua. Yhdessä niistä kerrotaan anekdootti Euripideestä Makedonian kuninkaan Arkhelaoksen hovissa. Ks. myös Kajanto 2000, 140.

[362]Mel. 586, rivi 1: πλατεῖα οὔκ ἐστι πρὸς τὰς μούσας ὁδός. Tätä sananpartta eivät Lubinus, Schrevelius, CPG eikä AG mainitse.

[363]Tämä on Palicanderin ainut tunnettu kreikankielinen teksti. Hänestä tuli Turun koulun opettaja, Lagus 1891, 124.

[364]Palicander käyttää tässä ὅσος–τόσουτος -rakennetta jostain syystä datiivin kera ja on siten muodostanut myös κλέος-sanasta datiivimuodon κλέει.

Tämän johdannon jälkeen Palicander puhuttelee onniteltavia: Tänään te, reippaat nuorukaiset, tarjoatte tästä (ts. edellä sanotusta) todisteen (ἔνδειγμα), sillä teille tämä tie on ollut helppo kulkea (εὔπορος). Nuorukaiset ovat poimineet tieltä itselleen seppeleen, joka on merkki heidän ahkeruudestaan (φιλοπονία). Lopuksi Palicander kääntyy myös juhlayleisön puoleen pyytäen kaikkia runottarien apureita taputtamaan käsiään ja ylistämään (εὐφημεῖν) nuorukaisia tässä kunniajuhlassa.[365] *Votumissaan* Palicander rukoilee Jumalan siunausta ja onnea promovendien kaikille tuleville toimille.

Logiikan ja metafysiikan professori Jacobus Flachsenius toimi promoottorina joulukuun **1679 maisteripromootiossa**.[366] Monipuolisen promootiojulkaisun saivat neljä suomalaista promovendiä, joista kolme oli stipendiaattia.[367] Ylioppilas Salomon **Alanuksen** kreikankielinen onnittelu (23 r.) sisältää useita lainauksia Turussa eniten jäljitellyimmiltä antiikin auktoreilta: ps.-Plutarkhokselta, Hesiodokselta ja ps.-Isokrateelta.[368] Seuraavassa Alanuksen teksti (ks. *Kuva 5*) käännettynä, lainaukset kursivoituina:

> Muinoin *viisaat ja viisauden soihdunkantajat* sanoivat osuvasti, että runottaret asuvat korkealla ja jyrkällä vuorella.
>
> Ne, jotka kertoivat tästä aiheesta, esittivät tien runottarien luo olevan täynnä mutkia, mikä minusta vaikuttaa erittäin ymmärrettävältä.
> Sillä kenenkään ei ole mahdollista ilman suuria ponnistuksia katsella Helikonin muusien tanssia.
>
> Ei siis pidä ihmetellä, että hyveen tavoittelijat kärsivät paljon, sillä *hyvä on vaikeaa*. *Jumalathan asettivat hyveen edellytykseksi uurastuksen*. Niin pitää asioiden ollakin. *Sillä on häpeällistä*, kuten Isokrates sanoi, *että kauppiaat ylittävät laajan meren lisätäkseen omaisuuttaan*, mutta ne, jotka opiskelevat filosofiaa, eivät halua kärsiä minkäänlaisia vaivoja parantaakseen päättelykykyään.
> Siispä koska me olemme sellaisia kuin olemme, emme mielellään haluaisi olla niiden kanssa tekemisissä ja asua niiden kanssa, jotka jostakin syystä suhtautuvat vihamielisesti sivistykseen, puhuvat siitä pahaa ja ovat valinneet pikemminkin eläinten kaltaisen elämän.
>
> On oikein kunnioittaa teitä, maanmieheni, koska teillä on eniten älyä ja etenkin siksi, että teistä on tullut erinomaisten jäljittelijöitä (μιμηταί) ja koska onni on ottanut teidät huostaansa ja runottaret (Χαμεῖναι) sitovat pian seppeleitä päähänne, kun taas Athene puolestaan kietoo teidät vaippaansa.
>
> Minä onnittelen ja rukoilen kaikkea hyvää Jumalalta, jotta hän soisi teille, jotka jäljittelette (μιμούμενοι) suuren Herakleen töitä, kuihtumattoman seppeleen ja kuolemattomuuden. Voikaa hyvin.
>
> Salomon C. Alanus, suomalainen, kirjoitti muistoksi
> ystävyydestämme ja läheisyydestämme.[369]

---

[365]Mel. 586, rivit 13–15: Κροτήσατε τοίνυν ἅπαντα οἱ τῶν Μουσῶν ἐργᾶται, καὶ ταύτῃ τῇ τῶν τιμῶν ἑορτῇ εὐφημήσατε.
[366]Tämän promootion suomenkielisiä promootiorunoja esittelee Koskimies 1921, 175–177.
[367]Mel. 738. Promovendit olivat Arvidus Reuther, Georgius Fontelius, Henricus Pijlman sekä Johannes Lund.
[368]Alanus oli professori Christophorus Alanuksen veljenpoika. Lagus 1891, 122 ja 296.
[369]Mel. 738, rivi 16: ἐξίλεξαν po. ἐξέλεξαν.

Alanus käyttää alussa pseudo-Plutarkhoksen fraasia "viisauden soihdunkantajat".[370] Suosittu sanonta 'Hyvä on vaikeaa' on rivillä yhdeksän muodossa δύσκολα τὰ καλά.[371] Sitä seuraa Hesiodoksen *Töitten ja päivien* (289) tunnettu kohta hienvuodattamisesta ponnisteluissa.[372] Alanus puhuu Hesiodoksen tavoin monikossa jumalista, vaikka lausuma yleensä muunnetaan monoteistiseksi. Hän siteeraa *Demonikokselle*-kirjoitelmaa mainiten Isokrateen nimen. Lainauksen alku- ja loppuosa on sanatarkkaa siteeraamista, mutta sen keskellä (käännöksessä alleviivattu kohta) on Alanuksen oma muotoilu, jonka hän kuitenkin esittää ikään kuin Isokrateen sanomana. Pseudo-Isokrates korostaa ahkeruutta opinnoissa ja vertaa nuorukaisia kauppiaisiin: nuoret miehet eivät jaksa matkustaa edes mantereella saati tehdä merimatkaa, kuten ahkerat kauppiaat. Nuorukaiset eivät siis viitsi matkustaa pitkiä matkoja hankkiakseen sivistystä.[373] Lopuksi Alanus vertaa akateemista uurastusta Herakleen urotöihin, ʿΗράκλεος ἔργα (22), ja käyttää kuvaa Pallas Athenen vaipasta, *peploksesta*, johon Athene promovendit kietoo.[374] Loppuosan μίμησις tarkoittaa parhaimpien esikuvien jäjittelyä. Alanus ei kuitenkaan nimeä näitä esikuvia. Paras palkinto on hänen mielestään siis se, että muistuttaa jotakin ylhäistä esikuvaa.

Ensimmäiset kreikankieliset promootio*runot* suorasanaisten onnittelujen sijaan ovat vasta vuoden **1694 promootiosta**. Promoottorina tässä marraskuussa pidetyssä juhlassa toimi fysiikan professori Petrus Hahn.[375] Sitä juhlistivat kolme kreikankielistä onnittelua, joista yksi oli smoolantilaisen, kaksi suomalaisten laatimia. Nicolaus **Fridelinuksen** onnittelu (12 heks.) kolmelle maanmiehelleen edustaa keskivertoa runsaampaa homeerisen kielen käyttöä.[376] Fridelinus oli Gezeliusten raamattuteoksen toimittaja ja hänet tunnettiin hyvänä orientalistina. Tämä promootioruno on Fridelinuksen ensimmäinen kreikankielinen kirjoitelma.[377] Samuel Alanuksen promootio-onnittelussa (1672) Athene kietoo promovendit vaippaansa. Myös Fridelinuksen runossa onniteltavat ovat Pallas Athenen suojeluksessa:

1 ᾿Εσθλ᾽ ἆρα δὴ μεγάθυμος ὄνησι [po. ὀνίνησι] ὀβριμοπάτρης
Παλλὰς ᾿Αθηναίη, κ᾽ ἀγαθ᾽ ἀνθρώποισι ἀέξει,
Εὐμαρέως τε χ᾽ ἥτ᾽ ἀριδείκετα πολλὰ δίδωσι,
῞Αφθιτον, οὐ δὲ θανόν, κομίζει γε ῥα ὄνομα αἰέν.

---

[370]Mel. 738, rivi 1: δαδοῦχοι τῆς σοφίας. Vrt. ps.-Plut. *De lib. educ.* 10e.
[371]CPG I, 374, nro 39a.
[372]Mel. 738, rivi 9–10: τῆς καὶ ἀρεθῆς [!] ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν. Hesiodoksella on καί-sanan sijasta δέ (δ᾽ ἀρετῆς). Hes. *Op.* 289.
[373]*Ad Dem.* 19: τοὺς δὲ νεωτέρους μηδὲ τὰς κατὰ γῆν πορείας ὑπομένειν. Alanuksen onnittelussa rivin 14 ἑαυτῶν on kuten Falanderin v. 1671 Turussa painattamassa editiossa (SKB 1999). Isokrateen nykyeditioissa on αὐτῶν. Eläimellisen elämän (θηριωδῶς ζῆν) Isokrates mainitsee *Nikokleelle*-puheensa alussa *Ad Nic.* 5.
[374]Joka neljäs vuosi järjestettävässä erityisjuhlassa Ateenan Akropoliin molemmat Athenen patsaat saivat uudet peplokset. Runottarista Alanus käyttää muotoa Χαμεῖναι, mikä on translitterointi latinan *Camoenae*-sanasta.
[375]Hahn kirjoitti itse yhden kreikankielisen väitösonnittelun v. 1674. Vall. 2153.
[376]Mel. 1419. Onniteltavina olivat promovendit Johannes Rogbergius, Jonas Mollin ja Johannes Helinus. Julkaisu sisältää myös kolme latinankielistä ja yhden saksankielisen runon.
[377]Fridelinus kirjoitti neljä kreikankielistä väitösonnittelua juuri Petrus Hahnin johtamien väitöskirjojen respondenteille vuosina 1694, 1695 ja 1698. Liitteet 1 ja 3.

> Rohkea valtiasisän tytär Pallas Athene suo hyviä asioita, / hän jakaa ihmisille hienoja asioita / suopeasti, hän myös antaa monia maineikkaita asioita, / hän suo ikuisen, ei kuolevaisen, nimen. (1–4. Mel. 1419)

Fridelinus käyttää Athenesta tämän homeerista pidennettyä muotoa ᾽Αθηναίη, normaalia homeerista epiteettiä 'valtiasisän tytär' (ὀβριμοπάτρη) ja ylistää häntä rohkeaksi.[378] Tärkein Athenen suomista lahjoista on kuolematon nimi. Muita lahjoja ovat maine ja kunnia. Promovendit eivät kuitenkaan ole saaneet lahjoja ansiotta, vaan ovat rohkeasti ponnistelleet ja rakastaneet hyvettä ja viisautta. He saavat lahjoja myös muilta jumaluuksilta: "Siksi orvokkiseppeleiset runottaret antavat teille pian ihania lahjoja (ἀγλαὰ δῶρα), / suloisen hedelmän väsymättömästä ponnistelusta."[379] Fridelinus puhuttelee promevendejä hyväntekijöikseen sekä tekstissä että allekirjoituksessa (εὐεργέτης, 8). Fridelinus oli vasta kolmannen vuoden opiskelija. Osakuntalaitoksessa vanhemman polven opiskelijat toimivat usein nuorempien tuutoreina.

Ericus **Cajanuksen** onnittelu (6 eleg.) pohjalaisille osakuntatovereille alkaa panegyyrisesti invokaatiolla sulottarille ja muusille, pohjatekstinä Theognis. Cajanus kutsuu runottaret ja sulottaret promootioon laulamaan, niin kuin he kerran lauloivat Teeban kuninkaan Kadmoksen ja Harmonian häissä.[380] Cajanus kysyy, eivätkö nämä runottarista iloitsevat miehet (μουσοχαρής) ole sen arvoisia. Isoilla kirjaimilla korostetun, päättelyä ilmaisevan siispä-sanan (τοιγαροῦν) jälkeen, Cajanus kehottaa laulamaan ja tanssimaan näiden miesten kunniaksi. Hän kehottaa myös merta ja maata iloitsemaan sekä Parnassos-vuorta (ts. Turun akatemiaa) olemaan ylpeä pojistaan. Runo päättyy *votumiin*, jossa Cajanus rukoilee taivaitten valtiasta varjelemaan näitä, jotka nyt saavat seppeleet. Myös Matthias **Salinius** kirjoitti vuoden 1694 promootioon kreikankielisen onnittelun. Installaatio-onnitteluissaan Salinius kokeili sapfista ja *adoneus*-mittaa. Promootiorunonsa Salinius sovitti anapestiseen dimetriin, jonka otsikkona on ΑΛΛΟ.[381] Salinius aloittaa *modestia*-vakioaiheella (1–4) ja toteaa sitten, että maine, menestys ja siunaus seuraavat sitä, jonka mielen tai ajattelun (διάνοια) jumalatar, Pallas Athene, on kaunistanut (9–10). Lopuksi Salinius toivottaa pormovendeille yhtä pitkää ikää, kuin Nestorilla oli sekä onnellista elämää.

Viimeisen Turun akatemian kreikankielisen promootio-onnittelun (12 eleg.) laati Ericus Cajanuksen veli, Gabriel **Cajanus** vuoden **1700** joulukuussa pidettyyn

---

[378]Fridelinus käyttää siis muotoa ὀβριμοπάτρης.

[379]Mel. 1419, säkeet 11–12: Οὕνεκα ἰοστεφάνων κε λελόγχατ᾽ αἶψα τε Μουσῶν / ᾽Αγλαὰ δῶρ᾽, ἀτενῶν καμάτων μελιηδέα καρπόν.

[380]Mel. 1420, säkeet 1–2: ῞Ελ[θ]ετε ὦ χάριτες καὶ Μοῦσαι αἵ ποτε κάδμου / ᾽Ες γάμον ἐλθοῦσαι καλὸν ἀείσατ᾽ ἔπος. Thgn. 15–16 (West): Μοῦσαι καὶ Χάριτες, κοῦραι Διός, αἵ ποτε Κάδμου / ἐς γάμον ἐλθοῦσαι καλὸν ἀείσατ᾽ ἔπος. Runo ja dos. Reijo Pitkärannan käännös, ks. Huldén 1992, 262. Kuva runosta on painettu myös teokseen Melander 1960, 187.

[381]Mel. 1431. Lyyrisestä anapestistä, West 1999, 60. Julkaisun nimiössä on edellä mainittu, kreikankielinen promovendien tasaveroisuutta vakuuttava lause. Onniteltavina olivat Laurentius Tammelinus, Johannes Torpander, Ericus Indrenius ja Andreas Pryss. Otsikkona ΣΥΓΧΑΡΜΑ ΕΥΚΤΙΚΟΝ. Julkaisu sisältää myös kolme latinankielistä runoa, joista yksi on Saliniuksen.

promootioon.[382] Runouden professori Torsten Rudeen toimi promoottorina. Cajanus käytti veljensä tavoin pohjatekstinä Theognista. Lisäksi hän on saattanut jäljitellä myös Fridelinuksen promootio-onnittelua vuodelta 1694. Cajanus aloittaa runonsa *modestia*-vakioaiheella turvautuen runottariin: "En pysty laulamaan kirkkaalla äänellä, niin kuin toivon, / runottarien apua parempaa / ei ole."[383] Aivan kuten Fridelinus hän nimittää runottaria orvokkiseppeleisiksi (ἰοστέφανοι). Orvokkiseppeleiset muusat antavat loistavia lahjoja toisille orvokkiseppeleisille, ts. promovendeille (5–6).[384] Viimeisen parisäkeen pohjatekstinä Gabriel Cajanus käytti Theogniksen säettä, jonka mukaan vain harvoille ihmisille on suotu sekä hyvyys että kauneus. Cajanus on muuttanut säkeet niin, että vain harvoille on suotu hyvyys ja sivistys (διδαχή).[385]

II.E. MUITA ONNITTELUJA HENKILÖKIRJASISSA

Turun akatemian henkilökirjasissa on viisi kreikankielistä tekstiä, jotka retoriselta lajityypiltään poikkeavat edellä esitellyistä lajeista. Niistä yksi on kanslerionnittelu, yksi jäähyväistervehdys (*propempticon*), yksi uudenvuodentoivotus ja kaksi tervetulotoivotusta (*epibaterion*). Mitä yleisimpiä epideiktisiä lajeja Turun akatemiassa ei sitten kirjoitettu kreikaksi? Yhtäkään varsinaista kreikankielistä syntymäpäiväonnittelua ei ole tiedossa. Eri tyyppiset kuninkaallisille osoitetut tekstit puuttuvat lähes kokonaan.[386] Installaatio-onnittelujen kirjo on suppea. Oppilaiden kiitosrunoja opettajille (*paideuterion*) ei Turun materiaalissa myöskään ole. Michael Wexionius (Gyldenstolpe) laati sellaisen opettajalleen Carl Gyllenhielmille Upsalassa vuonna 1630. Tämän kiitosrunon pääkieli oli latina, mutta se sisälsi myös kreikkaa ja hepreaa. Runo alkaa vuoropuhelulla oppineen ja oppimattoman välillä, joista Wexionius käyttää kreikankielisiä termejä φιλόμουσος ja ἄμουσος. Sitten seuraa Apollonin ja muusien puheenvuorot oppineisuuden puolesta (*prosopopoeia*). Apollon lausuu 10-säkeisen hepreankielisen, Kalliope kreikankielisen (18 eleg.) runon, jossa epiikan runotar ylistää myös Gyllenhielmiä. Muut muusat puhuvat latinaa.[387]

---

[382]Mel. 1722. Ericus ja Gabriel Cajanuksesta, ks. Lagus 1891, 123 (veljesten isä), 269 ja 276.
[383]Mel. 1722, säkeet 1–3: Οὐ δύναμαι φωνῇ λιγυρ᾽ ἀδέμεν, εὔχομαι ὥσπερ, / Τῆς εὐεργεσίης οὐδὲν ἀρειότερον / Μουσάων εἶναι. Vrt. Thgn. 548.
[384]Vrt. Fridelinuksen promootio-onnittelu säkeet 11–12, edellä, s. 267 n379.
[385]Thgn. 933–934. Samoja Theogniksen säkeitä käytti myös Enevald Wanochius hautajaisrunossaan Nicolaus Gezeliukselle v. 1697. Mel. 1621. Cajanuksen runossa on myös ἄλλων (säe 11), Theogniksella ἀνθρώπων (933); Cajanuksella αὐτῶν ἀμφοτέρων (säe 12), Theogniksella τούτων ἀμφοτέρων (938).
[386]Tosin Gezelius vanhemman puheonnittelu vuodelta 1668 on osin myös syntymäpäiväonnittelu Kaarle XI:lle. SKB 3298. Ks. tuonnempana, s. 354.
[387]Liite 2. Muut onnittelut, nro 7. Mel. 127.

Lukuunottamatta installaatioihin ja promootioihin sepitettyjä onnitteluja ei Turussa myöskään esitetty kreikankielisiä juhlarunoja tai -puheita erilaisissa akateemisissa juhlissa. Tästä on kuitenkin olemassa yksi poikkeus: Turun akatemian perustamisjuhla.

II.E.1. Turun akatemian vihkimisruno ja kanslerionnittelu

Ruotsalaisen Jonas Salemannuksen Turun akatemian perustamista juhlistava latinankielinen runojulkaisu sisältää myös kreikankielisen runon (20 heks.). Salemannus painatti julkaisun Upsalassa.[388] Kreikankielisen runon lopussa oleva *votum* on osoitettu piispa Isaacus Rothoviukselle, uuden yliopiston ensimmäiselle varakanslerille. Juhlarunossa on siten myös installaatio-onnittelun sävyjä. Salemannus oli läsnä vihkimisjuhlassa heinäkuussa 1640, koska julkaisun nimiösivulla on tekijämerkintänä *conditum a Jona Jonae Salemanno, solennitatis dictae* αὐτόπτῃ.[389] Hän mahdollisesti esitti runon jossakin vihkimisjuhlan tilaisuudessa. Salemannus ei kuitenkaan ollut Turun akatemian opiskelija, eikä hänestä turkulaista ylioppilasta tullut. Hän saattaa olla sama henkilö kuin Jonas Jonae Salanus (1622–1652), joka opiskeli vuosina 1639–1643 Upsalassa. Ensimmäisenä opiskeluvuonnaan Salanus piti kreikankielisen runopuheen. Myöhemmin hän toimi Skaran kymnaasin retoriikan ja runouden opettajana.[390]

Juhlarunossaan Salemannus kiittää aluksi Jumalaa oppilaitosten ja etenkin yliopistojen olemassaolosta (1–7). Hän kuvailee Jumalaa homeerisella formulalla ὑπέρτατα δώματα ναίειν (2), mutta muuten kieli on väkinäistä. Yliopistosta hän käyttää omituista muotoa ’Ακαδήμα (yleensä ’Ακαδημεία, ’Ακαδημία). Seuraavassa juhlarunon proosatulkinta:[391]

> Taivaallinen Jumala, joka ohjaat hyvin kaikkea, / myös haurasta maailmaa, asut korkeimmissa kodeissa, / olet aina kunnioitettu hyvien töittesi tähden, / mutta erityisesti teet hyvää, / kun perustat (πράττειν) niin monia oppilaitoksia, saat osaksesi kiintymystä (ἐπίδοσσιν λαβεῖν), / niin että pelkkä pyhä sana ei näytä olevan Sinulle riittävä, / vaan myös yliopistoja syntyy, / meidän maassamme niitä on paljon, / ja valtiomme eroaa muista juuri yliopistojensa suhteen. / Niinpä olemme suuresti kiitollisia sekä / KUNINGATTARELLEmme että hallitsijoillemme / isällisestä huolenpidosta alamaisia kohtaan, / sillä he vaalivat tarmokkaasti kirjallista sivistystä. / Ei pidä vaieta muittenkaan ahkeruudesta, / sillä mitä jaloin PIISPA ei ole tehnyt vähiten, / vaan hän on saanut paljon aikaan / tämän akatemian osalta sekä neuvomalla että auttamalla. / Niinpä on hienoa, että

---

[388]Liite 2. Muut onnittelut, nro 1. Mel 172. Seitsensivuisen julkaisun päätekstinä on latinankielinen runo, joka on osin vuoropuhelun muodossa (*Viator* ja *Fama*). Siinä esitetään ajatus tieteen jalostavasta vaikutuksesta: Suomi (*Finnica tellus*) on yliopiston myötä kohonnut sivistyskansojen joukkoon. Ks. Melander 1927, 250–251 latinankielisistä runoista. Perustamisjuhlasta, ks. Klinge *et al.* 1987, 85–92 (Klinge).

[389]Αὐτόπτης tarkoittaa silminnäkijää. Datiivia käytettiin latinan ablatiivin vastineena. *Autopsia* oli bysanttilaisessa runoudessa jopa retorinen keino luoda kerrontaan luotettavuutta, Trapp 1996, s.v. Αὐτόψια.

[390]Mel. 172 (biografinen tieto), Floderus 1786–1789, 29–31, nro 7. Liite 2. Oraatiot, nro 4.

[391]Kuva runosta, ks. Heikel 1940, 6. Säkeessä 4: ἐπίδοσσιν po. ἐπίδοσιν λαβεῖν. Säkeen 11 alku: Τῇ ΒΑΣΙΛΕΙ’ ἡμῶν voi viitata kuningattareen (βασίλεια), mutta myös kuningaskuntaan (βασιλεία).

> hänestä tulee / tämän uuden ja hyvin jalon akatemian VARAKANSLERI. / Toivotan sinulle siis nyt kunniaa. (Mel. 172)

Salemannus kiittää kuningatar Kristiinaa ja muita "jotka hallitsevat" isällisestä huolenpidosta (πατρικὴ φροντίς, 9–11). Sitten hän ylistää piispa Rothoviusta hänen panoksestaan akatemian perustamisessa. Varakansleri-terminä Salemannus käyttää sanaa ἀρχιγραμματτείς po. ἀρχιγραμματεύς (19). Yliopiston varakansleri toimi yliopiston esimiehenä ja valvoi etenkin pappiskoulutusta. Hänellä oli valtaa puuttua myös muuhun opetus- ja tutkimustoimintaan.[392]

Turun akatemian *kanslerin* tehtävänä oli puolestaan valvoa, ettei yliopistossa harrastettu mitään hallitsijan ja valtion vastaista toimintaa. Konsistori valitsi kansleriksi jonkun korkean virkamiehen, joka oli yleensä valtaneuvoston jäsen. Turun akatemian ensimmäinen kansleri oli kreivi Per Brahe. Vuonna 1687 kreivi Gustaf Adolf De la Gardieta pyydettiin kansleriksi, ja hän suostui vastahakoisesti.[393] Retoriikan professori Daniel Achrelius piti hänen kunniakseen latinankielisen onnittelupuheen (*Oratio gratulatoria*), jossa pohti oppineisuuden merkitystä ja hallitsijoiden panosta tieteiden menestykselle.[394] Puheen viimeisellä sivulla, ikään kuin sivuntäytteenä, on kreikankielinen runo otsikolla Σύγχαρμα (20 heks.). Se ei ole oraatiogratulaatio, koska se ei ylistä puheen pitäjää. Kreikankielisen onnittelun tehtävä on sama kuin Achreliuksen puheen: onnitella ja ylistää uutta kansleria. Se on siis **kanslerionnittelu**. Sekä Achreliuksen onnittelupuhetta että kreikankielistä runoa voi pitää myös installaatio-onnitteluna. De la Gardie ei kuitenkaan ollut läsnä puhetilaisuudessa. Kreikankielisen onnittelurunon allekirjoituksena on "Näitä asioita iloiten toivoo viisaan kanslerin aulis palvelija Johannes Gezelius".[395] Näin ollen ei ole varmaa, kumpiko Johannes Gezelius, vanhempi vai nuorempi, on runon kirjoittanut. *Suomen kansallisbibliografia 1488–1700* nimeää kirjoittajaksi Gezelius nuoremman.[396]

Gezelius vanhempi (k. 1690) kirjoitti Tartossa ollessaan runsaasti kreikankielisiä epideiktisiä runoja, mutta Turussa vain kaksi puheonnittelua, toisen vuonna 1668 ja toisen vuonna 1679. Molemmat hän allekirjoitti epiteetillä Turun piispa (*Ep. Ab.*).[397] Jos hän kirjoitti myös tämän kanslerionnittelun, miksi hän ei maininnut arvoaan? Myöhemmän oraatiogratulaation (1679) ensimmäinen säe ja tämän kanslerionnittelun kymmenes säe ovat lähes identtiset: "Olet uhrannut kaunishiuksisille runottarille suloisessa nuoruudessasi."[398] Kanslerionnittelussa on toinenkin yhtymäkohta Gezelius vanhemman varhaisempaan kreikankieliseen runoon. Siinä kuvataan De la Gardien nopeata nousua huipulle jäljittelemällä

---

[392]Klinge *et al.* 1987, 113 (Klinge). Vrt. myös Gezelius 1648, nro 675: ἀρχιγραμματεύς *cancellarius*.
[393]Klinge *et al.* 1987, 126 (Klinge).
[394]Mel. 1039. Sarasti-Wilenius 2000, 63, 169–169 analysoi puheen dispositiota ja vakioaiheita.
[395]Mel. 1039, allekirjoitus: ἄσμενος ἅττα ποθεῖ συνετοῦ προέδρου θεραπευτής Ἰωάννης Γεζήλιος. Relatiivipronomini ἅττα (joonian murteen muoto) voidaan aksentuoida myös ἄττα. Sana ἅττα on myös tervehdyssana, joka tarkoittaa isää. LSJ.
[396]SKB 114. Melander ei ota kantaa kummasta Gezeliuksesta on kyse (Mel. 1039).
[397]SKB 3298 ja SKB 3447. Ks. tuonnempana, s. 354–355.
[398]SKB 3447, säe 1: Καλλικόμαις Μούσαις ἔθυσας φίλῃ ἐν νεότητι. Tässä kanslerionnittelussa on yleistävästi: "Se, joka on uhrannut kaunishiuksisille runottarille nuoruudessaan."

homeerista fraasia "rientää reippain askelin" (15). Tarkemmin Gezelius vanhempi imitoi tätä ilmaisua Tartossa kirjoittamassaan promootio-onnittelussa vuonna 1647.[399]

Samantyyppiset säkeet eivät ole kuitenkaan riittävä todiste siitä, että kanslerionnittelu olisi varmasti Gezelius vanhemman kirjoittama. Gezelius nuorempi on voinut käyttää pohjatekstinään isänsä kirjoittamia kreikankielisiä runoja. Gezelius nuorempi ei kuitenkaan tiettävästi kirjoittanut humanistikreikkaa. Vuonna 1687 hän toimi vielä Inkerinmaalla Narvan superintendenttinä ja palasi Turkuun vasta kahden vuoden kuluttua. Lisäksi, jos runo olisi ollut Gezelius nuoremman laatima, odottaisi hänen nimenomaan maininneen sen allekirjoituksessaan.[400] Tämä σύγχαρμα oli siten ilmeisesti Gezeliuksen vanhemman viimeinen kreikankielinen runo.

Gezelius onnittelee aluksi eri tahoja, joita De la Gardie on toiminnallaan hyödyttänyt. Ensin hän onnittelee kuningasta järkevästä neuvonantajasta (βουλευτής) ja toteaa, että luotettava mies on hallitsijalle kultaa kalliimpi aarre (1–4). Gezelius jäljittelee tällöin Theognista (77–78), jonka mukaan luotettava mies on kultaa ja hopeaa kalliimpi.[401] Näin Gezelius viittaa De la Gardien valtaneuvoksen asemaan. Sitten hän onnittelee isänmaata (πατρίς) luotettavasta tuomarista (κριτής) ja esittää, että oikeus (δίκη) on hallitsijoiden vallan hurskas perusta ja alamaisten vahva turva (5–7). Tällä tavoin Gezelius viittaa valtakunnan korkeimpaan oikeuteen, Svean hovioikeuteen, jonka presidentti De la Gardie oli. Isänmaa, πατρίς, tarkoittaa koko Ruotsin valtakuntaa. Kolmanneksi Gezelius onnittelee Turun akatemiaa:

Αἰραικῷ [po. Αὐραικῷ] Βορέᾳ ἐνὶ συγχαίρω τε ΛΥΚΑΙΩ [po. ΛΥΚΕΙΩ],
Καλλίμου ὅττι λάχεν ΠΡΟΕΔΡΟΥ τοῦ Εὐμενέοντος.

> Onnittelen Auran rannalla sijaitsevaa pohjoista YLIOPISTOA, / kun se on saanut hyvän ja lempeän KANSLERIN. (9–10. Mel. 1039)

Tämän jälkeen seuraa varsinainen De la Gardien *laudatio*, jossa Gezelius muutamin sanoin käy läpi ylistyspuheen vakioaiheet: syntyperä, koulutus, toimet ja maine. Gezeliuksen mukaan De la Gardie on opiskellut nuoruudestaan saakka, jo pienenä lapsena hyvässä kodissaan. Hän on toiminut erilaisissa tehtävissä, joiden johdosta hän on maineikas ja on noussut nopeasti huipulle (11–15). Loppusäkeissä Gezelius esittää varsinaiset onnentoivotukset (16–20).

Kansleri De la Gardie sai vastaanottaa seuraavana vuonna (1688) toisenkin kreikankielisen epideiktisen runon: Georgius Aenelius omisti hänelle kreikankielisen väitöskirjansa kreikankielisellä dedikaatiolla.

---

[399]Ks. promootio-onnittelut, edellä, s. 262. Tässä kanslerionnittelussa säe 15: ἐς ἀκρὸν μάλα χραιπνὰ [!] βίβασθεν [po. βίβασεν]. Promootio-onnittelussa Gezelius puhuu promovendin "kukoistavasta isänmaasta" (11), kanslerionnittelussa Turun akatemia tulee kukoistamaan kanslerin valvonnassa (17).

[400]Johannes Gezelius nepos allekirjoitti väitösonnittelunsa v. 1704: ΙΟΑΝΝΗΣ ΓΕΖΗΛΙΟΣ ὁ Υἱδοῦς ('Johannes Gezelius pojanpoika'). Vall. 2944.

[401]Näitä Theogniksen säkeitä käytti myös Martinus Miltopaeus häärunossaan v. 1652. Mel. 280.

II.E.2. *Propemptica* ja *epibateria*

Erilaiset matkapuheet – matkallelähtijälle tai -palaajalle pidetyt puheet – olivat antiikissa hyvin määritelty retorinen laji. Menandros Reetori käsittelee neljänlaisia jäähyväis- ja tervetulopuheita riippuen siitä kuka puhui kenelle ja missä tilanteessa. Puhujana saattoi olla matkaan lähtijä, joka jätti hyvästit kotikaupungilleen (συντάκτικον);[402] puhujana saattoi olla lähtijän tuttu, joka piti lähtijälle jäähyväispuheen (προπεμπτική).[403] Toisaalta puhujana saattoi olla kotiinsa palaava, joka tervehti kotikaupunkiaan tai -maataan (ἐπιβατήριον).[404] Kotiinpalaavalle voitiin pitää myös tervetulopuhe (προσφωνετικόν).[405] Latinankieliset nimet kyseisistä puheista ovat *syntacticon*, *propempticon*, *epibaterion* ja *prosphoneticon*.

Menandroksella *prosphoneticon* tarkoitti tervetulopuhetta, joka pidettiin erityisesti korkea-arvoiselle virkamiehelle, kun hän saapui uuteen kaupunkiin astuakseen virkaan. Puheen piti joku kaupungin asukas. *Prosphoneticon* on korostetusti nimenomaan ylistyspuhe (λόγος εὔφημος), ja puheen lopussa puhuja onnittelee myös kotikaupunkiaan sen saamasta uudesta virkamiehestä. Käsitellessään kotiinpalaajan puhetta kotikaupungilleen (*epibaterion*) Menandros huomauttaa sen yhteisistä piirteistä tervetulopuheen (*prosphoneticon*) kanssa (382.1–3). Menandroksen mukaan *epibaterionilla* on yhteisiä piirteitä myös isänmaata ylistävän puheen (ὁ πάτριος λόγος) kanssa (387.2–14).

Menandros huomioi jäähyväispuheessa (*propempticon*) kolme erilaista puhetilannetta: puheen pitäjä on arvoltaan ylempi (esimerkiksi opettaja pitää puheen matkaan lähtevälle oppilaalleen), jolloin kehotukset ja neuvot ovat tärkeä osa puhetta. Jos oppilas pitää jäähyväispuheen opettajalleen, ylistyksen osuus on edellistä suurempi (395).[406] Kolmas puhujatilanne on se, että puhuja ja kohdehenkilö ovat samanarvoiset, esimerkiksi ystävät. Laajimmin Menandros selostaakin tilannetta, jossa pidetään jäähyväispuhe ystävälle (396–399.10). Se jakaantuu kolmeen osaan: ensin valitetaan kohtalon yllättävää iskua, joka erottaa ystävät toisistaan. Kysellään, miksi ystävä lähtee, muistellaan yhteisiä harrastuksia, ylistetään paikkaa, josta ystävä on lähdössä pois, valitetaan tulevaa yksinäisyyttä, kunnes alistutaan ystävän tekemään päätökseen. Ensimmäisen osan on määrä vedota tunteisiin lyhyine retorisine kysymyksineen. Toisessa osassa valitus vielä osin jatkuu, mutta samalla siirrytään ystävän ylistykseen. Lopuksi pyydetään ystävää aina muistamaan myös vanhat ystävänsä ja kuvaillaan myös tulevaa matkaa.[407] Merkillepantavaa on, että jäähyväispuhe muistuttaa *lamentatio*-osineen hyvin paljon hautajaispuhetta. Uuden ajan alun hautajaisjulkaisuissa, myös Turussa,

---

[402]Men. Rhet. 2.15.430.10–434.9 (Περὶ συντακτίκου).
[403]Men. Rhet. 2. 5.395.1–399.10 (Περὶ προπεμπτικῆς).
[404]Men. Rhet. 2.3.377.31–388.15 (Περὶ ἐπιβατηρίου).
[405]Men. Rhet. 2.10.414.31–418.4 (Περὶ πρσοφωνετικοῦ).
[406]Men. Rhet. 2.5.395.5–26. Cairnsin 1972 keskeinen esimerkki antiikin kirjallisuuden epideiktisistä runoista on juuri *propempticon*; termin määrittely, ks. Cairns 1972, 70, 65, 481 n9 ja n16.
[407]Ks. myös Harsting 1995, 205–206, 216. Harsting on tutkinut tanskalaisia latinankielisiä jäähyväistervehdyksiä, joiden vakioteemana on ystävyyden tärkeys ja yhteisten opiskeluvuosien muistelu.

propempticon-termiä käytettiin myös hautajaisteksteissä. Joskus käytettiin myös kreikkalaista termiä προπεμπτικόν.[408]

J.C. Scaliger käsittelee jäähyväispuhetta lyhyessä luvussa otsikolla *Propempticon, apopempticon, hodoeporicon*, jossa antaa näiden lisäksi vielä useita muita alalajeja. Scaligerin mukaan *propempticon* on yksi laji toivotuksia (*proseucticon*), jolloin siinä lähinnä vain toivotetaan hyvää matkaa huomioiden myös matkan tarkoitus, ajankohta ja määränpää.[409] Hänen mukaansa jäähyväispuheessa on kuvailtava myös lähtijän tulevaa matkaa ja sen reitillä olevia ihmeellisyyksiä.[410] Toisaalta Scaliger painottaa myös ylistämistä ja käyttää tässä yhteydessä kreikankielistä termiä εὐφημία, 'ylistäminen'. On ikään kuin annettava kohdehenkilöstä hyvä todistus tai suositus.

Uuden ajan alussa *epibaterion* ei tarkoittanut enää pelkästään kotiin palaavan puhetta kotikaupungilleen, vaan myös tervetulopuhetta, jonka joku muu piti kotiinpalaavalle: *epibaterion* ja *prosphoneticon* olivat siis sulautuneet yhteen.[411] Kaikesta terminologisesta kirjavuudesta huolimatta oli siten kaksi tärkeää "matkapuheen", siten myös "matkarunon" lajia: jäähyväistervehdys (*propempticon*) lähtijälle ja tervetulotoivotus palaavalle (*epibaterion*). Jäähyväistervehdys saattoi olla myös rukouksen kaltainen, jossa toivotettiin matkaajalle vain turvallista matkaa. Tällöin se muistuttaa rukouskirjoissa olevia matkustavaisten rukouksia.

Gävleläinen Laurentius Praetorius, jonka promootiorunon vuodelta 1592 edellä ohimennen mainitsin, julkaisi samana vuonna Helmstedtissä myös humoristista ylistelyä sisältävän pitkän jäähyväistervehdyksen (172 eleg.) ystävälleen Petrus Nicolaille.[412] Tämä kreikankielinen *propempticon* noudattaa melko tarkasti ystävälle osoitetun jäähyväistervehdyksen ohjeistoa. Praetorius aloittaa retorisilla kysymyksillä, miksi ystävä lähtee, miksi jättää "Helmstedtin kaunispalmikkoiset tyttöset" – onko Afrodite kenties jakanut lahjojaan? Hän toteaa sitten ystävän ikävöivän vanhempiaan ja kotimaataan (7–14). Praetorius alistuu ystävän poislähtöön ja ylistää tämän erinomaisuutta ja heidän ystävyyttään (15–20) sekä kuvailee ystävän opintoja: grammatiikkaa, astronomiaa ja logiikkaa (23–57). Runon keskivaiheilla on tekstiä jäsentävä *prosopopoeia*: myös Apollon kyselee syytä Petruksen poislähtöön (58–77). Tämän jälkeen Praetorius kuvailee sekä tulevaa kotimatkaa merellä ja maalla (varoittaen maantierosvoista) että iloista kotiinpaluunjuhlaa (78–133). Sitten hän onnittelee Petrus Nicolain isää ja isänmaata oivallisesta pojasta (134–154). Lopuksi on *votum* ja ystävyydenvakuutus.

Daniel Heinsiuksella on yksi kreikankielinen jäähyväistervehdys *Peplus*-kokoelmassaan: *Votum ad halcyonas*.[413] Halkyon-linnun eli kuningaskalastajan uskottiin

---

[408]Liite 2. Hautajaistekstit, nro 13. Mel. 309.
[409]Scaliger 1561, 3.103 (III, 110–117 Deitz).
[410]Oikeammin juuri *hodoeporicon* oli matkakuvauksen genre. Binns 1990, 68.
[411]Binns 1990, 65, joka viittaa Pontanuksen runousoppiin.
[412]Liite 2. Muut onnittelut, nro 2. Mel. 31. Collijn 1932–33, 143–145. Fant ja Floderus eivät mainitse Praetoriusta. Julkaisun otsikko alkaa termillä Προπέμπτικα. Julkaisussa on runoja viideltä kirjoittajalta.
[413]Heinsius 1649, 575.

rakentavan pesänsä kauas avomerelle ja kykenevän tyynnyttämään meren. Se oli suosittu symboli jäähyväistervehdyksissä. Turun humanistikreikassa sitä ei käytetty.

Suomalaisille ulkomailla kirjoitettuja ja suomalaisten kirjoittamia matkarunoja

Isaacus Rothovius nimitettiin kesäkuussa vuonna 1627 Turun piispaksi. Upsalan ylioppilas Israel Starbeckius laati tapauksen kunniaksi kreikankielisen runon (44 heks.), joka on toisaalta installaatio-onnittelu (piispuusonnittelu), mutta ennen kaikkea *propempticon*. Starbeckiuksen päätekstinä julkaisussa on latinankielinen runo, jossa hän toivoo Zefyroksen ja Boreaan puhaltavan suotuisasti Rothoviuksen merimatkalla Suomeen. Kreikankielisen jäähyväistervehdyksen latinankielisessä otsikossa viitataan myös Rothoviuksen Suomen-matkaan.[414]

Starbeckius käyttää kreikankielisessä jäähyväisrunossaan purjehtimista kuvana toisaalta runon sepittämisestä, toisaalta yleensä elämästä. Hän aloittaa toivomalla, ettei hänen aluksensa (κύμβη) horju syvässä aallokossa, ts. että runo olisi onnistunut (1–4). Rakenteeltaan syllogistisen runon alkuosa (5–19) on ihmisiä kohtaavien onnettomuuksien (sodat, tyrannit) kuvailua, joihin Starbeckius antaa ratkaisuksi hyvän johtajuuden. Tässä yhteydessä laiva-vertaus toimii elämän kuvana: "Laiva haaksirikkoutuu, jollei joku pidä peräsintä."[415] Esimerkkinä hyvästä perämiehestä on "pyhän viran hoitaja" (ἱερομύστης), joka temppelissä ohjaa kansanjoukkoja. Toisaalta esimerkkinä hyvästä *hieromystistä*, pyhän viran hoitajasta, on puolestaan kunnianarvoisa Rothovius. Hän matkustaa nyt "ihastuttavasta" Nyköpingistä maineikkaaseen (περίβωτος) Turkuun (20–21).[416] Starbeckius ylistää Rothoviuksen puhetaitoa tutulla homeerisella formulalla: "Hänen kieleltään virtaa hunajaa suloisempi puhe."[417] Piispanvirkaa Starbeckius kuvailee sellaisen paimenen työksi, jonka lauma laiduntaa hengellisellä niityllä (26–27). Starbeckius puhuttelee myös Turun hiippakuntaa (᾽Αβογίης ἐκκλησία) toivoen tämän ottavan Rothoviuksen hyvin vastaan. Samalla hän ylistää Rothoviusta eli ikään kuin antaa tulevasta piispasta hyvän suosituksen (32–40). Lopuksi Starbeckius puhuttelee Rothoviusta ja toivoo, ettei piispa unohda "meitä tänne jääneitä" ja että "hyvin rikas" (βαθυλήιος) Turun hiippakunta aina rakastaisi Rothoviusta (41–45).

Starbeckiuksen jäähyväisrunossa ei ole varsinaista *lamentatio*-osaa: hän ei ilmaise surua poislähdön vuoksi. Ylioppilas keskittyy ylistämään korkea-arvoista piispaa ja toivottamaan hyvää matkaa. Ei myöskään Johannes **Gezelius** vanhempi ilmaise ikävää eron vuoksi jäähyväistervehdyksessään ylioppilas Andreas Strengnensikselle vuonna 1649. Strengnensis oli

---

[414]Liite 2. Muut onnittelut, nro 3. Mel. 116[2].
[415]Mel. 116[2], säe 14: καταδύνει νηῦς, ἢν τις τηδάλιον [po. πηδάλιον] μὴ ἰθύνει.
[416]Turkua luonnehtiva adjektiivi oli antiikin aikana harvinainen muoto περιβόητος-adjektiivista, LSJ. Lampe antaa tämän muodon yhteydessä viitteen Gregorios Nazianzoslaisen runoon. Schrevelius: περίβωτος *celebris*.
[417]Mel. 116[2], säe 26: τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέει αὐδή, vrt. Hes. *Th.* 97.

suorittanut tutkintonsa Tartossa ja valmistautui kotimatkaan.[418] Gezeliuksen *propempticon* on lähinnä vain matkarukous: hän rukoilee Jumalalta suojelusenkeliä turvaksi matkalle. Gezelius allekirjoitti runonsa sanoilla "nämä hyvät toivotukset kirjoitti matkallelähtijä Johannes Gezelius matkallelähtijälle".[419] Gezelius oli itse tuolloin siirtymässä Stora Skevden kirkkoherraksi Taalainmaalle.

Pohjalaisen Magnus **Fordeellin** jäähyväistervehdyksessä vuodelta 1658 oli myös matkarukouksen piirteitä. Fordeellin *propempticon* ilmestyi omana julkaisunaan Tukholmassa ja käsittää vain yhden foliokokoisen lehden. Kirjanpainajamerkintää lukuunottamatta lehtinen on kokonaan kreikankielinen.[420] Pitkän, informatiivisen otsikon jälkeen seuraa runo (41 heks.), joka on ladottu kahteen osaan.[421] Fordeell on otsikoinut tekstinsä rukoukseksi Conrad Quensellin matkan johdosta: Εὐχὴ ἐπὶ τὴν εὐτυχῆ ὁδοιπορίαν.[422] Tämän jälkeen seuraa kaksi nimeä: Conrad Quensell ja Magnus De la Gardie. Quensellia Fordeell luonnehtii suosijakseen ja tukijakseen (σπουδαστής μου καὶ τροφεύς), Magnus De la Gardie on puolestaan "kuningaskuntamme neuvonantaja ja varainhoitaja".[423] Quensellin virkaa Fordeell ei mainitse – Quensell oli De la Gardien sihteeri.[424] Julkaisussa ei ole myöskään kerrottu matkan kohdetta tai tarkoitusta. Päiväys on ilmaistu attikalaisella kalenterilla ja viittaa elokuun loppuun tai syyskuun alkuun 1658.[425] Kreivi De la Gardie oli heinäkuusta 1658 lähtien toiminut rauhanneuvottelijana Venäjän ja Puolan välillä. Ilmeisesti hänen sihteerinsä Quensell oli nyt lähdössä De la Gardien luo.[426]

Fordeellin *propempticon* on sävyltään pääosin uskonnollinen, mutta sisältää myös humanistisia piirteitä. Heksametrionnittelu alkaa viittauksella runottariin, jotka ovat kehottaneet Fordeellia toivottamaan matkaanlähtijälle onnea (1–3). Perinteisen *propempticonin* tapaan Fordeell kuvaa, kuinka suru on vallannut "mielemme" (10–11) ja toivoo, etteivät pahat ihmiset tai pitkä matka aiheuta Quensellille huolia.[427] Fordeell myös toivoo, että Quensell saisi vaivoistaan palkinnon (ἆθλον) (20–21). Toisaalta hän rukoilee myös suojelusenkeliä (ἄγγελος ἀλκτήρ, 27) saattajaksi matkalle, niin kuin enkeli Rafael suojeli Tobiasta tämän matkalla (25–26). Hän

---

[418]Liite 2. Muut onnittelut, nro 4. Mel. 255. Floderus 1785–89, 33 antaa runosta kahden säkeen näytteen. Julkaisun otsikossa on termi *propempticon*.

[419]Mel. 255, allekirjoitus: ἄττα ὁδοιπορέοντι ὁδοιπορέων καλὰ γράψεν Ἰωάννης Γεζήλιος.

[420]Liite 2. Muut onnittelut, nro 5. Mel. 401. Magnus Fordeell (tai Fortelius) oli kirjoittautunut Upsalan yliopistoon syksyllä 1655. Vuonna 1663 hänen nimensä oli myös Turun akatemian matrikkelissa. Lagus 1891, 102. Lagus 1906, 22.

[421]Ensimmäiset viisi säettä on sommiteltu julkaisun keskelle kahden koristereunuksen väliin. Loppuosa (6–41) on ladottu kahdelle palstalle, ja se on erotettu alkuosasta ohuella viivalla.

[422]Sana ὁδοιπορία merkitsi klassisessa kreikassa kävelyä (LSJ), patristisessa kreikassa matkaa (Lampe). Schreveliuksella ὁδοιπορία *iter*.

[423]Mel. 401, otsikko: [---] τοῦ τῆς βασιλείας τῆς ἡμετέρης μητιέτου καὶ θεσαυροφύλακος. Vuonna 1652 Magnus De la Gardie oli nimitetty kamarikollegion presidentiksi ja valtion varainhoitajaksi. Vuonna 1655 hän sai Liivinmaan kenraalikuvernöörin viran ja hänestä tuli Itämerenmaakuntien ylipäällikkö.

[424]Ks. Mel. 401, biografinen kommentti.

[425]Päiväys on epätäsmällinen: "*boedromion*-kuun 5. päivänä" – puuttuu siis kuun dekadin ilmaus. *Boedromion*-kuu tarkoitti suurinpiirtein syyskuuta. BR § 202. Golius 1687, 238–240 määrittelee kuitenkin *boedromionin* vastaavan elokuuta.

[426]Fordeellin kielenvalinta saattoi johtua De la Gardien tunnetusta filhellenismistä. Fant 1775–86 I, 85.

[427]Mel. 401, säkeet 12–13. Kirjaimellisesti 'väsymätön tie' (ἀκάματος κέλευθος), siis pitkä tie.

viittaa myös merimatkaan (ἁλὸς ὑγρὰ κέλευθα, 28) ja toivoo, että Quensellin "kelpo vaimo ja erinomaiset lapset" saisivat iloita (kun isä palaa ehjänä kotiin). Tässä yhteydessä hän käyttää myös vertausta leijonasta ja vasasta:

> Ὄφρ᾽ ἀπὸ ἄλγεα οἱ καὶ λοιγοὺς ὥς τε ἄλαλκοι,
> Ὡς νεβρὸν πότε πτῶκα λεὼν πεδιόνδε δίηται,
> κυνδύνους [!], νούσους τε ἀμύνῃ καὶ κακὰ πάντα

> Niin että hän [*sc.* suojelusenkeli] torjuisi luotasi tuskat ja tuhon, / niin kuin kun leijona ajaa tasangolle pelokasta vasaa, niin / hän torjuisi vaaroja, sairauksia ja kaikkea pahaa. (31–33. Mel. 401)

Lopussa Fordeell toivottaa maahan rauhaa ja ihmisille hyvää tahtoa hieman jouluevankeliumin sanojen tapaan.[428] Fordeellin teksti on hyvä esimerkki humanistikreikasta: homeerista sanastoa, mutta pseudohomeerista kieltä; antiikin retoriikan perustalle rakennettu epideiktinen teksti, mutta myös korostetun kristillistä tematiikkaa.

Turun akatemian kreikankielinen *propempticon* ja kreikankieliset *epibateria*

Turun ainoa kreikankielinen jäähyväistervehdys on Josephus **Tuhnin** laatima vuonna 1681.[429] Runo (24 eleg.) jättää jäähyväiset Johannes Gezelius nuoremmalle tämän saatua Narvan superintendentin viran. Myös Tuhnin Tukholmassa julkaisemassa *Poëmatia Graecassa* (1682) on Gezelius nuoremmalle osoitettu kreikankielinen runo (5 eleg.), jonka otsikossa on maininta tästä Gezeliuksen saamasta virasta.[430] *Poëmatia Greacan* runo ei kuitenkaan ole *propempticon* tai installaatio-onnittelu, vaan puhdas Gezeliuksen ylistys. Tämä henkilökirjasessa painettu runo on sen sijaan rakenteeltaan ja sisällöltään selkeästi *propempticon*: siinä ei onnitella Gezeliusta viran vuoksi, vaan pääosa runoa on Gezeliuksen lähdön aiheuttaman surun kuvailua.

Tuhnin jäähyväistervehdys jakaantuu seuraaviin osiin: suru Gezeliuksen lähdön vuoksi (1–12), alistuminen siihen, että Gezelius lähtee (13–16), toive hänen paluustaan (17–20) ja lopuksi hyvän matkan toivotus (20–24). Tuhn vertaa itseään Hektorin puolisoon ja Theseuksen Naksoksen rannalle jättämään neitoon:

> Οἴχεαι ἦ σὺ μέν, ἄμμι δὲ πένθεα λυγρὰ λέλειπται,
> Δάκρυά τ᾽ ἀδρανέων μίγνυμενα στοναχῶν.
> Οὐδὲ γὰρ ᾽Ανδρομάχη τ᾽ ἐὸν πόσιν οὐδ᾽ ᾽Αριάδνη
> Τὸ πλέον Αἰγείδην ἔκλαε λειψαμένη.

[428]Luuk. 2:14: ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας, Fordeell, säe 34: εἰρήνη ἐπὶ γαίης, ἀνδράσι εὐδοκία – γαίη on eeppisen kielen muoto.
[429]Mel. 857. Julkaisun otsikko alkaa sanalla *Propempticon*.
[430]Floderus 1785–89, 80–90, nro 21. Ks. edellä Tuhnin *Poëmatia Graecan* esittelyn yhteydessä, s. 131.

> Sinä lähdit pois, meille on jäänyt tuskallinen suru / ja kyyneleet, joihin sekoittuu voimattomia huokauksia. / Ei Andromakhe itkenyt enemmän puolisoaan eikä Ariadne, / kun hänet jätettiin, itkenyt Aigeuksenpoikaa. (3–6. Mel. 857)

Tuhn eläytyy niin näiden antiikin naisten suruun puolison tai rakastetun poismenosta, että sanoo olevansa leski (χήρα) ja että hänen ympärillään valittavat orvot lapset, joille kohtalo on antanut julman osan. Gezeliusta hän kutsuu isäksi (ἀπφύς). Tuhn pyytää runottaria tyynnyttämään surun: ἴλατε Μοῦσαι, / ἴλατε. Lopulta Tuhn alistuu Gezeliuksen poismenoon ja toteaa kaiken olevan turhaa, myös valituksen: kohtalottarien lankaa (νήματα μοιράων) ei voi kääntää toisin päin (15–16). Tuhn luottaa Gezeliuksen paluuseen (ἄνοδος) ja että hänestä tulee taas "tämän kaupungin" asukas, mutta toivoo myös että Gezelius pääsee turvallisesti ajallaan Inkerinmaalle: ὥριος Ἰγγριαδῶν γαῖαν ἐφικόμενος (17–22).

Toinen Turun akatemian kahdesta kreikankielisestä *epibaterionista* oli smoolantilaisen ylioppilaan Johannes **Collianderin** laatima vuonna 1674. Colliander toivotti hovioikeuden asessori Daniel Gyldenstolpen tervetulleeksi takaisin Turkuun. Gyldenstolpen matka oli otsikon mukaan ollut opintomatka.[431] Julkaisun päätekstinä on latinankielinen proosatervehdys, jossa Colliander käsittelee muun muassa peregrinaation merkitystä. Kreikankielinen suorasanainen toivotus (20 r.) on otsikoitu adverbillä ἄλλως ('toisella tavalla') ja se päätyy kirjeklausulaan (ἔρρωσο).[432]

Kreikankielisessä toivotuksessaan Colliander mainitsee peregrinaation vain ohimennen. Keskeisenä teemana ovat ihmisten erilaiset elämäntavat ja Gyldenstolpen ylistys. Colliander kuvailee, kuinka ihmiset etsivät onnea (εὐδαιμονία) monella eri tavalla riippuen siitä, mitä pitävät eniten arvossa (1–9). Pohjatekstinä on ps.-Plutarkhoksen *Lastenkasvatuksesta* (5c–e).[433] Collianderin mukaan jotkut pitävät arvossa rikkautta, toiset jalosukuisuutta, toiset mainetta, joka ei kestä, toiset nautintoja, toiset kauneutta, terveyttä tai ruumiinvoimia. Osan näistä Colliander selkeästi kieltää: kauneus, terveys ja ruumiinvoimat ovat lyhytaikaisia, sillä ne katoavat, kun sairaudet ja vanhuus tulevat – jopa leijonien voimat (λεόντων δυνάμεις, 6–7).[434] Collianderin mukaan parhainta elämäntapaa noudattavat ihmiset tavoittelevat sivistystä ja hyvettä; ne ovat meissä ainoat kuolemattomat ja jumalalliset ominaisuudet tai avut (9–10).[435] Hän puhuttelee Gyldenstolpea suurimmaksi mesenaatiksi (σὺ οὖν, μηκοίνα μέγιστε) ja toteaa tämän edustavan juuri parhaimman elämäntavan valinnutta ihmistä (12–14). Gyldenstolpe halusi hioa älyään pitkällä matkalla (διὰ τῆς μακρῆς ἀποξενώσεως), ja onneksi matka myös sujui hyvin (16).

---

[431]Mel. 628. Daniel Gyldenstolpe oli Michael Wexioniuksen (aateloituna Gyldenstolpe) poika. Hän toimi Per Brahen sihteerinä. Vuonna 1675 hänet nimitettiin Satakunnan kihlakunnan tuomariksi. Lagus 1891, 45.
[432]Colliander kirjoitti myös kreikankielisen väitösonnittelun v. 1672. Vall. 3777.
[433]Pseudo-Plutarkhoksen tekstikohta muistuttaa puolestaan *Demonikokselle*-kirjoitelman kohtaa, jossa pohditaan ihmisen kestävintä "omaisuutta" (*Ad Dem.* 5–6 ja 19).
[434]Pseudo-Plutarkhos vertaa ihmisen ruumiinvoimia norsujen, härkien ja leijonien voimiin. *De lib. educ.* 5e.
[435]Vrt. ps.-Plut. *De lib. educ.* 5e: ainoastaan sivistys (παιδεία) on meissä kuolematonta ja jumalallista.

Colliander niputtaa runonsa alussa jalosukuisuuden niiden asioiden joukkoon, joita ei pidä pitää korkeimmassa arvossa. Runon lopussa hän kuitenkin toteaa, että selvä todiste jalosta (εὐγενής) mielestä on se, että sellainen vihaa pitkäaikaista toimettomuutta.[436] Lopuksi hän toivottaa hyvästit ja ylistää Gyldenstolpea "isänmaan arvokkaimaksi jalokiveksi" (λίθος) ja "luotettavimmaksi turvakseen" (19–20). Collianderin suosija oli siis palannut kotiin.

Eteläsuomalainen Georgius (Fabricius) **Ståhlberg** sepitti kreikankielisen stipendianomuksen 1680-luvulla.[437] Stipendiaikanaan hän laati kokonaan kreikankielisen onnittelujulkaisun (1689), joka sisältää kolmelle sivulle ladotun kreikankielisen tervetulotoivotuksen (*epibaterion*) Johannes Gezelius nuoremmalle Turkuun paluun johdosta.[438] Ståhlberg onnittelee Gezeliusta myös piispan virasta, vaikka Johannes Gezelius vanhempi oli vielä elossa.[439] Ståhlberg otsikoi julkaisunsa "rukoushymniksi" Johannes Gezelius nuoremman Turkuun paluun (προσέλευσις) johdosta.[440] Hän kertoo nimiösivulla myös paluun syyn: Gezelius jättää Narvan ja sen ympäristön seurakuntien hoitamisen ja ottaa vastaan Turun piispuuden. Rukoushymni on Ståhlbergin mukaan julkaistu Auran rannan kuulun yliopiston (λύκειον) kaikkien runottarien nimessä. Itseään Ståhlberg luonnehtii attribuuteilla eteläsuomalainen ja itämaisten kielten harrastaja.[441] (Ks. *Kuva 6*: nimiö).

Pitkän runon (82 eleg.) otsikkona on anagrammi, joka muuttaa Gezeliuksen nimen epiteetteineen lauseeksi auringosta, joka johtaa sotajoukkoa Siinain vuorelta ja kukistaa pimeyden.[442] Muokattu lause esiintyy isoin kirjaimin korostettuna runon keskiosassa (39–41). Pimeyden kukistaminen kuvaa vertauskuvallisesti Gezeliuksen työtä etenkin Inkerinmaalla. Runo on pääosiltaan Gezeliuksen ylistystä. Ståhlberg siis noudattaa perinteistä ohjetta alempiarvoisen matkarunosta ylempiarvoiselle: sen on oltava enimmäkseen ylistystä. Runo jakaantuu temaattisesti kolmeen kokonaisuuteen. Ensin Ståhlberg tervehtii Turun kaupunkia, Suomea (Φεννία), runottaria ja yliopistoa sekä ylistää Gezeliuksen hyveellisyyttä ja hurskautta (1–6). Hän luonnehtii Gezeliusta myös sanalla ἀγανός, joka tarkoittaa lempeää ja ystävällistä (5 ja 71). Sitten seuraa Gezeliuksen opiskeluvaiheiden ja superintendentti-vuosien kuvaus (7–62). Lopuksi Ståhlberg onnittelee Turun kaupunkia ja ylistää Gezeliusta (63–74) ja myös puhuttelee Gezeliusta onnitellen ja kaikkea hyvää toivottaen (75–82).

Ståhlbergin mukaan Gezelius uhrasi jo nuorella iällä paljon aikaa kielten opiskelulle. Hän teki opintomatkan, jolloin hän tutustui moniin yliopistoihin ja Apollonin eli

---

[436]Mel. 628, rivi 17: Σαφὴς ἔλεγχός ἐστι τοῦ νόος εὐγενοῦς, μισεῖν πολυχρόνιον τὴν σχολήν.
[437]Lagus 1891, 204 ja 237. Ståhlberg kirjoitti opiskeluaikanaan siis neljä kreikankielistä tekstiä: stipendihakemuksen (kaksi versiota, 1686–87), väitösonnittelun v. 1688 ja tämän tervetulotoivotuksen v. 1689. Väitösonnittelussaan Ståhlberg onnittelee respondenttia loistavan seppeleen, "diadeemin" ja uusien tittelien, τίτλους νέους, saamisesta.
[438]Mel. 855. Nimiösivulla sukunimi ja itse runossa Narva-sana (säe 33) on kirjoitettu fraktuuralla. Nimiösivulla Narva on kirjoitettu kreikkalaisilla kirjaimilla.
[439]Gezelius nuoremmalle myönnettiin kesäkuussa v. 1689 Sauvon pastoraatti prebenda-tilaksi, minne hän muutti elokuussa samana vuonna. Tengström 1825, 231.
[440]Mel. 855: Μέλος προσευχτικόν po. προσευκτικόν.
[441]Mel. 855, nimiö, allekirjoitus: νοτοφινλ. φιλανατολικόγλωττος.
[442]Ks. edellä manierismin esittelyn yhteydessä, s. 165–166.

"kauasampujan" katedereihin, ῾Εκάτου καθέδρας (17). Hän oppi tuntemaan monia maita: Saksanmaan jokineen sekä Ranskan, Hollannin ja Englannin runottaret. Gezelius opiskeli näiden maiden yliopistoissa lukuisia kieliä: kreikkalaisten, heprealaisten, arabialaisten, syyrialaisten, etiopialaisten, samarialaisten ja tuntemattomien kansojen (ἐθνῶν ἀγνώστων) kieliä (18–21).[443] Suomeen palattuaan Gezelius sai heti tohtorin tittelin (23–24), mutta tämä kunnia ei hänelle riittänyt, vaan hänestä tuli Turun akatemian "pyhien kirjoitusten ylin opettaja", ἄκρος διδάσκαλος (25–27).[444]

Ståhlbergin kuvaus Gezeliuksen Narvan vuosista on runon kiinnostavin osa (34–62). Narvan superintendenttinä Gezelius nuorempi noudatti tunnetusti ns. segregaatio-ohjelmaa pyrkien käännyttämään Inkerinmaan ortodokseja luterilaisiksi. Hän julkaisi aiheesta kirjoituksen nimeltä *Uskollinen manaus* (1686).[445] Ståhlberg on runossaan aivan *Uskollisen manauksen* linjoilla. Myös Ståhlberg puhuu inkeriläisistä "sokeana" kansana, jolle Gezelius opetti "puhdasta" jumalansanaa ja "oikeaa" uskoa. Ståhlberg käyttää myös termiä "barbaarikansat", joita Gezelius "kastoi ja opetti tuntemaan Kristuksen vapahtajana".[446] Ståhlberg kuvaa ortodoksista uskoa tunnustavat inkeriläiset siis pakanakansaksi, jonka vasta Gezelius johdatti kristinopin tielle – Siinain aurinkona, joka valaisi pakanuuden pimeyden.

Tuhn kuvasi jäähyväistervehdyksessään (*propempticon*) suruaan Gezeliuksen lähtiessä Turusta Narvaan. Ståhlberg kuvaa tervetulotoivotuksessaan (*epibaterion*) puolestaan inkeriläisten surua, kun Gezelius lähti heidän luotaan Narvasta Turkuun. Inkeriläiset virittivät tohtorille jäähyväislaulun (57–58) ja itkivät lohduttomasti:

Τὰς κραδίας πίστων γέμισε κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμός,
Θρῆνος, ἄχος τε λύπη ἤτορα πάντα κλονεῖ.
῾Ωδε νέοι πικρῶς κλαίουσι, γερόντες ἅπαντες,
῞Ανδρες καὶ παῖδες, τοῦτο γυναῖκες ὁμοῦ.

> Uskovaisten sydämet täytti suru ja ahdistus, / kaikkia hämmentää valitus, tuska ja murhe. / Siis nuoret, kaikki vanhukset, / miehet, lapset ja naiset itkevät katkerasti. (59–62. Mel. 855)

Tälle surulle kontrastina (ἀλλά) Ståhlberg kuvailee Auran rannan kaupungin, πόλις οὖσα πρὸς Αὐράν, osoittamaa valtavaa iloa Gezeliuksen paluun johdosta (63–68). Kaikki kaupungin kunnon kansalaiset ja runottarien joukko (ts. akatemian piiri), mutta myös kaikki erinomaiset ihmiset pohjolassa, ἐν Βορεᾷ, iloitsevat Gezeliuksen tulosta (63–66). Ståhlberg nimittää Turkua

---

[443]Gezelius nuorempi opiskeli pääosin Upsalassa, mutta teki peregrinaation (Saksa, Hollanti, Englanti ja Ranska). Hän opiskeli useiden maineikkaiden orientalistien ja teologien johdolla tarkoituksenaan kartuttaa kielitaitoaan raamattuteoksen toimitustyötä varten. Nuorteva 2001, 122. Stiernmanin 1719, 84 mukaan Gezelius opiskeli 'rabbiinikieliä', arabiaa, syyriaa, italiaa, espanjaa ja 'etiopialaisten kieltä' (ts. koptin kieltä).

[444]Gezelius promovoitiin teologian tohtoriksi vasta noin vuoden kuluttua paluusta, kesällä 1676, ei "heti". Ståhlberg ei viittaa Gezeliuksen nimitykseen ylimääräiseksi professoriksi syyskuussa 1675, vaan nimitykseen teologian professoriksi vuonna 1679.

[445]*Uskollisen manauksen* ajamaan segregaatio-ohjelmaan jouduttiin puuttumaan jopa kruunun taholta. Laine 1997, 161–162.

[446]Vrt. Gezelius nuorempi (1686) *Uskollinen manaus*, 3. ja 4. luku.

onnelliseksi ja kolminkerroin onnelliseksi (τρισόλβιος), kun sille on suotu näin montaa kieltä osaava mies (πολύγλωττος). Ståhlberg luonnehtii Turkua myös vähämaineiseksi: ἄδηλος ’Αβωά. Tämä toimii syventävänä vastakohtana sille, että Gezelius on puolestaan "kaikkialla maailmassa tunnettu".[447] Lopussa Ståhlberg toivottaa Gezeliukselle pitkää ja onnellista elämää sekä pitkää virkakautta turkulaisten piispana ja yliopiston varakanslerina (προστάτης) (80).

II.E.3. Uudenvuodentoivotus

Julkaistuja uudenvuodentoivotuksia tai joulurunoja ei vanhan akatemian ajoilta tunneta kuin kymmenkunta. Pääosin ne ovat ruotsinkielisiä ja niitä kirjoitettiin lähinnä omaisille ja ystäville. Ruotsin- ja latinankielisillä uudenvuodenrunoilla on usein otsikkona *strenae* ('enteet, ennusmerkit').[448]

Kreikankielisiä uudenvuodentoivotuksia on vain yksi, joka on Enevald Wanochiuksen laatima.[449] Uudenvuodentoivotus saattoi sisältyä kuitenkin myös toiseen genreen kuuluvaan tekstiin. Martinus Peitzius omisti vuonna 1732 väitöksensä Turun piispa Jonas Fahleniukselle. Kreikankielisen omisteen (48 heks.) keskivaiheilla on uudenvuodentoivotus. "Nyt kun on uusi vuosi ja hyvä vuosi, / kuolemattoman Jumalan armosta", toteaa Peitzius ja toivottaa sitten onnea.[450] Peitziuksen väitöstilaisuus pidettiin kuitenkin vasta 3.3.1732. Ilmeisesti hän oli kirjoittanut dedikaation jo vuodenvaihteen tienoilla ja piispa Fahlenius oli saanut painetun väitöskirjan omistuskirjoituksineen hyvissä ajoin ennen väitöstilaisuutta.[451]

Enevald Wanochiuksen kreikankielinen kahden sivun mittainen uudenvuodentoivotus (39 heks.) ilmestyi omana, foliokokoisena julkaisunaan. Siitä puuttuu painovuosi. Latinankielisellä nimiösivulla mainitaan Nils Gyldenstolpen arvo (*comes*) ja tekstilaji (*strenae prototypon*).[452] Wanochius on kirjoittanut toivotuksen ennen vuodenvaihetta: hän toteaa, että kuluva vuosi (περιπλόμενος ἔνος) on pian "muinainen" (ὠγύγιος) (20). Tekstissä ei ole varsinaisia viitteitä tarkempaan ajankohtaan. Wanochius kirjoittautui Turun

---

[447]Mel. 855, säkeet 69–72: οὗ κλέος ἐν κόσμῳ γνώριμόν ἐστιν ὅλῳ.

[448]Laine 1997, 154–155 ja 214. Upsalassa julkaistiin v. 1624 Samuel Nicolain kirjoittama jouluruno, Jeesuksen "syntymäpäiväoodi", joka käsittää sapfolaiseen mittaan kirjoitetun pitkän runon (9 sivua) lisäksi vielä sivun verran jambista dimetriä. Fant 1775–86 I, 65.

[449]Upsalassa maisteri Laurentius Halenius kirjoitti kreikankielisen uudenvuodenonnittelun (73 heks.) Upsalan arkkipiispalle ja kirkkoneuvostolle v. 1687. Floderus 1785–89, 91–93 antaa onnittelusta yhteensä seitsemän säkeen näytteen.

[450]Vall. 3482, säkeet 30–31: Νῦν ἐνιαυτὸς ἐπεὶ γε πάρεστι, νεόστε καλόστε / ’Εκ χάριτος μεγάλοιο Θεοῦ, μόνου ἀθανάτοιο. Ks. tuonnempana, s. 366–367.

[451]C. Lindeliuksen uudenvuodentoivotuksessa (1703) kreivitär Margareta Flemingille on erikielisten runojen (latina, ranska, ruotsi) joukossa kreikankielinen sitaatti Homerokselta ilman viitettä auktoriin (*Il.* 11.11–12 tai 14.151–152). Sitaatissa puhutaan sydämen voimasta. Mel. 1795.

[452]Mel. 8^{2}. SKB 4379 ajoittaa julkaisun vuosiin 1694–1701.

akatemiaan vuonna 1695, mutta professorinpoika on voinut laatia kreikankielisiä runoja jo ennen akatemiaan tuloaankin. Nils Gyldenstolpe sai kreivin arvon vuonna 1693.[453] Wanochiuksen viisi muuta kreikankielistä kirjoitelmaa ovat vuosilta 1697–1699. Jos julkaisu olisi uudenvuodentoivotus vuodelle 1699 tai 1700, siinä oletettavasti otettaisiin huomioon vuosisadan 'viimeinen' tai 'ensimmäinen' vuosi.[454] Runossa onkin epämääräinen viittaus johonkin viimeiseen:

Αἰμυλίην κε τύχην μάλα νήδυμ᾽ ἰδ᾽ αἴσι᾽ ἀρᾶσθαι
᾽Ες λυκάβαντα παρέντα, τε νείατα τέρματα τήνου
25 ῾Η ῥα δυσηλεγίος [po. δυσηλεγέος] βιότου· Νῦν γοῦν ἐπέκεινα
᾽Έσσο τρισόλβιος·

[---] rukoillen sinulle voittoa, onnea ja suopeaa osaa / kuluvalle vuodelle ja tämän todellakin / kovan elämän viimeisille rajoille: nyt ainakin tästä lähtien / ole kolminkerroin onnellinen! (24–26. Mel. 8[2])[455]

Kreikan kirjallisuudessa elämän rajat (τέρματα) tarkoittivat usein vanhuusvuosia ja kuolemaa. Nils Gyldenstolpe (k. 1709) oli 1690-luvulla viisissäkymmenissä. Toisaalta τέρματα voi viitata elämänkäänteeseen, onnettoman ajanjakson päättymiseen: uusi vuosi tulee olemaan monin verroin onnellisempi, on alkamassa "kolminkerroin" onnellinen aika. Tällainen vakuuttelu sopii uudenvuodentoivotukseen, eikä mitään takeita onnenkäänteelle tietenkään tarvinnut olla.

Runo jakaantuu temaattisesti kahteen osaan: Jeesuksen ylistykseen (1–14) ja Gyldenstolpen ylistykseen onnentoivotuksineen (15–39). Kuten nälkävuosien loppuun ajoittuvassa installaatio-onnittelussaan Wanochius tässäkin aloittaa kertomalla, mitä on tekemässä: ensin hän ylistää Kaikkivaltiaana poikaa (1–3).[456] Tässä Jeesukselle omistetussa "laulussaan" Wanochius kertoo, kuinka Aadam turmeli oikeudenmukaisuuden (δικαιοσύνη), mistä syystä Aadam ja hänen jälkeläisensä ovat joutuneet kärsimään lukemattomia tuskia "Haadeksen Tartaroksessa". Jeesus syntyi ihmisten keskelle maksamaan syntivelan pois (μισθός). Jeesuksen ylistyslaulu päättyy mainintaan ilonmerkistä (σήμαντρα γήθους), joka todistaa ihmisille annetusta rajattomasta lahjasta. Ilonmerkki viittaa ehkä Betlehemin tähteen.

Ylistyskohteen vaihtumisen Wanochius osoittaa isoilla kirjaimilla. Hän luonnehtii Gyldenstolpea "rohkeasydämiseksi sankariksi". Wanochius toivoo, että kreivi ottaisi suopeasti vastaan hänen runonsa (μέτρα), vaikka hän on kreivin "kaikista kuolemaan saakka uskollisista palvelijoista vähäisin". Wanochius piti kuitenkin velvollisuutenaan toivottaa "runottarien

---

[453]Carpelan 1954, s.v. Gyldensolpe, Nils. Vuonna 1705 Gyldenstolpesta tehtiin kansliapresidentti.

[454]1600-luvun viimeinen vuosi on mielestäni 1700, ja vasta vuosi 1701 on 1700-luvun ensimmäinen vuosi. Todennäköisesti 1600-luvullakin pidettiin vuosisadan viimeisenä vuotena yleisesti vuotta 1699.

[455]Säkeen 23 νήδυμ᾽ ἰδ᾽ αἴσι᾽ tulkitsen tarkoittavan ilmaisua νήδυμα αἶσα. Adjektiivi νήδυμος, ον on tosin kaksimuotoinen. Adjektiivi αἴσιος, ον tarkoittaa hyväenteistä, oikeaa.

[456]Nälkävuosien installaatio-onnittelusta (Mel. 1678), ks. edellä, s. 188–189. Jeesuksen ylistys antaa uudenvuodentoivotukselle myös joulurunon piirteitä. Toisaalta uusi vuosi on kirkkovuoden kalenterissa Jeesuksen nimenannon juhla.

vahvimmalle tukipylväälle" onnea tulevalle vuodelle.[457] Onnen ja terveyden toivotukset ovat lyhyitä huudahduksia latinalaisine huutomerkkeineen – parhaimmillaan kolmekin peräkkäin (26–39). Lopuksi Wanochius toivoo kuolemattoman tähden loistavan Gyldenstolpelle, laulavan hänelle "uutta laulua". Tähdellä Wanochius voi tarkoittaa edellä mainittua "ilonmerkkiä", joulutähteä tai tähtien suopeutta yleensä – tai vaikkapa kunniamerkkiä.

Wanochius puolusti vuonna 1699 kahta väitöskirjaa: toista kesäkuussa retoriikan professori Christiernus Alanderin johdolla aiheenaan tatuoinnit ja lävistykset,[458] toinen väitöskirja kuului puolestaan Wanochiuksen isän johtamaan sarjaan, jonka aiheena oli perisynti. Enevald Wanochiuksen erityisaiheena oli Roomalaiskirjeen kohta, jossa puhutaan siitä, kuinka yhden ihmisen eli Aadamin teko toi maailmaan kuoleman (Room. 5:12). Tämä kohta muistuttaa temaattisesti Wanochiuksen uudenvuodenonnittelun alkuosaa. Perisyntiä käsittelevästä väitöksestä puuttuu kuitenkin väitöspäivämäärä.[459] Ensimmäinen väitös oli siis kesäkuussa, tämä toinen sarjanumeronsa perusteella syksyllä, ehkä vuoden lopulla. On mahdollista, että väitös ja uudenvuodenonnittelu ovat molemmat kirjoitettu vuoden 1699 lopussa. Jos tämä pitää paikkansa, uudenvuodenonnittelu on on Wanochiuksen viimeinen kreikankielinen runo.[460] Hän ei jatkanut isänsä jälkiä akateemisella uralla, vaan hänestä tuli Uudenmaan jalkaväkirykmentin kapteeni suureen Pohjan sotaan.[461]

---

[457]Mel. 8^2, säe 22: TIN' νυ ΘΑΛΕΙΕ ΚΟΜΗ, Μουσῶν ὀχυρώτατε ΚΙΩΝ.

[458]Vall. 113. Wanochius siteeraa melko runsaasti kreikkalaisia auktoreita (*Herakleen kilpi*, Diodoros Sisilialainen, Josefus, Plutarkhos, Khrysostomos).

[459]Vall. 4215. Wanochius omisti väitöksen kreivi Johan (Paulinus) Lillienstedtille.

[460]Wanochiuksen kuudesta kreikankielisestä epideiktisestä runosta ainoastaan väitösonnittelu julkaistiin liitetekstinä. Kaikki muut tekstit ilmestyivät henkilökirjasina, jotka sisältävät vain hänen kirjoittamansa kreikankielisen runon.

[461]Lagus 1891, 274.

Epideiktiset pientekstit opinnäytteissä

Väitöskirjoissa ja opinnäytepuheissa oli liiteteksteinä onnitteluja ja omisteita. Puheita ei Turussa kuitenkaan dedikoitu kreikaksi. Seuraava taulukko kuvaa eri lajien jakautumista vuosikymmenittäin:

Taulukko 4. *Kreikankieliset epideiktiset pientekstit opinnäytteissä.*

	Väitös-onnittelut	**Puhe-onnittelut**	**Väitöskirja-omisteet**	**Yhteensä**
1640–49	2	2	0	4
1650–59	20	7	0	27
1660–69	4	3	0	7
1670–79	52	6	0	58
1680–89	74	1	2	77
1690–99	63	0	0	63
1700–1713	19	0	0	19
1714–1721	0	0	0	0
1722–1729	10	0	1	11
1730–1739	11	0	7	18
1740–1749	5	0	0	6
1750–1759	4	0	5	10
1760–1769	0	0	1	1
1770–1779	0	0	0	0
1780–1786	0	0	1	1
	266	19	17	yhteensä 302

Väitösonnittelujen kirjoittelun huippukausi oli 1680-luku, jolloin Simon Paulinus oli pyhien kielten professorina. Puheonnittelut ja väitöskirjaomisteet ovat puolestaan ikään kuin komplementaarisia lajeja: kun toisen lajin kirjoittelu lakkaa, toisen alkaa. Turun akatemian viimeiset kreikankieliset tekstit olivat väitöskirjaomisteita.

Opinnäytteiden liiteteksteinä julkaistuista kreikankielisistä kirjoitelmista hieman alle puolet oli suorasanaisia. Runomitoista suosituin oli heksametri, elegistä mittaa käytettiin 61 onnittelussa, jambia kolmessa, *adoneus*-mittaa ja sapfista yhdessä kirjoitelmassa. Eleginen distikon oli heksametriä suositumpi runomitta vain 1670-luvulla.[1] Kuten henkilökirjasten epideiktisissä pienteksteissä myös opinnäytteisiin liitetyissä onnitteluissa runojen säemäärä pitenee 1600-luvun loppua kohti.

[1]Kajannon 2000, 161–162 mukaan latinankielisten väitösonnitteluiden mitta oli tavallisesti eleginen distikon, pituus keskimäärin 14–16 säettä; heksametri, sapfolainen ja muut runomitat olivat harvinaisempia väitösonnitteluissa kuin hää- ja hautajais- ja promootiorunoissa.

II.F. VÄITÖSKIRJOJEN ONNITTELUT

Petrus Gyllenius kertoo omasta väitöspäivästään (14.12.1655) seuraavaa:

> Den 14 disputerade iagh publice pro gradu magisterij, de Monstris, under M. Abraham Tauvonij praesidio, ifrån 8 för middagen in til 3 effter middagen. [---] Effter disputation giorde min värdh Carl Simonson ett stort gästebodh för min skull, och thär voro många assessores såsom och praeses, decanus tunc temporis, och mycket annat folk [---] [2]

Gyllenius puolusti Thauvoniuksen johdolla hirviöitä käsittelevää väitöstä siis ainakin kuusi tuntia kolmen varsinaisen ja viiden ylimääräisen opponentin pommittaessa häntä vastaväitteillään. Gyllenius mainitsee joutuneensa itse opponoimaan kerran *ex tempore*, kun varsinaiset opponentit eivät olleet paikalla. Hän piti ensin esittelyn (*proloquium*), sai sitten teesit (*theses*) ja opponoi kello 8–10, jolloin yksi opponenteista tuli paikalle.[3] Kirjallinen opinnäyte, painettu väitöskirja, oli vain pieni osa opinnäytettä. Väittely, *disputatio*, ja väittelytaito, oli opinnäytteen kannalta yhtä tärkeää kuin kirjallinen esitys, painettu väitöskirja, *dissertatio*. Gyllenius mainitsee myös väitösjuhlan arvovieraineen. Siellä pidettiin varmasti maljapuheita, esitettiin lauluja ja omatekoisia runoja.

Mitä väitösonnitteluissa sitten ylistetään? Väittelijää, väitöstä vai väittelyä? Ovatko onnittelut panegyyrisiä, juhlimaan kutsuvia? Suomenkielisiä väitösonnitteluja alettiin kirjoittaa varsinaisesti vasta isonvihan jälkeen. Petrus Cajanuksen vuonna 1728 sepittämä väitösonnittelu kuvaa myös väitöstilaisuutta:

Onnen Toiwotus;
Coska /
Cunnia sucuinen ja Hywin oppinut
Herra,
Herr GUSTAVUS FABRICIUS,
Tämän Hänen caunihin työnsä ede=
stä wastaisi, Turun korkiasa
Schoulusa.

Catzo Poika Pohian maalda / Joll' on ollut paljo huolda; / Cuing' Hän mahdais itzens käyttä / Ja myös oppiansa näyttä; / Cuin Hän nouse *Cathedra*han / Kirjoitustans wastamahan / Wärjä pojes estämähän / Puhel' wärä wäijymähän: / Mutta kyll' on Hänen reunas / Samas Pöntös / samas Laudas / Herra opisa Waldia / Joca rijdan caick' oijenda. / Täsä Hän nyt matka teke / Sen kyll' hywin caiki näke / Ylös *Pindin* wuorel mennä / Siellä Onni itsas käännä. / Töi'säns händä auttamahan / ja myös aina caitzemahan / Pyri / Pyri tälle säälle / Onne! Onne! matkan päälle / Mee nyt caiki toiwotamme / Sulle aina / ilosamme: / Mutta Laita ettäs pian / Tulet siellä sihen sian / Cusa *Virtus* wihriöitä / Päsi pääle kihriöitä / Pane sulle cunniaxi / Ja myös surexi palkaxi / Sinun työös [!] ja huoles edest. / Me'e nyt päis / ja jä jur hywäst!

Maan miehelle näin onne
toiwotta

PETRUS CAJANUS, G.F.

---

[2]Gardberg & Toijer 1962, 176. Ks. myös Hausen 1882, 229. Gyllenius ei ollut väitöskirjan kirjoittaja – huolimatta siitä, että kyse oli *pro gradu* -väitöksestä. Klinge *et al.* 1987, 374-375 (Klinge).
[3]Gyllenius 3.12.1652. Gardberg & Toijer 1962, 153–154. Hausen 1882, 198.

Cajanus ylistää jo otsikossa respondenttia hyväsukuiseksi ja oppineeksi sekä hänen väitöstään "kauniiksi". Väitöstilaisuudessa "Herra opisa Waldia", siis alan auktoriteetti, *praeses*, johtaa väittelyä "samasta pöntöstä" eli suuren luentosalin katederin ylemmästä osasta. Runottarien Pindos-vuorelle nouseminen symboloi opinnoissa etenemistä, jonka palkaksi saa "kihriöitä" eli seppeleen.[4]

II.F.1. Dissertaatiot ja disputaatiot

Väitöskirjoja (*dissertatio, disputatio*) oli useampia eri lajeja, joista maisterinväitöskirja oli yleisin.[5] Synodaaliväitöskirjat, joissa kreikkaa esimerkiksi Uuden testamentin lainauksina viljeltiin, eivät Turussa yleensä sisällä gratulaatioita, saati kreikankielisiä.[6] Kaikki Turun akatemian kreikankieliset väitösonnittelut on kirjoitettu maisterinväitöskirjoja puolustaville lukuunottamatta kahta onnittelua teologian professori Johannes Flachseniukselle vuonna 1693.[7]

Tohtorinväitöskirja *pro doctoratu* tai *pro licentia* oli mahdollista kirjoittaa vain kolmessa ylemmässä tiedekunnassa. Tohtorinarvo oli harvinainen: tohtorinväitöskirjoja painettiin esimerkiksi Turun akatemian teologisessa tiedekunnassa vain 19 kappaletta.[8] Myös tohtorinväitöskirjalla oli respondentti, mutta väitös oli aina preeseksen kirjoittama. Flachsenius väitteli vuonna 1693 *pro doctoratu* aiheesta pyhät kirjoitukset ja Jumalan sana. Häntä onnittelivat piispa Gezelius nuorempi ja viisi Turun akatemian professoria, joista kreikaksi kirjoittivat pyhien kielten professori David Lund (8 heks.) ja retoriikan professori Christiernus Alander (6 eleg.). Kuvastoltaan nämä onnittelut eivät juuri poikkea maisterinväitöskirjoihin laadituista kreikankielisistä gratulaatioista.[9] Sekä Lund että Alander viittaavat väitöksen aiheeseen. Lund toteaa Flachseniuksen tutkineen "Jumalan sanaa" (ῥήματα θεῖα). Alanderin mukaan silloin kun maa, manner, "loputon" meri ja "jumalallinen luontoneito" (κούρη θεία φύσις) syntyivät, oli sitä ennen kuitenkin jo syntynyt Jumalan sana (λόγος ἔνθεος). Alander puhuttelee teologian professori Flachseniusta "jumalaiseksi rabbiksi", θεοείκελε ῾Ραββί, ja

---

[4]Vall. 3436. Seitsemännen säkeen 'wärjä' viittaa virheisiin: 'Wärjä pojes estämähän' ja 'Puhel wärä wäijymähän'. Kiitän FM Liisa Nuutista huomioista tämän tekstin osalta.

[5]Vallinkoski 1962–66, VIII jakaa väitöskirjat kaikkiaan kahdeksaan luokkaan. Osa niistä koskee vain Turun akatemian loppukautta.

[6]Synodaaliväitökset ja -oraatiot on lueteltu Widenin teoksen (1968) liitteessä. Ne eivät sisälly Vallinkosken (1962–66) bibliografiaan, ja SKB:ssa niitä on vain vuoteen 1700 saakka. Turun synodaaliväitöskirjoissa on yleensä latinankielinen dedikaatio, mutta harvoin gratulaatioita. Joskus gratulaatioissa on kreikankielinen termi otsikossa: ἐπίγραμμα, προσκαίριον, προσφώνημα. Gezelius nuoremman johtamat synodaaliväitökset päättyvät usein sitaattiin Uudesta testamentista tai pitkähköön kreikankieliseen invokaatioon.

[7]Vall. 1003. Flachsenius väitteli tohtorin arvoa varten huhtikuussa 1693, ja toukokuun lopussa hänet promovoitiin Turun akatemian järjestyksessä kymmenenneksi teologian tohtoriksi. Stiernman 1719, 12.

[8]Vallinkoski 1962-66, X.

[9] Molemmissa on latinankielinen otsikko, jossa ilmoitetaan, että kyseessä on tohtorin arvoa varten tehty väitös.

jäljittelee *Iliaan* toisen laulun tunnettua kohtaa johtajien uupumattomuudesta.[10] Lund puolestaan viittaa tohtorin arvon nimittäjään, kuninkaaseen, käyttämällä sanaa ἥρανος isoin kirjaimin: ΜΕΓΙΣΤΟΣ καὶ ΜΕΓ’ ΑΡΙΣΤΟΣ / ΗΡΑΝΟΣ ΗΡΑ ΦΕΡΕΙ σοι ('suurin ja paras auttaja tuntee kiitollisuutta sinua kohtaan', 5–6).[11] Majesteetista puhuessa käytettiin usein isoja kirjaimia. Lund mainitsee myös seppeleen, joka on hänen mukaansa katoamaton tunnus "pyhästä opetuksesta" (6–7).

Maisterin arvoa varten oli julkaistava kaksi väitöskirjaa: ensin *pro exercitio*, sitten *pro gradu*, jotka julkaistiin aina *sub praesidio* eli esimiehisyyden alaisena; yleensä preeseksenä oli professori. *Pro exercitio* oli nimensä mukaisesti harjoitusväitöskirja, joka kouli respondentin väittelytaitoa latinan kielellä (*disputatio*). Siten se oli yleensä preeseksen kirjoittama. *Pro gradu* oli puolestaan näyttö ylioppilaan kirjallisesta latinan taidosta. Usein myös *pro gradu* oli jossain määrin yhteistyön tulos. Moniosaiset sarjaväitökset olivat yleensä preeseksen kirjoittamia. Riippumatta respondentin panoksesta väitöskirjan luomisessa – kirjoittiko itse, osallistuiko kirjoittamiseen vaiko pelkästään puolusti suullisesti professorin kirjoittamaa väitöstä – onniteltiin gratulaatiolla aina väitöksen respondenttia, ei preesestä. Preeseksen nimi saatettiin onnittelussa joskus mainita. Näin tekee fysiikan professori Andreas Thauvonius onnitellessaan Jonas Betulanderia vuonna 1650:

> ’Αρχαῖον δ’ ὀρτῶς [!] νῦν παράγγελμα διδάσκεις,
> ὑπ’ ἐφόρου λεπτοῦ Οὐεζονίου [!] τε λέγεις.
>
> Opetat nyt oikealla tavalla muinaista ilmoitusta, / puhut [= väittelet] Wexioniuksen toimiessa erinomaisena esimiehenä. (3–4. Vall. 4317)

Michael Wexioniuksen esimiehisyyden Thauvonius on siis ilmaissut fraasilla ὑπ’ ἐφόρου.[12] Kreikankielisiä onnitteluja kirjoitettiin yhtä lailla molempien maisterinväitösten respondenteille. Väitöskirjaonnittelujen kuvasto on kuitenkin niin vakiintunutta, ettei gratulaatiossa ole yleensä varmoja sisällöllisiä tai muita viitteitä siitä, kummasta maisterinväitöskirjasta on kyse.[13] Onnittelu *pro exercitio* -väitöksien johdosta ei esimerkiksi keskity leimallisesti väittelytaidon ylistykseen. Professorit kirjoittivat kreikankielisiä onnitteluja tasapuolisesti sekä *pro exercitio* että *pro gradu* -väitösten puolustajille.[14]

Itägötanmaalainen ylioppilas Johannes Aschlinus sai 1670-luvulla kreikankielisen onnittelun ensimmäisestä (1671) ja viimeisestä (1673) väitöksestään; ensin mainitun

---

[10]Säkeet 5-6: ΟΥ δὴ παννύχιος εὕδων θεομήτις ἀρητήρ ('jumalaapelkäävä pappi ei nuku koko yötä'). Vrt. *Il.* 2.24-25: οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα.

[11]Sana ἥρανος, LSJ: 'auttaja', Lampe: 'ylläpitäjä, hallitsija', Schrevelius: *rex*. Väitös on omistettu Kaarle XI:lle. Vuosi 1693 oli kuninkaan riemuvuosi. Ilmaisu ἦρα φέρειν ἐπί τινι on homeerinen.

[12]Vall. 4317. Preeseksen nimi kreikankielisen onnittelun otsikossa, ks. Vall. 21.

[13]Maisterinarvoa symboloi promootiossa annettu seppele, mutta seppeleen anto -teema esiintyy myös *pro exercitio* -väitöskirjojen gratulaatioissa.

[14]1650-luvulla 18 väitöskirjassa on kreikankielinen gratulaatio, kuusi näistä on *pro gradu* -väitöskirjoja, joista puolestaan neljän kreikankielinen onnittelu on professorin laatima.

ylioppilaalta, toisen väitöksen preesekseltä. Ylioppilas Nicholaus Wijkmanin onnittelu (24 r.) Aschlinuksen *pro exercitio* -väitöksen johdosta keskittyy ylistyksessään respondentin hyveellisyyteen. Onnittelu on syllogistinen alkaen yleisluonteisella hyveen pohdinnalla. Wijkman päätyy odotetusti siihen, että juuri Aschlinus toteuttaa hyveen ihanteen. Päättelyä ilmaisevan fraasin jälkeen (διὰ τοῦτο, 17) Wijkman toivottaa onnea, koska Achlinus osoittaa nyt julkisesti oppineisuuttaan tämän teologisen väitöskirjan *avulla*.[15] Aschlinus siis osoittaa oppineisuutensa puolustamalla väitöskirjaa, joka on preeseksen kirjoittama. Tämän vuoksi Wijkman ei voi laskea väitöskirjan hyviä puolia respondentin ansioksi, vaan keskittyy Aschlinuksen hyveellisyyden ylistämiseen.

Aschlinuksen viimeinen väitöskirja (1673) oli lääketieteen alalta. Preeses, professori Elias Til-Landz, kutsuu onnittelunsa (6 eleg.) otsikossa Aschlinusta 'kanssataistelijakseen' (σύμμαχος). Tämä viittaisi siihen, että väitös on tehty yhteistyönä. Til-Landz mainitsee Hippokrateen ja käyttää väitöskirjasta nimitystä harjoitus (ἄσχησις [!]). Hän allekirjoitti onnittelunsa väitöksen preeseksenä (προστάτης) ja lääkärinä.[16]

Edes dissertaatioiden latinankielisestä terminologiasta ei aina selvästi käy ilmi, onko väitös *pro exercitio* vai *pro gradu*. Joskus asia on pääteltävä vain tekstin ulkoisista seikoista kuten siitä, monettako kertaa respondentti väitteli.[17] Tekijäkysymys monimutkaistuu myös sen vuoksi, että myös *pro exercitio* -väitös saattoi olla respondentin kirjoittama ja *pro gradu* -väitös preeseksen. Andreas Håf ilmoittaa onnittelussaan kuitenkin selkeästi, että respondentti on myös *auctor*:

Τοῦθ᾽ ὑποδεικνύει ἐπιλέκτη σου διάλεζις [!],
ἣν περὶ τῆς γαίης ἔγραφες αὐτομάτως.

> Tämän osoittaa huomattava tutkielmasi, / jonka oma-aloitteisesti kirjoitit aiheesta maa. (9–10. Vall. 4003)[18]

Joachimus Tesche puolestaan nimitti väitösonnittelussaan respondenttia termillä συγγραφεύς ('kokoonkirjoittaja'), vaikka väitös oli todennäköisesti preeseksen kirjoittama, koska se on sarjaväitös.[19] On siten aina otettava huomioon ilmaisujen kuvaannollinen merkitys ja onnittelujen vakiintunut kuvasto. Esimerkiksi seppeleen anto -teema esiintyy yhtä lailla *pro*

---

[15]Vall. 710, rivit 19–20: ἐν τόπῳ δημοσίῳ δεῖξαι δόκιμόν τι διὰ ταύτης συζητήσεως τῆς θεολογικής. Wijkman käyttää *doksa*-tyyppistä lopetusta, jonka erikoisuutena on ilmaisu πολιτεία γραμματική. Se viittaa ilmeisesti oppineitten yhteisöön, yliopistoon, jolle Wijkman siis toivoo Aschlinuksen olevan jatkossa kunniaksi.

[16]Vall. 3977, allekirjoitus: ταύτης συζητήσεως προστάτης καὶ ἰατροτέχνης / ᾽Ηλίας Til-Landz. Viittaus Hippokrateeseen, ks. edellä, s. 176. Tämä oli Achlinuksen neljäs väitöskirja. Ensimmäisen ja viimeisen välillä hän puolusti väitöstä myös Petrus Bångin ja Petrus Laurbecchiuksen johdolla. Lagus 1891, 123.

[17]1670-luvun 47 väitöksestä, joissa on kreikankielisiä onnitteluja, vain yksi on otsikkonsa terminologian perusteella *pro gradu* -väitös (Vall. 874). Vallinkoski 1967–69, 93–94 on laatinut luettelot, joissa jakaa väitöskirjat kahteen kirjoittajan mukaan: *praeses et auctor* ja *respondens et auctor*. Luettelot eivät kuitenkaan kata kaikkia väitöskirjoja, vaan vain ne, joissa asia on jollain tavalla julkaisussa ilmaistu.

[18]Adjektiivi ἐπίλεκτος on oikeastaan kaksimuotoinen. Väitöksen, joka on vuodelta 1682, aiheena oli *de terra*.

[19]Vall. 2359 (v. 1704). Sanalla on tässä ehkä merkitys 'yhdessäkirjoittaja' (σύν). Tätä merkitystä ei esiinny antiikin aikana, ks. LSJ.

exercitio- kuin *pro gradu* -väitöskirjojen onnitteluissa, vaikka vasta jälkimmäinen oikeutti promootioon ja maisterinseppeleeseen.

Molemmat maisterinväitöskirjat tarkastettiin ennen painoluvan saamista, ja painokulut maksoi respondentti. Väitöskirjan painos oli 1600-luvulla noin 200 kappaletta. Myös julkaisun liitetekstit tarkastettiin: runouden professori runot ja retoriikan professori suorasanaiset onnittelut ja omisteet.[20] Kreikankieliset onnittelut olivat pyhien kielten professorin vastuulla riippumatta siitä, olivatko ne proosaa tai runoja. Väitöskirjoista ilmestyi myös variantteja, joissa oli eri gratulaatioita ja dedikaatioita.

Vuoden 1655 statuutit määräsivät, että väitöskirjan piti olla vähintään kuutta päivää ennen väitöstilaisuutta kursorin jaeltavana.[21] Kun maisterinväitöskirjat vastasivat sivumäärältään yleensä nykyisiä seminaariesitelmiä, ne pystyttiin tarkastamaan nopeasti. Vuodelta 1733 on säilynyt ylioppilas Gustavus Polvianderin almanakka, johon hän on merkinnyt *pro gradu* -väitöskirjansa Σχεδίασμα *de laudatione funebri* jättöprosessin. Huhtikuun neljäntenä päivänä 1733 Polviander jätti väitöksen professori Isaacus Björklundin esitarkastettavaksi. Björklund tarkasti väitöskirjan kahdeksassa päivässä, ja neljän päivän kuluttua Polviander – suoritettuaan tarvittavat korjaukset – antoi sen kirjapainoon painettavaksi (16.4.). Väitöskirja saapui painosta alle kahdessa viikossa (28.4.), jolloin sovittiin väitöspäivästä (5.5.). Prosessi oli kestänyt siis alle kuukauden.[22] Nimiösivun väittelypäivämäärä jätettiin usein painamatta ja täydennettiin käsin vasta sitten, kun väittelypäivä tiedettiin.

Muutamissa kreikankielisissä väitösonnitteluissa on päiväys, joiden perusteella ne on kirjoitettu hyvissä ajoin ennen väitöspäivää. Andreas A. Heinricius päiväsi onnittelunsa yli kuukautta ennen (26.7.1693) väitöspäivää (7.9.1693), samoin kuin Martinus Peitzius (11.9.1744, väitöspäivä 17.10.1744). Ystävät ja opettajat saattoivat siten aloittaa onnittelujen sepittämisen heti, kun kuulivat väittelijän jättäneen väitöskirjan – siis jo ennen painoluvan saamista. Professori Ericus Falander viittaa kahdessa onnittelussaan muutaman päivän päässä (παρ᾽ ὀλίγας ἡμέρας) olevaan väitöstilaisuuteen.[23]

Turun akatemian lähes 4500 väitöskirjassa noin viidessä prosentissa on yksi tai useampi kreikankielinen gratulaatio: 227 väitöskirjassa on yhteensä 266 kreikankielistä väitösonnittelua. Niitä sepiteltiin yli sadan vuoden ajan Johannes Tobetiuksen onnittelusta (1649) hyveen olemusta pohdiskelevan väitöksen johdosta Jacobus Gadolinin onnitteluun (1754) taloustiedettä käsittelevän hyödyn ajan väitöksen johdosta. Aikakauden hengen muutos näkyy myös näiden väitöskirjojen kreikankielisten onnittelujen tematiikassa. Väitösonnitteluita kirjoitettiin kreikaksi eniten 1680-luvulla: 74 onnittelua 59 väitöskirjassa, mikä tarkoittaa keskimäärin seitsemää gratulaatiota vuodessa. Turun akatemian ensi vuosikymmenillä

---

[20]Vallinkoski 1962–66, VIII. Klinge *et al.* 1987, 436 (Klinge).
[21]Schybergson 1918, 49–50, jossa käännös statuuteista. Niissä määriteltiin väitöspäivä (viikonpäivä), pituus, sävy (ei saanut käyttää loukkaavaa kieltä) jne., Schybergson 1918, 50-51. Ks. myös Vallinkoski 1962–66, XI.
[22]Vall. 504. Grönroos 1957, 161–162. Polvianderin väitöskirjan otsikko σχεδίασμα tarkoittaa harjoitustyötä, kyhäelmää.
[23]Heinricius (Vall. 4265), Peitzius (Vall. 1618) ja Falander (Vall. 874 ja Vall. 875).

kreikankielisiä väitösonnitteluja kirjoittivat pääosin ylioppilaat. Vasta 1670-luvulla professorit ja muut jo virassa olevat kirjoittivat lähes yhtä paljon gratulaatioita kuin ylioppilaat – tai oikeastaan opettajien kirjoittamien onnittelujen määrää oli nostamassa nimenomaan yksi professori, Ericus Falander. 1660-luvun vähäinen onnittelujen määrä kiinnittää huomiota, etenkin kun juuri vuosikymmenen alkupuolella julkaistiin runsaasti väitöskirjoja.[24]

Turun 266 keikankielisestä väitösonnitteluista 43 % on suorasanaisia (112 / 152) – kaksi on kadonnut, joten mitta ei ole tiedossa. Runomitoista suosituin oli heksametri (86), elegistä mittaa käytettiin 61 onnittelussa, jambia kolmessa, *adoneus*-mittaa ja sapfista yhdessä väitösonnittelussa. 1670-luvulla kirjoitettiin huomattavasti enemmän proosaa kuin runoa (37 / 14). 1680-luvulla runo- ja proosamuoto olivat lähes yhtä suosittuja (39 / 35) ja 1690-luvulla puolestaan kirjoitettiin enemmän runomuotoisia (48 / 15) – heksametriä (35), elegistä mittaa (12) sekä yksi jambimittainen onnittelu. Heksametrin ylivoimaiseen suosioon 1690-luvulla vaikutti epäilemättä professori Lundin esimerkki. *Epistula gratulatoria* oli etenkin professori Ericus Falanderin käyttämä muoto 1670-luvulla, mutta sitä esiintyi jo ennen hänen aikaansa. Muutamissa tapauksissa se tarkoitti myös tervehdyssanojen käyttöä otsikossa, ei vain loppuklausulaa (ἔρρωσο). Tarkimmin kirjemuotoa jäljitteli Sveno Dimberg 1670-luvulla.[25] Isonvihan jälkeen sepitettiin enää 32 kreikankielistä väitösonnittelua, joista täsmälleen puolet oli suorasanaista.

II.F.2. Retorinen laji

Väitösonnittelu on retorisesti määrittelemätön tekstilaji, vaikka siitä on olemassa runsaasti esimerkkejä. Tekstilajin välttämättömät eli primääriset elementit ovat kirjoittaja, kohdehenkilö sekä tekstin tarkoitus. Maisterinväitösonnittelun kirjoittaja oli opiskelijatoveri tai opettaja; kohdehenkilö oli aina opiskelija ja tekstin tarkoituksena oli onnitella opinnäytteen – kirjallisen tai suullisen tai molempien – johdosta.[26] Vaikka niin dissertaatioiden kuin oraatioidenkin onnittelut olivat yleisiä, eivät Scaliger, Buchlerus tai Turussa Miltopaeus ja Achrelius niitä erikseen huomioineet. He käyttävät vain yleisnimitystä *gratulatoriae* tai *gratulationes*, mikä käsittää kaikki mahdolliset onnittelun lajit.[27]

Opinnäytteiden kreikankieliset onnittelut muistuttavat tematiikaltaan promootio-onnitteluja ja jäähyväistervehdyksiä (*propempticon*), joissa ylistetään vastavalmistuneen ylioppilaan opintomenestystä. Etenkin väitösonnittelulla on temaattisia yhtäläisyyksiä myös

[24]Klinge *et al.* 1987, 398 (Klinge).
[25]Vall. 746 ja Vall. 883.
[26]Retorisen tekstilajin primaaristen elementtien määrittelemisestä, Cairns 1972, 21 ja edellä, s. 53
[27]Miltopaeus 1669, 436-445: *gratulatoriae*. J.C. Scaliger esittelee *paideuterionin*, jossa oppilas kiittää opettajaansa.

installaatio-onnitteluun – merkitsihän väitöskirjojen puolustaminen etenemistä akateemisella uralla. Matthias Salinius, joka kirjoitteli sekä installaatio- että väitösonnitteluja, käytti molempien otsikoissa samaa puhuttelua tai tervehdystä merkitsevää προσφώνησις-termiä: väitösonnittelussa Συγχαριστικὴ προσφώνησις ('onnitteluterveh dys') ja installaatio-onnittelussa Εὐκτικὴ προσφώνησις ('toivotteleva tervehdys').[28]

Menandros Reetori omisti puhuttelulle tai tervehdykselle (προσφώνησις, lat. *prosphoneticon*) oman lukunsa. Hän määritteli sen olevan virkamiehen ylistyspuhe, johon kuitenkaan ei sisälly kaikkia varsinaisen ylistyspuheen (*encomium*) elementtejä. *Prosphoneticon* on Menandroksen mukaan ylistyspuheen "kuva": se koskettelee samoja teemoja, mutta ei yksityiskohtaisesti, vaan hyvin yleisellä tasolla. Lisäksi *prosphoneticon* käsittelee nimenomaan kohdehenkilön tekoja. Menandroksen mukaan tekoja ja hyveitä voi ylistää myös negaation kautta – esimerkiksi, että virkamies ei ole epäoikeudenmukainen eikä ota vastaan lahjuksia.[29]

Kun väitösonnittelussa – väitöskirjaonnittelussa – käsitellään väitöskirjaa, kirjallista työtä, se muistuttaa kynnystestejä, ts. kustantajien, kirjan tekijöiden ja kirjanpainajien kirjoihin liittämiä saaterunoja ja -kirjeitä. Miltopaeus tarkastelee epideiktisen retoriikan yhteydessä juuri kirjallisia töitä yhtenä ylistämisen kohteena.[30] Tällaiset ylistykset muistuttavat hänen mielestään tiettyjen kirjallisten harjoitusten käsittelyä, nimittäin anekdootin ja mietelmän (*chria* ja *gnoma*). Niissä on myös didaktiselle puheelle (*genus didascalicum*) ominaisia piirteitä. Miltopaeus mainitsee viimeksi mainitusta esimerkkinä Afthonioksen harjoituspuheen, jonka aiheena oli viisaus (σοφία).[31] Miltopaeuksen mielestä kirjallisen työn ylistykseen kuuluu ensin tekijän viisauden ylistäminen, sitten teoksen ylistäminen, jossa kiitellään työn vilpittömyyttä ja osoitetaan sen yleinen hyödyllisyys. Lisäksi kirjoitusta on verrattava muihin saman alan kirjoituksiin.[32] Turun kreikankielisissä väitöskirjojen tai opinnäytepuheiden onnitteluissa ei väitöskirjaa tai puhetta verrata kuitenkaan muihin kirjoituksiin. Sen sijaan ylistetään niin respondenttia tai puhujaa kuin väitöskirjaa tai oraatiota.

Preeseksen ja muiden professorien kirjoittamat gratulaatiot olivat usein ennen varsinaista tekstiä, siis ikään kuin kynnysteksteinä, opiskelutovereiden onnittelut taas professorien gratulaatioiden jälkeen tai väitöskirjan lopussa. Opettajan kirjoittama onnittelu saattoi toimia eräänlaisena respondentin suosituksena ja opinnäytteen mainoksena – jos opinnäyte oli respondentin kirjoittama. Mitä useamman professorin onnittelun opinnäytteeseensä sai, sitä paremmalta näytti ylioppilaan kontaktiverkko, hänen integroitumisensa akateemiseen yhteisöön. Toisaalta useamman onnittelun mukaan ottaminen nosti myös väitöskirjan painattamiskuluja.

---

[28]Väitöskirjaonnittelu v. 1695 (Vall. 2342) ja installaatio-onnittelu v. 1698 (Mel. 1681).
[29]Men. Rhet. 2.10.414.31–418.4.
[30]Miltopaeus 1669, 302–316: *De ratione laudandi dicta, aut scripta*.
[31]Afthonioksen περὶ σοφίας oli esimerkki anekdootin (χρεία, *chria*) käytöstä. Mietelmänä oli edellä useaan kertaan mainittu viisauden katkera juuri ja makea hedelmä. Ks. edellä, s. 63 ja s. 170.
[32]Miltopaeus 1669, 302–304 ja 202.

Professori saattoi gratulaatiollaan ilmaista jopa tiedepoliittisen kannanoton. Turun akatemiassa oli muutamia tapauksia, joissa professorin (latinankielinen) väitöskirjaonnittelu synnytti oppiriitoja.[33] Professorit laativat gratulaatioita varmasti myös *ex officio* johtamiensa väitöskirjojen respondentille: Torsten Rudeen kirjoitti 57, Daniel Achrelius peräti 107 latinankielistä väitösonnittelua.[34] Kreikankielisten väitösonnitteluiden kirjoittajista suurempi osa oli kuitenkin opiskelijoita, etenkin respondentin osakuntatovereita. Ylioppilaan kirjoittama onnittelu haki arvonantoa kirjoittajalleen, joka tekstillä osoitti oppineisuuttaan.[35]

Kreikankielisissä väitösonnitteluissa dissertaatiosta käytetään termejä, jotka tarkoittavat tutkimusta (ζήτησις, συζήτησις), mutta myös väittelyä (διάλεξις).[36] Usein ilmoitetaan, että respondentti on väitöskirjassaan 'osoittanut' (δείκνυμι, δηλόω) jotakin, kuten ahkeruutensa, älykkyytensä tai oppineisuutensa. Vain muutamassa gratulaatiossa käytetään respondentista partisiippia ἀποκρινόμενος, joka vastaa latinan *respondens*-sanaa.[37] Respondentin nimi esiintyy otsikossa, itse tekstissä tai joskus myös molemmissa. Nimi kirjoitettiin tekstiin yleensä isoilla kirjaimilla fraktuuralla tai translitteroitiin kreikkalaisin kirjaimin; jälkimmäistä harrastettiin varsinkin 1670-luvulla. Joskus translitteroitiin vain etunimi, kuten ΛΑΟΥΡΕΝΤΙΟΣ Wulf (Vall. 42), joskus pelkkä sukunimi. 1680-luvun puolenvälin jälkeen nimien translitterointi kreikaksi väheni ja alettiin käyttää enemmän normaalisti kirjoitettuja nimiä, siis fraktuuraa kreikan joukossa. Nimen mainitseminen ei kuitenkaan ollut välttämätöntä: erisnimen sijaan käytettiin erilaisia suhdetta ilmaisevia sanoja ('ystäväni', 'veljeni'). Opiskelutoveri ilmaisi suhteensa respondenttiin myös sanoilla 'kanssataistelija' (συστρατιώτης, σύμμαχος), 'maanmies' (ὁμοχώριος, πατριώτης) tai 'kollega, veli' (ἀδελφός). Biologinen veljeys ilmaistiin vaikkapa sanalla ὁμογάστριος ('samasta kohdusta syntynyt') tai κασίγνητος. Myös professorit kutsuivat kollegiaalisesti respondentteja ystävikseen ja kanssataistelijoikseen: yhteisin ponnisteluin oli päästy tähän asti, väitöskirjaan saakka.

Gratulaatiossa onniteltiin respondenttia, joten preeses-termin tai fraasin *sub praesidio* vastineita ei kreikankielisissä onnitteluissa juuri ole. Henricus Winterus käytti ilmaisua professorin alaisuudessa tai johdolla (ὑπὸ καθηγητοῦ) väitöksestä, joka oli preeseksen kirjoittama:

> ὑπὸ τοῦ ἐνδοξοτάτου καθηγητοῦ τῆς ἑαυτῆς εὐπορίας καὶ τῆς ἀκριβείας δημοσίαν δίδως πεῖραν.

---

[33]Klinge *et al.* 1987, 422 ja 434-435 (Klinge).
[34]Kajanto 2000, 161–162.
[35]Kreikankielisten väitösonnitteluiden sanamuodot lähenevät toisinaan myös erästä antiikissa hyvinkin standardoitua kirjallista tyyppiä, kunniapiirtokirjoitusta. Siinä hyväntekijä, ylistyksen kohde, sai monenlaisia kunnianosoituksia, kuten seppeleen. Itse piirtokirjoitusteksti steeleineen oli kunnianosoitus. Kunniapiirtokirjoituksien terminologiasta, ks. esim. Frösén 1997, 25–26 (Mika Hakkarainen).
[36]Kreikan διαλέγεσθαι tarkoitti alunperin väittelyä ja puolustautumista väittelyssä, LSJ. Vuoden 1734 väitösonnittelussa on käytetty termiä ἐμπλοκή, mikä viittaa kompilatoriseen väitökseen (Vall. 509).
[37]Vall. 3898 (v. 1650), Vall. 3990 (v. 1674) ja Vall. 3825 (v. 1684), jossa ὁ ἀποκρίνων.

> [---] mitä kunnioitettavimman professorin johdolla sinä annat julkisen näytön omasta edistyksestäsi ja terävä-älyisyydestäsi. (25–27. Vall. 968) [38]

Termi καθηγητής ('opettaja, ohjaaja') oli melko vakiintunut profesoria vastaava termi: sitä käytettiin myös kreikankielisten väitöskirjojen nimiölehdillä. Toisaalta sen rinnalla oli käytössä myös διδάσκαλος-sana ('opettaja'). *Praeses*-sanan kreikankielisiä vastineita olivat etenkin προστάτης, ἐπιστάτης ja παραστάτης 'edessä-, vierelläseisoja, tukija', joita muinaiskreikassa käytettiin myös sotilastermeinä. Vuonna 1673 Andreas Hygridius puolusti Enevaldus Svenoniuksen johdolla sarjaväitöskirjan *Artificium Delilae mysticum* yhdettätoista osaa. Preeses allekirjoitti kreikankielisen onnittelunsa seuraavasti: τῆς συζητήσεως παραστάτης ΕΝΕΒΑΛΔΟΣ ΣΒΕΝΟΝΙΟΣ Διδάσκαλος ('Väitöksen preeses Enevaldus Svenonius, professori', Vall. 3768). Saman väitöskirjasarjan seitsemännen osan (1672) respondentin onnittelussa Michael Brudgum käyttää *sub praesidio* -fraasia vastaavana ilmaisua ὑφ᾽ ἡγεμόνι ('johtajan alaisuudessa, ohjauksessa'). Brudgum kiittelee respondenttia nimenomaan hyväksi väittelijäksi:

> Ἰσχὺν καὶ δύναμιν τοῦ θείου ῥήματος εἶναι,
> Αἰδεσίμῳ πάντως δεῖξας ὑφ᾽ ᾿Ηγεμόνι.
> Παντουργοὺς συνετῶς φιμοῖς τοὺς ἀντιλέγοντας,
> ῞Ενθεν ἀναθρώσκει Σοι προκοπὴ μεγάλη.

> Kaiken kaikkiaan osoitit kunnioitettavan johtajan ohjauksessa / jumalallisen sanan voiman olevan väkevä. / Vaiennat älykkäästi viisaat vastaväittäjäsi, siitä kimpoaa sinulle suuri menestys. (5–8. Vall. 3764)[39]

Väitöskirjan väitteen "osoittaminen" on tässä onnittelussa edeltävä tapahtuma väittelytilaisuuden opponenttien torjumiseen nähden.[40] Väitöstilaisuus kuvataan usein tässä ja nyt -tapahtumana: mainitaan katederille nouseminen tai sieltä julkisesti puhuminen. David Assenius totesi vuoden 1685 onnittelussaan, ettei respondentti arastele puolustaa joitakin kirjoittamiaan fysiikan ongelmia julkisesti katederilta.[41] Gabriel Procopaeus aloitti onnittelunsa veljelleen (κασίγνητος) viittamalla tältä saamaansa kirjeeseen:

> ῞Οταν διὰ τῆς σου ἐπιστολῆς ἐμήνυσάς, Σὲ μετὰ μικρὸν διαλέξεσθαι περὶ θέματος φιλολογικοῦ, οὗ τίτλον πρώτη ταύτης τῆς συζητήσεως σελὶς ἐμφανῶς γνωρίζει, παραυτίκα χαρὰ μεγάλη τήν μου καρδίαν κατέλαβε

---

[38]Winterus pohtii onnittelussaan (1676) myös dialektiikan merkitystä viitaten Scaligeriin sekä vertaa respondenttia hevoseen, ks. edellä, s. 172 ja 183.

[39]Verbi δείκνυμι vaatii oikeastaan *accusativus cum participio* -rakenteen.

[40]Aoristi (δεῖξας) ilmaisee siis aiempaa tapahtumaa verbiin φιμόω nähden. Viittaako se tässä tapauksessa siis kirjoittamiseen? Tämä on kuitenkin respondentti Nicolaus Fonteliuksen ainoa väitös – mahdollisesti siis *pro exercitio*. Lagus 1891, 127.

[41]Vall. 1418, rivit 8-11: ἵνα νῦν ἔνια τὰ προβλήματα ἐκ τῆς φυσικῆς συγγεγραμμένα δημοσίᾳ ἐκ τῆς καθέδρας διασώζειν οὐκ αἰσχύνῃς. Respondentti Balthasar Govinius väitteli *pro gradu*.

> Kun kirjeen välityksellä ilmoitit, että pian väittelet filologisesta aiheesta, jonka nimen tämän väitöksen ensimmäinen sivu selkeästi ilmoittaa, valtasi sydämeni heti suuri ilo [---] (1–5. Vall. 2334)

Christianus Procopaeus väitteli vuonna 1693 *pro gradu*. Oliko Gabriel Procopaeuksella hallussaan paitsi kirjettä myös jo painettu väitöskirja, jonka veli oli lähettänyt hänelle? Yhtä hyvin kyse voi olla retorisesta keinosta, tavasta aloittaa viittaamalla senhetkiseen tilanteeseen tai tulevaan väitöstilaisuuteen. Gabriel-veljen lisäksi Christianus Procopaeusta onnitteli Ericus Castelius, joka aloitti runonsa (12 eleg.) viittauksella respondentin kreikkalaisperäiseen nimeen:

1 ΣΟὶ ἐπίκλησις ἔγεντο λίην ἑδανὴ Προκοποῖε,
᾿Εκ προκοπῆς κατέχεις τήν Σου ἐπωνυμίαν.
Αὕτη ἐπικρατέως ἐπεμαίετό Σε σκοπιάζειν,
Πῶς ποιῇς προκοπὰς γράμμασιν εἰν ἐτεάς.

> SINUlla, Procopaeus, on ylen hieno sukunimi, / nimesi johtuu edistys-sanasta. / Nimi innosti sinua pohtimaan tarmokkaasti, kuinka aidosti edistyisit opinnoissasi. (1–4. Vall. 2334)

Itägötanmaalainen Elisaeus Hwal puolusti vuonna 1683 Daniel Achreliuksen johdolla väitöskirjaa, jonka aiheena olivat valaat (*Cetographia*). Osakuntatoveri Gudmundus Amnelius solmi onnittelussaan (10 heks.) yhteen respondentin nimen ja väitöksen aiheen: "Nyt nouset katederille puolustamaan (διασώζειν) totuudellisesti / valaiden nimeä ja omia lahjojasi."[42] Samalla kun Hwal esittelee valaiden ominaisuuksia, hän samalla puolustaa sukunsa nimeä (Hwal) ja esittelee omaa lahjakkuuttaan; pelastamista merkitsevä διασώζειν-verbi sisältää tässä onnittelussa humanisteille perin rakkaan ajatuksen nimen pelastamisesta unohdukselta. Väittelijän nimi saattoi siis toimia onnittelun herätteenä.[43] Sananselityksillä oli muutenkin vahva asema ajan tieteenharjoituksessa: dissertaatio aloitetiin yleensä tutkittavan käsitteen ja siihen liityvien termien etymologisella analyysillä.

---

[42]Vall. 39, säkeet 3-4: Νῦν καθέδραν βαίνεις ἐπ᾽ ἀληθείᾳδιασώζων / Τοὔνομα τῶν κητῶν αὐτῶν καὶ τ᾽ ἴδια δῶρα. Väitöskirjan sisällöstä, ks. Kallinen 1995, 109. Myös Petrus Ulnerus toteaa yhtä konkreettisesti: νῦν καθέδραν βαίνεις (Vall. 3809). Ulneruksen onnittelu on vuodelta 1680.

[43]Muita sanaleikin sisältäviä kreikankielisiä väitösonnitteluja: Seirenius ja seireeni (Vall. 96), Hygridius 'verso' (Vall. 3768), Nicolaus 'kansan voittaja' (Vall. 11), Laurbecchius 'laakeripuu' (Vall. 4022 ja Vall. 1476) ja puheonnittelu (SKB 3175). Väittelijän nimi saattoi toimia myös itse väitöskirjan aiheen innoittajana. Klinge *et al.* 1987, 405 (Klinge). Ks. myös edellä nimimagiasta, s. 166 n137.

II.F.3. Vertailumateriaali

Turun akatemiassa kreikankieliset väitösonnittelut olivat Turun suurin kreikankielisten epideiktisten pientekstien ryhmä. On todennäköistä, että väitösonnittelu oli myös muissa yliopistoissa suosituin kreikankirjoittelun laji.[44]

Vertailumateriaalini koostuu pienestä otoksesta, 41 väitösonnittelusta, joista pääosa on Upsalasta. Tässäkin satunnaisessa otoksessa kiinnittää huomiota proosaonnittelujen vähyys verrattuna Turun materiaaliin: vain kolme on suorasanaista ja niistäkin yksi Turun akatemian ylioppilaan laatima. Yksi suorasanaisista on selkeästi *epistula gratulatoria*, joka alkaa latinankielisellä tervehdyksellä, jonka joukossa on kreikankielinen tervehdyssana (εὖ πράττειν), ja päättyy kreikankieliseen loppuklausulaan (ἔρρωσο).[45] Vertailumateriaalin onnitteluissa heksametriä ja elegistä mittaa on lähes yhtä paljon (17/16). Lisäksi käytetään myös jambia ja sapfista mittaa (3/1). Onnittelut ovat yleensä varsin lyhyitä, 6–8 säettä. Professoreita Upsalan kirjoittajista on kolme: Johannes Stalenus, Petrus Aurivillius, ja Henricus Ausius – kaikki kreikan professoreita. Epäilemättä samoin kuin Turussa myös Upsalassa etenkin kreikan professorit kirjoittelivat väitösonnitteluja kreikaksi. Kuten Turun akatemian väitösonnitteluissa myös Upsalassa respondentin sanottiin osoittaneen tai selvittäneen (φαίνειν, σαφηνίζειν) jotakin: oppineisuutensa, viisautensa tai hyveellisyytensä.

Vertailumateriaalin väitösonniteluissa ei ole varsinaisia sitaatteja, joissa auktorin nimi olisi mainittu tai ilmaistu muuten, että kyseessä on sitaatti. Vain yhdessä onnittelussa vuodelta 1682 viitataan antiikin auktoriin: Palaifatokseen, jonka edition Brunnerus oli julkaissut Upsalassa vuonna 1663.[46] Myös imitaatiota esiintyy vähän; jäljitellään lähinnä Hesiodoksen fraseologiaa. Antiikin mytologiaa käytetään hiukan vertausesimerkkeinä (*exempla*) tai alluusiona: Foibos, muusat ja Pallas Athene.[47] Upsalan yliopiston ensimmäinen kreikan professori Johannes Stalenus lopetti vuonna 1631 onnittelunsa toivotukseen, jossa mainitsee kolme runotarta: "Sen vuoksi valmistaa Urania sinulle seppeleen, / Terpsikhore kuuluisuuden ja Melpomene maineen."[48]

Kreikankielisen väitösonnittelun allekirjoitus on vertailumateriaalissa yleensä latinaksi. Petrus Aurivillius käyttää allekirjoituksessaan improvisaatiota merkitsevää αὐτοσχεδιάζειν-verbiä. Yleensä myös otsikko on latinankielinen, joskus käytetään jotakin yksittäistä kreikankielistä sanaa: ᾽Αλλό ('toinen'), ὀκτάστικον [!] ('kahdeksansäe'), ΤΩΙ

---

[44]Fantin kreikankielisten epideiktisten pientekstien luettelossa lähes puolet (46 kappaletta) on väitösonnitteluita. Fant 1775-86 I, 2–24 ja 118–119.
[45]Liite 2. Väitösonnittelut, nro 39 vuodelta 1703.
[46]Ks. Liite 2: Väitösonnittelut, nro 32. Onnittelu on Johannes Bilbergin laatima.
[47]Liite 2. Väitösonnittelut, nrot 4, 6 ja 31.
[48]Liite 2. Väitösonnittelut, nro 1, säkeet 7–8: Οὔνεκά σοι στέφανον σκευάζει Οὐρανία τε / Τερψιχόρη εὖχος, Μελπομένη τε κλέος. Floderus 1785–89, 10 alaviite r luettelee Stalenuksen kirjoittamia kreikankielisiä tekstejä. Pääosan hän kirjoitti toimiessaan kreikan professorina (1624–40).

ΑΥΤΩΙ ('samalle').[49] Esimerkki pidemmästä kreikankielisestä otsikosta on Samuel Troiluksen onnittelussa vuodelta 1729: "Upsalan runottarien tervehdys Länsi-Intian Björkille, heidän innokkaalle palvelijalleen".[50] Tämä otsikko on jaettu eri riveille:

Μουσῶν τῶν Οὐψαλίδων
Προσφώνημα
πρὸς
Τὸν ΒΙΡΚΙΑΔΗΝ τὸν ΙΝΔΟΝ
ΕΣΠΕΡΙΟΝ
᾽Οτρηρὸν αὐτῶν θεράποντα

Respondentti Tobias Björk oli *Americanus-Dalecarlus*, Taalainmaalta Amerikkaan lähteneen siirtolaisen poika, joka oli tullut siis opiskelemaan Upsalaan. Troilus viittaa onnittelussa (6 eleg.) asiaan toteamalla: "Rakas vieras, joka saavuit tänne kaukaisesta maasta / poimimaan viisauden rakastettavia kukkia".[51] Troilus toivottaa terveyttä ja menestystä sekä käyttää Turun akatemian onnitteluissa usein käytettyä lopetustyyppiä σπευδέμεν, ὡς ἤρξω ('jatka niin kuin aloitit', 5).[52]

Vertailumateriaalin sisällöltään mielenkiintoisin väitösonnittelu on Upsalan ylioppilaan Johannes Bilbergin 18-säkeinen runo jambista trimetriä. Johannes Palmroot puolusti vuonna 1685 kreikan kielen historiaa käsittelevää väitöstä.[53] Seuraavassa Bilbergin onnittelun kappaleisiin jaettu käännös (ks. *Kuva 7*):

Kaunis Ateena, Pallaan kuulu kaupunki,
kerran Kreikanmaan kunnioitettu silmäterä.
Muinoin sinä kuulit taitavuudestasi
ja hengitit miekan ja tulen voimaa.
Kaiken kasvatuksen äiti,
olit viisas opettaja, kaikkien kunnioittama.
Olit runottarien valpas kasvattaja,
sananvapauden (ἐλευθερόστομος) ihanne.

Nyt sinulta raukalta on riistetty kunniasi,
sinä valitat, kun sinut on myyty barbaarien orjaksi

minäkin suren itkien, suren sinua huono-onnista,
tätä jumalien lähettämää onnenkäännettä
tätä todella onnetonta kohtaloa, joka tapahtui lyhyessä ajassa.
Sinun valosi joutui sellaiseen onnettomuuteen,
ettet tunne enää muita taitoja
kuin oliivipuiden versojen poimimisen;
voimasi on kadonnut, kielesi on puolibarbaarista (μιξοβάρβαρος),
turhaan Ateenassa palvon Ateenaa.[54]

---

[49]Ks. Liite 2. Väitösonnittelut, nrot 29, 1, 25, 3 ja 33.
[50]Liite 2. Väitösonnittelut, nro 41. Björk omisti luonnonoikeutta käsittelevän väitöskirjansa isälleen englanninkielisellä dedikaatiolla.
[51]Liite 2. Väitösonnittelut, nro 41, säkeet 1–2: Ξεῖνε φιλ᾽, ὅς κ᾽ ἀπίης ἐκ γαίης ἐνθαδ᾽ ἱκάνεις, / ᾽Ανθέων δρεψέμεναι τῆς σοφίης ἐρατῶν.
[52]Vrt. myös Liite 2. Väitösonnittelut, nro 3 ja 4.
[53]Lagerlöf – Palmroot 1985. Liite 2. Väitösonnittelut, nro 35.
[54]Säkeen seitsemän sanan ἔες tulkitsen olevan yhtä kuin ἦς.

Bilbergin onnittelu käsittelee vain väitöskirjan aihetta eikä varsinaisesti onnittele respondenttia. Myös väitöskirjassa pohdittiin kreikan kielen "rappiota". Onnittelu on osin *monodiaa* surunilmaisuineen. Valitus turkkilaisten hallitseman Ateenan kohtalosta oli humanistien vakioaihe. Bilbergin mukaan Kreikan sivistys ei ole enää Ateenassa: Ateenaan ei kannata mennä kunnioittamaan kreikkalaista sivistystä.[55] Bilberg toimi valmistuttuaan yliopiston matematiikan ja teologian professorina. Hän oli kartesiolaisuuden kannattaja.[56]

Suomalaisten kirjoittamia onnitteluja vertailumateriaalissa on kaikkiaan kahdeksan: Tarton yliopistossa Turun ylioppilaat Ericus Castelius ja Henricus Bartholinus sepittivät molemmat väitösonnittelun; lisäksi tulevat turkulaiset Nicolaus Nycopensis ja Johannes Gezelius vanhempi kirjoittelivat kreikankielisiä väitösonnitteluja.[57] Gezelius vanhempi myös johti vuonna 1650 Tukholmassa kymnaasiväitöstä, jonka respondenttia onniteltiin myös kreikaksi.[58] Upsalan yliopiston väitösonnitteluiden kirjoittajista kaksi on suomalaista, nimittäin Johannes Cajanus ja Gabriel Mathesius.[59]

Johannes Gezelius vanhempi kirjoitti Tarton professuurinsa aikana yksitoista kreikankielistä väitösonnittelua. Yhdessä niistä (9 heks.) vuodelta 1647 hän mainitsee "laulaja Homeroksen" (Ἀοιδὸς Ὅμηρος), jonka mukaan Apollon, Zeus ja runottaret hallitsevat täysin laulajia ja soittajia. Nämä ovat kuitenkin onnellisia, koska heidän, runottarien rakastamien, huulilta virtaa suloinen puhe. Kyseessä ei ole kuitenkaan Homeros-sitaatti, vaan mukailtu ote Hesiodoksen *Jumalten synnystä*.[60]

Pohjalainen Gabriel **Mathesius** opiskeli Turussa vain muutaman kuukauden vuonna 1723. Sitten hän kirjottautui Upsalaan, mistä valmistui priimuksena maisteriksi 1734. Kolme vuotta myöhemmin hän sai Upsalan yliopiston kreikan kielen professuurin.[61] Eteläpohjalainen Gabriel Arctopolitanus väitteli vuonna 1728 Upsalassa Fabianus Törnerin johdolla aiheenaan muinaissuomalaisten uskonto (*De origine ac religione Fennorum*). Mathesius kirjoitti kahdelle sivulle ladotun kreikankielisen onnittelun (53 r.), jossa hän käsitteli väitöksen keskeisiä kysymyksiä.[62]

Aluksi Mathesius pohtii epäjumalien palvontaa (1–31). Hänen mukaansa ihminen luonnostaan (ἔμφυτος) tietää, että Jumala on olemassa ja välittää ihmisistä. Tästä huolimatta on olemassa sellaisia ihmisiä, jotka eivät usko Jumalaan tai joiden mielestä Jumala ei välitä "maan

---

[55]Kymmenisen vuotta ennen tätä väitöstä eli vuonna 1674 olivat venetsialaiset tosin vallaneet Ateenan. Tykinkuulillaan he kuitenkin aiheuttivat suurta tuhoa Akropoliin rakennuksille.
[56]Bilberg sepitti ainakin 23 kreikankielistä epideiktistä tekstiä, joista 17 oli väitösonnitteluja. Fant 1775–86, 66. Ks. myös Annerstedt 1909, 289.
[57]Liite 2. Väitösonnittelut, nrot 2, 9–11, 36 ja 37. Ks. myös Liite 3, jossa Nycopensiksen ja Gezeliuksen kaikki kreikankieliset väitösonnittelut. Olen nähnyt niistä vain Liitteessä 2 mainitut.
[58]Liite 2. Väitösonnittelut, nro 17.
[59]Liite 2. Väitösonnittelut, nrot 27 ja 40. Bartholinuksen onnittelusta, ks. edellä stipendien esittelyn yhteydessä, s. 146. Cajanuksen unia käsittelevästä onnittelusta, jossa hän imitoi Moskhosta, ks. Korhonen 2002a, 182–183.
[60]Jaanson 538, säkeet 1–5, vrt. Hes. *Th.* 94–97.
[61]Lagus 1891, 370. Mathesius kirjoitti vuonna 1729 Upsalassa kreikankielisen onnittelun ystävälleen, joka väitteli Turussa (Vall. 487).
[62]Liite 2. Väitösonnittelut, nro 40.

asukkaista".[63] Mathesius esittelee siis teistisen, ateistisen ja deistisen maailmankatsomuksen – käyttämättä kuitenkaan näitä termejä. Teismin suhteen hän viittaa Ksenofoniin, jonka mukaan Sokrates kehottaa kunnioittamaan jumalaa.[64] Kun ihmiset loivat omia uskontojaan, seurasi Mathesiuksen mukaan sellaista hulluutta kuin lasten ja nuorten tyttöjen uhraamista. Nämä ihmiset (οἱ ἐθελοθρησκεύοντες) myös palvoivat pronssista, puusta ja kivestä tehtyjä jumalankuvia ja pyhittivät jumalille lehtoja ja muita paikkoja.[65] He pitivät myös monia asioita pyhinä, uhrasivat niille (θύω):

> Οἷον οἱ Φρύγες ἔθυον σελήνῃ, Αἰθίοπες ἡμέρᾳ, Πέρσαι πυρί, Αἰγύπτιοι ὕδατι, Πηλουσιῶται κρομμύῳ, ἀκίνακι οἱ Σκύθαι, περιστερᾷ Ἀσσύριοι, βοὶ Μεμφίται, καὶ τῶν ἄλλων οἱ μὲν κροκοδείλῳ, οἱ δὲ αἰλούρῳ, οἱ δὲ καὶ τῷ πίθηκι [!]. Τί δὲ δεῖ περὶ τούτων πλείω εἰπεῖν, καθ' ἕκαστον διεξελθόντα; Ὅτι μήθ' οἱ Φίννοι ἀλλοτρίως εἶχον μήτε πρὸς τὴν πολυθεότητα, μήτε πρὸς εἰδωλολατρείαν, μήτε καὶ πρὸς τὴν ἐθελοθρησκείαν, δηλοῖ, οἶμαι, διατριβή Σου, σοφὸν δὴ ἔργον, ὦ φίλτατέ τε καὶ ἥδιστε ΑΡΚΤΟΠΟΛΙΤΑΝΕ.
>
> Niinpä fryygialaiset palvoivat kuuta, etiopialaiset aurinkoa, persialaiset tulta, egyptiläiset vettä, pelusionilaiset sipulia, skyyttalaiset miekkaa, assyrialaiset kyyhkysiä, memfisläiset härkää ja muista pakanakansoista toiset krokotiilia, toiset kissaa, toiset apinaa. Mutta miksi pitäisi puhua niistä enempää, miksi käydä ne kaikki läpi? Eivätkä suomalaiset olleet toisenlaisia suhteessaan polyteismiin tai kuvien ja epäjumalien palvontaan, minkä sinä, mitä rakkain ja miellyttävin ARCTOPOLITANUS, väitöskirjassasi, viisaassa työssä, selvität – kuten uskon. (Rivit 25–34. Liite 2. Väitösonnittelut, nro 40)

Lähteenä Mathesiuksella on saattanut olla Herodotos tai joku Herodotosta käyttänyt lähde. Egyptiläisten vedenpalvonta tarkoittanee Niili-kulttia.[66] Mathesius kiittelee Arctopolitanuksen väitöstä ja toteaa sitten *modestia*-vakioaiheen mukaisesti omien sanojensa riittämättömyyden (34–37). Hän kuitenkin tuntee, että juuri hänen velvollisuutensa (monien ystävien joukosta) on ylistää väitöskirjaa, koska hän on vuosia asunut yhdessä (συμβιόω) Arctopolitanuksen kanssa (40–41). Mathesius ylistää myös Arctopolitanuksen yleistä menestymistä opinnoissa ja lopettaa *doksa*-tyyppisesti.[67]

---

[63]Liite 2. Väitösonnittelut, nro 40, rivit 6–7: οὐ μέλειν δὲ αὐτῷ τῶν ἐπιγείων.
[64]Liite 2. Väitösonnittelut, nro 40, rivit 13–14: ὀρθῶς μὲν δὴ καὶ ὁ Σωκράτης παρὰ Ξενοφῶντι· νόμος ἐστὶ σέβειν Θεόν, τοῦτο δὲ ἔοικε δεῖν προστίθεσθαι, κατὰ τὸν τῇ φύσει εὔδηλον τρόπον.
[65]Liite 2. Väitösonnittelut, nro 40, rivit 23–24: ἄλση καὶ τεμένη καθιεροῦντας.
[66]Hdt. 2.66–69. Pelusion oli Niilin suiston satamakaupunki. Herodotos ei mainitse sipulinpalvontaa; sipulit olivat pyramidin rakentajien ravintoa (2.125) ja eräitten skyyttalaisten kansojen viljelyskasvi (4.17).
[67]Tuleva kreikanprofessori käyttää onnittelussaan myös duaalia (38).

II.F.4. Turun akatemian kreikankieliset väitösonnittelut

1640–1669

Ensimmäiset pyhien kielten professorit olivat Martinus Stodius ja Petrus Bergius (1654–1671). Heistä vain Stodius kirjoitti kreikaksi. Yhtä lukuunottamatta 1640-, 1650- ja 1660-luvulla kirjoitetut 26 väitösonnittelua olivat runomuotoisia, pääosin heksametriä (15 kappaletta) ja noin kuuden säkeen mittaisia. Elegistä mittaa käytti kahdeksan kirjoittajaa, ja vuonna 1652 kokeiltiin jo jambimittaa.[68] Kahdessa väitöskirjassa on kaksi kreikankielistä onnittelua.[69]

Turun akatemian alkuvuosikymmenten väitösonnittelut olivat yleensä yksittäisiä yritelmiä.[70] Professoreista Stodiuksen lisäksi ainoastaan Abraham Thauvonius kirjoitti kreikankielisen väitösonnittelun.[71] Pisimmät runot ovat kahden södermanlantilaisen ylioppilaan, Olaus Bergiuksen ja Carolus Agraeuksen 14-säkeiset heksametrionnittelut vuodelta 1655 ja 1658. Molemmat käyttivät pohjatekstinään Hesiodosta.

Olaus **Bergiuksen** onnittelu länsigötanmaalaiselle Petrus Eekille *pro gradu* -väitöksen johdosta (1655) on rakenteeltaan syllogistinen. Sen alussa on yleinen väittämä. Bergius jäljittelee *Töitten ja päivien* alkua seuraavasti:

Σκηπτοῦχος Κρονίδης, ὃς ὀλυμπία δώματα ναίει,
Ὅστε βροτοὺς ὀρθοῖ, πάντας ἐπ᾽ ἀπείρονα γαῖαν
Εὔθυμον βριάει· ἀγνὸν φιλόμουσον ἀέξει
Τόνδε ἀεργὸν ὁμῶς φλύαρον, καὶ ἀγήνορα κάρφει·
Μήποτε κ᾽ ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ πίμπλησι καλιήν.
Ἰδαλίμοιο πόνου μελέτη δὲ πλοῦτον ὀφέλλει.

1 vrt. esim. Hes. *Op.* 8 ja 110 2 Hes. *Th.* 187, ks. myös *Op.* 160 3 vrt. Hes. *Op.* 5–6 4 Hes. *Op.* 7 5–6 vrt. Hes. *Op.* 411–412

> Valtikankantaja Kronoksenpoika, joka asuu Olympoksella, / joka ohjaa kuolevaisia oikeaan, lempeästi hän / tukee kaikkia laajan maan asukkaita: / hän vahvistaa siveää muusien rakastajaa, / mutta kuihduttaa velton lörpöttelijän ja julkean ihmisen; / koskaan ei töistään laistava mies täytä aittaansa. / Sen sijaan hikeä valuttava vaiva ja huolenpito kasvattavat rikkautta. (1–6. Vall. 3911)

[68]Jambimittaa käytti Gabriel Arctopolitanus. Vall. 2033. Onnittelut ovat pääosin ilman otsikkoa, mutta yli puolessa on kreikankielinen allekirjoitus. Tekstissä mainitaan yleensä respondentin nimi kreikaksi translitteroituna. Abraham Thauvoniuksen translitterointi sisältää myös patronyymin: Πέτρος Οὐάρελιος Ἀκουινιάδης. Thauvonius muodosti siitä anagrammin. Vall. 3898. Smoolantilainen Ambrosius Nidulius translitteroi Aeschillius Fabriciuksen etunimen muotoon Αἴσχυλος. Vall. 3677.

[69]Vall. 3898 ja Vall. 2072. Edellisessä Sveno Gelzeniuksen runo on tosin vain kaksi säettä pitkä, ja kaksi runoa on ladottu ikään kuin yhdeksi.

[70]Kaksi gratulaatiota kirjoittivat Abraham Thauvonius, Ericus Justander, Carolus Agrelius ja Daniel Rosander. Olaus Bergius kirjoitti kolme väitösonnittelua.

[71]Thauvonius nimitettiin fysiikan professoriksi v. 1649. Seuraavana vuonna hän kirjoitti kaksi kreikankielistä onnittelua (Vall. 3898 ja Vall. 4317). Molempiin Thauvonius sommitteli anagrammin respondentin nimestä. Jälkimmäisessä Thauvonius mainitsee myös preeseksen nimen.

Bergiuksen mukaan juuri repondentti Eek on esimerkki ahkerasta miehestä (7–8). Eekin puhuttelu jatkuu onnittelun loppuun. Bergius kuvailee hänen "nyt" astuvan katederille ja julkistavan (καταφαίνειν) työnsä, jonka aiheena ovat haju-, maku-, näkö- kuulo- ja tuntoaisti. Hän on selvittänyt hienosti (κομψῶς δηλοῦν) aistien luonnetta ja puolustanut sitä vääriltä tulkinnoilta.[72] Apollon antaa palkan (μισθός) ja "kolmisyntyinen Pallas" tulee ylistämään respondenttia.[73] Bergiuksen onnittelussa ei ole otsikkoa, mutta sen sijaan pitkähkö kreikankielinen allekirjoitus, jossa hän mainitsee väitöksen aiheen (περὶ τῶν αἰσθήσεων). Lisäksi hän vielä ylistää väitöstä ja kertoo kirjoittaneensa onnittelun φιλαδελφίας ἕνεκεν ('veljeyden vuoksi'). Bergiuksen aiemmat kreikankieliset onnittelut eivät ole tämän viimeisen veroisia, jossa hän käyttää pohjatekstiä laajalti hyväkseen.[74] Juuri imitaation avulla ajan runousopin mukaan päästiinkin parhaimpaan tulokseen.

Carolus **Agrelius** onnitteli Martinus Agreliusta runolla (14 heks.), jossa hän mainitsee runottarien pellon:

1 Μουσῶν ὃς σπεύδει ἀγρὸν μὲν ἀρόμμεναι εὐρύν
τοῦδε δρεπεῖν δίας καρπὸν μελιηδέ [po. μελιηδῆ] ἀρούρας,
῾Ως τοῦ ὡραίου βιότου πλήθωσι καλιαί,
Καί τε ἔχῃ ἀνάπαυμ᾽ ἐπιόντος χείματος ἡδύ

> Hän kiirehtii kylvämään runottarien laajaa peltoa, / poimimaan tuon jumalallisen vainion suloisen hedelmän; / niin että aitat täyttyisivät vuodenajan antimista, / ja hänellä olisi suloinen lepo talven tullessa. (1–4. Vall. 3676)

Kolmas säe on pienin muutoksin *Töitten ja päivien* säe 307.[75] Talvi on tässä opintojen päätöksen positiivinen symboli, jolloin voi levätä hankkimansa tietovaraston turvin. Agrelius puhuu raa’asta työstä (δυσπέμφελον ἔργον, 6) ja siteeraa sitten lähes sanatarkasti *Töitten ja päivien* säettä, jonka mukaan jumalat ovat asettaneet hyveen edellytykseksi hien vuodattamisen (289). Agrelius ei ole edes muuttanut Hesiodoksen jumalia yksikkömuotoon. Lopussa hän toivoo Foibos Apollonin asettavan laakeripuun seppeleen Martinuksen päähän. Samaa kuvaa hän käytti kolme vuotta aiemmin kirjoittamassaan väitösonnittelussa.[76]

Vuonna 1653 Gabriel **Arctopolitanus** kokeili ensimmäisenä Turun kreikankirjoittajista jambia. Väitösonnittelu käsittää 16 säettä katalektista jambista dimetriä ja sen otsikkona on ᾽Εκείνῳ ('Tuolle miehelle'):

1 Λίλιος, σοφῶν ἑταῖρος

---

[72]Vall. 3911, säkeet 11–12: μαρ[ν]άμενος σφάλματα ἀμύνειν.
[73]Vall. 3911, säe 14: ῞Ολβιον αἰνήσει ἄρα καί σε Τριτωνία Πάλλας. Athenen epiteetin korrekti muoto on Τριτώνις.
[74]Bergius sepitti neljä kreikankielistä tekstiä. Ks. Liite 3. Eräässä väitösonnittelussaan hän viittaa (virheellisesti) Pythagoraaseen Platonin sijasta (Vall. 2072). Kyseessä on sanonta, jonka mukaan se, joka ei osaa geometriaa, ei pääse Akatemiaan. Tästä sanonnasta, ks. LSJ s.v. ἀγεωμέτρητος. Ks. Liite 4.
[75]Hes. *Op*. 307: ὥς κέ τοι ὡραίου βιότου πλήθωσι καλιαί. Agreliukselta puuttuu siis modaalipartikkeli. Hän on kuitenkin säilyttänyt konjunktiivin.
[76]Vall. 3676 ja Vall. 4335. Carolus Agrelius käytti myös nimeä Carolus Ericius.

Σπουδαστικός· καθέδραν
Βαίνει καλῷ προσώπῳ.
Λόγον περ ἧς ’Ανδρείας
Ποιεῖ τε ’Εγκρατείας.

Lilius, viisaiden harras / ystävä, nousee katederille / loistavin kasvoin. / Hän esittää väitteen / rohkeudesta ja kestävyydestä. (1–6. Vall. 2033)[77]

Johannes Liliuksen väitöksen aiheena oli *de fortitudine et temperantia*. Arctopolitanus käyttää väittelemisestä ilmaisua λόγον ποιεῖν ('pitää puhe') ja selostaa elliptisesti myös väitöksen sisältöä. Arctopolitanuksen mukaan respondentti kehottaa pysyttelemään kohtuudessa, keskitiellä. On vältettävä sellaisia ääripäitä kuin röyhkeys (τόλμα) ja pelko, tuhlaavaisuus (ἀσωτία) ja tunteettomuus (ἀναισθησία). Arctopolitanus ei käytä onnittelussaan aristoteelista μεσότης-termiä, vaan sitä vastaavia sanoja μέσον ja μεταξύ. Ihmisen pitää siis olla rohkea, muttei röyhkeä, antelias, mutta ei tunteeton toisten onnettomuuksia kohtaan.

Maisteri, tuleva retoriikan professori Martinus **Miltopaeus** onnitteli viipurilaista Andreas Heinriciusta (Korhoinen) vuonna 1657 runolla (6 eleg.), jonka alkuosa on melkeinpä Theognis-cento.[78] Se on siten sävyltään perihumanistinen:

Γίγνεται ἀνδρὶ σοφῷ ἀρετὴ δὲ ἄεθλον ἄριστον,
᾽Αφθιτον ἐν κόσμῳ ἀιὲν ἔχοντ᾽ ὄνομα.
Πατρίδα σοι λιπαρήν τε πόλιν κοσμοῦν τε βραβεῖον
Γίγνεται οὖν Χαριτῶν, ἄνθος ὁμιλικίης [!].

1 Thgn. 1003–1004 ἥδ᾽ ἀρετή, τόδ᾽ ἄεθλον ἐν ἀνθρώποισιν ἄριστον / κάλλιστόν τε φέρειν γίνεται ἀνδρὶ σοφῶι 2 Thgn. 246 ἄφθιτον ἀνθρώποις αἰὲν ἔχων ὄνομα 3 Thgn. 947 πατρίδα κοσμήσω, λιπαρὴν πόλιν 4 Thgn. 1018 ἄνθος ὁμηλικίης

Viisaalla miehellä on hyve parhaimpana palkintona, / hänellä on kestävä nimi maailmassa. / Siispä sinulla, joka kaunistat isänmaata ja loistavaa kaupunkia, / on sulotarten palkinto, ikäpolvesi kukkana. (1–4. Vall. 3922)

Gezelius painatti *Poemata*-teoksensa Theognis-säkeineen Turussa vasta vuonna 1676. Tartossa se oli ilmestynyt jo 1646.

1660-luvulla kirjoitettiin vain neljä väitösonnittelua. Sveno Fagelinus puolusti vuonna 1661 Enevaldus Svenoniuksen ensyklopedisen *Gymnasium capiendae rationis* -sarjaväitöskirjan kahdettatoista osaa, joka käsitteli kreikan kieltä – pääosin kuitenkin "pyhän kielen" näkökulmasta. Petrus **Bodelinus** viittaa gratulaatiossaan (8 heks.) sekä Baabelin torniin että helluntain kielilläpuhumiseen:

[77]Vrt. Arist. *EN* 2.7.1107b. Säkeen 3 ilmaisu καλὸν πρόσωπον voi viitata paitsi respondentin mielentilaan myös hän moraaliseen nuhteettomuuteensa.
[78]Vall. 3922. Miltopaeus imitoi Theognista myös häärunossaan v. 1651 (Mel. 280), ks. häätekstit-luku. Miltopaeus oli tätä kirjoittaessaan valmistunut maisteriksi jo neljä vuotta aiemmin. Retoriikan professoriksi hänet nimitettiin kolmen vuoden kuluttua.

Παμμεδέοντι Θεῷ γλωττῶν ποικίλματ᾽ ἀρέσκει
Τήν τε πάλαι πεῖραν κωλύειν τῶν δυσαρέστων.
᾽Εκχεῖται δὲ ὅμως εἰς μύστας πνεῦμα Θεοῖο,
᾽Αλλοτρίης γλώττης χάριτος δῆλον γε χάρισμα,
ᾧ φανερῶς ἀγαπᾶν Θεὸς αὐτὸν τοῦτο ἔδειξε.
Γράμματα νῦν ΦΑΓΕΛΙΝΕ διδάσκειν ἑλλάδος ὀρθῶς
Σπεύδε, ὅ σοι τ᾽ ἄλλοις πολὺ ὄντως σύμφερον ἔσται
Χρήσιμον ὥστε μέλος γείνεσθαι ἄν πολιτείας.

> Kaikkivaltiasta Jumalaa miellyttää kielten moninaisuudet, / ja kauan sitten hän esti tyytymättömien yrityksen. / Vastaavasti Jumalan henki valuu vihittyihin / ja suloisen vieraan kielen selkeä armolahja, / jonka avulla Jumala selvästi osoitti pitävänsä siitä [ts. vieraitten kielten osaamisesta]. / Nyt, Fagelinus, kiirehdi opettamaan oikealla tavalla Hellaan kirjoitusta, / mikä tulee olemaan sinulle ja muille hyvin palkitsevaa, / niin että sinusta tulee hyödyllinen yhteisön jäsen. (1–8. Vall. 3695)[79]

Bodelinus käsittelee kreikan kieltä vain yhtenä monista vieraista kielistä. Helluntain kielilläpuhuminen todistaa, että Jumala hyväksyy vieraitten kielten opiskelun. Opettaminen (διδάσκειν, 6) tarkoittaa tässä yhteydessä tämän väitöskirjan puolustamista. Bodelinus päättää onnittelunsa *doksa*-tyyppiseen lopetukseen.

Myös Sveno Fagelinuksen *pro gradu* -väitös (1663) Andreas Thuroniuksen johdolla oli sisällöltään mielenkiintoinen: aiheena oli Lykurgoksen "senaatti" Plutarkhoksen elämänkerran perusteella. Petrus **Platinus** viittaa onnittelussaan (10 heks.) aiheeseen kuitenkin vain ohimennen (6).[80] Onnittelussa on erikoinen anagrammi, jossa respondentin nimi on kirjoitettu latinalaisin kirjaimin, mutta itse anagrammi kreikaksi. Platinus vertaa runottarien ystävän iloa toisaalta elonkorjaajan (θεριστής) iloon tämän korjatessa hyvän sadon, toisaalta monessa taistelussa taistelevan sotilaan (πάμμαχος στρατιώτης) iloon tämän voittaessa. Väitöskirjan laatimista tai opiskelua verrattiinkin usein taisteluun. Platinuksen mielestä respondentti oli kukistanut viholliset, pahuuden ja tietämättömyyden (κακία, ἄγνοια), ja siksi Platinus nyt julkisesti ylistää tätä voittoa (νίκη, 4–5). Jos väitteleminen oli julkista oppineisuuden osoittamista, oli sitä myös onnitteleminen.

Viipurilainen Andreas Strandenius puolusti vuonna 1667 väitöskirjaa, jonka aiheena oli kuninkuus. Niin ikään viipurilainen Daniel **Unger** aloittaa pitkähkön proosaonnittelunsa (24 r.) mietelmällä: "Kuten hedelmä seuraa kukkaa, siten kunnia seuraa hyvettä."[81] Hän ylistää Strandeniusta siitä, ettei tämä viivy "velttouden luolissa", ἐν τοῖς τῆς ῥαθυμίας σπηλαίοις (3).[82] Unger käyttää pohjatekstinään *Demonikokselle*-kirjoitelmaa[83] ja

---

[79]Δείκνυμι-verbi vaatisi *accusativus cum participio* -rakenteen. Epiteetti παμμεδέων esiintyy antiikin kirjallisuudessa vasta Nonnoksella, LSJ. Helluntain kielilläpuhujat puhuivat myös kreetan murteella (Apt. 2:11).

[80]Vall. 3940. Platinus käyttää termiä γερουσία, joka tarkoittaa kirjaimellisesti vanhempainneuvostoa. Gratulaatio on Platinuksen ainut kreikankielinen kirjoitelma. Platinuksen muistoksi painettu julkaisu sisälsi kaksi kreikankielistä tekstiä. Mel. 1022.

[81]Vall. 2024, rivit 4–5: Καθάπερ γὰρ ἄνθει ἀκολουθεῖ ὁ καρπὸς· οὕτω καὶ ἀρετῇ ἡ τιμή.

[82]Posselius kertoo keskusteluoppaassaan tunnetun tarinan kreetalaisesta Epimenideestä, joka nukahti luolaan ja heräsi vasta 47 vuoden kuluttua. Posselius 1690, 62–64.

[83]Vall. 2024, rivit 7–10, vrt. *Ad Dem.* 5–6.

lopettaa *doksa*-tyyppisesti painottamalla kotiseututunnetta. Hän ilmoittaa, ettei halua onnitella Strandeliusta ainoastaan hänen itsensä tai oppineen yhteisön (πολιτεῖα πεπαιδευμένη) vuoksi, vaan myös "jotta Karjala (Καρέλια), kotimaakuntamme, kukoistaisi; sen kaunistaminen on minulle mieluisaa, tekipä sen kuka tahansa, mutta mieluisinta, kun juuri sinä niin teet".[84] Kaunistaminen (κοσμεῖσθαι) tarkoittaa sitä, että opiskelijan menestys ja menestynyt opiskelija ovat kotimaakuntansa kaunistus. Kaiken kaikkiaan Turun akatemian alkuvuosikymmenien kreikankielisissä väitösonnitteluissa on joukossa yllättävän tasokkaita tekstejä. Monilla ruotsinmaalaisilla ylioppilailla oli jo yliopistoon tullessaan kohtuullinen kreikantaito.

1670–1679

Vuosikymmen sattuu lähes yksiin Ericus Falanderin pyhien kielten professuurin kanssa (1671–1682). Falander kirjoitti kaikkiaan 33 kreikankielistä väitösonnittelua, joista kaksikymmentä 1670-luvulla, mikä on miltei 40 % kaikista 1670-luvun kreikankielisistä väitösonnitteluista. Kaikkiaan kirjoitettiin 52 gratulaatiota 47 väitöskirjaan, joista yksi on kadonnut.[85] Proosamuoto oli 1670-luvulla suosittu: Falanderin lisäksi 17 muuta kirjoitti suorasanaisen onnittelun. Runomitoista suosittiin elegistä distikonia (10). Heksametriä käytti vain kaksi kirjoittajaa, toinen näistä oli Johan Paulinus, jonka väitösonnittelu käsittää 23 heksametrisäettä. Runouden professori Petrus Laurbecchius sovitti onnittelunsa jambiin ja sapfiseen mittaan. Falanderin ja Laurbecchiuksen lisäksi vain kolme professoria kirjoitti väitösonnittelun: Enevaldus Svenonius, Elias Til-Landz ja Petrus Hahn.[86] Ylioppilaita kreikankirjoitteluun innosti paitsi Falanderin esimerkki myös uusi ja ammattimaisesti valmistettu kreikkalainen kirjaimisto. Se otettiin käyttöön vuoden 1672 aikana.[87] Eniten väitösonnitteluja kirjoitettiin vuosikymmenen loppupuolella, kuten esimerkiksi vuonna 1679 12 kappaletta.

Viiden respondentin väitöstä koristaa kaksi kreikankielistä onnittelua.[88] Sekä Enevaldus **Widbeckius** että Henrik Schäfer onnittelivat Andreas Hasselqwistia kreikaksi tämän puolustaessa joulukuussa 1670 Petrus Bångin johdolla väitöskirjaa, jonka aiheena oli Heprealaiskirjeen yhdeksäs luku.[89] Widbeckiuksen onnittelu on vain distikonin mittainen, mutta myös otsikko ja allekirjoitus ovat kreikaksi. Samaa säeparia Widbeckius käytti seuraavan

[84]Vall. 2024, rivit 20–21: ὅτι Καρέλια ἡ πατρὶς ἡμῶν ἀνθεῖ, ἣν παρ᾽ οὕτινος μὲν κοσμεῖσθαι ἡδύ μοι, παρά σου δὲ ἥδιστον. Ungerista, ks. Lagus 1891, 108.
[85]Vall. 741. Väitös puuttuu myös UUB:n kokoelmista.
[86]Vuonna 1673 Svenonius (Vall. 3768) ja Til-Landz (Vall. 3977); vuonna 1674 Hahn (Vall. 2153).
[87]Perälä 2000 I, 17. Ks. myös edellä akatemian kirjapainon kreikkalaisista kirjaimistoista, s. 126.
[88]Vall. 707, Vall. 727, Vall. 2153, Vall. 2157 ja Vall. 2180.
[89]Vall. 707. Hasselqwist kirjoitti itse myöhemmin hautajaistekstin v. 1672 (Mel. 683) ja kolme kreikankielistä pitkää allekirjoitusta latinankielisiin väitösonnitteluihinsa. Hän toimi jo opiskeluaikoinaan Tallinnan koulun konrehtorina.

vuoden gratulaatiossaan (10 eleg.), jonka hän kirjoitti veljelleen Isaacukselle.[90] Henrik **Schäfer** (aateloituna Heerdhielm) puhuttelee syllogistisessa onnittelussaan (11 r.) respondentti Hasselqwistiä erilaisilla opettajaa merkitsevillä termillä: διδάσκαλος (3), παιδευτής (9), παιδαγωγός (allekirjoitus). Schäfer aloittaa onnittelunsa sotilas-vertauksella:

> ᾿Ως μὲν ὁ στρατιώτης ὑπὲρ τῆς πατρίδος στρατεύων, νίκης εὐτυχεῖν ἐπιθυμεῖ, ἧς ἀπολαβῶν, χαρᾷ κλεΐζεται μεγάλῃ· οὕτως καὶ σύ, τίμιε Διδάσκαλε, ἀπὸ βλαβερᾶς τῶν Αἱρετικῶν ἑρμηνείας τὰ ἱερὰ δόγματα, ἡμᾶς ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως σώσαντα, ἀμύνεσθαι ἐπιχειρῶν, βραβεῖον ἀνακομίζεις.

> Niin kuin sotilasta, joka taistelee isänmaansa puolesta ja haluaa saavuttaa voiton ja jota voiton saavutettuaan ylistetään suuresti iloiten, siten myös sinä, kunnioitettava opettaja, joka ryhdyt puolustamaan pyhiä oppeja, jotka pelastavat meidät tuomion päivänä harhaoppien vahingollisilta tulkinnoilta, otat vastaan palkinnon. (1–5. Vall. 707)[91]

Schäfer käyttää vertausesimerkkinä (ὡς – οὕτως) yleisesti tunnettua asiaa, sotilaan saamaa kunniaa. Samalla kun Hasselqwist puolustaa väitöskirjaa, hän puolustaa myös kristinuskon dogmeja. Tarkemmin ei Schäfer väitöskirjan sisältöä kuvaile.[92] Schäfer lopettaa *modestia*-vakioaiheeseen: hän tahtoisi ylistää opettajaansa enemmän, mutta hänen ikänsä (ἡλικία) estää sen (10). Vuotta myöhemmin (1671) Schäfer laati kreikankielisen puheen Turun hovioikeuden ylistykseksi, mutta se on kadonnut (ks. tuonnempana, s. 404).

Clemens **Flodinuksen** (*smol.*) syllogistinen onnittelu (19 r.) vuodelta 1676 on aatemaailmaltaan puolestaan "pasifistinen". Flodinus onnitteli osakuntatoveriaan Johannes Aschloviusta väitöksestä, jonka aiheena oli pahuuden syy. Väitös kuului Svenoniuksen *Apologeticus Dei* -sarjaan. Flodinus aloittaa totemalla, että on mahdollista käyttää joko kirjoituksia (γράμματα) tai aseita (ὅπλα). Edellisistä on enemmän hyötyä, koska ne voivat herättää ihmisessä kuolemattoman uskon. Flodinuksen mielestä pääsisimme eroon aseista, jos ihmiset eivät himoitsisi toisen omaa.[93] Tämän yleisesityksen jälkeen Flodinus puhuttelee respondenttia, joka edustaa juuri sellaista ihmistä, joka on valinnut aseiden sijasta kirjoitukset (9–10). Flodinuksen mukaan usko, joka on syntynyt kirjoitusten tutkimisesta, on nuhteetonta

---

[90]Vall. 3758. Väittelypäivämäärien perusteella Widbeckiuksen gratulaatiot on kirjoitettu melko lyhyen ajan sisällä: 10.12.1670 (Vall. 707) ja 25.2.1671 (Vall. 3758). Molemmissa hän toteaa respondentin olevan oikealla tiellä "matkalla tähtiin" – ts. kuolemanjälkeiseen elämään. Veljelleen kirjoittamassaan onnittelussa hän kertoo tuonpuoleisuudesta rauhan, ystävyyden ja pyhän elämän paikkana, jossa kukaan ei ole "vastakohtainen", ts. riidassa toisten kanssa (ἀντίλογος), vaan kaikki ovat "kukkaiskielisiä" (ἀνθόλογος, 8). Widbeckius käyttää ἀνθόλογος-sanasta siis sen 'etymologista' merkitystä. Widbeckius leikittelee muutenkin homonyymisillä sanoilla.

[91]Verbi ἀνακομίζειν tarkoittaa 'tuoda takaisin, palauttaa entiselleen, elvyttää, hyvittää, sovittaa'.

[92]Heprealaiskirjeen 9. luvun aiheena eivät kuitenkaan ole harhaopit, vaan Jeesuksen hengellinen ylipappeus.

[93]Vall. 3793, rivit 5–8: Καί ποτε τῆς τῶν ὅπλων ὀφελείας εὐχερῶς ἀποστερώμεθα, ἐὰν οἱ ἄνθρωποι οὕτως τὸν βίον διάγουσιν, ἵνα τὰ ἑτέρου οὐ μὴ αἰτῶσι [po. αἰτοῦνται]. Flodinus puhuu siis kirjaimellisesti 'aseiden tuottamasta hyödystä' ja siitä, että ihmisten on järjestettävä *elämänsä* sellaiseksi, etteivät he himoitsisi toisen omaa. Sanaa ὀφελεία ei LSJ tunne, sen sijaan sanan τὸ ὄφελος.

(ἀνέγκλητος) vain silloin, kun se ei kulje aseiden kanssa. Sovittelevasti lopuksi hän kuitenkin toteaa, että sekä kirjoitukset että aseet ovat valtiolle hyödyksi ja toisilleen välttämättömiä.

Professori Petrus **Laurbecchius** laati kreikankielisen häärunon lisäksi neljä väitösonnittelua, joista yksi oli hänen johtamansa väitöskirjan respondentille. Runouden professorina hän epäilemättä halusi näyttää taitonsa käyttää eri runomittoja: väitösonnittelunsa hän kirjoitti elegiseen ja sapfiseen mittaan sekä jambiseen dimetriin. Heksametrimittaisen väitösonnittelun (1688) hän kirjoitti vasta teologian professorina. Se oli onnittelu kreikankielisen väitöskirjan johdosta.[94]

Isaacus Browallius väitteli vuonna 1674 Petrus Bångin johdolla muinaisskandinaavien uskonnosta. Laurbecchiuksen lisäksi Browalliusta onnitteli kreikaksi myös ylioppilas Johannes Hedbergius. Hedbergiuksen gratulaatio (4 heks.) alkaa antiikin μαθεῖν–παθεῖν-opin mukaisella sanonnalla "Joka paljon kärsii ja ponnistelee, se paljon oppii".[95] Hedbergius toivoo Melpomenen, tragedian muusan, suovan Browalliukselle parhaimman palkinnon. Laurbecchiuksen onnittelu (8 sapf.) käsittelee väitöskirjan aihetta. Otsikko ja allekirjoitus ovat latinaksi, muuten se kuuluu seuraavasti:

1 Αὐτόθεν γνῶναι ἀσέβειαν ἔστι
τῶν πάλαι ἐθνῶν, ὅτι μὲν θεοῖο
Λάνθανον κτίστου, προσέπειτα πάντων
ʼΥψιμέδοντος·
5 Τοιγαροῦν ὀρθῶς μάλα εὐλάβειαν
ʻΙστορεῖς σπουδαῖς, ἀγαπηθ’ ἑταῖρε
Προσδοκῶν Χρηστοῦ στέφανον θρίαμβου
Μισθοφορῆσαι.

> On mahdollista saada tietoja / tämän maan muinaisten pakanakansojen jumalattomuudesta, että he / unohtivat Luojan, korkealta kaikkeutta / hallitsevan. / Siispä aivan oikein kerrot / tutkimuksessasi jumalanpelosta, rakas ystävä, / ja sen tähden sinua odottaa palkintona hienon voitonjuhlan / seppele. (1–8. Vall. 727)[96]

Rakenne on antiteettinen: koska väitöskirjassa käsitellään pakanuutta (ἀσέβεια), respondentin on hyvä kertoa Jumalaa kohtaan tunnetusta kunnioituksesta, jumalanpelosta (εὐλάβειαν ἱστορεῖν). Säkeistössä sattuvat ehkä tarkoituksella samalla kohdalle sanat κτιστός ('luoja', 3) ja isolla alkukirjaimella kirjoitettu adjektiivi Χρηστός ('hieno', 3). Jälkimmäinen assosioi Kristus-sanaan (Χριστός).

Samana vuonna puolusti Johannes Colliander (*smol.*) Laurbecchiuksen johdolla aihetta *de termino vitae humanae*. Sekä preeses että luonnontieteiden professori,

---

[94]Hääonnittelu vuonna 1674 (12 eleg.), väitösonnittelut vuonna 1674 (8 sapf.), vuonna 1677 (8 eleg.), vuonna 1677 (16 jambi) ja vuonna 1688 (19 heks.).

[95]Vall. 727, säe 1: Πολλὰ μαθὼν εὖ πολλ’ ἔπαθες, καὶ πολλ’ ἐπόνησας. Vrt. suomalainen sananlasku "Kokenut kaiken tietää, vaivainen kaiken kokee".

[96]Adverbi αὐτόθεν artikkelin kera (οἱ αὐτόθεν) tarkoittaa paikallisia asukkaita, LSJ. Λανθάνειν-verbillä, jonka imperfekti on tässä ilman augmenttia, on merkitys 'unohtaa' varsinaisesti vain mediumissa ja passiivissa. LSJ ei tunne sanaa προσέπειτα.

smoolantilainen Petrus Hahn, kirjoittivat Collianderille kreikankielisen onnittelun. Hahnin onnittelu (4 eleg.) on hänen ainoansa kreikaksi. Hän käsittelee kristillistä valvomisen tai valppauden teemaa, mutta päätyy panegyyrisesti *doksa*-tyyppiseen lopetukseen:

Χαιρέτω ὄφρα πατρίς, χαίρετ᾽ ἔπειτα γονεῖς·
Χαίρομεν ἐντεῦθεν σύμπαντές σου πατριῶται·
Φῶς οὕτως ἡμῖν λαμπρὸν ἅπασι γίνου·

Iloitkoon siis kotiseutu, iloitkoot vanhemmat! / Kaikki me maanmiehesi iloitsemme tästä: / tulkoon näin meille kaikille kirkas valo! (6–8. Vall. 2153)

Laurbecchius kirjoitti latinankielisen runon, jonka otsikoi sanalla ᾽Επίγραμμα. Sen jälkeen seuraa 16-säkeinen kreikankielinen onnittelu, joka on ladottu kahdelle palstalle. Runo on katalektistä jambista dimetriä:

῎Αλλο

Τίς οἰκέτης ᾽Αθηνᾶς,
Καθ᾽ ἡμέραν πονήσας
᾽Ελευθέροις ἐν ἄθλοις,
Καὶ προσδοκῶν βραβεῖον
Βιοδῶρον, ἐκτὸς ὄγκου
Στέφανον μὲν ἀντιλήψῃ
οὐ πανταχοῦ φανόντα;
Διὰ τοῦτο, ΚΟΛΛΙΑΝΔΡΕ

φιλόμουσε, ἀξίωμα
Νέου φέρεις διδακτοῦ,
Πάλιν ἀδρὸν ἀντὶ πάλης
Λαβόντος ἔνθα μισθόν,
᾽Εν οὐρανοῖς ποθητοῖς,
Φιλοτήσιον δὲ τοῦτο
Προσεύχομαι γε δῶρον
Σοί, φίλτατον φιλήσας·

Toinen // Kuka Athenen palvelija / ponnistellessaan joka päivä / vapaissa kilpailuissa / odottaen elämän antavaa / palkintoa uurastuksestaan, / ei aina myös saisi / loistavaa seppelettä? / Sen vuoksi, COLLIANDER, / runottarien ystävä, esität / uuden opin peruslauseen / ja saat sitten taistelun palkaksi / suuren palkkion / kaivatussa taivaassa. / Toivon sinulle / tätä rakkainta ystävyyslahjaa, / koska rakastan sinua! (Vall. 2153)[97]

Kristillisen humanismin mukaisesti Laurebecchius puhuu sekä Athenen palvelijasta (ts. Turun akatemian opiskelijasta) että vertaa opiskelua kristityn kilvoitteluun. Molemmista ahkera saa palkinnon: opiskelija (maisterin) seppeleen, uskovainen taivasosuuden. Uuden opin opinkappale (ἀξίωμα νέου διδακτοῦ) viittaa ilmeisesti Uuteen testamenttiin. Onnittelun ensimmäinen ja viimeinen säe sointuvat rytmisesti yhteen: ᾽Αθηνᾶς – φιλήσας (1 ja 16).

Ylioppilas Sveno **Dimberg** kirjoitti suorasanaiset väitösonnittelut vuosina 1678 ja 1679.[98] Varhaisempi onnittelu (20 r.) eteläpohjalaiselle Jacobus Cortelle käsittelee hyveen

[97]Säkeissä 5, 6, 8, 9, 11 ja 14 ensimmäinen metron on kahtena lyhyenä tavuna (υυ –). Ensimmäisen palstan säkeen 7 φανόντα po. φαίνοντα. Kaksipalstaista jambirunoa kokeili myös ylioppilas Matthias Salinius vuonna 1686 (Vall. 4022).

[98]Vall. 746 ja Vall. 883. Dimberg oli opiskellut vuoden verran Upsalassa ennen Turkuun tuloaan (1677). Hän valmistui Upsalasta, mutta toimi vuosina 1688–1690 Turun akatemian matematiikan professorina. Hänet aateloitiin Närken laamannina vuonna 1719 (Dimborg). Lagus 1891, 166. Tengström 1836, 164.

tavoittelemisen vaikeutta ja sen otsikkona on tervehdysformula χαίρειν καὶ εὖ διάγειν ('tervehdys ja onnea'). Hyveen eteen on Dimbergin mukaan asetettu paljon vaikeuksia:

> τὸ τῆς ἀρετῆς ἆθλον ἐν ὑψηλῷ καὶ μάλιστα κατὰ κρημνῷ κατέστη τόπῳ, ἐν τούτῳ ἱδρωτέον σταδίῳ, ἐν ταύτῃ ἀγωνιστέον παλαίστρᾳ, καὶ πρὸς πάντας κόπους ἐν τῇ τῶν Μουσῶν πετρώδει ὁδῷ.
>
> Hyveen palkinto sijaitsee korkealla kallioisella paikalla, tuolla stadionilla, jossa on hikoiltava, tuolla palestralla, jossa on kilpailtava, ja paljon kärsimystä sisältyy runottarien kiviseen tiehen. (2–4. Vall. 746)[99]

Dimberg viittaa Turun akatemiaan paitsi urheilukenttänä (stadion, palestra) myös "avarana teatterina", πλατὺ θέατρον (7).[100]

Noachus Raulinus puolusti vuonna 1679 *pro gradu* -väitöskirjaa nimeltä "Kuuluisista Ararat-vuorista, erityisesti Johannes Goropius Becanuksen *Indoscythica*-teosta vastaan".[101] Raulinus väitteli Ericus Falanderin johdolla ja siteerasi väitöksessään runsaasti kreikankielistä kirjallisuutta, kuten Ksenofonin *Kyyroksen sotaretkeä*, Josefusta, Sibyllan oraakkelikirjoja ja kirkkoisiä. Pääosa sitaateista on ilman käännöstä, mutta käsitellessään kuudennessa luvussa väitöksen keskeistä asiaa, Ararat-vuoren sijaintia, Raulinus antaa kreikoista latinannokset.[102]

Dimbergin onnittelu alkaa kuten hänen edellisessä onnittelussaan tervehdysformulalla: χαίρειν καὶ εὖ πράττειν. Respondentin etunimi on saattanut toimia herätteenä tälle väitöskirjalle, ja myös Dimberg käyttää hyväksi sitä seikkaa, että Noachus on pohtinut Nooan arkin rantautumispaikkaa. Gratulaation loppuosassa on raamatullisia vertausesimerkkejä: Dimberg vertaa Raulinuksen työtä toisaalta Davidin urotyöhön (pieni vastaan suuri, Raulinus vastaan kuuluisa Becanus), toisaalta Simsonin urotekoon (sankarin suuret voimat ja suuri vaara). Kumotessaan Becanuksen väitteet Raulinus symbolisesti leikkaa vastustajalta pään irti kuin Daavid Goljatilta. Seuraavassa onnittelun käännös (ks. *Kuva 8*):

> Tervehdys ja onnentoivotus
>
> Oikeassa on se, joka sanoo voitosta saadun kunnian olevan sitä suurempi, mitä suurempi on voitettu.

---

[99]Verbaaliadjektiivit ovat oikeastaan adjektiiviattribuutteina, joten niiden pitäisi olla datiivissa.

[100]Myös onnittelun allekirjoitus on keikaksi. Petrus Bångin johtaman väitöskirjan aiheena oli pääsiäislammas. Myös Jacobus Rungius kutsuu onnittelussaan vuonna 1686 Turun akatemiaa teatteriksi. Vall. 69.

[101]Vall. 883. Alankomaalainen lääkäri Johannes Becanus (1518–72) oli sitä mieltä, että Aadam puhui paratiisissa hollantia. AGL II, s.v. Becanus, 105.

[102]Falander – Raulinus 1679, A4r–B2r. Riikalainen Noachus Raulinus kirjoittautui Turun akatemian viipurilaiseen osakuntaan 1679 ja puolusti jo samana vuonna tätä väitöskirjaa. Hän oli kuitenkin opiskellut jo Rostockissa. Lagus 1891, 162. Vallinkosken 1967–69, 92 mukaan Raulinus oli väitöksen *auctor*.

> Tämän sinä, herra Noachus Raulinus, saat pian huomata, kun et kieltäytynyt taistelemasta Becanusta vastaan; hän oli aiemmin ylistetty ainoastaan kotimaassaan Belgiassa, mutta nyt myös meidän maassamme hänen kimbrin kielen muinaisuutta käsittelevän kiistanalaisen kirjoituksensa (παραδοξολογία) vuoksi.
>
> Sinä osoitat hänen kuuluisien kirjoitustensa, erityisesti hänen indoskyyttalaisia koskevan teoksensa (jota eivät ainoastaan maallikot ole ottaneet suopeasti vastaan, vaan myös jotkut oppineetkin) lepäävän monissa kohdin kokonaan väärennetyllä perustalla; erityisesti tämä koskee teoksen Ararat-vuorten topografiaa koskevia osia.
>
> Olet sitä mieltä, ettei pidä jättää korjaamatta ja kritisoimatta Becanuksen ja muiden tekemiä virheitä näiden vuorten mittaamisessa. Tätä asiaa selvität nyt tässä oppineessa tutkielmassasi, jossa isket aseillasi maahan Becanuksen saivartelut (σοφίσματα) (joista hän on ylpeä) ja muiden tyhjänpäiväiset olettamukset – et käyttämällä nuolia, vaan pyhien kirjoitusten aseistusta sekä juutalaisten, arabien, rabbiinien ja kreikkalaisten muinaisten että uudempien tulkintojen tarjoamaa aseistusta. Sinä perustelet väitteesi myös tiedolla arkin jäännöksistä, jotka vähän aikaa sitten löydettiin eräältä kurdien vuoristoon kuuluvalta kukkulalta.
>
> Onnittelen siis sinua, herra Noachus, huomattavasta taidosta puolustaa muinaisen ensimmäisen Nooan asuinpaikkaa. Sinulla on rohkeutta hyökätä sokaistuneita ihmisiä vastaan, kuten David surmasi lingolla jättiläismäisen Goljatin ja leikkasi tältä pään irti, ja kuten muinoin Simson ihmisistä väkevimpänä repi leijonan kappaleiksi; ei näet ole vaaratonta olla tekemisissä tuhoavien voimien ja moraalisesti heikon kanssa.
>
> Onnittelen siis sinua näistä saavutuksistasi tällä ottelukentällä (ἐν ταύτῃ παλαίστρᾳ), ja palkaksi Apollon ja kotimaiset (ἡμεδαπαί) runottaret seppelöivät pian pääsi tuorein laakerilehvin, kun olet tällä tavoin ansioitunut. Jää hyvästi.
> Kirjoitin tämän Turussa 3. päivänä 20. päivän jälkeen *skirroforion*-kuuta vuonna 1679 jälkeen Kristuksen syntymän!
>
> Nämä rivit antoi Sveno Dimberg tämän tutkielman kirjoittajalle, rakkaalle ystävälleen.

Dimberg koristaa lopun humanistiseen tapaan muusilla ja Apollonilla, jotka "pian" asettavat laakeriseppeleen Raulinuksen päähän. Hän on liittänyt mukaan myös päiväyksen käyttäen attikalaista kalenteria (τῇ τρίτῃ μετ᾽ εἰκοστὴν μεσοῦντος μηνός). Päiväys viittaa kesäkuun loppuun.[103] Mielenkiintoinen on Dimbergin maininta muutamia vuosia sitten löytyneistä Nooan arkin jäännöksiin: ἐκ τῶν λειψάνων τῆς Κιβωτοῦ οὐ πρὸ πολλῶν αἰώνων ἐν τῷ τινι χαρδυέων ὄρει εὑρημένων (18–19). Noachus Raulinus todellakin viittaa väitöksessään matkakuvailijoiden kertomuksiin arkin jäännöksistä, kuten Olearіukseen, ja toteaa, etteivät tiedot ole aivan viimeaikaisia.[104] Saksalainen diplomaatti Adam Olearius (Ölschläger) mainitsi kuuluisassa matkakirjassaan *Beschreibung der Newen Orientalischen Reise* (1647) nähneensä palan arkin piettyä puuta matkoillaan Persiassa. 1600-luvulla kirjoitettiin paljon

---

[103]Attikalaisen kuukalenterin viimeinen kuu, *skiroforion* tai *skirroforion*, vastaa meidän kalenterissamme osapuilleen kesäkuuta. Ilmaisu τῇ τρίτῃ μεσοῦντος μηνός = 13. päivä, ilmaisu μετ᾽ εἰκοστήν on tässä yhteydessä omituinen. Ks. esim. BR § 202. Golius 1687, 238 puolestaan määrittelee, että *skiroforion* on toukokuu. Väitöksen nimiösivulla on vain kuukausi: heinäkuu. Vallinkoski merkitsee jostain syystä hakasulkuihin väitöspäivämääräksi 17.12.1679 (Vall. 883).

[104]Falander – Raulinus 1679, B2v.

vedenpaisumuksesta ja Nooan arkista, koska merkittävät fossiililöydot, uuden mantereen oudot eläimet ja ajanlaskun kehittäminen oli sovitettava luomiskertomukseen. Jesuiitta Athanasius Kircherin kuvitettu *Arca Noë* (1672) saavutti suuren suosion.[105]

Dimberg käyttää siis muotoa Χαρδυέων ὄρος ('kurdien vuori'). Väitöksen Ksenofon-sitaatissa mainitaan vuori kardukhien (κάρδουχοι) alueella, jonka ohi kreikkalainen palkkasoturiosasto kulki.[106] Väitöksessä siteerataan myös Kyproksen piispa Epifaniosta (k. 403), joka mainitsee arkin jäännökset (λείψανα) armenialaisten ja "kardulaisten", καρδυέων, alueella. Dimbergin käyttämää khii-kirjaimista muotoa ei väitöksen kreikankielisissä sitaateissa esiinny, joten se on ilmeisesti painovirhe (po. καρδυέων).[107] Toisaalta Raulinus viittaa väitöksessään lähteiden nimistön kirjavuuteen juuri tämän heimon osalta sekä pohtii myös arkista käytettyä kreikkalaista termiä.[108] Dimberg sai siis väitöksen kreikkalaisen kirjallisuuden sitaateista aineksia omaan onnitteluunsa.

Professori Ericus Falanderin väitösonnittelut

Pyhien kielten järjestyksessä kolmas professori Ericus Falander (1671–1682) oli Turun akatemian ahkerin kreikankirjoittaja: hän sepitti kaikkiaan 38 kreikankielistä pientekstiä, joista 33 on väitösonnittelua, yksi hääonnittelu, kolme hautajaistekstiä ja yksi puheonnittelu. Lisäksi hän mahdollisesti laati kreikankielisen puheen kreivi Brahen muistoksi. Kaikki Falanderin säilyneet kreikankieliset sepitteet ovat suorasanaisia. Vuosina 1672–1684 hän kirjoitti vähintään yhden kreikankielisen tekstin vuodessa – poikkeuksena vain vuosi 1677. Hänen tuotteliaimmat vuotensa olivat 1678 (yksi puhe- ja kuusi väitösonnittelua) ja 1679 (kahdeksan väitösonnittelua). Toimiessaan jo oikeustieteen professorina Falander kirjoitti vielä kaksi kreikankielistä väitösonnittelua.[109] Hän työskenteli Turun hovioikeuden asessorina vuodesta 1685 lähtien, ja hänet aateloitiin vuonna 1691 nimellä Tigerstedt.[110]

---

[105]Cohn 1996, 126–127. Turussa vedenpaisumuksesta väiteltiin myös vuonna 1699 sekä 1700-luvulla. Vall. 2930, Vall. 666, Vall. 1209 ja Vall. 1210.

[106]Falander – Raulinus 1679, A3. Xen. *An.* 3.15.19–23. J.A. Hollo kääntää vuoristoheimon nimellä 'kardukhit', ja selitysosassa mainitsee heidät kansaksi Tigriin itäpuolella (Ksenofon: *Kyyroksen sotaretki*, Porvoo 1960).

[107]Olen tulkinnut heimon nimen siis kurdeiksi (κάρδυκοι), vrt. Falander – Raulinus 1679, B2v: *curdi*. Kohdassa viitataan erään matkailijan kertomukseen.

[108]Falander – Raulinus 1979, A2, A4r ja B2; arkin nimestä B4v-C.

[109]Viimeiset kreikankieliset tekstit hän kirjoitti v. 1683 ja v. 1684 (Vall. 40 ja Vall. 3824).

[110]Falanderin isä oli Turun kappalainen, sittemmin Kokkolan kirkkoherra. Falander oli yliopistossa kirjoilla jo vuonna 1650, siis 10-vuotiaana, ja puolusti ensimmäistä väitöstään 1660. Hän teki opintomatkan Hollantiin. Sen jälkeen hän toimi aluksi mm. akatemian sihteerinä ja 1670-luvun alussa alilaamannina. Lagus 1891, 48. Heikel 1894, 87. Halén 1993, 142. Stiernman 1719, 8 mainitsee Falanderin vain professoriluettelon yhteydessä; hän toteaa, ettei ole onnistunut löytämään hänen julkaisujaan.

Pyhien kielten professorina Falander ohjasi kuuttatoista väitöskirjaa, joista kahteentoista hän kirjoitti kreikankielisen onnittelun.[111] Väitökset ovat aiheeltaan pääosin yleisfilosofisia, eivät filologisia.Väitösonnittelut ovat 10–15 riviä pitkiä, pisin on 25 riviä vuodelta 1682 (Vall. 3809). Falander tarkastelee onnitteluissaan usein väitöskirjan sisältöä sekä tiedettä ja opiskelua yleensä. Vain kahdessa hän viittaa runottariin ja yhdessä Apolloniin. Viittaus on gratulaation lopussa, jossa hän toteaa, että muusat ja Apollon suovat (tai hän toivoo näiden suovan) väittelijälle seppeleen tai palkinnon (στέφανος, βραβεῖον).[112]

Falander saattaa esitellä väitöskirjan sisältöä myös itsenäisesti pohdiskellen. Petrus Portinus väitteli vuonna 1682 matematiikan professori Johannes Flachseniuksen johdolla aiheesta *de civitate*. Falander tarkastelee onnittelussaan (18 r.) yhteisöllisyyden merkitystä ja aloittaa viittaamalla filosofeihin.[113] Filosofien mukaan ystävyys, yhdessäolo, kohteliaisuus ja ystävällisyys (φιλία, προσομιλία, φιλοπροσηγορία, εὐπροσηγορία) eivät saavuttaisi sellaista vastakaikua ihmisessä, jollei ihminen olisi luonnostaan sosiaalinen. Falanderin mukaan ilman keskinäistä seurustelua (ὁμιλία) ihmisen elämä ei olisi edes inhimillistä, vaan eläimellistä. Toisaalta yhteisönä elämistä ei voine kutsua eläimelliseksi. Monet eläimethän ovat nimenomaan sosiaalisia ja elävät laumoissa: "Linnut lentävät parvessa, karja laiduntaa ikään kuin ryhmissä, eikä kukaan koskaan ole nähnyt vain yhden mehiläisen kokoavan hunajaa."[114] Falanderin mukaan ihmiset ovat kuitenkin eläimiä sosiaalisempia: Jumalan tahdosta ihminen on syntynyt elämään toisten ihmisten kanssa. Falander saa onnitteluunsa argumentoivaa ja pohtivaa sävyä käyttämällä ensimmäistä persoonaa ja ehtolausetta verbaaliadjektiivin kera: οὐκ οἶδα εἰ θηριώδες λεκτέος ἐστι ('en tiedä voiko sitä [*sc*. yhteisöllistä elämää, βίος] sanoa eläimelliseksi'). [115]

Falander saattoi onnittelussa keskittyä pelkästään väitöskirjan edustamaan tieteenalaan, ei sen aiheeseen. Toisaalta hänen lähtökohtansa saattoi olla yleisfilosofinen tai tieteenfilosofinen, mistä hän päätyy väitöskirjan alaan.[116] Falander saattoi mainita väitöskirjan aiheesta vain yhden puolen. Daniel Achreliuksen johtaman sarjaväitöskirjan *Contemplationes mundi* kolmannen osan (1678) aiheena olivat kuulo, haju ja maku sekä niiden alkuperä. Falander käsittelee onnittelussaan (8 r.) vain kuuloa. Hänen lähtökohtanaan on "yleisesti tunnettu", josta hän päätyy "vain harvojen tuntemaan". Kaikki kuulevat äänen (φωνῆς ἦχος), mutta monet tunnistavat myös äänen laadun, eli onko ääni raaka vai pehmeä, kaunis vai ruma. Vain harvat kuitenkaan tietävät näiden asioiden syyn; respondentti kuuluu näihin harvoihin,

---

[111]Hän kirjoitti kreikankielisiä onnitteluja myös Johannes ja Jacobus Flachseniuksen ja Enevaldus Svenoniuksen johtamien väitöskirjojen respondenteille.

[112]Muusat, ks. Vall. 874, Vall. 2180; Apollon, ks. Vall. 999.

[113]Vall. 988. Otsikossa Falander huomioi Portinuksen viran: τοῦ ἐν *Uhlo* παιδευτηρίου ὑποδιδάσκαλος ('Oulun koulun konrehtori') ja allekirjoituksessa oman rehtoraattinsa: τούτῳ τῷ ἔτει τῆς Ἀκαδημίας προστάτης ('tänä vuonna akatemian rehtori').

[114]Rivit 8–11: τὰ ὄρνεα ἀγεληδὸν πέτονται, τὰ θρέμματα ὥσπερ κατὰ λόχους βόσκονται, καὶ μηδέποτε μίαν μέλιτταν τὸ μέλι συλλέγουσαν ἑωρακέ τις.

[115]Toisessa onnittelussa vuodelta 1683 Falander käyttää ehtolauseessa potentiaalista optatiivia: οὐκ οἶδα εἴ τις ἄν ἔχοι εἰπεῖν (Vall. 40, rivi 3).

[116] Vall. 879 (v. 1682) ja Vall. 735 (v. 1675).

minkä osoittaa tämä väitös (Vall. 3). Merkillepantavaa on, että juuri tämän osan ilmestymisen jälkeen Falander, tiedekunnan dekaanina, esitti konsistorissa Achreliuksen tutkimuksen julkaisemisen lopettamista. Falanderin mukaan sarjaväitöksen eräs osa oli vastoin "terveesti" filosofoivien käsityksiä. Hän ei suoranaisesti syyttänyt Achreliusta kartesiolaisuudesta.[117] Falander oli siis kirjoittanut respondentille onnittelun, samalla lukenut väitöksen ja löytänyt sieltä mielestään vääriä, jopa vaarallisia käsityksiä. Vuonna 1681 ja 1683 Falander kuitenkin kirjoitti Achreliuksen johtamien väitöskirjojen respondenteille kreikankieliset onnittelut, joissa hän ei kritisoinut millään tavalla Achreliuksen käsityksiä.[118]

Varsinaisesti Falander nousi "uudistajia" vastaan vuoden 1681 väitösonnittelussaan (16 r.). David Lund väitteli *pro gradu* Johannes Flachseniuksen johdolla otsikolla "Fyysisen kappaleen sisäisestä prinsiipistä eli olemuksellisesta muodosta (*forma*); voidaanko tästä prinsiipistä aiheellisesti ja oikein käyttää substanssin nimitystä".[119] Preeses ja Lund kannattivat – kuten Falanderkin – aristoteelikkojen käsitystä, että alkumateria (*prima materia*) ei ollut pelkästään fyysinen entiteetti, vaan sisältää myös muodon (*forma*, Aristoteleen εἶδος, μορφή). Heidän mielestään oli siis väärin ajatella, että pelkkä materia voisi olla perussubstanssi. Fyysisen kappaleen sisäinen prinsiippi, muoto, ohjaa sen rakentumista. Metafyysinen ja terminologinen ongelma nousi siitä, voiko alkumateriasta edes käyttää substanssin nimitystä, jos se ymmärretään pelkästään materiaalisena. Uusaristoteelikot vastustivat kartesiolaista mekanistista maailmankuvaa eli sitä, että kaikki muodot (*forma*) olisivat satunnaisia, aksidentaalisia, ja johtuisivat mekanistisesti syyn- ja seurauksien ketjusta.[120] Falander esittelee näitä uusaristotelisia ajatuksia Aristoteleen kielellä seuraavasti:

> Πάνυ ἄξιον θαυμάζειν τῶν νεωτεριστῶν τὴν τῶν φυσικῶν μορφὴν ἐντελέχειαν οὐσιώδε [po. οὐσιώδη] οὖσαν συμβεβηκός τι εἶναι λεγόντων. Τοῦτο γὰρ οὐδέποτέ τι ἐργάζεσθαι δύναται, εἰ μὴ ὑπὸ τῆς οὐσίας ὥσπερ ἀρχὴς πρὸς τὸ διαπράττεσθαι κινηθῇ· εἶτα δέ, οὐ δύναται ἐκ τοῦ συμβεβηκότος καὶ ὑποκειμένου εἰ μὴ συμβεβηκότως ἓν γίνεσθαι. Καὶ μόνα ἆρα ταῦτά ἐστι ἐντεῦθεν ὡς ἐκ πηγῆς ῥέοντα ἄτοπα
>
> On syytä ihmetellä uudistajia, jotka sanovat, että fysikaalisten kappalten muoto, joka on perustavalaatuinen kokonaisuus, olisi jotenkin satunnainen. Sillä ei voisi tapahtua mitään, jollei olevasta liikkuisi, niin kuin prinsiipistä, toteutumia; jos näin on, satunnainen ja perussubstanssi eivät voi muodostaa satunnanaisesti ykseyttä. Silloin jo yksistään sen johdosta olisi mahdollista olla olemassa ikään kuin lähteestä virraten lukuisia epäsäännöllisyyksiä. (1–9, Vall. 986)

---

[117]Sarasti-Wilenius 2000, 24, Kallinen 1995, 312–313, Klinge *et al.* 1987, 562 (Klinge & Leikola). Väitöskirjan väitöspäivä oli 27.11.1678, Falander esitti syytöksensä konsistorissa 5.12.1678.

[118]Vall. 35 ja Vall. 40. Edellisen väitöksen aiheena oli lähteiden ja virtojen alkuperä, jälkimmäisen hyvän valtiomiehen edellytykset.

[119]Vall. 986: *Exercitio philosophica de corporis naturalis interno principio altero, forma nempe substantiali, cumprimis utrum substantiae nomine vere & absque errore compellari possit ac debeat.* Lundia onnitteli kreikaksi myös Isaacus Pijlman, jonka runo (30 eleg.) sisältää kaksi sitaattia ja lukuisia lainauksia Theognikselta.

[120]Kallinen 1995, 129–131, 308–309.

Falander kiittelee respondentti Lundia siitä, että tämä kiistää "uudistajien" käsitykset, mikä on hyödyllistä niin tälle itselleen kuin muille opiskelijoille. Falander käyttää Aristoteleen terminologiaa, mutta ei ole varsinaisesti imitoinnut tässä kohdassa mitään yksittäistä Aristoteleen teosta. Perussubstanssia Aristoteles käsittelee *Metafysiikassaan*.[121]

Seuraavana vuonna (1682) Johannes Laibeck väitteli *pro gradu* samantyyppisestä aiheesta: peripateetikkojen (ts. uusaristoteelikkojen) alkumateriasta (*de materia prima peripatetica*).[122] Lyhyessä onnittelussaan (9 r.) Falander ei kuitenkaan esitä asiaa kiistanalaisena. Hän toteaa, että filosofia jakaantuu kolmeen osaan: logiikkaan, fysiikkaan ja etiikkaan (1–2). Falander luonnehtii osia kutsumalla etiikkaa filosofian vanhimmaksi ja hyödyllisimmäksi osaksi, fysiikkaa hienoksi (λεπτός) ja logiikkaa miellyttäväksi (ἡδύς). Laibeckin väitös kuuluu Falanderin mukaan fysiikan alaan. Falanderin esittelemä kolmijako perustui antiikin filosofiaan.[123]

Turun akatemian väitöskirjoissa käsiteltiin usein samoja aiheita. Yksi yleisesti kiinnostanut aihe oli sielun syntyminen. Turussa kannatettiin tradusianismia, jonka mukaan sielu siirtyi sukupolvesta toiseen (*per traducem*) molempien vanhempien antamien siementen sekoittuessa toisiinsa (*anima copulata*). Kreationismin mukaan kaikki ihmissielut oli luotu aikojen alussa ja odottivat vuoroaan päästäkseen maailmaan.[124] Olaus Tuhnberg väitteli sielun syntymisestä Petrus Laurbecchiuksen johdolla. Falander kiittelee onnittelussaan (12 r.) Tuhnbergia filosofian (ts. tieteen) ja sen ylevimpien asioiden (τὰ ἐν αὐτῇ μετέωρα, 4) tutkimisesta. Falander esittelee väitöksen kantaa, tradusianismia:

> Τοῦτο ταύτῃ τῇ συζητήσει πεπαιδευμένως συγγεγραμμένῃ ἐπιδείκνυς, βεβαιῶν τὴν ψυχὴν τὴν τοῦ ἀνθρώπου μόρφην ἁπάντων τῶν ἐργασιῶν εἶναι αἰτίαν, καὶ ὑπὸ τῶν γονέων ἅμα τῷ σπέρματι γεννᾶσθαι.
>
> Sen osoitat oppineesti tässä kirjoittamassasi väitöskirjassa vahvistaen, että ihmissielun muoto on kaikkien toimien syy ja sielu syntyy vanhemmista yhtä aikaa heidän siementensä kanssa. (4–7. Vall. 882)[125]

Tuhnberg väitteli maaliskuussa 1678. Falander käyttää samoja sanoja onnittelussaan (10 r.) Johannes Auricolalle, jonka väitöstilaisuus oli saman vuoden joulukuussa. Jälkimmäisessä onnittelussa Falander mainitsee kuitenkin molemmat kannat, sekä kreationismin että tradusianismin: "Sillä toisten mielestä Jumala yhä joka päivä luo ja sitten yhtenä päivänä valuttaa

---

[121]Vrt. esim. Arist. *Metaph.* 7.7.1032b1–2, 11.8.1064b15, 13.1076a8–14. Itse väitöskirjassa ei ole varsinaisia Aristoteles-sitaatteja.

[122]Falander mainitsee onnittelussaan Laibeckin saavan nyt "kunnianosoitukset filosofiassa", ts. filosofian maisterin arvon. Vall. 4002, rivit 4–5: Σὺ προσδεχόμενος νῦν τὰς ἐν φιλοσοφίᾳ τίμας.

[123]Vall. 4002. Kolmijaosta, ks. esim. Frösén 1997, 59–60 (Korhonen).

[124]Tradusianismista käytetään myös termiä tradukionismi. Leikola 1983, 239–241. Klinge *et al.* 1987, 578–241 (Klinge & Leikola). Munasarjoja kutsuttiin nimellä *testes muliebres* ja myös niiden ajateltiin tuottavan siemeniä. Ks. Perret, Louis, Lääketiede vanhassa Turun akatemiassa. – *Hippokrates*, 1985, 70.

[125]Väitöskirjassa, jossa viitataan runsaasti antiikin Kreikan auktoreihin, asiaa käsitellään alussa: *Quaestionum prima*, s. B1v. Väitöksessä todetaan, että tradukionismi oli myös Lutherin käsitys (§ IV, s. B2).

ihmissielun sen ruumiiseen, toiset taas väittävät sielun syntyvän vanhemmista yhtä aikaa siementen kanssa."[126] Auricola on päätynyt jälkimmäiselle kannalle: ihminen saa niin ruumiinsa kuin sielunsakin vanhemmiltaan. Edellinen vaihtoehto johtaisi Falanderin mukaan siihen, että Jumalasta tehdään myös synnin syy, mikä olisi jumalanpilkkaa (βλασφημία, 8).

Falander puolusti myös matematiikan tärkeyttä. Kahdessa onnittelussaan vuosilta 1679 ja 1682 hän siteeraa sanontaa "Kaupungit pitää kaunistaa votiivipatsailla, sielut matematiikalla (μάθημα)".[127] Sana μάθημα tarkoittaa tässä todellakin matematiikkaa, kuten kontekstista käy ilmi.[128] Edellisessä sitaatissa hän ilmoittaa sanonnan "jonkun muinaisen viisaan" (παλαιός τις σοφός) lausumaksi, toisessa viittaa sanojaan ilmaisulla "se, joka marssi sivistyksen huipulle". Molemmat väitöskirjat käsittelivät matemaattista aihetta, ja ne oli laadittu Johannes Flachseniuksen johdolla. Edellisen väitöksen onnittelussa Falander viittaa myös Ciceroon, jopa teoksen nimen mainiten. Hän arvelee kreikkalaisten arvostaneen geometrian kaikista tiedon lajeista korkeimmalle; tämän todistaa Cicero *Tusculumin keskusteluissaan*.[129] Jälkimmäisen matemaattisen väitöskirjan (1682) respondentti oli Magnus Steen, josta tuli myöhemmin matematiikan professori. Tälle kirjoittamassaan onnittelussa Falander toteaa, että matematiikka on vaikeaa, mutta välttämätöntä. Jos jätetään pois jokin sen alaan kuuluva oppi, tulee tieteestä rampa (3–5). Hengellisiä, fysikaalisia ja kaikkeutta koskevia tieteitä ei Falanderin mukaan pidä harjoittaa yksinään, ilman matematiikkaa. Tämä "kvantitatiivisuutta koskeva" tieteenala on liitettävä tiedon kokonaisuuuteen.[130]

Persoonallisempia sävyjä on Falanderin vuonna 1679 veljelleen Jacobukselle kirjoittamassa onnittelussa, joka käsittelee kasvatusta. Jos kasvatuksessa ei kiinnitetä huomiota tapakasvatukseen, tulee lapsista tällöin mitä röyhkeämmin (παρρησιαστικώτεροι) puhuvia aikuisia. Falander asettaa tällaiselle ihmiselle vastakohdaksi veljensä. Isä oli palkannut kotiopettajan, jotta veljestä kasvaisi järkevä. Nyt veli, joka oli kuitenkin vielä lapsi ja lisäksi orpo, kasvattaa itse itseään opiskellessaan. Pikkuveli oli saavuttanut jo hyviä tuloksia vapaissa taiteissa.[131]

---

[126]Vall. 2157, rivit 2–4: οἱ μὲν γὰρ νομίζουσι τὸν θεὸν ἔτι καθ᾽ ἡμέραν κτίζειν καὶ εἰς τὰ σώματα ἐγχέειν τὴν τῶν ἀνθρώπων ψυχήν· οἱ δὲ λέγουσι αὐτὴν ἅμα τῷ σπέρματι ὑπὸ τῶν γονέων γεννᾶσθαι. Yksi Johannes Gezelius vanhemman Tartossa johtamista kreikankielisistä väitöskirjoista käsittelee sielun syntymistä. Se on omistettu useille suomalaisille oppineille.

[127]Vall. 998 ja Vall. 999. Ks. Liite 4. Jälkimmäisessä onnittelussa on sanonnasta vain sieluja koskeva loppuosa. Sanonta vaikuttaa platonistiselta tai uusplatonistiselta. CPG, AG, Schrevelius, Lubinus eivät sitä mainitse. Ks. kuitenkin Searby 1998, 164, nro 13 ja 254, nro 113 iii.

[128]Falander nimittää matematiikkaa myös termeillä ἡ ὑπὸ ποσοῦ, αἱ περὶ τὸ ποσὸν οὖσαι τέχναι καὶ ἐπίστημαι ('kvantiteettien olemusta tutkivat opit ja tieteet') ja ἡ ἐπὶ τῇ ποσότητι σπουδή ('kvantiteettia koskeva tutkimus').

[129]Vall. 998, 5–7: οἶμαι [---] τὴν γὰρ Γεωμετρίαν καὶ τ᾽ ἄλλα μέρη τῶν μαθήσεως [!] τετιμηκέναι τοὺς Ἕλληνας μάρτυρ ἐστι Κικερών ἐν ζητήμασι Τουσκουλάνοις. Vrt. Cic. *Tusc.* 5.6.18. Sanojen Ἕλληνας ja μάρτυρ välillä pitäisi olla jokin välimerkki.

[130]Vall. 999, 5–8: οὐ μὲν γὰρ ταῦται μόναι, ἢ ὑπὲρ πνευμάτων, ἢ φυσικῶν τῶν σωμάτων καὶ τῶν καθόλου ὄντων τὸ περὶ τὴν θεωρίαν τὴς φιλοσοφίας ἀποτελοῦσι μέρος, ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν ὑπὸ ποσοῦ δεῖ παραζεύγνυσθαι τὴν ἐπιστήμην.

[131]Vall. 2180. Orpouteen viittaa samassa julkaisussa myös Gabriel Laurenius latinankielisessä gratulaatiossaan. Laureniuksen mukaan Jacobus jäi 6-vuotiaana orvoksi.

Falanderin kreikankielisten tekstien sujuvuus perustui pitkälti siihen, että hän siteerasi ja imitoi varsinkin *Lastenkasvatuksesta* ja *Demonikokselle* -kirjoitelmia – siis, niitä, joista oli itse julkaissut edition vuonna 1671. Seuraavassa luettelo Falanderin sitaateista ja imitaatiosta (suluissa väitöksen vuosi):

Vall. 1327 (1672): ps.-Plut. *De lib. educ.* 2e.
Vall. 919 (1672): ps.-Isocr. *Ad Dem.* 21.
Vall. 735 (1675): Ciceron tekstin käännös ilman viittausta tekijään (*De orat.* 2.36).
Vall. 996 (1675): ps.-Isocr. *Ad Dem.* 19.
Vall. 871 (1676): ps.-Isocr. *Ad Dem.* 2
Vall. 983 (1678): ps.-Plut. *De liber educ.* 2b ja 2c. Imitaatio ja sitaatti, tekijä mainittu.
Vall. 997 (1678): ps.-Isocr. *Ad Dem.* 18. Sitaatti, tekijän nimi ja teos mainittu. Lisäksi Hippokrateen korpukseen kuuluva sanonta: ὁ βίος μὲν βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρά ('Elämä lyhyt, mutta taide pitkä'). Hippoc. *Aph.*1.
Vall. 998 (1679): ps.-Isocr. *Ad Dem.* 9 ja 19. Sovellettu sitaatti, tekijän nimi mainittu.
Vall. 979 (1679): Plutarkhos: Πενία καθόλου γυμνάσιον ἀρετῆς ἔμπρακτόν ἐστιν. ('Köyhyys on kaiken kaikkiaan hyveen käytännön harjoitus.') Sitaatti, tekijän nimi mainittu. Ei varsinaisesti Plutarkhoksen. Lisäksi imitaatio: ps.-Isocr. *Ad Dem.* 6.
Vall. 924 (1679): ps.-Plut.: *De lib. educ.* 5e.
Vall. 874 (1679): ps.-Plut.: *De lib. educ.* 7d.
Vall. 1326 (1679): ps.-Plut.: *De lib. educ.* 8a ja 7d.
Vall. 875 (1679): ps.-Plut.: *De lib. educ.* 5e.
Vall. 884 (1680): ps.-Plut.: *De lib. educ.* 8a ja 8b. Sitaatti, tekijän nimi mainittu, ja imitaatio.
Vall. 885 (1681): ps.-Isokrates: *Ad Dem.* 40. Sitaatti, tekijän nimi mainittu.
Vall. 40 (1683): ps.-Plut.: *De lib. educ.* 5c. Sitaatti, tekijän nimi mainittu.

Falander siteeraa siis pseudo-Plutarkhosta, pseudo-Isokratesta ja Plutarkhosta. Kaikissa näissä tapauksissa hän mainitsee auktorin nimen ja kerran jopa teoksen nimen. Hän myös imitoi kahta ensinmainittua ilmoittamatta lähdettään ja kääntää Ciceroa kertomatta tekijää. Lisäksi hän siteeraa sanontoja.[132] Imitaatio koskee kokonaisia lauseita tai vain fraaseja, jotka Falander on sovittanut omaan tekstiinsä. Aristotelisia muistumia Falanderin gratulaatioissa on edellä mainitun *prima materia* -väitöksen (Vall. 986) lisäksi ainakin yksi. Vuonna 1681 kirjoittamassaan väitösonnittelussa Falander toteaa, että käytännöllisissä tieteissä oikea tie on löydettävissä, vaikka pahuus on monijuoninen ja toimii jokaisen yksittäisen tarpeiden mukaisesti. Teoreettisissa tieteissä totuus on yksi, kun taas valhe on kirjava. Tämä ajatus esiintyy Aristoteleen *Nikomakhoksen etiikassa*.[133]

---

[132]Hippokraattisen sanonnan 'elämä lyhyt, taide pitkä' lisäksi hän siteeraa edellä mainittua sanontaa votiivipatsaista (Vall. 998 ja Vall. 999) sekä sanontaa 'hyvä on vaikeaa' (Vall. 882).
[133]Vall. 877. Arist. *EN* 2.6.1106a35.

1680–1689

1680-luvun alussa pyhien kielten professorina toimi kahden vuoden ajan Gabriel Forthelius (1682–1684).[134] Kuitenkin jo keväästä 1683 lähtien maisteri Simon Paulinus oli hoitanut Fortheliuksen luentoja, ja seuraavana vuonna hänet valittiin oppituolin haltijaksi. Paulinuksen toimelias virkakausi päättyi varhaiseen kuolemaan (1691). Kreikankielisten väitösonnittelujen määrä kasvoi kolmanneksella 1670-luvulta 1680-luvulle (52/72). 1680-luvulla kirjoitetusta 72 gratulaatiosta vielä kolmetoista oli Falanderin ja neljätoista Paulinuksen sepittämiä. Muita professorikirjoittajia olivat Enevaldus Svenonius ja Petrus Laurbecchius. Ylioppilas David Lund, tulevan pyhien kielten professori, kirjoitti 1680-luvulla yhden kreikankielisen väitösonnittelun. Opiskelijoiden osuus kirjoittajista oli suurempi kuin edellisellä vuosikymmenellä ja runo-onnitteluja oli hieman enemmän kuin proosaonnitteluja. Suosituin runomitta oli edellisen vuosikymmenen tapaan eleginen distikon. Matthias Salinius kokeili jambia kaksipalstaisena runona Laurbecchiuksen tapaan. Ylioppilaista ahkerin kreikankirjoittaja oli eteläpohjalainen ylioppilas Georgius Aenelius, joka lisäksi puolusti kreikankielistä väitöskirjaa. Useamman kuin yhden kreikankielisen väitösonnittelun kirjoittivat ylioppilaat Petrus Colliander, Petrus Ulnerus, Elias Woivalenius, Ericus Brunnius, Olaus Flachsenius, Ericus Indrenius ja Carolus Höök.[135]

Elias **Woivalenius** sepitti kolme kreikankielistä väitösonnittelua, joista viimeisen vuonna 1685 Christiernus Frisiukselle. Frisius puolusti Johannes Flachseniuksen johdolla väitöskirjaa maailman joista (*De potissimis fluviorum universi orbis*).[136] Woivalenius käyttää väitöskirjan aihetta vuolaasti hyödykseen onnittelunsa (21 r.) kielikuvissa:

> Ὥσπερ, Σὺ Κύριε λευκανθείς, ἑταῖρέ μου εἰλικρινές, ἐκ πρώτης τῆς ἡλικίας ἡδίσταις ταῖς τῶν ἐπιστήμων πηγαῖς σεαυτὸν παραδέδωκας, καὶ ἐν ταῖς τῶν Μουσῶν παρεμβολαῖς στρατιώτης οὐ ῥαθυμῶν ὑπῆρξας, ἀνθ᾽ ὧν μὲν ἤδη ἀξίους κλέος σου τοὺς σεμνότητος καταράκτους ἀχανεῖ τῶν τῷ Σοφῶν ὠκεανῷ συναναμίγνυς.[137]

Niinpä, sinä loistava herra, vilpitön ystäväni, olet heittäytynyt jo varhaisella iällä tieteen miellyttäviin lähteisiin ja et ole ollut runottarien linnoituksessa laiska sotilas, vaan sen sijaan maineellasi sekoitat jo jalouden arvokkaita vesiputouksia oppineiden laajaan mereen. (8–15. Vall. 990)

---

[134]Heikel 1894, 89. Halén 1993, 142.

[135]Kymmenelle respondentille kirjoitettiin kaksi kreikankielistä gratulaatiota. Vall. 3809, Vall. 986, Vall. 879, Vall. 2738, Vall. 4013, Vall. 4022, Vall. 49, Vall. 4014, Vall. 2744 ja Vall. 2197.

[136]Vuoden 1682 onnittelussa Woivalenius viittaa Dionysokseen viinin suoman nautinnon antajana (Vall. 4005) ja siteeraa kaksi vuotta myöhemmin Menandrosta (Vall. 4195), ks. edellä, s. 181.

[137]Ilmaisusta λευκανθείς ("valkaistu", 'loistava'), ks. edellä, s. 160 n117. Viimeisen lauseen subjektina voisi olla myös κλέος σου, johon liittyisi partisiippi συναναμιγνύς. Sanajärjestys on outo *versus rapportati* -runojen tapaan.

Viisauden meren lisäksi Woivalenius puhuu myös älyn kuohuista (3), oppineisuuden puroista, jotka virtaavat joen tavoin (4–5), sekä opetuksen virrasta (18).[138] Väitöskirjan aiheeksi hän mainitsee maailman jokityypit.[139] Andreas **Håf** ylistää onnittelussaan (14 eleg.) puolestaan luonnontieteitä:

Οὐδεμία σπουδὴ φυσικῆς μὲν πούποτεν [!] εἴη
Εὐδοκιμωτείρη [!], ἢ μεγαλειοτέρη,
Ἢ εὐχρηστοτέρη· ἐπεὶ οὖν πάμπολλα δίδασκει,
Οὐρανὸν ἀστῆρας [!], ζωδιακὸν τε κύκλον,
Καὶ πάσας βότανας τὰς φυόμενας γ᾽ ἐπὶ γαίης,
Εἴπερ ἐρευνάων τῶν βοτανῶν ἀρετάς.

> Ei voi koskaan olla mitään luonnontiedettä / maineikkaampaa, suurenmoisempaa / tai hyödyllisempää harrastusta. Sillä se opettaa tuntemaan kaikkeuden, / taivaan, tähdet ja eläinradan / sekä kaikki maan päällä versovat kasvit, / jos kerran tutkii kasvien hyviä ominaisuuksia. (1–6. Vall. 4003)

Väitöksen (1682) aiheena oli maa (*De terra*). Tämän yleisluontoisen alun jälkeen Håf toteaa, että väittelijä on ponnistellut nuoresta saakka myös vapaitten taiteitten parissa (7–8). Håf päättää *doksa*-tyyppiseen lopetukseen: hän pyytää Jumalaa siunaamaan respondentin molemmat opinalat, σφωιτέρας σπουδάς, Jumalan kunniaksi ja vanhempien iloksi. Opinaloilla Håf tarkoittanee humanistisia ja luonnontietieteellisiä aloja.

Carolus **Höök** (*smol*.) kirjoitti vuonna 1689 onnittelut Petrus Hahnin johtamien väitöskirjojen respondenteille: smoolantilaiselle Petrus Linstorphiukselle ja blekingeläiselle Petrus Ringiukselle. Ensinmainitun väitöksen aikana oli Platonin käsitys omistussuhteista (*De meo et tuo Platonico*). Höökin gratulaatio (11 heks.) sivuaa hieman aihetta. Hän aloittaa kuvailemalla ihmisten enemmistöä (πολλοὶ τῶν θνητῶν), joka tavoittelee maallista omaisuutta ja rakastaa rahaa. Ihmiset ovat myös taipuvaisia ylimielisyyteen (ὑπηρηφανία) ja röyhkeyteen (ὕβρις). Näiden vastakohtana on respondentti:

Σπεύδετε σπουδαῖοι, καὶ φίλτατε σὺ πατριῶτα
Πάντοτε σπουδάζεις, παραστήσαι καί σε βέβαιον
Ἐν σπουδαῖς σπουδήν, διὰ παντὸς Σὺ παρατηρεῖς

> Ahkeroikaa, opiskelijat ja sinä, rakkahin maanmies, / joka ahkeroit alituiseen, näytä kestävä intosi / opinnoissa, aina tutkit asioita tarkkaan [---] (4–6. Vall. 1516)

Höök leikittelee paronomastisesti σπουδάζειν-verbin johdannaisilla ja niiden eri merkityksillä ja käyttää samankuuloisia sanoja: κτήματα – χρήματα (1–2), παραστήσαι – παρατηρεῖς

---

[138]Daniel Achrelius käytti puheissaan metaforia *doctrinae* tai *eruditionis oceanus*. Sarasti-Wilenius 2000, 205.

[139]Vall. 990, rivit 7–8: περὶ χθονίων τῶν ποταμῶν [---] εἴδη. Sana χθονίος tarkoittaa maanalaista, ktoonista, mutta myös kansallista, kotimaista. Tässä sana toimii kuitenkin väitöskirjan otsikon *universus*-sanan vastineena ('maailma').

(5–6).[140] Toisessa onnittelussaan (23 r.) Höök todistaa totuuden absoluuttisuudesta: "On vaikeaa, mutta silti hyvä etsiä teoreettisissa tieteissä yhtä totuutta ja varoa petollista valhetta. Sillä vapaan miehen on mahdollista puhua totta ja etsiä salattua, silloin kun jokainen viisas ja hyveellinen vihaa valheita."[141] Ajan epistemologian mukaan totuus on yksi, valheus moneus ja moneus on kirjavuutta, obskuriteettia ja jotakin negatiivista. Plutarkhoksen nimiin pannussa *Lastenkasvatuksesta*-esseessä (11c) todetaan, että valehtelu sopii vain orjille; jokainen vapaa ihminen vihaa valhetta. Hyvä on Höökin mielestä siis vaikeaa, ja totuus on piilossa: hyvien ihmisten on nostettava hyvä salainen totuus ylös "kaivon syvyyksistä".[142] Höök lopettaa molemmat gratulaationsa tuttuun kehotukseen Σπεῦσον ὡς ἥρξω ('jatka, niin kuin aloitit').

Ylioppilas Ericus **Indrenius** laati vuonna 1688 kivityylisen hääonnittelun Andreas Indreniukselle.[143] Samalta vuodelta ovat Indreniuksen muutkin kreikankieliset tekstit, kaksi suorasanaista väitösonnittelua. Molemmissa hän onnittelee Simon Paulinuksen johdolla väitelleitä. Andreas Indrenius puolusti aihetta *de gratitudine* toukokuussa 1688. Ericus Indreniuksen onnittelu (29 r.) on rakenteeltaan syllogistinen. Se alkaa hyveen (ἀρετή) pohdinnalla (1–11), jota seuraa respondentin puhuttelu (*apostrofe*) ja väitöskirjan aiheen lyhyt luonnehdinta (12–21); sitten seuraa varsinainen onnittelu ja *doksa*-tyyppinen lopetus (22–29). Ericus Indreniuksen mielestä hyve on kaikkien hyvien asioiden perusta ja syy, lääke kaikkeen pahaan ja korvaamaton onnen aarre. Ennen kaikkea hyve on pysyvää:

> μόνη δὲ ἀρετὴ ἀμετακίνητος, ἥτις τῇ μηδεμίᾳ βίᾳ ἀσθενεῖ, ἐν χειμασίᾳ ἥσυχος διαμένει, ἐν σκότει περιλάμπει, ἐκβληθεῖσα ἐπὶ τὴν φυγαδείαν μένει μέντοι, ἔν τε τῇ πατρίδι προσέχεται, διὰ παντὸς τοῦ βίου ἐπαυγάζει οὐ μὴ σπίλοις τοῖς ἀλλοδαποῖς σπιλοῦται.
>
> Ainoastaan hyve on muuttumaton, sellainen joka ei heikkene väkivallan vuoksi, myrskyssä se pysyy tyynenä, se valaisee pimeässä; vaikka se ajetaan maanpakoon, se kuitenkin kestää ja omistautuu kotimaalle, koko elämän se valaisee eikä likaannu vieraista tahroista. (4–10. Vall. 2744)[144]

Indrenius odotetusti näkee nimenomaan juuri Andreaan esimerkillisen hyveellisenä. Andreas on valinnut "kultaisen hyveen vainiolta" väitöskirjansa materiaaliksi (ὕλη) suopeuden (εὐγνωμοσύνη, 12–13). Ericus Indrenius käyttää myös εὐχαριστεῖν-verbiä ja sen johdannaisia kristillissävytteisesti puhuessaan väitöskirjan aiheesta. Hän toteaa pyhien kirjoitusten ylistävän nimenomaan kiitollisuutta: kiitollisille jaetaan lahjoja, kiittämättömille

---

[140]Mediumin aoristin imperatiivin sijasta sopisi myös aktiivin aoristin infinitiivi παραστῆναι. Julkaisussa on myös Ericus Falanderin latinankielinen gratulaatio, jossa hän siteeraa kreikaksi *Demonikokselle*-puhetta.

[141]Vall. 1517, rivit: Δύσκολον γάρ ἐστιν ἀλλὰ καλὸν τὴν ἀλήθειαν ἐν τοῖς θεωρητικοῖς μίαν ἐρευνᾶν, τὸ ψεῦδος ποικίλον φεύγειν. ἐλευθέρου γὰρ ἀνδρὸς ἔστι τὰ ἀλήθεα λέγειν καὶ τὰ κρυπτὰ ζητεῖν, ὅταν ψεῦδεις [!] μισεῖ πᾶς σοφὸς καὶ χρήσιμος. Vrt. Ericus Falanderin onnittelu v. 1681 (Vall. 877).

[142]Vall. 1517, rivit 5–6: δεῖ γὰρ τοὺς καλοὺς τὴν καλὴν ἀλήθειαν ἐν τῷ βάθει φρέατος κεκρυμμένην ἀνασπάειν.

[143]Mel. 1156. Ks. edellä, s. 236–237.

[144]Sana χειμασία tarkoittaa talvehtimista, joten po. ἐν χειμώνι. "Omistautua kotimaalle": prepositio ἐν on tarpeeton, po. τῇ πατρίδι προσέχεται.

rangaistuksia. Jopa itse luontokin vihaa kiittämättömiä niin kuin hirviöitä.[145] Ericus Indreniuksen onnittelu edustaa näin ollen kristillisen humanismia puhtaimmillaan: epideiktisen retoriikan ydin on Jumalan kiittäminen, joka laajenee hänen luotujensa ylistämiseen. Se joka ei kiitä ja ylistä Jumalaa ja luomakuntaa, on kiittämätön – ja siten jumalaton. Indrenius itse on onnittelussaan ylistämässä ja kiittämässä ylistyksen arvoista aihetta, tätä väitöskirjaa.

Ericus Indrenius kirjoitti kreikankielisen väistösonnittelun kreikankielisen väitöskirjan respondentille Georgius Aeneliukselle. Suorasanainen onnittelu (22 r.) on väitösjulkaisussa omalla sivullaan. Se on sisällöltään Turun akatemian kiinnostavimpia kreikankielisiä tekstejä. Onnittelussa ainutlaatuisinta on sen loppu, jossa Indrenius esittelee yhdessä lauseessa Kreikan kirjallisuuden parhaimmistoa sekä ajan kirjallisuuden keskeisen metodin, imitaation.[146] Indrenius aloittaa kuitenkin *modestia*-vakioaiheella: hän kokee olevansa kyvytön puhumaan kreikan kielen erinomaisuudesta ja hyödyllisyydestä. Sitten hän jäljittelee Posseliuksen keskusteluoppaansa esipuheessa käyttämää "jonkun viisaan" distikonia "se, joka ei yhdistä kreikkalaista sivistystä roomalaiseen, / ei ole ansainnut viisaan miehen nimeä" muotoillen sen proosaonnitteluunsa omin sanoin.[147] Kreikan kieli on siis välttämätöntä latinaa opiskelevalle. Indrenius kuitenkin huomauttaa, että myös Uuden testamentin koinee on 'oikeaa' kreikkaa. Kreikkaa tarvitaan latinan kielen ja roomalaisen kulttuurin ymmärtämiseksi, ja Kreikan kirjailijat – filosofit, runoilijat, historioitsijat – ovat välttämätöntä luettavaa kunkin alan asiantuntijoille.

Turun klassisen humanismin kannalta mielenkiintoinen on myös satakuntalaisen Jacobus **Rungiuksen** melko vaikealukuinen väitösonnittelu vuodelta 1686. Jacobuksen veli Johannes puolusti Daniel Achreliuksen johdolla väitöskirjaa *pro exercitio* lähteitten alkuperästä ja ihmeistä.[148] Jacobus Rungius siteeraa onnittelussaan Plutarkhoksen (aitoa) teosta ja viittaa Platonin *Faidros*-dialogin *locus amoenus* -kohtaan (229a–230b). Seuraavassa gratulaation tulkinta selventävin kappalejaoin (ks. *Kuva 9*):

> Kyvykkäälle ja ahkeralle nuorukaiselle, herra Johannes Rungiukselle, joka puolustaa tarkasti ja [hienosti ?] väitöstä lähteiden [alkuperistä ?] ja ihmeistä, rakkaalle veljelleni.[149]

---

[145]Vall. 2744, rivi 21–22: αὐτὴ καὶ μὲν ἡ φύσις τοὺς ἀχαρίστους, ὡσεὶ, τὰ τερατωδεύματα μισεῖ. Sanakirjat LSJ, Lampe, Sophocles, TLG ja Scapula eivät tunne τερατώδευμα-sanaa.

[146]Vall. 2751. Ks. s. edellä, s. 177–178, ja tuonnempana, s. 385–386. Koko tekstin suomennos ja kuva, Korhonen 2003, 54–55.

[147]Posselius 1690, esipuhe: Ὃς μὴ Ῥωμαϊκοῖς ἑλληνικὰ γράμματα μίξεν, / οὐ δύναται λογικοῦ τοὔνομα ἀνδρὸς ἔχειν.

[148]Vall. 28 (*De fontium origine et miraculis*). Johannes Rungius puolusti neljää väitöskirjaa, joista tämä oli ensimmäinen. Jacobus Rungius toimi myöhemmin mm. Längelmäen ja Loimijoen kirkkoherrana. Johannes Rungiuksesta, ks. Lagus 1891, 191.

[149]Helsingin yliopiston kirjaston kappaleessa on otsikossa kaksi reikää sekä sivussa teippi. Teipin alta voi kuitenkin lukea tekstiä. Rivi 1: ζῶόν τι ἄγνοστον, rivi 2 ἐνάλιον πρῶτοι, rivi 3: οἶμαι.

> Rooman kansa arvosti suuresti niitä, jotka ensimmäisinä näyttivät heille tuntemattoman ja oudon eläimen kuten maanorsun tai meren kampelan.[150] Mutta mielestäni hyvin kävi myös niille, joita kaikista viisain ja kaikkein suurimpien hyveiden ilmentymä Sokrates piti arvossa seuraamaan itseään oleskelu- ja käyntipaikkaansa, kauniin ja lumoavan, laajaoksaisen ja viherïöivän puun luo.
>
> Sillä siellä leyhytteli lempeä tuuli vienoin henkäyksin. Hopeinen Ilissos-lähde pulppusi makeavetisenä. Siellä runottarien harpun- ja lyyransoittajattaret, kaskaat, kaiuttivat kaikkialta iloisen kovaäänisesti. Sokrates oli keskellä tätä kaikkea, vaikkei ollutkaan niiden puolestapuhuja ja rakastaja, ja tämä Attikan pikku kettu vuodatti jumalallisen viisautensa hunajaa ja pyhän rintansa saloja.
>
> Mutta nyt, jos on mahdollista käyttää suuria esimerkkejä samankaltaisessa tapauksessa, tuskin epäilemme sitä, että kaikki sivistyneet ylistävät sinua, rakas veli, kun haluat askarruttaa mieltäsi tällaisilla tutkimuksilla, jotka rakentavat yhteistä tietä kohti varmaa tietoa. Sinä esittelet erinomaisesti lähteiden kauniita kuoroja, tätä luonnon jälkeläistä, näitä luonnonvoimien ihmeitä, ystävällisiä voimia.
>
> Plutarkhos sanoi: "Työ miehen kaunistaa, liljat pellon, muotti patsaan, höyhenet linnut." Samalla tavoin tämä tutkielmasi on sinun koristeesi, sinun kirkkautesi ja loistosi. Siis kasva mieheksi poistuessasi tämän tieteen istuimen luota, runottarien kasvattamosta, kuuluisasta hyveiden teatterista.
>
> Jacobus Rungius.[151]

Väitöskirjan aiheena olivat siis joet, mutta Ilissos-jokea ei siinä esitellä. Rungius ei jäljittele *Faidrosta* kielellisesti. Kun Platon puhuu varjoisasta ja kukkivasta plataanista (πλάτανος) (229a8), puhuu Rungius vastaavasti vain puusta.[152] *Faidroksessa* levähdyspaikalla puhaltelee lauha tuuli (πνεῦμα μέτριον, 229b1 ja 230b35), Rungius ilmaisee saman asian sanoilla ἤπιος αὔρα (8) – sinänsä luonteva sanavalinta *Auran* akatemiassa. Kun Platon mainitsee lähteen (πηγή), joka pulppuaa plataanin alta (230a5), käyttää Rungius sanaa κρήνη (8).[153] Rungiuksella ei todennäköisesti ollut Platonin alkutekstiä edessään. Toisaalta hän on voinut myös tarkoituksella keksiä synonyymejä.

Antiikki on onnittelussa nykyajan esikuvana (*exemplum*): Johannes-veljen väittelytaito vertautuu Sokrateen dialektiikkaan.[154] Rungius kuvailee Sokratesta toisaalta kunnioittavasti viisaimpana ihmisenä ja hyveellisyyden esikuvana, toisaalta kutsuu Sokratesta leikkisästi "attikalaiseksi pikku ketuksi", ἀλωπήκιον [po. ἀλωπέκιον] ῎Αττικον (13). Sokrates toteaa *Faidroksessa*, etteivät puut ja maaseutu halua opettaa hänelle mitään (230d4). Rungius muotoilee asian niin, että Sokrates ei ole luonnonihailija.[155] Onnittelunsa lopussa

---

[150]Rungius käyttää ilmaisua ἐλέφαντα νόμισον po. ἐλέφαντα νόμιον ‘laiduntava norsu', 'kuivan maan norsu’.

[151]Rivin 14 ἐξέσηται olen tulkinnut tarkoittavan eeppistä futuuria ἐξέσεται. Rivin 20 ἐξετίθου po. ἐξέθου. Rungius asettaa pääverbin usein lauseen loppuun.

[152]Vall. 28, rivit: 6–7: δένδρον κομψὸν καὶ λαμυρόν, εὐρυχώροις καὶ εὖ χλωρίζουσι κλάδοις πεπλατυμμένον. *Faidroksessa* Sokrates on menossa levähtämään Ilissos-joen rannalle, mutta Faidros on kuitenkin se, joka johdattaa Sokrateen tuuhean plataanin varjoon (229a ja 230b). Rungius antaa ymmärtää, että paikka on Sokrateen valitsema.

[153]Πηγή-sanaa Rungius käyttää mainitessaan väitöksen nimen (otsikossa ja rivillä 18).

[154]Rungius käyttää sanoja ὑπογραμμός (5) ja ὑπόδειγμα (14). Viimeksi mainittu tarkoittaa mallia tai merkkiä.

[155]Vall. 28, rivit 11–12: οὐκ ἄλλως ἢ ζηλωτὴς αὐτῶν καὶ ἀντεραστής.

Rungius nimittää Turun akatemiaa tieteen istuimeksi (ὁ θρόνος τῶν ἐπιστημῶν), runottarien kasvattamoksi (τὸ φυτευτήριον τῶν Μουσῶν) ja hyveiden teatteriksi (τὸ εὐδόκιμον θέατρον τῶν ἀρετῶν) (24–25).[156] Humanistisen onnittelun ainoa viittaus kristinuskoon saattaa olla maininnassa "varmasta tiedosta" (17–18), joka sekin on tunnetusti Platonin filosofian perustavia kysymyksiä.

Professori Simon Paulinuksen väitösonnittelut

Vaikka Simon Paulinus keskittyi pyhistä kielistä etenkin hepreaan ja julkaisi heprean kieliopin, hänellä riitti aikaa myös kreikalle.[157] Hän luennoi Uuden testamentin kreikan ohella myös *Lastenkasvatuksesta*-kirjoitelmaa ja Isokrateen puheita, johti kreikankielistä väitöskirjaa sekä mahdollisesti avusti kreikankielisen oraationkin laatimisessa. Lisäksi hän oli Turun akatemian kolmanneksi tuotteliain kreikankirjoittaja 23 tekstillään, joista 17 on väitösonnitteluita. Hän laati opiskeluaikanaan ainoastaan kolme kreikankielistä tekstiä, muut syntyivät professuurikautena – kuusi tekstiä sekä vuonna 1685 että 1688. Paulinus suosi heksametriä (16 tekstiä), elegiseen mittaan hän sovitti vain kaksi tekstiä, ja loput ovat suorasanaisia.[158]

Seitsemästätoista väitösonnittelusta yli puolet, yhdeksän kappaletta, hän sepitti johtamiensa väitöskirjojen respondentille.[159] Onnittelut ovat keskimäärin 5–9 säettä pitkiä heksametrirunoja, joukossa myös kaksi kaksisäkeistä ja yksi neljätoista säettä pitkä onnittelu. Yhtä lukuunottamatta gratulaatioissa on kreikankielinen otsikko ja allekirjoitus.[160] Paulinus viittaa usein opettajan ja oppilaan suhteeseen. Kun tukholmalainen Petrus von Husum vuonna 1689 väitteli Paulinuksen johdolla filologisesta aiheesta *de lingua primigenia*, aloittaa Paulinus onnittelunsa (5 heks.) viitaten von Husumin kieliopintoihin:

1 Πενταετὲς ΠΕΤΡΕ μου ἐπιφοιτῶν Σοι, διαπαντός
Εὐφράνθην ἐπί Σου σύνεσει ἐν γράμμασι θείοις,
Πηγαῖς μέν τε γραφῆς ἱερᾶς, τε Σύρων διαλέκτῳ·

> Kun viiden vuoden ajan, Petrukseni, olen käynyt luonasi, / olen jatkuvasti iloinnut nopeaälyisyydestäsi pyhissä kielissä, / pyhien kirjoitusten lähteissä ja syyrialaisten kielessä. (1–3. Vall. 2752)

---

[156]Kasvattamo-sanaa käytti myös Carl Pontanus stipendihakemuksessaan (Stip. V).
[157]Paulinuksesta hebraistina, ks. Harviainen 1993.
[158]Vuonna 1974 installaatio-onnittelu; 1675 puheonnittelu; 1676 installaatio-onnittelu, 1685 viisi väitösonnittelua sekä yksi hautajaisteksti; 1686 väitösonnittelu; 1687 kolme väitösonnittelua; 1688 hautajaisteksti, viisi väitösonnittelua ja väitöskirja; 1690 kaksi väitösonnittelua; 1690 hautajaisruno. Ks. Liite 3.
[159]Vall. 2734, Vall. 2736, Vall. 2750, Vall. 2738, Vall. 2741, Vall. 2742, Vall. 2744 ja Vall. 2751.
[160]Otsikkona voi olla myös pelkkä σύγχαρμα, jota hän suosii onnittelua tarkoittavana sanana muutenkin. Lyhyessä runossa, kuten kaksisäkeisissä heksametrirunoissaan vuosilta 1688 ja 1689 (Vall 41014 ja 1436), otsikko on tekstimäärältään jopa pidempi kuin itse runo.

Todennäköisesti kuitenkin oppilas on käynyt opettajan luona (σοί po. μοί). Paulinus kutsuu usein opiskelijoita ystävikseen ja mainitsee myös, milloin respondentti on samalta seudulta. Hän antaa väittelijästä ikään kuin suosituksen, kuten onnittelessaan Christophorus Alanusta: respondentti on hänen mielestään osoittanut pyrkimystä (ὄρεξις) oppiin ja hyveeseen ja aina ollut toiveita herättävä (εὐέλπιστος) (Vall. 2741). Onnitellessaan turkulaista Joakim Festingiä hän mainitsee väittelijän pyhien kielten opinnot: "Olet opiskellut pyhiä kieliä oikealla tavalla ja viisaasti, / rakas Festing, sukulaiseni, ja tärkeä sinulle on / myös viisaus, joka on pyhien miesten uskollinen palvelija."[161] Tieto (σοφία) on siis uskon palveluksessa (παιδίσκη), toisin sanoen *ancilla theologiae*. Kuten latinan *ancilla*, tarkoittaa myös kreikan παιδίσκη nimenomaan naispalvelijaa tai orjatarta.

Toisaalta Paulinus saattaa asettaa uskon ja tieteen myös rinnakkain. Johannes Fortheliusta vuonna 1685 Paulinus kiittelee seuraavasti: "[---] ne jotka ovat oppineet kirjoitukset, näkevät kahta vertaa enemmän. Sinä osaat lukea niin pyhiä kuin viisauden kirjoituksia. En imartele sinua. Olet ollut oppilaanani tänä vuonna, olet hyväoppinen, pitkäjänteinen ja hyvin tarkkaavainen, joten lyhyesti sanottuna olet minulle mieluinen, kaivattu ja rakas."[162] Paulinus käyttää siis kolmea laatusanaa luonnehtiessaan opiskelijan etevyyttä ja kuvaillessaan omia tuntemuksiaan. Tämä on retorinen keino nimeltä *tricolon*. Sanonta kirjoitusten (γράμματα) avulla saavutettavasta tarkemmasta havaintokyvystä on eräs Menandroksen nimiin pantu mietelmä. Se on myös Lubinuksen ja Schreveliuksen teosten mietelmäosissa.[163]

Paulinus saattaa korostaa myös vapaitten taiteitten merkitystä, kuten onnittelussaan johtamansa väitöskirjan respondentille Gabriel Steenbergiukselle:

1 Ναὶ τὸ ἐρευνῆσαι τὰ γραφῆς ἁγίας, πολὺ μᾶλλον
᾿Εστὶ μὲν εὔδαιμον, τέλειόν τε ῥᾷον, βέβαιόν τε
Σύμφορον, ὠφέλιμον, τὸ μὲν ταῖς σοφίαις [!] ἅμα Μούσαις,
Ταῖς μὲν ἐλευτερίαις [!] συνζεύγμενον [po. συγζεύγμενον].

> Pyhien kirjoituksien tutkiminen / on todellakin paljon onnekkaampaa, täydellisempää, helpompaa, varmempaa, / kannattavampaa ja hyödyllisempää, kun siihen on yhdistetty viisaat runottaret / ja vapaat taiteet. (1–4. Vall. 2736)

Paulinus kiittelee Steenbergiusta siitä, että hän on tehnyt juuri näin, yhdistänyt teologian humanistisiin tieteisiin. Steenbergiuksen väitöksen aiheena oli kirkko-oikeus (*De majestatis jure ecclesiastico*). Runottarilla Paulinus viittaa ilmeisesti Steenbergiuksen ilmaisutaitoon.

---

[161]Vall. 2318, säkeet 1–3: Γράμματα ναὶ ῾Ιερὰ ὀρθῶς τε σοφῶς μεμάθηκας / Μοῦ ΦΗΣΤΙΝΓ, Σύγραμβρέ [po. σύγγαμβρέ] τέ μου, Σοφίας τε μέλει Σοι / Παιδίσκης ἱερῶν πιστῆς οὔσης. Festing puolusti väitöstä (1688) juutalaisten vannomis- ja kiroamistavoista. Sukulaisuuteen Paulinus viittaa myös gratulaation otsikossa ὁμόγαμβρος-sanalla. Sanat viittaavat lankouteen tai siihen, että miehillä on sama appi.

[162]Vall. 4200, rivit 3–10: [---] διπλοῦν ὁρῶσιν, οἱ μαθόντες γράμματα· Σὺ δὲ οἶδας αὐτά, τὰ μὲν ἱερά, καὶ τὰ τῆς σοφίας. οὐ γάρ Σε σαίνω. ἦν μοι ἀκροατὴς, τούτου τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὡς εὐμαθής, ἀδιάλειπτος, καὶ μάλιστα προσεχής, οὕτω καί, ἐν ὀλιγίοις, ἐπιθυμητός μοι, ποθεινός, καὶ προσφιλής. Paulinus siis käyttää tietää-verbistä koinee-kreikan muotoa.

[163]Men. nro 667 (Edmonds). Lubinus 1622, LGv. Γράμματα tarkoittaa sekä kirjaimistoa, aakkosia että kirjoitettua tekstiä, LSJ.

Pyhien kielten professorina Paulinus koki ehkä jopa velvollisuudekseen kirjoittaa kreikankielisen onnittelun. Aina hänellä ei ollut mahdollisuutta sepittää uusia säkeitä. Vuoden 1687 joulukuussa Paulinus onnitteli johtamansa väitöskirjan respondenttia Laurentius Stackaeusta gratulaatiolla, jonka otsikon ja itse runon hän jäljensi kolmesta aiemmasta väitösonnittelustaan.[164] Monena vuonna hän kirjoitti useita onnitteluja. Erikoisen tuottelias Paulinus oli vuonna 1688: ensin huhtikuussa hautajaisteksti (31 r.) Enevaldus Svenoniuksen muistoksi, sitten lyhyt (2 heks.) onnittelu Andreas Indreniukselle, joka väitteli toukokuussa, seuraavaksi kolme onnittelua kesäkuussa väitelleille ja lopuksi syyskuun 18. päivänä oli Paulinuksen johtaman ja Georgius Aeneliuksen puolustaman kreikankielisen väitöskirjan väittelytilaisuus.[165]

Aeneliukselle Paulinus kirjoitti pisimmän väitösonnittelunsa (14 heks.). Paulinukselle tyypilliseen tapaan gratulaatiolla on informatiivinen otsikko, jossa hän onnittelee Aeneliusta "kreikaksi kirjoitetun heprealaisen [filologian alaan kuuluvan] väitöskirjan johdosta, joka on erinomainen kypsyydessään (ἐντελεχεία)".[166] Paulinus mainitsee myös väitöksen nimen hieman lyhennettynä. Onnittelu alkaa valituksena: "Voi! millainen ja kuinka suuri onkaan pimeys ja yö, voi, voi!, / kun on ilman pyhien miesten tekstejä ja Jumalan todella innoittamien kirjoitusten, / ilman Kreikan ja heprealaisten kielen turvaa!"[167] Esimerkkinä pyhien kirjoituksien terminologiasta Paulinus ottaa "Jeesuksemme nimen", *shilo*-sanan, jonka merkitykseksi hän antaa 'Rauhan Ruhtinas' (ἄρχων εἰρήνης). Paulinus kertoo siis jo gratulaatiossa väitöskirjan johtopäätöksen: *shilo* merkitsee Rauhan Ruhtinasta. Onnittelun keskiosa (8–14) on lajissaan erikoinen. Paulinus pyytää Rauhan Ruhtinasta olemaan aina turvana, linnoituksena ja neuvonantajana kansleri Gustaf De la Gardielle, joka tukee myös pyhien kielten opetusta "Turussa ja pohjatuulen maassa" (γῆ βορρᾶ, 13). Paulinuksen teksti on siten gratulaation, dedikaation ja invokaation sekamuoto: Onnittelun tapaan hän ylistää respondentti Aeneliusta – tosin vain otsikossa – ja käsittelee väitöskirjan sisältöä. Dedikaation lailla hän ylistää yliopiston kansleria, jolle väitöskirja on omistettu. Invokaation tapaan hän kääntyy rukouksin Rauhan Ruhtinaan puoleen. Paulinuksen muiden väitösonnittelujen perusteella odottaisi hänen puhuttelevan Aeneliusta ja käsittelevän heidän opettajan ja oppilaan suhdettaan, varsinkin kun Paulinus on varmasti tavallista enemmän ollut avustamassa tätä ainutlaatuista väitöskirjaa. Näin hän ei kuitenkaan tee. Turun akatemia on Paulinuksella ᾽Αθῆναι τῆς Φινλανδίας ('Suomen Ateena', 11), ja puhuessaan sen huipusta (ἄκρος) Paulinus tarkoittaa yliopiston aatelista ja vaikutusvaltaista kansleria.

---

[164]Vrt. Vall. 2742 ja Vall. 2741, jotka ovat molemmat vuodelta 1687, sekä Vall. 2734 vuodelta 1685.

[165]Paulinuksen vuonna 1688 kirjoittamat kreikankieliset tekstit: Mel. 1118, Vall. 2744, Vall. 2318, Vall. 4014, Vall. 4204 ja Vall. 2751.

[166]Vall. 2751, otsikko: ᾽Εἰς τὴν τῆς ἐντελεχείας, σωφροσύνης καὶ ἀκριβείας ἐξαιρέτης Διατριβὴν ἑλληνιστὶ ῾Εβραϊκήν. Termi ἐντελεχεία on tässä yleisessä, ei-aristotelisessa merkityksessä.

[167]Vall. 2751, säkeet 1–3: Φεῦ· ἔρεβος τε ζόφος, ὦμοι· ιἶον [po. οἶον] μὲν ὅσον τε / Γράμμασι τῶν ἱερῶν τε γραφαῖς ὄντως θεοπνεύστοις, / ᾽Ασφαλείας δίχα, ῾Ελλάδος, ῾Εβραίων, Διαλέκτου.

Ivar A. Heikel totesi Paulinuksen kreikankielisistä heksametrirunoista, että ne ovat "begripliga och som därtill ej sakna en viss skaldefläkt".[168] Paulinus tosin yleensä käyttää runsaasti adjektiiveja ja *tricolonia*, mutta muutoin Johan-veljen loistava kreikan taito on luultavasti luonut hohdettaan Simon Paulinuksen säkeille. Professori Paulinuksen väitösonnittelujen parhaimmistoa – ja esimerkki myös attribuuttirunsaudesta – on hänen viimeinen tämän lajin runonsa. Professorin poika Johannes Jacobi Flachsenius puolusti vuonna 1690 David Lundin johdolla väitöstä Daavidin henkivartiostosta (2. Sam. 23: 8–39):

1 ᾿Αργυρίου χρυσοῦ τε φλέβας καὶ ἔντερα γαίας,
Καὶ Κρηνῶν κρουνούς, καὶ ἔγκατα σπλάγνα Μετάλλων
᾿Ιχνεύοντι ἔοικάς μου ΦΛΑΧΣΗΝΙΕ φίλε,
Ταύτῃ τῇ Διατριβῇ Σου τῆς δεξιότητος
5 Καὶ περινοίας, Σωφροσύνης τ᾽ ὄντως ἀκάμαντος·
Γνώμην, Νοῦν θυμὸν τοῦτον καί Σοι Διάνοιαν
Αὐξανέτω τε κραταιούτω ὁ Θεὸς ἐπὶ πολλοῖς,
Εἰς αὐτοῦ Δόξαν τε Πρέπον τε καλόν τε κλέος Σου·

> Minusta sinä, rakas Flachsenius, / muistutat tutkimuksesi perusteella hopean ja kullan suonien sekä maan sisuksien, / virtojen lähteiden ja malmisuonien etsijää, / olet mitä kyvykkäin, älykäs, järkevä sekä todella uupumaton. / Kasvattakoon ja vahvistakoon Jumala kaikin tavoin / mieltäsi, järkeäsi, intoasi ja ymmärrystäsi, / sekä uskoa Häneen, kelvollisuuttasi ynnä hyvää mainettasi! (1–8. Vall. 2361)

Kuten edellä Carolus Höökin gratulaatiossa (Vall. 1517) tässäkin tutkimustyön kuvana käytetään kaivautumista jonnekin syvälle, sisuksiin, piilossa olevaan. Totuus on jo olemassaolevaa, piilossa; se täytyy vain paljastaa päivänvaloon. Samaa kuvaa käytti Gezelius vanhempi eksegetiikasta Uuden testamentin latina–kreikka-sanakirjansa esipuheessa (1688). Ajan tieteellinen metodi perustui syventymiseen kirjallisiin lähteisiin.

1690–1699

Turun akatemian keikankirjoittelun kannalta 1690-luku osuu yksiin David Lundin professuurikauden (1691–1697) kanssa. Hänen jälkeensä pyhien kielten professorin virkaan astui Isaacus Pijlman (1697–1704). Lund kirjoitti professuurikautenaan 19 väitösonnittelua, Pijlman ei yhtäkään. 1690-luvulla kreikankielisten väitösonnitteluiden määrä hieman laski, mutta oli kuitenkin suurempi kuin 1670-luvulla: 63 gratulaatiota viidessäkymmenessä julkaisussa. Retoriikan professori Christiernus Alander sepitti 1690-luvulla kaksi ja seuraavalla vuosikymmenellä kolme väitösonnittelua. Muut professorit eivät tätä lajia harrastaneet. Muutama ylioppilas kirjoitti enemmän kuin yhden gratulaation: Nicolaus Fridelinus, Johannes Rogbergius ja Matthias Salinius, jotka kaikki kirjoittivat kolme väitösonnittelua, Salinius lisäksi vielä yhden

[168]Heikel 1894, 92. Hänen mielestään siis ainoastaan Paulinuksen kreikankieliset ja Rudeenin (kaikenkieliset) runot osoittavat runollista lahjakkuutta.

vuonna 1704. Laurentius Tammelinus ja Clemens Thelaus kirjoittivat puolestaan kaksi. Ylioppilas Ericus Cajanus sepitti yhteensä neljä onnittelua väittelijöille: kaksi 1690-luvulla ja kaksi seuraavalla vuosikymmenellä. Lundin vaikutuksesta heksametri oli 1690-luvulla suosiossa. Fridelinus kirjoitti tavallista pidempiä heksametrionnitteluja.

Loimaalaisen Jacobus Rungiuksen väitösonnittelusta veljelleen Johannekselle Sokrates-hahmoineen oli edellä jo puhetta (Vall. 28). Johannes **Rungius** avusti Gezelius nuorempaa raamattuteoksen toimittamisessa, ja hänen kreikankielisen väitösonnittelunsa kohdehenkilö oli Gezelius vanhemman veljenpoika.[169] Laurentius Gezelius väitteli vuonna 1691 Daniel Achreliuksen johdolla aiheenaan "Quintus Fabius Maximus Cunctator, Liviuksen ja muitten kirjoittajien mukaan". Johannes Rungius käytti panegyyrisessä, "impressionistisessa", onnittelussaan pohjatekstinä Theognista:

Νῦν σὲ Θαλία σοφὴ κρὴ [!] ἐφίμερον ὕμνον ἀείδειν,
Νῦν εὐφθόγγον ἐπὶ χερσὶ λύρην ὀρέγειν·
Φοῖβος ἄναξ χαρίτων, ὃς γράμματα πρῶτος ἔταξε,
Ψάλλει ἐν Ὀρτυγίᾳ, πόλλα σοφιζόμενος.
Νέστορος ἀντιθέου γλώσσαν σοφίαν τε ἀκούω,
Καὶ αὐλῶν ἀγαθῶν ἱμερόεσσαν ὄπα.
Ὄπτῃ τ', ὡς μουσαῖς φίλον ἦτορ ἀγάλλεται ἤδη
Ὡς χαίρει δ' ἔπεσι Δῆλος ἀπειρεσίη.
Αἰεὶ δόξα μένει χρηστὴ τοῖς σώφροσιν· αἰεί
Εἰς φάος ἠλιέου [!] ἔφθασεν ἡ ἀρετή.
Ἀλλὰ παρὰ γνώμην μ' εἶναι δεῖ πιστὸν ἑταῖρον
Τοῦτό τε συστοιχεῖν φθεγγομένοισι μέτρον.

1 Thgn. 993 ἐφίμερον ὕμνον ἀείδειν 2 Thgn. 534: χαίρω δ' εὐφθόγγον χερσὶ λύρην ὀχέων 5 Thgn. 714 γλώσσαν ἔχων ἀγαθὴν Νέστορος ἀντιθέου 6 Thgn. 532 αὐλῶν φθεγγομένων ἱμερόεσσαν ὄπα 8 Thgn. 8 Δῆλος ἀπειρεσίη

> Nyt sinun, viisas Thalia, on laulettava kaunis laulu, / ojenna nyt kätesi kohti kaunisäänistä lyyraa. / Sulotarten valtias, Foibos, joka ensimmäisenä laati nuotiston, näppäilee soitinta Ortygiassa; hän tietää paljon. / Kuuntelen jumalan veroisen Nestorin sanoja ja viisautta sekä hienojen huilujen viehättävää ääntä. / Kuinka runottarien sydän ilahtuukaan näystä, / kuinka ympyränmuotoinen Delos iloitsee sanoista. / Viisaiden hyvä maine säilyy aina; aina / hyve saavuttaa ensimmäisenä auringon valon. / Minun pitää kuitenkin olla sananlaskun mukainen uskollinen ystävä, / minun pitää sovittaa tämä runo sanottuun. (1–12. Vall. 69)[170]

Juhlan aihe jää tässä hämäräksi: niin Delos-saari kuin muusat ilmeisesti iloitsevat väitöstilaisuudesta ("näky" = Gezelius katederilla, "sanat" = Gezeliuksen sanat hänen puolustaessaan väitöskirjaa). Onnittelun viimeisen säkeen "sanotut asiat" (φθεγγόμενα) voi tarkoittaa Rungiuksen kuulemia sulottarien sanoja – hänen runonsa pitäisi siis humanistitapaan

[169]Loimaan pitäjän kirkkoherran pojat kirjoittautuivat Turun akatemiaan vuonna 1680. Johannes Rungius toimi myöhemmin Auran akatemian logiikan ja metafysiikan professorina, mutta myös Inkerinmaan superintendenttinä. Lagus 1891, 79 (isä), 191.

[170]Thalia tai Thaleia oli paitsi komedian runotar, myös kolmesta sulottaresta se, jonka vastuualueena olivat nimenomaan juhlat. Delos eli Ortygia oli Apollonin ja Artemiin syntymäsaari. Kirjaimiston keksimisestä kunnia suodaan yleensä Hermeelle, Apollon mainitaan joskus nuottikirjoituksen keksijäksi.

olla antiikin runouden veroinen. Se voi tarkoittaa myös väitöstä: onnittelun on oltava kirjoituksena kohteensa veroinen. Heti kreikankielisen runon jälkeen seuraa anagrammi respondentin nimestä ja sen mukaan tehty kolmen distikonin mittainen latinankielinen runo. Kreikankielisen onnittelun viimeiset säkeet voivat viitata myös siihen.

Pohjalainen ylioppilas Olaus **Wång** onnitteli Aleksander Kepplerusta vuonna 1699 tämän puolustaessa Christiernus Alanderin johdolla retoriikan alaan kuuluvaa väitöstä *De bono hypocrita*. Väitös käsitteli puheen esittämistä (*actio*), siihen liittyviä oikeita eleitä ja äänenkäyttöä, joita puhuja saattoi oppia hyvältä näyttelijältä.[171] *Hypocritus* tarkoittaa paitsi näyttelijää myös teeskentelijää, tekopyhää. Tätä merkitystä Wång käyttää hyväkseen onnittelussaan (10 r.):

> Τὴν διδαχὴν διατὶ εἰρωνεύῃ; παιδευτὸς ὤν, ὦ φίλε ἄριστε, καὶ προσποιῇ εἶναι ὑποκριτής· τὴν διδαχήν φημι, διατὶ ὑποκρίνῃ, τὴν οὐδένα λαθεῖν ἱκανὴν ἀλλ᾽ ὡς αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες προφαίνεσθαι, ἥν γε πάροντί σου πεπαιδευμένῳ διαλογισμῷ πᾶσι γνορίζεις [!] τε καὶ φανερὸν ποιεῖς.

> Minkä vuoksi olisit teeskennellyn vaatimaton oppineisuutesi suhteen? Vaikka olet oppinut mies, parhain ystäväni, olet olevinasi teeskentelijä. Minkä vuoksi, sanon, vähättelisit oppineisuuttasi, [kun] keneltäkään ei ole jäänyt huomaamatta, että se on riittävä, että se loistaa kuin auringon säteet; esittelethän oppineisuutta tässä oppineessa väittelyssä ja teet sen kaikille tiettäväksi. (1–7. Vall. 114)[172]

Wång käyttää kolmea teeskentelyä merkitsevää verbiä: εἰρωνεύομαι, προσποιέομαι ja ὑποκρίνομαι. Respondentti siis teeskentelee, ettei tiedä, mitä teeskentely on väitellessään, aiheesta hyvä teeskentelijä. Tällöin hän osoittaa tietävänsä jotakin aiheesta. Toisaalta aiheena olivat puhujan käyttämät eleet. Respondentti Kepplerus saattoi väitöstä puolustaessaan osoittaa tuntevansa ("tekevänsä kaikille tiettäväksi") puhujalta vaadittavan kehon kielen.

Ångermanlantilainen Clemens **Thelaus** kirjoitti kolme suorasanaista kreikankielistä väitösonnittelua. Ensimmäisessä, tyypillisen syllogistisessa gratulaatiossa (22 r.) vuodelta 1691 hän vertaa opiskelua vieraaseen maahan matkustamiseen. Hän pohtii ensin yleisesti matkustamisen syitä: "Ne, jotka matkustavat ulkomaille, panevat merkille maan hedelmällisyyden, kaupunkien maineen, talojen komeuden, ihmisten vieraanvaraisuuden ja tavat; lisäksi he huomaavat puheenparren ja toimet."[173] Matkustaminen vaatii kuitenkin suuria kustannuksia, ja se on taistelua vaaroja, vaikeuksia ja koettelemuksia vastaan. Väittelijä, turkulainen Joachim Festing, on tehnyt samoin. Hän on suonut vapaille taiteille niin aikaansa

---

[171]Väitös oli ilmeisesti Alanderin kirjoittama. Väitöksestä, ks. Kajanto 2000, 129. Ironia (ὑπόκρισις, *simulatio*) retorisena käsitteenä, ks. Leinberg 1990, 446–450.

[172]Lauserakenteeltaan Wångin teksti on kömpelö. Sana διδαχή tarkoittaa oikeastaan oppia, opetettavaa asiaa, λανθάνω-verbi vaatisi partisiipin.

[173]Vall. 994, rivit 1–5: Οἱ πορευόμενοι πρὸς ἀλλοτρίας τὰς χώρας, εὐφορίαν τῆς γαῖας, εὐδοξίαν πόλεων, μεγαλοπρέπειαν οἰκοδομῶν, ἐπιμέλειαν καὶ τὰ ἤθη τῶν ἀνθρώπων βλέπουσα [po. βλέπουσι], ῥήματα καὶ τὰ πράγματα νοοῦσι. HYK:n kappaleessa sivun vasen laita on leikattu pois. Olen täydentänyt tekstin UBB:n kopion perusteella.

kuin varojaan joutuen kärsimään puutetta ja valvoen jopa yöt läpeensä.[174] Kahdessa muussa onnittelussa Thelaus on käyttänyt pohjatekstinä *Demonikokselle*-esseetä. Varsinkin hänen viimeinen gratulaationsa (1697) on koottu pseudo-Isokrateen kirjoitelman eri osista (*Ad Dem.* 1, 5, 9 ja 20). Thelaus käyttää kaikissa kolmessa gratulaatiossaan *doksa*-tyyppistä lopetusta.[175]

Matthias **Saliniuksen** nimi tuli esille jo installaatio-onnittelujen yhteydessä. Hän oli Turun akatemian opiskelijoista tuotteliain kreikankielisten epideiktisten tekstien laatija. Hän kirjoitti yhteensä 14 kreikankielistä runoa 12 julkaisuun vuosina 1693–1704: viisi väitöskirjaonnittelua, seitsemän installaatio-onnittelua, yhden promootio-onnittelu ja yhden hautajaisrunon:

1693	1. Installaatio–onnittelu (24 heks.) David Lundille pyhien kielten professuurin johdosta (Mel. 1390).
1694	2. Promootio–onnittelu (16 säettä anapestistä dimetriä) (Mel. 1431) 3. ja 4. Installaatio-onnittelu (14 heks. ja 44 sapf.) Petrus Laurbecchiukselle rehtoraatin johdosta (Mel. 1467). 5. ja 6. Installaatio-onnittelu (12 heks. ja 56 säettä *adoneus*-mittaa) Gabriel Thauvoniukselle käytännöllisen filosofian ylimääräisen professuurin johdosta (Mel. 1479).
1695	7. Väitösonnittelu (12 heks.) Johannes Lundeenille (Vall. 4020). 8. Väitösonnittelu (16 heks.) Martinus Florinukselle (Vall. 2342).
1696	9. Väitösonnittelu (12 säettä jambista trimetriä) Isaacus Laurbecchiukselle (Vall. 4022).
1697	10. Hautajaisruno (28 heks.) David Lundin pojalle, Johannes Lundille (Mel. 1633).
1698	11. Installaatio-onnittelu (18 heks.) David Lundille teologian professuurin johdosta (Mel. 1681). 12. Installaatio-onnittelu (24 heks.) Isaacus Pijlmanille pyhien kielten professuurin johdosta (Mel. 1685).
1704	13. Väitösonnittelu Henricus Scharphille (12 eleg.) (Vall. 2633).
1705	14. Väitösonnittelu Albertus Spenseniukselle (16 eleg.) (Vall. 3383).

Salinius sepitti kaksi viimeistä väitösonnitteluaan toimiessaan jo Turun koulun opettajana.[176] Väitösonnittelut ovat pääosin heksametriä ja kuvastoltaan vaatimattomampia kuin esimerkiksi installaatio-onnittelut.[177] Kuitenkin vuonna 1695 turkulaiselle Johannes Lundeenille kirjoittamassaan väitösonnittelussa (12 heks.) Salinius mainitsee niin Parnassoksen, Pindos-vuoren, Pallas Athenen (joka soittaa kastanjetteja, κροταλίζειν), Apollonin kuin sulottaretkin. Saman vuoden toisessa väitösonnittelussa Athene taputtaa käsiään (κροτεῖν) respondentin työlle (10). Molemmissa gratulaatioissa Salinius käyttää samaa fraasia oppineisuuden osoittamisesta: ἀπόδειξις τῆς σοφίης. Jälkimmäisessä Salinius vertaa tietoja nuoliin, jotka

---

[174]Vall. 994, rivit 10–14: Οὕτος [po. οὕτως] καὶ σὺ κύριε ἐνδοξότατε ΦΕΣΤΙΝΓ, πάντα καιρόν, πᾶσας τὰς δαπάνας, εὐχρήστῳ βουλεύματι ἐλευθερίαις τέκναις [!] ἔδωκας, πᾶσαν καλεπότητα [!] ἐξαιρέτως κατέφαγες, καὶ διὰ τοῦτο ἄγρυπνον τὴν νύκτα εἶχες. Kirjaimellisesti Festing on siis ahminut (κατεσθίω) vaikeuksia.

[175]Vall. 644 (v. 1695) ja Vall. 4024 (v. 1687).

[176]Halikossa syntynyt Salinius (tai Sallinius) kirjoittautui Turun akatemian v. 1691. Hän toimi v. 1701 Turun koulun opettajana, sitten Pöytyän kirkkoherrana vuodesta 1707. Hän kuoli v. 1737. Lagus 1891, 254.

[177]Neljässä ensimmäisessä väitösonnittelussa on huolellisesti laadittu kreikankielinen otsikko ja yhtä lukuunottamatta (Vall. 4022) myös kreikankielinen allekirjoitus. Viimeisessä gratulaatiossa ovat sekä otsikko että allekirjoitus latinankielisiä (Vall. 3383).

pysyvät, koska ne ovat kiinnittyneet lujasti rintaan (στέρνος) "tuskallisessa taistelussa".[178] Tieto ei siis varastoidu päähän, vaan rintaan, mikä ehkä korostaa tiedon eettistä eikä niinkään älyllistä luonnetta.

Saliniuksen seuraavana vuonna kirjoittama väitösonnittelu on kahdelle palstalle ladottu runo jambista dimetriä. Palstat vastaavat osin sisällöllisesti toisiaan. Salinius aloittaa kysymyksillä:

1	Τί δαὶ συνήδομαί τιν;	Ἆρ᾽ οὖν συνήδομαί τοι,	12
	φιλόμουσε φέρτατ᾽, ἠδέ	Προκοπῆς τε κ᾽ ἰσχύος τῆς	
	Τίη ἐπιστρέφειαν	Φύσεως, Θεόν θ᾽ ὑπαὶ ᾧ	
	Κατ᾽ εὐλογῶ σέθεν νῦν;	᾽Αλεωρά ἐσθ᾽ ἁπάντων, / Σεβάζομαι	

> Kuinka iloitsen yhdessä sinun kanssasi, / parahin muusien rakastaja, ja / miksi ylistän nyt sinun kääntymystäsi? (1–4. Vall. 4022)
> Siispä iloitsen yhdessä sinun kanssasi / edistymisen ja luonteesi voiman / vuoksi ja palvon Jumalaa, joka korkealla / on kaikkien turva. (12–15. Vall. 4022)

Vuonna 1704 sepittämässään onnittelussa (12 eleg.) Salinius lainaa pseudo-Fokylideesta varioiden: "Ensiksikin kunnioita Jumalaa, sitten harjoita totuutta / ja kohtuullisuutta ja oikeudenmukaisuutta."[179] Saliniuksen viimeinen väitösonnittelu (1705) on sepitetty elegiseen mittaan (16 eleg.). Hän jättää poikkeuksellisesti runottaret kokonaan huomiotta ja aloittaa kuvalla mehiläispesästä.[180] Väitöksen aiheena olivat muinaisten kansojen suutelemistavat. Torsten Rudeenin johdolla tehty väitös keskittyy lähinnä juutalaisten tapoihin, ja siinä siteerataan Uutta testamenttia, jossa veljellisestä suudelmasta käytetään sanaa φίλημα (esim. 1. Piet. 5:14). Salinius mainitsee aiheen onnittelunsa latinankielisessä otsikossa (*de veterum osculis*), mutta myös itse onnittelussa, jolloin hän käyttää sanaa γλωττισμός.[181] Lopputoivotus käsittää kokonaiset kuusi säettä lopusta. Kaikki Saliniuksen väitösonnitelut päättyvät jambirunoa lukuunottamatta *votumiin*, jossa hän rukoilee Jumalaa suomaan respondentille onnea. Kristillinen Jumala asuu Saliniuksella "lumisen Olympoksen ylimmällä huipulla" tai "hohtavalla Olympoksella" tai ylimmillä asuinsijoilla, ὑπέρτατα δώματα.[182]

Stiernman mainitsee *Aboa literatassa* Nicolaus **Fridelinuksen** kirjoittaneen *varia carmina Graeca*.[183] Fridelinus laati neljä onnittelua väitöskirjan ja yhden promootion

---

[178]Vall. 2342, säkeet 4–5: Τοῖδε ἴοι [po. τοί δὲ ἰοί], κ᾽ οὐκ ἔσθ᾽ ὅτε τοῦ στέρνου ἄπιασιν· / Εἰν ᾧ ἐπήγνυντο παγίως μόθῳ ἀλγινόεντι.
[179]Vall. 2633, säkeet 3–4: Πρῶτα Θεὸν τίμα, μετέπειτ᾽ ἄσκει τὸ ἀληθές / τὴν τ᾽ ἐπιεικείην ἠδὲ δικαιοσύνην. Ps.-Phoc., 8–9 (Horst): πρῶτα θεὸν τιμᾶν, μετέπειτα δὲ σεῖο γονῆας / πάντα δίκαια νέμειν, μὴ δὲ κρίσιν ἐς χάριν ἕλκειν. ('Ensiksikin kunnioita Jumalaa, sitten vanhempiasi. / Jaa kaikille oikeutta, mieltymystesi älä anna vaikuttaa tuomioon.') Vrt. *Ad Dem.* 16. ja ps.-Plut. *De lib. educ.* 7e.
[180]Pesä symboloi yliopistoa. Ks. edellä aloitustapojen esittelyn yhteydessä, s. 158.
[181]Vall. 3383, säkeet 9–10: Παιδευτήν τε καὶ ἐμμελέα κ᾽ ἀγαθὴν διατριβήν / ᾽Αμφί κε γλωττισμῶν ὠγυγίων μερόπων. Sana γλωττισμός tarkoittaa oikeastaan intohimoista suudelmaa.
[182]Vaal. 2342, säe 14, Vall. 4020, säe 12 ja Vall. 2633, säe 11.
[183]Stiernman 1719, 142. Myös Lagus 1891, 252 mainitsee Fridelinuksen kirjoittaneen "grekiska prosa och vers" – ilmeisesti Stiernmaniin tukeutuen. Fridelinukselta ei ole säilynyt ainuttakaan suorasanaista kreikankielistä tekstiä.

johdosta.[184] Smoolantilaisen talonpojan poika pääsi ensin kotiopettajaksi Johannes Gezelius nuoremman perheeseen ja avusti sitten kahdeksantoista vuoden ajan Gezeliusten raamattuteosta.[185] Fridelinuksen väitösonnitteluista kaksi on heksametria ja kaksi elegistä mittaa. Heksametrirunojen pohjatekstinä toimii Hesiodos. Väitöskirjojen aiheet olivat luonnontieteen alalta: linnut, puut, komeetat ja meteoriitit. Näitä teemoja Fridelinus käsittelee hieman myös gratulaatioissaan.

Fridelinus onnitteli Johannes Helinusta tämän puolustaessa vuonna 1694 *pro gradu* väitöskirjaa, jonka aiheena olivat linnut. Onnittelu (50 heks.) on jaettu kahdelle sivulle. Pitkä otsikko on latinaksi samoin kuin allekirjoituskin.[186] Onnittelun keskeisenä teemana on opiskeluelämään liittyvä "köyhyyden taakka" (πενίης φόρτος, 21). Sisältö jakautuu seuraaviin osiin: opiskelijaelämään liittyvät nälkä ja vilu (1-11), kehotus kestää vaikeudet rohkeasti ja ponnistella ahkerasti (12-34) ja ponnisteluista saatavat palkinnot (35-50). Jokainen uusi jakso alkaa ἀλλά-sanalla ('mutta').

Opiskelu on "kaunishiuksisten runottarien hyvin perusteltujen sanojen" omaksumista.[187] Fridelinus kuvailee muusien rakastajan elämää seuraavasti:

᾽Αργαλέως πενίῃ ὄγε τείρεται ἀλγινοέσσῃ,
Χρῃίζων βιότοιο καὶ εἵματος ἁρμοδίοιο.
῞Ιδει ἐν αἰνοτάτῳ, ὁπότε χρόα σείριος ἄζει,
᾽Ημάτι χειμερίῳ, ὁπότε κρύος ἀνέρας ἴσχει,
Κοῦρος πολλὰ παθὼν ἄρ᾽ ἀτάσθαλα αἴσιμ᾽ ἐκείνῳ·

6 Hes. *Sc.* 397 ἴδει ἐν αἰνοτάτῳ, ὅτε τε χρόα Σείριος ἄζει
7 Hes. *Op.* 494-495 ὥρῃ χειμερίῃ, ὁπότε κρύος ἀνέρα ἔργων / ἰσχανει

> Tuskia aiheuttava nälkä kalvaa häntä julmasti, / hänellä ei ole ruokaa eikä sopivia vaatteita. / Kun Sirius kuivattaa ihoa ankaralla helteellä, / kun talvisena päivänä pakkanen pitää ihmisiä vallassaan, / saa nuori mies kärsiä paljon tästä julmasta kohtalostaan. (4-8. Vall. 1527)[188]

Fridelinus käyttää kohdassa pohjatekstinä siis Hesiodoksen epäperäistä *Herakleen kilpi* -teosta (397), mutta myös *Töitä ja päiviä*. Talvi ei kuitenkaan estä Fridelinuksen opiskelijaparkaa tekemästä töitä kuten Hesiodoksen talonpoikaa. *Töitten ja päivien* jäljittelyä on myös muissa runon osissa. Kuuluisan kohdan hyvään alituisesti sekoittuvasta pahasta (*Op*. 179)

[184]Kaikki väitösonnittelut ovat smoolantilaisen Petrus Hahnin johtamien väitöskirjojen respondenteille vuosina 1694, 1695 sekä 1698 (Vall. 1527, Vall. 1529, Vall. 1530 ja Vall. 1531). Promootio-onnittelu on vuoden 1694 promootioon (Mel. 1419).
[185]Lagus 1891, 252.
[186]Vall. 1527. Otsikossa Fridelinus nimittää respondenttia sekä suosijaksi (*fautor*) että ystäväksi. Smoolantilaiset nuorukaiset olivat kirjoittautuneet samana vuonna Turun akatemiaan; Helinus oli Fridelinusta neljä vuotta vanhempi. Lagus 1891, 252. Helinus oli yksi niistä kolmesta promovendistä, joille Fridelinus kirjoitti kreikankielisen promootiorunon (Mel. 1419). *De avibus* -väitöskirjan väitöstilaisuus pidettiin 2.11.1694 ja promootio oli 26.11.1694.
[187]Vall. 1527, säkeet 1–2: ᾽Ηϋκόμων Μουσῶν [---] / καλλιθέμεθλα ἔπη.
[188]HYK:n kappaleessa kahdeksas säe on turmeltunut sanan [ἀτά]σθαλα kohdalla. Adjektiivi ἀτάσθαλος tarkoittaa vastuutonta, piittaamatonta.

Fridelinuksen on sovittanut onnittelunsa 13. säkeeksi lähes sellaisenaan. Kun Fridelinus rohkaisee opiskelijaa olemaan lannistumatta jatkuvan köyhyyden vuoksi (23), kohta vastaa *Töitten ja päivien* säettä 496, jossa Hesiodos rohkaisee talven lamaannuttamia talonpoikia. Runon kolmas osa (35-50) alkaa "mytologisella" johdannolla: "Vielä puhun sinusta, rakas ystävä, / olen nimittäin kuullut, että äitisi antoi uhrilahoja Helikonin runottarille / ja onnettarelle, kun hän synnytti sinut kärsien suuria tuskia."[189] Uhrilahjoilla muusille Fridelinus viittaa epäilemättä Helinuksen hyvään ilmaisukykyyn.

Seuraavana vuonna (1695) Fridelinus onnitteli smoolantilaista Jonas Ekedahlia, joka puolusti väitöskirjaa komeetoista. Väitöksessä käsitellään myös sitä uskomusta, että komeetat ennustavat onnettomuuksia.[190] Fridelinuksen onnittelun (13 heks.) otsikko (σύγχαρμα) ja allekirjoitus ovat väittelijän arvoa ja nimeä lukuunottamatta kreikaksi. Alussa Fridelinus käyttää pohjatekstinä *Herakleen kilpeä*:

Σμερδαλέων τεράτων δαΐδες, βαθυχαίται ἐοῦσαι,
Ὕψι μάλ᾽ ἀστερόεντος ὑπ᾽ οὐρανοῦ αἴσιμ᾽ ὄρηνται,
Αἳ μὲν λαμπομέναι, σέλας ὡς πυρὸς αἰθομένοιο,
Δεινωποί τε Κομήται τοῦ βλοσυροῖο μετώπου
Νόσφιν ἄτερ τε κακῶν καὶ ἄτης θνητοῖσι γένονται.

3 Hes. *Sc.* 60 τεύχεσι λαμπομένους σέλας ὣς πυρὸς αἰθομένοιο 4 Hes. *Sc.* 147 δεινῶν, ἀπλήτων, ἐπὶ δὲ βλοσυροῖο μετώπου 5 Hes. *Op.* 91 νόσφιν ἄτερ τε κακῶν καὶ ἄτερ χαλεποῖο πόνοιο

> Kauhistuttavat ennesoihdut, jotka ovat tiheähiuksisia, / korkealla ne tarkkailevat tähtisen taivaan alisia kohtaloita, / ne valaisevat kuin hohtavan tulen liekki; / hirmuisten kasvojen palavasilmäiset komeetat / tulevat kuolevaisten luo ilman pahoja asioita ja ilman vihaa. (1–5. Vall. 1529)[191]

Komeetta-sana (κομήτης) tarkoitti alunperin pitkähiuksista, ja tähän etymologiaan viittaa myös Fridelinuksen adjektiivi βαθυχαίτης.[192] Kohdassa on homeerisia fraaseja, kuten taivaan tähtisyys ja tulen hohtavuus.

Fridelinuksen kaksi muuta gratulaatiota ovat lyhyempiä. Professori Hasselqwistin poika Andreas Andreae Hasselqwist puolusti Hahnin johdolla väitöskirjaa puista vuonna 1698. Väitöskirjan otsikkona on Δενδρολογία ('Puuoppi').[193] Respondenttia onnitteli kreikaksi

[189]Vall. 1527, säkeet 36–37: ᾽Αλλ᾽ ἔτι μυθήσω περί σου, πολυφίλταθ᾽ ἑταῖρε, / ῞Ηκουσον [po. ἤκουσα ?] ὡς Μούσῃσ᾽ ῾Ελικωνιάδεσσ᾽ ἀνέθηκε, / Μοῖρ᾽ ἆρ᾽ ὀλβίῃ, δυσωδίνουσα γε μήτηρ. Vrt. Hes. *Op.* 658. LSJ tuntee vain adjektiivin δυσώδινος, ον. LSJ ei tunne aktiivimuotoa verbistä μυθέομαι.

[190]Ks. Vall. 1529, sivu 15. Vuonna 1665 professori Andreas Thuronius kirjoitti kreivi Brahelle kuvauksen kyseisen vuoden alussa nähdystä komeetasta. Vaikka suoranaiseen tähtien vaikutukseen ei olisi uskottukaan, oltiin kuitenkin sitä mieltä, että komeetat ja muut erikoiset taivaanilmiöt ovat Jumalan lähettämiä merkkejä. Laasonen 1977, 463. Schybergson 1940, 42–44.

[191]Ensimmäisessä säkeessä on laadun genetiivi, joka oli koinee-kreikassa huomattavasti yleisempi kuin klassisessa. Ks. esim. Aejmelaeus 2003, 139. Hirmuiset kasvot tai otsa (βλοσυρὸν μέτωπον) tarkoittanee taivaankantta. Jos νόσφιν-preposition tulkitsisi postpositioksi, mikä homeerisessa kielessä on mahdollista, käännös kuuluisi 'palavasilmäiset komeetat vailla kasvoja'.

[192]Komeetta-sanan alkuperästä, ks. esim. LSJ.

[193]Vall. 1530. Professori Hasselqwist kirjoitti itse opiskeluaikoinaan yhden kreikankielisen tekstin.

Fridelinuksen lisäksi myös Samuel Collander, joka suorasanaisen gratulaationsa (9 r.) lopuksi onnittelee "sydänjuuristaan saakka".[194] Myös Fridelinus mainitsee juuret lyhyessä (4 eleg.) onnittelussaan:

1 Καλλικόμων σὺ φυτῶν κλείεις ῥα φυήν, πετάλοισι
Βριθομένων δένδρων, καί γε τανυρρίζων;
Ἄμμες ἀεξομένης φύσεος τέο κλείομεν ἄνθος,
Εἴαρι ὅττ᾽ ἀνίης φαίδιμον καρπόν.

> Sinä ylistät kaunislehväisten kasvien olemusta, / tiheäjuuristen puiden, jotka ovat lehdistä raskaita. / Me ylistämme sinun luonteesi ikivihantaa kukkaa, / kun keväällä tuotat loistavan hedelmän. (Vall. 1530) [195]

Nuorukaisen työtä Fridelinus vertaa siis epätavalliseen kevääseen, joka tuottaa jo kukkiessaan hedelmää. Allekirjoituksen perusteella hän toimi itse professorinpojan ohjaajana. Fridelinuksen viimeinen gratulaatio (1698) on kirjoitettu Andreas Unnerrukselle (*smol.*), jonka väitöskirjan aiheena olivat meteoriitit (*De stellis cadentibus*). Tämä väitösonnittelu (10 eleg.) on tyyliltään edellä mainitun komeetta-onnittelun kaltainen: Fridelinus aloittaa viittaamalla väitöskirjan aiheeseen ja vakuuttaa, ettei meteoriitteja tarvitse pelätä enteinä. Fridelinuksen mukaan muinoin sanottiin Hefaistoksen ilmoissa sijaitsevan istuimen (θῶκος) ja korkealla pilvissä oleskelevan Aioloksen olevan ukkosen, salaman ja muiden taivaanilmiöiden aiheuttajia.[196] Siten Fridelinus korostaa, että uskomukset meteoriiteista onnettomuuksien ennustajina ovat muinaista tarua. Gratulaation lopussa hän käyttää kaksi kertaa ἀπατάω-verbiä ('johtaa harhaan, pettää'). Komeettoja koskevat uskomukset ovat johtaneet ihmisiä harhaan, mutta nimenomaan Unnerus on selvittänyt tätä ilmiötä eikä ole antanut sen pettää itseään.

Professori David Lundin väitösonnittelut

David Lund (1657-1729) oli Ericus Falanderin jälkeen toiseksi tuotteliain kreikankirjoittaja Auran akatemiassa. Hän oli opiskellut myös Upsalassa ja kuten Falander tehnyt opintomatkan Saksaan.[197] Ensimmäisenä pyhien kielten professorina David Lund piti tekstinselitysluentoja Homeroksesta lukuvuonna 1695–1696.[198] Hän toimitti ehkä myös akatemian kirjapainon Homeros-edition; *Iliaan* ensimmäinen laulu painettiin vuonna 1695 (SKB 1022). Lundin

---

[194]Vall. 1530, rivi 6: ἐκ τῶν ἐσωτέρων τῆς καρδίας μου ῥιζῶν προσεύχομαι.
[195]Sanan καλλίκομος, joka tarkoittaa kirjaimellisesti kaunishiuksista, alkukirjain (kappa) on onnittelussa koristeltu lehtikuvioin. Torsten Rudeen mainitsee latinankielisessä onnittelussaan samassa julkaisussa dryadit.
[196]Vall. 1531 säkeet 1–2: ῾Ηφαίστοιο ἔμεν θῶκον, τεράτων ταμίην τε / Αἴολον ὑψινεφῆ. Vergilius mainitsee *Aeneiksessa* (1.56) taivaalla sijaitsevan Aioloksen palatsin. Hefaistos rakensi kyllä tuolin, mutta se oli kidutusväline hänen äitiään Heraa varten.
[197]Lagus 1891, 141 ja Halén 1993, 143.
[198]Heikel 1894, 95.

johdolla Ericus Cajanus puolusti vuonna 1697 väitöskirjaa heprean ja suomen kielisukulaisuudesta.[199]

Lund kirjoitti kreikaksi vain väitösonnitteluita – vuosien 1682–1705 aikana yhteensä 31 kappaletta.[200] Lähes kaksi kolmasosaa (19 kappaletta) gratulaatioista on kirjoitettu kuuden vuoden mittaisen pyhien kielten professuurin aikana. Niistä pääosa (14) on hänen itse johtamiensa väitöskirjojen respondenteille. Hän jatkoi kreikaksi kirjoittelua vielä teologian professorinakin: vuosina 1698-1705 hän laati yksitoista kreikankielistä onnittelua eli yli kolmasosan kokonaismäärästä. Kaikki Lundin gratulaatiot ovat runomuotoisia, ja vain kaksi on elegistä mittaa. Heksametrionnittelujen pituus vaihtelee keskimäärin kymmenen säkeen molemmin puolin.[201] Lundin väitösonnittelut ovat täynnä akateemisen runouden kaikkein tavallisinta kuvastoa ja temaattisesti kristillisen moraalin värittämää ylistysretoriikkaa. Väitöskirjojen sisältöä ei runo-onnitteluissa yleensäkään käsitellä siten kuin suorasanaisissa. Lund onnistuu kuitenkin yleensä nivomaan väitöskirjan aiheen runoonsa. Hän saattaa mainita väitöskirjan aiheen vain ohimennnen kuten Samuel Florinukselle laatimassaan onnittelussa vuonna 1693: "Samalla tutkit / metallurgian periaatteita, joita elämän antaja, maa, / piilottaa."[202] Katkelmassa maa – homeerinen φυσίζοος αἶα – kätkee metallit uumeniinsa. Tematiikka on tuttu: luonnonlait ovat luonnon kätkössä, ja ihmisen tehtävä on saada ne selville.

Väitöskirjan aihe saattoi toimia innoituksena Lundin käyttämään kielikuvaan, kuten onnittelussa johtamansa väitöskirjan respondentille Clemens Thelaukselle vuonna 1695. Aiheena olivat muinaiset pidot, etenkin juutalaisten: väitöskirjan otsikossa viitataan Abrahamin järjestämiin vieraspitoihin.[203] Lund sovittaa yhteen väitöskirjan aiheen, akateemisen juhlan ja taivaan ikuisen juhlan:

Πρὸς τὸ παρόν, περὶ Συμποσίων τιν κῆδος ἔχοντι
Ἔσπεται ὧδε κλέος, μετέπειτα δὲ τέμμα πόνοιο
Φοινικόν, ἐν κώμοις ὅτι νέκταρι κ᾽ ἀμβροσίηφι
Οὐρανίοις πλησθήσῃ· Πάντα δὲ ῥᾷστα γένοιτο!

---

[199]Ks. edellä, s. 42.

[200]Ensimmäisen gratulaation hän kirjoitti valmistumisvuonnaan 1682 (Vall. 879). Sen jälkeen seurasi kymmenen vuoden tauko. Järjestyksessä seuraavan hän kirjoitti vasta pyhien kielten professorina v. 1692 (Vall. 2170).

[201]Elegistä mittaa: Vall. 897 (v. 1682) ja Vall. 3641 (v. 1695). Lyhimpiä ovat kahden (Vall. 1469) ja neljän säkeen mittaiset onnittelut (Vall. 2354). Lund laati kreikankielisen gratulaation otsikon yleensä aina latinaksi – vain yhdessä gratulaatiossa myös otsikko on kreikaksi (Vall. 2330). Kahdessa otsikossa hän käyttää kreikkalaista termiä: σύγχαρμα (Vall. 2330) ja προσφώνησις (Vall. 2338). Allekirjoituksen hän saattoi välillä kirjoittaa kreikaksi tai käyttää kreikkalaisia termejä. Hän käytti allekirjoituksessaan myös sanoja αὐτοσχεδιαστής ja αὐτοσχεδιαστί.

[202]Vall. 1444, säkeet 4–6: ῎Αμ᾽ ἐρευνῶν / Νῦν ΧΗΜΕΙΑΣ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ, φυσίζοος αἶα / ῞Ας κρύπτει. Sana χημεία, joka esiintyy myös muodossa χυμεία, tarkoittaa taitoa saostaa metalleja ja siten myös alkemiaa. LSJ, s.v. χυμεία. Väitöskirjan aiheena oli *de principiorum chymicorum*, minkä Lund mainitsee latinankielisessä otsikossaan.

[203]Vall. 2338. Abraham järjesti suuret pidot Iisakin vieroituspäivänä (1. Moos. 21:8). Väitöksessä on runsaasti viitteitä antiikin kirjallisuuteen, kuten Platonin *Pitoihin* (s. 4 ja s. 3) sekä Herodotokseen (s. 5). Otsikossa on käytetty kreikankielistä termiä: συμποσία *veterum*. Clemens Thelaus omisti väitöksen muun muassa Upsalan yliopiston runouden professori Julius Micranderille ja Olaus Swanbergille – molemmat kirjoittivat kreikankielisiä runoja.

> Mitä tulee tähän hetkeen, sinua, joka olet nähnyt vaivaa pitojen suhteen, / seuraa tästä eteenpäin maine ja myöhemmin purppurainen seppele vaivan palkkana, / sillä tulet nauttimaan kylliksesi nektaria ja ambrosiaa / taivaallisissa kemuissa. Käyköön kaikki mitä helpoiten! (7-10. Vall. 2338)[204]

Nektari ja ambrosia olivat harvinaista herkkua Turun kreikankielisten tekstien kuvastossa. Taivaallisiin pitoihin päättyy myös onnittelu Jacobus Carlqwistille, joka puolusti vuonna 1696 juutalaisten paastoja käsittelevää väitöstä.[205] Lund sitoo väitöskirjan aiheen ikään kuin opiskelijan todelliseen tilanteeseen aloittaen sananlaskun mukaelmalla:[206]

> Ὕβριν τίκτει, οἶσθα, κόρος, φεύγοις ἄραγ᾽ αὐτόν.
> Ἐν στήθεσσιν ἐπεὶ νόος ἄρτιος εἴαται οὕτως,
> Νήστιμος ὤν, περὶ νηστείας μοχθεῖν ἐθέλησθα
> Ἔργον, καί γ᾽ ἐδύνω χρηστόν, κλέος ἔνθα τειν δέ
> Ἐκφύει. Ἀντὶ δὲ νηστείας ἀπερείσι᾽ ὀλύμπου
> Βρώματα τρώξῃ, ἶφι νέμοντος ταῦτα Θεοῖο,
> Νηστεύων μόνον ἦς, δέον ὡς, αὐτοῦ πρὸς ἀρεστόν.

> Tiedä, [että] kylläisyys ruokkii ylimielisyyttä, sinä voit välttää sen. / Kun rinnassa on oikeanlainen ymmärrys, / paastoava, halusit ponnistella paastoa koskevan tutkimuksen parissa, / ja onnistuit todellakin, siitä kasvaa sinulle maine. / Nälkiintymisen sijasta sinä tulet nauttimaan Olympoksen / ehtymättömästä ravinnosta, jota Jumala runsaasti jakaa, / olet ainoastaan sikäli paastoava, kuin on tarpeen ja itsellesi riittävää. (8–13. Vall. 2346)[207]

Lundin johtamat väitöskirjat, joihin hän kirjoitti kreikankielisen gratulaation, käsittelivät useammin heprealaista kuin kreikkalaista filologiaa. Yksi jälkimmäisen alaan kuuluva tutkimus oli tuhlaajapojan syömän sianruoan (κεράτια, Luuk. 15:16) selitys. Väitöskirjaa puolusti hautajaistekstien yhteydessä mainittu 15-vuotias Nicolaus Gezelius vuonna 1697. Väitöskirjan herätteenä toimivat ilmeisesti nälkävuodet. Tällä tavoin pyrittiin löytämään uusia hätäravinnon lähteitä.[208] Lund aloittaa onnittelunsa (6 heks.) kehotuksella: "Kiirehdi, sinä taiteiden rakastaja, järjestämään kuulustelu [ts. väittely] palkohedelmistä, / kun teet niin, vähenee myös laiskojen häpeällinen vahingonteko."[209] Lund ei selitä enempää, ketkä hänen mielestään ovat laiskoja. Viimeisessä säkeessä hän ikään kuin palaa aiheeseen: "Kuritonkin muistamalla käskyt tulee

---

[204]Lampen mukaan adjektiivi φοινικός merkitsee tummanpunaista. Sanakirjat LSJ, Schrevelius ja Scapula eivät tunne sanaa, vaan adjektiivin φοινίκεος, kontrahoituna φοινικοῦς.

[205]Vall. 2346. Lund translitteroi Carlqwistin nimen muotoon ΚΑΡΛΚούιστ – osa nimestä on siis pienilla kirjaimilla.

[206]Tästä sananlaskusta, ks. Searby 1998, 231. Vrt. Thgn. 153–154 ja Solon 5.9–10. Molemmilla esiintyy myös fraasi νόος ἄρτιος, kuten Lundin gratulaatiossa säkeessä kahdeksan.

[207]Tämän onnittelun alkuosassa Lund viittaa alruunaan eli mandragora-kasviin, ks. edellä, s. 171. Säkeen 9 ilmaisu μοχθεῖν ἐθέλησθα esiintyy myös pseudo-Fokylideellä 159 (Horst). Homeerinen adverbi ἶφι (12) tarkoittaa 'voimakkaasti' ja se esiintyy eepoksissa vain tiettyjen verbien yhteydessä, LSJ.

[208]Heikel 1891, 97–98. Κεράτιον tarkoittaa Johanneksen leipäpuuun sarvenmuotoista palkohedelmää.

[209]Vall. 2348, säkeet 1–2: Σπεῦδε Κερατίων φιλότεχνος ἀκούσματα τάττειν, / Ὡς ῥέζεις, μινύθειν καὶ Κέρτομα βλάπτον [po. βλάπτα] ἀεργῶν.

jälleen järkeväksi."[210] Lundin ilmaisun taustalla oli siten yleinen näkemys katovuosien syystä: kansan laiskuus.[211] Vahingollisen saamattomuuden vastakohdaksi Lund asettaa loistavan Nicolaus Gezeliuksen, jolle Jumala tulee suomaan taivaallista ruokaa (ὀλύμπια βρώματα, 4).[212] Sitä nuori väittelijä saikin maistaa jo samana vuonna.

Lund ei käsittele väitöskirjan aihetta referoiden ja 'tieteellisesti', kuten Falander proosaonnitteluissaan, vaan upottaa aiheen runoonsa ja ottaa osaksi yleisempää kuvaa. Väitöskirjan sisällön kuvailun lisäksi Lundin gratulaatiot käsittelevät temaattisesti opiskelun vaatimia ponnisteluja ja siitä saatuja palkintoja. Hänen perussanastoaan ovat μόχθος, κόπος ja κῦδος ('vaiva', 'vaivannäkö' ja 'maine').[213] Pisimmälle vietynä tämä tematiikka on onnittelussa vuodelta 1695.[214] Gratulaation (8 heks.) ensi säkeiden pohjatekstinä toimivat Theogniksen säkeet 163–166. Theognis puhuu niistä, jotka ponnistelevat hyvien neuvojen, mutta huonon onnen turvin eivätkä siten koskaan saavuta tavoitettaan; sen sijaan ne, jotka ovat saaneet huonoja neuvoja, mutta joille onni on myötäinen, onnistuvat. Lund käyttää substantivoitua verbiä (josta puuttuu artikkeli) ja mainitsee ikään kuin ideaalitapauksen, jolloin sekä hyvät neuvot että hyvä onni takaavat onnellisuuden: "Vaivannäkö hyvien neuvojen ja hyvän onnen kera / ei tee ketään köyhäksi, vaan synnyttää / onnen."[215]

Noin puolessa väitösonnitteluistaan Lund mainitsee sivistyksen jumalattaret. Lundille muusat ovat opettajattaria (καθηγηταί) ja hän käskee rakastamaan ja kunnioittamaan heitä. Toisaalta hän kehottaa jumalattaria laulamaan respondentille onnittelulaulun.[216] Lund puhuu myös runottarien "kuuluisissa palatseissa" käytävästä taistelusta, jossa kasvatus (παιδεία) on parhain ase (ὅπλον ἄριστον).[217] Teologian professorina kirjoittamassaan onnittelussa vuonna 1700 hän käyttää myös homeerista fraasia 'pukeutua sotisopaan': "Runottaria kunnioittava ystävä, sinä pukeudut heidän sotisopaansa, / opinhaluinen kamppailee vapaaehtoisena heidän taistoissaan."[218]

---

[210]Vall. 2348, säe 6: Καί γ' Ἀκόλαστος, μνησόμενος φητμῶν, ἀνανήψει. Φητμῶν-sanalle ei ole vastinetta sanakirjoissa. Sana ἐφετμή tarkoittaa käskyä, erityisesti jumalien antamaa.

[211]Ks. edellä Wanochiuksen installaatio-onnittelu, s. 188–189. Myös Johan Paulinus viittaa *Finlandiassa* (1678) siihen, että köyhyyden syy on laiskuus tai saamattomuus.

[212]Lund kirjoitti vuosina 1698–1702 kreikankielisen gratulaation myös kolmeen muuhun ravintoa käsittelevään väitöskirjaan. Niissä pohdittiin pääsiäislammasta (Vall. 2354), mannaa (Vall. 2936) ja ennen vedenpaisumusta eläneiden ihmisten ravintoa (Vall. 2939).

[213]Ks. Vall. 2330, Vall. 1444, Vall. 4022, Vall. 2344, Vall. 1458, Vall. 2354, Vall. 1471, Vall. 2936 ja Vall. 1481.

[214]Vall. 2340. Aiheena on leviitat. Lund käyttää runossaan kaksi kertaa μοχθεῖν-verbiä, kerran samaa merkitsevää μοχθίζειν-verbiä ja kerran μογερός-adjektiivia.

[215]Vall. 2340, säkeet 1–3: Μοχθίζειν βουλῇ τ' ἀγαθῇ καὶ δαίμονι χρηστῷ / Οὐδένα οὐ πενιχρὸν ποιεῖ, ἀλλ' ὄλβον / Τίκτει. Theognis 163–164: εἰσὶν δ' οἱ βουλῇ τ' ἀγαθῇ καὶ δαίμονι δειλῷ / μοχθίζουσιν, τέλος δ' ἔργμασιν οὐχ ἕπεται.

[216]Muusat opettajattarina (Vall. 1444). Vall. 2342: Μούσας στέργε. Lund pyytää runottaria laulamaan vuoden 1695 onnittelussaan (Vall. 3641).

[217]Vall. 2345, säe 5: Μουσῶν ἐν μεγάροισί τε κυδαλίμοισι μάχεσθαι. Onnittelu on vuodelta 1696.

[218]Vall. 116, säkeet 1–2: Μουσάων ἔντιμε φίλ', αὐτῶν τεύχεα δύων, / φιλομαθής γε ἑκὼν πολέμοις ἐν ἑοῖσι μάχεσθαι. Fraasi τεύχεα δύων, ks. esim. *Il.* 6.340.

Muutamissa gratulaatioissa Lund jäljittelee Hesiodoksen kaikkein tunnetuimpia säkeitä. Pyhien kielten professuurinsa ensimmäisen onnittelun (14 heks.) alussa vuodelta 1692 *Työt ja päivät* toimii pohjatekstinä seraavasti:

1 Ὡς κακοθημοσύνη ἀνθρώποις ἐστι κακίστη,
Οὕτως καὶ εὐθημοσύνη κείνοισι ἀρίστη.
Κρήματα [!] γὰρ μελέτη λατρευτῇ ἐσθλὰ ὀφέλλει,
Ἄνδρα δὲ ἀμβολιεργὸν δεῖ ἄταισι παλαίειν
5 Πολλάκι σὺν χαλεπαῖς.

1–2 Hes. *Op*. 471–472 εὐθημοσύνη γὰρ ἀρίστη / θνητοῖς ἀνθρώποις, κακοθημοσύνη δὲ κακίστη 3–4 Hes. *Op*. 412–413 μελέτη δὲ τοι ἔργον ὀφέλλει· / αἰεὶ δ ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἀάτῃσι παλαίει

Samoin kuin epäjärjestys on ihmisille pahinta, / niin hyvä järjestys on heille parasta. / Sillä arvokkaasta omaisuudesta huolehtiminen siunaa huolehtijaa, / kun taas työstä laistavan miehen täytyy monta kertaa / kamppailla kovia koettelemuksia vastaan. (1–5. Vall. 2170)

Seuraavan vuoden onnittelussa Lund käyttää osin samaa *Töitten ja päivien* kohtaa (413) ja korostaa ehkä tunnetuimman Hesiodos-säkeen (411) isoilla kirjaimilla eli osoittaa, että se on sitaatti:

1 Δῆλον· ΕΤΩΣΙΟΕΡΓΟΣ ΑΝΗΡ ΠΙΜΠΛΗΣΙ ΚΑΛΙΗΝ
Μήποτε, οὐδ᾽ ἀναβαλλόμενος· δ᾽ ἄταισι παλαίει
Αἰεὶ ἀμφότερος· Μελετῶν δ᾽ αὐτός τοι ὀφέλλεις,
ἔργον, φίλταθ᾽ ἑταῖρε καὶ ἀγχιστεύς.

On selvää: KOSKAAN EI TARMOTON MIES TÄYTÄ VARASTOA / eikä se, joka vieroo työtä; vaan aina molemmat kärsivät / koettelemuksia. Kun itse huolehdit työstä, sinä menestyt, / sinä mitä rakkahin ystävä ja lähimmäinen (1–4. Vall. 1444)[219]

Kolmas gratulaatio, jossa Lund on jäljitellyt Hesiodosta, on vuodelta 1698.[220] Kyseessä on jälleen *Töitten ja päivien* siteraatuimpia kohtia: jumalat vaativat ihmisiltä hikeä menestyksen saavuttamiseksi (289). Lund muuttaa hieman sanajärjestystä ja polyteistisen monikon yksiköksi. Hän jäljittelee myös *Töitten ja päivien* säettä 287, jossa Hesiodos toteaa, miten helposti ja miten usein epäonnistutaan, sorrutaan pahaan. Lund aloittaa gratulaationsa ikään kuin kommenttina tälle: "Hyvettä ei saa runsain mitoin, niin kuin pahuutta."[221]

Lund sovittaa hieman muunneltuna onnitteluun myös sanonnan, joka on Menandroksen nimissä: "Kasvatus on elämän ohjaussauva."[222] Lund ei tässäkään tapauksessa

[219]Lund käyttää molemmissa gratulaatioissa (Vall. 2170 ja Vall. 1444) koettelemus-sanasta monikon datiivimuotoa ἄταισι – oman aikansa Hesiodos-editioiden mukaisesti, ks. Hesiodos 1658.
[220]Vall. 1471. Eeppisen kielen fraaseja Lundin onnitteluissa on myös Vall. 1458, jossa r. 7: ἠδὲ αὐτίκ᾽ ὁρᾷς λαμπρὸν φάος ἠελίοιο ('heti kun näet auringon kirkkaan valon'). Vrt. Hes. *Op*. 155.
[221]Vall. 1471, säkeet: 1–2: Οὐχ ὡς τὴν κακότητα, καὶ ἱλαδόν ἐστιν ἑλέσθαι / Τὴν ἀρετήν. Vrt. Hes. *Op*. 287: Τὴν μὲν κακότητα καὶ ἱλαδόν ἔστιν ἑλέσθαι / ῥηιδίως.
[222]Vall. 2340, säkeet 6–7: βίοιο / Βακτηρία μένει παίδευσις. Vrt. Menandros nro 652 (Edmonds): βακτηρία γάρ ἐστι παιδεία βίου.

kuten muulloinkaan mainitse käyttämänsä auktorin nimeä. Kahdessa viimeisessä onnittelussaan vuosilta 1704 ja 1705 Lund puhuu "Jumalan monitahoisista lahjoista" (θεοῦ ἑτέρροπα δῶρα), mikä muistuttaa *Iliaan* ja Theogniksen säkeitä samasta asiasta.[223] Tämä nimenomainen fraasi (jumala monikkomuodossa) esiintyy ensi kerran kuitenkin eepikko Rhianoksella, ja monitahoisuus tarkoittaa sitä, että jumalten lahjat voivat osoittautua niin hyviksi kuin pahoiksikin. Rhianos-sitaatti sisältyy Nicolaus Salanuksen Tukholmassa painettuun *Gnomologiaan* (1656).[224] Viimeisessä onnittelussaan vuonna 1705 Lund toteaa, että tuhmat tai tyhmät ihmiset (φαῦλοι) pitävät ajattelemattomasti hallussaan Jumalan monitahoisia lahjoja, eivät arvosta niitä ja ovat laiskoja (ἀεργοί).[225] Samana vuonna Lund nimitettiin Viipurin piispaksi.

1700–1713

Pyhien kielten professorina toimivat Isaacus Pijlmanin jälkeen Israel Nesselius (1705–07) ja Abraham Alanus (1707–12). Daniel Juslenius ennätettiin valita virkaan, ennen kuin Turun akatemia evakuoitiin Ruotsin puolelle venäläismiehityksen tieltä. Kreikankirjoittelu loppui jo useita vuosia aiemmin. Vuonna 1705 painettiin kaksi kreikankielistä väitösonnittelua, minkä jälkeen seurasi lähes kaksikymmentä vuotta kestänyt tauko; seuraava kreikankielinen väitösonnittelu on vuodelta 1724.[226] Viitenä vuotena (1700–1705) Turun akatemiassa kirjoitettiin 20 kreikankielistä gratulaatiota yhdeksääntoista väitöskirjaan. Neljä onnitteluista on suorasanaista, kahdeksan heksametriä ja kahdeksan elegistä mittaa. Kaikki heksametrionnittelut sepitti David Lund, joka 1700-luvun ensi vuosikymmenellä oli teologian *secundus*-professori. Kolme runoa on retoriikan professorin Christiernus Alanderin käsialaa ja kaksi ylioppilas Matthias Saliniuksen. Muita kirjoittajia olivat ylioppilaat Ericus Cajanus, Michael Sadelius, Johannes Gezelius nepos, Ericus Procopaeus ja Johannes Tesche.

Ylioppilas Ericus **Procopaeus** onnitteli Daniel Jusleniusta *Aboa vetus et novan* (1700) johdosta. Tämä vanhan akatemian nykyisin ehkä tunnetuin teos oli Jusleniuksen *pro exercitio* -väitös Johannes Munsterin johdolla.[227] Juslenius oli onnittelun (11 r.) perusteella Procopaeuksen opettaja:

> Ἐπεὶ ἐνετείλω μοι, σύγχαρμά τί σοι γραφεῖν ἀγαπητὲ Διδάσκαλε, τὸ καὶ τὸ ὀφειλημά μου ᾔτηκεν, οὐκ ἐτόλμων ἔξαρνος εἶναι, καίτοιγε δὲ μὲν ἡ

[223]Vall. 1488 ja Vall. 2947. Thgn. 1033–1036, *Il.* 3.64–65 ja Mel. 875. Ks. myös edellä, s. 183.
[224]Salanus 1656, 112. Rhianos eli 200-luvulla ennen ajanlaskumme alkua.
[225]Vall. 2947, säkeet 1–3.
[226]Alanuksen professuurikaudelta ei ole tiedossa yhtään kreikankielistä väitösonnittelua. Vuonna 1709 painettiin kuitenkin yksi kreikankielinen hääruno (Mel. 1985) ja vuonna 1711 hautajaisruno (Mel. 2046). Stiernman laati v. 1718 hautajaisrunon Johannes Gezelius nuoremmalle (Rv Mf. 3691), ks. edellä s. 200.
[227]Vall. 2619. Vaikka väitös on *pro exercitio*, se on kuitenkin Jusleniuksen kirjoittama. Ks. esim. Pietilä 1907, 38–40.

> ἀπαλή μου ἡλικία καλῶς τοῦτο καὶ κατ᾽ εὐχὴν οὐκ ἔστι δυναμένη ποιεῖν [---]
>
> Koska kehotit minua kirjoittamaan sinulle jonkinlaisen onnittelun, rakas opettaja, ja sitä vaatii minun velkanikin, en rohjennut kieltäytyä, vaikka nuoren ikäni vuoksi en pystykään tekemään sitä hyvin ja toiveiden mukaisesti [---] (1–6. Vall. 2619)

Opettaja on siis pyytänyt oppilastaan kirjoittamaan kreikaksi eli teksti toimii kirjoitusharjoituksena. Juslenius on ehkä myös tarkastanut tekstin. Alun *modestia*-vakioaiheen jälkeen Procopaeus onnittelee opettajaansa ja lopettaa *doksa*-tyyppisesti.

Vuonna 1704 Johannes **Tesche** laati sävyltään uskonnollisen suorasanaisen onnittelun (25 r.) maailmanlopusta väitelleelle respondentille.[228] Tesche aloittaa kertomalla syntiinlankeemuksesta. Jumala, kaiken olevan "demiurgi", loi esivanhempamme omaksi kuvakseen elämään oikeudessa ja pyhyydessä. Tämä olotila ei kuitenkaan säilynyt, koska paholainen (Διάβολος) kehotti syömään "puun hedelmän". Tesche lainaa kahteen otteeseen Uutta testamenttia. Ensimmäisen sitaatin sovittaminen tekstiin jää puolitiehen: onnittelutekstin persoonamuoto vaihtuu yhtäkkiä yksiköksi (10–11). Toinen lainaus sen sijaan on liitetty onnistuneesti tekstiin. Se alkaa tiedonannolla: ὁ σωτὴρ ἡμῶν λέγων ('Vapahtajamme sanoo', 17–18).[229] Lopuksi Tesche viittaa väitöstilaisuuteen: "Tämän aineiston pohjalta väittelee tutkielman kirjoittaja, joka saa todennäköisesti meiltä kirkkaan kiitoksen uurastuksensa ja suuren vaivannäkönsä vuoksi."[230] Tämä jonkin verran ulkokohtainen sävy muuttuu seuraavassa lauseessa, jossa Tesche onnittelee respondenttia suoraan puhutellen (ὦ φίλε).

Retoriikan professori Christiernus Alanderin väitösonnittelut

Christiernus Alander (k. 1704) kirjoitti kaikkiaan viisi kreikankielistä epideiktistä runoa, kaikki väitösonnitteluita vuosina 1693–1703. Alander oli tunnettu kielitaidostaan. Torsten Rudeen totesi muistopuheessa Alanderin opiskelleen latinaa ja kreikkaa perusteellisesti ja "rakastaneen" heprean kieltä.[231] Valmistuttuaan vuonna 1684 Alander haki turhaan pyhien kielten professorin virkaa. Vasta lähes kymmenen vuotta myöhemmin (1692) hänet nimitettiin ensin filosofisen tiedekunnan ylimääräiseksi professoriksi, sitten samana vuonna retoriikan professoriksi. Väitösonnittelut ovat tältä professuurikaudelta. Kolme niistä on hänen itse johtamiensa

---

[228]Vall. 2359. David Lundin johtaman sarjaväitöskirjan otsikkona oli *De excidio orbis substantiali et totali*. Teschen gratulaatio sisältää epätavallisen paljon lapsus-tyyppisiä kirjoitusvirheitä (ἡμῶτ po. ἡμῶν, δικωιοσύνῃ po. δικαιοσύνῃ).

[229]Rivit 10–11: "Olen lähettänyt maailmaan valon, jotta kukaan, joka uskoo minuun, ei jää pimeyteen". Rivit 17–18: "Maa ja taivas katoavat, minun sanani eivät katoa."

[230]Vall. 2359, rvit 19–23: περὶ ὑλῆς ταύτης διαλέγιται [po. διαλέγεται] συγγραφεὺς τῆς διαλέζεως [po. διαλέξεως], ὃς εὐφημίαν παρ᾽ ἡμῶν λαμπρὰν εἰκότως προσλαμβάνει, διὰ φιλοπονίαν αὐτοῦ καὶ μόχθον μέγαν.

[231]Alanderin elämänvaiheista, ks. Lagus 1981, 126.

väitöskirjojen respondenteille. Alanderin parhaimmat runot ovat hänen kaksi viimeistä onnitteluaan, joiden molempien pohjatekstinä on toiminut Homeros.[232]

Jonas Heurlin puolusti Petrus Hahnin johdolla ukkosta käsittelevää väitöstä vuonna 1702. Alanderin onnittelu (6 eleg.) on poikkeuksellinen sen vuoksi, että siitä puuttuu kokonaan varsinainen onnittelu.[233] Gratulaatio on yksinomaan ukkosen vaikutuksia kuvaileva runo. Kielellisesti se muistuttaa toisaalta *Iliaan* toisen laulun taistelukuvausta, jossa joukkojen etenemistä verrataan salaman aiheuttamaan tulimyrskyyn, toisaalta Hesiodoksen *Jumalten synnyn* kohtaa, jossa Zeus kukistaa Tyfon-jättiläisen. Kuolevasta, tultasyöksevästä Tyfon-jättiläisestä maa syttyy tuleen ja sulaa kuin tina. Myös Homeros mainitsee Tyfonin taistelukuvauksensa yhteydessä. Alander kuvaa tekstissään ukkosen aiheuttamaa pelkoa:

1 ῾Ημισυ τοῦ θάρσους ἀποαίνυται τερπικέραυνος
Τοῖς γαύροις πᾶσι, σμερδαλέως κτυπέων.
Γαῖα δ᾽ ὑποστοναχίζει [!], ὡς χθονίους δέος εἶλε,
῞Οτ᾽ ὑψιβρεμέτης, ὁ μόνος ἐστι μέγας.
5 ᾽Αλλ᾽ ἄφες ἀλκὶ μέγαν [po. μέγα ?] κοναβῆσαι σοῖσε βέλεσσι,
Κήδεται ἄν μερόπων. ῞Ολλυσο [po. ὄλλυτο ?] γαῖα πυρί.

> Salamoitsija ottaa pois puolet kaikkien pöyhkeilevien / rohkeudesta, kun hän jyrisee kauhistuttavasti. / Tanner huokailee, niin että pelko valtaa maan päällä olevat, / koska korkealta ukkostava yksin on suuri. / Anna [maan] kuitenkin kaikua kovaa nuoliesi voimasta, / se huolestuttaa kuolevaisia. Maa tuhoutuu tulella. (Vall. 1479)[234]

Alander lainaa *Ilias*-kohdasta Zeuksen epiteetin ('salamoitsija'), huokailevan tantereen ja sen, kuinka maa tuhoutuu tulella. Viimeinen lause on ongelmallinen.[235] Se voi viitata myös maailmanloppuun, jonka tuona aikana uskottiin tulevan maailmanpalona.[236]

Alander käyttää viimeisessä kreikankielisessä onnittelussaan (1703) pohjatekstinä puolestaan *Odysseiaa* (22. 330–380). Urkuri Samuel Preutz (Pryss) väitteli Alanderin johdolla aiheesta musiikin retoriikka.[237] Alander mainitsee onnittelussaan (12 heks.) muusikko Femios Terpiinpojan, joka edustaa hänellä runotaitoa ja musiikkia kohtaan tunnettua kunnioitusta. Seuraavassa onnittelun tulkinta (ks. *Kuva 10*, s. 338):

---

[232]Alander käyttää *Iliasta* pohjatekstinään myös ensimmäisessä onnittelussaan v. 1693 Flachseniuksen tohtoriväitöksen johdosta (Vall. 103), ks. edellä, s. 286 n10. Muut kaksi runoa (Vall. 96 ja Vall. 1694) vuosilta 1694 ja 1700 ovat vain distikonin mittaisia. Toisessa hän leikittelee respondentin nimellä Seirenius (Vall. 96), toisessa väitöskirjan aiheen eli paradoksien ja δόξα-sanan merkityksillä (Vall. 1694).

[233]Vall. 1479. Latinankielisessä otsikossa Alander mainitsee vain respondentin ja väitöskirjan nimet.

[234]Vrt. *Il.* 2.780–784: Οἱ δ᾽ ἄρ᾽ ἴσαν ὡς εἴ τε πυρὶ χθὼν πᾶσα νέμοιτο· / γαῖα δ᾽ ὑπεστενάχιζε Διὶ ὣς τερπικεραύνῳ / χωομένῳ, ὅτε τ᾽ ἀμφὶ Τυφωέι γαῖαν μάσσῃ / εἰν ᾽Αρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς·. Vrt. myös Hes. *Th.* 839–844 ja 860.

[235]Siinä voisi olla myös puhuttelu: 'sinä tuhoudut (ὄλλυσο) tulella, maa'.

[236]Cohn 1998, 56–57.

[237]Vall. 131: *Rhetor musicus, seu specimen academicum de vi & usu musices in Rhetorica.*

Terpiinpoika oli kuuluisa laulustaan
hänelle oli siitä suurta apua;

hän oli itseoppinut, Jumala oli istuttanut hänen sieluunsa
monenlaisia lauluja, minun mielestäni Femios lauloi Hänelle,

Odysseus säästi hänen henkensä, kun oli vihastunut
kosijoihin, joita kohtasi surkea kuolema.

Mutta Terpiinpoika vältti surman,
lyyra pelasti hänet ja antoi turvan.

Tämän verran Terpiinpojasta, mutta loistava Terpsikhore
ja muut runottaret ja jokainen jolla on Foiboksen äänen veroinen ääni
ja joka laulaa sanoja urkujen säestyksellä (πρὸς ἅρμιγγα)

sellaista ihmistä seuraavat alati ilo ja suuri maine
– kuten sinä, jumalallinen Preutz, kerrot kirjoituksessasi.

Odysseian 22. laulussa Odysseus aikoi surmata Femioksen, joka oli pakotettu viihdyttämään Penelopeen kosijoita musiikilla. Femios sai kotiin palanneen sankarin luopumaan tuumastaan vedoten siihen, että laulaja laulaa niin jumalien kuin ihmisten iloksi. Odysseus saisi päälleen jumalten vihat, jos surmaisi laulajan. Alanderilla on onnittelussaan lähes suora lainaus *Odysseiasta*.[238] Kyseessä on samalla kuitenkin *interpretatio christiana*: Homeroksella Femios armoa rukoillessaan imartelee, että hänestä tuntuu kuin laulaisi jumalalle, kun hän laulaa Odysseukselle. Alanderin mielestä Femios lauloi laulujaan ikään kuin Jumalalle.[239] Retoriikan professori leikkii sanojen etymologioilla ja homonymioilla käyttäen τέρψις-sanan ('ilo', 12) tyyppisiä sanoja Τερπιάδης ('Terpiin poika') ja Τερψιχόρη, kuorolaulun runotar. Preutzia Alander nimittää eeposten sankarien epiteetillä jumalaiseksi, jumalsyntyiseksi (διογενής). Lopussa Alander viittaa johonkin soittimeen (10), joka Preutzin ammatin perusteella tarkoittanee urkuharmonia, urkuja.[240]

---

[238]Vall. 131, säkeet 2–3; vrt. *Od.* 22.347–348. Lisäksi Alanderin säe 5, vrt. *Od.* 22. 317; säe 6, vrt. *Od.* 22. 330 ja säe 7, vrt. *Od.* 22. 372. Preutzista (Prytz), ks. Lagus 1891, 319.

[239]Vall. 131, säe 3: ἔοικα δέ οἳ παραείδων, *Od.* 348: ἔοικα δέ τοι παραείδειν / ὥς τε θεῷ.

[240]Sana on tekstissä siis akkusatiivissa (vrt. φόρμιγξ). Sanakirjat LSJ, Lampe, Sophocles, Schrevelius, Scapula ja TLG eivät tunne sanaa. Gezelius 1647, nro 775 esittelee musiikin yhteydessä eri soittimia, myös kreikkalaisia soittimia (πανδοῦρα ja βάρβιτος), mutta ei tätä. Angelo Poliziano käyttää uruista termiä ὄργανον, ks. Ardizzoni 1951, 23 ja 30 (nrot 39 ja 51).

Ad
Juvenem, literis & moribus μουσικώτατον,
IN
RHETORE MUSICO
disputantem,
DN. SAMUELEM PREUTZ,
Popularem meum integerrimum.

Τερπιάδης κῦδος φέρε καὶ μέγ' ὄνειαρ ἀοιδῆς
Αὐτοδίδακτος ἐὼν ὃ μὲν θεὸς ἐν φρεσὶν οἵμας
Παντοίας ἐνέφυσεν, ἔοικα δὲ οἱ τοξεύειν,
Τοῦτο γὰρ ὀδυσσεύς, δῶ ζωὴν καὶν γὲ χολωθεὶς,
Τοῖς μνηστῆρσιν οἱ μὲν λυγρὸν πῆμεν ἐπέσπον,
Ἀλλὰ γὲ τερπιάδης τοῦ' ἐλύσκαζε κῆρα μέλαιναν,
Καὶ φόρμιγξ μὲν τοῦτον ἐρύσσατο καὶ ἐσάωσεν.
Ταῦτα τερπιάδης· ἀλλ' περιψιχόρη μάλ' ἀγλαΐα
Καὶ ἑτέραι Μοῦσαι καὶ φοίβω πᾶς ἀγέλαιτο,
Τὴν ἀοιδὴν, ἔπεα ὡς θεὸς ἁρμόζα μελίζων,
Ὡς σὺ διογενὲς ΠΡΕΥΤΖ δέλτω σῇ ἐνὶ φαέζεις,
Τοῦτον τέρψις ἀεὶ καὶ πότνιον ἕσπεται κῦδος.

CHRISTIERN ALANDER.

Kuva 10. Christiernus Alanderin väitösonnittelu vuodelta 1703 (Vall. 131)

1722–1754

Turun akatemian uudelleen perustamisen (1722) jälkeen jatkettiin pienessä mittakaavassa myös kreikankielisten tekstien kirjoittelua, väitösonnittelujen lisäksi myös väitöskirjaomisteita. Henkilökirjasissa ilmestyi enää kaksi kreikankielistä tekstiä, molemmat hautajaisrunoja.[241] Kreikankirjoittelun elpyminen yliopiston myötä saattoi olla silloisen pyhien kielten professorin ansiota. Kuten sanottu, virkaan oli jo ennen venäläismiehitystä valittu Daniel Juslenius. Hän kirjoitti itse kuitenkin vain yhden kreikankielisen väitösonnittelun. Jusleniuksen jälkeen virkaa hoitivat Isaacus Björklund (1728–34), Petrus Filenius (1735–41), Gregorius Steenman (1741–46) ja Carl Clewberg (1746–57). Heistä kukaan ei enää kirjoittanut kreikaksi. He saattoivat kuitenkin rohkaista ylioppilaita ilmaisemaan itseään toisellakin klassisella kielellä. Björklundin professuurikaudella syntyi määrällisesti eniten humanistikreikkaa: kaikkiaan 19 kreikankielistä tekstiä, joista neljätoista oli väitösonnittelua, neljä väitöskirjaomistetta ja yksi hautajaisruno.[242]

Kaikkiaan 1720–1750-luvulla Auran akatemiassa laadittiin enää vain 31 kreikankielistä väitösonnittelua 29 väitöskirjaan – kahdessa väitöskirjassa on kaksi gratulaatiota.[243] Näistä suorasanaisia on kuusitoista kappaletta ja runomuotoisia kolmetoista. Elegiseen mittaan puettuja runoja on kahdeksan, heksametrimittaisia seitsemän. Vuonna 1732 Johannes Helsingius kokeili onnittelussaan (37 säettä) *adoneus*-mittaa.[244] Helsingiuksen kaksi veljeä kirjoittivat kumpikin kreikankielisen heksametrionnittelun.[245] Ainoastaan Martinus Peitzius, Gabriel Holmudd ja Gustavus Fabricius kirjoittivat enemmän kuin yhden gratulaation: ensin mainittu kolme, jälkimmäiset kaksi väitösonnittelua.

Isonvihan jälkeen muusat ja Apollon -rekvisiitta jäivät kreikankielisistä gratulaatioista pois lähes tyystin. Harvoja tätä kuvastoa käyttäviä oli länsigötanmaalainen Jonas **Friberg**, joka ennen Turkuun tuloaan oli opiskellut Upsalassa.[246] Johannes Jacobi Haartmanin johdolla puolusti Nicolaus Tammelinus vuonna 1731 väitöskirjaa, jonka aiheena oli Demokritoksen käsitys korkeimmasta hyvästä.[247] Friberg on otsikoinut onnittelunsa (4 heks.)

---

[241]Welinin hautajaisruno on v. 1728 (Rv Mf. 3818) ja Erwastin v. 1737 (Rv Mf 4928).

[242]Björklund ei itse kirjoittanut kreikkaa. Hän kuului Gezeliusten raamattuteoksen avustuskuntaan. Pyrkiessään filosofisen tiedekunnan apulaisen virkaan hän sai suosituskirjeen kreivi Johan (Paulinus) Lillienstedtiltä. Halén 1993, 144 ja Heikel 1894, 136–140.

[243]Vall. 1838 ja Vall. 3435. Gratulaatioita kirjoitettiin etenkin Algot Scarinin (1720-luvulla), Isaacus Björklundin (1730-luvulla), Henrik Hasselin (1730- ja 1740-luvuilla) sekä Carl Mennanderin (1740- ja 1750-luvuilla) johtamien väitösten respondenteille.

[244]Vall. 502. Väitöksen aiheena oli Paavalin "piikki" (2. Kor. 5–7). Helsingius ei käsittele aihetta, vaan puhuu väitöskirjan hyvyydestä, respondentin hyveestä ja toivottaa onnea.

[245]Martinus v. 1724 (Vall. 1832) ja Georgius v. 1728 (Vall. 3435). Veljesten isä ja isoisä olivat opiskelleet Turun akatemiassa. Lagus 1891, 65, 181, 376, 377, 395 (Johannes).

[246]Lagus 1891, 414–415. Fribergistä tuli Jomalan kirkkoherra.

[247]Vall. 1377. *De summo bono Democriti.* Suppeassa väitöksessä (12 s.) on yksi pitkähkö alkukielinen Demokritos-sitaatti, joka koskee sielunrauhaa. Se on Diogenes Laertiokselta (9.45) ja otettu Justus Lipsiuksen teoksesta.

sanalla ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ. ('puhuttelu', 'tervehdys'). Friberg ei kuitenkaan puhuttelee runossaan respondenttia, vaan Apollonia:

1 ʽΕμβλεπε τῶν ΜΟΥΣΩΝ ΩΝΑΞ ἑκατηβόλ᾽ ΑΠΟΛΛΟΝ
ΣΕΥ ΦΙΛΩ, Σοφίης καλῶς τόδε βῆμα πατοῦντα,
Δόξῃ καὶ Γένει λάμποντα ΝΕΟΝ πολύκλειτον.
Σπεῦδὲ ταχὺς δοῦναι Αὐτῷ τὰ βραβεῖα Μεριμνῶν.
αὐτοσχεδ.
Jonas Martin Friberg

> Katso, RUNOTTARIEN VALTIAS, kauasampuja Apollon, YSTÄVÄSI puoleen, / joka kauniisti kulkee viisauden polkua; / hän on maineeltaan ja synnyltään loistava, maineikas NUORUKAINEN. / Kiirehdi antamaan hänelle palkinnot huolista. // Suoralta kädeltä laati / Jonas Martin Friberg (Vall. 1377)[248]

Petrus Fileniuksen, joka oli lähinnä orientalisti, professuurikaudella (1735–41) kreikankielisten tekstien määrä laski: vain kuusi tekstiä, joista kaksi oli väitösonnittelua.[249] Seuraava väitöskirjaonnittelu kirjoitettiin vasta vuonna 1744 eli pikkuvihan (1741–43) jälkeen. Pikkuvihan aikana Auran akatemia oli jälleen evakossa emämaan puolella. 1730-luvulla kirjoitettiin kuusi suorasanaista ja viisi runomuotoista väitösonnittelua. Neljän heksametrirunon lisäksi Johannes Helsingius kokeili jambimittaa (Vall. 502). Kaikki tekstit yhtä lukuunottamatta ovat ylioppilaiden käsialaa, kultakin yksi gratulaatio.[250]

Steenmanin ja Clewbergin professuurikausilla, 1740- ja 1750-luvulla, kirjoitettiin kreikankielinen gratulaatio enää kymmeneen väitöskirjaan, näistä neljä oli 1750-luvulta. Puolet oli opiskelijoiden, puolet jo valmistuneiden ja jo virassaolevien kirjoittamia. Martinus Peitzius sepitti kreikkaa toimiessaan opettajana ja pitäjänapulaisena, Georgius Forsman Lohjan kappalaisena ja Gabriel Holmudd Lohjan pappina.[251] Jo virassa toimivalle kreikaksi kirjoittaminen ei enää ollut varsinaista meritoitumista, kielitaidon näyttämistä, vaan eräs tapa ylläpitää sidettä *Alma Materiinsa*. Stenmanille kielten professuuri oli vain välivirka, mutta Clewberg oli 1700-luvun Turun akatemian merkittäviä filologeja.[252] Upsalasta 1737 valmistunut Clewberg oli kirjoittanut siellä väitöksen heprean ja kreikan kielen välisistä yhtäläisyyksistä (1741). Hänen mukaansa latina perustui kreikkaan, joka puolestaan pohjautui hepreaan. Käsittely oli rationaalisempaa kuin aiemmissa sukulaisuutta todistelevissa tutkimuksissa.[253] Turussa hän antoi yksityisopetusta klassisten auktoreiden pohjalta, tuttujen pseudo-Plutarkhoksen ja Aelianuksen lisäksi hän opetti myös Hesiodosta (*Työt ja päivät*). Vaikka

---

[248]Viimeisen säkeen ταχύς po. ταχύ, τάχα tai ταχέως, jotka eivät sovi metriikan kannalta.
[249]Väitöskirjaomisteita on kolme, ja lisäksi Martinus Peitzius kirjoitti v. 1737 hautajaisrunon.
[250]Johan Welin käyttää onnittelussaan (19 heks.) symboleina muurahaista ja heinäsirkkaa sekä moly-kasvia (Vall. 489, v. 1730). Ks. edellä, s. 170–171.
[251]Peitzius: Vall. 1618, Vall. 679, Vall. 3530, Forsman: Vall. 2353 ja Holmudd: Vall. 1201.
[252]Merisalo 1995, 144–148, 152–153. Halén 1993, 144–145. Heikel 1894, 185–199.
[253]Heikel 1894, 190. Halén 1993, 145.

Clewberg ei itse kirjoittanut kreikankielisiä tekstejä, saattoi olla juuri hänen ansiotaan, että Turun akatemiassa jatkettiin kreikaksi kirjoittamista vielä vähän aikaa pikkuvihan jälkeenkin.

Ensimmäiset kreikankieliset gratulaatiot Turun akatemian restauraation jälkeen laadittiin Daniel Jusleniuksen johtamien väitöskirjojen respondenteille vuonna 1724.[254] Toinen niistä on preeseksen eli **Jusleniuksen** kirjoittama. Juslenius onnitteli Henricus Helsingiusta väitöskirjasta, jonka aiheena oli väärä viikunapuu Matteuksen ja Markuksen evankeliumien mukaan (*De ficu arefacta*).[255] Gratulaation (4 eleg.) otsikko ja allekirjoitus ovat myös kreikaksi. Seuraavassa onnittelun käännös:[256]

> Epigrammi
> hyväoppisen ja hyvätapaisen nuorukaisen,
> herra HENRICUS HELSINGIUKSEN
> viisaan tutkimuksen (διατριβή) johdosta,
> jonka aiheena on viikunapuu, jonka Vapahtaja
> kirosi:
>
> Sinä, rakkain ystäväni, kannat tällä tavoin hedelmää,
> et muistuta hedelmätöntä viikunapuuta, et tarjoa Herralle vain lehtiä.
> Sinusta Jeesus tulee löytämään hunajanmakeita hedelmiä:
> lempeänä hän tulee sinua kiittämään.
> Onnitellen laati / DANIEL JUSLENIUS.

Jusleniuksen fraasi μελιηδέα καρπόν on homeerinen: esimerkiksi *Odysseiassa* lootuspuun hedelmiä kuvaillaan hunajanmakeiksi (*Od.* 9.94). Väitösjulkaisun toisessakin kreikankielisessä onnittelussa (10 heks.) on eeppisen kielen fraasi: Helsingiuksen veli Martinus Helsingius kertoo onnittelevansa "hunajaisella äänellä".[257] Helsingius viittaa gratulaatiossaan lyhyesti väitöksen aiheeseen: veli puhuu Jeesuksen ihmetöistä (Θαύματα). Helsingius toivoo, että veljestä tulisi onnellinen (εὐδαίμων, ὄλβιος), että tämä pysyisi terveenä ja että Jumala täyttäisi hänen toiveensa (4–5). Helsingius jäljittelee myös pseudo-Fokylideen säkeitä siitä, kuinka ensin on aina kunnioitettava Jumalaa (πρῶτα Θειὸν τιμᾶν, 6). Jumalaapelkäävän Jumala palkitsee viisaudella ja voimalla. Lopuksi Helsingius esittää hieman omituisen toivomuksen: kumpa Jumala soisi tulla ilmi kaiken, mitä petolliset ihmiset pohtivat mielensä sopukoissa.[258]

---

[254]Vall. 1837 ja Vall. 1838. 1720-luvulla kirjoitettiin kymmenen kreikankielistä onnittelua kahdeksaan väitöskirjaan.

[255]Vall. 1838. Matt. 21:19 ja Mark. 11:12. Nälissään Jeesus kirosi vain lehtiä tehneen viikunapuun, jolloin se kuihtui. Väitöskirjassa annetaan Matteuksen evankeliumin (21:19) kohdasta latinan- ja suomenkieliset käännökset, ei ruotsinkielistä. Helsingius oli viipurilainen.

[256]Kreikankielinen teksti, ks. Pietilä 1907, 79–80. Heikel 1894, 133 toteaa Jusleniuksesta: "De några grekiska verser, som finnas af honom, äro ej utan förtjänst." Juslenius sepitti kuitenkin vain tämän yhden kreikankielisen runon.

[257]Vall. 1838, säe 2: Θυμῷ γηθήσας προχέω μελίγηρυν ἀοιδήν ('Ilahduin ja lausun hunajaisia sanoja'). Vrt. Hes. *Sc.* 115.

[258]Vall. 1838, säkeet 9–10: Καὶ φανερώσοι ἅπαντα ὅσα φρεσὶ βυσσοδόμευσαν / ῎Ανθρωποι μέροπες δολιὸν μάλα ἦτορ ἔχοντες. Verbiä βυσσοδομεύειν ('pohtia') käyttää myös Henricus Seidelius v. 1693 (Vall. 4016). Seidelius kieltää respondenttia pohtimasta pahoja asioita: κακὰ οὐ φρεσὶ βυσσοδομεύων (11, vrt. Hom. *Od.* 17.66). *Herakleen kilvessä* on ilmaisu δόλον φρεσὶ βυσσοδομεύων, Hes. *Sc.* 30.

Jusleniuksen poika Daniel **Juslenius nuorempi** sepitti yhden kreikankielisen väitösonnittelun. Henricus Alanus puolusti vuonna 1725 Algoth Scarinin johdolla väitöstä, jonka aiheena oli Rooman kristitty keisari Theodosius I Suuri. Onnittelun perusteella Alanus oli Juslenius nuoremman ohjaaja.[259] Ajatus onnittelun (17 r.) kirjoittamisesta on tullut ilmeisesti opettajalta, joten se on saattanut olla osa nuoren Jusleniuksen kreikan opiskelua.[260] Juslenius nuorempi toteaa aluksi, että opettaja antaa nyt aiheen onnitella itseään eikä hänen sovi olla sitä huomioimatta (1–3). Hän kirjoittaa myös nimenomaisesta käskystä: "Vaikka – koska olen vielä nuori – minulle tällaisen onnittelun laji on hämärä, pitää minun kuitenkin totella kuuluisan herra opettajani mitä avarinta käskyä."[261] Hän mainitsee väitöksen aiheen ja sen, että väitös on kaksiosainen.[262] Lopuksi hän käyttää ensin *doksa*-tyyppistä lopetusta (13–14) ja toivoo sitten, että opettaja ottaisi hänen vaatimattoman onnittelunsa suopeasti, φιλανθρώπως, vastaan (14–17). Kielenkäyttö muistuttaa tällöin väitöskirjaomisteiden *modestia*-vakioaihetta.

Gustavus **Fabricius** sepitti 1720-luvulla kaksi suorasanaista kreikankielistä väitösonnittelua.[263] Jälkimmäisessa onnittelussa (28 r.) hän pohtii vapaiden taiteiden olemusta. Fabriciuksen mukaan "muinaiset" (οἱ παλαιοί) olivat yhtä mieltä siitä, ettei oppia jalompaa ja varmempaa omaisuutta voi olla.[264] Vapaat taiteet ovat eniten arvostettuja:

> τέκναι [!] γὰρ ἃς καλοῦσιν ἐλευθερίας, παρὰ πάντων δοκιμάζονται προτιμώταται [!]· λοιπὰ δὲ εἶναι φθαρτὰ καὶ ταπεινά, μηδεμίαν ἔχοντα φρόνησιν, οἴδαμεν, δῆλον δέ, μαθήματα τῶν φιλοσόφων, ἐν ὑψηλοῖς πάντοτε διατρίβειν πράγμασιν.

> Sillä kaikki pitävät eniten arvossa niitä taiteita, joita kutsutaan vapaiksi. Tiedämme, että muut tieteet ovat katoavia ja alistetussa asemassa olevia eikä niissä ole juurikaan ajatusta mukana; lisäksi on selvää, että filosofien opit koskevat aina arvokkaimpia asioita. (3–10. Vall. 3435)[265]

Väitöskirjan aihetta, kreikkalaisperäistä *accismus*-sanaa, joka tarkoittaa tekosiveyttä ja järkevyyttä, Fabricius ei mainitse.[266] Suurin osa restauraation jälkeisistä väitöksistä, joissa oli kreikankielinen onnittelu, käsitteli jotakin Uuden testamentin kohtaa.

---

[259]Vall. 3430. Juslenius puhuttelee sekä otsikossa että tekstissä Alanusta opettajaksi (διδάσκαλος). Allekirjoituksen mukaan hän on nöyrin palvelija: δοῦλος ταπεινότατος.

[260]Tilanne on siis sama kuin edellä Juslenius vanhemman ollessa Ericus Procopaeuksen opettajana: hän käski oppilastaan kirjoittamaan kreikankielisen onnittelun (Vall. 2619).

[261]Vall. 3430, rivit 3–7: καίπερ τοῦ τρόπου τοῦ συγχάρματος τούτου, μοὶ ἔτι νήπιῳ, ἀδήλου ὄντος, ὅμως τῷ τοῦ ἐνδοξοτάτου Κυρίου Διδασκάλου μου ἐντάλματι εὐδεκτοτάτῳ [!] ὑπακούειν δέον. Adjektiivi εὔδεκτος, ον tarkoittaa tilavaa ja avaraa.

[262]Vall. 3430, rivit 11–12: δύο διατριβαῖς ἀρκούντως διαγέγραφας. Alanus oli puolustanut väitöksen ensimmäistä osaa Upsalassa (Vall. 3429). Tämäkin osa painettiin Tukholmassa, ei Turussa.

[263]Vuonna 1726 (Vall. 1840) ja vuonna 1728 (Vall. 3235).

[264]Vrt. *Ad Dem.* 5 ja 19 sekä *De lib. educ.* 5e.

[265]Fabricius käyttää koinee-kreikan muotoa tietää-verbistä.

[266]Myös Georgius Helsingius onnittelee (6 heks.) kreikaksi samassa julkaisussa kertoen aiheen nimen (ἀκκισμός).

Tuleva talousasiantuntija ja pappi Anders **Chydenius** laati opiskeluaikanaan kreikankielisen väitösonnittelun (8 r.). Chydenius puhuttelee respondentti Johan Weliniä sekä gratulaationsa latinankielisessä otsikossa että itse tekstissä serkuksi (*consobrinus*, ἀνεψιός).[267] Carl Mennanderin johdolla (1747) laaditun väitöksen aiheena oli merisuola.[268] Chydeniuksen mukaan monet tutkivat enimmäkseen vain asioiden ulkonaisia puolia: περὶ τῶν ἔξω τοῦ πράγματος τὰ πλεῖστα πραγματεύονται πολλοί (1). Hän ylistää sukulaistaan siitä, että tämä on oppinut taistelemaan (ἀγωνίζεσται po. ἀγωνίζεσθαι) asioiden kanssa, mistä tämä väitöskirja on todisteena. Chydenius mainitsee väitöskirjan aiheen ja päättää tekstinsä onnentoivotukseen "tämän runottarien työn" johdosta sekä toivoo vaivojen arvoista palkintoa ponnisteluista: πόνων σου ἄξιον ἆθλον (8).[269]

Martinus **Peitzius** kirjoitti kaikkiaan viisi kreikankielistä runoa, joista väitöskirjaomisteen ja hautajaisrunon opiskeluaikanaan.[270] Maisteriksi valmistuttuaan (1741) ja muualla jo virassa toimiessaan hän laati kolme väitösonnittelua vuosina 1744–48.[271] Väitösonnittelut ovat hieman lyhyempiä kuin opiskeluajan runot. Raahen pitäjänapulaisena ja koulun opettajana Peitzius kirjoitti raahelaiselle Johannes Brahelinille onnittelun, joka latinankielisen päiväyksen mukaan on kirjoitettu yli kuukautta ennen lokakuussa pidettyä väitöstilaisuutta. Peitzius vertaa opiskelua maanviljelyyn hesiodosmaisin sävyin: "Onnellisia ovat maanviljelijät, kun muokattu maa antaa heille heti suloisen hedelmän, mutta tämä ei tule laiskan osaksi, / sillä kenellekään ei anneta [mitään] helposti."[272] Hesiodoksen lisäksi onnittelussa on muistumia Theognikselta ja pseudo-Fokylideeltä.[273] Toisessa elegiamittaisessa onnittelussaan Peitzius ylistää respondentti Jacobus Falanderia siitä, että tämä vanhempiensa ilo muistuttaa hyvää isäänsä: τεὸν μιμεῖς [!] τόνδε γονῆα καλόν (1–4).[274] Kolmannen gratulaationsa Peitzius kirjoitti toimiessaan jo Kokkolan kappalaisena. Samuel Chydenius, Anders Chydeniuksen veli, puolusti 1747 Algoth Scarinin johdolla hyödyn ajalle tyypillistä väitöstä: *Theses oeconomicae*. Peitzius kuitenkin toivoo hyvään humanistitapaan, että Auran rannan kaunispalmikkoiset (εὐπλόκαμος) runottaret olisivat Chydeniuksen seurassa. Hän leikittelee respondentin nimellä käyttämällä toisaalta muotoa ΧΥΔΗΝΙΟΣ, toisaalta hän translitteroi

---

[267]Vall. 2390. Respondentti Johan Welinistä, ks. Lagus 1895, 24. Welinin samanniminen setä oli parikymmentä vuotta aiemmin laatinut piispan Witten muistoksi kreikankielisen hautajaisrunon.

[268]Chydenius (1729–1803) oli tätä tekstiä kirjoittaessaan 18-vuotias. Hän oli kirjoittautunut Turun akatemiaan kaksi vuotta aiemmin. Lagus 1895, 26.

[269]Chydenius käyttää koinee-kreikan perifrastista perfektiä ἀπολογούμενος εἶ ('olet puolustanut', 4).

[270]Hautajaisruno (49 heks.) on vuodelta 1737 (Rv Mf. 4928) ja dedikaatio (48 heks.) vuodelta 1739 (Vall. 3482).

[271]Väitösonnittelut vuonna 1744 (16 eleg., Vall. 1618), v. 1745 (10 eleg., Vall. 679) ja v. 1748 (12 heks., Vall. 3539). Vuodesta 1739 lähtien Peitzius toimi Raahessa pitäjänapulaisena ja opettajana. Kokkolan kappalaisen viran hän sai v. 1745. Lagus 1891, 452.

[272]Vall. 1618, säkeet 1–2: Ὄλβιοί εἰσι γεωργοὶ ἐπεὶ μελιηδέα κάρπον / Τοῖς ἐργαζομένη αὖτις [!] ἄρουρα φέρει. Vrt. Hes. *Op.* 347 ja 413.

[273]Vall. 1618, säe 4, vrt. ps.-Phoc. 162 (Horst) ja säkeet 7–8, vrt. Thgn. 1003–1004.

[274]Vall. 679. Falanderin isä oli Limingan kirkkoherra ja valtiopäivämies. Lagus 1891, 287 ja 462.

patronyymin κῦδος-sanaa muistuttavaan muotoon ΚΥΔΗΝΙΑΔΕΣ ('Chydeniuksenpoika'). Peitzius viittaa myös "muinaiseen runoilijaan".[275]

Gabriel **Holmudd** kirjoitti kreikankielisen väitösonnittelun valmistumisvuonnaan (1748) ja toisen Lohjan pappina (1754). Ne ovat Turun akatemian viimeiset väitösonnittelut.[276] Varhaisempi on sanamäärältään laajin Turun akatemian kreikankielisistä väitösonnitteluista. Siinä on 48 tiheään ladottua riviä kolmelle sivulle sommiteltuna kvarttokokoisessa julkaisussa. Andreas Carling väitteli Carl Mennanderin johdolla aiheenaan *de bysso* eli kalliista pellavasta tehty liinavaate (βύσσος).[277] Suppeassa väitöskirjassa (14 s.) viitataan myös kreikkalaisiin auktoreihin (Theokritos, Pollux) ja Suda-teokseen. Holmudd toimi väitöksen opponenttina.[278]

Holmuddin onnittelussa on latinankielinen otsikko ja allekirjoitus. Teksti alkaa pitkällä johdannolla, jossa Holmudd pohtii historian "lajeja" sekä luonnontieteen merkitystä (1–34). Sitten Holmudd puhuttelee onniteltavaa ja kuvailee hieman väitöskirjan sisältöä (35–45); lopussa ovat varsinaiset onnittelut (45–48). Johdannon ensimmäinen lause on perusväittämä, jota seuraavat perustelut. Seuraavassa tekstin johdannon (1–34) tulkinta (ks. *Kuva 11*):

> Niin kuin talon kattohirsi (κατῆλιψ), siten historia on muiden tieteiden tuki ja perusta (κρηπίς).[279]
> Kaikki ihmistieto saa alkunsa historiasta ja etenee siitä. Historia asettaa todennäköisen valheen yläpuolelle, totuuden ja varman tiedon puolestaan todennäköisen yläpuolelle. Kun historiaa luonnehditaan tällaisin ominaisuuksin, se erotetaan huolellisesti tarinasta (μῦθος). Sillä historia kertoo asiat totuudenmukaisesti, kun taas tarina mukaillusti. Tämä on kaiken historian ominaispiirre, olipa historia jumalallista, luonnonhistoriaa tai inhimillistä historiaa.
> Mutta meidän ei ole mahdollista käsitellä viimeksi mainittua historian osaa luonnonhistorian vastaisesti. Haluamme, että luonnonhistoria on perustamme. Inhimillinen historia on täynnä tapahtumia, usein kovin surullisia, mutta myös murheettomia ja iloisia.
> Luonnontiede ilahduttaa kuitenkin kaikkia palvelijoitaan lukuisilla ja puhtailla nautinnoilla. Siitä on löydettävissä sellainen asioiden paljous, joka ylittää kaiken laskettavissa olevan inhimillisen. Siinä levittäytyy sellainen kenttä, jonka kulkemiseksi ei ihmiselämä riitä. Siinä on näkyvissä sellaiset taideteokset, että ne jättävät nokkeluutemme ja mielikuvituksemme kauas taakseen.
> Luojaa ei voi tutkia siten, että kaikki asiat olisivat välittömästi ajateltavissa ja ymmärrettävissä, eikä hänen toteutumiaan voi riittävästi käsitellä, sillä siinä määrin niissä ilmenevät korkeimpien toteutumien jäljet, että katsoja täydellisesti hämmästyy, hänet valtaa mitä suurin ihmetys ja mitä nöyrin kunnioitus. Kaikki asiat ovat alati Luojansa (Τεχνίτης) ja hänen korkean viisautensa suuria ja kaunopuheisia julistajia.
>
> Oi ihmeellisiä ja sanomattomia töitä! Onnellinen se, joka työskentelee tällaisella innolla, joka tutkii luonnon uumenia ja pystyy ratkaisemaan sen salaisuuksia (μυστήρια). Vielä onnellisempi on se, joka joka päivä edistyy siten, että kulkee yhä

---

[275]Vall. 3530. Peitzius toteaa melkein samoin sanoin kuin Brahelinille kirjoittamassaan onnittelussa (Vall. 1618), ettei ole mahdollista saavuttaa mitään ilman ponnisteluja.
[276]Vall. 2400 ja Vall. 1201. Holmuddista, ks. Lagus 1891, 457.
[277]Termi esiintyy Uudessa testamentissa esim. Luuk. 16:19 ja Ilm. 18:12.
[278]Vall. 2400. Väitösjulkaisussa on myös suomenkielinen onnittelu, joka käsittelee väitöksen aihetta.
[279]Vrt. Lubinus 1622, O6v: κατῆλιψ οἴκου κρηπίς. *Fundamentum domum trabs est.* Κατῆλιψ-sana tarkoittaa myös tikapuita ja talon yläkertaa, LSJ.

> edemmäksi, sillä hänen oma nautintonsa saa siitä suuremman palkinnon; ja täysin onnellinen on se, joka näiden asioiden tutkimisen ja ymmärtämisen myötä oppii tuntemaan, palvomaan ja kunnioittamaan Luojaa ja palauttaa kaiken lopulta lyhyeksi ja kunnioittavaksi kertomukseksi (μῦθος). (1–34)

Holmudd asettaa luonnonhistorian historian edelle – siis luonnontieteen ihmistieteen edelle. Luonnonhistorian tutkimuksen perimmäiseksi motiiviksi paljastuu uskonnollinen tarkoitus. Luomistyön ihmeiden ja salojen tutkimisen kautta opitaan kunnioittamaan luomistöitä ja sitä kautta Jumalaa. Terminologisesti mielenkiintoinen on μῦθος-sanan käyttö. Alussa Holmudd erottaa antiikin kirjoittajien tapaan historian tarinasta (μῦθος) (7). Lopussa luonto ja luonnonhistoria palautetaan kuitenkin pyhään kertomukseen (μῦθος) (34). Pyhä kertomus on Holmuddille kristinuskon 'suurta kertomusta' maailman alusta maailman loppuun, kristinuskon ilmoitussanoma. Holmuddin "jumalallinen historia" on siten kirkkohistoriaa laajempi käsite.

Holmudd toteaa, että *byssos*-kangas mainitaan muutaman kerran pyhissä kirjoituksissa. Hän ylistää respondenttia siitä, että tämä on avannut solmun, joka monille pysyy avaamattomana. Carling on selvittänyt sen kankaan laadun, johon "rikas herkuttelija" (πτούσιος [po. πλούσιος] ὁ λαφύκ[τ]ης, 42) oli pukeutunut. Viimeksi mainitulla Holmud tarkoittaa sitä rikasta miestä, jonka pöydän alta Lasarus söi murusia (Luuk. 16:19). Opponenttina Holmudd tunsi väitöksen keskeisen tuloksen eli sen, miten *byssos*-vaate valmistetaan: "Tämä mineraalista kudottu kangas pitää tulen voimaa pilkkanaan."[280]

Holmuddin laatima toinen kreikankielinen onnittelu (1754) sisältää sekä proosatekstin (13 r.) että lyhyen runon (2 eleg.).[281] Eteläpohjalainen Israël Altan väitteli luonnontieteiden professori Jacobus Gadolinin johdolla aiheesta luonnontieteen käyttökelpoisuus taloustieteelle (*De usu scientiae naturalis in oeconomia*). Suppea kymmensivuinen väitöskirja koostuu lyhyistä aforismeista. Myös tässä onnittelussa Holmudd pohtii tieteen olemusta. Hänen mukaansa kullakin opinalalla on välttämättä jokin toinen tieteenala, jonka kanssa se sopii yhteen (συνδραμεῖν, 1–2). Taloustiede toimii yhdyssiteenä monille tieteille:

> Πρὸς αὐτὴν [*sc.* οἰκονομίκην] γάρ, βασιλίσσης δίκην καθημένην, παιδεύματα πολλὰ οὐκ ἐλάχιστον συμβάλλει μέρος· Καὶ ταῦτα ἐπὶ τῶν ἄλλων ἡ ΦΥΣΙΚΗ, ἥπερ τῇ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗι τὰ στοιχεῖα, τὰς ἀρχάς, τὴν ὑπόθεσιν καὶ σχεδὸν ἅπαντα χορηγοῦσα διατελεῖ.

> Sillä monet opit lankeavat mitä suurimmassa määrin yhteen taloustieteen kanssa, joka on kuningattaren asemassa; ja tämä koskee ennen muuta FYSIIKKAA, joka täydentää TALOUSTIEDETTÄ tarjoamalla sille elementit, alkuperän, perustan ja lähes kaiken. (5–9. Vall. 1201)

---

[280]Vall. 2400, rivit 44–44: ὀθόνη τοῦ λίθου τούτου ὑφαμμένη πάσῃ τῇ τοῦ πυρὸς ἰσχύι ἐμπαίζει.
[281]Vall. 1201. Otsikko ja allekirjoitus – jonka mukaan Holmudd on Lohjan pappi – on kirjoitettu latinaksi.

Hyödyn aikakaudelle tyypilliseen tapaan taloustiede on tieteiden kuningatar (βασίλισσα). Holmudd näkee luonnontieteenkin eräänlaisena taloustieteen perustieteenä. Onnittelu loppuu kuitenkin runosäkeisiin, jotka Holmudd on liittänyt proosatekstiin lyhyellä lauseella:

> ἔτι δέ Σοι συγχαίρω·
> Δάφνης εὐπετάλου, γέρατος τῶν ἐννέα Κούρων
> Ἵπερ ἐξαπίνας κεφαλὰν ἐπὶ σείο καθίξει.[282]

> [---] vielä toivotan sinulle onnea // kaunislehtisen laakeriseppeleen vuoksi, yhdeksän tyttären lahjan, / joka on pian päässäsi. (rivi 13 ja säkeet 1–2, Vall. 1201)

Alun asiallinen pohdiskelu päättyy siten antiikin runottariin, jotka lahjoittavat sivistyksen symbolin, laakeriseppeleen. Tähän perihumanistiseen kuvaan päättyy myös Turun akatemian kreikankielisten väitösonnitteluiden kirjoittamisen perinne.

II.G. PUHEIDEN ONNITTELUT

Puheen onnittelu painettiin puheen yhteyteen aivan samoin kuin väitöskirjan onnittelu väitöskirjaan. Kaikki puheiden liitetekstit eivät kuitenkaan olleet onnitteluita puheen pitäjälle eivätkä siten puheonnitteluita. Turun akatemian ensimmäisessä kreikankielisessä puheessa on normaalien puheonniteluiden joukossa myös latinankielinen ylistävä teksti (ei dedikaatio) kuningatar Kristiinalle, jolle puhe oli omistettu.[283] Puheen liitetekstinä oli usein myös kutsu puhetilaisuuteen (*intimatio* tai *programma*). Se oli yleensä retoriikan professorin laatima. Kutsuja puhetilaisuuteen ei Turussa kirjoitettu kreikaksi, vaikka latinan joukossa saattoi olla kreikankielisiä termejä ja sitaatteja.[284]

Puheen sisältävässä julkaisussa saattoi siis olla retoriselta lajiltaan erityyppisiä tekstejä (puheonniteluita, dedikaatioita, kutsu puhetilaisuuteen). Toisaalta myös puheita oli kolmenlaisia: juhla-, hautajais- ja opinnäytepuheita.[285] Vain yhdessä juhlapuheessa on

---

[282]Schrevelius antaa γέρας-sanalle kolme genetiivimuotoa: γέρας, ατος, αος, ως. Muinaiskreikassa oli käytössä lähinnä vain kaksi viimeksi mainittua. Sana ἐξαπίνας on doorilainen tai aiolilainen muoto sanasta ἐξαπίνης (= ἐξαίφνης). LSJ.

[283]SKB 1378. Gelzenius omisti puheensa latinankielisellä omisteella kuningattarelle.

[284]Ks. Enevaldus Svenoniuksen kutsu hautajaisiin v. 1685 (Mel. 1003). Upsalassa Johannes Paulinuksen pitämän kuningatar Kristiinaa ylistävän puheen (1646) *intimatio* on kokonaan kreikaksi. Kutsun oli kirjoittanut Laurentius Fornelius. Kutsun lisäksi se sisälsi lyhyen kuningatarta ylistävän runon (8 sapf.).

[285]Ks. tuonnempana, s. 393–394.

kreikankielinen onnittelu. Se on Johannes Gezelius vanhemman laatima.[286] Turun akatemiassa julkaistiin vain yksi hautajaispuhetta ylistävä kreikankielinen runo. Ylioppilas Ericus Justander onnitteli vuonna 1651 kreivi Per Brahen kotipappia Jonas Betulanderia tämän hautajaispuheesta Brahen puolison Christina Steenbockin muistoksi (SKB 639). Kaikki muut kreikankieliset puheonnittelut on kirjoitettu opinnäytepuheiden pitäjille.

Opinnäytepuheen eli deklamaation pitäjälle kirjoitettu onnittelu vastaa retoriselta lajiltaan väitösonnittelua: se on onnittelu opinnäytteen johdosta. Painettuna oraatio oli samassa asemassa kuin väitöskirja, ja oraatiogratulaatiossa onniteltiin ja ylistettiin niin tilannetta (puheen pitämistä), henkilöä kuin kirjallista työtä.

II.G.1. Ulkofennica

Vertailumateriaalin yhdeksän onnittelua puheiden pitäjille ovat kahta lukuunottamatta Upsalan yliopistosta ajalta 1627–1665. Onnittelut ovat hyvin samantyyppisiä: runomittaisia ja säemäärältään 6–8 säettä. Vain kaksi on heksametriä, muut elegistä mittaa. Kirjoittajien joukossa on kaksi kreikan professoria ja yksi matematiikan professori.[287] Onnitteluissa mainitaan yleensä oraation aihe. Joukossa on yhteensä kuusi tekstiä, joilla kaikilla on jokin kytkentä Suomeen.

Daniel Achreliuksen isä, Ericus Achrelius, piti Upsalan yliopistossa vuonna 1627 opinnäytepuheen, jonka aiheena oli mikrokosmos, ts. ihmisruumis. Kreikan professori Johannes Stalenuksen onnittelun (8 eleg.) ensimmäinen distikon on antiteettinen: ihminen tuntee maailmankaikkeutta, mutta ei välttämättä tunne itseään:

1 Φιλλομαθὴς τεχνῶν σύμπας θνητὸς δὲ φύσει τε
Πολλῶν μέν, σαυτοῦ ῥηιδίως ἀμαθής
Σαυτὸν γοῦν πρῶτον σκέψαι καὶ πάντα σκοπεῖς γε
Θνητοῦ γὰρ δὲ δέμας κοσμικὰ πολλὰ κρατεῖ.

> Jokainen ihminen haluaa luonnostaan oppia monia / taitoja, mutta ei helposti tunne itseään, / tarkastele siis ensin itseäsi ja siten tutkit kaikkea, / sillä ihmisruumiis pitää sisällään monia kauniita asioita. (1–4. Collijn 1942–44, 4)

---

[286] SKB 3298. Sen sijaan Gezelius vanhemman onnittelu Daniel Achreliuksen puheen liitetekstinä ei ole oraatiogratulaatio, vaan kanslerionnittelu (SKB 114). Ks. edellä, s. 270–271.
[287] Liite 2. Puheonnittelut, nrot 1, 7 ja 9.

Stalenus aloittaa opinhaluisesta (φιλομαθής) ja päätyy tietämättömään (ἀμαθής) (1–2). Kreikan professori myös leikittelee κόσμος-sanan merkityksillä: ihmisruumis (mikrokosmos) pitää sisällään kosmoksen eli monia kauniita asioita, κοσμικὰ πολλά.[288]

Turkulaista Johannes Silenusta onnittelivat kesäkuussa 1638 pidetyn opinnäytepuheen johdosta suomalaiset Thomas Pacchalenius ja Andreas **Keckonius** – jälkimmäinen kreikaksi.[289] Puheen aiheena oli kiitollisuus. Satakuntalaisen Keckoniuksen gratulaatio on **varhaisin** toistaiseksi tunnettu suomalaisen (suomalaissyntyisen) kirjoittama kreikankielinen epideiktinen runo.[290] Se kuuluu seuraavasti:

Ταῖς θερμῷ φρονίμαις σπουδάζων στήθετι [!] βίβλοις
Καὶ ἀρετὴς θυμῷ εἰλικρινείας ἐρῶν·
Σφόδρα θεῷ χαρίεις τε βρότοις ἀγαπητὸς ἀρίστοις,
Ἡδὺ τυγχάνει δυσχερὲς ὥς τε κλέος.
Βάζεις οὖν ῥητῶς φίλ᾽ ὅπου Σιλήνε ἔπαινον
Εὐχάριτος, κῦδος καὶ χάρις ἐστί τειν.

Εὐμενείας ἕνεκα ἑταίρῳ ὁμοχωρίῳ σου [!] γλυκυτάτῳ
ἐπεκρότει Andreas J. Keckonius

> Se, joka opiskelee innokkaasti viisaita kirjoja / ja rakastaa vilpittömästi sydämessään hyvettä, / on Jumalalle kovin mieluinen ja parhaimmille ihmisille rakas, / sen vuoksi todella suloinen on vaikeasti tavoitettavissa oleva kunnia. / Kun siis ylistät pontevasti, rakas Silenus, / kiitollisuutta, ovat maine ja siunaus sinun. // Suopeuden vuoksi osoitti suosiota mitä herttaisinta maanmiestään kohtaan Andreas J. Keckonius. (SKB 3396)

Humanistisen ihanteen mukaisesti Keckonius painottaa maineen ja kunnian (κλέος, κῦδος) merkitystä. Sileniuksen hyvä puhe kiitollisuudesta suo myös puheenpitäjälle itselleen kiitosta. Kiitollisuutta merkitsevän εὐχαριστία-sanan sijasta Keckonius on substantivoitunut adjektiivin εὔχαρις, joka tarkoittaa oikeastaan puoleensavetävää, suosittua. Viimeisen säkeen monimerkityksinen χάρις-sana tarkoittaa myös kiitosta. Samaa juurta on kolmannen säkeen χαρίεις ('suloinen, ihastuttava'). Suloisuus ja kauneus ovat jumalien "armolahjoja", ja jumalien lahjoista on syytä tuntea kiitollisuutta.

Seuraavana vuonna (1639) piti Thomas Pacchalenius puheen, jonka aiheena oli avioliitto. Pacchalenius viittaa ohimennen myös kuuluisiin antiikin aviopareihin.[291] Suomalaisen Abrahamus **Kollaniuksen** onnittelu (8 eleg.) korostaa yksinomaan avioliiton kristillistä perustaa: Jumalan tahtona on puhdas rakkaus (καθαρὰ φιλοτής), ja Jumala vihaa irstailevaa (μάχλος). Sen, joka noudattaa Jumalan määräyksiä, on mahdollista paeta "sumeaa pimeyttä"

---

[288]Lauseen subjektina voisi olla myös κοσμικὰ πολλά ('monet kauniit asiat hallitsevat tai ohjaavat ihmisruumista').

[289]SKB 3396, variantti B, jossa neljän kirjoittajan onnitteluilla on yhteinen latinankielinen otsikko. SKB 3396, variantti A sisältää vain Pacchaleniuksen runon.

[290]Keckonius (k. 1675) opiskeli Upsalassa 1636–1639 ja kirjoittautui v. 1640 Turun akatemiaan. Hänestä tuli Porin koulun rehtori ja lopulta Huittisten kirkkoherra. Lagus 1891, 5.

[291]SKB 2796. Pacchalenius mainitsee Pariksen ja Helenan (jotka eivät olleet aviossa), Ksanthippan ja Sokrateen sekä kyynikko Krateen ja Aristoteleen avioliitot. Puhe on kuitenkin sävyltään uskonnollinen.

(ἠερόεις ζόφος).[292] Kollanius viittaa Pacchaleniuksen puheeseen termillä ῥητορικός ('retorinen', ts. kaunopuheinen) ja mainitsee, että puhuja päätyy kannattamaan aviouskollisuutta.[293]

Turun akatemian tuleva logiikan ja runouden professori Nicolaus **Nycopensis** sepitti puheonnittelun (8 eleg) maanmiehelleen vuonna 1636 tämän pidettyä opinnäytepuheen Tarton yliopistossa aiheesta *de castitate*. Nycopensis toteaa puheen pitäjän ylistävän siveyttä, joka on hyveiden valtiatar.[294] Suomalainen Abraham Thauvonius piti jouluaattona 1645 Tarton yliopistossa juhlapuheen, jonka aiheena oli Kristuksen syntymä ja sen merkitys.[295] Johannes **Gezelius** vanhemman onnittelu (18 heks.) käsittelee pääosin oraation aihetta (1–13), ja vain viisi viimeistä säettä ovat varsinaista onnittelua. Siten Gezeliuksen onnittelu on tavallaan myös jouluruno. Alussa Gezelius tarkastelee neitsyt-mysteeriä hiukan keskiaikaisten joululaulujen tapaan: neitsyt, joka ei ole ollut miehen kanssa yhteydessä, synnyttää "loistavan pojan" (1–6).[296] Ensimmäinen ja neljäs säe ovat lähes identtisiä: "tämä on todella suuri mysteeri (μυστήριον)".[297] Gezelius tarkastelee myös Jeesuksen syntymää koskevia ennustuksia ja sitä, kuinka se oli ihmiskunnalle onneksi. Puheen pitämisestä Gezelius käyttää sanoja ἐξαυδεῖν λόγῳ ('ilmaisee puheessaan', 16).

II.G.2. Turun akatemian kreikankieliset puheonnittelut

Turun akatemian kuudentoista puheen liitteksteinä on 19 kreikankielistä onnittelua. Yhden puheen (1654) liitetekstinä on kolme kreikankielistä onnittelua. Yliopiston ensimmäisiä kreikankielisiä runoja oli teologian professori ja rehtori Aeschillus Petraeuksen onnittelu (4 eleg.) ylioppilas Sveno Gelzeniukselle kreikankielisen puheen johdosta vuonna 1649. Onnittelun pitkähköt otsikko ja allekirjoitus ovat myös kreikaksi. Petraeus kiittelee niin otsikossa kuin itse onnittelussa Gelzeniusta nimenomaan tämän akatemian kirjapainolle valamista kreikkalaisista kirjakkeista: "Mutta kuinka ylistäisin, Sveno, tätä sinun kaunista

---

[292]Fraasi on homeerinen, esim. *Il.* 15.191.

[293]SKB 2796, säkeet 5–6: ‘Ρητορικῷ δὲ λόγῳ Πακκαλλένιος δοκιμάζων / Ταῦτ’, ἀγαπᾶν κέλεται ἢ τε γυναῖκα μίαν. ('Pacchalenius tulkitsee kaunopuheisessa puheessaan näitä asioita, / Jumala todella käskee rakastamaan [vain] yhtä naista.').

[294]Jaanson 101, säe 2: Κυρίαν ἀγνείαν εὐλογέεις ἀρετῶν.

[295]SKB 3778. Thauvoniuksesta tuli Turun akatemian fysiikan, myöhemmin teologian professori ja lopulta Viipurin piispa. Fysiikan professorina hän kirjoitti Turussa v. 1650 kaksi kreikankielistä väitösonnittelua, joissa molemmissa on anagrammi (Vall. 3898 ja Vall. 4317).

[296]Neitsyt-mysteeristä *Piae cantiones* -kokoelmassa, ks. Rapola *et al.* 1963, 44–45 (A. Maliniemi).

[297]Adverbi ἀτρεκέως ('todella') on korvattu neljännessä säkeessä adverbillä νημερτέως ('epäilemättä'). Jälkimmäinen säe on sisennetty elegian pentametrin tapaan.

kreikankielistä kirjaimistoasi, / kovaa työtä, kun sorvasit ne itseoppineena, / teit ne niin tarmokkaasti."[298]

Turussa 1650- ja 1670-luvut olivat kreikankielisten puheonnitteluiden kirjoittelun "huippukautta". Niiden sepittely lakkaa kuitenkin jo 1680-luvulla.[299] Kun 1660-luvulla ilmestyi vain muutama kreikankielinen väitösonnittelu eikä yhtään kreikankielistä tekstiä henkilökirjasissa, kreikankielisiä puheiden onnitteluja syntyi kuitenkin kolme kappaletta. Kreikankielisiä puheonnitteluita kirjoiteltiin siis nimenomaan Turun akatemian alkuaikoina. Erikoisena piirteenä tässä tekstiryhmässä ovat lisäksi kaksi onnittelua, joista toinen on pangrammaattinen (1653), toinen kreikka–latina- tai makaroniruno (1662). Molemmat olivat ruotsinmaalaisten ylioppilaiden laatimia.[300] Kreikankielisiä puheonnitteluita kirjoittaneet ylioppilaat olivatkin enimmäkseen ruotsalaissyntyisiä, mikä johtuu ainakin osittain siitä, että niitä kirjoitettiin juuri Turun akatemian alkuvuosikymmenillä, jolloin ruotsalaisopiskelijoiden määrä oli suurempi. Puheiden johdosta onnitteleminen kreikan kielellä liittyi siten Turun akatemian varhaishumanismiin.

Kreikankielisistä puheonnitteluista kuusi on suorasanaista. Heksametriä käytti kolme kirjoittajaa ja pyhien kielten professori Martinus Stodius sepitti vuonna 1651 onnittelun jambiseen trimetriin.[301] Loput puheonnittelut ovat elegistä mittaa. Kolme kirjoittajaa käytti kirjemuotoa.[302] Ylioppilaat Ericus Justander ja Claudius Agraeus kirjoittivat molemmat kaksi puheonnittelua. Kirjoittajista kolme oli professoria: Andreas Petraeus, Martinus Stodius ja Ericus Falander. Nicolaus Wijkman oli mahdollisesti jo virassa kirjoittaessaan toisen puheonnittelunsa vuonna 1679. Lisäksi piispa Johannes Gezelius vanhempi kirjoitti kaksi puheonnittelua.[303]

Tekstienvälisyys ja viittaukset antiikin kulttuuriin

Turun pormestarin poikaa Johannes Purmerusta onnitteli vuonna 1654 kreikaksi kolme ruotsinmaalaista opiskelutoveria: Claudius Agreus, Olaus Bergius ja Jacobus Eurenius. Purmeruksen aiheena oli tieteellisen sivistyksen tavoitteleminen ja joutilaisuuden karttaminen.[304] Agreuksen lyhyttä onnittelua (4 eleg.) edeltää pitkä kreikankielinen otsikko. Bergius on muodostanut Purmeruksen nimestä anagrammin, jota käyttää kolmen distikonin mittaisessa runossaan. Jacobus **Eureniuksen** onnittelu (8 heks.) alkaa homeerisilla fraasilla:

---

[298]SKB 1378, säkeet 1–3: Πῶς ἀτάρ ὑμνήσω σου ταῦτ᾽ ἑλληνικὰ ΣΒΕΝΝΟ / ἔργον δ᾽ ἀργαλέον, σήματα λυγροῦν, καλά, / αὐτοδίδακτος, ἃ μὲν ποιεῖς, σπουδῇ δὲ μεγίστῃ.
[299]Ks. Taulukko 4, s. 283.
[300]SKB 1077 ja SKB 4441. Esittelin tekstit edellä, s. 166–167.
[301]SKB 142. Itse runo käsittää vain kaksi säettä. Allekirjoitus on huomattavasti runoa pidempi. Ainoastaan Stodius käytti jambista trimetriä – muut Turun jambinkirjoittajat sepittivät dimetriin.
[302]SKB 2349, SKB 4411, Rv. Mf. 1020.
[303]Wijkmanin onnittelu v. 1679 (SKB 2034); Gezeliuksen onnittelut (SKB 3298 ja SKB 3447).
[304]SKB 3116. Kolmikko Agreus, Bergius ja Eurenius onnitteli toisiaan kreikaksi myös väitöskirjojen johdosta.

Eurenius lausuu nyt "mitä rinnassa oleva mieli kehottaa".[305] Klassista rekvisiittaa edustavat onnittelussa myös Foibos sekä runottaret ja "musta maa" (γαῖα μέλαινα), jotka laulavat Purmeruksen ylistystä (6). Kreikankielisen runon jälkeen seuraa vielä latinankielinen runo otsikolla *Aliud*.

Henricus Anchaerus piti vuonna 1675 puheen Jeesuksen kärsimyksistä ja omisti oraationsa Gezelius vanhemmalle ja Paulus Raumannukselle. Jälkimmäisen poika, tuleva pyhien kielten professori Simon **Paulinus** onnitteli Anchaerusta kreikaksi ilmoittaen allekirjoituksessaan olevansa stipendiaatti (*Alumn. Reg.*). Onnittelu (10 eleg.) on Paulinuksen ainut toinen elegiseen mittaan puettu kreikankielinen runo.[306] Kuten myöhemmissä väitösonnitteluissaan on Paulinus tähänkin laatinut pitkän otsikon, jossa mainitsee opinnäytteen aiheen. Onnittelun teemana on ohdakkeinen polku (οἶμος ἀκανθώδης), joka vie kohti oppineisuutta, viisaiden runottarien luo: σοφὰς ἐπὶ μούσας (2). Paulinus ylistää Anchaeruksen kestävyyttä käyttämällä Arkhilokhoksen runosta tuttua kilvenjättömotiivia: "Et ole viskannut kilpeä pois ja epäonnistunut, vaan pyrit lujasti / pysyttelemään viisauden ponnistelussa."[307]

Nicolaus Crucelius (suderm.) oreerasi Turun akatemiassa vuonna 1678, mutta painatti puheen Tukholmassa.[308] Crucelius puhui ystävyydestä ja siteerasi melko paljon kreikankielisiä kirjailijoita alkukielellä. Myös professori Ericus **Falander** pohti onnittelussaan (11 r.) ystävyyden merkitystä. Tämä hänen ainut puheonnittelunsa muistuttaa hänen väitösonnittelujaan. Falander toteaa aluksi, että hyvien ihmisten väliset ystävyyssuhteet poikkeavat pahojen välisistä liitoista (1–2). Jo tässä lauseessa on kielellisiä muistumia *Demonikokselle*-kirjoitelman alusta, vaikka varsinainen sitaatti tulee vasta riveillä 4 ja 5: kehnojen ihmisten väliset suhteet katkeavat helposti, kun taas hyvien ihmisten välinen ystävyys kestää iäti (*Ad Dem.* 1).[309] Seuraavakin Falanderin lause (6–7) on mukailtu sitaatti saman puheen loppuosasta: monet iloitsevat toisten onnettomuuksista ja kadehtivat heidän menestystään (*Ad Dem.* 26). Kadehtivat ovat tietysti vääriä ystäviä. Falander ei esitä Cruceliusta esimerkkinä hyvästä ystävästä, vaan onnittelee tätä hyvän puheen (λογάριον) johdosta.[310] Crucelius kirjoitti itse seuraavana vuonna pitkän kreikankielisen väitösonnittelun (33 r.), jossa pohjatekstinä toimi monin kohdin etenkin *Demonikokselle*-kirjoitelma. Crucelius saattoi käyttää oman kreikankielisen onnittelunsa mallina Falanderin hänelle kirjoittamaa puheonnittelua.[311]

---

[305]SKB 3116, Eurenius, säe 1: Νῦν φράζω τά με θυμὸς ἐνὶ στήτεσσι [!] κελεύει. Vrt. *Il.* 7.68 ja *Od.* 7.187.
[306]Toinen on väitösonnittelu vuodelta 1690 ja vain distikonin mittainen. Vall. 2361.
[307]SKB 279, säkeet 7–8: ᾽Ασπίδα μὴ ῥέριφας ἀτυχῶν, δὲ λίαν διατείνῃ / ᾽Εμμένειν προθέσει ἐν σοφίας τε πόνῳ. ῾Ρίπτω-verbin perfekti on muotoa ἔρριφα. LSJ antaa tämänkaltaisesta reduplikoituneesta muodosta esimerkin vain mediumissa. Partikkeli δέ ei voi aloittaa lausetta. Paulinus ei ole jäljitellyt Arkhilokhosta (nro 5 West) kielellisesti.
[308]Rv Mf 1020. Puheen liitetekstinä on Martinus Miltopaeuksen kutsu saapua puhetilaisuuteen Turun akatemian suureen luentosaliin.
[309]Rv Mf 1020, rivi 4: μάλα ὀρθῶς λέγων ὁ ᾽Ισοκράτης πρὸς Δημόνικόν φησι.
[310]Falander kehottaa niin otsikossa kuin tekstin lopussa "jatkamaan niin kuin on aloittanut".
[311]Falander kirjoitti v. 1679 Cruceliukselle myös kreikankielisen väitösonnittelun (Vall. 1326), mutta se ilmestyi väitöspäivämäärien perusteella myöhemmin kuin Cruceliuksen kirjoittama kreikankielinen väitösonnittelu (Vall. 1326).

Smoolantilainen Johan Wickenberg piti vuonna 1677 puheen, jonka aiheena oli retoriikka. Nicolaus **Hagman** (sveog.) mainitsee onnittelussaan (19 r.) nimenomaan kreikkalaisen puhetaidon:

> Τοῦτο καί σοι, Κύριε φιλάδελφε, ἐπιμελεῖν, ὅταν ἀμφότεροι ὑπὸ τῇ ῥάβδῳ διετρίψαμεν, πολλάκις ἔγνων, ὡς καὶ νῦν ἐπιφανερῶς δεικνύεις, τὴν εὐγενῆ τῶν Ἀθηναίων λογιότητα λαμπρῶς καὶ μεθοδικῶς κεκοσμημένην ἐπαινῶν.

> Silloin kun me molemmat olimme saman vitsan alaisena, huomasin monta kertaa, että sinä, rakas veli, otat sen [*sc.* viisaiden näkemyksen] huomioon. Niin teet selvästi nytkin ylistäessäsi loistavasti ja systemaattisesti ateenalaisten nerokasta ja viimeisteltyä puhetaitoa. (4–7. SKB 4411)

Hagman käyttää retoriikasta termiä λογιότης.[312] Viisaiden näkemys kannattaa siis ottaa huomioon: vain siten voi tavoittaa tiedon huipun. Onnittelun varsinaisena pääteemana on oikeilta (siis viisailta) ihmisiltä tuleva kiitos. Sekä Wickenberg että Hagman olivat kuninkaallisia stipendiaatteja, minkä jälkimmäinen mainitsee allekirjoituksessaan (βασιλικὸς τρεπτήριος).[313]

Onnittelut kotiseutupuheissa

Samuel Justanderin puhe vuodelta 1679 käsitteli Turun kaupungin historiaa sekä kuuluisia turkulaisia – jopa itämaisten kielten taitajia. Hän mainitsee Turusta sellaisenkin yksityiskohdan kuin tuulimyllyjen lukuisuuden.[314] Nicolaus **Wijkmanin** onnittelu oli jo hänen toinen kreikankielinen puheonnittelunsa.[315] Se on suorasanainen, vaikka hän on kirjoittanut sen ikään kuin säkeiksi. Hän on ehkä pyrkinyt kivityyliin (ks. *Kuva 12*). Wijkman noudattaa onnittelussaan kotiseutupuheen rakennetta (historia, sijainti, rakennukset). Otsikko toimii onnittelussa johdantona, propositiona ovat kaksi ensimmäistä riviä ja rivit 3–10 sen vahvistuksena (*confirmatio*). Lopetus (*conclusio*) alkaa niinpä-sanalla, joka osoittaa päättelyä. Seuraavassa Nicolaus Wijkmanin onnittelun käännös:

---

[312]Sana esiintyy LSJ:n mukaan tässä merkityksessä jo Filonilla ja Plutarkhoksella. LSJ ei tunne aktiivimuotoa verbille ἐπιμελέομαι eikä myöskään adverbia ἐπιφανερῶς tai vastaavaa adjektiivia.

[313]Sana ei esiinny sanakirjoissa LSJ, Lampe, Sophocles, TLG, Scapula, Schrevelius. Ilmaisu tarkoittanee samaa kuin βασιλικὸς τρεφόμενος. Hagmanista ja Wickenbergistä, ks. Lagus 1891, 150 ja 152–153.

[314]SKB 2043, A4v. Justander kertoo Wittenbergissä opiskelleiden turkulaisten olleen erityisen kyvykkäitä heprean ja kreikan kielessä mainiten mm. Martinus Stodiuksen (B2). Puheen lopussa Justander siteeraa fraasia ψυχὴ πόλεως ('kaupungin sielu'), jonka sanoo olevan Gorgiaalta.

[315]Vuonna 1671 Wijkman onnitteli kreikaksi Magnus Hagmania, jonka oraation aiheena oli ollut rauha. Onnittelussaan (14 r.) Wijkman nimitti rauhaa kuningattareksi, jonka puolesta monet ovat kärsineet paljon (SKB 1750). Kolmas puheonnittelu kotiseutuoraation pitäjälle kreikaksi oli nyköpingiläisen Edvardus Razeliuksen laatima. SKB 1018.

Ahkeralle, älykkäälle ja mitä tarmokkaimmalle nuorelle miehelle, herra Samuel Justanderille, opiskelijalle ja rakkaalle taistelutoverille!

On sopivaa, Samuel, kertoa isänmaan historiasta,
maan, jossa on kauan sitten syntynyt.
Siksipä sinäkin nyt kirjoitit älykkään puheen
Turun kaupungista,
ensin kirkosta ja muista muistomerkeistä
sekä monista sellaisista asioista,

sitten siitä, kuinka tämä kaupunki asutettiin
molemmin puolin jokea

ja siitä mitkä ovat sen rajat,
ja vielä siitä, kuinka monet tuulimyllyt (μόλαι [po. μύλαι])
täällä tuulen voimasta pyörivät, mikä on vierasmaalaisille ihmetyksen aihe.

Niinpä kun sinä, Justander, panet itsesi julkisesti
rohkeasti näytteille,
rukoilen minä sinulle täydellistä uskoa Jumalaan, uusia tehtäviä
sekä kaiken kaikkiaan onnea
ja ikuista rakkautta,

suoralta kädeltä kirjoitti Nicolaus Wijkman.

Jacobus Julenius piti vuonna 1686 runopuheen aiheenaan "luonnonkaunis" Etelä-Pohjanmaa. Georgius **Aenelius** kertoo onnittelunsa (44 eleg.) pitkässä otsikossa (6 r.), mistä oraation lajista on kysymys: Julenius piti puheen kotiseudun ylistykseksi (ἐγκώμιος πατρίδος).[316] Onnittelunsa johdannossa Aenelius pohtii kotiseudun merkitystä (1–12), puhuttelee sitten Juleniusta, mainitsee oraation aiheen ja sen miten Julenius on onnistunut tehtävässään (13–32). Sitten Aenelius kuvaa, kuinka kotiseutu siunaa ylistäjäänsä (33–39), ja onnittelee lopuksi Juleniusta (40–44). Aenelius käyttää Etelä-Pohjanmaasta nimeä ΒΟΘΝΙΑ ἐν ΒΟΡΕΗ ('pohjoisessa sijaitseva Pohjanmaa', 16), mikä viittaa Pohjanmaan pohjoiseen sijaintiin Turun näkökulmasta.

Aeneliuksen mukaan jokaisen on kunnioitettava sitä kotiseutua (πατρίς), jonka Zeus (eli Jumala) on hänelle antanut (1–2). Kaikille kotipaikka on yhtä tärkeä kuin oma sydän (8). On siis sopivaa ylistää myös puhein tätä Jumalan antamaa lahjaa, ja näin on myös Julenius tekemässä. Kukaan ei pysty korvaamaan kotiseudulleen sen antamia lahjoja eikä varsinkaan sitä voi tehdä ohimennen (ἐν παρόδῳ, 21). Julenius on onnistunut valitsemaan kotiseudustaan sopivia [ylistyksen] aiheita (τὰ ἐπίλεκτα, 23) ja ansaitsee siten palkinnot. Niinpä luonnonkaunis kotiseutu siunaakin Juleniusta: "kaikkialta tiheiköt, laaksot ja kedot / hymyävät sinulle kuin rakkaalle ystävälle".[317] Luonnon hymyillessä tai nauraessa (προσγελάω) Juleniukselle seudun "isät ja opettajat" ottavat Juleniuksen hyväksyvästi vastaan. Myös

[316]SKB 2017. Allekirjoitus (2 eleg.) on tavallaan onnittelun viimeinen distikon. Se jatkaa onnittelun ajatusta.
[317]SKB 2017, säkeet 35–36: Πάντοθεν αἱ λόχμαι, τεμένη καὶ χορτοκοπεῖα / Προσγελάουσί σε ὡς τὸν συνερόντα φίλον. Sophocles: χορτοκοπεῖον 'niitty, keto'. Sana τέμενος tarkoittaa pyhää aluetta.

kotiseudun nuorukaiset (νεανίσκοι ἐπιδημοῦντες, 41–42), ts. osakuntatoverit, onnittelevat ja ylistävät Juleniusta täällä vieraalla seudulla: ὧδε ἐν ἀλλοτρίοις, toisin sanoen siis – Turussa.

Gezelius vanhemman puheonnittelut

Johannes Gezelius vanhempi kirjoitti 27 kreikankielistä epideiktistä runoa, joista Turun piispana kolme: kaksi puheonnittelua (1668 ja 1679) ja yhden kanslerionnittelun (1687).[318] Akatemian varakanslerina hän kirjoitti puheonnittelut kahdelle ylioppilaalle, joista toinen oli aatelinen. Molemmat runot on kirjoitettu isoilla kirjaimilla.

Ylioppilas Henricus Sacklinius piti puheen 24.11.1668 Kaarle XI:n syntymäpäivän johdosta.[319] Puhe on siis juhlapuhe, mutta samalla ylioppilas osoitti tietysti oppineisuuttaan. Kuninkaalliset onnittelu- ja muistotekstit koottiin usein valtakunnan eri puolilta juhlajulkaisuiksi.[320] Gezelius ylistää Sacklinusta vain gratulaationsa latinankielisessä otsikossa, jossa siinäkin monarkin nimi ja epiteetit vievät suuremman tilan. Itse runo (6 heks.) on eräänlainen rukous kuninkaan ja kuningaskunnan siunaukseksi. Gezeliuksen teksti toimii toisaalta myös monarkin syntymäpäiväonnitteluna. Gezelius, joka oli kirjoittanut kreikaksi jo kuningatar Kristiinalle, kirjoitti tämän runon Kaarle X Kustaan 13-vuotiaalle pojalle:

Η ΝΥ ΓΕΝΕΘΛΙΑ ΕΥ ΤΙΟΜΕΝ ΜΕΓΑΛΟΙΟ ΑΝΑΚΤΟΣ
ΕΥΧΟΜΕΝΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙ ΖΑΘΕΟΝ ΚΑΙ ΕΥΦΡΟΝΑ ΘΥΜΟΝ
ΩΣΤΕ ΑΓΑΛΛΕΣΘΑΙ ΑΓΑΘΟΥΣ, ΕΧΘΡΟΥΣ ΔΕ ΦΟΒΕΙΣΘΑΙ,
ΑΝΘΗΣΕΙ ΘΡΟΝΟΣ· ΑΝΘΗΣΕΙ ΚΑΙ ΤΟΥΝΟΜΑ ΚΕΙΝΟΥ·
ΑΝΘΗΣΕΙ ΒΑΣΙΛΕΙΑ, ΠΟΛΙΤΑΙ, ΠΑΝ ΑΓΑΘΟΝ ΤΕ
ΟΦΡΑ ΔΙΑΞΩΜΕΝ ΒΙΟΝ ΗΡΕΜΟΝ ΗΣΥΧΙΟΝ ΤΕ.

> Nyt kunnioitamme suuren hallitsijan syntymäpäivää / rukoilemalla kuninkaalle valoisaa ja iloista mieltä, / niin että hyvät saavat iloita, mutta viholliset pelätä, / kukoistakoon valtaistuin, kukoistakoon hänen nimensä, / kukoistakoon kuningaskunta, kansalaiset, kaikki mikä on hyvää, / niin että viettäisimme rauhallista ja hiljaista elämää. (SKB 3298)

Valtion onni riippuu kuninkaan hyvinvoinnista: Gezelius toivoo, tässä järjestyksessä, että valtaistuin, kuningaskunta ja kansalaiset tulevat kukoistamaan (ἀνθεῖν). Toivotus hiljaisesta ja rauhallisesta elämästä muistuttaa Gezeliuksen omistetta kuningatar Kristiinalle Tartossa vuonna 1649.[321]

---

[318]Ks. Liite 3.

[319]SKB 3298. Latinankielisen puheen liiteteksteinä ovat Gezeliuksen tekstin lisäksi Turun hovioikeuden asessori Michael Wexioniuksen (Gyldenstolpe) ja runouden professori Martinus Miltopaeuksen latinankieliset onnittelut.

[320]Puheen otsikkokin sisältää kreikkaa: *Oratio* γενεθλιακή. SKB, Hakemisto ei ole luokitellut tätä puhetta sen enempää juhla- kuin opinnäytepuheisiin.

[321]SKB 1435. Ks. edellä, s. 94–96, ja tuonnempana, s. 359 (Emporagriuksen dedikaatio).

Gezeliuksen vuonna 1679 kirjoittaman puheonnittelun (6 eleg.) kohdehenkilö oli ylioppilas Claudius Sparre, joka oli Turun hovioikeuden presidentin ja valtaneuvoksen poika, arvoltaan vapaaherra. Sparren foliokoisen oraation aiheena oli kunnian kruunu eli hyveen palkinto (*Tropaeum gloriae sive de praemio virtutis*). Gezelius viittaa aiheeseen onnittelurunossaan; lisäksi Claudius Sparre itsekin saa hänen mielestään hyveen palkinnon: ylioppilas osoittaa lahjakkuutensa (εὐφυΐα), minkä vuoksi hän on maineikas (κῦδος) ja hänen nimensä on kuolematon: ἄφθιτον οὔνομα αἰέν. Runo kokonaisuudessaan kuuluu seuraavasti:

1 ΚΑΛΛΙΚΟΜΑΙΣ ΜΟΥΣΑΙΣ ΕΘΥΣΑΣ ΦΙΛΗ ΕΝ ΝΕΟΤΗΤΙ,
ΚΛΑΥΔΙΕ ΣΠΑΡΡΕ, ΚΛΥΤΟΝ ΔΕΙΓΜΑ ΛΙΠΩΝ ΕΤΕΡΟΙΣ.
ΝΥΝ Κ’ ΑΡΕΤΗΣ ΑΘΛΟΝ ΜΕΛΕΤΑΣ ΚΛΕΙΤΩ ΕΝΙ ΘΥΜΩ.
ΕΥΦΥΙΗΣ ΖΑΘΕΗΣ ΤΕΚΜΑΤΑ ΤΟΣΣΑ ΔΙΔΟΥΣ,
ΤΟΥΝΕΚΑ ΚΥΔΟΣ ΕΧΕΙΣ, ΚΑΙ ΑΦΘΙΤΟΝ ΟΥΝΟΜΑ ΑΙΕΝ,
ΦΙΛΑΡΕΤΟΝ ΠΑΤΡΙΗ ΕΥΧΑΡΙ ΕΓΓΥΤΕΡΟΙΣ.

> Claudius Sparre, suloisessa nuoruudessasi uhrasit kaunishiuksisille runottarille / ja olit siten muille kuuluna esimerkkinä. / Nyt askartelet hyveen palkinnon parissa erinomaisella innolla. / Koska annat tällaisen näytteen loistavasta lahjakkuudestasi, / olet maineikas ja nimesi on kuolematon, / hyvettä rakastava, suvullesi ja lähimmillesi rakas. (SKB 3447)[322]

II.H. VÄITÖSKIRJOJEN OMISTEET

Teoksen omistaminen jollekulle oli uuden ajan alussa normaali käytäntö. Kirjojen dedikaatioita on tutkittu varsin paljon, etenkin sosiaalihistoriallisesta näkökulmasta.[323] Myös Turun ylioppilaat omistivat painetut opinnäytteensä, väitöskirjat ja puheet, suosijalleen (*fautor*, *patronus*). Dedikaatioissa kirjoittajan ja kohdehenkilön sosiaalinen suhde oli siten aina alemmalta sosiaalisesti ylemmälle. Omisteet painettiin opinnäytteen alkuun. Opinnäyte*puheita* ei Turun akatemiassa kuitenkaan omistettu kreikaksi. Kaikki kreikankieliset omisteet ovat väitöskirjaomisteita. Iiro Kajannon mukaan latinankieliset väitöskirjaomisteet eivät kirjallisina tuotteina olleet väitöskirjaonnitteluiden veroisia.[324] Turun kreikankieliset väitöskirjaomisteet ovat mielenkiintoisia ainakin sen vuoksi, että niissä ilmenee dedikaation perinne ja termistö. Lisäksi ne olivat suosittu laji nimenomaan 1700-luvulla, jolloin humanistikreikka oli jo katoava vaihe yliopiston historiassa.

---

[322]Onnittelun ensimmäinen säe toistuu lähes samana Gezelius vanhemman kanslerionnittelussa Gustaf De la Gardielle vuonna 1687 (Mel. 1039). Ks. edellä, s. 270.
[323]Tutkimuksia, ks. Pade 1991, 559 ja Boje Mortensen 1994, 702.
[324]Kajanto 2000, 161.

II.H.1. Retorinen laji

Myöhäisantiikissa oli vakiintunut kirjallinen laji nimeltä *dedicatio* (ἀνάθημα), joka ei tarkoittanut niinkään teoksen omistamista, vaan jonkin esineen tai asian – rakennuksen, paikan, alttarin – siirtämistä jumalallisen alueelle, omistukseen. Tällöin esineistä tuli votiiveja, lahjoja jumalille, pyhiä; ne pyhitettiin (*consecratio*).[325]

Hesiodos kertoo *Töissä ja päivissä* lahjoittaneensa runokilpailussa voittamansa tripodin muusille: τὸν μὲν ἐγὼ Μούσῃς ῾Ελικωνιάδεσσ᾽ ἀνέθηκα (658). Hän antoi (ἀνατίθημι) voitonpalkintonsa jumalattarille, jotka olivat suoneet hänelle runonlahjat. Kolmijalan pyhittäminen oli siten kiitosuhri. Jumalille uhrattiin myös pyydettäessä jotakin. Näihin votiivilahjoihin liittyi usein teksti, jossa käytettiin juuri pyhittämistä merkitseviä verbejä, kuten ἀνατίθημι ja καθιερόω. Myös kirjallinen dedikaatio, kirjan omistaminen, oli kirjoituksen symbolista antamista vastaanottajalle merkkinä kunnioituksesta ja kiintymyksestä. Samalla kirjoitukseen siirtyi ikään kuin korkea-arvoisen vastaanottajan "pyhyyttä", arvovaltaa: hän antoi sille siunauksensa.

Varhaisin kirjallisen dedikaation muoto oli sen antaminen jollekulle ystävälle. Eräässä klassisen ajan elegian fragmentissa kirjoittaja lähettää (πέμπειν) runonsa ystävälle toivoen vastalahjaksi runoja. Myös Isokrates lähetti kirjoituksensa lahjana (δῶρον) ystävälleen (1.2). Myöhemmin kirjallinen tuote omistettiin nimenomaan sellaiselle henkilölle, joka saattoi lisätä sen arvostusta. Hellenistisellä ajalla suositut didaktisen kirjallisuuden teokset omistettiin saman oppialan asiantuntijoille. Dedikaatio yleistyi etenkin Rooman kirjallisuudessa, ja teokseen liitettiin dedikaatiokirje (*epistula dedicatoria*). Saman teoksen eri osat saatettiin omistaa eri henkilöille. Dedikaatio toimi usein esipuheen tehtävässä.[326] Vaikka dedikaatio oli myöhäisantiikin aikana varsin yleinen tekstilaji, se ei kuitenkaan ollut retorisesti hyvin määritelty. Harvoissa antiikin retoriikan oppikirjoissa mainittu *anathematikon* oli toisaalta itsenäinen genre, toisaalta osa esimerkiksi tietyntyyppistä rakkausrunoutta.[327] Menandros Reetori ei dedikaatiota esittele.

Uuden ajan alussa kirjoittaja saattoi pohtia omisteessa teoksen merkitystä erityisesti juuri suosijan kannalta. Teos oli kirjoittajan lahja *patronukselle*, jolle suotiin kunnia kirjan olemassaolosta, jos kirjan aihe oli suosijan idea. Toisaalta kirjalla ei välttämättä ollut mitään tekemistä *patronuksen* ammattialan kanssa. Hänen nimensä toi kirjalle arvostusta ja mainosta, ja itse hän sai puolestaan mainetta, jos kirja menestyi. Omistamalla teoksensa tietylle henkilölle kirjoittaja sai tältä avustusta – *patronus* saattoi myös kustantaa itselleen omistetun

---

[325]OCD s.v. Dedicatio (Jerzy Linderski) ja s.v. Votive offerings (H. S. Vernell).
[326]Esimerkkejä antiikin kirjallisuudesta, ks. Boje Mortensen 1994, 702–706. Ks. myös OCD, s.v. Dedications (Michael H. Crawford). Gualdo Rosa 1973, 68.
[327]Cairns 1971, 89. Lausbergin laaja käsikirja (1990) ei sitä tunne. Ernesti 1795, 18 s.v. ἀνάθημα viittaa Quintilianukseen 1.10 ja 10.1.31 (virheellisesti!).

kirjan. Avustaminen ei rajoittunut vain painatuskulujen maksamiseen. Dedikaatio vahvisti jo olemassaolevaa tai toivottua patronuksen ja klientin suhdetta (*clientela*).[328]

Dedikaation kirjoittajan oli osattava ilmaista kiitollisuutensa suosijaansa kohtaan. Johannes Posselius sivuaa teemaa keskusteluoppaassaan käsitellessään kiitollisuuden (χάρις, εὐχαριστία, *gratiarum actio*) ilmaisua. Hän antaa esimerkiksi oppilaan kiitostekstin opettajalleen:

> ὑπὲρ ταύτης τῆς εὐεργεσίας σου ἴσην ἔχειν χάριν μόγις δύναμαι, ἀποδοῦναι οὐδαμῶς. [---] Πασῶν τῶν εὐεργεσιῶν, ἃς μὲν πολλὰς σὺ εὐεργετήσας με, αὕτη ἡδίστη τυγχάνει οὖσα.
>
> Tuskin pystyn tuntemaan tämän hyvän työn arvoista kiitollisuutta, en pysty koskaan korvaamaan sitä sinulle. [---] Kaikista hyvistä töistä – ja niitä on monia, joita olet minulle tehnyt – on tämä mieluisin. (Posselius 1690, 68)

Posseliuksen käyttämä termi εὐεργεσία oli myös antiikin kunniapiirtokirjoituksien vakiintunutta termistöä. Kreikan klassisena kautena vauraalta edellytettiin osallistumista yhteisön menoihin, millä hän samalla osoitti asemansa. Myös uuden ajan alun varakas osoitti "ostovoimansa" antamalla aineellisia lahjoja, virkoja tai avustamalla kirjojen painatuksessa.

Mielenkiintoinen on Turun retoriikan professorin Martinus Miltopaeuksen toteamus, että dedikaatiot ovat tyypiltään lähellä *anomuskirjettä*.[329] Miltopaeus ei kuitenkaan käsittele asiaa enempää. Kielenkäytöltään dedikaatio todellakin on henkistä kumartumista tai polvistumista korkean mahdin edessä jonkin vastalahjan tai -palveluksen toivossa. Kirjoittaja vieläpä korostaa omaa nöyryyttään (*modestia*) vähättelemällä aikaansaannostaan diminutiiveilla ja ylistämällä suosijaa superlatiiveilla (*laudatio*).[330] Alamainen siis kumartui alas, jotta jalusta, jolle ylempi oli nostettu, näyttäisi vielä korkeammalta.

Väitöskirjaomiste on toisaalta myös "kynnysteksti", koska se sijoitettiin poikkeuksetta väitöskirjan alkuun ja siinä saatettiin siis esitellä väitöskirjan sisältöä. Henkilö tai henkilöt, joille väitöskirja oli omistettu, saivat julkaisusta oman kappaleen. Joskus opiskelijat painattivat väitöskirjoistaan eri kappaleita eri dedikaatioin, toisin sanoen ne oli omistettu eri henkilöille. Jo 1640-luvulla Turun akatemian konsistori kehotti väittelijöitä rajoittamaan omistamisen vain kuudelle henkilölle. Respondentti muisti väitöskirjan omisteessa usein oman kotipaikkansa vaikutusvaltaisia henkilöitä. Kirkkoherrojen, piispojen ja tuomiokapitulien jäsenten lisäksi patronuksina oli myös varakkaita porvareita.[331]

Dedikaatioon piti pyytää lupa, varsinkin kun oli kyse ylhäisistä henkilöistä. Petrus Gyllenius kävi Tukholman linnassa asti pyytämässä lupaa omistaa opinnäytepuheensa

---

[328]Gualdo Rosa 1973, 69–70, Pade 1991, 559–560. Boje Mortensen 1994, 702–706 ja 709.
[329]Miltopaeus 1669, 445: *Dedicationes* [---] *Quas quidem nonnulli ad themata generis deliberativi referunt, quod petitorijs Epistolis sint valde affines.*
[330]Ks. myös Gualdo Rosa 1973, 79–80.
[331]Ks. Laine 1997, 20–21. Laasonen 1996, 95–97 (Anna Perälä).

monarkille.[332] Kaunopuheisuuden ja runouden professorit tarkistivat gratulaatioiden ohella myös dedikaatiot ja toimivat siten myös niiden sensoreina. Konsistorissa keskusteltiin joskus siitä, oliko opiskelijalla varmasti lupa omistaa opinnäytteensä valitsemalleen korkea-arvoiselle henkilölle.[333]

Opinnäytteessä dedikaation tehtävä oli siis osoittaa kunnioitusta ja kiitosta henkilölle, joka henkisellä tai aineellisella tuellaan oli suorasti tai epäsuorasti vaikuttanut opintojen etenemiseen. Patronuksen ja klientin suhde velvoitti jälkimmäisen myös moraaliseen uskollisuuteen.[334] Koska tarkasti määrättyjä vaatimuksia oli vain harvoihin virkoihin, menestyminen riippui suhdeverkostosta. Ylioppilaan oli siten huolellisesti punnittava, kenelle hän väitöksensä omisti. Jos kohdehenkilöitä oli useampi kuin yksi, oli mietittävä myös heidän järjestystään. Opiskelija saattoi omistaa väitöksensä myös henkilölle, jonka vasta toivoi tulevan suosijakseen.[335]

II.H.2. Ulkofennica

Vertailumateriaalina on viisi Upsalassa painettua omistetta, joista neljä on 1600-luvulta ja kaksi 1700-luvulta.[336] Näistä viidestä kaksi on mitaltaan heksametriä, yksi elegistä mittaa ja kaksi suorasanaista. Vertailumateriaalin erikoisin dedikaatio on Laurentius Haleniuksen vuodelta 1682. Halenius omisti väitöskirjansa kahdelle edesmenneelle kirkonmiehelle. Omiste (18 heks.) on siten myös muistokirjoitus. Heksametriruno on akrostikon: säkeiden alkukirjaimista muodostuvat sanat ΠΟΛΥΦΙΛΤΑΤΟΙ ΠΑΤΡΕΣ [po. πατέρες] ('rakkaimmat isät') – ja säkeet ovat loppusoinnullisia![337]

Yhdellä vertailumateriaalin väitöskirjaomisteella on kytkentä Suomeen: väitöskirjan preeses oli Gezelius vanhempi. Väitös (1650) oli kreikankielinen ja omistettu kuningatar Kristiinalle. Kuningattarelle dedikoitiin kaksi kreikankielistä väitöskirjaa kreikankielisin omistein: Paulus Rezander vuonna 1648 ja Ericus Emporagrius 1650.[338] Rezander ei kuitenkaan mainitse omisteessaan väitöksensä nimeä eikä edes kirjaimellisesti omista sitä Kristiinalle; omiste on lähinnä rukous kuningattaren puolesta.

---

[332]Korhonen & Oksala & Sironen 2000, 73–74 (Korhonen).
[333]CAAP II. 18.2.1663 (s. 431). Boje Mortensen 1994, 704 mainitsee Tyko Brahen kysyneen Rudolf II:lta kirjeitse luvan omistaa astronominen teoksensa monarkille.
[334]Manninen 2000, 74–75 puhuu "kiitosten kertymistä". Ks. myös Riddesrstad 1980, 30 ja Klinge *et al.* 1987, 446 (Klinge).
[335]Gunnar Suolahden mielestä Turun akatemian väitöskirjojen dedikaatiot toimivat melkeinpä viranhaun prosessina. Suolahti 1993, 38–40 [1. p. 1913].
[336]Liite 2. Väitöskirjaomisteet. Fant 1775–86 mainitsee listoissaan (s. 22–23 ja s. 189–119) vain yhden dedikaation, jonka otin mukaan vertailumateriaaliini.
[337]Liite 2. Väitöskirjaomisteet, nro 3. Kansankielisissä heksametrirunoissa loppusoinnut eivät olleet harvinaisia. Ks. esim. Ståhle 1975, 234–235.
[338]Liite 2. Väitöskirjaomisteet, nrot 1 ja 2. Ks. myös Liite 2. Väitöskirjat, nrot 4 ja 6.

Vaikka Johannes Gezelius vanhempi oli vuonna 1650 Stora-Skevden kirkkoherra, hän toimi preeseksenä Tukholman kymnaasissa Emporagriuksen kreikankieliselle väitöskirjalle. Väitöksen aiheena oli eettinen nuhteettomuus, ja nimiösivulla mainitaan, että aloitteen väitökselle oli antanut itse kuningatar. Emporagriuksen dedikaatio on pääosin vain attribuuttikokoelma: otsikossa ovat Kristiinan kuninkaalliset epiteetit: "Svealaisten, göötien, vendien (Οὐάνδαλοι) aina kunnioitetulle kuningattarelle, Suomen (Φινλανδία) suurelle hallitsijattarelle, Viron, Karjalan (Καρηλία) loistavalle johtajalle, Inkerinmaan loistavimmalle valtiattarelle jne. jne." Kristiinaa ylistäviä epiteettejä on myös allekirjoituksessa. Väitöskirjastaan Emporagrius käyttää termiä γράμμα ('kirjoitelma') ja omistamisen hän ilmaisee pyhittämistä ilmaisevalla verbillä (ἱερόω).[339] Suorasanainen dedikaatioteksti päättyy heksametrisäkeeseen: "Toivon menestystä, rauhaa ja lepoa."[340] Koko omiste heksametrisäkeineen muistuttaa Gezeliuksen dedikaatiota, jolla hän omisti sanakirjansa *Lexicon Graeco-Latinum* Kristiinalle vuonna 1649.[341] Preeses Gezelius oli todennäköisesti avustanut respondentti Emporagriusta myös tämän tärkeän tekstin laadinnassa.

Tässä yhteydessä on mainittava myös A.A. Stiernmanin kreikankielinen dedikaatio Johan (Paulinus) Lillienstedtille *Aboa literatassa* (1719). Se ei siis ole väitöskirjan (opinnäytteen), vaan kirjan dedikaatio.[342] Vuotta aiemmin Stiernman oli laatinut kreikankielisen hautajaisrunon Johannes Gezelius nuoremman muistoksi. Kuten hautajaisruno tämäkin omiste (13 heks.) sisältää useita viittauksia antiikkiin. Omisteen kappalejaolla on ilmaistu temaattinen jako: omistettavan teoksen kuvaus (1–5), kohdehenkilön *laudatio* (6–9) ja itse omistus (10–13). Turkua Stiernman ylistää maineikkaaksi hyperborealaisten kaupunkien joukossa (2). Se on synnyttänyt niin monta oppinutta, että Stiernman voi teoksessaan vain luetella heidän nimensä. Apollon on käskenyt Stiernmania omistamaan (ἀνατίθημι) teoksensa "Auran rantojen Ateenan" ylpeydenaiheelle, Lillienstedtille (5–6). Turun akatemia on Lillienstedtin kotimaa (πατρίς) ja äiti, joka on kasvattanut hänestä puheiden pitäjän ja suurten tekojen tekijän (8–9). Lopuksi Stiernman pyytää Lillienstedtiä ottamaan vastaan "tämän pienen ja vaatimattoman lahjan". Stiernman leikittelee Lillienstedtin nimellä puhuen valkeista liljoista ja liljantuoksuisesta maineesta – lilja-sanat ovat isoilla kirjaimilla.[343] Runo päättyy ilmeisen tarkoituksellisesti tuulenhenkäystä tarkoittavaan αὔρα-sanaan, siis homofoniseen viittaukseen Aura-joen rannalla sijaitsevaan yliopistoon.

---

[339]Julkaisu sisältää myös Henricus Ausiuksen gratulaation Emporagriukselle. Helsingin yliopiston kirjaston kappaleessa julkaisu on nidottu sikäli väärin, että viimeinen sivu, jossa Ausiuksen gratulaatiokin on, tulee heti dedikaation jälkeen. Väitöskirjassa ei ole sivunumerointia, mutta siirtymäsana osoittaa sivujen järjestyksen.

[340] Εὔχομαι Εὖ Πράττειν, Εἰρήνην, ʽΗσυχίην Τε.

[341]Gezeliuksen dedikaatio alkaa majuskeleilla kirjoitetulla otsikolla, joka on lähes sivun mittainen. Se sisältää paljon enemmän Kristiinan epiteettejä kuin Emporagriuksen dedikaatio.

[342]Liite 2. Kirjan omisteet, nro 2. Ks. teksti ja Reijo Pitkärannan suomennos *Aboa literatan* näköispainoksessa 1990.

[343]Stiernman käyttää sanoja κρίνον ja φήμη λειριότασσα po. λειριότεσσα.

II.H.3. Turun akatemian kreikankieliset väitöskirjaomisteet

Kreikankielisiä omisteita kirjoitettiin Turun akatemiassa seitsemäntoista kappaletta, joista kaksi on vuodelta 1688 ja loput 1700-luvulta. Dedikaation otsikkoteksti, jossa oli suosijan (tai suosijoiden) nimi kaikkine arvonimineen, on Turun kreikankielisissä omisteissa yhtä poikkeusta lukuunottamatta latinaksi. Tämä johtui ainakin osin siitä, että kreikankielisiä dedikaatioita kirjoitettiin pääosin 1700-luvulla, jolloin latinankielinen otsikko oli miltei vakio muissakin kreikankielisissä epideiktisissä pienteksteissä.[344] Myös allekirjoitus on useimmiten latinaksi.

Väitöskirjaomiste oli aina respondentin kirjoittama, vaikka väitös, jonka hän omisti, saattoi olla tehty yhteistyössä preeseksen kanssa tai olla kokonaan professorin kirjoittama. Respondentti saattoi siis omistaa myös *pro exercitio* -väitöksensä suosijalleen. Tällöin respondentti oli kirjoittanut väitösjulkaisuun vain dedikaation. Respondentti joutui kuitenkin aina maksamaan julkaisun painokulut riippumatta siitä, oliko hän väitöksen kirjoittaja vai ei. Poikkeuksena Turun kreikankielisissä dedikaatioissa on Jakob Bonsdorffin omiste: Bonsdorff väitteli *pro doctoratu*, joten hän oli preeses, ei respondentti.[345]

Väitöskirja omistettiin yhdelle tai useammalle henkilölle; Nicolaus Thunberg omisti viidelle (Vall. 793) ja Gabriel Maxenius seitsemälle (Vall. 3932). Turun 17 kreikankielisessä dedikaatiossa on mainittu yhteensä 33 kohdehenkilöä. Näistä kahdeksantoista on kirkonmiehiä. Kymmenen on Auran akatemian professoreita, joista kolme on kyseisen väitöskirjan preeseksiä.[346] Zacharias Colliander ja Jakob Bonsdorff omistivat väitöskirjansa isilleen, jotka olivat kirkkoherroja.[347] Vain kolme kohdehenkilöä on jonkin muun kuin kirkollisen tai akateemisen alan ihmisiä: Georgius Aenelius omisti kreikankielisen väitöskirjansa (1688) yliopiston kanslerille, ja edellä mainitun Maxeniuksen seitsemän kohdehenkilön joukossa oli myös Savon jalkaväkirykmentin majuri ja Turun hovioikeuden asessori. Muutama suosija sai osakseen useamman kuin yhden kreikankielisen dedikaation. Turun arkkipiispa Andreas Bergiukselle omistettiin kaksi väitöskirjaa kreikan kielellä (Vall. 512 ja Vall. 513). Daniel Jusleniukselle puolestaan sepitettiin peräti neljä kreikankielistä dedikaatiota – kaikissa hän ei tosin ollut yksinomainen kohdehenkilö. Nämä neljä omistekirjoitusta Juslenius sai

---

[344]Kun kohdehenkilöitä oli useita, vei dedikaation otsikko paljon tilaa. Esimerkiksi Jacob Garwolius laati kolme dedikaatiota: latinan-, kreikan- ja ruotsinkielisen (Vall. 499, v. 1732). Kreikankielinen dedikaatio on kirjoitettu neljälle henkilölle, joista kolmen nimet latinankielisine arvo- ja ammattinimineen täyttävät jo yhden sivun. Toisella sivulla on yhden kohdehenkilön nimi epiteetteineen ja kreikankielinen dedikaatioteksti.

[345]Vall. 544. Vallinkosken 1967–69, 93–94 perusteella kahdeksan näistä 17 väitöskirjasta, joissa on kreikankielinen dedikaatio, on respondentin laatima (*respondens et auctor*), jolloin respondentti siis omistaa oman tekstinsä. Neljä väitöstä on *pro exercitio* -väitöstä (Vall. 793, Vall. 795, Vall. 802, Vall. 2449). Neljä on sellaista, joiden tekijyys on epäselvä (Vall. 2197, Vall. 2751, Vall. 3932, Vall. 2488).

[346]Vall. 1837, Vall. 2488 ja Vall. 3932. Useimmilla professoreilla oli anneksinsa ja seurakuntansa. Toisaalta piispat olivat teologian tohtoreita: akateemiset oppineet olivat kirkonmiehiä ja päinvastoin.

[347]Collianderin ja Bonsdorffin dedikaatiot ovat 1700-luvun loppupuolelta (Vall. 802 ja Vall. 544). Väitöskirjoja omistettiin isälle kuitenkin jo 1680-luvulla (Vall. 4188, Vall. 2319). Jacobus Haartman omisti väitöksensä Turun arkkipiispalle Andreas Bergiukselle, jota hän kutsuu nimellä μητράδελφος ('eno').

ammattiuransa eri vaiheissa: pyhien kielten professorina, teologian professorina, Porvoon ja Skaran piispana.[348]

Kreikankielisten väitöskirjaomisteiden kirjoittajat olivat lähes kaikki yhden kreikankielisen tekstin tekijöitä; dedikaatio oli siten ainoa näyte heidän kreikantaidostaan. Poikkeuksen muodostaa 1730-luvulla Andreas Salovius, joka kirjoitti kaksi kreikankielistä omistetta sekä Martinus Peitzius, joka kirjoitti dedikaation lisäksi neljä muuta kreikankielistä pientekstiä. Kreikankielisen dedikaation kirjoittajilla oli 1700-luvulla hyvin samantyylinen tausta: he olivat toisen tai kolmannnen polven turunakatemialaisia, useimmiten Pohjanmaalta ja pappisperheestä. He opiskelivat Turun lisäksi usein myös Upsalassa ja päätyivät itsekin kirkolliselle uralle, useimmiten kirkkoherraksi asti.[349] Useimmat väitöskirjat, johon respondentti laati omisteen kreikaksi, käsittelivät uskonnollista aihetta.

Vain kuusi seitsemästätoista kreikankielisestä dedikaatiosta on runomuotoista, niistä heksametrimittaisia neljä, elegiamittaisia kaksi. Pisin dedikaatio on Peitziuksen kirjoittama kolmelle sivulle jaettu heksametriruno (48 heks.) vuodelta 1739 Turun piispa Jonas Fahleniukselle (Vall. 3482).

1600-luvun dedikaatiot

Hämäläinen Georgius **Kijhl** omisti Petrus Laurbecchiuksen johdolla tehdyn väitöskirjansa *Corpus angelicum* (1688) Viipurin piispa Petrus Bångille.[350] Omisteen (16 eleg.) otsikko ja allekirjoitus ovat latinaksi. Turun akatemian ensimmäinen kreikankielinen dedikaatio alkaa viittauksella dedikaatio-perinteeseen. Kijhlin mukaan jo muinaisajan ihmisillä oli tapana (ἦθος, νόμος), että vähäisetkin kirjoitelmat ja tutkimukset omistetaan (δίδωμι, διατίθημι) viisaille ja korkea-arvoisille henkilöille (1–4). Sitten Kijhl mainitsee väitöskirjan aiheen ja pyytää piispaa ottamaan työnsä vastaan:

Τοὔνεκα καὶ σελίδας ταύτας καὶ γράμματα πέμπω
Οἷς γραφθένθ᾽ εὑρεῖς [!] σώματα πνευματικά,
Σώματα προσληφθέντα παρά τ᾽ Ἀγγέλλου ἀσάρκου
Ἐκ δούλου μικρὸν δῶρον ἐκεῖνο λάβε.

[348] Vall. 1837, Vall. 3932, Vall. 3463 ja Vall. 795. Ks. myös Taulukko 4, s. 283.

[349] Poikkeuksen muodostavat 1750- ja 1760-lukujen ruotsinmaalaiset opiskelijat. Nicolaus Thunbergin isä oli talonpoika, Jonas Godhemiuksen torppari, Joannes Lenaesiuksen kapteeni. Johannes Hagersteinin taustaa ei tunneta. Kaikki neljä toimivat Turussa opiskellessaan kotiopettajina, ja osa nautti myös stipendiä. Viides ruotsinmaalainen kreikankirjoittaja, smoolantilainen Zacharias Colliander oli sen sijaan kirkkoherran poika.

[350] Vall. 2197. Jeremias Wallenius ja Georgius Fabricius (Ståhlberg) onnittelivat Kijhliä väitöskirjan johdosta kreikankielisillä onnitteluilla. Väitösjulkaisu sisältää siten kolme kreikankielistä tekstiä.

> Sen vuoksi lähetän nämä sivut ja kirjoituksen, / joista löydät kirjoitelman hengellisistä ruumiista, / aineettomalle enkelille luoduista ruumiista; / ota vastaan tämä pieni lahja palvelijalta. (5–8. Vall. 2197)[351]

Kijhl vähättelee lahjansa arvoa: hän ei pysty nyt antamaan parempia lahjoja. Sitten hän lainaa sanontaa: "'Työnteko kuuluu nuorille, neuvonpito keski-ikäisille, rukoukset vanhuksille', / tämä on erään viisaan miehen arvokas lausuma."[352] Sanonta pohjustaa Kijhlin toivomusta, että kunnianarvoisa piispa lukisi tutkielman "vapain silmin", ὄμμασιν ἐλευθερίοις (15), toisin sanoen avaramielisesti, ennakkoluulottomasti, siis suopeasti. Lopuksi hän toivottaa piispalle "taivaan iloja": ἐν τε πόλῳ χάρματα πάντα λάβε (16).

Kijhlin dedikaatio jakaantuu siten kolmeen osaan: 1) johdanto, joka sisältää *modestia*-vakioaiheen miten rohjeta antaa tai omistaa mitättömäksi koettu väitöskirja kunnioitetulle suosijalle, 2) varsinainen omistus, jossa mainitaan väitöskirjan aihe ja joka sisältää mesenaatin ylsitystä (*laudatio*), 3) lopputoivotus tai rukous (*votum*), jossa toivotetaan patronukselle onnea, terveyttä ja menestystä.

Muutamaa kuukautta Kijhlin väitöskirjan jälkeen omisti Georgius **Aenelius** kreikankielisen väitöskirjansa kreikankielisellä omisteella (44 eleg.) kansleri Gustaf De la Gardielle.[353] Kahdelle sivulle ladottua runoa edeltää pitkä otsikko, joka käsittää yhden sivun.[354] Tekstin voi tulkita myös kahdeksi dedikaatioksi: ensin sivun mittainen taiten ladottu pisteetön kivityylinen teksti, jossa Aenelius luettelee De la Gardien arvonimiä sekä toivottaa lopuksi "johtajalleen" onnellista ja kunnianarvoisaa vanhuutta.[355] Seuraavan sivun dedikaatiorunolla on oma otsikkonsa: ΥΠΕΡΛΑΜΠΡΟΤΑΤΕ ΚΟΜΗ, / ΚΥΡΙΕ ΠΑΝΙΛΑΕ ('loistava kreivi, / armollinen herra').

Kreivi Gustaf Adolf De la Gardie oli valittu kansleriksi vuonna 1687. Kohdehenkilönä kansleri oli poikkeuksellinen Turun kreikankielisten omisteiden joukossa, mutta kyseessä oli poikkeuksellinen julkaisukin: Auran akatemian ainoa kreikankielinen väitöskirja. Aenelius on kreikantanut kanslerin ilmaisulla προστάτης ᾽Ακαδημίας ἐν ᾽Αβόᾳ ('Turun akatemian edessäseisoja', ts. edusmies). Samaa termiä (προστάτης) käytettiin myös rehtorista ja preeseksestä.

---

[351]Säkeen seitsemän ilmaisu σώματα προσληφθέντα παρὰ ᾽Αγγέλλου ἀσάρκου vastaa suurinpiirtein väitöskirjan alaotsikkoa: *de corporibus angelorum assumptitiis*.

[352]Vall. 2197, säkeet 11–12: ῞Εργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, εὐκαὶ [!] τε γερόντων / ᾽Αξιόν ἐστί τινος ῥηθὲν ἐκεῖνο σοφοῦ· Ks. Lubinus 1622, L6 ja Schrevelius 1690, 938. Sanontaa käyttää puhuja Hypereides, mutta myöhäisantiikin sentenssikokoelmissa se on pantu milloin Hesiodoksen, milloin Lykurgoksen nimiin. CPG I, 436, nro 6.

[353]Vall. 2751. Preeses Simon Paulinuksen kreikankielinen onnittelu Aeneliukselle tämän väitöskirjan johdosta sisältää myös dedikaation piirteitä. Ks. edellä, s. 321.

[354]Poikkeuksellisesti muihin dedikaatioihin nähden Aeneliuksen omisteen otsikkokin on siis kreikkaa. Kaiken kaikkiaan dedikaatio vie väitösjulkaisusta kolme sivua.

[355]Vall. 2751, dedikaation otsikko: ᾽Εξάρχῳ μου τῷ πραοτάτῳ καὶ ἐπικρατεστάτῳ εὔχομαι Γῆρας ῞Ολβιον καὶ ᾽Αΐδιον. Tämä osa muistuttaa edellä mainittua Emporagriuksen Kristiinalle kirjoittamaa dedikaatiota (Tukholma 1650).

Aeneliuksen omisterunon alkuosa (1–24) sisältää laajan *modestia*-osan: Aenelius vähättelee väitöskirjaansa nimittämällä sitä harjoitelmaksi tai kyhäelmäksi (τὸ παρὸν γύμνασμα, 5; σκεύασμα, 11) ja pohtii, kuinka rohkenee antaa työnsä niin korkea-arvoiselle herralle. Luottaen kuitenkin kansleri De la Gardien lempeyteen ja pitkämielisyyteen (πραότης, μεγαλόφρων (7) Aenelius esittelee työtään seuraavasti:

15 Εἶ δ’ ἄγε πιστότατον διὰ τοῦτον Προστάτα ψῆφον
Εὔσπλαγχνος τολμῶ ἔκθεσιν ἐκδιδόναι
Τὴν μεταφρασθεῖσαν, τὸ φιλελλήνων καθ’ εἰωθός
Τοῦ παραδειχθέντος τ’, ἐκ παλαιοῦ, λογίου·

> Olet siis, kansleri, lempeä, ja tämän / mitä luotettavimman äänestyksen vuoksi rohkenen nöyränä luovuttaa tutkielman, / joka on käännetty filhelleenien tavan mukaan, / ja jonka esimerkki on otettu Vanhasta testamentista. (15–18. Vall. 2751)

Kuten Aeneliuksen kreikankielisissä teksteissä yleensä on asiat tässäkin ilmaistu turhan monimutkaisesti ja lauserakenteeltaan kummallisesti. Äänestyksellä (ψῆφος tarkoittaa äänestykiveä) Aenelius tarkoittanee väitöskirjan esitarkastusta. "Filhelleenien tavalla" (po. κατὰ τὸ εἰωθός φιλελλήνων) tehdyllä "käännöksellä" Aenelius tarkoittaa väitöskirjan kieltä, kreikkaa.[356] Vanhasta testamentista (λόγιος tarkoittaa oikeastaan sanomaa) otetulla esimerkillä Aenelius viittaa väitöksen aiheeseen, tulkittavaan raamatunkohtaan (1. Moos. 49:10).

Pitkässä dedikaatiossa on keskellä toinenkin *modestia*-osa, joka jäsentää tekstiä. Aenelius pelkää edelleen olevansa liian röyhkeä. Hänen mielestään kaikki aitous ja vilpittömyys mitätöityvät lähes kokonaan, jos niihin liittyy röyhkeyttä (ὑπηρηφανία, 24). Lopussa on De la Gardien ylistys (25–39) sekä *votum* (40–44). De la Gardien *laudatio* keskittyy etenkin kristillisiin hyveisiin, jotka samalla korostavat kreivin mahtia: kansleri on auttanut köyhiä ja kuunnellut avunpyytäjiä (ἱκετεύοντες) suopeasti (31–34). Nämä ominaisuudet saavat Aeneliuksen polvistumaan (προσκυνεῖν) kreivin eteen. Hän mainitsee myös kreivin erityisen suopeuden häntä kohtaan.[357] Aenelius viittaa siis anomuskirjeen tapaan ensin hyväntekijänsä aiemmin osoittamaan, yleiseen anteliaisuuteen. Dedikaation allekirjoituksena on ταπεινότατος θεραπευτὴς Γεώργιος Αἰνήλιος ('mitä nöyrin palvelija, Georgius Aenelius').

Aukeamaomisteet

Vuoden 1688 jälkeen seuraava kreikankielisen dedikaatio painettiin vasta 1724. Johannes Wallenius omisti dissertaationsa kreikankielisellä omisteella (12 heks.) arkkipiispa Hermann

---

[356]Verbi μεταφράζειν tarkoittaa kääntämistä – oliko väitös siis latinankielisen konseptin käännös? Tässä se voi viitata yksinkertaisesti vain kreikan kirjoittamiseen. Kreikaksi kirjoittaminen ymmärrettiin tällöin äidinkielellä tai latinan kielellä muotoillun ajatuksen kääntämiseksi.

[357]Vall. 2751, 37–38: εὐνοίαν γάρ τοι καὶ ἐμοὶ Διασήμοτατ’ Ἀνδρῶν / Σχὲς κατὰ εὐθεῖαν, τὴν σφόδρα αἰδέσιμον.

Rossille ja preesekselle, pyhien kielten professori Daniel Jusleniukselle.[358] Omiste ulottuu koko aukeaman yli, niin että vasemmalla sivun ylälaidassa on Rossin, oikealla Jusleniuksen nimi epiteetteineen.

1700-luvun kreikankielisistä omisteista viisi on "aukeamaomisteita", kaikki Walleniuksen omistetta lukuunottamatta 1730-luvulta.[359] Sivujen ylälaidassa on kohdehenkilöiden nimet, ja jos kohdehenkilöitä on kaksi, toisen nimi voi olla vasemmanpuoleisen, toisen oikeanpuoleisen sivun otsikkona. Nimet ja niiden epiteetit voivat myös ulottua vasemmalta sivulta oikealle. Dedikaatiotekstin rivit ulottuvat yleensä koko aukeaman yli, vasemmalta oikealle sivulle. Vain Walleniuksen aukeamaomisteessa teksti kulkee normaalin tapaan ensin aukeaman vasemman sivun loppuun ja jatkuu sitten oikealla sivulla. Muista aukeamaomisteista poiketen se on lisäksi runomuotoinen.

Gabriel **Maxeniuksen** proosaomiste (32 r.) vuodelta 1733 kaikkiaan seitsemälle henkilölle ulottuu kolmelle sivulle ja alkaa aukeamaomisteena. Ensimmäisenä (aukeaman vasemman sivun ylälaidassa) ovat Savon jalkaväen majurin Henrik Fieandtin ja assessori Henrik Tammelinin nimet. Seuraavat kuuluvat oppineille: väitös on omistettu myös teologian professori Daniel Jusleniukselle ja väitöskirjan preesekselle, luonnontieteiden professori Johannes Thorwöstelle. Viimeiset kolme kohdehenkilöä ovat kaikki pappeja, mukana myös Maxeniuksen syntymäpaikan Lohjan rovasti. Johannes Kyanderin, Leppävirran sielunpaimenen, nimi levittäytyy viimeisenä seuraavalle aukeamalle. Savolaisten suosijoiden osuus selittyy sillä, että Maxenius oli kerännyt väitöskirjansa materiaalin Savosta. Aiheena oli runoloitsujen vaikutus.[360]

Rakenteeltaan syllogistinen omiste jakaantuu kolmeen osaan: ensin Maxenius pohtii hyväntahtoisuuden (χάρις) olemusta (1–16). Sitten seuraa varsinainen omistus (16–26), ja dedikaation päättää hyvän onnen toivotus ja *votum* (26–32). Maxenius vertaa hyväntahtoisuutta valoon ja savuun. Kuten aurinko on suurin ja kuumin valo, koska se valaisee ja lämmittää kaikkia olentoja, siten hyväntahtoisuuden tuntee nimenomaan sen valaisevasta vaikutuksesta. Hyväntahtoisuus on myös kuin savu, joka ilmaisee tulen läsnäolon.[361] Maineikkaat henkilöt valaisevat opinhaluisia, kuten aurinko valaisee planeettoja (14). Hyväntahtoisuus ilmenee siten vaikutuksessaan. *Modestia*-vakioaihe esiintyy Maxeniuksella kahteen otteeseen: Aluksi hän pyytää anteeksi rohkeuttaan kirjoittaa kohdehenkilöiden nimet väitökseensä. He ovat saavuttaneet sivistyksen valon (24). Sitten hän pyytää tukijotaan olemaan myötämielisiä ja vähättelee omaa aikaansaannostaan: "Ottakaa myös suopeasti vastaan oppimattoman intoni vastasyntynyt aikaansaannos."[362] Maxenius käyttää ilmaisua "vapaa otsa"

---

[358]Vall. 1837. Julkaisu sisältää myös Jonas Löngreenin kirjoittaman kreikankielisen onnittelun (8 eleg.) Walleniukselle väitöskirjan johdosta, ts. julkaisu sisältää kaksi kreikankielistä runoa.

[359]Vall. 1383, Vall. 3932, Vall. 512, Vall. 513.

[360]Vall. 3932. Maxeniuksen kansatieteellinen väitös sisältää myös suomenkielisiä näytteitä loitsurunoudesta. Väitöskirjasta on ilmestynyt osittainen näköispainos ja suomennos. Prof. Holger Thesleff on tulkinnut Maxeniuksen kreikankielisen dedikaation suomeksi. Hublin 1985, 10–12. Maxenius toimi myöhemmin Helsingissä opettajana ja kanttorina. Lagus 1891, 397.

[361]Vall. 3932, rivi 8: ὥσπερ ὁ καπνὸς τὸ πῦρ περιφανὲς ποιεῖ.

[362]Vall. 3932, rivit 22–23: ἀλλὰ καὶ σὺν ἐλευθερίῳ μετώπῳ ἀναλαβεῖν τὸν τῆς ἀμαθέος ἀγχινοίας μου τόκον νεωστὶ τοχθέντα. Käännös Thesleffin suomennoksen pohjalta.

puhuessaan suopeudesta, mikä vastaa Georgius Kijhlin dedikaation (1688) "vapaita silmiä". Maxenius vetoaa myös tukijoidensa hyväntahtoisuuteen ja anteliaisuuteen (ἐλευθεριότης, 18).

Muut kolme aukeamaomistetta 1730-luvun alusta ovat hyvin samantyylisiä: Aloitetaan sillä, että on rohjettu antaa tai omistaa tämä vähäinen työ kunnioitetulle mesenaatille.[363] Toivotaan, että väitöskirja otettaisiin vastaan "loistavin kasvon" tai siihen katsahdettaisiin "kirkkain kasvoin".[364] Lopuksi toivotetaan mesenaateille kaikkea hyvää. Jacobus **Haartman** aloittaa viittaamalla isänsä varhaiseen kuolemaan (πρόωρος τελευτή) ja enonsa (μητράδελφος) piispa Andreas Bergiuksen isälliseen huolenpitoon (εὔνοια πατρική).[365] Hän vetoaa siis orpouteensa stipendianomusten tapaan: siten hän osoittaa olevansa avun tarpeessa. Andreas **Salovius** puolestaan aloittaa omisteensa viittaamalla dedikaatioperinteeseen: Pallaan palvelijoilla, παρὰ τοῖς τῆς Παλλάδος θεραπευταῖς, on tapana antautua joukkonsa valioitten suojelukseen. Omiste on julkinen kiitollisuudenosoitus suojeluksesta: δημοσίᾳ εὐχαριστίαν παρασχεῖν (6). Salovius viittaa nimenomaan antiikin turvananoja-käytäntöön (ἀσυλία) puhuessaan pakenemisestaan suosijoidensa armonalttarin luo.[366] Myös Henricus Bartholinus "pakeni" konsistorin "turviin" stipendihakemuksessaan (Stip. IV). Dedikaatioissa ja anomuskirjeissä todellakin on, kuten Miltopaeus totesi retoriikan oppikirjassaan, sisällöllisiä vastaavuuksia.

Dedikaatio ja väitöskirjan aihe

Useimmissa kreikankielisissä omisteissa väitöskirjan aihetta ei (ikään kuin vaatimattomuudesta) käsitellä, vaan tekstit noudattavat edellä kuvatun tyyppistä tematiikkaa ja fraseologiaa. Tästä on muutamia poikkeuksia. Johannes **Alopaeus** omisti väitöskirjansa *De indulgentiis* (1738) Daniel Jusleniukselle, Viipurin hiippakunnan piispalle. Alopaeus aloittaa omisteensa (19 r.) toteamalla, että tutkittuaan nyt rikosten armahtamista ja turvananojia, on hän havainnut tärkeimmäksi juuri syyttömästi vainottujen suojelemisen. Hänen mielestään juuri Juslenius on ollut kuin turvapaikka ja suoja (ἄσυλος [po. ἀσυλία], ἐπικουρία), joka on huolehtinut kaikista opiskelijoista, jotka ovat joutuneet vaikeuksiin. Sitten Alopaeus toivoo, että Juslenius ottaisi turviinsa myös tämän väitöskirjan, "jos se joskus joutuu takaa-ajetuksi, kun se rohkeni tällä tavalla vastustaa joitakin papistien hullutuksia".[367]

---

[363]Vall. 1382, Vall. 512 ja Vall. 513. Väitöskirjan omistamisesta käytetään ilmaisuja τῇ χειρὶ ἀναφέρειν, καθιεροῦν, κατατίθεσθαι; väitöskirjasta: συζήτησις λεπτή, λεπτὸν ποιημάτιον, δωρημάτιον ('pikku lahja'), λεπτὸν τόδε τῆς φυῆς τῆς ἀμβλείας κύημα (‘hidasälyisen heppoinen sikiö’, Vall. 1382).

[364]Φαιδρῷ ὠπί (Vall. 1383), αἰθρίῳ προσώπῳ (Vall. 513). Näitä aukeamadedikaatioita muistuttaa tematiikaltaan Jacobus Garwoliuksen dedikaatio vuodelta 1732 (Vall. 499).

[365]Vall. 512. Haartmanin isä, Gabriel Haartman, oli kuollut viisi vuotta aiemmin (1730). Haartman kirjoittautui yliopistoon 1728 ja nautti stipendiä vuosina 1731–40. Hänen samannimisestä serkustaan tuli Turun piispa. Lagus 1891, 264 (isä), 395.

[366]Vall. 513, rivit 4–5: πρὸς λαμπρὸν τῆς χάριτος ὑμῶν βωμὸν [---] καταφυγεῖν.

[367]Vall. 3463, rivit 10–12: εἴποτε διωχθῆναι τυχοί, ὅτι τινι τῶν παραφρονημάτων τῶν παπιστικῶν ὧδε προσβαλεῖν ἐτόλμησε. Verbi τυγχάνω vaatisi partisiipin. LSJ ei tunne sanaa παραφρόνημα.

Alopaeuksen väitöskirjan preeses oli Algoth Scarin, jonka kirjoitusta (1732) kirkon riittien pakanallisesta alkuperästä Juslenius oli kritisoinut.[368] Alopaeus halusi ehkä omisteessaan korostaa omaa, katolilaisuutta selkeästi kritisoivaa kantaansa. Toisaalta dedikaatio on kauttaaltaan liioittelevaa kieltä. Viipurin piispan valinta suosijaksi saattoi johtua Alopaeuksen itäsuomalaisesta taustasta: hän oli kotoisin Viipurista.[369] Loppuosassa Alopaeus pyytää, ettei Juslenius käännyttäisi väitöksen tekijää pois "lempeytensä alttarilta", ἀπὸ τοῦ τῆς εὐνοίας βωμοῦ (13). Kuten edellä Salovius vuonna 1735, myös Alopaeus käyttää antiikin turvananoja-käytäntöä kuvanaan. Alopaeus myös yhdistää *asylian* ja votiivikäytännön: kun hän pyhittää tämän väitöksen Jusleniukselle, se tulee samalla Jusleniuksen auktoriteetin turviin.

Myös Martinus **Peitziuksen** omisteen (48 heks.) alkuosa käsittelee katolisia pappeja hyvin negatiivisessa sävyssä (1–16).[370] Vuonna 1737 Scarinin johdolla tehdyn väitöksen aiheena olivat ns. pietarinpenningit, paavinistuimelle 700-luvulta lähtien maksettu vero.[371] Peitzius omisti väitöksensä Turun piispa Jonas Fahleniukselle. Puhuttelun jälkeen Peitzius siteeraa pseudo-Fokylidestä: "Fokylides lausui muinoin hienosti: rahanhimo on kaiken pahuuden äiti."[372] Peitzius yhdistää rahanhimon väitöksen aiheeseen seuraavasti:

Μυρία δὴ Ῥώμη ἔτι καὶ νῦν ἄλγεα πάσχει,
Εἵνεκα τῆς φιλοχρημοσύνης τῶν ἱεροφαντῶν.
Εἴπερ ὁ Ῥωμαϊκὸς Ἱερεὺς ὁ Φέναξ ἐπέταξε
Κερδαλέον βδελυρόν τε φόρον δειλοῖσι βροτοῖσι,
Αἱματόεντα διδοὺς μερόπεσσι τὰ δόγματα πᾶσιν·

> Tuhansia tuskia kärsii yhä Rooma / pappien rahanhimon takia, / koska roomalainen petkuttajapappi määräsi / ihmisparoille tuottavan ja vastenmielisen maksun / ja levitti veristä oppia kaikille ihmisille; (9–13. Vall. 3482)[373]

---

[368]Scarin oli halunnut osoittaa kristillisten toimitusten pakanallisen alkuperän kritisoiden samalla katolisen kirkon riittejä. Jusleniuksen mielestä riitit perustuivat pääosin juutalaisuuteen. Hän syytti Scarinia siitä, että kritiikin kohde ei ollut kyllin selkeästi ilmaistu ja että väitös oli sävyltään jopa uskonnonvastainen. Vielä v. 1735 Scarin julkaisi puolustuksensa. Urpiainen 1993, 56.

[369]Lagus 1891, 399. Magnus Alopaeus oli ollut Viipurin kirkkoherra. Lagus 1891, 275. Johannes Alopaeuksesta (1711–1767) tuli myöhemmin Hämeenlinnan, sitten Leppävirran kirkkoherra.

[370]Vall. 3482. Peitzius kirjoitti tähän julkaisuun myös kaksisivuisen saksankielisen dedikaation toiselle henkilölle. Se on sijoitettu samalle aukeamalle kuin kreikankielinen teksti, ts. kreikankielinen runo on vasemmalla puolen ja saksankielinen oikealla. Saksankielinen dedikaatio ei ole kreikankielisen tekstin toisinto. Tosin tiettyjä temaattisia yhtäläisyyksiä niissä on, kuten väitöskirjan sisällön kuvailu ja onnittelu uuden vuoden johdosta.

[371]Väitös oli kolmiosaisen sarjaväitöksen toinen osa. Urpiaisen 1993, 94–95 mukaan Scarin olisi pitkälle vastuussa väitöksen sisällöstä, vaikka respondentit ehkä kirjoittivatkin osuutensa. Peitziuksen tehtävänä oli tarkastella pietarinpenninki-käytäntöä nimenomaan Ruotsissa.

[372]Vall. 3482, säkeet 3–7: "Rahanhimo on kaiken pahuuden äiti. / Kulta, olet kaiken pahan alku, elämäntuhoaja, kaikenpahentaja, / kunpa sinusta ei tulisi kuolevaisille intohimoista pahetta! / Sillä sinun vuoksesi on tappeluja, varkauksia ja murhia." Vrt. ps.-Phoc. 42 ja 44–46 (Horst). Peitzius on jättänyt kohdasta yhden säkeen (45) pois, vaikka se temaattisesti sopisikin tähän kohtaan: "Kulta ja hopea ovat aina ihmisille petollisia." Peitziuksella on säkeessä 7 σοῦ, nykyeditiossa σεῦ (Horst). Pseudo-Fokylideen säettä 42 lainasi myös Ericus Cajanus hautajaisrunossaan v. 1703 (Mel. 1791), ks. edellä, s. 206.

[373]Aisopoksella on tarina nimeltä Ἀνὴρ φέναξ, jossa mies sairastuttuaan lupaa uhrata jumalille sata härkää, mutta ei pidä lupaustaan (nro 28 Hausrath).

Väitöksen aiheen esittelyn jälkeen Peitzius siirtyy varsinaiseen omistukseen, josta hän käyttää verbiä ἀντιεροῦν (19). Sitä seuraa kohdehenkilön *laudatio*, jossa hän puhuttelee piispaa "Kristusta eniten rakastavien johtajaksi" (τῶν φιλοχριστοτέρων ἡγήτωρ, 22). Kristusta rakastava (φιλόχριστος) toimii homonyymisesti rahanahneuden, rahanrakkauden (φιλοχρημοσύνη) vastakohtana. Peitzius puhuttelee piispaa myös isäkseen: "Isäni vuoksi, rukoilen: Älä ole vihainen, / olisit pikemminkin armollinen, myös minulle ja nöyrälle huoltajalleni! / Pitäisit huolta molemmista, niin kuin isä jälkeläisestään!"[374] Peitzius siis anoo huolenpitoa myös omalle isälleen, ja piispa olisi heille molemmille kuin isä. Loppuosan hyvän onnen toivotukseen (28–48) sisältyy myös uudenvuodenonnittelu. Kuten Johannes Erwastille kirjoittamassaan hautajaisrunossa Peitzius jäljittelee tässäkin runossa hieman myös Hesiodosta.[375]

Perusteellisimmin väitöskirjan aihetta käsitteli Zacharias **Colliander** (*smol.*) omisteessaan (23 heks.) isälleen Elghultin kirkkoherralle vuonna 1753.[376] Väitöksen aiheena oli israelilaisten pako Egyptistä. Homeerista sanastoa hyvin hyödyntävä dedikaatio alkaa väitöksen sisällön kuvailulla:

ʽΥψιμέδων τοπάροιθε Θεὸς ἐνὶ αἰθέρι ναίων
ʾΕν πυρὶ ἀκαμάτῳ νυκτός, νεφελῆ δὲ μελαίνᾳ,
ʾΗμος ὁτ’ ἠελίοιο φάος πέλε παμφανόωντος,
Δῆμον ʾΙουδαίων εὐήνορα δωδεκάφυλλον,
Εὐπολέμῳ παλάμῃ δι’ ἀνύδρου ἦγεν ἐρήμου,
ʽΡήξας ʾΙδουμαίης τὸ βαρύβρομον οἶδμα θαλάσσης
Πωμά τε καὶ σῖτον παρέχων, σὺν θαύμασιν ἄλλοις
Ταῦτα πάρος πολύϊδρις ἐνέγραφε θέσπιδι βίβλῳ
Μωσῆς, ἡγεμονεὺς λαοῦ μάντις θεοφράδμων

> Korkealta hallitseva Jumala, joka asuu taivaassa / ohjasi kaksitoistalehtistä juutalaiskansaa / voitokkaalla kädellä halki vedettömän autiomaan, / yöllä väsymättömässä tulessa ja mustassa pilvessä, / kun kaikkea valaisevan auringon valo syttyi. / Hän repi auki Idumean meren kumeasti pauhaavan aallon / ja tarjosi juomaa ja ruokaa – kaikkien muiden ihmeiden lisäksi. / Nämä asiat kirjoitti jumalalliseen kirjaan muinoin / Mooses, jumalaapelkäävä kansanjohtaja ja profeetta. (1–9. Vall. 802)

Exoduksen kolmannessatoista luvussa Jumala osoittaa juutalaisille tietä päivisin pilvipatsaassa, ἐν στύλῳ νεφέλης, ja öisin tulipatsaassa, ἐν στύλῳ πυρός (2. Moos. 13: 21). *Septuagintan*

---

[374]Vall. 3482, säkeet 25–27: Εἵνεκα παθρὸς [po. πατρὸς] ἐμοῦ, λίτομαι μή ἦσθα χολωθείς / Μᾶλλον ἄρ’ ἱλήκοις, ἅμα μοί τε τοκεῖ τε ταπεινῷ· / ʾΑμφοτέρων κήδοις [po. κήδοιο], ὡς τῶν γόνοιο [po. γόνων ?] γονεύς γε.

[375]Vall. 3482, säe 43: ʺΕμμορε μὲν τιμῆς, ὃς ἔτη ἅμα ἔμμορε πολλά (‘hän on saanut osakseen kunniaa, jolle on suotu monia vuosia), vrt. Hes. *Op.* 347.

[376]Vall. 802. Väitöskirjasta ei käy ilmi, onko se preeseksen vai respondentin kirjoittama. Väitös oli kaksiosaisen väitöksen ensimmäinen osa. Sarjaväitökset olivat yleensä preeseksen kirjoittamia. Colliander oli ennen Turkuun tuloaan opiskellut Upsalassa. Hän suoritti Turussa kahdessa ja puolessa vuodessa kandidaatintutkinnon, minkä jälkeen hän sai välittömästi viran kirkkoherra-isänsä apulaisena Elghultissa. Lagus 1895, 80. Tämän perusteella kyseessä olisi *pro gradu* -väitös.

Punaisen meren sijasta Colliander puhuu Idumean merestä.[377] Colliander puhuu myös "kaksitoistalehtisestä" Juudaan heimosta. Abrahamin sukupuu kuvattiin kirkkotaiteessa usein kaksitoistaoksaisena, "Iisain juuresta" versonneena. Collianderin mukaan on olemassa totuuden vihollisia, jotka eivät usko näitä asioita eli ihmeitä (10–11). Isä, jolle hän omistaa (ἀνάθημα τίθημι) väitöskirjansa, ei kuitenkaan ole sellainen (12–13). Lopun hyvän onnen toivotuksissa Colliander viittaa isänsä työhön "Kristuksen lauman paimenena" (17–23). Hän toivoo isänsä saavuttavan autuaitten Olympoksen loistavat asuinsijat, ἀγλαὰ οὐλύμπου μακάρων ποτὶ δώμαθ᾽ ἱκέσται [!] (23).

Viimeiset dedikaatiot

Pikkuviha aiheutti katkoksen yliopiston toimintaan, ja 1740-luvulla kirjoitettiin vain muutama kreikankielinen väitösonnittelu, mutta ei yhtään väitösomistetta. 1730-luvun alun jälkeen seuraavan kreikankielisen omisteen kirjoitti länsigötanmaalainen Nicolaus Thunberg vuonna 1752. Se oli yksi viidestä 1750-luvun kreikankielisestä dedikaatioista, joista neljä oli ruotsinmaalaisten ja yksi ahvenmaalaisen laatima. Myös 1760-luvun ainoan dedikaation kirjoittaja oli Ruotsin puolelta kotoisin: ångermanlantilainen Joannes Lenaesius. Tilanne muistuttaa Turun akatemian alkuvaiheita, jolloin humanistikreikkaa harrastivat lähinnä emämaasta tulleet ylioppilaat. 1770-luvulla ei kirjoitettu yhtään kreikankielistä omistetta.[378]

Turun ruotsalaiset ylioppilaat omistivat väitöksensä yleensä oman kotipaikkansa arvohenkilöille. Skaran hiippakunnan Gudhemista kotoisin oleva torpparinpoika Jonas **Godhemius** omisti vuonna 1752 väitöksensä Daniel Jusleniukselle.[379] Juslenius oli toiminut vuodesta 1744 lähtien Skaran piispana.[380] Godhemiuksen dedikaation (32 r.) alku on tyypillistä kursailua siitä, kuinka rohjeta antaa korkea-arvoiselle näin halpa lahja (εὐτελὲς δῶρον, 2–3). Godhemius toteaa kuitenkin saaneensa apua piispalta:

> [---] οὐχ᾽ ἐλάχιστα δ᾽ ὑπό Σου ὠφελούμενος, καὶ οὖν καὶ συστατικὰς λαβὼν ἐπιστολὰς εἰς τὰς ἐνθάδε Μούσας, ὅπου τὸ ὄνομα Σου τὸ ἐνδοξότατον ἤδη ἐκ πολλοῦ εἰς στήλην χαλκῆν γεγραμμένον τιμὴν ἀνεξάλειπτον φέρει.

---

[377]Idumea eli Edom tarkoitti aluetta Punaisen meren ja Kuolleen meren välissä. Uusimmassa raamatunsuomennoksessa puhutaan Kaislamerestä.

[378]Upsalassa 1765 painettu kreikankielinen väitösomiste (12 r.) on sanastoltaan samantapainen kuin nämä Turun viimeiset dedikaatiot. Ks. Liite 2. Väitöskirjaomisteet, nro 5.

[379]Vall. 795. Godhemius omisti tämän väitöskirjan myös Constantia von Törnelle, jonka lasten kotiopettajana hän oli toiminut. Lagus 1895, 35. Dedikaatiot on ladottu aukeamadedikaationa (2 aukeamaa) siten, että vasemmalla kreikankielinen Jusleniukselle, oikealla ruotsinkielinen professorinrouva von Törnelle. Carl Clewbergin johdolla tehdyn väitöksen aiheena on polvistuminen, ja sen otsikossa on lainaus Uudesta testamentista (Fil. 2:10).

[380]Juslenius oli paennut pikkuvihaa Ruotsiin v. 1742. Godhemius väitteli vuoden 1752 alussa, ja saman vuoden heinäkuussa Juslenius kuoli. Godhemius väitteli toisen kerran v. 1754 (Vall. 3552), joten tämä kreikankielisen dedikaation sisältävä väitös oli mahdollisesti *pro exercitio*. Godhemiuksesta tuli myöhemmin kirkkoherra Skaran hiippakuntaan.

> [---] ja olen saanut paljon tukea sinulta ja suosituskirjeitä tämän paikan runottaria varten, paikan, jossa kuuluisa nimesi kantaa katoamatonta kunniaa pronssitauluun jo kauan aikaa sitten kirjoitettuna. (12–15. Vall. 795)

Godhemius oli saanut siten hiippakuntansa piispalta suosituksia aloittaessaan opintonsa Turussa.[381] "Pronssitaulu" voi viitata johonkin konkreettiseen muistotauluun Turun akatemian seinällä tai sitten on kyseessä pelkkä kielikuva. Pohtiessaan, kuinka voi vastata Jusleniuksen hyväntahtoisuuteen, Godhemius toteaa olevansa nyt "yksinäinen ja alaston" (ἔρημος καὶ γυμνός, 18), toisin sanoen suojelusta vailla. Hän päätyy "pyhittämään kirjasensa" Jusleniukselle, τόδε τὸ βιβλίον [---] ἀναστήσας ἀνάθημα (20–21).[382] Godhemius käyttää Collianderin tavoin ἀνάθημα-sanaa. Nicolaus **Thunberg** käyttää omistamisesta ilmaisua "antaa ensiuhri": ἀποδοῦναι τὰς εὐτελεῖς ταύτας τῆς μου φροντίδος ἀπαρχάς (3). Ilmaisu viittaa tässä tapauksessa ehkä myös siihen, että kyseessä on väitöskirjan (1751) ensimmäinen osa.[383] Thunbergin Kaanaan maan viljavuutta käsittelevä väitös on dedikoitu viidelle ruotsalaiselle kirkonmiehelle.

Ahvenanmaalainen Andreas **Backman** omisti Carl Mennanderin johdolla laaditun väitöksensä (1753) retoriikan professori Henrik Hasselille. Backman kutsuu omistettaan (23 r.) nimenomaan kirjeeksi; se on siis *epistula dedicatoria*:

> Πολὺ δ’ ἔργον εἴη, τὸ μέγεθος τῶν εἰς ἐμὲ εὐεργεσιῶν Σου ἐκδιηγεῖσθαι, οὐδὲ γὰρ τὸ βραχὺ τοῦ χρόνου ἀρκέσαι ἄν δέξειε [?] οὔτε τὸ μέτρον τῆς ἐπιστολῆς δέξαιτο·

> Suuri työ olisi kertoa sinun hyvien töittesi määrästä minua kohtaan, ajan lyhyys ei sitä salli eikä kirjeen koko. (10–13. Vall. 2449)

Backman lupaa pysyä aina Hasselin palvelijana: hänen olisi yhtä vaikea muuttaa mielensä sen suhteen kuin auringon kääntyä pois totunnaiselta radaltaan (14–15). Hassel ansaitsisi Backmanin mukaan kalliita lahjoja (kultaa, hopeaa ja pronssia), Backmanilla on kuitenkin antaa vain tämä vihkonen eli väitöskirja: "Ota siis vastaan tämä viheliäinen lahja, vihkonen, joka on todiste pohdiskeluista vapaitten taiteiden parissa ja myös todiste kunnioituksestani sinua mitä kunnioitettavinta miestä kohtaan."[384] Dedikaation lopputoivotuksessa (*votum*) yleensä korostettiin alituista (ἀεί, ἀδιαλείπτως) rukoilemista suosijan puolesta. Backman ilmoittaa,

---

[381] Suosituskirje-sana (ἡ συστατικὴ ἐπιστολή) esiintyy Uudessa testamentissa (2. Kor. 3:1).

[382] Samaa ilmaisua (ἀνάθημα ἀνίστημι) käyttävät myös Andreas Backman (Vall. 2449) ja Joannes Lenaesius (Vall. 267).

[383] Vall. 793. Lähes samaa ilmaisua käyttää myös Joannes Lenaesius v. 1764 (Vall. 267), ja kyseessä on hänen väitöskirjansa ensimmäinen osa. Toinen osa ilmestyi kaksi vuotta myöhemmin.

[384] Vall. 2449, rivit 18–19: Δέξαι οὖν τὸ εὐκαταφρόνητον τοῦτο ἐκ χάρτου γέρας, σημεῖον μὲν τῆς ἀμφὶ τὰ ἐλευθέρια γράμματα φροντίδος, τεκμήριον δὲ τῆς περὶ τιμιωτάτην κεφαλήν Σου ὑπαρχούσης μοι εὐσεβείας.

ettei lakkaa yöllä eikä päivällä rukoilemasta koko sydämestään Jumalaa suomaan Hasselille terveyttä ja onnea (21–23).

Johannes **Hagersteinin** (*smol.*) väitöskirjan aihe oli humanistis-kristillinen: Ciceron teologia. Hagerstein omisti väitöksensä (1753) preesekselle, logiikan ja metafysiikan professori Carl Mestertonille ja korostaa omisteessaan (18 r.) preeseksen apua väitöskirjan laatimisessa:

> Εὐκαίρως οὖν ἐξέλαμψεν ὁ ἥλιος τριποθήτου ταύτης τῆς ἡμέρας, ἐν ᾗ τῶν ποδῶν Σου, Ἄνερ Τιμιώτατε, προκυλινδουμένη ἡ μοῦσα μου καὶ εὐχαριστήσασα, τὴν ποικίλην Σου χάριν ἐν παρρησίᾳ δύναται ὁμολογεῖν. Ἐκ τῆς Σου μεγαλοδωρίας ἐπιτηδεύειν τὴν σοφίαν, καὶ γεύσασθαι τοῦ νέκταρος αὐτῆς τοῦ μελιηδέως [!] ἐμοὶ ἔξεστι.

Aurinko valaisi oikealla hetkellä tätä kovin kaivattua päivää, jona runottareni voi julkisesti tunnustaa, polvistuen kiittäen jalkojesi juureen, sinun monipuolisen hyväntahtoisuutesi, sinä mitä kunnioitettavin mies. Minun on mahdollista tavoitella viisautta sinun anteliaisuutesi ansiosta ja maistaa sen hunajanmakeaa nektaria. (1–6. Vall. 2488)

Anteliaisuus (μεγαλοδωρία) voi viitata myös lahjakkuuteen: professorin suuret lahjat pedagogina suovat oppilaalle pääsyn viisauden lähteelle. Mielenkiintoinen on παρρησία-sanan käyttö tässä yhteydessä: se viittaa julkisuuteen. Jo antiikin aikana sanalla oli retoriikassa merkitys, joka viittasi puhumiseen *ex tempore*, mutta kuitenkin taidokkaasti. Usein se käsitettiin myös peijoratiivisesti. Klassisella kaudella παρρησία tarkoitti nimenomaan puheoikeutta, vapaan miehen uskallusta ja halua ilmaista mielipiteensä esimerkiksi kansankokouksessa.[385] Hagerstein lopettaa *doksa*-tyyppisesti: hän ei toivo suosijalleen pelkästään henkilökohtaista onnea, vaan sitä, että professori Mesterton voisi työllään auttaa yhteisöään, yliopistoa. Hän siis toivoo, että professori eläisi "kolminkertaisesti" onnellisena tämän akatemian "kasvuksi", εἰς ἐπαύξησιν τῆς Ἀκαδημείας ταύτης, oman sukunsa onneksi ja lopuksi runottaria palvelevan nuorison menestykseksi (13–17).

Joannes **Lenaesiuksen** dedikaatio (17 r.) on 1760-luvun ainut kreikankielinen dedikaatio. Lenaesius omisti väitöksensä (1764) koulupitäjänsä Hernosandin piispalle. Dedikaatio on enkomiastinen, pääosin piispan ylistystä. Lenaesius aloittaa sanonnalla: "Oikein ja hyvin lausui eräs viisas: kansan ääni on Jumalan ääni."[386] Kansan ääni tarkoittaa tässä tapauksessa sitä, että kaikki pitävät piispaa erinomaisena miehenä. Sitten korkealentoinen *laudatio* pääsee valloilleen: "Ne, jotka sattuvat näkemään kunnioitusta herättävät kasvosi, vakuuttavat yhdestä suusta, ettei ole sinua lempeämmän näköistä eikä luonteeltaan parempaa".[387] Piispan "puhtaan ja siunatun sielun" ylistykseksi kaikki ylistyslaulut (ᾠδαί) ovat

---

[385]Lausberg 1990, 376–377. Ernesti 1795, 101–102, 251. *Parresiaa* odotettiin etenkin filosofeilta monarkkien edessä, ks. esim. Frösén 1997, 98 (Korhonen).

[386]Vall. 267, rivit 1–2: Ὀρθῶς καὶ καλῶς ὑπό τινος τῶν σοφῶν εἴρηται, ὅτι φωνὴ λαοῦ φωνὴ Θεοῦ ἐστιν. Siis: *vox populi, vox Dei*.

[387]Vall. 267, rivit 6–7: Ὅσοι μὲν γὰρ τὸ αἰδέσιμον τοῦ προσώπου Σου ἰδόντες ἔτυχον, ἐξ ἑνὸς στόματος ὁμολογοῦσιν, οὐδέν Σου οὔτε ὄψει πραότερον, οὔτε φύσει εἶναι χρηστότερον.

liian vähäisiä (9–10). Sen vuoksi Lenaesius rohkenee omistaa (ἀνάθεμα ἀναστῆναι) väitöksensä kunnianarvoisalle piispalle (11–12).[388] Lenaesius mainitsee väitöksestään vain sen, että se kuuluu vapaitten taiteitten piiriin, περὶ τὰ ἐλευθέρια γράμματα (12). Aiheena oli muinaisten hyperborealaisten (ts. Pohjolan kansojen) moraali. Se olisi nimensä puolesta tarjonnut mahdollisuuksia viittauksiin antiikin kulttuuriin.

Viimeisen kreikankielisen väitöskirjaomisteen (18 heks.) ja samalla Turun akatemian viimeisen kreikankielisen epideiktisen pientekstin kirjoitti dosentti Jakob **Bonsdorff** vuonna 1786. Bonsdorff omisti johtamansa väitöskirjan isälleen, Hauhon kirkkoherra Petrus Bonsdorffille. Isä oli toiminut Porvoon kymnaasin kreikan lehtorina. Perheessä oli kolmaskin kreikantaitaja: Johan-veli nimitettiin vuonna 1807 Turun akatemian pyhien kielten professoriksi ja vuonna 1812 Turun akatemian ensimmäiseksi kreikan kielen oppituolin haltijaksi. Johan Bonsdorffilta ei kuitenkaan tiedetä yhtään kreikankielistä tekstiä.[389]

Väitöskirja on ensimmäinen osa sarjaväitöstä, jonka aiheena on Jesajan kirjan tekstikritiikki.[390] Ivar A. Heikel kiittelee Bonsdorffin omistetta: "[---] heksametrar, hvilka visa icke ringa förtrogenhet med Homeros och äro de bästa grekiska verser, som dittils vid academin publicerats."[391] Omisteen otsikko ja allekirjoitus ovat latinaksi. Seuraavassa dedikaation suorasanainen käännös (ks. *Kuva 13*, s. 372):

> Niin kauan kuin pidän mielessä, armollinen isä, ne hyvät työt, jotka Jumala soi minulle sinun kauttasi, niin kauan voidaan minua kutsua kaikin tavoin siunatuksi. Mutta onnellisemmaksi voidaan minua kutsua vasta silloin, kun noudatan niitä hyviä tapoja, joihin sinä, monineuvo, olet minua totuttanut lapsesta saakka.
> Niin kuin puutarhuri, joka kasvattaa puutarhassa nuorta nousevaa ja hentoa versoa, varjelee sitä kaikin tavoin ja viisaasti talvipakkaselta sekä usein myös torjuu rajutuulten puuskat ja rankkasateen silloin kun tulva-aalto peittää kasvit veden alle, niin olet sinäkin aina huolehtinut minun hyvinvoinnistani kaikkina niinä päivinä, joina olet nähnyt auringon kirkkaan valon [= elinpäivinäsi].
> Niinpä suokoon täydellisen hyvä Jumala, joka asuu ylimmillä asuinsijoilla, sinulle, kaikkein rakkaimmalle, hyvää mieltä ja sen että saavutat pitkän iän sekä myös, että saavut onnellisesti vanhuuden äärimmäiselle rajalle ilman vakavia sairauksia. Suokoon Jumala sinun saavan ylhäältä suloisen ja kuolemattoman elämän palkinnon.

Akateemisen runouden käytetyimpiä kuvia on kasvatustyön vertaaminen puutarhanhoitoon: kasvatus kitkee paheita ja tukee hyveitä. Poikkeuksellista Bonsdorffin runossa on se, ettei hän kuvaa puutarhaa pelkästään hallittavissa olevana rajattuna tilana, vaan myös rajun ja arvaamattoman luonnon armoilla olevana. Kasvuvuodet ovat uhanalaisia. Bonsdorff käyttää homeerisia epiteettejä ja fraaseja, kuten Odysseuksen epiteettiä 'monineuvo' (πολύμητις) kirkkoherra-isästään (5). Jumala asuu akateemisen runouden tuttuun tapaan olympolaisesti

---

[388]Sanoilla ἀνάθημα ja ἀνάθεμα on lähes sama merkitys. Jälkimmäinen tarkoittaa Uudessa testamentissa myös kirousta, LSJ.

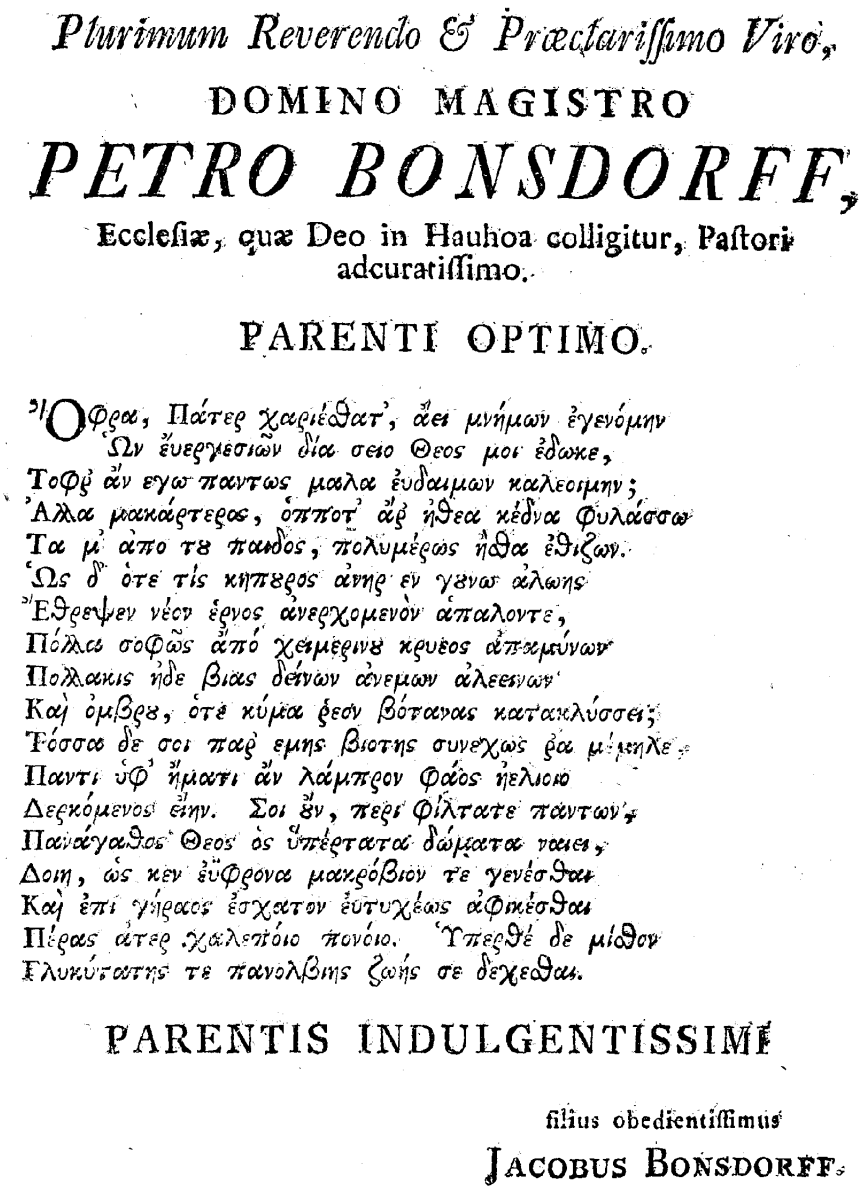
[389]Johan Bondorffin johtamissaan väitöskirjoissa – jotka käsittelevät niin raamatullisia aiheita kuin antiikin auktorien, kuten Homeroksen, tekstejä – ei ole lainkaan gratulaatioita.

[390]Vall. 544. Respondenttina toimi Erik Edner. Bonsdorff oli opiskellut Upsalassa eksegeettisiä kieliä maineikkaan filologin Carl Aurivilliuksen oppilaana. Lagus 1895, 247–248.

[391]Heikel 1894, 244. Bonsdorff käyttää kuitenkin koinee-kreikan suosimaa perifrastista perfektiä kahteen otteeseen (säkeet 5 ja 13).

korkeimmilla asuinsijoilla, ὑπέρτατα δώματα (14).[392] Bonsdorff ei keikaile harvinaisilla sanoilla – manierismin aika on päättynyt ja uushumanismi voittamassa alaa. Joitakin epätavallisia muotoja on kuitenkin myös Bonsdorffin onnittelurunossa.[393] Omisteen sävy on kunnioittava ja etäinen. Se ei johtunut välttämättä kreikan kielen käytöstä. Myös Andreas Carlingin ruotsinkielisessä omisteessa (1748) isälleen, pietarsaarelaiselle kauppiaalle, isän ja pojan suhde muistuttaa kunnioittavaa *patronuksen* ja klientin suhdetta.[394]

Kuva 13. Jacob Bonsdorffin väitöskirjaomiste vuodelta 1786 (Vall. 544).

Plurimum Reverendo & Præclariſſimo Viro,

DOMINO MAGISTRO

PETRO BONSDORFF,

Eccleſiæ, quæ Deo in Hauhoa colligitur, Paſtori adcuratiſſimo.

PARENTI OPTIMO.

Ὄφρα, Πάτερ χαριέθατ', ἀεὶ μνήμων ἐγενόμην
Ὧν ἔυεργεσιῶν δία σειο Θεος μοι ἔδωκε,
Τοφρ' ἂν εγω παντως μαλα ἐυδαιμων καλεοιμην;
Ἀλλα μακάρτερος, ὁπποτ' ἀῤ ἠθεα κέδνα φυλάσσω
Τα μ' ἀπο τε παιδος, πολυμέρως ἤθα ἐθιζων.
Ὡς δ' ὁτε τίς κηπερος ἀνηρ ἐν γένυ ἀλωης
Ἔθρεψεν νέον ἔρνος ἀνερχομενὸν ἀπαλοντε,
Πόλλα σοφῶς ἀπό χειμέρινε κρυέος ἀπεμύνων
Πολλακις ἠδε βιὰς δεινὼν ἀνεμων ἀλεεινων
Καὶ ὀμβρε, ὁτε κύμα ἑεσν βόταναις κατακλύσσει;
Τόσσα δε σοι παρ' εμης βιοτης συνεχως ῥα μ' ἐμηλε
Παντι ὑφ' ἥματι ἄν λάμπρον φάος ἠελιοιο
Δερκόμενος εἶην. Σοι ἔν, περι φίλτατε πάντων,
Παναγαθος Θεος ὸς ὑπέρτατα δώματα ναιει,
Δοιη, ὡς κεν ἐϋφρονα μακρόβιον τε γενέσθαι
Καὶ ἐπι γήραος ἔσχατον ἐυτυχέως ἀφικέσθαι
Πέρας ἄτερ χαλεποῖο πονοιο. Ὑπερθέ δε μίδον
Γλυκύτατης τε πανολβιης ζωῆς σε δεχεθαι.

PARENTIS INDULGENTISSIMI

filius obedientiſſimus

JACOBUS BONSDORFF.

[392]Eeppisen kielen tyyppisiä formuloita ovat myös λαμπρὸν φάος ἠλίοιο / Δερκόμενος ἔιην (12–13) ja πέρας ἄτερ χαλεποῖο πόνοιο (17).

[393]Säkeen 14 sana παντάγαθος esiintyy LSJ:n mukaan eräässä piirtokirjoituksessa. Scapula tuntee vain muodon πανάγαθος. Lampe antaa merkityksen 'täysin hyvä'. Fraasissa ἐν γούνῳ ἀλώης (6) olen tulkinnut datiivin viittaavan χούς-sanaan, vaikka se taipuu kolmannen deklinaation mukaan.

[394]Vall. 2400, r. 1–5: "Så gifwe mig äntligen ett öppet tilfälle / att offentligen få betyga min Sonliga wördnad och ärkänsla / för all den möda / kostnad och omsorg / som I / min Fader / alt ifrån waggan för min wälfärd haft ospard." Carling keskittyy dedikaatiossaan (20 r.) lähinnä *modestia*-vakioaiheeseen eli valittamaan kykenemättömyyttään ilmaista suurta kiitollisuuttaan isää kohtaan.

III. Opinnäytteet

Opinnäytteet ovat osin tietokirjallisuutta. Uuden ajan alun kirjallisuuskäsitys sisällytti myös tietokirjallisuuden "kirjallisuuden" piiriin. Perinteiseen puheitten kolmijakoon ainakin jo Melanchthon lisäsi neljänneksi didaktiset puheet. Nelijakoa noudatti Turussa Miltopaeus (1669) käsitellen myös opetuspuheen kertomistapaa (*narratio*) sekä mainiten lyhyesti parafraasien käytön.[1]

Opinnäytteissä oli osoitettava paitsi tiedon myös retorisen muodon hallinta. Kuten kirjoittamisen, myös tieteellisen tiedonetsinnän ihanteena oli luova imitaatio. 1600-luvun tiedonihanne ei ollut sen "autopoeettisempi" kuin kirjallisuuskaan – ei luotu tyhjälle paperille, vaan ikään kuin palimpsestille. Niinpä vanhassa pitäytyminen, jopa uuden tiedon vastustaminen, on ymmärrettävää.[2] Opinnäytteistä puheet edustavat luonnollisesti epideiktisen retoriikan ydintä, mutta myös väitöskirjaa voi tarkastella retoriikan näkökulmasta.

Retoriikan tärkeä osa-alue oli myös *actio*, esittäminen. Varsinkin väittelytilaisuudet olivat näytöksiä, joissa oli roolit eri esiintyjille (preeses, respondentti, opponentit, varadekaani). Väitös- ja puhetilaisuuksia voi siten myös verrata niihin muihin tilaisuuksiin, joihin epideiktisiä tekstejä kirjoitettiin: akateemisen ja kirkollisen elämän huippu- ja käännekohtiin. Kaikissa niissä vaikutti sama näyttämisen tarve, oppineisuuden osoittaminen, *epideiktisyys*.[3]

Upsalan yliopiston vuoden 1626 statuuteissa määriteltiin opinnäytteiden kieleksi kolme kieltä: latina, kreikka ja heprea.[4] Turun akatemiasta on tiedossa yksi väitöskirja, yksi väitöskirjan esipuhe ja useita oraatioita kreikan kielellä. Heprean kielellä ei Turussa laadittu väitöskirjoja, mutta pidettiin ainakin yksi puhe.[5] Latinan käyttäminen opinnäytteissä mahdollisti

---

[1]Miltopaeus 1669, 168–224. Achrelius puolestaan piti lisälajia tarpeettomana. Sarasti-Wilenius 2000, 47. Esimerkiksi opetuspuheesta Miltopaeus mainitsee Ciceron puheen *De natura deorum*.

[2]Ks. Tarja-Leena Luukasen vastaus 1600-luvun tieteen vähättelijöille, Laine 1997, 186–87.

[3]Statuutit määrittelivät "väitösnäytelmän" roolit: opponenttien ja respondentin oli saatava puhua vuorotellen, kukin opponentti sai opponoida korkeintaan tunnin yhteen menoon, varadekaani piti yllä järjestystä. Klinge *et al.* 1987, 386 (Klinge). Schybergson 1918, 49–52, jossa v. 1655 statuuttien määräykset väitöstilaisuudesta. Ludwig Holbergin satiirissa *Nils Klimin maanalainen matka* (1741) päähenkilö tutustuu puukansan maan akatemiaan, jossa väittelytilaisuudet laskettiinkin komedioiden joukkoon. Yliopistoja kutsuttiin 1600- ja 1700-luvuilla teattereiksi, kuten vaikkapa Sveno Dimberg kreikankielisessä väitösonnittelussaan (Vall. 746).

[4]Annersted 1909, Bihang s. 9. Vallinkoski 1962–66, IX. Vuoden 1655 statuuteissa kieltä ei mainittu. Latina opinnäytteen kielenä oli Suomessa voimassa v. 1850 saakka, myöhempään kuin muualla Euroopassa. Klinge *et al.* 1987, 382 (Klinge).

[5]Yliopiston satavuotisjuhlassa v. 1740 Benedictus Krook piti juhlapuheen hepreaksi. Klinge *et al.* 1987, 460 (Klinge). Upsalan yliopistossa laadittiin 1600-luvulla useita väitöskirjoja myös hepreaksi. Harviainen 2003, 73.

lukijakunnaksi eurooppalaisen akateemisen oppineiston. Kreikan ja heprean valitseminen opinnäytteen kieleksi oli luonnollisesti myös kielitaidon osoittamista. Joissakin tapauksissa opinnäytteen aihe saattoi olla kielen valinnan syynä.

III.A.VÄITÖSKIRJAT

Väitöskirjoilla oli usein lähinnä pedagoginen, ei tutkimuksellinen funktio: ne tehtiin "älyn terävöittämiseksi".[6] Turun akatemian ensimmäinen väitöskirja painettiin vuonna 1642, ja se muistuttaa jo ulkoiselta formaatiltaan Saksan yliopistoissa painettuja väitöskirjoja. Rakenne pohjautui keskiaikaisen skolastisen tradition saksalais-luterilaiseen muotoon.[7] Keskiajan väitöskirjat olivat kuitenkin olleet vain teesiluetteloita, jotka olivat toimineet väittelyn pohjana. Vasta uuden ajan alussa syntyi *dissertatio*, jossa väittämiä ja vastaväittämiä käsiteltiin keskeiseksi koetun kirjallisuuden pohjalta. Keskityttiin etenkin käsiteltävän asian määrittelemiseen. Jos aiheena oli esimerkiksi rohkeus, pyrittiin ensin nominaalimääritelmään (sanan etymologia, homonyymit, synonyymit), sitten varsinaiseen määrittelyyn, jossa korostettiin asian erityispiirteitä (*differentiae*), jotka määrittivät sitä.[8] Kuitenkin julkaistiin edelleen myös teesiväitöskirjoja, jotka koostuivat lyhyistä teeseistä. Teesiväitös painottui väitöstilaisuuteen, disputaatioon. Erityisesti stipendiaateille järjestettiin stipendiväitöksiä, joissa pääpaino oli väittelytaidossa. Väitöstilaisuuksia riitti Turun akatemian normaaliaikoina joka viikoksi. Myös opponenteille väitöstilaisuus oli näytön paikka ja väittelyharjoitusta. Statuuteissa mainittiin, että opponenttien piti esittää väitteensä aina syllogismien muodossa.[9] Normaalin kertovasti etenevän, argumentoivan väitöskirjan lopussa saattoi olla kysymysosa (*corollaria*), jonka kysymykset toimivat väittelytaidon harjoituksena; ne eivät siis välttämättä ollenkaan liittyneet väitöskirjan aiheeseen.[10] Professoreiden kannalta väitöskirja oli konstituutioiden mukainen velvollisuus: jokaisen professorin piti vuosittain kirjoittaa ja pitää vähintään yksi väitös.[11] Ylioppilaan meriitti oli aina myös professorin meriitti: kun ylioppilas väitteli *pro exercitio* tai *pro gradu*, professori esimiehenä (*praeses*) samalla täytti vuosittaista väittelyvelvollisuuttaan. *Dissertatio annua* jäi kuitenkin monien professorien kohdalla toteutumatta. Erikseen ovat vielä ne professorien väitöskirjat, joista tehtiin oppikirjoja.

---

[6]Kallinen 1995, 19 ja 21.
[7]Klinge *et al.* 1987, 384 (Klinge). Kallinen 1995, 53.
[8]Kallinen 1995, 58. jossa kaavio dissertaation rakenteesta: 1) nominaalimääritelmä (etymologia, homonyymit, synonyymit) ja varsinainen määrittely, joka jakautuu lajiin (*genus*) ja erityispiirteisiin (*differentiae*), joita määrittävät puolestaan Aristoteleen neljä syyn lajia ja kategoriat (määrä, laatu jne.).
[9]Schybergson 1918, 50.
[10]Nuorteva 2001, 108. Klinge *et al.* 1987, 389–390 (Klinge). Kallinen 1995, 53–54.
[11]Vallinkoski 1962–66, VIII.

Väitöskirjojen kirjoittaminen ja painattaminen kiihtyi etenkin promootioiden lähestyessä, kuten Porthan vuonna 1798 toteaa kirjeessään, jossa hän kutsuu omia ja erään toisen professorin väitöksiä nimellä *chria*.[12] Porthan tarkoitti *chria*-sanalla retorista harjoitusta yleensä. Toisaalta *chria* eli *chreia* (χρεία), anekdootti, oli yksi antiikista periytyvistä retorisista perusharjoituksista (*progymnasmata*). Afthonioksen mukaan anekdoottia saattoi käyttää puheessa seuraavasti: ensin varmistettiin kuuntelijoiden suopeus, sitten annettiin parafraasi tai lyhennelmä anekdootin sisällöstä, sen jälkeen esitettiin perustelut (αἰτία), vastakkainen näkökanta (κατὰ τὸ ἐναντιόν) ja paralleelit, vastaavanlaiset tapaukset (παραβολή), sitten seurasi varsinaisten esimerkkien (παράδειγμα) sekä sitaattien esittäminen perusteluina ja lopulta epilogi.[13] Nämä osat muistuttavat sitä, mitä väitöskirjalta yleensäkin vaadittiin: määritelmien tarkkuutta, syiden ja vastasyiden muotoilua, kysymyksiä *pro* ja *contra*, *cur* ja *quomodo*.[14] Opiskelu painotti yleensäkin tiedon käsittelyä ja opitun asian ilmaisemista: millä tavalla tuttua asiaa on lähestyttävä, mitä kysymyksiä kohteelle oli esitettävä – ei niinkään uuden tiedon etsintää.

Plantin (1736) toteaa yksikantaan, että väitöskirjoja kirjoitettiin kreikaksi, millä kielellä niitä myös puolustettiin.[15] Gezelius vanhempi omisti kreikantamansa Comeniuksen *Januan* (1648) kreivi Erik Oxenstiernalle. Omisteessa Gezelius toteaa, että teoksen avulla opiskelija pystyi muutamassa kuukaudessa puolustamaan väitteitä kreikaksi.[16] Gezeliuksen johdolla julkaistiin kreikaksi useita väitöskirjoja. Edellyttikö Gezelius tosiaan respondentin ja opponenttien käyttävän kreikkaa hänen kirjoittamiensa kreikankielisten dissertaatioiden väitöstilaisuudessa? Disputaatioiden kielenkäytön harjoitukseksi *Janua* ei kuitenkaan sovellu, koska siitä puuttuu väitöstilaisuudessa käytetty fraseologia. Posseliuksen keskusteluoppaan puheharjoitukset olivat puolestaan tarkoitettu jokapäiväisiin tilanteisiin, tervehdysfraaseista vuoropuheluihin eri aiheista. Vuoden 1655 konstituutioissa mainittiin, että pyhien kielten professorin pitää harjoittaa opiskelijoiden kirjoitus- ja puhetaitoa deklamaatioiden ja disputaatioiden, ts. puhe- ja väittelyharjoitusten avulla.[17] Kaikesta huolimatta tuntuu epätodennäköiseltä, että ainakaan Turussa väittelytilaisuuden kielenä olisi ollut kreikka.

Kreikankielisiä väitöskirjoja julkaistiin myös kymnaaseissa. Västeråsin kymnaasista on säilynyt ainakin kaksi väitöskirjaa: vuonna 1625 Ericus Holsteniuksen johdolla laadittu, jonka aiheena oli rohkeus, ja vuonna 1668 Andreas Thermaeniuksen väitös Kolminaisuuden nimistä.[18]

---

[12]Klinge *et al.* 1987, 395 (Klinge).
[13]Aphth. *Prog.* 3.11–15. (Rabe). Ks. myös Hunger 1978 I, 78. Hock & O'Neil 1986, 35–42. Afthonios käytti esimerkkinä mietelmää "Kasvatuksen juuri on katkera, mutta hedelmä makea" (vrt. Simon Paulinuksen väitösonnittelu v. 1684, Vall. 2343). Ks. edellä, s. 170.
[14]Klinge *et al.* 1987, 384 (Klinge).
[15]Plantin 1736, 77–78: *Disputationibus praeterea, Graece conscriptis, eademque lingva utrinqve* [!] *impugnatis et defensis, omni tempore delectatae sunt boreales Musae.*
[16]Gezelius 1648, 3: [---] *intra paucos menses ex Cathedra Graece dicere & ad quamcumque propositam materiam respondere posset.*
[17]Schybergson 1918, 34. Puhetaito tarkoitti oraatioiden pitämisen lisäksi siis myös väittelytaitoa.
[18]Marklin 1820 Suppl., 82, nro 3b ja 83, nro 36b.

Upsalan yliopistossa painettiin 1600-luvulla useita kreikankielisiä väitöskirjoja – kuinka monta kaikkiaan, ei ole tiedossa.[19] Plantinin mukaan Johannes Stalenus olisi toiminut virkaanastumisvuonnaan 1622 kreikankielisen väitöksen esimiehenä. Myös Fant mainitsee Stalenuksen johtaneen useita väitöksiä kreikaksi – mutta myöntää, ettei ole nähnyt niistä yhtäkään.[20] Kreikan professorina vuosina 1640–59 toimineen Henricus Ausiuksen johdolla julkaistiin ainakin viisi kreikankielistä väitöstä 1648–1658.[21] Ensimmäisen aiheena oli nuorten kasvatus Aristoteleen *Politiikan* kahdeksannen kirjan ensimmäisen luvun mukaan (1648), toisen urhoollisuus (1650), kolmannen valtion onni *Nikomakhoksen etiikan* ensimmäisen kirjan mukaan (1650) ja neljännen käytännöllinen filosofia (1658). Viimeksi mainitussa respondentti Petrus Stalenius oli myös *auctor*, kuten dedikaation allekirjoituksesta ilmenee. Myös viidennen väitöksen (1658) respondentti Petrus Aurivillius, tuleva kreikan professori, oli väitöstekstin kirjoittaja. Kaikissa Ausiuksen johtamissa väitöksissä viitataan runsaasti antiikin auktoreihin (Homeros, Hesiodos, Herodotos, Demosthenes, Ksenofon, Platon, Aristoteles) ja etenkin *Nikomakhoksen etiikkaan*. Aurivilliuksen väitös (1658) antaa sen vaikutelman, että hän on muita syvemmin myös sisäistänyt Aristoteleen ajatuksia: ne ovat lähtökohta, josta kehitellä ajatuksia upsalalaisen uusaristotelismin tarpeisiin.

Suomalaisen gresiteetin kannalta kiinostavampia ovat tulevan suomalaisen Johannes Gezelius vanhemman Tartossa johtamat kreikankieliset väitöskirjat. Yhden respondentti oli suomalainen (Johan Schäfer vanh.) ja yhden respondentti oli opiskellut Turun akatemiassa (Ericus Holstenius). Schäeferin puolustama väitös kuuluu kuitenkin niihin Gezeliuksen väitöskirjoihin, joista tiedot ovat kyseenalaisia.

III.A.1. Gezelius vanhemman johtamia kreikankielisiä väitöskirjoja

Johannes Gezelius vanhempi toimi Tarton yliopiston heprean ja kreikan professorina vuosina 1641–49, sitten Taalainmaalla kirkkoherrana (1649–60), kunnes palasi Tarttoon Liivinmaan superintendentiksi (1660–64). Kaiken kaikkiaan on tietoja peräti 41:stä Gezeliuksen johtamasta väitöskirjasta, jotka voivat olla kreikankielisiä.[22]

---

[19] Annerstedt 1909, 286–287 puhuu yleisesti useista väitöskirjoista.

[20] Plantin 1736, 58, 77. Hän ei kerro väitöksen nimeä. Stalenuksen johdolla ilmestyi 1622 vain yksi väitöskirja, eikä se ollut kreikankielinen. Stalenus piti virkaan astuessaan latinankielisen puheen kreikan kielen hyödyllisyydestä. Lidén 1778, 436 ja Marklin 1820 Suppl., 23–24. Fant 1775–86 I, 64. Ks. myös Annerstedt 1877, 248. Lidénin ja Marklinin luetteloissa Stalenuksen kohdalla ei ole kreikankielisiä väitöksiä. Molemmat mainitsevat, jos väitös on kreikankielinen (esim. *Graece*). Norrmannuksen kreikankieliset väitöskirjat ovat tekstieditioita, joissa selittävä teksti on latinaksi.

[21] Liite 2. Väitöskirjat, nrot 6–10.

[22] Fant 1775–86 I, 110–111 ja Tengström 1825, 269–270, joilla molemmilla lueteltuina 37 kreikankielistä väitöstä respondentteineen.

Gezelius julkaisi 1680-luvulla Turussa kaksi luetteloa, joissa esitteli sekä kirjapainonsa tuotteita että omaa kirjallista tuotantoaan. Hän mainitsee myös johtamansa kreikankieliset väitöskirjat. Ne voidaan jakaa kolmeen ryhmään: (A) Gezelius kertoo julkaisseensa Tartossa "useita väitöskirjoja, monet niistä kreikankielisiä vuonna 1641, 1642 ja 1643".[23] (B) Sitten hän mainitsee kaksi omaan teologiseen sarjaansa kuuluvaa väitöstä vuodelta 1644 ja 1648.[24] (C) Lisäksi hän kertoo johtaneensa Tukholman kymnaasissa vuonna 1650 väitöstä, jonka aiheena oli "ensimmäinen ihminen". Väittely tapahtui kuningatar Kristiinan toimeksiannosta.[25] Tämä dissertaatio on säilynyt. Tukeutuen Gezeliuksen luettelon tietoon Fant arveli ensimmäisen ryhmän (A) viittaavan yhdeksänosaiseen nk. pneumatologiseen väitöskirjasarjaan, joka oli seitsemättä ja kahdeksatta osaa lukuunottamatta Upsalan yliopiston kirjastossa. Ensimmäinen tämän sarjan väitös on kuitenkin vasta vuodelta 1644 ja viimeinen vuodelta 1647.[26] Pneumatologisen sarjan väitökset ovat säilyneet lukuunottamatta ilmeisesti jo Fantin aikana kadonneita seitsemättä ja kahdeksatta osaa.[27]

Fantin mukaan Upsalan yliopiston kirjastossa oli 28 väitöskirjan nimiösivua, joiden kaikkien preesekseksi oli merkitty Gezelius. Fant jo epäili, oliko väitöskirjoista painettu koskaan muuta kuin nimiösivut.[28] Tämän ryhmän Fant tulkitsi olevan sama kuin Gezeliuksen mainitsema toinen väitöskirjasarja (B). Tämän sarjan nimiösivut ovat yhä tallella. Yleisotsikkona on "Tutkimus teologisista aiheista" ja kaikissa on sama vuosi: αχμθ (1649).[29] Sarjan viimeistä eli 28. osaa puolusti turkulainen Johan Schepperus eli **Schäfer vanhempi** aiheenaan "Haadeksesta ja ikuisesta elämästä".[30]

Yhteenvetona voi todeta, että Gezelius johti 1644–47 pneumatologista sarjaa, joka sisältää yhdeksän väitöstä, mutta josta on säilynyt vain seitsemän väitöskirjaa (A); lisäksi on tallella Tukholman kymnaasissa pidetty väitös vuodelta 1650 (C). Säilyneitä kreikankielisiä väitöksiä on siis kahdeksan kappaletta. Tutkimus teologisista aiheista -sarjan 28 väitöksestä on säilynyt vain nimiösivut (B). Ne olivat mahdollisesti pelkkiä disputaatioita, väitösharjoituksia, joista ei muuta painettukaan. Mitään tietoja ei ole Gezeliuksen mainitsemista ensimmäisen ryhmän (A) varhaisista väitöskirjoista 1641–43. Muutenkaan Gezeliuksen antamat tiedot eivät täsmää säilyneiden väitöskirjojen kanssa.

---

[23]Gezelius 1684, 1: *Anno 1641. 42. 43. Variae Disputat., pleraeque Graecae, Dorpati ventilatae in 4:to*. Kirjaluettelosta ilmestyi 2. painos 1689, jossa on näiltä osin samat tiedot. SKB 1420–1421. Ks. myös Fant 1775–86 I, 110, Tengstöm 1825, 269, Plantin 1736, 57.

[24]Gezelius 1684, 1: *Anno* 1644 Σύλλογος συζητικὸς (θεολογικός) ΠΡΩΤΟΣ; *Anno* 1648 Σύλλογος συζητικὸς (θεολ.) ΔΕΥΤΕΡΟΣ. Fant 1775–86 I, 111 ja 114, Tengström 1825, 270, nro 2.

[25]Gezelius 1684, 1: *Anno* 1650. *De Primo homine, Holmiae ad mandatum Reginae Christinae*.

[26]Fant 1775–86 I, 110–111.

[27]Jaanson 617–644. Sainio 1978, 19-21.

[28]Fant 1775–86 I, 111. Ks. myös Tengström 1825, 270–271.

[29]Jaanson 617–644. Sainio 1978, 19–21, nrot 9–36. Sainion mukaan Upsalan yliopiston kirjastossa ja Linköpingin maakuntakirjastossa on tallella vain nimiösivut. Ene-Lille Jaansonin mukaan näin on myös Tarton yliopiston kirjastossa. Sarjan yleisotsikkona on: Τῶν τόπων θεολογικῶν συζήτησις. Osat 24 ja 25 eivät ole selkeästi teologisia. 24. osa on otsikon perusteella käsitellyt valtion virkamiehiä ja 25. osa avioliittoa.

[30]Jaanson 638. SKB 1461. Sainio 1978, 21 nro 36. Leinberg 1900, 194. Schäfer vanhempi piti Tartossa vuonna 1650 latinankielisen puheen Suomen ylistykseksi. SKB 3378. Palattuaan Turun akatemiaan hän sepitti myös kreikankielisen väitösonnittelun vuonna 1653. Vall. 4330. Schäferistä, ks. Lagus 1891, 19.

Esittelen seuraavassa lyhyesti Helsingin yliopiston kirjaston kokoelmissa olevat neljä Gezeliuksen johtamaa kreikankielistä väitöskirjaa.[31] Kolme kuuluu pneumatologiseen väitöskirjasarjaan (B):

(1) Ensimmäinen pneumatologinen tutkimus *hengestä yleensä ja erityisesti Jumalan hengestä*. Respondenttina Ericus Harckman (1644).[32]

(2) Kolmas pneumatologinen tutkimus *hyvistä ja pahoista enkeleistä*. Respondenttina Laurentius Mellerus (1644).[33]

(3) Neljäs pneumatologinen tutkimus *sielun syntymisestä*. Respondenttina Ericus Holstenius (1646).

Huhtikuussa 1650 Gezelius kutsuttiin Tukholman kuninkaalliseen kymnaasiin johtamaan väitöstä nimeltä

(4) Teologinen tutkimus *ihmisen puhtaudesta*. Respondenttina Ericus Emporagrius. Tämä on sama väitös kuin Gezeliuksen omassa listassaan mainitsema *De primo homine* (C). Väitös painettiin Upsalassa.

Kaikki neljä ovat teesiväitöskirjoja, joissa on 30–40 lyhyttä teesiä. Teesit on numeroitu kreikkalaisin numeroin. Viimeisen teesin viimeinen virke on aina *votum*. Tarton väitöksissä on vain kuusi sivua, Tukholmassa pidetyssä yhdeksän. Julkaisut ovat nimiösivuja myöten kreikankielisiä, lukuunottamatta latinankielistä dedikaatiota kahdessa väitöksessä (nrot 2 ja 3). Preeses ja respondentti on ilmaistu partisiipilla (καθηγούμενος, ἀποκρινόμενος), ja väitöskirja ilmoitetaan esitettäväksi Tarton akatemian tai Tukholman kymnaasin suuressa luentosalissa. Päiväys on ilmaistu attikalaisella kalenterilla. Väitösten tyyli on yksinkertaista mutta sujuvaa koinee-kreikkaa, joka on ilmaisuvälineenä suhteellisen hyvin hallinnassa. Verbin persoonamuoto on monikon ensimmäinen persoona. Gezelius on todennäköisesti kirjoittanut väitöskirjat. Laurentius Mellerus (nro 2) on allekirjoittanut dedikaationsa vain *resp*. (ei *respondens et auctor*). Kolmas väitös, jonka respondentti oli Ericus Holstenius, poikkeaa kielellisesti kahdesta edellisestä Tarton väitöksestä, joten siinä respondentin osuus väitöskirjan kirjoittamisessa on ehkä ollut suurempi. Holstenius oli opiskellut Turun akatemiassa.

Pneumatologia oli oppiala, jonka osia olivat teologia, "psykologia" ja angelologia eli oppi enkeleistä.[34] Tarton pneumatologiset tutkielmat käsittelivät Jumalan ja luotujen henkeä, enkeleitä ja sielun syntymistä. Samoja aiheita Gezelius selvitteli myös latinankielisissä väitöksissään ja Turussa synodaaliväitöskirjoissaan.

(1) Väitöksen aiheena on henki (πνεῦμα), erityisesti Jumalan henki. Väitös sisältää 41 lyhyttä, usein yhden virkkeen teesiä, joista Jumalan *pneumaan* keskitytään teeseissä 13–41 Ensimmäisessä teesissä jaotellaan tieto (ἐπιστήμη) kahteen luokkaan: fysikaaliseen, joka käsittelee kappaleita (σῶμα) ja jota kutsutaan somatologiaksi (σωματολογία), sekä

[31]Liite 2. Väitöskirjat, nrot 1–5. Ks. myös Jaanson 421, 423 ja 492.
[32]Harckman oli sepittänyt edellisenä vuonna Gezeliukselle hääonnittelun kreikaksi, ks. edellä s. 222–223.
[33]Vuonna 1644 puolustettiin sarjan toista osaa, jonka aiheena oli luotujen henki. Jaanson 422.
[34]Pitkäranta 1992, 65 ja 91.

hengelliseen, jota kutsutaan pneumatologiaksi (πνευματολογία). Teeseissä 15–28 todistetaan Jumalan olemassaolo (ὕπαρξις) toisaalta pyhien kirjoitusten, toisaalta "luonnon kirjan avulla" (παρὰ τοῦ βιβλίου τῆς φύσεως). Todistus käsittää neljä kohtaa: ensin todetaan luomakunnan olevan Jumalan kuva, ja kuvalla täytyy olla jokin lähde (16. teesi). Toiseksi todetaan kaikkien kansojen välinen yksimielisyys (συμφωνία) tässä asiassa. Niinpä myös ne kansat, jotka eivät ole saaneet (kristillistä) opetusta, voivat päätyä oikeisiin, "terveisiin" käsityksiin Kaikkivaltiaasta. Tässä yhteydessä kirjoittaja viittaa antiikkiin: "Sen vuoksi löydämme monia hyvin hienoja ajatuksia sivistyneimpien kansojen kirjoituksista, etenkin Sokrateen, Ciceron, Ksenofonin, Aristoteleen ja muiden teoksista."[35] Sitten kirjoittaja siteeraa Aristoteleen epäperäistä *Taivaasta*-teosta tekstiviitteen mainiten sekä Ksenofonia ilman viitettä: "Jos haluat, että jumalat ovat sinulle suosiollisia, sinun on palveltava jumalia."[36] Jumalan olemassaolon kolmantena perusteluna on filosofinen todistus, jossa kirjoittaja käyttää aristotelista ristiriidan lakia sekä *reductio ad absurdum* -todistusta:

> Οἱ φιλόσοφοι τοῦτον τρόπον συλλογίζεται· Ἀδύνατόν ἐστι τὸ αὐτὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι· Ὁ θεὸς ἤ ἐστὶν ἢ οὐ. Εἰ οὐκ ἔστιν ὁ θεός, ὁ κόσμος ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχει, πεπερασμένον χωρὶς ἀπείρου, σύνθετον χωρὶς ἀναγκαίου, ἄτινα πάντα ἄτοπα. ἄρα ἐστὶν ὁ θεός.[37]

> Filosofit päättelevät seuraavalla tavalla: Oleminen ja ei-oleminen eivät voi olla sama asia; Jumala joko on tai ei ole; jos Jumala ei ole olemassa, niin maailman perustuu itse itseensä, se on täydellinen ilman rajoja, koottu yhteen ilman välttämättömyyttä, mitkä kaikki ovat mahdottomuuksia. Siispä Jumala on olemassa. (Gezelius – Harckman 1644, 21. teesi)

Neljäntenä Jumalan olemassaolon todistuksena on "kosminen historia": maailma on hyvin järjestetty kokonaisuus, jossa hyvä ja paha saavat ansionsa mukaan (teesit 24–28). Tässä yhteydessä viitataan Apostolien tekoihin (27. teesi). Loppuosassa esitellään Jumalan täydellisyyttä viiden ominaisuuden avulla, kuten kaikkitietävyyden (πανσοφία) ja kaikkivaltiuden (33–38). Ensiksi mainitun yhteydessä kirjoittaja viittaa siihen, että jo pakanakansat (οἱ ἐθνικοί) kutsuivat Jumalaa sydänten tuntijaksi (καρδιογνώστης), "näin Cicero usean kerran ja runoilija Orfeus". Tämän jälkeen seuraa sitaatti, joka on erotettu omalle rivilleen: "Kaiken näkee, kaiken kuulee, kaikkea ohjaa." Sitaatti on hieman muokattu versio orfilaisesta hymnistä Nemesikselle.[38] Käsitellessään Jumalan täydellistä onnellisuutta (πανευδαιμονία ἢ πανολβία) kirjoittaja viittaa Aristoteleen teokseen ζ. ἠθικ. κεφ. ίε ('Etiikan 7. kirja, luku 15') ja selostaa lyhyesti kohtaa: Vain Jumala voi olla onnellinen

---

[35]Gezelius – Harckman 1644, 18. teesi: Διὸ καὶ πολλὰς γνώμας περικαλλεῖς ἐν ταῖς γραφαῖς σοφωτέρων ἐθνικῶν εὕρομεν, μάλιστα δ' ἐν ταῖς τοῦ Σωκράτους, Κικερῶνος, Ξενοφῶντος, Ἀρστοτέλους, κλ. Sokrateen teoksilla tarkoitetaan ilmeisesti Ksenofonin *Muistelmia Sokrateesta* -teosta, jota myös siteerataan, ks. seuraava alaviite.

[36]Xen. *Mem.* 2.1.28. Gezelius – Harckman 1644, 19. teesi. Annettu locus, Arist. *Cael.* 1.22., on virheellinen.

[37]Po. πεπερασμένος ja σύνθετος. Olla-verbin aksentuaatio on siten kuin se on alkutekstissä.

[38]Gezelius – Harkman 1644, 33. teesi: Πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἀκούει, καὶ πάντα βραβεύει. Orph., nro 61, 8 (Faggin), jossa Nemesistä puhutellaan: Πάντ' ἐσοραῖς καὶ πάντ' ἐπακούεις, καὶ πάντα βραβεύεις.

(εὐδαίμων), koska vain hän yksin riittää itselleen, on itseriittoinen (αὐταρκής) eikä ole mitään vailla (38. teesi).[39]

(2) Enkeli-väitöskirjassa keskitytään ensin hyviin, sitten pahoihin enkeleihin (teesit 29–37) (ks. nimiö, *Kuva 14*, s. 381).[40] "Pyhiin kirjoituksiin" viitataan muutaman kerran, mutta ilman locuksia (teesit 5 ja 9). Enkeli määritellään luoduksi hengeksi, πνεῦμα κτιστόν (2. teesi). Viidennessä teesissä tarkastellaan enkelten luomista ja lajeja. Enkeleitä on kaikkialla taivaissa ja maan päällä, jotkut ovat näkyviä, jotkut näkymättömiä, jotkut ovat arkkienkeleitä (ἀρχαί), jotka on luotu ensin.[41] Kuitenkin kaikki enkelit luotiin todennäköisesti (κατὰ τὸ εἰκός) jo toisena luomispäivänä. Enkelten lukumäärä voi olla ihmisten mielestä luvuton, mutta Jumalalle laskettavissa oleva (8. teesi). Angelografia tieteenalana jaotellaan seuraavasti:

> Ἡ Ἀγγελογραφία γενικὴ οὕτως ἦν, ἥδ᾽ εἰδικὴ περὶ καλοῦ καὶ κακοῦ ἀγγέλου μεταχειρίζουσά ἐστιν ἤτοι Σεραφικὴ περὶ τοῦ εὐδαίμονος, ἤτοι δαιμονολογία περὶ τοῦ κακοδαίμονος.

> Enkelioppi jaotellaan yleensä kahteen, hyviä ja pahoja enkeleitä koskevaan osaan. Toisaalta serafiseen, joka tutkii hyviä, autuaita enkeleitä, toisaalta demonologiaan, joka tutkii pahoja. (Gezelius – Mellerus 1644, 12. teesi)[42]

Hyvät enkelit ovat aina totuudellisia, eivät erehdy valehtelemaan (15. teesi). Heidän onnensa (εὐδαιμονία) on täydellinen rauha Jumalassa (21. teesi). Enkeleillä on yleisiä ja erikoistehtäviä; yleisiä ovat luotujen suojeleminen paholaisen hirmuvaltaa sekä tulvia ja hirmumyrskyjä vastaan; erityistehtävänä on toimia tiettyjen hurskaiden ihmisten suojelijoina (teesit 23–26). Paha henki tai paha enkeli (ὁ Κακοδαίμων ἢ ἄγγελος κακός) on Jumalan luoma henki, joka vapaaehtoisesti kääntyi pois Jumalasta (27. teesi). Tämän jälkeen kirjoittaja pohtii pahan ongelmaa ja synnin olemusta sekä siitä koituvia rangaistuksia "Haadeksessa" (teesit 30– 33), sitten hän esittelee pahojen enkeleiden yleisiä ja erikoistehtäviä (teesit 34–37). Yleiset ovat kaikkien luomattomien ja luotujen kiusaaminen ja ihmisten johtaminen harhaan. Erityistehtävät kohdistuvat tiettyihin ihmisiin: pahat henget kiusaavat etenkin hurskaita, mutta myös epähurskaita, jotka tulevat petetyiksi, luopuvat kaikista hyveistä ja vajoavat höllätapaisuuteen (ἄνεσις); pahat henget antavat sitten heille rikkautta ja kaikkia mahdollisia nautintoja ja maagisia kykyjä (μαντεία). Viimeisessä teesissä mainitaan pahojen henkien johtaja, Beelsebub ja saatana, jota kutsutaan nimellä Διάβολος. Tämän jälkeen on paikallaan *votum*, jossa pyydetään enkelien suojelusta, jottei "vastustajamme kuin vuorilla vaeltava leijona meitä niele" (37. teesi).

---

[39]Gezelius – Harkman 1644, 38. teesi. Viite Aristoteleeseen on hämärä. Vrt. Arist. *Eth. Eud.* 12. 1244b7–10 ja *EN*10.7.

[40]Väitöksen ensimmäisessä teesissä viitataan sarjan edelliseen osaan: Τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκτισμένου διάσκεψιν γενικῶς μὲν ἐν τῇ συζητήσει προδραμούσῃ μετεχειρίσαμεν (1. teesi). Ks. Jaanson 422.

[41]Hyvien enkelten lajeja (kuten kerubit, serafit) määritellään myös 27. teesissä.

[42]Termi *angelographia* luotiin mahdollisesti 1500-luvun lopulla. Turun akatemiassa julkaistiin 1650-luvulla kaksi angelografista väitöstä (Vall. 4431 ja Vall. 2700). Pitkäranta 1992, 65.

(3) Seuraavassa väitöksessä vuodelta 1646 kerrotaan käsiteltävän "psykologiaa" (ψυχολογία), ja samalla viitataan edelliseen, angelologiseen tutkimukseen (1. teesi). Toisessa teesissä tarkennetaan tutkimus nimenoman sielun syntymistä koskevaan oppiin, psykogoniaan (ψυχογονία). Väitöksen respondenttina toimi västmanlantilainen Ericus Holstenius, joka oli opiskellut Turun akatemiassa vuosina 1641–1645.[43]

Τῆς Πνευματικῆς

ΣΤΖΗΤΗΣΙΣ ΤΡΙΤΗ

Περὶ

ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ,

ΤΩΝ ΤΕ ΚΑΛΩΝ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΚΩΝ.

Ἣν ΣΤΝ ΘΕΩ προτεθῆσεται ἐν τῷ ἀκροατηρίῳ τῷ μεγάλῳ τῆς Ἀκαδημίας Δορπατικῆς

ΚΑΘΗΓΟΥΜΕΝΟΥ

ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΓΕΖΡ,

ΓΙΟΥ ΓΕΖΗΛΙΟΥ, τῆ τῆς γλώττης Ἑβραϊκῆς καὶ Ἑλληνικῆς ἐν αὐτῇ τῇ Ἀκαδημίᾳ Καθηγητῇ δημοσίᾳ,

Ἀποκρινομένου

ΤΟΥ ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΥ ΜΕΛΑΝΘΡΟΥ, Lauri. F.

Σβηκῶ.

Τῇ τρίτῃ μεσούσῃ μηνὸς Μεταγειτνιῶνος, τοῦ τῆς χριστογονίας ἔτους αχμδ.

Τετυπωμένη ἐν Δορπάτῳ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ὀυώλλη, τοῦ τῆς Ἀκαδημίας τυπογράφου.

Kuva 14. Johannes Gezelius vanhemman johtama väitös vuodelta 1644, nimiö. Tartto (Jaanson 423).

[43]Lagus 1891, 14. Holstenius nautti stipendiä v. 1643. Hän ei julkaissut Turussa kreikankielisiä runoja – eihän akatemian kirjapainolla edes vielä ollut kreikkalaista kirjaimistoa. Tartossa hän kirjoitti ainakin hääonnittelun kreikaksi, ks. Liite 2. Hääonnittelut, nro 8, sekä vastaanotti kreikankielisen hääonnittelun (nro 10) ja promootio-onnittelun (nro 19).

Holstenius nimittää dedikaationsa allekirjoituksessa väitöstä "kreikkalais-filosofiseksi harjoitelmaksi" (*tyrocinium hocce Graeco-Philosophicum*) ja omistaa sen kolmelletoista henkilölle, joukossa useita turkulaisia.[44] Väitös etenee argumentatiivisesti kolmessa vaiheessa, jotka on merkitty kreikkalaisin kirjaimin: (A) Kielletään kreationismi. Sieluja ei ole luotu samalla kertaa ensimmäisessä luomisessa, ἐν τῇ πρωτοκτισίᾳ (teesit 8–9). (B) Sielu syntyy vasta kunkin ihmisen syntyessä ruumiin ja sielun yhdistyessä (tradusianismi) (teesit 10–15). (Γ) Ihmisen sielu koostuu kolmesta osasta (järkisielu, aistiva sielu ja kasvisielu), mutta se on yksi kokonaisuus (teesit 16–22). Loput teeseistä (23–34) pohtivat erilaisia asiaan liittyviä ongelmia, kuten mikä osuus lapsen sielusta on miehen, mikä naisen 'siemenestä'.[45] Tekstissä on viisitoista sitaattia tai viittausta Raamattuun, etenkin *Genesikseen*. Kielellisenä erikoisuutena on usean teesin päätyminen 'siis'-sanaan (διό), joka viittaa seuraavaan teesiin:

> ᾽Εὰν ἡ ψυχὴ οὐκ ᾖ ἀπὸ τῶν γονέων, ἀλλ᾽ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κτίζηται, ὁ ἂν ἄνθρωπος ἐκ μέρους μὲν κτίζηται, ἐκ μέρους δὲ γεννᾶται, τοῦτο δ᾽ ἂν τερατούργημα εἴη, διό.

> Jos sielu ei syntyisi vanhemmista, vaan Jumala loisi sen suoraan, ihminen olisi silloin osittain luotu, osittain syntynyt, mikä olisi luonnotonta, siispä. (Gezelius – Holstenius 1646, 22. teesi)

Lopuksi verrataan johtopäätöstä vielä lyhyesti "pyhiin kirjoituksiin" sekä filosofien (οἱ λόγοι τῶν φιλοσόφων) ja kirkkoisien käsityksiin (teesit 31–34). Holsteniuksesta tuli Tarton yliopiston kreikan ja heprean professori Gezeliuksen jälkeen. Hänen johdollaan Johannes Sundius puolusti vuonna 1652 kreikankielistä väitöskirjaa, jonka aiheena oli hyveellisyys.[46]

(4) Gezeliuksen Tukholman kymnaasissa vuonna 1650 johtaman väitöksen kreikankielisestä omisteesta on jo ollut puhetta. Väitöksen respondentti Ericus Emporagrius omisti väitöksensä kuningatar Kristiinalle kreikankielisellä dedikaatiolla.[47] Nimiösivun mukaan väitös on annettu julkisesti esitettäväksi kuningattaren käskystä (ἐπὶ τῷ Κελεύσματι) Tukholman "metropoliksen" suuressa luentosalissa.[48] Tämä kymnaasissa pidetty väitös ei eroa olennaisella tavalla Tarton yliopistossa pidetyistä väitöksistä. Aiheena on ihmisen eheys tai puhtaus (ἀδιαφθορία), ja väitös sisältää runsaasti raamattusitaatteja, joita tarkastellaan myös heprealaisen terminologian kannalta. Ensin kuvataan ensimmäisen miehen ruumiin luominen (teesit 4–5), sitten sielun (6). Sitten seuraa naisen luominen (teesit 7–8). Seuraavaksi tarkastellaan ihmistä Jumalan kuvana (teesit 9–17). Viidennessätoista teesissä pohditaan sitä,

---

[44]Michael Wexionius, Nicolaus Nycopensis, Aeschillus Petraeus, Johannes Elai Terserus, Georgius Alanus ja Martinus Stodius.

[45]Kreationismista ja tradusianismista, ks. edellä Ericus Falanderin väitösonnittelujen yhteydessä, s. 311–312. Nämä termit eivät olleet tuolloin vielä käytössä.

[46]Jaanson 735: Περὶ τῆς ἀρετῆς ἠθικῆς γενικῶς. Ks. myös Sainio 1978, 23.

[47]Ks. edellä s. 359. Liitetekstinä oli myös professori Henricus Ausiuksen gratulaatio. Ks. myös Fant 1775–86 I, 115.

[48]Sana 'kuningatar' (βασίλισσα) on ladottu nimiösivulla suuremmilla kirjasimilla kuin preeseksen tai respondentin nimet.

saivatko *protoplastit* Aadam ja Eeva alunperin kuolemattomuuden, jonka sitten menettivät. Loppuosassa aiheena on paratiisi ja siellä vietetty elämä (teesit 18–30). Kirjoittajan mielestä paratiisin kasvisto sisälsi sekä kotoperäisiä että yleisiä lajikkeita (20. teesi). Ihmisen tehtävistä paratiisissa kirjoittaja toteaa:

> ᾽Εν ἀμβροτάτῳ τῷ κήπῳ τούτῳ κατ᾽ ἀνατολὰς πεφυτευμένῳ ἐτέθη ὁ ῎Ανθρωπος, οὐ πρὸς τὸ ἀργεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι τὸν παράδεισον τῆς τρυφῆς, καὶ φυλάσσειν αὐτόν. κἂν γεγόνῃ ὁ πόνος οὗτος ἄνευ ἀηδείας.[49]

> Ihminen sijoitettiin tuohon ihanimpaan, itään istutettuun puutarhaan, ei laiskottelemaan, vaan viljelemään ylellistä paratiisia ja vartioimaan sitä. Tuota työtä tehtiin innokkaasti. (Gezelius – Emporagrius 1650, 21. teesi)

Sanasto on osin *Septuagintan* mukaista (1. Moos. 2:15). Paratiisia ei enää ole olemassa – se tuhoutui vedenpaisumuksessa (22. teesi). Kirjoittaja pohtii myös sitä, mitä paratiisissa syötiin, ja päätyy siihen, että kaikki eläimet ja ihmiset olivat ennen vedenpaisumusta kasvissyöjiä (teesit 24–25). Väitöskirjan lopputeesit (26–31) käsittelevät elämän puuta, josta käytetään *Septuagintan* termiä τὸ Ξύλον τῆς ζωῆς (1. Moos. 2:9).

III.A.2. Turun akatemian kreikankielinen väitöskirja

Jorma Vallinkosken mukaan Turun akatemiassa kirjoitettiin kaksi kreikankielistä väitöskirjaa, jotka molemmat olisivat olleet Simon Paulinuksen johdolla tehtyjä. Toisen respondenttina olisi toiminut Johannes Justander (1678), toisen Georgius Aenelius (1688).[50] Koska Justanderin tutkielma on kadonnut, ei tiedetä varmasti, minkälaatuinen opinnäyte se oli. Tiedämme siitä vain otsikon Λογοποιία τὴν τῶν λαχῶν ἀνθρωπίνων ἀκαταστασίαν συλλήβδην ὑπογράφουσα ('*Logopoiia* ihmiskohtaloiden epävakaisuudesta suppeasti esitettynä'). Vallinkoski mainitsee tietolähteekseen Marklinin luettelon. Marklin puolestaan ilmoittaa käyttäneensä Porthanin laatimaa luetteloa. Porthanin luetteloissa ei kuitenkaan ole kyseistä teosta.[51]

Jo *Aboa literatassa* Justanderin tutkielman painopaikaksi ja -vuodeksi annetaan Turku 1688. Stiernman ei mainitse mitään esimiestä: hän kertoo vain Justanderin nimen, tekstin

---

[49]LSJ, Sophocles, Schrevelius ja Scapula tuntevat vain muodot ἀηδής ja ἀηδία.

[50]Vallinkoski 1962–66, XI. Myös SKB määrittelee Justanderin opinnäytteen Paulinuksen johdolla vuonna 1678 tehdyksi väitöskirjaksi. SKB 2824.

[51]Marklin 1820, 62 viittaa *P*-koodillaan *ex catalogis H. G. Porthan*. Porthanin kirjastohistoriassa tai hänen oman kirjastonsa huutokauppaluettelossa ei teosta ole kuitenkaan mainittu.

otsikon ja teoksen koon (4:0).[52] Wilhelm Lagus (1891) korjasi opiskelijamatrikkelissaan Justanderin kohdalla väitösvuodeksi 1688 ("ej 1678"). Vuonna 1678 Justander vasta kirjoittautui yliopistoon. On tietysti mahdollista väitellä jo kirjoittautumisvuonnaan, jopa kreikaksi, jos on saanut riittävästi pohjaopetusta.[53] Silloin väittely ei kuitenkaan olisi voinut tapahtua Simon Paulinuksen johdolla, koska hänestä tuli *linguarum*-professori vasta vuonna 1684.[54]

Kreikankielisistä puheista käytettiin yleensä termiä λόγος tai λόγαριον, Justander käyttää termiä λογοποιία. Sana tarkoitti antiikin aikana pikemminkin puhetta kuin tutkielmaa.[55] Todennäköisesti Justander piti siis kreikankielisen puheen ja ehkä pikemminkin vuoden 1688 alku- kuin loppupuolella, jolloin hän väitteli *pro gradu* Hahnin johdolla. Puhe saattoi korvata *pro exercitio* -väitöksen opinnäytteenä.[56] Toisaalta Paulinus ehkä auttoi puheen kirjoittamisessa. Retoriikan professorina oli Achrelius, jonka kreikantaidosta ei ole näyttöä.[57] Tällöin Paulinus olisi vuonna 1688 opastanut sekä kreikankielisen puheen (Justander) että väitöskirjan (Aenelius) työstämisessä. Justanderin puheen aihe oli ilmeisesti hengellinen: inhimillisen elämän epävarmuus, jolle turvana on kristillinen usko.[58] On myös mahdollista, että puhe on ollut latinankielinen ja vain otsikko kreikankielinen.

Paulinus – Aenelius: Shilo (1688)

Turun akatemian ainoa kreikankielinen väitöskirja käsittelee hepreankielisen sanan *shilo* "etymologiaa, oikeinkirjoitusta ja ääntämistä", etenkin *Genesiksen* kohdan mukaan (1. Moos 49:10). Koko julkaisu, yhteensä 24 sivua (arkit A1–D2), on alusta loppuun kreikkaa.[59] Georgius Aenelius puolusti väitöstä syyskuun puolenvälin tienoilla 1688 Simon Paulinuksen johdolla. Päivämäärä on ilmaistu attikalaisella kalenterilla.[60] Varsinainen tutkielma käsittää väitösjulkaisusta 16 sivua. Sitä edeltää viisi kreikankielistä liitetekstiä: Aeneliuksen omiste kansleri De la Gardielle, Paulinuksen onnittelu, jossa on myös omisteen piirteitä sekä kolme

---

[52]Stiernman 1719, 125: tekstin kohdalla *ibidem Ps. Hahn*, joka viittaa edelliseen kohtaan eli Justanderin väitökseen Hahnin johdolla: *De quadrupedibus Aboae 1688*. Fant 1775–86 II, 87 ei esittele teosta väitöskirjana, mutta Fant viittaakin juuri Stiernmaniin. Reijo Pitkäranta (1990, 138) kääntää puheen otsikon *Aboa literatan* näköispainoksessa "Ihmiskohtaloiden vaihtelevuudesta, lyhyt puhe".

[53]Johannes Justander oli runouden professori Ericus Justanderin poika, joka toimi Turun koulun opettajana. Lagus 1891, 211. Professori Justander oli Turun kreikankirjoittajia.

[54]Lagus 1891, 211 (Justander). Vuonna 1678 Paulinus oli opintojensa puolivälissä. Väitöksen preeses saattoi 1700-luvulla olla dosenttikin.

[55]Λογοποιία 'kertomus', 'juoru', 'rukous'; λογοποίειν 'kirjoittaa puheita', 'kehitellä tarinoita', LSJ. Lampe ei sanaa mainitse. Sophocles: λογοποίειν 'to fabricate a report'. Scapula: *fabularum confictio*. Merkitys *fabula* myös Schreveliuksella.

[56]Justanderilta ei ole säilynyt mitään muita tekstejä kuin Hahnin johdolla tehty väitös (Vall. 1434).

[57]Achrelius tosin käyttää suvereenisti kreikankielisiä retorisia termejä oppikirjoissaan.

[58]Antiikin filosofiassa termi ἀκαταστασία esiintyy stoalaisilla, LSJ.

[59]Vall. 2751. Sen enempää Tengström 1814–1821 kuin Heikelkään 1894 eivät väitöstä mainitse. Harviainen 1993, 83 n50 on ilmeisesti ensimmäinen, joka on luonnehtinut sen sisältöä.

[60]Vall. 2751, nimiö: τῇ Βοηδρομιῶνος ἐπὶ δέκα η. ('*boedromion*-kuun 18. päivänä'). *Boedromion* vastaa osapuilleen meidän syykuutamme. BR § 202. Goliuksen 1687, 238 mukaan *boedromion* on kuitenkin elokuu.

muuta väitösonnittelua. Teologian professori Petrus Laurbecchiuksen onnittelu on julkaisun parasta kreikkaa. Laurbecchius mainitsee uskonnollissävytteisessä onnittelussaan Aeneliuksen kirjoittaneen aiemminkin kreikaksi ja on nyt kykenevä puhumaan (λαλεῖν) myös heprean kielen rakastajana, "filhebraistina".[61] Ylioppilas Christophorus Alanuksen onnittelurunossa on peräti kaksi anagrammia. Ylioppilas Ericus Indreniuksen sivunmittaisen proosaonnittelun aiheena on kreikan kielen hyödyllisyys, mutta myös Aeneliuksen *laudatio*, jossa hän ylistää Aeneliusta siitä, että tämä on onnistunut jäljittelemään monien antiikin Kreikan kirjailijoitten tyylejä.[62]

Paulinuksen ja Laurbecchiuksen gratulaatioiden otsikoissa viitataan Aeneliuksen virkaan: Aenelius toimi vuonna 1688 Vaasan triviaalikoulun konrehtorina.[63] Hän oli aloittanut toimensa edellisenä vuonna, jolloin hän oli väitellyt *pro execitio* Andreas Wanochiuksen johdolla. Hänen *pro gradu* -väitöksensä väitöspäivä oli 20.7.1688 – siis vain kaksi kuukautta ennen kreikankielistä väitöstä![64] Kreikankielinen dissertaatio ei ollut Aeneliukselle enää opinnäytteenä välttämätön. Tämä tieto ja Paulinuksen gratulaation sävy viittaisivat siihen, että väitös olisi tehty pitkälti yhteistyössä.[65] Yleensä Paulinuksen johtamista väitöskirjoista ei voi sanoa, että ne olisivat nimenomaan hänen kirjoittamiaan.[66] Paulinus ja Aenelius kirjoittivat molemmat useita kreikankielisiä epideiktisiä tekstejä, mutta kumpikin kirjoitti vain yhden suorasanaisen tekstin.

Aenelius oli kirjoittautunut yliopistoon 1679 ja opiskellut stipendin turvin vuosina 1684–1688. Tällöin hän julkaisi kahdeksan kreikankielistä epideiktistä pientekstiä: neljä väitösonnittelua, puheonnittelun, kaksi installaatio-onnittelua ja hautajaisrunon.[67] Pääosin hänen tekstinsä ovat elegiamittaisia. Vain onnittelu Simon Paulinukselle professuurin johdosta vuodelta 1684 on suorasanainen. Aeneliuksen runojen kreikka on vaikealukuista ja partisiippien raskauttamaa. Väitöskirjan jälkeen Aenelius sepitti vielä yhden kreikankielisen runon, väitösonnittelun lokakuussa 1688 pidettyyn väitökseen.

Nimiösivu kuuluu hieman lyhennettynä seuraavasti: "Filologinen tutkielma (διατριβή) jakeen 1. Moos. 49:10 sanan *shilo* etymologiasta, korrektista muodosta ja merkityksestä, jonka Georgius Aenelius asettaa herra Simon Paulinuksen johdolla vilpittömästi heprean ja kreikan kieliä rakastavien järkevästi tarkastettavaksi vapaan tutkimuksen vuoksi". Preeses on ilmaistu partisiipilla κατευθύνων ('ohjaten'), sitä ennen on esitarkastuksesta kertova kohta: "ihailtavan Kuninkaallisen Turun akatemian loistavan kollegion esitarkastuksella".[68] Lopussa on mainittu

---

[61]Vall. 2751, Laurbecchius, säkeet 16–16: πολλάκις ἐνδείξας ἑλληνικά θ᾽ ὅττ᾽ ἐμάθησας / ᾽Εσσὶ καὶ ἔνθα σοφὸς δυνατός τε λαλεῖν φιλεβραῖος.

[62]Indrenius käyttää onnittelussaan Aeneliuksesta nimeä ἀποκριθής, respondentti. Ks. edellä, s. 177–178.

[63]Laurbecchius ilmaisee onnittelussaan viran seuraavasti: ὑποδιδάσκαλος ἐν τῇ φροντιστηρίου τῶν Οὐαζέων, Paulinus puolestaan: παιδοδιδάσκαλος [τοῦ] παιδευτηρίου τῶν Οὐασενσέων. Vaasan kaupungista käytettiin siis eri nimimuotoja samassa julkaisussa.

[64]*Pro exercitio* Vall. 4235 ja *pro gradu* Vall. 4055.

[65]Fant 1775–86 II, 112 esittelee väitöksen Aeneliuksen kohdalla ja mainitsee Paulinuksen preeseksenä.

[66]Harviainen 1993, 83. Vallinkoski 1967–69, 93–93 ei ota kantaa tekijyyteen.

[67]Ks. Liite 3.

[68]Vall. 2751, nimiö: Ψηφιζομένου λαμπροτάτου τοῦ Συγκλήτου, ἀγασιωτάτης [po. ἀγαστωτάτης] καὶ Βασιλικῆς ᾽Ακαδημείας τῆς ἐν ᾽Αβώᾳ·

paikka (suuri luentosali) ja aika, jossa vuosiluku on akrofonisin merkein.[69] Paulinusta luonnehditaan nimiösivulla sanoilla "heprean ja kreikan kielten erinomainen professori, arvoisa opettajani", παιδευτοῦ μου. Ensimmäisen persoonan käyttö toistuu pitkin väitöskirjaa verbien persoonapäätteissä, joskin monikon ensimmäistäkin käytetään. Väitöskirjan lopussa kirjoittaja pyytää *modestia*-vakioaiheen mukaisesti "tahrattomia" lukijoitaan, ἀναγνῶσται ἄμυχροι, suomaan itselleen (tekstissä: ἐμοί) anteeksi, jos hän on eksynyt sivuraiteille. Tämän minä-muodon käytön perusteella olettaisi, että päävastuullinen kirjoittaja olisi sittenkin Aenelius. Nimitän yksinkertaisuuden vuoksi seuraavassa kirjoittajaksi yksinomaan Aeneliuksen.

Väitöksen kieli ei tietenkään millään tavalla jäljittele parhaita antiikin tyylitaitureita, kuten Indrenius gratulaatiossaan ylistää. Teksti on lauserakenteeltaan raskaslukuinen, ja varsinkin esipuhe (προοίμιον) muodostaa melkoisen kynnyksen partisiippeineen ja harvinaisine sanoineen. Esipuhe on saatekirje lukijoille ja se päättyy kirjeklausulaan (ἔρρωσθε). Ensin Aenelius valittaa (φεῦ) sitä, että uskontoa koskevista asioista on liikkeellä monia vääriä käsityksiä, jotka ilmenevät myös uskonnon opetuksessa. Asian korjaamiseksi olisi koottava tietoa pyhistä kirjoituksista, mutta jotkut haluavat itsepintaisesti kätkeä ja hämärtää uskonnollisen totuuden. Aenelius haluaa varoa ylitulkintoja ja ottaa tarkasteltavaksi vain yhden Vanhan testamentin ilmaisun, patriarkka Jaakobin kuolinvuoteellaan lausuman *shilo*-sanan. Aeneliuksen mukaan tätä työtä ei voi erinomaisuudessa verrata niihin moniin, syvällisiin tutkimuksiin, joita *shilo*-sanasta on tehty, mutta kuitenkin hän uskoo, että totuudellisuudessaan tämä harjoitelma (τὸ παρὸν ἄσκημα) ei ole muita tutkimuksia vähäarvoisempi. Väitöskirjan epätavallisimpaan seikkaan, siihen, että se kirjoitettiin kreikaksi, Aenelius ei esipuheessa puutu.

Shilo-sanan tulkinnasta ei vielä nykyäänkään vallitse yksimielisyyttä.[70] Ensimmäisen Mooseksen kirjan 49. luvussa Jaakob siunaa poikansa Juudan ja profetoi – vuoden 1685 raamatunsuomennoksen mukaan: "Ei waldicka oteta pois Judalda / eikä lain opettaja hänen jalwoistans / sijhen asti cuin *sangar* tule / ja hänesä cansat rippuwat kijnni."[71] Vuoden 1685 raamatunsuomennoksen marginaalisssa on myös tulkintaohje: "siihen asti cuin Christus tulis, Matt. 2:6, Joh. 1:45". Aina vuoden 1913 käännökseen saakka *shilo* käännettiin sankarina. Tuoreimmassa raamatunsuomennoksessa (1992) se käännetään ilmaisulla "jolla on valta".[72] Vaihtoehtoinen lukutapa on myös ollut "kunnes hän tai se tulee Siloon", jolloin *shilo* viittaisi Siloon, Jerusalemin lähellä olevaan paikkaan (vrt. Joh. 9:3). *Septuagintassa* (Rahlfs) kohta kuuluu: Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν.

---

[69]Aenelius käyttää myös numeroinnissaan – paitsi viitteissään Raamattuun – akrofonisia kreikkalaisia merkkejä, jotka antiikin aikana olivat yleisiä piirtokirjoituksissa. Hän viittaa myös *Septuagintaan* (LXX) akrofonisin merkein (2. osa § 5).

[70]Kohdan eri tulkinnoista, Lindblom 1953 ja HAL, 1370–1371. Kiitän prof. Tapani Harviaista jälkimmäisestä viitteestä ja monista huomioista tämän luvun osalta.

[71]Raamattu 1685. SKB 3126.

[72]"Ei siirry valtikka pois Juudaalta, ei käskijän sauva hänen suvultaan. Hänen heimostaan on tuleva *se, jolla on valta,* häntä kansat tottelevat."

Väitöskirja on jaettu kahteen osaan eli ongelmaan (πρόβλημα). Ensimmäinen osa jakaantuu kuuteen lukuun ja toinen kolmeentoista. Ensimmäisessä osassa esitellään *shilo*-sanan ja sen eri kirjainten etymologiaa eri tulkitsijoiden näkökulmasta, toisessa osassa etymologian virheellinen tulkinta ja sitten oikea. Aenelius esittelee ja myös tukeutuu etenkin juutalaiseen eksegeesiin (Talmud, Targum, masoreetit). Hän viittaa raamatunkohtiin, muutaman kerran siteeraten – etenkin toisen osan kahdeksannessa luvussa.[73] Lisäksi hän mainitsee nimeltä apostolisia isiä tai kirkkoisiä (latinalaisista Cyprianus ja Hieronymus, kreikkalaisista Athanasios, Eusebios, Ignatios, Irenaeus ja Kyrillos). Uuden ajan kirjoittajista hän mainitsee Gennadioksen ja Scaligerin, joka viittaa puolestaan 100-luvulla eläneen Justinus Marttyyrin teokseen *Apologia maior* (ἀπολ. α). Lainaukset ja viitteet – raamatunkohtia lukuunottamatta – ovat ilman tarkempaa viitemerkintöjä; teoksen nimi kuitenkin mainitaan.[74]

Väitöskirja alkaa (§ 1) toteamuksella, miten välttämätöntä etymologia on tutkimisen kannalta yleensä. Toisaalta etymologia on myös tämän väitöksen aihe, ja siihen keskitytään erityisesti ensimmäisessä osassa. Juutalaiset ja heidän opettajansa johtavat *shilo*-sanan moniin eri sanoihin. Tavallisin käsitys (§ 2) johtaa sanan heprean sanaan 'olla hiljaa'. "Väärämieliset" katoliset papit (οἱ ἱερονόμοι ψευδοκαθολικοί) tulkitsevat *shilon* olevan erisnimi, joka tarkoittaa jotakuta juutalaista heimopäällikköä (Daavid, Jerobeam) tai Nebukadnessaria. Aenelius viittaa johonkin "Eugubinokseen" (Εὐγούβινος) ja siteeraa sitten jesuiitta Gardonus Huntlaeusta. Kolmannessa luvussa (§ 3) hän esittelee juutalaisessa saarnakirjallisuudessa, midrasheissa esitettyä, etenkin 1100-luvun alussa kuolleen juutalaisen eksegeetin Salomo ben Isakin eli Rashin tulkintaa psalmikohdan 76:12 perusteella. Rashi johtaa *shilon* merkityksen heprean 'lahjaa' merkitsevään sanaan.[75] Tähän Aenelius palaa vielä toisen osan kuudennessa luvussa. Ensimmäisen osan neljännessä luvussa Aenelius esittää tulkinnan, johon hänen mielestään varteenotettavat tutkijat yhtyvät: sana tulee heprean verbistä 'olla rauhassa'.[76] Tämän perusteella *shilo* tarkoittaisi rauhantekijää. "Tämän etymologian valitsemme mekin", toteaa Aenelius. Viidennessä luvussa hän viittaa Vanhaan testamenttiin (1. Moos. 13:3) ja juutalaiseen eksegeettiin Kimkhiin eli David Qimhiin (1160–1235) ja esittää, että sanan juurena on myös sikiötä tai imeväistä tarkoittava sana. Ensimmäisen osan viimeisessä eli kuudennessa luvussa hän esittelee vielä Talmudin kohtaa, joka tukee edellistä: *shilo*-sanan juurena on pikkuista pussia tarkoittava sana.

---

[73]Ensimmäinen osa: Ps. 76:12, Jes. 18:7 (sitaatti), 1. Moos. 13:3; toinen osa: Gal. 4:4, Haggai 2:8 (po. 2:7), 1. Kun. 12:16, 1. Moos. 22:18, Gen. 3:15, Gen. 22:18, Jes. 9:5, Jes. 11:1, Sak. 6:12, Jer. 23:5, 2. Sam. 12:24.

[74]Kirkkoisiä, Gennadios ja Scaliger sivulla C1v. Samalla sivulla on myös viittaus: Κάπελλος κριτ. βίβλ. ε. κεφ. β ξ ('Kapellos kriittinen teos, 5.2.60'). Gennadioksella Aenelius tarkoittanee Konstantinopolin partriarkka Gennadios Skholariosta (1454–1464). Sivuilla B2r–v viitataan Talmudin Sanhedrimin ensimmäiseen lukuun (κεφ. α) ja Targumin Skir Askirimiin (κεφ. ς. α.)

[75]Psalmi 76:12: "[---] tuokoot naapurikansatkin uhrilahjojaan pelottavalle valtiaalle." Aenelius siteeraa myös jaetta Jes. 18:7.

[76]Aenelius kääntää sanan kreikaksi aoristimuotoisilla verbeillä ἡσύχασε (ἡσυχάζειν) ja εὐδύασε [po. εὐδίασε] (εὐδιάζειν), jotka molemmat merkitsevät 'olla rauhassa, hiljaa'. Ks. myös Harviainen 1993, 83 n50.

Toisessa osassa pyritään kohdan tulkintaan (ἑρμηνεία). Aenelius kumoaa eriävät sanan selitykset ja todistaa 'rauhantekijä'-etymologian oikeaksi. Hän esittelee etenkin Targumin eli Vanhan testamentin arameankielisten käännösten tekstejä ja Talmudia (Sanhedrim ja muita). Aenelius kertookin perustelevansa argumentointinsa (ἐνθύμημα) nimenomaan eri targumien avulla (§ 2–4). Neljännessä ja viidennessä luvussa hän pyrkii osoittamaan vääräksi sen tulkinnan, että *Genesiksen* kohta tarkoittaisi Daavidia. Hän kumoaa Daavidia tukevan tulkinnan nelivaiheisesti: a) Daavid oli valtiassuvun ensimmäinen, b) hänen takiaan valtakunta jakautui kahtia, c) Jaakobin ennustus viittaa yhtä kansakuntaa suurempaan valtiuteen ja d) jos ennustus koski Daavidia, se olisi siis jo toteutunut (Daavidin valtakausi on ollut ja mennyt). Neljäs kumoaminen perustuu "kaldealaiseen käännökseen", ts. arameankieliseen targumiin, joka todistaa, että kyseessä on ennustus nimenomaan Messiaasta. Tähän Aenelius keskittyy viidennessä luvussa, jossa hän mainitsee targumeista Onkeloksen ja Jonathanin sekä Jerusalemin profeettatargumin. Luvun alussa hän jakaa tulkinnan ajanjaksoihin: Jeesuksen ylösnousemuksesta *Vulgatan* tekijän Hieronymuksen aikaan (n. 340–420), Hieronymuksesta Talmudiin ja Talmudista nykypäivään. Hän toteaa, ettei kohdan tulkinnassa ole tapahtunut juurikaan edistystä Talmudin viimeistelystä (600-luvulla) lähtien.

Vasta tässä yhteydessä Aenelius mainitsee *Septuagintan*: ἐξ ἑρμηνείας τῶν ΙΔΙΔΔ ἑρμηνευτῶν ('70 tulkitsijan tulkinnan mukaan'), jossa *shilo* on käännetty sanalla τὰ ἀποκείμενα ('varastossa, esillä oleva') (B2v).[77] Aeneliuksen mukaan jotkut kreikkalaiset kirkkoisät (Ignatios, Irenaeus, Gennadios) tulkitsivat kohdan tarkoittavan "kunnes tulee se, 'jolle on varattuna', nimittäin kuningaskunta"; ἀποκείμενα-sana viittaisi siis kuningaskuntaan. Viimeksi mainitun tulkinnan kannalla oli Aeneliuksen mukaan myös Onkelos-targumi. Myös Jonathanin ja Jerusalemin profeettatargumien mukaan kohta viittaisi kuninkaaseen, jolle oli varattu kuningaskunta (§ 5). Masoreetteja Aenelius pitää Hieronymusta varhaisempina, ja toisin kuin Hieronymus masoreetit olivat hänen mielestään oikeilla jäljillä tulkinnassaan (§ 6).

Ensimmäisen osan etymologiset viittaukset sanoihin 'lahja' ja 'vastasyntynyt' Aenelius osoittaa toisessa osassa tekstikohtaan ajatuksellisesti sopiviksi useilla raamattusitaateilla, kuten Jesajan kohdalla 9:5: "Sillä lapsi on syntynyt meille [---] Rauhan Ruhtinas" (§ 8). Hän päätyy siihen, että *shilo*-sanan viimeinen kirjain viittaisi Neitsyt Mariaan (§ 9).

Toisen osan loppuluvuissa (§ 10–14) Aenelius pyrkii vielä osoittamaan todeksi, että tulkinta on puhdasoppisuuden (ὀρθοδοξία) mukainen. Hän viittaa vielä kerran Talmudiin (Sanhedrim κ. ια. σελ. ϛη) (§ 10). Erikoisesti tässä luvussa kiinnittää huomiota yksikön ensimmäisen persoonan käyttö verbimuodoissa. Seuraavassa luvussa hän keskittyy 'olla rauhassa' -tulkintaan (§ 11). Hän esittää retorisen kysymyksen, miksi hänen tarvitsee enää etsiä puoltavia todisteita, mikä on arvokkaampi kuin uskon mukainen todiste? Jeesus, rauhantuoja, on tullut syntien, kuoleman ja paholaisen sijaan. Jeesuksen rooli rauhantuojana nousee etualalle etenkin seuraavassa luvussa:

---

[77] *Septuaginta* ilmaistu akrofonisin merkein, tässä epätäydellisenä: ensimmäisen deltan päällä pitäisi olla viiva.

§. Δ I I.

Ταῦτ᾽ ἄρα πρὸς ἔτι ἀπολέκτῳ τῷ δόγματι συντρέχειν ὑφηγεῖται ἀστρατεία, γενομένου τοῦ *shilo*, ἡ καθολική, πάσας ἀπεχθείας, παρὰ προσδοκίαν, ἀναπαύουσα·
ἁπαξάπαντα γὰρ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, πανταχοῦ γῆς, μόθων τε στροβούντων[78] καὶ δυσμενῶν τῶν ὀχληρ[ι]ῶν θυέλλαις πολυμερῶς ἐδιωχλήθησαν [ρο. ἐδιοχλήθησαν], ὁπουπερὰν [ρο. ὅπουπερ ἄν] γε πολέμους ἐξήνεγκε πρὸς ἄλληλα παρορμηθέντα ἔθνη.
προσερχομένου δὲ *shilo* ἡγουμένου πάντων τῶν ἐθνῶν, θόρυβοι οἱ πολεμικοὶ ἀνεπαύθησαν μετέπειτά τε εἰρηνευόμενοι καιροὶ ἐγίνοντο, ἐν τούτῳ μὲν δεινῶς, προτοῦ [ρο. πρὸ τοῦ] γε σφαλερωτέραις ἥτταις ἀθλίως ἐκακώθη ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουδα·
οὐ μέν πω Ῥάβδος ἐξελείφθη [ρο. ἐξελήφθη] κατὰ προφητείαν τοῦ Πατριάρχου, ὅστις Θεοφερούμενος [ρο. Θεοφορούμενος], ταύτην τὴν κατάστασιν ἀρχῆς τῆς Ἰουδαικῆς προείδον·
ὅτου χάριν [ρο. οὗ χάριν] καὶ τοιοῦτο ὄνομα ἐτίθη [ρο. ἐτέθη] στρατηγῷ τῷ παντοκράτορι, οἷόν τε χρόνον τὸν ἀφωρισμένον μηνύσοι [ρο. μηνύσαι ἄν] καὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἐν αὐτῷ.

§. 12. Kun *shilo* on tullut, vallitsee yleinen rauha, joka lopettaa kaiken vihanpidon odotusten vastaisesti, mikä myös sopii valitun opinkappaleen [ko. raamatunkohdan] kanssa;
ennen hänen toista tulemistaan kaikkialla maan päällä syntyy hämmentäviä taistelujen ja vihamielisten levottomuuksien myrskyjä, kun kansat kaikkialla aloittavat sotia hyökäten toisiaan vastaan.
Mutta kun *shilo*, kaikkien kansojen johtaja, on tullut, päättyvät sotaiset melskeet, ja seuraa rauhan aika, sitä ennen tuhoisimmat tappiot koettelevat kauheasti etenkin Juudan kuningaskuntaa;
Jumalan innoittama patriarkka näki tämän juutalaisten valtakunnan asettamisen; hänen profetiansa mukaisesti ei sauvaa siltä enää riistetä;
tämä nimi annettiin kaikkivaltiaalle sotapäällikölle sen vuoksi, että siihen sisältyvistä lupauksista muistutettaisiin myös hajaannuksen aikana. (Paulinus–Aenelius 1688, D1v–D2)

Jeesuksen toinen tuleminen (παρουσία) merkitsee siis rauhaa kaikille kansoille, ja epiteetti Rauhan Ruhtinas on siitä muistutuksena. Tekstin sävy on hieman kiliastinen, ja väitöskirja muistuttaa tässä kohtaan tyyliltään oraatiota. Sama koskee tutkielman loppua. Dissertaatio tämä tutkielma argumentoivassa asussaan kuitenkin on: esitetään erilaisia tulkintatapoja, joista yksi hyväksytään, muut kumotaan.[79]

Samasta aiheesta, *shilo*-sanan tulkinnasta väiteltiin Turussa myös vuonna 1744 Henrik Hasselin johdolla otsikolla *Vaticinium Jacobi de Schiloh, Gen. XLIX. v. 10.* Väitöskirjassa ei ole mitään viitettä Aeneliuksen väitökseen, vaikka dissertaatiot ovat käsittelytavoiltaan osin samankaltaisia. Hasselin väitöksessä uudemman tutkimuksen osuus on kuitenkin huomattavasti suurempi.[80]

---

[78]Verbi στροβόεσθαι = ἰλιγγιάειν ‘huimata’, LSJ. *Shilo*-sanat ovat tekstissä hepreaksi. Teksti ja käännös on jaettu tässä kappaleisiin.
[79]Väitöksen viimeinen sivu on painettu teokseen Laine 1996, 96.
[80]Vall. 1616. Hasselin väitöksessä annetaan ensin tekstikohta hepreaksi, sitten kreikaksi (*Septuaginta*) ja esitellään myös käännöksiä, kuten Lutherin ('der Helt') sekä suomen- ja ruotsinkieliset käännökset (s. 1–2).

Väitöskirjan esipuhe kreikaksi

Anders Wanochiuksen johtamassa väitöksessä vuodelta 1684 on kahden sivun mittainen (47 r.) kreikankielinen esipuhe Εἴσοδος καὶ Προαύλιον. Väitöksen otsikkokin alkaa kreikaksi: Γύμνασμα ὀρκολογικόν, *sub formali politico-historico exhibitum* ('Tutkielma vannomisesta esitettynä poliittis-historiallisessa muodossa').[81] Vaikka kyseessä ei ole *pro gradu* -väitös, kirjoittaja on kuitenkin respondentti Johannes Julinus.[82] Julinus tarkastelee esipuheessa väitöksen aihetta, valoja ja vannomista ja kertoo väitöksensä tärkeimmän väitteen: ilman pitäviä sopimuksia, valoja, ei olisi yhteiskuntiakaan. Hän aloittaa vakioaiheella todetessaan ihmisen olevan läpeensä sosaalinen olio, ζῷον τὸ ὅλως πολιτικόν – siis Aristoteleen *Politiikan* tunnettua kohtaa mukaillen (1.1253a). Yhteisöllisyys ilmenee Julinuksen mukaan siinä, että ihminen pitää arvossa toisten järjellisten olentojen ystävyyttä (ἑταιρία) eikä niin kuin villieläimet vetäydy yksinään luolansa sopukoihin tai kuten linnut muuta pois. On kuitenkin olemassa myös toisenlaisia ihmisiä:

> Οἱ τοιγαροῦν ἠρεμίται [po. ἐρεμῖται] μισάνθρωποι καὶ ἀπόλιδες ἄνευ τῆς πολιτείας καὶ συνοικίας διάγοντες. ἀληθῶς ἐλεεινοὶ καὶ μὴ [po. οὐ] ἑαυτοῖς, οὐδ᾽ ἑτέροις χρήσιμοι·

> Siispä erakot ovat ihmisvihaajia ja epäsosiaalisia yksilöitä, jotka elävät ilman yhteisöä ja yhteiseloa. He ovat todellakin säälittäviä, eivätkä he ole itselleen eivätkä muille hyödyllisiä. (Esipuhe, rivit 6-8, Vall. 4195)

Politiikan ensimmäisessä kirjassa myös Aristoteles arvostelee epäsosiaalista, *polikseen* sopeutumatonta ihmistä (ἄπολις). Aristoteleen mukaan epäsosiaalinen on jo luonnoltaan alempiarvoinen, eräänlainen epäihminen, ikään kuin peto – tai jumala. Julinuksen näkökulma on puolestaan kristillisen etiikan mukainen. Hän kysyy, miten ihminen voi tehdä laupeuden töitä (ἔργα τῆς ἀγάπης), jos elää erossa muista? Kuinka hoidettaisiin (οἰκοδομηθήσεσθαι) kirkon, Jumalan ja kaupungin asioita? Jumala nimenomaan valitsi ihmisen ihmiselle opettajaksi eikä asettanut esimerkiksi enkeleitä meitä opettamaan.

Ystävyys-teeman jälkeen Julinus siirtyy käsittelemään valtiota (πολιτεία), eli käsittelytapa noudattaa *Politiikan* etenemistä pienemmästä yksiköstä suurempaan. Aristoteleella

---

Toisessa luvussa (§ II) esitellään erilaisia lukutapoja tukeutuen Huntlaeukseen, Talmudiin ja midrasheihin. Seuraavassa luvussa käsitellään etymologiaa sekä sitä, miten kohta kokonaisuudessaan on ymmärrettävä. Pohditaan mahdollisuutta, että *shilo* viittaa Sauliin, Davidiin tai Jerobeamiin (s. 5–7). Viidennestä luvusta lähtien tarkastellaan tulkintaa *shilosta* Messiaana tukeutuen mm. Hottingerukseen ja Caloviukseen.

[81]Vall. 4195. Eteläsuomalainen Elias Woivalenius kirjoitti Julinukselle kreikankielisen väitösonnittelun. Hänen Wanochiuksen johdolla tehty *pro gradu* -tutkielmansa (1685) käsitteli puolestaan uskollisuudenvaloja (Vall. 4197). Myös hän sai väitöskirjaansa kreikankielisen onnittelun.

[82]Vallinkoski 1967–69, 94 (*respondens et auctor*). Julinusta on pidetty eteläsuomalaisena, mutta Laguksen 1891, 175 mukaan hän oli smoolantilainen. Julinus (k. 1693) toimi jo ennen valmistumistaan Laitilan kappalaisen viransijaisena ja myöhemmin vakinaisena. Julinus laati myös *pro gradu* -väitöksensä Wanochiuksen johdolla v. 1685 (Vall. 992).

alkusoluna on perheyksikkö (οἶκος) ja lopputuloksena kaupunkivaltio (πόλις). Julinus lähtee abstraktimmasta ihmisten keskinäisestä riippuvuudesta, joka ilmenee ystävyytenä (ἑταιρεία) ja päätyy sitä kautta yhteisöön (πολιτεία).[83] Jumala on jakanut lahjoja eri tavalla (περιποικίλως), ei yhdelle kaikkia, vaan kullekin välttämättä tarvittavat. Yhdessä asumisen seurauksena syntyy myös yhteisomistus.[84] Siten myös valtio, yleinen järjestys, ihmisten keskinäinen avunanto (φιλανθρωπία) säilyvät. Rakennetaan katuja (πλατεῖα, ῥύμη), perustetaan yliopistoja, ja syntyy eri ammattialoja: maanviljelys, tekniikka, rakennustaito. Julinus toteaa, että kaupungin ja valtion synty on tapahtunut tällä tavalla, kuten historia todistaa.[85]

Yliopiston mainitsemisen kautta Julinus pääsee käsittelemään eri tieteenaloja. Hän asettaa valtio-opin (πολιτική) kaikkien oppien kuningattareksi. Hän mainitsee myös kieliopin, joka on oikein kirjoittamista, ja logiikan:

> ἡ λογικὴ περὶ πάντος θέματος καὶ προβλήματος διαλογιζομένη περὶ ζητημάτων ἀμφισβητησίμων ἀνασκευαστικῶς καὶ κατασκευαστικῶς συλλογιζομένη συζητεῖ.
>
> Logiikka tutkii analysoiden kaikkia propositioita ja ongelmia muovaten syllogismeja kiistanalaisista kysymyksistä puolesta ja vastaan. (Esipuhe, rivit 31–35. Vall. 4195)

Julinus on ottanut lauseen lähes suoraan Gezeliuksen Tartossa kreikantamasta Comeniuksen *Januasta* (1648). Erona on lähinnä vain se, että Julinus käyttää fraasia ἀνασκευαστικῶς καὶ κατασκευαστικῶς, kun *Januassa* on prepositiot ὑπὲρ καὶ ἀντί ('puolesta ja vastaan').[86] Logiikan jälkeen Julinus mainitsee matematiikan, mutta palaa uudelleen valtio-oppiin. Juuri valtio-opin alaan kuuluu tämäkin tutkielma valoista, joka on tehty "harjoituksen vuoksi" (ἀσκήσεως ἕνεκα). Julinus kertoo jakaneensa tutkielman yhdeksitoista lyhyeksi probleemaksi. Aivan lopuksi Julinus kertoo, ettei kirjoittanut tätä esipuhetta kreikaksi (ἑλληνιστί) "mahtaillakseen, vaan kirjoittajien vuoksi".[87]

Julinus ei viittaa esipuheessaan yhteenkään antiikin auktoriin toisin kuin itse väitöstekstissä, jossa hän siteeraa kirjoittajia komediakirjoittaja Aleksiksesta juutalaiseen Filoniin sekä sivun verran jotakin kreikkalaista kirjoittajaa, jonka nimeä ei mainitse.[88] Hän ilmoittaa, ettei ole kääntänyt kyseistä kreikankielistä tekstiä latinaksi, koska käännökselle ei ole tilaa ja koska rivien merkitys on selvä. Hän siis luottaa lukijan kreikantaitoon. Kohdassa puhutaan, kuten

---

[83]Myös Aristoteleen mielestä ystävyys (φιλία) yhdistää kaupunkivaltion jäseniä (*EN* 8.1.1155a22–24). Toisaalta tämä ajatus esiintyy etenkin hellenistisen ajan filosofeilla, kuten epikurolaisilla ja stoalaisilla.

[84]Vall. 4195, esipuhe, rivit 19–20: ἡ δὲ τῶν κτημάτων κοινωνία διὰ συμβιώσεως περικαλῶς ὑπάρχει. Julinus tarkoittaa siis ihmisten yhteisesti omistamia ja kaikkien käytettävissä olevia hyödykkeitä.

[85]Vall. 4195, esipuhe, rivit 25–26: Ταύτην δ᾽ εἶναι τῶν πόλεων καὶ πολιτείων ἄρχην, αἱ ἱστορίαι παλαιαὶ συμμαρτυροῦσι.

[86]Gezelius 1648, 190 nro 750 (osa): Περὶ πάντος θέματος καὶ προβλήματος διαλογιζομένη περὶ ζητημάτων ἀμφισβητησίμων ὑπὲρ καὶ ἀντὶ συλλογιζόμενος, συζητεῖ.

[87]Vall. 4195, esipuhe, rivit 45–46: μηδαμῶς ἀλαζονείας χάριν, ἀλλὰ τῶν συγγραφέων ἕνεκα. Συγγραφεύς tarkoittaa perusmerkityksessään proosan kirjoittajaa, LSJ. Schrevelius: συγγραφεύς *auctor*.

[88]Vall. 4195, sivut 28–29. Sitaattia edeltää lause: *Huc pertinet aureum illud*, μνημονευτικόν, *quod abscribere non pigebit.*

kreikankielisessä esipuheessakin, epäsosiaalisista henkilöistä, jotka ihmisvihansa (μισανθρωπία) vuoksi ovat epäseurallisia.

Ilmeisesti "kirjoittajien vuoksi" tarkoittaa sitä, että itse aihe ja sen lähteistö jo houkuttelivat Julinuksen kirjoittamaan ainakin esipuheen kreikaksi. Julinuksen varma esitystapa olisi rohkaisevan professorin johdolla saanut hänet ehkä kirjoittamaan koko väitöksen kreikaksi. Kreikan professorina toimi vuosina 1682–1684 Gabriel Forthelius, jonka toimikausi jäi maineettomaksi.[89] Simon Paulinus astui pyhien kielten professorin oppituoliin 9.10.1684.[90] Julinus väitteli puolitoista kuukautta myöhemmin eli 29.11.1684.

III.B. OPINNÄYTEPUHEET

Opinnäytepuheet olivat akateemisia opinnäytteitä, jotka esitettiin julkisissa puhetilaisuuksissa. Kuten väitöstilaisuuden, ei puhetilaisuuksienkaan yleisö rajoittunut pelkästään akateemisiin piireihin. Petrus Gyllenius kertoo päiväkirjassaan pitäneensä 16.3.1651 puheen nimeltä *De Christo Salvatore nostro* suuressa luentosalissa, jossa oli ollut läsnä suuri joukko "aff Prof., assessoribus, Nobilibus, Sacerdotibus Pastoribus, Magistris et Studiosis".[91]

Konstituutioiden mukaan retoriikan professori ohjasi kirjoitusharjoituksia ja laati puheiden dispositioita.[92] Ylioppilaat olivat velvollisia puheen kirjoitettuaan näyttämään sen professorille, joka tarkasti niin sisällön kuin muodon ennen puheen julkista esittämistä tai painamista. Puheet painettiin usein vasta esittämisen jälkeen. Retoriikan tai jonkin muun alan professori tai rehtori laati kutsun (*programma*, *intimatio*), jossa hän esimerkiksi perusteli puheen aiheen valintaa ja ylisti puheenpitäjää. Kutsu puhetilaisuuteen painettiin usein oraation liitetekstiksi. Joskus kutsu oli vain käsinkirjoitettu ilmoitus ja vasta painettuun puheeseen professori laati huolellisemman *programman*. Kutsuja painettiin myös itsenäisinä lehtisinä, jolloin ne ilmestyivät jo ennen puhetilaisuutta.[93] Jos 1600-luvun dissertaatio muistuttaa suppeudessaan nykyistä seminaariesitelmää, josta kaikilla seminaarin osanottajilla on omat kappaleensa, muistuttaa opinnäytepuhe kongressiesitelmää, joka julkaistaan (jos julkaistaan) vasta esittämisensä jälkeen. Aivan kuten kongressiesitelmä, saattoi opinnäytepuheen esitetty muoto poiketa painetusta kirjallisesta.

---

[89]Heikel 1894, 89 ja Halén 1993, 142.
[90]Virkaanastujaispäivämäärä, ks. Mel. 957.
[91]Hausen 1882, 162.
[92]Schybergson 1918, 43.
[93]Tieto oraatiosta levisi laajalle. Petter Schäfer mainitsee vankilapäiväkirjassaan 3.10.1710: "Vaktimestari näytti rektori Jusleniuksen intimaation, että Tammelin oreeraa greefi Carl Nijrothin ylitsen Academiassa." Piispa 2000, 57–58.

Latinankieliset puheet opeteltiin ulkoa.[94] Pitkän oraation ulkoa lausuminen oli osoitus hyvästä muistista, jota arvostettiin ja koulutuksessa korostettiin. Muutamissa kreikankielisissä oraatioissa on nimiösivulla erikseen mainittu *ex memoria*. Silti kaikkia puheita ei välttämättä opeteltu ulkoa. Israel Nesseliuksen kreikankielisen puheen käsikirjoitus (v. 1721) on ilmeisesti ollut puhetilaisuudessa käytetty konsepti, sillä se on kirjoitettu huomattavan suurikokoisella käsialalla, taaten siis sen, että tekstistä sai esitystilanteessa varmasti selvän.[95] Professori Nesseliuksen merkittävää puhetta ei koskaan painettu. Jos kreikankielistä puhetta ei painettu tai se painettiin vasta puhetilaisuuden jälkeen, kopioitiinko esimerkiksi tärkeimpiä kuulijoita varten puheen konseptia – niin että puhetta olisi helpompi seurata?

Oraatioiden sisällön lisäksi valvottiin myös sitä, että ylioppilaat olivat niitä kuuntelemassa. Stipendiaateilta edellytettiin, että he vähintäänkin olivat puheita kuuntelemassa, jos eivät pitämässä. Monet opinnäytepuheen pitäjät olivat stipendiaatteja. Varsinkin stipendiaattien oli tärkeätä pyrkiä julkaisemaan paljon: mitä enemmän painettuja tekstejä, sitä helpommin pysyi stipendiluettelossa. Puhetilaisuuksien päivät olivat Turussa aluksi keskiviikko ja lauantai, vuodesta 1681 alkaen keskiviikko, torstai ja perjantai. Tämän perusteella puheita odottaisi olevan määrältään yhtä runsaasti kuin dissertaatioita. Turun akatemian 1600-luvulla pidettyjä opinnäytepuheita on säilynyt kuitenkin vain noin 190 kappaletta. Ajalta ennen Turun akatemian perustamista 1600-luvun loppuun (1590–1699) tunnetaan 38 suomalaisten ulkomailla pitämää puhetta.[96] Puheita siis pidettiin enemmän kuin painettiin ja osa painetuistakin on kadonnut. Ehkä vain parhaimmat puheet painettiin tai ehkä muu kirjallisuus koettiin tärkeämmäksi painattaa.

Osakunnilla oli merkittävä rooli puhe- ja väittelyharjoitusten pitämisessä.[97] Jos oraatioita pidettiin ensisijaisesti puheharjoituksina, painamista ei ilmeisestikään nähty niin olennaisena kuin väitöskirjojen kohdalla. Ylioppilaan kirjallista kielitaitoa mittasi etenkin *pro gradu* -väitös. Oraatio korvasi *pro exercitio* -väitöksen, joka mittasi väittelytaitoa. Puheen pitäneeltä ei vaadittu kahta väitöskirjaa. Toisaalta meille säilyneet puheet ovat tyyliltään usein elävämpiä – kaunopuheisempia – kuin dissertaatiot. Painettu puhe oli yhtä lailla, jollei enemmänkin kuin väitöskirja, näyttö kirjallisesta taidosta ja retoriikan hallinnasta.

Kaikki oraatiot eivät olleet pelkästään opinnäytteitä. Juhla- ja muistopuheet olivat jo ansioituneiden akateemisten henkilöiden aluetta. Turun akatemian tuotteliain juhlapuhuja latinan kielellä oli retoriikan professori Daniel Achrelius, joka laati kaksitoista hautajais- ja kymmenen juhlapuhetta. Silti *eloquentian* professorin velvollisuuksiin ei kuulunut juhlapuheiden pitäminen

---

[94]Ks. Sarasti-Wilenius 2000, 209–210: *memoria* yhtenä retoriikan viidestä osa-alueesta.

[95]UB Cod. Gr. 65. Tässä 54 sivua pitkässä puheessa on vain noin 18 riviä sivulla. Puhe pidettiin luterilaisuuden riemuvuoden kunniaksi.

[96]Laine 1997, 24 (Esko Laine) ilmoittaa turkulaisten oraatioiden luvuksi 188 puhetta. Luvusta puuttuvat kreikankieliset puheet Gelzeniuksen puhetta lukuunottamatta. Ks. myös SKB, Hakemisto, 562–566 Turun akatemiassa pidetyt puheet; SKB, Hakemisto, 567: Ulkomailla pidetyt puheet. Burgmanin puhe (1660) on jälkimmäisessä osastossa, vaikka Burgman piti sen Turussa. 1720-luvulla Turun akatemiassa tehtiin päätös, ettei kirjastossa säilytetä opinnäytepuheita – tämä vaikutti tietysti niiden säilymiseenkin.

[97]Laine 1997, 24, 43–44 (Esko Laine).

ex officio.[98] Juhlapuheilla juhlistettiin samoja akateemisia tilaisuuksia, joihin laadittiin epideiktisiä pientekstejä. Ylioppilaan opinnäytteenä pitämä puhe saattoi kuitenkin olla professorin juhlapuheen veroinen, jopa etevämpi. Kaikkiaan Turun akatemian juhlapuheita ei ole säilynyt paljon – 1600-luvulta tiedetään vain parisenkymmentä juhlapuhetta.[99] Isonvihan jälkeen on säilynyt muutamia Turun akatemian juhla- ja hautajaispuheita, mutta ei enää opinnäytepuheita.

Oraatioiden dispositio perustui antiikin retoriikkaan. Antiikin aikana tarkimmin oli eksplikoitu oikeuspuheen rakenne. Oikeuspuheen esipuheessa puhuja pyrki ensin kiinnittämään yleisönsä huomion (*captatio benevolentiae*). Sitten hän kertoi, mikä tapaus on kyseessä. Oikeuspuheen *propositiona* oli se, mitkä asiat kyseisessä tapauksessa olivat yhteisesti hyväksyttyjä, mitkä kiistanalaisia. Sitten puhuja kertoi, mitä puolia aikoo niistä esitellä. Hän todisti omat tapausta koskevat väitteensä oikeiksi (*confirmatio*) ja vastustajien väitteet vääriksi (*refutatio*) ja päätti puheensa (*conclusio*). Achreliuksen mukaan (1687) epideiktisessä puheessa *propositio* ja *confirmatio* ovat välttämättömiä. Miltopaeuksen mukaan (1669) *confirmatio* ei ole välttämätön, jos asia on itsestään selvä.[100]

III.B.1. Runopuhe (*oratio metrica*)

Uuden ajan kirjallisuudessa runous oli retorisoitunutta, mutta toisaalta suorasanainen puhe "runollistui": pitkiä puheita kirjoitettiin mittaan. Vuonna 1623 Rostockin ylioppilas Jacobus Neubauwer julkaisi noin 550 heksametrisäettä (20 sivua) pitkän tekstin, jonka otsikossa on aiheen lisäksi annettu kirjallinen laji: *Oratio Metrica de miserrima omnium rerum mutatione*.[101] Vielä tätäkin laajempi on Johannes Conraduksen lähes 700 heksametrisäettä (22 s.) sisältävä kreikankielinen runo, jonka aiheena on Kristus puutarhurina: ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΗΠΩΡΟΣ ἤτοι ἔπος αἰτιῶδες (Wittenberg 1610).[102] Conraduksen runon otsikossa ei puhutakaan runopuheesta, vaan "etiologisesta eepoksesta". Upsalassa Samuel Wretensis julkaisi vuonna 1624 joulurunon, joka käsittää kymmenen sivua.[103]

Näihin säemääriin Ruotsin valtakunnassa julkaistut kreikankieliset runopuheet eivät yllä. Johan Paulinuksen *Magnus Principatus Finlandia* (Upsala 1678) käsittää vain 379 säettä. Sen

---

[98]Sarasti-Wilenius 2000, 35, 57–64.
[99]Ks. SKB, Hakemisto, 564 luettelee 14 juhlapuhetta, joista vain kolme Achreliuksen.
[100]Sarasti-Wilenius 2000, 158–169, erityisesti 161–162. Sarasti-Wilenius on analysoinut kahden Achreliuksen puheen disposition.
[101]*Jubilaeum academiae* nro. 11, A2–C3v. Puheessa murehditaan moraalin löystymistä – surraan mm. sitä, että äidit eivät imetä enää lapsiaan (B1).
[102]*Jubilaeum academiae* nro. 42, A2–C4v. Conradus käsittelee puutarhaa Jeesuksen elämän näyttämönä (esim. Jeesus vangittiin Getsemanessa), mutta ennen kaikkea symbolina. Puheen marginaalissa on latinankieliset väliotsikot.
[103]Fant 1775–86 I, 65.

otsikossa ei viitata puheeseen, vaan yksinkertaisesti runoon tai lauluun eepoksen kielellä (*carmen epicum*). Paulinus ei puheen missään vaiheessa puhuttele kuulijoita, kuten oraatioissa oli yleensä tapana alussa ja lopussa. Tämän perusteella Paulinuksen *Finlandia* olisi siis *carmen*, ei *oratio metrica*. Martinus Brunnerus nimittää onnittelussaan kuitenkin Paulinuksen runoa puheeksi (*oratio*). *Finlandian* toisen painoksen (1694) otsikossa myös mainitaan, että runo on esitetty harjoituksen vuoksi (*exercitii causa*). Paulinuksen runo oli siis opinnäytepuhe, ja se pidettiin jonakin sellaisena päivänä Upsalan yliopistossa, joka oli varattu puheharjoitusten pitämistä varten.

Vuonna 1625 Laurentius Fornelius laati runon (382 eleg.), jossa ylisti Upsalan yliopistoa, sen ylioppilaita ja vapaita tieteitä. Sen otsikko alkaa sanalla ΕΥΚΛΗΡΙΣΤΙΚΟΝ. Säemäärältään se on siis hiukan pidempi kuin Paulinuksen *Finlandia*, mutta silti ei mikään Forneliuksen runon otsikossa, liiteteksteissä (joita on vain latinankielinen dedikaatio) tai itse tekstissä viittaa siihen, että se on runopuhe.[104] Samana vuonna kuin Paulinus esitti *Finlandiansa* (1678), julkaisi Olaus Swanberg runon (214 eleg.) maineikkaan historioitsijan ja juristin Johannes Locceniuksen muistoksi. Runo on otsikoitu "idylliksi". Swanberg käyttääkin pohjatekstinään Moskhoksen nimiin pantua runoa *Bionin valitus*. Julkaisussa ei kuitenkaan missään mainita, että se olisi runopuhe (ts. muistopuhe). Se on siis pitkä hautajaisruno, muistoruno, ei runomuotoinen muistopuhe.

Kreikan kielellä kirjoitettiin siten pitkiä, runomuotoisia tekstejä, jotka eivät aina olleet runopuheita. Vuonna 1619 Rostockin yliopiston juhliessa sataa vuottaan, julkaistiin mittava yhteisjulkaisu, joka sisälsi myös kreikan professorin Johannes Posselius nuoremman onnittelun, Εὐχαριστήριον (100 eleg.).[105] Turussakin kirjoitettiin muutama pitkä runoteksti: vuonna 1689 Georgius Ståhlberg tervetulotoivotuksen (*epibaterion*) (82 eleg.) ja vuonna 1728 Johan Welin surunvalitteluruno (127 heks.). Kummankaan julkaisun nimiösivuilla ei viitata siihen, että ne olisivat runopuheita. Ståhlbergin, Welinin, Wretensiksen ja Posseliuksen runot juhlistavat siis jotakin tilaisuutta tai tapahtumaa. Ne on saatettu siinä esittää, lukea ääneen, aivan kuten runopuheet. Ne ovat pitkiä runoja, mutta eivät runopuheita.

Runomuotoisessa pitkässä tekstissä saattoi olla viittaus siihen, että se tehtiin "harjoituksen vuoksi", jolloin se oli selkeästi opinnäytepuhe. Sen sijaan runomuotoinen juhlapuhe ei juurikaan eronnut juhlaan sepitetystä pitkästä runosta, koska kriteerinä ei ollut pituus eikä se, että runo esitettiin. Myös pitkät runot olivat "retorisoituneita", noudattivat retoriikan ohjeistoa. Vaikeus erottaa runo puheesta ja runopuhe runosta kuvastaa uuden ajan alun retoriikan ja poetiikan liittoa: *oratio metrica* ja pitkä *poema rhetorica* olivat lähes sama asia.

---

[104] Floderus 1785–89, 15–20 viittaa siihen runona (*poëma*), mutta niin hän tekee myös Paulinuksen *Finlandiankin* kohdalla, 77–80.
[105] *Jubilaeum academiae* nro. 1, s. 501–502.

Ruotsin kreikankielisten oraatioiden joukossa suorasanaisia puheita on vähemmän kuin runomuotoisia.[106] Turussa sen sijaan laadittiin enimmäkseen suorasanaisia kreikankielisiä puheita. Suorasanaisuus kuvastaa Turun humanistikreikkaa yleisemminkin: myös epideiktisissä pienteksteissä Turussa suosittiin proosamuotoa.

Kreikankielisiä puheita ei pidetty vain yliopistoissa, vaan myös kymnaaseissa. Strängnäsin kymnaasissa 17-vuotias Laurentius Norrmannus kirjoitti vuonna 1667 Jeesuksen kärsimyksistä runopuheen, jossa on vaikuttava kuvaus Jeesuksen astumista Haadekseen, jonka sisimmässä odottaa käärmeiden ympäröimä kaameasilmäinen Persefone.[107] Andreas Thermaenius piti seuraavana vuonna Västeråsin kymnaasissa runopuheen kreikan kielen hyödyllisyydestä kaikille tieteille ja opinaloille.[108] Puhe alkaa Hellaan ylpeyden Ateenan ylistyksellä. Thermaenius ylistää myös kreikan kieltä ja mainitsee Platonin nimen. Hän esittelee eri tieteitä viittaamalla tiheästi antiikkiin, kuten historian yhteydessä Jasoniin ja kultaiseen taljaan sekä Troijan sotaan; pyhien kielten yhteydessä Khrysostomokseen. Norrmannuksen ja Thermaeniuksen opinnäytepuheita ei painettu, mutta käsikirjoitukset ovat säilyneet. Tallella on myös Andreas Victorinuksen pitämä kreikankielinen suorasanainen jäähyväispuhe hänen siirtyessään Skaran kymnaasista Upsalan yliopistoon vuonna 1692.[109] Suomessa Viipurin tai Porvoon kymnaaseissa ei kreikankielisiä koulupuheita tiettävästi pidetty.

III.B.2. Ulkofennica

Upsalan yliopistossa pidettiin 1631–1721 yli kaksikymmentä kreikankielistä puhetta, joista yhden sepitti suomalainen Johan Paulinus. Upsalassa harrastettiin pääosin runopuheita. Muutamissa suorasanaisissa puheissa on erikseen maininta, että ne on pidetty ulkoa – ilmeisesti sen takia, että puheen ulkoa opettelu kreikaksi ei ollut itsestäänselvää.[110] Toisaalta runomuotoisen puheen ulkoa opetteleminen katsottiin olevan helpompaa kuin suorasanaisen.

Turun pyhien kielten ja retoriikan professorina vuosina 1705–1713 toimineen Israel Nesseliuksen kreikankielisen puheen käsikirjoitus on säilynyt kahden hänen Turussa pitämänsä luennon välissä.[111] Sisällön perusteella se ajoittuu kuitenkin vasta Kaarle XII:n jälkeiseen

---

[106]Vrt. Liite 2. Oraatiot.

[107]Puhetta ei painettu. Ote siitä, ks. Floderus 1785–89, 50.

[108]*De praestantia & utilitate lingvae Graecae in omnibus scientiis & disciplinis*, Floderus 1785–89, 55–61 antaa runsaasti tekstinäytteitä ja viittaa siihen runopuheena (*oratio metrica*). Dos. Erkki Sironen julkaisee nämä Normannuksen ja Thermaeniuksen hienot kymnaasipuheet yhteiseditiona vuonna 2004.

[109]Fant 1775–86 II, 89.

[110]Ks. Liite 2. Oraatiot, nrot 5, 7 ja 8. Kaikista puheen pitopaikka ei ole tiedossa.

[111]UB R 25, jossa Israel Nesseliuksen luentoja. Käsikirjoituksessa on ensin Nesseliuksen virkaanstujaisluento, jossa on vuosi 1706. Sitten seuraa Turussa pidetty *Collegium linguae Graecae privatis discipulis exhibitum atque communicatum, Aboae* 1704, jonka allekirjoituksena on "Gab. H. Peldan". Tämän jälkeen on kreikankielinen puhe ilman tekijä- tai kopioitsijamerkintää. Sitten seuraa *Collegium linguae Romanae, Aboae* 1709, jonka ensimmäisenä luentona on *De eloqventia*. Nesselius nimitettiin retoriikan professoriksi 18.5.1707. Tengström 1836, 22.

aikaan.[112] Puhe käsittelee oraakkeleiden vaikenemista ja siinä on runsaasti viiteitä Kreikan kirjallisuuteen.[113] Lisäksi on lukuisia lainauksia Uudesta testamentista ja muutamia viitteitä Rooman (Tacitus) ja uudempaan kirjallisuuteen (Machiavelli). Tämä puhe toimi pohjana Nesseliuksen myöhemmälle puheelle luterilaisuuden riemuvuoden kunniaksi 1721. Molempien puheiden lopussa Nesselius viittaa Sofokleen *Antigoneen*. Jälkimmäisen puheen otsikkona on kuninkaan puhuttelu: "Kaikkein majesteettisin, kunnioitettavin ja parhain kuningas".[114] Kuningas saattoi olla kuuntelemassa puhetta, vaikka puheissa voitiin puhutella henkilöitä heidän olematta läsnä.

Esittelen seuraavassa kahta ulkomailla pidettyä oraatiota. Toisen piti Martinus Brennerus, jonka juuret olivat Suomessa ja toisen Gabriel Lagus, joka oli suomalainen Turun ylioppilas opintomatkalla Greifswaldin yliopistossa.

Martinus Brennerus: Juopumuksesta (Upsala 1643)

Martinus Brenneruksen (1626–1673) isä oli Tukholman pormestari Knut Brenner, joka oli syntynyt Suomessa.[115] Martinus Brenneruksesta tuli hovioikeuden asessori vuonna 1655, ja hänet aateloitiin 1664.[116] Upsalan ylioppilaana hän piti kreikankielisen puheen juopumuksesta tai juoppoudesta heinäkuussa 1643 ja nimiösivun mukaan lausui sen ulkoa (*ex memoria*). Painettuna puhe käsittää 11 kvarttokokoista sivua (245 riviä). Puheen tekee erityisen mielenkiintoiseksi se seikka, että se on lyhennelty käännös suomalaisen Andreas Keckoniuksen samanaiheisesta, vain neljä vuotta aiemmin, helmikuussa 1639 Upsalassa pitämästä latinankielisestä puheesta.[117] Toisaalta ylioppilas Gabriel Brennerus oli pitänyt Upsalassa jo vuonna 1634 myös samasta aiheesta latinankielisen puheen, jonka hän oli omistanut muun muassa Martinus Brenneruksen isälle (SKB 679). Oliko lainausketju siis G. Brennerus (1634) – Keckonius (1639) – M. Brennerus (1643)? Keckonius (1639) käyttää samoja viitteitä kuin Gabriel Brennerus (kuten Sananl. 23:31), mutta pääosin Keckonius on järjestänyt puheensa toisin ja hänellä on enemmän viitteitä antiikkiin. Opinnäytepuheita pidettiin usein samoista aiheista, jolloin niissä käytettiin samoja lähteitä ja viitteitä. Brennerus-suvun innostuksesta aiheeseen kertoo vielä se, että suomalainen Zacharias Brennerus piti Tarton yliopistossa vuonna 1691 puheen samasta aiheesta – jälleen kreikan kielellä.[118]

---

[112]Puheen alussa Nesselius viittaa siihen, että on palannut takaisin "tähän kaupunkiin" kymmenen vuoden jälkeen. Nesseliuksen Turun kausi kesti noin kymmenen vuotta. Puheessa viitataan myös kuninkaan kuolemaan äskettäisenä tapahtumana. Kaarle XII kuoli v. 1718.

[113]Viitteet ovat puheen marginaalissa. Nesselius viittaa mm. seuraaviin auktoreihin: Plut. *De def. or.*, Hes. *Op.*, Pl. *Apol.*, Procl., Hdt., Arist. *Rh.*, Isocr. *Paneg.*, Diod. Sic., Paus., Str., Lib., Polyb., Xen. *Cyr.*, Dem., Hom., Theoc. *Id. 14* ja Soph. *Ant.*

[114]UB Cod. Gr. 65: Βασιλειότατε καὶ Εὐσεβέστατε καὶ Πάντ᾽ ἄριστε Βασιλεῦ.

[115]Ks. Mel. 170[2], biografiset tiedot. Fant 1775–86 I, 121.

[116]Fant 1775–86 I, 121–122 ja alaviite b.

[117]SKB 2057. Keckonius kirjoitti Upsalassa kreikankielisen puheonnittelun. Ks. Liite 2. Puheonnittelut, nro 3.

[118]Fant 1775–86 I, 122 alaviite b. Tästä puheesta tuonnempana, s. 406 n159.

Henricus Ausius kirjoitti kutsun (päiväätty 6.6.1643) Martinus Brenneruksen puheenpitotilaisuuteen. Kreikan professori ei mainitse, että kyseessä on käännöslyhennelmä. Ilmeisesti hän ei ollut siitä tietoinen. Toisaalta puhe on ollut niin suuritöinen, että se on jo sinänsä hyvin täyttänyt tehtävänsä kreikan kielen harjoituksena. Oraation sisällön keksimisen (*inventio*) ja sen jäsentelyn (*dispositio*) Brennerus kuitenkin plagioi suoraan Keckoniukselta.

Rakenteeltaan Keckoniuksen puhe (12 sivua) ei ole kovin selväpiirteinen. Johdantona on valitus nykyajan turmeltuneisuudesta, jonka yhtenä ilmentymänä on juopottelu (A3r–v). Perusväittämänä odotetusti on, että juoppous on pahasta ja vaarallista. Asian käsittelyssä (A3v–B3v) Keckonius tarkastelee humalan ja juoppouden fysiologisia, psyykkisiä ja moraalisia vaikutuksia siteeraten antiikin kirjallisuutta ja kristillisiä tekstejä. Hän ottaa vertausesimerkeiksi Antoniuksen ja Kleopatran sekä Aleksanteri Suuren. Perusväittämän kumoamisena (*refutatio*) hän esittää aivan lopuksi kysymyksen, eikö viini ole luotu myös ihmisiä ilahduttamaan (B3v–B4r). Lopetuksessa (B5r–v) hän varoittaa juoppoudesta: viattomasta alusta voi päätyä loputtomaan *gehennaan*. Keckoniuksen puheessa viitteet teoksiin ovat marginaalissa. Martinus Brenneruksella ei sellaisia ole.

Kreikankielisen puheensa johdannossa (Br–v) Brennerus on lyhentänyt kuulijoiden puhuttelua: hän mainitsee vain erinomaiset kuulijat (ὦ ἀκροαταὶ μεγαλοπρεπέστατοι). Keckoniuksellakin on *Auditores exoptatissimi*, mutta hän huomioi myös professorit, "isät" ja mesenaatit asiaankuuluvine superlatiiveineen. Johdannon Polykarpos-sitaatin Brennerus on kääntänyt Keckoniuksen tekstistä, ei katsomalla 100-luvulla eläneen piispan kreikankielistä alkutekstiä. Tämä on hänen käytäntönsä läpi puheen. Keckonius mainitsee, että Aristippos on verranut hyvän viinapään miehiä muuleihin (A4). Brennerus kääntää Keckoniuksen pohjalta eikä alkutekstistä (Diogenes Laertios 2.73), jota Keckonius ei tosin ole maininnutkaan.[119] Keckonius viittaa myös *Demonikokselle*-kirjoitelmaan, jossa myös puhutaan muuleista, mainiten teoksen nimen. Koska *Demonikokselle* oli koulussa ja yliopistoissa luettu teksti, olettaisi, että edes tässä kohdassa Brennerus olisi noudattanut pseudo-Isokrateen sanamuotoa. Niin hän ei kuitenkaan tee: hän kääntää Keckoniuksen mukaan. Seuraavassa Keckoniuksen ja Brenneruksen tekstikohdat:

> *Nam menti, scribit ad Demonicum Isocrates, vino obrutae idem accidere videmus, quod curribus auriga excusso; siquidem currus spoliati rectore, nullo ordine rapiuntur: animus quoque ratione orbatus in multos errores incidit.* (Keckonius 1639, B1)
>
> Νόῳ γὰρ οἰνολήπτῳ, γράφει πρὸς τὸν Δημόνικον Ἰσοκράτης, τοῦτο προγίνεται, ὃ τῇ ἁμαξεῖ ἁρμηλάτου [ρο. ἁρμελάτου] ἐκκρούστου; ἁμαξὶς γὰρ ἀδίοπος ἀτακτεῖ· νοῦς τῆς διανοίας ἐρήμος πλανᾶται. (Brennerus 1643, B2v–Γ)[120]

---

[119]Brennerus käyttää muulista nimitystä οὐρεύς (B1v), Diogenes Laertioksella on ἡμίονος. Brennerus käyttää arkintunnuksina kreikkalaisia kirjaimia.

[120]*Ad Dem* 32: ὅταν γὰρ ὁ νοῦς ὑπὸ οἴνου διαφθαρῇ, ταὐτὰ πάσχει τοῖς ἅρμασι τοῖς τοὺς ἡνιόχους ἀποβαλοῦσιν· ἐκεῖνά τε γὰρ ἀτάκτως φέρεται διαμαρτόντα τῶν εὐθυνούντων, ἥ τε ψυχὴ πολλὰ σφάλλεται διαφθαρείσης τῆς διανοίας.

Brennerus käyttää humaltumisesta normaalia μέθη-sanaa, mutta myös sanaa κραιπάλη, joka tarkoittaa oikeastaan krapulaa (*crapula*) ja juominkeja. Keckonius (A4v) ja Brennerus (B2v) kuvaavat myös humaltumisen fysiologisia vaikutuksia. Brennerus on jättänyt Keckoniuksen luettelemista oireista kääntämättä kihdin (*cruciatus arthritici*) ja raukeuden (*gravedo*). Keckonius ja Brennerus turvautuvat myös tunteisiin vetoaviin huudahteluihin kirotessaan juopumuksen – samalla sitä puhutellen (*apostrofe*):

> *O pessima ebrietas! tu familiae efficis incuriam, tu pauperum negligis penuriam, tu bonarum denique artium oscitantem, aut nullam admittis culturam.* (Keckonius 1639, B1v)

> ῾Ω κακίστη κραιπάλη· σὺ τὴν ἀμέλειαν τῆς οἰκίας ποιεῖς, σὺ τῶν πενήτων ὑστέρησιν ἀφροντίζεις, σὺ τὴν φιλοτεχνίαν καταφρονεῖς. (Brennerus 1643, Γ)[121]

Sitten molemmat puhujat viittaavat Senecaan, jonka mukaan juoppous on itseaiheutettua mielisairautta.[122] Tämän jälkeen seuraa Brenneruksen puheen ainoa kohta, joka ei ole Keckoniuksen tekstin käännöstä, vaan jossa Brennerus on itse luonut tekstiä:

> Τὶ γὰρ τοῦ οἰνόφλυγος αἰσχρώτερον; Τίνι ἡ δυσωδία ἐν μάστακι, ἡ τάρβη ἐν σώματι; ὃς τὴν μωρότητα ἐᾷ τὰ πρυπτὰ [po. κρυπτά] ἐκφέρει; Τίνι ὁ νοῦς ἐξίσταται, καὶ τὸ πρόσωπον μεταμορφοῦται; ῾Ράδιον καὶ φανερόν ἐστι, τὴν κραιπάλην, τὰς οὐσίας καὶ τοὺς πλούτους πόλλοις πόνοις καὶ ταλαιπορίοις [po. ταλαιπωρίαις] παρεσκευσμένους διασπαράττειν.

> Sillä mikä on juopunutta häpeällisempää? Kenen suu haisee pahalle, kenen suu puhuu levottomia asioita? Se, joka antaa vallan hulluudelle, jonka salat tulevat julki? Kenen mieli on poissa raiteiltaan ja kasvot kokeneet muodonmuutoksen? On ilmiselvää, että juopottelu tuhoaa omaisuuden ja vaurauden, jotka on hankittu suurin ponnisteluin ja suurella vaivalla. (Brennerus 1643, Γv)

Keckonius siteeraa vastaavassa kohdassa Ambrosiusta ja Innocentiusta (B1v). Antoniuksen ja Kleopatran tarinassa kilpaillaan siitä, kumpi tarjoaa toiselle kalliimman aterian.[123] Tarina toimii vertausesimerkkinä rikkauden turmelevasta vaikutuksesta: molempien tapauksessa paheet tuhosivat terveyden lisäksi myös kuningaskunnan; molemmat tekivät myös itsemurhan. Toinen varoittava esimerkki on Aleksanteri Suuri. Hän oli aluksi oikeudenmukaisuuden, järkevyyden ja muiden hyveiden esikuva (παράδειγμα), mutta vaipui velttouteen ja antautui nautintoihin.[124]

Vastaväitteenä (*refutatio*) Keckonius esittää viinin ilostuttavan vaikutuksen ja viittaa Hipponaksiin: *eho, an Hipponacteo ita praeconio bibaculi addicti fuerint? nae vinum ad laetificandum cor hominis creatum?* Brenneruksselta viite kreikkalaiseen runoilijaan puuttuu;

---

[121]Brennerus ei ole huomioinut Keckoniuksen viimeisintä luonnehdintaa, että juopottelu ei "salli mitään kulttuuria".

[122]Keckonius 1639, B1v: *voluntaria insania*, Brennerus 1643, Γ: παραπληξία αὐθαίρετος.

[123]Brennerus käyttää Kleopatran viiniin pudottamasta helmestä runollista muotoa (μάργαρον), ei tavallista sanaa (μαργαρίτης) (Γ2v).

[124]Brennerus 1643, Γ2v: ῥαθυμεῖν ἀπέκλινε, καὶ ἑαυτὸν ταῖς ἡδοναῖς ἐπιδέδωκε. Vrt. Keckonius 1639, B3v.

hän kysyy yksinkertaisesti: "Eikö viini ilahduta sydäntä?" Sama ajatus oli kuitenkin jo Gabriel Brenneruksen puheen (1634) lopussa.[125] Gabriel Brennerus viittaa myös Nooan juopumukseen ja Lootiin. Heihin viittaa myös Keckonius, mutta kertoo myös Kaanaan häistä. Samalla hän toteaa, ettei näiden pyhien esimerkkiä pidä jäljitellä, vaan panna paremmaksi: *exempla quippe sanctorum non sunt imitationis sed emendationis* (B4). Tämän Martinus Brennerus on kääntänyt puolestaan seuraavasti: ὑποδείγματα γὰρ τῶν ἁγίων κακά, οὐ μιμητέον, ἀλλ᾽ ὀρθωτέον (Δv).

Gabriel Lagus: Ihmisruumiin ihmeellisyydestä (Greifswald 1665)

Kirkkoherran poika Gabriel Lepus kirjoittautui Turun akatemiaan 1657. Hän nautti stipendiä vuosina 1661–65, jolloin teki opintomatkan Greifswaldin yliopistoon.[126] Pommeriin kuuluva Greifswald liitettiin Ruotsin valtakuntaan 1647, joten Lepus oli vierailemassa oman maansa yliopistossa.[127] Kreikan oppituoli oli Greifwaldissakin, kuten Turussa, yhdistetty orientalistisiin kieliin.[128] Lagus kreikansi sukunimensä Lepuksen tähän puheeseen muotoon Λαγῶς 'jänis', jonka kirjoitti myöhemmin muodossa Lagus.[129]

Laguksen Λογίδιον περὶ θαυμασίου τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν κώλων αὐτοῦ μορφώματος on painettu vuonna 1665 Greifswaldissa. Nimiösivu on kreikaksi, ja puheen pitkä otsikko kuuluu: "Lyhyt puhe ihmisen ihmeellisyydestä ja hänen ruumiinjäsentensä muodosta, jonka, Jumalan suodessa, Gabriel Lagus Joosefin poika, uusikaupunkilainen ja suomalainen (φίνλανδος), piti julkisesti toinen päivä elokuuta vuonna tuhat[kuusisataa]kuusikymmentäviisi kuuluisassa Greifswaldin akatemiassa suuren ihmisjoukon läsnäollessa (παρούσης τῆς [---] πολυανθρωπίας); se koostui loistavista [---] opettajista".[130]

Lagus kirjattiin Greifswaldin yliopiston matrikkeliin 31.7.1665. Hän piti tämän puheensa nimiösivun mukaan siis vain pari päivää myöhemmin, 2.8.1665.[131] Tämän perusteella hänen on pitänyt valmistella puhe jo Turussa, ennen matkalle lähtöä. Puhe on toiminut näyttävänä aloituksena vierailuyliopistossa. 1660-luvulla pyhien kielten professorina Turussa oli

---

[125]Keckonius 1639, B3v; Brennerus 1643, Δ1: οὐχὶ οἶνον [po. οἶνος] τὴν καρδίαν φαιδρύνει; Gabriel Brennerus B3: [---] *vinum enim Deus nobis ad laetitiam cordis non ad ebrietatetem donavit.*

[126]Lagus 1891, 74. Gabriel Lagus toimi myöhemmin Perttulan, Humppilan ja Jokioisten kappalaisena.

[127]Greifswaldissa opiskeli 1600-luvulla lähes 550 ruotsalaista ylioppilasta. Laine, 1997, 27 (Esko Laine).

[128]Vuosina 1655–1673 professorina oli Joachim Gerdes, ks. Seth 1956, Bilaga, 13. Gerdes oli ollut kuningatar Kristiinan kreikanopettaja. Fant 1775–86 I, 89–90.

[129]Hän ei kuitenkaan ollut sukunsa ensimmäinen. Georg Henrikinpoika Lepus käytti Lagus-nimeä jo v. 1656. Wanne *et al.* 1947–51, 329.

[130]SKB 2259. Ilmaisussa "Jumalan suodessa" on käytetty harvinaista ligatuuraa (= ἐξ). Läsnäolijoita on kuvailtu useilla superlatiiveilla. Helsingin yliopiston kirjaston kappaleessa päiväystä on korjattu käsin lisäämällä puuttuva sana 'kuusisataa'. Julkaisussa ei ole sivunumeroita ja vain yksi arkintunnus.

[131]Wanne *et al.* 1947–51, 390.

Petrus Bergius, joka tunnetaan lähinnä hebraistina, mutta jonka yksityiskirjasto oli hyvin varustettu kreikan oppikirjoilla. Lagus omisti puheen seitsemälle suomalaiselle oppineelle, kuten Johannes Gezelius vanhemmalle, Uudenkaupungin koulun rehtorille Johannes Ulmstadiukselle ja Daniel Henrici Jusleniukselle. Näille henkilöille Lagus epäilemättä myös antoi tai lähetti puheensa, eli puhe ei jäänyt vain greifswaldilaisten iloksi. Puheen lopussa liiteteksteinä on viisi lyhyttä onnittelua, joista yksi on kreikankielinen.[132]

Λογίδιον, pieni puhe, käsittää 165 riviä kuudelle sivulle jaettuna (A2v–B1). Ihmisruumiin ylistys oli Melanchthonin retoriikan oppikirjan suosittelemia oraatioiden aiheita.[133] Turun akatemiassa kirjoitettiin muutamia opinnäytteitä samasta teemasta.[134] Puhe on jäsennelty selkeästi lyhyempiin kappaleisiin. Se rakentuu johdannosta (1–29), asian käsittelystä (30–165) ja lopetuksesta (166–180). Johdannon päättää (28) ja lopetuksen aloittaa (166) kuulijoiden puhuttelu: ὦ ᾽Ακροαταὶ ὦ ἐπιθύμητοι ja ὦ ᾽Ακροαταὶ Βέλτιστοι ('halukkaat' ja 'parhaimmat kuulijat'). Puheen päättää sana ΕΛΕΓΟΝ ('olen puhunut'). Laguksen puheen selkeys on sitä luokkaa, että voi olettaa kuulijoiden hyvin pystyneen seuramaan esitystä. Lisäksi Lagus on puhetilanteessa saattanut elävöittää esitystään osoittamalla aina sitä ruumiinosaa mistä puhui.[135]

Lagus aloittaa toteamalla Jumalan luoneen luoduista viimeiseksi ihmisen, jotta tämä tuotaisiin ikään kuin runsaasti varustettujen pitopöytien ääreen (1–5). Sitten Lagus puhkeaa ihasteleviin huudahduksiin maailman ihmeiden äärellä: Kuinka ihmettelemmekään auringon kiertoa, korkealla olevia tähtiä, purjehdimmekaan meriä nähdäksemme ja kuullaksemme uusia ihmeitä. Suurimman ihmeen aiheen löytäisimme kuitenkin jo omasta ruumiistamme.[136] Meidän kehomme "voittaa" eläinten ruumiit monipuolisuudessaan, varustuksessaan, kauneudessaan ja soveltuvuudessaan.[137] Ruumiimme on myös korkein ja täydellisin kaikista ruumiista, koska se on järkisielun asunto. Lagus siteeraa todistukseksi "erästä, jonka nimi on Abdala" (ὁ ῎Αβδαλα), joka kysyi itseltään, mikä maailmassa on ihmeellisintä ja vastasi sitten: ihmisruumis, sillä siinä on niin monta ihmettä kuin siinä on eri jäseniä (17–20). Lagus ilmeisesti olettaa, että kuulijat tietävät kuka Abdala on. Giovanni Pico della Mirandola (k. 1494) aloitti

---

[132]Lagus oli Ulmstadiuksen poikapuoli, Lagus 1891, 74. Daniel Henrici Juslenius oli *Aboa vetus et novan* kirjoittajan isä. Kreikankielinen gratulaatio on matematiikan professori Joachim Rosenowin laatima. Greifswaldin filosofisen tiedekunnan dekaanin, logiikan professorin Daniel Laguksen latinankielinen kutsu sisältyy julkaisuun. Dekaani mainitsee Gabrielin peregrinaation syyksi sen, että Saksassa on runsaasti ‘sielun lääkitystä’ eli sielunvirkistystä: ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΙΑΤΡΕΑ, *quibus Germania abundat*.

[133]Laine 1997, 31 (Esko Laine).

[134]SKB 2125 (1648) ja SKB 3817 (1662).

[135]Daniel Achrelius antoi yksityiskohtaisia ohjeita (pääosin kieltoja) elehdinnästä puheenpitotilanteessa. Sarasti-Wilenius 2000, 215–217.

[136]Lagus 1665, rivit 5–11. Kreikan θαυμάσιος tarkoittaa sekä ihmeellistä että ihanaa, ihailtavaa.

[137]Lagus 1665, rivit 12–14: τὸ σῶμα ἡμῶν ἁπάντων ζῴων σώματα νικᾷ τῇ ποικιλίᾳ, τῇ ἀπαρτίᾳ, τῇ φιλοκαλίᾳ, καὶ τῇ ἐπιτηδειότητι. Sanassa ἀπαρτία pitäisi olla ilmeisesti spiritus lenis, jolloin se tarkoittaisi irtaimistoa, LSJ. Schrevelius: ἀπαρτία *suppellex*. *Filokalia* tarkoittaa oikeastaan rakkautta kauneuteen.

tunnetun puheensa ihmisen arvokkuudesta lainaamalla "saraseeni" Abdalaa, jolta kysyttiin tämä kysymys.[138]

Tämän tunteisiinvetoavan *captatio benevolentiaen* jälkeen Lagus määrittelee tehtävänsä: meidän on tutkittava ruumiinjäseniämme, jolloin tulemme havaitsemaan, että Jumala on muovannut ne ihmeellisellä tavalla, "niin että Sofokles sanoo aivan oikein: 'Luonto ei yltänyt mihinkään ihmistä ihmeellisempään'".[139] Johdannon lopuksi Lagus viittaa toisaalta myös puheen aiheen vaikeuteen: puheen materiaali (ὕλη) on vaikea ja "jyrkkä" (ὄρθιος), kuitenkin miellyttävä ja hyödyllinen. Sitten hän vielä kertaa puheen otsikon ja käyttää *modestia*-vakioaihetta puhuessaan tehtävästään, jonka sanoo asetetun "hennoille" hartioilleen (27–28). Hän pyytää myös kuulijoitaan olemaan suopeita.[140]

Lagus esittelee ruumiinosia järjestyksessä luut, pää, sydän ja muut sisäelimet, korvat, hiukset, kasvot, silmät, kulmakarvat, silmäluomet, nenä, suu, kieli, hampaat ja kädet. Viimeksimainittuun Lagus keskittyy oman kappaleen verran. Luonto on kaunistanut (κοσμεῖν) vain ihmisen käsillä, ja niiden avulla ihminen ilmaisee viisauttaan.[141] Lagus esittelee kansanomaisia, yleisesti tunnettuja anatomisia ja fysiologisia olettamuksia, kuten sen, että ihminen ei pysty liikuttelemaan korviaan.[142] Hän keskittyy etenkin ruumiinjäsenten tehtäviin: ne edustavat ihmeellisen ihmisen erilaisia kykyjä ja taitoja. Ihmisruumis oli uuden ajan alun kirjoittajille usein valtion, yhteiskuntajärjestyksen metafora, kuten Michael Wexioniuksen *Politicassa* (1646): pää oli kuningas, luut aatelisto, kieli oppineisto, kädet käsityöläis- tai sotilasluokka ja jalat talonpoikaisto.[143] Tästä on muistumana Laguksella vain se, että esitellessään päätä (eli kuningasta) Lagus kirjoittaa sanan isoilla kirjaimilla (ΚΕΦΑΛΗ), kuten kuninkaalliset nimet yleensä kirjoitettiin. Lagus kertoo pään olevan aistien asunto, mutta kuvailee myös, kuinka päänkuori, iho ja hiukset suojaavat tärkeitä aivoja.[144]

Ihmisruumiin esittelyn Lagus aloittaa vertaamalla ruumista taloon (οἶκος), jonka Jumala, "taivaallinen arkkitehti" (ὁ ἐπουράνιος ὁ ᾽Αρχιτέκτων) on luonut. Luut ovat ruumiin perusta ja runko (θεμέλια καὶ ἐρείσματα), kuten pylväät ovat talon perusta.[145] Sydämen Lagus kertoo olevan viisauden (σοφία) asunto (54–58). Kasvot kuuluvat suurimpiin ihmeisiin:

---

[138]Pico della Mirandola (1999) *Ihmisen arvokkuudesta.* Suomentanut Tapio Martikainen, Jyväskylä.

[139]Lagus 1665, rivit 22–23: ὁ Θεὸς ἔνδοξος αὐτὰ θαυμασίως ἔπλασεν, ἵνα ὁ Σοφοκλῆς ἀληθῶς λέγῃ· ῾Η φύσις θαυμασιώτερον τοῦ ἀνθρώπου οὐ μὴ παρέτεινε. Vrt. Soph. *Ant.*, 332. Kyseessä on parafraasi.

[140]Lagus 1665, rivit 28–29: ταπεινῶς αἰτέω φιληκοΐαν ἐμοὶ παρέχειν. Lagus käyttää tässä hiukan samantyyppistä fraasia kuin Gelzenius 1649, Burgman 1660 ja Petrus Aurivillius (Upsala 1663), ks. Liite 2. Oraatiot, nro 18.

[141]Käsi-sana partikkeleineen on typografisesti suuremmalla kuin muu teksti. Daniel Achreliuksen ruotsinkielinen käden ja kädentaitojen ylistys (*Laus manus*) on vuodelta 1690 (SKB 105).

[142]Lagus 1665, A3v, rivi 59: Τὰ ὦτα μόνος ἄνθρωπος ἔχει ἀκίνητα.

[143]Kajanto 1995, 49–80, erityisesti 60–62. Vertauskuvaa käytettiin jo antiikin aikana. Vrt. myös 1. Kor.12:12. Wexionius (Gyldenstolpe) oli yksi Laguksen suosijoista, ks. Lagus 1891, 74. Hänelle Lagus ei kuitenkaan ole puhetta omistanut. Pää ruumiin johtajana, ks. myös edellä Aeneliuksen installaatio-onnittelu, s. 247.

[144]Lagus 1665, rivit 54–58. Nenän esittelyn yhteydessä Lagus väittää, että sierainten kautta kulkeva ilma puhdistaa aivoja (rivit 83–84).

[145]Lagus 1665, rivit 35–37. Pylväs-metaforaa ruumiin luista käytti myös Ericus Achrelius puheessaan ihmisruumiin rakenteesta Upsalassa. Achrelius 1627, Bv. Hän esitti saman puheen virkaanastujaispuheena Turun akatemian lääketieteen professorin virkaan v. 1641, ks. Sarasti-Wilenius 2000, 226 n28. Vrt. myös Til-Landz 1692, 2 ja 4.

tuhansien ihmisten joukosta ei löydy kaksia samanlaisia kasvoja, kun taas eläinten 'kasvot' ovat lajinsa mukaisia (64–68). Lagus esittelee kielen (γλῶσσα) sekä anatomisena elimenä, kielilihaksena, että puhekykynä. Kieli on kätketty hampaiden suojavallin (τεῖχος) taakse kuin kilpikonna kilpeensä.[146] Puhumisen lahja (δώρημα) on annettu vain ihmiselle ja nimenomaan Jumalan ylistämiseksi (εὐλογεῖν). Kieli on ilon ja murheen "huilu" (αὐλός), se yhdistää ihmisiä ystäviksi ja myös erottaa heidät, se on surevien puoltaja.[147]

Puheen keskivaiheilla on luettelo siitä, mistä Lagus ei aio puhua, toisin sanoen hän käyttää retorista keinoa nimeltä *praeteritio*. Hän ilmaisee kahdeksalla eri tavalla sen, ettei aio puhua tai käsitellä tai kertoa tietyistä ruumiinosista. Fraasi on merkitsevästi lauseen alussa tai lopussa: σιωπάω, σιγῶ, οὐδὲν λαλήσω. Samalla hän kuitenkin luonnehtii muutamalla sanalla näitäkin elimiä – kaulaa, keuhkoja, maksaa ja suolia (110–123). Sitten hän esittää retorisena kysymyksenä, mitä hän puhuisi (τὶ λέξω) lihaksista ja hermoista. Samalla hän kertoo aikovansa kohta (ὕστερον ὀλίγον) puhua jaloista, minkä hän sitten tekeekin (126–138).

Tässä yhteydessä Lagus pohtii ihmisen alaraajojen ja pystyasennon syvempää merkitystä: pystyasennon avulla ihminen voi suuntautua ylöspäin, taivaallisten asioiden tarkasteluun. Samalla Lagus esittää etymologian (ἄνθρωπος = ἄνω θρέπων [po. τρέπων] ὦπα):

> Ὅθεν οὐκ ἔξω λόγου καλεῖται ὁ Ἄνθρωπος, ὡς ἄνω θρέπων ὦπα, ἵνα τὸν Θεόν, οὗ ἐκεῖ ἡ ἕδρα, ὃν τοῖς ὀφθαλμοῖς οὐ δύναται θεωρεῖν, τῷ νοὶ θεωρῇ, καὶ ἀνορθωθέντι εἰς τὸν οὐρανὸν σώματι ἀπὸ τῶν ἐπιγείων πραγμάτων μερίμνης ἐπιστρέφῃ σεαυτὸν [po. ἐαυτόν] πρὸς τὴν τῶν οὐρανίων θεώρησιν καὶ ἀγάπησιν.

> Niinpä ei ole järjetöntä sanoa, että sana 'ihminen' tulee siitä, joka luo silmänsä ylös, jotta hän havaitsisi järjellään Jumalan, jolla on siellä sijansa ja jota hän ei voi katsella silmillä, vaan järjellä, ja jotta pystyasennossa hän voisi maanpäällisistä asioista huolehtimisen sijasta alkaa pohtia ja rakastaa jumalallisia asioita. (Lagus 1665, rivit 133–138)

Sitten Lagus puhuttelee 'ihmistä' ja ylistää hänen ainutlaatuisuutta (ὦ ἄνθρωπε [---] Σὺ μόνος [---] Σὺ μόνος) (139–157). Hän ylistää myös Jumalaa, joka on suonut ihmiselle nämä kaikki ihmeellisyydet. Ihminen ainoana elävistä olennoista kulkee pystyasennossa, ainoastaan hänellä on puhekyky ja järkeä pohtia jumalallisia asioita. Lagus toteaa Aristoteleen olleen samaa mieltä (ὁμοδοξεῖν) ja lainaa sitten Aristotelesta ilman viitettä teokseen: "Ihminen ainoana eläimistä on pystyasennossa."[148] Sekä puheen alussa että loppupuolella Lagus siis lainaa antiikin auktoria: johdannossa Sofoklesta, puheen lopussa Aristotelesta. Kumpikaan lainaus ei ole puhdas sitaatti, vaikka Lagus ne sellaisina esittää, vaan parafraasi, mukaelma.

---

[146]Lagus 1665, rivit 90–92. Vrt. homeerinen formula ἕρκος ὀδόντων, jota käytetään sanomisen yhteydessä (esim. *Il.*4.350).
[147]Lagus 1665, rivit 95–96: τὰς φιλίας συνάπτει καὶ διαλύει, τοὺς λυπουμένους παρηγορεῖ.
[148]Lagus 1665, 154–155. Vrt. Arist. *Part. an.* 653a31: ἄνθρωπος ὀρθόν ἐστι μόνων τῶν ζῴων. Ks. myös Ovid. *Met.* 1.84–86.

Puhe ihmiskehon ihmeellisyydestä huipentuu siihen, että se, joka ei ylistä ihmisen ruumista Jumalan ihmeellisenä luomistyönä, on ihmisvihaaja, kiittämätön ja jumalaton: ἀφιλάνθρωπος, ἀχάριστος, ἀσεβής (162–165). Ikään kuin tällaiselle ihmiselle vastakohtana Lagus puheen lopetuksessa kiittää (χάριν ἔχω) kuulijoita myötämielisyydestä: hän tulee aina ja kaikkialla muistamaan näiden suosiollisuuden (εὐχαριστία) (172–176). Laguksen lopetus sisältää epideiktisen retoriikan filosofisen ytimen: ihminen, joka ei ylistä ja kiitä hyvän Jumalan hyvää järjestystä, on jumalaton. Hyvä Jumala on luonut hyvän maailman, parhaimman mahdollisen, jonka järjestystä on ylistettävä. Kritisoija on kiittämätön, epähurskas. Armo tulee vain kiitollisen osaksi.

III.B.3. Turun akatemiassa pidetyt kreikankieliset puheet

Turun akatemiasta on säilynyt vain kaksi kreikankielistä puhetta: useaan kertaan mainittu Sveno Gelzeniuksen puhe kuolleiden ylösnousemuksesta vuodelta 1649 ja Johannes Burgmanin (Purmeruksen) hautajaispuhe kuningas Kaarle X Kustaalle. Burgman piti puheensa Turussa, mutta se painettiin Tukholmassa. Näiden kahden lisäksi on tietoja muista kreikaksi kirjoitetuista oraatioista, jotka ovat kuitenkin kadonneet. Osaa niistä ei koskaan painettu.

1) Turkulainen Henrik Schäfer (1655–1712), aateloituna Heerdhielm, piti marraskuussa 1671 Turun akatemiassa kreikankielisen ylistyspuheen Turun hovioikeudelle. Ensimmäinen maininta tästä puheesta on Schefferuksen *Svecia Literatassa* (1680). Fantin mukaan kutsun (*programma*) puhetilaisuuteen kirjoitti runouden professori Petrus Laurbecchius.[149] Kreikankielisen puheen taustavaikuttajana oli todennäköisesti myös professori Ericus Falander, joka oli saman vuoden syksyllä astunut pyhien kielten professorin virkaan. Aihe saattoi olla jopa Falanderin keksimä, sillä hän toimi myöhemmin oikeustieteen professorina ja Turun hovioikeuden asessorina. Schäfer oli edellisenä vuonna kirjoittanut kreikankielisen suorasanaisen väitösonnittelun, jonka perusteella hän pystyi melko hyvin käyttämään koineetyyppistä kreikkaa ilmaisuvälineenään.[150] Koska tämä puhe ei liittynyt mihinkään juhlaan, se oli ilmeisesti opinnäytepuhe. Se oli suorasanainen, koska bibliografioissa ei mainita, että puhe olisi runopuhe. Schäfer aateloitiin 1693, ja hän ylti Svean hovioikeuden varapresidentin virkaan asti.[151]

---

[149]Schefferus 1680, 120: *Orationem publice habuit. Gratulat. de Regii in Magno Finlandiae Ducatu Dicasterii in eminentiorem urbis Aboënsis locum domumque translata sede, idiomate Graeco, mense novembris A. 1671 in acad, Aboensi*. Ks. myös von der Hardt 1707, 113; Plantinin 1736, 49 mielestä puhe osoitti, että Schäfer osasi erinoimaisesti kreikkaa. Fant 1775–86 II, 37. Stiernman 1719 ei mainitse Schäferiä tai Heerdhielmiä. Turun hovioikeus oli perustettu 1623.
[150]Vall. 707. Tästä väitösonnittelusta, ks. edellä, s. 303.
[151]Lagus 1891, 130.

2) Daniel Tilas mainitsee topografisessa käsikirjoituksessaan Johan Paulinuksen pitäneen Turussa kreikankielisen puheen Turun ylistykseksi vuonna 1677.[152] Mitään muuta evidenssiä ei ole, joten Tilas on voinut sekoittaa tämän puheen Upsalassa seuraavana vuonna pidettyyn *Finlandiaan,* jonka hän tosin myös mainitsee käsikirjoituksensa toisessa kohdassa.[153] Jos tieto pitää paikkansa, se tarkoittaisi sitä, että Paulinus olisi paitsi hahmotellut, myös esittänyt *Finlandia*-tyyppisen puheen jo Turussa, mahdollisesti *Finlandian* loppuosan, jossa on "Turun ylistys" eli Turun akatemian ja hovioikeuden ylistys. Viimeksi mainittuun osaan Paulinus on voinut saada aineksia tai ideoita edellämainitusta Schäferin (Heerdhielm) puheesta.

3) J.J. Tengströmin mukaan Ericus Falander olisi pitänyt kreivi Per Brahen muistoksi vuonna 1680 kreikankielisen puheen, jota ei painettu.[154] Tilaisuudesta on säilynyt sen *programma,* jonka perusteella tässä kreivi Brahen ensimmäisessä muistojuhlassa Enevaldus Svenonius oli pitänyt puheen hautajaispäivänä ja eräät muut professorit muina päivinä – Ericus Falander 3.11.1680 ja Petrus Laurbecchius 4.11.1680.[155] Kutsussa tilaisuuteen ei mainita, että Falanderin puhe olisi ollut kreikaksi. Falander siis piti puheen kreivi Brahen muistoksi, mutta sen kreikankielisyydestä on vain Tengströmin sana.

4) Johannes Justanderin Λογοποιία τὴν τῶν λαχῶν ἀνθρωπίνων ἀκαταστασίαν συλλήβδην ὑπογράφουσα ('Puhe ihmiskohtaloiden epävakaisuudesta suppeasti esitettynä') painettiin Turussa 1688.[156]

5) Stiernman mainitsee *Aboa literatassa* Johannes Petrus Flachseniuksen painamattoman kreikankielisen puheen, jonka aiheena oli tieteellisen sivistyksen ja oppineisuuden ensiarvoisuus. Hän mainitsee, ettei puhetta ole vielä toistaiseksi painettu. Johannes Petrus oli professori Johannes Flachseniuksen poika, joka kirjoittautui yliopistoon 1695 ja nautti stipendiä aina vuoteen 1709 asti. Hän toimi myöhemmin kuninkaallisessa kansliassa ja yliopiston kvestorina.[157]

Gelzeniuksen ja Burgmanin puheet mukaanlukien Turun akatemiassa pidettiin siis seitsemän kreikankielistä puhetta. Näistä Gelzeniuksen (1649) ja Justanderin (1688) olivat aiheeltaan uskonnollisia, Burgmanin (1660), Schäferin (1671) ja Flachseniuksen

---

[152]Tilas (1712–1777) suoritti elämäntyönsä vuoriteollisuuden palveluksessa mm. Karjalassa ja oli kiinnostunut maantieteestä. Hän kokosi huomattavan kirjaston. SBL 17, 140.

[153] *Svenska topographiska samlingar orig. och afskr. 1–6*. KB M 23:1–6. Käsikirjoituksen toisessa osassa, kaupunkien yhteydessä on maininta: – *Paulini oratio De aboa idiomate graeco* (Om städerna 1 § Åbo a)). Tilas käyttää tiettyä merkistöä, jota hän selostaa käsikirjoituksensa alussa. Ajatusviiva (–) tarkoittaa seuraavaa: "de som jag allenast sett citerade, receuserade [!], eller nämnde i andras cataloger". Tähti (*) teoksen edessä tarkoittaa, että teos on hänen omassa kirjastossaan. Ympyrä (o) tarkoittaa, että hän ei ole varma otsikosta, on vain kuullut teoksesta. Tilas merkitsee ajatusviivalla myös Henrik Schäferin (Heerdhielm) kreikankielisen puheen. Jusleniuksen *Aboa vetus et nova* on merkitty tähdellä (*) eli Tilaksella on ollut oma kappale. Tilas mainitsee Paulinuksen *Finlandian* käsikirjoituksensa neljännessä osassa (*Norrland, Lappland, Finland*) ja on merkinnyt sen tähdellä.

[154]Tengström 1814–21, 86–87: *A. 1680, cum sollemnia lugubria in memoriam primi, immortalis, Cancellarii Celsissimi Petri Brahe celebraret Academia, ille, Oratorum unus, luctum publicum oratione Graeca expressit: quam vero, aeque ac ceteras festo hocce die funebri pronuntiatas orationes, typis exscriptam non fuisse, neque amplius superesse, dolendum est.*

[155]Mel. 797. SKB 4035. Holmberg 1932, 9, nro 41.

[156]Se ei siis mielestäni ole väitös, vaan puhe. Ks. edellä, s. 383–384.

[157]Stiernman 1719, 158. Lagus 1891, 277. Ks. myös Liite 3.

humanistisempia. Voi olettaa, että Paulinuksen Turun puhe ja Falanderin pitämä muistopuhe olivat sävyltään humanistisia heidän muiden kreikankielisten tekstiensä perusteella.

Turun akatemian ylioppilaat pitivät kreikankielisiä puheita muissa Ruotsin valtakunnan yliopistoissa: Gabriel Lagus Greifswaldin yliopistossa (1665) ja Paulinus Upsalassa (1678). Molemmat puheet olivat sävyltään humanistisia, ja tekijät ilmeisesti työstivät puhettaan jo Turussa. Entinen Turun pyhien kielten ja teologian professori ja Viipurin piispa David Lund kirjoitti Växjön piispana kreikankielisen parentaation Växjön kymnaasin teologian ja kreikan lehtorin Laurentius Odelinin muistoksi 1729. Odelin oli valmistunut maisteriksi Turusta.[158] Tartossa suomalainen Zacharias Brennerus piti kreikankielisen puheen juoppoudesta 1691. Hän ei kuitenkaan ollut Turun akatemian ylioppilas, kuten Lagus, Paulinus ja Lund.[159]

Kaiken kaikkiaan on siis tietoja yhdeksästä suomalaisten pitämästä kreikankielistä puheesta ajalta 1671–1729. Niistä viisi pidettiin Turussa ja neljä ulkomaitten yliopistoissa. Kahdesta Turun puheesta on kuitenkin vain yhden lähteen epävarma todistus: Paulinuksen Turku-puheesta ja Falanderin muistopuheen kreikankielisyydestä.

Sveno Gelzenius: Kuolleiden ylösnousemuksesta (1649)

Sveno Gelzenius, akatemian kirjapainon kreikkalaisten kirjakkeiden valaja, piti puheen kuolleiden ylösnousemuksesta kesäkuun keskivaiheilla 1649. Julkaisu käsittää kaikkiaan 16 sivua, joista puhetekstiä on kymmenen sivua.[160] Liiteteksteinä ovat Gelzeniuksen latinankielinen sivunmittainen proosaomiste kuningatar Kristiinalle, pyhien kielten professorin Martinus Stodiuksen latinankielinen *intimatio* puhetilaisuuteen sekä päätekstin jälkeen viisi gratulaatiota, joista Aeschillus Petraeuksen on kreikankielinen. Omisteessaan Gelzenius viittaa kirjaimistoonsa, mainitsee kiittäen professori Terseruksen osuuden kirjaimiston valmistumisessa ja rohkenee omistaa puheensa Kristiinalle perustelunaan kuningattaren lempeys (*tuae Clementiae inspicienda*). Stodiuksen kutsun aiheena on kielten oppiminen. Kreikan hän sanoo olevan tärkeää etenkin Uuden testamentin oikean ymmärtämisen kannalta. Stodius viittaa (ilman teosviitettä) Khrysostomokseen käyttäen kreikkalaisia termejä.[161] Kutsu on päivätty neljäntenä kolminaisuudenjälkeisenä sunnuntaina.

---

[158]Plantin 1736, 58. Fant 1775–86 II, 87 ei mainitse asiaa esitellessään Lundia, vaan Odelinuksen yhteydessä (Suppl., 17). Hän ei viittaa Plantiniin, vaan eräisiin ajan Smoolanti-kuvauksiin.

[159]Cederberg 1939, 86–87. Professori Gabriel Skraggen kirjoittaman kutsukirjeen mukaan Brennerus piti kreikankielisen puheen Tarton yliopistossa 4.10.1691. Puhe myös painettiin. Brennerus ei opiskellut Turun akatemiassa (ei Lagus 1891 eikä Lagus 1906). Fant 1775–86 I, 122 alaviite b viittaa *Pernavia Litteratan*, s. 3. Tätä puhetta eivät mainitse Jaanson 2000, Sainio 1978 eikä Leinberg 1932.

[160]SKB 1378. Julkaisun arkintunnukset (A–B4v) ovat virheelliset siten, että arkintunnus A3 tulee kahteen kertaan ja B:n tilalla on A. Viittaan tässä arkintunnuksiin niin kuin niiden kuuluisi olla. Siirtymäsanojen perusteella teksti on kuitenkin sidottu oikein.

[161]Kieltenoppimiseeen tarvitaan kirkkoisän mukaan luonnonlahjoja (φύσις), opetusta (μάθησις), harjoitusta (ἄσκησις) ja ahkeruutta (φιλοπονία). Gelzenius 1649, A2v.

Λογάριον περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως on jaettu typografisesti kappaleisiin. Puhe jakaantuu johdantoon (A3), jossa on pääväittämä, asian käsittelyyn (A3v–B3r) ja lopetukseen (B3r–v).[162] Gelzenius aloittaa sanoilla ᾽Αξιομακάριστος ὁ Σύραχ ('Mitä autuain Siirak'), mutta keskeyttää sitten. Seuraa kappaleen pituinen parenteesi kohteliaisuusformuloita, joilla Gelzenius puhuttelee kuulijoitaan (ὑμεῖς), Turun kaupungin piispaa ja paimenia, johtajia, opettajia ja ystäviä. Puhetilanteessa tämän voi kuvitella mahdolliseksi: aloitussanojen keskeyttäminen kuulijoita kunnioittavilla kohteliaisuussanoilla ikään kuin vahvistaa niiden kunnioittavaa sävyä. Puhetta ei voi jatkaa, ennen kuin on osoitettu asianmukaista kunnioitusta kuulijoille. Seuraavassa kappaleessa Gelzenius jatkaa lausetta ja kutsuu Siirakia opettajaksemme (παιδαγωγὸς ἡμῶν). Sitten hän ikään kuin lainaa Siirakin kirjaa – teksti on kirjoitettu isoilla kirjaimilla:[163]

> ΑΠΑΝ Ο ΕΝ ΤΩ ΕΡΓΑΖΕΣΘΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΔΙΑΝΟΗΣΟΝ, ΚΑΙ ΚΑΚΩΣ ΟΥΔΕ ΠΟΤΕ ΠΡΑΞΕΙΣ ΄Ητις νουθεσία πολυτέχνοις ἐκείνοις τοῖς ἐργαλείοις σιδηρέοις, ἀξία μέν ἐστιν ἐκκόπτεσθαι, ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ἀξιώτερα δὲ φυλάττεσθαι, ἐν τῷ θανάτῳ δὲ ἀξιωτάτη ἡμῖν εὐδαιμόνως συνακολουθήσαι διὰ σκοτεινοῦ τῶν ταλαιπωριῶν ἄγχους πρὸς αἰῶνα τὰ οἰκήματα.

> "Mieti kaikissa töissäsi lopputulosta, etkä koskaan tee mitään väärin." Tämä neuvo on arvollinen kaiverrettavaksi näillä monipuolisilla ja rautaisilla työkaluilla sydämiimme; vielä arvokkaampaa on vartioida sitä, mutta arvokkainta on, kun se onnellisesti seuraa meitä kuoleman hetkellä koettelemusten hämärän ahdingon kautta ikuiseen kotiin. (Gelzenius 1649, A3)[164]

Puheen aihe (*propositio*) on omana kappaleenaan ja lopettaa johdannon: "Päätin puhua teille lyhyesti kuolleitten ylösnousemuksesta teidän kunnianarvoisesti läsnä ollessanne; siksi pyydän, että te kaikki kuuntelisitte suopeasti."[165] Puhe sisältää pitkiä sitaatteja ilman viitteitä Raamatusta (esim. 1. Kor. 15:12–18, B1v). Gelzenius viittaa myös Johannes Damaskoslaiseen (ὁ Δαμασκήνιος), jonka mukaan ilman ylösnousemusta ei ole myöskään kaitselmusta (πρόνοια, A4).

Gelzeniuksen ensimmäinen kysymys koskee ylösnousemuksen varmuutta: mistä tiedämme, tapahtuuko se todella? Gelzeniuksen mukaan kuitenkin jo luomakunnassa on ylösnousemuksen (ἀνάστασις) kuva. Ylösnousemus on kuin maahan kaivettu siemen, joka

---

[162]Johdantosivu ja asian käsittelyn aloittava sivu (A3r–v) on molemmat kaunistettu lakiokoristeella.

[163]Sitaatti ei ole kuitenkaan Siirakin kirjasta (Σοφία Σίραχ). Vrt. kuitenkin Siirak 32:19 ja 37:16 (*Septuaginta*, Rahlfs). Vastaanvantyyppinen mietelmä ("Ensin on pohdittava lopputulosta") on Achreliuksen puheessa. Se on Cicerolta. Sarasti-Wilenius 2000, 281–282, nro 86. Eräässä Neiloksen sentenssissä on sama teema, mutta täysin eri sanamuoto, ks. Gezelius 1675, *Ex aureis Nili*, nro 6. Gelzeniuksen sentenssin erikoisuus on sen loppu: "et tule koskaan tekemään mitään väärin".

[164]Verbi ἐκκόπτεσθαι po. ἐγκόπτεσθαι. Scapula antaa sanalle ἄγχος merkitykseksi *suffocatio, strangulatio*. LSJ ja Lampe eivät sanaa tunne. Verbi ἄγχω tarkoittaa 'kuristaa, tukahduttaa'.

[165]SKB 1378, A3: [---] περὶ τῆς τῶν Νεκρῶν Αναστάσεως ἐν ταύτῃ ἀξιοτίμῃ ὑμῶν παρουσίᾳ βραχέως λέγειν ἐβουλεύομην, διότι ὑμᾶς σοῦς [po. αὐτούς ?] πάντας αἰτέω ὦτα φιλήκοα.

ikään kuin ylösnousee kukkivana puuna, jonka lehvistöön pääskyt palaavat laulamaan (A4).[166] Kesäkuussa pidetyssä puheessa sopiikin viitata myös luonnon 'ylösnousemukseen'. Gelzenius mainitsee esimerkkejä myös eloon herätetyistä: Lasaruksen ja Jairuksen tyttären (B1v). Varsinaisesti hän osoittaa ylösnousemuksen todeksi kahdella todistuksella: Jumalan totuuden avulla (ἡ τοῦ Πατρὸς ᾽Αλήθεια, A3v), joka on löydettävissä Raamatusta, sekä osoituksena Jumalan suopeudesta ihmisiä kohtaan (ἡ τοῦ Πατρὸς Εὐδοκία, A4r). Jälkimmäinen tarkoittaa sitä, että paha ja hyvä saavat lopulta palkkansa. Ensimmäisessä todistuksessa hän siteeraa "profeetan" kuvausta kuolleitten luiden heräämisestä eloon (vrt. Hesekiel 37). Hän päätyy siihen, ettei ole mitään niin varmaa kuin ylösnousemus (B2r–v).

Toiseksi Gelzenius pohtii ylösnousemuksen luonnetta: heräävätkö eloon sekä sielu että ruumis vaiko vain sielu? Hän määrittelee termin ἀνάστασις tarkoittavan kuolleiden heräämistä uuteen elämään, uuteen ylösnousemusruumiiseen, termi ἐξέγερσις puolestaan viittaa nimenomaan sielun ikuisuuteen, ylösnousemukseen (B3r–v).[167]

Lopetus-osan alussa Gelzenius kääntyy jälleen puhuttelemaan kuulijoitaan (βέλτιστοι ὦ ἀκροαταί). Hän vetoaa kuulijoihinsa saarnatapaan moraaliseksi ylösrakennukseksi:

> Μελιτᾶτε [po. μελετᾶτε] νῦν ἀκροαταὶ μετ᾽ ἐμοῦ (φημι) ὦ χρηστότατοι, μελιτᾶτε [!], πῶς ἡμῶν βίος ἄλλο μηδέν ἐστιν ἢ πρὸς θάνατον ὠκίστη ἡ ἀπορροή.

> Pohtikaa nyt, hyvät kuulijat, yhdessä minun kanssani todella, pohtikaa, kuinka elämämme ei ole mitään muuta kuin mitä nopeimmin kulkeva virtaus kohti kuolemaa. (Gelzenius 1649, B3)

Lopetus-osa ei kuitenkaan ole vain puheen yhteenveto, vaan Gelzenius mainitsee ohimennen vielä uusia seikkoja: katolilaisten ja kahden lahkon kannat. Gelzeniuksen mukaan Rooman paavit (῾Ρωμαῖοι ῾Αρχιερεῖς) opettavat, että ylösnousemuksen taustalla on "vain materiaalinen syy" (αἰτία ὀργανική). Jeesuksen sanat ehtoollisella todistavat kuitenkin tätä kantaa vastaan. Toisaalta taas anabaptistit ja sociniolaiset (᾽Αναβαπτεσταί, Σοκινιάνοι) uskovat vain hengelliseen ylösnousemukseen (B3v).

Tämä Turun akatemian ensimmäinen kreikankielinen oraatio on kuin kreikaksi kirjoitettu saarna.[168] Gelzeniuksen seuraavana vuonna painetussa väitöskirjassa *pro gradu*, jonka aiheena oli vaatimattomuus (*De modestia*) on sen sijaan kreikankielisiä sitaatteja käännöksineen kahdelta antiikin auktorilta, Diogenes Laertiokselta ja Hesiodokselta.[169]

---

[166]Myös Paavali viittaa siemeneen ja valmiiseen kasviin puhuessaan ylösnousemusruumiista. Kaiken mitä kylvetään, pitää ensin kuolla; eikä kylvetä kasvia, vaan pelkkä siemen. 1. Kor. 15: 35–46.
[167]Ensimmäisen Korinttilaiskirjeen 15. luvussa kuolleiden ylösnousemuksesta käytetään ἐγείρω-verbiä.
[168]Martin Crusius kirjoitti 1500-luvulla ehkä jopa tuhansia saarnoja kreikaksi, ks. edellä, s. 76 n348.
[169]Wexionius – Gelzenius 1650, A2, A3 ja A4r–v (Hes. *Op.* 1–4 ja 719–722).

Johannes Burgmanin (Purmerus) muistopuhe Kaarle X Kustaalle (1660)

Ylioppilas Johannes Burgman piti Turun akatemiassa kreikankielisen puheen 13.2.1660 kuolleen Kaarle X Kustaan muistoksi. Puhe painettiin Tukholmassa Ignatius Meurerin kirjapainossa. Nimiösivu on kokonaan kreikkaa lukuunottamatta fraktuuralla kirjoitettua sukunimeä Burgman (ks. *Kuva 15*). Julkaisuun sisältyy teologian professori Abraham Thauvoniuksen latinankielinen kutsu tulla puhetilaisuuteen. Se on päivätty 22.6.1660 eli puhe pidettiin kuninkaan hautajaisten aikoihin.[170] Turun akatemiassa järjestettiin muistotilaisuus hautauspäivän yhteydessä. Burgmanin puhe ei siten ollut opinnäytepuhe, vaan yksi Turussa pidetyistä parentaatioista.[171] Puhe on omistettu latinankielisellä omisteella kruununperijälle, tuolloin 5-vuotiaalle Kaarle XI:lle sekä hänen äidilleen, holhoojahallitukseen kuuluneelle leskikuningatar Hedvig Eleanoralle. Kuningas oli kuollut 37-vuotiaana kesken Tanskaa vastaan käytyä sotaa.

Johannes Purmerus -niminen ylioppilas kirjoittautui Turun akatemiaan 1652.[172] Turun akatemiassa opiskeli 1650-luvulla kuitenkin kaksi Johannes Purmerusta, joiden molempien isän nimi oli myös Johannes. Toinen oli Turun pormestarin (k. 1655), toinen raatimiehen (k. 1675) poika.[173] Toini Melanderin ja Eino Suolahden mukaan vuonna 1652 yliopistoon kirjoittautui nimenomaan raatimies Johannes Purmeruksen poika.[174] Pormestari Purmeruksen poika nautti puolestaan kotiopetusta ohjaajanaan päiväkirjastaan tunnettu Petrus Gyllenius. Gyllenius alkoi opettaa pormestarin perheessä helmikuussa 1649.[175]

Kumpi siis kirjoitti tämän kreikankielisen puheen – pormestarin- vai raatimiehen poika? Stiernman mainitsee *Aboa literatassa* sekä Johannes Purmeruksen että Johannes Burgmanin: edellinen piti latinankielisen puheen, jälkimmäinen kreikankielisen.[176] Vuonna 1654 Johannes Purmerus -niminen ylioppilas todellakin piti yliopistossa latinankielisen puheen otsikolla "Tieteellisen sivistyksen tavoittelemisesta ja joutilaisuuden karttamisesta" (SKB 3116). Puheenpitäjä oli nimenomaan pormestarin poika, koska puhe on omistettu mm. isälle Johannes Purmerukselle, jonka ilmoitetaan olevan pormestari (*consul*), ja sedälle, Johannes Purmerukselle,

---

[170]Nimiösivulla on πρώτῃ τῶν προσευχῶν ἡμέρᾳ. Thauvonius puhuu kutsussaan rukouspäivästä ja myös kuninkaan hautajaispäivästä. Valtakunnallinen rukouspäivä kuninkaan muistoksi oli 6.5.1660 (Mel. 421).

[171]Enevaldus Svenonius laati kutsun muistotilaisuuteen 24.6.1660 (Mel. 424). Kuninkaan kuoleman johdosta julkaistiin muistokirjasia ainakin kahdeksan kappaletta 20.3.–1.11.1660 (Mel. 418–426). Ks. myös Kajanto 1990, 91–96.

[172]Lagus 1891, 59, 481. Lagus tuntee vain yhden Johannes Purmeruksen (Burgman). Samoin SKB, Hakemisto (Ohjeellinen nimihakemisto ja Henkilöhakemisto). Laguksen 1906, 13 mukaan Johannes Purmerus oli kirjoilla myös Upsalassa v. 1657.

[173]Pormestari Purmeruksen tytär Christina meni naimisiin urkuri Nachtigallin kanssa v. 1653. Raatimies Purmeruksen Maria-tytät avioitui v. 1660 kirjanpitäjän kanssa. Ks. biografiset tiedot: Mel. 311, Mel. 312, Mel. 423 ja Mel. 429 sekä Melander 1951–1959, 739 (Personregister).

[174]Mel. 311, biografinen viite ja Suolahti 1946, 194.

[175]Hausen 1882, 135.

[176]Stiernman 1719, 51 ja 60.

joka oli raatimies (*senator*).[177] Pormestari ja raatimies olivat siis veljeksiä ja samannimiset ylioppilaat serkuksia – ja kaikkien neljän nimi oli Johannes Purmerus. Samana vuonna Johannes Purmerus -niminen ylioppilas puolusti väitöskirjaa, jonka aiheena olivat geometrian perusteet. Koska gratulaatioiden joukossa oli yksi Gylleniuksen laatima, oli väitöksen respondentti todennäköisesti Gylleniuksen oppilas, pormestarin poika Purmerus.[178]

Se Johannes Purmerus, joka maaliskuussa 1659 erotettiin vuodeksi yliopistosta rettelöinnin vuoksi, oli ilmeisesti raatimiehen eikä pormestarin poika.[179] Jos siis kreikankielinen puhe on raatimiehen pojan laatima, hän esitti sen vuosi sen jälkeen, kun hänet oli erotettu väliaikaisesti yliopistosta. Kreikan kielen valintaan tässä tapauksessa on saattanut olla syynä juuri erityinen ansion tavoitteleminen erottamisjupakan jälkeen.

Raatimiehen poika Johannes Burgmanin elämää valottaa myös hänen anomuskirjeensä kreivi Per Brahelle. Kirjeen allekirjoituksena on Johannes Burgman, *Aboënsis*. Burgman mainitsee isänsä ("Hans Hansson, rådman uthi Åbo") menettäneen omaisuutensa vuonna 1656. Varojen puute oli hankaloittanut hänen opintojaan, eikä hän myöskään ollut saanut kuninkaallista stipendiä. Nyt hän pyysi kreivi Brahelta rahallista avustusta, koska oli ollut jo kolme viikkoa "på denne fremmande orten". Hänen tarkoituksenaan oli matkustella vuoden verran ja pyrkiä myös kruununperillisen ja leskikuningattaren suosioon "för den Finske nation och tungemålsens skull". Hän mainitsee puheen, jonka on heille omistanut, ja jonka aiheena on Kaarle X Kustaan maineteot ja kuolema.[180] Kirjeessä ei ole päiväystä eikä mainintaa, missä se on kirjoitettu – kirjekokoelmassa sijainnin perusteella Tukholmassa huhtikuun alkupuolella 1660.[181] Burgman oli siten Tukholmassa pyytämässä lupaa saada omistaa puheensa leskikuningattarelle ja pikkuprinssille. Mielenkiintoista on se, ettei Burgman näe tarpeelliseksi mainita kreivi Brahelle, että puhe on kirjoitettu kreikaksi.[182]

Asiain kulku on siten ehkä ollut seuraava: Kuninkaan kuoleman (helmikuu) aikoihin Burgman kärsi vielä erottamisrangaistusta, joten hän saattoi vapaasti matkustella. Hän oli huhtikuussa Tukholmassa kysymässä lupaa kreikankielisen puheensa omistamiseen kuningasperheelle. Huhtikuussa hän pyysi avustusta kreivi Brahelta puheen painamiseen. Hän

---

[177]Ks. virkanimet, Vallinkoski 1967–69, 83 ja 88.

[178]SKB 2156. Väitöskirjan gratulaatioiden joukossa on kaksi onnittelua kreikaksi: Jacobus Eureniuksen ja Olaus Bergiuksen runot. Viimeksi mainittu kirjoitti kreikankielisen onnittelun myös pormestarinpojan latinankieliseen puheeseen (SKB 3116).

[179]Akatemian konsistorin pöytäkirjoissa käytetään molempia nimenmuotoja, useammin kuitenkin nimeä Burgman. Akatemiasta erottaminen johtui riidasta. Burgman kiisteli aatelispoika Gabriel Gyldenstålpen kanssa ja väitti olevansa itsekin kuin aatelinen ("jag är så godh adelssman"). Erottamiseen vaikutti kuitenkin ennen kaikkea hänen käytöksensä konsistorin kuulustelussa. CAAP II. 30.9.1658–5.11.1658 (s. 129–133). Aluksi päädyttiin sakkoihin, mutta kun Burgmanin isä ei halunnut maksaa niitä, konsistori mietti rangaistusta uudelleen ja päätyi vuoden pituiseen erottamisrangaistukseen, joka alkoi 9.3.1659. CAAP II. 4.12.1658–9.3.1659 (s. 140–146). Isän (Hans Hansson) ammattia ei mainita. Koska pormestari Purmerus oli tuolloin jo kuollut (k. 1655), kyseessä oli siis raatimies Purmerus.

[180]"Jagh hafuer ärnat dedicera dem een Oration, om den Stormechtige Furstes och herres herr Konungh Carll Gustaffz (nu prijswärdigast hoos Gudh i åminnelsen) berömlige bedriffter, och sädan om hans sorgelige och högt klagelige dödzfall." Schybergson 1932, 155, nro 120.

[181]Kirje on kirjekokoelmassa Tukholmassa 5.4.1660 ja 12.4.1660 päivättyjen kirjeiden välissä.

[182]On tietysti mahdollista, että kyseessä oli toinen puhe. Miksi Burgman esittää peregrinaationsa syyksi suomen kielen edistämisen?

painatti puheen Tukholmassa, koska akatemian kirjapainon harrastelijavoimin tehty kreikkalainen kirjaimisto oli liian heikkotasoinen kuninkaallisille luovutettavan julkaisun painamiseen. Kesäkuun lopussa hän esitti puheensa Turun akatemiassa. Thauvoniuksen kutsu liitettiin julkaisuun vasta tässä vaiheessa.[183]

Λόγος πένθιμος εἰς τὴν διὰ θανάτου ἀποχώρησιν [---] Καρώλου τοῦ Γουστάβου δεκάτου ('Surupuhe kuoleman kautta poistuneelle Kaarle X Kustaalle') on kokonaan kreikankielinen lukuunottamatta dedikaatiota ja Thauvoniuksen kutsua. Nimiösivulla Kaarle X:n arvonimet on kirjoitettu isoin kirjaimin. Burgman käyttää latinankielisiä muotoja, jotka hän on transkriboinut kreikkalaisin kirjaimin.[184] Puhe käsittää kaikkiaan 136 riviä neljälle sivulle tiheään ladottuna. Kreikka on vaikealukuista varsinkin lauserakenteeltaan.

Burgmanin puhe on retoriselta lajiltaan parentaatio, hautajaispuhe, ja toisaalta myös kuninkaan ylistyspuhe. Menandros Reetori esittelee myös jälkimmäistä (ὁ λόγος βασιλικός) teoksessaan. Hallitsijalle osoitettu puhe oli Bysantissa erittäin suosittu laji. Nämä ruhtinaspeilit asettivat kuninkaan hyveellisyyden kansalaisten esikuvaksi. Menandroksen mukaan kuninkaan ylistyspuheen johdantoon kuuluvia vakioaiheita ovat korostettu *modestia* eli sen seikan painottaminen, kuinka mahdotonta kuningasta on ylistää – hän kun on niin suuresti ylistyksen arvoinen. Sen vuoksi johdannossa on syytä kutsua avuksi Homerosta, Orfeusta tai runottaria. Jo johdantoon kuuluu myös monarkin lyhyt *laudatio*.[185]

Burgman aloittaa muistopuheensa samoin kuin Katariina Jagellonican ja Kustaa II Aadolfin kreikankielisten muistorunojen kirjoittajat: maansurun kuvauksella. Suru koskee kaikkia, se on kaikkialla. Suru kuninkaan, joka oli Πατὴρ τῆς πατρίδος ('isänmaan isä'), odottamattoman (ἐξ ἀέλπτου, r. 2) kuoleman johdosta. Kuningas seisoi vihollisia vastassa, oli kaikkien kunnioittama, minkä vuoksi nyt kaikki alamaiset ja kansalaiset (οἱ ὕποχοι ἅμα καὶ πατριῶται) surevat hänen kuolemaansa (6–8).[186] On kuitenkin muistettava hallitsijan loistavia tekoja, kun hän niin maalla kuin merellä saavutti suuria voittoja. Teot ovat hänen jalomielisyytensä ja viisautensa ilmentymiä (9–12).

Burgman kertoo, mistä aikoo puhua: kuninkaan teoista, hänen jalomielisyydestään (μεγαλοθυμία) ja älykkyydestään (ἀγχίνοια). Johdannon lopuksi Burgman kääntyy kuulijoidensa puoleen (ὑμεῖς ὦ ἀκροαταί) ja pyytää heitä olemaan suopeita ("kallistakaa korvanne suopeasti puoleeni") käyttäen samantyyppistä fraasia kuin Gelzenius omassa puheessaan.[187] *Modestia* -vakioaihetta edustaa sen seikan toteaminen, että hän aikoo puhua lyhyesti ja koristelemattomasti (ἀκομψῶς), suuren sankarin arvolle sopimattomasti (ἀναξίως)

---

[183]Vrt. Gylleniuksen puheen painamisprosessi v. 1651–1652, Korhonen & Oksala & Sironen 2000, 73–73 (Korhonen).

[184]SKB 3117. Lista muistuttaa Gezelius vanhemman sanakirjansa (1649) dedikaation ensisivulle laatimaa Kristiinan arvonimiluetteloa. Burgman käyttää Suomesta muotoa ΦΕΝΝΟΝΙΑ, Gezelius ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ.

[185]Men. Rhet. 2.1.368–369.17. Ks. myös Viljamaa 1968, 104.

[186]Todetessaan, että kuningas oli rakastettava ja ylistyksen arvoinen, Burgman vannoo "kautta Zeun" (νὴ Διά, 8).

[187]SKB 3117, rivi 13: στρέφατε [po. στρέφετε] τὰ ὦτα τὰ φιλήκοα εὐμενῶς. Vrt. edellä s. 407 n165.

(12–16). Burgman siis noudattaa kahta *logos basilikos* -puheen ohjetta: hän ylistää kuningasta jo johdannossa ja toteaa mahdottomuuden puhua kuninkaan arvon mukaisesti.[188]

Burgmannin muistopuhe jakaantuu kolmeen osaan: johdantoon (r. 1–16), asian käsittelyyn (17–122) ja lopetukseen (123–136). Päätössanana on ΕΦΗΝ ('puhuin, olen puhunut', *dixi*). Asiain käsittely -osassa Burgman noudattaa henkilön ylistyspuheen normaalia kaavaa: syntyperä ja syntymä (16–22), kasvatus (16–29) ja kuninkaan teot, jotka nivotaan hänen hyveisiinsä (32–122). Kuningas syntyi suureen sukuun, ja Εὐψυχία ja Ζέσις kastoivat lapsen. Edellinen tarkoittaa rohkeutta ja hengenvoimaa, *zesis* viittaa aatelisen luonteen koleerisuuteen, nopeasti syttyvään tulisieluisuuteen.[189] Kuninkaan korkeaan syntyperään Burgman viittaa jo nimiösivulla.[190] Kuninkaan jalot ominaisuudet olivat sukuperintöä ja syntymälahjaa (εὐφυΐα), jotka tulivat kasvatuksen myötä esiin vuosi vuodelta yhä enemmän. Hänen luontainen älykkyytensä (ἀγχίνοια) vielä terävöityi harjoituksen myötä.

Ennen siirtymistä kuninkaan luonteesta kuninkaan tekoihin Burgman puhuttelee nuorukaista, νεάνισκε (29), tarkoittaen joko yleisesti hypoteettista nuorta miestä nuorten edustajana tai ehkä kruununprinssiä. Hän kehottaa nuorukaista katsomaan tähän peiliin (κάτοπτρον), joka kasvattaa jalomielisyyteen ja opettaa, ettei pidä kulkea pelon tai epäröinnin (ὄκνος) jäljissä (29–32).[191] Rohkeus on Burgmanilla siten aristotelisesti nimenomaan jalon ihmisen hyve.

Burgmanin mukaan Kaarle X Kustaa otti hallitakseen sekasorron tilassa olevan valtakunnan, joka hänen aikanaan kävi monia sotia (31–37). Niissä kuningas osoitti urhoollisuutta ja hyökkäsi rohkeasti vihollisia vastaan. Hän pelasti isänmaan ja solmi rauhansopimuksia. Sodissa auttoi Jumala (38–40). Kuninkaan innostajana oli "kaiken siveellisyyden juuri, hyve".[192] Burgman esittelee niin klassisia kuin kristillisiäkin hyveitä (45–53). Kuningas oli esikuvallinen lempeydessään (πραότης), oikeudenmukaisuudessaan (δικαιοσύνη) ja sääliväisyydessään (ἐλεημοσύνη). Sitten Burgman siirtyy puhumaan minä-muodossa:

> Ἔγωγέ φημι αὐτὸν Τοιοῦτον Βασιλέα, τοιοῦτον Ἄρχοντα Ἐλευθεριότητα Δριαμβευτὴν [ρο. θριαμβευτήν] Ἔκδικον, ὁποῖον μὴ ἐν Πολῶνια [!] οὐδὲ ὀφθέντα ἤτοι οὐδὲ ἠκουσμένον. Ἀχαΐα πλεῖστον περὶ τοῦ σου [!] Ἀλεξάνδρου αὐχέει· Ῥώμη περὶ τῶν σου [!] αὐτο κρατόρων [ρο. αὐτοκρατόρων]· Γάλλια Ἱσπανία καὶ Γερμανία περὶ τῶν σοῦ [!] Βασιλήων καὶ Ἀρχόντων, πάντες μέντοι μετὰ ΚΑΡΟΛΟΥ ΤΟΥ ΓΟΥΣΤΑΒΟΥ σύμφοροι.

---

[188]Miltopaeus (1669) ja Achrelius (1687) eivät käsitelleet erikseen kuninkaiden ylistyspuhetta. Miltopaeus 1669, 266 mainitsee kuitenkin hallitsijat luetellessaan erityyppisiä henkilöylistyksen kohteita. Ks. myös Kajanto 1990, 97.

[189]Sana tarkoittaa perusmerkityksessään kiehumista. Platon käyttää sitä äkkipikaisista henkilöistä, LSJ.

[190]Heti hallitsijaepiteettien jälkeen (ks. *Kuva* 15). Petrus Laurbecchius johtaa muistopuheessaan Kaarle X Kustaan sukujuuret Jupiteriin saakka. Kajanto 1990, 94–95.

[191]Myös *Lastenkasvatuksesta*-esseessä kehotetaan poikia katsomaan isiensä elämää kuin peiliä, mutta kohdilla ei ole kielellistä vastaavuutta. Ps.-Plut. *De lib. educ.* 14a.

[192]SKB 3117, rivit 43–44: παρώρμησεν αὐτὸν μὲν ἡ ῥίζα τὴς πάσης τῆς καλοκἀγαθίας ἀρετή. Hyve-sanan edestä puuttuvat pilkku ja artikkeli.

> Minä puolestani väitän, että hän oli sellainen kuningas, niin antelias, voitosta iloitseva kostaja, ettei hänenlaistaan ole nähty eikä kuultu Puolassa. Kreikka kerskuu suuresti Aleksanterillaan; Rooma omilla yksinvaltiaillaan; Ranska, Espanja ja Saksa kuninkaillaan ja hallitsijoillaan, jotka kaikki on asetettu Kaarle Kustaan rinnalle. (Burgman 1660, rivit 53–57)[193]

Burgman päätyy siihen, ettei kukaan (ΟΥδείς) muinaisista kuninkaista ole Kaarlen veroinen, joka niin lyhyen elämän aikana saavutti niin suuria voittoja (57–67). Seuraavaksi Burgman puhuttelee kuningasvainajaa (*apostrofe*). Burgman kysyy kuninkaalta, miksi hän halusi lähteä pois, miksi hän niin pian jätti "kuolevaisten olotilan" (ἡ θνητῶν στάση [po. στάσις]) ja meni taivaalliseen kuningaskuntaan (67–71). Kuningas ei Burgmanin mukaan toimissaan ajatellutkaan vain valtion hyötyä, vaan myös taivasten valtakuntaa, jossa kuolemaa ei tunneta eikä kuulla valitusta (*consolatio*).

Kuninkaan hyveellisyydelle Burgman esittää vielä lisätodisteita käyttäen erikoisella tavalla hyväkseen antiikin oikeuspuheiden käytäntöä:

> Ἐὰν δὲ δηλότατον ᾖ Ῥωμαίων ἅμα καὶ τῇ τῶν Ἀχαίων συνήθειᾳ εἰθισμένον, κατὰ μέσον τὸν τοῦ λόγου δρόμον, τῶν μαρτύρων ὥσπερ δικαστῶν, ἀκούομεν τῶν δικτατόρων ἐντυχεῖν [po. ἐντυχόντων ?] γοῦν ἡμεῖς μίαν περὶ κρατίστου τούτου τοῦ Βασιλέος [!] ἡμῶν εὐσεβῶς [po. εὐσεβοῦς] τοῦ νέκυος μαρτυρίαν.

> Jotta asia olisi täysin selvä, kuuntelemme kesken puheen, roomalaisten ja kreikkalaisten tavan mukaisesti todistajia kuin tuomareita, yhden todistuksen satunnaisilta yksinvaltiailta tämän mitä mahtavimman kuninkaamme hurskaasta kuolemasta. (Burgman 1660, rivit 81–85)[194]

Seuraa fiktiivinen "todistus" (85–87), mutta ei ainoastaan yksi, vaan toinenkin, naapurimaitten kuninkailta (οἱ τοῦ κύκλου Βασιλεῖς) (87–97). Niiden avulla saadaan selville, millainen kuningas oli (95–100). "Todistukset" ovat ylimalkaisia: Kuningas oli aina ahkera ja omistautui sotilaallisille ja valtiollisille asioille. Hän harjoitti sotajoukkoja, kävi meritaisteluja, suunnitteli ja otti käyttöön uusia aseita; aluksi hän kävi taistelua kotimaasta käsin. Hän ohjasi kansaa, auttoi köyhiä. Hän ei epäröinnyt panna henkeään alttiiksi. "Todistusten" perusteella arvioidaan – "annamme tuomioksi", δικάζομεν – että kuningas ei opettanut hyveellisyyttä niinkään puheillaan kuin esimerkillään. Sankarillisella mielellä hän kesti elämän vaaratilanteet pelkäämättä (105–111).

Sankarin kuolema on yhteinen vahinko, joten se aiheuttaa kaikille suuren surun, toteaa Burgman. Seuraa *lamentatio*-jakso (112–122), jossa Burgman puhuttelee myös kansaa ja

---

[193]Kohdan viimeinen sana σύμφορος tarkoittaa hyödyllistä, mukanaolevaa, sopivaa, LSJ. Passow antaa merkityksen 'motsvarande'. Possessiivipronominin σοῦ tilalla pitäisi olla esimerkiksi ἑαυτῆς ja ἑαυτῶν. Akhaia oli keisariaikana Kreikan provinssin yleisnimitys, ks. esim. LSJ.

[194]Verbi ἐντυγχάνειν 'pyytää joltakin': infinitiivin sijasta odottaisi partisiippia. Antiikin Kreikan aidoissa oikeuspuheissa (esim. Lysiaan) todistajien lausuntojen kohdalla on vain sana μάρτυρες.

valittaa, että ruotsalaisten sydäntä (kirjaimellisemmin: rintaa, τὸ τῶν Σουεδίων στῆθος) koetellaan nyt surulla, kun isänmaan tukipylväs on kaatunut. Puhe päätyy siis valitukseen.

Loppurukouksessaan (*votum*) Burgman pyytää varjelusta kruununprinssille ja leskikuningattarelle (123–126). Ensin hän kuitenkin rukoilee, että Jumala suojelisi "meitä, jotka olemme nyt heikkoja" ja hajottaisi vihollisen voiman – sotahan oli vielä kesken. Hän puhuttelee pikkuprinssiä toivoen menestystä ja Jumalan varjelusta (ὁ Θεός Σε φυλαξάτω). Jälkimmäinen toivotus toistuu useita kertoja. Hän kutsuu prinssiä myös pelastukseksi ja toivoksi.

Sanat isänmaa (πατρίς) ja varsinkin kuningaskunta (βασιλεία) toistuvat tässä Turussa pidetyssä puheessa koko ajan. Burgman ei viittaa ensinmainitulla kuitenkaan Suomeen, jonka mainitseekin nimiösivulla vain yhtenä alueena (Φεννονία). Isänmaa tarkoittaa kokonaisuutta nimeltä Σουεδία. Monet kreikankielisten puheiden pitäjät menestyivät valitsemallaan uralla Ruotsin suurvallassa. Burgman ei ilmeisesti kuulunut menestyjiin, vaikka kreivi Brahe olikin hänen tukijansa.[195] Hänen myöhemmistä vaiheistaan ei tiedetä mitään. Hän muutti ehkä pysyvästi Ruotsiin.[196]

III.B.4. Johan Paulinus: *Magnus Principatus Finlandia* (Upsala 1678)

Johan Paulinuksen *oratio metrica* Suomen Suuriruhtinaskunnan ylistykseksi ei ole Turussa esitetty eikä painettu. Kuten edellä kävi ilmi, Paulinus on saattanut kuitenkin aloittaa sen kirjoittamisen ja ehkä jopa esittääkin sen ensi version jo Turussa. Turun akatemiassa oli esitetty kolme kreikankielistä puhetta jo ennen 1670-luvun puoltaväliä (Gelzenius, Burgman ja Schäfer). Nimenomaan Schäferin (Heerdhielm) oikeuslaitoksen ylistys saattoi toimia Paulinuksen esikuvana. *Magnus principatus Finlandia* on omistettu Turun hovioikeuden presidentille Knut Kurjelle, ja puheen lopussa on Suomen oikeuslaitoksen ylistys (308–334). Paulinuksen runopuhe on parhainta Pohjolan humanistikreikkaa, ja sen merkitys aiheensa ja tehtyjen käännösten kautta on ollut suurempi kuin muiden vastaavien tekstien. Näiden seikkojen vuoksi esittelen *Finlandian* tarkoituksellisesti tutkimukseni lopuksi. Koska siitä ilmestyi vuonna 2000 kriittinen editio, kommentaari ja sekä runomittainen että suorasanainen suomennos, kiinnitän tässä yhteydessä huomiota vain muutamiin seikkoihin.[197]

Paulinus kirjoitti *Finlandian* lisäksi viisi kreikankielistä runoa, kaikki Turun ylioppilaana: vuonna 1676 installaatio-onnittelun Johannes Gezelius nuoremmalle (42 heks.), kaksi väitösonnittelua, joista toisen veljelleen Simonille (23 heks), ja lyhyen hääonnittelun (6

---

[195]Kreivi Brahe mainitsee *studiosus* Johannes Burgmanin kirjeessään 22.3.1661 Turun akatemian konsistorille, Schybergson 1922, 65, nro 70. Aiheena oli Burgmanin ja erään toisen ylioppilaan välinen velka-asia.
[196]Suolahti 1946, 194.
[197]Korhonen & Oksala & Sironen 2000. Ks. myös Sironen 2000, Korhonen 2000, Floderus 1785–89, 74–79 ja Fant 1775–86 II, 46. Tämä esitykseni pohjautuu osin Oriveden opistossa kesäkuussa 2001 pidettyyn esitelmään.

eleg.).[198] Paulinus esitti *Finlandian* Upsalassa maaliskuussa 1678. Se on opinnäytepuhe (379 heks.) ja noin kahdeskymmenes Upsalassa pidetty kreikankielinen puhe. Ei ollut siten mitenkään merkillistä, että Upsalan yliopiston suuressa luentosalissa oreerattiin kreikaksi. Runouden professori Johannes Columbuksen kutsussa myös selvästi sanottiin, että Paulinus ylistää Suomea "oppaanaan Kreikan Thaleia". Se, että puheen otsikko oli latinankielinen, oli yleinen käytäntö kreikankielisissä teksteissä.

Mikä merkitys puheella oli Paulinuksen virkauralle? Opiskeltuaan Turussa ja Upsalassa – Paulinus ei koskaan "valmistunut" – nuori mies etsiskeli itselleen tointa. Kirjeessään kamarikollegion sihteerille Samuel Åkerhjelmille 3.4.1682 hän kertoo myös runoharrastuksestaan:

> [---] skickar jag til Herr Secreteraren på en ledig stund at igenomläsa ett *Ludicrum Epitaphium*, des jag i sistens dicterade öfver hararna, som Hr. Riks-Skattmästarens Excell., här sköt i vintras, alldenstund jag minner mig på, at höghemälte H. Excell. det sjelf genomläste åtskilliga gånger, icke utan löje och behag. När jag kommer til Stockholm, vill Gud, skall jag söka lägenhet, at upvisa Hr. Secreteraren en hop af mina andra så väl grekiska som latinska och svenska, somliga och fransiska *poëmata*, dem jag på åtskilliga tider och tillfällen, både vid Academierna i Upsala och Åbo, som och i Stockholm författat.[199]

Ensimmäiseksi Paulinus mainitsee tuotannostaan siis kreikankieliset runot. Runot toimivat Paulinukselle todistuksena hänen oppineisuudestaan, samalla kun niistä saattoi olla korkea-arvoisille suosijoille "iloa ja huvia". Seuraavana vuonna Paulinus saattoikin aloittaa virkauransa kamarikollegion presidentin sihteerin toimella.

Finlandian opinnäytepuhetta laajempi merkitys näkyy jo siinä, että se käännettiin mahdollisesti latinaksi vuonna 1679.[200] Teos painettiin uudelleen Tukholmassa 1694 Paulinuksen itsensä, tuolloin jo aateliseksi ylenneen vapaaherra Lillienstedtin aloitteesta.[201] On vaikea uskoa, ettei esimerkiksi Daniel Juslenius olisi tätä puhetta tuntenut. *Finlandia* tuli kuitenkin laajemman lukijapiirin ulottuville vasta 1844, kun Aleksanterin yliopiston kreikan professori A.G. Sjöström julkaisi alkutekstin ruotsinkielisine käännöksineen. *Till Finlands ära* on löytynyt ainakin C.A. Gottlundin kirjastosta.[202] Sjöström jätti tekstistään pois yhteensä seitsemän säettä, jotka kaikki viittasivat venäläisiin ja Suomeen Ruotsin suurvallan osana. Tämän

---

[198]Ks. Liite 3. Vuoden 1676 väitösonnittelu oli lyhyt (4 eleg.) ja inskription kaltainen: se oli kirjoitettu isoilla kirjaimilla (Vall. 969).

[199]Koko kirje painettuna Floderus 1785–89, 75 alaviite a. Kirjeen varsinainen aihe koski Turun akatemian professuuria, johon Paulinus haki Åkerhjelmilta suositusta. Paulinus oli tekstissä mainitun jänisjahdin aikaan Sten Bielken pojan opettajana. Ks. myös Hulden 1904, CXV.

[200]Floderus 1785–89, 76 alaviite c, jossa viittaa Daniel Tilasiin. Tilasin käsikirjoituksen (KB M 23:1–6) neljännessa osassa on " – *Skal äfven wara översatt till latin. edita Holmiae 1679 4:o*". Ajatusviiva tarkoittaa, ettei Tilas ole nähnyt latinannosta. Mitään muuta evidenssiä latinannoksesta ei ole.

[201]Mouhijärveläisen kirkkoherranpojan säätykierto johti kreivin arvoon saakka. Epäonnisten rauhanneuvotteluiden jälkeenkin hän vuonna 1723 oli ehdolla Turun akatemian kansleriksi.

[202]Ks. Museoviraston vanhan kirjallisuuden bibliografia, Lilja, J. (1996) *Libri rari et cari*, Helsinki, nro 26.32.

epätarkan ruotsinnoksen kautta Paulinuksen runopuhe on mahdollisesti vaikuttanut 1800-luvun fennomaniaan.[203]

Kotiseudun ylistys oli uuden ajan alun retoriikan oppikirjojen suosittelemia oraatioiden aiheita, ja sen vakioaiheet palautuivat pitkälti antiikkiin.[204] Ajan historiallis-maantieteellisten, suorasanaisten kotimaan ylistysten joukossa *Finlandia* on poikkeuksellinen runomuotoisuudessaan.[205] Puhe edustaa myös suomalaista varhaisnationalismia. Paulinus omisti Kurjen lisäksi puheensa kreivi Per Brahelle. Astuttuaan kenraalikuvernöörin virkaan Brahe teki kaksi tarkastusmatkaa Suomen maaseudulle ja kirjoitti tunnetun raporttinsa, jonka mukaan varsinkin Sisä-Suomen kansa oli juopotteluun taipuvaista ja laiskaa.[206] Kreivi näki yliopiston perustamisen eräänä keinona suomalaisten sivistystason nostamiseksi. Myös suomalaisten itseymmärrystä Brahe halusi lisätä ja ehdotti valtio-opin ja etiikan professori Michael Wexioniukselle (Gyldenstolpe) Ruotsin ja Suomen historian kirjoittamista.[207] Brahe oli toiminut Paulinuksen jonkinlaisena suosijana tämän latinankielisestä kevättä ylistävästä opinnäytepuheesta lähtien (1674).[208] *Finlandian* esittämisen aikoihin kreivi oli jo yli 70-vuotias, elämäntyönsä tehnyt. Hän kuoli kaksi vuotta myöhemmin. *Finlandian* voi nähdä Paulinuksen todistuksena siitä, että hänen suosijansa työ Suomen sivistämiseksi oli onnistunut: tavallinen kansa *ei* ollut juopottelevaa *eikä* laiskaa, ja yliopisto kukoisti.

Paulinuksen tärkeimmät pohjatekstit olivat Hesiodoksen *Työt ja päivät* ja Vergiliuksen *Georgica*. Imitaatio selittää osin myös Paulinuksen sana- ja teemavalintoja.[209] Paulinus on imitoinnut myös humanistikreikkaa. Angelo Poliziano loi erästä runoaan varten neologismin ἐγερσιγύναικα (akkusatiivi, 'naisia innostava'), jonka tyyppistä sanaa myös Paulinus käytti (ἐγερσιγύνη, 140).[210] Martin Crusiuksen 1500-luvun puolimaissa kirjoittama runon τὸ μοναχοστιχεῖον ('Munkkivärssyt') ensimmäinen osa, ΑΝΤΙΘΕΣΙΣ ΑΝΤΙΧΡΙΣΤΩΝ (12 säettä) sisältää 23 munkkeja ivailevaa yhdistelmäadjektiivia.[211] Paulinus on hieman muokaten käyttänyt niistä kahta: Βιβλιοθεουφυγάδες ja Ὀρθοφρενιπλανέες viitatessaan kalvinisteihin

---

[203]"Fritt *Finnonie* är" kääntää Sjöström aivan alkutekstin mukaisesti säkeen 122. Paulinus puhuu kahteen otteeseen Suomen vapaudesta tarkoittaen sillä vapautta luonnonoikeuden mielessä, kansan 'vapaaehtoista' alistumista kotimaisten käskijöiden hallintaan, turvassa vieraalta vallalta.

[204]Menandros Reetorilla on ensimmäisessä kirjassa laaja maan ja kaupunkien ylistystä ohjeellistava osuus (1.2.344.15– 1.3., Russell & Wilson). Ks. myös Miltopaeus 1669, 354–376.

[205]Kotiseutuoraatiot olivat pääosin suorasanaisia, ks. Korhonen & Oksala & Sironen 2000, 145–148 (Sironen).

[206]Nya Handlingar rörande Skandinaviens historia, vol. 31 (Stockholm 1850), 427–442, etenkin 440. Tämä raportti koskee v. 1638 matkaa.

[207]Schybergson 1940, 15. Wexioniuksen lyhyt historia painettiin vuonna 1650. SKB 1649.

[208]Tästä runopuheesta, ks. Kajanto 2000, 169–170, Skafte Jensen 1995, 175–176 (Kajanto) ja Korhonen & Oksala & Sironen 2000, liite 2 (Oksala).

[209]Ks. Korhonen & Oskala & Sironen 2000, 119–127 (Sironen).

[210]Korhonen 2000, 82–83 ja viitteet.

[211]Pisin näistä on Βομβαροδοξαφρεσισχοινεγχεσιπυρδιαλέκται. Crusius käytti mallina erästä hellenististä epigrammia, jonka ivailun kohteena olivat filosofit. Korhonen 2000, 83. Crusius käänsi runonsa latinaksi ja kirjoitti myöhemmin samanpituisen ylistysrunon kristityistä, ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ. Runo sisältää siten sekä enkomiastisen että invektiivisen osan.

ja katolilaisiin (286–287).[212] Crusiuksen runo ilmestyi ensimmäisen kerran Leonhardus Engelhardtin toimittamassa antologiassa (1565).[213] Crusius painatti sen myös ensimmäiseen humanistikreikan runokokoelmaansa (1567), mutta ei *Germanograeciaan* (1585). Vain jälkimmäinen oli Turun akatemian kirjaston kokoelmassa.

Paulinus ilmoittaa sekä johdannossa että lopetuksessa selkeästi, että kyseessä on kotimaan ylistys, ἐγκώμιον πατρίδος (52 ja 335). 1600-luvun Suomea koskevissa teksteissä latinan *patria*-termi on tunnetusti monisäikeinen ja vaikeasti tulkittava.[214] Samoin on kreikan vastaavien sanojen (πατρίς, πάτρα) laita. Paulinus käyttää näitä πάτηρ-sanan johdannaisia runopuheessaan hyvin monipuolisesti. Paulinuksen Suomi on isiltä peritty maa (πάτερες, κοκύαι). "Patrioottisuuden" vastapainona Paulinus kuvaa myös Suomea (femininiinisukuinen Φιννονία) hedelmällisenä matriarkkana, äiti maana.

Suomen maantieteellisen sijainnin Paulinus määrittelee tarkoituksellisen epämääräisesti vesistön (55) ja tähtien avulla: Suomi on maa, jonka kansa tähyää ylös Otavaan (7). Maailman (κόσμος) reunalla sijaitseva maa tarjosi esi-isille runsaan elannon, raataa ei tarvinnut, ei käydä kauppaa eikä sotia (60).[215] Paulinus kuvaa Suomen kulta-aikaa osin *via negativan* avulla: kieltosanoin, mitä se ei ollut. Muinaissuomalainen eli sopusoinnussa hedelmällisen maansa kanssa, ja hän oli luonnostaan siveellinen ja oikeudentuntoinen. Esi-isät palvoivat kuitenkin epäjumalankuvia, joten ylenpalttisesti ravitusta ruumiista huolimatta heidän sielunsa kärsivät puutostaudista. Aineellisen ja hengellisen ravitsemisen teema toistuu läpi runopuheen.

Seuraavaksi lukijalle tarjotaan ihasteltavaksi silloinen – 1600-luvun lopun – Suomi, ensin sen luonto, maan viljavuus ja vesistöjen kauneus. Luonnon ylistys alkaa koskemattoman luonnon, luonnon ilman ihmistä, ylistyksenä. Sitten seuraa luonto nähtynä kristillisesti, ihmistä varten tehtynä luonnonvarana. Suomen maa, *Gaia*, on äiti, kaikkien ruokkija, niin *Elysion* kuin Eedenkin, sekä pakanallinen että kristillinen maanpäällinen paratiisi. Antiikin Kreikka toimii jatkuvasti runossa vertauskohteena.

Paulinus säästää ihmisen ylistyksen maailmanluomisrunojen tapaan viimeiseksi – ihminen on Jumalan lopputyö, mestariteos ja eläinten herra. Eläimet esitellään ajan ensyklopedioiden mukaisesti luokiteltuina ryhminä: riistaeläimet, petoeläimet, laiduntavat kotieläimet ja lintuja peräti kolmena eri ryhmnä. Paulinus kuitenkin aloittaa eläimistön kuvaamisen niillä vaarallisilla ja vahingollisilla eläimillä, joita Suomessa ei ole (165–183). Tämä 'hirviöluettelo' sisältää niin myyttisiä (basiliski, griippi, lohikäärme, hydra) kuin todellisia (leijona, biisoni, krokotiili) eläimiä.[216] Paulinus torjuu näiden petoeläinten symboloimaa pahaa:

---

[212]Myös ruotsalainen Laurentius Praetorius käyttää yhdistelmäadjektiiveja haukkuessaan papisteja kreikankielisessä promootio-onnittelussaan (Helmstedt 1592). Praetoriuksen pohjatekstinä on kuitenkin alkuperäinen hellenistinen epigrammi, ei Crusiuksen runo. Liite 2. Promootio-onnittelut, nro 2. Mel. 31[2].

[213]Engelhardt 1565, N3 selostaa myös runon syntyvaiheita. Engelhardtin teos sisältää Crusiuksen muutakin humanistikreikkaa: raamattuparafraaseja sekä Nonnoksen innoittamia runoja.

[214]Klinge *et al.* 1987, 616–617 (Klinge & Leikola).

[215]Maan kaukaisuus positiivisena seikkana esiintyy jo antiikin patrioottisissa ylistyspuheissa. Russell & Wilson 1983, 247.

[216]Taruhirviöt edustavat myös ajan *admiratio*-ihannetta: runontekijän piti hämmästyttää yleisöään. Johannesson 1968, 44 ja Berggren 1993, 33–34.

kohdassa on loitsumaisesti toistuvia kieltosanoja, ja säkeen alussa olevat kieltosanat on korostettu isoilla alkukirjaimilla. Nopearytmistä torjuntaa seuraa sitten lepotauko, lyhyt bukolinen idylli (184–186), ennen kuin Paulinus alkaa kuvailla niitä eläimiä, joita Suomessa *on*, kuten peuroja, jäniksiä, oravia, mutta myös petoeläimiä, kuten karhuja ja susia metsästäjien saaliiksi. Hän käyttää retorista keinoa nimeltä *correctio*, jossa torjuttava asia ensin kumotaan, sitten sille esitetään vaihtoehto.[217]

Suomen runsaan eläimistön kuvaus on laatukuva paratiisista, jossa eläimet elävät sopusoinnussa keskenään. Runsautta korostaa lauserakenteiden toistuvuus ja monikkomuodon käyttö. Eläimet elävöittävät runopuhetta, aivan kuten vaikkapa Olaus Magnuksen *Carta Marinaa* (1539) kaunistavat eläinpiirrokset.[218] Tyylitellysti ja idealisoidusti Paulinus hahmottelee – kuin taustakulissiksi – eläimistölle järviluonnnon, korpiluonnon ja metsäluonnon – mutta ei meriluontoa; esimerkiksi hylkeet puuttuvat Paulinuksen *faunasta*. Matka Suomen eri ekotyypeistä ja niille ominaisista eläimistöistä toiseen on myös matka kaukaisista erämaista, riistamaista, lähemmäksi ihmisen muovaamaa luontoa ja ihmisten maailmaa. Laululinnut Paulinus – laulaja, runoilija itsekin – mainitsee korostetusti eläimistöstä viimeiseksi. Musiikki, muusinen taito, symboloi siirtymistä sivilisaation piiriin (202–219).

Luonnon ja sivilisaation leikkauksessa Paulinus esittää luonnon kanssa sopusoinnussa elävän maanviljelijän ja hänen vaimonsa. Tämä siirtymä tapahtuu kotieläinten kautta. Talonpoika kuvataan kyntämässä härillään ja lypsämässä kuttujaan. Maatalon emäntä on puolestaan pihapiirin, kodin sydän ja ruokkija: hän huolehtii kuin äiti Maa kaikkien ravinnosta. Myös runoilija itse (minä-kerronta) saa levähtää matkansa vaivoista runsaan ja seikkaperäisesti selostetun maalaisaterian ääressä. Samalla Paulinus ylistää vähääntyytyvää elämäntapaa, epikurolaista nauttimista elämän yksinkertaisista perusasioista.[219] Maanviljelijän kieltäymyksien täyttämää elämäntapaa kuvataan kieltosanoin, miten asiat eivät ole – mutta silti myönteisesti. Suomalainen talonpoika ei tarvitse ylempien säätyjen tyhjänpäivästä rihkamaa.

Seuraavaksi Paulinus kuitenkin korostaa – jälleen isokirjaimisella, lauseen aloittavalla kieltosanalla (233) – ettei Suomi-äiti ole synnyttänyt vain talonpoikia. Paulinus jättää taakseen luonnon kanssa sopusoinnussa ja yksinkertaista elämäntapaa noudattava talonpojan kuvaamalla hänet nyt melkeinpä eläimen kaltaiseksi puolijumalaisen aatelisen rinnalla. Alentamalla juuri ylistämänsä talonpojat maanmoukiksi Paulinus kirkastaa vielä kirkkaammaksi aateliston kilven. Talonpoika on oppimaton (ἰδιώτης),[220] sontainen (κόπρειος) ja mielenlaadultaan tottelevainen

---

[217]Lausberg 1990, 386–389.

[218]Hevonen, pukki, härkä (195–196) voivat viitata vaikka kolmeen säätyyn: Vergiliuksen *Georgicassa* härkä edusti talonpoikaa, hevoset aatelistoa, Ks. Korhonen & Oksala & Sironen 2002, 99 (Korhonen). *Tyhmyyden ylistyksessä* (11. kappale) Erasmus vertaa oppinutta pukkiin (molemmilla on parta), ks. Tuomo Pekkasen ja Virpi Seppälä-Pekkasen suomennos s. 17 (Helsinki 1996). Paulinuksen floora ja fauna voivat pitää sisällään symbolistisia merkityksiä.

[219]Johannessonin 1968, 238 mukaan yksinkertaisen elämäntavan ylistys oli eräänlainen kirjallinen muoti Ruotsissa 1600-luvun puolivaiheilta lähtien.

[220]Antiikin kreikassa sana tarkoitti alunperin yksityishenkilöä, myöhemmin myös tyhmyriä, LSJ. Florinuksen sanakirjassa (1678): "*Idiota*, Olärd, Oppimatoin." Florinus 1976, 40 [näköispainos]. Schrevelius: *idiota*, *privatus*.

tai orjamainen (δουλικὰ ἤθη). Paulinus haluaa siten tehdä selvän eron yksityishenkilön, omaan piiriinsä keskittyvän pieneläjän ja yksityiselämän ohella myös kansallisista asioista huolehtivan säädyn välille. Samalla hän osoittaa, mille puolelle hän itse on matkalla.

Suomi ei ole vain muualta käsin hallittu alue, vaan se synnyttää ja kasvattaa omia käskijöitä, omia hallitsijoita ja korkeita virkamiehiä. Tämähän oli myös kreivi Per Brahen ohjelma. Aatelisten johtamien sotien myötä Paulinus mainitsee myös suomalaiset rivisotilaat – mutta massana, sotajoukkona – ja luettelee samalla valtakunnan vihollisia. Juuri aateliset johtajat nostavat Suomen sotamaineeltaan antiikin sotakansojen veroisiksi. Aateliston aseman korostaminen on ymmärrettävää: kreivi Brahe oli tunnettu aateliston etuoikeuksien puoltaja, ja hänen lausunnoissaan on nähty jopa 'feodaalisia' piirteitä. Myös Wexionius korostaa historiassaan (1650), että svealaisten ja göötttien parissa oli muitakin kuin talonpoikia, nimittäin kuninkaita, mutta samalla hän painottaa talonpoikaiston vapautta ja mahdollisuutta säätykiertoon: myös talonpojan pojasta saattoi tulla pappi tai tuomari.[221]

Matka, joka on alkanut erämaista ja koskemattomilta seuduilta, päättyy aatelissukujen ylistyksen kautta Suomen Turkuun, joka esitetään Turun akatemian ja Turun hovioikeuden, kahden tärkeän instituution kautta. Näkökulma on aateliston myötä vaihtunut: Turussa sijaitsevat korkeakulttuurin symbolit ovat kansallisia, jopa valtakunnallisia. Oikeuden ylistyksessään Paulinus käyttää kahteen otteeseen fraasia 'koko isiltä peritty maa', ἅπασα Πάτρα (312), πᾶσα Πατρίς (333). Hovioikeuden oikeudenkäytön alaisena on koko Suomi eikä vain Suomen Suuriruhtinaskunnan perinteinen ydinalue Länsi-Suomi. Loppurukouksessaan Paulinus toivoo rauhaa koko maalle ("meille"), mainiten ensin nimenomaan itärajan, Venäjän taholta uhkaavan vaaran, mutta sulkien toivomukseen sisältyväksi lopulta koko Ruotsin valtakunnan. Hän pyytää varjelusta "isänmaan toivolle" (ἐλπὶς πάτρης, 361), siis ikätoverilleen 22-vuotiaalle Kaarle XI:lle. Itsevaltius oli varhaisen suomalaisen nationalismin taustavoima, sillä se painotti valtakunnan eri osien uskollisuutta hallitsijalle.[222]

Suomen Suuriruhtinaskunnan rakenne on kehämäinen: sekä alussa että lopussa on mainittu puheen aihe ja suomalaisten kolme tärkeintä ominaisuutta tai ansiota: hurskaus (εὐσεβεία), oikeudenmukaisuus (δίκη) ja sivistys (παιδεία), viimeksi mainitut puheen alussa oikeudenjumalatar Astraian ja runottarien hahmossa, jotka ovat muuttaneet Kreikasta Suomeen (23–24). Sivistyksestä todistaa puheen lopussa Turun akatemia, jonka eri tiedekunnat oppialoineen nähdään antiikin perinnön vaalijoina. Oikeudenmukaisuutta edustaa Turun hovioikeus, jonka ylistys laajenee tarkastelemaan oikeutta heikkojen – siis kansan – suojelijana, symbolinaan Kreikan Themis-jumalatar. Kolmatta suomalaisten ihailtavaa piirrettä, hurskautta, ilmentää matkan päätepiste kirkko. Kerronta tarkentuu lopussa konkreettiseen kuvaan: vanha mies ja vanha nainen, jotka ovat kuin aiemmin jo kuvatut talonpoika ja hänen vaimonsa, astuvat virsiä kaikuvaan kirkkoon (Turun tuomiokirkkoon?). Vaimo kantaa sylissään pientä lasta. Runopuhe päättyy tulevaisuuden symboliin, sylilapseen. *Finlandian* voi nähdä kuvauksena

[221]Schybergson 1940, 22–24.
[222]Manninen 2000, 81. Manninen ei tulkitse *Finlandiaa* varhaisnationalismin edustajaksi.

Suomen Suuriruhtinaskunnan synnystä: Pakanallisesta paratiisista tulee antiikin perintöä vaaliva kristillinen sivistysvaltio, jonka tulevaisuus nähdään olevan kansan käsissä – kansan, joka on uskonnon turvallisessa, mutta suljetussa sylissä. Paulinuksen *patria* laajenee ja täsmentyy epämääräisestä syntymä- ja kotiseudusta (χώρα) käsittämään Suomen Suuriruhtinaskunnan perinteisen ydinalueen ja lopulta Suomen Ruotsin osana. Hän muokkaa luonnonkauniista äitimaasta patrioottisesti hallitun kulttuuri-isänmaan.

Mielenkiintoinen kielellinen piirre *Finlandiassa* on kieltosanojen runsas käyttö lauseiden alussa. Paulinus on kuvaamassa idylliä, utopiaa, jota – aivan kuten utopiakirjallisuudessa yleensä – on helpompi kuvata, millainen se ei ole, kuin millainen se on.[223] Näin *Finlandia* houkuttelee monitulkintaisuuteen, avoimiin tulkintastrategioihin. Oraatiota ei tarvitse tulkita vain patrioottisena ylistyspuheena: kieltosanojen takana on kiellettynä toinenkin Suomi, hirviöt ja suomalainen toiseus, eläimelliset metsäläiset, juutas käkriäiset. Epideiktinen retoriikka saattaa siten pitää ylistyksen lisäksi sisällään myös oman vastapuolensa, invektiivisyyden.

[223]Shakespearen *Myrskyssä* (II,1.154–177) Gonzalo kuvailee kulta-aikaa muistuttavaa utopiaansa *via negativan* keinoin ("no use of metal, no occupation, no marrying"), jolloin Antonio sanoo: "Prithee, no more: thou dost talk nothing to me."

LOPUKSI

Miksi Turun oppineet kirjoittivat kreikaksi? Loppuun pääsemiseksi on palattava taas kerran alkuun.

1. Varhaisen filhellenismin innoittajana toimi "pelastamisen" idea: kreikan-, mutta myös latinankielisten käsikirjoitusten etsiminen, löytäminen, säilyttäminen, editoiminen ja painattaminen. Vuosisatoja luostareiden rauhassa levänneet käsikirjoitukset manattiin henkiin juottamalla niille humanistifilologien sydänverta. Käsikirjoituksia kopioitiin ja tekstejä käännettiin latinaksi. Kirjapainoissa editioiden painamiseen ja vaativaan emendointityöhön saatiin kätevästi kukistuneen Bysantin valtakunnan oppineita, jotka toimivat asiantuntijatoimittajina pitkälle 1500-luvun puoliväliin saakka. Bysantin humanistit käyttivät itse idän koulussa oppimaansa arkaisoivaa kreikkaa, kirjoittivat sillä kirjeitä ja kynnystekstejä ensimmäisiin Kreikan kirjallisuuden editioihin. Kreikka ja varsinkin sen lauseoppi oli opittavissa kirjoittamalla, ja paleologisen renessanssin kirjallisretoriset ihanteet siirtyivät Bysantin oppineiden ohjauksen kautta lännen humanistien teksteihin. Kreikkaa opettaessaan idän humanistit opettivat oppilailleen Bysantin kirjallisuuden retorisia ihanteita antaen heille tietynlaisia kirjoitustehtäviä, joissa ohjattiin kirjoittamaan ylistystekstejä, kuvailuja, invektiivejä ja ottamaan tekstin lähtökohdaksi jokin mietelmä tai anekdootti. Antiikin retoriikkaan perustuvat *progymnasmata* opettivat myös argumentaatiotekniikkaa, esitetyn väitteen todistamista ja sen vastustamista *pro* ja *contra*. Ne olivat paitsi kirjoitusharjoituksia, myös aikansa metodiopintoja. Myös käännösharjoitukset olivat olennainen osa kielen ja ajattelun oppimista.

Italiassa Francesco Filelfo ja Angelo Poliziano, Englannissa Joshua Barnes, Hollanissa Daniel Heinsius, Saksassa Martin Crusius ja Laurentius Rhodomannus olivat tuotteliaimmat ja tunnetuimmat kreikankirjoittajat. Viimeksimainittujen laajat teokset, *Germanograecia* (1585) ja *Palaestina* (1581), olivat Turun akatemian kirjaston kokoelmissa. *Germanograecia* oli kooste Crusiuksen ja hänen oppilaittensa epideiktisiä runoja ja puheita. Yhdeksänkirjainen *Palaestina* oli raammattuparafraasi, heksametrimittaan sovitettu eepos Lähi-Idän alueen historiasta Vanhan testamentin kirjoja mukaillen.

Eräs 1500-luvun kirjallinen muoti olivat nimenomaan raamattuparafraasit. Esikuvana kreikankielisten psalmiparafraasien tekijöille oli Apolinarios-hahmo 300-luvulta; hän edusti kristinuskon ja antiikin synteesiä, kristillisen humanismin tavoitetta. Protestanttisen kulttuurin piirissä käännettiin myös Lutherin katekismuksia kreikaksi: näin yhdistyi sekä kreikan että uskonnon alkeiden opetus. Ruotsissa Jacobus Erici painatti katekismuksen kreikannoksensa vuonna 1584. Tübingenin humanistit käänsivät Augsburgin tunnustuksen kirkkokreikaksi, kreikkalais-katolisen kirkon liturgiseen kielimuotoon vuonna 1535. *Augustana Graeca*

luovutettiin Konstantinopolin patriarkalle kuitenkin vasta 1575. Vastaava hanke Ruotsissa oli Juhana III:n toimeksianto Ericus Erici Sorolaiselle 1580-luvulla.

Renessanssin filhellenismi uushumanismiin saakka tuotti jatkuvasti lisää kreikankielisiä tekstejä, joista parhaimmat laskettiin kuuluviksi Kreikan kirjallisuuden korpukseen, olevan jatkoa antiikin Kreikan kirjallisuudelle. Kreikan vakiintuessa oppiaineeksi kouluissa ja yliopistoissa liitettiin kreikankielinen teksti akateemisiin kirjallisiin tuotteisiin, aivan kuten Bysantin pakolaisediittorit olivat kirjoitelleet kreikankielisiä kynnystekstejä. Uuden ajan alussa keskiluokka vaurastui ja sen tekstuaalisessa kulttuurissa (hää-, syntymäpäivä- ja uudenvuodenonnittelut sekä erityyppiset hautajaistekstit) oli tilaa myös humanistikreikalle. Luonnollisesti lähinnä vain akateemisessa juhlassa osoitettiin oppineisuutta kreikaksi.

Humanistien kreikka pohjautui erilaiseen käsitykseen kreikan kielestä ja Kreikan kirjallisuudesta, kuin mikä on meidän käsityksemme. Se pohjautui myös erilaiseen käsitykseen kielestä ja kirjoittamisesta – ja kirjallisuudesta ylipäänsä.

2. Suomi 1600-luvulla: Kun poika erotettiin äidistään ja lähetettiin kouluun, hänet erotettiin osin myös äidinkielestään; koululaisten oli pyrittävä käyttämään kaikissa oppimistilanteissa latinaa. Triviaalikoulussa, kymnaasissa ja yliopistossa häneen imeytyi ajan polyhistorinen tiedonihanne, joka sisälsi myös polyglottismin, monikielisyyden ihailun. Alku- ja universaalikieliteoriat takasivat sen, että eri kielten sanojen merkitykset koettiin palautuvan yhteen. Tämä yksikielisyyden kaipuu heijasti myös ajan epistemologisia käsityksiä: totuuksia on vain yksi, moniarvoisuus on valhetta. Kirjallinen yhtenäiskulttuuri helpotti kirjoittamista, antoi sille tukirungon: sanataidetta kielestä ja kirjallisuuden lajista riippumatta hallitsi renessanssin uudelleenmuotoilema (myöhäis)antiikin retoriikka ja kirjoittamisen opetus.

Imitaatio oli ajan ehkä keskeisin kirjallisuustieteellinen käsite. Retorisessa, kirjallisessa imitaatiossa mallia ei haettu 'luonnosta', 'todellisuudesta', vaan parhaimmiksi katsotuilta auktoreilta. Näiden klassikoiden – tai oppimistilanteessa myös soveliaimpien auktorien – retorinen imitaatio erosi sitaatista ja parafraasista siinä, että auktoria jäljiteltiin hiljaisesti – kirjoitettiin kuin omaa tekstiä esittäen näkemykset omina. Ajan kirjallisuudessa on väliin imitaatio-kasaumia, cento-tyyppistä imitaatiota: lähdekirjailijan tekstejä käytetään vahvasti oman tekstin kutomisessa. Kuten ajan tieteellisissä teoksissa, joista moderni tutkimus paljastaa lähdepohjan, ilmiantaa 'varkauden', myös epideiktisissä teksteissä piilee usein taustalla pohjateksti tukikudoksena.

Isokrateen ajoilta lähtien retoriikka ei ole tarkoittanut vain "puhetaitoa", vaan myös oppia kompositiosta, tekstin tekemistä, sanan taitoa. Uuden ajan alun kirjallisuus oli pitkälle retorisoitunutta eli kukin genre määritteli myös ne *topokset* eli vakioaiheet, joita kyseisen genren tekstin oli suositeltavaa sisältää. Kirjoittamisen pohjana oli analyyttinen lukeminen. Lukeminen antoi eväitä kirjoittamiselle, ja kirjoittamisen opettelu syvensi puolestaan lukemisen ymmärtämistä. Lukemisen apuna olivat aihesanakirjat ja sitä tukeva kirjallisuus. Lukeminen, joka tähtäsi kirjoittamiseen, kiinnitti huomiota kielen keinoihin (troopit, figuurit, tyylit), oli

kielitietoista ja rakennetietoista. Luettiin tekstin rakennetta eikä niinkään sisältöä. Hienosyisempi rakenteellinen taso tuli vasta syvemmässä kirjallisuuden- tai kirjoittamisen opiskelussa: päämääränä oli tunnistettava, oma tyyli. Lukemisen ja kirjoittamisen liitto aiheutti myös negatiivisen tuloksen: orjamaisen imitaation, jonka jo antiikin retoriikan oppikirjat tuomitsivat. Tällöin kirjoittamisen opiskelija jäi lukemisensa vangiksi, kopioi toisen tyylin eikä luonut sen pohjalta omaa.

3. Aktiivisen latinantaidon hankkimiseksi kukoisti runsas oppikirjallisuus, joka tuki kirjoittamisen opetusta: kieliopeissa oli mukana yleensä tyyliä käsittelevä osa ja poetiikan esityksissä tarkasteltiin eri tekstilajien ominaispiirteitä ja annettiin esimerkkitekstejä. Erilaiset florilegiat, gnomologiat ja krestomatiat tarjosivat materiaalia oman tekstin tuottamiseen. Erityisen tärkeä oli kirjemuodon hallitseminen, jolle oli omat oppaansa. Mielenkiintoinen dokumentti kirjoitusharjoitusten piiristä on Barthollus Rajaleniuksen latinan kieliopissaan (Turku 1683) esittelemät kieliopilliset ja retoriset harjoitukset. Rajalenius keskittyy esittelemäään etenkin imitaation harjoituksia. Niihin hän oli saanut aineksia myöhäisantiikin reetori Afthonioksen perusharjoituksista (*progymnasmata*).

Jo 1400-luvun lopulla oli painettu ensimmäinen latina–kreikka-sanakirja (Crastonus) ja niitä syntyi 1500- ja 1600- luvulla useita (Hopperus, Schrevelius, Lubinus). Ensimmäisen ruotsalaisen kreikan sanakirjan (ruotsi-latina-kreikka) laati Olaus Petri Helsingius jo vuonna 1587. Kreikankielisten runojen ja puheiden sepittämiseksi oli olemassa joitakin oppaita (Neander, Helvicius, Posselius, Bentzius), mutta ne olivat lähinnä fraasisanakirjoja tai yleisesityksiä kreikan kielestä. Niissä kuitenkin rohkaistiin kirjoittamaan kreikaksi ja huomioitiin tämä ilmiö, kreikaksi sepittely, humanistikreikka.

Muutamissa Ruotsin koulujärjestyksissä kreikan kirjoitusharjoituksiin kiinnitettiin erityistä huomiota: vuoden 1611 korkealentoisessa koulujärjestyksessä katedraalikoulun neljännellä eli kreikkaluokalla piti järjestää käännösharjoituksia latinasta kreikkaan sekä kirjoitusharjoituksina sepittää lyhyitä kreikankielisiä kirjeitä. Vuoden 1649 koulujärjestyksessä todettiin, että kreikan kirjoitusharjoituksissa on jäljiteltävä parhaimpia kreikkalaisia auktoreita. Myös Gezelius suositteli kirjoitusharjoituksia omassa koulujärjestysehdotuksessaan (1668). Vuoden 1693 koulujärjestyksessä kirjoitusharjoitukset mainitaan, mutta vain kymnaasiopetuksen yhteydessä. Kun kreikan aktiivinen taito oli selkeästi esillä jo koulujärjestyksissä, se loi pohjaa myös yliopiston kreikan kirjoitusharjoituksille.

Turun akatemian statuutit (1655) korostivat myös kreikan aktiivista taitoa, niin kirjallista kuin suullistakin, mutta vain yleisenä ohjeena. Kreikan kirjoitusharjoituksiin viitataan 1600-luvulla osalta puutteellisesti säilyneissä luento-ohjelmissa kaksi kertaa: Martinus Stodius ilmoittaa pitävänsä sekä kieliopillisia että tyyliharjoituksia, Ericus Falander puolestaan vuonna 1673 tyyliharjoituksia. Vuoden 1655 konstituutioiden humanistista henkeä puolustivat muutamat professorit konsistorin kokouksissa. Andreas Thuronius vaati vuonna 1662 kreikan kirjoitusharjoituksia, joita silloinen professori Petrus Bergius oli laiminlyönyt, ja klassikkoja

opetusohjelmaan; Matthias Svederus puolestaan totesi vuonna 1691, että opetusohjelmaan pitäisi saada myös Homerosta. Muutaman vuoden kuluttua tämä toteutuikin.

Homeros-tekstieditio – *Iliaan* ensimmäinen laulu – ilmestyi 1695 Turun akatemian kirjapainosta. Tämä vaatimaton kouluedito oli – aivan kuten Gezeliuksen vuonna 1688 painattama kreikankielinen Uusi testamentti – ilmeisesti ensimmäinen lajiaan Ruotsin valtakunnassa. Jo ennen 1690-lukua Turun ylioppilailla oli luonnollisesti ollut mahdollisuus tutustua eepoksiin alkukielellä Turun akatemian hyvin varustetussa kirjastossa. Toinen klassikkojen ja kreikan oppikirjojen kirjasto Turussa oli pyhien kielten professori Petrus Bergiuksen yksityiskirjasto. Bergiuksen kreikan oppikirjojen määrä on hämmästyttävän laaja kaiken muun evidenssin valossa, mitä meillä on hänen toiminnastaan gresistinä: tämä professori ei kirjoittanut humanistikreikkaa ja luennoi vain Uuden testamentin kreikkaa. Ylipäänsä on valitettavaa, että luento-ohjelmia puuttuu juuri Turun akatemian klassisen humanismin kaudelta – 1670-, 1680- ja 1690-luvulta. Koska 1700-luvun alkupuoliskon (restauraation jälkeen) luento-ohjelmat ovat säilyneet paremmin, ne ovat ehkä vääristäneet kuvaa Turun akatemian kreikkahumanismista kokonaisuudessaan – painottaen sitä liikaa Uuden testamentin kreikan puolelle. Restauraation jälkeen klassinen humanismi oli joka tapauksessa elotonta, mikä näkyy ajan koulujärjestyksessä (1724) kreikan osalta. Juuri ennen venäläismiehitystä Turun akatemiassa luennoitiin sentään yhtenä lukuvuonna (1704–05) peräti kahta profaania auktoria, pseudo-Plutarkhosta ja Homerosta. Kuitenkin teokset, joita Suomen ensimmäisessä yliopistossa käytettiin kreikanopetuksessa 1640–1750, olivat 1500-luvun Euroopassa olleet käytössä lähinnä kreikan opetuksen keskitasolla. Suomen ainoan kymnaasin, Viipurin ja etenkin myöhemmin Porvoon, kreikanopetus oli ilmeisesti pitkälti Turun akatemian tasoa.

Turun oppineen – mahdollisesti Israel Nesseliuksen – kreikantaidosta todistaa Turun akatemian kirjaston säilynyt kreikan oppikirja, jossa on runsaasti lyijykynämerkintöjä sekä päiväys: 20.1.1709. Luettu teos oli 1200-luvulla eläneen Manuel Moskhopuloksen Περὶ σχεδῶν, skhedografinen oppikirja, joka oli sekä kreikan kielioppi että lukemisto. Nesselius piti samoihin aikoihin myös erinomaisen kreikan yksityiskollokvionsa, jonka luentomuistiinpanot mainitaan Carl Clewbergin kirjaston huutokauppaluettelossa (1767).

Turun akatemian kirjaston hyvästä tasosta Kreikan kirjallisuuden suhteen kertoo osin myös Josephus Tuhnin runosikermä *Poëmatia Graeca*, jonka Tuhn valmisteli Turussa, mutta painatti Tukholmassa 1682. Tuhn mainitsee teoksen esipuheessa *Palaestrina*-eepoksen sekä Heinsiuksen *Peplus*-kokoelman. Kirjoittaessaan kreikaksi Tuhn näki itsensä ehkä samassa roolissa kuin Rhodomannus, Crusius ja Heinsius omalla tahollaan: he loivat Kreikan kirjallisuutta aikana, jolloin Kreikka itse oli "barbarisoitunut".

4. Turun akatemiassa kirjoitettiin 399 erimittaista ja eri tekstilajeihin kuuluvaa kreikankielistä tekstiä. Kirjoittajien lukumäärä on 186, mikä tarkoittaa keskimäärin vain kahta tekstiä henkilöä kohti (ks. Liite 3, jossa mukana myös vain ulkomailla kreikkaa kirjottaneita). Suurin osa – noin 150 – kirjoitti vain yhden kreikankielisen tekstin – ikään kuin näytteeksi, että kreikkakin oli

hallinnassa. Monet niistä noin 50 kirjoittajasta, jotka laativat useamman tekstin, sepittivät keskimäärin kahdesta kolmeen tekstiä. Kirjoittajista professoreita oli kymmenisen kappaletta, opettajia puolisen tusinaa, kirkonmiehiä oli muutama ja loput ylioppilaita.

Turun akatemian alkukaudella humanistikreikkaa kirjoittivat pääosin ruotsalaiset ylioppilaat, jotka sepittelivät pääosin mittaan. Ensimmäinen suorasanainen kirjoitelma on vuodelta 1653, seuraava 1660-luvun lopulta. Turun akatemian alkukautta on luonnehdittu varhaishumanismin kaudeksi ennen puhdasoppisuutta, ja Carolus Agreliuksen ja Olaus Bergiuksen muutamat kreikankieliset väitösonnittelut heijastavatkin sitä runsaine Hesiodos-imitointeineen.

Runomuotoisia on 57 % tekstien kokonaismäärästä, ja runoista heksametriä on hieman enemmän kuin elegistä mittaa (118 / 102). Kymmenen runoa on kirjoitettu johonkin muuhun runomittaan: jambimittaisia runoja on neljä, sapfolaista mittaa kolme, kaksi on adoneus-mittaa ja yksi anapestistä dimetriä. Yksi teksti on myös sovitettu "pindaariseen" ja yksi eräänlaiseen kivityyliin. Neljä pientekstiä on kadonnut. Ensin Turussa kirjoitettiin pääosin elegistä mittaa – poikkeuksena vuosi 1655, jolloin kaikki kuusi kreikankielistä epideiktistä pientekstiä ovat heksametriä. 1670-luvulla kirjoitetiin pääosin suorasanaisia pientekstejä, 1690-luvulla heksametrimittaisia. Syynä vaihteluihin oli pyhien kielten professorien, Ericus Falanderin (1671–82), aateloituna Tigerstedt, Simon Paulinuksen (1684–91) ja David Lundin (1692–98) kreikankielinen tuotanto. Falander kirjoitti 38 kreikankielistä epideiktistä tekstiä, jotka kaikki ovat proosamuotoisia: 33 väitösonnittelua, kolme hautajaistekstiä, yhden puhe-, ja yhden hääonnittelun sekä mahdollisesti kreikankielisen muistopuheen. Paulinus laati 23 runo- ja proosatekstiä: 17 väitösonnittelua, yhden puheonnittelun, kolme hautajais- ja kaksi installaatiotekstiä. Paulinus kirjoitti pääosin heksametriä, vain kaksi hänen kreikankielisistä runoistaan on elegistä mittaa. Myös David Lund suosi heksametriä: hänen 31 väitösonnittelustaan vain kaksi oli elegistä mittaa. Lund kirjoitti pelkästään väitösonnitteluja, ja valtaosa kahden muunkin *linguarum*-professorin kreikankielisistä teksteistä oli väitösonnitteluja – ja nimenomaan heidän itse johtamiensa väitöskirjojen respondenteille. Heillä oli ikään kuin velvoite kirjoittaa oppilailleen kreikankielinen onnittelu. Siten he näyttivät mallia ylioppilaille ja erityyppisinä kirjoittajina he loivat myös kreikankirjoittelun "muoteja", johon he saattoivat vaikuttaa myös tekstien tarkastajina. Yliopiston konsistorin kokouksen (13.4.1709) perusteella tiedämme, että David Lund oli tarkastanut ylioppilaiden kreikankieliset runot toimiessaan pyhien kielten professorina. Kokouksessa keskusteltiin vain runojen tarkastuksesta.

Ericus Falanderin professuuriajalla suorasanaisten tekstien määrä lisääntyi alun lähes puhtaan mitallisuuden jälkeen huomattavasti. Paulinuksen aikaansaama "muoti" oli puolestaan kreikankielisten otsikoiden ja allekirjoitusten käytön lisääntyminen, kun taas Lundin aikana heksametristä tuli suosituin mitta, mutta onniteltavan nimeä ei enää translitteroitu kreikkalaisin kirjaimin niin usein kuin aiemmin. 1700-luvun "muoti" kirjoittaa väitöskirjaan kreikankielinen dedikaatio ei ollut enää professorin luoma: 1700-luvun pyhien kielten professoreista enää Daniel Juslenius kirjoitti kreikankielisen pientekstin, yhden väitösonnittelun. Toisaalta luultavasti juuri

Juslenius isonvihan jälkeen ja Claus Clewberg pikkuvihan jälkeen vaikuttivat siihen, että Turussa kirjoitettiin humanistikreikkaa vielä pitkälle 1700-luvun puoliväliin asti – ja muutama kirjoitelma sen jälkeenkin.

Teksteihin saatettiin jopa vedota virantäytössä – kuten Johan Paulinus mahdollisesti epäsuorasti teki. Niinpä myös professorit oletettavasti kirjoittivat kreikaksi osoittaakseen kreikan taitonsa. Toisaalta he halusivat myös näyttää oppilailleen esimerkkiä. Kreikkalaista filologiaa ei Turun akatemiassa juuri harrastettu, mutta professorit kirjoittivat kuitenkin humanistikreikkaa, mikä innosti oppilaita kirjoittamaan lisää kreikkaa. Ainoa merkittävämpi kreikkalaisen filologian hanke ennen uushumanismia oli Petrus Laurbecchiuksen johtama sarjaväitös (1673–76) Aristoteleen vaativasta *Runousopista,* joka sisälsi myös 1. luvun kreikankielisen tekstin ja sen latinannoksen (nykyeditioissa *Poet.* 1.1.1447a–1447b29). Fokylideen neljää naislajia esittelevää väitöstä Christiernus Alanderin johdolla vuodelta 1698 on pidettävä Turun akatemian ensimmäisenä Kreikan kirjallisuutta käsittelevänä tutkimuksena.

Pyhien kielten professoreiden lisäksi kreikankielisiä tekstejä syntyi myös muiden alojen professoreilta. Sekä runouden professori Petrus Laurbecchius että retoriikan professori Christiernus Alander kontribuoivat Turun humanistikreikan korpusta viidellä tekstillä, jotka olivat humanismissaan kunnianhimoisempia kuin Turun kreikka keskimäärin. Laurbecchius sepitti yhden hää- ja neljä väitösonnittelua vaihdellen runomittaa, Alander puolestaan viisi väitösonnittelua vuosisatojen taitteessa imitoiden Homerosta. Yhden kreikankielisen tekstin kirjoittajia olivat professorit Elias Til-Landz ja Petrus Hahn, joiden väitösonnittelut ovat 1670-luvun alkupuolelta, sekä Daniel Juslenius.

Retoriikan professori Martinus Miltopaeus laati 1650-luvulla hää- ja väitösonnittelut, jotka ovat osin Theognis-centoja. Theognis-vaikutteinen on myös pyhien kielten professorin Isaacus Pijlmanin opiskeluaikanaan vuonna 1681 sepittämä väitösonnittelu, joka on hänen ainut kreikankielinen runonsa. Kolmas Turun akatemian vahvasti Theognista hyödyntävä teksti oli ylioppilas Johannes Rungiuksen väitösonnittelu vuodelta 1691. Myös Ericus Cajanus sepitti Theognis-vaikutteisia runoja: viisi väitösonnittelua, hautajaisrunon isälleen ja promootio-onnittelun.

Muista kreikkaa kirjoittaneista ylioppilaista on mainittava yliopiston alkuaikojen jälkeen 1670-luvulta Johan Paulinus (installaatio- ja hääonnittelu sekä kaksi väitösonnittelua), Henricus Paulinus (hääonnittelu), Sveno Dimberg (kaksi väitösonnittelua), Ericus Indrenius (hääonnittelu ja kaksi väitösonnittelua), 1680-luvulta Christiernus Hammar (installaatio-onnittelu), Jacobus Rungius (väitösonnittelu), Georgius Aenelius (kaksi installaatio-onnittelua, puheonnittelu, hautajaisteksti, neljä väitösonnittelua sekä kreikankielinen väitöskirja) ja Georgius Ståhlberg (stipendihakemus, väitösonnittelu ja tervetulotoivotus); 1690-luvulta Nicholaus Fridelinus (promootio-onnittelu ja neljä väitösonnittelua) ja Enevald Wanochius (kolme installaatio-onnittelua, hautajaisruno, väitös- ja uudenvuodenonnittelu) sekä tuotteliain kreikankielisten tekstien opiskelijakirjoittaja Matthias Salinius, joka sepitti kaikkiaan 14 kreikankielistä runoa vuosina 1693–1704 (virkaanastujaisonnitteluja, promootio-onnittelun, hautajaisrunon ja

väitösonnitteluja). Salinius kirjoitti myös suurimman osan harvinaisemmilla runomitoilla tehdyistä runoista. Ericus Castelius laati Turussa hautajaistekstin ja kaksi väitösonnittelua, Tartossa kaksi installaatio-onnittelua. Restauraation jälkeisistä kirjoittajista on mainittava Johan Welin (hautajaisruno ja väitösonnittelu), Martinus Peitzius (neljä väitösonnittelua ja yksi hautajaisruno) sekä yhden kreikankielisen väitöskirjaomisteen kirjoittajat Zacharias Colliander 1750- ja Jakob Bonsdorff 1780-luvulta.

Suomen kulttuurihistorian tuntemia henkilöitä kreikankirjoittajista olivat Paulinuksen, Cajanuksen, Jusleniuksen ja Til-Landzin lisäksi Johannes Gezelius vanhempi, Henricus (Henrik) Lilius (installaatio-onnittelu) ja Anders Chydenius (väitösonnittelu). Gezelius vanhempi kirjoitti Turussa kolme kaikkiaan 27 kreikankielisestä pientekstistään. Kreikkalaisen kirjallisuuden julkaisijana hän oli merkittävä hahmo Suomen gresiteetin kannalta. Vaikka *Grammatica Graecan* Homeros-viitteet ovat suoraan Gezeliuksen käyttämästä lähteestä eli Goliuksen kieliopista, saattoi Gezelius siteerata tekstissään vaikkapa Pindarosta, kuten hän teki Comeniuksen *Januan* kreikannoksensa (1648) saatekirjeessä tai viitata Platoniin ja painottaa pakanallisten auktoreiden merkitystä kreikankirjoittelun kannalta, kuten hän korosti *Poëmata*-teoksensa (1646) saatekirjeessä. Västeråsin kymnaasin käyneenä Gezelius käytti helposti kreikkaa ilmaisuvälineenään. Kuningatar Kristiinalle kirjoittamassaan pitkässä kreikankielisessä omisteessa sanakirjaansa *Lexicon Graeco-Latinum* (1649) Gezelius tarkastelee kreikan kielen historiaa ja sen merkitystä sekä innostaa 23-vuotiasta kuningatarta jatkamaan kreikan opintojaan.

Ylioppilaan oli luontevaa kirjoittaa onnittelu osakuntatoverilleen väitöskirjan johdosta, samoin kuin professorin oppilaalleen. Kuka kirjoitti kenelle -akselilla on nähtävissä tiettyjen tekstilajien kasautumista tiettyihin sinänsä itsestään selviin suhteisiin. Professorit kirjoittivat hääonitteluja kollegoilleen, ylioppilaille he kirjoittivat väitösonnitteluja. Ylioppilaat kirjoittivat professoreille hää- ja installaatio-onnitteluja sekä omistivat heille väitöskirjojaan, opiskelutovereilleen he kirjoittivat promootio-onnitteluja ja onnitteluja väitöskirjojen ja puheiden johdosta. Turun professorit eivät sen sijaan kirjoittaneet kreikankielisiä installaatio-onnitteluja kollegoilleen. Hautajaistekstejä sekä professorit kirjoittivat ylioppilaiden muistoksi että ylioppilaat professorien. Jotkut oppineet, jotka eivät itse kirjoittaneet kreikkaa, vastaanottivat useita kreikankielisiä pientekstejä, kuten Johannes Flachsenius neljä (hääonnittelun, surunvalittelun puolison kuoltua ja kaksi rehtoraattionnittelua) ja Johannes Gezelius nuorempi kuusi.

Turun kreikankielisten pientekstien kohdehenkilöistä viisi ei ollut yliopisto- tai kirkonmiehiä: kreikankielisen hääonnittelun saivat 1650-luvulla Turun tuomiokirkon urkuri, Pohjois-Pohjanmaan kruununvouti ja Turun hovioikeuden kirjanpitäjä. Yksi kreikankielinen hautajaiskirjoitelma vuodelta 1677 on laadittu Pohjanmaan rykmentin kapteenin muistoksi. Turun akatemian ainoa kreikankielinen uudenvuodentervehdys oli osoitettu kreivi Nils Gyldenstolpelle, joka oli virkamies ja diplomaatti. Näiden lisäksi muutamat kreikankielisten dedikaatioiden kohdehenkilöistä olivat akatemian ja kirkon piirin ulkopuolelta: Savon jalkaväkirykmentin majuri ja Turun hovioikeuden asessori. Kaksi viimeksi mainittua olivat

Gabriel Maxeniuksen väitöskirjan omisteen (1733) kohdehenkilöitä, joita oli kaikkiaan seitsemän kappaletta. Turun akatemian ilmeisesti ainoa kreikankielinen väitöskirja omistettiin yliopiston kanslerille, Gustaf De la Gardielle.

Onko eroa henkilökirjasissa julkaistuissa ja opinnäytteen liitetekstinä julkaistuilla kreikankielisillä teksteillä? Henkilökirjasissa julkaistuissa runojen osuus oli prosentuaalisesti suurempi kuin koko materiaalissa (70 % / 60 %). Opinnäytteissä julkaistuissa oli puolestaan yleensä otsikko toisin kuin henkilökirjasissa julkaistuissa. Lisäksi väitösonnitteluissa syllogistinen rakenne oli yleisempi, mikä johtui epäilemättä siitä, että argumentatiivisuus sopi suorasanaiseen tekstiin. Selkeästi tilannetta juhlistava onnittelu sisälsi yleensä juhlimaan kutsuvia, panegyyrisiä piirteitä. Kuitenkin riippumatta julkaisuista kaikki epideiktiset pientekstit noudattivat samoja retorisia rakentumistapoja ja niiden päätehtävä oli ylistää kohdehenkilöä.

Nämä valtaosaltaan ylioppilaiden kirjoittamat yksittäiset kreikankieliset pientekstit voidaan nähdä myös eräänlaisina kirjoitusharjoituksina. Cento-tyyppinen imitaatio ja sitaattien sijoittaminen tekstiin olivat myös kieliopillisia harjoituksia: pohjateksti oli muokattava sopivaan asuun muoto- ja lauseopillisesti, jotta se soveltuisi omaan tekstiin – jotta muodostuisi yhtenäinen "idea", kuten antiikin reetori Hermogenes totesi. Oppineen, tieteellisen tekstin kirjoittajan oli (on) opinnäytteissään osattava esittää auktorin ajatukset korrektisti. Epideiktiset pientekstit voi siten nähdä esiharjoituksina varsinaisille opinnäytteille, oraatiolle ja dissertaatiolle. Toisaalta kyse oli myös akateemisesta juhlaperinteestä, kontaktiverkkojen luomisesta ja ylläpitämisestä, runotervehdyksistä (προσφώνησις). Lyhyet suorasanaiset tekstit muistuttavat muodoltaan myös kirjeitä. Kuten kirjeissä, on tekstissä otsikko, joka on yleensä kohdehenkilön puhuttelu. Aloituksen tarkoituksena on vangita lukijan huomio ja varmistaa hänen suopeutensa (*captatio benevolentiae*). Johdannon jälkeen esitetään itse asia, kuten onnittelu, jota tuetaan erilaisin argumentaatiokeinoin, kuten esimerkein (*exempla*). Allekirjoituksessa voidaan vielä korostaa kirjoitelman tarkoitusta tai sävyä sekä ilmaista suhde vastaanottajaan. Allekirjoituksen vakioaihe 'suoralta kädeltä' (αὐτοσχεδίως) tai 'kiireesti' kirjoitettu ei ollut pelkästään osoitus siitä, että kyhätään nopeasti jotain, koska onnitteleminen oli sosiaalinen velvollisuus, vaan myös antiikkiin palautuva improvisatorisen taidon ihanne. Lopetus oli yleensä toivotus tai rukous (*votum*). Lopetustapa, jota kutsun *doksa*-tyyppiseksi lopetukseksi, oli yleinen. Siinä toivotettiin kohdehenkilölle kunniaa ja mainetta, joka ei koituisi iloksi vain hänelle itselleen, vaan myös hänen yhteisölleen ja lähimmilleen. Ihminen eli yhteisöään varten.

Turun humanistikreikassa esiintyvät symbolit ovat yleensä hyvin tuttuja: muurahainen ja mehiläinen edustavat ahkeruutta, koira ja käärme symboloivat harhaoppeja, pelikaani oli äidinrakkauden ja Kristuksen symboli. Laakeri oli oppineiston puu, viisauden juuri on katkera niellä. Harvinaisempia olivat *Odysseian* moly-kasvi ja alruuna (mandragora) oppimisen vertauskuvana sekä valkoinen kana rohkeuden symbolina.

Siteeraamisessa ja imitaatiossa suosituimpia pohjatekstejä olivat Turussa painetut tekstieditiot, jotka kuuluivat myös opetusohjelmaan. Kun sitaatissa ja parafraasissa osoitetaan eri keinoilla, että omaan tekstiin on lisätty toisen tekstiä, retorisessa imitatiossa auktori on sulatettu

oman tekstin osaksi. Retorista imitaatiota käyttivät niin ylioppilaat kuin professorit. Professori Ericus Falander saattoi samassa onnittelussa sekä siteerata nimeltä, jopa teoksen nimen mainiten, Isokrateen nimiin vietyä *Demonikokselle*-kirjoitelmaa, ja toisaalta imitoida samaa teosta hiljaisesti. Toisaalta Falanderin kreikankieliset tekstit edustavat Turun humanistikreikan parhaimmistoa juuri sen vuoksi, että hän imitoi (itse julkaisemiaan) pseudo-Isokrateen ja pseudo-Plutarkhoksen tekstejä niin paljon.

Turun kreikankirjoittajat sovittivat siis antiikin auktorin lauseita tekstiinsä lähes sellaisinaan. Joskus tekstin mosaiikkia voidaan jäljittää melko pitkälle kuten Nicolaus Cruceliuksen väitösonnittelussa vuodelta 1679. Antiikin auktoreiden nimiä (kuten Homeros, Demokritos, Aristoteles ja Menandros) vilahtaa Turun epideiktisten tekstien sitaateissa, joista osa on kuitenkin parafraaseja, muokattuja sitaatteja. Koska ajan sentenssikokoelmissa ei useinkaan mainittu lähdettä, viitataan kreikankielisissä teksteissä joskus epämääräisesti 'muinaiseen runoilijaan' tai 'viisaaseen'. Homeros-lainausta ei itse kirjoittajakaan (saati lukija) välttämättä tunnistanut: ne saatiin suoraan ajan sentenssikokoelmista. Hesiodoksen jäljittely saattoi sekin perustua johonkin gnomologiaan, kuten Nicolaus Salanuksen Upsalassa vuonna 1656 julkaisemaan; sen keskeinen auktori on nimenomaan Hesiodos. Mieltäkiinnittävää on, että vaikka Hesiodos oli niin suosittu imitaation lähde, häntä ei kuitenkaan siteerata kertaakaan nimeltä mainiten.

Epideiktinen retoriikka antoi ohjeistoa kullekin tekstilajille, ja kirjoittajan tehtävänä oli näyttää soveltamiskykynsä. Vakioaiheet – kuten *modestia* – liikkuivat tekstilajista toiseen, mutta myös tekstin sisällä: *modestia*-vakioaiheen saattoi laittaa vaikkapa johdantoon, allekirjoitukseen tai otsikkoon. Pidemmissä tekstissä saattoi olla useitakin *modestia*-vakioaiheita jäsentävänä tekijänä: kirjoittaja ikään kuin aloitti alusta, huokasi jälleen kerran omaa kyvyttömyyttään suuren tehtävänsä, kohdehenkilön ylistämisen edessä. Hautajaistekstissä saatettiin mainita vainajan avioituminen – morsiamen tuominen Turkuun – aivan häärunon tapaan tai viitata taivaissa odottaviin häihin, hää- ja installaatio-onnittelussa toivotella hääparille jo ikuista elämää, taivaan iloja, tuonpuoleisessa. Ikuisen liiton solminut kristillinen aviopari tuli elämään yhdessä myös kuolemassa, ja nuorena kuollut ylioppilas jatkoi opintojaan taivaallisessa akatemiassa. Jäähyväistervehdyksen surunilmaisut muualle muuttavan muuton vuoksi saattoivat olla yhtä voimakkaita kuin hautajaistekstien *lamentatio*. Väitösonnittelujen korostamat ahkeruuden palkinnot saattoivat esiintyä hääonnittelussa, jossa morsian nähtiin oppineen sulhasen palkintona.

Tässä tutkimuksessa esitellyistä tekstiryhmistä ensimmäisellä, stipendihakemuksilla, ja epideiktisistä pienteksteistä viimeisellä, väitöskirjaomisteilla eli dedikaatioilla, oli pääosin sama tehtävä: molemmissa kirjoitettiin eräänlainen kirje mesenaateille tai potentiaalisille mesenaateille, ja ne sisältävät kohdehenkilön ylistystä ja suosioon sulkeutumista. Molemmissa *modestia*-vakioaihe on korostetusti esillä: vallan eteen polvistutaan, jotta valtaistuin kohoaisi vielä korkeammalle. Henricus Bartholinuksen stipendihakemus oli samalla kuitenkin valitus ihmiselämän uhanalaisuudesta, josta hän anoo pääsyä Turun akatemian kuninkaallisen stipendin

turviin. Myös dedikaatioissa esiintyy antiikin turvananoja-aiheen sanastoa perinteisen dedikaatiosanaston ohella. Väitöskirjaomiste saattoi toimia väitöskirjan tekstin esittelynä: varsinkin Martinus Peitzius ja Zacharias Colliander (1753) esittelivät omisteissaan väitöskirjojensa aihetta. Stipendianomus toimi puolestaan anojan esittelytekstinä. Opiskelijat eivät kuitenkaan stipedihakemuksissaan tuo itseään kovinkaan paljon esille, kerro opinnoistaan, opintomenestyksestään: enemmän he korostavat sitä, että todella tarvitsevat apua – vetoavat konsistorin professorikuntaan kuin seurakunnan vaivaiset, joita oli kristillisen *caritas*-ihanteen mukaisesti autettava.

Hautajaistekstit ja häätekstit ovat vahvasti retorisoituneita tekstilajeja. Niiden perinne nojautui antiikin retoriikkaan. Osa teksteistä luettiin itse tilaisuuksiaa, osa annettiin omaisille vasta tilaisuuden jälkeen. Hautajaistekstit, niin runot kuin proosakin, noudattavat pitkälle jo antiikin retoriikan muotoilemia hautajaispuheiden rakenteita. Lyhyessäkin tekstissä voi olla useita surunvalitteluosia, vainajan ylistystä ja läheisten lohdutusta (*lamentatio*, *laudatio*, *consolatio*). Kun surunvalittelua ja vainajan ylistystä esitetään lomittain, ne vahvistavat toinen toisiaan: ylistys saa pontta, kun korostetaan menetystä ja valitus syvenee, kun korostetaan vainajan ansioita. Kreikankielinen hautajaisteksti alkaa usein valituksella, joka sisältää perinteisiä valitushuudahduksia (φεῦ). Lohdutus-osa kuuluu ymmärrettävästi lähes poikkeuksetta kaikkiin hautajaisrunoihin, olkoonkin vaikka vain pari riviä runon lopussa. Myös Magnus Wibeliuksen ankaruudessaan erikoinen "Hyvästit maailmalle" (1694) lohduttaa taivaan iloilla kirottujen maailmallisten ilojen sijasta. Joissakin runoissa näkyy selkeästi rakennettu teemojen vastakkainasettelu voimakkaiden kontrastien luomiseksi. Varsin taitavasti käyttää Martinus Peitzius Hesiodoksen säkeitä Turun akatemian viimeisessä hautajaisrunossa vuonna 1737.

Hääonnittelut ovat Turun akatemian kreikankielisistä teksteistä hauskimpia. Vaikka koomisuutta tavoittelevat sävyt saattavat olla nykylukijankin tulkintaa, hääretoriikan perinteeseen kuului leikkisyys ja kiusoittelu, jopa *blason*, ironialle maustettu ylistys. Turun hääteksteissä jäljitellään Heisodosta ja Theognista, puolustetaan avioliitoa sekä pohditaan avioliiton ja akateemisen elämän välisiä eroja. Muutamissa runoissa puhutellaan myös morsianta. Yhdestä häärunosta on annettu ruotsinnos, yksi on kirjoitettu "pindaariseen" mittaan ja yksi on kivityylinen kirjoitelma. Tämän ryhmän sisällöllisesti mielenkiintoisin kirjoitelma on Paulinus-veljessarjan kolmannen kreikankirjoittajan, Henricus Paulinuksen proosatutkielma vuodelta 1675 aiheesta ohjaako avioliittoa puhdas sattuma vai jumalallinen kaitselmus. Se on ainoa Henricus Paulinuksen kirjoittama kreikankielinen teksti.

Kreikankieliset installaatio-, promootio-, väitöskirja- ja puheonnittelut ovat teemoiltaan osin samankaltaisia: usein ylistyksen kohteena on paitsi kohdehenkilö myös akateeminen yhteisö ja oppineisuus. Promootio-onnittelujen määrä on hämmästyttävän pieni: vain kahdeksan kappaletta. Installaatio-onnitteluja kirjoittelivat 1600-luvun loppupuolella etenkin ylioppilaat Enevald Wanochius ja Matthias Salinius. Oli ehkä syynsäkin kirjoittaa onnittelu pikemminkin tulevalle professorille kuin promootio-onnittelu toverille: edellisen kohdehenkilö oli jo pääsemässä vihreämmälle oksalle, promootion jälkeen maisterin elämä saattoi olla yhtä

epävarmaa toimeentulon kannalta kuin oppivuosina. Sekä Wanochius että Salinius kirjoittivat humanistikreikkaa vain runomuotoon. Heidän vuonna 1698 julkaisemansa runot Isaacus Pijlmanille *linguarum*-professuurin johdosta ilmestyivät omina koristeellisina julkaisuinaan. Näitä onnitteluja voi pitää Turun akatemian humanistikreikan eräänä huipentumana: Runot eivät ole välttämättä parhaimpia tai sisällöllisesti mielenkiintoisimpia, mutta kreikankielinen runo on saanut arvoisensa kulissit, oman henkilökirjasen, kirjoittajien ote varmentunut, koska kyseessä ei ollut ensimmäinen ja ainoaksi jäänyt teksti; lisäksi nämä runot jäljittelevät Hesiodosta ja hieman Theognista, ovat panegyyrisiä ja enkomiastisia juhlan kuvauksineen ja "suomalaista" humanistikreikkaa Suomi-viittauksineen.

Säilyneet promootio-onnittelut ovat enkomiastisia onnittelen promovendejä, panegyyrisiä kiinnittäen huomiota myös promootio-juhlaan ja varsinkin suorasanaiset rakenteeltaan syllogistisia sisältäen päättelykuvion. Jo ennen Turun akatemian perustamista Christianus Ruuth, Johannes Raumannus ja Nicolaus Carelius olivat saaneet kreikankielisen onnittelun promootiopaikkojensa opiskelutovereilta. Heidän kreikantaitonsa oli siten vähintäänkin passiivista. Varhaisia suomalaisia gresistejä näiden ohella olivat Mikael Agricola, Erik Härkäpää ja Ericus Erici (Sorolainen) sekä ahvenanmaalainen Matthias Marci, joka opetti kreikan alkeita Rostockin yliopistossa jo 1580-luvulla.

Muihin epideiktisiin tekstilajeihin kuuluu Turussa viisi onnittelua: Gezelius vanhemman kirjoittama kanslerionnittelu, kaksi tervetulotoivotusta ja yksi jäähyväistervehdys (*propempticon*). Viimeksi mainittu on Josephus Tuhnin laatima Gezelius nuoremman siirtyessä Narvan superintendentiksi (1682). Tuhn vertaa itseään kahteen antiikin naiseen (Andromakhe ja Ariadne), jotka molemmat menettivät rakastettunsa. Georgius (Fabricius) Ståhlbergin tervetulotoivotus (*epibaterion*) Gezelius nuoremman Turkuun paluun johdosta 1689 sisältää myös *lamentatio*-jakson, kun Ståhlberg kuvailee inkeriläisten surua superintendentin poislähdön johdosta. Ståhlbergin runo (82 eleg.) on Turun akatemian toiseksi pisin kreikankielinen runo. Ståhlberg on ilmeisesti sama henkilö, joka kirjoitti Fabricius-nimisenä Turun akatemian järjestyksessä toisen kreikankielisen stipendihakemuksen sekä sen pohjalta vielä kolmannenkin, lähes identtisen hakemuksen (Stip IIa ja IIb).

Pisin Turussa kirjoitettu kreikankielinen runo syntyi Johan Weliniltä vuonna 1728. Hautajaisruno käsittää 127 heksametriä ja sisältää unen kuvauksen, jossa minä-kertoja kohtaa Kuoleman Majesteetin, "muurahaisvyötäröisen" kuoleman, ja näkee ihmeen: palmupuu muuttuu ihmiseksi.

Väitösonnitteluissa on rakenteeltaan pääosin syllogistisia onnitteluja, jotka käsittelevät väitöskirjan aihetta ja oppia, tiedettä, viisautta, oppimista, mutta myös moraalia ja ihmistä maailmassa. Toisaalta myös väitösonnittelu voi olla sävyltään pääosin enkomiastinen ja koostua onnitteluformuloista. Panegyyrisiä piirteitä on kuitenkin suhteellisen vähän: tekstilaji ei liittynyt selkeästi juhlatilaisuuteen, väitösjuhlaan. Neljä sisällöllisesti mielenkiintoisinta väitösonnittelua ovat Sveno Dimbergin onnittelu (1679) Ararat-vuoren sijainnista väitelleelle, Jacobus Rungiuksen eräänlainen ekfrasis, kuvailu, Sokrateesta Ilissos-joen rannalla (1686), Ericus

Indreniuksen nimilista Kreikan tärkeimmistä tyylitaitureista (1688) sekä Gabriel Holmuddin tutkielma historian merkityksestä kalliin liinakankaan (*byssos*) valmistusta pohtivan väitöksen repondentille (1748).

Ericus Falanderin proosa-onnittelut ovat yleensä asiallisia, sisältävät asiaa, sisältöä: hän pohtii etenkin tiedettä ja sen merkitystä. Väitösonnittelussaan vuodelta 1681 hän esittää myös opillisen kannanoton uusaristotelismin puolesta (Vall. 986). Simon Paulinuksen väitösonnitteluista on luettavissa hänen lämmin suhteensa opiskelijoihinsa. Usein niistä saa kuitenkin myös vaikutelman, että professori on sepittänyt kreikankielisen onnittelunsa velvollisuudesta – juuri häneltähän odotettiin tätä erikoista kunnianosoitusta. Yksi hänen väitösonnittelunsa onkin kooste hänen kolmesta aiemmasta saman lajin tekstistään. David Lundin aiheisto on pääosin hyvin tuttua. Hän hyödyntää kuitenkin Hesiodosta ja eeppisen kielen fraaseja ja sovittaa usein väitöksen aiheen runo-onnitteluunsa. Erikoinen piirre hänen gratulaatioissaan ovat runsaat ruoka-metaforat – 1690-luvun vaikeiden ravinto-olosuhteiden, katovuosien, vaikutustako? Siitä puhe mistä puute.

A.A. Stiernman mainitsee *Aboa literatassaan* erikseen Fridelinuksen kreikankieliset runot. Ne olivat kaikki väitösonnitteluja, mutta niitä vaivaa osin sama kuin Turun ainoan kreikankielisen väitöskirjan respondentin, Georgius Aeneliuksen, kreikkaa: kreikan taito ei aivan riitä keskimääräistä korkeammalle asetettuihin tavoitteisiin. Fridelinuksella on kuitenkin antiikkia hyödyntäviä kuvia, jotka jäävät mieleen: palavasilmäiset komeetat, tuuheahiuksiset puut, kesän helteestä ja talven pakkasesta kärsivä opiskelijaraukka "huonosti istuvine vaatteineen". Vielä 'runollisempi' on Christiernus Alanderin onnittelu ukkos-aiheista väitöskirjaa puolustaneelle, sillä gratulaatiosta puuttuvat kokonaan onnitteluformulat. Alanderin humanistisin runo on Terpiin pojasta Femioksesta kertova ja *Odysseian* 22. laulua imitoiva onnittelu urkurille, joka väitteli aiheesta musikaalinen reetori.

Kreikankielisten tekstien kirjoittajat vaikenivat jo paljon ennen venäläismiehitystä: vuonna 1705 laadittiin kaksi kreikankielistä väitösonnittelua ja seuraavat kirjoitettiin vasta vuonna 1724, kaksi vuotta akatemian uudelleenperustamisen jälkeen. Vuodelta 1709 on yksi hääonnittelu ja vuodelta 1711 hautajaisruno. Vielä 1700-luvun alussa kreikankirjoittelu oli professorienkin harrastus, kun taas restauraation jälkeen lähes yksinomaan ylioppilaiden. Kuitenkin juuri 1700-luvulla monet jo muualla virassa olevat (kuten koulujen lehtorit ja kappalaiset) kirjoittivat entisen opinahjonsa ylioppilaille kreikankielisen onnittelun.

Turun akatemian puheonnitteluissa, oraatiogratulaatioissa, on vain yksi sitaatti: Ericus Falander lainaa *Demonikokselle*-kirjoitelmaa nimeltä mainiten. Falanderin ainoa tämän lajin teksti on kirjoittu vuonna 1678 Turussa pidetyn puheen pitäjälle, jonka puhe painettiin Tukholmassa. Oraatiogratulaatioiden pieneen ryhmään (19 kappaletta) kuuluu kaksi humanistikreikalle erikoista muotokokeilua: yksi pangrammaattinen onnittelu sekä yksi latina–kreikka-runo. Molemmat ovat ruotsinmaalaisten ylioppilaiden laatimia Turun varhaishumanismin kaudelta. Oraatio oli keinoiltaan monipuolisempi kirjallinen laji kuin

dissertaatio. Puheonnittelut eivät kuitenkaan muodollisesti poikkea väitösonnitteluista. Molemmissa yleensä mainitaan, joskus myös käsitellään, opinnäytteen sisältöä.

Kreikankielisiä opinnäytteitä Turun akatemiasta olivat neljä kreikankielisistä puhetta – Sveno Gelzeniuksen (1649), Johannes Burgmanin (1660), Henrik Schäferin (Heerdhielm) (1671) ja Johannes Justanderin (1678) – sekä Simon Paulinuksen johtama ja Georgius Aeneliuksen puolustama väitöskirja vuodelta 1688. Gelzeniuksen ja Burgmanin puheet ovat kielellisesti kankeita, mutta molemmat ovat kiinnostavia jo esittäjiensä vuoksi. Burgmanin puhe on paitsi parentaatio, muistopuhe, myös ruhtinaspeili, kuolleen kuninkaan teoillaan osoittaman esimerkin ylistys. Henkilöhistoriallisesti kiinnostavaa on se, että Burgman valmisteli sitä kärsiessään erottamisrangaistusta Turun akatemiasta. Hän myös otti yhteyttä kreivi Per Braheen avustuksen toivossa. Schäferin puhe Turun hovioikeuden ylistykseksi ja Justanderin puhe ihmiselämän hauraudesta ovat kadonneet. Jälkimmäinen on yleensä tulkittu väitöskirjaksi. Näiden oraatioiden lisäksi on tietoja kolmesta muusta Turussa pidetystä kreikankielisestä puheesta: Johan Paulinus saattoi pitää Turkua ylistävän puheen Turussa 1670-luvulla, Ericus Falander puheen Per Brahen muistoksi vuonna 1680 ja Johan Petrus Flachsenius opinnäytepuheen aiheenaan tieteellinen sivistys.

Gabriel Lagus puhui ihmisruumiin ihmeellisyydestä (1665) ollessaan opintomatkalla Greifswaldin yliopistossa. Hän oli valmistellut sen jo Turussa, koskapa esitti sen heti ensi töikseen saavuttuaan Pommerin yliopistoon. Lagus lainaa, antaa parafraasin, puheensa alussa Sofokleelta ja lopussa Aristoteleelta. Puhe on sekä sisällöllisesti että retoristen keinojen puolesta mielenkiintoinen. Suomalaiset sukujuuret omannut Martinus Brennerus piti puheen juopumuksesta Upsalassa 1643, ja puheella on toinenkin suomalaiskytkentä, koska se on käännöslyhennelmä suomalaisen Andreas Keckoniuksen Upsalassa pitämästä latinankielisestä puheesta. Brennerus esitti pitkän puheensa ulkoa. Samainen Keckonius sepitti Upsalassa 1638 puheonnittelun kreikaksi; se on toistaiseksi varhaisin tunnettu suomalaissyntyisen kirjoittama kreikankielinen runo. Upsalassa myös Johannes Cajanus, hienon *Etkös ole ihmisparca* -runon kirjoittaja, laati kreikankielisen väitösonnittelun aiheenaan unet (1677), kun taas Gabriel Mathesius pohti väitösonnittelussaan epäjumalien palvontaa (1728). Suomalaisesta Mathesiuksesta tuli Upsalan yliopiston kreikan professori vuonna 1737. Turun ylioppilaana hän oli kirjoittanut yhden kreikankielisen väitösonnittelun (1729). Toinen Turussa opiskellut, josta tuli kreikan professori ulkomaiseen yliopistoon, oli ruotsalaissyntyinen Ericus Holstenius (*westm.*); hänet valittiin Gezeliuksen seuraajaksi pyhien kielten professorin virkaan Tarton yliopistossa. Turussa Holstenius oli opiskellut 1641–45, mutta ei julkaissut tuolloin humanistikreikkaa – eihän akatemian kirjapainolla ollut tuolloin vielä kreikkalaista kirjaimistoakaan.

Henricus Ausiuksen johdolla Upsalassa laadituissa uusaristotelisissa väitöksissä on runsaasti viittauksia Kreikan kirjallisuuteen. Tartossa Johannes Gezeliuksen johdolla tehdyissä väitöksissä viittauksia muuhun kuin Raamattuun on vain niukasti, mutta kreikka on ilmaisuvälineenä hyvin hallinnassa. Molempien johtamat kreikankieliset väitökset ovat

teesiväitöskirjoja. Turun akatemian ainoa kreikankielinen väitös ei koostunut lyhyistä teeseistä, ja aihe oli vaativa: heprean *shilo*-sanan tulkinta ja oikea muoto. Orientalistiikan vahvasta asemasta pyhien kielten oppituolissa kertoo se, että Turun ainoan kreikankielisen väitöksen aihe on heprealaisen filologian alalta. Väitöksen kreikka on leimallisesti "pyhää kieltä", mutta kaukana Gezeliuksen disputaatioiden sujuvuudesta. Turkulaisten väitöksessä viitataan antiikin kirjallisuuteen vain kirkkoisien ja *Septuagintan* osalta. Julkaisun muutamat piirteet ilmentävät kuitenkin klassista humanismia: nimiösivu "normaaleine" humanistikreikan väitöskirjafraaseineen, attikalaisen kalenterin käyttö, väitöskirjan retorinen rakenne ja liitetekstit, etenkin Ericus Indreniuksen ja Petrus Laurbecchiuksen gratulaatiot.

Johan Paulinuksella oli *Magnus Principatus Finlandia* -puhetta Upsalassa pitäessään tukenaan kreikankielisten puheiden kirjoittamisen perinne niin Turussa (kolme puhetta) kuin Upsalassa (parisenkymmentä). *Finlandia*-runopuhe sisältää mielenkiintoisella tavalla epideiktisen retoriikan kaksi puolta: julkisen näkyvän ylistyksen ja sen kiellon, vaietun kritiikin ja invektiivisyyden. Ajan käsityksen mukaan ihmiskielen jaloin tehtävä oli ylistää (εὐλογεῖν) Jumalaa, kuten Gabriel Lagus totesi omassa puheessaan. Kristillisen humanismin aikakaudella oppinut ylisti Jumalaa ja luomakuntaa, ylempiään ja ylistyksen arvoisia. Kritiikki oli piilossa rivien välissä, horjahduksissa ja tekstin halkeamissa. Tätä epideiktisen retoriikan taustapuolta vanhan kirjallisuuden lukija saattaa havaita, jos pyrkii luopumaan intentioharhasta: sen sijaan, että lukisi mitä tekijä tarkoitti, lukisi mitä hän sanoi.

5. Samalla tavoin kuin suomen kielen tutkijaa saattaa huvittaa ja joskus tuskastuttaa 1600- ja 1700-luvun oppineiden suomi ja kalevalamitta, samoin gresistiä saattaa tuskastuttaa ja huvittaa Turun humanistikreikka. Miksi käyttää niin paljon harvinaisia sanoja, monimutkaisia ilmaisuja ja lauseita? Miksi ei hyödynnetä ilmiselviä – esimerkiksi väitöskirjan aiheesta tarjoutuvia – Kreikan kulttuurin aiheita? Niin Turun kuin muunmaalaistenkin humanistikreikan eräät piirteet selittyvät myöhäisantiikin kirjallisista ihanteista. Monet meille oudonkuuloiset sanat tulevat tuona aikana suositusta kirjallisuudesta ja ajan sanakirjoista. Myöhäisantiikin epiikkaa arvostettiin kristillisen humanismin ajalla myös siksi, että monet eepikoista olivat kristittyjä. Harvinaisia sanoja humanistit käyttivät osin tarkoituksellisestikin. Kreikan oppikirjoissa korostettiin sitä, miten helppoa kreikassa on luoda uudissanoja. Humanistikreikan neologismien merkitys on usein kuitenkin helposti pääteltävissä. Useammin nykylukija saattaa saada lisävalaistusta Turun humanistikreikkaan suppean Schreveliuksen kuin suurten Stephanuksen (Estienne) tai Scapulan sanakirjojen avulla.

Myös kirjoitusharjoitukset kiinnittivät huomiota runsaaseen sanavarastoon – aivan kuten Bysantin skhedografiset oppikirjat ja renessanssihumanistien *copia*-teokset. Oppineelta, retorisoivalta runosepältä odotettiinkin sanarikkautta – *edle Einfalt* oli vasta edessäpäin. Tyyli-ihanteena oli monimutkainen, retorinen, amplifikaatioiden laajentama tekstipinta. Painetussa kirjoitelmassa käytettiin vielä painotekniikan suomia tekstuaalisen leikin mahdollisuuksia, kuten sommiteltiin otsikoita kuvioiksi myöhäisantiikin manierismin tapaan. *Paronomasian* käyttö on

myös helposti havaittava ilmiö. Leikiteltiin sanojen eri merkitysvivahteilla ja homonyymisillä sanoilla. Epideiktisiä tekstejä myös esitettiin julkisesti, jolloin äänteelliset seikat, kuten allitteraatio, saattoivat korostua. Joskus allitteraatio saattoi selittyä kirjoitustekniikasta: sanoja etsittiin sanakirjasta ja lähellä olevat sanat tarjoutuivat mukaan tekstiin.

Humanistikreikan viehätys on kulttuurien sekoittumisessa: uuden ajan alun Turku ja antiikin tai myöhäisantiikin Kreikka kohtaavat. Tekstit eivät olleet humanistien satunnaisia kielellisiä taidonnäytteitä, vaan tiettyyn antiikista periytyvään retoriseen traditioon kytkeytyvien tekstien tuottamista tiettyihin tarpeisiin. Vaikka ne suurelta osin ovat retoristen kirjoitusharjoitusten tai tyyliharjoitusten tasoa, niillä oli Turun akatemialle oma symbolinen merkityksensä: myös Turun akatemia oli "oikea" yliopisto neljine tiedekuntineen ja humanistikreikkaa kirjoittavine oppineineen. Tähän viittaa myös Stiernman kirjoittamassaan Suomen ensimmäisessä kirjallisuushistoriassa, *Aboa literatassa* (1719). Teoksen kreikankielisessä omisteessa kreivi Johan (Paulinus) Lillienstedtille, Turun akatemian kasvatille ja Pohjolan eturivin kreikankirjoittajalle, Stiernman totesi Turun akatemian olevan ᾽Αθῆναι Αὐραϊκαί – Ateena Auran rannoilla.

Liite 1. Humanistikreikka Turun akatemiassa

Lyhenteet / Abbreviations:

Mel., Vall. ja SKB, *vide* Bibliografia
Plantin = Plantin (1736)
Stiernman = Stiernman (1719)
Tengström = Tengström (1814–21)
Tilas = Tilas, Daniel [s.a.] Käsikirjoitus. KB.

Stip. = Stipendianomus. Oma numerointini. Ks. myös Vallinkoski 1975b, 17, 5, 4, ja 8.

Rv Mf = Mikrokortti, Ruotsin vallan ajan kokoelma.

* teksti kadonnut
[*] tieto tekstin olemassaolosta perustuu vain yhteen lähteeseen

Runomitat:
heks. = heksametri
eleg. = eleginen distikon
sapf. = sapfinen tai sapfisen tyyppinen
pind. = "pindaarinen oodi"
anap. = anapestinen dimetri
jambi
adoneus

kivityyl. = kivityylinen runo
r. = riviä (suorasanainen)

NB Rivi- ja säemäärät koskevat vain itse tekstiä; kreikankielisiä otsikkoja, allekirjoituksia ja nimiösivuja ei ole huomioitu. Jos teksti on painettu muualla kuin Turussa, on painopaikka ilmoitettu.

VUOSI	KIRJOITTAJA	TEKSTILAJI, koko	Bibliografinen tieto
1640-luvulla			
1648	J. Tobetius	Väitösonnittelu (8 heks.)	Vall. 4293
1649	M. Stodius	Väitösonnittelu (6 eleg.)	Vall. 4301
	S. Gelzenius	Oraatio: Λόγαριον (10 sivua)	SKB 1378
	A. Petraeus	Puheonnittelu (4 eleg.)	SKB 1378
	E. Justander	Puheonnittelu (4 eleg.)	SKB 3175

1650-luvulla

1650	M. Stodius	*Promootio-onnittelu (? eleg.)	*Mel. 263
	A. Thauvonius	Väitösonnittelu (4 eleg.)	Vall. 3898
	S. Gelzenius	Väitösonnittelu (2 eleg.)	Vall. 3898
	A. Thauvonius	Väitösonnittelu (8 eleg.)	Vall. 4317
	M. Stodius	Väitösonnittelu (8 heks.)	Vall. 2069
1651	E. Justander	Väitösonnittelu (6 eleg.)	Vall. 4320
	M. Stodius	Puheonnittelu (2 jambinen trimetri)	SKB 142
	E. Justander	Puheonnittelu (hautajaispuhe) (2 eleg.)	SKB 639
1652	J. Thuronius	Installaatio-onnittelu (9 heks.)	Mel. 278
	M. Miltopaeus	Hääonnittelu (20 eleg.)	Mel. 280
	A. Thuronius	*Hääonnittelu (?)	*Mel. 287
	J. Thuronius	Hääonnittelu (4 eleg.)	SKB 3387
1653	[Anonyymi]	Hääonnittelu (21 heks.)	Mel. 312
	E. Justander	Väitösonnittelu (4 eleg.)	Vall. 4383
	J. Schäfer vanh.	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 4330
	G. Arctopolitanus	Väitösonnittelu (15 jambi)	Vall. 2033
	C. Agraeus	Puheonnittelu (3 sapf.)	SKB 1077
1654	C. Agraeus	Puheonnittelu (4 eleg.)	SKB 3116
	J. Eurenius	Puheonnittelu (8 heks.)	SKB3116
	O. Bergius	Puheonnittelu (6 eleg.)	SKB3116
	D. Rosander	Hääonnittelu (6 heks.)	Mel. 338
	O. Bergius	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 1859
	A. Abrahami Ikalensis	Väitösonnittelu (4 eleg.)	Vall. 2034
1655	O. Bergius	Väitösonnittelu (14 heks.)	Vall. 3911
	D. Rosander	Väitösonnittelu (7 heks.)	Vall. 3926
	J. Eurenius	Väitösonnittelu (4 heks.)	Vall. 2072
	O. Bergius	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 2072
	D. Rosander	Väitösonnittelu (5 heks.)	Vall. 4333
	C. Agrelius	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 4335

1656	M. Stodius	Hääonnittelu (4 eleg.)	Mel. 367
	A. Heinricius	Hääonnittelu (4 eleg.)	Mel. 368
	P. Pictorius	Hääonnittelu (2 eleg.)	Mel. 369
1657	E. Justander	Hääonnittelu (11 "pind.")	Mel. 382, Tukholma
	M. Miltopaeus	Väitösonnittelu (6 eleg.)	Vall. 3922
1658	E. Naezenius	Stipendianomus, käsikirjoitus (30 r.)	Stip. I
	I. Teeth	Puheonnittelu (15 r.)	SKB 2349
	J. Flachsenius	Väitösonnittelu (8 heks.)	Vall. 246
	C. Agrelius	Väitösonnittelu (14 heks.)	Vall. 3676
	M. Westzynthius	Hautajaisruno (2 eleg.)	Mel. 387
	C. Agrelius	Installaatio-onnittelu (8 heks.)	Mel. 399
1659	A. Nidelberg	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 3677

1660-luvulla

1660	J. Burgman	Oraatio: Λόγος πένθιμος (4 sivua)	SKB 3117, Tukholma
	E. Razelius	Puheonnittelu (2 eleg.)	SKB 1018
	I. Falander	*Väitösonnittelu (?)	*Vall. 4428
1661	P. Bodelius	Väitösonnittelu (8 heks.)	Vall. 3695
1662	J. Korp	Puheonnittelu (10 heks.)	SKB 4441
1663	P. Platinus	Väitösonnittelu (10 heks.)	Vall. 3940
1667	D. Unger	Väitösonnittelu (24 r.)	Vall. 2024
1668	J. Gezelius vanh.	Puheonnittelu (juhlapuhe) (6 heks.)	SKB 3298

1670-luvulla

1670	E. Widbeckius	Väitösonnittelu (2 eleg.)	Vall. 707
	H. Schäfer (Heerdhielm)	Väitösonnittelu (11 r.)	Vall. 707
1671	E. Widbeckius	Väitösonnittelu (10 eleg.)	Vall. 3758

	N. Wijkman	Väitösonnittelu (24 r.)	Vall. 710
	N. Wijkman	Puheonnittelu (14 r.)	SKB 1750
	H. Schäfer (Heerdhielm)	*Oraatio (?)	*Plantin, 49
1672	E. Falander	Väitösonnittelu (9 r.)	Vall. 1327
	M. Brudgum	Väitösonnittelu (10 eleg.)	Vall. 3764
	N. Wijkman	Promootio-onnittelu (26 r.)	Mel. 585
	G. Palicander	Promootio-onnittelu (17 r.)	Mel. 586
	A. Hasselqwist	Hautajaisteksti (24 r.)	Mel. 583
	E. Widbeckius	Hääonnittelu (2 heks.)	Mel. 593
1673	E. Falander	Hautajaisteksti (8 r.)	Mel. 601
	N. Wijkman	Hautajaisteksti (21 r.)	Mel. 601
	E. Svenonius	Väitösonnittelu (4 eleg.)	Vall. 3768
	P. Heintzius	Väitösonnittelu (20 r.)	Vall. 3989
	E. Til-Landz	Väitösonnittelu (6 eleg.)	Vall. 3977
1674	N. Wijkman	Väitösonnittelu (18 r.)	Vall. 3990
	P. Laurbecchius	Väitösonnittelu (8 sapf.)	Vall.727
	J. Hedbergius	Väitösonnittelu (4 heks.)	Vall.727
	J. Colliander	Väitösonnittelu (21 r.)	Vall. 3777
	O. Krogerus	Väitösonnittelu (8 eleg.)	Vall. 3991
	E. Falander	Väitösonnittelu (7 r.)	Vall. 919
	P. Mowallius	Väitösonnittelu (9 r.)	Vall. 3779
	P. Laurbecchius	Väitösonnittelu (16 jambi)	Vall. 2153
	P. Hahn	Väitösonnittelu (8 eleg.)	Vall. 2153
	P. Laurbecchius	Hääonnittelu (12 eleg.)	Mel. 624
	J. Colliander	*Epibaterion* (20 r.)	Mel. 628
	S. Paulinus	Installaatio-onnittelu (58 r.)	Mel. 637
1675	E. Falander	Väitösonnittelu (7 r.)	Vall. 735
	E. Falander	Väitösonnittelu (10 r.)	Vall. 996
	J. Paulinus	Väitösonnittelu (23 heks.)	Vall. 3995

	S. Paulinus	Puheonnittelu (10 eleg.)	SKB 279
	H. Paulinus	Hääonnittelu (49 r.)	Mel. 654
	J. Paulinus	Hääonnittelu (6 eleg.)	Mel. 654
1676	S. Paulinus	Installaatio-onnittelu (40 r.)	Mel. 667
	J. Paulinus	Installaatio-onnittelu (42 heks.)	Mel. 667
	C. Flodinus	Väitösonnittelu (19 r.)	Vall. 3793
	E. Falander	Väitösonnittelu (12 r.)	Vall. 871
	E. Falander	Väitösonnittelu (7 r.)	Vall. 881
	H. Winterus	Väitösonnittelu (55 r.)	Vall. 968
	J. Paulinus	Väitösonnittelu (4 eleg.)	Vall. 969
1677	N. Hagman	Puheonnittelu (12 r.)	SKB 4411
	J. Haglinus	Väitösonnittelu (14 r.)	Vall. 3798
	A. Fornander	Väitösonnittelu (16 r.)	Vall. 737
	P. Laurbecchius	Väitösonnittelu (8 eleg.)	Vall. 3799
	J. Laibeck	Hautajaisteksti (17 r.)	Mel. 685
	J. Forsman	Hautajaisteksti (9 r.)	Mel. 690
	[J. Paulinus	*Oraatio Turun ylistykseksi (?)	*Tilas, 1§ Åbo]
1678	C. Hammar	Installaatio-onnittelu (33 r.)	Mel. 731
	E. Falander	Puheonnittelu (11 r.)	Rv Mf 1020, Tukholma
	A. Reuther	*Väitösonnittelu (?)	*Vall. 741
	P. Hofflander	Väitösonnittelu (5 r.)	Vall. 3800
	E. Falander	Väitösonnittelu (12 r.)	Vall. 882
	M. Nicander	Väitösonnittelu (12 r.)	Vall. 3801
	E. Falander	Väitösonnittelu (18 r.)	Vall. 983
	E. Falander	Väitösonnittelu (16 r.)	Vall. 873
	S. Dimberg	Väitösonnittelu (20 r.)	Vall. 746
	E. Falander	Väitösonnittelu (8 r.)	Vall. 3
	E. Falander	Väitösonnittelu (10 r.)	Vall. 2157
	J. Petrejus	Väitösonnittelu (9 r.)	Vall. 2157

	E. Falander	Väitösonnittelu (13 r.)	Vall. 997
1679	N. Wijkman	Puheonnittelu (15 r.)	SKB 2043
	J. Gezelius vanh.	Puheonnittelu (6 eleg.)	SKB 3447
	E. Falander	Väitösonnittelu (13 r.)	Vall. 998
	E. Falander	Väitösonnittelu (14 r.)	Vall. 979
	E. Falander	Väitösonnittelu (8 r.)	Vall. 924
	N. Crucelius	Väitösonnittelu (33 r.)	Vall. 2183
	E. Falander O. Lauraeus	Väitösonnittelu (12 r.) Väitösonnittelu (5 eleg.)	Vall. 2180 Vall. 2180
	E. Falander	Väitösonnittelu (12 r.)	Vall. 874
	E. Falander	Väitösonnittelu (14 r.)	Vall. 1326
	E. Falander	Väitösonnittelu (9 r.)	Vall. 875
	E. Falander	Väitösonnittelu (9 r.)	Vall. 876
	S. Dimberg	Väitösonnittelu (30 r.)	Vall. 883
	A. Reuther	Väitösonnittelu (13 r.)	Vall. 5
	S. Alanus	Promootio-onnittelu (23 r.)	Mel. 738
	G. Wallenius	Hautajaisruno (2 eleg.)	Mel. 788

1680-luvulla

1680	E. Falander	Hääonnittelu (10 r.)	Mel. 815
	E. Falander	Hautajaisteksti (13 r.)	Mel. 831
	P. Colliander	Hääonnittelu (4 heks.)	Mel. 833
	A. Falander	Väitösonnittelu (11 r.)	Vall. 6
	H. Almqwist	Väitösonnittelu (8 eleg.)	Vall. 19
	E. Falander	Väitösonnittelu (12 r.)	Vall. 884
	B. Littorin	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 21
	[E. Falander	*Oraatio P. Brahen muistoksi	*Tengström, 86]
1681	E. Falander	Väitösonnittelu (11 r.)	Vall. 35
	E. Falander I. Pijlman	Väitösonnittelu (16 r.) Väitösonnittelu (31 eleg.)	Vall. 986 Vall. 986

	E. Falander	Väitösonnittelu (14 r.)	Vall. 877
	M. Bill	Väitösonnittelu (8 r.)	Vall. 877
	E. Svenonius	Väitösonnittelu (4 eleg.)	Vall. 11
	E. Falander	Väitösonnittelu (7 r.)	Vall. 885
	E. Falander	Väitösonnittelu (8 r.)	Vall. 878
	J. Tuhn	*Propempticon* (24 eleg.)	Mel. 857
	H. Almqwist	Hääonnittelu (8 heks.)	Mel. 868
	P. Colliander	Installaatio-onnittelu (21 r.)	Mel. 875
1682	E. Falander	Hautajaisteksti (4 r.)	Mel. 894
	E. Falander	Väitösonnittelu (25 r.)	Vall. 3809
	P. Ulnerus	Väitösonnittelu (10 eleg.)	Vall. 3809
	E. Falander	Väitösonnittelu (18 r.)	Vall. 879
	D. Lund	Väitösonnittelu (18 eleg.)	Vall. 879
	C. Hammar	Väitösonnittelu (12 eleg.)	Vall. 3811
	E. Falander	Väitösonnittelu (9 r.)	Vall. 4002
	E. Falander	Väitösonnittelu (17 r.)	Vall. 988
	A. Håf	Väitösonnittelu (14 eleg.)	Vall. 4003
	E. Woivalenius	Väitösonnittelu (20 r.)	Vall. 4005
	E. Falander	Väitösonnittelu (11 r.)	Vall. 999
1683	G. Amnelius	Väitösonnittelu (10 heks.)	Vall. 39
	E. Falander	Väitösonnittelu (19 r.)	Vall. 40
1684	E. Falander	Väitösonnittelu (17 r.)	Vall. 3824
	E. Woivalenius	Väitösonnittelu (17 r.)	Vall. 4195
	J. Julinus	Väitöskirjan esipuhe (47 r.)	Vall. 4195
	Jac. Gezelius	Väitösonnittelu (28 r.)	Vall. 42
	P. Ulnerus	Väitösonnittelu (46 r.)	Vall. 3825
	E. Brunnius	Installaatio-onnittelu (26 r.)	Mel. 958
	G. Aenelius	Installaatio-onnittelu (29 r.)	Mel. 959
1685	S. Julenius	Hautajaisruno (6 heks.)	Mel. 980

	S. Paulinus	Hautajaisteksti (24 r.)	Mel. 1004
	C. Alanus	Väitösonnittelu (30 r.)	Vall. 3828
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (9 heks.)	Vall. 2734
	E. Woivalenius	Väitösonnittelu (21 r.)	Vall. 990
	E. Brunnius	Väitösonnittelu (21 r.)	Vall. 4197
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 2736
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (9 heks.)	Vall. 4010
	G. Aenelius	Väitösonnittelu (31 r.)	Vall. 2192
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (7 heks.)	Vall. 2750
	D. Assenius	Väitösonnittelu (16 r.)	Vall. 1418
	P. Linstorphius	Väitösonnittelu (13 r.)	Vall. 3829
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (14 r.)	Vall. 4200
1686	A. Billgreen	Väitösonnittelu (8 heks.)	Vall. 27
	M. Sylvius	Väitösonnittelu (19 r.)	Vall. 4013
	H. Brennerus	Väitösonnittelu (17 r.)	Vall. 4013
	G. Aenelius	Väitösonnittelu (9 heks.)	Vall. 4201
	Jac. Rungius	Väitösonnittelu (25 r.)	Vall. 28
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (8 heks.)	Vall. 2738
	P. Thorwöst	Väitösonnittelu (14 r.)	Vall. 2738
	G. Ståhlberg	Stipendianomus, käsikirjoitus (20 r.)	Stip. IIa
	G. Aenelius	Puheonnittelu (44 eleg.)	SKB 2017
	J. Rivelius	Installaatio-onnittelu (34 r.)	Mel. 1012
	H. Almqwist	Hautajaisruno (6 heks.)	Mel. 1022
	P. Linstorphius	Hautajaisruno (10 eleg.)	Mel. 1022
1687	G. Aenelius	Installaatio-onnittelu (42 eleg.)	Mel. 1038
	J. Gezelius vanh.	Kanslerionnittelu (20 heks.)	SKB 114
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (2 heks.)	Vall. 49
	G. Aenelius	Väitösonnittelu (8 eleg.)	Vall. 49
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 2741
	G. Amnelius	Väitösonnittelu (10 r.)	Vall. 1514

	S. Paulinus	Väitösonnittelu (8 heks.)	Vall. 2742
	S. Riisberg	Hääonnittelu (22 eleg.)	Mel. 1054
	J. Swanström	Hääonnittelu (18 heks.)	Mel. 1064
	G. Aenelius	Hautajaisruno (28 eleg.)	Mel. 1067
[v. 1687-89]	G. Ståhlberg	Stipendianomus, käsikirjoitus (17 r.)	Stip. IIb
1688	N. Svenonius	Väitösonnittelu (15 r.)	Vall. 1426
	S. Falander	Väitösonnittelu (10 r.)	Vall. 1515
	S. Paulinus	Hautajaisteksti (31 r.)	Mel. 1118
	G. Ståhlberg	Väitösonnittelu (6 eleg.)	Vall. 2197
	J. Wallenius	Väitösonnittelu (18 eleg.)	Vall. 2197
	G. Kijhl	Väitöskirjaomiste (16 eleg.)	Vall. 2197
	J. Justander	*Oraatio: Λογοποιία (?)	*SKB 2824
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (2 heks.)	Vall. 2744
	E. Indrenius	Väitösonnittelu (29 r.)	Vall. 2744
	J. Teet	Väitösonnittelu (12 r.)	Vall. 4014
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (2 heks.)	Vall. 4014
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (5 heks.)	Vall. 4204
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 2318
	S. Paulinus & G. Aenelius: Kreikankielinen väitöskirja		Vall. 2751
	G. Aenelius	Väitöskirjaomiste (otsikkosivu + 44 eleg.)	Vall. 2751
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (14 heks.)	Vall. 2751
	P. Laurbecchius	Väitösonnittelu (19 heks.)	Vall. 2751
	C. Alanus	Väitösonnittelu (12 eleg.)	Vall. 2751
	E. Indrenius	Väitösonnittelu (22 r.)	Vall. 2751
	G. Aenelius	Väitösonnittelu (12 eleg.)	Vall. 928
	H. Montelius	Väitösonnittelu (12 r.)	Vall. 1432
[1688?]	O. Flachsenius	Stipendianomus, käsikirjoitus (6 r.)	Stip. III
1689	E. Indrenius	Hääonnittelu (33 kivityyl. runo)	Mel. 1156
	C. Alanus	Installaatio-onnittelu (20 eleg.)	Mel. 1148
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (2 eleg.)	Vall. 1436
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (5 heks.)	Vall. 2752
	C. Höök	Väitösonnittelu (11 heks.)	Vall. 1516

	E. Leerman	Väitösonnittelu (10 eleg.)	Vall. 2321
	C. Höök	Väitösonnittelu (23 r.)	Vall. 1517
	G. Ståhlberg	*Epibaterion* (82 eleg.)	Mel. 855

1690-luvulla

1690	J. Rogbergius	Väitösonnittelu (12 heks.)	Vall. 4015
	E. Sundell	Väitösonnittelu (19 r.)	Vall. 4205
	J. Brask	Väitösonnittelu (20 eleg.)	Vall. 4205
	H. Colliander	Väitösonnittelu (11 r.)	Vall. 1437
	S. Paulinus	Väitösonnittelu (8 heks.)	Vall. 2361
	S. Florinus (Blomfelt)	Väitösonnittelu (35 r.)	Vall. 4208
	M. Meilund	Hautajaisteksti (24 r.)	Mel. 1193
	O. Flachsenius	Hautajaisruno (8 eleg.)	Mel. 1195
	E. Castelius	Hautajaisruno (44 eleg.)	Mel. 1198
	S. Paulinus	Hautajaisruno (16 heks.)	Mel. 1199
	O. Flachsenius	Installaatio-onnittelu (17 heks.)	Mel. 1202
1691	J. Forsterus	Installaatio-onnittelu (28 eleg.)	Mel. 1254
	E. Castelius	Väitösonnittelu (20 heks.)	Vall. 1439
	C. Procopaeus	Väitösonnittelu (17 r.)	Vall. 1439
	Joh. Rungius	Väitösonnittelu (12 eleg.)	Vall. 69
	C. Thelaus	Väitösonnittelu (22 r.)	Vall. 994
[1691?]	H. Bartholinus	Stipendianomus, käsikirjoitus (21 r.)	Stip. IV
1692	J. Rogbergius	Väitösonnittelu (4 eleg.)	Vall. 2329
	E. Wallenius	Väitösonnittelu (4 heks.)	Vall. 2327
	D. Lund	Väitösonnittelu (14 heks.)	Vall. 2170
	D. Lund	Väitösonnittelu (16 heks.)	Vall. 2366
	J. Rogbergius	Väitösonnittelu (12 eleg. + 2 eleg.)	Vall. 2366
1693	C. Pontanus	Stipendianomus, käsikirjoitus (18 r.)	Stip. V
	D. Lund	Tohtorinväitösonnittelu (8 heks)	Vall. 1003
	C. Alander	Tohtorinväitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 1003

	D. Lund	Väitösonnittelu (7 heks.)	Vall. 2330
	L. Forbus	Väitösonnittelu (13 heks.)	Vall. 2330
	E. Ruda	Väitösonnittelu (10 r.)	Vall. 1526
	S. Melander	Väitösonnittelu (3 heks.)	Vall. 1443
	D. Lund	Väitösonnittelu (10 heks.)	Vall. 1444
	H. Seidelius	Väitösonnittelu (18 eleg.)	Vall. 4016
	D. Lund	Väitösonnittelu (5 heks.)	Vall. 2332
	A. Heinricius	Väitösonnittelu (9 r.)	Vall. 4265
	E. Castelius	Väitösonnittelu (12 eleg.)	Vall. 2334
	G. Procopaeus	Väitösonnittelu (13 r.)	Vall. 2334
	M. Salinius	Installaatio-onnittelu (24 heks.)	Mel. 1390
	J. Rogbergius	Hautajaisruno (6 eleg.)	Mel. 1392
1694	N. Fridelinus	Promootio-onnittelu (12 heks.)	Mel. 1419
	E. Cajanus	Promootio-onnittelu (12 eleg.)	Mel. 1420
	M. Salinius	Promootio-onnittelu (16 anap.)	Mel. 1431
	M. Wibelius	Hautajaisteksti (12 r.)	Mel. 1442
	M. Salinius	Installaatio-onnittelu (14 heks.)	Mel. 1467
	M. Salinius	Installaatio-onnittelu (44 sapf.)	Mel. 1467
	M. Salinius	Installaatio-onnittelu (12 heks.)	Mel. 1479
	M. Salinius	Installaatio-onnittelu (56 *adoneus*)	Mel. 1479
	C. Alander	Väitösonnittelu (2 eleg.)	Vall. 96
	L. Tammelinus	Väitösonnittelu (2 heks.)	Vall. 2337
	N. Fridelinus	Väitösonnittelu (50 heks.)	Vall. 1527
1695	D. Lund	Väitösonnittelu (10 heks.)	Vall. 2338
	D. Lund	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 2339
	N. Fridelinus	Väitösonnittelu (13 heks.)	Vall. 1529
	D. Lund	Väitösonnittelu (8 heks.)	Vall. 2340
	D. Lund	Väitösonnittelu (13 heks.)	Vall. 2341
	C. Thelaus	Väitösonnittelu (21 r.)	Vall. 644
	D. Lund	Väitösonnittelu (21 eleg.)	Vall. 3641

	L. Tammelinus	Väitösonnittelu (3 heks.)	Vall. 3641
	M. Salinius	Väitösonnittelu (13 heks.)	Vall. 4020
	D. Lund	Väitösonnittelu (5 heks.)	Vall. 2342
	M. Salinius	Väitösonnittelu (16 heks.)	Vall. 2342
1696	D. Lund	Väitösonnittelu (12 heks.)	Vall. 4022
	M. Salinius	Väitösonnittelu (12 jambi)	Vall. 4022
	D. Lund	Väitösonnittelu (11 heks.)	Vall. 2344
	D. Lund	Väitösonnittelu (12 heks.)	Vall. 2345
	E. Cajanus	Väitösonnittelu (14 eleg.)	Vall. 2345
	D. Lund	Väitösonnittelu (13 heks.)	Vall. 2346
	D. Lund	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 2347
1697	D. Lund	Väitösonnittelu (10 heks.)	Vall. 1458
	C. Thelaus	Väitösonnittelu (16 r.)	Vall. 4024
	J. Rydbohm	Väitösonnittelu (19 r.)	Vall. 105
	D. Lund	Väitösonnittelu (10 heks.)	Vall. 2348
	E. Wanochius	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 4027
	E. Wanochius	Hautajaisruno (44 eleg.)	Mel. 1621
	M. Salinius	Hautajaisruno (28 heks.)	Mel. 1633
	[J.P.Flachsenius	*Oraatio tieteellisestä sivistyksestä	*Stiernman, 158]
1698	E. Wanochius	Installaatio-onnittelu (33 heks.)	Mel. 1678
	M. Salinius	Installaatio-onnittelu (18 heks.)	Mel. 1681
	M. Salinius	Installaatio-onnittelu (24 heks.)	Mel. 1685
	E. Wanochius	Installaatio-onnittelu (18 eleg.)	Mel. 1686
	D. Lund	Väitösonnittelu (4 heks.)	Vall. 2354
	E. Cajanus	Väitösonnittelu (4 heks.)	Vall. 2354
	J. Gezelius nepos	Väitösonnittelu (19 r.)	Vall. 1465
	N. Fridelinus	Väitösonnittelu (4 eleg.)	Vall. 1530
	S. Collander	Väitösonnittelu (9 r.)	Vall. 1530
	D. Lund	Väitösonnittelu (2 heks.)	Vall. 1469
	N. Fridelinus	Väitösonnittelu (10 eleg.)	Vall. 1531
	D. Lund	Väitösonnittelu (8 heks.)	Vall. 1471

1699	O. Wång	Väitösonnittelu (10 r.)	Vall. 114
	E. Cajanus	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 2931
	E. Wanochius	Installaatio-onnittelu (26 eleg.)	Mel. 1701
[?]	E. Wanochius	Uudenvuodenonnittelu (39 heks.)	Mel. 8^2

1700-1713

1700	D. Lund	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 116
	D. Lund	Väitösonnittelu (7 heks.)	Vall. 1476
	E. Procopaeus	Väitösonnittelu (11 r.)	Vall. 2619
	G. Cajanus	Promootio-onnittelu (12 eleg.)	Mel. 1722
	Z. Lithovius	Hautajaisruno (8 eleg.)	Mel. 1750
1701	D. Lund	Väitösonnittelu (5 heks.)	Vall. 2936
	C. Alander	Väitösonnittelu (2 eleg.)	Vall. 122
	D. Lund	Väitösonnittelu (4 heks.)	Vall. 2938
	M. Sadelius	Väitösonnittelu (8 eleg.)	Vall. 2938
1702	D. Lund	Väitösonnittelu (13 heks.)	Vall. 2939
	C. Alander	Väitösonnittelu (6 eleg.)	Vall. 1479
	D. Lund	Väitösonnittelu (4 heks.)	Vall. 1481
1703	E. Cajanus	Väitösonnittelu (2 eleg.)	Vall. 2627
	E. Cajanus	Väitösonnittelu (4 eleg.)	Vall. 3374
	J. P. Flachsenius	Väitösonnittelu (9 r.)	Vall. 125
	C. Alander	Väitösonnittelu (12 eleg.)	Vall. 131
	E. Cajanus	Hautajaisruno (22 eleg.)	Mel. 1791
	H. Lilius	Installaatio-onnittelu (16 heks.)	Mel. 1794
1704	D. Lund	Väitösonnittelu (11 heks.)	Vall. 1488
	J. Gezelius nepos	Väitösonnittelu (18 r.)	Vall. 2944
	M. Salinius	Väitösonnittelu (12 eleg.)	Vall. 2633

	J. Tesche	Väitösonnittelu (25 r.)	Vall. 2359
1705	D. Lund	Väitösonnittelu (10 heks.)	Vall. 2947
	M. Salinius	Väitösonnittelu (16 eleg.)	Vall. 3383
1709	J. P. Flachsenius	Hääonnittelu (36 eleg.)	Mel. 1985

1710-luvulla

1711	J. Sidbeckius	Hautajaisruno (6 heks.)	Mel. 2046

1720-luvulla

1724	J. Löngreen	Väitösonnittelu (8 eleg.)	Vall. 1837
	J. Wallenius	Väitöskirjaomiste (12 heks.)	Vall. 1837
	D. Juslenius	Väitösonnittelu (4 eleg.)	Vall. 1838
	M. Helsingius	Väitösonnittelu (10 heks.)	Vall. 1838
1725	D. Juslenius nuor.	Väitösonnittelu (17 r.)	Vall. 3430
1726	G. Fabricius	Väitösonnittelu (15 r.)	Vall. 1840
1728	J. Welin	Hautajaisruno (127 heks.)	Rv Mf 3818
	G. Fabricius	Väitösonnittelu (27 r.)	Vall. 3435
	G. Helsingius	Väitösonnittelu (6 heks.)	Vall. 3435
	J. Sidbeckius	Väitösonnittelu (10 eleg.)	Vall. 1366
1729	L. Hallborg	Väitösonnittelu (16 eleg.)	Vall. 3438
	G. Mathesius	Väitösonnittelu (20 r.)	Vall. 487

1730-luvulla

1730	J. Welin	Väitösonnittelu (19 heks.)	Vall. 489
	N. Tammelin	Väitösonnittelu (11 heks.)	Vall. 490
1731	M. Lithovius	Väitösonnittelu (15 heks.)	Vall. 492
	J. Friberg	Väitösonnittelu (4 heks.)	Vall. 1377
1732	J. Hacks	Väitösonnittelu (18 r.)	Vall. 499
	J. Garwolius	Väitöskirjaomiste (13 r.)	Vall. 499
	J. Helsingius	Väitösonnittelu (37 *adoneus*)	Vall. 502

1733	G. Granrooth	Väitösonnittelu (15 r.)	Vall. 1557
	J. Krook	Väitösonnittelu (30 r.)	Vall. 1558
	A. Salovius	Väitöskirjaomiste (7 r.)	Vall. 1383
	G. Maxenius	Väitöskirjaomiste (32 r.)	Vall. 3932
1734	H. Flege	Väitösonnittelu (15 r.)	Vall. 509
	Jac. Haartman	Väitöskirjaomiste (9 r.)	Vall. 512
1735	A. Salovius	Väitöskirjaomiste (10 r.)	Vall. 513
	A. Frosterus	Väitösonnittelu (18 r.)	Vall. 1391
	I. Polviander	Väitösonnittelu (14 r.)	Vall. 517
1737	M. Peitzius	Hautajaisruno (49 heks.)	Rv Mf 4928
1738	J. Alopaeus	Väitöskirjaomiste (19 r.)	Vall. 3463
1739	M. Peitzius	Väitöskirjaomiste (48 heks.)	Vall. 3482

1740-luvulla

1744	M. Peitzius	Väitösonnittelu (15 eleg.)	Vall. 1618
1745	M. Peitzius	Väitösonnittelu (10 eleg.)	Vall. 679
1747	A. Chydenius	Väitösonnittelu (8 r.)	Vall. 2390
	M. Peitzius	Väitösonnittelu (12 heks.)	Vall. 3530
1748	G. Holmudd	Väitösonnittelu (48 r.)	Vall. 2400
	C. Renmarck	Väitösonnittelu (4 eleg.)	Vall. 1657

1750-luvulla

1751	J. Salmenius	Väitösonnittelu (13 r.)	Vall. 1190
	W. Falcken	Väitösonnittelu (13 r.)	Vall. 2437
1752	J. Godhemius	Väitöskirjaomiste (32 r.)	Vall. 795
	N. Thunberg	Väitöskirjaomiste (10 r.)	Vall. 793
1753	Z. Colliander	Väitöskirjaomiste (23 heks.)	Vall. 802
	A. Backman	Väitöskirjaomiste (23 r.)	Vall. 2449
	J. Hagerstein	Väitöskirjaomiste (18 r.)	Vall. 2488

	G. Forsman	Väitösonnittelu (17 r.)	Vall. 2453
1754	G. Holmudd	Väitösonnittelu (13 r. + 2 eleg.)	Vall. 1201

1760-luvulla

1764	J. Lenaesius	Väitöskirjaomiste (17 r.)	Vall. 267

1780-luvulla

1786	J. Bonsdorff	Väitöskirjaomiste (18 heks.)	Vall. 544

Liite 2. Vertailumateriaali (ulkofennica)

a. Henkilökirjasissa julkaistut tekstit
b. Opinnäytteiden liitetekstit
c. Opinnäytteet (väitöskirjat ja puheet)
d. Kynnystekstit
Järjestys retoristen tekstilajien mukaan kronologisesti. Alleviivatut kirjoittajat ja kohdehenkilöt ovat "suomalaisia".

Lyhenteet / Abbreviations:

Mel., SKB, *vide* Bibliografia

Collijn = Collijn (1942–1944)
Lidén = Lidén (1778–1780)
Marklin = Marklin (1820)
Ström = Ström (1994)
Jaanson = Jaanson (2000)
Meyer = Meyer (1905)
von der Hardt = von der Hardt 1707

* = kadonnut

Rv Mf = mikrokortti, Ruotsin vallan aikainen kokoelma

Runomittojen lyhenteet, ks. Liite 1.

	KIRJOITTAJA	KOHDEHENKILÖ	Vuosi, painopaikka Bibliograf. tieto
a. Henkilökirjasissa julkaistut tekstit			
HAUTAJAISTEKSTIT			
(1) (2) (3)	Anonyymi (10 eleg). Anonyymi (16 heks.) Anonyymi (12 eleg.)	Catharina Jagellonica	1583, Tukholma Mel. 21
(4)	L. Bohm (10 heks.)	Catharina Tidemann	1628, Upsala Mel. 121= 3:10 Ström
(5)	J. Kiusander (12 eleg.)	Catharina Tidemann	1628, Upsala 4: 4 Ström
(6)	J. Stalenus (22 eleg.)	Catharina Tidemann	1628, Upsala 5:7 Ström
(7)	N. Nycopensis (34 eleg.)	Kustaa II Aadolf	1632, Tartto Mel. 141
(8)	J. Gezelius (18 eleg.)	B. Amundi	1643, Tartto Mel. 190[2]

(9)	J. Gezelius (14 eleg.)	Dorothea Eckholtz	1646, Tartto Mel. 213
(10)	J. Gezelius (10 eleg.)	L. Lohm	1647, Tartto Mel. 227
(11)	J. Gezelius (14 eleg.)	J.Ulsbeckius	1648, Tartto Mel. 250
*(12)	E. Svenonius (? eleg.)	C. Gyllenhielm	1651, Upsala *Mel. 271
(13)	J. Luth (8 heks.)	J. Bartholdi	1653, Tartto Mel. 309
(14)	J. Luth (4 eleg.)	Dorothea Wickeden	1654, Tartto Jaanson 820
(15)	J. Luth (4 eleg.)	J. Wintosius	1654, Tartto Mel. 339
(16)	E. Hiärne (8 heks.)	Anna Sommer	1655, Tartto Mel. 359
(17)	A. Stiernman (40 eleg.)	J. Gezelius nuor.	1718, Tukholma Rv Mf 3691

HÄÄONNITTELUT

(1)	M. Wexionius (2 eleg.)	I. Bringius + Catharina	1631, Upsala Mel. 129
(2)	J. Gezelius (6 heks.)	S. Skragge + Sara	1642, Tartto Mel. 188
(3) (4)	H. Platinus (10 heks.) E. Harckman (17 heks.)	J. Gezelius + Gertrud	1643, Tartto Mel. 192
(5)	H. Kem. (4 heks.) (palindromi)	G. Hojer + Anna	1644, Tallinna Mel. 200
(6)	E. Terserus (yht. 28 eleg.)	H. Teet + Anna	1644, Tukholma Mel. 203
(7)	J. Saleman (79 jambi)	A. Thauvonius + Beata	1648, Tallinna Mel. 248
(8) (9)	E. Holstenius (9 heks.) G. Gezelius (11 heks.)	J. Bröms + Sophia	1652, Tartto Mel. 282[2]
(10) (11)	A. Mahlstede (14 eleg.) J. Sundius (36 sapf.)	E. Holstenius + Dorothea	1652, Tartto Mel. 289
(12)	C. Aulin (2 eleg.)	A. Mollerus + Christina	1708, Tallinna Mel. 1917

INSTALLAATIO-ONNITTELUT

(1)	P. Schomerus (34 sapf.)	J. Raicus	1629, Upsala
(2)	E. Schroderus (14 eleg.)		Mel. 126
(3)	M. Wexionius (8 heks.)	J. Stalenus	1631, Upsala Mel. 135[2]
(4)	N. Peninsolius (4 heks.)	J. Gezelius	1645, Tartto
(5)	N. Psilander (14 heks.)		Mel. 207
(6)	L. Stalenus (16 heks.)	L. Fornelius	1646, Upsala
(7)	G.Sudercopius (8 heks.)		Mel. 214[2]
(8)	L. Carlander (12 eleg.)	P. Lagerlöf	1687, Upsala Mel. 1050
(9)	J. Lundeen (27 r.)	D. Sarcovius	1695, Tartto
(10)	E. Castelius (30 eleg.)		Mel. 1527
(11)	E. Castelius (12 eleg.)	G. Skragge	1698, Tartto Mel. 1691

PROMOOTIO-ONNITTELUT

(1)	O. Martini (24 heks.)	C. Ruuth	1584, Rostock Mel. 23
(2)	L. Praetorius (68 eleg.)	L. Paulini Gothus	1592, Helmstedt Mel. 31[2]
(3)	J. Kylander (20 eleg.)	J. Raumannus	1597, Wittenberg Mel. 32
(4)	N. Bringius (16 eleg.)	N. Carelius	1601, Wittenberg
(5)	N. Krochius (22 eleg.)		Mel. 40
(6)	J. Myccius (16 eleg.)	A. Gubb	1619, Giessen Mel. 80
(7)	E. Schmidt (4 eleg.)	A. Canutus	1622, Wittenberg Mel. 98
(8)	A. Petraeus (8 eleg.)	B. Kylander	1623, Wittenberg
(9)	E. Schmidt (8 heks.)		Mel. 103
(10)	J. Olai (4 eleg.)		
(11)	Johannes Olai (6 eleg.)	J. Roslavius	1624, Rostock Mel. 106
(12)	A. Petraeus (7 aiolil.)	J. Dryander	1627, Rostock
(13)	B. Becander (6 heks.)		Mel. 113
(14)	S. Kylander (4 heks.)	J. Stalenus	1632, Upsala
(15)	D. Kylander (6 eleg.)		Mel. 137[2]

(16)	P. Boderus (24 sapf.)	J. Wexionensis	1640, Upsala
(17)	N. Salanus (52 sapf)		Mel. 170[2]
(18)	J. Magnus (10 heks.)		
(19)	J. Gezelius (18 eleg.)	E. Holstenius	1647, Tartto
(20)	O. Bergius (6 eleg.)		Mel. 219
*(21)	O. Bergius (?)	A. Thauvonius	*1647, Tartto Mel. 220
(22)	E. Hiärne (6 heks.)	A. Dryander	1654, Tartto Mel. 320
(23)	B. Ekaeus (2 eleg.)	J. Luth	1654, Tartto Mel. 322
(24)	J. Rogbergius (8 eleg.)	S. Wiraenius	1693, **Turku** Mel. 1347
(25)	Anonyymi (36 r.)	Gezelius, Johannes nepos Tammelinus, Laurentius Fahlenius, Jonas Juslenius, Daniel nuor. **(tohtoripromootio)**	1732, Upsala Rv Henkilökirjaset 2. Personalia. Varia 30. Nimeke alkaa: *Honores doctorales...*

MUUT ONNITTELUT

Juhlaruno

(1)	J. Salemannus (20 heks.)	I. Rothovius **Turun akatemian perustamis-juhla**	1640, Upsala Mel. 172

Propempticon

(2)	L. Praetorius (172 eleg.)	P. Nicolai	1592, Helmstedt Mel. 31
(3)	I. Starbeckius (45 heks.)	I. Rothovius	1627, Tukholma Mel. 116[2]
(4)	J. Gezelius (8 eleg.)	A. Stregnensis	1649, Tartto Mel. 255
(5)	M. Fordeell (41 heks.)	C. Quensell	1658, Tukholma Mel. 401

Epibaterion

(6)	P. Drivius (12 eleg.)	S. Phrygius	1600, Rostock Mel. 39

Paideuterion

(7)	M. Wexionius (18 eleg.)	C. Gyllenhielm	1630, Upsala Mel. 127

b. Opinnäytteiden liitetekstit

VÄITÖSONNITTELUT

(1)	J. Stalenus (8 eleg.)	N. Rubenus (pr. M. Gestrinius)	1631, Upsala Lidén 1778, 207, nro 7
(2)	N. Nycopensis (4 eleg.)	J. Lannerus (pr. H. Oldenburg)	1633, Tartto Jaanson 39
(3)	J. Stalenus (8 eleg.)	J. Laurentii (pr. M. Gestrinius)	1634, Upsala Lidén 1778, 208, nro17
(4)	J. Stalenus (6 eleg.)	N. Modhelin (pr. M. Gestrinius)	1642, Upsala Lidén 1778, 209, nro 31
(5)	J. Stalenus (6 eleg.)	J. Westhius (pr. M. Gestrinius)	1642, Upsala Lidén 1778, 209, nro 32
(6)	M. Hoffmannus (24 sapf.)	A. Hoffmannus (pr. M. Gestrinius)	1642, Upsala Lidén 1778, 209, nro 30
(7)	H. Ausius (4 heks.)	M. Norrmann (pr. M. Gestrinius)	1643, Upsala Lidén 1778, 209, nro 34
(8)	H. Ausius (8 heks.)	P. Rudbeckius (pr. E. Brunnius)	1644, Upsala Lidén 1778, 87, nro 13
(9)	J. Gezelius (6 eleg.)	O. Bergius (pr. A. Virgininius)	1647, Tartto Jaanson 571
(10)	J. Gezelius (9 heks.)	T. Arvikander (pr. J. Erici)	1647, Tartto Jaanson 538
(11)	J. Gezelius (8 eleg.)	A. Arvidi (pr. S. Wirdig)	1648, Tartto Jaanson 612
(12)	H. Ausius (4 eleg.)	P. Rezander (pr. H. Ausius)	1648, Upsala Lidén 1778, 53, nro 10
(13)	J. Gezelius (8 eleg.)	A. Arvidi (pr. S. Wirdig)	1648, Tartto Jaanson 612
(14)	H. Ausius (4 eleg.)	J. Otto (pr. H. Ausius)	1650, Upsala Lidén 1778, 53, nro 12
(15)	A. Humblerus (17 r.)	J. Enagrius (pr. H. Ausius)	1650, Upsala Marklin, Suppl., 2, nro 12b.
(16)	H. Ausius (4 eleg.)	S. Stehen (pr. H. Ausius)	1650, Upsala Lidén 1778, 53, nro 13
(17)	H. Ausius (4 heks.)	E. Emporagrius (pr. J. Gezelius) **Kymnaasiväitös**	1650, Tukholma Lidén 1779 IV, 27, n.o 6
(18)	L. Stalenus (4 eleg.)	E. Skragge (pr. H. Ausius)	1651, Upsala Lidén 1778, 53, nro 17

(19)	H. Ausius (4 heks.)	O. Moraues (pr. H. Ausius)	1653, Upsala Lidén 1778, 53, nro 24
(20)	H. Ausius (4 heks.)	A. Rosbergius (pr. H. Ausius)	1653, Upsala Lidén 1778, 54, nro 25
(21)	H. Ausius (4 heks.)	N. Sternelius (pr. H. Ausius)	1654, Upsala Lidén 1778, 54, nro 26
(22)	H. Ausius (4 heks.)	S. Hojer (pr. H. Ausius)	1658, Upsala Lidén 1778, 54, nro 30
(23)	P. Hofrenius (4 heks.)	P. Aurivillius (pr. H. Ausius)	1658, Upsala Lidén 1778, 54, nro 31
(24)	J. Lundberg (4 heks.)	P. Stalenus (pr. H. Ausius)	1658, Upsala Marklin, Suppl., 2, nro 31b.
(25)	J. Micrander (4 heks.)	P. Micrander (pr. J. Micrander)	1674, Upsala Lidén 1778, 350, nro 1
(26)	M. Brunnerus (2 eleg.)	J. Lang (pr. A. Norcopensis)	1674, Upsala Lidén 1778, 361, nro 37
(27)	J. Cajanus (8 heks.)	J. Mürick (pr. A. Norcopensis)	1677, Upsala Lidén 1778, 362, nro 39
(28) (29)	J. Bilberg (9 jambi) P. Aurivillius (10 heks.)	(S. Brodd) (pr. J. Norcopensis)	1677, Upsala Lidén 1778, 360, nro 7
(30)	J. Micrander (6 heks.)	S. Bogman (pr. J. Columbus)	1678, Upsala Lidén 1778, 118, nro19
(31)	J. Traukettel (8 jamb.)	O. Moberg (pr. J. Micrander)	1681, Upsala Lidén 1778, 351, nro 5
(32)	J. Bilberg (16 jambi)	J. Ulberg (pr. J. Micrander)	1682, Upsala Lidén 1778, 351, nro 6
(33)	D. Tresch (8 heks.)	L. Halenus (pr. J. Micrander)	1682, Upsala Lidén 1778, 351, nro 7
(34)	L. Elingius (9 heks.)	M. Wretman (pr. J. Micrander)	1683, Upsala Lidén 1778, 351, nro 12
(35)	J. Bilberg (18 heks.)	J. Palmroot (pr. P. Lagerlöf)	1685, Upsala Lidén 1778, 295, nro 9
(36)	E. Castelius (16 heks.)	L. Salvius (pr. G. Skragge)	1696, Tartto SKB 3418
(37)	H. Bartholinus (8 eleg.)	A. Borg (pr. G. Sidbergius)	1697, Tartto SKB 3412
(38) (39)	P. Halenius (6 eleg.) O. Flodman (23 r.)	S. Flodman (pr. J. Bellmannus)	1703, Upsala Lidén 1778, 56, nro 9

(40)	G. Mathesius (53 r.)	G. Arctopolitanus (pr. F. Törner)	1728, Upsala Lidén 1778, 465, nro 5
(41)	S. Troilus (6 eleg.)	T. Björk (pr. F. Törner)	1729, Upsala Lidén 1778, 476, nro 205

NB Gezeliuksen kymmenen muuta ja Nicolaus Nycopensiksen kolme muuta Tartossa kirjoittamaa väitösonnittelua (*non vidi*), ks. Liite 3.

PUHEONNITTELUT

(1)	J. Stalenus (8 eleg.)	E. Achrelius	1627, Upsala Collijn, 4
(2)	N. Nycopensis (8 eleg.)	C. Valeriani	1636, Tartto Jaanson 101
(3)	A. Keckonius (6 eleg.)	J. Silenius	1638, Upsala SKB 3396
(4)	A. Kollanius (8 eleg.)	T. Pacchalenius	1639, Upsala SKB 2796
(5)	H. Hoghusen (8 heks.)	M. Brennerus	1643, Upsala Collijn, 110
(6)	H. Ausius (6 eleg.)	A. Krockius	1643, Upsala Collijn, 343
(7)	J. Gezelius (18 heks.)	A. Thauvonius	1646, Tartto SKB 3778
(8)	S. Columbus (4 eleg.)	A. Brodinus	1661, Upsala Collijn, 114
(9)	J. Rosenow (4 eleg.)	G. Lagus	1665, Greifswald SKB 2259

NB Gezeliuksen kolme muuta puheonnittelua (*non vidi*), ks. Liite 3.

VÄITÖSKIRJAOMISTEET

(1)	P. Rezander (5 r.) (pr. H. Ausius)	Christina Regina	1648, Upsala Lidén 1778, 53, nro 10
(2)	E. Emporagrius (1 heks.) (pr. J. Gezelius)	Christina Regina	1650, Upsala Liden 1779 IV, 27, nro 6
(3)	L. Halenius (18 heks.) (pr. J. Micrander)	O. Svebelius J. Bazius	1682, Upsala Lidén 1778, 351, nro 7

(4)	S. Flodman (8 eleg.) (pr. J. Bellmannus)	E. Benzelius	1703, Upsala Lidén 1778, 56, nro 9
(5)	L. Girelius (12 r.) (pr. J. Floderus)	J. Girelius	1765, Upsala Lidén 1778, 182, nro 38

Kirjan omisteet

(1)	J. Gezelius (7 sivua)	Christina Regina	Tartto 1649 *Lexicon Graeco-Latinum* Jaanson 616
(2)	A. Stiernman (13 heks.)	J. Lillienstedt	Tukholma 1719 *Aboa literata*

c. Opinnäytteet

VÄITÖSKIRJAT

Johannes Gezeliuksen johdolla tehdyt

(1) Gezelius, Johannes – Harckman, Ericus (1644) Τῆς πνευματικῆς συζήτησις πρώτη, περὶ τοῦ πνεύματος γενικῶς καὶ εἰδικῶς, περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀκτίστου, Tartto. (Jaanson 421)

(2) Gezelius, Johannes – Mellerus, Laurentius (1644) Τῆς πνευματικῆς συζήτησις τρίτη, περὶ τῶν ἀγγέλων τῶν τε καλῶν καὶ τῶν κακῶν, Tartto. (Jaanson 423)

(3) Gezelius, Johannes – Holstenius, Ericus (1646) Τῆς πνευματικῆς συζήτησις τετάρτη, περὶ τῆς ψυχογονίας, Tartto. (Jaanson 492)

(4) Gezelius, Johannes – Emporagrius, Ericus (1650) Συζήτησις θεολογική, περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀδιαφθόρου, Tukholma. (Lidén 1779 IV, 27, nro 6)

*(5) Gezelius, Johannes – Schäfer, Johan vanh. (1649) Τῶν τόπων θεολογικῶ συζήτησις εἰκοστὴ ὀγδόη περὶ τοῦ ῞Αιδου καὶ ζωῆς αἰωνίου, Tartto. Vain nimiösivu säilynyt – ehkei koskaan painettukaan muuta kuin nimiö. (Jaanson 638. SKB 1461)

Ks. myös FENNICA-tietokanta (translitteroinnit). Pneumatologisen sarjan muut osat: Jaanson 422, 493, 534 ja 535. 'Tutkimus teologisista aiheista' -sarjan muut osat, Jaanson 617–643.

Henricus Ausiuksen johdolla tehdyt

(6) Ausius, Henricus – Rezander, Petrus (1648) Περὶ τῆς τῶν νέων παιδείας κατὰ τὸν ᾽Αριστοτέλη, βιβλ. θ. κεφ. α. Πολ., Upsala. (Lidén 1778, 53, nro 10)

(7) Ausius, Henricus – Stehen, Sven (1650) Περὶ τῆς ἀνδρείας, Upsala. (Lidén 1778, 53, nro 13)

(8) Ausius, Henricus – Enagrius, Johannes (1650) Περὶ τῆς εὐδαιμονίας πολιτικῆς, κατὰ τὸν ᾽Αρίστ. Βίβλ. α. ᾽Ηθικ. Νικ., Upsala. (Marklin, Suppl., 2, nro 12b)

(9) Ausius, Henricus – Stalenius, Petrus (1658) Φιλοσοφία πρακτική, καὶ πορίσματα θεωρητικά, Upsala. (Marklin, Suppl., 2, nro 31b)

(10) Ausius, Henricus – Aurivillius, Petrus (1658) Περὶ τῆς ἀρετῆς γενικῶς, Upsala. (Lidén 1778, 54, nro 31)

ORAATIOT (pääosin Upsalassa pidettyjä)

(1) Argillander, Andreas (1631) Λόγος περὶ σπουδῆς τῆς εὐσεβείας καὶ τῶν καλῶν ἔργων. Oratio de studio pietatis & bonorum operum [---] ad feriam solennis festi pentecostes secudam anni 1631 proclamata. Helluntaina 1631 pidetty suorasanainen juhlapuhe (10 s.). Painettu Upsalassa. 4:0. Collijn, 24. Fant 1775-86 I, 73-74. Plantin 1736, 77.

(2) Goetschenius (Götsch), Petrus (1633) Χριστογνωσία, carmine Graeco descripta [---] 1632 pronunciata. Runopuhe (468 heks.). Pidetty syyskuussa 1632 Tarton yliopistossa. Painettu Tartossa. Jaanson 23.

(3) Salanus, Nicolaus (1640) Oratio de otio fugiendo. Runopuhe (219 heks.). Pidetty Upsalassa 10.12.1639. Painettu Upsalassa 1640. 4:0. Collijn, 817. Floderus 1785-89, 24-29.

(4) Salanus, Jonas (1640) De liberalium artium studiis. Runopuhe (210 heks.). Pidetty Upsalassa 12.12.1639. Painettu Upsalassa 1640. 4:0. Collijn, 816. Floderus 1785-89, 29-31.

(5) Zephyrinus, Jonas (1642) Λόγος ῾Ελληνικὸς περὶ τοῦ τὴν ἐπὶ γράμμασι σπουδὴν ποιεῖσθαι, sive oratio Graeca de studiis litterarum diligenter sectandis, quam publice ex memoria [---]. Pidetty Upsalassa 20.4.1642. Painettu Upsalassa (14 s.). 4:0. Collijn, 1027. Fant 1775-86 I, 121.

(6) Cunitius, David (1642) Τῆς κατὰ Ματθαῖον ἱστορίας περὶ παθημάτων ᾽Ιησοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, μεταβολὴ ποητική. ('Jeesuksen kärsimyksistä evankeliumi Matteuksen mukaan'). Runopuhe, raamattuparafraasi. Pidetty ja painettu Upsalassa 1642. Collijn, 193.

(7) Brennerus, Martinus (1643) Oratio succincta ebrietatis incommoda contines [---] ex memoria [---]. Pidetty 7.6.1643. Painettu Upsalassa. Suorasanainen (11 s.). Collijn, 111. Fant 1775-86 I, 121-122.

(8) Carlinus, Andreas (1644) Περὶ τῆς πίστεως λεξίδιον. Oratio de fide [---] ex memoria [---]. Pidetty Upsalassa 2.6.1644. Suorasanainen (14 s.). 4:0. Collijn, 147. Fant 1775-86 I, 122.

(9) Wiraeus, Magnus Nicolai (1648) Λόγος ὁ συγχαριστικὸς ἐπὶ τῆς εἰρήνης διαλλαγαῖς καὶ συνθήκαις ταῖς μεταξὺ πολεμίων πολὺν ἤδη χρόνον διακειμένων βασιλίσσης τῶν Σουεδὼν τοῦ τε ῾Ρωμαίων Καίσαρος ἐσπεισμέναις. ('Onnittelupuhe koskien rauhansopimuksia ja -neuvotteluja, joita käydään keskellä kauan jatkunutta sotaa Ruotsin kuningattaren ja Rooman keisarin välillä'). Pidetty ja painettu Upsalassa. Collijn, 1021. Fant 1775-86 I, 107. [Otsikko Collijnin mukaan]

*(10) Olivekrans, Johannes (1646) puhe kuningatar Kristiinan ylistykseksi. Pidetty ja painettu Upsalassa. Fant 1775-86 I, 104. Fant ei mainitse puheen nimeä. Ks. myös von der Hardt, 30. Kadonnut?

*(11) Lagerskiöld, Laurentius (1646), puhe pidetty 20.5.1648. Fant 1775-86 I, 104. Fant ei mainitse puheen aihetta. Ei ilmeisestikään painettu. Kadonnut?

(12) Juvenius, Andreas (1648) Λόγος περὶ τῆς μετανοίας ἐπὶ καιρῶν ποιησομένης ('Puhe siitä, kuinka katumus on tehtävä oikealla ajalla'), Upsala. 4:0. Collijn, 434. Sisältää Henricus Ausiuksen kutsun, joka on päivätty 18.12.1648.

*(13) Kalff, Paullus (1651), Περὶ τῆς φιλίας ('Ystävyydestä'). Pidetty Upsalassa. Ei painettu. Fant 1775-86 II, 5. Kadonnut?

(14) Ilsbodius, Georgius (1652), Ἐγκώμιον τοῦ θέρος sive oratio brevis de jucundissima & nobillissima anni parte aestate. Pidetty Upsalassa 24.6.1652. Painettu Upsalassa (2 sivua). 4:0. Collijn, 411. Fant 1775-86 II, 6.

*(15 ja 16) Aurivillius, Petrus (1658) Kaksi Upsalassa pidettyä kreikankielistä puhetta: toinen suorasanainen, toinen runopuhe. Fant 1775–86 II, 10. Fant ei mainitse nimiä. Ilmeisesti ei painettu. Kadonneet?

(17) Körling (Kjörling), Jonas Petri (1662), Μέγιστον καὶ κράτιστον πάντων Θεοῦ εὐεργετημάτων ἐν Ἀκαδημίας Σουήδων Σάλανες δημοσίᾳ ἐξελέγχων ἀπέδειξε Ἰωνᾶς Kjörlingh ὁ Πέτρου ('Jumalan suurista ja voimallisista hyvistä töistä'). Painettu Tukholmassa. Suorasanainen (14 sivua). Vuosiluku akrofonisin numeroin. Collijn, 475. Fant 1775-86 II, 23. Fantin mukaan Upsalan yliopiston konsistorissa puhkesi riita sen johdosta, ettei puhetta oltu esitarkastettu. Myös dedikaatio kreikaksi.

(18) Aurivillius, Petrus (1663), ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ, nomini ac memoriae [---] Jacobi Augusti De La Gardie [---] Nec non Johannis Caroli De la Gardie [---] fratrum Germanorum. Pidetty Upsalassa, painettu Tukholmassa. Hautajaispuhe (262 heks.). Fant 1775–86 II, 11.

(19) Lagus, Gabriel (1665) Λογίδιον περὶ θαυμασίου τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν κώλων αὐτοῦ μορφώματος ('Lyhyt puhe ihmisen ja hänen ruumiinjäsentensä ihmeellisyydestä'). Opinnäytepuhe (165 riviä, 6 s.). Pidetty ja painettu Greifswaldissa. SKB 2259.

(20) Elingius, Laurentius (1670) Meditatio in acerbissimam Salvatoris passionem, versibus Graecis. Pidetty Upsalassa. Ei painettu. Fant 1775–86 II, 33. Meyer 1905, nro 572.

(21) Paulinus (Lillienstedt), Johan (1678), Magnus Principatus Finlandia. Opinnäytepuhe (379 heks.). Pidetty Upsalassa maaliskuussa 1678. Painettu Tukholmassa. SKB 2400. Uusintapainos 1694 Tukhomassa. SKB 2395.

*(22) Halenius, Laurentius (1681) Puhe prinsessa Hedvig Sofian syntymän johdosta 16.10.1681. Meyer 1905, nro 808. Fant ja Floderus eivät tätä puhetta mainitse. Ilmeisesti ei painettu. Kadonnut?

(23) Normannus, Laurentius (1693) Memoria concilii Upsaliensis, A. 1693, in jubileo, quod jussu Glorios. m. Caroli XI, celebratum est. Upsalan kirkolliskokouksen satavuotispäivän puhe. Ei painettu aikoinaan, vaan vasta Norrmannuksen juhlapuhekokoelmaan 1738. Plantin 1736, 55. Fant 1775-86 II, 74.

*(24) Brennerus, Zacharias (1691) Kreikankielinen puhe juoppoudesta. Pidetty Tarton yliopistossa 4.10.1691. Fant 1775–86 I, 122 alaviite b. Kutsu puhetilaisuuteen, Cederberg 1939, 86–87. Ei Jaansonin bibliografiassa. Kadonnut?

(25) Nesselius, Israel [s.a.] Περὶ τῆς ἀρχῆς τε καὶ σιγῆς ἤτοι τέλους τῶν χρηστηρίων λόγος. ('Oraakkeleiden synnystä ja vaikenemisesta tai lakkauttamisesta'). Käsikirjoitus. UB R26. Käsikirjoituksessa puhe on Nesseliuksen Turussa 1707–09 pitämien luentojen välissä.

*(26) Stiernman, Anton A. von (1715) Oratio de praestantia & utilitate Graecarum litterarum carmine epico Graeco conscripta. Fant 1775-86 suppl., 12. Ei painettu. Kadonnut?

(27) Nesselius, Israel (1721) Oratio Graeca in festo jubil. Ups. 1721. ('Kreikankielinen puhe riemujuhlassa luterilaisen uskon tulosta Ruotsiin'). Pidetty 20.3.1721. Käsikirjoitus. UB Gr. 65. Fol. Sisältää muokattuina osia puheesta nro 25. Kutsu puhetilaisuuteen, Meyer 1908, 18.

*(28) Lund, David (1729) Hautajaispuhe Växjön kymnaasin lehtorin Laurentius Odelinin muistoksi. Plantin 1736, 58. Fant 1775–86 Suppl., 17. Puhetta ei ehkä painettu. Kadonnut?

d. Kynnystekstit

Saatekirjeet

	KIRJOITTAJA	**TEOS**	**Painopaikka, -vuosi**
(1)	J. Posselius (2 sivua)	Kreikan keskusteluopas Οἰκείων διαλόγων...	Wittenberg 1586 Pain. Turussa 1690 (SKB 3093)
(2)	J. Gezelius (1 sivu)	Runoantologia *Poemata Pythagorae...*	Tartto, 1646 Jaanson 514 Pain. Turussa 1675 SKB 3118

Kynnysrunot

(3)	J. Stalenus (11 heks.)	J. Gezelius *Lexicon Graeco-Latinum*	Tartto 1649 Jaanson 616 (ei Turun painoksessa)
(4)	H. Ausius (6 eleg.)	J. Gezelius *Grammatica Graeca*	Upsala 1654 (ei Turun painoksessa)

Liite 3. Turun akatemian kreikankirjoittajat

Lyhenteet / Abbreviations: * = kadonnut teksti. Mel. = Melander (1951–59), jonka numeroiden yhteydessä: H = hääonnittelu, K = hautajaisteksti, I = installaatio-onnittelu, P = promootio-onnittelu. Vallinkosken numero viittaa väitösonnitteluun, paitsi ded. = dedikaatio. SKB:n numero viittaa puheen onnitteluun, jollei toisin mainita. Jaanson = Jaanson (2000), jonka yhteydessä DG = väitösonnittelu. Alleviivatut kirjoittajat kirjoittivat kreikaksi vain ulkomailla.

Abrahamus Abrahami Ikalensis	Vall. 2034
Aenelius, Georgius	Mel. 959 (I), Vall. 2192, Vall. 4201, SKB 2017, Mel. 1038 (I), Vall. 49, Mel. 1067 (K), Vall. 2751 (ded. ja väitös), Vall. 928
Agraeus, Claudius	SKB 1077, SKB 3116
Agrelius, Carolus	Vall. 4335, Vall. 3676, Mel. 399 (I)
Alander, Christiernus	Vall. 1003 (tohtorinväitös), Vall. 96, Vall. 122, Vall. 1479, Vall. 131
Alanus, Christophorus	Vall. 3828, Vall. 2751, Mel. 1148 (I)
Alanus, Salomon	Mel. 738 (P)
Almqwist, Haraldus	Vall. 19, Mel. 868 (H), Mel. 1022 (K)
Alopaeus, Johannes	Vall. 3463 (ded.)
Amnelius, Gudmundus	Vall. 39, Vall. 1514
Anonyymi	Mel. 312 (H)
Arctopolitanus, Gabriel	Vall. 2033
Assenius, David	Vall. 1418
Backman, Andreas	Vall. 2449 (ded.)
Bartholinus, Henricus	Stip. IV, [Tartto: SKB 3412 (DG)]
Bergius, Olaus A.	SKB 3116, Vall. 1859, Vall. 3911, Vall. 2072
Bill, Matthias	Vall. 877
Billgreen, Andreas	Vall. 27
Blomfelt, Samuel	Ks. Florinus, Samuel
Bodelius, Petter	Vall. 3695
Bonsdorff, Jacobus	Vall. 544 (ded.)
Brask, Jacobus	Vall. 4205
Brennerus, Henricus J.	Vall. 4013
*Brennerus, Zacharias	[Tartto: Fant 1775–86 I, 122 (oraatio)]
Brudgum, Michael	Vall. 3764
Brunnius, Ericus	Mel. 958 (I), Vall. 4197
Burgman, Johannes	SKB 3117 (oraatio)
Cajanus, Ericus J.	Mel. 1420 (P), Vall. 2345, Vall. 2354, Vall. 2931, Vall. 2627, Mel. 1791 (K), Vall. 3374
Cajanus, Gabriel	Mel. 1722 (P)
Cajanus, Johannes	[Upsala: Liden 1778 I, 361, nro 39 (DG)]
Carlander, Laurentius	[Upsala: Mel. 1050 (I)]
Castelius, Ericus	Mel. 1198 (K), Vall. 1439, [Tartto: Mel. 1691 (I)], Vall. 2334, [Tartto: Mel. 1527 (I)]
Chydenius, Andreas	Vall. 2390
Collander, Samuel	Vall. 1530
Colliander, Henricus	Vall. 1437
Colliander, Johannes	Vall. 3777, Mel. 628 (*epibaterion*)
Colliander, Petrus	Mel. 833 (H), Mel. 875 (I)
Colliander, Zacharias	Vall. 802 (ded.)
Crucelius, Nicolaus	Vall. 2183
Dimberg, Sveno	Vall. 746, Vall. 883
Dimborg, Sveno	Ks. Dimberg, Sveno

Ericius, Carolus
Ks. Agrelius, Carolus
Eurenius, Jacobus SKB 3116, Vall. 2072
Fabricius, Georgius
Ks. Ståhlberg, Georgius
Fabricius, Gustavus Vall. 1840, Vall. 3435
Falander, Abrahamus Vall. 6
Falander, Ericus Vall. 1327, Mel. 601 (K), Vall. 919, Vall. 735, Vall. 996, Vall. 871, Vall. 881, Rv Mf 1020 (or. grat.), Vall. 882, Vall. 983, Vall. 873, Vall. 3, Vall. 2157, Vall. 997, Vall. 998, Vall. 979, Vall. 924, Vall. 2180, Vall. 874, Vall. 1326, Vall. 875, Vall. 876, Mel. 815 (H), Mel. 831 (K), Vall. 884, *Tengström, 86 (oraatio), Vall. 35, Vall. 986, Vall. 877, Vall. 885, Vall. 878, Mel. 894 (K), Vall. 3809, Vall. 879, Vall. 4002, Vall. 988, Vall. 999, Vall. 40, Vall. 3824
Falander, Isaacus *Vall. 4428
Falander, Samuel Vall. 1515
Falcken, Wilhelmus Vall. 2437
Flachsenius, Johannes Petrus *Stiernman 1719, 158 (oraatio), Vall. 125, Mel. 1985 (H)
Flachsenius, Jacobus Vall. 246
Flachsenius, Olaus Stip. III, Mel. 1195 (K), Mel. 1202 (I)
Flege, Henricus Vall. 509
Flodinus, Clemens Vall. 3793
Florinus, Samuel Vall. 4208
Forbus, Laurentius Vall. 2330
Fordeell, Magnus [Tukholma: Mel. 401 (*propempticon*)]
Fornander, Andreas Vall. 737
Forsman, Georgius Vall. 2453
Forsman, Johannes Mel. 690 (K)
Forsterus, Jacobus Mel. 1254 (I)
Friberg, Jonas Vall. 1377
Fridelinus, Nicolaus Mel. 1419 (P), Vall. 1527, Vall. 1529, Vall. 1530, Vall. 1531
Frosterus, Abraham Vall. 1391
Garwolius, Jacobus Vall. 499 (ded.)
Gelzenius, Sveno SKB 1378 (oraatio), Vall. 3898
Gezelius, Jacobus Vall. 42
Gezelius, Johannes nepos Vall. 1465, Vall. 2944
Gezelius, Johannes vanh. [Tartto: Jaanson 314 (DG), Mel. 188 (H), Mel. 213 (K), Jaanson 377 (DG), Mel. 190^{2} (K), Jaanson 450 (DG), Jaanson 469 (DG), Jaanson 500 (DG), Jaanson 517 (or. grat.), Jaanson 520 (DG), Jaanson 521 (DG), Jaanson 523 (DG), Mel. 227 (K), Mel. 219 (I), Jaanson 538 (DG), Jaanson 551 (or. grat.), Jaanson 553 (or. grat.), Jaanson 571 (DG), Jaanson 573 (DG), Jaanson 576 (DG), Jaanson 579 (or. grat.), Mel. 250 (K), Mel. 255 (*propempticon*), Jaanson 612 (DG)]
Turku: SKB 3298, SKB 3447, SKB 114
Godhemius, Jonas Vall. 795 (ded.)
Granroth, Gustavus Vall. 1557
Gyldenstolpe, Michael
Ks. Wexionius, Michael
Haartman, Jacobus Joh. Vall. 512 (ded.)
Hacks, Johannes Vall. 499
Hagerstein, Johannes Vall. 2488 (ded.)
Haglinus, Jonas Vall. 3798
Hagman, Nicolaus SKB 4411
Hahn, Petrus Vall. 2153
Hallborg, Laurentius Vall. 3438
Hammar, Christiernus Mel. 731 (I), Vall. 3811

Hasselqwist, Andreas B. Mel. 583 (K)
Hedbergius, Johannes Vall.727
Heerdhielm, Henrik
Ks. Schäfer, Henrik
Heinricius, Andreas A. Vall. 4265
Heinricius, Andreas H. Mel. 368 (H)
Heintzius, Paulus Vall. 3989
Helsingius, Georgius Vall. 3435
Helsingius, Johannes Vall. 502
Helsingius, Martinus Vall. 1838
Hofflander, Petrus Vall. 3800
Holmudd, Gabriel Vall. 2400, Vall. 1201
Håf, Andreas Vall. 4003
Höök, Carolus Vall. 1516, Vall. 1517
Indrenius, Ericus Vall. 2744, Vall. 2751, Mel. 1156 (H)
Julenius, Samuel Mel. 980 (K)
Julinus, Johannes Vall. 4195 (esipuhe)
Juslenius, Daniel Vall. 1838
Juslenius, Daniel nuor. Vall. 3430
Justander, Ericus SKB 3175, Vall. 4320, SKB 639, Vall. 4383, Mel. 382 (H)
Justander, Johannes *SKB 2824 (oraatio)
Keckonius, Andreas [Upsala: SKB 3396]
Kijhl, Georgius Vall. 2197 (ded.)
Kollanius, Abrahamus [Upsala: SKB 2796]
Korhoinen, Andreas
Ks. Heinricius, Andreas H.
Korp, Johannes SKB 4441
Krogerus, Olaus Vall. 3991
Krook, Jacobus Vall. 1558
Lagus, Gabriel [Greifswald: SKB 2259 (oraatio)]
Laibeck, Johannes Mel. 685 (K)
Lauraeus, Olaus Vall. 2180
Laurbecchius, Petrus Vall. 727, Vall. 2153, Mel. 624 (H), Vall. 3799, Vall. 2751
Leerman, Ericus Vall. 2321
Lenaesius, Joannes Vall. 267 (ded.)
Lilius, Henricus Mel. 1794 (I)
Lillienstedt, Johan
Ks. Paulinus, Johan
Linstorphius, Petrus Vall. 3829, Mel. 1022 (K)
Lithovius, Michael Vall. 492
Lithovius, Zacharias Mel. 1750 (K)
Littorin, Benedictus Vall. 21
Lund, David Vall. 879, Vall. 2170, Vall. 2366, Vall. 1003 (tohtorinväitös), Vall. 2330, Vall. 1444, Vall. 2332, Vall. 2338, Vall. 2339, Vall. 2340, Vall. 2341, Vall. 3641, Vall. 2342, Vall. 4022, Vall. 2344, Vall. 2345, Vall. 2346, Vall. 2347, Vall. 1458, Vall. 2348, Vall. 2354, Vall. 1469, Vall. 1471, Vall. 116, Vall. 1476, Vall. 2936, Vall. 2938, Vall. 2939, Vall. 1481, Vall. 1488, Vall. 2947, [Växjö: Plantin 1736, 58 (oraatio)]
Lundeen, Johannes [Tartto: Mel. 1527 (I)]
Löngreen, Jonas Vall. 1837
Mathesius, Gabriel Vall. 487, [Upsala: Lidén 1778, 56, nro 9 (DG)]
Maxenius, Gabriel Vall. 3932 (ded.)
Meilund, Matthias Mel. 1193 (K)
Melander, Sveno Vall. 1443
Miltopaeus, Martinus Mel. 280 (H), Vall. 3922
Montelius, Hemmingius Vall. 1432
Mowallius, Petrus Vall. 3779

Naezenius, Esaias	Stip. I
Nicander, Magnus	Vall. 3801
Nidelberg, Ambrosius	Vall. 3677
Nycopensis, Nicolaus	[Tartto: Mel. 144 (K), Jaanson 20 (DG), Jaanson 39 (DG), Jaanson 41 (DG), Jaanson 65 (DG), Jaanson 101 (or. grat.)]
Palicander, Gregorius	Mel. 586 (P)
Paulinus, Henricus	Mel. 654 (H)
Paulinus, Johan	Vall. 3995, Mel. 654 (H), Mel. 667 (I), Vall. 969 [Upsala: SKB 2400 (oraatio)]
Paulinus, Simon	Mel. 637 (I), SKB 279 (or. grat.), Mel. 667 (I), Mel. 1004 (K), Vall. 2734, Vall. 2736, Vall. 4010, Vall. 2750, Vall. 4200, Vall. 2738, Vall. 49, Vall. 2741, Vall. 2742, Mel. 1118 (K), Vall. 2744, Vall. 4014, Vall. 4204, Vall. 2318, Vall. 2751, Vall. 1436, Vall. 2752, Vall. 2361, Mel. 1199 (K)
Peitzius, Martinus	Rv Mf 4928 (K), Vall. 3482 (ded.), Vall. 1618, Vall. 679, Vall. 3530
Petraeus, Aeschillus	[Wittenberg: Mel. 103 (P), Rostock: Mel. 113 (P)], SKB 1378
Petrejus, Joel	Vall. 2157
Pictorius, Petrus	Mel. 369 (H)
Pijlman, Isaacus	Vall. 986
Platinus, Petrus S.	Vall. 3940
Polviander, Isaacus	Vall. 517
Pontanus, Carl	Stip. V
Procopaeus, Christianus	Vall. 1439
Procopaeus, Erik	Vall. 2619
Procopaeus, Gabriel	Vall. 2334
Purmerus, Johannes Ks. Burgman, Johannes	
Razelius, Edvardus	SKB 1018
Renmarck, Carolus	Vall. 1657
Reuther, Arvidus	*Vall.741, Vall. 5
Riisberg, Severinus	Mel. 1054 (H)
Rivelius, Johannes	Mel. 1012 (I)
Rogbergius, Johannes	Vall. 4015, Vall. 2329, Vall. 2366, Mel. 1392 (K), (Mel. 1347 (P))
Rosander, Daniel	Mel. 338 (H), Vall. 3926, Vall. 4333
Ruda, Ericus	Vall. 1526
Rungius, Jacobus	Vall. 28
Rungius, Johannes	Vall. 69
Rydbohm, Enevald	Vall. 105
Sadelius, Michael	Vall. 2938
Salemannus, Jonas	[Upsala: Mel. 172 (Turun akatemian perustamisjuhla)]
Salinius, Matthias	Mel. 1390 (I), Mel. 1431 (P), Mel. 1467 (2x I), Mel. 1479 (2x I), Vall. 4020, Vall. 2342, Vall. 4022, Mel. 1633 (K), Mel. 1681 (I), Mel. 1685 (I), Vall. 2633, Vall. 3383
Salmenius, Johannes	Vall. 1190
Salovius, Andreas	Vall. 1383 (ded.), Vall. 513 (ded.)
Schäfer, Henrik	Vall. 707, *Plantin 1730, 49 (oraatio)
Schäfer, Johan vanh.	[Tartto: Jaanson 638, respondentti], Vall. 4330
Seidelius, Henricus	Vall. 4016
Sidbeckius, Johannes	Mel. 2046 (K), Vall. 1366
Stodius, Martinus	Vall. 4301, *Mel. 263 (P), Vall. 2069, SKB 142, Mel. 367 (H)
Ståhlberg, Georgius	Stip. IIa, Stip. IIb, Vall. 2197, Mel. 855 (*epibaterion*)
Sundell, Ericus	Vall. 4205
Svenonius, Enevaldus	[Upsala: *Mel. 271 (K)], Vall. 3768, Vall. 11
Svenonius, Nicolaus	Vall. 1426
Swanström, Johannes	Mel. 1064 (H)
Sylvius, Magnus	Vall. 4013
Tammelin, Nicolaus	Vall. 490

Tammelinus, Laurentius Vall. 2337, Vall. 3641
Teet, Johannes Vall. 4014
Teeth, Ivarus SKB 2349
Tesche, Joachim Vall. 2359
Thauvonius, Abraham Vall. 3898, Vall. 4317
Thelaus, Clemens Vall. 994, Vall. 644, Vall. 4024
Thorwöst, Petrus Vall. 2738
Thunberg, Nicolaus Vall. 793 (ded.)
Thuronius, Andreas *Mel. 287 (H)
Thuronius, Johannes Mel. 278 (I), SKB 3387 (hää-onnittelu)
Tigerstedt, Ericus
Ks. Falander, Ericus
Til-Landz, Elias Vall. 3977
Tobetius, Johannes Vall. 4293
Tuhn, Josephus Mel. 857 (*propempticon*)
Tunander, Nicolaus
Ks. Wijkman, Nicolaus
Ulnerus, Petrus Vall. 3809, Vall. 3825
Unger, Daniel Vall. 2024
Wallenius, Ericus Vall. 2327
Wallenius, Gabriel Mel. 788 (K)
Wallenius, Jeremias Vall. 2197, Vall. 1837
Wanochius, Enevald Vall. 4027, Mel. 1621 (K), Mel. 1678 (I), Mel. 1686 (I), Mel. 1701 (I), Mel. 8^2 (uudenvuodenonnittelu)
Welin, Johannes Rv Mf. 3818, Vall. 489
Westzynthius, Magnus Mel. 387 (K)
Wexionius, Michael [Upsala: Mel. 135^2 (I), Mel. 127 (*paideuterion*), Mel. 129 (H)]
Wibelius, Magnus Mel. 1442 (K)
Widbeckius, Enevaldus Vall. 707, Vall. 3758, Mel. 593 (H)
Wijkman, Nicolaus Vall. 710, SKB 1750, Mel. 585 (P), Mel. 601 (K), Vall. 3990, SKB 2043
Winterus, Henricus Vall. 968
Woivalenius, Elias Vall. 4005, Vall. 4195, Vall. 990
Wång, Olaus Vall. 114
Zidbeckius, Johannes
Ks. Sidbeckius, Johannes

Liite 4. Sitaatit, parafraasit ja imitaatio

Lyhenteet, ks. Liitteet 1 ja 2 / Abbreviations, *vide* Appendices 1 and 2.
Schrevelius = Schrevelius 1690, Lubinus = Lubinus 1622.

*Sitaatit ja parafraasit

Ps.–Plutarkhos: Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς (*De liberis educandis*)

– Ericus Falander (1678)	*De lib. educ.* 5c	Vall. 983
– Ericus Falander (1680)	*De lib. educ.* 8a	Vall. 884
– Ericus Falander (1683)	*De lib. educ.* 5c11	Vall. 40
– J. Gezelius nepos (1704)	*De lib. educ.* 2e	Vall. 2944

Plutarkhos

– Ericus Falander (1679): [---] πενία καθόλου γυμνάσιον ἀρετῆς ἐμπρακτὸν ἐστιν	Plut. frag. 152 (Sandbach)	Vall. 979
– Jacobus Rungius (1686): Τοῦτο ἄρα ἐστιν, ὁ Πλούταρχος λέγει· Τὸν ἄνδρα ἡ πρᾶξις αὐτοῦ κοσμεῖ, τὸν ἀγρὸν τὰ κρῖνα, τὸν ἀνδρίαντα τὸ χρῆμα, τὰ πετεινὰ τὰ πτερὰ ἑαυτῶν.	Tunnistamaton. Parafraasi?	Vall. 28

Ps.-Isokrates: Πρὸς Δημόνικον (*Ad Demonicum*)

– Ericus Falander (1678)	*Ad Dem.* 1	Rv. Mf. 1020 (or. grat.)
– Ericus Falander (1678)	*Ad Dem.* 18	Vall. 997
– Nicolaus Crucelius (1679)	*Ad Dem.* 19	Vall. 2183
– Salomon Alanus (1679)	*Ad Dem.* 19	Mel. 738 (P)
– Ericus Falander (1681)	*Ad Dem.* 40	Vall. 885
– Jacobus Krook (1733)	*Ad Dem.* 18	Vall. 1558

Ps.–Fokylides

– Christoph. Alanus (1689)	ps.–Phoc. 88	Vall. 1148
– Martinus Peitzius (1739)	ps.-Phoc. 42, 44–46	Vall. 3482 (ded.)

Menandros

– Elias Woivalenius (1684)	Men. nro 434 (Edmonds)	Vall. 4195.

Epiktetos

– Arvidus Reuther (1679)	Epict. Περὶ προνοίας, 1.16.20–21 (Souilhé)	Vall. 5

Sananlaskut (Παροιμιώδης λόγος, αἱ τῶν Ἑλλήνων γνῶμαι καὶ παροιμίαι)

– Gregorius Palicander (1672): Πλατεία οὐκ ἐστι πρὸς τὰς μοῦσας ὁδός	Tunnistamaton.	Mel. 586 (P)
– Simon Paulinus (1685)	ks. Schrevelius, nrot 705, 706, 709 ja 709, 717, 719	
	ks. myös Lubinus, L5v, N2, N5v	Mel. 1004

"joku laulaja"

– Magnus Peitzius (1747) Εὖ διὸ κ'εὐφραδέως ἔφατο πρόπαλαί τις ᾽Αοιδῶν· / θῆκα ναι ἀθλ᾽ ᾽Αρετὴ ἐνὶ τοῖς κρημνώδεσι κάροις
Tunnistamaton. Vall. 3530.

"joku viisas", "eräs sivistyksen huipulla oleva"
– Ericus Falander (1679) [---] τὰς μὲν πόλεις ἀναθήμασι τὰς δὲ ψυχὰς μαθήμασι δεῖ κομεῖν Vall. 998
(1682) εἶπε, δεῖν τὰς ψυχὰς μαθήμασι κομῆσαι
Tunnistamaton. Parafraasi? Vall. 999

"muinainen viisas"
– Joannes Lenaesius (1764): φωνὴ λαοῦ φωνὴ Θεοῦ
(*vox populi, vox dei*) Vall. 267 (ded.)
– Nicolaus Crucelius (1679): μελέτη τὸ πᾶν Vall. 2183
Periandros, ks. Schrevelius, 943

– Georgius Kijhl (1688) ks. Schrevelius, nro 585 Vall. 2197

– Ericus Cajanus (1703): Ἔστι βίῳ πᾶν ἔργον, ἐπὰν μοχθεῖν ἐθελῃσθα Tunnistamaton. Mel. 1791 (K)

"runoilija"
– Christoph. Alanus (1685) Vrt. Hom. *Il.* 9.312–313 Vall. 3828
– Magnus Sylvius (1686) Hom. *Il.* 2.298 Vall. 4013

"kreikkalaiset"
– Simon Paulinus (1675) Pind. *Pyth.* 4.278 Mel. 667 (I)

"oikein sanoi hän, joka..."
– Ericus Falander (1680) Pind. *Pyth.* 8.95 Mel. 831 (K)

"Pythagoras", oik. "Platon"
– Olaus Bergius (1655) Εἰσίθω [!] μηδείς ἀγαιομέτρητος [!] Vall. 2072
pro ἀγεωμέτρητος μηδεὶς εἰσίτω

"Demokritos" (parafraasi)
– Jacobus Brask (1690) Vrt. frg. 225 (Diels &Krantz) Vall. 4205
frg. 44B (Diels &Krantz)

"Homeros" (parafraasi)
– Petrus Colliander (1681) Vrt. Hom. *Il.* 3.64–66 Mel. 875 (I)
Hom. *Il.* 20.265

Aristoteles (parafraasi)
– Johannes Rivelius (1686): Τοῦτον Σε εἶναι αἰδεσιμώτατε κύριε ᾽Επιστάτη, ἐκ πολλοῦ ἤσθηνται κωρὶς [!] ἀνδρῶν τῶν ἀξιών, παρ᾽ ὧν γνήσιος ἔπαινος ἔρχεται, ὡς ἀποτίθησι γίνεσθαι [!] ὁ ᾽Αριστοτέλης [---] Vrt. *Rhet.* 1.1371a12 Mel. 1012 (I)

χαλεπὰ τὰ καλά tai δύσκολα τὰ καλά
Ks. CPG I, 172, nro 38 ja I, 462, nro 22, II, 374, nro 39a

Salomon Alanus (1672) Mel. 738 (P); Ericus Falander (1678) Vall. 882;
Arvidus Reuther (1678) Vall. 5; Nicolaus Crucelius (1679) Vall. 2183;
Jacobus Gezelius (1684) Vall. 42; Carolus Höök (1689) Vall. 1517

*** Imitaatio**

Luettelosta on jätetty pois eeppisen kielen formuloiden ja fraasien imitointi. Ks. myös s. 182 n220 (Isaacus Pijlman), s. 187 (Nicolaus Crucelius) ja s. 313 (Ericus Falander).

Aristoteles (Arist.)

Politiikka
Pol.1.1253a2–3 186, 236, 390

Cicero

De orat. 2.36 313

Hesiodos (Hes.)

Työt ja päivät (*Op.*)

5–6 298
7 298
8 298
17 215
91 328
100 251
110 298
160 298
179 216, 327
241 216
255 215
287 333
289 266, 333
307 299
313 215
347 223, 367
411–12 298, 333
471–72 333
494–95 327
658 328
702–03 223

Jumalten synty (*Th.*)

2 185, 214
10 214
23 214
55 216
67–68 185
97 185, 274
162 216
187 298
544 216
590 184
592 184
595 184
599 184
603 184
757 216
839–844 336
860 327

Herakleen kilpi (*Sc.*)

60 328
115 341
147 328
397 327

Homeros (Hom.)

Ilias (*Il.*)

2.24–25 286
2.780–84 336

Odysseia (Od.)

10.305–306 170
22.330–380 336–337

Isokrates (Isocr.)

Nikoleelle (*Ad Nic.*)
5 266

Juvenalis (Iuv.)
13.141 173

Kallimakhos (Callim.)
Hymn. 2.1–8 249

Menandros (Men.)

Gnomae (Edmonds)
nro 652 333
nro 667 320

Moskhos (Mosch.)

Bionin valitus
refrengi 249

Platon
(ei kielellinen imitaatio)

Faidros
229a–230b 317–319

Pseudo-Fokylides (ps.-Phoc.) (Horst)

3 169
18 169
27 145
42 206
74 255
115 206
159 331

Pseudo-Isokrates (ps.-Isocr.)

Demonikokselle (*Ad Dem.*)
1 325
2 313
5 187, 301, 325, 342
6 187, 301, 313
7 187
9 325
19 170, 180, 266, 342
20 325
21 313
26 351
43 204

Pseudo-Plutarkhos (ps.-Plut.)

Lastenkasvatuksesta (*De lib. educ.*)
2b 313
2c 313
2e 313
5c 277
5d 187, 277
5e 277, 313, 342
7c 185
7d 313
8a 313
8b 174
10e 266

Pseudo-Pythagoras (ps.–Pyth.) (Thom)

46 185

Rhianos
1.2 334

***Sententiae* (Lubinus 1622)**

Lubinus N1v 189
Lubinus N2 214
Lubinus N5v 214
Lubunus N6 214
Lubinus N7v 145
Lubinus O3 214
Lubinus O6v 344

Solon

6.5–10 331

Theognis (Thgn.) (West)

8 323
15 225, 267
16 225, 267
77–78 225
89 182
153–54 331
163–66 332
241 182
243 206
246 300
364 182
421 182
532 182, 323
534 323
548 268
643 182
714 323
761 182
933–34 215, 268
947 300
993 323
1003–04 300, 343
1018 300
1068 226
1225 222, 223, 226

BIBLIOGRAFIA

LYHENTEET

AASF	Annales Academiae Scientiarum Fennicae
AG	Anecdota Graeca
AGL	Allgemeines Gelehrten Lexicon
AJP	American Journal of Philology
AP	Antologia Graeca
BNF	Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk
BR	Bornemann & Risch 1978
BZ	Bysantinische Zeitschrift
CAAP	Consistorii Adcademici Aboensis äldre protokoller
Comm. Hum. Litt.	Commentationes Humanarum Litterarum
CPG	Corpus Paroemiographorum Graecorum
CR	Corpus Reformatorum
DNB	Dictionary of National Biography
GG	Griechischer Geist aus Basler Pressen (online catalogue)
GUL	Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste, q.v. Zedler 1732–1740
HArk	Historiallinen arkisto
HTutk	Historiallisia tutkimuksia
HYKJ	Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja
IRK	Iso Raamatun tietosanakirja
Jaanson	Jaanson 2000
Lampe	Lampe 1961
LSJ	Liddell & Scott & Jones 1996
MATEO	MAnnheimer Texte Online
Mel.	Melander 1951–59
NDP	Der Neue Pauly Encyclopädie der Antike
NPEPP	The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics
OCD	Oxford Classical Dictionary
ODB	Oxford Dictionary of Byzantine Culture
PG	Patrologia Graeca
RE	Paulys Realencyclopädie der classichen Altertumswissenschaft
RQ	Renaissance Quarterly
SBL	Svenskt Biografiskt Lexicon
Scapula	Scapula 1637
Schrevelius	Schrevelius 1690
SHS	Suomen historiallinen seura
SKB	Suomen Kansallisbibliografia, q.v. Laine & Nyqvist 1996
SKHS	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia
Sophocles	Sophocles 1900
SSLF	Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland
STKS	Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja
TLG	Thesaurus Linguae Graecae, q.v. Stephanus 1572
Vall.	Vallinkoski 1962–66
VD 16	Verzeichnis der im Deutschen [---], q.v. Bezzel 1983–2000

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Helsingin yliopisto

Helsingin yliopiston arkisto
Stipedihakemukset. Ed.1–2.

Helsingin yliopiston kirjasto (HYK)
– Kirjastoluettelo (1775)
Haartman, Jacobus (1775) Catalogus Bibliotheca Academiae Aboensis. Aboae d:XX Septembr. MDCCLV. F.ö.I.45 a, b, c [alkuperäinen], d, e, f, g, h [J. Vallinkoksen kirjoituskoneella kirjoittama kopio].

– Professori Petrus Bergiuksen elämänkerta ja kirjaston luettelo (1664)
Catalogus librorum Petri A. Bergii Sudermanni, Gr. et Ebr. Ling. Professoris in Acad. Aboënsi, renovatus. Anno reparatae salutis per Christum MDCLXIV. A.a.IV.75.

Upsalan yliopiston kirjasto (UB)

– Israel Nesseliuksen luentojen luentomuistiinpanot
Collegium linguae Graecae I. Nesselii. Aboae 1707. Kopia af G.H. Peldan. UB R 25.
Nesselii Collegium Graecum UB R 26
I. Nesselius, Förläsningar över grekiska språket och litteraturen. UB Ihre 58.
– Israel Nesseliuksen oraatiot
Περὶ τῆς ἀρχῆς τε καὶ σιγῆς ἤτοι τέλους τῶν χρηστηρίων λόγος. UB R26
Oratio Graeca in festo jubil. Upsaliae 1721. UB Gr. 65. Fol.

Kungliga Biblioteket (KB)

Daniel Tilas, Topographica. Svenska topographiska samlingar orig. och afskr. 1–6, 4:o.
KB M. 23:1–6.

Tietokannat

FENNICA = Suomen kansallisbibliografinen tietokanta. http: // fennica.linneanet.fi

GG = Griechischer Geist aus Basler Pressen. Frank Hieronymus.
www.ub.unibas.ch/kadmos/gg

MATEO = MAnnheimer Texte Online. www.uni–mannheim.de/mateo/
Frauen des Humanismus: www.uni–mannheim.de/mateo/start6.html
CAMEO: www.uni–mannheim.de/mateo/start1.html

PAINETUT LÄHTEET

*Ennen vuotta 1809

Achrelius, Ericus (1627) Oratio de admirabili et pulcherrima Microcosmi, Upsaliae.

Achrelius, Daniel (1687) Oratoria, Aboae. [SKB 124]

Achrelius, Daniel (1689) Epistolarum conscribendarum forma et ratio, Aboe. [SKB 91]

Achrelius, Daniel – Tolpo, Abrahamus (1680) Contemplationum mundi 9: De meteoris aereis et apparentibus, diss., Aboae. [Vall. 10]

AGL I, ks. Jöcher 1750–51

AGL II, ks. Jöcher & Adelung & Rotermund 1784–87

Aisopos (Turku 1669), ks. Gezelius vanh. 1669.

Alander, Christernus – Alopaeus, Magnus (1700) De dictione extemporanea, diss., Aboae. [Vall. 116]

Alander, Christiernus – Auricola, Magnus (1699) Commentation in stilum, ejusque triplicem characterem, diss., Aboae. [Vall. 112]

Alander, Christiernus – Qwist, Laurentius (1698) In verba Phocyllidae de quatuor generibus mulierum, diss., Aboae. [Vall. 109]

Alciatus, Andreas (1577) Emblemata, Antverpiae.

Acta litteraria et scientiarum Sveciae, volumen primum, continens annos 1720–1724 (Acta Regiae Societatis Scientiarum Upsaliensis), Upsaliae.

Baazius, Johannes (1642) Inventarum Sveo-Gothorum, Lincopiae.

Baumius, Caspar (1693) Janua trium linguarum Latinae, Graecae, Germanicae reserata, Cassellis. [15. p.]

Bentzius, Johannes (1594) Thesaurus pure loquendi & scribendi Graecolatinus novus, Argentorati.

Bonsdorff, Gabriel – Tengström, Johannes (1817) Commentationum in Aëtii medici ΑΝΕΚΔΟΤΑ specimen primun, sistens Libri IX:ni Cap. XLI:mum Περὶ ἀσκαρίδων, diss., Aboae. [Vall. 542]

Budé, Guillaume, ks. Credonius (1574)

Buchlerus, J. (1637) Thesaurus phrasium poeticarum. Adiecta est Institutio Poetica ex Iacobi Pontani libris desumpta. Editio novissima, Amsterodami.

Clajus, Johannes (1572) [Catechesis D. M. Lutheri minor, Germanice, Latine, Graece et Hebr.], [s.l.].

Chytraeus, Nathan (1708) Grammatica latina, in gratiam discentium, magna ex parte in sveticum idioma, qva fieri potuit, fidelitate, translata a m. Arvido J. Tidero, Aboae.

Credonius, Claudius (1574) (ed.) Βουδαίου Ἐπιστολαὶ Ἑλληνικαί. Budaei epistolae Graecae, Parisiis.

Crusius, Martin (1567) Poematum Graecorum libri duo, Basel.

Crusius, Martin (1585) Germanograecia libri sex, Basel.

Crusius, Martin (1610) Puerilis in lingua Graeca institutionis pars altera continens etymologiae tractationem, Witebergae.

Diogenes Laertios (1535) = Diogenis Laertii clarissimi historici de vita, & moribus philosophorum libri decem [---], [Köln].

Erasmus Opera Omnia, ks. Vredevel 1995

Ernesti, Io. Christ. Theoph. (1795) Lexicon technologiae Graecorum rhetoricae. Nachdruck. 1962, Leipzig.

Estienne, Henri, ks. Stephanus, Henricus

Fabricius, J.A. (1705–28) Bibliotheca Graeca I–XIV, Lipsiae.

Falander, Ericus (1671) (ed.) Isocratis oratione qvatuor. I. Ad Demonicum. II. Ad Nicoclem. III. Ad Nicocles. IV. Panegyricus cum Plutarchi Chaeronei paedagogia seu de liberorum institutione, Aboae. [SKB 1999]

Falander, Ericus – Raulinus, Noachus (1679) Disp. historico-geographica, de inclutis montibus Ararat; imprimis contra Joan[nis] Goropii Becani Indoscythica, Aboae. [Vall. 883]

Fant, Ericus Michael (1775–1786) Historiola litteraturae Graecae in Svecia I–XII, [Osat I–II], suppl., diss., Upsaliae.

Fant, Ericus Michael (1793) Annales typographicum seculi XVI in Svecia I, diss., Upsaliae.

Floderus, Matthias (1785–1789) De poetis in Svio-Gothia Graecis I–IV, diss., Upsaliae.

Gezelius, Johannes vanh. (1646) (ed.) Poemata Pythagorae, Phocylidis et Theognidis, Dorpati Livonorum. [Jaanson 514]

Gezelius, Johannes vanh. (1647) Grammatica Graeca, Dorpati. [Jaanson 533]

Gezelius, Johannes vanh. (1648) Janua linguae Graecae, Dorpati. [Jaanson 596]

Gezelius, Johannes vanh. (1649) Lexicon Graeco-Latinum, Dorpati. [Jaanson 616]

Gezelius, Johannes vanh. (1669) (ed.) Μῦθοι τοῦ Αἰσώπου ἐκλεκτοί, ῾Ελληνιστὶ καὶ ῾Ρωμαϊστί, Aboae. [SKB 174]

Gezelius, Johannes vanh. (1675) Grammatica Graeca, Aboae. [SKB 1414]

Gezelius, Johannes vanh. (1676) (ed.) Poemata Pythagorae, Phocylidis et Theognidis, Aboae. [SKB 3118]

Gezelius, Johannes vanh. (1679) Dominicalia et festivalia evangelia, Aboae. [SKB 940]

Gezelius, Johannes vanh. (1684) Index librorum & tractatum, Aboae. [SKB 1420]

Gezelius, Johannes vanh. (1686) Lexicon Graeco-Latinum, Aboae. [SKB 1435]

Gezelius, Johannes vanh. (1687) Dominicalia et festivalia evangelia, Aboae. [SKB 941]

Gezelius, Johannes vanh. (1688) (ed.) ῾Η καινὴ διαθήκη, Aboae. [SKB 3127]

Gezelius, Johannes vanh. (1689) Index librorum & tractatum, Aboae. [SKB 1421]

Gezelius, Johannes vanh. (1732) Grammatica Graeca, Holmiae.

Gezelius, Johannes vanh. (1744) Grammatica Graeca, Skara.

Gezelius, Johannes vanh. (1756) Grammatica Graeca, Skara.

Gesner, Johannes (1734) ΧΡΗΣΤΟΜΑΘΕΙΑΙ. Chrestomathia Graeca, Lipsiae.

Golius, Theophilus (1684) Educationis puerilis linguae Graecae pars prima. Fabellae quedam Aesopi Graecae, cum selectioribus apophthegmatibus. In usum gymnasii Argentoratensis. Editio nova correctior, Argentorati.

Golius, Theophilus (1687) Educationis puerilis linguae Graecae pars altera. Pro gymnasio Argentinensi primum conscripta. Editio nova correctior, Argentorati. Editio nova auctior et correctior prioribus & distinctior, Argentorati.

Goetzius (1704) = Georgi Henrici Goetzi superint. Lubecensis, Princeps Graece doctus, juventuti scholasticae, in phrontisterio Lubecensi litteras Greacas discenti commendatus. Accesserunt Joh. Conradi Dieterici duo programmata quibus Restaurationem Graecarum litterarum auspiciis Joh. Reuchlini, Martini Crusii, Mich. Neandri & Laurentii Rhodomanni olim factam, descripsit, ut & Joh. Zwingeri oratio inauguralis, De barbarie superiorum aliquot seculorum, orta ex supina linguae Graecae ignoratione, Lipsiae.

Gyldenstolpe, Michael, ks. Wexionius, Michael

Hardt, R. von der (1701) Homia literata, Holmiae.

Heinsius, Daniel (1649) Poemata Latina et Graeca, Amstelodami.

Helsingius, Elaus Petri (1587) Synonymorum libellus, ex optimis Latinae & Graecae linguae scriptoribus congestus, Holmiae.

Helvicius, Christophorus (1694) Liber elegans de carminibus atque dialectis Graecorum, Upsaliae.

Hesiodos (Leyden 1658) = Hesiodos Quae exstant. Cum notis Corn. Schrevelii acc. Lamb. Barlaci in Theogoniam commentarius, Lugduni Batavorum.

Homeros (Turku 1695) = Iliadis Homeri, liber primus, Aboae. [SKB 1922]

Idman, Nils (1774) Försök at wisa gemenskap emellan finska och grekiska språken, såsom tjenande til uplysning i finska folkets historie, Åbo.

Isocratis ad Demonicum de officiis. Oratio, 1690, Wiburgi. [SKB 1998]

Isokrates (Turku 1671), ks. Falander 1671.

Jubilaeum academiae = Jubilaeum academiae Rostochiensis festum, Rostock 1619. [Yhteisnide, joka sisältää n. 40 teosta pääasiassa 1600-luvun alkpuolelta Rostockista ja Wittenbergistä. Esimmäisenä teoksena: Jubilaeum academiae Rostochiensis festum]

Jöcher, Christian Gottlieb (1750–1751) (hrsg.) Allgemeines Gelehrten Lexicon 1–4, Lipsiae.

Jöcher, Christian Gottlieb & Adelung, J. Chr. & Rotermund, H.W. (1784–87, 1810–1819) (hrsg.) Fortsetzungen und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöcherts Allgemeines Gelehrten Lexicon 1–2, 3–6, Lipsiae. [Teos jäi kesken.]

Kempe, Axelius (1655) Bibliotheca Academiae Aboensis sive elenchus, Aboae. [SKB 2067]

Lagerlöf, Petrus – Palmroot, Johannes (1685) Historiola linguae Graecae, diss., Upsaliae. [Lidén 1778 I, 295, nro 9]

Laurbecchius, Petrus – Aschlinus, Johannes (1673) Aristotelis Poeticae caput primum, cum prolegomenis, versione nova & commentario, diss., Aboae. [Vall. 2149]

Laurbecchius, Petrus – Flodinus, Clemens (1676) In Aristotelis Poeticen commentarius, de usu et necessitate poesios [!] secundaque et tertia objectione Platonis [Aristotelis Poetica 4], diss., Aboae. [Vall. 2152]

Laurbecchius, Petrus – Fiorinus, Magnus (1680) De artis poeticae existentia, nomenclatura, genere et materia [De arte poëtica 1], diss., Aboae. [Vall. 2159]

Laurbecchius, Petrus – Hwal, Elisaeus (1680) De artis poeticae ab imitatricibus aliis differentia, ejusdem imitandi ratione genuina, et oratione imitationem effingente [De arte poëtica 2], diss., Aboae. [Vall. 2160]

Laurbecchius, Petrus – Hofflander, Petrus (1680) De artis poeticae differentia ab historica et oratoria, ejusque causis, efficiente et fine, item utilitate et necessitate [De arte poëtica 3], diss., Aboae. [Vall. 2161]

Laurbecchius, Petrus – Steen, Magnus (1681) De epigrammate, ejusque requisitis partibus, et quibusdam differentiis ac modis [De arte poëtica], diss., Aboae. [Vall. 2164]

Lidén, Joh. Henr. (1778–1780) Catalogus disputationum in academiis et gymnasiis Sveciae, atque etiam, a Svecis, extra patriam habitarum. Sectio I (1778): Disputationes Upsalienses. Sectio II (1779): Disputationes Lundenses. Sectio III (1779): Disputationes Aboënses. Sectio IV (1779): Disputationes Gymnasticas. Sectio V (1780): Disputationes synodales, Upsala.
Ks. myös Marklin (1820) Supplementa

Lizelius, G. (1730) Historia poetarum Graecorum Germaniae a renatis litteris ad nostra usque tempora ubi eorum vitae, poemata et in priscos poetas Graecos merita recensentur, Francofurti et Lipsiæ.

Lubinus, Eilhardus (1622), Clavis Graecae linguae cum sententiis Graecis cura Eilhardi Lubini, Lipsiae.

Luento-ohjelmat. Turun akatemia. (1659) (1667–1668) (1673–74) (1688–89) (1689–1690) (1690–1691) (1692–93) (1700–1701) (1708–09) (1709–10) (1710–11) (1711–12) (1712–13) sekä 1722–1760 [jossa yht. 29 luento-ohjelmaa], Aboae. [Ks. FENNICA yhteisnimeke: Luento-ohjelmat. Kullakin julkaisulla hieman erilainen nimeke.]

Lund, David – Cajanus, Ericus (1697) Linguarum Hebraeae et Finnicae convenientia, diss., Aboae. [Vall. 2350]

Lund, David – Ekelund, Jacobus (1692) Diss. philologica de ἐκπυρώσει Stoicorum, diss., Aboae. [Vall. 2329]

Lund, David – Hoffren, Aaron (1693) Exercitio philologica in inscriptionem arae Atheniensi, ex Actor. cap. XVII. v. 23, diss., Aboae. [Vall. 2333]

Messenius, Johannes (1700) Scondia illustrata, seu chronologia de rebus Scondiae. VII, X, Stockholmiae.

Miltopaeus, Martinus (1669) Institutiones oratoriae, Aboae. [SKB 2623]

Moskhopulos, Manuel (1545) Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου Μανουήλου τοῦ Μοσχοπούλου περὶ σχεδῶν. Manuel Moschopuli de ratione examinandae orationis libellus. Lutetiae.

Neander, Michael (1577) Opus aureum, Lipsiae.

Pasor, Georg (1623) Lexicon Graeco-Latinum in Novum domini nostri Jesu Christi Testamentum, Lipsiae.

Pijlman, Isaacus – Elg, Matthias (1701) [Hepreaa] seu versio LXXII seniorum, disputatione philologica versata, diss., Aboae. [Vall. 2938]

Pijlman, Isaacus – Turdin, Olaus (1707) Romanus bilinguis philologica dissertatione leviter delineatus, diss., Aboae. [Vall. 2949]

Plantin, Olaus (1736) Vindemiola literaria, in qua Hellas sub Arcto, sive merita Svecorum in linguam Graecam brevissime et modeste exponuntur, Wittenberg.

Porthan, Henrik Gabriel (1771–1795) Historia Bibliothecae Regiae Academiae Aboënsis
Ks. Koskenniemi & Matinolli & Nyman 1974 [Näköispainos]

Posselius, Johannes vanh. (1626) Calligraphia oratoria linguae Graecae ad proprietatem, elegantiam et copiam Graeci sermonis parandam utillissima, Francofurti. [1. p. 1585]

Posselius, Johannes vanh. (1690) Οἰκείων διαλόγων βιβλίον ῾Ελληνιστὶ καὶ ῾Ρωμαιστί. Familiarium colloquiorum libellus Graece & Latine, Aboae. [SKB 3093] [1. p. 1586, Wittenberg].

Pseudo-Plutarkhos (Turku 1671), ks. Falander 1671.

Rajalenius, Barthollus (1683) Breviarum grammaticae Latinae, Aboae. [SKB 3137]

Rhodomannus, Laurentius (1589) ΠΟΗΣΙΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΗ. ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ, ΗΤΟΙ ΑΓΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΑ ΕΝΝΕΑ. Poesis christiana. Palaestinae, seu historiae sacrae, libri novem, Francofurti. [1. p. 1581]

Salanus, Nicolaus (1656) Gnomologia in qua memorabilia dicta & illustes sententiae Hesiodi [---] ad certos titulos, secundum ordinem alphabeticum, Upsaliae.

Scaliger, Julius Caesar (1561), ks. Deitz & Vogt-Spira (1994–1995) (hrsg.).

Schorus, Antonius (1596) De ratione discendae docendae linguae Latinae et Graecae libri duo, Strassburg.

Scapula, Johan (1637) Lexicon Graeco–Latinum, Londini.

Schrevelius, Cornelius (1690) Lexicon manuale Graeco–Latinum et Latino–Graecum, Lipsiae.

Spegel, Haquinus (1685) Λέξεις ῥήται sive sententiae insignes, Holmiae.

Stephanus, Henricus [s.a.] Ψαλμοί τινες ὑπὸ διαφόρων εἰς ἑλληνικὰ μέτρα νεωστὶ μεταφραξέντες. Psalmi aliquot in versus Graecos nuper a diversis translatis, [s. l.].

Stephanus, Henricus (1572) Θήσαυρος τῆς ἐλλενικὴς γλώσσης.Thesaurus Graecae Linguae, I-IV, Lutetiae Parisiorum.

Stiernman, A. A. (1719) Aboa literata, Holmiae, ks. näköispainos Pitkäranta (1990)

Stockius, Christianus (1728), Literator Graecus, linguae Graecae institutionem plenis, distinctius et clarius, quam vulgo fieri solet, studiosae iuventuti tradens, editio tertia, Ienae.

Swanström, Olaus (1678) ΕΙΔΥΛΛΙΟΝ. Qvo [---] Ioannis Loccenii [---] exequias quae a.d.9. Junii ducebantur Anno MDCLXXVIII, Holmiae.

Svenonius, Enevaldus – Pryss, Andreas (1660) De origine linguarum imperio Svecico vernacularum, diss., Aboae. [Vall. 3688]

Svenonius, Enevaldus – Fagelinus, Sveno (1661) Gymnasium capiendae rationis humanae 12: De lingva Graeca & hellenismo, diss., Aboae. [SKB 3607]

Svenonius, Enevaldus – Norinus, Lambertus Petri (1664) Disputatio theologica de conjugio. (Synopsis theologiae, 27), diss., Aboae. [SKB 3701]

Tigerstedt, Ericus, ks. Falander, Ericus

Til-Landz, Elias (1692) Ὀστεολογία, seu dissertatio medica, Aboae. [SKB 3877]

Tuhn, Josephus (1682) Amores sacri, sive Canticum Canticorum Salomonis elegis expressum [---] Accedunt & alia varii argumenti Poëmatia Graeca, Holmiae.

Wallenius, Gabriel (1682) Bibliotheca Regiae Academiae Aboensis sive elenchus, Aboae. [SKB 4277]

Wellerus, Jacobus (1660): Grammatica Graeca nova opera Abrahami Telleri, Lipsiae.

Westén, Aron (1799) Svenska Kongliga Hof-clericiets historia I, Stockholm.

Wexionius, Michael – Gelzenius, Sveno (1650) De modestia, Aboae. [Vall. 4315]

Wexionius, Michael – Rosander, Daniel (1654) Positiones philosophicae ex fragrantissimo philosophiae viridario carptim collectae, diss., Aboae. [Vall. 4332]

Vossius, Gerhard Johannes (1682) Rhetorices contractae, sive partitionum oratoriarum libri quinque, editio quarta, Lipsiae.

Zedler, Johan Heinrich (1732–1740) Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste. Nebst einer Vorrede, von der Einrichtung dieses mühsamen und grossen Wercks Joh. Pet. von Ludewig. Bd. 1–64, Halle.

***Editiot ja uudempi tutkimuskirjallisuus**

Modernit tekstieditiot

Tunnetuista antiikin auktoreista (Homeros, Hesiodos, Platon, Aristoteles, Cicero, Ovidius, Quintilianus) ei tekstieditiota ole annettu, poikkeuksena Aristoteleen *Runousoppi*.

Afthonios (Rabe) = Rabe, Hugo (1926) (ed.) Aphthonii Progymnasmata. Accedunt anonymi aegyptiaci, Sopatri, aliorum fragmenta (Rhetores Graeci volumen X, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), Lipsiae.

Aisopos (Hausrath) = Hausrath, August (1956–1957) (ed.) Corpus fabularum Aesopicarum I. 1–2: Fabulae Aesopicae soluta oratione conscriptae (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), Lipsiae.

Aristoteles (Kassel) = Aritotelis de arte poetica liber. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit Rudolfus Kassel, 1985, Oxford.

AP = Beckby, Hermann (ed.) Antologia Graeca, I–16. 2. verbesserte Auflage, München.

Apollinarios (Ludwich) = Ludwich, Arthur (1912) (ed.) Apolinarii metaphrasis Psalmorum. (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), 1912, Lipsiae.

Basileios Suuri (Courtonne) = Courtonne, Yves (1957–66) (ed.) Lettres [par] Saint Basile (Collection des universités de France), Paris.

Demokritos (Diels & Kranz) = Diels, Hermann & Kranz, Walther (1961) Die Fragmente der Vorsokratiker, Berlin.

Dionysios Halikarnassoslainen (Aujac) = Aujac, Germaine (1992) (ed.) Denys D'Halicarnasse: Opuscules rhétoriques tome V. L'imitation (Fragments, èpitomé). Première lettre à Ammée. Lettre À Pompée Géminos. Dinarque, Paris.

Epiktetos (Souilhé) = Souilhé, Joseph (1943) Epictète: Entretiens I (Collection des universités de France), Paris.

Filostratos (Fairbanks) = Fairbanks, Arthur (1960) (ed.) Philostratus: Imagines. Callistratus: Descriptions (The Loeb classical library 256), London.

Foibammon (Rabe) = Rabe, Hugo (1892) (ed.) Syriani in Hermogenem commentaria I (Bibliotheca scriptorum (Graecorum et Romanorum Teubneriana), Lipsiæ.

Hermogenes (Rabe) = Rabe, Hugo (1913) (ed.) Hermogenis opera (Rhetores Graeci volumen VI, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), Lipsiae.

Hesykhios = Latte, Kurt (1958–1966) (ed.) Hesychii Alexandrini Lexicon 1–2, Hauniae.

Menandros (Edmonds) = Edmonds, John Maxwell (1961) The fragments of Attic Comedy IIIB, Leiden.

Menandros Reetori, ks. Russel & Wilson (1981)

Mimnermos (West) = West, Martin L. (1972) (ed.) Iambi et elegi graeci ante Alexandrum cantati. Volume II: Callinus, Mimnermus, Semonides, Solon, Tyrtaeus, Minora Adespota, Oxonii.

Neilos (PG) = Migne, J.-P. (1865) (ed.) Patrologia Graeca 79, Paris.

Orfilaiset hymnit (Faggin) = Faggin, Giuseppe (1991) (ed.) Inni Orfici, Roma.

PG 79 = Migne, J.-P. (1865) (ed.) S.P.N. Nili Abbatis opera quae reperiri omnia potuerunt (Patrologia Graeca 79), Parisiis.

Plutarkhos (Sandbach) = Sandbach, F.H. (1969) Plutarch's Moralia 15: Fragments (Loeb Classical Library 429), London.

Ps.-Dionysios (Usener) = Usener, Hermannus (1965) Dionysii Halicarnasei quae exstant. Vol. VI. Dionysii Halicarnasei quae volgo ferebatur Ars Rhetorica, Stuttgart.

Ps.-Isokrates: *Ad Demonicum* (Budé-editio) = Mathieu, Georges & Bremond, Èmile (ed.) Isocrate: Discours tome I, Paris.

Ps.-Fokylides (Horst) = Ks. Horst (1978)

Ps.-Plutarkhos: *De liberis educandis* (Budé-editio) = Sirinelli, Jean (1987) (ed.) Plutarque. Oeuvres Morales tome I, 1re partie (1987). Introduction générale par Robert Flacelière et Jean Irigoin. De l' éducation des enfants. Texte établi et traduit par Jean Sirinelli [---] (Collection des Universités de France), Paris.

Ps.-Pythagoras (Thom) = Ks. Thom (1995)

Sapfo (Lobel & Page) = Lobel, Edgar & Page, Denys (1955) Poetarum lesbiorum fragmenta, Oxonii.

Septuaginta (Rahlfs) = Rahlfs, Alfred (1979) (ed.) Septuaginta, Stuttgart.

Semonides (West), ks. Mimnermos

Simonides (Gerber) = Gerber, Douglas E. (1999) Greek Iambic Poetry (Loeb Classical Library 259), Cambridge, Mass. – London.

Solon (West), ks. Mimnermos

Theognis (West) = West, M.L.(1989) (ed.) Iambi et elegi Graeci ante Alexandrum cantati. Volume I: Archilochus, Hipponax, Theognidea. Editio altera, Oxonii.

Tyrtaios (West), ks. Mimnermos

Uusi testamentti, kreikankielinen = Nestle, Erwin (1954) Novum testamentum Graece et Latine, Stuttgart.

Tutkimuskirjallisuus ja näköispainokset

Aalto, Pentti (1980) Classical Studies in Finland 1828–1918. (The History of Learning and Science in Finland 1828–1918 10a), Helsinki.

Aejmelaeus, Lars (2003) Uuden testamentin kreikan kielioppi, Helsinki.

AG = Boissonade, J. Fr. (1962) (ed.) Anecdota Graeca e codicibus Regiis I–V, Hildesheim.

Allen, Graham (2000) Intertextuality, London – New York.

Annerstedt, Claes (1877) Uppsala universitets historia: bihang I: Handlingar 1477–1654, Uppsala.

Annerstedt, Claes (1909) Uppsala universitets historia II (1655–1718), Uppsala.

Antola, Ilkka & Halén, Harry (1993) (toim.) Suomalaisen eksegetiikan ja orientalistiikan juuria (SKHS 161), Helsinki.

Ardizzoni, Anthos (1951) (ed.) Poliziano: Epigrammi greci, Firenze.

Auerbach, Erich (1992) Mimesis: todellisuudenkuvaus länsimaisessa kirjallisuudessa. Suom. Oili Suominen (SKS 562), Helsinki.

Autenrieth, G. (1885) Griechische Lexikographie. – Teoksessa: Müller, I. (hrsg.) Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft 2, Nördlingen, 415–426.

Bahtin, Mihail (1995) François Rabelais: keskiajan ja renessanssin nauru. Suom. Tapani Laine ja Paula Nieminen, Helsinki.

Bainton, Roland H. (1971) Women of the Reformation in Germany and Italy, Minneapolis.

Barbour, Ruth (1981) Greek literary hands A.D. 400–1600, Oxford.

Barker, Nicolas (1992) Albert Manutius and the development of Greek script & type in the fifteenth century, New York.

Beaton, Roderick (1989) The medieval Greek Romance (Cambridge Studies in Medieval literature 6), Cambridge – New York – Port Chester – Melbourne – Sydney.

Becker-Cantarino, Baerbel (1978) Daniel Heinsius, Boston.

Benner, Margareta & Tengsröm, Emin (1977) On the interpretation of learned Neo-Latin. An explorative Study based on some texts from Sweden (1611–1716) (Studia Graeca et Latina Gothoburgensia 39), Göteborg.

Benz, Ernst (1971) Wittenberg und Byzanz. Zur Begegnung und auseinadersetzung der Reformation un der östlich–orthodoxen Kirche. Zweite Auflage (Forum Slavicum 6), München. [1. p. 1949]

Berggren, Maria (1994) Andreas Stobaeus. Two Panegyrics in Verse (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Latina Upsaliensia 22), diss., Uppsala.

Bezzel, Irmgard et al. (1983–2000) Verzeichnis der im Deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts. Hrsg. von der Bayerischen Staatsbibliothek in München in Verbindung mit der Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel. Redaktion: Irmgard Bezzel. Band 1–25, Stuttgart. [VD 18]

Binns, James W. (1990) Intellectual culture in Elizabethan and Jacobean England: the Latin writings of the age. (ARCA: classical and medieval texts, papers and monograps 24), Liverpool.

Bischoff, Bernhard (1967) Mittelalterliche Studien. Ausgewählte Aufsätze zur Schriftkunde und Literaturgeschichte II, Stuttgart.

Boas, M (1952) Planudes' Metaphrasis der sog. Disticha Catonis. – BZ 31, 241–257.

Boje Mortensen, Lars (1994) The printed Dedication: Its Function and some Danish Statistics from the Nordc Neo-Latin Database. – Acta Conventus Neo-Latini Hafniensis, Copenhagen 12 August to 17 August 1991, eds. R. Schnur et al. (Medieval & Renaissance Texts & Studies 120), Binghamton, 699–709.

Bolgar, R.R. (1971) (ed.) Classical influences on European Culture A.D. 500–1500, Cambridge.

Bolgar, R.R. (1976) (ed.) Classical influences on European Culture A.D. 1500–1700, Cambridge.

Bornemann, Eduard & Risch, Ernst (1978) Griechische Grammatik. 2. Auflage, Frankfurt am Main.

Borst, Arno (1957–63) Der Turmbau von Babel, I–V, Stuttgart.

Botfield, Beriah (1861) Prefaces to the first editions of the Greek and Roman Classics, London.

Bremond, Èmile (1928) Notice. – Teoksessa: Mathieu, Georges & Bremond, Èmile (ed.) Isocrate: Discours, tome I (Collection des Universités de France), Paris, 109–120.

Brinkmann, A. (1906) Phoibammon ΠΕΡΙ ΜΙΜΗΣΕΩΣ – Rheinisches Museum für Philologie. Neue Folge. 61, 117–134.

Brockliss, Laurence (1996) Curricula. – Teoksessa: Rüegg, Walter et al. (ed.) A History of the University in Europe II: Universities in Early Modern Europe (1500–1800), Cambridge, 563–620.

Browning, R. (1969) Medieval and modern Greek, Cambridge.

Buchheit, Vinzenz (1960) Untersuchungen zur Theorie des Genos Epideiktikon von Gorgias bis Aristoteles, München.

Burke, Peter (1992) The Renaissance. – Teoksessa: Dover 1992, 128–146.

CAAP = Consistorii Adcademici Aboensis äldre protokoller. Consistori Academici Aboensis protokol I–XVIII. Utgifna af Finska historiska samfundet 1884–1890, Helsingfors.

Cairns, F. J. (1972) Generic composition in Greek and Roman poetry, Edinburg.

Carpelan, Tor (1954) Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna. Första Bandet. A–G, Helsingfors.

Castren, Gunnar (1907) Stormaktstidens diktning, Helsingfors.

Cederberg, A. R. (1939) Suomalaiset ja inkeriläiset ylioppilaat Tarton ja Tarton-Pärnun yliopistossa v. 1632–1710, Helsinki.

Clark, Elizabeth A. & Hatch, Diane F. (1981), The Golden Bough, the Oaken Cross: the Virgilian Cento of Faltonia Betitia Proba, Chico, Cal.

Cohn, Leopold (1913) Griechische Lexikographie. – Teoksessa: Brugmann, K. & Thumb, A., Griechische Grammatik (Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft 2:1), München, 681–730.

Cohn, Norman (1996) The Noah's Flood. The Genesis Story in western Tradition, New Haven.

Collijn, Isak (1921) *Catechesis Graeca Christianorum* Stockholm 1584. Den antagligen äldsta i Sverige på grekiska trycta boken. – Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 8, 116–122.

Collijn, Isak (1927–31) Sveriges bibliografi intill år 1600 II (1530–1582), Uppsala.

Collijn, Isak (1932–33) Sveriges bibliografi intill år 1600 III (1583–1599), Uppsala.

Collijn, Isak (1942–44) Sveriges bibliografi: 1600-talet, Uppsala.

Comenius, Johan Amos (1928) Suuri opetusoppi, latinankielestä kääntänyt, elämänkerralliset tiedot ja selittävät muistutukset kirjoittanut E.J. Tammio, Helsinki.

CPG = Leutsch, E.L. & Schneidewin, F.G. (1839–1851) Paroemiographi Graeci I–II (Corpus Paroemiographorum Graecorum), Göttingen.

CR 1–5 = Philippi Melanthonis Opera quae supersunt omnia 1–5. Post Carol. Gottl. Bretschneiderum edidit Henricus Ernestus Bindseil (1830–47) (Corpus Reformatorum 1:3), Brunsvigae.

CR 20 = Philippi Melanthonis Opera quae supersunt omnia 20. Post Carol. Gottl. Bretschneiderum edidit Henricus Ernestus Bindseil (1854) (Corpus Reformatorum 1:20), Brunsvigae.

Curtius, E.R. (1948) Europäische Literatur und lateinischen Mittelalter, Bern.

Deitz, Luc & Vogt-Spira, Gregor (1994–1995) (hrsg.) Julius Caesar Scaliger: Poetices libri septem. Sieben Bücher über die Dichtkunst. Unter Mitwirkung von Manfred Fuhrmann herausgegeben, übersetz, eigeleitet und erläutert von Luc Deitz und Gregor Vogt-Spira. Band I (Deitz), III (Deitz), IV (Vogt-Spira), Stuttgart-Bad Cannstatt.

Demerson, Geneviève (1983) Dorat en son temps. Culture classique et présence au monde, Clermont.

Dionisotti, A.C. & Grafton, Anthony & Kraye, Jill (1988) (eds.) The uses of Greek and Latin. Historical essays, London.

DNB = Stephen, Leslie et al. (1885) (ed.) Dictionary of National Biography III (Baker-Beadon), London.

DNP = Cancik, Hubert & Schneider, Helmuth (1996–2003) (Hrsg.) Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike 1–16, Stuttgart.

Dover, K.J. (1992) (ed.) Perceptions of the Ancient Greeks, Oxford – Cambridge, Mass.

Einsiedel, Wolfgang von et al. (1964) Kindlers Literatur Lexikon, Band III, Berlin.

Enos, Theresa (1996) (ed.) Encyclopedia of Rhetoric and Composition. Communication from Ancient Times to the Information Age, New York – London.

Fagerlund, L.W. & Tigerstedt, Robert (1890) Medicinens studium (Åbo universitets lärdomshistoria 1: Medicinen) (SSLF 16), Helsingfors.

Faye Wilson, E. (1948) Pastoral and Epithalamium in Latin literature. – Speculum 23, 35–57.

Florinus, Henrik (1976) *Nomenclatura.* Näköispainos Henrik Florinuksen vuonna 1678 painetusta latinalais-ruotsalais-suomalaisesta sanakirjasta. Jälkisana: Riitta Suhonen, Helsinki.

Foisil, Madeleine (1989) The Literature of Intimacy. – Teoksessa: Chartier, Roger (ed.) A History of Private life III: Passions of the Renaissance, Cambridge, Mass. – London, 327–361.

Forster, Leonard (1970) The Poet's Tongues: Multilingualism in Literature, London.

Frösén, Jaakko (1974) Prolegomena to a Study of the Greek language in the first centuries A.D., diss., Helsinki.

Frösén, Jaakko (1997) (ed.) Early Hellenistic Athens: Symptoms of a Change (Papers and monographs of the Finnish Institute at Athens 6), Helsinki.

Gardberg, C.J. & Toijer, Daniel (1962) Diarium Gyllenianum eller Petrus Magni Gyllenii Dagbok 1662–1667. Särtryck ur Värmland förr och nu, Karlstad.

Geanakoplos, Deno John (1962) Greek Scholars in Venice. Studies in the Dissemination of Greek Learning from Byzantium to Western Europe, Cambridge Ma.

Geanakoplos, Deno John (1976) Interaction of the "Sibling" Byzantine and Western Cultures in the Middle Ages and Italian Renaissance (330–1600), New Haven – London.

Geanakoplos, Deno John (1989) Constantinople and the West. Essays on the Late Byzantine (Palaeologan) and Italian Renaissances and the Byzantine and Roman Churches, Madison, Wisc. – London.

Gejrot, Claes & Ström Annika (1999), Poems for the occasion. Three Essays on Neo-Latin Poetry from Seventeenth-Century Sweden, Stockholm.

Godman, Peter (1998) From Poliziano to Machiavelli: Florentine Humanism in the High Renaissance, Princeton, NJ.

Golega, Joseph (1960) Der Homerische Psalter. Studien über die dem Apolinarios von Laodikeia zugeschriebene Psalmenparaphrase (Studia Patristica et Byzantina 6), Ettal.

Grafton, Anthony (1983) Joseph Scaliger. A Study in the History of Classical Scholarship I: Textual Criticism and Exegesis, Oxford.

Grafton, Anthony & Jardine, Lisa (1986) From Humanism to the Humanities. Education and the Liberal Arts in Fifteenth- and Sixteeth-Century Europe, Cambridge, Mass.

Greene, T.M. (1982) A Light from Troy. Imitation and Discovery in Renaissance Poetry, New Haven – London.

Grendel, Paul F. (1999) (ed.) Encyclopedia of the Renaissance, vol. 4, New York.

Grönroos, Henrik (1957) Almanakka muistikirjana. – Teoksessa: Vilkuna, Kustaa et al. (toim.) Suomen almanakan juhlakirja, Helsinki, 155–182.

Grönroos, Henrik & Nyman, Ann-Charlotte (1996) Boken i Finland. Bokbeståndet hos borgesrskap, hantverkare och lägre sociale grupper i Finlands städet enligt städernas boupptеckningar 1656–1809 (SSLF 596), Helsingfors.

Gualdo Rosa, Lucia (1973) Le lettere di dedica delle traduzioni dal greco nel ‘400. Appunti per un’analisi stilistica. – Vichiana 2. I–II, 68–85.

HAL = Koehler, Ludwig & Baumgartner, Walter (hrsg.) Hebräisches und aramäisches Lexikon zur Alten Testament, dritte Auflage, Lieferung IV, Leiden – New York – København – Köln.

Halén, Harry (1993) Luettelo itämaisten kielten opettajista ja opetuksesta Turun akatemiassa 1640–1828. – Teoksessa: Antola & Halén 1993, 133–161.

Hammarsköld, L. (1817) Förteckning på de i Sverige, från äldre till närvarande tider, utkomna schole- och undervisningsböcker, Stockholm.

Hanho, J.T.(1947) Suomen oppikoululaitoksen historia I: Ruotsin vallan aika, Helsinki.

Hansson, Stina (1975) "Bröllopslägrets skald och bårens". En studie i Lucidors tillfällesdiktning, diss. Göteborg.

Hansson, Stina (1988) Svensk brevskrivning (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 18), Göteborg.

Hansson, Stina (2002) Imitatio och cento, repertoar- och verkdiktning. "Giljare-effentyr" och Stiernhielms Hercules. – Teoksessa: Johannesson, H.-E. 2002, 143–154.

Hardie, Alex (1983) Statius and the Silvae. Poets, Patrons and Epideixis in the Graeco-Roman World (ARCA Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 9), Liverpool.

Hardison, O. B. (1962) The enduring monument. A study of the idea of praise in Renaissance literary theory and practise, Chapel Hill.

Harlfinger, Dieter et al. (1989) (hrsg.) Graecogermania. Griechischstudien deutscher Humanisten. Die Editionstätigkeit der Griechen in der italienischen Renaissance (1469–1523). Ausstellung im Zeughaus der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel vom 22. April bis 9. Juli 1989.

(Ausstellungskataloge der Herzog August Bibliothek Nr. 59) Unter Leitung von Dieter Harlfinger bearb. von Reinhard Barm et al., Weinheim – New York.

Harris, Jonathan (1995) Greek emigres in the West 1400–1520, Camberley, Surrey.

Harsting, Pernille (1992) The Golden Method of Menander Rhetor. The Translations and the Reception of the περὶ ἐπιδεικτικῶν in the Italian Renaissance. – Teoksessa: Analecta Romana Instituti Danici 20, 139–157.

Harsting, Pernille (1994) Jacob Jasparus (fl. 1529–1549) "Homerulus noster Danicus". – Acta Conventus Neo-Latini Hafniensis, Binghamton, 465–476.

Harsting, Pernille (1995) Latin valedictory poems of the 16th century. – Teoksessa: Skafte-Jensen, Minna 1995, 203–218.

Harviainen, Tapani (1993) Simon Paulinus – 300 vuotta ensimmäisen heprean kieliopin ilmestmisestä Suomessa. – Teoksessa: Antola & Halén 1993, 71–103.

Harviainen, Tapani (2003) Suomalaiset heprean ja aramean tutkijoina ja kirjoittajina 1500–1700-luvuilla. – Teoksessa: Laine 2003, 66–85.

Hausen, Reinh. (1882) (red.) Diarium Gyllenianum eller Petrus Magni Gyllenii Dagbok 1622–1667, Helsingfors.

Hebel, Udo J. (1989) Intertextuality, allusion, and quotation. An International Bibliography of Critical Studies, New York – Westport – London.

Heikel, Ivar A. (1894) Filologins studium vid Åbo universitet. – Åbo universitets lärdomhistoria 5: Filologin (SSLF 26), Helsingfors.

Heikel, Ivar A. (1940) Helsingin yliopisto 1640–1940, Helsinki.

Heininen, Simo (1974) Marcus Henrici Helsingius (SKHS 92), Helsinki.

Heininen, Simo (1976) Nuori Mikael Agricola (Suomi 120:3), Helsinki.

Helander, Hans (1994) Swedish Neo-Latin literature 1650-1720. A survey of the most important authors and some typical features of their language. – Teoksessa: Merisalo & Sarasti-Wilenius 1994, 38-51.

Heussi, Karl (1917) Untersuchungen zu Nilus dem Asketen (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Altchristlichen Literatur 42:2), Leipzig.

Hock, Ronald F. & O'Neil, Edward N. (1986) The Chreia in Ancient Rhetoric. Volume I. The Progymnasmata (Texts and Translation 27. Greco-Roman Series 9), Atlanta, Gerogia.

Holmberg, Eric (1932) Program utgivna vid Åbo Akademi. – Teoksessa: *Miscellania bibliographica* 3, Helsingfors.

Hopkinson, N. (1994) Greek poetry of the imperial period: an anthology, Cambridge.

Horrocks, Geoffrey (1997) Greek. A History of the Language and its Speakers, London – New York.

Horst, P.W. van der (1978), The sentences of Pseudo-Phocylides. With Introduction and Commentary, Leiden.

Householder, F.W. Jr. (1944) ΠΑΡΩΙΔΙΑ – Classical Philology 39, 1–9.

Hublin, Nils.-G. (1985) (toim.) Gabriel Maxenius: *De effectibus fascino-naturalibus* eli Runoloitsujen vaikutuksesta. Näköispainos. Tiivistäen kääntänyt ja kommentein varustanut Nils.- G. Hublin, Kuopio.

Huldén, Lars (1992) Studia Artium. – Teoksessa: Setälä, Päivi et al. (toim.) Universitas Helsingiensis 350. Yliopiston juhlavuosi 1990, 260–270.

Hultin, Arvid (1904) Finlands svenska vitterhet under stormaktstiden 1640–1720. En litteraturhistorisk inledning till Valda vitterhetsarbeten (SSLF 65), Helsinki.

Hultin, Arvid (1906) Finlands litteratur under frihetstiden I, Helsinki.

Hultin, Arvid (1920) Borgå gymnasii historia enligt uppdrag av F.D. Borgå gymnasister I: 1725–1840 (SSLF 154), Helsingfors.

Hunger, Herbert (1969–1970) On the Imitation (ΜΙΜΗΣΙΣ) of Antiquity in Byzantine Literature. – Dumberton Oaks Papers 23–24, Cambridge MA, 17–38.

Hunger, Herbert (1978) Die Hochsprachliche Profane Literatur der Byzantiner I: Philosophie, Rhetorik, Epistolographie, Geschichteschreibung, Geographie (Byzantinisches Handbuch im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft 5:1), München.

Hunger, Herbert (1978) Die Hochsprachliche Profane Literatur der Byzantiner II: Philologie, Profandichtung, Musik, Mathematik und Astronomie, Naturwissenschaften, Medizin, Kriegswissenschaft, Rechtslitteratur (Byzantinisches Handbuch im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft 5:2), München.

Hörnqvist, Mikael (2000), Renässansen – eller det romerska paradigmet: retorik, exempla och imperium från Petrarca till Montaigne. – Lychnos 2000, 17–58.

IRK = Gilbrant, Thoralf et al. (1972–1975) Iso Raamatun tietosanakirja 1–3, Helsinki.

IJsewijn, Jozef (1977) Companion to Neo-Latin Studies, Amsterdam – New York – Oxford.

IJsewijn, Josef (1990) Companion to Neo-Latin Studies. Part I: History and Diffusion of Neo-Latin Literature. Secon entirely rewritten edition. (Supplementa Humanistica Lovaniensia V), Leuven.

Itkonen-Kaila, Marja (1997) Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit (Suomi 184), Helsinki.

Jaanson, Ene-Lille (2000) Tartu ülikooli trükikoda 1632–1710: ajalugu ja trükiste bibliograafia, Tartu.

Jensen, Povl Johs. (1992) Klassisk filologi intil 1800. – Teoksessa: Jensen, Povl Johs. & Grane, Leif (red.) Københavns universitet 1479–1979. Bind VIII: Det filosofiske Fakultet. 1. del, København, 69–237.

Johannesson, H.-E. et al. (2002) (ed.) Mimesis förvandlingar. Tradition och förnyelse i renässansens och barockens litteratur, Göteborg.

Johannesson, Kurt (1968) I polstjärnans tecken. Studier i svensk barock. (Lychnos-bibliotek 24), Stockholm.

Johannesson, Kurt (2002) Renässans och barock: två diskutabla begrepp. – Teoksessa: Johannesson, H.-E. 2002, 15–28.

Jorgenson, Wayne James (1979) The Augustana Graeca and the correspondence between the Tübingen Lutherans and Patriarch Jeremias. Scripture and tradition in theological methodology. Diss. Boston University. [An authorized facsimile 1981], Ann Arbor.

Kajanto, Iiro (1984) Porthan and Classical Scholarship (AASF B 225), Helsinki.

Kajanto, Iiro (1989) Humanism in a Christian Society I. The Attitude to Mythology and Religion in Finland 1640–1713 (AASF B 248), Helsinki.

Kajanto, Iiro (1990) Humanism in a Christian Society II. Classical Moral Philosophy and Oratory in Finland 1640–1713 (AASF B 254), Helsinki.

Kajanto, Iiro (1993) Christina Heroina. Mythological and Historical Exemplifications in the Latin Panegyrics on Christina Queen of Sweden (AASF B 269), Helsinki.

Kajanto, Iiro (1995) The Body Politic. On the History of a Famous Simile. – Arctos 29, 49–80.

Kajanto, Iiro (2000) Latina, kreikka ja klassinen humanismi Suomessa keskiajalta vuoteen 1828 (Tietolipas 169), Helsinki.

Kallinen, Maija (1995) Change and Stability. Natural Philosophy at the Academy of Aboae 1640–1713 (SHS. Studia Historica 31), Helsinki.

Kaczynski, Bernice M. (1988) Greek in the Carolingian Age (Speculum Anniversary Monographs 13), Cambridge, Mass.

Kennedy, George A. (1963) The art of persuation in Greece, Princeton NJ.

Kennedy, George A. (1980) Classical Rhetoric and Its Christian and Secular Tradition from Ancient to Modern Times, London.

Kennedy, George A. (1983) Greek Rhetoric under Christian Emperors, Princeton NJ.

Kennedy, George A. (1996) Reworking Aristotle's Rhetoric. – Teoksessa: Johnstone, Christopher Lyle (ed.) Theory, Text, Context. Issues in Greek Rhetoric and Orator , Albany NY, 169–184.

Kivistö, Sari (1999) (toim.) Hämäräin miesten kirjeet, Helsinki. [Valikoima]

Klinge, Matti (1984) Professoreita, Helsinki.

Klinge, Matti et al. (1987) Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640–1808 (Helsingin Yliopisto 1640–1990 I), Helsinki. [Kirjoittajat: Matti Klinge, Rainer Knapas, John Strömberg ja Anto Leikola]

Kluge, Otto (1934) Die griechischen Studien in Renaissance und Humanismus. – Zeitschrift für Geschichte der Erziehung und der Unterrichts, hrsg. von der Gesellschaft für deutsche Erziehungs- und Schulgegeschichte, Berlin, 1–54.

Konstantinou, Evangelos (1998) (hrsg.) Die Rezeption der Antike und der europäische Philhellenismus (Philhellenische Studien Band 7), Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien.

Korhonen, Tua (2000) Rhetorical Strategies in Johan Paulinus' (Lillienstedt) *Finlandia* (1678). A Versified Oration in Greek from Baroque Period. – Arctos (2000), 63–88.

Korhonen, Tua (2002a) Γλῶττα eller γλῶσσα: att skriva grekiska dikter under barocktiden. – Teoksessa: Johannesson, H.-E. 2002, 179–192.

Korhonen, Tua (2002b) Döden med en myras midja. En grekisk gravdik av Johan Welin (1728). – Teoksessa: Pölönen, J. & Eero Jarva (toim.), Antiquitas Borea. Antiikin kulttuurin pohjoinen ulottuvuus. Acta Universitatis Ouluensis B 48, Oulu 2002, 56–70.

Korhonen, Tua (2003) Helikon Otavan alla. Kreikka Turun akatemiassa. – Teoksessa: Laine 2003, 39–65.

Korhonen, Tua & Oksala, Teivas & Sironen, Erkki (2000) (toim.), Johan Paulinus (Lillienstedt): Magnus Principatus Finlandia, Suomen Suuriruhtinaskunta. Vuonna 1678 pidetyn kreikankielisen runopuheen editio, runosuomennos, suorasanainen käännös sekä tausta ja selitykset, Helsinki.

Koskenniemi, Heikki (1956) Studien sur Idee und Phraseologie des griechischen Briefes (AASF B 102), Helsinki.

Koskenniemi, Heikki & Matinolli, Eero & Nyman, Martti (1974) (toim.) Henrici Gabrielis Porthan: Opera omnia V [Historia Bibliothecae Regiae Academiae Aboënsis 1771–1795. Näköispainos], Turku.

Koskimies, A.V. (1921) (toim.) Agricolasta Juteiniin. Kirjallis- ja kielihistoriallisia näytteitä vanhemmasta suomalaisesta kirjallisuudesta, Helsinki.

Kouri, E.I. (1984) Saksalaisen käyttökirjallisuuden vaikutus Suomessa 1600-luvulla. Ericus Ericin Postillan lähteet (SKHS 129), Helsinki.

Laasonen, Pentti (1977) Johannes Gezelius vanhempi ja suomalainen täysortodoksia (SKHS 103), Helsinki.

Laasonen, Pentti et al. (1983) (toim.) Collegium scientiae. Suomen oppihistorian kehityslinjoja keskiajalta Turun akatemian alkuaikoihin (SKHS 125), Helsinki, 223–252.

Laasonen Pentti et al. (1996) (toim.) Mundus Librorum (HYKJ 62), Helsinki, 79–92.

Lagus, Ernst (1890) Studier i den klassiska språkundervisningens historie i Finland. Diss. Helsingfors.

Lagus, Vilh. (1891) Album Studiosorum Academiae Aboensis MDCXL–MDCCCXXVII. Åbo Akademis studentmatrikel å nyo upprättad. I: 1640–1740, Helsingfors.

Lagus, Vilh. (1895) Album Studiosorum Academiae Aboensis MDCXL–MDCCCXXVII. Åbo Akademis studentmatrikel å nyo upprättad. II: 1740–1827, Helsingfors.

Lagus, Vilh. (1906) Album Studiosorum Academiae Aboensis MDCXL–MDCCCXXVII. Åbo Akademis studentmatrikel å nyo upprättad. Supplement, Helsingfors.

Laine, Tuija (1996) (toim.) Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen (SKS 647), Helsinki.

Laine, Tuija (1997) (toim.) Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja (SKS 686), Helsinki.

Laine, Tuija (2003) (toim.) Vieraskielinen kirjallisuus Suomessa Ruotsin vallan aikana (Tietolipas 159), Helsinki.

Laine, Tuija & Nyqvist, Rita (1996) (toim.) Suomen kansallisbibliografia 1488–1700. Finlands nationalbibliografi 1488–1700. Finnische nationalbibliographie 1488–1700, Helsinki.

Lampe, G. W. H. (1961) Patristic Greek Lexicon, Oxford.

Latacz, Joachim (1994), Die Entwicklung der griechischen und lateinischen Schulgrammatik [1. p. 1979]. – Teoksessa: Latacz, Joachim, Erschliessung der Antike. Kleine Schriften zur Literatur der Griechen und Römer, Stuttgart – Leipzig, 639–670.

Lattimore, R. (1942) Themes in Greek and Latin epitaphs, Urbana.

Laughlin, M.L. (1995) Literary Imitation in the Italian Renaissance: The Theory and Practice of Literary Imitation from Dante to Bembo, Oxford.

Lausberg, H. (1990) Handbuch der Literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft. 3. Auflage, Stuttgart. [1. p. 1960]

Legrand, È. (1962) Bibliographie Hellénique des XVe et XVIe siècles ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec [ou] par des Grecs aux XVe et XVIe siècles. Vol. I.–IV, Paris.

Leighton, Joseph (1983) Occasional poetry in the eighteenth century in Germany. – Modern Language Review 78, 340–358.

Leikola, Anto (1983) Käsitykset elollisesta luonnosta Turun akatemian ensi vuosikymmeninä. – Teoksessa: Laasonen et al. 1983, 223–252.

Leinberg, K. G. (1891) Om finske studerande i Jesuitcollegier. (HArk 11), 156–221, Helsinki.

Leinberg, K.G. (1900) Dissertationes academiae Fennorum extra patriam (BNF 58), Helsingfors.

Leinberg, K.G. (1902) Orationes academiae Fennorum extra patriam habitae (BNF 61), Helsingfors.

Lilius, Pirkko (1994) Språkval och ordval i tillfällesdiktning i Finland 1700–1749 (SSLF 587), diss., Helsingfors.

Lindblom, Joh. (1953) The political background of the shiloh oracle. – Supplements to Vetus Testamentum I, 78–87.

Lindroth, Sten (1975) Svensk lärdomshistoria 2: Stormaktstiden, Stockholm.

Limat-Letellier, Nathalie (1998) Historique du concept d'intertextualité. – Teoksessa: Limat-Letellier, Nathalie & Miguet-Ollagnier, Marie (1998) L'intertextualité, etudes réunies et présentées, Paris, 17–64.

Littlewood, A.R. (1995) Originality in Byzantine Literature, Art and Music: A Collection of Essays (Oxbow Monograph 50), Oxford.

LSJ = Liddell, Henry George & Scott, Robert & Stuart Jones, H. & McKenzie, Roderick (1996) A Greek-English Lexicon. Revised and Augmented throughout by Henry Stuart Jones. Revised Supplement, edited by P.G.W. Glare. With the Assistance of A.A. Thompson, Oxford.

Ludwig, Walther (1998a) Hellas in Deutschland. Darstellung der Gräzistik im deutschsprachigen Raum aus dem 16. und 17. Jahrhundert (Berichte aus den Sitzungen der Joachim Jungius-Gesellschaft der Wissenschaften E.V. Jahrgang 16, Heft 1), Hamburg.

Ludwig, Walther (1998b) Martin Crusius und das Studium des griechischen in Nordeuropa. – Arctos 32, 133–148.

Lundstedt, B. (1875) Bidrag till kännedomen om grekiska språkets studium vid de svenska läroverken från äldsta till närvarande tid, Stockholm.

Lönnberg, Ernst (1906) Borgå lycei bibliotekskatalog, Borgå.

Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven (1999) (red.) Den svenska litteraturen. Från runor till romantik 800–1830, Göteborg. [1. p. 1987]

Maliniemi, Aarno (1929) Turun akatemian kirjaston tilit vuosilta 1722–1739 (HYKJ. Miscellanea bibliographica 2), Helsinki.

Marklin, Gabr. (1820) Catalogus disputationum in academiis Scandinaviae et Finlandiae Lidenianus continuatus, Upsaliae.
Sectio I: Disputationes Upsalienses
Sectio II: Disputationes Lundenses. Disputationes Christianienses
Sectio III: Disputationes Aboënses
Supplementa ad catalogum disputationum in academiis et gymnasiis Sveciae Lidenianum

Manninen, Juha (2000) Valistus ja kansallinen identiteetti. Aatehistoriallinen tutkimus 1700–luvun Pohjolasta (SKS 210), Helsinki.

McManamon, John M. (1989) Funeral oratory and the cultural ideals of Italian Humanism, Chapel Hill – London.

McNeil, David O. (1975) Guillaume Budé and Humanism in the reign of Francis I (Travaux d'Humanisme et Renaissance CXLII), Genève.

Mehtonen, Päivi (1996) Old Concepts and New Poetcs. Historia, Argumentum, and Fabula in the Twelth- and Early Thirteenth-Century Latin Poetics of Fiction (Comm. Hum. Litt. 108), diss., Helsinki.

Melander, Toini (1927) Promotioista Turun vanhassa akatemiassa (Turun historiallisen yhdistyksen julkaisuja II), Turku.

Melander, Toini (1928) Suomalaista tilapäärunoutta Ruotsin vallan ajalta I (SKS 176), Helsinki.

Melander, Toini (1941) Suomalaista tilapäärunoutta Ruotsin vallan ajalta II (SKS 176), Helsinki.

Melander, Toini (1951–1959), Personskrifter hänförande sig till Finland 1562–1713 (HYKJ 22), Helsinki.

Melander, Toini (1960) Suomen kirjapainotaitoa barokin vuosisadalla: henkilörunojen somistus Turussa 1642–1713, Helsinki.

Merisalo, Outi (1994) The use of Latin in school and administration in Finland from the sixteenth to the end of the eighteenth century. – Teoksessa: Merisalo & Sarasti-Wilenius 1994, 53–59.

Merisalo, Outi (1995) Classical Philology in Eighteenth-Century Finland: Henrik Hassel and Carl Abraham Clewberg. – Arctos 29, 137–154.

Merisalo, Outi & Sarasti-Wilenius, Raija (ed.) (1994) Mare Balticum – Mare Nostrum. Latin in the Countries of the Baltic Sea (1500–1800) (AASF B 274), Acts of the Helsinki Colloquium 16–21 August 1992, Helsinki.

Meyer, Ernst (1905) Program utg. vid Uppsala universitetet 1599–1700 (Uppsala universitets årsskrift 1905), Uppsala.

Monfasani, John (1983) The Byzantine Rhetorical Tradition and the Renaissance. – Teoksessa: Murphy, J. (toim.) Renaissance Eloquence, 174–187.

Moss, Ann (1991) Printed Commonplace Books in the Renaissance. – Acta Conventus Neo-Latini Torontonensis, Toronto 8 August to 13 August 1988, eds. A. Dalzell et al. (Medieval & Renaissance Texts & Studies 86), Binghamton, 510–518.

Mullet, Margaret (1990), Dancing With Deconstructionists in the Gardens of the Muses: New Literary History vs ? – Byzantine and Modern Greek Studies 14, 258–275.

Mäntylä, Ilkka (1994), Porvoon kaupungin historia II: 1602–1809, Porvoo.

Nohrström, Holger (1927) Borgå gymnasiebibliotek och dess föregångare bland Finlands läroverksbibliotek (HYKJ 10), Helsinki.

Nuorteva, Jussi (1997) Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian perustamista 1640 (SKHS 177), Helsinki.

Nuorteva, Jussi (2001) Suurvaltakauden tiede Suomessa. – Teoksessa: Tommila, P. et al. Suomen tieteen historia 1, Helsinki, 100–169.

Nuutinen, Liisa (1997) (toim.) Christfrid Ganander: Nytt Finskt Lexicon (SKS 676), Helsinki.

Nyberg, Folke (1991), Borgå gymnasium från Viborg till Borgå – 350 år skolhistoria, Borgå.

O'Brien, John (1995) Anacreon Redivivus. A Study of Anacreontic Translation in Mid-Sixteenth-Century France (Recentiores: Later Latin Texts and Contexts), Ann Arbor.

OCD = Hornblower, Simon & Spawforth, Antony (1996) (eds.) The Oxford Classical Dictionary, Oxford – New York.

ODB = Kazhdan, Alexander et al. (1991) (ed.) The Oxford Dictionary of Byzantium 1–3, New York.

Oksala, Päivö (1963) Latinan- ja kreikankielinen runous uudella ajalla. – Teoksessa: Kuusi, Matti et al. Suomen kirjallisuus II, Helsinki, 451–477.

Ong, Walter J. (1958) Ramus and Talon inventory, Cambridge Mass.

Opelt, Ilona (1968), Zwei griechische pindarische Oden aus dem frühen 17. Jahrhundert. – Mnemosyne 21, 374–385.

Ortoleva, Vincentius (1992) (ed.) Maximus Planudes: *Disticha Catonis in Graecum translata* (Bibliotheca Athena 28), Roma.

Pade, Marianne (1991) The Dedicatory Letter as a Genre: The Prefaces of Guarino Veronese's Translations of Plutarch. – Acta Conventus Neo-Latini Torontonensis, Toronto 8 August to 13 August 1988, eds. A. Dalzell et al. (Medieval & Renaissance Texts & Studies 86), Binghamton, 559–568.

Padley, G.A. (1976) Grammatical Theory in Western Europe 1500–1700. The Latin Tradition, London – New York – Melbourne.

Palm, Jona (1976) Griechisch. – Teoksessa: Carlsson, Lennart (toim.) Faculty of Arts at Uppsala University. Linguistics and Philology, Stockholm.

Parvio, Martti (1990) (toim.) Ericus Erici: Postilla 2 (SKS 521), Helsinki.

Passow, Franz (1841) Grekiskt och svenskt lexicon. Öfversättning af G. Gumaelius, Örebro.

Paulsen, Friedrich (1896) Geschichte des Gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart. Mit besonderer Rücksicht auf den klassischen Unterricht. Erster Band. Zweite, umgearbeitete und sehr erweiterte Auflage, Leipzig.

Paulsen, Friedrich (1897) Geschichte des Gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart. Mit besonderer Rücksicht auf den klassischen Unterricht. Zweiter Band. Zweite, umgearbeiterte und sehr erweiterte Auflage, Leipzig.

Pedersen, Olaf (1996) Tradition and innovation. – Teoksessa: Rüegg, Walter et al. (ed.) A History of the University in Europe II: Universities in Early Modern Europe (1500–1800), Cambridge, 451–488.

Perry, B.E. (1936) Studies in the text history of the life and fables of Aesop (Philological Monographs published by the APhJ 7), Haverford, PA.

Perälä, Anne (2000) Suomen typografinen atlas 1642–1827. Osat I–II, Helsinki.

Pfeiffer, Rudolf (1976), History of Classical Scholarship from 1300 to 1850, Oxford.

Pietilä, Antti J. (1907) Daniel Juslenius: hänen elämänsä ja vaikutuksensa I. Yliopistollinen väitöskirja, Tampere.

Piispa, Matti (2000) (toim.) Petter Schäfer. Minä Pietari ja minä Anna. Päiväkirja vuosilta 1707–1714, Helsinki.

Pigman III, G.W. (1990) Neo-Latin Imitation of the Latin Classics. – Teoksessa: Godman, P. & Murray, O. (ed.) Classical Tradition in Medieval & Renaissance Literature, Oxford.

Pitkäranta, Reijo (1992) Neulateinische Wörter und Neologismen in den Dissertationen Finnlands des 17. Jahrhunderts (AASF B 263), Helsinki.

Pitkäranta, Reijo (1998) Pangrammatischer Manierismus in der akademischen lateinischen Dichtung Finnlands des 17. Jahrhunderts. – Acta Conventus Neo-Latini Bariensis, Bari 29 August to 3 September 1994, eds. Rhoda Schnur et al. (Medieval & Renaissance Texts & Studies 184), Tempe, Arizona, 485–490.

Pitkäranta, Reijo (1990) (toim.) A. A. Stiernman: Aboa literata. Turun akatemian kirjallisuus. Näköispainos ja suomennos vuonna 1719 julkaistusta alkuteoksesta. Jälkisanat Matti Klinge (SKS 518), Helsinki.

von Platen, Magnus (1954) Johan Runius: en biografi, diss., Stockholm.

Premiger, Alex (1974) (ed.) The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics, enlarged edition, Princeton NJ.

Premiger, Alex & Brogan, T.V.T. (1993) (ed.) The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics, Princeton NJ.

Proctor, R. (1966) The printing of Greek in the 15th century, Hildesheim. [1. p. 1900]

Päll, Janika (2002) Pindarlektüre an der Academia Gustaviana: Henricus Vogelmannus' Ode prosphonetike. – Teoksessa: Studia humaniora Tartuensia 2. Section A.2, 1–16. www.ut.ee./klassik/sht/.

Päll, Janika (2003) Vanakreeka keel Tartu ülikoolis 1632–1710. – Teoksessa: Morgensterni Seltsi toimetised I (Acta Societatis Morgensternianae I: Kakssada aastat klassikalist filoloogiat Eestis. Duo saecula philologiae classicae in Estonia), Tartu (in print).

Randall, Marilyn (2001) Pragmatic, Plagiarism, Authorship, Profit, Power, London.

Rapola, Martti et al. (1963) Suomen kirjallisuus II: Ruotsin ajan kirjallisuus, Helsinki.

RE = Pauly, A. (1894–1980) Paulys Realencyclopädie der classichen Altertumswissenschaft. Neue Bearb. / begonnen von G. Wissowa [---] hrsg. von K. Ziegler, Stuttgart.

Reeve, Michael D (1996) Classical scholarship. – Teoksessa: Kraye, Jill (ed.) The Cambridge Companion to Renaissance Humanism, Cambridge, 20–46.

Rener, Frederick M. (1989) Interpretatio. Language and translation from Cicero to Tytler (Approaches to Translation Studies 8), Amsterdam – Atlanta, GA.

Rey, André-Louis (1998) (ed.) Patricius, Eudocie, Optimus côme de Jérusalem: Centons Homériques (Homerocentra), Paris.

Reynolds, L.D. & Wilson, N.G. (1991) Scribes and Scholars. A Guide to the Transmission of Greek and Latin Literature, Oxford. [1. p. 1968]

Rhein, Stefan (1987) Philologie und Dichtung. Melanchthons Griechische Gedichte (Edition, Ûbersetzung und Kommentar), diss. Heidelbergiensis, Heidelberg. [Microfiche].

Rhein, Stefan (1996) De usu Graecae linguae. Die Griechischsstudien an der Universität Rostok. – Teoksessa: Ekrem, Inger & Skafte Jensen, Minna & Kraggerud, Egil (ed.) Reformation and Latin literature in Northern Europe, Oslo – Copenhagen – Oxford – Boston.

Rhein, Stefan (1999) Philipp Melanchthon als Gräzist. – Teoksessa: Wartenberg, G. & Hein, M. (toim.) Werk und Rezeption Philipp Melancnhtons in Universität und Schule bis ins 18. Jahrhundert (Herbergen den Christenheit. Sonderband 2), Leipzig, 53–69.

Ridderstad, Per S. (1980) Vad är tillfällesdiktning? – Pesonhistorisk tidskrift 76: 3, 25–41.

Ridderstad, Per S. (1983) Trycket för tillfället. – Teoksessa: Järv, Harry (red.) Den svenska boken 500 år (Acta Bibliothecae Regiae Stockholmiensis 41), Stockholm.

Riikonen, H.K. (2000), Porthan klassillisen filologian, poetiikan ja estetiikan tukijana. – Teoksessa: Manninen, Juha (toim.), Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista. (HArk 114), 39–60.

Rimpiläinen, Olavi (1973) Suomalainen hautauspuhe puhdasoppisuuden aikana (STKS 88), Helsinki.

Robin, Diana (1984) Unknown Greek Poems of Francesco Filelfo. – RQ 37, 173–206.

Ronchey, Silvia (1994) Bessarione poeta e l'ultima corte di Bisanzio. – Teoksessa: Fiaccadori, Gianfranco et al. (ed.) Bessarione e l'Umanesimo, catalogo della mostra, Venezia, 47–65.

Rosén, Jerker (1968) Lunds universitets historia I: 1668–1709, Lund.

Rummel, Erika (1985) Erasmus as a Translator of the Classics (Erasmus Studies 7), Toronto – Buffalo – London.

Russell, D. A. & Wilson, N. G. (1981) (eds.) Menander Rhetor. Edited with translation and commentary, Oxford.

Sainio, Matti A. (1978) Dissertationen und Orationen der Universität Dorpat 1632–1656 (Årsböcker i svensk undervisningshistoria 141), Stockholm.

Salminen, Seppo J. (1970) Johannes Raumannus. Biografinen tutkielma (SKHS 81), Helsinki.

Salminen, Seppo J. (1978) Enevaldus Svenonius 1 (SKHS 106), Helsinki.

Salminen, Seppo J. (1985) Enevaldus Svenonius 2 (SKHS 134), Helsinki.

Sandys, John Edwin (1958) A History of Classical Scholarship. Vol. I: From the sixth century B.C. to the end of the Middle ages, New York. [Näköispainos; 1. p. 1908]

Sandys, John Edwin (1958) A History of Classical Scholarship. Vol. II: From the revival of learning to the end of the eighteenth century (in Italy, France, England, and the Netherlands), New York. [Näköispainos; 1. p. 1908]

Sandys, John Edwin (1958) A History of Classical Scholarship. Vol. III: The eighteenth century in Germany and the nineteenth century in Europe and the United States of America), New York. [Näköispainos; 1. p. 1908]

Sarasti-Wilenius, Raija (1996) Do tibi me totam. Latin Wedding Poetry in Finland. – Arctos 30, 187–205.

Sarasti-Wilenius, Raija (1997) Latinankielinen promootio-, hää- ja hautarunous Suomessa. – Teoksessa: Laine 1997, 224–238.

Sarasti-Wilenius, Raija (2000) "Noster eloquendi artifex". Daniel Achrelius' latin speeches and rhetorical theory in seventeenth-century Finland, diss., Helsinki.

SBL = Svenskt Biografiskt Lexicon. Stockholm. 1918–.

Scheible, Heinz (1977) (hrsg.) Melanchthons Briefwechsel. Band 1. Regesten 1–1109 (1514–1530) (Melanchthons Briefwechsel. Kritische und kommentierte Gesamtausgabe), Stuttgart – Bad Cannstatt.

Scheible, Heinz (1995) (hrsg.) Melanchthons Briefwechsel. Band T2. Texte 255–520 (1523–1526) bearbeitet von Richard Wetzel unter Mitwirkung von Helga Scheible (Melanchthons Brefwechsel. Kritische und kommentierte Gesamtausgabe), Stuttgart – Bad Cannstatt.

Schybergson, Carl Magnus (1940), Per Brahe och Åbo Akademi I (SSLS 178), Helsingfors.

Schybergson, Carl Magnus (1918) 1655 års universitetskonstituioner i översättning. – Åbo Akademis årsskrift 1918, 168–243.

Schybergson, Carl Magnus (1919) De s.k. Per Brahes konstitutioner. – Åbo Akademis årsskrift 1919, 107–188.

Searby, Denis (1998) Aristotle in the Greek Gnomological Tradition, diss., Uppsala.

Segebrecht, Wulf (1997) Gelegenheitsgedicht. – Teoksessa: Reallexikon der Deutschen Literaturwissenschaft. Neuarbeitung des Reallexikons der deutschen Literaturgeschichte gemeinsam mit Harald Fricke, Klaus Grubmüller und Jan-Dirk Müller, herausgegen von Klaus Weimar, Band I, Berlin-New York, 688–691.

Seth, Ivar (1956) Universitetet i Greifswald och dess ställning i svensk kulturpolitik 1637–1815, Uppsala.

Setälä, E.N. & Tarkiainen, V. & Laurila, V. (1930) Suomen kansalliskirjallisuus IV: 1200-luvulta isonvihan aikaan, Helsinki.

Sharrat, Peter (1991) Marc-Antoine Muret: The Teaching of Literature and the Humanistic Tradition. – Acta Conventus Neo-Latini Torontonensis, Toronto 8 August to 13 August 1988, eds. A. Dalzell et al. (Medieval & Renaissance Texts & Studies 86), Binghamton, 665–675,

Sharrock, Alison & Morales, Helen (eds.) (2000) Intratextuality. Greek and Roman Textual Relations, New York.

Sironen, Erkki (2000) Notes on the Language of Johan Paulinus' Finlandia. A Baroque Eulogy in Greek Verses. – Arctos 34, 129–148.

SKB, Hakemisto = Laine, Tuija & Nyqvist, Rita (1996) (toim.) Suomen kansallisbibliografia 1488–1700. Finlands nationalbibliografi 1488–1700: register. Finnische nationalbibliographie 1488–1700: Register, Helsinki.

Skafte Jensen, Minna (1991) The Language of Eternity: The Role of Latin in 16th-Century Danish Culture. – Acta Conventus Neo-Latini Torontonensis, Toronto 8 August to 13 August 1988, eds. A. Dalzell et al. (Medieval & Renaissance Texts & Studies 86), Binghamton, 41–61.

Skafte-Jensen, Minna (1995) (ed.) A History of Nordic Neo-Latin Literature, Odense.

Sophocles, E. A. (1900) Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods (from B.C. 146 to A.D. 1100), New York.

Stenberg, Göran (1998) Döden dikterar. En studie av likpredikningar och gravtal från 1600- och 1700-talen, Stockholm.

Ström, A. (1994) Lachrymae Catharinae. Five collections of funeral poetry from 1628 edited with studies of the genre. Diss. – Studia Latina Stockholmensia 38, Stockholm.

Ståhle, Carl Ivar (1975) Vers och språk i Vasatidens och stormakstidens svenska diktning, Stockholm.

Suolahti, Gunnar (1993) Vuosisatain takaa: kulttuurihistoriallisia kuvauksia 1500–1800-luvuilta (SKS 585), Helsinki. [1. p. 1913]

Suolahti, Eino E. (1946) Opinkäynti ja sen aiheuttama säätykierto Suomen porvariston keskuudessa 1600-luvulla, diss., Helsinki.

Sørensen, Hans (1975) Euroopan kirjallisuus. – Teoksessa: Billeskov Jansen, F.J. & Stangerup, Hakon & Trausetdt, P.H. (toim.) Kansojen kirjallisuus 4: Klassismi (1600-luku), Helsinki.

Tarkiainen, Viljo & Tarkiainen, Kari (1985) Mikael Agricola. Suomen uskonpuhdistaja, Helsinki.

Tengström, Johan Jakob (1814–21) Dissertatio academica de viris in Fennia peritia litterarum Graecarum claris, Aboae.

Tengström, Johan Jakob (1825) Biskopen i Åbo stift Johan Gezelii den äldres minne, Åbo.

Tengström, Johan Jakob (1836) Chronologiska förteckningar och anteckningar öfver Finska universitets fordna procancellerer samt öfver faculteterans medlemmor och adjuncter från univeristetets stiftelse inemot den andra sekularear, Helsingfors.

Thom, Johan C. (1995) The Pythagorean Golden verses. With Introduction and Commentary. (Religions in the Graeco-Roman World Volume 123), Leiden – New York – Köln.

Trapp, Erich et al. (1994–1999) Lexikon zur byzantinischen Gräzität besonder des 9.–12. Jahrhunderts (Österreichische Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, Denkschriften, 238. Band) (Veröffentlichungen der Kommission für byszantinistik Band 6.1), 1.–3. Faszikel, α–ζωώτρια), Wien.

Trapp, J.B. (1990) The Conformity of Greek with Vernacular: The History of a Renaissance Theory of Languages. – Teoksessa: J.B. Trapp (1990) Essays on the Renaissance and the Classical Tradition, Aldershot – Brookfield, I 8–21.

Turner, Walter (1989) Christian words, Edinburgh.

Urpiainen, Erkki (1993) Algot Scarin ja göötiläisen historiankirjoituksen mureneminen Ruotsissa 1700-luvun alkupuolella (SHS. HTutk 171), Helsinki.

Usher, M.D. (1997) A prolegomena to the Homeric Centos. – AJPh 118, 305–321.

Usher, M.D. (1998) Homeric Stitchings. The Homeric Centos of the Empress Eudocia, Lanham, MD.

Walker, Jeffrey (2000) Rhetoric and Poetics in Antiquity, Oxford.

Vallinkoski, Jorma (1948) The history of the university library at Turku I, 1640–1772 (HYKJ 21), Helsinki.

Vallinkoski, Jorma (1962–66) Turun akatemian väitöskirjat 1642–1828. Die dissertationen der alten Universität Turku (Academia Aboënsis) 1642–1828 (HYKJ 30), Helsinki.

Vallinkoski, Jorma (1967–69) Turun akatemian väitöskirjat 1642–1828 II [Hakemistot]. Die dissertationen der alten Universität Turku (Academia Aboënsis) 1642–1828 II [Register] (HYKJ 30), Helsinki.

Vallinkoski, Jorma (1963) Eräs Agricola-löytö (SKHS 66), Helsinki, 81–91.

Vallinkoski, Jorma (1975a) The history of the university library at Turku II, 1772–1772 (HYKJ 37), Helsinki.

Vallinkoski, Jorma (1975b) Turun akatemian stipendianomusten luettelo 1640–1827 (HYK monistesarja 10), Helsinki.

Wanne, Olavi et. al. (1947–51) Uusi sukukirja II (Suomen sukututkimusseuran julkaisuja 19), Helsinki.

Varpio, Yrjö & Huhtala, Liisi (1999) (toim.) Suomen kirjallisuushistoria I (SKS 724.1), Helsinki.

Webb, Ruth (1994) A Slavish Art? Language and Grammar in Late Byzantine Education and Society. – Dialogos 1, 81–103.

Webb, Ruth (1997) Poetry and Rhetoric. – Teoksessa: Porter, Stanley E. (ed.) Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period 330 B.C.– A.D. 400, Leiden – New York – Köln, 339–371.

Weiss, Roberto (1977) Medieval and Humanist Greek. Collected Essays. [Edited by C. Dionisotti & C. Fahy & J. D. Moores] (Medioevo e umanesimo 8), Padova.

West, M.L. (1999) Introduction to Greek Metre, Oxford. [1. p. 1987]

Vickers, Brian (1988) Rhetoric and poetics. – Teoksessa: Schmitt, Charles B. et al. (1988) (eds.) The Cambridge History of Renaissance Philosophy, Cambridge, 715–745.

Widen, Bill (1968) Prästmötet i Åbo stift 1629–1864 (SKHS 77), Helsingfors.

Viikari, Auli (1991) (toim.) Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovellutuksia (Tietolipas 121), Helsinki.

Wilson, N.G. (1992) From Byzantium to Italy: Greek studies in the Italian Renaissance, London.

Viljamaa, Toivo (1968) Studies in Greek Encomiastic Poetry of the Early Byzantine Period (Comm. Hum. Litt., Vol. 42 Nr 4), Helsinki.

Vormbaum, Reinhold (1860) Die evangelischen Schulordungen des sechszehnten Jahrhunderts. Erster Band, Gütersloh.

Woodruff, Paul (1992) Aristotle on Mimesis. – Teoksessa: Rorty, Amélie Oksenberg (ed.) Essays on Aristotle's Poetics, Princeton.

Vredevel, Harry (1995) (ed.) Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami I.7: Carmina. Amsterdam – London – New York – Tokyo.

Zilliacus, Henrik (1969) ῾Η ᾽Ανάκρισις ἀκαδημαϊκή. ῞Επος γελοῖον. Handskrifter i BS. 1826? – Teoksessa: Tiderström, Gunnar & Thors, Carl–Eric (red.) Samlade skrifter av Johan Ludwig Runeberg VIII: 1, Helsingfors, 95–98.

Zilliacus, Henrik (1972) Akademisk tentamen. Komiskt epos. – Teoksessa: Tiderström, Gunnar & Thors, Carl–Eric (red.) Samlade skrifter av Johan Ludwig Runeberg XVII: 1 (SSLF 450:1), Helsingfors, 120–124.

HENKILÖHAKEMISTO

* Antiikin ja keskiajan kulttuuri: historialliset ja mytologiset henkilöt ja kansat

Abdala 401, 402
Adrastos 221
Adonis 62
Aelianus (Ailianos) 31, 100–102, 107, 107n544, 108n545, 109, 340
Aeneas (Aineas) 96n474
Aetios 121, 122
Afrodite 62, 71, 273
Afthonios 22, 62–64, 69, 101, 119, 170, 290, 375, 375n13
Agamemnon 75, 82
Aias 112
Aiolos 175, 175n185, 329, 329n196
Aiskhines 59n240
Aiskhylos 25, 109, 117
Aisopos 25, 31, 31n80, 67, 83n393, 87, 88, 92, 97, 97n478, 118n611, 128, 129, 129n685, 158n113, 171, 171n162
Akhilleus 29, 48n182, 62, 118, 132
Aleksandros Afrodisiaslainen 173n175
Aleksandros Reetori 101, 101n507
Aleksanteri Suuri 83, 176, 255, 410, 412
Amfion 175, 249, 249n288
Ammonios 27
Androkides 69
Andromakhe 175, 175n185, 276, 277
Antonius 410, 412,
Apollon 8, 97, 158, 160, 175, 175n185, 177, 240, 242, 249, 249n288, 251, 262, 269, 274, 278, 297, 299, 307, 309, 309n112, 323, 323n170, 325, 341, 359
Apolinarios 37, 37n113, 37n114, 74n331
Appianos 117
Aratos 29, 32n84, 68, 84n397
Ares 62, 175, 175n185
Ariadne 175, 175n185, 276, 277
Aristeas 176n193
Arkhilokhos 75, 351, 351n307
Arkhytas Tarentumilainen 174
Aristainetos 118
Aristeides 101, 112
Aristippos 398
Aristofanes 25, 27n47, 43n154, 68, 86n407, 100, 109, 117, 218,
Aristoteles 19n7, 22, 25, 26n45, 27n47, 45n167, 45–50, 48n182, 50n194, 51n202, 55, 55n222, 55n223, 55n224, 73n327, 79, 80, 80n373, 103n518, 106n534, 107, 108, 110, 113–117, 114n582, 114n586, 114n588, 116n600, 119, 127, 155, 162, 170n159, 173, 175, 177–179, 183, 183n224, 186, 220, 236n233, 258, 310, 311, 311n121, 313, 312n127, 348n291, 374n8, 376, 379, 379n35, 380n39, 390, 391n83, 403
Arrianos (Flavius Arrianus) 100, 101, 117
Artemis 112, 201, 323n170
Athanasios 117, 387
Athene 55, 72, 137, 143, 167, 175, 175n185, 245, 249, 265–267, 266n374, 294, 299n73, 305, 325
Athenaios 31, 117, 118
ateenalaiset 111, 112, 175, 175n185, 181, 352

Augustinus 33, 34n91
Ausonius 52, 60
Basileios Suuri 37, 69, 88, 92, 92n445
Bion 25, 68, 70n301, 249, 249n287, 395
Cassius Dio 117
Cato vanh. 29, 29n61, 31, 36, 88, 100, 100n498, ks. myös ps.-Cato
Catullus 66, 73
Cicero 20, 34, 45, 46, 55, 68, 95, 112, 119, 123, 134, 167n145, 186, 312, 313, 317, 373n1, 379, 379n35, 407n163
Clemens Aleksandrialainen 37, 87, 111, 176n193
Cupido 70, 225
Cyprianus 387
Dafne 63
Danae 102
Demetrios Faleronilainen 133
DemetriosTriklinos 19
Demofilos 87, 87n416, 101
Demokritos 179, 182, 183n222, 339, 339n247
Demosthenes 22, 25, 26, 26n46, 29, 30, 43n154, 59n240, 67–69, 79, 79n365, 84, 84n399, 86n407, 93, 93n453, 95, 100, 110–112, 175, 178, 178n198, 376
Diktys Kreetalainen 102
Diodoros Sisilialainen 110, 112, 117, 282n458
Diogenes Laertios 31, 73, 80, 80n371, 114n582, 117, 118, 230n202, 339n247, 398, 398n119, 408
Diogenes Sinopelainen 80n371, 219
Dion Syrakusalainen 174
Dionysios Halikarnassoslainen 50, 50n194, 56, 56n227
Dionysios Traakialainen 21n13
Dionysos 175, 175n185, 314n136
Dionysos, arkkimandriitta 36, 36n109
Donatus 83, 83n394
Epameinondas Thebalainen 174
Epikharmos 80n370
Epiktetos 100, 100n495, 113, 122, 179, 181, 181n212
Epikuros, epikurolaiset 54, 54n218, 80n371, 96, 96n473, 103n518, 391n83, 418
Epimenides 84n397, 99, 301n82
Erato 175, 175n185
Eratosthenes 70n301
Eris 215n128, 226, 226n186
Eudokia, keisarinna 61
Eukleides 103n518, 117
Eumenes Paroslainen 70n301
Euripides 22, 25, 26, 29, 63n261, 74, 79, 84, 84n399, 100, 109, 112, 117, 122, 202n60, 264n361
Eusebios 4, 4n12, 117, 387
Eustathios 92
Favorinus 113n580
Femios 175, 175n185, 336, 337
Filippos 63
Filon 69, 111, 352n312, 391
Filostratos Lemnoslainen 96, 96n475
Foibammon 56, 56n228, 83n392, 101, 101n507
Foiniks 132
Fokylides 21, 21n15, 25, 67, 68, 70n301, 110, 111, 112, 112n568, 112n569, 179, ks. myös ps.-Fokylides
Fryniskos 69
fryygialaiset 297

Galenos 101, 103n518
Glykon 214
Gregorios Nazianzoslainen 29, 84, 117, 118, 120, 218, 274n416
Gorgias 352n314
Harmonia 267
Harpokration 119
harpyijat 197
Hefaistos 175, 175n185, 329, 329n196
Hektor 63, 276
Helena 21, 118n611, 218, 348n291
Heliodoros 117
Hera 218, 329n196
Herakles 24, 174, 175n185, 265, 266
Hermes 29, 97, 170, 323n170
Hermogenes 22, 50n195, 51n199, 56, 59, 59n240, 62, 63n261, 117, 117n604, 119, 178n198
Herodias 69n299
Herodianos, grammaatikko 28
Herodianos, historioitsija 100
Herodotos 22, 29, 110, 120, 175, 178, 210, 297, 297n66, 330n203, 376
Hesiodos 24–26, 29, 31, 32n84, 67, 70, 70n301, 73n327, 74, 82, 84, 86, 88, 100, 103n521, 108, 109, 109n554, 118n613, 122, 124, 130, 151, 175, 178, 184, 185, 186, 201, 212, 214–217, 215n128, 216n131, 221–223, 224n170, 225n181, 227, 227n190, 228, 238, 251, 253, 265, 266, 266n372, 294, 296, 298, 299, 327, 328, 333, 333n219, 336, 340, 343, 356, 362n352, 367, 376, 408, 416
Hesykhios 69, 118n613, 119
Hieronymus 37, 387, 388
Himerios 196
Hipponaks 82, 151, 399
Homeros 6n23, 25, 26, 26n46, 27n47, 28n60, 29, 31, 33, 34, 34n91, 40, 43, 43n154, 44, 47, 54, 60, 61, 63n261, 67, 72, 73, 79, 80, 82, 82n383, 84, 88, 92, 93, 95n461, 100, 102, 107, 107n540, 107n542, 109–111, 109n554, 117, 118n613, 120, 120n621, 122, 123, 128, 128n677, 130, 158n112, 165n130, 167n142, 170, 175, 177–179, 178n198, 183, 186, 196, 232, 249, 249n289, 280n451, 296, 329, 336, 337, 341, 371, 371n389, 376, 411
Horatius 34, 46, 59, 114
hyperborealaiset 42, 112, 200, 359, 371
Hypereides 362n352
Ignatios 387, 388
Irenaeus 111, 387, 388
Isidorus Sevillalainen 37
Isokrates 26, 27n47, 32, 46, 63, 67–69, 79, 83, 83n392, 84, 87, 88, 90, 100, 103n521, 106, 107, 110, 111, 117, 118, 122, 127, 127n664, 127n665, 127n666, 128, 128n674–676, 170n159, 178, 180, 180n207, 186, 187, 265, 266, 266n373, 319, 356, 398, ks. myös ps.-Isokrates
Jason 396
Johannes Damaskoslainen 407
Johannes Khrysostomos 37, 69, 75n341, 88, 93n446, 95, 102, 282n458, 396
Josefus 111, 282n458, 306
Jamblikhos 117
Justinus Marttyyri 387
Juvenalis 173n175
Kadmos 95, 102, 175, 175n185, 267
Kallimakhos 68, 70n301, 186, 249
Kalliope 268

Kastor ja Polydeikes 91n437
Kebes 98, 100n495, 103n521
kentaurit 75, 101, 102, 115, 132
Kerberos 24
Khairemon 115
Kharikles 69
Khrysostomos, ks. Johannes Khrysostomos
Kinyras 221
Kirke 24, 170, 170n160
Kleio 175, 175n185
Kleopatra 398, 399, 399n123
Klotho 175, 175n185
Klytaimnestra 220
Kolythos 130
Krates 348n291
Kroisos 175
Kronos 112, 112n573, 298
Ksanthippa 348n291
Ksenofon 25, 27n47, 32, 43n154, 69n299, 84n399, 86, 99, 109, 120, 175, 177, 178, 297, 306, 308, 379, 379n35
Kyrillos 387
Kyyros 197n35
Lakhesis 175
Leda 91n437
Leto 201
Libanios 118, 119
Linos 70n301, 95
Lucretius 54, 54n218
Lukianos 29, 30, 32, 43n154, 88, 99, 112, 117, 118, 127, 178
Lykurgos 301, 362n352
Lysias 82, 413
Marcus Aurelius 117
Maurikios 101
Martialis 73
Medeia 24
Melpomene 175, 175n185, 242, 294, 294n48, 304
Menandros 84n397, 179, 181, 314n136, 320, 320n163, 333n222
Menandros Reetori 22, 47, 50n194, 52, 52n204, 416n204, 194, 205, 210, 218, 226, 239, 272, 290, 356, 411
Menekrates 70n301
Menelaos 82n383
Metrodoros 70n301
Midas 221
Mimnermos 70n301, 185n235, 221
Minerva 227
Minukianos 101, 101n507
Moskhos 25, 68, 70, 70n301, 186, 249, 296n59, 395
Musaios 70n301, 95
myrmidonit 197
Naumakhios 70n301,
Neilos (Nilus) 93, 93n446, 93n447, 186, 407n163
Nemesios 87, 97n415
Nemesis 379, 379n38
Nestor 175, 175n185, 267, 323
Nikandros 29, 79n365
Niobe 103, 118n611
Nonnos 27n50, 68, 74, 117, 130, 130n694, 178, 301n79, 417n213
Odysseus 91, 170, 197n35, 251n299, 337, 371

Oinopides 69
Oppianos 33
Orfeus 95, 249, 379, 411
Palaifatos 101, 101n505, 294
Palladas 210
Panyakides 69, 70n301
Pandora 130, 227
Parrhasios 118
Paris 21, 66, 118n611, 348n291
Pausanias 109, 118
Penelope 75, 162n122, 337
Periandros 181
Perikles 174
Persefone 396
Pindaros 31
Platon 19n7, 23, 23n28, 26n45, 29, 30, 34, 46, 84, 91, 99, 110, 111, 115, 115n592, 117, 118, 158, 175, 177, 178, 196, 196n28, 205n74, 210, 250, 299n74, 315, 317–319, 330n203, 376, 396
Plutarkhos 19n5, 20n11, 23, 31, 67, 69n299, 71, 84, 100, 107n538, 117, 120, 120n623, 178–180, 186, 282n458, 301, 313, 318
Pollux 119, 344
Polykarpos 398
Poseidippos 70n301
Proba 60
Proklos 130, 173n175
Prometheus 102, 216, 216n131
Propertius 66
ps.-Cato 29, 29n61, 36, 38, 88, 100, 100n498
ps.-Dionysios 50, 50n194, 56n227
ps.-Fokylides 21, 21n15, 25, 31, 32n84, 67, 68, 70, 70n301, 87, 91, 91n434,435, 99, 109, 110, 145, 145n68, 148, 179, 185, 206, 206n83, 212, 255, 326, 331n207, 341, 343, 366
ps.-Isokrates 83, 83n392, 84, 87, 90, 106, 107, 126–128, 127n664, 127n666, 128n674–676, 154, 170, 179, 180, 180n207–209, 185, 187, 212, 265, 266, 266n273, 313, 319, 325, 351n309, 398
ps.-Longinos 54
ps.-Plutarkhos 17 n65, 85, 100, 107, 109, 126, 127, 127n664, 174n182, 177, 187n242, 179, 180, 185, 187, 265, 266, 277, 277n433–435, 313, 316, 340
ps.-Pythagoras 6, 21, 21n15, 31, 32n84, 70n301, 84, 90, 91, 91n434,435,437, 99–101, 108, 108n548, 109, 129, 185
Ptolemaios, Klaudios 79, 117
Ptolemaios Filadelfos 95, 175, 176, 176n193, 177
Ptolemaios Lagos 177
Ptolemaios Soter 175, 176, 176n193, 177
Publilius Syrus 31, 31n78, 100
Pythagoras 70n301, 102, ks. myös ps.–Pythagoras
Quintilianus 34, 45, 47, 50, 51n199, 54, 55, 62, 62n256, 65, 83n395, 119, 134, 356n327
Quintus Smyrnalainen 76
Rhianos 70n301, 503
roomalaiset 174, 236
Sapfo 31, 36, 36n109, 47, 176, 217
sarmatialaiset 236
satyyrit 112
Semiramis 36
Seneca 96, 96n473, 100, 399
Sibylla, ennustuskirjat 36, 36n109, 102, 112,113, 306

Simonides 70n301, 99, 205, 205n75
skyytit, skyyttalaiset 43, 200, 297, 297n66, 307
sofistit 47, 102, 241
Sofokles 22, 26, 29, 100, 109, 112, 117, 175, 178, 397, 402, 402n139, 403
Sokrates 50n195, 174, 175n185, 196, 196n28, 210, 297, 318, 318n152, 323, 348n291, 379, 379n35
Solon 70n301, 185n235, 196, 199n45, 221, 331n206
spartalaiset 174, 250
Stobaios 31, 118, 210, 210n105
Strabon 80, 80n372, 112, 122, 122n637
Synesios 69n299
Syrianos 56n228
Tacitus 397
Tantalos 48n182, 174
Terentius 123
Terpsikhore 175, 175n185, 294, 337
Tertullianus 37
Thaleia 175, 175n185, 323n170, 415
Themis 415
Themistokles 155n102
Theodosius I 342
Theofilaktos 69
Theofrastos 100, 108n549
Theognis 31, 32n84, 67, 68, 70, 70n301, 90, 91, 91n434,435,437, 93, 99, 100, 105n527, 109, 110, 112, 182, 182n220, 185, 185n235, 206, 206n84, 212, 214, 215, 222, 222n165, 223, 225, 226, 226n183–185, 267, 268, 268n385, 271, 271n401, 300, 300n78, 310n119, 323, 331n206, 332, 332n215, 334, 343
Theokritos 25, 26, 29, 32n84, 59n241, 70n301, 74, 75, 100, 120, 218n136, 218, 232, 344
Theon Aleksandrialainen 25, 62, 63, 63n261, 101
Theon Smyrnalainen 117
Thersites 29
Theseus 102, 276
Thukydides 22, 25, 27n47, 87, 99, 110, 155, 155n102, 175, 178
Tithonos 221
Timon, satiirikko 74
traakialaiset 236
Tyfon 336, 336n234
Tyrtaios 70n301, 185n235, 221
Urania 294
Vergilius 33, 54, 60, 61, 66, 74, 123, 247n277, 329n196, 257, 416, 418n218
Venus 225
Victor, Gaius Iulius 133
Zeus 55, 97, 139, 158n113, 174, 175, 216n131, 218, 225, 227, 255, 296, 336, 353, 411n186
Zosimos 120

*** Renessanssi ja uusi aika**

Achrelius, Daniel 13, 52, 90, 134, 138, 144, 147, 151, 172, 181, 204, 244, 247, 264, 270, 289, 291, 293, 309, 310, 317, 323, 347, 384, 293, 394, 402
Achrelius, Ericus 347, 402
Aenelius, Georgius 158, 178, 237, 247, 250, 271, 314, 317, 321, 352, 360, 362, 363, 383–389
Agraeus, Claudius 166, 350
Agrelius, Carolus 156, 254, 298, 299
Agrelius, Martinus 299
Agricola, Christianus 83
Agricola, Michael (Mikael) 79, 80, 83, 219
Agricola, Rudolf 62
Alciatus 170
Alander, Christiernus 108, 11, 112, 156, 244, 250, 251, 282, 285, 322, 324, 334–338
Alanus, Abraham 103, 104, 107–109, 334
Alanus, Christophorus 179, 181, 244, 254, 255, 265, 320, 385
Alanus, Georgius 120, 237, 244, 245, 382
Alanus, Hans Jensen 27
Alanus, Henricus 342
Alanus, Jacobus 113
Alanus, Salomon 265, 266
Aldus Pius Manutius 22, 23, 29, 61, 71
Almqwist, Haraldus 190, 208, 233, 234
Alopaeus, Johannes 365, 366
Altan, Israël 345
Amnelius, Gudmundus 160, 293
Anchaerus, Henricus 351
Andreas Jonae Gothus 134
Andreas Arvidi 235
Anonyymi (hääruno) 184, 227–228
Arctopolitanus, Gabriel 296–300
Argyropulos, Johannes 23, 35, 71, 80, 130
Aronius, Martinus 202
Aschelinus, Andreas 188
Aschlinus, Johannes 286
Aschlovius, Johannes 303
Asplund, Ericus 113
Assenius, David 292
Aulin, Carolus 221
Auricola, Johannes 311, 312
Aurispa, Georgio 20
Aurivillius, Carl 371
Aurivillius, Petrus 100, 294, 376, 402
Ausius, Henricus 70, 92, 100, 229, 294, 359, 376, 382, 398
Baaz, Maria 230
Backman, Andreas 369
Baner, Gustaf 90
Barliin, Andreas 207
Barnes, Joshua 73, 167
Bartholinus, Henricus 136, 144–146, 148, 242, 296, 365
Baumius, Caspar 28, 94
Bayer, Jacob 28
Becanus, Johannes 306
Bembo, Pietro 71
Benedictus Amundi 199
Bentzius, Johannes 68, 69
Benzelius, Erik nuor. 100–102, 129
Bergius, Olaus 298, 299, 350
Bergius, Petrus 94, 103, 106, 122, 139, 225, 298, 401
Bernerus, Gustavus 172
Bessarion, kardinaali 120, 22, 71
Betulander, Jonas 194, 286, 347
Bielke, Sten 419
Bilberg, Johannes 66, 295, 296
Bill, Matthias 160
Biugg, Arwid 211
Björk, Tobias 295
Björklund, Isaacus 103, 105, 106, 288, 339
Black, Henricus 264
Blochius, Magnus 236
Blomfelt, Samuel Ks. Florinus, Samuel
Boccaccio 20
Bodelius, Petrus 300, 301
Borg, Andreas 146
Bonsdorff, Gabriel 122
Bonsdorff, Jakob 2, 4, 11, 107, 360, 371, 372
Bonsdorff, Johan 371
Bonsdorff, Petrus 371
Boulle, Pierre 24, 117, 194
Brahe, Per 194, 237, 270, 277, 308, 328, 347, 405, 410, 416, 419
Brahe, Tyko 358
Brahelin, Johannes 343, 344
Brask, Jacobus 182
Brenner, Elisabeth 75
Brenner, Knut 397
Brennerus, Gabriel 397, 400
Brennerus, Martinus 397–400
Brennerus, Zacharias 397, 406
Bringius, Israel 221
Bringius, Nicolaus 260
Brixius, Germanus 75
Brochius, Magnus 264
Browallius, Isaacus 90, 304
Brudgum, Michael 203–205, 292
Bruni, Leonardo 20, 71
Brunnerus, Martinus 100, 294, 395
Brunnius, Ericus 189, 190, 250, 314
Buchanan, George 37
Buchlerus, Johannes 55, 63, 64, 65, 70, 218, 219, 226, 289
Budè, Guillaume 25, 27, 35, 72, 74, 80, 119, 130

Burgman, Johannes 42, 126, 227, 393, 402, 404, 405, 409–414
Buthelius, Gustavus 157
Bång, Petrus 128, 189, 263, 287, 302, 304, 306
Calamnius, Gabriel 154
Calixtus, Georgius 103
Cajanus, Ericus 13, 42, 175, 176, 190, 201, 206, 212, 267, 323, 330, 334, 366
Cajanus, Gabriel 267, 268
Cajanus, Johannes 3, 296
Cajanus, Johannes (k. 1703) 206
Calepinus, Ambrosius 79, 123
Calovius, Abraham 111
Camerarius, Joachim 20, 31, 37, 38, 40, 75, 100, 130, 220
Carelius, Nicolaus 258, 260
Carlander, Laurentius 239–241
Carling, Anders 344, 372
Carlqwist, Jacobus 331
Carsten, Helena 225
Casaubon, Isaac 73, 74, 119, 130, 196
Castelius, Ericus 133, 159, 209, 211, 212, 239, 241–243, 296
Catharina Jagellonica Ks. Katariina Jagellonica
Cats, Jacob de 220
Cellini, Benvenuto 1
Celsius, Olaus 102
Christophersen, Hans 27
Christopherson, John 73
Chronander, Jacob 219
Chydenius, Andreas 343
Chydenius, Samuel 343
Chytraeus, David 81
Chytraeus, Nathan 52, 66, 67
Clajus, Johannes 38, 67, 94
Clenardus, Nicolaus 30, 31, 81, 84, 86, 93, 122
Clewberg, Carl 11, 104, 123, 339, 340, 341, 368
Collander, Samuel 329
Colliander, Johannes 174, 277, 278, 304, 305
Colliander, Petrus 157, 183, 314
Colliander, Zacharias 360, 361, 367, 368
Columbus, Johannes 415
Comenius, Jan 26, 28, 38, 47, 51, 82, 90, 94, 391
Conradus, Johannes 394
Conti (Comes), Natale 91
Cornarius, Janus 121, 122
Cranach, Lucas 40
Crastonus, Johannes 27
Creutz, Carl 236
Crucelius, Nicolaus 180, 181, 187, 188, 351
Crusius, Martin 9, 21, 25, 30, 31, 39, 76, 81, 83, 98, 119, 130, 131, 186, 408, 416, 417
Daalheimius, Nicolaus 60
Dee, John 41
De la Gardie, Gustaf 270, 271, 321, 362, 363
De la Gardie, Magnus 69, 275
Del Rio, Martinus 24
Demetrios Doukas 23
Demetrios Triklinos 19
Descartes 78
Dimberg, Sveno 179, 289, 305–308, 373
Dimborg, Sveno ks. Dimberg, Sveno
Dionysios, arkkimandriitta 36
Dolschius, Paulus 37, 39, 75
Dorat, Jean 26, 40
Downes, Andrew 72
Dupont, James 37, 72
Eckholtz, Dorothea 199
Edner, Erik 371
Edvard VI 25
Eek, Petrus 298
Ekedahl, Jonas 328
Ekelund, Jacobus 111
Elg, Matthias 111, 177
Elingius, Laurentius 102
Elisabeth, Böömin prinsessa 74, 78
Emporagrius, Ericus 358, 359, 362, 378, 382
Enebergh, Salomon
Eosandra, Margareta 230, 231, 249
Erasmus Rotterdamilainen 21, 23, 25, 32, 35, 41, 47, 50, 55, 72, 79, 83, 98, 122, 134, 219, 418
Ericius, Carolus Ks. Agrelius, Carolus
Ericus Erici (Sorolainen) 79, 81, 82
Erik XIV 78
Ervast, Johannes 215–217
Estienne, Charles 27
Estienne, Henri Ks. Stephanus, Henricus
Estienne, Robert 22
Etherage, George 66
Eurenius, Jacobus 159, 166, 227, 350
Fabricius, Georgius Ks. Ståhlberg, Georgius
Fabricius, Gustavus 164, 339, 342
Fabricius, Johann 7, 28, 120,
Fagelus, Sveno 301
Fahlenius, Jonas 261, 280, 361, 366
Falander, Abrahamus
Falander, Ericus 4, 5, 17, 90, 103, 106, 121, 127, 138, 153, 155, 157, 165, 174, 179, 183, 189, 202, 204, 205, 208, 212, 224, 220, 288, 289, 302, 306, 308–314, 350, 351, 404, 405
Falander, Henricus 205, 206
Falander, Jacobus 312
Ferner, Lars 101, 102
Festing, Joachim 320, 325
Festing, Jodok 112
Fieandt, Henrik 364
Ficino, Marsilio 117
Fleming, Margareta 280
Florinus, Henricus 44
Florinus, Samuel 330
Filelfo, Francesco 9, 20, 35, 71

Filenius, Petrus 103, 105, 108, 113, 339, 340
Flachsenia, Margareta 232, 233
Flachsenius, Jacobus 113, 232, 244, 265, 309
Flachsenius, Johannes (1636–1708) 103, 142, 144, 212, 229, 244, 245, 285, 309, 310, 312, 314, 405
Flachsenius, Johannes Jacobi 322
Flachsenius, Johannes Petrus 233, 405
Flachsenius, Olaus 136, 142–144, 208, 209, 215, 254, 255, 256, 314
Flodinus, Clemens 115, 303
Flodman, Olaus 101,
Fontelius, Georgius 265
Fontelius, Nicolaus 292
Forbus, Laurentius 190
Fordeell, Magnus 275, 276
Fornander, Andreas 189
Fornelius, Laurentius 395
Forsman, Georgius 340
Forsman, Johannes 205, 206
Forsteen, Gabriel 190
Forsterus, Jacobus 153
Forthelius, Gabriel 314, 392
Fortelius, Johannes 320
Fortequerri, Scipio 35
Frans (François) I 22, 25, 129
Franzén, F.M. 6
Fredrik I 261
Frenckell, J.C. 129
Friberg, Jonas 339, 340
Fridelinus, Nicolaus 238, 266, 267, 322, 326, 328, 329
Frisius, Christiernus 314
Frisius, Samuel 257
Funck, Nicolaus 44
Gad, Cille 75
Gadolin, Jacobus 288, 345
Gadd, Pehr 43
Ganander, Christfrid 44
Garwolius, Jacobus 260, 365
Gelzenius, Sveno 125, 261, 298, 346, 349, 393, 402, 404–408, 414
Gennadios Skholarios 71
Georgios Gemistos (Plethon) 20
Georgios Korinttoslainen 50
Georgios Logothetes 117
Gerdes, Joachim 100, 400
Gerhard, Johannes 196, 204
Gesner, Conrad 27
Gesner, Johannes 32
Gezelia, Christina 233
Gezelius, Jacobus 172, 173, 177,
Gezelius, Johannes nepos 164, 179, 180, 261, 271, 334
Gezelius, Johannes nuor. 88, 105, 120, 123, 146, 166, 197, 200–202, 214, 243, 248, 249, 254–256, 266, 271, 276, 277, 278–280, 285, 334, 359, 414
Gezelius, Johannes vanh. 5, 8, 14, 15, 24, 28, 30, 86, 89–99, 106, 123, 126, 128, 129, 131, 132, 141, 160, 168, 179, 197–200, 202, 203, 211–214, 221, 222, 229, 239, 240, 254, 255, 258, 262, 266, 270, 271, 274, 275, 296, 300, 347, 349–351, 354, 355, 358, 359, 375–382, 391
Gezelius, Laurentius 323
Gezelius, Nicolaus 202, 214, 215, 268, 331, 332
Godhemius, Jonas 361, 368, 369
Golius, Theophilus 31, 92, 93, 96, 119, 235
Gottlund, C.A. 97, 415
Gouberville, Jean 41
Gouveia, André de 25
Govinius, Balthasar 292
Grabbe, Ernst 121
Graevius, Johannes 7, 8
Granroth, Gustavus 160
Grotius, Hugo 74, 106
Gualtperius, Otto 93, 122
Gutheim, Gertrud 222
Gyldenstolpe, Daniel 277
Gyldenstolpe, Michael Ks. Wexionius, Michael
Gyldenstolpe, Nils 280–282
Gyllenhielm, Carl 268
Gyllenius, Petrus 105, 136, 174, 237, 257, 284, 357, 392, 409, 411
Gyllenstierna, Conrad 219
Haartman, Jacobus Gabrielis 360, 365
Hagerstein, Johannes 361, 370
Haglinus, Jonas 185
Hagman, Magnus 352
Hagman, Nicolaus 352
Hagman, Petrus 126
Hahn, Petrus 104, 121, 266, 302, 305, 327, 336
Halenius, Laurentius 280, 358
Hallenius, Matthias 104
Halsworth, Daniel 66
Hammar, Christiernus 156, 173, 246, 247, 246, 247
Hansson, Peter 126
Harckman, Ericus 222, 223, 378
Harmarus, Johannes 27
Hassel, Henrik 11, 339, 369, 389
Hasselqwist, Andreas 156, 203, 205, 210, 302, 303, 328
Hasselqwist, Andreas A. 328
Hedbergius, Johannes 304
Hedelinus, Petrus 36
Hedlund, Peter 41
Hedvig Eleonora 36, 409
Heerdhielm, Henrik Ks. Schäfer, Henrik
Heggegreen, Birgitta 233
Hegius, Alexander 94
Heinricius, Andreas A. 288
Heinricius, Andreas H. 228, 300

Heinsius, Daniel 24, 38, 73, 114, 117, 130, 196, 220, 273
Helinus, Johannes 266, 327
Helsingius, Olaus Petri 83
Helsingius, Georgius 88, 339, 342
Helsingius, Henricus 341
Helsingius, Johannes 253, 339, 340
Helsingius, Martinus 339, 341
Helsingius, Marcus Henrici 84
Helvicius, Christophorus 67, 68, 102, 119
Henrik VIII 25, 40
Herkepaeus, Ericus Ks. Härkäpää, Erik
Herkepaeus, Ericus Chr. 112
Heurlin, Jonas 336
Heyne, Christian Gottlob 43
Hinsingius, Laurentius 197
Hofflander, Petrus 116
Hoffren, Aaron 112
Holberg, Ludwig 373
Holmudd, Gabriel 339, 340, 344–346
Holstenius, Ericus 262, 375, 376, 378, 381
Hopperus, Marcus 27
Horn, Christina 117, 219
Husum, Petrus von 319
Hutterus, Elias 119
Hwal, Elisaeus 293
Hygridius, Andreas 292
Håf, Andreas 287, 315
Håf, Benedictus 230
Härkäpää, Erik 79–82
Höök, Carolus 314–316, 322
Idman, Nils 43, 44
Indrenius, Andreas 236, 237, 316, 321
Indrenius, Ericus 175, 177, 178, 224, 235-237, 267, 314, 316, 317, 385, 386
Jaakko I, Englannin kuningas 72
Jacobus Erici 38, 83, 92, 259
Jasparus, Jacob 40, 79
Jeremias II, patriarkka 39
Jheringia, Beata 223
Johannes Bartholdi 198
Johannes Olai 261
Johannes Petrus Ericus 41
Juhana III 78, 80–82, 258
Julenius, Jacobus 353, 354
Julenius, Samuel 210
Julianus Apostata 94
Julinus, Johannes 390–392
Juslenius, Daniel 4, 14, 42, 43, 103, 108, 109, 123, 261, 334, 339, 341, 364, 366, 368, 369, 415
Juslenius, Daniel Danielis 342
Juslenius, Daniel Henrici 401
Jussoila, Johannes 82
Justander, Ericus 125, 155, 194, 224, 234, 235, 298, 350, 382
Justander, Johannes 383, 384, 405
Justander, Samuel 352, 352
Kaarle I, Englannin kuningas 220
Kaarle V, Espanjan kuningas 121
Kaarle X Kustaa 138, 254, 354, 404, 409–414
Kaarle XI 7, 87, 354, 409, 419
Kaarle XII 36, 188
Kallistos, Andronikos 34, 71
Katariina Jagellonica 197, 411
Katharina von Bora 40
Keckonius, Andreas 1, 348, 397–400
Keckonius, Gabriel 230, 249
Kempe, Axelius 120, 208
Kepplerus, Aleksander 324
Ketarenius, Ericus 124
Khalkondyles, Demetrios 21, 34, 130
Khrysoloras, Manuel 20, 24, 28, 34, 35, 74, 78, 130
Kijhl, Georgius 224, 361, 362, 365
Kircher, Athanasius 308
Kirstenius, Petrus 101
Klopstock, Fr. Gottlieb 44
Kollanius, Abrahamus 348, 349
Kolmodinus, Ericus 140
Korhoinen, Andreas Ks. Heinricius, Andreas H.
Korp, Johannes 166
Kristian IV 217
Kristiina, kuningatar 38, 75, 78, 86, 94, 117, 270, 346, 358, 359, 362, 377, 382
Krochius, Nicolaus 260
Krogerus, Olaus 172
Krook, Benedictus 373
Krook, Benjamin 35
Krook, Jacobus 165, 180
Kurck, Jöns 219
Kurki, Knut 414
Kustaa II Aadolf 78, 197, 198, 411
Ksylander, Wilhelm 130
Kyander, Johannes 364
Kylander, Bergerus 261
Kylander, Jonas 259, 260
Kylander, Nicolaus 261
Lagerlöf, Petrus 42, 102, 178, 240, 241
Lagus, Daniel 401
Lagus, Gabriel 263, 400–404, 406
Laibeck, Johannes 211, 311
Lange, Christina 221
Langius, Joseph 31, 70, 109, 235
Laskaris, Janos 35, 72, 75, 155
Laskaris, Konstantinos 21, 22, 99, 130
Laskaris, Merkurios 105
Lauraeus, Olaus 168, 185
Laurbecchius, Benedictus 263
Laurbecchius, Carl 113
Laurbecchius, Petrus 5, 8, 10, 87, 111–116, 127, 189, 224, 229, 231, 244, 252, 287, 302, 304, 305, 311, 314, 361, 385, 404, 405, 412
Laurenius, Gabriel 312

Laurentius Paulinus Gothus 85
Laurentius Petri 80, 82, 83
Laurentius Petri Gothus 78
Lefrén, Lars 104
Lenaesius, Joannes 361, 368–371
Leo X, paavi 23
Lepus, Georg 400
Lidenius, Matthias 131, 132
Linacre, Thomas 21
Lilius, Henricus (Henrik) 156, 205, 244
Lilius, Johannes 300
Lillienstedt, Johan Ks. Paulinus, Johan
Lindelius, C. 280
Linstorphius, Petrus 175, 315
Lipsius, Justus 339
Lithovius, Zacharias 209
Littorin, Benedictus 159
Littré, Émile 44
Loccenius, Johannes 395
Lohm, Laurentius 199
Longolius, Gisbertus 79
Lubinus, Eilhardus 70, 213, 214, 320
Lucidor, Lasse 219
Lucius, Ludwig 27
Lund, David 5, 42, 87, 104, 107, 111, 128, 153, 168, 170, 171, 176, 183, 188, 190, 232, 233, 239, 244, 250, 252, 253, 285, 286, 310, 314, 322, 329–334, 406
Lund, Johannes 265
Lundeen, Johannes 239, 241, 242, 325
Luth, Johannes 198
Luther, Martin 38, 39, 40, 50, 66, 79, 83, 107, 219
Löngreen, Jonas 88, 364
Machiavelli, Niccolo 397
Maffei, Raffaele 42
Magdeburg, Hiob 38
Magnus Laurenti 79
Manuel II Palaiologos 20
Makin, Batshua 74
Martin, Jacobus 110
Martinus Matthiae 117–119
Masenius, Jacobus 114
Mathesius, Gabriel 164, 296, 297
Matthias Marci 79, 81
Maxenius, Gabriel 360, 364, 365
Meilund, Matthias 210
Meisner, Sara 234
Melanchthon, Philipp 10, 13, 24, 26, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 38, 39, 40, 75, 79, 8–83, 91, 249
Melander, Sveno 165
Melartopaeus, Gabriel 84
Melas, Joachim 75
Mellerus, Laurentius 378
Mennander, Carl 339, 343, 344, 369
Mentz, Johannes 84
Mesterton, Carl 113, 370
Metzler, Johannes 82
Meursius, Johannes 8, 26, 119, 130
Micrander, Julius 330
Micyllus, Jacobus 74, 75
Miltopaeus, Martinus 12, 39, 52, 54, 62, 172, 195, 196, 219, 225, 226, 237, 263, 271, 289, 290, 300, 351, 354, 357, 373, 394
Mirus, Martin 82
Mollin, Jonas 266
Mollerus, Arvid 221
Molière 2
Moskhos, Demetrios 21
Moskhopulos, Manuel 19, 109, 118, 119
Morata, Olympia Fulvia 17, 27, 74, 119, 220
Mowallius, Petrus 165
Muhammed II 34
Munster, Berendt 228, 229
Munster, Johannes 229, 334
Muret, Marc-Antoine (Muretus) 25, 34
Musuros, Markos 22, 23, 75, 130
Mylius, Johannes 36, 38
Nachtigall, Michael 227, 228, 409
Naezenius, Esaias 136–140
Neander, Michael 24, 32, 38, 66, 67, 76, 77, 93, 98
Neelman, Johannes 188
Nesselius, Israel 45, 100, 103, 107, 108, 112, 119, 334, 393, 396, 397
Nezelius, Johannes 156
Nicolaus Myralainen 63
Nicolaus V 20
Nidulius, Ambrosius 298
Nicander, Magnus 164, 171
Nikeforos Gregoras 117
Nikolaos Myralainen 63
Norcopensis, Andreas 60, 100
Norrmannus, Laurentius 8, 100, 102, 109, 132, 196, 396
Nycopensis, Nicolaus 87, 168, 197, 198, 243, 254, 349, 382
Odelin, Laurentius 406
Olaus Magnus 418
Olaus Martini 164, 259
Olearius, Adam 307
Oxenstierna, Erik 69, 94, 375
Pacchalenius, Thomas 348, 349
Palicander, Georgius 263, 264, 265
Palmroot, Johannes 36, 42, 102, 178, 295
Pasor, Georgius 70, 88, 89, 96, 119, 122, 129
Passow, Franz 27
Paulos Aiginalainen 121
Paulinus, Carolus 136
Paulinus, Henricus 183, 230, 231
Paulinus, Johan 2, 8, 9, 16, 112, 113, 127, 136, 200, 206, 230, 238, 241, 245, 248, 249, 254, 282, 302, 322, 332, 339, 359, 394–396, 405, 406, 414–420
Paulinus, Johannes 100, 346

Paulinus, Simon 4, 5, 106, 107, 11, 127, 136, 138, 152, 183, 201, 212–214, 230–232, 238, 244, 245, 247–250, 254, 314, 316, 319–322, 351, 362, 384–389, 392, 414
Paulus Raumannus 351
Peitzius, Martinus 206, 215–217, 280, 288, 339, 340, 343, 344, 361, 366, 367
Peldan, Gabriel 108
Peninsolius, Nicolaus 240
Petraeus, Aeschillus 245, 258, 261, 349, 382, 406
Petraeus, Andreas 244, 245, 249, 350
Petraeus, Eskil Ks. Petraeus, Aeschillus
Petrarca 20, 56
Petrus Jonae 83
Petrus Nicolai 273
Pico della Mirandola, G. 72
Pictoria, Beata 228
Pictorius, Petrus 228
Pius II, paavi 34
Pilatos, Leontios 20
Piljman, Henricus 265
Pijlman, Isaacus 104, 105, 107, 108, 111, 113, 168, 182, 244, 250, 252, 253, 322, 334
Plagman, Johannes 235
Planudes, Maksimos 29, 36, 38, 97, 100
Platinus, Haquinus 222
Platinus, Petrus 208, 301
Poliziano, Angelo 10, 20, 34, 35, 37, 38, 71, 74, 121, 130, 232, 337, 416
Polviander, Gustavus 288
Pontanus, Carl 136, 146–148
Pontanus, Jacobus 70, 116, 218
Porthan, Henrik Gabriel 6, 11, 121, 383
Portinus, Petrus 309
Portius, Simon 119
Posselius, Johannes nuor. 395
Posselius, Johannes vanh. 38, 69, 81, 97–99, 119, 127, 128, 163, 165, 172, 186, 190, 259, 301, 317, 357, 375
Praetorius, Abdias 67
Praetorius, Laurentius 258, 417
Preutz, Samuel 336, 337
Procopaeus, Christianus 160, 293
Procopaeus, Ericus 334, 342
Procopaeus, Gabriel 292, 293
Pryss, Andreas 45, 104, 105, 107, 108, 112, 120, 267
Pryss, Samuel Ks. Preutz, Samuel
Prziiemscius, Christophorus 197
Psilander, Nicolaus 240
Purmerus, Christina 227, 409
Purmerus, Johannes 159, 227, 350, 351, 409–411, ks. myös Burgman, Johannes
Purmerus, Maria 409
Quensell, Conrad 275, 276
Qwist, Laurentius 111
Rabelais 51, 155, 173
Rachlius, Johannes 87
Radziwill, Nikolaus 25
Rajalenius, Barthollus 64, 65, 67
Ramus, Petrus (Ramée, Pierre de la) 26, 258
Raulinus, Noachus 306, 307
Raumannus, Johannes 258–260
Ravius, Christian 101
Razelius, Edvardus 352
Rein, Gabriel 3
Renatus, Beatus 98
Reuchlin, Johannes 24, 35, 50, 75, 98
Reuther, Arvidus 121, 181, 265
Rezander, Paulus 358
Rhenius, Johannes 122
Rhodomannus, Laurentius 9, 33, 37, 76, 119, 130
Riisberg, Severinus 232
Ringius, Carolus 210
Ringius, Petrus 315
Rivelius, Johannes 160
Rodbergius, Johannes 258, 266, 322
Rogbergius, Jacobus 111, 262
Rosander, Daniel 111, 167, 298
Ross, Herman 107, 108, 364
Ross, Isak 104
Ross, Wilhelm 104
Rothovius, Isaacus 85, 269, 270, 274
Rucklandus, Johannes 119
Rudbeckius, Johannes 84,
Rudbeckius, Olaus 196
Rudeen, Torsten 268, 291, 322, 326, 329, 335
Rudolf II 358
Runeberg, J.L. 6
Rungius, Jacobus 104, 112, 113, 317–319, 323
Rungius, Johannes 317, 323
Ruskeapää, Eskil 225
Ruuth, Christianus 1, 164, 258, 259
Rålamb, Claes 101
Sacklinius, Henricus 354
Sadelius, Michael 176, 177, 334
Salanus, Jonas 269
Salanus, Nicolaus 69, 263, 334
Saleman, Joachimus 222–224
Salemannus, Jonas 269
Salinius, Matthias 128, 157–159, 184, 185, 192, 239, 242, 244, 250, 252, 257, 263, 267, 290, 305, 314, 322, 325, 326, 334
Salmasius, Claudius 82
Salmenius, Johannes 228
Salovius, Andreas 361, 365, 366
Salutati, Coluccio 20
Samuel Nicolai 280
Sarcovius, Daniel 241, 242
Scarin, Algoth 366
Scala, Alexandra 71
Scaliger, Joseph Justus 22, 26, 28, 31, 35, 36, 38, 52, 55, 66, 73, 100, 101, 117, 130

Scaliger, Julius Caesar 11, 33, 52, 54, 73, 74, 151, 183, 194, 196, 219, 226, 273, 289
Scapula, Johann 117, 119, 123
Schaefer, Magdalena 122, 231
Schaeffer, Carl 113
Schefferus, Johannes 100, 107
Schmidt, Erasmus 119, 261
Schorus, Antonius 119
Schrevelius, Cornelius 27, 28, 67, 109, 122, 214, 320
Schroderus, Ericus 94
Schurmann, Anna Maria van 74, 120
Schults, Gottschalk Ks. Praetorius, Abdias
Schäfer, Henrik 126, 127, 302, 303, 404, 405, 414
Schäfer, Johan vanh. 376, 377
Schäfer, Petter 41, 392
Schönsleder, Wolfgang 27
Seidelius, Henricus 153–155, 341
Selneccer, Nicolaus 38
Serranus, Johannes 83
Shakespeare, William 171, 205, 420
Shepery, John 36
Sidbeckius, Johannes 185
Siggonius, Laurentius 228
Silenus, Johannes 348
Simler, Georg 82
Simonius, Theodorus 28
Sjöström, A.G. 415
Skragge, Gabriel 241, 243, 406
Skytte, Johan 86
Skytte, Vendela 75
Sommer, Anna 200
Sparre, Claudius 355
Spegel, Haquin 87, 101
Stackaeus, Laurentius 321
Stahl, Henricus 199, 200
Stalenus, Johannes 95, 195, 240, 294, 347, 376
Stalenius, Petrus 376
Starbeckius, Israel 274
Steen, Magnus 312
Steenbock, Christina 347
Steenbergius, Gabriel 320
Steenman, Gregorius 103, 339, 340
Stephanus, Henricus 24, 27, 35, 37, 42, 59, 60, 72, 98, 119, 130
Steuchius, Johannes 261
Stiernhielm, Georg 42, 168
Stiernman, A.A. (von) 8, 13, 117, 200, 334, 359
Stigzelius, Laurentius 86
Strakelius, Laurentius 233
Strengnensis, Andreas 274
Stobaeus, Andreas 237
Stodius, Martinus 5, 103, 104, 106, 125, 139, 224, 225, 257, 298, 350, 352, 382, 406
Strandenius, Andreas 301
Sturm, Johannes 25, 117
Ståhlberg, Georgius 127, 136, 140–142, 166, 254, 278–280, 361, 395
Ståhlhanske, Torsten 117
Swanberg, Olaus 196, 249, 330, 395
Swanström, Johannes 231
Svedenborg, Emmanul 100
Svederus, Matthias 107
Svenonius, Enevaldus 42, 50, 140, 160, 202, 213, 220, 226, 244, 246, 247, 292, 300, 302, 303, 309, 314, 346
Svenonius, Nicolaus 187, 190
Swedborg, Jesperus 100
Sylburgius, Friedrich 130
Sylvius, Magnus 157
Tammelin, Henrik 364
Tammelinus, Nicolaus 339
Tammelinus, Laurentius 113, 261, 267, 323
Tawast (Tawastjerna), Erich 228
Teet, Elisabeth 236
Teet, Henrik 221
Thesleff, Margareta 228
Tengström, Magnus 122
Terserus, Elaus 221
Terserus, Johannes Elai vanh. 103, 125, 382
Tesche, Joachim 287
Tesche, Johannes 334, 335
Thauvonius, Abraham 87, 125, 223, 286, 298, 349, 409
Thauvonius, Gabriel 248, 252, 253
Thelaus, Clemens 164, 323, 324, 330
Theodoros Gaza, 20–22, 28, 29, 35, 71, 80, 98, 130
Theodoros Prodromos 218
Theodulos Ks. Thomas Magistros
Thermaenius, Andreas 375, 396
Thomas Laurentii 81
Thomas Magistros 19, 101
Thorwöste, Johannes 112, 364
Thretzius, Andreas 1
Thunberg, Nicolaus 360, 361, 368, 369
Thuronius, Andreas 106, 234, 301, 328
Thuronius, Johannes 234, 244, 254
Tidemann, Catharina 195
Tiderus, Arvid 152, 66
Tidgren, Gabriel 4
Tigerstedt, Ericus Ks. Falander, Ericus
Tilas, Daniel 405
Til-Landz, Elias 121, 176, 287, 302
Tobetius, Johannes 1, 2, 125, 288
Toberus, Nicolaus Ks. Wijkman, Nicolaus
Tolpo, Simon 104
Torpander, Johannes 267
Torschenn, Ericus 60
Troilia, Anna 221
Troilus, Samuel 295
Trolle, Gustaf 78
Tuhn, Josephus 8, 9, 12, 66, 129–132, 196, 209, 254, 276, 277

Tuhnberg, Olaus 311
Turdin, Olaus 113
Turnebus, Adrian (Turnèbe) 26, 28, 37, 130
Törne, Constantia von 368
Törne, Fabian 100, 296
Ulmgreen, Laurentius 189
Ulmstadius, Johannes 401
Ulnerus, Petrus 173, 293, 314
Unger, Daniel 185, 301, 302
Ulsbeckius, Josephus 199
Unnerus, Andreas 329
Uxelgreen, Aveno 185
Valentinus Thomae 197
Valla, Lorenzo 33
Victorinus, Andreas 396
Vigelius, Sveno 106
Vollandus, Johannes 66, 68
Volterra, Raffaelle da 35
Vossius, Gerardus J. 52, 86, 134
Vulcanus, Bonaventura 98
Waenerus, Johannes Ks. Thuronius, Johannes
Walbman, Jonas 60
Wallenius, Andreas 204, 205
Wallenius, Gabriel 202
Wallenius, Jeremias 361
Wallenius, Johannes 363, 364
Wallenstierna, Magdalena 152, 212–214, 229
Wallenstierna, Olof 142
Walstenius, Johannes 180
Wanochius, Abraham 193
Wanochius, Andreas 250, 385
Wanochius, Enevald 128, 188, 189, 201, 212, 214, 215, 238, 244, 250, 251, 253, 268, 280–282
Welin, Johan (k. 1765) 343
Welin, Johan (k. 1744) 17, 129, 170–173, 201, 207, 208, 395
Wellerus, Johannes 119, 123
Westzynthius, Magnus 202, 205
Wexionius, Michael 17, 106, 111, 221, 222, 239, 240, 268, 277, 286, 354, 382, 402, 416, 419
Wexionius, Olof 142
Wibelius, Magnus 207
Wichmann, Matthias 116
Wickenberg, Johan 352
Widbeckius, Enevaldus 302, 303
Wijkman, Ericus 60
Wijkman, Nicolaus 172, 203, 204, 205, 263, 264, 287, 350, 352
Wills, Richard 195
Winter, Johan 126
Winterus, Henricus 172, 183
Wiraenius, Samuel 262
Witstock, Johannes 202
Witte, Herman 207, 208
Wolf, Hieronymus 117, 119, 127
Woivalenius, Elias 181, 314, 315, 390
Wrede, Carl 236
Wretensis, Samuel 394, 395
Wulf, Laurentius 173, 291
Wång, Olaus 324
Ysing, Conrad 203
Zuberus, Matthias 36
Åhss, Johannes 166
Åkerhjelm, Samuel 415
Älf, Samuel 132, 236

SUMMARY

᾽Αθῆναι Αὐραϊκαί. Humanist Greek at the Royal Academy of Turku (Finland) during the 17th and 18th centuries

The humanist curriculum added a new subject not in the medieval curriculum, namely Greek. From the beginning of the sixteenth century onwards Greek was studied not only at universities but at schools as well. One of the methods of instruction was to encourage pupils in practising Greek composition. Versifying in Greek was also a part of the Humanist ideal. As Walter Harlfinger (1989) has written: "Man liebte es, sich auf Griechisch auszudrücken, in Vers und Prosa: 'Humanistengriechisch' (Neualtgriechisch), ein Stiefkind der Forschung." Indeed, very little attention had been paid to these Greek texts, to the "Humanist Greek" by modern scholars. There was some enthusiasm for the subject during the 18th century (studies by Lizelius, Fant, Floderus and Tengström) and more recently by Opelt (1968), Rhein (1987), Robin (1984) and Ludwig (1998).

The Royal Academy of Turku (Åbo in Swedish) (1640-1827) had no independent Greek chair until 1812, only a chair united with the other "oriental" or "holy" languages. The main focus in Greek instruction was New Testament Greek. However, scholars in Turku composed nearly 400 texts, specifically congratulations for academic festivities, wedding and funeral poetry and even some orations and one dissertation in Greek during the years 1648–1786 (See *Appendix* 1). These texts reflected the rhetorical training, literary field and Greek Humanism of their era.

The background

The "Hellenization" of the West 1400–1700 denotes the impact of Greek Humanism on European culture already in practising before *Neuhumanismus*. The Byzantine palaelogical renaissance and its special teaching method, schedography, influenced the way Greek was taught in the West. Scholars from Byzantium were active in publishing *editiones principes* e.g. in the Aldine press, and it is noteworthy that they often composed what were called threshold verses (dedications, eulogies for the author or publisher, letters to the reader) in Greek. Then *Graecia transvolavit Alpes* as Johannes Argyropoulos put it, and the publishing of Greek *lexica* – also Latin–Greek as well, not only in Greek–Latin – and other humanist textbooks were made. Melanchthon published a *chrestomathia* (1525), which includes extracts from the main classical authors. The *praeceptor Germaniae* was also one of the many who transliterated his original name (Schwarzerd) into Greek. This is a one sign of early philhellenism. Greek language and literature has a function of the refining of the human mind beside Latin and Roman literature,

although Greek was often thought as of an *ancilla latinae* or *ancilla fidei*, a "holy" language. Early philhellenism included tracing the roots of one's mother tongue to Greek.

Both the palaeological renaissance and Quattrocento emphized literary skills, and rhetoric influenced the literary taste. Erasmus declared that he delights in *poema rhetoricum* and *rhetor poeticus* (*Ep*. 283, 98–100). Even short epideictic texts, prose as well as verse, had their model in epideictic rhetoric which put a special emphasis on the present situation (*occasio*, καιρός) – thus, speaking of occasional poetry is a kind of pleonasm. In late Antiquity the genres of epideictic rhetoric were defined in rhetorical textbooks, especially the two books attributed to Menander Rhetor, who lived in the 4rd century. J.C. Scaliger used Menander's περὶ ἐπιδεικτικῶν as his source in his very influential *Poetices libri septem* (1561). Manuals of rhetoric taught how to compose texts and imitation (*imitatio*, μίμησις) was the way to create a style of one's own and was used for textual plays, too. Rhetorical writing differs from (our) romantic notions of writing "original" ideas on blank white paper. The notion of *imitatio* is reminiscent of the post-modern notion of intertextuality and its departure from the author-centred concept of literature. Using other texts without mentioning the source was not necessarily considered to be plagiarism. One of the genres which was in vogue in the early modern period was *cento* – also *homerokentra* (poems made from the verses of Homer). Even Erasmus wrote one *homerokentron* in Greek.

Teaching writing has a model in ancient *progymnasmata*. Barthollus Rajalenius, a Finn, composed in his *Breviarium grammaticae Latinae* (Turku 1683) a list of different "grammatical" and "rhetorical" exercises. These included e.g. changing poems to prose and translating Latin into Swedish. Rajalenius put, however, the main emphasis on the exercises of *imitatio*, in which he used as his model Aphthonius' *Progymnasmata* (from the 5nd century) which had been part of the school curriculum in Byzantium. There were even some textbooks for making Greek verses, too, e.g. Johannes Posselius' *Calligraphia* (1585) and his conversation manual (1586), Johannes Bentzius' *Thesaurus oratoriae Graecolatinus novus* (Basel 1581), which was reprinted as *Thesaurus pure loquendi et scribendi Graecolatinus novus* (Strassburg 1590) and the textbook of Christophorus Helvicius (the professor of Greek and Hebrew in Giessen), which was printed in Uppsala as *Liber elegans de carminibus atque dialectis Graecorum* (1694).

The first texts in Humanist Greek were composed in Italy by Fransico Filelfo. During the decades of the 1450's and 1460's Filelfo wrote 44 long epideictic poems and versified letters in Greek. Angelo Poliziano's Greek poems were included in his *Opera omnia* (1498). Guillaume Budè's Greek letters, one of them to François I, were collected and published in 1524. Melanchthon wrote Greek letters and over forty poems in Greek. Olympia Fulvia Morata's 16 Greek texts were published in her posthumous *Opera* (Basel 1558). This talented professor's wife taught Greek *privatim* for a short period at the University of Heidelberg. Martin Crusius published two collections of Greek poems and orations: *Poematum Graecorum libri duo* (1567) and *Germanograecia* (1585). The most notable *poeta Graecus* in Germany

was, however, Laurentius Rhodomannus with his two long epics in Greek: *Argonautica* (Leipzig 1588) and *Palaestina* (Frankfurt 1581). During the 17th century Daniel Heinsius published his *Peplus Graecorum epigrammatum* (1613) and Joshua Barnes his Αὐλικοκάτοπτρον *sive Estherae historia poetica praphrasis* (Oxford 1679). Biblical paraphrases, especially Psalms, modified into hexametre and elegiac couplets, were very popular.

The first *Fenni Graece docti* were Michael Agricola, Ericus Herkepaeus, Matthias Marci and Ericus Erici. The first two had studied in Wittenberg under the supervision of Melanchthon, the latter two in Rostock. Matthias Marci even taught elementary Greek at his *Alma Mater* during the 1580's. There is some scant evidence that Johan III (formerly Duke Johan) commanded Ericus Erici to translate the catholic-oriented liturgy (so-called *Röda boken*) into Greek for the needs of diplomacy between the Swedish and the Eastern church. The model was obvious: the translation of the Augsburg Confesson by Tübingen humanists into ecclesiastical Greek. *Augustana Graeca* was published in 1535 and given to the Patriarch of Constantinople in 1575. There were many translations into Greek of Luther's Cathechisms in the Protestant countries, and in Sweden the translator was Jacobus Erici (1584).

Greek was taken into the school curriculum during the 1580's throughout the Swedish kingdom. Some school orders during the 17th century were humanistic, but the orders were put in practise differently in every school. In Finland there was only one gymnasium during the Swedish era. The study at schools encompassed mainly grammar, New Testament Greek, and Aesop, but also Greek composition and *sententiae*. The most influential figure concerning Greek instruction at schools was bishop Johannes Gezelius the Elder, who had been a professor of Greek and Hebrew at the university of Dorpat (1642–1649). He reprinted some of his textbooks for Greek studies (e.g. a Greek Grammar) in Turku, where he started his own press.

At the University of Uppsala the textual study of Greek was done and editions were made from the manuscripts of Byzantine authors. At the University of Turku, Greek studies had its first peak during the professorship of Ericus Falander, who published a textbook of Isocrates' orations and Pseudo-Plutarch's Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς (1671). The first song of the *Iliad* was published in 1695 probably by David Lund, also a professor *Linguarum*. Besides these texts, Aelianus' *Varia historia* and the Pythagorean *Golden verses* were taught, as well. The most notably philological project was supervised by Petrus Laurbecchius, a professor of poetry. It was the edition of the first chapter of Aristotle's *Poetics*, with translation, commentary and a theory of poetry. Unfortunately, it has not been preserved intact. The University Library was well endowed with Greek classics thanks to the philologically-oriented bishop of Aarhus, whose library was transported to Turku as booty from the Thirty Years War. One of the rarities was Manuel Moschopoulos' schedographic textbook Περὶ σχεδῶν (Basel 1545), which was written in the 14th century. According to the many notes made in this book, someone carefully read it in 1709 – probably Israel Nesselius, a short-time professor in Greek and Hebrew, who also give a private colloquium on Greek language and literature in Turku. The lecture-notes have been preserved. In addition to the University Library the professors, too, have Greek textbooks

in their private libaries, the most notable library in this respect belonged to Petrus Bergius, who was the second holder of the chair of Greek and Hebrew in Turku.

The texts

The most active years of versifying in Greek in Finland were the last decades of the 17th century. After the Great Nordic War and the restoration of the University (1722) this tradition diminished: only 49 texts were written. The unusual feature of Greek texts composed in Turku was that over 40 % were short prose texts, not poems. This especially concerns the largest text group, congratulations on dissertations (266 in number). The peak of writing short prose texts in Greek was during the 1670's, when the professor was Ericus Falander, who himself wrote 38 short epideictic texts in Greek – all in prose (See Appendix 3). The metres included hexameter, elegiac couplet, and some writers used iambic dimeter and trimeter, the Sapphic stanza, *adoneus*. and lyric anapaests (See Table 2., p. 149 which lists the metres of the short epideictic texts in commemorative anthologies). The most versatile *poeta Graecus* among the students was Matthias Salinius, who composed 14 Greek poems and also tried different metres. Those professors who were prolific in Greek versifying also influenced the Greek texts written by the students. Nearly all of the 31 Greek poems composed by professor David Lund were in hexameter, and thus this metre became the most popular in the 1690's among the students as well. For some reason professors wrote Greek wedding-poems to their colleagues, but not congratulations on instalments. To the students they primarily wrote congratulations on dissertations which they themselves had supervised.

The Greek texts could be divided to three groups: **1)** applications for the royal scholarship, **2.a)** short epideictic texts in commemorative anthologies, and **2.b)** short epideictic texts in dissertations and orations (congratulations and dedications), **3)** longer texts (declamations and dissertations). Short epideictic texts were published as a part of other publications (as *para*texts or *peri*texts) whose main language was Latin or Swedish. However, in the end of the seventeenth century some students published their poems as publications which included only their Greek poem or poems. In addition to these *casualcarmina*, Josephus Thun, a Swede, composed his collection of Greek poems during his study-years in Turku, although he published it in Stockholm (1682). Tuhn wrote also a congratulation to A.A. Stiernman on his *Aboa literata* (1719), the first bibliography of literature in Finland. Stiernman called the Academy of Turku ᾽Αθῆναι Αὐραϊκαί ('Athens besides the river Aura') in his dedication.

1) Five students wrote their **applications for the royal scholarship** in Greek during the 17th century in Turku. They eloquently lamented their poverty and assert their diligence. All these applications are in letter-form. The models for letterwriting, the rhetoric rules for epistolography, could be applied to the short epideictic texts as well.

The short epideictic texts have the same kind of **rhetorical structure** as letters, which consist of the heading (the greeting), the text proper (with its exordium, proposition, confirmation, conclusion) and the subscription (signature). The writers were scholars, so there is often some kind of "syllogistic" structure: the premise is some common notion or citation and the conclusion is that the person in question should be praised. Besides this "syllogistic" structure, short epideictic texts could emphasize encomiastic or panegyric aspects. Features of linguistic and formal mannerism could be traced in these texts, too, e.g. *paronomasia*, *hyperbaton* and e.g. anagrams. Animals and plants were used as symbols, which enliven these texts, but they function also as *exempla*. These symbols are e.g. pelican (for maternal love), phoenix (for resurrection) and the *moly*-plant of the *Odyssey* (for the hardships of studying). *Poetae Graeci* in Turku used (imitated, made allusions to, cited, paraphrased) the same texts as they had in their curriculum and in their textbooks: Ps.-Isocrates' *Ad Demonicum*, Ps.-Plutarch's *Education of Children*, Theognis, some Pythagorean *Golden verses*, and Ps.-Phocylides. They also imitated verses from Hesiod (e.g. *Op*. 289 and 411), although Hesiod was not in the curriculum untill the 1750's. They made use of Johannes Posselius' conversation manual long before it was published in Turku (1690) as well. The scholars in Turku made allusions to and cited e.g. Menander, Aristotle and Plutarch and made general allusions to Greek culture. Enevald Wanochius even refers to the horrific famine which plagued Finland during the years 1697–1698 in his congratulation on instalment (1698).

2a) Short epideictic texts in commemorative anthologies include funerary and wedding poetry, congratulations on instalments, on the degree ceremony and other festivities (see Table 3, p. 191). **Funerary texts** (28 texts) follow the ancient models. There are some epitaphs with their apostrophe to the passer-by, but also sermon-like prose pieces with references to the New Testament. The vale of tears, death as a victory, and the praise of the deceased are the main themes. The longest Greek poem (127 lines in hexameter) written at the University of Turku is a funerary poem composed by Johan Welin in 1728 which includes a description of a dream where the "I" of the poem converses with the Majesty of Death. **Wedding congratulations** (20 texts) includes themes such as sweet, refreshing marriage, the wife as a *pharmacon* of her husband, marriage *vs.* academic life and teasing the bridegroom. Even some non-academic bridal couples received Greek congratulations. There is also one with a Swedish translation, a "Pindaric ode" and a poem in lapidary style.

Congratulations on instalments (25 texts) consist of congratulations on being appointed to the position of professor, vice–chancellor of the university (*rector*), and on a bishopric. In particular, an appointment to the professorship of holy languages was an occasion for congratulating in Greek. The main themes included the meaning of leadership in general and especially in academic life. Johannes Gezelius the Younger, who himself did not write in Greek, received a Greek congratulation at every stage of his career. One of these was made by brothers Simon and Johan Paulinus, the former composed a syllogistic prosepiece, the latter panegyric lines in hexameter with an imitation of ancient models. **Congratulations on a master's degree**

are very few: only eight in number (one is lost). There are Greek congratulations only for degree ceremonies in 1672, 1679, 1694 and 1700. There is also a congratulation to a chancellor by Johannes Gezelius the Elder, two *epibateria*, one *propempticon* and one New Year's greeting in Greek.

2b) Short epideictic texts in dissertations and orations include congratulations and dedications (see Table 4, p. 283). **Congratulations for dissertations** are the main text-group with 266 texts. The rhetorical genre is not defined in contemporary textbooks, although *gratulationes* were very popular. They are reminiscent of the *prosphoneticon*, which Menander Rhetor defined as a short *encomium*. They have common features with the *propempticon* and congratulatons for degree ceremonies and on appointments. Congratulations by professors and congratulations by students differ not very much, also there is very slight differences in congratulations for dissertation and disputations (when the *praeses*, professor, was the author of the dissertation). The most notable ones are by professors Petrus Laurbecchius, Ericus Falander and Christiernus Alander. The latter used Homer as his source, e.g. *Od.* 22.347–348 in his congratulation for the organist Samuel Preutz, who defended his dissertation *Rhetor musicus* under the supervision of Alander. Of the students, interesting congratulations were written by Sveno Dimberg, Jacobus and Johannes Rungius and Nicolaus Fridelinus.

Congratulations for orations (19 texts) contains two curious texts, namely one pangrammatical poem (all words begin with the letter π) and one macaronic poem (a Latin–Greek-poem). Congratulations for patriotic eulogies are thematically the most interesting texts in this group. Gezelius the Elder, who composed 27 Greek poems during his professorship in Dorpat, wrote two congratulations for orations in Turku. The rhetorical genre of **dedication** had its roots in Antiquity. There are 17 Greek dedications in the dissertations, mostly written after the restoration of the university (1722). These texts use ancient technical terms of dedication, and the symbols of *asylia* and *proskynema*. In the same way as the congratulation on dissertations, dedications deal sometimes with the subject of dissertation, as well. The last one of the Greek texts written at the Royal Academy of Turku was a dedication. Jakob Bonsdorff dedicated his theological dissertation for a doctor's degree to his father in 1786 with a Greek poem.

3) Gezelius the Elder supervised at least nine **dissertations** in Greek at the University in Dorpat and even one in the *gymnasium* of Stockholm (1650) – this last one by order of Queen Christina. At the Uppsala university Henricus Ausius supervised five Greek dissertations, which reflected the neo–aristotelism of their era (see Appendix 2). There is only one dissertation in Greek at the University of Turku. Under the supervision of Simon Paulinus, the professor of holy languages, Georgius Aenelius defended a dissertation about the Hebrew word *shilo* (1688). However, Johannes Julinus wrote the preface of his dissertation (1684) in Greek, too.

Seven orations were written in Greek at the Royal Academy of Turku. Two of them were funerary orations, other were declamations, made for the demonstration of one's erudition. The first is by Sveno Gelzenius, who made the first Greek characters for the university press in

1649. It deals with the resurrection of the soul, and it is sermon-like with references to the Bible. Johannes Burgman (or Purmerus) wrote a funeral oration for Carolus X, who died in the battle-field in February 1660. Henrik Schäfer's (Heerdhielm) now lost oration was an eulogy on the Finnish Royal Court (1671). Lost are also the Greek orations by Johannes Justander (1688) and Johannes Petri Flachsenius (in the 1690's, perhaps not printed). Greek orations were delivered by Finns at the foreign universities, too. Gabriel Lagus gave an oration about the wonder of the human body (1665) in Greifswald and Zacharias Brennerus in Dorpat (1691). The flower of Greek humanism in Finland was Johan Paulinus' oration, which he delivered in Uppsala. He probably started to compose it as a student in Turku. *Magnus Principatus Finlandia* (1678) pictures Finland as a Utopia which is defined by its negatives as well. This elaborate text shows how these grandiloquent epideictic texts may include their antithesis, the invective part, as well.

CONTENTS

Abstract iv
List of pictures and tables v

Introduction 1

Fenni Graece docti 3
Humanist Greek 7
The aims and methods of this study 10

α. BACKGROUND

I. The Hellenization of the West 1400-1700 18

1. Byzantium and Renaissance Humanism 19
Quattrocento and palaeological renaissance (p. 20). – *Editiones principes* and threshold verses (p. 21)

2. *Graecia transvolavit Alpes* 24
First Greek textbooks (p. 27)

3. Φιλέλληνες (καὶ μισέλληνες) 32
Civilization vs. barbarism (p. 34). – *Ancilla fidei* (p. 36). – Early philhellenism (p. 39)

II. Literature, Rhetoric and Writing 44

1. Rhetoric and Poetics 45
Epideictic or occassional literature? (p. 47). – Genres of epideictic rhetoric (p. 51)

2. Rhetorical imitation 54

Poetical and rhetorical imitation (p. 55). – Intertextuality (p. 57). – Citation, paraphrase, παρῳδία, *cento* (p. 58)

3. Teaching writing 61
Progymnasmata (p. 62)

4. Textbooks for making Greek verses 66

5. Poems and prose in Humanist Greek 71

III. Greek language and literature at the Royal University of Turku 78

1. First ones skilled in Greek in Finland 78

2. Greek instruction at schools 82

3. Johannes Gezelius the Elder 89

4. Study of Greek at the University of Turku 99
Study of Greek at the University of Uppsala (p. 100). – The chair of Holy languages at the University of Turku (p. 102). – *Catalogus praelectionum* (p. 105). – Greek Philology (p. 110). – Petrus Laurbecchius and his commentary to Aristotle's *Poetics* (p. 113).

5. Libraries 116

6. Printing Greek books 123

7. Josephus Tuhn: *Poëmatia Graeca* (Stockholm 1682) 129

β. TEXTS IN GREEK

I. Applications for the Royal Scholarhip 133

1. *Ars epistolica* 133

2. Applications in Greek at the University of Turku 135
Esaias Naezenius (p. 138). – Georgius Fabricius-Ståhlberg (p. 140). – Olaus Flachsenius (p. 142). – Henricus Bartholinus (p. 144). – Carl Pontanus (p. 146).

II. Short epideictic texts 149

1.Rhetorical structure in general 150
The heading and the subscription (p. 151). – The text: exordium (p. 157). – The text: proposition and its confirmation (p. 161). – The text: conclusion (p. 163)

2. Features of formal mannerism 165

3. Animals and plants as symbols 169

4. *Exempla* and allusions to Antiquity 174

5. Citations and paraphrases 178

6. Imitation and Cento 184

7. Allusions to the contemporary events 188

Short epideictic texts in commemorative anthologies 191

A. FUNERARY TEXTS 193

1. Rhetorical genre 194

2. The compared material 196

3. Funerary texts in Greek at the University of Turku 201
The pleasures of Heaven (p. 202). – Apostrophe and prosopopoeia (p. 205). – Epitaphies (p. 208). – Lamentatio, laudatio and consolatio (p. 210). – Intertextuality (p. 212)

B. WEDDING CONGRATULATIONS 217

1. Rhetorical genre 217

2. The compared material 221

3. Wedding poetry in Greek at the University of Turku 224
The structure of wedding poems (p. 225). – Non-academic wedding couple (p. 227). – Marriage vs. academic life (p. 229). – Apostrophes (p. 231) – "Pindaric ode" and a poem in lapidary style (p. 234)

C. CONGRATULATIONS ON APPOINTMENTS 237

1. Rhetorical genre 238

2. The compared material 239
Congratulations on vice-chancellorship (p. 240). – Congratulations on professorship (p. 241)

3. Congratulations on appointments in Greek at the University of Turku 243
Congratulations on vice-chancellorship (p. 244). – Congratulations on professorship (p. 248). – Matthias Salinius' congratulations (p. 251). – Congratulations on bishopric (p. 254)

D. CONGRATULATIONS ON A MASTER'S DEGREE 256

1. Degree ceremonies in Turku 256

2. The compared material 258
Finnish promovendi (p. 259). – Congratulations written by Finns aboard (p. 261)

3. Congratulations on a master's degree in Greek at the University of Turku 263

E. OTHER CONGRATULATIONS in commemorative anthologies 268

1. One congratulation in Greek on the inauguration of the University of Turku (1640) and another to a chancellor 269

2. *Propemptica* and *epibateria* 272

Propemptica published by Finns or to Finns aboard (p. 274). – A propempticon and two epibateria in Greek at the University of Turku (p. 276)

3. A New Year's greeting 280

Short epideictic texts in dissertations and orations 283

F. CONGRATULATIONS FOR DISSERTATIONS 284

1. Dissertation and disputations 285

2. Rhetorical genre 289

3. The compared material 294

4. Chronological analysis 298
1640-1669 298
1670-1679 302
Prof. Ericus Falander's congratulations (p. 308)
1680-1689 314
Prof. Simon Paulinus' congratulations (p. 319)
1690-1699 322
Prof. David Lund's congratulations (p. 329)
1700-1713 334
Prof. Christiernus Alander's congratulations (p. 335)
1722-1754 339

G. CONGRATULATIONS FOR ORATIONS 346

1. The compared material 347

2. Congratulations in Greek at the University of Turku 349
Intertextuality and allusions to Antiquity (p. 350). – Congratulations for patriotic eulogies (p. 352). – Gezelius the Elder's congratulations for orations (p. 354)

H. DEDICATIONS IN DISSERTATIONS 355

1. Rhetorical genre 356

2. The compared material 358

3. Dedications in Greek at the University of Turku 360
Dedications during the 17th century (p. 361). – Dedications for double page (p. 364). – Dedication and the subject of dissertation (p. 365). – Dedications from the 1750's, 1760's and 1780's (p. 368)

III. Dissertations and Orations in Greek 373

A. DISSERTATIONS 374

1. Some dissertations in Greek supervised by Gezelius the Elder at the Tartu University 376

2. A dissertation in Greek at the University of Turku 383

Paulinus – Aenelius: *Shilo* (1688) (p. 384). – A Greek preface for a dissertation in Latin (p. 390)

B. DECLAMATIONS 392

1. Oratio metrica 394

2. The compared material 396
Martinus Brennerus: On insobriety (Uppsala 1643) (p. 397). – Gabriel Lagus: The wonder of human body (Greifswald 1665) (p. 400)

3. Orations in Greek at the University of Turku 404
Sveno Gelzenius: The resurrection of death (1649) (p. 406). – Johannes Burgman (Purmerus): Funeral oration for Carolus X (1660) (p. 409)

4. Johan Paulinus: *Magnus Principatus Finlandia* (Uppsala 1678) 414

Conclusion 421
Greek Humanism and Humanist Greek at the Royal Academy of Turku 421

Appendices
Appendix 1. Humanist Greek texts at the Royal Academy of Turku 436
Appendix 2. Material compared 452
Appendix 3. Poetae Graeci in Finland 463
Appendix 4. Citations, paraphrases, and imitation 468

Bibliography
Abbreviations 472
Unprinted Sources 473
Printed Literature 474
Printed before 1809 (p. 474). – Printed after 1809 (p. 479)

Index nominum 499
Summary 513
Contents 519
Pictures 524

KUVALIITE

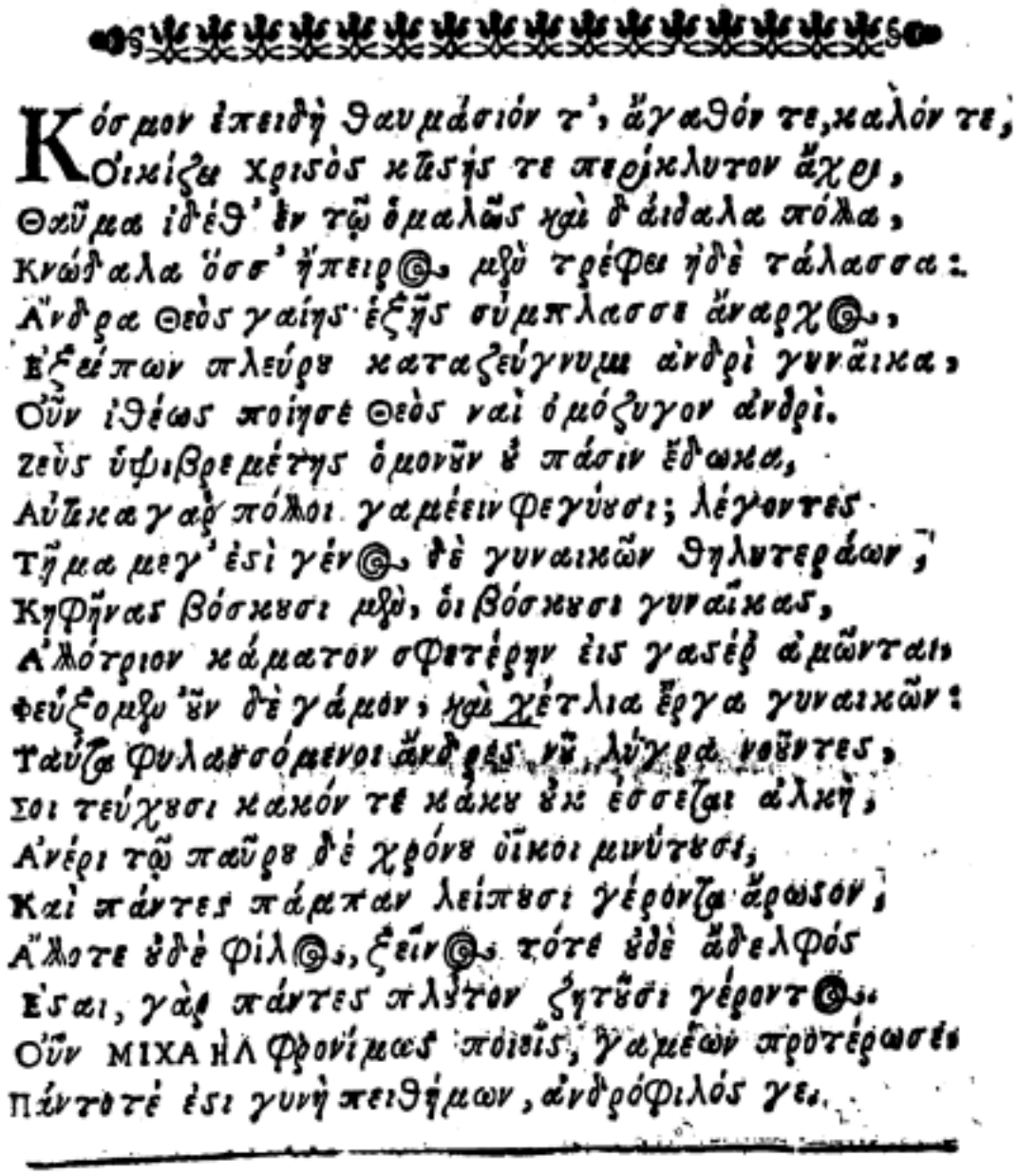

ΑΠΟΤΑΞΙΣ ΠΡΟΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

Πάλαι τὲς παραπικρασμές νῦν καταλείπω, κόσμον σὺν πᾶσι μαλαιότητι ἐαυτῷ. Τπαγε συλαις ὑπαγωγοῖς σὺ σὺν κενῇ ἐυπρέπεια καὶ κοσμικαῖς τερπνότησι ἂς τὸ πῦρ καὶ ὕδωρ ταχὺ διαφθείρυσι καὶ κλέπται ἀποφέρυσι. Ἀπχώρει ἀπ' ἐμοῦ σὺν πᾶσι ἡδοναῖς σοῦ ἃι μόνον εἰσι ἄλγος καὶ σκία. Ἠμεδιαφρία σὺ ὐκ ἀρέσκει μοί. Λάθε ἐν ταύτῃ τῇ φαυλότητι. Τπαγε ὅτι ψευθὴς φίλος ἐι καὶ ἀπατεών πρὸς τὸν θεὸν ἡ ψυκή μου σπεύδει. Ἐκεῖ ἐν εἰρήνῃ σὺν ταῖς ἁγίοις καθικήσει καὶ αἰώνια χάρματα κληρονομήσει.

MAGNUS WIBELIUS,
O. Gothus.

Kuva 2. Magnus Wibeliuksen laatima hautajaisteksti vuodelta 1694 (Mel. 1442). Ks. s. 207.

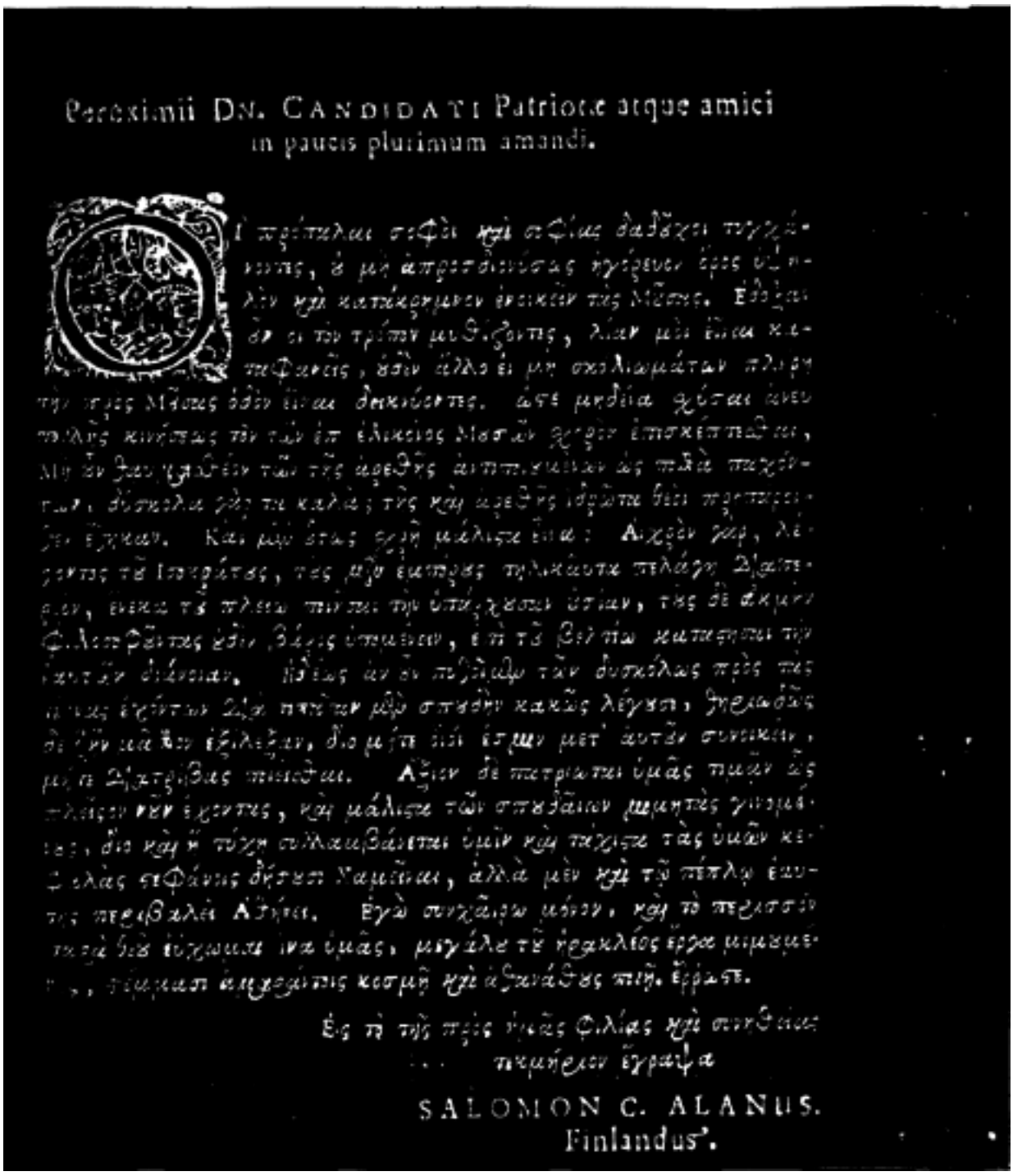

Κόσμον ἐπειδὴ θαυμάσιόν τ', ἄγαθόν τε, καλόν τε,
Οἰκίζει χρυσὸς κλυτής τε περίκλυτον ἄχος,
Θαῦμα ἰδέσθ' ἐν τῷ ὁμαλῶς καὶ δαίδαλα πόλλα,
Κνώδαλα ὅσσ' ἤπειρος μὲν τρέφει ἠδὲ θάλασσα:
Ἄνδρα θεὸς γαίης ἐξῆς σύμπλασσε ἄναρχος,
Ἐξείπων πλευρὰ καταζεύγνυμι ἀνδρὶ γυναῖκα,
Οὕνεκ' ἰθέως ποίησε θεὸς καὶ ὁμόζυγον ἀνδρί.
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης ὁμονῦν δ' ἀπάσιν ἔδωκε,
Αὐτίκα γὰρ πόλοι γαμέειν φεύγουσι; λέγοντες·
Τῆμα μεγ' ἐστὶ γένος δὲ γυναικῶν θηλυτεράων;
Κηφῆνας βόσκουσι μὲν, οἱ βόσκουσι γυναῖκας,
Ἀλλότριον κάματον σφετέρην εἰς γαστέρ' ἀμῶνται,
Φεύξομαι οὖν δὲ γάμον, καὶ χέτλια ἔργα γυναικῶν:
Ταῦτα φυλασσόμενοι ἄνδρες νῦ λύγρα νοοῦντες,
Σοὶ τεύχουσι κακόν τε κάκιν δὲ ἔσσεται ἀλκῇ,
Ἀνέρι τῷ παῦρα δὲ χρόνα οἶκοι μινύθουσι,
Καὶ πάντες πάμπαν λείπουσι γέροντα ἄρωσον,
Ἄλλοτε δὲ φίλος, ξεῖνος τότε δὲ ἀδελφός
Ἔσαι, γὰρ πάντες πλοῦτον ζητοῦσι γέροντος.
Οὕν ΜΙΧΑΗΛ φρονίμως ποιεῖς, γαμέων πρότερόσεο
Πάντοτε ἐσὶ γυνὴ πειθήμων, ἀνδρόφιλός γε.

Kuva 3. Anonyymi hääruno vuodelta 1653, Sveno Gelzeniuksen kirjaimisto (Mel. 312). Ks. s. 227.

Kuva 4. Christiernus Hammarin installaatio-onnittelu vuodelta 1678 (Mel. 731). Ks. s. 247.

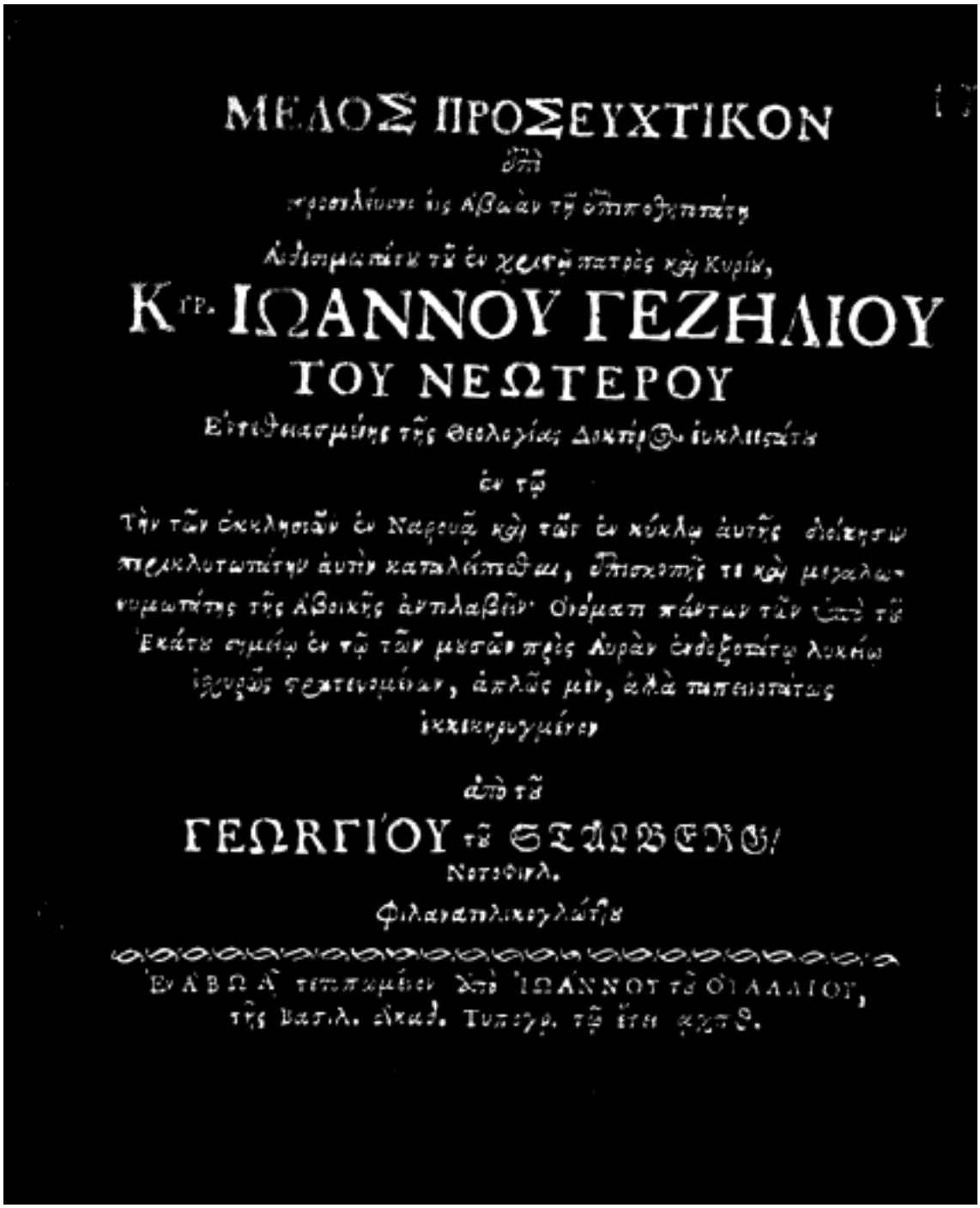

Perexiinii DN. CANDIDATI Patriotæ atque amici
in paucis plurimum amandi.

Ἰ πρέπελαι σοφὸι καὶ σοφίας διδάσκει τυγχάνουσης, ἃ μὴ ἀπροσδιόνυσας ἡγεῖρευν ἔρος ὑμνῆλιν καὶ κατάκορμεν ἐνοικεῖν τῆς Μούσης. Ἐσθίουσι δὲ οἱ τὸν τρίπον μεθ' ἕξοντες, λίαν μὲν εἶναι καταφανεῖς, ἀδὲν ἄλλο εἰ μὴ σκολιωμάτων πλήρη τὴν τῆς Μάσης ὁδὸν εἶναι δοκοῦντες. ὡστε μηδεία ἡδέαι εἶναι τοῦ ἀνευ πολλῆς κινήσεως τὸν τῶν ἐπ' ἐλικοειδὸς Μούσῶν ἔργῶν ἐπισκέπτεσθαι, μὴ ἂν δεῦ γεγονέναι τῶν τῆς ἀρετῆς αἰσθησιῶν ὡς πολὺ πλεῖστων, δύσκολα γὰρ τὰ καλὰ τῆς καὶ ἀρετῆς ἱδρῶτα δεῖ πρότερον ἡμᾶς ἔχειν. Καὶ μὴν ὅτας ἔρχῃ μάλιστα εἶναι: Ἀρχῶν γὰρ, λέγοντος τοῦ Ἱπποκράτους, τὰς μὲν ἐμπύους τηλικαύτας τελέαν διαπεφεύγειν, ἕνεκα τὸ πλεῖστα πάσχειν τὴν ὑπαρχοῦσαν ὕβριν, τὰς δὲ ἀκμὴν φλεγμαίνειν ἀδὲν βλάπτειν ὑπομένειν, ἐπὶ τὸ βέλτιον καταφέρεσθαι τὴν ἑαυτῶν διάνοιαν. Πῶς ἂν οὖν πεῖθω τῶν δυσκόλως πρὸς τὰς ἀλλοις ἐχόντων λόγῳ πάντων μὲν σπανίως καλῶς λέγεσθαι, ἀμελῶς δὲ ἴσως ἐκ τῶν ἀκροατῶν ἐξιλεῖξαι, διὸ μέτα τοῦ ἔρχου μετ' αὐτῶν συνοικεῖν, μέτα διατρίβειν πιστεῦσαι. Ἄξιον δὲ πατρίωται ὑμᾶς πᾶσιν ὡς πλείστοις νῦν ἔχοντας, καὶ μάλιστα τῶν σπουδαίων μιμητὰς γινομένους, διὸ καὶ ἡ τύχη συλλαμβάνεται ὑμῖν καὶ πάσχειν τὰς ὑμῶν κεφαλὰς στεφάνοις δόξης Ναμεῖναι, ἀλλὰ μὲν καὶ τῷ πέπλῳ ἑαυτῆς περιβαλεῖ Ἀθήνη. Ἐγὼ συνεῦχομαι μόνον, καὶ τὸ πρέπον τοῦ θεοῦ εὐχόμενος ἵνα ὑμᾶς, μιμούμενος τὸ Ἡρακλέος ἔργα μιμούμενος, τέμενος ἀπεχθείας κοσμῆ καὶ ἀγαθότης πᾶσι. ἔρρωσθε.

Ἐς τὸ τῆς πρὸς νέους φιλίας καὶ συνηθείας πεμπόμενον ἔγραψα

SALOMON C. ALANUS.
Finlandus.

Kuva 5. Salomon Alanuksen promootio-onnittelu vuodelta 1679 (Mel. 738). Ks. s. 265.

ΜΕΛΟΣ ΠΡΟΣΕΥΧΤΙΚΟΝ

ὅπερ

προσελίσσει ἡ Ἁβωὰν τῷ ὑπερθέτατῃ

Λιθισμωτάτῳ τῶ ἐν χερσὶ πατρὶ καὶ Κυρίῳ,

Κ^ΤΡ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΕΖΗΛΙΟΥ

ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ

Ἐπιτιθασμένης τῆς Θεολογίας Δοκτόρ. ἐγκυκλιστάτῳ

ἐν τῷ

Τὴν τῶν ἐκκλησιῶν ἐν Ναρούᾳ καὶ τῶν ἐν κύκλῳ αὐτῆς διοίκησιν περικλυτωτάτην αὐτὴν καταλείποθσα, ὑπισχνεῖτε καὶ μεγαλωνυμωτάτης τῆς Ἁβοικῆς ἀντιλαβῆν. Οὐδαμοῦ πάντων τῶν ὑπὸ τῷ Ἑκάστῳ σημείῳ ἐν τῷ τῶν μεσῶν πρὸς λύραν εὐθυξοτάτῳ λυκνίῳ ἰχνηλατῶς τερπνομένων, ἁπλῶς μὲν, ἀλλὰ παπειστάτως ἐκκεκραγμένον

ἀπὸ τοῦ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ τοῦ ΣΤΑΛΒΕΡΓΙΟΥ

Νοτοφιλ.

φιλαναπλικεγλωττίᾳ

Ἐν Ἁβωὰ τετυπωμένον ὑπὸ ΙΩΑΝΝΟΥ τοῦ ΟΛΑΛΙΟΥ, τῆς Βασιλ. Ἀκαδ. Τυπογρ. τῷ ἔτει ᾳχπθ.

Kuva. 6. Georgius Ståhlbergin *epibaterion*, nimiö, vuodelta 1689 (Mel. 855). Ks. s. 278.

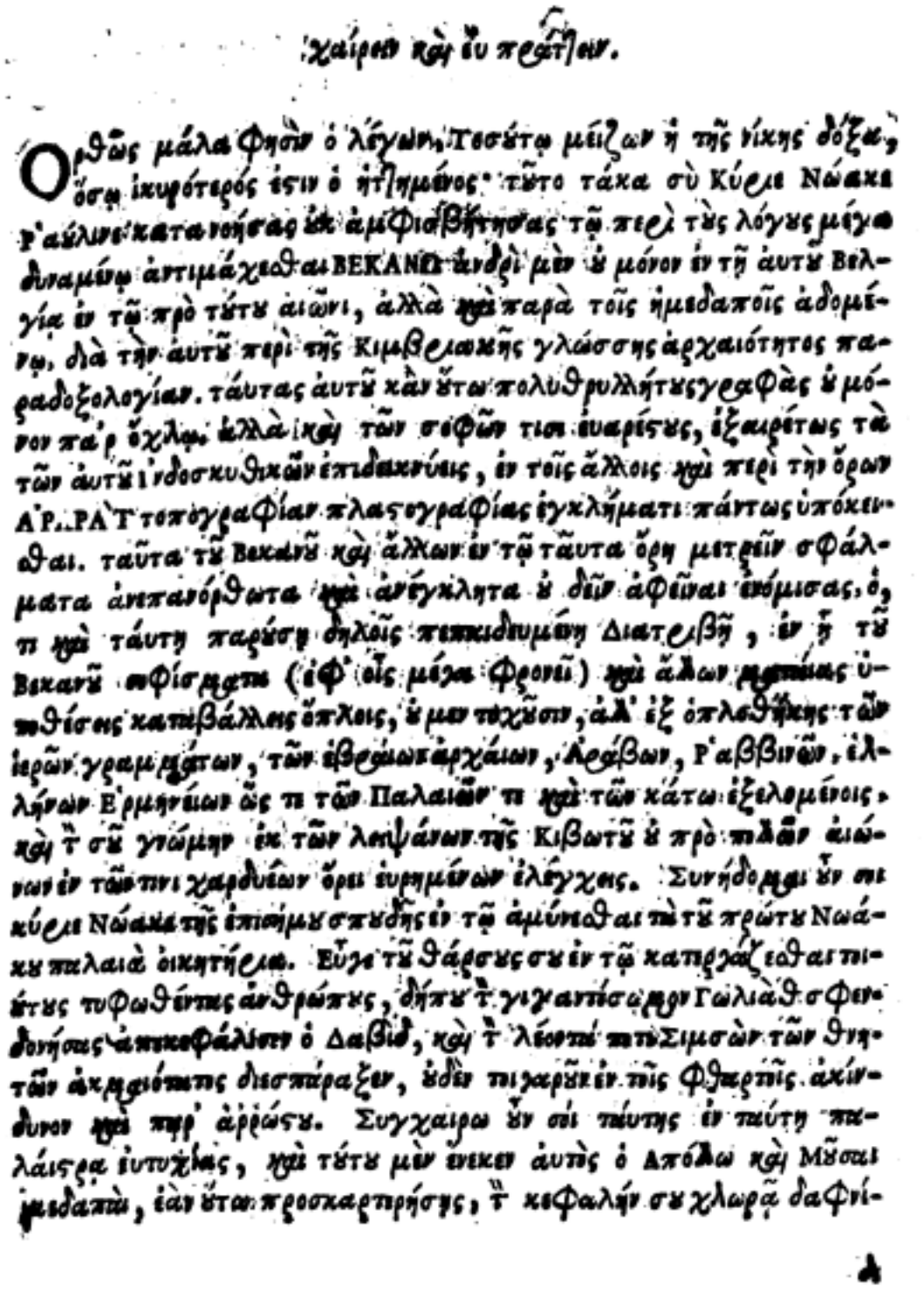
In eruditam disputationem de Fatis
Græcarum Literarum

Juvenis Clarissimi
Dn. IOHANNIS Palmroots
Phil: Candidati dignissimi
amici sui honorandi scr:

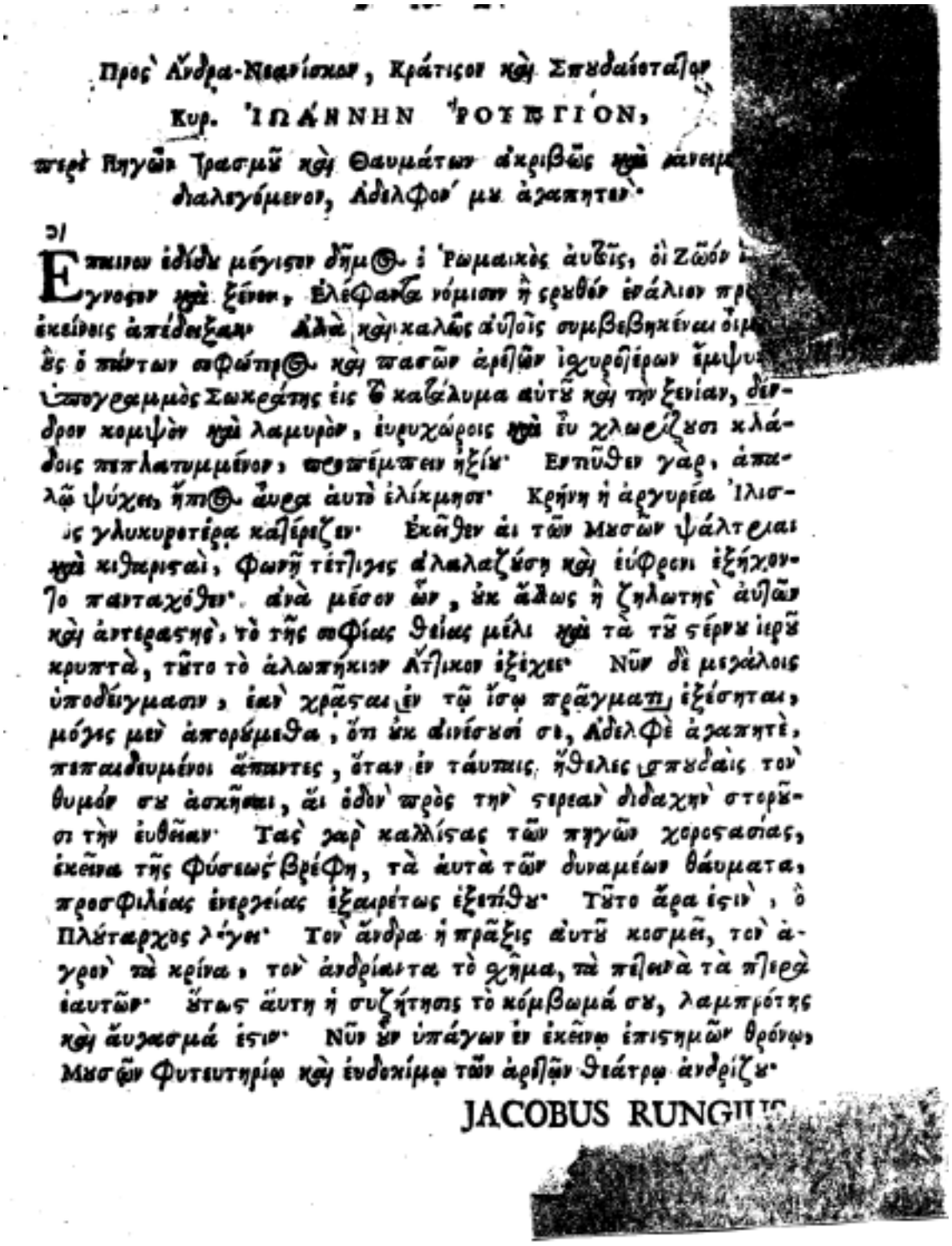
Καλαὶ Ἀθῆναι, Παλλάδος κλεινὴ πόλις,
Σεβάσμιόν ποτ' ὄμμα γαίης Ἑλλάδος.
Ἡ τ' αὐτῆς ἴδρις ἔκλυες πάλαι,
Τὸ Φασγάνων πνέουσα καὶ πυρὸς μένος.
Ἡ παντοίης μήτηρ ὁμοῦ παιδεύσεως
Σοφὴ πέφυκας, πᾶσι τιμιωτάτη·
Θρέπτειρα τῶν Μουσῶν παναγνοτάτη τ' ἕδος,
Γλώττης τ' ἄγαλμα τῆς ἐλευθεροστόμου.
Τοίαν κλέος δύσηνος ἐστερημένη,
Παθοῦσα νῦν τῶν βαρβάρων ὕπαγε χεῖρας.
Στένω, δακρύουσα δυσάλαινά σε πόνῳ,
Θεήλατόν τε τ' τύχης καταστροφήν,
Καὶ πότμον ἦρ' ἄπότμον ἐν βραχεῖ χρόνῳ.
Σέλας τὸ σὸν γὰρ εἰς τόδ' ἦλθε συμφορᾶς,
Πασῶν σε τεχνῶν ὡς ἀΐδελον ἔμεναι,
Ὠδῖνας εἰ μὴ τῶν ἐλαιῶν ἐκδράκοιεν.
Ἐρῶ δ' ὅτῳ, γλῶσσ' ἐστὶ μιξοβάρβαρος,
Μάτην Ἀθῆνας εἶν Ἀθήναις καὶ σέβω.

JOANNES BILBERGIUS.

Kuva 7. Johannes Bilbergin väitösonnittelu vuodelta 1685, Upsala. (Lidén 1778 I, 295, nro 9). Ks. s. 295.

Kuva 8. Sveno Dimbergin väitösonnittelu v. 1679 (Vall. 883). Ks. s. 306–307.

Προς Ἄνδρα-Νεαρίσκον, Κράτιςον καὶ Σπουδαιόταλον

Κυρ. ΙΩΑΝΝΗΝ ΡΟΥΓΙΟΝ,

περὶ Πηγῶν Τραυμῶν καὶ Θαυμάτων ἀκριβῶς καὶ κατεμ
διαλεγόμενον, Ἀδελφὸν μου ἀγαπητὸν·

Ἐπιτων εἰδίδε μέγιστον δῆμον ὁ Ῥωμαικὸς αὐδῆς, οἱ Ζῶόν
γνοσιν καὶ ξένον, Ἐλέφαντα νόμισαν ἢ ςρυθὸν ἐνάλιον πρ
ἐκείνοις ἀπέδειξαν. Ἀλλὰ καὶ καλῶς αὐτοῖς συμβεβηκέναι οἶμ
ὃς ὁ πάντων σοφώτατος καὶ πασῶν ἀρετῶν ἰσχυρότερον ἔμψυ
ὑπογραμμὸς Σωκράτης εἰς τὸ καθάλυμα αὐτὸν καὶ τὴν ξενίαν, δεν-
δρον κομψὸν καὶ λαμυρὸν, εὐρυχώροις καὶ εὐ χλωεΐζουσι κλά-
δοις πεπλατυμμένον, ἐσεπέμπετο ἡξίει. Ἐντεῦθεν γὰρ, ἀπα-
λῷ ψύχει, ἅπαν ἄυρα αὐτὸ ἐλίκμησεν. Κρήνη ἡ ἀργυρέα Ἰλισ-
ὸς γλυκυροτέρα καλίρεζεν. Ἐκεῖθεν αἱ τῶν Μουσῶν ψάλτριαι
καὶ κιθαρισταὶ, φωνῇ τετιγμένῃ ἁλαλαζούσῃ καὶ εὐφρονι ἐξήχον-
το πανταχόθεν. ἀνὰ μέσον ὢν, ἐκ ἄλλως ἡ ζηλωτὴς αὐτῶν
καὶ ἀντεραστὴς, τὸ τῆς σοφίας θεῖας μέλι καὶ τὰ τοῦ σόματος ἱερὰ
κρυπτὰ, τοῦτο τὸ ἀλωπήκιον Ἀττικὸν εἶχεν. Νῦν δὲ μεγάλοις
ὑποδείγμασιν, ἐκ χρᾶσαι ἐν τῷ ἴσῳ πράγματι ἐξέσηται,
μόγις μὲν ἀπορούμεθα, ὅπ ἐκ δυνήσοισί σε, Ἀδελφὲ ἀγαπητὲ,
πεπαιδευμένοι ἅπαντες, ὅταν ἐν τούτοις ἤθελες σπουδαῖς τὸν
θυμὸν σου ἀσκῆσαι, ἄι ὁδὸν πρὸς τὴν σοφὴν διδαχὴν στορύ-
σι τὴν εὐθεῖαν. Τὰς γὰρ καλλίσας τῶν πηγῶν χορασίας,
ἐκεῖνα τῆς Φύσεως βρέφη, τὰ αὐτὰ τῶν δυναμέων θαύματα,
προσφιλέας ἐνεργείας ἐξαιρέτως ἐξεπίθυ. Τοῦτο ἄρα ἐςὶν, ὁ
Πλύταρχος λέγει. Τὸν ἄνδρα ἡ πρᾶξις αὐτοῦ κοσμεῖ, τὸν ἀ-
γρὸν τὰ κρίνα, τὸν ἀνδριάντα τὸ σχῆμα, τὰ πλοῖα τὰ πλεῖ-
ὰ ἑαυτῶν. Ὅτως αὐτὴ ἡ συζήτησις τὸ κόμβωμά σου, λαμπρότης
καὶ αὔξησμά ἐςιν. Νῦν δὲ ὑπάγων ἐν ἐκείνῳ ἐπισημῶν θρόνῳ,
Μουσῶν Φυτευτηρίῳ καὶ ἐνδοκίμῳ τῶν ἀρετῶν θεάτρῳ ἀνδρίζου.

JACOBUS RUNGIUS

Kuva 9. Jacobus Rungiuksen väitösonnittelu vuodelta 1686 (Vall. 28). Helsingin yliopiston kirjaston kappaleessa otsikon kohdalla on reikä. Kirjaa on korjattu teipeillä. Ks. s. 317–318.

VIRO Juveni

Praeſtantiſſimo atque Politiſſimo

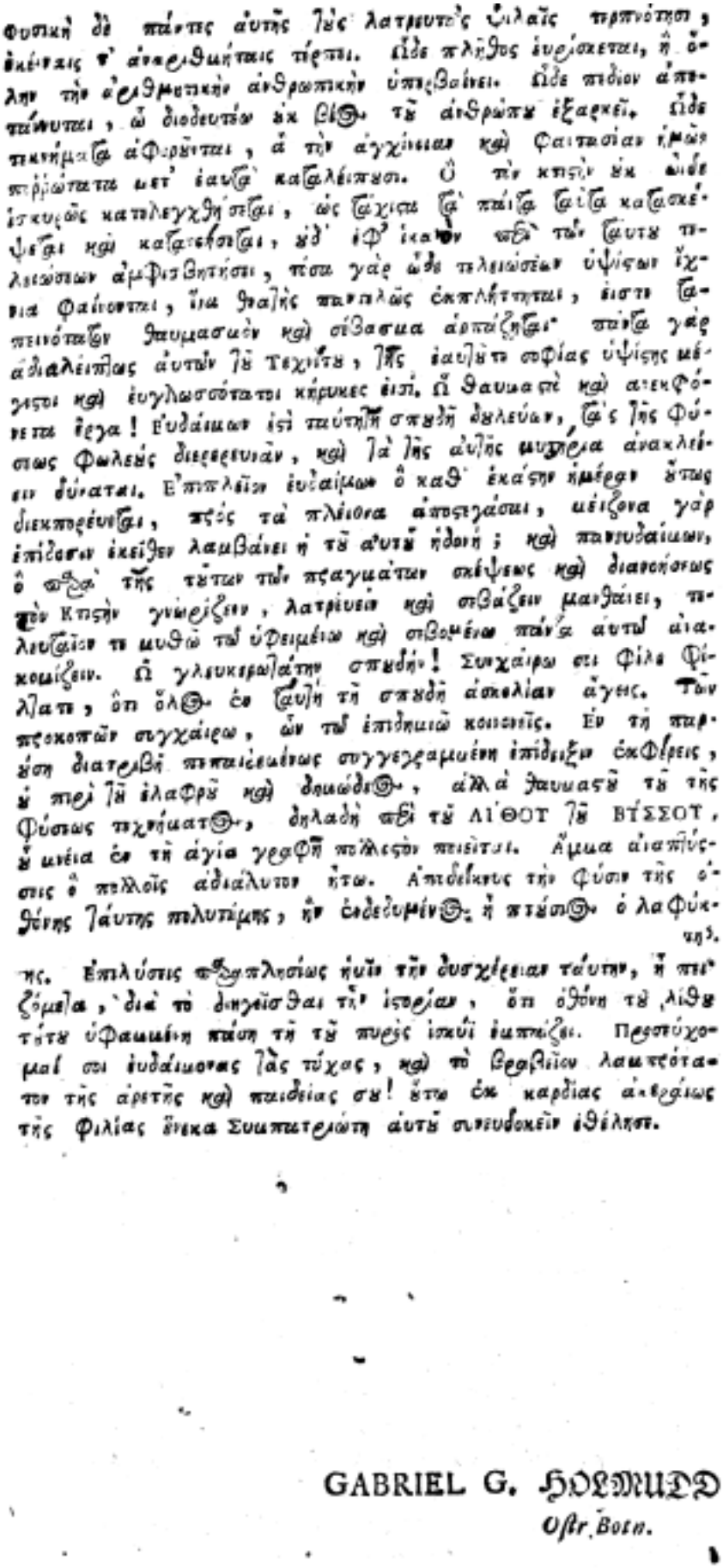
Dno. ANDREÆ CARLING,

De BYSSO

Egregie diſputanti.

Καθάπερ ἡ κατήλιψ τῦ ὄικυ· ὅτω ἱςορία τῶν ἐπιςημοσυνῶν θεμέλιον καὶ κρηπὶς ἐςί. Ἀπ' αὐτῆς ἀρχὴν ποιεῖ πᾶσα ἡ ἐπίγνωσις ἀνθρωπικὴ, περαιτέρω τ' ἐπαυξάνεται. Ἡ ἱςορία τὸ ψευδὲς πλείσακις πιθανὸν καθίςησι, τὸ πιθανὸν, ἀληθὲς καὶ τὸ ἀληθὲς ἀσφαλές. Ἀλλ' ὅτε ἱςορία πιαῖσδε ἰδιότησι καραχτηρίζεται, ἀκριβῶς ἀπὸ ἰῦ μύθυ διοριςήσεται. Ἱςορία γὰρ τὰ πράγματα καθῶς ἀληθῆ διηγεῖται, μῦθος δ' ὡς πεπλασμένα. Ἰδιότης αὐτη πάσης ἱςορίας ἐςί, ἐὰν ἡ ἡ Θεία, ἡ Φυσικὴ, ἡ ἀνθρωπικὴ. Ἀλλ' ἡμῶν ὐκ ἔςι πᾶσα ταύτην ἱςορίαν ἐπιψαύειν πλὴ τὴν Φυσικὴν, ἣν ἡμῶν ἀντικείμενον εἶναι ἐθέλομεν. Εὑπρεπῆ ἱςορία ἀνθρωπικὴ τῶν πραχθέντων πολλῶν, πολλάκις δὲ τοσάτων λυπηρῶν, ὅσωπερ ἀλύπων πρεπτῶν τε.

Φυ-

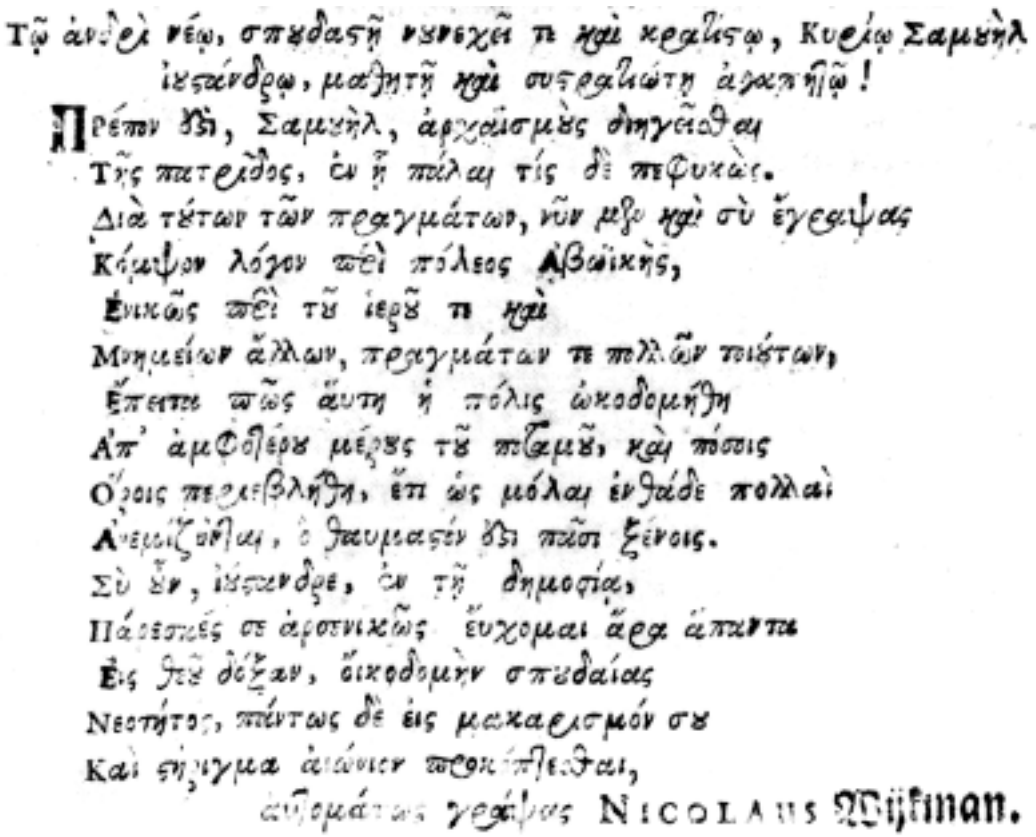

Φυσικὴ δὲ πάντες αὐτῆς τὰς λατρευτὰς ὑλαῖς τερπνότητι, ἐκείνας τ' ἀναριθμήτοις τέρπει. Ὧδε πλῆθος ἐυρίσκεται, ἢ ὅλην τὴν ἀριθμητικὴν ἀνθρωπικὴν ὑπερβαίνει. Ὧδε πεδίον ἀπεπάυσατο, ὦ διοδευτὸν ὑπ' ἀνθρώπων ἐξαρκεῖ. Ὧδε πενήματα ἀφορῶσι, ἃ τὴν ἀγχίνοιαν καὶ φαντασίαν ἡμῶν περιώσατο μετ' ἑαυτὰ καταλείπουσι. Ὧ πὺξ κτιστὴ ὑπ' ἀνθρώπων ἰσχυρῶς καταλεγχθήσεσθαι, ὡς ἔργα τὰ παῖδα ταῦτα κατασκεύσεσθαι καὶ κατασκήσεσθαι, ὑπ' ἐφ' ἑκάστων τῶν ταυτὰ πολειώσεων ἀμφισβητήσει, πόσα γὰρ ὧδε πολειώσεων ὑψίστων ἴχνια φαίνονται, ἵνα θαλὴς παντελῶς ἐκπλήττηται, ἐστὶ ταπεινότατον θαυμασιὸν καὶ σίβασμα ἀρπάζησι· σοφὰ γὰρ ἀδιαλείπτως αὐτῶν τὰ τεχνίτα, τῆς ἑαυτῶν σοφίας ὑψίστης μέγιστοι καὶ εὐγλωσσότατοι κήρυκες εἰσί. Ὦ θαυμαστὰ καὶ αἰενφόρητα ἔργα! Εὐδαίμων ἐστὶ ταύτῃ σπουδῇ δουλεύων, ὡς τῆς Φύσεως φωλεὰς διερευνιᾶν, καὶ τὰ τῆς αὐτῆς μυστήρια ἀνακλείειν δύναται. Ἐπιπλεῖον εὐδαίμων ὁ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὅπως διεκπερεύσεται, πρὸς τὰ πλείονα ἀποτεταμένος, μείζονα γὰρ ἐπίδοσιν ἐκεῖθεν λαμβάνει ἡ τὰ αὐτὰ ἡδονή· καὶ παντευδαίμων, ὁ ἀφ' ὑπὸ τῆς τῶν τοιῶν πραγμάτων σκέψεως καὶ διαπόνησις τὸν κτιστὴν γνωρίζειν, λατρεύειν καὶ σεβάζειν μανθάνει, πολυθαίτου τε μυθῶ τοῦ ὑφειμένου καὶ σιβομένου πάντα αὐτῷ ἀνακομίζειν. Ὦ γλυκυπαλάτην σπουδήν! Συνχαίρω σοι φίλα φίλατε, ὅτι ὅλον σε ταύτῃ τῇ σπουδῇ ἀσκολίαν ἄγεις. Τῶν προκοπῶν συγχαίρω, ὧν τοῦ ἐπιδημιοῦ κοινωνεῖς. Ἐν τῇ παρούσῃ διατριβῇ πεπαιδευμένως συγγεγραμμένη ἐπίδειξιν σοφίας, ἣ περὶ τὰ ἀλαφρὰ καὶ δημώδη, ἀλλὰ θαυμαστὰ τὰ τῆς Φύσεως τεχνήματα, δηλαδὴ περὶ τὰ ΛΙΘΟΤ τὰ ΒΥΣΣΟΤ, ἃ μυεῖα ἐν τῇ ἁγίᾳ γραφῇ πολλαχοῦ πεύθεται. Ἄμμα αἰαπίνυστος ὁ πλοῦς αἰδιάλυτον ἦτω. Ἀποδείκνυς τὴν φύσιν τῆς ὀθόνης ταύτης πολυτίμης, ἣν ἐνδεδυμένος ἡ πτῶσις ὁ λαφύκης.

Ἐπιλύσις σοφωτάτη ἡμῖν τῆν δυσχέρειαν ταύτην, ἣ πιζόμεθα, διὰ τὸ δηλοῦσθαι τὴν ἱστορίαν, ὅτι ὀθόνη τὰ λίθα τότε ὑφασμένη πάντη τῇ τῶν πυρὸς ἰσχύι ἐμπαίζει. Προσεύχομαί σοι εὐδαίμονας τὰς τύχας, καὶ τὸ βεβαιότατον λαμπρότατον τῆς ἀρετῆς καὶ παιδείας σου! ὅτω ἐκ καρδίας ἀκεραίως τῆς φιλίας ἕνεκα συμπαθεῖν ἐθέλησε.

GABRIEL G. HOLMUDD
Ostr. Bothn.

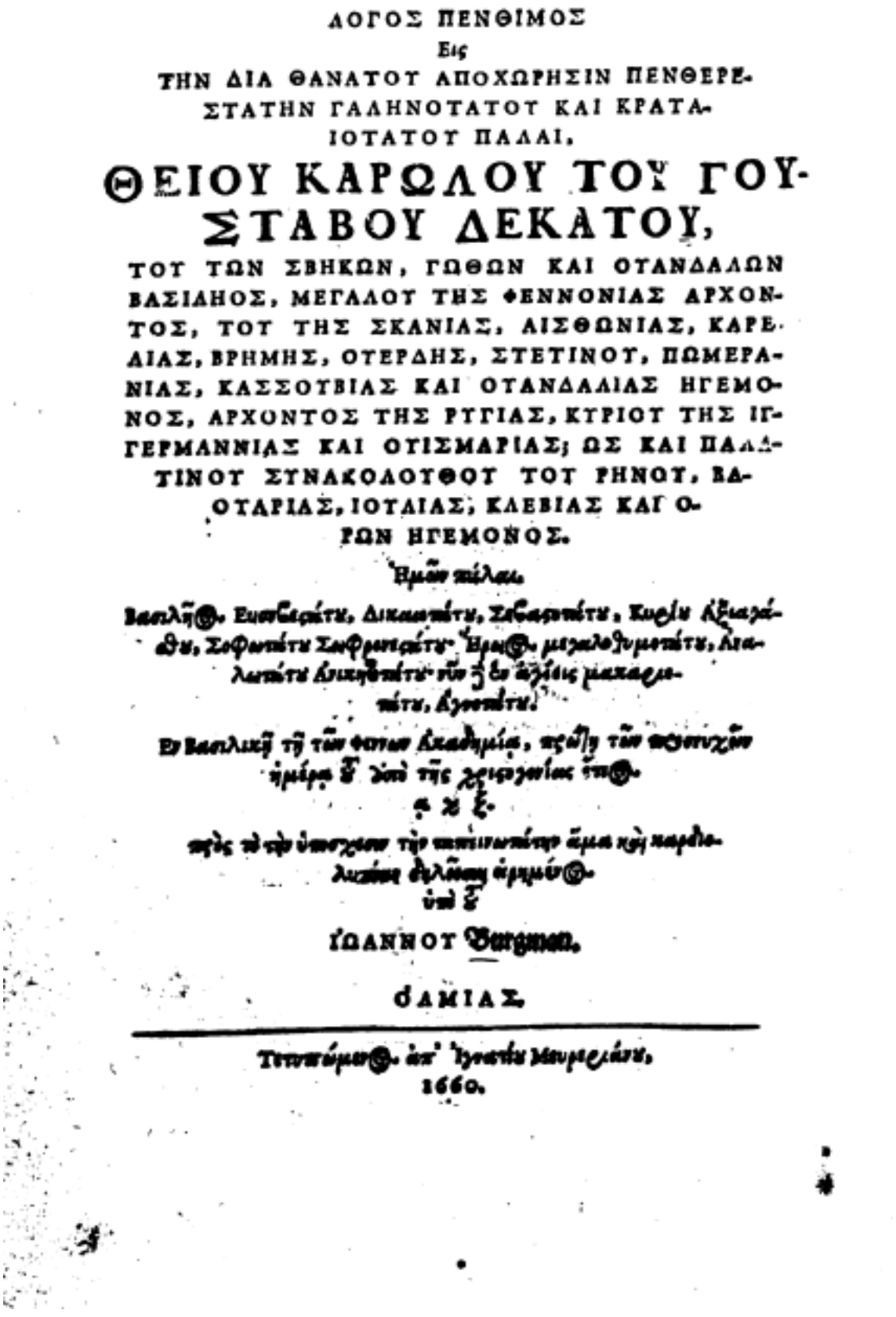
Kuva 11. Gabriel Holmuddin väitösonnittelu vuodelta 1748 (Vall. 2400). Ks. s. 344.

Τῷ ἀνδρὶ νέῳ, σπουδαστῇ καὶ φιλοσόφῳ τε καὶ κριτικῷ, Κυρίῳ Σαμουὴλ
Ἰσσάνδρῳ, μαθητῇ καὶ συγκλητικῷ ἀγαπητῷ!

Πρέπον ὄν, Σαμουὴλ, ἀρχαιότητας θαυμάζεσθαι
Τῆς πατρίδος, ἐν ᾗ πόλει τις δὲ πέφυκεν.
Διὰ τούτων τῶν πραγμάτων, νῦν μὲν καὶ σὺ ἔγραψας
Κάλλιστον λόγον περὶ πόλεως Ἀβώκης,
Ἐνίκως περὶ τοῦ ἱεροῦ τε καὶ
Μνημείων ἄλλων, πραγμάτων τε πολλῶν τοιούτων,
Ἕπειτα ὡς αὕτη ἡ πόλις ᾠκοδομήθη
Ἀπ' ἀμφοτέρων μέρους τοῦ ποταμοῦ, καὶ ποσοῖς
Ὄροις περιεβλήθη, ἔτι ὡς μάλα ἐνθάδε πολλοὶ
Ἀνερωτῶσιν, ὁ θαυμαστὸν ὄν τοῖς ξένοις.
Σὺ δ' ἄν, Ἰσσανδρε, ἐν τῇ δημοσίᾳ,
Πάσεσσιν σε ἀριστεύοντα εὔχομαι ἄρα ἅπαντα
Εἰς τοῦ δόξαν, οἰκοδομὴν σπουδαίας
Νεότητος, πάντως δὲ εἰς μακαρισμόν σου
Καὶ σήμερα αἰώνιον περιπλέξαι,

ἀνδρὸς γεγράφως NICOLAUS Wijkman.

Kuva 12. Nicolaus Wijkmanin puheonnittelu vuodelta 1679 (SKB 2043). Ks. s. 353.

ΛΟΓΟΣ ΠΕΝΘΙΜΟΣ
Εις
ΤΗΝ ΔΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ ΑΠΟΧΩΡΗΣΙΝ ΠΕΝΘΕΡΕ-
ΣΤΑΤΗΝ ΓΑΛΗΝΟΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΚΡΑΤΑ-
ΙΟΤΑΤΟΥ ΠΑΛΑΙ,

ΘΕΙΟΥ ΚΑΡΩΛΟΥ ΤΟΥ ΓΟΥ-
ΣΤΑΒΟΥ ΔΕΚΑΤΟΥ,

ΤΟΥ ΤΩΝ ΣΒΗΚΩΝ, ΓΩΘΩΝ ΚΑΙ ΟΥΑΝΔΑΛΩΝ
ΒΑΣΙΛΗΟΣ, ΜΕΓΑΛΟΥ ΤΗΣ ΦΕΝΝΟΝΙΑΣ ΑΡΧΟΝ-
ΤΟΣ, ΤΟΥ ΤΗΣ ΣΚΑΝΙΑΣ, ΑΙΣΘΩΝΙΑΣ, ΚΑΡΕ-
ΛΙΑΣ, ΒΡΗΜΗΣ, ΟΥΕΡΔΗΣ, ΣΤΕΤΙΝΟΥ, ΠΩΜΕΡΑ-
ΝΙΑΣ, ΚΑΣΣΟΥΒΙΑΣ ΚΑΙ ΟΥΑΝΔΑΛΙΑΣ ΗΓΕΜΟ-
ΝΟΣ, ΑΡΧΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΡΥΓΙΑΣ, ΚΥΡΙΟΥ ΤΗΣ ΙΓ-
ΓΕΡΜΑΝΝΙΑΣ ΚΑΙ ΟΥΙΣΜΑΡΙΑΣ; ΩΣ ΚΑΙ ΠΑΛΑ-
ΤΙΝΟΥ ΣΥΝΑΚΟΛΟΥΘΟΥ ΤΟΥ ΡΗΝΟΥ, ΒΑ-
ΟΥΑΡΙΑΣ, ΙΟΥΛΙΑΣ, ΚΛΕΒΙΑΣ ΚΑΙ Ο-
ΡΩΝ ΗΓΕΜΟΝΟΣ.

Ἡμῶν πάλαι.

Βασιλῆϊ. Εὐσεβεστάτῳ, Δικαιοτάτῳ, Σεβασμιστάτῳ, Κυρίῳ Ἀξιαγάθῳ, Σοφωτάτῳ Σοφροσυνεστάτῳ· Ἡμιϊ. μεγαλοψυχοτάτῳ, Ἀνδρειοτάτῳ Δικαιοσύνης ἀσκητῇ· τῶν τε ἐν ἀγάθοις μακαριωτάτῳ, Ἀγωνιστῇ.

Ἐν Βασιλικῇ τῇ τῶν Φαιῶν Ἀκαδημίᾳ, πρωΐῃ τῶν ἀσπασίων ἡμέρᾳ ιϛ̄ ἀπὸ τῆς χριστογενίας ἔτι.

͵ᾳ χ ξ.

παρὰ τὸ τὴν ὑποσχεσιν τὴν ἐπιτυχεστάτην ἅμα καὶ παρθενικωτάτην ἀληθείας ἡμῶν.

ὑπὸ

ΙΩΑΝΝΟΥ Burgman.

ΔΑΜΙΑΣ.

Τυπωθεν. ἐκ Ἰγνατίου Μουμελίου,
1660.

Kuva 15. Johannes Burgmanin kreikankielisen puheen nimiö vuodelta 1660 (SKB 3117). Ks. s. 409.